

**Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
КеАҚ «Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті»**

**Министерство образования и науки Республики Казахстан
НАО «Университет имени Шакарима города Семей»**

Педагогика ғылымдарының докторы, профессор, көрнекті
қазақстандық педагог және ғалым
Әсемгүл Александрқызы Молдажановаға арналған
**«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚАЗІРГІ БІЛІМ
БЕРУДЕГІ ЖЕТІСТІКТЕРІ МЕН ИННОВАЦИЯЛАРЫ»**
атты халықаралық ғылыми-практикалық конференция

ЖИНАҒЫ

МАТЕРИАЛЫ

Международной научно-практической конференции
**«ДОСТИЖЕНИЯ И ИННОВАЦИИ В СОВРЕМЕННОМ
ОБРАЗОВАНИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН»**
посвященной доктору педагогических наук, профессору,
выдающемуся казахстанскому педагогу и ученому
Молдажановой Асемгуль Александровне

1 қазан 2021 ж.
Семей

УДК 37:001.895(063)
ББК 74я431+74.044я431
М 43

Главный редактор:

Б.А. Ердембеков – Председатель Правления – Ректор, доктор филологических наук, профессор

Редакционная коллегия:

Г.К. Джумажанова – заведующая кафедрой педагогики и психологии, кандидат психологических наук, ассоц. профессор;

Е.П. Евлампиева – руководила отделом по управлению научной деятельностью, кандидат биологических наук, и.о. ассоц. профессора;

М.Ж. Жилгильдинова – старший преподаватель кафедры педагогики и психологии;

К.С. Адильжанова – старший преподаватель кафедры педагогики и психологии;

А.К. Амантаева – преподаватель кафедры педагогики и психологии;

З.Т. Семейская – специалист отдела по управлению научной деятельностью.

Педагогика ғылымдарының докторы, профессор, көрнекті қазақстандық педагог және ғалым Әсемгүл Александрқызы Молдажановаға арналған **«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЖЕТІСТІКТЕР МЕН ИННОВАЦИЯЛАР»** атты халықаралық ғылыми-практикалық конференция (Семей 2021 жылы, 1 қазан).

Международная научно-практическая конференция **«ДОСТИЖЕНИЯ И ИННОВАЦИИ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН»**, посвященная доктору педагогических наук, профессору, выдающемуся казахстанскому педагогу и ученому Молдажановой Асемгуль Александровне (Семей, 1 октября 2021 года): – Сборник докладов / гл. редактор Б.А. Ердембеков. – Семей: Университет имени Шакарима города Семей, 2021. – 430 с.

В сборник включены доклады, представленные на пленарном и секционных заседаниях конференции, посвященные расширению международного сотрудничества, направленного на консолидацию научного знания и накопленного опыта инновационных достижений в образовании, обсуждению современных проблем образования, связанных с прохождением периода пандемии COVID-19. Рассматриваются вопросы совершенствования сотрудничества в системе образования, предоставление высококачественных услуг по программам профессионального развития педагогических кадров, которые отражают различные пути развития и совершенствования педагогического мастерства преподавателей. Представлены актуальные инновационные методы и приемы обучения и воспитания для подготовки квалифицированных педагогических кадров, способных проводить занятия по различным образовательным программам.

Материалы конференции будут полезны педагогам высших учебных заведений, учителям общеобразовательных школ, воспитателям и педагогам дошкольного образования, магистрантам и докторантам.

ISBN 978-601-313-119-1

© Университет имени Шакарима города Семей, 2021

ПЛЕНАРЛЫҚ МӘЖІЛІС

ПЛЕНАРНОЕ ЗАСЕДАНИЕ

Б.А. Ердембеков

«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ Басқарма Төрағасы – Ректор

Құрметті конференцияға жиналған қауым!

Алыс-жақыннан келген қонақтар, қадірлі әріптестер, студенттер!

Бүгін біз ұлағатты ұстаз, зерделі ғалым, білікті басшы, шебер ұйымдастырушы, қазақтың қайсар қызы Молдажанова Әсемгүл Александрқызының есімін ұлықтау мақсатында **«Қазақстан Республикасының қазіргі білім берудегі жетістіктер мен инновациялар»** деген тақырыппен ұйымдастырылған конференцияға жиналып отырмыз.

«Бұл ән бұрынғы әннен өзгереді» деп осы киелі шаңырақтың тұғыры – Шәкәрім бабамыз айтқандай, бүгінгі бас қосу, бұрынғылардан өзгереді. Өзге болуы, ең алдымен, өзегінді өртейтін өкініш, кеше ғана ортамызда жарқылдап жүрген жан туралы, өткен шақта сөйлеу.

Өкініші сол – бүгінгі бас қосу бес күндік жалғанды жеделдете басып, жалындап, бақиға аттанып жүре берген Әсемгүл Александрқызын еске алу.

Жұбанышы сол – осынау бір күйбең тірлікте қыл-қыбыр дүниеге мойын бұрмай, маңайына жылу шашып, ел үшін тынымсыз еңбек етіп, артына игілікті із қалдырған жанға деген ел құрметі.

Атаның ғана баласы емес, адамның баласы бола білген Қара Ертістің баурайы, Алтайдың етегі ғана егіле іздемейді, қараөткелдің бойындағы Елорда, алыс-жақын шетел елегізіп, қағылез қызды сағынуда.

Қазақ – қашан да тәубәшіл халық. Дәл бүгін Әсемгүл Александрқызының екінші, мәңгілік ғұмыры басталды. Ол кісі – Шәкәрім университетінің үздік түлектерінің бірегейі ғана болып қойған жоқ, ғасырға жуық қара шаңырақтың қазанында қайнады. Қай жерде, қай қызметте жүрсе де оқыған университетінің шашбауын көтерді, әріптестеріне ақылшы, артынан ерген шәкірттеріне пана бола білді.

Біздер сонау студент шағымыздан бастап, кешегі күнге дейін ол кісінің кеңесіне қанып өстік.

Стратегиялық маңызды шешімдер қабылдауда Әсемгүл Александрқызын іздейміз. Сол кісінің апалық ақылын аңсаймыз.

Құдіреттілігі сонда Әсемгүл Александрқызының шапағаты Шәкәрім университетін әлі де тартуда. Туыстарының, әріптестерінің қолдауымен, қаржыландырылуымен арнайы жабдықталған кабинет ашылуы, фильм түсірілуде, кітап жазылуда.

Көзі тірісінде ел мүддесі үшін жасаған қызметі, мәңгілік ғұмырында да жас ұрпақты тәрбиелеу жолында нұрын шашып тұра беретіні анық.

Бүгінгі конференцияға алыс-жақын шет елден және еліміздегі көзін көрген әріптестері, үзеңгілес достары, жанына жақын жандары келіп отыр.

Қадірлі әріптестер, құрметті қонақтар! Әсемгүл Александрқызы Молдажанованың есімін ұлықтау мақсатында өткізіліп отырған бүгінгі іс-шарамызға сәттілік тілеймін!

Б.Т. Жұмағұлов

Қазақстан Республикасының Парламенті Сенатының депутаты, академик

Қадірлі ұстаздар, ғалымдар, бүгінгі игі шараға қатысушылар!

Ең біріншіден, баршаңызды келе жатқан Ұстаздар күнімен шын жүректен құттықтаймын.

Бұл күн – еліміздің ғылым-білім саласы үшін қуанышты күн!

Баршаңызды педагогика ғылымдарының докторы, профессор, көрнекті қазақстандық педагог және ғалым Әсемгүл Александровна Молдажанованың құрметіне ұйымдастырылған конференцияның ашылу салтанатымен шын жүректен құттықтаймын!

Әсемгүл Александровна саналы ғұмырын ұстаздық етіп, ғылыммен айналысуға, еліміздің саяси және қоғамдық өмірінің жарқын болашағын қалыптастыруға арнады.

Бүгінде Ғалымның ғылым саласында салған сара жолы – ізінен ерген жас ғалымдарға жол сілтер жарық шамға айналды.

Ол кісімен бірлесіп, талай жұмысты бірге атқардық. Сол жұмыс кезеңін әрдайым жақсылықпен еске алып отырамын.

2010 жылдың қыркүйегінде Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың жарлығымен Білім және ғылым министрі болып тағайындалған кезімде, ведомство алдында жаңа стратегия – ҚР білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту міндеті тұрды.

Жаңа мемлекеттік бағдарламаны әзірлеу үшін шұғыл түрде бүкіл ел бойынша жиналған мамандар тобы қажет болды. Сол кезде, Шәкәрім атындағы Семей мемлекеттік университетінің бірінші проректоры – оқу ісі жөніндегі проректоры лауазымында жұмыс істеген педагогика ғылымдарының докторы, профессор Әсемгүл Молдажанова өз еңбекқорлығымен ерекше көзге түсті.

Ол кісі, көптеген жылдар бойы сүйікті мамандығына қызмет еткен кәсіби мұғалім еді. Оның өз мамандығына деген ерекше сүйіспеншілігін бірге атқарған жұмыстардың барысында толық көз жеткіздім.

Үлкенге ізет, кішіге құрмет көрсеткен жаны жайсаң, ақкөңіл де елгезек, рухы биік, дара жаратылған тұлға болды. Оның ерекше қасиеттерінің бірі – жершілдік пен жікшілдік дертіне шалдықпай, азаматтық келбеті мен арына дақ түсірмей өтті. Оның ғылым мен білімді жанына серік етіп, кейінгіге мұра етіп қалдырған өмір жолы өнегеге толы.

Педагог-қайраткердің жүрек соғысы тоқтағанымен, оның ел игілігіне айналған орасан зор еңбектерінің өміршеңдігі тоқтамасы анық. Дара тұлғаның туған халқына берері әлі де мол болатын.

Дегенмен, келешек ұрпақ Әсемгүл Александровнаның еңбек жолынан үлкен ғибрат алатынына күмән жоқ.

Осындай жандардың ұлтжандылығы арқасында қазақ халқы өзінің халықтығы мен мемлекеттігін сақтап отыр. Тіршілігінде айналасына адамгершілік нұрын шашқан, адамдық пен адалдықтың үлгісі болған ұлағатты ұстаздың жарқын бейнесі оны танитындар мен білетін жандардың жүрегінде мәңгілік сақталары анық.

Осындай игі шаралар ғалымдарымыздың ғибратты өнегесін, ғылым-білімге, ізденіске толы өмір жолын бүгінгі жастарға дәріптеудің таптырмас құралы деп білемін.

Бұл ретте, Әсемгүл Александровнаның әріптестеріне, шәкірттеріне жоғары ғылыми жетістіктер, отбасы мен ұрпақтарына ұзақ та берекелі ғұмыр тілеймін.

Бүгінгі бастамаларыңыз баянды, жұмыстарыңыз сәтті болсын!

Әрдайым ұстаздар мен ғалымдардың мәртебесі биік болып, еңбектері осындай конференциялар арқылы дәріптеле берсін!

В. Добичина

Научно-образовательный и культурный центр им. аль-Фараби,
Софийский университет им. Св. Кл. Охридского, Болгария

ИНТЕРНАЛИЗАЦИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ КОВИД-19: НА ПРИМЕРЕ СОФИЙСКОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМ. СВ. КЛИМЕНТА ОРИДСКОГО И УНИВЕРСИТЕТСКОГО ЦЕНТРА АЛЬ-ФАРАБИ

Ситуация, в которую поставил университеты пандемический кризис и его последствия в экономике, в социальном развитии общества, спровоцировала их жизнеспособность и творческий подход. Практика за последние полтора года показывает, что во многих отношениях были найдены действенные решения. Теперь ясно, что возврат к «нормальному», как мы его знали, будет невозможен, по крайней мере, в среднесрочной перспективе, и что необходим период адаптации. Особенно с учетом параллельных геополитических угроз.

Кризис показал потенциал онлайн-обучения, онлайн-встреч, онлайн-обмена опытом и онлайн-совместной работы по проектам. Но в тоже самое время выявил пробелы и проблемы. И еще, по истечении полтора года работы в электронной среде, можно определенно сказать, что личный контакт в образовании нельзя заменить богатыми цифровыми ресурсами, интерактивными платформами или даже синхронным электронным обучением, личный контакт дает то, что остается недостижимым для искусственного интеллекта – «человеческий пример, человеческая мудрость, человеческая любовь и гуманность». Мне кажется, что это очень точные и верные слова профессора Анастаса Герджикова, Ректора Софийского университета имени Св. Климента Охридского.

В образовательных системах происходят беспрецедентные в истории изменения. Цели и роль образования уже начали пересматриваться:

- Меняются концепции знания и механизмы его распространения.
- Меняется роль университетов в расширении знаний посредством исследований и превращении их в полезные инновации с прибавочной стоимостью.
- Меняются образовательные парадигмы.

Образовательные системы в мире, переживают переходный период, переход от традиционного к гибриднему образованию. И важно отметить, что это не временная мера из-за коронавируса, а длительная и устойчивая трансформация того, что происходит в образовании во всем мире.

В марте 2021 года Европейская Комиссия, отвечая новым вызовам, представила видение, цели и пути успешной цифровой трансформации Европы к 2030 году. Чтобы помочь людям ориентироваться в «сверх интернете» будущего, Еврокомиссия представила свой собственный «цифровой компас». На вхождение в цифровую эпоху нацелена и Новая программа Эразмус+ 2021-2027. Особо надо подчеркнуть, что цифровизация и экология, европейские ценности и межкультурный диалог, в частности высшего образования, остается важной сферой взаимодействия Европейского Союза со странами Центральной Азии.

Пандемия внесла серьезные коррективы в различных аспектах деятельности университетов для ускоренного вхождения в цифровую эпоху, но надо особо отметить что без налаживания эффективной интернализации высшего образования, без тесного международного академического и научного сотрудничества это будет невозможно. С созданием «Европейского пространства высшего образования» открываются возможности для сотрудничества, создаются общие учебные курсы, интегрированные программы мобильности студентов и преподавателей для обучения и совместных исследовательских программ и проектов и т.д. С этой целью Европейский Союз финансирует различные программы в области высшего образования в качестве основы для построения общества знаний.

ЕС постоянно работает над расширением возможностей сотрудничества и с другими странами, в том числе и со странами Центральной Азии. Пример тому, новая стратегия Европейского союза «ЕС и Центральная Азия: Новые возможности для сильного партнерства» принятая в июне 2019 года.

Во время кризиса, вызванного Covid-19, Софийский университет стремится интегрировать глобальные перспективы в свои учебные, исследовательские и служебные миссии на основе конкретных практик интернализации образования и научно-исследовательской деятельности. Цель – **стать исследовательским университетом мирового класса.**

Софийский университет им. Св. Климента Охридского, старейший и ведущий университет в Болгарии, стремится к развитию сотрудничества с представителями научного и академического сообщества, с университетами, с научными организациями всего мира. Участвует в ряде академических ассоциаций и сетей. В прошлом году университет стал членом одного из рейтинговых европейских альянсов – Европейская ассоциация университетов. Он входит в первые 1000 университетов в *QS World University Rankings*.

Софийский университет имеет богатые традиции в области международного сотрудничества, узнаваем в европейском образовательном пространстве и в мире и является предпочтительным партнером многих университетов за рубежом. Осуществляется интенсивный обмен студентами, преподавателями и исследователями, ежегодно проводятся сотни международных форумов, профессорско-преподавательский состав университета участвует в десятках совместных проектов.

В последние годы, которые приходятся на пандемический период, статус и международное признание в качестве исследовательского университета Софийский университет получил благодаря построению высокоразвитой научно-исследовательской инфраструктуры. Построены и работают ряд центров компетентностей и центры передового опыта совместно с национальными и европейскими академическими и научными институтами в которых идет непрерывный обмен знаниями, инновациями. По отношению развития приоритетной на данном этапе Электронной инфраструктуры, например, создан и работает GATE Institute, деятельность которого посвящена большим данным и искусственному интеллекту. GATE Institute – это совместная инициатива Софийского университета им. Св. Климента Охридского, Технологического университета Чалмерса, Швеция и Chalmers Industrial Technology, Швеция – лидер в области управления инновациями и сотрудничества между университетами и промышленностью.

На базе факультета Математики и информационных технологий создан всемирно признанный исследовательский комплекс, отвечающий требованиям современной инфраструктуры и высокого уровня исследований в приоритетном направлении ISIS «Информатика и информационно-коммуникационные технологии».

Другим примером является Центр компетенций Clean & Circle который направлен на создание условий для функционирования экосистемы в области чистых технологий и экономики замкнутого цикла с упором на воду, энергию и управление отходами. Партнерами центра являются ряд болгарских университетов, институтов Болгарской академии наук и Фонд Чистых Технологий Болгарии.

Все университетские научно-исследовательские комплексы являются современными высокотехнологичными центрами обучения студентов и докторантов и проведения научных исследований с прибавочной стоимости.

Научно-исследовательская инфраструктура Софийского университета включает и ряд других центров и комплексов. Главное, что надо отметить, что все они созданы в рамках проектных предложений, где партнерами являются ряд болгарских университетов, научных институтов Болгарской академии наук, бизнес структур совместно с европейскими университетами и научными и институтами и в этом смысле являются частью европейского академического и научного пространства для совместной работы, включительно и с третьими странами.

Вызовы, стоящие перед университетскими партнерствами ставят нас перед задачей вместе искать и продвигать практики, которые актуальны современности. В это направление нацелены и усилия команды Научно-образовательного и культурного центра им. аль-Фараби при Софийском университете. Центр является площадкой – посредником для обмена и распространения болгарских и центрально-азиатских образовательных, научно-исследовательских и культурных практик. В программе нашего Центра включено, как стратегическое направление, осуществление с партнерами совместных академических и научно-исследовательских проектов, в том числе, и академические программы двойного диплома и как результат – построение эффективного академического сетевого сотрудничества.

Примером для налаживания эффективного сотрудничества и интернализации образования является осуществление совместных магистерских программ двойного диплома. Эти программы инициированы Центром аль-Фараби, им организуются и управляются. Программы осуществляются и в настоящее время в онлайн формате. Вместе с Центром компетенций Clean & Circle подготовили и предложение о совместной магистратуре двойного диплома в области биотехнологии и экологии. Надо особо отметить, что, отвечая вызовам современности, мои коллеги в очень краткие сроки подготовили все учебные материалы совместных магистратур и в электронном виде. Осуществление совместных академических программ двойного диплома являются эффективным инструментом

межкультурного диалога, интенсивного обмена общечеловеческими и этнокультурными ценностями, знаниями, идеями, опытом. Именно поэтому подготавливая совместные программы как успешные модели дистанционного цифрового обучения, у коллег существует консенсус в отношении того, что значимая образовательная и межкультурная социализация может происходить только при личной встрече. А это означает, что надо готовить академические гибкие программы на принципах гибридного образования, а именно сочетание цифрового обучения с присутственным обменом опытом и диалогом.

Другой пример интенсивного международного обмена в этой непростой ситуации. Центр им. аль-Фараби при Софийском университете вместе с командой университета инициировал проект, а именно организация серии вебинаров по теме «Цифровизация и образование в условиях пандемии Ковид-19: практики и инновации в высшем образовании в Болгарии и странах Центральной Азии» Проект запустили в 2021 году и первые вебинары прошли при усиленном интересе со стороны болгарских коллег и коллег из Центральной Азии, магистрантов и студентов. На этой базе мы намерены построить сетевое сотрудничество с партнерскими университетами Центральной Азии которое позволит исследователям, преподавателям и студентам не только лучше понимать и сотрудничать друг с другом, но и участвовать в интересных совместных проектах со своими коллегами в Европе и других частях мира.

Дистанционные формы обучения, проведение обучающих вебинаров, использование онлайн-платформ вузов-партнеров, сетевые образовательные и научно-исследовательские проекты с привлечением высокотехнологичных компаний и ведущих университетов – вот направления, которые университетский Научно-образовательный и культурный центр им. аль-Фараби вместе с партнерами намерен дальше развивать для интенсификации академического обмена.

Главное, что мы все понимаем, что назад, к аналоговому прошлому дороги нет и что нам *вместе* надо входить в цифровую эпоху и в новую нормальность. Пандемия внесла серьезные коррективы в различные аспекты деятельности университетов во всем мире, но мы всегда помним, что те, кто овладевают искусством сотрудничества, постоянно ищут возможные новые направления и формы сотрудничества, становятся более успешными.

Литература

1. Стратегията за развитие на висшето образование в Република България за периода 2021-2030 година, приета с Решение от 17.12.2020 г. на 44-тото Народно събрание
2. СТРАТЕГИЯ ЗА ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИЯ на СУ „Св. Климент Охридски“ за периода 2020-2030 г.; (ДВ, бр. 2 от 2021 г.)
3. Erasmus+: over €28 billion to support mobility and learning for all, across the European Union and beyond; https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_1326
4. Europe's Digital Decade: Commission sets the course towards a digitally empowered Europe by 2030, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_983

ӘОЖ: 371.3

Б.С. Каримова

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., etke_zh@mail.ru

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ЖАҢА МОДЕЛІ ЖӘНЕ ЦИФРЛАНДЫРУ

NEW MODEL OF THE EDUCATION SYSTEM AND DIGITALIZATION

Соңғы жылдары еліміздің білім беру және ғылым жүйесінде елеулі өзгерістер орын алып, аталған салаларға мемлекет тарапынан айтарлықтай қамқорлық көрсетілуде. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстан халқына арнаған биылғы Жолдауында ел экономикасын дамытуда ерекше маңызға ие бірқатар мәселелерге тоқталды. Президент алдағы уақытта Ғылым туралы заңнамаға толықтырулар енгізу қажеттігін атап өтті. Өзгерістердің жоғары оқу орындарында ғылыммен айналысатын ғалымдардың әлеуметтік жағдайын көтеруге бағытталатындығы, жетекші ғалымдардың еңбекақысын базалық қаржыландыру арқылы төлеу қажеттігі айтылды. Аталмыш жаңалық ғалымдардың ғылыми әлеуетінің арттырып, іргелі зерттеулерді жүйелі жүргізуге мүмкіндік береді. Сонымен бірге іргелі ғылыми-зерттеу институттарының қызметін тікелей қаржыландыру, гранттық қаржыландыру негізіндегі жобалардың орындалу мерзімін үш жылдан бес жылға дейін ұлғайту, Ұлттық ғылыми кеңестердің шешімдеріне шағымдану институтын енгізу жөніндегі

тапсырмалар бүгінге дейін ғылым саласында қордаланған мәселелердің шешімін табуға жәрдемдеседі.

Білім беру жүйесінің әлемдік стандартқа сай, алдыңғы қатарлы мемлекеттердің мүмкіндіктерімен терезесі тең дәрежеге қол жеткізу – басты мақсатымыз. Біз, уақыт талабына сай – ашықтық пен жариялылықты қамтамасыз ету, әділетті қоғам орнатудың заманауи үлгісі цифрландыруға бет алдық. Бүгінгі уақыт бедеріндегі жаңаша бағыттар білім саласы көшінің алға жылжуына үлкен мүмкіндік туғызып отыр. Мемлекет тарапынан жасалып жатқан жыл сайынғы қолдаулар бұл саланың бірізді дамуына өз септігін тигізіп келеді.

Қазақстандағы білім беру жүйесінің жаңа моделі өз кезеңімен, жүйелі түрде қалыптасуда. Мектепке дейінгі білім беру ұйымдары, орта және арнауы мектептер, колледждер мен жоғары оқу орындарындағы білім беру сапасын арттыру, бәсекелестік ортаны қалыптастыру бағытындағы батыл қадамдар болашақта өз нәтижесін берері сөзсіз.

Біріншіден, жоғары оқу орындары оқытушылары еңбекақысының жоғарылауы – оқытушы-профессорлар құрамының қажырлы еңбегін лайықты бағалау, олардың өнімді жұмыс істеуіне қолдау білдіру. Осы талапқа сәйкес 2021-2022 оқу жылының қыркүйек айынан бастап Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетіндегі 452 оқытушы-профессордың еңбекақысы артты. Алдағы уақытта да жалғасын табатын бұл бастама жас ғалымдар мен жетекші ғалымдардың ғылыми ортаға жаңаша леп, үлкен өзгерістер әкелетіндігіне, сондай-ақ ғылыми әлеуеттің көтерілуіне жағдай жасайды.

Екіншіден, білім беру саласында соңғы жылдары қолға алған цифрлық өзгерістер жоғары оқу орнынан кейінгі буын – магистратура, докторантураға оқуға талапкерлерге таптырмас мүмкіндік ұсынды. Биыл – 2021 жылдан бастап докторантураға түсу емтихандарының толықтай электронды форматқа ауыстырылуы Мемлекет басшысы атап өткен басым бағыттардың бірі – сыбайлас жемқорлық сипатындағы кейбір жағдайлардың алдын алуға, халық арасында таралған қасаң қағидалардың жойылуына әкелді. Әрі ғылыммен айналысуға ынталы жастардың болашаққа сенімі арта түсті. Өткен жылы магистратураға оқуға түсу кезінде тестілеудің электрондық форматы апробациядан сәтті өткені, бәрімізге мәлім.

Жуырда ҚР Білім және ғылым министрі Асхат Қанатұлы Аймағанбетов магистратура мен докторантураға құжат тапсырушыларға тағы бір мүмкіндікке жол ашылғанын мәлімдеді. Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру процесіне қабылдау енді жылына екі рет өткізіледі. Биылғы жылы докторантураға құжат тапсырған кейбір талапкерлердің IELTS, TOEFL сертификаттары кешеуілдеуіне байланысты конкурсқа қатыса алмаған жағдайдар да кездесті. Осы ретте жазғы қабылдау науқаны мен өткізілген емтихандардың қорытындысы бойынша магистратура мен докторантураға арналған білім беру гранттарының артық қалуына байланысты азаматтардың қосымша осы жылдың желтоқсан айында мемлекеттік гранттарды иелене алуы – ғылымға жасалған нақты қолдау деп білеміз. Берері мол игі іс ғылым саласына ден қойған талантты жастардың магистратура мен докторантураға қайта құжат тапсыруына кең жол ашты.

Осы ретте, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінде аймақтық TOEFL орталығы жұмыс істейтінін атап айтуымыз қажет. Орталықтың мақсаты – барлық ниет білдірушілерге ағылшын тілін игеру деңгейін анықтау үшін қолайлы мүмкіндік тудыру болып табылады. Университет докторантураға оқуға түсуге ниетті талапкерлерге бір жылдық ағылшын тілі курсын ұйымдастырып, алдын ала дайындық жұмыстарын жүргізді. Соның нәтижесінде университетімізде қызмет істейтін 18 жас маман TOEFL ITP тестінен сүрінбей өтіп, электрондық форматтағы түсу емтихандарына қатысуға мүмкіндік алды. Бұл – жас ғалымдарды қолдауға арналған кешенді шараларымыздың бірі ғана.

Білім беру саласындағы өзгерістер топтамасы бұнымен толастамайды. Министр Асхат Қанатұлы студенттерге шәкіртақы төлеудің жаңа жүйесі әзірленіп жатқандығын атап өтіп, магистранттар мен докторанттардың стипендиялары олардың карта шоттарына тікелей түсетіндігінен де хабардар етті. Бұған дейін шәкіртақыны білім алушылардың үлгеріміне қарап аудару құқығы жоғары оқу орындарының өздеріне тиесілі болатын. Білім беру саласының жаңа парадигмалары білім алудың қолайлы жағдайын туғызып, елімізді өркениет көшінің биігіне жетелейді.

Білім беру саласындағы үшінші жаңашылдық – жалпы педагогтарға, сондай-ақ педагогика саласында оқитын білім алушыларға жасалған қамқорлық. Биылдан бастап педагогикалық мамандықтар бойынша бакалаврда оқитын студенттер – 50 400 теңге, магистранттар – 76 950 теңге, докторанттар – 172 500 теңге шәкіртақы алатын болады.

Осынау бұрын-соңды болмаған қаржылай қолдау саланың дамуына жаңаша серпін сыйлады. Қаржылық қолдаудың әсерінен халық арасында педагогикалық мамандықтардың мәртебесі жоғарылап, оларға деген құрмет арта түсті. Бұрын мұғалімдікке қызығушылық таныта қоймайтын жастардың бүгінде басым көпшілігінің таңдауы-осы педагогикалық сала. Соңғы жылдары мектепті

үздік бітіретіндер, «Алтын белгі» иегерлері мұғалім болуға ниетті. Бұл саладағы сапаның артуын, ондағы болашақ кадрлардың біліктілігі жоғары болатындығын аңғартады. Педагогикалық кадрларды даярлайтын жоғары оқу орындарының да жоғары талапқа сай жұмыс жасауы керек екені өзінен өзі түсінікті.

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті мектеп оқушыларының білім сапасын арттыру бағытында Қызылорда облыстық білім басқармасымен бірлесіп жасалған іс-шаралар жоспары негізінде кешенді жұмыстарды атқаруда.

Біріншіден, университет ректораты «Дуалдық оқыту элементтерін тәжірибеге бағыттау білімге енгізу» пилоттық жобасын жүзеге асыру мақсатында 2021-2022 оқу жылында педагогикалық бағыттағы студенттердің педагогикалық практикасын үздіксіз 6 семестр, үшінші семестрден сегізінші семестрге дейін ұйымдастыруды жоспарлап отыр;

Екіншіден, практикада жүрген студенттер мектептерде репетиторлық жұмыспен айналысып, үлгерімі нашар оқушыларға қосымша дайындық жүргізумен қатар дарынды балалардың олимпиадаларға дайындалуына көмек жасайды;

Үшіншіден, Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың бастамасына сәйкес, студенттерді әлеуметтік және қоғамдық пайдалы қызметке кеңінен тартуға бағытталған «Әлеуметтік студенттік кредит» жобасы жүзеге асырылуда;

Төртіншіден, ең маңызды мәселе – Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің ғалымдары әзірлеген <http://doko.kz> пәндер бойынша қашықтықтан білім беру платформасы облыс көлеміндегі мектеп және колледж оқушылары үшін күнделікті сабақтарға, ҰБТ-ға дайындалуға мүмкіндік беріп, мектеп бітірушілердің байқау тестінен өтуіне жағдай жасауда.

Бүгінде ҚР Білім және ғылым министрлігі барлық рәсімді электронды форматқа көшіруге мүдделі. Яғни, қағазбастылықты азайту, бүгінгі уақыт талабы. Мәселен, студенттердің, магистранттар мен докторанттардың қағаз сынақ кітапшаларының алынып тасталып, жоғары оқу орындарының өзіндік үлгідегі цифрлық дипломдарды бере бастауын цифрландыру үрдісінің басты сипаты десек, қателеспейміз. Министрлік жұмыс берушілерге кез келген уақытта дипломды оңай тексере алуға мүмкіндік жасап, тарихи деректерді цифрландыру бойынша ауқымды жұмыстар жүргізуде.

Қазіргі таңда жұмыс істейтін маманның қолында тек дипломы болуы жеткіліксіз. Бүгінде біліктілік санаты және мамандарды сертификаттау – жұмысқа қабылдаудың маңызды шарты. Министр «Диплом жұмысқа орналасуға мүмкіндік береді» деген ұғымнан алыстауымыз керектігін, керісінше сертификаттау орталықтарында берілген біліктілік санатының болуы жұмысқа орналасуға әлдеқайда көбірек мүмкіндік беретінін түсінетін уақыт жеткенін қадап айтты. Қазіргі таңда ІТ бағыты бойынша білім беретін оқытушының ғылыми дәрежесі болуы және ол жоғары оқу орындарының штаттағы қызметкері болуы міндетті еместігі бірқатар білім беру бағдарламаларының оқу үдерісіне теоретиктермен қатар, практик-мамандарды тартуға мүмкіндік береді.

Өздеріңізге мәлім, Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев биылғы Жолдауында жалпы еліміздің білім беру және ғылым саласының күн тәртібінде тұрған күрмеуі қиын мәселелерін шешумен қатар, заман талабына сай тың жаңалықтар ұсына білу қажеттігіне ерекше тоқталды. Білім беру жүйесін дамытудың бүгінгі моделі, цифрландыру жұмыстары осы саладағы айтырлықтай ауыр жүкті жеңілдетіп, стратегиялық жұмыстардың тиімді жүргізілуіне жағдай жасауда.

УДК:373.3/4

Т.Г. Волкова

ФГБОУ ВО «Алтайский государственный университет», Россия, г. Барнаул, v.t.g@mail.ru

ПРЕДСТАВЛЕНИЕ О ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЯХ ПСИХОЛОГА СТУДЕНТОВ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ В РОССИИ И КАЗАХСТАНЕ

AN IDEA OF THE PROFESSIONAL COMPETENCIES OF A PSYCHOLOGIST OF STUDENTS OF PSYCHOLOGICAL SPECIALTIES IN RUSSIA AND KAZAKHSTAN

Проблема профессиональной идентичности остается одной из ключевых в психологии. Становление профессионала включает формирование профессиональной идентификации как фундамента профессионального самосознания. Мы считаем, что в

приграничных территориях наиболее ярко видны точки соприкосновения между народами России и Казахстана в овладении профессией. Компетентный подход к становлению специалиста требует формирования в процессе получения высшего образования развития конкретных компетенций, указанных в образовательном стандарте. Вместе с тем развитие заданных стандартом высшего образования конкретных компетенций происходит путем сформированности базового уровня профессиональных знаний, умений, навыков и соответствующего им уровня развития профессионально значимых процессов и свойств, а также развития личностных и профессиональных качеств у студентов, будущих психологов.

Анализ научной литературы показывает, что изучая вопросы профессионализации личности обучающихся, отечественные психологи [3-7]. анализируют их в следующем контексте: обуславливающие факторы процесса профессионализации субъекта деятельности (К.А. Абульханова, В.А. Бодров, А.Т. Ростунов); значение задатков, способности, направленностей, интереса, мотивов в профессионализации (Е.А. Климов, К.К. Платонов Б.М. Теплов, В.Д. Небылицин); личностные качества, психологические и характерологические особенности при формировании профессиональных качеств и профессиональной готовности (А.Г. Асмолов, А.В. Зеер, Е.А. Климов, В.С. Мерлин); система и условия становления и развития профессионала, готового к профессиональной деятельности (Б.Ф. Ломов, Е.А. Климов, В.С. Мерлин, В.И. Моросанова, Л.М. Митина); профессиональная самоактуализация, выступающая как операциональный аналог личностной зрелости (И.В. Вачков, Я. Гозмана, Л.А. Коростылева, И.В. Солодникова); студенческий возраст как период в развитии личности (Б.Г. Ананьев, Л.Н. Грановская, М.Д. Дворяшина, Т.В. Кудрявцев, Н.М. Пейсахов, М.В. Романова, В.А. Якунин); структура профессиональной идентичности, особенности ее формирования (Д.Г. Дьяков, Н.Л. Иванова, Л.Б. Шнейдер, Ю.А.Кумырина, Е.П. Ермолаева).

Нам импонируют подходы к профессиональному самосознанию, объединяющие приведенные детерминанты, формирующие профессиональные представления субъекта [3]. Так, Л.Б. Шнейдер рассматривает профессиональную идентичность, раскрывая структуру, генезис, динамику, как «своеобразную ментальность», ощущение своей профессиональной компетентности, самостоятельности, самоэффективности, переживание профессиональной целостности и определенности [8]. А.К. Маркова интегрирует в состав образов профессионального самосознания профессиональное мировоззрение, субъективную концепцию профессионального труда, понимание выраженности профессионально важных качеств у профессионалов и других людей, сопоставление себя с неким виртуальным идеалом или конкретным специалистом; знание оценки себя как профессионала со стороны коллег; самооценивание субъектом своих отдельных сторон, понимание себя, своего профессионального поведения, а также эмоциональное отношение и оценивание себя [6]. Е.Ф. Зеер профессиональную идентичность рассматривает через понятие профессионального «образа Я», в содержание которого включены стереотипы, уникальность собственного «Я», осознание своей тождественности с профессиональным образом «Я» [5].

Следовательно, образ «Я» выступает в качестве способа проявления профессиональной идентичности, и включает в него целостную систему оценочных характеристик и связанных с ними поведенческих проявлений. Мы считаем, профессиональное самосознание специфично по содержанию для субъекта профессиональной деятельности и проецирует на профессиональную деятельность личности все структурные и динамические компоненты, феномены самосознания. Механизмом профессионального самосознания является профессиональная рефлексия.

Цель исследования: выявление психологических характеристик образа психолога-профессионала, как составляющей профессиональной идентичности студентов-психологов, направления подготовки бакалавриат. Предмет: особенности психологических характеристик образа психолога-профессионала в профессиональной идентичности студентов-психологов приграничных районов России и Казахстана). Метод сбора диагностической информации – метод семантического дифференциала, методика Ч. Осгуда

«Личностный дифференциал». Обработка полученных данных включает оценку первичных статистик, сравнение различий в выраженности признака и корреляционный анализ. Для проведения статистического анализа данных была использована программа «SPSS 23.0». Критерием для выбора методов исследования явилось соответствие распределения исходных данных нормальному распределению, что предполагает вместе с интервальной природой используемых шкал использование методов параметрической статистики.

В исследовании приняло участие 76 студентов-психологов ФГБОУ ВО «Алтайский государственный университет» г. Барнаул и Учреждения образования «Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет» г. Семей. Новизна исследования: в сопоставлении образа профессионала-психолога с ожиданиями и представлениями студентов России и Казахстана, из двух приграничных регионов, в использовании методов математико-статистической обработки данных. Исследуя представления студентов о профессионально важных качествах личности психолога, было определено, как изменяется представление о психологе в зависимости от территории приграничного региона, от накопления специальных профессиональных знаний и умений, необходимых для работы психолога.

В результате анализа выделенных студентами доминирующих качеств квалифицированного психолога, наибольший рейтинг, независимо от региона обучения, получила группа качеств эмоционально-нравственной сферы личности (табл. 1).

Таблица 1 – Динамика оценки доминирующих качеств личности квалифицированного психолога у студентов из разных регионов обучения [7]

Качество личности	Студенты из Казахстана, %	Студенты из России, %
качества, отражающие активность личности	50,4	32,3
качества волевой сферы личности	26,1	25,4
коммуникативные качества	53,2	39,2
качества эмоционально-нравственной сферы	57,8	49,1

Студенты отдают приоритет таким качествам данной группы, как «обаятельный», «добросовестный», «справедливый» и «честный», что, вероятно, выступает свидетельством важности в психологической деятельности соблюдения этических принципов. Наименьший процент выборов среди студентов обеих групп получили качества волевой сферы личности: «расслабленный», «спокойный», «невозмутимый». Среди коммуникативных особенностей личности психолога были выделены качества: «разговорчивый», «дружелюбный» и «общительный». Среди качеств, отражающих активность личности, наибольший процент выборов получили качества: «самостоятельный», «энергичный» и «решительный».

Анализ данных при оценке биполярных качеств, названных студентами обеих групп как безразличные для психолога – профессионала и оцененными в 0 баллов, позволяет сделать вывод, что пары черт «невозмутимый – раздражительный» получили практически одинаковое количество выборов (у студентов из Казахстана – 28%, у студентов из России – 28,57%). Но среди студентов из России наибольшее количество выборов получили пары «упрямый – уступчивый» – 53,57% и «расслабленный – напряжённый» – 25%, «зависимый – независимый» – 21,43%, «справедливый – несправедливый» – 21,43%. Тогда как у студентов из Казахстана пары черт «зависимый – независимый» и «черствый – отзывчивый» были выбраны 16% респондентов. Мы связываем это отличие с возрастом опрашиваемых (возраст опрошенных студентов из Казахстана 18-33 года, средний возраст – 21 год; из России – от 21 до 45 лет, средний возраст – 26 лет), поскольку по парам «упрямый – уступчивый» и «расслабленный – напряжённый» прослеживается возрастание количества выборов в зависимости от возраста студентов, независимо от региона их обучения. Это свидетельствует о том, что у студентов в процессе обучения формируется идеальный образ психолога с определённым набором личностных качеств, в котором названные биполярные черты личности студентами в результате взросления всё больше отмечаются, как не нужные в профессиональной деятельности психолога.

Расчет достоверности различий методом t-критерия Стьюдента на уровне значимости 0,05 для независимых выборок студентов из Казахстана и России обнаружил, что среднее для переменных «Оценка», «Сила», «Активность» в группе студентов из Казахстана достоверно ниже средних

значений соответствующих переменных в группе студентов из России. Отсутствие здесь значимых достоверных различий может быть объяснено в связи с высокой схожестью оценки своего образа со стороны окружения как проявление конгруэнтности свойственной профессиональным психологам.

Установлено, что пол, семейное положение, наличие детей достоверно не влияют на формирование образа «Я-профессиональное» у студентов из Казахстана и России [7].

В первые годы учебы у студентов формируются образ психолога, как субъекта профессиональной деятельности. Чем конкретнее будет данный образ идеального профессионала, чем четче будет представлять студент личностный профиль специалиста психолога в профессиональной деятельности, тем более эффективнее идет самопознание, осуществляется саморазвитие студента в процессе профессиональной идентичности.

Осознание собственной профессиональной идентичности является важным фундаментальным ресурсом развития самосознания [3], соответственно и в задачу образовательного процесса будущих психологов должна быть включена работа по осмыслению и формированию личностных качеств профессионала психолога вне зависимости от региона.

Получая высшее образование и в России и в Казахстане, обучающиеся осознают себя одновременно и как студента, и как будущего специалиста в профессиональной деятельности. Осознание личностно идентичности с профессией – один из аспектов профессиональной Я-концепции, основанной на ее когнитивном компоненте образе «Я-профессиональное». Содержание понятия образа «Я-профессиональное» включено в категорию профессионального самосознания. Профессиональное самосознание рассматривается, в свою очередь, как компонент самосознания личности [2]. В ракурсе общей картины мира личности оно конкретизируется под включением в профессиональную среду, участием субъекта в профессиональной деятельности, сознательным отношением к этой деятельности и направляет профессиональное самоопределение личности. Формирование образа «Я-профессиональное» у студентов, предполагает процесс идентификации с образом-идеалом в профессии. При этом, формирующим эталоном в профессиональном самосознании является идеальный образ профессионала и в России и в Казахстане.

Формирование идентичности – длительный процесс, в котором необходимо учитывать все составляющие профессионального самосознания, создавая специальные условия в образовательном процессе. Университет является средой, где происходит организованный процесс идентификации личности с образом профессионала.

Профессиональное самосознание образовано представлениями субъекта о нем самом, как профессионале, о его профессиональной деятельности, включенности в профессиональную среду, в отношения с коллегами и клиентами. Для целенаправленного формирования профессиональных представлений образовательный процесс в вузе следует организовать так, чтобы созданные условия, способствовали формированию у студента в дидактически созданном социальном опыте самостоятельного принятия решения познавательных, коммуникативных, нравственных, организационных профессиональных задач [7, 8].

В качестве критериев сформированности профессионального самосознания должны выступать изменения, происходящие в профессиональных представлениях, вне зависимости от национального или территориального компонента, с учетом погруженности в профессиональное образование. Важно отметить, что новые механизмы, технологии в образовании будущих психологов, апробируются нами в процессе трансграничного сотрудничества и осмысления полученного опыта в подготовке студентов.

Категориальная база компетентного подхода связана с идеей целенаправленности образовательного процесса, при котором компетенции задают высший, обобщенный уровень умений и навыков, а содержание образования психологов определяется знанием, умением, опытом творческой деятельности и опытом ценностного отношения. Таким образом, профессиональное развитие студента, это формирование системы профессиональных знаний, умений и навыков и, прежде всего, гармоничное развитие личности студента-психолога при учете профиля личности квалифицированного специалиста психолога.

References

1. Bykova E A 2015 Formation of ideas about the professional-important qualities of a psychologist among students of the psychological faculty Vestnik of the Kostroma State University (Series: Pedagogy. Psychology. Social work. Juvenology. Sociokinetics) 21(1) pp 122-125
2. Volkova T G 2012 Analysis of the image “I” as a product of self-identity. In Materials of the International Scientific Conference “Modern Psychology” (pp. 1-4) (Perm, Russia: Mercuriy) Available at: URL <https://moluch.ru/conf/psy/archive/34/2415/> (03.04.2019)

3. Volkova T G 2014 Psychology of self-consciousness (Barnaul, Russia: Altai State University Publishing House) P. 342
4. Ermolaeva E P 1998 Transformative and identification aspects of profессиogenesis Psychological Journal 19(4) pp 80-87
5. Zeer E F 2003 Psychology of professions (Moscow, Russia: Academic prospekt; Yekaterinburg: Business Book) P.336.
6. Markova A K 1996 The psychology of professionalism (Moscow, Russia: Znaniye) P.308
7. T Volkova, G Kravchenko, E Petukhova // The image of a professional psychologist in the context of professional identity of students from Russia and Kazakhstan// Advances in Social Science, Education and Humanities Research, 364, 672-676. Retrieved from <https://download.atlantis-press.com/article/125922372.pdf>
8. Schneider L B 2003 Professional identity: theory, experiment, and training (Moscow; Voronezh, Russia) P. 600.

1 СЕКЦИЯ: ХХІ ҒАСЫРДЫҢ ЖАҒАНДЫҚ СЫНИ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ БІЛІМ, МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

1 СЕКЦИЯ: ОБРАЗОВАНИЕ, КУЛЬТУРА И ТЕХНОЛОГИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ ВЫЗОВОВ ХХІ ВЕКА

ӘОЖ: 504 (574.4)

А.А.Тусупова, А.С. Кудайбергенова

ШҚО білім басқармасы Семей қаласы бойынша білім бөлімінің
«№ 11 жалпы орта білім беретін мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесі, Семей қ.,
tusupova79@mail.ru, riskenowa_a_s@mail.ru

ЕРТІСТІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ

ECOLOGICAL PROBLEMS OF IRTYSH RIVER

Қазіргі таңда Ертіс өзенінің тазалығы мәні жағынан үлкен орында тұр. Адам мен табиғатқа үлкен мән береді. Ертіс аралас қоректенетін өзендер қатарына жатады. Ертістің барлық бөлігі кеме жүзуге қолайлы.

Ертіс өзенінің табиғи жағдайлары ШҚО және Павлодар облыстарында аумағында ландшафтардың геоморфологиялық орналасуына белгілі бір заңдылық байқалады. Жылу мөлшерінің ұлғаюына және сонымен қоса атмосфералық ылғалданудың кемуіне сәйкес солтүстіктен оңтүстікке қарай орманды дала ландшафты даламен және қу даламен ұштасады. Жергілікті табиғат жағдайының ерекшелігі аймақтардың ішінде ландшафттық құрылымы әр текті физика – географиялық аудандардың бөлінуіне соқтырады.

Ертіс өзенінің жайылмасында сүтқоректілердің (бұлан, елік, түлкі, саршұнақ, аламан, және т.б.) 55 түрі кездеседі. Құс түрлерінің жалпы саны 200.

Жылдық ағысын реттеу және электр энергиясын алу үшін өзен бойында Бұқтырма, Өскемен, Шүлбі бөгендері салынған. Сарыарқа аймағындағы табиғи қорларды игеру мақсатында Ертіс-Қарағанды каналы тартылған. Көліктік маңызы зор, сағасынан 3784км-ге дейін кеме қатынайды.

Ірі өзен алаптарының техногендік қалдықтармен ластану қарқындылығының артуы, соңғы уақытта, ең қиын да, күрделі мәселердің бірі болып отырғаны белгілі. Қазақстанның осындай ірі өзен алаптарының бірі болып табылатын Ертіс өзені, Республиканың шығысы мен солтүстік-шығысында орналасқан аймақтарды, яғни түсті металлургияның дамыған орталықтарын басып өтеді.

Ертіс өзені алабының табиғи және климаттық жағдайларының ерекшеліктері және де техногенді ластанудың өте күштілігі, топырақ жамылғысының бұзылуы мен ластануының жоғары деңгейде екенін анықтайды.

Ертіс өзенінің қойнауы ерекше мемлекеттік қорғауды қажет етеді. 1997 жылғы 15 шілдеде «Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы» Заң проблемаларды шешіп, Ертіс өзені қойнауына ерекше қорғалатын табиғи аумақ мәртебесін берді.

Ертіс өзенінің жалпы ұзындығы 4300 шақырымға жуық болса, оның 150 аса шақырымы Шығыс Қазақстанның аумағы арқылы ағып жатыр. Жалпы, Ертіске 800-ге жуық үлкенді-кішілі өзен, бұлақтар құяды. Мамандардың зерттеуінше, Ертіс бассейнінің суы жыл өткен сайын азайып келеді.

Оның басты себебі, қыста қардың, жазда жауын-шашынның аздығынан болып отырғаны көрінеді. Ал мұның өзі шаруашылық және электр энергиясын өндіру сияқты мақсаттарға жұмсалатын суды үнемді пайдалануды қажет етеді.

Жалпы, Ертіс суын реттеп отыру үшін оның өн бойында тек Шығыс Қазақстан облысы аумағында ғана үш бірдей су каскады, басқаша айтқанда бөген бар екендігі белгілі. Олар су қоймасы саналады да, көктемде жиналған судың мөлшеріне орай санитарлық мақсатта босатылып, Ертіске жіберіледі.

Ертіс жазығы- Ертіс өзенінің екі жағын және Батыс Сібір ойпатының оңтүстік-шығыс бөлігін алып жатқан жазық. Қазақстанның Шығыс Қазақстан, Павлодар облыстары және Ресейдің Омбы, Түмен облыстары аумағын қамтиды. Оңтүстік-шығыстан солтүстік – батысқа қарай -

550-600 км-ге созылып жатыр. Ені 80км-ден 250км-ге дейін кеңейеді. Шығысында Барабы жазығы және Құлынды далаларымен, оңтүстік-батысында Сарыарқамен, батысында Солтүстік

Қазақстан жазығымен ұласады. Жер беті оңтүстік-шығыстан солтүстік-батысқа қарай біртіндеп еңістене отырып, 200м-ден 1000м-ге дейін төмендейді. Ертіс өзенінің жайылмасында климат жағдайы біршама жұмсақ. Жайылма топырағы еріген қар суымен қанығып отырады. Топырақтың беті кәдімгі жайылымдық шалғындармен, карбонатты және ащы өсімдіктермен көмкерілген. Жайылмада өсімдіктердің жасақталуы табиғи және антропогендік факторлардың үйлесіміне байланысты. Жайылма алқабының едәуір бөлігін жемазықтық жағынан бағалылығы төмен жер оттары, қияқ өлеңдер, астық дақылдары алып жатыр. Ертіс өзені-Қазақстан үшін ғана емес, бүкіл Еуразия аймағы үшін де тіршіліктің аса маңызды күре тамыры. Өзен Қытайдан бастау алады да, Қазақстан Республикасының аумағынан ағады, Ресей Федерациясының Обь өзеніне, одан соң Солтүстік Мұзды мұхитқа құяды. Өзенді ұтымды пайдаланбау және оның өте қатты ластануы аймақтың және қоршаған ортаның осы аймағында тұрып жатқан халықтың көпшілігінің айтарлықтай алаңдаушылығының себебі болып табылады.

Шығыс Қазақстан облысы

1. Өскемен маңайы Қазақстанның кен өндіруші және кен-байыту өнеркәсібінің орталығы болып табылады, олар өзінің артына қалалық ауыз су көздерін ластайтын, құрамында ауыр металл және улы заттар бар, қисапсыз көп мөлшердегі қалдықтар қоймасын қалдырып отыр. Бұған қоса қаладағы және оның төңірегіндегі ауа мен топырақ жұмыс істеп тұрған Қорғасын-мырыш комбинатынан шыққан қорғасын қалдықтарымен ластануда, екінші жағынан, оның аймақ экономикасы үшін үлкен маңызы бар.

2. Қазақстан Республикасындағы барлық орман ресурстарының 50 проценты Шығыс Қазақстан облысында шоғырланған. Жыл сайын болатын күшті орман өрті орман ресурстарына елеулі қауып-қатер төндіріп отыр, сондықтан ормандарды өрттен қорғаудың, орман ресурстарын қалпына келтірудің тиісті жүйесі қажет.

3. Семей 1989 жылға дейін 470 ядролық сынақ жүргізілген ядролық сынақ полигонымен кеңінен танымал, сынақтардан кейін бірқатар ашық мәселелер қалып отыр. Ядролық полигонға қызмет көрсететін әскери-әуе базасында керосиннің төгілуі Ертіс өзеніне және оның ағысының төменгі жағалауындағы тұратын, өзенді сумен жабдықтау көзі ретінде пайдаланылатын халыққа қауып төндіріп отыр.

Ертіс өзеніне байланысты мәселеден Қоршаған ортаны қорғау министрлігі, т.б. өкілетті органдар, ең бастысы – Үкімет біршама уақыттан бері хабардар. Таңғалдыратыны экологиялық апат алдында тұрған өзен тағдырына жоғары жақтан жанашырлық байқалмайды. Оған үкіметтік деңгейде кешенді бағдарлама қабылдап, Ертісті сақтап қалу мақсатындағы кезек күттірмейтін шараларды жедел түрде қолға алып, болашақта ұлттық резерват деңгейіне көтеру қажет.

Жаратушымыздың маңдайымызға берген байлығын орынсыз ысырап ете берудің алдын алып, тұщы су пайдалануға қатаң бақылау орнататын кез жетті.

Ертіс өзені алабының табиғи және климаттық жағдайларының ерекшеліктері және де техногенділастанудың жоғары деңгейде екенін анықтайды. Көптеген жылдар бойы адамның әрекет етуінен. Топырақ жамылғысы да айтарлықтай өзгеріске ұшырайды.

Қоршаған табиғи ортада өндіріс қалдықтары мен стационарлық көздерден түсетін заттардың таралуынан, мышьяк, мырыш және кадмий сияқты элементтердің ШЖҚ (шектеулі жіберілетін концентрация) мөлшерінен жоғарылығын байқауға болады.

Ертіс өзені алабының табиғи және климаттық жағдайларының ерекшеліктері және де техногенді ластанудың өте күштілігі, топырақ жамылғысының бұзылуы мен ластануының жоғары деңгейде екенін анықтайды. Көптеген жылдар бойы адамның әрекет етуінен. Топырақ жамылғысы да айтарлықтай өзгеріске ұшырайды. Сонымен Ертіс өзені алқабы- Қазақстан арқылы ағып өтетін аймақтарының өнеркәсіптік, ауыл шаруашылық, ауыз суы және тұрмысқа қажетті сулармен қамтамасыз ететін негізгі көзі. Өзен алқабында Қазақстан аймағында 53 өнеркәсіптің пайдаланған қалдық сулары ағызылады.

Ертіс өзені – басты су артерия. Ол Қытай шекарасынан Ресей шекарасына дейін бақыланады. Шекаралық қақпаның мәліметтері бойынша Қытайдан келетін су орташа ластанған және Ресейдің шекарасына дейін сол қалыпта сақталады. Ертіс-Солтүстік Мұзды мұхит алабының басты өзені. Оның ұзындығы 4248км, тек 1700км-ге жуық бөлігі ғана Қазақстан жері арқылы ағып өтеді. Ол Қытайдан Бала Ертіс деп басталып, Қазақстанда Қара Ертіс деп аталып, Зайсан көліне келіп құяды. Көлден ағып шыққанда өзен Ақ Ертіс немесе Ертіс деп аталады да, Ресей аумағындағы Обь өзеніне барып құяды.

«Су құрғаған жерде тіршілік бітер», «Су – өмір көзі» – деп жатамыз. Ал біздің Шығыс Қазақстан облысы табиғи ресурстарға, оның ішінде су ресурсына бай. Облыс аумағында 2000мыңнан

артық өзен ағып жатыр. Республикамыздың жер үсті суларының жалпы ағысының 30 пайызға жуығы облысымызда шоғырланған. Ертіс өзені- облыстың басты су артериясы және трансшекаралық болуда, өйткені Қытай, Қазақстан, Ресей сияқты үш мемлекеттің аумағынан ағып өтеді. Ертіс өзені экологиялық апатқа ұшырауда. Ертісте- экологиялық апат. Жыл басынан бері өзенде 100 миллионға жуық шабақ қырылған. «Балықтың кейбір түрлері мүлдем жойылып кетпес үшін, ондағы кәсіби аулаудың көлемін барынша қысқарту керек», – дейді экологтар. Бірақ әзірге табиғат жанашырларының жанайқайын елеп жатқан жан жоқ.

Жаратушымыздың маңдайымызға берген байлығын орынсыз ысырап ете берудің алдын алып, тұщы су пайдалануға қатаң бақылау орнататын кез жетті. Егер де бұл мәселеге назар аудармасақ, Ертістің су қоймаларында балықтың кейбір түрінің жойылып кету қаупі бар.

Қорыта келгенде, Ертіс өзенінің жағасы, оның экологиялық тазалығы сын көтермейтін жағдайға жетіп отыр. Сол себепті, өз елінің патриоты, табиғат жанашыры ретінде айтарым Ертіс жағасының тазалығын қазірден бастап қолға алмаса кеш болады деп есептеймін. Ол үшін эколог мамандар ғана емес, сонымен қатар барша адамдар да жанашырлық танытып өз үлесін қосу керек деп санаймыз.

Әдебиеттер

1. Жатқанбаев Ж.Ж. Экология негіздері. – Алматы, 2003 ж.
2. Аймағанбетова Қ. Дүниетану. – Алматы, 2002 ж.
3. Табиғат және география журналы
4. Гарапова Ф.С., Жақанбаева Н.М. География Шың. – Алматы.
5. Айқын журналы 2007 ж, қаңтар.
6. Егемен Қазақстан 2005 ж, Ертіс өзенінің экологиясы

УДК: 37:01

Р.К. Аралбаева¹, А.Ж. Сапарғалиева²

¹Филиал Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан по Алматинской области, arkadyka@mail.ru

²НАО Жетысуский университет им. И.Жансугурова, г.Талдыкорган, aizhan_sapargaliyeva@mail.ru

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СПЕЦИАЛИСТОВ ПОМОГАЮЩИХ ПРОФЕССИЙ

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF SPECIALISTS OF HELPING PROFESSIONS

Одной из приоритетных задач высшей школы является подготовка качественно нового, гибкого, конкурентоспособного, компетентного, высококвалифицированного специалиста, обладающего широкими фундаментальными знаниями, инициативного, способного самостоятельно и творчески подойти к решению профессиональных задач, умеющего быстро адаптироваться к непрерывно меняющимся требованиям рынка труда, способного эффективно выполнять профессиональную деятельность и нести ответственность за ее результаты (Платонова Н.М. [1], Сапарғалиева А.Ж., Аралбаева Р.К., Шерьязданова Х.Т., Рысбеков К.К. [2]).

Профессионализация специалистов помогающих профессий сопряжена с формированием функциональной специфичности профессии, то есть комплекса функций, на основании которых можно идентифицировать профессиональную позицию или профессиональную роль специалиста помогающих профессии как педагога-психолога. Развитие профессиональной подготовки специалистов помогающих профессии в современных условиях испытывает влияние целого ряда противоречий, характеризующих процесс формирования функциональной специфичности профессии социального педагога, педагога-психолога, психолога [3].

На основе анализа источников нами установлено, что профессиональная компетентность является основой эффективности и успешности профессиональной деятельности специалиста, в частности и специалистов помогающих профессий (Платонова Н.М., Платонов М.Ю. [4]; Аралбаева Р.К., Шерьязданова Х.Т. [5]).

Опираясь на исследования А.К. Марковой, мы даем свое определение сущности понятия «профессиональная компетентность» специалистов помогающих профессий [2].

В нашем понимании профессиональная подготовка педагога-психолога как специалиста помогающих профессий это процесс, направленный на формирование, профессиональных компетенций, творческих способностей и личностных качеств специалиста в целостном педагогическом процессе университета.

Из вышесказанного определения вытекают составляющие профессиональной подготовки педагога-психолога как специалиста помогающих профессий: специальная подготовка, подготовка к общению, индивидуально-личностная подготовка. В структуре каждой составляющей профессиональной подготовки мы выделили четыре взаимосвязанных компонента: мотивационный, гностический, процессуальный, оценочно-рефлексивный. Данный компонентный состав послужил основанием для определения критериев, показателей специальной, индивидуально-личностной компетентностей и компетентности в общении.

Профессиональная подготовка является непрерывным процессом, начинающимся с поступления на специальность 6В1101 «Педагогика и психология» и заканчивающимся с прекращением активной профессиональной практики педагога-психолога как специалиста помогающих профессий. При этом целью вузовского образования является формирование профессиональной компетентности будущего педагога-психолога как специалиста помогающих профессий, необходимой для его последующей успешной работы.

Компетентностное образование – это образование ориентированное на результат, которым является формирование профессионально значимых качеств личности или компетенций, позволяющих успешно решать профессиональные задачи [2;5], ведь современному человеку необходимы не готовые знания, а способы и технологии их получения, которые, по сути и являются компетенциями.

Анализ исследований показывает, что профессиональная компетентность педагога-психолога как специалиста помогающих профессий, помимо знаний и умений, включает:

- когнитивную готовность – умение на деятельностном уровне осваивать новые знания, новые компьютерные и информационные технологии, умение учиться и учить;
- креативную готовность – способность к поиску и постановке принципиально новых задач в профессиональной сфере;
- понимание тенденций развития высшего образования в государстве и регионе в целом в сочетании с социальными и экономическими процессами;
- устойчивые личные качества: ответственность, целеустремленность, решительность, толерантность, требовательность и самокритичность при достаточно высокой самооценке;
- формирование устойчивой мотивации повышения подготовки как необходимой предпосылки для занятия достойного положения в обществе;
- воспитание патриотизма, осознание собственной принадлежности отечеству, его культуре, профессиональной школе.

Вышеперечисленные компетенции необходимые студенту для успешной профессиональной деятельности явились основанием для разработки нами структурно-содержательной модели для совершенствования профессиональной подготовки педагога-психолога как специалиста помогающих профессий.

В комплексе выделенные педагогические условия составляют психолого-педагогическое сопровождение студентов – подготовки педагога-психолога как специалиста помогающих профессий в течение всего периода обучения в вузе, основанное на принципах личностно-ориентированного образования с применением инновационных технологий, то есть организация учебного процесса на основе инновационных методов и форм обучения.

Опираясь на выводы теоретической части исследования и результаты констатирующего эксперимента (диагностики исходного уровня профессиональной подготовки), нами был организован формирующий эксперимент.

Задачи формирующего эксперимента определили педагогические условия работы и этапы.

Подготовительный этап предусматривал разработку программы и содержания элективного курса «Профессиональная подготовка педагога-психолога как специалиста помогающих профессий»; уточнение и корректировку программы профессиональной практики; разработку программы «Тренинга по подготовке педагога-психолога как специалиста помогающих профессий» и внеаудиторной работы по педагогике и психологии.

Основной этап был направлен на совершенствование профессиональной подготовки и предполагал экспериментальную проверку выделенных педагогических условий: апробацию элективного курса, программы производственной практики, внедрение тренинга, осуществление

внеаудиторной работы по педагогике и психологии со студентами. На данном этапе эксперимента происходило проектирование и конструирование педагогического процесса вуза с учетом выделенных педагогических условий.

Заключительный этап был направлен на получение обратной связи от студентов по итогам проведения формирующего эксперимента и реализовался через беседу.

Первое педагогическое условие. Основной целью элективного курса является: подготовка педагога-психолога как специалиста помогающих профессий к профессиональной деятельности путем совершенствования у него профессиональной подготовки.

Предложенный элективный курс призван решить следующие задачи:

- расширение и углубление знаний, отражающих современный уровень понимания профессиональной подготовки;

- ознакомление студентов с понятием «профессиональная подготовка педагога-психолога как специалиста помогающих профессий», ее сущностью, с основными составляющими профессиональной подготовки (специальной, индивидуально-личностной подготовки, подготовки к общению), раскрытие структурных компонентов каждой составляющей профессиональной подготовки и их содержания;

- подготовки педагога-психолога как специалиста помогающих профессий в образовательном процессе вуза;

- освоение системы психолого-педагогических знаний, определяющих основы профессиональной деятельности;

- раскрытие содержания профессиональной деятельности специалистов помогающих профессий;

- формирование позитивного отношения у студента к своей будущей профессий;

- создание условий для профессионального становления и развития личности студента, раскрытие личностного потенциала студента;

- выработка умения практического использования современных психолого-педагогических знаний в процессе профессиональной деятельности;

- овладение практическими умениями, навыками анализа и решения, профессиональных психолого-педагогических задач;

- предоставление студенту возможности осознать важность приобретения им профессиональных умений и навыков;

- развитие профессионально важных качеств студента.

Согласно общему условию элективный курс построен на принципах личностно-ориентированного образования с использованием инновационных технологий.

В соответствии с алгоритмом проектирования элективного курса «Профессиональная подготовка педагога-психолога как специалиста помогающих профессий» нами выявлены принципы отбора и структурирования содержания обучения. Основными принципами отбора содержания и организации обучения являются следующие:

- принцип научности – отбор содержания материала в соответствии с современным уровнем развития педагогической и психологической науки;

- принцип практико-ориентированности – отбор содержания материала, направленного на решение профессиональных психолого-педагогических задач с учетом модернизации современного образования; организация разнообразной практической деятельности в соответствии с характером получаемого знания;

- принцип культуросообразности – отбор содержания материала, который поможет решению профессиональных задач в конкретных социокультурных условиях;

- принцип природосообразности – учет возрастных и индивидуальных особенностей студентов;

- принцип гуманизации – диалогичность учебного материала, ориентирующего студентов на сопоставление различных точек зрения, уважение личности каждого студента, создание положительного психологического климата;

- принцип субъектности – осознание и принятие студентами своего «Я» во взаимоотношениях с другими людьми, создание условий для проявления и развития личностью собственной индивидуальности.

Найдены оптимальные формы и методы обучения, адекватные поставленным целям. Ведущей формой организации лекционных занятий является традиционная и проблемная лекции. Организация практических занятий основывается на применении инновационных методов и форм обучения:

«мозгового штурма», «грозди» («кластеры»), «деревя решений», «Ketso» и т.п., а также предусматривает участие студентов в коллективно-групповой работе, в дискуссиях, в анализе конкретных ситуаций, в деловых, ролевых играх, тренинговых упражнениях с последующей рефлексией, выполнение творческих заданий. При проведении практических занятий учитываются потребности и интересы студентов. Организация самостоятельной работы студентов (СРС) предполагает выполнение заданий, упражнений; изучение отдельных вопросов темы; написание рефератов, докладов, эссе; работу с литературой. Самостоятельная работа студента под руководством преподавателя (СРСП) подразумевает внеаудиторную работу студента с участием преподавателя (консультацию) по вопросам, требующим особого внимания.

Следующим педагогическим условием является непрерывная практика в процессе всего периода обучения в вузе.

Практика выступает эффективным средством подготовки специалистов, является «мостиком» между теоретической подготовкой и их практической самостоятельной деятельностью в учреждениях образования. Практика, являясь составной частью профессиональной подготовки педагогов-психологов как специалистов помогающих профессий в вузе, органично включенная в учебно-воспитательный процесс вуза, предоставляет студенту возможность понять специфику будущей профессиональной деятельности, увидеть ее особенности, закрепить теоретические знания, приобрести практический опыт, выявить пробелы в знаниях, а также способствует формированию профессиональной компетентности, которая является основой эффективности и успешности профессиональной деятельности.

Программа непрерывной практики, направлена на формирование профессиональной компетентности студентов – педагогов-психологов и представляет собой систему практик (различных видов), начиная с первого по четвертый курсы.

Третьим педагогическим условием является – «Тренинг профессиональной компетентности будущего педагога-психолога как специалиста помогающих профессий».

Основная цель представленного нами тренинга – формирование профессиональной компетентности педагогов-психологов как специалистов помогающих профессий.

Основными методами работы при проведении занятий являются мини-лекции, упражнения, ролевые, деловые игры, дискуссии, беседы, анализ психолого-педагогических ситуаций, визуализации и т.п. Это позволяет, как познакомиться с теоретическим материалом по данной теме, так и отработать некоторые практические навыки. Целесообразно чередовать основные упражнения с психогимнастическими для активизации работы, либо для психологической и эмоциональной разрядки после основных упражнений.

Четвертое педагогическое условие – внеаудиторная работа по педагогике и психологии, одной из форм которой является проведение недели специальности «Педагогика и психология».

На неделе специальности проводятся различные мероприятия профессиональной направленности: открытие «Недели специальности»; олимпиада по педагогике и психологии (1-2 тур) для студентов факультета педагогики и психологии; брейн-ринг на тему: «Профессионально компетентный педагог-психолог»; беседа за круглым столом на тему: «Роль «Портфолио» в формировании профессиональной компетентности будущего педагога-психолога»; вечер отдыха на тему «Путешествие в страну Педагогики и Психологии» с последующим закрытием «Недели специальности».

В целом анализ результатов формирующего эксперимента дает основание считать, что уровень сформированности по всем компонентам каждой составляющей профессиональной компетентности у студентов экспериментальных групп существенно повысился по сравнению со студентами контрольных групп, причем низкий и средний уровни значительно сократились. Это позволяет говорить о положительной динамике изменений в уровнях: повышении высокого и достаточного уровней и понижении среднего и низкого уровней, что является доказательством эффективности реализованных в формирующем эксперименте педагогических условий.

Таким образом, выделенные педагогические условия составляют психолого-педагогическое сопровождение студентов - специалистов помогающих профессий в течение всего периода обучения в вузе, основанное на принципах лично ориентированного образования с применением инновационных технологий, то есть организация учебного процесса на основе инновационных методов и форм обучения.

Литература

1. Платонова Н.М. Дидактика социального образования. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского университета, 2014. – 168 с.
2. Сапаргалиева А.Ж., Аралбаева Р.К., Шерьязданова Х.Т., Рысбеков К.К. / Современные проблемы обновления содержания социального образования в Республике Казахстан//Высшее образование сегодня, журнал. – Москва. № 2, – 2014. – С.48-51.
3. Маркова А.К. Психология профессионализма. – М.: Знание, – 1996. – 308 с.
4. Платонова Н.М., Платонов М.Ю. Инновации в социальной работе: Учебное пособие для студентов. М.: Изд. «Академия», 2011. – 256 с.
5. Аралбаева Р.К., Шерьязданова Х.Т. О формировании компетенций в подготовке специалистов социальной сферы в Республике Казахстан//Ученые записки СПбГИПСР, выпуск 2. том 18, – 2012. – Санкт-Петербург. – С.118-122.

УДК: 37.01

Ж.М. Сагитова

НАО «Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева», г. Нур-Султан,
zhanna.sagitova5@gmail.com

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ ВЕБ-КВЕСТОВ ПРИ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

EFFICIENCY OF WEB-QUEST APPLICATION IN FUTURE TEACHERS' TRAINING

Пандемия COVID-2019 внесла значительные коррективы в системе образования по всему миру. Многие учебные заведения перешли на дистанционную форму обучения и возникла необходимость в пересмотре образовательного процесса и поиске инновационных, информационно-коммуникативных технологий обучения. На сегодняшний день существует достаточное количество образовательных ресурсов и платформ помогающим педагогам организовать образовательный процесс дистанционно, но среди них сложно найти метод или подход, имеющий практико-ориентированную направленность.

Информационно-коммуникативные технологии дают возможность преподавателю проводить нестандартные, яркие занятия, тем самым вовлекая обучающихся в учебный процесс и мотивируя их к поиску новых знаний в изучаемом предмете. Современное поколение информационно грамотных детей и молодежи ставит перед педагогами и работниками в сфере образования новые задачи по разработке и внедрению новых педагогических технологий, ориентируясь на интересы, склонности и способности обучающихся.

В данной работе мы изучим результативность веб-квестов при подготовке будущих педагогов.

Веб-квест – это ориентированный на запросы исследовательский подход, структурированный таким образом, что почти все используемые ресурсы берутся из Интернета. В центре данного подхода находится не содержание, а использование содержания как средства развития навыков мышления путем вовлечения учащихся в процесс выполнения задач, требующих от них отработки этих навыков. Веб-квесты состоят из поисковых заданий, требующих решение поставленной проблемы, для решения которой необходим высокий уровень мышления, включающего такие навыки, как синтез, анализ, суждение, решение проблем и творчество [1].

Веб-квест имеет следующую структуру:

Введение – в данном модуле предоставляется справочная информация по теме квеста;

Задача – содержит подробную информацию о поставленных задачах в веб-квесте;

Источники – предоставляет обучающим доступ к проверенным учителем онлайн-ресурсам для работы с квестом;

Процесс- описывает конкретные шаги, которые необходимо предпринять для выполнения поставленных целей;

Оценка – содержит рубрики для определения успеваемости обучающихся;

Заключение – данный модуль требует от учителей обобщать результаты обучения студентов и побуждает их задуматься над своим обучением [2].

Хорошо составленный веб-квест прост в прохождении, студенты переходят от одного сайта к другому без долгих поисков. Хороший веб-квест непосредственно связан с изучаемым материалом;

чем теснее он переплетается с ним, тем глубже будут знания и тем интереснее станет сам процесс изучения темы.

Берни Додж, основатель данного подхода, выделяет три принципа классификации веб-квестов (рис.1).

Рисунок 1 – Классификация веб-квестов по Б. Додж

При составлении веб-квеста преподаватель должен прежде всего ориентироваться на задачи, которые он ставит перед собой, и на индивидуальные особенности своих учеников [3], учитывать учебный материал, который должен быть усвоен обучающимися во время прохождения веб-квеста; какие компетенции должны быть сформированы.

К преимуществам веб-квестов относятся:

- ориентирован на студента;
- обращение к различным стилям обучения студентов (визуальный, аудио, тактический, кинестетический);
- поощряет коллективную работу и обмен идеями между обучающимися;
- обеспечивает эффективное использование учебного времени;
- помогает учащимся достичь учебных целей;
- поощряет навыки критического мышления;
- продвигает у студентов компьютерные навыки;
- помогает студентам сосредоточиться на задачах;
- стимулирует воображение учащегося;
- помогает студентам применять, синтезировать, анализировать и оценивать то, что они изучают.

Недостатки веб-квестов для студентов:

- доступ к медленным интернет-соединениям;
- часто читаемость ссылок на ресурсы слишком высока;
- создание собственного веб-квеста требует времени на повышение технических навыков и навыков информационной грамотности;
- негибкая структура;
- трудно искать и находить подходящие интернет-ресурсы для студентов;
- студентам с ограниченными техническими навыками будет сложно завершить проект [4,5].

Данный подход может применяться при подготовке будущих педагогов к трудовой деятельности. Преподаватели могут разработать свои веб-квесты или воспользоваться готовыми на сайте www.webquest.org. Данный сайт предлагает функции поиска, создания, поделиться, а также полезные ресурсы.

Для создания своих собственных веб-квестов можно воспользоваться популярными среди пользователей платными и бесплатными платформами: Zunal (Zunal.com) международный бесплатный сервис, который дает подробную, пошаговую инструкцию для создания веб-квеста, а также можно посмотреть веб-квесты, созданные другими преподавателями.

Следующий легкий в использовании конструктор Jimdo (www.jimdo.com) дает возможность редактировать дизайнерские шаблоны. Зарегистрированные пользователи получают место для бесплатного хранения файлов, а также адрес вида jimdofree.com. Learnis (www.learnis.ru) предлагает каталог готовых квестов: «выберись из комнаты», интеллектуальная игра «твоя викторина», терминологическая игра «объясни мне», веб-сервис «интерактивное видео», необходимо только адаптировать их под свой предмет. QuizWhizzer (<https://quizwhizzer.com>) позволяет создавать свои собственные игры, викторины для 50 участников и производить оценивание. Seppo

(<https://seppo.io/pedagogy/>) участники получают позитивный опыт обучения, укрепляют самооффективность и веру в свои способности.

Таким образом, использование веб-квестов в качестве творческих практико-ориентированных задач актуально при организации дистанционного обучения и самостоятельной работы. За счет интеграции данного вида работы в учебный процесс решается ряд практических задач: самообучение и самоорганизация студентов; умение работать в команде и находить несколько способов решения проблемной ситуации; ознакомление с учебным материалом; реализация творческого потенциала студентов, и повышение мотивации.

Литература

1. Tsichouridis C. et al. WebQuests: From an inquiry-oriented instruction to the connectivist approach to science teaching for the 21st century learners //The impact of the 4th industrial revolution on engineering education. ICL. – 2019.
2. Dandashly N. A., Barbar A., Antoun M. The effects of using blogs and webquests in teaching education postgraduate courses //Global Journal of Information Technology: Emerging Technologies. – 2019. – Т. 9. – №. 1. – С. 12-19.
3. Liang W., Fung D. Development and evaluation of a WebQuest-based teaching programme: Students' use of exploratory talk to exercise critical thinking //International Journal of Educational Research. – 2020. – Т. 104. – С. 101652.
4. Melnik O. G., Sidelnik E. A., Lutsenko N. S. Webquest in teaching students// 9th PCSF 2019 Professional Culture of the Specialist of the Future. -2019.
5. Amini M., Asgari M., Asgari Z. Advantages and disadvantages of using Webquests in junior high school English classes in Iran //Journal of Critical Studies in Language and Literature. – 2020. – Т. 1. – №. 1. – С. 35-43.

УДК: 371

С.М. Служаева

КГУ СОШ № 30 отдела образования по г. Семей управления образования ВКО, г. Семей,
svetlano4ka77@mail.ru

ФОРМИРОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

FORMATION OF PEDAGOGICAL COMPETENCE OF THE TEACHER OF ELEMENTARY CLASSES

Развитие современного общества характеризуется все возрастающей динамичностью, проникновением на новые уровни познания природы, изменением социального устройства и возникновением качественно новых видов деятельности в ранее неизвестных областях. Поэтому образование и наука признаны одним из важнейших приоритетов долгосрочной Стратегии «Казахстан – 2030» [1].

Новые требования к результатам образования; иная система оценивания результатов обучения; вопросы интегрирования предметов; введение новых дисциплин требуют обновления содержания деятельности учителя начальных классов, концентрации интеллектуальных ресурсов, стремления к самостоятельному поиску необходимой информации для критического, творческого освоения новых стратегий поведения в осуществляемой профессиональной деятельности [2].

Все больше учителей сегодня сталкиваются с профессиональными затруднениями. В этих условиях возникает проблема понимания, научного осмысления тех перемен, которые затрагивают существенные характеристики педагогического процесса, определяют его направленность, качество, результативность.

Педагогический процесс, являющийся центральным звеном, основой деятельности учителя начальных классов в свете новых подходов области профессиональных компетенций из разряда нормативных переходит в разряд собственных [3; 4].

Эффективность процесса развития компетентности учителя начальных классов, напрямую зависит от использования активных методов обучения, которые соотносятся с новыми задачами преподавания и выявляют различные грани соотношения между организацией обучения и поведения, где особое значение приобретает коммуникационная составляющая образовательных отношений, групповая и командная работа в аудитории, способность к проектной и педагогической деятельности.

Одним из условий формирования компетентности учителя начальных классов в процессе профессиональной работы является вовлечение в процесс восприятия учебной информации большинство чувственных компонент обучаемого – активное использование мультимедиа и интернет-технологий [5].

Мультимедийные технологии превратили учебную наглядность из статической в динамическую, то есть появилась возможность отслеживать изучаемые процессы во времени. Раньше такой возможностью обладало лишь учебно-образовательное телевидение, но у этой области наглядности отсутствует аспект, связанный с интерактивностью.

Моделировать процессы, которые развиваются во времени, интерактивно менять параметры этих процессов, очень важное дидактическое преимущество мультимедийных обучающих систем, к примеру, в аудитории, оборудованной выходом в интернет, посредством различных сервисов хранения и распространения информации. Существует множество сервисов для проведения: видеоконференций (организация виртуальной встречи), виртуальные классные комнаты (онлайн трансляции уроков в начальной школе); можно осуществлять учебное проектирование, участие в веб-квесте позволяет смоделировать, проиграть ситуацию, которая может возникнуть в реальной практике, т.е. веб-квесты ориентированы на практические профессиональные задачи современной начальной школы.

Мультимедийный продукт позволяет собрать воедино огромные и разрозненные объемы информации, дает возможность выбирать интересующие в данный момент информационные блоки, значительно повышают эффективность восприятия, использования и преобразования информации. Данные ресурсы развивают алгоритмический стиль мышления, формируют умение принимать оптимальные решения, действовать вариативно; позволяют реализовать разнообразные формы деятельности обучающихся, создают условия для осуществления индивидуальной самостоятельной образовательной деятельности, формируют навыки саморазвития, самосовершенствования, позволяют адекватно оценивать собственные возможности в осуществляемой деятельности.

Важнейшим условием формирования компетентности – создание учебно-педагогической общности учителей начальной школы как пространства развития педагогической компетентности педагогов.

В настоящее время одной из важнейших задач образовательной политики государства выступает организация всестороннего партнерства. Хочется отметить, что профессионально-педагогическое образование практически всегда осуществлялось через разные формы взаимосвязи, сотрудничества с производственной сферой, которую составляют организации образования.

Созданная во время педагогического процесса новая форма совместности – учебно-исследовательская общность с новыми способами взаимодействия и позициями партнёров позволяет:

- распределять ресурсы при общей задаче деятельности;
- опираться на инициативу каждого конкретного участника;
- осуществлять прямой контакт участников друг с другом;
- выстраивать многообразные возможные пути движения при общности внешней цели;
- использовать общий ресурс общности для нужд каждого конкретного участника [6].

В подобной общности осуществляется переход учителя начальных классов от познавательного к деятельностно-творческому и исследовательскому отношению к действительности, формируется его субъектность в профессиональной и педагогической деятельности, изменяется система его отношений к действительности (личностные смыслы и мотивация к выполняемой профессиональной работе в начальной школе). Созданная атмосфера поиска, свободного саморазвития, сотрудничества в соответствии с профессиональными наклонностями у учителей начальных классов образует благодатное пространство для формирования педагогической компетентности.

Профессиональная деятельность учителя начальных классов требует от него умения познавать, проектировать, моделировать и на этой основе определять наиболее целесообразные способы решения проблем на практике. Учитель начальных классов должен обладать основами педагогической компетентности, которые находят свое повседневное проявление в мотивационно-ценностном отношении к осуществлению профессиональной деятельности. Готовность личности к такой организации педагогического процесса – методами научного познания – позволяет выстроить собственную качественно новую систему профессиональной деятельности [7].

Существуют несколько компонентов педагогической компетентности учителя начальных классов: ценностный, мотивационный, методологический, рефлексивный.

Ценностный компонент, отражая ценностно-ориентировочную функцию, включающую (научный стиль мышления, исследовательское мировоззрение, педагогическое исследование, педагогическое творчество, смелость в отстаивании своего стиля мышления, деятельности, общения) должен обязательно включать гуманистическую направленность, т.е. систему личностных ценностей, таких как: гуманизм, отзывчивость, смелость в отстаивании своего стиля мышления и деятельности, уважительность, честность, так как охватывают объект исследования, способы его познания, помогая регулировать профессиональное поведение и деятельность.

Мотивационный компонент включает три ведущих мотива формирования педагогической компетентности:

1. Мотив, направленный на развитие и устойчивость «Я-концепции», который выступает как продукт процесса самосознания. Потребность в развитии и устойчивости «Я-концепции».

2. Самоактуализации, под которым понимают желание человека осуществить себя, «именно его стремление стать тем, чем он может стать». Степень самоактуализации личности определяет особенности знания себя, своих целей, стремлений, от которых зависит адекватное восприятие мира объектов и других людей. Поэтому перечисленные характеристики, развитые на достаточно высоком уровне, способствуют активному формированию педагогической компетентности.

3. Процесс самосознания и самоактуализации приведет к осознанию необходимости познания, т.е. ведущими мотивами формирования педагогической компетентности являются познавательные мотивы.

Мотивационный компонент педагогической компетентности отражает её мотивационно-побудительную функцию и реализуется в таких качествах личности как: инициативность, стремление к познанию, эмоциональное отношение к осуществляемой профессиональной деятельности.

Методологический компонент педагогической компетентности включает в себя систему методологических знаний, на основе которых строится целостная картина педагогической действительности, систематизирующая и обобщающая результаты индивидуального опыта творческой профессиональной деятельности.

Учитель начальных классов как исследователь должен иметь прочные знания методологии педагогики, поскольку без методологических знаний невозможно правильно построить и организовать собственную педагогическую деятельность, оценить её качество [8].

Методологические знания необходимы при проектировании обычного урока, при организации воспитательного мероприятия (внешкольной работы), при подготовке к родительскому собранию, при обобщении материалов работы предметной комиссии и т.д. – т.е. во всех видах деятельности учителя начальных классов, так как важная функция методологического знания – это развитие способностей к анализу и синтезу, конкретизации и обобщению, доказательству и опровержению, формулированию и проверке гипотез, обоснованию своих утверждений, ведению дискуссий, постановке проблем и поиску их решений. Методологические убеждения являются показателем реальной методологической зрелости учителя начальных классов.

На основе знаний и убеждений формируется ядро методологического компонента профессиональной компетентности учителя начальных классов - стиль научного мышления, который определяет научно-поисковый характер профессиональной деятельности, готовность и стремление учителя начальных классов получать, искать и перерабатывать новые знания.

Рефлексивный компонент педагогической компетентности отражает её аналитико-оценочную функцию и реализуется в таких качествах личности как: адекватная самооценка, самокритичность, самовоспитание, восприимчивость к другой личности, способность видеть себя в зеркальном отражении разных мнений, независимость в отстаивании своих взглядов.

Развитие педагогической компетентности учителя начальных классов осуществляется поэтапно – осмысление, осознание, реализация. Каждый этап подчёркивает определённую результативность данного процесса и направлен на дальнейшее повышение уровня сформированности педагогической компетентности учителя начальных классов, в сторону субъектности – построение траектории исследовательского саморазвития, изменение системы мотивационно – ценностного отношения к построению и организации педагогического процесса методами научного познания.

Литература

1. Стратегия «Казахстан – 2030»: утв. Указом Президента Республики Казахстан в декабре 2001 - Режим доступа: <http://online.zakon.kz/>
2. Хан Н.Н., Колумбаева Ш.Ж. О содержательном компоненте профессионального стандарта учителя. – М.: Педагогические науки, 2013. – №2(59). – С. 17-21.

3. Хмель Н.Д. Методология профессиональной подготовки учителя // Материалы международной научно - практической конференции «Научное обеспечение функционирования 12-летнего среднего образования» в 2-х ч. Алматы: КазНПУ им. Абая и РНПЦ проблем 12-летнего образования, 2007. – Ч.1. – С. 55 – 60.
4. Молдажанова А.А. Профессиональная культура как педагогическая проблема высшей школы // Высшая школа Казахстана. – 2003. – № 4. – С. 56-61.
5. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004.
6. Землянская Е.Н. Сыздыкбаева А.Д. Формирование исследовательской компетентности будущего учителя начальных классов/ Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова. – Серия педагогическая. № 1. – 2016. – С. 214 – 222.
7. Омарова Г.Б. Научно-исследовательская работа учителя как средство совершенствования учебно - воспитательного процесса школы // Поиск. – 1999. – № 4. – С. 64-69.
8. Бейсенбаева А.А. Гуманная педагогика как основа формирования общечеловеческой культуры // Иностранный язык в школе. – 2008. – С. 3 – 5.

УДК: 371

Г.С. Турсунгожинова, А.М. Гафурова

НАО «Университет имени Шакарима города Семей», gulnar3745@mail.ru

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА ОБУЧАЮЩИХСЯ В УСЛОВИЯХ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

PSYCHOLOGICAL CULTURE OF STUDENTS IN THE CONDITIONS OF HIGHER SCHOOL

Одним из важнейших понятий, раскрывающим условия сохранения и укрепления здоровья человека, является общая культура. Становление культуры посредством образования – проблема сложная и пока далека от разрешения. Компетентностный подход в образовании недостаточно нацелен на создание условий для становления общей культуры личности во всей её полноте.

В современном обществе заметно актуализированы вопросы культуры в целом, и, психологической культуры, в частности. Исследования ученых определяют культуру как системную интегративную характеристику человека. Особую актуальность проблема формирования психологической культуры приобретает в студенческом возрасте, когда формируется социальное самосознание и мировоззрение, идет активная подготовка к будущей профессиональной деятельности.

Обращение к исследованию психологической культуры обусловлено тем, что данное понятие занимает ведущую позицию в структуре личности и деятельности профессионала. Его изучение является не только научно, но и социально значимым.

На современном этапе развития в Республике Казахстан происходят глубокие социально-экономические преобразования, которые требуют новых подходов к системе профессионального образования. Одной из приоритетных задач высшей школы является укрепление ресурсной базы, расширение практической составляющей научно образовательной деятельности, инвестиций в сохранение и развитие человеческого капитала [1;2].

Все более очевидной становится потребность в специалистах, способных продуктивно организовать взаимодействие и взаимоотношение в системе «человек-человек». В этих условиях актуальными становятся проблемы подготовки педагогов- психологов. Сложившаяся в Казахстане социально-экономическая обстановка также определяет заказ на специалистов данного профиля, обладающих качествами и навыками деятельности в этой сфере, что требует модернизации подготовки обучающихся в соответствующих специальностях системы высшего образования. И отечественные и зарубежные специалисты все чаще называют XXI век веком «человека». В этой связи востребованность специалистов «человековедческих» профессий, чья профессиональная деятельность связана с восприятием человека («человековедением»), познанием человека («антропология»), психологическим сопровождением деятельности человека и его акмеизации является устойчивой тенденцией.

Среди казахстанских ученых проблемой профессиональной подготовки педагогов занимаются: Х.Т. Шерьязданова, которая предлагает новую систему профессиональной подготовки педагогов и психологов дошкольного звена образования, главной особенностью которой выступают теоретические и практические проблемы психологии общения [4]; М.К. Бокенчина, исследование которой посвящено изучению динамики профессионального самосознания обучающихся –

психологов и юристов в процессе обучения в вузе [5]; Г.Б. Капбасова, в работе которой подробно описаны особенности формирования мотивации учебной деятельности обучающихся -психологов в системе дистанционного образования [6]; А.Р. Ерментаева, в работе которой представлена личностно-ориентированная технология в подготовке специалистов-психологов в высшей школе [7].

Развитая психологическая культура включает: систематическое самовоспитание культурных стремлений и навыков; достаточно высокий уровень обычного и делового общения; хорошую психологическую саморегуляцию; творческий подход к делу; умение познавать и реалистически оценивать свою личность».

С целью уточнения основ теоретического исследования были использованы следующие методы исследования: философские, исторические, педагогические, психологические, анализ и освоение профессионально-педагогических исследований. В ходе проведения исследования были использованы следующие методы: анкета, беседа, анкетирование; социологический опрос, оценка. По итогам применения методики «Тест смысложизненных ориентаций» (СОЖ) Джеймса Крамбо и Леонардо Махолик в адаптации Д.А. Леонтьева, направленный на исследование ценностно-смыслового компонента психологической культуры были получены следующие результаты: у всех обучающихся 1-4 курсов преобладает низкий уровень показателя осмысленности жизни (ОЖ); высокий уровень по данной шкале выявлен у 25% – первого курса, 27 % – 2 курса, 30% – 3 курса и 32% – 4 курса.

Как показывает анализ результатов, у обучающихся 1 курса преобладает высокий уровень по шкале «Цель в жизни» (70% – высокий уровень, 30% – низкий). У обучающихся 2-4-х курсов, то у этих учащихся преобладает низкий уровень по шкале «Цель в жизни» (79% – студенты 2 курса; 74% – 3 курса и 68% – 4 курса). Показатели высокого уровня по данной шкале выявлены у 21, 26 и 32% обучающихся соответственно.

По всем остальным шкалам методики СЖО Джеймса Крамбо и Леонарда Махолик, большинство обучающихся 1-4-х курсов чаще демонстрируют низкие показатели, по сравнению с высокими.

Сравнительный анализ результатов шкал, свидетельствует о том, что большинство обучающихся 1-го курса можно охарактеризовать как фантазеров, которые ставят неоправданные в настоящем цели и не несут ответственности за их достижение, а студенты 2-4 курсов – характеризуют людей, которые живут сегодняшним и вчерашним днем. А в остальном, у большинства обучающихся 1-4 курсов присуще чувство неудовлетворенности своей жизнью, нет уверенности в происходящих в их жизни событиях.

Большая часть обучающихся, убеждены в том, что они не способны сознательно контролировать свою жизнь, прогнозировать свое будущее. В остальном, большинству обучающихся 1-4-х курсов присуще чувство неудовлетворенности своей жизнью, но, несмотря на это, воспоминания о прошедших событиях или ориентация на будущее могут быть основанием для придания смысла своему существованию. У таких обучающихся нет уверенности в происходящих в их жизни событиях.

Обучающиеся, независимо от курса обучения убеждены в том, что они не способны сознательно контролировать свою жизнь, представление о свободе, это всего лишь иллюзия, и именно поэтому, прогнозировать свое будущее не имеет смысла. Среди обучающихся с 1-го по 4-й курс, 1/3 обучающихся продемонстрировала высокий уровень по всем шкалам, им свойственны восприятие своей жизни как интересной, эмоционально насыщенной и наполненной смыслом, удовлетворенность прожитой частью жизни. Такие студенты представляют себя сильными личностями, способными осуществлять свободный выбор, наполняют свою жизнь смыслом и в соответствии с этим ставят перед собой конкретные цели и задачи и достигают их. Для них характерно убеждение в том, что все происходящие значимые события в жизни, полностью зависят от них самих, принятие решений и их реализация осуществляется на основе свободы выбора.

Для того, чтобы подтвердить полученные данные, мы провели исследование уровня ценностных ориентаций по методике САТ.

С помощью шкалы «Ценностные ориентации» было выявлено, что доминирующая часть обучающихся 1-4-х курсов демонстрирует низкий уровень ценностных ориентаций. Преобладание низкого уровня ценностных ориентаций отмечено у 86% обучающихся 1-х курсов, 87% – 2-х курсов, 83% – 3-х курсов и 80% – 4-х курсов. Высокий уровень у учащихся этих же курсов наблюдается значительно реже. Этот уровень отмечен у 14% учащихся 1-х курсов, 13% – 2-х курсов, 17% – 3-х курсов и 20% – 4-х курсов.

Для большинства учащихся 1-4-х курсов, имеющих низкий показатель осмысленности жизни

и ценностных ориентаций, характерно отсутствие целеустремленности. Такие студенты не воспринимают свою жизнь интересной, эмоционально насыщенной и наполненной смыслом, неудовлетворены прожитой жизнью, не могут контролировать события своей жизни.

Таким образом, большинство учащихся 1-4-х курсов не разделяют ценности, присущие самоактуализирующейся личности. В остальных случаях, для 49% учащихся 1-4-х курсов (среднее значение), имеющих высокие показатели по данным методикам, свойственна целеустремленность. Характерным качеством этих обучающихся выступает гармоничное развитие Я-концепции. Следовательно, такие студенты разделяют ценности, присущие самоактуализирующейся личности.

Подводя итоги двух методик можно сделать вывод о том, что в процессе изучения ценностно-смыслового компонента психологической культуры нами установлено, что у большего числа обучающихся 1-4-х курсов преобладает низкий уровень осмысленности жизни и ценностных ориентаций. Высокий уровень встречается реже.

В перечень мотивов учебной деятельности вошли такие, как «Получить диплом», «Успешно учиться, сдавать экзамены на хорошо и отлично», «Быть постоянно готовым к очередным занятиям» и «Выполнять педагогические требования». На 13-16 месте у сильных обучающихся оказались мотивы «Добиться одобрения родителей и окружающих», «Не отставать от сокурсников», «Постоянно получать стипендию» и «Избежать осуждения и наказания за плохую учебу».

Иная картина наблюдается у слабых обучающихся. На 1-4 место учащиеся этой группы поставили такие мотивы, как «Получить диплом», «Избежать осуждения и наказания за плохую учебу» и «Добиться одобрения родителей и окружающих». На 5-8 место – «Успешно учиться, сдавать экзамены на хорошо и отлично», «Не отставать от сокурсников», «Выполнять педагогические требования» и «Не запускать предметы учебного цикла». На 9-12 – «Быть примером сокурсникам», «Достичь уважения преподавателей», «Успешно продолжить обучение на последующих курсах» и «Быть постоянно готовым к очередным занятиям».

В результате анализа полученных данных по всем методикам испытуемые распределились по выраженности у них низкого, среднего или высокого уровня психологической культуры. Половина испытуемых имеет низкий уровень психологической культуры (53%). Высокий уровень психологической культуры выявлен у 21% обучающихся 1-4-х курсов. Средний уровень психологической культуры отмечен у 26 % респондентов.

Разработанная нами программа опирается на модель системы психологического сопровождения, которая имеет следующую структуру: цель, задачи сопровождения, направления, блоки работы и критерии эффективности.

Главной целью нашей модели является проведение комплекса психологических мероприятий, направленных на создание психолого-педагогических условий, способствующих формированию психологической культуры у обучающихся вузов.

Модель системы психологического сопровождения обучающихся включает в себя такие блоки, как: психологическое просвещение, коррекция и проектно-исследовательская деятельность. Работа выделенных блоков, включающие в себя разнообразные психологические методы, приемы и техники, способствует эффективному решению проблем, имеющих у обучающихся и педагогов.

Психологическое развитие и коррекция в работе со студентами реализуется в тренинговой форме. Благодаря работе психологического тренинга, нам удалось создать на практике важные психологические условия, которые способствуют развитию у обучающихся навыков и способностей, лежащих в основе каждого компонента психологической культуры.

Исходя из анализа психолого-педагогической литературы, можно выделить четыре основных подхода к изучению данного феномена: параметрический, описывающий элементы психологической культуры (наблюдательность, психологическая компетентность, саморегуляция, самостоятельность, общительность и т.п.) и компоненты психологической культуры (психические процессы, состояния, свойства, эмпатия, рефлексия, психологическое мышление, сензитивность и др.); профессионально-деятельностный, изучающий формирование психологической культуры обучающихся в процессе психолого-педагогической подготовки в вузе; целостный, исследующий психологическую культуру субъекта профессиональной деятельности в целом; функциональный, рассматривающий психологическую культуру через выделение ее функций (регуляция, адаптация, развитие, гармонизация и профилактика).

Именно педагог является основным обладателем психологической культуры, обеспечивая процесс передачи ее в образовательном пространстве. Профессионально-важные качества взаимосвязаны с компонентами психологической культуры и пронизывают всю структуру личности педагога. В структуре этих качеств, свойства психологической культуры неразрывно связаны с

профессионально-личностными свойствами и проявляются в ряде профессионально-педагогических умений.

Литература

1. Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2011-2020 года.
2. Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III «Об образовании».
3. Закон Республики Казахстан от 18 февраля 2011 года № 407-IV «О науке» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 13.11.2015 г.).
4. Шерьязданова Х.Т. Психолог в детском саду: учебное пособие. – Алматы: Рауан, 1997. – 56 с.
5. Бокенчина М. К. Динамика профессионального самосознания обучающихся в процессе обучения: автореферат дис. – Алматы : Искандер, 2004. – 24 с.
6. Капбасова Г. Б. Особенности мотивации учебной деятельности обучающихся-психологов в системе традиционного образования// Вестник Университета "Кайнар". – 2004. – №3/1. – С. 70-75.
7. Ерментаева А. Применение социально-психологического тренинга в студенческой группе: научное издание // Высшая школа Казахстана. – 2003. – № 2. – С.111-116.

УДК: 377

Д.М. Сулейменова

КГКП «Электротехнический колледж», 123b.b123@mail.ru

СОВРЕМЕННЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПОДГОТОВКЕ СПЕЦИАЛИСТОВ ТЕХНИЧЕСКОГО И ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE TRAINING OF SPECIALISTS IN TECHNICAL AND VOCATIONAL EDUCATION

В современных условиях перед учебными заведениями нашей страны поставлены важные задачи, реализация которых предполагает подготовку специалистов высокой квалификации, востребованных государством, формирование гармоничной, здоровой личности. Современные образовательные методики ориентированы на индивидуализацию, дистанционность и вариативность образовательного процесса, академическую мобильность обучаемых. В колледже представлен широкий спектр образовательных педагогических технологий, которые применяются в учебном процессе. Во-первых, это проблемное обучение, основой которого выступает моделирование реального творческого процесса за счет создания проблемной ситуации и управления поиском решения проблемы. Проблемное обучение положительно влияет на активное отношение обучающихся к учению, формирует их творческий потенциал в решении учебных задач, познавательный интерес как мотив учения, стимулирует общее интеллектуальное развитие [1]. В процессе работы преподаватель использует проблемные вопросы в форме познавательной (проблемной) задачи. Проблемное обучение – система методов и средств обучения, основой которого выступает моделирование реального творческого процесса за счет создания проблемной ситуации и управление поиском решения проблемы.

Главные цели проблемного обучения:

1. Развитие мышления и способностей учащихся, развитие творческих умений.
2. Усвоение студентами знаний, умений, добытых в ходе активного поиска и самостоятельного решения проблем, в результате эти знания, умения более прочные, чем при традиционном обучении.
3. Воспитание активной творческой личности, умеющей видеть, ставить и разрешать нестандартные проблемы.
4. Развитие профессионального проблемного мышления.

Учебная деятельность становится творческой, и поэтому обучающиеся лучше усваивают материал, поскольку знания они не получают в готовом виде, а открывают сами. Алгоритм решения проблемной задачи включает четыре этапа. На первом этапе осознания проблемы обучающиеся вскрывают противоречие, заложенное в вопросе, для чего находят разрыв в цепочке причинно-следственных связей. Это противоречие может быть разрешено с помощью гипотезы. Формулирование гипотезы составляет второй этап. Третий этап решения проблемы – доказательство гипотезы. Поиск путей доказательства гипотезы требует от обучающихся переформулировки задания или вопроса. Заканчивается решение проблемы общим выводом, в котором изучаемые причинно-

следственные связи углубляются и раскрываются новые стороны познаваемого объекта или явления. Это четвёртый этап решения проблемы.

Также используется метод проектов. Метод проектов всегда ориентирован на самостоятельную деятельность обучающихся – индивидуальную, парную, групповую, которую обучающиеся выполняют в течение определённого отрезка времени.

Можно выделить по следующим типологическим признакам разные типы проектов:

1. Доминирующая в проекте деятельность: исследовательская, поисковая, творческая, ролевая, практико-ориентированная и др.
2. Предметно-содержательная область: монопроект (в рамках одной образовательной области знаний); межпредметный проект.
3. Характер координации проекта: непосредственный (жёсткий, гибкий), скрытый.
4. Характер контактов (среди участников одной школы, класса и др.).
5. Количество участников проекта.
6. Продолжительность выполнения проекта (краткосрочные – для решения небольшой проблемы, средней продолжительности – один-два месяца и долгосрочные – до одного года.)

Процесс работы над проектом стимулирует студентов к деятельности, к активности, развивает интерес к предмету, воображение, творческое мышление, самостоятельность, коммуникативность. Он может быть реализован с помощью различных средств обучения, в том числе и с использованием новых информационных технологий. Это могут быть современные средства: компьютеры, виртуальные библиотеки, музеи, видео, мультимедийные средства и др. Но это могут быть и традиционные средства: книги, разного рода справочники, видеозаписи и т.п. Средства массовой информации также оказываются полезными при работе над проектом.

Критическое мышление. В основе этой технологии лежит модель, состоящая из 3 фаз: – вызов (студент обращается к собственному опыту, к своим знаниям и умениям и формулирует для себя вопросы, на которые он хотел бы получить ответ); – осмысление (студент получает ответы на поставленные вопросы в процессе работы с материалом); – рефлексия (студент анализирует выполнение поставленных задач). Технология хороша тем, что студенты учатся адаптироваться к меняющимся условиям, общаться, работать в диалоге, получать знания самостоятельно, брать на себя ответственность. Каждой стадии урока соответствуют определенные технологические приемы: бортовой журнал, взаимообучение, трехчастный дневник, зигзаг, инсерт, кластер, шляпы мышления, чтение со стопами, синквейн, толстые и тонкие вопросы. Критическое мышление – это способность анализировать информацию с позиции логики и личностно-психологического подхода с тем, чтобы применять полученные результаты, как к стандартным, так и к нестандартным ситуациям, вопросам, проблемам. Это способность ставить новые вопросы, вырабатывать разнообразные аргументы, принимать независимые, продуманные решения. Основная идея – создать такую атмосферу учения, при которой студенты совместно с преподавателем активно работают, размышляют над процессом обучения, отслеживают, подтверждают, опровергают или расширяют знания, новые идеи, чувства или мнения об окружающем мире [2].

Информационно-коммуникационные технологии в настоящее время имеют все большую значимость для современного образования. Современные компьютеры и программное обеспечение позволяют интегрировать в рамках одной образовательной единицы и текст, и аудио, и видео, и графику, а также использовать ИКТ на различных этапах урока: – на этапе подготовке к уроку (использование электронных и информационных ресурсов, оформление их на электронных и бумажных носителях); – в процессе урока (визуализация процессов и явлений, интерактивные модели для демонстрации, динамические таблицы и схемы, интернет-ресурсы и др.); – проведение виртуальных экскурсий; – система контроля и оценки (возможно использование тестов on-line и off-line). Также современные возможности ИКТ позволяют обучающимся самостоятельно работать с различными обучающими и развивающими программами, получать дистанционное образование. Использование Интернет-ресурсов позволяет преподавателю достичь в ходе проведения уроков следующих результатов: повышение эффективности и качества процесса обучения; повышение активности познавательной деятельности; увеличение объема и оптимизация поиска нужной информации; формирование информационной культуры, умений осуществлять обработку информации; формирование умений осуществлять экспериментально-исследовательскую деятельность; подготовка информационно грамотной личности.

Использование широкого спектра педагогических методик дает возможность педагогическому коллективу продуктивно использовать учебное время и добиваться высоких результатов обученности обучающихся [3]. Инновационные методы в профессиональном обучении

способствуют развитию познавательного интереса и, учат систематизировать и обобщать изучаемый материал, обсуждать и дискутировать. Осмысливая и обрабатывая полученные знания, студент приобретает навыки применения их на практике, получают опыт общения. Инновационные методы обучения способствуют развитию, учат его самостоятельности в познании и принятии решений. Думаю, что наше образование становится интересным и эффективным. Это позволит нашему государству выйти на мировую арену и обучать конкурентоспособных кадров.

Литература

1. Кукушин В.С. Введение в педагогическую деятельность: учебное пособие. Изд-е 2-е М.: ИКЦ «МарТ», Ростов на Дону, 2005 год.
2. Под общ. ред. Н. Л. Селивановой. Гуманистические воспитательные системы вчера и сегодня//Под общ. ред. Н. Л. Селивановой. – М.: Пед. об-во России, 1998 г. – 336 с.
3. Кларин М.В. Технология обучения: идеал и реальность// Кларин М.В. – Рига, «Эксперимент», 1999 г. – 180 с.

ӘОЖ: 372.8:91

А.Ш. Чабаева, М.А. Каукунова

«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ
Chabayeva86@mail.ru, kaukenova_mariya@mail.ru

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ЖАҒДАЙЫНДА ГЕОГРАФИЯ САБАҚТАРЫНДА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

FEATURES OF THE FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN GEOGRAPHY LESSONS IN THE CONDITIONS OF DISTANCE LEARNING

Әлемдік пандемия жағдайына байланысты, мектептер қашықтықтан оқыту форматына көшірілді. Мұғалімдер қашықтықтан оқытудың әр түрлі формалары, құралдары мен әдістерін қолдана бастағандықтан, оқытудың бұл түріне деген сұраныстың артқандығын көруге болады. Қазіргі уақытта заманауи қоғам ақпараттандыру үрдісімен үздіксіз байланыста. Соған орай қазіргі уақытта ақпараттық технологияларды пайдалана отырып, оқу процесін қызықты да, танымды етіп ұйымдастыруға мүмкіндік беріп отыр. Ақпараттық технологиялар мен компьютерлік желілер көмегімен жаңа білімдерді игеруге мүмкіндігі кеңейтілуде. Бұл технологияны қолданудың ең маңызды факторларының бірі және оның негізгі қозғаушы күші – адам. Сол себепті адамның, оқушының шығармашылық мүмкіндіктерін дамыту үшін қажетті жағдайлар жасалуы қажет. Білім саласында қазіргі таңда инновациялық оқыту үлкен қолданысқа ие. Инновация – бұл жаңалықтардың таралуы және құрылуы. Әрине, оқытудың қандай да бір жаңа технологиясына көшу үшін ұзақ уақыт керек. Компьютерлік технология білім ортасына ене отырып, оқыту процесін жақсарту үшін құралдар мен әдістерді қолдануға әкеледі. Жалпы білім беру саласында қашықтан оқыту мүмкіндіктері үкімет тарапынан қолдау тауып жатыр. Осы технологияны пайдалану ауылдық жерлерді де жылдам ақпараттандыруға көмектесуде. Оқыту үрдісінде пайдаланылатын жаңа әдістердің бірі қашықтан оқыту әдісі болып табылады [1].

Пандемия жағдайымен қатар әлемде экологияны сақтау тақырыбы бұрыннан өткір болып келеді, бірақ жыл сайын бұл тақырып одан сайын өткір болуда. Осы саладағы жағдайдың нашарлауы туралы ақпаратты біз барлық ақпарат көздерден аламыз. Әрине, ақпараттың негізгі көзі БАҚ болып табылады. Бірақ біз, әр түрлі жастағы балалармен жұмыс істейтін мұғалімдер: балабақшадан бастап университетке дейін, әр адам жасына, хабардарлық деңгейіне, көкжиегіне байланысты бірдей ақпаратты әр түрлі қабылдайтынын түсінеміз. «Экология» сөзі бәріне таныс болғанына қарамастан, көптеген адамдардың санасында ол «қорғау», «мазасыздық», «сақтау» ұғымдарымен байланысты. Ал экологиялық мәдениет дегеніміз бұл адамның салауатты өмір салтына, тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуына және мемлекет пен жеке адамның экологиялық қауіпсіздігіне ықпал ететін қоршаған ортамен өзара әрекеттесуі. Ең бастысы, адамның экологиялық мәдениеті табиғатқа теріс әсерді жінеуге, табиғатқа зиян келтіретін әрекеттерді болдырмауға нақты үлеспен анықталады [2].

Орта мектепте білім алушыларды экологиялық тәрбиелеу биология, химия, тіршілік қауіпсіздігі негіздері, география, әлеуметтік зерттеулер және т.б. сияқты оқу пәндерін оқыту барысында жүзеге асырылады. Білімді адамды ғана емес, сонымен бірге табиғатты қорғауға қабілетті адамды тәрбиелеу маңызды.

Мектептегі география – оқушыларға физикалық және экономикалық географияның негіздері туралы жүйелі білім беретін, қазіргі әлем туралы, еліміздің осы әлемдегі орны туралы тұтас түсінік беретін оқу пәндерінің бірі. География пән ретінде оқушыларға тиімді экологиялық білім мен тәрбие берудің ерекше мүмкіндіктеріне ие.

Бір қызығы, қазіргі уақытта жасөспірімдер өз үйінің табалдырығынан тыс не күтіп тұрғанынан қарағанда Амазонка ормандарында немесе мұхиттардың тереңдігінде не болып жатқандығы туралы көбірек біледі. Оқушылар теорияда жақсы бағдарланған, Жаһандық экологиялық проблемалардың мәнін біледі, бірақ осы жаһандық әлемдік деңгейдегі проблемалар біздің айналамыздағы нақты жағдайларда қалай көрінетінін білмейді. Сондықтан географиялық білім берудің өзекті мәселелерінің бірі-оқушылардың қоршаған ортаны зерттеу саласындағы қызығушылықтарын дамыту. Дамудың бір тәсілі Географияны оқытуда экологиялық бағдарлауды күшейту.

Экологиялық дүниетанымды қалыптастыруда мынадай тақырыптар үлкен тәрбиелік мәнге ие, мысалы: «қоршаған ортаның ластануы және экологиялық проблемалар»; «Атмосфера»; «Литосфера»; «Гидросфера және олардың ластануына қарсы күрес шаралары»; «Адамзаттың жаһандық проблемалары» және тағы басқалар.

Сабақтарда экологиялық білімді қалыптастыру барысында оқушылардың оқу-зерттеу және практикалық қызметінің келесі әдістері қолданылады:

- табиғи жүйелердің компоненттерін және оларға адам қызметінің әсерін сипаттау мақсатында тікелей, жанама бақылау;
- эксперимент: мәселені, гипотезаны және зерттеу тапсырмасын тұжырымдау, жоспар құру, тәжірибе нұсқаларын жүргізу, нәтижелерді ресімдеу;
- кестелер, диаграммалар, графиктер түрінде бақылаулар мен тәжірибелер деректерін ресімдеу тәсілдерін меңгеру;
- экологиялық мәселелерді шешу жобаларын модельдеу;
- сауалнама, сауалнама, әңгіме.

Қашықтықтан білім беру-барысында бұл әдістерді тиімді қолдануда кейбір қиындықтар туындайды. Сол себепті АКТ құралдарын пайдалана отырып оқу процесіне тән барлық компоненттерді көрсететін, білім алушы мен білім алушы арасындағы интерактивті өзара іс-қимыл кезінде білімді беру, іскерлік пен дағдыларды қалыптастыру процесі арқылы жүзеге асыру қажеттілігі туындады.

География сабақтарын өткізу барысында қашықтықтан оқыту бағдарламаларын, өте әдемі сфералық бейнелер, оқушылардың әртүрлі санаттарына арналған оқу-әдістемелік құралдар қолданылады. Заманауи технологиялар қашықтықтан оқыту үшін көптеген мүмкіндіктер береді. Көптеген баспалар оқу процесінің барлық қатысушылары сабақта, сабақтан тыс және үйде қолданатын электронды оқу құралдарын шығарды. Соның бірі <https://www.maam.ru/> сайтында балалар мен ата-аналардың бірлескен жұмысы үшін көптеген материалдар бар. Экологиялық бағыттағы сабақтарды өткізу формасы бойынша әр түрлі сабақтар қолдананылады: сырттай саяхат сабақтары, семинарлар, рөлдік және іскерлік ойындар, семинарлар, пікірталастар, ұжымдық және жеке жобалау [3].

География сабақтарында мен таным процесі мұғалім мен оқушылар үшін қызықты, мағыналы болатындай етіп экологиялық білім қалыптастырылады. Тек осы жағдайда ғана жастардың моральдық құндылықтар жүйесін өзгертуге, экологиялық сана мен тұлғаның адамгершілік дамуын жақсарту жолындағы эгоистік ұстанымнан аударуға болады.

География экологиялық дүниетанымды дамыту үшін үлкен әлеуетке және мүмкіндіктерге ие, бұл жеке тұлғаның мәдениетін тәрбиелеу үшін өте маңызды. Сондықтан экологиялық мәдениетті адамның жалпы мәдениетінің ажырамас бөлігі ретінде қалыптастыру мәселесі өте маңызды, оған ең алдымен мектеп географиясы жауап береді.

Қашықтық режимде география сабағын ұйымдастыру үшін төмендегі ақпараттық білім платформалары мен сервистерін пайдаланылады:

Zoom – бейнеконференциялар ұйымдастыру үшін, тақырыпты түсіндіру не оқушылармен тікелей байланыс жасау үшін.

Online TestPad – тест сұрақтарын құрастыру үшін;

Күнделік кз – журналда оқушыларға баға қою үшін және оқушыларға арналған тапсырмалар мен қажетті ақпараттарды енгізу үшін, бейнесабақтарға сілтеме жасау үшін;

Bilimland – оқушыларға тақырыптар бойынша материалдар, бейнебаяндар мен ҰБТ-ға дайындық тесті ретінде;

Күнделік кз, электрондық пошта – оқушылармен кері байланыс жасау үшін.

Қашықтық технологияның негізгі сипаты ізденіс, ақпаратты түсіндірудегі мәселелерді шешудегі эвристикалық әдістер, сонымен қатар, оқушыларға танымдық тапсырмаларды шешу кезінде қолданылатын зерттеушілік әдістер және т.б.

Экологиялық мәдениеттің қалыптасуының негізі географиялық білім болып табылады. Оқушыларды өмірге, табиғаттағы, қоғамдағы, мемлекеттегі мінез-құлыққа дайындаудағы географияның рөлі орасан зор, ол түлектерге өз жұмысында қажетті үнемділік, экономикалық, кәсіпкерлік сияқты жеке қасиеттерді тәрбиелеуде жетекші орын алады. Сондықтан, мектепте негізі қаланған адамның жалпы мәдениетінің ажырамас бөлігі ретінде географиялық білім мен экологиялық мәдениеттің маңыздылығын бұл мәселені шешуде асыра бағалау қиын.

Қазіргі таңда біз қашықтық оқытудың енді қалыптасып келе жатқанын түсінеміз. Бір жағынан қашықтық оқыту – өздігімен оқу принципіне негізделген жаңа оқу процесі, ақпараттық технологияны қолдану арқылы оқытылатын жаңа саты. Екінші жағынан оқушымен деген тікелей байланысты алмастыра алмайтыны анық. Дәстүрлі сабақтағы оқушылардың әр қимылы тақырыпты қалай түсініп жатқанын, қай тапсырмада қиналып отырғанын көруге мүмкіндік береді, ал қашықтық оқыту барысында нақты алгоритмге сай жүргізілу қажет. Сол себепті әр оқушыны бақылауға мүмкіндік болмайды. Қашықтық оқыту оқушыдан ұйымдастырушылық пен жинақылықты талап етеді. Өзіндік жетілу үшін шығармашылық, жауапкершілік қажет.

Әдебиеттер

1. Вербицкий А.А. Цифровое обучение: проблемы, риски и перспективы / А.А. Вербицкий // Электронный научно-публицистический журнал "HomoCyberus". – 2019. – № 1(6). [Электрондық ресурс] – Кіру доступы: http://journal.homocyberus.ru/Verbitskiy_AA_1_2019, свободный. – Загл. с экрана.
2. Чернухин О.А. Детские игровые конкурсы как механизм развития экологического образования. /Экологическое образование в эпоху глобализации: Материалы VII семинара «Проблемы экологического образования и воспитания» / Новосибирск: НГУ, 2008. – С.32-36.
3. Фазлова Э.Р., Давыдова В.Н. Организация исследовательской деятельности с использованием ИКТ при изучении окружающего мира // Молодой ученый. – 2016. № 7.6. – С. 245-248.

УДК: 330.1

А.С. Шульгина-Таращук

НАО «Карагандинский университет имени Е.А. Букетова», alevtinash79@mail.ru

ТЕХНОЛОГИИ И КОНЦЕПЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ ВЫЗОВОВ XXI ВЕКА

TECHNOLOGIES AND CONCEPTS OF ECONOMIC GROWTH IN THE GLOBAL CHALLENGES OF THE XXI CENTURY

Хотя ни одно единодушно принятое определение к настоящему времени не забыто, большинство теоретиков думают об экономическом развитии как о процессе, который порождает экономические и социальные, количественные и, в частности, качественные изменения, которые заставляют национальную экономику кумулятивно и надолго увеличивать свой реальный национальный продукт. В отличие от развития и по сравнению с ним, экономический рост – это в ограниченном смысле увеличение национального дохода на душу населения, и он включает анализ, особенно в количественном выражении, этого процесса с акцентом на функциональные отношения между эндогенными переменными; в более широком смысле, он включает в себя увеличение ВВП, ВНП и чистого дохода, следовательно, национального богатства, включая производственную мощность, выраженную как в абсолютном, так и в относительном размере на душу населения, включая также структурные изменения экономики. Таким образом, мы можем оценить, что экономический рост – это процесс увеличения размеров национальной экономики, макроэкономические показатели, особенно ВВП на душу населения, в восходящем, но не обязательно линейном направлении, с положительным влиянием на социально-экономический сектор, в то время как развитие показывает нам как рост влияет на общество, повышая уровень жизни.

Типологически, в одном и другом смысле, экономический рост может быть: положительным, нулевым, отрицательным. Положительный экономический рост фиксируется, когда среднегодовые ритмы макропоказателей превышают средние ритмы роста населения. Когда среднегодовые ритмы роста макроэкономических показателей, в частности ВВП, совпадают с темпами роста населения, можно говорить о нулевом экономическом росте. Отрицательный экономический рост возникает, когда ритмы роста населения превышают ритмы макроэкономических показателей. Экономический рост – это сложное долгосрочное явление, подверженное таким ограничениям, как: чрезмерный рост населения, ограниченные ресурсы, неадекватная инфраструктура, неэффективное использование ресурсов, чрезмерное государственное вмешательство, институциональные и культурные модели, затрудняющие рост, и т.д.

Экономический рост достигается за счет эффективного использования имеющихся ресурсов и увеличения производственных мощностей страны. Это способствует перераспределению доходов между населением и обществом. Кумулятивные эффекты, небольшие различия в темпах роста становятся большими в течение периодов от одного десятилетия или более. В динамичном, растущем обществе легче перераспределять доход. Бывают ситуации, когда экономический рост смешивают с экономическими колебаниями. Применение экспансионистской денежно-кредитной и налоговой политики может привести к устранению разрыва в рецессии и увеличению ВВП сверх его потенциального уровня. Экономический рост предполагает изменение потенциального объема производства за счет изменения предложения факторов (труда и капитала) или увеличение производительности факторов (выпуск на единицу затрат). При высоких темпах экономического роста производство товаров и услуг увеличивается и, как следствие, снижается уровень безработицы, увеличивается количество рабочих мест, а также уровень жизни населения.

Некоторые экономисты заявляют, что темпы роста ВВП в 3% в год позволяют увеличить потенциальный ВВП на 10% за три года и удвоиться за 23 года.

Другие экономисты считают, что если бы темп роста реального ВВП на душу населения сохранялся на уровне 2% в год, то ВВП на душу населения удваивался бы каждые 35 лет, и, следовательно, каждое поколение могло бы надеяться на лучший уровень жизни, чем в настоящее время. По этим причинам мы должны принять во внимание тот факт, что небольшие различия в темпах экономического роста в течение длительных периодов времени приводят к большим различиям в уровне жизни разных последовательных поколений. Экономический рост – это также процесс, который позволяет отступить от явлений с негативным экономическим и социальным воздействием, таких как безработица или инфляция. Но очевидно, что устойчивый экономический рост поддерживает человеческое развитие. Согласно Лешеку Бальцеровичу, экономический рост – это процесс количественных, качественных и структурных изменений, оказывающих положительное влияние на экономику и уровень жизни населения, которые имеют тенденцию к непрерывно восходящей траектории.

Лешек Бальцерович считает, что экономическое развитие имеет четыре измерения [1]:

- начальный уровень развития (отражаемый, например, доходом на душу населения) или уровень, существующий, когда ритм развития начинает определяться;
- человеческий капитал или уровень образования и профессиональной подготовки людей;
- внутреннее экономическое состояние или структуры экономики;
- внешнеэкономические обстоятельства.

Экономический рост и развитие были и будут постоянной заботой человечества и всегда актуальной темой научных дискуссий.

Литература

1. Balcerowicz L. Libertate și dezvoltare. Economia pieței libere, Multiprint Publishing House, Iasi. 2001, P.7.

**ТҮЛҒАЛЫ-ДАРАЛАНҒАН БАЛАЛАРҒА ҚОСЫМША БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДАҒЫ
БАЛАЛЫҚ ШАҚ****CHILDHOOD IN THE SPACE PERSONALITY-PERSONALIZED SUPPLEMENTARY
CHILD EDUCATION**

Проблема перспективности и успешности современного детства рассматривается нами как важнейший критерий и показатель целесообразности и осмысленности реализации социальной, образовательной, культурной политики, а также качества управления и жизни на конкретной территории региона и муниципалитета, где проживает ребенок и его семья. И значимую роль здесь играет сфера дополнительного образования детей, процесс становления которой в современном обществе в свете Концепции развития дополнительного образования детей характеризуется изменением индустриально-потребительской парадигмы на личностно-персонифицированную, имеющую глубокую индивидуализированную, гуманитарную, культурологическую направленность [1].

Личностно-персонифицированная парадигма современного дополнительного образования детей обусловлена такими факторами, как девальвация ценности детства, снижение воспитательной и социализирующей функции в деятельности социальных институтов, унифицированность форм обучения, излишняя сосредоточенность на организационных действиях в ущерб реализации ценностного содержания детства, деградация форм работы с детьми, отсутствие методик, технологий воспитания, социокультурных практик, ориентированных на современное и будущее детство, сохранение формального подхода в воспитании, преобладание мероприятий, проводимых взрослыми для детей, над событиями, совместно организованными взрослыми и детьми, сохраняющейся тенденции к изоляции детской субкультуры от мира взрослых; дефицит форм, методов и технологий работы по формированию культуры выбора мировоззренческих, нравственных, политических идеалов, несогласованность действий различных субъектов воспитания, выходящих на проблемы детства, а также низкий уровень развития инфраструктуры детства, дефицит ресурсного обеспечения.

Смена одной образовательной парадигмы на другую существенно меняет акценты в организации дополнительного образования детей. Личностно-персонифицированная парадигма дополнительного образования детей актуализирует его новые цели, направленные на создание условий и возможностей для персонифицированного, индивидуально-личностного развития детей, а также на психолого-педагогическую поддержку детской индивидуальности. Это закономерно, так как современная сфера дополнительного образования детей, выросшая на плечах вековых традиций внешкольного образования и внешкольного воспитания прежде всего должна отвечать вызовам нового времени. Дополнительное образование детей – особый социальный институт, который должен действовать в условиях настоящего, учитывать прошлое, но формировать будущее. Главное, что сутью современного дополнительного образования детей и взрослых становятся прежде всего свобода выбора, самопознание и самоорганизация ребенка, и реализация на этой основе собственных актуальных жизненных стратегий. В сфере дополнительного образования детей происходит личностное включение ребенка в различные формы деятельности, позволяющие ему, как растущему человеку идентифицировать себя в различных образовательных и профессиональных ролях.

Объективно и позитивно то, что современное дополнительное образование детей расширяет пространство самореализации личности, развивает ее познавательные интересы в различных областях, помогает овладеть способами основных видов деятельности, позволяет в процессе занятий самоопределиваться личностно, социально и профессионально, познакомиться с рядом специальностей, профессий и областей деятельности, приобрести опыт специализации, проектной, научно-исследовательской и трудовой деятельности [5].

Дополнительное образование детей изначально личностное и персонифицированное, так как этот вид образования объективно предназначен для организации процессов самопознания, самоопределения, самоорганизации и самореализации личности ребенка в социально-позитивной деятельности. В этой связи и возникает необходимость приведения в соответствие смысла, целей, структуры и содержания нового образовательного пространства дополнительного образования детей

с учетом специфики развития каждого ребенка через индивидуально-личностную (персонифицированную) ориентацию [2].

В основе деятельности в сфере дополнительного образования детей лежат любознательность, интерес и природосообразность, увлеченность свободным творчеством и интерес к человеку, стремление к мастерству и поиск ответов: с кем и что делать по пути достижения смысла жизни? В современном дополнительном образовании детей проявляется прежде всего личностный смысл, который можно определить, как персонифицированное (индивидуализированное) отражение действительного отношения личности к тем объектам, ради которых разворачивается ее деятельность, осознаваемое как «значение для меня» усваиваемых субъектом безличных знаний о мире, включающих понятия, умения, действия и поступки, совершаемые людьми, социальные роли, ценности и идеалы.

Личностный рост ребенка обеспечивается образовательными программами в трех взаимосвязанных и взаимопроникающих плоскостях: в плоскости личностного роста ребенка, развития его способностей, дарований, талантов; в плоскости профессионального самоопределения, совершенствования в избранной для освоения деятельности и в плоскости коммуникативных действий.

Личность ребенка сама – «заказчик» своего будущего состояния, субъект собственного образования. Такой подход, отвечающий современным представлениям о гуманизме, является на сегодняшний день наиболее перспективным. Новая формирующаяся личностно-персонифицированная парадигма дополнительного образования детей основана на готовности индивида к действию в разнообразных ситуациях.

Систематизирующие идеи личностно-персонифицированной парадигмы дополнительного образования детей: первичность личности по отношению к обществу; опора на базовые потребности ребенка; полисферность; формирование единого образовательного пространства для жизнетворчества каждого ребенка на основе средового подхода; гуманитарно-аксиологическая ориентация в осмыслении путей и технологий гуманизации и гуманитаризации образовательного пространства; технологичность, предусматривающая наличие в системе множества разнообразных образовательных механизмов (технологий) реализации поставленных целей и задач; устойчивое развитие в образовательном контексте, ориентирующееся на организацию образовательного процесса в режиме саморазвития и самоорганизации.

Личное образовательное пространство детства – явление многомерное, обладающее полифункциональностью, вариативностью, включающее в себя множество процессов и явлений, происходящих за пределами образовательного стандарта и обязательного учебного труда ребенка, в том числе и целесообразную организацию его свободного времени; оно включает в себя культурно-досуговое пространство, представляющее собой совокупность рекреационных, творческих, игровых, спортивных и иных способов проведения ребенком свободного времени, имеющее воспитательную и образовательную значимость.

Дополнительное образование детей практически единственное на сегодняшний день полноценное «личное открытое образовательное пространство детства», создание которого позволяет каждому ребенку выстроить образовательную траекторию, которая наиболее полно соответствует его образовательным потребностям и интересам.

Отсюда возникает социальный заказ обществу: что сегодня не делается или недостаточно делается на территории муниципального образования с различными группами детей? что предлагается делать? какие формы коалиционного и сетевого взаимодействия могут быть организованы на территории? Какие социальные проекты будут разрабатывать и осуществлять сами дети?

Перспективность и безопасность детства показатель и критерий реального качества достойной жизни в любой стране. Обобщая сказанное, следует подчеркнуть, что решение задач, поставленных перед сферой дополнительного образования детей в рамках реализации государственной образовательной политики, требует принятия продуманных, взвешенных, основанных на серьезных научных проработках решений со стороны органов государственного управления образованием и разработки концепции механизма управления дополнительным образованием детей, который позволит развивать его на качественно новом уровне с учетом многочисленных вызовов современности. Решение проблемы результативности образовательной деятельности в дополнительном образовании детей позволяет судить об эффективности, полезности, социальной значимости как всей сферы дополнительного образования детей, так и каждого конкретного детского объединения, учебной группы.

Литература

1. Голованов В.П. Личностно-персонифицированный потенциал современного дополнительного образования детей / В.П. Голованов // Вестник Академии детско-юношеского туризма и краеведения. – 2017. – № 4(126) – С. 75-89.
2. Голованов В.П. Современное дополнительное образование детей как личное образовательное пространство детства / В.П. Голованов // Ярославский педагогический вестник. Научный журнал. – 2017. – № 5. – С.160–165.
3. Голованов В.П. Становление и развитие отечественной системы дополнительного образования детей. Исторические уроки и задачи // Внешкольник. – 2001. – № 5(128). – С. 14-18.
4. Голованов В.П. Ценности дополнительного образования детей на современном этапе // Воспитание школьников. – 2010. – № 8. – С. 57-61.
5. Зимарева Н.А. Образовательная среда учреждения дополнительного образования детей как фактор их профессионального самоопределения: дисс. канд. пед. наук / Н.А. Зимарева. – Санкт-Петербург, 2008. – 231 с.

ӘОЖ: 37.01

Ш.С. Ержанова

«Тұран-Астана» Университеті, Нұр-Сұлтан қ., jamamad@mail.ru

ЖАСТАРДЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ Ж.АЙМАУЫТОВТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ИДЕАЛАРЫНЫҢ МАҢЫЗЫ

THE ROLE OF THE PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL IDEAS OF ZH.AYMAUTOV IN THE FORMATION OF YOUTH VALUES

Қазақ халқының ғасыр бойғы эсте-эсте жүйелі қорлана қалыптасқан рухани мұрасы тоталитарлы режим кезеңінде үлкен күйзелістеніп, құлдырауға ұшырағаны қазіргі таңда бәріне мәлім. Ол жайт келешек өскелең ұрпақтың өз халқының не ұлтының мәдениеті мен салт-дәстүрінен ажырап қалуына, мәнгүрттер қатарының көбеюіне ықпалын тигізді. Өскелең ұрпақтың ата-баба мұралары бойынша толықтай дерлік қол үзіп қалмауы – егемендігіміз бен елдігіміздің негізгі критерийлері екендігі сөзсіз.

XX ғасырдың басында жазықсыз жапа шеккендердің бірі – Жүсіпбек Аймауытұлының (1889-1931) алатын орны орасан зор. Жүсіпбектің «Қартқожа» романы 1926 жылы тұңғыш рет Қызылорда қаласында жеке кітап болып шыққан. Бұл- ауылдағы қарапайым қазақ азаматының өмірін, оның әлеуметтік арпалыстар кезіндегі күрделі тағдырын этикалық үлгіде көркем бейнелеуге арналған қазақ әдебиетінің алғашқы көлемді шығармасы. Онда қазақ ауылының революция алдындағы және әлеуметтік қақтығыстар кезіндегі тіршілігі, азаттық жолындағы күрестен кейінгі жаңаша ұмтылысы шыншылдықпен бейнеленеді. 1916 жылғы ұлт-азаттық қозғалысының басталуы мен оның 1917 жылғы ақпан революциясына ұласуы, қазақтарын ел ішіндегі әлеуметтік күрестерге араласуы, «Алашорданың» құрылуы, Октябрь революциясы мен азамат соғысының оқиғалары роман сюжетіне желі боп кіреді. Шығарма қаһарманы Қартқожа да, оның елі, жұрты да осы оқиғалар фондындағы тартыста есейіп, есін жинап, ілгері басады, болашаққа қарайды [1].

Романда айрықша көзге түсетін нәрсе – көшпелі қазақ аулы өмірінің жүдеулігі, қоғамдық әділетсіздік. Мұны біз Қартқожа туып-өскен ортаның семьялық тіршіліктің, ескі ауылдағы әлдінің әлсізге жасаған зорлығы фактыларынан, осы негіздегі қақтығыстардан танимыз.

Шығарма қаһарманы жайындағы жазушы толғанысында бүкіл романның пафосы жатыр. Автор қазақ ортасынан шыққан жас Қартқожаны «елі үшін күйген, еңбекті сүйген, ер жүректі, жұртшылық көсемі- жалынды жастардың» қатарынан көргісі келеді. Оның халықтың ойлары Қартқожа бейнесі арқылы өрбіп дамиды.

Шығарманың шұрайлы тілі – жазушы шеберлігінің айқын көрінісі. Ондағы суреттер ел өмірін, дала тіршілігін, ондағы адамдар ұғым- түсінігін оқырманның көз алдына жайып салып отырады.

Бұл «Қартқожаның» жалпы идеялық, тақырыптық маңызына қоса қазақ романының тарихындағы көркемдік ролінде, жаңалығын да аша түседі.

«Ақбілек» – жеке кітап болып басылып үлгермеген шығарма. Ол кезінде «әйел теңдігі» журналының 1927-1928 жылдар ішіндегі бірнеше санында жарияланған. Бірінші рет 1989 жылы Жүсіпбектің таңдамалы шығармалары ішінде жарық көрді.

«Ақбілек» тақырыбы жағынан «Қартқожа» романымен үндес. Егер «Қартқожада» жазушы ескі қоғамдық құрылыс жағдайында теңсіздікте өмір кешкен қазақ жігітінің құлдықтан құтылып,

азаттық күрес жолына шыққан суреттесе, «Ақбілектеде » осы идеяны жалғастырады. Мұнда феодалдық- рушылдық ортада жікшілдіктартыстардан қорлық көрген қазақ қызының жаңа заман шындығын пайдаланып, өз бағытын табу, тең құқылы азамат болуы бейнеленеді [2].

Жазушы халықтық көзқарасы романдағы байлар мен кедейлер өмірін, олардың ара қатынасын, рушылдық, жікшілдік, пендешілік ұсақ мінездерден туған кикілжіңге әлеуметтік сипат бере бейнелеуінен көрінеді. Ол тұрмыс – салттың ұнамсыз жақтарын да көңіл аударады. Әлділердің тарапынан әлсіздерге жасалып жатқан зорлықты көре біледі. Жалпы алғанда «Ақбілек» – бір қыздың тағдыры негізінде әлеуметтік революциялар дәуіріндегі қазақ ауылының жанаруын суреттейтін алғашқы қазақ романының бірі.

Ж. Аймауытұлы көрнекілік мәселесінде де психологиялық қағидаларды басшылыққа алады. Оқыту жүйесінде, әсіресе әрбір сабақтың көрнектілікпен ұштасуы шәкірттер ой – санасына әрі қонымды, әрі практикалық мәні де зор дейді.

Аймауытұлының педагогикалық психологияға байланысты жазған келесі еңбегі – 1926 жылы Мәскеуде шыққан «Жан жийесі және өнер таңдау». Бұл тігелдей педагогикалық психологияға қатысты еңбек. Автор жас адамның мамандық талдау мәселесін сөз ете отырып, оның өзіндік психологиялық ерекшеліктеріне сипаттама береді. Бұларды өзінің жүргізген тәжірибелеріне, сондай-ақ шет ел ғалымдарының, әсіресе америка психологтарының жіргізген зерттеулеріне сүйене отыра баяндайды.

Ж. Аймауытұлының тағы бір еңбегі «Комплекспен оқыту жолдары» атты кітап (Алматы, 1929, 113 б.). Мұнда да педагогикалық психологияға қатысты жекелеген түйіндер жасалған. Оқу құралы шағын 9 тараудан, бірнеше параграфтан тұрады. Оның біріншісінде оқу бағдарламасының жекелеген түрлеріне түсінік беріледі. Осы еңбегінде қазақ шәкірттерінің сұлулық талғамының өзіндік ерекшеліктері туралы айта келіп, былай дейді: «Жері, тұрмыс жағдайына қарай әр елдің сазы, ән – күйі де әр алуан. Түркістан елінің әні бұлтарысы жоқ, тік тартар айқай, қайырмасы жоқ келте немесе бірінғай текірек болып келеді, түйеге, атқа, есекке мінген адам болсын, ауылдан былай шыға беріп «Ауылың сенің белде еді, ариайдай », – деп қозғайды. Ақаның әні толқынды, ырғақты, айқайлы, зарлы, қайталамалы, қайыруы ұзын болып келеді. Теріскейдің, батыстың әні – мұнды, зарлы, шерлі, желдірме, көй-көй болып келеді». Автор бұл жерде этностық ерекшеліктердің ән, музыка саласында да ерекше орын алатындығын айтып отыр [3].

«Психология» кітабы 12 тарау, 102 параграфтан тұратын оқу құралы үлгісінде жазылған, бұл зерттеу қазақ тіліндегі, осы бағыттағы алғашқы жемісті ізденістердің, олжалы табыстардың қатарына жатпақ.

Ғалым тарихына, пәлсапа тарихына терең бойлай отырып, көптеген мысалдар, деректер келтіріп, сан алуан оқымыстылар туындыларына сүйеніп, кейде келісіп, кейде келіспей, психология ғылымының пәнін зерттеу объектісін анықтайды, жан, ден, сана, ой, ақыл, сезім, қиял, түйсік, қайрат, серпіліс, ынта, қабілет т.б. ұғымдардың мәнін ашады.

Психологияның сан алуан түрлерін айта келіп, дәлді зерттеу үшін бақылаудың, анкетаның, сұраудың, математикалық тәсілдердің атқаратын қызметі ашылады. Бізді ерекше таң қалдыратыны – адам психологиясын зерттеуде математиканы, оның вариациялық статистика дейтін саласын қалайша пайдалануға болатындығы жайлы мәселе, Қазақ топырағында мұны Аймауытовтан басқа ешкім күні бүгінге дейін көтермеген. Адам мінезін анықтауда ым, жүз құбылысы, көз әлпеті, бет әлпеті, қол, саусақ қимыл ерекше ескеріледі. Аймауытұлы адамның қылығын зерттеуде сұрау-жауап қалайша пайдаланатындығын және оның кейбір кемшіліктерін байқаған фактілер мен мәліметтерді қалай жазу керек, әсіресе психологияда математикалық әкісті қалай пайдалануға болады дейтін мәселелерге жауап берген [4].

«Психология» кітабының келесі бір көңілге ұялайтын, қазіргі ғылыми тұжырымдарға өте-өте жақын жері «Дендегі мүшелер, олардың қызметтері» туралы мәліметтер. Бұл жерде автор жоғары жүйке саласына арнайы талдау жасайды. Жүйке саласы дегеніміз ми, жұлын, сол екеуінен тарайтын бұтақтар. Бұлардың ішіндегі ең маңыздысы – үлкен ми. Мида үнемі қозғау жүріп отырмаса, жан жүйеде көрінбейді. Мидағы өзгерістер әркез алуан-алуан сипатта жүріп отырады, осыған байланысты жанның аңысы да түрлі – түрлі болады. Егер ми зақымданса, жан шындықты дұрыс бейнелей алмайды деп айтқан. Бұл тарауда ол жүйке, ми туралы әр замандағы оқымыстылардың түрлі пікірлеріне дәйекті ақпарат бере отырып жазған. Ол тағы бір тарауында адамның саңылау мүшелері жайлы түсінік берген. Саңылау мүшелері – дегне ұғым қазіргі психологияда сезім мүшелері деп берілген Аймауытұлының психологиясында беттегі әр түрлі ым- ишаралардың, дене қозғалыстарының адам психологиясының тандаулы рөлі де тамаша көрсетілген [5].

Аймауытов кітаптарының ерекше назар аударатын тағы бір ерекшелігі – бұлар төл тілімізде туындаған тұңғыш психология пәні, оқулығы болумен қатар, бүкіл советтік түркі тектес халықтар тілдерінде алғаш жарық көрген бірден-бір туындылар екендігінде. өйткені қырқыншы жылдарға дейін эзірбайжан, өзбек, түрікпен, қырғыз, қарақалпақ, башқұрт тілдерінде психология жөнінде ұлттық еңбектердің жарық көрмегенін ескерсек, осы басылымдардың бағасы онан сайын арта түсетіні сөзсіз. Әрине, осындай өресі биік, ғылыми түйіндері мол төл туындылардың сол кездегі Отандық психология ғылымының талап- тілек деңгейінде жазылғаны белгілі. Елімізде отызыншы жылдарға шейін психология маркстік сара жолға түсе қоймағанын, шет аймақтағы Қазақстан түгілі, орталықтағы ғылым ордаларында да белгілі ғалым психологтар буржуазиялық-идеалистік түсініктерден арыла алмағанын ескерсек, Аймауытов кітаптарының маркстік – лениндік методология тұрғысынан там-тұмдап ақсап жатқанын айту оған үлкен қиянат, ғылыми ағаттық болар еді.

Әдебиеттер

1. Иезуитов А. Проблема психологизма в эстетике и литературе. Л., 1970.
2. Майтанов Б. Қазақ романы және психологиялық талдау. Алматы, 1996.
3. Аймауытов Ж. Шығармалары. Алматы, 1989.
4. Зотова О.И., Кряжева И.К. Некоторые аспекты социально-психологической адаптации личности. – М., 1979.
5. Лазурский А.Ф., Франк С.Л. Программа исследования личности в ее отношениях к среде. – Спб. – 40 с.

УДК: 37.01

М.А. Өміртаева

Университет «Туран-Астана», г.Нур-Султан, maholg@gmail.com

ФОРМИРОВАНИЕ ЦЕННОСТЕЙ СОГЛАСИЯ И ЕДИНСТВА, КУЛЬТУРЫ И ТОЛЕРАНТНОСТИ СТУДЕНТОВ КОЛЛЕДЖА

FORMATION OF VALUES OF HARMONY AND UNITY, CULTURE AND TOLERANCE OF COLLEGE STUDENTS

Высшая форма развития малой группы – коллектив. Но сам коллектив не возникает внезапно. Существуют различные формы коллективных отношений, которые проходят определенные этапы своего развития.

Развитие коллектива проходит через следующий ряд этапов: номинальная группа, группа – ассоциация, группа – кооперация.

От кооперации до коллектива группа проходит уровень автономизации, для которого характерно довольно высокое внутреннее единство по всем общим качествам, кроме интергрупповой активности. Именно на этом уровне члены группы идентифицируют себя с ней (моя группа). Однако группа – автономия может уйти в сторону от коллектива. Возможно развитие группы в отрицательном направлении, когда развитие группы приводит ее к положению замкнутой извне группы, но отличающейся внутригрупповой антипатией, межличностным эгоцентризмом и эгоизмом, агрессивностью.

Социальная коллективность заключается в том, что, объединяя людей общими социальными и производственными интересами, она ставит высшей своей целью создание условий для раскрытия индивидуальности каждого члена общества и отвечает за реализацию полноценного развития личности.

Выготский Л.С. отмечает: «Все в нас социально, но это не означает, что все свойства психики отдельного человека присуще всем другим членам данной группы». В результате развития своих членов развивается и сам коллектив: чем ярче и богаче индивидуальность, выше уровень развития каждого члена коллектива, тем более дееспособным, человеческим в общественном своем качестве является и коллектив в целом. Суть социального коллективизма не сводится к совместной деятельности для достижения общей цели. И даже не сводится к умению жить сообща, вместе решая все вопросы. Состояние и зрелость социальной коллективности определяется тем, насколько социальное, общественное прониклось личным, индивидуальным интересом.

Любое взаимодействие людей, даже при минимальном их количестве, начинается с распределения функций. Без этого невозможно существование группы как единого целого. Группа может быть понята через личность, так как человеческая личность является главным материалом для ее создания.

А.В. Петровский считает возможным при классификации групп определять степень их развития, учитывая характер межличностных отношений, формирующихся в зависимости от ценностно-ориентационного единства группы (оптимальное совпадение целей, связывающих личность, группу, общество).

Иерархия реальных контактных групп может быть представлена следующим образом:

Диффузная группа – в ней взаимоотношения опосредуются не содержанием групповой деятельности, а только симпатиями и антипатиями.

Ассоциация – группа, в которой взаимоотношения опосредуются только личностно значимыми целями.

Корпорация – взаимоотношения опосредуются личностно значимыми, но асоциальным по своим установка содержанием групповой деятельности.

Коллектив – взаимодействия опосредуются личностно значимым и общественно ценным содержанием групповой деятельности (бригада, экипаж, расчет).

В них оптимально могут сочетаться личные, коллективные и общественные цели и ценности.

Замечена закономерность: чем ближе по уровню своего развития группа находится к коллективу, тем более благоприятные условия она создает для проявления лучших сторон личности и торможения того, что в ней есть худшего. И напротив, чем дальше группа по уровню своего развития отстает от коллектива, (а ближе к корпорации), тем больше возможности она представляет для проявления в системе взаимоотношений худших сторон личности с одновременным торможением лучших устремлений.

Таким образом, в регуляции эффективности коллективистской деятельности участвуют самые разные системы факторов:

- внегрупповые (физические и социальные)
- внутригрупповые (нормы, межличностные отношения)
- внеличностные (однородность – разнородность по индивидуально – психологическим параметрам)
- внутриличностные (индивидуально-психологические особенности членов группы, их состояние, исходные мнения, оценки).

Фактором, связывающим все перечисленные системы, пронизывающим их, является фактор общественной значимости, совместной деятельности группы людей. Он является стержневым, оптимально сочетающим личностно значимые и общественно ценные ориентации коллектива.

Отношения в группах по мере их превращения в коллективы закономерно изменяются. Сначала они бывают относительно безразличными (люди, не знающие или слабо знающие друг друга, не могут определенно относиться друг к другу), затем могут становиться конфликтными, а при благоприятных условиях превращаться в коллективистские. Все это обычно происходит за сравнительно короткое время, в течение которого индивиды, составляющие группу, не могут измениться как личности. У каждого человека есть свои положительные и отрицательные черты, свои особые достоинства и недостатки. То, какой своей стороной, положительной или отрицательной, он выступит во взаимоотношениях с людьми, зависит от этих людей и социального окружения, от особенностей группы, в которую он включен в данный момент времени.

Общение может быть рассмотрено с точки зрения выделения ее внешней (экспрессивной) и внутренней (импрессивной) сторон. Импрессивная сторона общения отражает субъективное восприятие ситуации взаимодействия, реакции на реальный или ожидаемый контакт. Главное здесь – потребности и мотивы, реализующиеся в общении: они побуждают, направляют, регулируют общение и придают ему личностный смысл, связываясь с содержанием осознаваемых целей общения.

В отечественной психологии мотивация рассматривается как сложный многоуровневый регулятор жизнедеятельности человека – его поведения, деятельности. Высшим уровнем этой регуляции является сознательно – волевой. В.Г. Алексеев отмечает, что мотивационная система человека имеет гораздо более сложное строение, чем простой ряд заданных мотивационных констант. Она описывается исключительно широкой сферой, включающей в себя и автоматически осуществляемые установки, и текущие актуальные стремления, и область идеального, которая в данный момент не является актуально действующей, но выполняет важную для человека функцию, давая ему ту смысловую перспективу дальнейшего развития его побуждения, без которой текущие заботы повседневности теряют свое значение. Все это, с одной стороны, позволяет определять мотивацию как сложную, многоуровневую неоднородную систему побудителей, включающую в себя потребности, мотивы, интересы, идеалы, стремления, установки, эмоции, нормы, ценности и т.д., а с другой стороны – говорить о полимотивированности деятельности, поведения человека и о доминирующем мотиве в их структуре.

Понимаемая как источник активности и одновременно как система побудителей любой деятельности мотивация изучается в самых различных аспектах, в силу чего она трактуется авторами по – разному. Исследователи определяют ее и как один конкретный мотив, и как единую систему мотивов, и как особую сферу, включающую в себя потребности, мотивы, цели, интересы в их сложном переплетении и взаимодействии.

Трактовка мотива соотносит это понятие либо с потребностью (Ж. Нютенн, А. Маслоу), либо с переживанием этой потребности и ее удовлетворением (С.Л. Рубинштейн), либо с предметом потребности. Так, в контексте теории деятельности А.Н. Леонтьева термин «мотив» употребляется не для обозначения переживания потребности, но как означающий то объективное, в чем эта потребность конкретизируется в данных условиях и на что направляется деятельность, как на побуждающее ее. Понимание мотива как «опредмеченной потребности», по А.Н. Леонтьеву, позволяет определять его как внутренний мотив, входящий в структуру самой деятельности.

Наиболее полным является определение мотива, предложенное одним из ведущих исследователей этой проблемы – Л.И. Божович. Мотив – это, то ради чего осуществляется деятельность, в качестве мотива могут выступать предметы внешнего мира, представления, идеи, чувства и переживания. Словом, все то, в чем нашла свое воплощение потребность. Такое определение мотива снимает многие противоречия в его толковании, где объединяются энергетическая, динамическая и содержательная стороны. При этом подчеркнем, что понятие «мотива» уже понятия «мотивация», которое выступает тем сложным механизмом соотнесения личностью внешних и внутренних факторов поведения, который определяет возникновение, направление, а также способы осуществления конкретных форм деятельности.

Самым широким является понятие мотивационной сферы, включающее и аффективную, и волевую сферы личности (Л.С. Выготский), переживание удовлетворения потребности в общепсихологическом контексте мотивация представляет собой сложное объединение, сплав движущих сил поведения, открывающийся субъекту в виде потребностей, интересов, влечений, целей, идеалов, которые непосредственно детерминируют человеческую деятельность. Мотивационная сфера или мотивация в широком смысле слова с этой точки зрения понимается как стержень личности, притязания, эмоции, волевые качества и другие социально- психологические характеристики. Таким образом, можно утверждать, что, несмотря на разнообразие подходов, мотивация понимается как совокупность, система психологически разнородных факторов, детерминирующих поведение и деятельность человека.

Общее системное представление мотивационной сферы человека позволяет исследователям классифицировать мотивы. Как известно, в общей психологии виды мотивов поведения разграничиваются по разным основаниям. В качестве таковых выступают:

а) характер участия в деятельности (понимаемые, значимые и реально действующие мотивы, по А.Н. Леонтьеву);

б) время (протяженность) обусловливания деятельности (далекая короткая мотивация, по Б.Ф. Ломову);

в) социальная значимость (социальные-узколичные, по П.М. Якобсону);

г) факт их включенности в саму деятельность или нахождения вне ее (широкие социальные мотивы и узколичные мотивы, по Л.И. Божович);

д) определенный вид деятельности, например, учебная мотивация, и др.

П.М. Якобсону принадлежит заслуга разграничения мотивов по характеру общения (деловые, эмоциональные). Продолжая эту линию исследования социальные потребности, определяющие групповую интеграцию и общение согласно А.А. Леонтьеву, можно грубо разделить на три основные потребности, ориентированные на:

а) объект или цель взаимодействия;

б) интересы самого коммуникатора;

в) интересы другого человека или общества в целом.

Потребности, мотивы собственно социального плана связаны с интересами и целями общества в целом. Эта группа мотивов обуславливает поведение человека как члена группы, интересы которой становятся интересами самой личности. Очевидно, что эта группа мотивов, характеризуя, например, весь учебный процесс в целом, может характеризовать так же и его субъектов: педагога, учащихся в плане далеких, общих, понимаемых мотивов. Говоря о мотивах, ориентированных на самого коммуникатора, А.А. Леонтьев имеет в виду мотивы, направленные либо непосредственно на удовлетворение желания узнать что то интересное или важное, либо на дальнейший выбор способа поведения, способа действия.

Эта группа мотивов представляет наибольший интерес для анализа доминирующей учебной мотивации в учебной деятельности.

К определению доминирующей мотивации деятельности целесообразно также подойти с позиции особенностей интеллектуально – эмоционально волевой сферы самой личности как субъекта. Соответственно, высшие духовные потребности человека могут быть представлены как потребности морального, интеллектуально-познавательного и эстетического планов. Эти мотивы соотносятся с удовлетворением духовных запросов, потребностей человека, с которыми неразрывно связаны такие побуждения, по П.М. Якобсону, как чувства, интересы, привычка и т.д. Другими словами, высшие социальные, духовные мотивы условно могут быть разделены на три группы мотивов: интеллектуальные, морально-этические и эмоционально-эстетические.

Такой диалектический подход в понимании мотивации и ее механизмов становится все более распространенным в отечественной и зарубежной психологии. Возникает вопрос, какие условия определяют действие психологических механизмов мотивации? Какие при этом срабатывают конкретные механизмы, непосредственно связанные с генерализованным механизмом динамического равновесия? На основе данных, полученных нами в ходе теоретического анализа, на эти вопросы можно ответить следующим образом.

Во-первых, в учебном процессе действие механизма динамического равновесия зависит от уровня адаптации человека к условиям жизнедеятельности вообще и учебному процессу, к учебному заданию в частности! Здесь, видимо, проявляется закономерная связь между показателями адаптированности и показателями уравновешенности. Сам процесс уравновешенности непосредственно связан с процессами адаптации. Более того, адаптированность является необходимым условием процесса уравновешивания.

Во-вторых, процессы уравновешивания и адаптации непосредственно зависят от результатов деятельности. Результат выступает важным психологическим механизмом побуждения. Непосредственно связанным с механизмом динамического равновесия и даже являющимся его производным. Результат есть следствие причины, которая сама становится причиной другого мотивационного действия.

Основными потребностями общения выступают: потребность в решении предметных задач деятельности, аффилиация (стремление к принятию, страх отвержения), демонстрация «Я», престиж, стремление к доминированию или подчинению другому, потребность в познании и т.д. Рассмотрим некоторые основные потребности общения.

Так, потребность в безопасности, снятии напряжения, тревоги проявляется в том, что один человек вступает в контакт с другим, которому он симпатизирует, ради снижения страха, тревоги или внутреннего конфликта. Даже совсем незнакомые люди становятся более общительными в ситуации тревожного ожидания.

Литература

1. Мансуров Н.С. Вопросы психологии труда, трудового обучения и воспитания. Ярославль: Изд-во Ярославского университета. 1996 – 113 с.
2. Шепель В.М. Управленческая психология. – М., 1986. – 128 с.
3. Толочек В.А. Стили профессиональной деятельности: организация компонентов и взаимодействий субъектов М., 1996 – 51с.
4. Парыгин Б. Д. Социально- психологический климат коллектива. Пути и методы его изучения. / Под ред. В.А. Ядова. – Л.: Изд-во «Наука» 2000 – 192 с; 160 с.
5. Кузьмин Е.С. Основы социальной психологии. – Л., 1967 г., 96 с.
6. Шепель В.М. Социологические и психолого- педагогические основы хозяйственного руководства химическими предприятиями. – М., 1974, – 132 с.

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КОМПЬУТЕРГЕ ТӘУЕЛДІЛІГІ ЖӘНЕ ОНЫҢ КЕРІ ӘСЕРІ**COMPUTER ADDICTION OF SCHOOLCHILDREN AND ITS NEGATIVE CONSEQUENCES**

Жасөспірімдік шақтың негізгі мазмұнын балалық шақтан ересектікке өту кезеңі құрайды. Ағзаның барлық психофизиологиялық жүйелері нақты, сапалы өзгерістерге ұшырайды, жаңа психологиялық құрылымдар пайда болып қалыптасады. Жасөспірімдердің негізгі тұлғалық ерекшеліктерін белгілейтін осылар болып табылады. Ендеше олармен жұмыс жасау ережелері өзгереді.

Жасөспірімдік шақ – ең қызықты және күрделі кезең. Балалар жасөспірімдерге арналған кезде өзгерістерге ұшырап ата-аналарына түсініксіз болып оларға көптеген қиындықтар туғызады. Жасөспірімдік кезең – мінез-құлықтың өзін-өзі бағалау және өзін-өзі танудың өзгерілуі және қалыптасу кезеңі. Еркіндікке және ата-аналарынан тәуелсіздікке ұмтылуы әлеуметтік бейімдеу барысында қосымша қиындықтар туғызады.

Мектепке үйрене және бейімделе алмайтын балалардың көпшілігі (ұлгерімі төмен, нашар тәртіп, өз қатарластары және ересектер арасындағы қарым-қатынастың бұзылуы, тұлғалықтағы және мінез-құлықтағы негативтік қылықтардың көрінісі, кері әсер ететін субъективтік құбылыстар және т.б.) ортаңғы сыныптарға келеді [1].

Жасөспірімдік шақтың тұлғалық қалыптасу мәселелері ұзақ жылдар бойы зерттеліп келеді. Авторлар жасөспірімдік шақтың әртүрлі жаңа өзгерістеріне тоқталып акцент жасайды.

Жасөспірімдердің өзін-өзі бағалау мәнінің өзгеруін бақылай отырып, қазіргі авторлардың көбісі жасөспірімдердің өзін қабылдау, тұлғалық және мінез-құлықтық қырларының факторларына көңіл аударуын айтады. Сонымен қатар, жасөспірімдер білгірлік, қызығушылық, қабілеттілік, ой-өріс сияқты факторларға көп көңіл аударады, басқалардың бойындағы жағымды қасиеттерді жасөспірім өзін-өзі бағалауында төмендетеді, өйткені реалды жағдайда оған жете алмауы мүмкін. Бұл шығармашылық қиял, ғылыми қабілеттер, ойлау сыншылдығы, ұжымдылық сияқты қасиеттер. Жасөспірімдердің өзін-өзі бағалауында негізгі компоненттердің бірі өзінің сыртқы көрінісі болып табылады.

Көбінесе жасөспірімдік шақтағы туындайтын қиындықтарды әртүрлі психофизиологиялық және психикалық кері өзгерістерінің себептері ретінде саналатын жыныстық жетіліп пісуімен байланыстырылады. 14-15 жас аралығындағы жасөспірімдерде қарқынды түрде өсуінің және ағзаның физиологиялық қайта құрылу барысында алаңдаушылық сезімі, жоғарғы қоздырғыштары, депрессия пайда болуы мүмкін, көбісі өздерінің дене бітімінің әртүрлі бөлімдерінің өсу екінінің сәйкес келмеуіне және оның пропорциясының тез өзгеруіне байланысты өздерін ыңғайсыз және кем сезінеді. Осы уайым салдарынан өзін-өзі бағалауы төмендеп кетуі мүмкін. Жасөспірімнің сана-сезімінде және өзін-өзі бағалауында өзінің сыртқы келбеті туралы көзқарастың үлкен орын алуы кездейсоқ емес [2].

Мінез-құлықтың тежеушісі ретінде пайда болған өзін-өзі бағалауы ересектік сезімінің пайда болуымен қатарлас жүреді. Бұл өзінің өміріне байланысты шешімдерді өзі жеке қабылдауына деген ұмтылысын айқындайды. Осы кезеңде жасөспірімдер және ата-аналар арасындағы қарым-қатынастарда түсініспеушіліктер туындайды, ата-аналар олардың тез есеюіне алаңдаушылық білідіреді. Жасөспірімдік ұстаным – өзінің көзқарасы және түсінігі бойынша қоршаған дүниеде орнын тауып өмір сүру байқалады: ата-аналар бақылауынан және авторитарлық тәрбиеден тәуелсіз болуына ұмтылу, ересектердің талаптарына бағынбау. Кейде балалар ересектерге қарсылығын көрсетуге ұмтылады: бұл оларға қажет. Осы тенденция балалар және ересектер арасында жаңа қатынастар орнатуын қажет етеді. Жасөспірімнің наразылығы – бұл өзінің мүмкіндіктерін тексеру, қайшылықтардың жоқтығы баланың қабілеттерін «жұмыс істеуші» қабілеттеріне айналу мүмкіндіктерінен айырады және бұл тәжірибенің жоқтығы негативті түрде тікелей іс-әрекеттер жағдайында және бұл тәжірибенің жоқтығы негативті түрде тікелей іс-әрекеттер жағдайында және өзіндік мінез-құлық қалыптасуының практикасында айқындалуы мүмкін [3].

Жасөспірімдік кезеңге ересектерден алшақтануы (ата-аналар, мұғалімдер) және топтағы қатарластарының беделінің күшеюі тән келеді. Осындай мінез-құлықтық көріністің терең психологиялық мәні бар. Өзін дұрыс түсіну және бағалау үшін өзі сияқтыларымен салыстыра білуі

қажет. Қарым-қатынас процесімен қатарласына деген тереңдетілген көзқарас жасөспірімді өзіне де көңіл аударуға, сол қатынастар барысындағы өзінің мінез-құлықтың іс-әрекеттеріне талдау жасауға, өз ойларын және мүмкіндіктерін реттеуге мәжбүр етеді. Жасөспірімдердің бір-біріне деген жағымдылығы, психикалық қырларының ұқсастығы және ортақ қызығушылықтары, мүдделері негізінде достық қарым-қатынастар туындайды. Достықта сезімталдық, басқаның ішкі жан дүниесін түсіну және де басқа да жақсы қабілеттер барысында қалыптасса, ал 14-15 жаста маңызды өзгерістер байқалады және достыққа сана және сезімталдық қасиеттері кіреді. Достықтың ең негізгі дәлелі ретінде бір-біріне деген сенімділік болып табылады. Достық жасөспірімдік шақта ер балалар және қыз балалар арасында да бағаланады, бірақ олар үшін оның әртүрлі мәні бар: ер балалар үшін достық қарым-қатынастар бірлестік іс-әрекеттерге бағытталған, ал қыз балалар үшін жақындастықтың эмоционалдық қанағаттануын ізденіс ету [4].

80-90 жылдары жасөспірімдерге компьютерлік ойындардың әсері кеңінен қарастырылған. Лукештің зерттеуі бойынша 13-16 жасаралығындағы әр жасөспірім міндетті түрде компьютерлік ойындармен ойнайды. Ғалымдардың зерттеу сауалнамасын жүргізгендердің арасында ең аз дегенде айына бір рет ойнап отырады. Ал, басым көпшілігі 82% компьютерлік ойындарды күніне 1 немесе одан да көп уақыт ойнайды.

Шпенхельдің зерттеуінде 97% берілген ойыншылар 10-14 жас аралығындағы жасөспірімдер. Ұл балалар қыз балаларға қарағанда компьютерлік ойындарға қызығушылығы аса жоғары.

Функ 357 американдық жасөспірімдерге сауалнама жүргізді, оның нәтижесінде қыз балалар 311 компьютерлік ойындар ойнайды, оған аптасына 2 сағат уақыт бөледі. Ал, ұлдар арасында 90% ойыншы болып шықты. Сонымен қатар олар күніне компьютерлік ойынға 2 есе көп уақыт жұмсайтындығы анықталды. Компьютерлік ойындардың түрлері, көп мысалы: спорттық ойындар, интеллектуалдық ойындар, шапшаңдық ойындар, зорлық-зомбылық ойындары.

Ойын , оқу мен еңбек қатарындағы адам іс-әрекетінің ең негізгі түрі, біздің өмір сүруіміздегі ғажайып көрініс.

Ойын іс-әрекеттің бір түрі. «Ойындық жағдаяттар негізінде қоғамдық тәжірибені қалыптастыруға, әрі меңгертуге бағытталған тәлім-тәрбие жүреді, әрі соның негізінде тәртіп шындалып, өзін-өзі реттеу жетілдіру жүзеге асырылады» -делінген анықтамада.

Ойын, оқу мен еңбек қатырындағы–адам іс-әрекетінің ең негізгі түрі, біздің өмір сүруі-міздегі ғажайып көрініс.

Ойын әрекеті адамзат тәжірибесінде төмендегідей қызметтер атқарады:

- көңіл көтеру қызуғушылығын алту;
- қорым-қатынастық, қатынас жасау диалектикасын, меңгерту;
- өзін-өзі көрсету, өз мүмкіндігін жүзеге асыру;
- әр-түрлі қиындықтарды жеңуге үйретеді;
- өзін-өзі тану мүмкіндігі;
- жеке тұлғаның өмірлік орнын, позициясын өзгертуіне, жеке тұлға құрылымының өзгеруіне көмектеседі;
- жалпы әлеуметтік-мәдени құндылықтарды игеруге мүмкіншілік береді.

Көптеген ойын түрлеріне негізінен төрт түрлі басты белгілер сипаттары тән:

- Еркін дамымалы іс-әрекет, баланың өз қалауы бойынша ғана жүзеге асатын үрдіс;
- Жоғары деңгейде дамыған белсенді іс-әрекет, нағыз «шығармалық айданы»;
- Іс-әрекет эмоциялық көтеріңкі көңіл күйде жүреді, жарыс, бәсекелестік, эмоциялық күш-әсегер жумсалады;
- Ойын мазмұның бейнелейтін тура және жанама ережелердің болуы.

Ойын әрекетінің психологиялық механизмі өзін-өзі көрсету, өзін-өзі айқындау; өзін-өзі реттеу, өзін-өзі жүзеге асыру сияқты жеке қажеттілігіне, өзіндік, мен тужырымдамасының үлгетасына сүйенеді [5].

Ойын психогендік тәртібінің яғни жеке тұлғаның ішкі құбылысына тән форма (Д.Н.Узнадзе).

Л.С. Выготский пікірінше «Ойын-баланың, іштей әлеуметтену кеңістігі, әлеуметтік талаптілектерді меңгеру құралы».

В.А. Сухомлинский ойын баланың алдына өмір есігін ашып, оның шығармашылық қабілетін оятады дей келіп, былай деп жазды: «Ойынсыз – ақыл – ойдың қалыпты дамуы жоқ және олай болуы мүмкінде емес. Ойын дүниеге ашылған үлкен жарық терезе іспеттес, ол арқылы баланың рухани байлығы жасампаз өмірмен ұштасын айналасындағы дүние туралы түсінік алады. Ойын дегеніміз – ұшқын, білуге құмарлық пен еліктеудің маздап жанар оты».

А.С. Макаренконың айтуынша ойында баланың физикалық психологиялық қасиеттерінің сапалары да өзгеріп отырады. Ойын баланың сабаққа ынтасын арттыруға, көңіл қойғызуға, сондай – ақ қабылдауын жеңілдетуге, білімді толық игеруіне көмектеседі.

Компьютерлік тәуелділік, заман талабына сай біздің күнделікті өмірімізде компьютерлер өзіндік орын ала бастады.

Қазіргі таңда іс-әрекеттің психологиялық ерекшеліктерін зерттеудегі актуалды бағыттардың бірі – ақпараттық технологиялардың әсерінен өзгеріске ұшырайтын мотивациялық механизмдерінің спецификациясының қайта құрылуын зерттеу болып отыр. Ақпараттық технологияларды белсенді қолдануы негізінде тұлғалық мотивацияның өзгеруіне, мысал ретінде: хакерлікті айтуға болады. Осыған сай хакерлік жайлы көзқарастар, көбінесе хаерлік іс-әрекетті мамандық және білім алу іс-әрекет шарасынан асып түскен ақпараттық технологияларға деген аса жоғары белсенділік ретінде түсіндіріледі.

Компьютерлік ойындармен жоғары әуес болу кей жағдайда баланың немесе ересек адамның «хакер» юлуына да әкеледі. Хакерлер түсінігі көп мағыналы түсінік. Бұл әртүрлі авторлардың терминологиялық қызығушылықтарына байланысты.

Жоғары квалификацияланған программистердің тек компьютерден басқа қызықты жағдайларды көрмей, түбімен компьютерлік жұмысқа берілуі әртүрлі квалификацияланған деңгейдегі типті, жоғары деңгейдегі программисстердің дәстүрге сай емес, жүріс-тұрыстарымен және стандартты емес өмір салтымен ерекшеленуі:

- компьютерлік вирустарды жасаушылар мен таратушылар;
- информациялық жүйелер мен қорғаныстық файлдарды және программалық өнімдерді қорғайтын компьютерлік жүйені ар-ұятсыз, әрі сенімді түрде бұзушылар;
- қорғаныс жүйені бұзу арқылы, өздеріне пайда табуды ойлайтындар;

Олар оны электрондық түрде сақталынған әртүрлі документтерді модификациялау, мобильді телефонды қайта программалау, т.б. арқылы жүзеге асырады.

Қазіргі уақытта хакерлікке арналған психологиялық зерттеу мүлдем жоқ. Бірақ та, компьютердің салдарына байланысты ойындық тәуелділік немесе Интернетке тәуелділікті зерттеуге арналған зерттеулер баршылық.

Әлеуметтік орта – жеке адамның мінез-құлқының дамуына ықпал жасайтын қоғамдағы әлеуметтік қатынас, олардың көп қырлы әрекеттері.

Демократиялық қоғамда адамның жан-жақты жарасымды дамуына ықпал жасайтын факторлардың бірі – әлеуметтік орта [6].

Әдебиеттер

1. Амонашвили Ш.А. Здравствуйте, дети – Просвещение, 1986.
2. Азаров Ю.П. Искусство воспитывать. – М., знание, 1971.
3. Алдамұратов Ә. Қызықты психология. – Алматы, – 1987.
4. Алдамұратов Ә. Жалпы психология. – Алматы, – 1999.
5. Алдамұратов Ә. Мұқанов М. Психология пәнінен лабораториялық-практикалық сабақтар. – Алматы – 1979.
6. Амонашвили Ш.А. Воспитательная и образовательная функция оценки учения школьников. – М., – 1984.

ӘОЖ: 37.01

Л.С. Есеналиева

«Тұран-Астана» Университеті, Нұр-Сұлтан қ., lekerjul@mail.ru

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТҮЛҒАЛЫҚ ДАМУЫНДАҒЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

FEATURES OF COMMUNICATION OF STUDENTS IN PERSONAL DEVELOPMENT

Қоғамда адамдар арасында әр түрлі қатынастардың күрделі жүйесі қалыптасады. Оларды қоғамдық (әлеуметтік) және жеке тұлғааралық (психологиялық) деп белуге болады. Оларды келесідей ажыратуға болады:

1. Қоғамдық қатынастар жалпы қоғамды немесе осы қоғамды құрайтын әр түрлі әлеуметтік топтар арасындағы қатынастарды сипаттайды. Жеке тұлғаралық қатынастар – бұл жеке адамдар арасында (индивид, жеке тұлға) қалыптасатын қатынастар.

2. Қоғамдық қатынастар объективті сипатқа ие, ал жеке тұлғааралық қарым-қатынас субъективті болып табылады. Бұл қоғамдық қатынастардың жеке адамдардың эмоцияларымен

байланысты емес екендігін және олардан тыс қалыптасып дамитынын білдіреді. Ал жеке тұлғааралық қатынастар әрдайым эмоциялармен байланысты болады.

3. Қоғамдық қатынастар адамдардың өздерінен тәуелсіз, ал жеке тұлғааралық қарым-қатынас оларды жүзеге асыратын адамдармен байланысты қалыптасады.

4. Қоғамдық қатынастар «әлеуметтік роль» түсінігі арқылы бейнеленеді, ал жеке тұлғааралық қатынастар «әлеуметтік бағдар» немесе «жеке қатынасы терминдерінің көмегімен сипатталады.

Әлеуметтік психологтарды, негізінен, жеке тұлғааралық қарым-қатынас мәселесі қызықтырады. Қоғамдық және тұлғааралық қатынастардың байланысын талдау адамның сыртқы әлеммен күрделі байланыс жүйесіндегі қарым-қатынастың орыны жайлы мәселеде дұрыс акценттер қойып шығуға мүмкіндік береді. Алайда, мұнан бұрын бірер сөз бүтіндей қарым-қатынас проблемасы жайлы. Бұл проблеманы отандық әлеуметтік психология шеңберінде шешу спецификалы болып келеді [1].

«Қарым-қатынас» терминінің өзінің дәстүрлі әлеуметтік психологияда болмасы (аналогы) жоқ. Мұның себебі терминнің әдетте қолданылатын ағылшын термині «коммуникациямен» теңдес (эквивалент) келмейтіндігінде ғана емес, оның мазмұнының арнаулы психологиялық теорияның, атап айтқанда қызмет теориясының, түсініктер сөздігінде ғана қарастырылатындығында. Әрине, төменде қарастырылатын қарым-қатынас құрылымында әлеуметтік-психологиялық біліктің басқа жүйелерінде баяндалған немесе зерттелген оның жақтарының бөлінуі мүмкін. Дегенмен де, отандық әлеуметтік психологияда қойылатындай түрде проблеманың мәні – тұғырнамалық өзгеше [2].

Адам қатынастарының екі қатары – қоғамдықтары да, тұлғааралықтары да дәл қарым-қатынас ғана кеңінен ашылып, іске асады. Сонымен қарым-қатынастың түп тамыры – жеке адамдардың заттай өмірлік қызметінде. Ал қарым-қатынастың өзі адам қатынастарының бүкіл жүйесін жүзеге асыру. «Қалыпты жағдайларда адамның өзін қоршаған заттық әлемге қатынастары әуақытта оның адамдарға, қоғамға қатынасыман жанамаланған» (Леонтьев, 1975, 289 бет), яки қарым-қатынасқа ендірілген. Мұнда нақтылы қарым-қатынаста адамдардың тұлғааралық қатынастары ғана емес, яки оның эмоциялық қалаулары, жек көрушілік және т.б. көріністеніп қана қоймайды, қарым-қатынастың өнбойына қоғамдық, яки жаратылысында тұлғасыз қатынастары да нақтылы түрде көрініс табады. Адамдардың алуан түрлі қатынастары тұлғааралық байланыстармен ғана қамтылмайды: адамның орыны өзімен өзара іс-әрекеттес индивидтердің күткенімен анықталмайтын кеңірек әлеуметтік жүйеде, тұлғааралық байланыстардың өріссіз шеңберінен тыс қалпы; сондай-ақ оның байланыстарының жүйелері де белгілі бір құрылысты талап етеді, ал бұл процесс тек қарым-қатынаста ғана іске асады. Қарым-қатынастан тыс адами қоғамды елестету мүмкін емес. Онда қарым-қатынас жеке адамдарды бірлестіру амалы, сонымен бірге осы жеке адамдардың даму амалы ретінде көрініс табады. Қарым-қатынастың бір уақытта қоғамдық қатынастардың да шындығы, тұлғааралық қатынастардың да шындығы ретінде өмір сүруі дәл осыдан шығады. Тегінде, Сент-Экзюпериге «адамда бар жалғыз асқаң байлық» ретінде қарым-қатынастың ақындық образын суреттеуге мүмкіндік берген осы болу керек [3].

Әрине, қатынастардың әр қатары қарым-қатынастың өзіндік пішімдерінде жүзеге асады. Тұлғааралық қатынастарды іске асыру ретінде қарым-қатынас – әлеуметтік психологияда көбірек ілімделген процесс, ал бұл кезде топтар арасындағы қарым-қатынастың әлеуметтанудағы қаралуын мүмкіндеу. Қарым-қатынас, мұның ішінде тұлғааралық қатынастар жүйесіндегілер де, адамдардың бірлескен өмірлік қызметімен мәжбүрленген, сондықтан ол алуан түрлі тұлғааралық қатынастарды қажетті іске асады, яки бір адамның екіншіге оң және теріс қатынастары жағдайында да берілген. Тұлғааралық қатынастардың типтері қарым-қатынастың қалай құрылғанына талғаусыз емес, ол қатынастар өте-мөте шиеленіскен жағдайда да өзіндік пішімде болады. Бұл қоғамдық қатынастарды жүзеге асыру ретінде макродеңгейдегі қарым-қатынас сипаттамасына да жатады. Бұл жағдайда да әлеуметтік топтар өкілі ретінде топтар мен жеке адамдар қарым-қатынаста ма, қалай да қарым-қатынас актысы шарасыз жасалу қажет, топтар антагонистік болғанның өзінде жасалуға мәжбүр. Қарым-қатынасты бұлай екіұшты түсініктеу - сөздің тар және кең мәнісінде – тұлғааралық және қоғамдық қатынастардың байланысын түсініктеу қисынының өзінен шығады. Кейбір әлеуметтік топ өкілі ретінде көріністене отырып, адам бөтен әлеуметтік ТОПТЫҚ бөтен өкілімен қарым-қатынаста болады да, бір уақытта екі текті – тұлғасыз да, тұлғалық та – қатынастарды іске асырады. Өз тауарын базарда сата отырып, шаруа бұдан белгілі мөлшерде өзіне ақша түсіреді де, ақша мұнда қоғамдық қатынастар жүйесіндегі аса маңызды құрал болып көріністенеді. Мұнымен бірге айтылған шаруа сатып алушымен саудаласады да, онымен қарым-қатынасқа түседі, ал бұл қарым-қатынастың құралы болып сөз шығады. Құбылыстар үстінде тікелей қарым-қатынастың пішімі – коммуникация –

берілген, бірақ мұның артында қоғамдық қатынастар жүйесінің өзі, осы жағдайда тауар өндірісі қатынастары мәжбүрленген қарым-қатынас тұр.

Әлеуметтік-психологиялық талдауда «екінші планнан» абстракциялануға болар еді, бірақ нақтылы өмірде бұл «екінші план» әркезде көрініп тұрады. Өзімен өзі ол ең басты әлеуметтанулық зерттеудің заты болғанмен, әлеуметтік-психологиялық жолда да оның ойға алынуы қажет [4].

Қарым-қатанс түсінігін талдау және оны ашып түсіндіру оның функциясы мен мәнінің анықтамасын нақыталу мүмкіндігін береді. Адам өмірінде қарым-қатынастың негізгі функцияларын бөліп көрсетудің әртүрлі мүмкіндіктері бар. Диффенициалық тұрғыдан қарым-қатанстың екі функциясын көрсетуге болады:

- 1) адамдардың бірлескен іс-әрекетін ұйымдастыру;
- 2) тұлғааралық қатынастардың құрылуы және дамуы.

Коммуникативтілік іс-әрекет пәнін, мотивін, өнімін түсінуден қарым-қатынастың үшінші маңызды функциясы – адамдардың бірін-бірі тануы шығады.

А.А. Леонтьев бойынша, біздің ғылым үшін адам қоғамы қарым – қатынасыз мәнсіз, өйткені, қарым-қатынас индивидтің тұрақталу тәсілі және олардың даму құралды болап табылады.

Б.Ф. Ломовтың пікірінше, қазіргі кезде қарым-қатынас және психика іштей баланыста: қарым-қатынас барысында субъектінің екінші субъектіге «ішкі әлемін» көрсету жүзеге асады.

Қарым-қатынастың тұлғалық формаларын зерттей келе М.И. Бобнева мынадай пікірге келді: «Тұлғаның ішкі әлемі әртүрлі қарым-қатынас түрлеріне байланысты қалыптасады» және адамның ішкі әлемі тұлғалық қарым-қатынастың интериоализацияланған формасы [5]. В.Н. Мясичев басқа адамдар мен қарым – қатынас және іс-әрекет процесінде дамитын тұлғаны күрделі қатынастар жүйесі ретінде көрсетті.

Тұлға қоғамдық қатынастар жүйесінде қалыптасады. Қарым-қатынас қоғамдық қатынастардың жүзеге асыру тәсілі ретінде көрінеді

Сонымен, біз қарым-қатынастың не екендігін қарастырдық. Енді қарастырылғандарға қысқаша қорытынды берейік. Біз қарым-қатынасты екі адамның немесе одан да көп адамдардың өзара әрекеттесуі мен келісушілікке бағытталған қатынасты орнықтыру мақсатындағы күштердің біріктірілуі және жалпы нәтижеге қол жеткізуі ретінде анықтадық.

Қарым-қатынас үнемі іс-әрекетпен тығыз байланысты және іс-әрекеттің ерекше түрі ретінде қарастыра аламыз. Біз кеңестік психолог А.Н. Леонтьевтің іс-әрекет теориясын қолдандық. Адамдар өмірінде қарым-қатынас көптеген функциялар атқарады. Біз олардың үш түрін бөліп көрсеттік:

- бірлескен іс-әрекетті ұйымдастыру;
- тұлғааралық қатынасты қалыптастыруды дамыту;
- адамдардың бірін-бірі тануы.

Қарым-қатынас категориясының мәнділігі адамның және тұлғаның қоғамдық мәнділігін ашуға көмектеседі.

Қарым-қатынас – көлемі мен мазмұны бойынша ең кең түсінік. Ол өзіне адамдар арасында мазмұны мен формаларынан тәуелсіз пайда болатын белгілі бір қатынастарды қосады. Жеке тұлғааралық қатынас – қарым-қатынастан гөрі тар түсінік. Ол өзіне психологиялық терминдерде бейнеленетін қатынастарды қосады, адамдардың бірін-бірі тұлға ретінде қабылдап бағалануымен байланысты және олардың бір-біріне деген субъективті, эмоционалды қатынасын білдіреді. Қарым-қатынасқа келетін болсақ, ол эмоционалды бояуға ие болмауы да мүмкін

Жеке тұлғааралық қарым-қатынас адамдар тұрмысының қажетті шарты екені белгілі және онсыз адамның еш психикалық функциясы, процесі, психикалық сапалары мен жалпы тұлғасы толыққанды қалыптаса алмайды. Жеке тұлғааралық қарым-қатынас процесін біз оның қызмет етуінің көп аспектілі динамикасында «адам-адам» жүйесі ретінде қарастыруымыз керек. Осылайша, қарым-қатынасты зерттеуде зерттеу объектісі ретінде оған қатысушылар емес, оның өзі-яғни біртұтас процесс ретінде қарастырылатын қарым-қатынас зерттелуі керек. Психологтар оны алғашқыда монобъект ретінде, кейін әлеуметтік жүйенің негізгі сипаттамаларының элементі ретінде зерттеу керек

Біз басқа адамдармен әрекеттесе отырып:

- оларды қабылдаймыз және бағалаймыз;
- жиі әр түрлі сыбыстарды қызығушылықпен қабылдаймыз;
- өз таныстарымыз бен кездейсоқ адамдарға өз уайымдарымызды айтамыз;
- өз мінез – құлқымызды өзгертіп және оларға елінтеп, басқа адамдардың – бізге деген ықпалын сеземіз;
- сәннің ықпалында өз талғамдарымыз бен ниеттерімізді өзгертеміз;

- шешім қабылдай отырып, көп жағдайда қоршағандарының пікірін ескереміз;
- қайтып көрген адамдарды белгілі бір типке жатқызамыз;
- бұқаралық ақпарат құралдарының ықпалына түсеміз;
- бір адамдармен жеңіл әрі өнімді жұмыс істейміз, басқалармен керісінше жағдай туындайды;
- жалғыз жұмыс істеген ұнамайтынын, ал жақсы компанияда ең қиын деген істі тез әрі көңілді орындайтынымызды байқаймыз.

Қарым-қатынасты зерттеу бұл құбылыстың білінулері мен қызметтерінің (функция) күрделілігін, әр алуандылығын, көп деңгейлілігін көрсетеді. Қарым-қатынастың күрделілігі оның "бөлек құрамының ажыратылуын, құрылымның бейнеленуіне талап етеді. Ең жиі қабылданатын бағытта үш өзара байланысты жақтар ажыратылады: коммуникативті, интерактивті, перцептивті [6].

Әдебиеттер

1. Назарбаев Н.А. Послание Президента Республики Казахстан – Лидера нации народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства». Астана, 2012
2. Қазақстан Республикасы “Білім туралы Заңы”. // Егемен қазақстан, 11 маусым, 1999 ж.
3. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан – 2030. Алматы: Білім баспасы, 1998. – 96 б.
4. Уалиханов Ш. Таңдамалы шығармалары Алматы: Жазушы, 1985. – 389 б.
5. Алтынсарин Ы. Таза бұлақ. Алматы: Жазушы, 1988. – 320 б.
6. Құнанбаев А. Шығармалар жинағы. 2 том. Алматы, 1986. – 330 б.

УДК: 17

Ә.Б. Рамазанова

Университет «Туран-Астана», г. Нур-Султан, emeleiv@gmail.com

ВЛИЯНИЕ ЖИЗНЕННЫХ СЦЕНАРИЕВ НА КОНФЛИКТЫ В МОЛОДОЙ СЕМЬЕ

THE IMPACT OF LIFE SCENARIOS ON THE CONFLICTS IN A YOUNG FAMILY

Супружеское единение между мужчиной и женщиной называется семьей. Уникальность заключается в том, что она охватывает все стороны жизни человека и находится на всех уровнях социальной практики: индивидуальной, общественно-исторической, материальной, духовной.

В составе семьи можно выделить три связанных между собой блоков отношения:

- 1 – природные – генетические, т.е. интимные и родственные по крови;
- 2 – материальные, т.е. ведение домашнего хозяйства с точки зрения экономической, общего быта, собственности семьи;
- 3 – духовные, психологические, нравственные, эстетические, имеющие отношение к чувствам супругов и любви как родителей, в отношении воспитания детей, и заботе о пожилых родителях, поведением в обществе в соответствии с нормами.

Только всё в совокупности связи в их общности делает семью как определенный социальный феномен, так как не достаточно одной естественной близости между мужчиной и женщиной, не закреплённой в ЗАГСе и не связанной общностью быта и воспитанием детей, так как без всего этого это считается просто сожительством [1].

Экономические отношения и взаимная помощь близких друг другу, если они не закреплены узами брака или родства, тоже не считаются семейными отношениями, а просто деловое партнерство. И, последнее, только духовная общность мужчины и женщины заканчивается дружбой, если их отношения свойственно не развиваются. Вывод таков, только в комплексе всех перечисленных отношений в едином целом составляет семья. Такие отношения довольно разнородные, противоречивые, а иногда и несовместимые, так как заключают в себе духовную и материальную, возвышенную и будничную грань. В виду этого семья как сложный социокультурный феномен содержит в себе и источники развития, и факторы конфликтов и противоречий. Когда в полном объеме реализуются в семье совокупные разнородные отношения, чем теснее они связаны, тем крепче семейные узы. Любое послабление, сворачивание, исключение одной из подсистем единого комплекса связей негативно отражается на крепости семьи, делая её более уязвимой для процессов разрушения.

Семья и ее функции

Для начала, отметим, что семью чаще всего рассматривают в совокупности по двум основным направлениям – теорию конфликта и функционирования. Приверженцы с точки зрения функционирования изучают семейные функции. Представители в лице С. Липсет и Д. Ландберг институциональной школы отметили основные четыре функции институтов общества, куда входит и семья:

- возвращение представителей общественности;
- обобществление – транслирование участниками способы деятельности и образцы поведения в пределах установленных норм в данном обществе;
- производительная функция;
- ранжирование.

Рассматривая с ракурса функций семьи или нужд социального плана, в чем ее необходимость, приверженцы функционализма уделяют ярко выраженное внимание трансформациям семейных функции за период последних двухсот лет, когда были растеряны функции характерного плана для семьи западные семьи.

Семейной функцией являются жизненные процессы, непосредственно направленные на удовлетворение необходимых нужд участников. Следующие функции семьи были выделены А.Г.Харчевым.

Детородная – в социальном плане воспроизводство детей биологическое в и в плане личностном удовлетворение потребности быть родителями.

Устройство быта – другими словами хозяйственная, семейные функции направлены на обеспечение потребностей материального характера всех участников семьи (еда, место проживания и т.д.), поддержание сохранения здоровья, заботу о детях и пожилых членах семьи. Функция, обеспечивающая социальное благосостояние. Важно подчеркнуть, что общество, развиваясь, увеличило свое благосостояние, за счет этого некоторые функции семьи связанных с решением определенных проблем в какой-то степени взяли на себя услуги медицины и службы страхования. Подавляющее число приверженцев функции семьи придерживаются мнения, за последние двести лет возникли изменения, а на сколько это значимо это еще спорный вопрос. Согласно мнению, Огборна и Нимкоффа (1955), изменения такого характера способствуют и разрушают семьи. С их слов, показатели возросшей среди молодежи преступности, увеличение распавшихся семей, спад контроля со стороны родителей всё это указывает, что семья как социальная сила распалась [2].

Но по мнению Парсонса и Бейлза (1955) других двух исследователей, уверенных, что частичное изменение характерных для семьи функции, став при этом как усовершенствованный специализированный институт, осуществляющий первоочередным социализацию с раннего детства детей и обеспечивая удовлетворенность эмоционального плана, имеет более важное значение, нежели, подготовка подрастающего поколения к обязанностям в роли взрослых в будущем обществе.

Стадии конфликтов

Конфликты между супругами проходят по-разному, имеют разное «обличье». Причиной является различные факторы: личностные особенности супругов (вспыльчивые или уравновешенные, стремятся быть доминантами или подчиненными, эмоциональные или рациональные и пр.), прошлый опыт и культура решения конфликтных ситуации (методы обосновывать свои аргументы или использовать манипуляцию, «брать криком» или слезами и пр.), специфика образовавшихся действия между супругами. Сценарии конфликтов разнообразны и огромны, поэтому классифицировать их невозможно. Но можно выделить два существенных варианта протекания конфликта, помогающие понять взаимоотношения в семье [3]:

- очевидный конфликт происходит открыто, осознание его есть у обоих супругов, супруги путем вербальных и невербальных знаков (игнорирование, резкие движения и т.д.) показывают свое недовольство;
- скрытый конфликт не имеет внешних признаков, супруги оба или один из супругов могут даже не понимать о его наличии.

По двум причинам конфликт приобретает незаметный характер:

- применение ухода одним из супругов как выход для разрешения конфликта;
- избегание обоими супругами «проблемной зоны».

Пути разрешения конфликтов

Сам по себе конфликт не стоит рассматривать только как отрицательный феномен в семейной жизни. Отрицательным является оставлять не разрешенными возникшие противоречия, неоднократное повторение одного и того же конфликта, негативные эмоции, причиной возникновения которых являются не разрешенные конфликты.

Различают конфликты:

- конструктивного характера – в ходе, которого возникает взаимовыгодное решение, взаимное ощущение удовлетворенности;
- деструктивного характера – когда одна или обе стороны остались не довольными исходом конфликта, сохранилось эмоциональное напряжение, негативные эмоции, чувство неизбежности конфликтов на этой почве [4].

Популярная стратегия модели поведения личности в конфликтной ситуации, авторами которой являются К. Томас и Р. Киллмен. Основа данной модели заключается в том, чтобы участники конфликта ориентировались на интересы либо свои либо на интересы своего оппонента.

Есть пять типов поведения при возникновении конфликтной ситуации:

- не желание, путем избегания от рассмотрения возникшего разногласия («Я не могу сейчас говорить, я устала», «Это же мелочи, давай попьём кофе»);
- уступать через соглашение с партнером, принимать все претензий, выполнять требования партнера, отказываться от своей точки зрения;
- принуждать – настаивать на своей точке зрения и «продавливать» своё решение, игнорировать или обесценивать позицию партнера («Ты не знаешь о чем говоришь, я разбираюсь в этом больше»);
- компромисс через уступки друг другу, каждый отступает, от какой-то части своих интересов в угоду партнеру;
- сотрудничество – поиск решения устроившее обоим, признают ценность позиции, мнению участников конфликта, проявляют взаимное уважение к правам и интересам.

Из выше представленных деструктивная стратегия – принуждать, а конструктивные – уступать, компромисс и сотрудничество.

По мнению Калининой Р.Р., выясняя из-за чего конфликт нужно различать:

- какая сфера конфликта, по какому поводу конфликт, что конкретно хотят решить супруги путем конфликта. Сферу конфликта супруги ясно осознают и считают источником, причиной конфликта [5];
- причина конфликта – корень конфликта, то, в чем находятся истинные разногласия. Не разрешив истинного разногласия возникшего между супругами, не выявляя и не обсуждая причины, споры в семье могут длиться бесконечно: разрешив один конфликт, возникнет в другой сфере и т.д.

Изменив характер конфликта с разрушающего на продуктивный, супругам удастся не только прийти к перемирию, но и исключить причины, из-за которых он возник, и вывести отношения на другой уровень: отношения становятся более доверительными, происходит духовное сближение взаимопонимание становится лучше. Другими словами, у супругов возникает полезный опыт, который благотворно влияет на их дальнейшую семейную жизнь.

Литература

1. Шнейдер Д.Б. Психология семейных отношений. – М.: Апрель – Пресс, 2000. – 236 с. 2.
2. Калмыкова Е.С. Психологические проблемы первых лет супружеской жизни / С.И. Калинин// Вопросы психологии.1983. – № 3. – С.83-89.
3. Левкович В.П., Зуськова О.Э. Социально- психологический подход к изучению супружеских конфликтов // Психологический журнал. – Т.6 – 1985. – С. 12.
4. Обозов Н.Н., Обозова А.Н Три подхода к исследованию психологической совместимости// Вопросы психологии.1984. – № 2 – С.6-12.
5. Варга А.Я. Системная семейной психотерапия // Журнал практической психологии и психоанализа. 2002

УДК: 37.01

Д.Б. Бабаев¹, Г.А. Жакпарова²

¹Международный Кувейтский университет, Республика Кыргызстан, г.Бишкек,

²НАО «Университет имени Шакарима города Семей», guma_6565@mail.ru

ПРИНЦИПЫ МЕЖПРЕДМЕТНЫХ СВЯЗЕЙ

PRINCIPLES OF INTERSUBJECT RELATIONS

В современных условиях модернизации образования межпредметные связи особенно актуальны в связи с изменениями в содержании и структуре образования. В связи с модернизацией современной казахстанской системы образования перед начальной школой стоит важная задача глубокого осмысления и реализации в практической деятельности основных идей и положений образовательного стандарта начального общего образования. В данном стандарте установлены

требования к результатам обучающихся: сформированность метапредметных умений, включающие освоенные обучающимися универсальные учебные действия обеспечивающие овладение ключевыми компетенциями, составляющими основу умения учиться и межпредметными понятиями. Понятие «межпредметные связи» в широком смысле слова является абстрактным, но оно может быть конкретизировано при изучении отдельных тем в изучаемом предмете. По отношению к процессу обучения межпредметные связи выступают как дидактическое условие. Межпредметные связи проникают в учебно-познавательную деятельность учащихся и обучающую деятельность учителей. В настоящее время проблема межпредметных связей привлекает все большее внимание ученых и учителей-практиков. Это вполне естественно, так как реализация межпредметных связей в учебном процессе является объективной потребностью практики. Важнейшая непреходящая задача (современной) школы – дать подрастающему поколению глубокие и прочные знания основ наук, выработать навыки и умения применять их на практике, формировать мировоззрение. Решение этих задач требует более пристального внимания к постановке учебно-воспитательного процесса в школе, к полному использованию образовательного и воспитательного потенциала содержания учебных программ, всего комплекса учебно-воспитательной работы. В связи с этим проблема всестороннего изучения учебного материала, синтеза разнородных знаний, раскрытия ведущих идей и формирования научной картины мира весьма актуальна. С помощью многосторонних межпредметных связей не только на качественно новом уровне решаются задачи обучения, развития и воспитания учащихся, но также закладывается фундамент для комплексного видения, подхода и решения сложных проблем реальной действительности. Именно поэтому межпредметные связи являются важным условием и результатом комплексного подхода в обучении и воспитании школьников. Межпредметные связи в школьном образовании являются конкретным выражением интеграционных процессов и взаимосвязей, которые объективно действуют в природе и обществе и познаются современными науками. Межпредметные связи, осуществляясь в различных формах организации обучения и во внеклассной работе, призваны, не разрушать, а укреплять предметную систему обучения. Использование связей между предметами в их различных видах показывает, как можно гибко варьировать содержание и методы предметного обучения, сохраняя при этом специфику отдельных учебных предметов. Межпредметные связи помогают выделить общие идейные основы науки в целом. При этом повышается эффективность обучения и воспитания, обеспечивается возможность сквозного применения знаний, умений, навыков, полученных на уроках по разным предметам. Учебные предметы в известном смысле начинают помогать друг другу. Они обращены к личности ученика, формируют диалектическое мышление, научное мировоззрение, убеждения, способствуя всестороннему развитию способностей и потребностей школьника. Эти связи играют важную роль в повышении практической и научно-теоретической подготовки школьников, существенной особенностью которой является овладение ими обобщенным характером познавательной деятельности. Существует несколько десятков определений понятия «межпредметные связи». Материалы эти дети зачастую изготавливают на уроках технологии, а используются они особенно эффективно при изучении наиболее трудных тем программы. В основном такие пособия представляют собой лист бумаги или картона с продленными в них прорезями или окошками, через которые передвигаются бумажные полоски. На полосках по заданию учителя учащиеся вписывают необходимые данные. На уроках русского языка и математики можно проследить межпредметную связь. Отличительной особенностью динамических пауз является положительный и эмоциональный заряд, который получают дети. Физкультминутки помогают не только снять напряжение, усталость, рассеянность внимания детей, но и развить творческую активность, воображение, активизируют мыслительную деятельность. Уроки на межпредметной основе нравятся детям, вызывают у них интерес к познанию, дают им много нового, полезного, в них содержится большой эмоциональный заряд. Данные уроки способствуют глубокому проникновению обучающихся в мир красок и звуков, развивают эстетический вкус, умение понимать и ценить произведения искусства, красоту и богатство родной природы, формирует успешность обучения.

Межпредметные связи проникают в учебно-познавательную деятельность учащихся и обучающую деятельность учителей. Они обращены к личности ученика, формируют диалектическое мышление, научное мировоззрение, убеждения, способствуя всестороннему развитию способностей и потребностей школьника. «Межпредметные связи представляют собой отражение в содержании учебных дисциплин тех диалектических взаимосвязей, которые объективно действуют в природе и познаются современными науками». Понятие «межпредметные связи» в широком смысле слова является абстрактным, но оно может быть конкретизировано при изучении отдельных тем в изучаемом предмете.

По отношению к процессу обучения межпредметные связи выступают как дидактическое условие. Установление межпредметных связей способствует более полному усвоению научных понятий и законов, формированию мировоззрения и понимания взаимосвязей явлений в природе и обществе, развитию логического мышления и творческих способностей учащихся, совершенствованию образовательного процесса и оптимальной его организации [2]. С помощью многосторонних межпредметных связей не только эффективнее решаются задачи обучения, развития и воспитания учащихся, но также закладывается фундамент для комплексного видения, подхода и решения сложных проблем реальной действительности. Именно поэтому межпредметные связи являются важным условием и результатом комплексного подхода в обучении и воспитании школьников.

Межпредметные связи служат способом раскрытия в содержании обучения современных тенденций развития географической науки, возникающих под влиянием процессов интеграции: социализации, гуманизации, глобализации, экологизации и др. Эти тенденции находят свое отражение в школьных учебных программах. Такой урок, все основные познавательные задачи которого требуют применения знаний из других предметов, должен быть назван как межпредметный [3].

Межпредметный характер чаще всего носят уроки, обобщающие учебный материал одной или нескольких учебных тем одного или разных предметов. Межпредметные уроки могут быть вводными или проводиться в процессе изучения учебной темы. В последовательном принципе межпредметных связей содержатся важные резервы дальнейшего совершенствования учебно-воспитательного процесса. Усиливая реализацию межпредметных связей, мы можем более точно определить роль наших предметов в будущей жизни учеников.

Межпредметные связи по направлению показывают:

1. Является ли источником межпредметной информации для конкретно рассматриваемой учебной темы, изучаемой на широкой межпредметной основе, один, два или несколько учебных предметов.

2. Используется межпредметная информация только при изучении учебной темы базового учебного предмета (прямые связи), или же данная тема является также «поставщиком» информации для других тем, дисциплин учебного плана школы (используются обратные или восстановительные связи). Вышеприведенная классификация межпредметных связей позволяет аналогичным образом классифицировать внутрикурсовые связи (связи, например, между математикой, биологией и русским). Планирование и осуществление межпредметных связей в процессе обучения, разработка теоретических основ межпредметных связей в учебной теме с точки зрения раскрытия ее ведущих положений дает возможность применить механизм выявления и планирования межпредметных связей к конкретным темам изучаемого учебного предмета. Для опытной работы и в качестве примера возьмем обобщающий, интегративный учебный предмет – общую биологию.

Выбор этого предмета обусловлен тем, что биология занимает одно из важнейших мест в системе знаний о природе. Установление межпредметных связей вызывает необходимость существенной перестройки методов и средств обучения, организации учебно-воспитательного процесса. Как любая педагогическая система, система межпредметных связей отличается целостностью, то есть состоит из отдельных взаимосвязанных элементов; предметов, между которыми проектируется взаимосвязь учебного материала, различных способов учебной деятельности, управляемостью, то есть возможностью управления реализацией межпредметных связей в учебно-воспитательном процессе школы. Деятельность учителя многообразна.

Литература

1. Атутов П.Р., Бабкин Н.И., Васильев Ю.К. Межпредметные связи в теории и практике современного образования // 1999. – С.160
2. Рамзаева Т.Г. Внутрпредметные и межпредметные связи в начальном обучении. /-Под ред. Л. – 1981 – С.89.
3. Воробьев Г.В. Межпредметные связи в процессе обучения. В кн.: Урок в восьмилетней школе. М.: Просвещение, 1966. – С.П8-167.

ДИСТАНЦИОННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ ВО ВРЕМЯ ПАНДЕМИИ**DISTANCE EDUCATION DURING THE PANDEMIC**

Дистанционное обучение – это давняя концепция высшего образования. Это технология целенаправленного и методически организованного руководства учебно-познавательной деятельностью учащихся (независимо от уровня получаемого ими образования), проживающих на расстоянии от образовательного центра [1]. Это далеко не новое явление; прослеживая его историю, дистанционное обучение зародилось в начале 18 века в форме заочного обучения, чтобы проложить путь для желающих учиться за пределами города без команды, чтобы быть на месте. С тех пор он прошел через ряд достижений и приобрел популярность, особенно в связи с быстрым развитием технологических инноваций. Параллельно развивались другие модули дистанционного образования, такие как смешанное обучение (или гибридное обучение), описывающие сочетание очных и технологических инструкций, предлагающих устойчивый, доступный опыт обучения. В настоящее время многие учебные заведения были вынуждены использовать дистанционное обучение для синхронизации текущей ситуации COVID-19.

Пандемия так же затронула систему образования, куда вовлечены миллионы людей, включая обучающихся, родителей, преподавательский и административный состав организаций образования, а также органы управления образованием. Согласно данным ЮНЕСКО, более 100 стран осуществили закрытие школ в масштабах всей страны, что затронуло около 1,3 миллиарда студентов и молодежи по всей планете [2].

В этой связи, большинство стран в рекордные сроки перешли на дистанционное и онлайн обучение. Казахстан не стал исключением. Согласно Постановлению Главного Санитарного врача Республики Казахстан Министерству образования и науки Республики Казахстан (далее – Министерство) было поручено «обеспечить перевод на дистанционное обучение организаций среднего и высшего образования (обеспечить максимальный перевод при наличии технической возможности)» [3].

Когда Всемирная организация здравоохранения впервые объявила COVID-19 глобальной пандемией 11 марта 2020 года, правительствам пришлось использовать превентивную политику для борьбы с распространением вируса и приостановить посещение школ и университетов на неопределенное время. Вскоре высшее образование отреагировало на этот огромный сдвиг и активизировало дистанционное образование, используя преимущества существующих систем поддержки обучения.

Хотя этот быстрый переход обеспечил непрерывность процесса обучения, он также усилил неравенство в образовании между учащимися, особенно теми, кто живет в сельской местности или в странах с низким уровнем дохода, с низким экономическим уровнем и теми, у кого нет базовых навыков в области информационных технологий. Такие характеристики могут препятствовать доступу к современным технологическим ресурсам для поддержки дистанционного обучения. Данная ситуация вынудила образовательные учреждения быть подготовленными и оснащенными необходимыми инструментами.

С учетом имеющихся проблем и возможностей после изучения международного опыта, рекомендаций ЮНЕСКО и Всемирного банка нами было решено использовать сразу несколько технологий дистанционного обучения:

- обучение через Интернет;
- обучение через телевизионные каналы и радио;
- обучение в штатном режиме в отдаленных селах, а также направление учебных материалов через почту в населенных пунктах, где нет школ.

Высшие учебные заведения прошли серьезное испытание на прочность и эффективность своей работы. Дистанционное образование полностью не заменит классическое очное. На будущее развитие системы высшего образования будут влиять два разнонаправленных тренда поддержки и отторжения полного дистанционного формата обучения. Однако пандемия коронавируса показала возможную эффективность перевода части обучения в цифровой формат, что позволит в дальнейшем сделать обучение более гибким, персонализированным и эффективным.

Пандемия вынудила глобальное академическое сообщество признать дистанционное и онлайн обучение основной формой образования. Все преподаватели и студенты вузов со всего мира были вынуждены преодолеть сложности в относительно новом для них направлении, одновременно содействуя борьбе с распространением вируса. Данное исследование демонстрирует как казахстанские вузы адаптировались к новой форме образования и с какими трудностями столкнулись в реализации обучения. Во время пандемии платформы дистанционного образования стали ключевым инструментом реализации учебного процесса. Как показывают результаты, вузы страны до пандемии активно пользовались такими платформами как Platonus и Moodle, а во время пандемии некоторые разработали свои собственные платформы, тогда как остальные пользовались такими известными платформами как ZOOM, Microsoft Teams, Webex Cisco и другие.

Литература

1. UNESCO's support: Educational response to COVID-19, <https://ru.unesco.org/covid19/educationresponse>, (дата обращения: 2 мая 2020 г.)
2. Постановление Главного государственного санитарного врача Республики Казахстан от 12 марта 2020 года № 20-ПГВр “Об усилении мер по недопущению завоза и распространения коронавирусной инфекции в Республике Казахстан на период пандемии”, <https://online.zakon.kz>
3. Педагогический энциклопедический словарь. 2012

ӘОЖ: 94(574.4)(092)

Д.М. Козыкенова

«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ, madik-ledi@mail.ru

БИАХМЕТ СӘРСЕНОВТИҢ ӨМІРІ МЕН ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ҚЫЗМЕТІ

LIFE AND SOCIO-POLITICAL ACTIVITIES OF BIAKHMET SARSENOV

Қазақ зиялыларының өмір жолы мәңгілікке астасып, ғасырлардан-ғасырларға асып, сан ұрпақтың мектебіне, тұтас бір ұлттың рухани болмысының алтын арқауына айналды. ХХ ғасырдың басында қазақ халқының қоғамдық саяси өмірінде өзіндік орны бар қазақ зиялыларының бірі – Биахмет Сәрсенов.

Алаш қоғалысы тарихында Ахмет Байтұрсынов пен Әлихан Бөкейхановтың басшылығымен ұлт мүддесі жолында қалтқысыз қызмет еткен қазақ зиялыларының бірі Биахмет Сәрсенов болды. Ол өзінің қысқа ғұмырында өлшеусіз еңбегімен ел жадында өшпестей із қалдырып кетті. Өзінің саналы ғұмырын қазақ ұлтының бостандығы мен тәуелсіздігі жолындағы қасиетті қызметке бағыштаған үш жүзге ортақ зиялылардың бірі – Алаш қайраткері Б.Сәрсенов 1885 жылы бұрынғы Семей облысының Зайсан уезіне қарасты Нарын болысында (қазіргі Ақсуат селосы жерінде) дәулетті отбасында дүниеге келген. Биахметтің әкесі Шегедек екі әйелінен 7 ұл (Шарахмет, Бірахмет, Жанахмет, Биахмет (бәйбішесінен), Қалел, Дәлел, Салық (кіші әйелі – қасиеттен) және 7 қыз көрген. Шегедек ұлдарының бәрін оқытқан. Ал қыздарын оқытпапты, бірақ оның есесіне қыздарына жасауға қоса малдан енші беріп ұзатады екен [1]. Жеті ұлдың ішінде Жанахмет, Биахмет, Қалел, Дәлел ерекше білімді, аса зиялылығымен ерекшеленген. Қалел Ташкентте бірнеше жылдар САГУ-дің доценті боп істеп жүргенде, кейін Қазақстанға шақырылып, Шымкентте ауырып қайтыс болған. Қалел де Өзбекстанда үлкен кен инженері боп істеп, сол жақта қайтыс бопты. Семейде ұстаздық еткен Жанахмет аса мәдениетті, әрі мұсылманшылыққа берік кісі болған. Ол кісі үйіне арақ, темекі әкелдірмейді екен. Үйіне қонақ болғандарға басқа жағынан қалтқысыз мейман-достық көрсетеді екен де, темекі тартып, арақ ішетіндері болса, қонақасы ретінде кетерлерінде арақ пен темекінің ақшасын береді екен. Шегедектің әйелдері балаларды бөлмеген, ал балалары да екі анасын тең көрген. «Осы екі анасының қайсысынан қайсысы туғанын ажыратып айта алмаймын», – дейді қазір көзі тірі Шегедектің кенже ұлы Салықтың бәйбішесі Бижамал ана. Бәйбішесі ертерек қайтыс боп, 14 баланың бәріне ана боп қалған ақылына көркі сай Қасиет бәйбіше аналық мейірімін солардың бәріне бірдей төксе керек. Сондықтан болар, балалары да Қасиет ананы ерекше сыйлапты. 1905-1909 жылдары Семей мұғалімдер семинариясында оқиды [2]. ХІХ ғасырдың аяғында әкесі ауыл мұғалімінен қазақша да, орысша да оқытып, сауатын ашқан аса зерек Биахмет 1905 жылы Семейдегі Мұғалімдер семинариясын бітіргеннен кейін Нарын болысындағы “Тышқанкөз қорасы” деген жерде мектеп ашқан және сонда мұғалімдік қызмет атқарған. Ол мектеп 1907 жылға дейін, яғни Биахмет Сәрсенов тағы да Омбыға гимназияға кеткенше істеп тұрған. 1912 жылы семинарияның толық курсы өзінде

сабақтас 19 европалық шәкірттер арасында жалғыз қазақ бола отырып, ең үздік үлгіріммен бітіріп шығады. Әсіресе математикадан ерекше үздік оқып, ұстаздарының назарына ілінеді. Оның өз қолымен 1917 жылы жазылған мұрағат құжаттарының бірінде «Семинарияны бітіргеннен кейін 5 жыл педагогтік қызметте, 3 жыл қоғамдық қызметте болдым», – делініпті. Осы уақыт ішінде ұстаз ретінде жүздеген баланың сауатын ашты. Кейбіреуінің одан әрі оқуында жетекші болады. Кейін үш жыл болыс болған кезінде де ауыл-ауылда мектептер ашып, қаражатын өзі бастап дәулеттілерге көтертіпті [2]. 1910 жылдарға дейін Семейдің мұғалімдер семинариясын, Омбы гимназиясын бітірген. Зиялы азамат 1912-1915 жылдары Зайсан уезінің, Нарын болысын басқарады. Жергілікті патша әкімшілігінің ел басқару істеріндегі әділетсіздіктері мен заңсыздықтарына сыни көзбен қарай білген Биахмет осы салада да бағын сынап көрмек ниетімен өз еліндегі сайлауда болыстыққа түсіп, болыс болып та сайланды. Білім-білігін ел билеуге жұмсап, әділеттілік жолын ұстанбақ болды. Ұлы Абай ұстанған әділетті билік арқылы ел тентегін тиып, халықтың тұрмыс-күйін түземекке ниет етті. Биахмет бұл қызметте де ерекше іскерлік танытып, ел құрметіне бөленді. Билік тізгіні қолына тиген Биахмет Сәрсенов ең бірінші ел берекесін бұзып, тұрмысын тұралатып отырған басты кеселдерге зор мән беріп, соларды тыюға батыл әрекеттер жасады. Қазақ арасының бітпейтін дау-шарларын әрқашан әділ шешу арқылы үлкен беделге ие болған ол ендігі жерде шындығынан өтірігі көп «домалақ арызға» тосқауыл қою, пәлекорлар мен жемқорларды заң бұйынша жазалау сияқты істерді жүзеге асырып, ел іші аз да болса тыныштала бастады. Оның орыс тілінде емін-еркін сөйлеп, жаза білуінің болыстық қызметінде көп пайдасы тиді. Биахмет ел билеу қызметінде жүргенде де халық ағарту мәселесін ойынан шығарған емес. Қайта ол билікті ұтымды пайдалана отырып, болыс көлемінде мектептер ашуға, оларға құрал-жабдықтар тауып беруге, мұқтаж оқушыларға қаражат-қаржы жинауға барынша қол ұшын беріп, жәрдем десіп отырды. Алайда отаршылдық саясатқа негізделген патшалық ел билеу жүйесі іскер де талапты Биахметтің талай рет тауын шағып, үмітін де үзді. Көбіне алға қойған келелі жоспарлары мен арманды ойлары жүзеге аспай қалып жатты. Оның үстіне мұрынының ұшынан басқа алысты көрмейтін кейбір ел пысықтарынан етекбастылықты, бақастықты да көрді. Олардың кейбіреуі баламызды шоқындырады деп қанды қайнатса, кейбір ел тентегі қырына алды [1]. 1916 жылы бүкілресейлік земство одағы Семей бөлімшесінен майданға қара жұмысқа алынғандарға “мыңбасылық” қызмет атқарған [3].

Ел билігін қолына алған кезінен бастап әділеттілік жолында батыл күресіп, ал бірлігін бұзатын пысықтардың теріс қылықтарына тосқауыл қояды. Олар тарапынан да бақастықты аз көрген жоқ. Бірақ аса білімді де алғыр Биахмет өзінің әділетті талабын ерлікпен іске асырып отырған. Мүрсәлім Бектеновтың 1916 жылғы Қытайда жүріп елге арнаған ұзақ өлеңінде: «Ер еді Биахмет өр таласқан, Байлыққа Манақ баймен кім жанасқан», – дегені Биахметке берілген әділ баға екенін көреміз. 1917 жылы Ақпан төңкерісінен кейін ол Семей облысында Қазақ комитетіне мүше болып сайланып, Павлодар уезінде жергілікті комитеттер құруға атсалысады. 1917 жылы Алаш партиясы құрылатын бірінші жалпықазақ сиезінің де, Алаш автономиясы жарияланатын екінші жалпықазақ сиезінің де ұйымдастыру және өткізу жұмысына белсене қатысады. Алашорда үкіметі – Ұлт кеңесі анықталатын екінші сиез құрамында А. Байтұрсынов, М. Жұмабаев, Е. Омаров, Т. Шонанұлыларымен бірігіп Білім комиссиясына кіреді. 1919 жылы Семей облыстық жер басқармасы халық ағарту бөлімінің қазақ бөлімшесіне басшы болып тағайындалады. Осы кезде Семейде жаңадан ашылған мұғалімдер курсына, өзі оқыған мұғалімдер семинариясында әртүрлі пәннен сабақ береді. Қаладағы мәдени ұйымдардың жұмысына атсалысады.

Азамат соғысы жылдары Шығыс Алашорда үкіметі құрамында қызмет етіп, облыстық земство басқармасында халық ағарту бөлімінің қазақ бөлімшесін басқарған Биахмет Сәрсенұлы ұлттық мектептерді ашу және оларды қаржыландыру, қазақ балаларын оқуға орналастыру, қажетті оқулықтармен қамтамасыз ету сияқты толып жатқан жұмыспен айналысты. Әрі Семейдегі мұғалімдер семинариясы мен Алаш қаласындағы қысқа мерзімді педагогикалық курстарда сабақ берді. Сондай-ақ “Қазақ”, “Сарыарқа” газеттеріне үзбей мақалалар жазып тұрды. Мысалы, Биахмет Сәрсенұлының “Автономия кеңесі”, “Біріккен елде – береке”, “Азық-түлік”, “Россияда осы күнде зор мәселе – азық-түлік” және т.б. мақалалары ұлт мүддесімен үндес әрі дер кезінде жазылуымен құнды болып есептелді.

Бияш қазақша айтқанда сегіз қырлы, өнерлі жігіт еді. Алған орысша біліміне қарағанда шын мағынасымен педагог (тәрбиеші) еді... Төңкеріс заманға душар болып, әлеумет ісіне оқығаны аздықтан қазақтың ана жұмысы да, мына жұмысы да Бияшты керек қылды, сүйреді. Оның араласпаған қызметі болмады. Қандай жұмысқа кіріссе де, тереңінен біліп, тез бітіретін Бияш болатын...

Ол әкімшілік іске өте жетік, тағанды, құнтақты болатын... Ол орны толмайтын дипломат (елші) еді... Ол ақылды еді... Оның тағы бір қасиеті: нашарға, мұқтаж шәкіртке, жолдас арасында жүрегі қайырымды, қолы ашық болатын... Ол досшыл, жолдасшыл, еркөңіл еді. Жолдасы үшін, елі үшін қатерлі жерде жалғыз қалуға жарайтын, жанын қиюға шыдайтын ер еді. Еш нәрседен тауы шағылып, тез қайтпайтын, қажымайтын қуатты, пысық еді. Бияш қысқаша айтқанда алмас қылыштай, қырағы қаршығадай жігіт еді. Оқу комиссариатының қандай ісі болсын бір өзі басқарып бара жатыр еді. Хәкімшілік жұмыстан арқасы босағандай Ахаң (Ахмет Байтұрсынұлы) Бияшқа сеніп отырушы еді [4].

1920 жылы Орынборда Қазақ автономиялық республикасы жарияланғанда, оны жаңа астанаға қызметке шақырды. Алғаш соғыс комиссариатының саяси білім бөлімін басқарды. Сонан кейін Халық ағарту комиссары А.Байтұрсынұлының шақыруымен білім саласына ауысып, комиссариат алқасының мүшесі, әлеуметтік тәрбие бөлімінің басшысы, мектеп істері бөлімінің меңгерушісі жауапты қызметтерін атқарды. Осы уақытта Орынбордағы мұғалімдер курсына, Қазақ халыққа білім беру институтында (КИНО) ұстаздық етеді. Мұрағат деректерінде қайраткерге физика, математика пәндерінен мектеп оқулығын жазуға ұсыныс жасалғаны көрсетілген. Ғалым-ұйымдастырушы ретінде ол Қазақ ғылым комиссиясының, Академиялық орталықтың негізін қалауға атсалысты. Сол кездегі мерзімді басылымдардан қайраткердің отандық мектеп жүйесін қалыптастыруға аянбай күш-жігер жұмсағанын, өлкеде алғашқы әскери және кәсіптік оқу орындарын ашуға бастамашы болғанын оқимыз. Абайтанушы ғалым Қайым Мұхамедханов Биахмет Сәрсеновтың Семей мұғалімдер семинариясына 1905 жылы, ал оның інісі Жанахметтің 1908 жылы оқуға түскені жайлы жазады. Жанұялық альбомда Жанахмет Сәрсеновтің 1908-1912 жылдар аралығында оқығандығын айғақтайтын фото сурет сақталған.

Тарихтан белгілі 1917 жылғы Ақпан революциясынан соң патша тақтан түсіп, Ұақытша үкімет орнаған тұста қазақ даласында да жұмысшы, шаруа және солдат депутаттары кеңестері, қазақ комитеттері және земстволық басқармалары сияқты жаңа билік тармақтары өмірге келді. 1917 жылдың көктемінде елде жаппай облыстық, уездік және болыстық деңгейде қазақ комитеттерінің құрыла бастауына байланысты, елдік мүддені көздеген Алаш қайраткерлерінің шақыруымен Биахмет Сәрсенов Семей қаласына келеді. Ел өмірінде орын алып жатқан аласапыран саяси жағдайға байланысты осы жылдың 7 наурызында Семей облыстық қазақ комитеті құрылып, Биахмет сол комитеттің басқармасына мүшелікке сайланды. Өкінішке қарай Биахмет Сәрсенов 1921 жылы 36 жасында оба дертіне шалдығып, мезгілсіз қайтыс болды.

Қазақта кеңестік-пролетарлық асыра сілтеу саясаты салдарынан 1931-1932 жылдарғы қырғынға дейін 1921 жылы алапат ашаршылық болғаны мәлім. Осы кезде елді түрлі індеттер жусатып кетті. Қайраткер 1921 жылы 36 жасында халыққа тиген оба ауруынан қайтыс болды. Оның қазасына Алаш қайраткерлері «бір жұлдызымыз сөнді» деп қатты қайғырды. «Қазақ» газетінде 1921 жылы 22 тамызда Б. Сәрсенұлының қайтыс болуына орай Ж. Аймауытов пен М. Тұрғынбаевтың «Бияш» деген мақаласы жарияланған. Биахмет сол кездегі зиялы азаматтың бірі, Мұрын елі бойынша алғашқы оқыған адам дәрігері, атақты Шәкі бидің немересі Хасен Әппас ұлының жалғыз қызы Бануға үйленген [5]. Биахмет Сәрсенов өмірден ерте кеткенімен, өкінішке қарай 1937-1938 жылдардағы саяси қуғын-сүргіннің зобалаңы оның әкесі Шегедек байдың әулетін сырт айналып өтпеді. Жалпы Шегедектің екі әйелінен жеті ұл, жеті қыз тарайды екен. Осы жеті ұлдың ішінде Биахмет, Жанахмет, Қалел және Дәлел, Салық орысша-қазақша оқыған, саяси сауатты адамдар болды. Небары 36 жасында өмірден өткен Биахмет әуелде Семейде облыстық қазақ комитетінде, «Алаш» қалалық думасында еңбек еткені, облыстық земствоның депутаттығына сайланғаны, кейін Орынборға шақырылып, ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлы 1919-1921 жылдары халық ағарту комиссары қызметін атқарған кезде бір жылдан астам уақыт оның орынбасары болып, аталған комиссариаттың әлеуметтік тәрбие секторы мен қазақ мектептері бөлімін басқарғаны белгілі. «Төңкеріс заманға душар болып, әлеумет ісіне оқығаны аздықтан қазақтың ана жұмысы да, мына жұмысы да Бияшты керек қылды, сүйреді. Оның араласпаған қызметі болмады. Қандай жұмысқа кіріссе де, тереңнен біліп, тез бітіретін Бияш болатын. Оқу комиссариатында қандай іс болсын бір өзі басқарып бара жатыр еді. Хәкімшілік жұмыста арқасы босағандай болып, Ахаң Бияшқа сеніп отырушы еді» деп жазған еді. Жүсіпбек Аймауытов «Бияш» атты мақаласында замандасының кенеттен келген қазасына қатты қайғырып [6]. Семейдегі қазіргі заман тарихын құжаттандыру орталығындағы архивтік деректер Д.Сәрсеновтің ағасы Жанахметпен бірге уездік земство басқармасының жер бөлімінде іс жүргізуші, ал үлкен ағасы Биахметпен бірге облыстық қазақ комитетінің мүшесі болып әрі осында хатшы қызметін атқарғанын айғақтайды. «Список организаторов Алашского конного партизанского полка, участников организации против Советской власти 1918 года Правительства Восточной Алаш-

Орды» атты ресми құжатта Б.Сәрсеновпен қоса Дәлелдің де есімі аталады. Сонда ағайынды үш жігіттің бір мезетте бір қалада Алашорда үкіметінің құрылымдарында ұлт үшін аянбай қызмет еткенін аңғарамыз.

Жалпы алғанда, Биахмет Сәрсеновтың өскен ортасы мен отбасы оның одан арғы өміріне аса терең із қалдырған.

Б.Сәрсенов жастайынан білімге құмар қазақ жастарының бірі болып, өсе келе өз өмірін халқына қызмет етумен байланыстырған ірі қайраткер.

Әдебиеттер

1. Сыдықов, Е. Биахмет Сәрсенов / Е. Сыдықов // Шәкәрім және Алашорда: ғылыми жинақ. - Новосибирск: Талер-пресс, 2008. – Б. 95
2. Чарахметов, К. М. Маратова В. К, Тау тұлға – Биахмет Сарсенов (1885-1921) // Білім әлемінде - В мире образования. – 2015. – № 6. – Б. 23-26.
3. Азамат Қасым, Ағайынды Сәрсеновтер: бір әулеттің тағдыр-талайы//«Егемен Қазақстан». – 2018.10-қаңтар.
4. Еңсенов, Қ. Алаштың арысы – Биахмет Сәрсенов / Қ. Еңсенов // Қазақ тарихы. – 2016. – № 4. – Б. 14-17.
5. Алаш. Алашорда: энциклопедия / құраст: Ғ.Әнес, С.Смағұлова. – Алматы: «Арыс» баспасы, 2009. – Б.282-283.
6. Аймауытов Жүсіпбек. Бияш. «Қазақ тілі» газеті, 1921 жыл 22 тамыз, № 13

ӘОЖ: 94(574)

М.С. Ибраимова, А. Құдайберген

«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ

АЛАШ ҚАЙРАТКЕРЛЕРІНІҢ САЯСИ ҰСТАНЫМДАРЫ

POLITICAL POSITIONS OF ALASH FIGURES

Алаш қозғалысы – бір жылдың немесе екі-үш жылдың жемісі емес, өзінің бастау көздерін 1917 жылдан әлдеқайда бұрын алатын ішкі эволюциялық жолы бар дайындалған, пісіп-жетілген ұлы қозғалыс еді. Оны Алаш тарихын зерттеген зиялы қауым өкілдері айтып жүр. Қозғалыстың өрістеуіне ақын-жазушылардың қаламгерлік те, қайраткерлік те үлестері айрықша болды. Жалпы өз заманында Алаш өкілдері ұлт мәдениетін, өнерін танытуға, насихаттауға қатысты бірқатар тағылымды шаралар атқарды. Алаш қайраткерлерінің тіл саласындағы тағылымын биік бір асқарға теңесе болғандай. Сол асудың төңірегінде Алаш зиялыларының қазақ тілін дамытудағы еңбектерін ерекше бөле-жара айтуға болады. Алаш зиялыларының дербес мемлекеттілікке ұмтылыстарында қазақ тілінің мәртебесі туралы да ойлармен мұңдалап тұрды. Оны олардың сол тұста жазған мақалаларынан және А. Байтұрсынұлының, С. Сәдуақасұлының Оқу комиссариатында басшылық еткен кезіндегі іс-қимылдарынан аңғаруға болады. Тіл – ұлт руханиятының негізгі өзегі екендігі де Алаш зиялыларының қоғамдық ойларынан және көркем шығармашылығынан көрініп жатты. Тілдің қоғамдағы орны мен рөлі жөніндегі қисынды пікірлер Ахаң бастаған алашшылдардың мақалаларынан көрініп жатты. Сондай-ақ, туған тіл тақырыбы ұлтты ұйыстырушы, халықтың төл болмысын айқындаушы фактор ретінде қазақ поэзиясында, әсіресе, М. Жұмабаев, С. Торайғыров өлеңдерінде ерекше леппен жырлана бастады.

Абай заманында өмірге келіп, өркен жая бастаған жазба әдебиеттің нағыз бағбаншылары Алаш ұранды әдебиет өкілдері болды. А. Байтұрсынұлы, М. Дулатов, Ғ. Қараш, Ж. Аймауытов, М. Жұмабаев, С. Торайғыров, М. Әуезов, Қ. Кемеңгерұлы, Б. Күлеев т.б. Алаш қозғалысының белді, белсінді мүшелері қазақтың жазба әдебиетін тақырыптық-идеялық, жанрлық, көркемдік тұрғыдан байытты, кеңітті. Яғни, негізінш ауызша айтылып, тыңдалып жүрген көркем сөз үлгілері хатқа түсіп, жазу түрінде газет, кітап беттеріне көше бастады. Бұл әдебиеттің өмір сүру, таралу типін ғана өзгертіп қоймай, ең бастысы, жазудың мәдениетін арттырды. Көркем ойды жеткізудің тілдегі стилистикалық мүмкіндіктерін еселеді. Соған орай жаңа көркем түрлер пайда болды, тың сөз тіркестері мен сөйлемдер жасалды. Жазба әдебиет үлгілері дайындықпен, қажетті материалдар жинаумен, ұзақ толғанумен жазылатын дүниелер болғандықтан, мұнда ұлт тілінің барлық байлығы мен бейнелілігін сарқа пайдалануға зор мүмкіншіліктер туды. Туған тілінің осы мүмкіншіліктерін тумысынан талантты, ұлтына ұлы махаббаттары табиғи Алаш ұландары ұтымды пайдалана алды. Сөйтіп қандай да бір қасаңдықтан ада, адами құндылықтарды ту еткен, халқының халіне, ұлтының

ұйысуына зерек ой, адал ниетпен көмкерілген көркем туындылар дүниеге келді. Бұл «Алаш әдебиеті» деп аталатын жаңа әдеби дәуірдің бастапқы кезеңдерінде ұраншылдық, насихатшылдық басым болғанымен, шамамен жас дарындар Ж. Аймауытов, М. Жұмабаев, М. Әуезовтердің шығармалары жазыла, жарық көре бастаған тұстан бері карай көркемдігі кемел дүниелер бой көрсете бастады. Осы эволюциялық жол – Алаш әдебиетінің тез өсіп, жедел жылдамдықтармен ілгерілегенін көрсетеді. Оның мысалы, «Оян, қазақ!» пен «Батыр Баян», «Қорғансыздың күні», «Ақбілек» аралықтары [1].

Халқымыздың өткен тарихына үңілгенде олар ең алдымен Абылай, Шоқан, Абайдың есімдерін ұлықтады. Ал өз заманының тұлғаларын бағалауға келеек, мәдениет көзімен Қарағанда Әлиханды Семей жұртшылығының қарсы алуы, Ахаңның елу жылдығын зиялы қауым болып арнайы атап өтуі – Алаш қайраткерлерінің жаңа өркениеттік жолға бет алғандығын көрсетеді. Осының барлығы Алаш қозғалысы дәуірінің – қазақтың өткенін бағалаудың, өз заманын зерделеудің ұлт тарихындағы алғашқы кезеңі болды деп тұжырым жасауға мүмкіндік береді.

«Алаш» партиясының, Алашорда өкіметінің құрылуы мемлекет үшін қажетті саяси, әлеуметтік, экономикалық және құқықтық атрибуттарды қалыптастыруды қажет етті. Алаш құбылысы – сол тұстағы қазақ қоғамының барлық жағын қамтыған салалы, саралы құбылыс. Бұл құбылыс, бүгінгісі таразыға салған және болашаққа бағыт айқындаған, тәуелсіздікті ғана мұрат еткен қасиетті құбылыс. Алаш қозғалысы сол тұстағы қазақтың саясат, әдебиет, өнер қайраткерлерін, дінбасыларын, оқымыстыларын, бақуатты азаматтарын медицина, техника, ауыл шаруашылығы, экономика, заң, әскери салалардағы мамандарын топтастыра отырып, өздері өмір сүрген тарихи-қоғамдық болмысқа реформа жасауды мықтап қолға алған, жігері мен сенімі жеткілікті, бағдарламасы айқын, мақсаты зор қозғалыс болатын. Алаш қозғалысына, одан туындаған Алаш партиясына, Алашорда өкіметіне баға бергенде біз мына мәселеге де көңіл аударуымыз керек сияқты. Патшалық Ресейдің үш генерал-губернаторлығына, қазақтың үш жүзіне бөлініп өмір сүріп жатқан алып даланың оқыған азаматтары ұлт тарихында тұңғыш рет тізе қосып, бір жағадан бас, бір жеңнен қол шығарып, туған жұртының азаттығы үшін саяси жолда бас біріктірді. Батысы Бөкей Ордасынан шығысы Жайсаңға дейінгі, солтүстігі Омбыдан оңтүстігі Ташкентке дейінгі аралықтағы ұлтын ерекше сүйетін, оған шын жаны ашитын қазақтар Алаш ұранының астынан табылды. Мұндай саяси-қоғамдық мәндегі ұлы істе ұйысу, ілгерідегі ғасырларды қоспағанда, тіпті берідегі Шоқан мен Абай заманында да болған емес. Яғни, Алаш қозғалысы дәуірі – қазақтың ұлт ретінде бірігу, тұтасу, етене араласу дәуірі болды. Бұл – ерекше бағаға ие боларлық айрықша жағдай. Оған Қазақстанның төрт түкпірінің барлығын қамтыған облыстық, уездік, болыстық қазақ сиездері, Алаш бағытын қолдаған ірілі-ұсақты басқосулар, жер-жерде құрылған қазақ комитеттері мен бөлімдері куә. Бұл біріктіру, тұтастыру үдерісі қиындықпен жүрді. Алаш қозғалысы тарих сахнасына шыққанда 1867-1868 жылдардағы жаңа нызамнан кейін бүкіл қазақ даласында отаршылдардың бөліп алып биіку саясатының әбден күш алған кезеңі еді. Оған жергілікті аймақтардағы орыс шенеуніктері мен әскерилерінің бір қазақты ру-руға бөліп, болыстыққа таластыруы, ең шұрайлы жерлерге келімсектерді орналастыруы сияқты ұлттың ұйысуына кедергі келтірер отаршылдардың жоспарланған саяси-әлеуметтік шараларын қосыңыз. Міне, осы отарлық саясат, бір жағынан, Алаш қозғалысының өзін соған қарсылық ретінде дүниеге әкелсе, екінші жағынан, оның кеңінен өрістеуіне де үлкен бөгесін болып келді. Бұл Алаш қозғалысының басында тұрған азаматтардан жан-жақты білімді, ерен ерікті, мұқалмас қайратты талап етті. Алаш қайраткерлері осы үлкен сынды абыроймен орындай алды. Өз заманының мүмкіндіктері ауқымында олар ұлттық мұратты ту етіп, қазақ даласын Алаш рухына бөледі. Кешегі Кенесары заманында басылған кеуде мен еңсені көтерді. Отаршылдардың арбауындағы ұйқылы елді оятты. Сөйтіп елді бірлікке шақырды, халықты еркіндікке сендіре алды. Бұл нағыз ұлттық жаңғыруды туғызған ұлы істер толқыны еді [2].

Алаш қозғалысының көпжылдық тарихында және облыстық, жалпықазақ сиездерінде Алашорда өкіметінің жұмысында үнемі басты назарда болған мәселенің бірі – жер мәселесі. Оны Алаш көсемдері өте жақсы түсінген болатын. Айталық, сол дәуірде Ә. Бөкейхан: «Жер мәселесі – өмір сүру мәселесінің ең зоры» деген болатын. Бірінші жалпықазақ сиезінің қаулысында: «Қазақ халқы өзіне еншілі жерге орнығып болғанша қазақ жері ешкімге берілмесін» делінсе, бұл «Алаш» партиясының бағдарламасында: «Учредительное собрание негізгі закон жасағанда жер сыбағасы алдымен жергілікті жұртқа берілсін деу; қазақ жер сыбағасын отырған жерлерден алып орнаққанша, қазақ жеріне ауған мұжық келмеу» делініп бекітіле түсті. Алашорда өкіметі автономия жариялай отырып, оның бірінші бабында: «Бөкей елі, Орал, Торғай, Ақмола, Семей, Жетісу, Сырдария облыстары, Ферғана, Самарканд облыстарындағы һәм Әмудария бөлімдеріндегі қазақ угздері, Закаспий облысындағы һәм Алтай губерниясындағы іргелес облыстардың жері бірыңғай, іргелі халқы қазақ-қырғыз қаны, түрмысы, тілі бір болғандықтан, өз алдына ұлттық, жерлі автономия

құруға...» деп жер тұтастығын басты мәселе ретінде бекітті [3]. 1917 жылдың 21-26 шілдесі аралығында өткен бұл сиез мемлекеттік құрылыс, саяси партия, Құрылтай жиналысына, Мұсылмандар кеңесіне депутаттар сайлау, партия бағдарламасын дайындау мәселелерін көтерді. Біздің ойымызша, сиездің басты маңыздылығы – хандық дәуірден кейін барша қазақтың бас көтерер көрнекті тұлғаларын біріктіріп, ірі елдік мәселелерді шешуде олардың бірлік жолынан табылатындығын дәлелдеген сенім шарасы болуында да еді. 1917 жылдың 5-13 желтоқсанында өткен екінші сиез қазақ автономиясын жариялады, халық кеңесін сайлады, Алашорда өкіметінің төрағалығына демократиялық, баламалы жолмен Әлихан Бөкейхан сайланды. Алаш қозғалысы, ендігі жерде саяси күшке, қолында билігі бар өкіметке айналды. Бұл аз уақыт болса да империя құрсауынан шыққан халықтың өз мемлекеттілігін қалыптастыруға жасаған тарихи қадамы болатын. Осы кезеңдегі тарихи құжаттардан, баспасөз материалдарынан жалпы қазақ қоғамының Алаш идеясына тартылғанын, Алаш өкіметін қолдағанын аңғаруға болады. Қозғалыстың өрістеуіне ислам дінінің маңызы ерекше болғандығын ұмытпауымыз қажет. Алаш қайраткерлерінің имандылығы мен кісілік қасиеттері – олардың мұсылманша тәрбие, білім алғанынан дарыған табиғи қасиет. Ұлт-азаттық күрестің ішінде ислам дінінің көптеген ірі өкілдері болды. Сондай-ақ, қозғалыстың қарқынды жүруіне, зиялылардың бас біріктіруіне Мұсылман сиездерінің, Мұсылман фракциясының, «Шура-и-ислам» сияқты қоғамдық-саяси ұйымның рөлдері айрықша байқалды. Бірінші, екінші жалпықазақ сиездерінде дін мәселесі күн тәртібіндегі басты мәселелердің бірі болды. «Алаш» партиясы бағдарламасына дін ісі жеке тарау ретінде енгізілген болатын. Сонымен бірге дін бірлігі сол тұста қазақ, татар, башқұрт, қырғыз, әзірбайжан т.б. ұлттардан шыққан елшіл қайраткерлердің ортақ мүдде тұрғысынан серіктесіп, өзара байланыста болуларына, ұлт тәуекелсіздігі мәселесі төңірегінде ұйымдасуларына айтулы ықпал жасады.

Алаштықтар Қазақстанның сол тұстағы шаруашылық жайын саралай отырып, соған орай экономикалық дамудың бірқатар жолдарын да мегзеді. Алашорда мен Түркістан мұхтарияты жетекшілері арасындағы мәселеде олардың арасында бірлік болмады немесе әрқайсысы өздерінше дербес мемлекет ретінде өмір сүргілері келді деудің реті келіңкіремейді. Өйткені біріншіден, олар қазақ елінің тәуелсіздігі жолында бір бағыт ұстанды, екіншіден, олар ортақ мүдде төңірегінде ұйыса алды. Оған М. Шоқай, М. Тынышбаев т.б. Түркістан қайраткерлерінің Алаш сиездеріне қатысуы, М. Дулатов, Т. Құнанбаев сияқты Алаш өкілдерінің Сырдария қазақтарының сиезіне арнайы баруы, бірлікке шақыруы, ақпан төңкерісінен соң Ә. Бөкейхан, М. Шоқай, М. Дулатов бірлесіп үндеу жариялауы т.б. ірілі-ұсақты байланыстар тарихы бізге Алаш пен Түркістанның мызғымас бірлігін айғақтайды. Үшіншіден, егер кеңестік билік қазақ даласында орнамағанда, Ә. Бөкейхан, М. Шоқай бастаған ұлт-азаттық қозғалыс жетекшілері қалайда бірігіп, туған елінің тәуелсіздігін ту етіп, Қазақ мемлекетін құрар еді. Бұлайша ой қорытуымызға сол дәуірдегі сыртқы саяси жағдайлар да, қазақ тұрмысының ішкі қоғамдық қажеттіліктері де мүмкіндік береді. Ата-бабаларымыздың қазақ елінің тәуелсіздігі мен азаттығы жолындағы күрестері, істері, ұрандары – бүгінгі ұрпаққа үлгі хәм аманат. Қазіргі қол жеткен еркін шағымызды баянды ету үшін біз азаттық жолы арман болған ата ұрпақтың аманатына берік болуды борышқа айналдыруымыз қажет. Ал бүкіл қазақ даласын осыдан бір ғасырдай уақыт бұрын Алаш рухына бөлеген ұлы қазақтар аманатының жөні бөлек. Біздің ата рухы алдындағы адалдығымыз бен перзенттік парызымыз Алаштың аманатын санамызға сіңіру, соған лайық еңбек ету, өткенге құрмет көрсету. Ал құрметтің көкесі – Алаш идеясын ұрпақ бойына сіңіру. Алаш идеясы – ұлтты біріктіруші, тұтастырушы идея ретінде қашан да қазақпен бірге жасайды десек, онда сол орасан мақсатты орындау үшін қазақтың тілі мен мәдениеті, өнері мен әдебиеті, тарихы мен салт- дәстүрі, айналып келгенде, қазақты ел ететін, мемлекет ететін рухани олжасы Қазақстанда айрықша орынға ие болу керек. Сонда ғана ұлттығымызды әлемге әйгілейтін, жасампаздығымызды жаһанға жариялайтын тұрпатымыз бен тұлғамыз айқын көрінбек. Тағылымды істі аманат ретінде қабылдау – Алаш баласының әуелгі қасиеті, дәстүрлі жоралғысы десек, Алаштың жолы, Алаш қайраткерлері қалыптастырған ұлттық санамызды жаңғырту сапары – бүгінгі тәуелсіздігімізді тұғырлы етер берік ұстындардың бірегейі болатынын естен шығармағанымыз абзал. Осы ұлттық мұраттан шыға отырып, Алаш қозғалысының басты болмысын көрсетуге жәрдемі тиер деген мақсатпен анықтамалықты құрастыруды жөн санадық. Анықтамалық Алаш қозғалысына, Алаш партиясына, Алашорда өкіметіне қатысты басты деректерді қамтиды. Анықтамалықта алғаш рет Алаш қайраткерлерінің өмірбаяндары жинақталып берілді. Алаш қозғалысына қатысты деп табылған алты жүзге жуық тұлғаның тізімі жасалды. Олардың Алаш қозғалысына қатыстылығы деректермен дәйектеліп берілді. Қозғалыс тарихына байланысты құжаттарды, сол кезеңдегі баспасөз беттеріндегі материалдарды, қазіргі тарихшы ғалымдардың зерттеулеріндегі, энциклопедиялық басылымдардағы ақпараттарды сараптай отырып, қозғал ысқа тікелей қатысы бар тұлғаларды ғана іріктеп алдық.

Әрине ұлттың басын қосқан сол бір тарихи кезеңде Алаш идеясын қазақтың басым көпшілігі қолдағаны анық. Бірақ олардың барлығын тізімге енгізе беру, әрине, мүмкін емес. Бұл тізім бұдан ұзағырақ болуы әбден мүмкін, бірақ тізімге ойдан бірде-бір адам қоспадық. Алаш қозғалысының толық шынайы тізімін жасау еш мүмкін емес сияқты. Өйткені облыстарда, уездерде, болыстарда, Алаш әскерінде болған адамдардың толық тізімі еш жерде сақталмаған. Жаратқанның жазуымен Алашқа айрықша еңбек сіңірген тұлғалардың есімдері ғана бүгінге жетсе керек. Тізімге енгізген алаштықтардың барлығының өмірбаян деректерін табу мүмкін болмағандықтан жүзден астам тұлғаның өмірбаяндарын бердік. Анықтамалықпен танысқан азаматтар ішінеп кейбір алаштықтардың өмірбаянын білетін адамдардың шығатыны еөзсіз. Біздің анықтамалық шығарудағы мақсатымыздың бір парасы – көпшілік арасынан осындай дерегі бар адамдарға қозғау салу, сөйтіп Алаш тарихын толықтыра түсу. Кітаптың «Алаштаным» бөлімінде қозғалысқа қатысты деректер мен оқиғалар, ұйымдар мен баспасөз құралдарының атаулары, Алаш қозғалысын зерттеген ғалымдардың өмірбаяны қамтылды. Анықтамалықтың келесі бөлімі «Алаш жылнамасы» деп аталынып, оған 1905-1930 жылдар аралығындағы Алаш қозғалысына қатысты деректер енгізілді. Кітап соңында берілген қосымшада Алаш қозғалысының болмысын байқатуға тиісті әртүрлі аса маңызды құжаттар топтастырылды [4]. Алаш қозғалысының қазақ Ренессансы болғандығына бұл құбылыстың мәнінен бейхабар адам ғана келіспейді. Алаш қозғалысын Ренессанс ету – біздің қалауымыз бен еркіміз емес. Ақиқаты солай. Алаш қозғалысын ренессанстық құбылыс ретінде профессор Д. Қамзабекұлы «Алаш және әдебиет» монографиясында қарастырған болатын. Қазіргі кезеңде Алаш қозғалысының ренессанстық сипаты қазақ ғылымы шұғылданатын іргелі мәселеге айналуы тиіс деп ойлаймыз. Бірінші орыс революциясы жылдарынан бастау алатын Алаш ұлт-азаттық қозғалысы 1917 ж. ақпан және желтоқсан айлары аралығында өзінің шарықтау шегіне жетті. Осы жылдың жазы мен көктемінде Қазақ комитеттерінің пайда болуы, күзіне қарай Алаш партиясының, ал соңына қарай Түркістан автономиясы (Қоқан автономиясы) және Алашорда өкіметтерінің құрылуы бұл қозғалыстың нақты нәтижелері болатын. 1917 ж. пайда болған бұл саяси құрылымдар большевиктер тарапынан күшпен таратылғанымен, ұлт-азаттық қозғалыс күштері саяси күрес сахнасынан бірден кете қойған жоқ.

Әдебиеттер

1. Қойгелдиев, М. Алаш қозғалысы (Көмекші оқу құралы)./М.Қойгелдиев,– Алматы, «Санат», 1995. – 368 б.
2. Бөкейханов, Ә. Шығармалар./Құрастырған, алғы сөзін жазған Қойгелдиев.-Алматы:/Ә.Бөкейханов, – Қазақстан, – 1994. – 384 б.
3. Дулатова, Д.И. Историография дореволюционного Казахстана (1861-1917 гг.). / Д.И. Дулатова. – Алма-Ата: Наука,1984. – 272 с.
4. Сұлтанов, Ә.С. Қуантқан Б, Әлімжанова А.М. Ә.Н. Бөкейхановтың өмірі мен шығармашылығы./ Ә.С. Сұлтанов, Б. Қуантқан, А.М. Әлімжанова. Оқу құралы. –«Халықаралық жазылым агенттігі», 2014. – 131 б.

УДК: 37.01

О.Г. Холодкова

ФГБОУ ВО «Алтайский государственный педагогический университет»,
Российская Федерация, г. Барнаул, holodkova.fnk@mail.ru

ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕТЕРМИНАНТ СТРЕМЛЕНИЯ К САМОСОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ КАК КОМПОНЕНТА ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА

CHARACTERISTIC OF THE DETERMINANTS OF THE STRIP FOR SELF-IMPROVEMENT AS A COMPONENT OF THE PSYCHOLOGICAL CULTURE OF THE YOUNGER SCHOOL PUPIL

Сила воздействия отдельных детерминант на культуру личности различна, она определяется историческим, экономическим, экологическим, политическим, художественно-эстетическим и многими другими факторами. Все они, смешиваясь, пересекаясь, в своей совокупности самым непредсказуемым образом влияют на психологическую культуру, на один из ее компонентов – стремление к самосовершенствованию каждого человека [1].

В процессе развития стремления к самосовершенствованию человека участвуют как школа, так и другие социальные институты, средства массовой информации. Однако вопросы влияния внешних факторов на развитие стремления к самосовершенствованию в младшем школьном возрасте отдельно не представлены в психолого-педагогической литературе. В рамках отдельного

исследования возможно проследить влияние лишь некоторых факторов, вместе с тем комплексное исследование помогло бы составить общую картину и «вклады», вносимые конкретными факторами в развитие стремления к самосовершенствованию в младшем школьном возрасте. Сложность и комплексный характер постановки проблемы изучения детерминации стремления к самосовершенствованию в младшем школьном возрасте позволили нам проследить связь лишь некоторых факторов с отдельными параметрами стремления к самосовершенствованию младших школьников [2]. В своём исследовании мы поставили задачу выявить роль некоторых внешних микрофакторов, влияющих на развитие стремления к самосовершенствованию: образовательной системы и семьи. Постановка таких исследований необходима как с точки зрения реализации принципов дифференциации, вариативности образования, так и для создания в школе более полноценных условий, в известной мере компенсирующих все более часто встречающиеся в нашей стране неблагоприятные условия жизни ребёнка в семье.

Нами были проанализированы следующие параметры стремления к самосовершенствованию: стремление соответствовать гуманистическим ценностям и идеалам; стремление к самосовершенствованию при выполнении социальных ролей; субъективная оценка стремления к самосовершенствованию; владение способами самосовершенствования [3]. В психологии целенаправленно влияние системы обучения на развитие стремления к самосовершенствованию не изучалось, однако, отдельные данные были получены при исследовании влияния системы развивающего обучения на становление личности младшего школьника (В.В. Давыдов, В.И. Слободчиков, Г.А. Цукерман, В.В. Абраменкова, А.К. Дусавицкий).

Нами было изучено влияние систем обучения на стремление к самосовершенствованию. Достоверность различий во влиянии систем обучения на стремление соответствовать гуманистическим ценностям и идеалам была подтверждена при помощи критерия Фишера ($F=4,34$ при $p 0,04$). Выявлено, что развивающая система оказывает большее влияние на развитие стремления выпускников начальной школы соответствовать гуманистическим ценностям и идеалам.

Результаты нашего исследования показывают, что стремление соответствовать гуманистическим ценностям и идеалам зависит от степени понимания учащимися значения этих ценностей. Опираясь на уже имеющиеся в литературе данные о значительном влиянии системы развивающего обучения на познавательную сферу учащихся начальной школы [4], их можно дополнить нашими данными о том, что, обучаясь по программе развивающей системы Л.В. Занкова, дети, очевидно, способны лучше осмыслить значения гуманистических ценностей, и, соответственно, больше стремятся им соответствовать. Однако практика современного образования показывает, что критерием отбора в классы развивающего обучения служит уровень умственного развития, поэтому выводы о влиянии именно системы обучения являются предварительными и требующими дальнейшей проверки. В классы по развивающей системе обучения чаще всего попадают дети из благополучных семей, с более высоким уровнем познавательного развития, что и служит основой для развития стремления соответствовать гуманистическим ценностям и идеалам, которым стремятся соответствовать и сами родители [5]. Семья играет основную, долговременную и важнейшую роль в воспитании личности на первых этапах онтогенеза. Черты характера, нравственные качества, особенности взаимоотношений с другими людьми – все это личность приобретает в семье и в ней же впоследствии передает своим детям.

В связи с воспитательной ролью семьи в современной психолого-педагогической науке ставится вопрос о важности положительного ее влияния на воспитание ребенка. Для этого необходимо определить влияние внутрисемейных факторов, имеющих воспитательное значение. Р.С. Немов выделяет следующие факторы: социально-психологическая готовность супругов к браку, готовность супругов к компромиссу, разумное применение поощрений и наказаний, пол детей и последовательность их рождения, состав семьи и др. [6].

Например, доказано, что мальчики гораздо острее воспринимают отсутствие в семье отца, особенно в первые годы жизни. Дети раннего возраста, живущие без отцов, нередко менее самостоятельны и больше проявляют тревожность, чем дети, у которых были отцы. Нами было изучено влияние состава семьи на развитие у выпускников начальной школы стремления к самосовершенствованию. При помощи дисперсионного анализа Фишера было установлено, что у детей из полных семей выше субъективная оценка стремления к самосовершенствованию ($F=4,64$ при $p 0,03$).

Очевидно дети, растущие в полных семьях, эмоционально более благополучны, самодостаточны, поэтому самооценка их стремления к самосовершенствованию выше, чем самооценка стремления у детей из неполных семей [7]. Это подтверждает результаты нашего

исследования о влиянии особенностей самосознания младших школьников на их стремление к самосовершенствованию, которое показало расхождение между субъективной и объективной оценками стремления к самосовершенствованию – учащиеся оценивают свое стремление значительно выше, чем учитель и родители. Завышенная самооценка свойственна детям младшего школьного возраста. Она указывает на положительную установку по отношению к себе младших школьников, отсутствие тревожности, страха предстать перед окружающими в невыгодном свете. Результаты нашего исследования показывают, что эти характеристики присущи в большей степени детям из полных семей. Результаты исследования влияния факторов на развитие стремления младших школьников к самосовершенствованию позволяет нам сделать следующие выводы:

1. Стремление соответствовать гуманистическим ценностям и идеалам проявляется в большей степени у учащихся системы развивающего обучения. Это мы объясняем тем, что эти дети первоначально имеют более высокий уровень познавательного развития и, чаще всего, благоприятные семейные условия, характеризующиеся высоким уровнем общей культуры.

2. Субъективная оценка стремления к самосовершенствованию имеет более высокое значение у детей из полных семей. Полная семья имеет больше возможностей для воспитания свободной, психически благополучной личности, стремящейся к самосовершенствованию. Также выявлена связь субъективной оценки стремления к самосовершенствованию с половыми особенностями: девочки оценивают уровень своего стремления выше, чем мальчики.

Литература

1. Мотков, О.И. Психология самопознания личности. Практическое пособие / О.И. Мотков. – М., 1993. – 96 с.
  2. Колмогорова, Л.С. Возрастные особенности становления психологической культуры младших школьников / Л.С. Колмогорова, О.Г. Холодкова // Вопросы психологии. – № 6. – 2000.
  3. Холодкова, О.Г. Особенности стремления к самосовершенствованию в младшем школьном возрасте в условиях развивающего и традиционного обучения / О.Г. Холодкова // Становление гуманитарной культуры личности в системе образования. Материалы Всерос. науч.-практ. конф. – Барнаул, 2000. – С. 169.
  4. Психическое развитие младших школьников // Под ред. В.В. Давыдова. – М.: Педагогика, 1990.
  5. Венгер, А.Л. Психологическое исследование младших школьников / А.Л. Венгер, Г.А. Цукерман. – М., 2001.
  6. Немов, Р.С. Психологическое консультирование / Р.С. Немов. – Владос, 2008. – 528 с.
- Эйдемиллер, Э.Г. Психология и психотерапия семьи / Э.Г. Эйдемиллер, В. Юстицкис. – 4-е изд. – СПб.: Питер, 2008. – 672 с

ӘОЖ: 94(574.4)

Қ.Қ. Байсарина, Қ.М. Тұрсынғалиев

«Семей қаласының Шәкірім атындағы университеті» КеАҚ, kanat.tursyngaliyev@mail.ru

ЕЛІМІЗДІҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН САҚТАУДАҒЫ СЕМЕЙ ҚАЛАСЫНЫҢ РӨЛІ

THE ROLE OF SEMEY IN PRESERVING THE HISTORICAL AND CULTURAL VALUES OF THE COUNTRY

Еліміздің мәдени құндылықтарын сақтаудағы маңызды бағыттардың бірі тарихи-мәдени мұраларымызды сақтау мәселесі болып табылады. Бүгінде оған ерекше назар аударылып отыр. Қазақстан мемлекеттік егемендігін алғаннан соң алғашқы қабылдаған заңдарының бірі «Тарихи-мәдени мұраларды қорғау және пайдалану туралы» (1992 жыл шілде) және «Тарихи мұраларды қорғау және пайдалану туралы заңнаманы бұзғаны үшін әкімшілік және қылмысты жауапкершілікті күшейту туралы» (1993 қазан) атты заңдар қабылданды.

Қазақстан Республикасының ынтасы бойынша Әлемдік Жәдігерліктердің орталығына екі объектіні енгізді, біріншісі-Қожа Ахмет Яссауи мешіті, екіншісі-Алматы обылысындағы Тамғалы петроглифтер жиынтығы.

Тарихи-мәдени мұраларды қорғаудың басты мақсаты: ұлттық мәдениетіне аса маңызды зор тарихи-мәдени ескерткіштерді қайта жасау, үлкен мәдени мұраны зерттеу үшін бір қалыпты жүйені құру, соның ішінде фольклор, дәстүр және салт: көпжасырлық тәжірибесі бар ұлттық әдебиетті және жазбаларын жинақтау, ғылыми өмірнамалық, ғылыми топтамаларын шығару. Мемлекеттік тілде мәдениет және әдебиет, ғылыми ойлардың әлемдік дәрежесінің гуманитарлық қорын құру.

Мәдени мұра бағдарламада басты назар Қазақстандағы тарихи-мәдени ескерткіштердің жөндеуіне аударылады. Себебі, ұлтымыздың тарихындағы маңызы үлкен Қазақстандағы көптеген тарихи, мәдени, археологиялық және сәулет объектілері жедел түрде жөндеуге кнл бөлу болып табылады. Барлығын назарға ала отырып, Бағдарламаға қайта жөнделетін және қалпына келтіру қажет Қазақстанның жиырмадан астам тарихи-мәдени және сәулет ескерткіштері енгізілді [1].

Сонымен қатар бағдарламада, өз бастамасын алып жатқан қазақ халқының мәдени мұрасына маңызы бар мұрағаттарды тарихи құжаттарды және әдебиеттерді, жазбаларды жақын және алыс шетелдеріндегі мұрағаттарда ғылыми-зерттеулері жүргізу мәселесі қолға алынды. Қазір ұлттық болмысымызда сезініп, біздің де ертеден келе жатқан халық екенімізді, рухани құндылықтарымызды асқақтата айшықтауда Қазақстан тарихы пәнінің орны ерекше. «Салынған жол, тұрғызылған ғимарат, тіпті ең озық ғылыми жаңалық саналатын жаңа технологияның өзі жыл сайын тозады, ескіреді, ал бабаларымыз айтқандай, ешқашан азбайтын, тозбайтын, керісінше уақыт өткен сайын сан қырынан жарқырап, ұрпақ санасына шұғыла шашатын мәңгі өлмейтін құдіретті күштің аты ғылым мен мәдениет. Ендеше сол ата-бабаларымыздың тарихи-мәдени мұрасын бірлесіп түлетейік», - деді еліміздің Тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Назарбаев Ұлттық Кеңестің отырысындағы сөзінде.

Қазақ халқының тарихы-рухани, мәдени дамуына Семей қаласының атқаратын рөлі орасан зор. Семей бекінісінің негізі қаланған жылдан бастап салынған тарихи ескерткіштері қазіргі уақытта қала тарихында аса маңызды орын алатыны сөзсіз. Еліміздің тарихына қатысты көптеген оқиғаларға арналған тарихи сәулет ескерткіштері қала көркі деуге толық негіз бар.

Семей еліміздің тарихи-мәдени орталығы болғандықтан, бұнда да мәдени мұралар жүйеленуде. Семей қаласы бекініс ретінде салынғаннан бергі тарихына көз жүгіртсек, қаламыз көптеген тарихи сәулетескерткіштерімен толықтырылған. Қаламызда бой көтерген әрбір тарихи ескерткіштерінің жеке бір тарихы, тарихи маңызы мен ерекшелігі бар. Қазіргі таңда Семей қаласындағы тарихи сәулет ескерткіштері мемлекет тарапынан өз қамқорлығына алынған. Осы тармаққа сәйкес Семейдегі тарихи ескерткіштерге тоқталайық. Семей бекінісі салынған уақытта бой көтерген қаламыздың алғашқы тарихи сәулет ескерткіші Жәміш қақпасы болып табылды.

1718 жылы I Петрдің жарлығымен Семейден 18 шақырым жерде Семипалатный қамалының негізі қаланған. Ертис суының көктемде тұрақты түрде тасуының салдарынан 60 жылдың ішінде қамалдың орны үш рет ауыстырылып 1776 жылы қамал қайтадан биіктеу жерге салынған, сол арада қазір де Семей қаласы тұр. Соңғы қамал өзеннің оң жақ биіктеу жағасында орналысты үстіңгі жағы биік ағаш дуалмен қоршалды, дуалдың асты топырақпен көтерілді. Қамалдың зеңбірек орналасқан екі бастионы және үш қақпасы болды. Жәміш қақпасы Омбы жақ бетте, Семипалатинский қақпасы Ертістің тік жағына қарай шықты, ал Усть-Каменогорский қақпасы-шығыс жағында болды.

Бүгінгі заманымызға дейін осы үш қақпаның біреуі-батыс қақпасы ғана жетті. Теміржолға дейін баратын жолдың құрылысын жүргізуге кедергі жасап тұрғандықтан, 1970 жылы қараша айында аталмыш қақпаны Ертіске қарай 50 метрге жылжыту шешілген.

1973 жылы қақпаның орны ауыстырылған. Қамал қақпасы мен қамал қабырғалары инженер-капитан Г.И. Андреевтің басшылығымен және соның жобасымен алынған.

XX ғасырда сәулет ескерткіші мемлекеттің қорғауында алынып, оған республикалық ескерткіш санаты берілген. Қақпаның үш үлкен арқалары бар, төбесі шатырлы, карнизінің түрі қарапайым сурет секілді. Арқасының қабырғалары жоғары қарай ілініп барып, бір шағын тонельге айналады.

Батыс қамал қақпасының түрі толық жаңғырудан өткен. Темір қақпалары құлыппен бекітіледі. Бұрынғы кездегі секілді қамал қақпаларының жанына лафетке зеңбіректер орнатылған [2].

Бүгінгі күні Жәміш қақпасы тек тарихи сәулет ескерткіш ретінде Абай көшесі бойында тұр. Алайда, бір өкініштісі осы екі жүзден тарихи бар Жәміш қақпасы толық реставрациядан өтпеген.

XIX ғасырдан бастап Семей бекінісінде көптеген сәулет ескерткіштері бой көтере бастады. Солардың бірі 1827 жылдың сәулет ескерткіштері Пушкин үйде орналасқан Көпес Степановтың бұрынғы үйі болып табылады.

Көпес Степановтың үйінде 1854 жылғы қарашандан бастап Семей қаласының прокуроры болып тағайындалған А. Врангель пәтер жалдап тұрған. Революциядан кейін бұл үйде әр түрлі мемлекеттік мекемелер орналасты. Ғимаратқа кейінгі уақытта көптеген қосалқы жайлар жамап салынған. Олардың ең ертедегісі 1884 жылға жатады. Көптеген жаңғыртулардан кейін ғимараттың ішкі сызбасы өзгерген: қазір үй сумен жылытылады, электр жарығы бар. Едені, төбесі, терезелері мен есіктері ауыстырылмаған.

Бұл колонналары бар екі қабатты кірпіш ғимарат. Тағаны шойтас, қабырғалары күйдірілген кірпіштен қаланған, төбесі ағаш, шатыр жабыны-қаңылтыр. Құрылыстың 481,2 шаршы метр. Көз мөлшермен үйді үш бөлікке: орталық бөлікке, сол және оң жақ қабаттарға бөлуге болады. Орталық

бөліктің күмбез тектес әшекей тәмәмданды. Бірінші қабатта әдеттегі тік бұрышты формалы 7 терезе бар, ғимараттың сол жақ қанаттарының терезелері де осы тақылеттес. Екінші қабатта терезелерінің үстіңгі бөлігі жартылай шеңбер формасында. Әрбір қабатында үш-үштен терезесі бар ғимараттың сол жақ бөлігі ғимараттың орталық бөлігіне ұласады. Ғимараттың орталық бөлігіне қарағанда оң жақ қанаты шамамен 35 градусқа бұрышта орналасқан, яғни кейін қарай қисайтылған. Оң жақ қанатта әрбір қабатта алтыдан терезе бар. Бүкіл ғимараттың терезелерінің арасында колонналарының кейпін қайталайтын рельефті жапсырма әшекейлер орнатылған. Ғимарат сыланған және әктелген. Ғимараттың бүкіл сипатталып отырған бөлігіндегі бірден бір кіретін есік оның оң жақ қанатында орналасқан [3].

Азамат соғысында қаза тапқандарға арналған таптық күрескен және революциялық қозғалыспен байланыспен ескерткіш 1957 жылғы 6 қарашада салынды.

1918 жылғы 11-маусымда Семей қаласында контрреволюциялықтөңкеріс болып, нәтижесінде қалада ақ гвардияшылардан диктатурасы орнады. Барлық жерде большевиктер ғана емес, оларға ниеттестер де тұтқынға алынып, атылып жатты. Түрмелер лық толды. Әсіресе қалаға атаман Анненковтың «тағы дивизиясы» кіргенде тұтқындаулар күшейе түсті. Бірде жергілікті түрмеден Затон заводының 350 жұмысшынын алып шығып, оларды Кеме жөндеу зауытының бөгетіне алып барып, айуандықпен өлтірген. Анненковтың қара гусарлары ол сорсыларға оқты да шығын қылмай, шомполмен ұрып, қылышпен шауып, қанға бөккен денелерін Ертіске тастаған. Олардың есімдері белгісіз болып қады. Ұлы Октябрь революциясының бастамасымен адамдар айуандықпен өлтірілген жергеobelisk орнатылды. Олobelisk Семей қаласындағы Затонның сол жақ жағасында, бөгетте бой көтерген.obeliskінің биіктігі 165 метр болып табылады. Материалы ретінде қола пайдаланған [4].

Ал 1975 жылы Абай көшесіндегі 86 үйде орналасқан тарих және сәулет ескерткіш Қазақстан Компартиясы обылыстық компитетінің бұрыңғы саяси ағарту үйі болып табылады.

Сонымен қатар өңіріміздегі селолармен ауылдарда жыл өткен сайын көркейіп, жақсарып келеді. Қалалар мен селоларда бүкіл халықтың игілігі болып табылатын көптеген ансамбльдер, алаңдар, тұрғын көшендер, монументтер, жекелеген ғимараттар салынуда. Семейдегі Шәкәрім атындағы орталық алаң қаланың әсем орындарының бірі. Кезінде бұл алаңның саяси-тәрбиелік мәні зор болған. Обылыстық партия комитетінің саяси-ағарту үйі Қазақстан Компартиясы Семей обылыстық комитетінің тапсырмасы бойынша Совет (қазіргі Абай) көшесі мен Жданов (қазіргі Интернациональная) көшелерінің бұрышынан салынған. Мұнда саяси-бұқаралық жұмыстар жүргізілген. 1993 жылдан бастап ғимарат саяси-ағарту үйінде Абай атындағы кітапхана орналасқан. Бұл үш қабатты ғимарат, қабырғалары силикат кірпіштен қаланған, төбесі каркасты, темір бетонды жабынмен жабылған. Типтік жобамен салынған бұл ғимаратқа екі мәжіліс залы, сабақтар өтетін оқу бөлмелері және басқа қызмет бөлмелері бар [5].

1917 жылға дейін Семей қаласында 12 мешіт болған, ал қазіргі уақытта олардың тек төртеуі ғана сақталған және 1991 жылы еліміз тәуелсіздік алған соң жаңадан 8 мешіт салынған. Семейде христиан дінінің православие бағыты кеңінен тараған, қалада Воскресенк соборы, Петр мен Павелдің шіркеуі бар әйелдер монастыры, Николай Святитеобдің часовнясы және тағы басқалар қызмет етеді [6].

Қаламыздағы мәдени мұралардың қазіргі жағдайы, қолдан келер мүмкіндікке орай, қаланың мұражайларына көп ғасырлық дәстүрлерді дамыту мен сақтау кешенді шараларын жүргізе отырып, тарихи және мәдени жаңа ескерткіштері ашу, мешіт, кесене, көне ғимараттарды қалпына келтіру мен бұзылмайтындай ету жұмысын жандандыруды әлі де болса қажет етеді.

Сонымен қатар мәдени мұраны дамыту мен сақтауға байланысты қалыптасқан жағдай, олардың ары қарай дамуы мен сақталу қызметін жандандыру, кезек күттірмейтін кешенді шараларды қабылдауды талап етеді. «Мәдени мұра» бағдарлама шеңберінде белгіленген мәселелерді кешенді шешу мәдени мұра саласындағы зерттеу, сақтау, насихаттау жүйесін дамытуға ықпал етуде бірқатар жұмыстар атқарылды. Аймақтың тарихи-мәдени құндылықтарын сақтап, қайта түлету және зерттеу мәселелерін кешенді шешу «Мәдени мұра» бағдарлама аясында Қазақстан халқынын мәдени мұрасының барлық жүйесін насихаттауға және қорғауға, одан әрі зерттеуге, қорғау мен жария етуге көмектесетін болды. Ескерткіштер тарихи-мәдени байлығымыз, өзіндік мәдениет құндылықтары мен дәстүрлерді қорғау және молайту арқылы ұрпақ сабақтастығын байланыстырушы жол болып табылады.

Тарихи ескерткіштерімізді қорғау, оларға қамқорлық таныту әрбір азаматтың парызы. Халқымыздың тереңге тартқан тарих қойнауынан атадан балаға, ғасырдан ғасырға мұра болып жеткен өшпес асыл қазынасы: әдет-ғұрпы, салт-дәстүрі, мәдениеті – рухани құндылығымыз, баға жетпес асыл қазынамыз. Туған жерге, жаратылыс құбылыстарына, табиғатқа деген дүниетанымдық

көзқарасы, ықыласы таңғажайып көркем. Елбасы Н.Ә. Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында: «Әрбір халықтың, әрбір өркениеттің баршаға ортақ қасиетті жерлері болады, оны сол халықтың әрбір азаматы біледі. Бұл – рухани дәстүрдің басты негіздерінің бірі. Біз – ұланғайыр жері мен аса бай рухани тарихы бар елміз. Ұлы Даланың көз жеткізгісіз кең-байтақ аумағы тарихта түрлі рөл атқарған. Бірақ осынау рухани географиялық белдеуді мекен еткен халықтың тонның ішкі бауындай байланысы ешқашан үзілмеген. Біз тарихымызда осынау көркем, рухани, қастерлі жерлеріміздің біртұтас желісін бұрын-соңды жасалған емес [7]», – деп нақтылады. Бұл аталған жобаның ауқымы өте кең және маңызы зор екендігін айғақтайды. Елбасының бұл мақаласында қазіргі Қазақстанның басты рухани құндылықтары айқын көрініс тапқан. Осыған байланысты Қазақстан Республикасының Мәдениет және спорт министрлігінің бастамасымен еліміздің тарихындағы елеулі орын алатын Қазақстанның қасиетті орындарын анықтап, оның тізімін жасау қолға алынды. Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі жанынан «Қасиетті Қазақстан» ғылыми-зерттеу орталығы ашылды. Ғылыми-сараптамалық кеңес құрылып, бұл іске бұрыннан осы сала бойынша жұмыс істеп, зерттеумен айналысып жүрген ғалымдар, өлкетанушылар, тартылып, ғылыми жүйе жасалды. Мақсат Қазақстанның мәдени-тарихи құндылықтарын жаңғырту болып табылады.

Әдебиеттер

- 1 Арғынбаев А. Б. Мәдени құндылықтар-ел байлығы // Ана тілі, 2011, 15-21 қыркүйек.-6 б.
- 2 Коншин Н. Я.«Семей өлкесінің қысқаша тарихи очеркі». – Семей, 1998. – 188 б.
- 3 www.dinislam
- 4 Алексеев Н. В. история Восточного в документах и материалах.Часть 2. С 1917 года по начало 21 века. – Усть-Каменогорск, 2002. – 108 с.
- 5 <http://ru.wikipedia.org/wiki>
- 6 2004-2006 жылдарға арналған Шығыс Қазақстан обылыстық «Мәдени мұра бағдарламасы. – Өскемен, 2005. – 12 б.
- 7 Н. Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарласы. – Астана, 2017. – 7-9 б.

ӘОЖ: 37.01

Н.М. Омарова, А.К. Жубанова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті, Нұр-Сұлтан қ., altyn_09-99@mail.ru

ЕЛІМІЗДЕГІ ПАНДЕМИЯ КЕЗІНДЕ ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДЫҢ БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНА ҚОСҚАН АРТЫҚШЫЛҚТАРЫ МЕН КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

SOME OF THE ADVANTAGES AND CHALLENGES OF DISTANCE LEARNING IN THE FIELD OF EDUCATION DURING THE PANDEMIC IN OUR COUNTRY

*Күндіз – түні үнемі еңбек ету, мәңгілік оқу, оқуға әбден жаттығу, социальды өжет болу қажет...
Ол үшін әрбір сағат өте қымбат.*

Антон Чехов

Қазіргі таңда дәстүрлі білім беру жүйесі қашықтықтан оқыту технологияларын қолданудың арқасында «қайта жаңғыруды» бастан кешуде. Оны жалпы білім беретін мектептерден бастап жоғары оқу орындарына дейінгі әр түрлі оқу орындарының қызметінен, білім беру мамандарының болашақтың білім беру технологиясы ретінде қашықтықтан оқыту туралы көбірек айта бастағаннан көруге болады. Елімізге төтенше жағдай енгізілгеннен бастап оқу нысандарына қашықтықтан оқыту жүйесі енгізілді. Бұл әрине бастапқы кезеңдерде алаңдатушылыққа әкелді. Мұғалімдер үшін: «Қашықтықтан оқытуды қалай ұйымдастыруға болады?», «Ақпараттық ортада білім алушымен өзара қарым-қатынас жасауда қандай құралдарды қолдану керек?» және «Қашықтықтан оқыту форматында қандай әдістер тиімді?» деген сұрақтар өзекті болды. Бұл сұрақтардың жауабы әрине теориялық білім мен практикалық білімнің ұштастығында еді. Елбасы атап өткендей «Біз «білім-ғылым-инновациялар» үштігі билеген посиндустриялық әлемге қарай жылжып келеміз» – жас ұрпаққа білім беру жолында ақпараттық технологияны оқу үдерісіне оңтайландыру мен тиімділігін арттырудың маңызы зор деп атап көрсеткен [1].

Ақпараттық қоғамның негізгі талабы- білім алушыларға ақпараттық білім негіздерін беру, логикалық-құрылымдық ойлау қабілеттерін дамыту, ақпараттық технологияны өзіндік даму мен оны іске асыру құралы ретінде пайдалану дағдыларын қабыптастырып, ақпараттық қоғамға бейімдеу. Қашықтықтан оқыту форматында мұғалімдерге бірнеше талап жүктелді:

- мұғалім компьютермен жоғары дәрежеде сауатты жұмыс істей білуі;
- қашықтықтан оқытудағы мақсаттары мен міндеттері, оның алдағы уақытта ақпараттық технология және коммуникация құралдарының дамуы туралы білуі;
- мұғалімнің ақпараттық құралдармен жұмыс істеуге іс жүзінде дағдылануы;
- жинақталған түрде оқу бағдарламасын құрайтын белгілі бір тәртіптегі модульдік курстардың әдістемелерін баяндай алу және курстарды өткізуді ұйымдастыра білуі;
- оқу процесін қашықтықтан оқыту кезінде жан-жақты даярлау, қашықтықтан оқыту жүйесі бойынша сабақ өткізу үрдісінде үйлестіруші болуы қажет [2].

Қашықтықтан оқытудың шетелдік мамандардың пікірі бойынша, бүгінгі оқу құралының құралының құрамында: баспа оқу құралы (оқу мәтіндерінде графикалық иллюстрациялардың болуы), электрондық оқу материалы (оқып болған соң оның игерілгендігін және есте қалуын бекітетін тапсырмалар жүйесі), практикалық дағды (кәсіби тәжірибенің жылдам жинақталуын қамтамасыз ететін құрал), оқу материалына қосымша бағдарламалар (тақырыптар бойынша берілетін тапсырмалар, есептер жинағы) болуы тиіс.

Білім беру мекемелері қызметкерлерінің білімін қашықтықтан арттыру жүйесі бір-біріне тығыз байланысты. Олар: қашықтықтан оқыту курстары түріндегі электрондық кітапханаға материалдар базасын жасау және жинақтау, білім беруге бағытталған сыртқы ақпараттық ресурстарды пайдалану (қашықтық курстар, электрондық кітапханалар), оқу процесін ұйымдастыру [3].

COVID-19 пандемиясы әртүрлі мәселелердің бастамасына айналды. Оның айшықтық шегі әрине экономикаға тіреледі. Астындағы бөлігі – білім беру жүйелері, жалпы білім беретін мектептердегі дәстүрлі оқыту үдерісі үзіліп, қашықтықтан білім беруге көшкендігі. Қазақстан білім саласы- онлайн білім беру жүйесіне көшкенде аздаған қиындықтар болды. Бұл қиындықтар кедей отбасылардан немесе шалғай ауылдық жерлерден тұратын, Интернетке қосылмаған компьютер, смартфондары жоқ білім алушылар үшін орын алды. Керісінше бай ауқатты отбасылар үшін құралдарды сатып алып беру кедергі келтірмеді. Онлайн білім беру жүйесіне тағы бір қиындық тудырған ең осал санатта бастауыш сынып оқушылары болатын. Себебі, олар смартфон, компьютермен жұмыс жасауды және үй тапсырмасын орындауда ата-ананың қадағалауы арқылы жүргізіліп отырды.

Коронавирустық пандемия білім беру саласын қатаң кесте бойынша қайта құруға мәжбүр етті. Онлайн оқу барысында, *бірінші мәселе*, компьютерлердің жетіспеушілігі көрінді. Қазақстан бұл тұста уақытша компьютермен жабдықтауға қолға алды. *Екінші мәселе*, техникалық мәселелер –білім беру платформалары тым күрделі болмауы керек. Бұл мәселе қазіргі таңда өз шешімін тапты деп айтуға болады. Мектеп оқушылары ZOOM, online.mektep, Bilimland, Classroom платформаларымен жұмыс жасайды. Жоғары оқу орындарында атап айтатын болса Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университетінің студенттері сабақты Google Teams платформасы арқылы арқылы білім алуа. Оның артықшылығына тоқталса, білім алушының немесе оқытушының іс-әрекеті кезінде:

- қатысушылардың жеке жазба орнының болуы;
- команда жерінде білім алушылардың барлық пәндер тұруы, командаға кіру арқылы білім алушы синхронды сабаққа қатыса алады, оқытушы жүктеген мәліметті көре алуы;
- оқытушы жіберген тапсырмалар тұруы,білім алушының кез келген уақытта өзіне жүктеуі
- күнтізбенің болуы, осы жерден сабақ кестесіне сай сабақтың басталуын көруі;
- қоңырау тетігі, білім алушылармен байланысқа түсіп сабаққа шақыра алауы;
- команда пункті арқылы өтіп, білім алушы немесе оқытушы синхронды сабақ біткесін тапсырма жүктей алуы;

Үшінші мәселе, білім алушылар мен оқытушыларға арналған стресс. Стреске түспеу үшін әр қимылды жоспарлы түрде ұйымдастыру. Қашықтықтан оқыту кезінде уақытты тиімді ұйымдастыруды үйретті. Белгілі бір уақыт аралығында жұмыс жасап немесе оқып, қалған уақыт аралығында отбасымен, спортпен шұғылдану стрестен құтылудың бірден-бір жолы.

Қашықтан оқытудың білім беру саласына қосқан артықшылықтары

- оқу материалдарын қашықтықтан оқыту үдеріне сай әзірлеу;
- тапсырмаларды дайындау және жобалау;
- қашықтықтан оқыту бойынша мұғалімдердің біліктілігін арттыру курсы оқыту;

- білім алушылармен өзара әрекеттесу әдістері;
- қашықтықтан басқару жүйесі оқыту көмегімен қажетті дағдылар мен жаңа білімдерді алу мүмкіндігі;
- дербес компьютер мен Интернетке қол жетімділігі.(Қай жерде орналасу маңызды емес үйде немесе жұмыста).
- қашықтықтан оқыту кезінде электрондық оқулықтардың маңыздылығы, әсіресе жоғары оқу орындағы білім алушылар үшін;
- химия пәні бойынша виртуалдық зертханаларды қолданудың санының көбеюі;
- білім беруде әртүрлі платформалармен жұмыс жасау, компьютерлік тестілеу, соның ішінде Google Forms, Quizizz т.б. (мұғалімдердің сабақ барысында қолдануы артып отыр).
- білім алушылар мен оқытушылардың ақпараттық-коммуникациялық технологияға деген сауаттылығының артуы;
- қашықтықтан оқыту процесінде ақпаратты таратуға көп уақыт бөлмей, оны талқылауға көп уақыт бөлу;
- оқу процесінде білімді жеткізу емес, оны қолдану алға шығуы;
- күндізгі бөлімде жұмыс жасайтын студенттер үшін немесе екінші жоғары оқу орында білім алатын студенттер үшін таптырмас мүмкіндікті болуы.
- білім алушының өздігінен білім алуға негізделуі;
- интернеттің маңызды рөлге ие болуы. Онлайн оқулықтар, онлайн кітапханаларға оқырманның санының артуы.

Қашықтықтан білім беруде қазіргі таңда мектеп оқушылары білім порталдарымен білім алуа. Олар синхронды және асинхронды сабақ түрімен білім алып жатыр. Осы орайда осындай ұсыныстар айтуға болады:

- ❖ химия пәнін оқытуда практикалық жұмыс пен зертханалық жұмыстарды жақсарту;
- ❖ Интернет желісінің барлық Қазақстан аумағына біркелкі таралуы жақтарын қарастыру;
- ❖ жоғары оқу орнына түскен абитуриенттерге таңдау мүмкіндігін беру, яғни егер болашақта пандемия аяқталғаннан кейін дәстүрлі оқытуға көшкен жағдайда білім алушыларға қашықтықтан оқыту форматын таңдауға мүмкіндік беру;
- ❖ сырттай оқыту форматын орнына қашықтықтан оқыту форматын алмастыру;
- ❖ мектеп нысандарының вебсайттарының болуы, ондағы білім алушыларға электрондық журналдың болуы, электрондық кітапханалар, әртүрлі шаралардың болғандығы туралы хабардар болу сияқты;

Қашықтан оқытудың білім беру саласындағы кейбір мәселелері

- ❖ ақпараттық технологияны кеңінен өолдану барысында қарым-қатынас деңгейінің төмендеуіне әкеледі, яғни индивидуализмді дамуы;
- ❖ оқу процесінде білім алушының қысқа мерзімде естек сақтау қабілетінің өтек шектеулі болуында, бір мезгілде бірнеше объектілермен жұмыс істеу барысында маңызды ақпаратты жіберіп алу мүмкіндігінің көп болуы;
- ❖ адамның ойлауын объективтендіру органы – сөйлеу, компьютермен байланыс кезінде мұғалім мен білім алушының арасындағы қарым-қатынасты төмендеуі, нәтижесінде білім алушы компьютерде жұмыс істегенде ұзақ уақыт үнсіздікте қалуы;
- ❖ ресурстарға қол жетімдіктің болмауы [4].

Қорыта келе, жаңа иновациялық әдістер мен оқыту технологияларын қолдану – оқыту сапасының нәтижесі. Ал иновациялық әдістерді тиімді қолдану – заман талабы. Ақпараттық технологияны қашықтықтан оқыту процесінде қолдану білім алушының интеллекттің артуына, өзін-өзі оқытуына ықпал жасайды. Жаңа форматта оқу кезінде оқыту тәсілдері мен әдістерді қарастыру өзектілігі артты. Компьютерлік коммуникация – білімді беру мен жеткізу және қамтасыз ете отырып, келешіміздің ажырамас құрамы болып табылады. Қашықтықтан оқыту процесінде жасалып жатқан әрбір тапсырма, оқу материалы білім алушының жаңаша ойлау қабілетін қалыптастырады. Химия сабағында жаңа ақпараттық технологиларды қолдана отырып, білім алушының өз бетінше жұмыс істеуі, пәнге деген қызығушылығы, шығармашылық қабілеттері артуы мүмкін. Болашақта білім саласында сырттай оқыту сияқты оқыту түрлерінің орнына қашықтықтан оқыту форматтары орынбасуы мүмкін. Соған орай тапсырма түрлерін құрастыру жолдарын қарастыру мұғалімге оқу процесін ұйымдастыруға көмегін тигізеді. Келешекте химия пәнінің әрбір мұғалімі өзі виртуалды зертханаларды құрастыру, молекулалық модельдерді құрастыру сияқты жұмыстарды іске асыра алуы керек Мектеп бағдарламасына компьютерлік программалау сабағы енгізілсе тіптен керемет болар еді.

Әдебиеттер

1. Бөрібекова Ф.Б, Жанатбекова Н.Ж. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар: Оқулық. – Алматы: 2014. – 360 б.
2. Сапарходжаев Н.П., Ниязова Г.Ж., Рахмет Ү.Р. Білім берудегі ақпараттық-коммуникациялық технологиялар. Оқу құралы. –Алматы, ТОО Лантар Трейд, 2020-235 б.
3. Хақимова Т. Қашықтықтан оқыту технологиясы: оқу-әдістемелік құралы / Т.Хақимова. – Алматы: Қазақ университеті. 2015. – 196 б.
4. Осетрин К.Е., Пяных Е.Г. Еркін бағдарламалық қамтамасыз ету негізінде ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласындағы мұғалімдерді дайындаудың әдістемелік ерекшеліктері // Т.9 – № 9 – Б.41-43.

ӘОЖ: 372.8:50

Н.К. Султанова, Ж.Н. Бақтыбаева

«Alikhan Bokeikhan University» ББМ, Семей қ. wrach100@mail.ru

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ

ECOLOGICAL EDUCATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Әрбір саналы адамның экологиялық көзқарасын қалыптасыру – адамның мінез-құлқы мен іс-әрекетін осы бағытта қамтамасыз етуге ықпал жасау үшін бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Қазіргі таңда жеке ғылым болып жүйелі зерттеліп келе жатқан экология саласының өзіндік ерекшеліктерін ескеруіміз қажет. Бұл ретте Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың ұсынған «Қазақстан-2050» стратегиялық бағдарламасында осы мәселеге айрықша көңіл бөлінгенін атап өткен жөн. Дамудың осы стратегиялық бағытына сәйкес Қазақстан Республикасы Білім және Ғылым министрлігі 1999 жылы 4 қаңтарда «Экологиялық білім бағдарламасын» бекіткен болатын. Аталған құнды құжаттарды басшылыққа ала отырып кез келген мұғалім өзінің барлық жұмыс бағдарламасын жоғарғы талап дәрежесіне сай жүргізуі тиіс. Қазақстан Республикасы тұрақты дамудың жаңа жолына түскен кезеңде жастарды ізгілікке, парасаттылыққа баулитын экологиялық білім мен тәрбиенің маңызы арта түсуде. Себебі «табиғат-қоғам-адам» жүйесіндегі қарым-қатынастардың шиеленісуі жылдан-жылға күшейіп, экологиялық зардаптар жердегі тіршілікке қауіп төндіріп отыр. Адам мен табиғаттың, қоғам мен ортаның өзара әрекеттестігі, оның өнеркәсіпті өндірістің қазіргі таңдағы көптеген жарамсыз технологиялармен қарқынды өсу жағдайында өмір сүруі, қиындықтың шама-шегіне жетті. Адамзат тіршілігінің өзіне қауіп төнді: табиғат қорлары үзіліссіз сарқылыққа түсті, ортаның ластануынан адам өміріне қауіп төнді. Бүкіл әлемде экологиялық дағдарыстар мен апаттар ұлғая түсуде. Экологиялық апаттар биоортадағы жағдайларға еткен әсері арқылы дүние жүзінің әрбір аймағындағы құбылыстардың дамуына айтарлықтай ықпал жасауда. Қазіргі кезде экологиялық білім беру және тәрбие мәселелері жалпы тәрбие беру мен білім жүйелері дамуының өзекті бағыттарының бірі. Қазіргі кезде экологиялық білім беру және тәрбие мәселелері жалпы тәрбие беру мен білім жүйелері дамуының өзекті бағыттарының бірі. Экологиялық білімсіз қоғамдық экологиялық сана құру мүмкін емес. Қоғамдық экологиялық сана қоғамның экологиялық проблемаларымен күресуде мықты фактор болып табылады. Мысалы, Жапония - табиғатты қорғау саясатында үлкен жетістіктерге жеткен мемлекет. 60-шы жылдардың соңындағы үлкен экологиялық қарсылықтар мемлекеттік табиғат қорғау жүйесін құруға алып келді. Ол кездегі жүргізілген саясат тек экономикалық өсуді ғана алға мақсат етіп қойып, қоршаған ортаның жайы еш ескерілмеді. 70-ші жылдардың бас кезінде қоғамдық пікірлердің қысымымен Ұлттық экологиялық стратегия іске аса бастады. Қазір Жапония экологиялық саясаты жағынан дүние жүзі бойынша алдыңғы қатарлы мемлекеттердің бірі. 60-70-ші жылдардағы АҚШ-тағы осындай жағдай да үкіметті экологиялық проблемаларды шешуге мәжбүр етті. Экологиялық білім мен тәрбие беру ісі оқу орындарында білім деңгейіне қарай жүргізіледі. Экологиялық білім берудің қазіргі заманғы ғылыми негіздері, оны жүзеге асыру проблемалары мен бағдарламалары, БҰҰ мен ЮНЕСКО мәжілістерінде (1968) қаралды. Одан соң Стокгольм (1970), Тбилиси (1972) қалаларында өткен халықаралық конференцияларында жалғасын тапты. Ал, Рио-де-Жанейрода (1992) өткен дүниежүзілік конференция экологиялық білім беру мәселелерін қайта қарап, ондағы негізгі бағыттарды айқындап берді. «Қазақстан Республикасының экологиялық қауіпсіздігін сақтау концепциясында» (1997), «Экологиялық білім бағдарламасында» (1999) қарастырылған. Экологиялық білім беру – балабақша, орта мектеп, лицей, гимназия, колледждерде, жоғарғы оқу орындарында үздіксіз экологиялық білім беру жүйесін жетілдірумен ұйымдастырудың мемлекеттік жүйесіне

айналды. Экологиялық білім беру – бұл табиғатты пайдаланудың дайындау, іргелі негіздері ретінде жалпы экологияның теориясы мен практикасын игеруге бағытталған оқыту жүйесі. Ол табиғатты қорғаудың теориясы мен практикасын игеруге бағытталған оқыту жүйесі – табиғатты қорғау білімімен тығыз байланысты. Экологиялық білім – қоршаған ортаны қорғау үшін қажетті білімді, әдетті, ептілікті, икемдікті қамтиды. Ол кәсіби мамандарды дайындауға ықпал етіп, кадрларға білім беру, оларды дайындау жүйесінің ажырамас бөлігі болып табылады. Заңдар бойынша экологиялық тәрбие мен білім берудің бәріне ортақ, кешендік және үздіксіз болуы қарастырылған. Экологиялық білім мен тәрбие берудің мақсаты: – қоршаған ортаға жауапсыздықпен қараушыларға жол бермеу; – жастардың бойында экологиялық мәдениет дағдысын қалыптастыру; – қоғамдық пайдалы еңбек және еңбек тәрбиесі арқылы табиғатты қорғау, күту және жақсарту; – экологиялық білімді насихаттау. Экологиялық тәрбиенің негізгі мақсаты – жастардың экологиялық көзқарасын, санасын, табиғатқа үлкен парасаттылық, жауапкершілік, қарым-қатынасын қалыптастыру. Осы тәрбие арқылы адамның мәдениеттілік сезімі, экологиялық санасы қалыптасады.

Экологиялық тәрбиенің басты міндеттері: – өмірде және нақты іс-әрекетінде экологиялық білімді қолдана білу, іскерлікке төселу; – табиғатты қорғау және өзгертуге байланысты оқушыларды жаппай қоғамдық пайдалы еңбекке қосу; – мектепте экологиялық білім және тәрбие қорамын ұйымдастыру; Ең басты міндеттердің бірі – оқушыларды табиғатты қорғау мәселелері туралы ғылыми теориялық және тәжірибелік біліммен қаруландыру. Экологиялық тәрбие еңбек тәрбиесімен байланысты, өйткені өндірістік іс-әрекеттің барысында адам жерді пайдалану негіздерін, топырақты эрозиядан қорғауды игеру, дақылдарды суару мөлшерін, минералдық тыңайтқыштарды, улы химиялық заттарды беру мөлшерінің мерзімін технологиялық талаптарға сәйкес есепке алып отырады. Оқушылардың экологиялық білімнің белгілі жүйесін игеруі, табиғатты қорғауы, жер байлығын тиімді пайдалануы экологиялық мәдениетті жетілдіріп, дүниетану көзқарасын қалыптастырады. Оқыту процесіндегі экологиялық тәрбие. Экологиялық білімнің негізгі көздері: химия, физика, биология, география, астрономия пәндері, олардың бағдарламаларындағы оқу материалдарын дәрістерде.

Терең түсіндіріп, сыныптан және мектептен тыс экологиялық жұмыстарда тиімді қолдана білуге оқушыларды үйрету және дағдыландыру – мұғалімнің міндеті. Экологиялық тәрбие оқушылардың – табиғатқа жаңаша көзқарасын қалыптастырып, әр түрлі нысандарда жүргізіліп, жеке тұлғаның эмоциялық сезімдік әлемін қалыптастыруға бағыттанып, адамгершілік, жауапкершілік қасиеттерін жетілдіреді. Экологиялық тәрбие беруді әртүрлі жолдармен жүргізуге болады. Бұл жерде баспасөз ақпарат құралдарының (БАҚ) және қоғамдық экологиялық ұйымдардың рөлі зор. БАҚ бірінші болып экологиялық қолайсыз жағдайлар туралы дабыл қағып халықты құлағдар етіп отыруы керек. Осының арқасында халықтың экологиялық сана-сезімі өсіп, көтеріледі. Экологиялық тәрбие экологиялық білім берумен толықтырылады. Әрине табиғаттың сұлу көріністері арқылы жас ұрпақтың бойына адамгершілік қасиеттерін табиғатты қорғау, сүю сезімдерін тәрбиелеу туралы қазақ халқының ағартушылары мен зиялы қоғам қайраткерлері Ш. Уәлиханов, А. Құнанбаев, Ы. Алтынсарин, А. Байтұрсынов, Ж. Аймауытов, М. Жұмабаев, Ш. Құдайбердиев еңбектерінде көп көңіл бөлінген. Белгілі педагог-психолог Жүсіпбек Аймауытов балаға ең қымбат, ең жақын туған жері, туған жерінің табиғаты, оның құбылыстарын білу өте қызық. Мұндай оқыту жүйесі өмірге, табиғатқа теңеу мазмұнының берік, баланың санасын жандандырып, төңіректегі әлемге терең көзбен қарауға үйретеді. Ғылыми-техникалық прогрестің өркендеуі адамдардың табиғатқа жасаған бір жақты қарым-қатынасымен табиғат заңдылықтарымен сипаттайды, салдарынан, табиғаттың экологиялық тепе-теңдіктің бұзылуы, экологиялық дағдарыстың болу себептерін Е. Мамбетқазиев, Е. Қонақбаев, Ю. Жданов т.б. өз еңбектерінде атап өткен. Экологиялық тәрбие мен білім берудің кешендік ұстанымы бойынша, әртүрлі екі процестің ғылыми негізделген әдістемелік талаптарды ескере отырып адамдардың санасына бірлесіп кешенді әсер етуі.

Осы күнге дейін елімізде экологиялық білім берудің біртұтас бағдарламасы және экологиялық арнайы мектептер, гимназиялар, лицейлер жоқ деп айтуға болады. Жоғары оқу орындарында экологиялық білім беру біршама кәсіби деңгейде жүргізіледі. Қазіргі кезде Қазақстанның көптеген жоғары оқу орындарында экологиялық пәндері бар факультеттер бар. Экологиялық білім мен тәрбие беру мәселесі жөнінде М.Н. Сарыбеков, Н.Н. Нұғыманов, А.Б. Бигалиев, Ә.С. Бейсенова, А.Е. Манкеш, Х. Жүнісова, Ж.Б. Шілдебаев, Г.М. Сәбденалиева т.б. еңбектерінде жазылған. Осының нәтижесінде болар Алматы, Өскемен, Шымкент, Семей, Атырау, Ақтау, Қызылорда университетінде экологиядан мамандар дайындайтын бөлімдер ашылды. Елімізде тұңғыш рет (1987 жылы) эколог мамандар дайындау мәселесін көтеріп, экологиялық білім мен тәрбие берудің тұжырымдамасын жасаған географ-ғалым Ә.С. Бейсенова мен Ж.Б. Шілдебаевтың еңбегі айрықша болды. Алғаш рет

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінде география-экология факультеті ашылып эколог мамандарын даярлауға жол ашылды. Сонымен, экологиялық тәрбие мен білім берудің негізгі мақсаты – қоғамдық сананы экологизациялау болып табылады.

Әдебиеттер

1. Оспанова Г.С., Бозшатаева Г.Т. Экология. Оқулық. – Алматы: Экономика, 2002.
2. Салпынова К. Экологиялық тәрбие берудің қазіргі жағдайы //География Казахстана и экология № 3 2004 – 8 б.
3. Манкеш А.Е. Бүлдіршіндерге экологиялық тәрбие беру. – Алматы: РБК, 1998 ж.

ӘОЖ: 372.8:78

Н.К. Султанова, А.А. Оралжанов

«Alikhan Bokeikhan University» ББМ, Семей қ. wrach100@mail.ru

АБАЙДЫҢ МУЗЫКАЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ МАЗМҰНЫН ОҚЫТУ

TEACHING THE CONTENT OF ABAI'S MUSICAL WORKS

Президент Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев «Қазақстан – 2050» атты кешенді жолдауының «Қазақстан мұраты» бөлімінде төмендігідей тұжырым жасайды: «Олар бабабларынң игі дәстүрлерін сақтай отырып, қазіргі заманғы нарықтық экономика жағдайында жұмыс істеуге даяр болады. Олар...күллі әлемге әйгілі, әрі сыйлы, өз елінің патриоттары болады... Олар ұрпақ тәрбиесінде дана болады: оның саулығына, біліміне және дүниеге көзқарасына қамқорлық жасайды...» [1] деген еді.

Еліміз еңсесін көтеріп, ата-баба армандағаны осы егемендік еді деп ұрпаққа ұқтырмақ болған тұста, бүгінгі бізге керек сөз Абайдан табылады. Ол жаңа қоғам, жаңа адам тәрбиесі үшін керектіні шығармаларында жіктеп тұрып айтып кеткен. Ол өз халқының тірлігіне, оның келешегіне көп ой жіберіп, терең ойлауы мен қатты толғануынан баға жетпес асыл дүниелер тудырған. Бірде ол өкініп, бірде күйініп, бірде ұрсып айтса да онда оның өз елін озық елдер қатарында көргісі келгендік тілегі жатады. "Абай шығармасын мектепте оқыту өте орынды" деп қана қойсақ, ол жеткіліксіз. Сонымен негізгі тақырыптың мазмұнын ашу үшін ең алдымен, "Тереңдетіп оқыту дегеніміз не? Оның негізгі белгілері мен өзекті мәселелері қандай?" деген сауалдарға жауап берейік. Біздің пайымдауымызша: "Тереңдете оқыту шығарманың саны немесе сол сыныпта оқылатын авторлардың көптігімен жүзеге аспайды... Тереңдетіп оқытуда оқушылардың икем-дағдысы, яғни, әдеби музыкалық – шығармаларды талдауға машықтандыру, өзіндік пікір айту, әдеби таласқа баулу, ауызекі, шебер де шешен сөйлеуге, бедерлі, айшықты, оқушылардың өз шығармашылығына баса көңіл беру керек" деп есептейміз.

Рас, бұл тақырыпта жазылған зерттеулер шетелдік, отандық ғылымда баршылық. Дегенмен, тереңдетіп оқытуға дәл, нақты анықтама ойлар түйіндеп, соны идеялар, **біріншідін**, Абайдың музыкалық шығармаларының мазмұнын оқушыларға тереңдетіп оқыту ісін негіздеуі бұл еңбектің үлкен жаңалығы;

Екіншіден, ұлттық музыка тарихына жаңаша көзқарас, жаңаша оқытуды, жаңаша ойлау, жаңа көзқарас.

Үшіншіден, пәндерді интеграциялап оқыту (мәселен, тарих пен әдебиеттің, музыка мен әдебиеттің, орыс әдебиеті мен қазақ әдебиетінің, бейнелеу өнері мен музыка әдебиеттің бірлікте қаралуы) идеясының негізделуі;

Төртіншіден, жеке тұлғаны дамытуға Абайдың музыкалық шығармаларының мазмұнын бастысы баланың икем – дағдысын қалыптастыру, ойлана білуге жетелеу, шығармашылық қабілеттерін ашу, Мен – концепциясын қалыптастыруға) бағытталуы;

Бесіншіден, білім беру ісіндегі (проблемалық оқыту, даралап, саралап оқыту т.б.) тың технологияларға негізделуі еңбектің жаңашылдығының бұлтартпас айғағы деп білеміз.

Оның бірі, ақынның өз басының елден ерекше қабілеті, танып-біруге құмарлығы мен көрген, білгенін, естігенін жүйелеп жеткізе алуы; екіншісі, адамдарда көп кездесе бермейтін өзбетімен білім алуға болған құлшынысы мен өзін-өзі жетілдіру мүмкіндігі. Бұған тағы оның музыкалық қабілеті мен музыкатану саласындағы тапқырлығы және жаңашылдығын айтуға болады. Дәл солай «жаңашыл». Өйткені Абайға дейін қазақ даласында музыка теориясын кәсіби дәрежеде дамытқан Әл-Фараби болса одан кейінгі орынды ақын Абайға ұйғаруға әбден болады. Абай әнді еріккеннің ермегі деп түсінбейді. Әнді көркемөнердің биік шыңы деп бағалайды... музыканың тәрбиелік мәнін, әлеуметтік өмірдегі қызметін дұрыс түсінді және қазақтың музыка өнеріне ерен үлес қосты деп бағалайды.

Ұлы Абай туралы ой толғағанда, қазақтың одан кейінгі «бір кемелі» және Абай даналығын әлемге алғаш танытушылардың бірі Мұхтар Әуезовтің мына сөздері еске түседі: «Жай адамның өмір тірлігін біздің халық мүшелмен санайтын. Оның мүшелі он екі жыл еді. Ақындықтың Әбілхаят суын ішкен, өлімді жеңген, мәңгі тірлік тапқан Абайдай дана, даңғыл ақын тарихтағы өз мүшелін жүз

жылдан қайырмақ. Алтайдан Алатауға аттап түсерлік ертегі тұлпардай сайлардан, сахаралардан ғана аттап өтпей, замандардың да талайынан аттап өте бермек. Абай солай жетіп отырған жоқ па? өміріндегі қам-қайғысын халқының бағытына бағыстаған барлық дана ақынның өзіне өзі жазған «тағдыры» сол. Ақынның «Желсіз түнде жарық-ай», «Қараңғы түнде тау қалғып» тағы басқа әндері табиғатқа деген сүйіспеншілік сезіміне толы тұқтас бір махаббат дастаны десе болғандай. Сонымен біз зерттеу тақырыбымызды тәмәмдайтын болсақ: тарауымызда Абайдың музыкалық шығармаларының мазмұнын оқушыларға тереңдете оқыту арқылы тәрбие беруді ұйымдастыру-бұл тек оның өмірбаянын айтып шығу мен әндерін орындау емес. Шын мәндегі тәрбие оның шығармаларының талдау арқылы түпкі пікірін, негізгі ой жүйесін әннің әуені, күйсарынымен байланыстыра ашып көрсету. Міне сонда ғана оқушылар оның шығармаларының өмірлік мәнін ұғына алады деген ойдамыз. Бастауыш сынып оқушыларына ақын шығармалары арқылы тәрбие беру-бұл әр түрлі іс-шаралар арқылы болашақта мектепте осындай жұмыстарды ұйымдастыруға даярлау деп қараған жөн. Мұнда ескеретін басты мәселе, ақын шығармаларын талдап, маңызын оқушыларға жеткізу сол арқылы олардың жандүниесіне, санасына әсерін күшейту, қызығуын ояту жолдарын меңгертілді. Абайдың музыкалық шығармаларының мазмұнын оқушыларға тереңдете оқыту арқылы жастарды тәрбиелеудің маңызы-өлең сөздің мазмұнын музыка немесе ән арқылы байытумен ерекшеленеді. Ән-сөздің сезімге әсер ету қуатын арттырады. Белгілі болғандай музыкада екі сипаттағы үндестік-мажор негізінен көңілді үндестік болса, минор – мұңды үндестікті білдіреді. Ақын шығармалары музыканың осы заңдылықтарын ұстана отырып шығарылғасын, әндері мен күйлері бірде торығу сипатын берсе, тағы бір де көңілді үндестік негізінде шығарылып, айтуға жеңіл, балалар оны жылдам қабылдайды.

Абайдың музыкалық шығармаларының мазмұнын оқушыларға тереңдете оқыту арқылы тәрбие беруді ұйымдастыру-бұл тек оның өмірбаянын айтып шығу мен әндерін орындау емес. Шын мәндегі тәрбие оның шығармаларының талдау арқылы түпкі пікірін, негізгі ой жүйесін әннің әуені, күйсарынымен байланыстыра ашып көрсету. Міне сонда ғана оқушылар оның шығармаларының өмірлік мәнін ұғына алады деген ойдамыз. Бастауыш сынып оқушыларына ақын шығармалары арқылы тәрбие беру-бұл әр түрлі іс-шаралар арқылы болашақта мектепте осындай жұмыстарды ұйымдастыруға даярлау деп қараған жөн. Мұнда ескеретін басты мәселе, ақын шығармаларын талдап, маңызын оқушыларға жеткізу сол арқылы олардың жандүниесіне, санасына әсерін күшейту, қызығуын ояту жолдарын меңгерту. Тәрбие іс-шараларын ұйымдастыруда оқушылардың тек сана, сезіміне әсер етумен шектелу жеткіліксіз. Өйткені ақын өз шығармаларында жастарға, ересек адамдарға жол-жоба көрсетуді мақсат еткендіктен “жаздым үлгі жастарға бермек үшін” дейді. Демек оның шығармаларындағы басты пікірлерді күнделікті тұрмыста жүріс-тұрыста, мінез-құлық, іс-әрекетінде басшылыққа алуға үйрету- күрделі әрі негізгі мәселе.

Әдебиеттер

1. Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаевтың // Қазақстан халқына Жолдауы Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ 17.01.2014 Posted on 17.01.2014/Leave a comment
2. Төрегаева Г. Абай Құнанбаевтың дидактикалық ой-пікірлері. // Автореф канд. дисс, Алматы, – 2005 – 26 б.
3. Узакбаева С.А. Эстетическое воспитание в казахской народной педагогике. Автореф, док, пед. наук Алматы, – 1993 – 46 с.

ӘОЖ: 37.01

Н.К. Султанова, Б.Т. Әтенова

«Alikhan Bokeikhan University» ББМ, Семей қ., wrach100@mail.ru

ЖОО-да ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ МҮМКІНДІТЕРІ

POSSIBILITIES OF APPLICATION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN HIGHER EDUCATION

Білім беру жүйесіндегі басым бағыттардың бірі – оқыту үрдісін технологияландыра отырып, білімнің кепілдік нәтижелеріне қол жеткізу. Ол үшін оқыту үрдісін өзгерте отырып, шығармашылықпен байланыстыру керек. Өйткені, бұрын оқушы білімді қабылдаушы, жинақтаушы, өзіне сіңіруші рөлдерін ғана атқарса, ал қазіргі жаңа талап бойынша өздігімен білім алушы, үйрене білуші ретінде. Сондықтан жеке тұлғаны осы рөлдерді атқаруға лайықтау үшін оның жаңа бейнесін заман талабына сай дайындауымыз қажет.

Жаңа технологияның басты мақсаттарының бірі: оқыта отырып, студенттің еркіндігін, белсенділігін қалыптастыру. Өз бетінше шешім қабылдауға дағдыландыру. Яғни, инновациялық технологияны пайдалану – өмір талабы.

Қазіргі пән оқытушыларының негізгі міндеті – білім беруді нәтижеге бағыттау, инновациялық жаңа технологияны меңгеру екені баршамызға мәлім. Оқу үдерісіне қоғамның жаңа қажеттіліктеріне сәйкес инновациялық тәсілдерді енгізу, оқытушының қажымас ізденімпаздығы мен шығармашылық жемісін талап етеді. Ол оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, дамыту міндеттерін көздейді. Оқытушының жеке тұлғаны зерттеуіне, оны толық танып, білуге және оқытудың мақсатына жетуге тиімді, әрі нақты жол ашады.

Инновация дегеніміздің өзі жаңалықты енгізу, жаңалық әкелу, жаңа әдістеме мен жаңа технология. Олай болса, оқыту үрдісінде инновациялық технологияны пайдалану – өмір талабы деп қарастырғанымыз дұрыс. Қытай даналығына сүйенсек: «Ауызша айтылғанды ұмытамын. Көрсетсең, мүмкін есімде сақтармын. Қатысушы болсам, мен түсінемін» делінген. Осы сөздерден инновациялық оқытудың мәні өз көрінісін табады.

Қазақстанда ең алғаш «Инновация» ұғымына қазақ тілінде анықтама берген ғалым Немеребай Нұрахметов. Ол «Инновация, инновациялық үрдіс деп отырғанымыз – білім беру мекемелерінің жаңалықтарды жасау, меңгеру, қолдану және таратуға байланысты бір бөлек қызметі» деген анықтаманы ұсынады.

Осыған орай кез-келген студенттің қабілетіне қарай білім беруді, оны дербестікке, ізденімпаздыққа, шығармашылыққа тәрбиелеуді жүзеге асыратын заманауи инновациялық технологияны меңгеруге ұмтылу керек. Себебі мемлекеттік білім стандартына сәйкес оқу үдерісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияларды, білім алушылардың білімін қадағалаудың инновациялық бақылау-өлшеу құралдарын енгізуді жүктейді. Оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, дамыту міндеттерін көздейді. Оқытушының жеке тұлғаны зерттеуіне, оны толық танып, білуге және оқытудың мақсатына жетуге тиімді, әрі нақты жол ашады. «Қазіргі заманда жастарға ақпараттық технологиямен байланысты әлемдік стандартқа сай мүдделі жаңа білім беру өте қажет», – деп Елбасы атап көрсеткендей, инновациялық әдіс-тәсілдер жаңа білім берудің бірден – бір шарты.

Төмендегі инновациялық технология элементтерін ЖОО-да сабақтарда жиі қолданамыз. Олардың түрлері мен мүмкіндіктері:

1. Ойын технологиясы. Педагогикалық ойындар технологиясы дегеніміз педагогикалық жұмысты ойын түрінде ұйымдастырудың әдістері мен тәсілдерінің жиыны. Ойын түріндегі жұмыстар сабақ үстіндегі қолайлы деген жағдайларда пайда болып, оқушыларды қызықтырушы құрал ретінде және жоғарылату мақсатында, ізденімпаздық деңгейлерін дамыту үшін қолданылады.

2. Сын тұрғысынан ойлау технологиясы. Мақсат пен міндеттердің орындалуы мынадай ұзақ жоспарлар арқылы іске асады: 1) ассоциация; 2) бірлестік қызмет; 3) көзқарасын талдау мен дәлелдеу түрінде қорғау. Бұл технология бойынша: 1) оқу үрдісінде қызығушылық артады; 2) оқушының өз бетімен білім алуына мүмкіндік беруі туады; 3) оқушының ақпараттық тіл байлығы жетіледі.

3. Деңгейлік саралау технологиясы. Саралап оқыту технологиясы, оқыту процесінің белгілі бөлігін қамтып, ұйымдастырудың шешімдері, оны оқыту құралдарының жиынтығы түрінде көрінеді. Деңгейлеп оқыту технологиясының мақсаты: әрбір студент өзінің даму деңгейінде оқу материалын меңгергенін қамтамасыз етеді. Ерекшеліктері:

1) әр студентке өз мүмкіндіктерін пайдалана отырып, білім алуына жағдай жасауға мүмкіндік береді; 2) әр түрлі деңгейдегі студенттерге, олармен саралай жұмыс істеуге мүмкіндік береді. 3) деңгейлеп-саралап оқыту құрылымында білімді игерудің бірнеше деңгейі қарастырылады: ең төменгі деңгей (базалық), бағдарламалық, күрделенген деңгей сондықтан әрбір студент меңгеруі тиіс ақпараттар жүйесі қамтылады.

4. Оқытудың ұжымдық әдісі (ОҰӘ). ОҰӘ – оқу процесінде адамдарды өзара және жұптық еңбек әрекеттерін орындауы, яғни топтық жұмыстар. Ұжымдық әдістің мүмкіндіктері 1) жоғары жетістікке талпыну; 2) алынған ақпаратты бір-біріне лезде кідіріссіз жеткізу; 3) студенттер арасындағы өзара көмек және бірлік; 4) тақырып пен тапсырмалардың әр түрлілігі.

5. Оқытудың компьютерлік технологиясы – мәліметтерді компьютер көмегімен даярлау және беру әрекеттері. Бұл технология материал мазмұнын кейбір үлгілерді пайдалануға негізделеді.

6. Презентациялар технологиясы. Бұл технология, бір жағынан, оқушыларға сабақта жаңа материалды (бейнелеулер, фотографиялар, дидактикалық материалдар, т.с.с.) көрнекі көрсету құралы болатын болса, екінші жағынан, мұғалімдерге осы материалды дайындауды және оны қолдану процесін де жеңілдетеді. Алдынала жүргізілген тәжірибелер, презентациялар технологиясын сабақта пайдалану студенттердің оқуға деген ынталылығын арттырып, сабақтың қызғылықты өтуін қамтамасыз етіп, оған дайындалу мерзімін қысқартады, ең бастысы – оқытушыларды жаңа ақпараттық желілік технологияларды пайдалануға дағдыландырады.

7. Кезеңдеп оқыту технологиясы. Ойлау қызметін кезеңдер бойынша қалыптастыру, мақсаттың бағытталу технологиясы – бағдарлық білім, шеберлік және дағдыны әсерлі меңгеру. Бұл технология әрбір студенттің жұмыстарды, әрбір қадамын мұғалімнің бақылауын қажет етеді. Сабақ меңгерудің барлық кезеңдерінде бақылап отыру – технологияның ең маңызды құраушыларының бірі болады. Ол студентті қателесуден сақтандыруға бағытталады.

8. Дамыта оқыту технологиялары. Л.В. Занковтың дамыта оқу жүйесі. Оқыту қызметінің негізгі мотивациясы – танымдық қызығушылық. Занков әдісі әртүрлі қызметтерге тарту, дискуссия, дидактикалық ойындарда оқытуда, пайдалану, сол сияқты есті, ойлауды, елестетуді, сөйлеуді байыту бағытындағы оқыту әдісі.

Сонымен қоса жалпы инновацияны түрлеріне де тоқталамыз:

1. модификациялық,
2. комбинаторлық,
3. радикалдық

Модификациялық инновация – бұл бұрын қолда барды дамытумен, түрін өзгертумен айналысу.

Комбинаторлық – бұрын пайдаланылмаған, белгілі әдістеме элементтерін жаңаша құрастыру.

Радикалдық инновация – білімге мемлекеттік стандарттарды енгізу жатады. Мемлекеттік стандарт білім беруде, негізінен, мөлшерлерді, параметрлерді, деңгейлік және сапалы оқытудың көрсеткіштерін қалыптастырады.

Қорытындылай келе, инновациялық білім беруді іскерліктің жаңа түрі деп қарастырғанмыз жөн дегім келеді. Инновациялық қызмет оқу ісін дамытуға, пәндердің мәнін тереңдетуге, оқытушының кәсіптік шеберлігін арттыруға басқа жаңа технологияларды енгізуге, пайдалануға және шығармашылық жұмыстар жүргізуге бағытталған. Мұндай технологияларды қолдану – біріншіден, оқытушы ұтады, яғни ол сабақты тиімді ұйымдастыруға көмектеседі, студенттердің пәнге деген қызығушылығы артады, екіншіден, студенттер ұтады, себебі оның тақырып бойынша танымы кенейеді.

Бұл жөнінде Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңының 8 – бабында «Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» деп атап көрсеткен.

Қорыта айтқанда, ЖОО-да инновациялық технологияларды сабақта қолдану, педагогикалық жүйенің табысты болуын ең алдымен оқытушының дербес ерекшеліктерінің мүмкіндіктері – тұлғалық даралығын, мәдениеттілігін, қызығушылықтарын т.с.с. жатқызу болады. Сонымен бірге студенттермен қырым-қатынас жасау біліктілігі мен кәсіби шеберлігі де рекеше мәнге ие болады.

Әдебиеттер

1. Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан халқына Жолдауы». Елбасының «Қазақстан жолы» – 2050 Астана – 2014 ж.
2. Қ.Р «Білім туралы» Заңы. Астана 2707 – 2007 – № 319 –Ш.
3. Қ.Ж. Бұзаубақова. «Мұғалімнің инновациялық даярлығын қалыптастыру». Алматы. Жазушы – 2006, – 258 б.
4. Сарбасова Қ. Инновациялық педагогикалық технологиялар: Оқу құралы. Алматы: Атлас баспасы-2001, – 2006 – 176 б.

ӘОЖ: 37.01

Н.К. Султанова, Н.Б. Қараева

«Alikhan Bokeikhan University» ББМ, Семей қ. wrach100@mail.ru

СТУДЕНТТЕРДІҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

FORMATION OF STUDENT COMPETENCE

Еліміздің әлемдік білім кеңістігіне еруге талпынысы, білім беру парадигмасының өзгеріп, жаңа ұлттық модельдің қалыптасуы болашақта жаңаша ойлайтын, дүниеге көзқарас мәдениеті мен санасы дамыған ұрпағын оқытып, тәрбиелейтін техникалық және кәсіптік білім беретін оқу орындарының жағдайында педагогикалық кадрларды дайындаудың сапасын арттыруды талап етіп отыр.

Қазақстан Республикасы мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартында жалпы орта білім берудің ұлттық деңгейдегі басты мақсаты – еліміздің әлеуметтік, экономикалық және саяси өміріне белсенді қатысуға дайын, құзыретті тұлғаның қалыптасуына ықпал ету деп анық көрсетілген [1] edu.gov.kz.

Қазіргі білім беру саласындағы басты міндет – білім мазмұнына жаңалық енгізудің тиімді жаңа әдістерін іздестіру мен оларды жүзеге асыра алатын жаңашыл мұғалімдерді даярлау. Жаңашыл мұғалімдер педагогикалық қызметтің барлық түрлерін зерттеп, кез-келген педагогикалық жағдаяттарды өзінің білімділігі, мәдениеттілігі, іскерлігі, шеберлігі, жалпы айтқанда құзыреттілігі арқасында шеше алатын, педагогикалық үрдістің нәтижесін жақсартуға ұмтылатын жаңашыл әрі шығармашылықпен жұмыс істей алатын, өз пәнін жетік меңгерген жеке тұлға болуы керек.

Ақпараттар ағымы өте көп заманда мұғалім өзінің кәсіби қызметінде заман талабына сай барлық техника құрылғыларын қолдана отырып, шеберлігін үнемі жетілдіріп отыруы қажет. Оның кәсібилігі пән бойынша білігі мен құзыреттілік деңгейі арқылы бағаланады. Ақпараттық технологияның дамыған заманында жас ұрпаққа заман талабына сай білім беріп, жан-жақты дамуына ықпал ету мұғалімнен шығармашылық ізденісті, үлкен сұранысты, ақпараттық құзыреттілікті талап етеді.

Тұлғаның ақпараттық құзыреттілігі қоғамды ақпараттандыру процесімен тығыз байланысты. Ақпараттың экспоненциалдық өсуі қоғамға әсер ете отырып, ақпараттандыруды жүзеге асырады. Білім беруді ақпараттандыру білім алушыны компьютерлік оқытуға, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласындағы қазіргі заманғы жетістіктерді белсенді игеруіне, білім беру ұйымдарында ақпараттық оқыту ортасын жасауға бағытталған.

Ақпараттық құзыреттілік кәсіби құзыреттіліктің құрамдас бөлігі ретінде қарастырылып, педагогтың білім беру қызметінің қажетті бөлігі, ғылыми қызметінің ақпараттық аспектісінің сапалы көрсеткіші болып табылады.

Ақпараттық құзыреттілік студенттер мен олардың ата-аналарының, басқа педагогтардың жұмыс тәжірибесі жөнінде ақпаратты білу мөлшерін қамтиды. Ақпараттық құзыреттілік – айрықша назар аударуды қажет етеді. Себебі, ақпараттық қарым – қатынас технологиясын игеру әр маманнан талап етіледі. Ақпараттық ресурс – ақпарат көзін алу мультимедиялық, электрондық, жалпы ақпараттық технологияларды меңгеруі тиіс.

Педагог, біздің болашақ маман болатын студенттеріміз өзін жоғары деңгейде қалыптастырудың осындай құзыреттіліктерін игеру арқылы оқыту процесін ұйымдастырудағы негізгі мақсаттарына қол жеткізеді:

- Білім алу кеңістігін кеңейту және тілін дамыту арқылы шығармашылыққа баулу; Оқу процесінің нақты міндеттерін айқындап, ұжымдық қарым – қатынас мәдениетін дамыту;
- Оқушыға қолдау көрсетіп, жағымды психологиялық орта құру және оқушының зерттеу белсенділігін арттыру;
- Ақпараттық ортаны анықтау, бағыт беру және танымдық конференциялар арқылы ақыл – ойын дамыту.

Аталған мақсаттарды жүзеге асыруда бүгінгі таңда білім беру үрдісіндегі негізгі міндеттеріміз студенттің бойындағы адами құндылықтарды, қайырымдылықты, сүйіспеншілікті дамыту, рухани адамгершілігін қалыптастыру, жеке тұлғалық қасиеттерінің ашылуын қамтамасыз ету, ол ол уақытында сәтті кеңес берілуі керек.

Ақпараттық құзыреттілік – бұл жеке тұлғаның әртүрлі ақпаратты қабылдау, табу, сақтау, оны жүзеге асыру және ақпараттық – коммуникациялық технологияның мүмкіндіктерін жан-жақты қолдану қабілеті. Ақпараттық құзыреттілікті қалыптастырудың басты мақсаты – білім алушылардың ақпаратты беру, түрлендіру және оны қолдану білімдерімен қаруландыру, олардың компьютерлік технологияны өз қызметтеріне еркін, тиімді пайдалана алу қабілеттерін қалыптастыру. Мұғалімнің ақпараттық құзыреттілігі ақпараттық оқыту ортасында жұмыс жасай алу қабілетінен, білім, білік, дағдыларынан көрінеді.

Ақпараттық құзыреттілікті қалыптастырудың басты мақсаты – болашақ мұғалімдерді ақпаратты беру, түрлендіру және оны қолдану білімдерімен қаруландыру, олардың компьютерлік технологияны өз қызметтеріне еркін, тиімді пайдалана алу қабілеттерін қалыптастыру.

Шетелдік және отандық ғалымдардың зерттеулеріне сүйенсек, олар ақпараттық құзыреттілік ұғымына түрліше анықтама береді. Американдық педагог Ф.С. Шлехтидің айтауы бойынша білім беру бағдарламасын табысты игерген, таныс жағдаяттарда өз білімдерін қолдана алатын білім алушылар өзбетімен ақпаратпен жұмыс жасай алмаса, білімдерін толықтырмаса, ақпараттық қоғамда жетістікке жете алмайды. Сондықтан заманауи білім берудегі негізгі басымдылық ақпараттық құзыреттілік болып табылады.

Н.А. Морозова өз жұмысында тұлғаның түрлі жас ерекшеліктеріне байланысты дамуында түрлі құзыреттіліктерді дамыту қажеттілігін ұсынады. Мысалы, мектепке дейінгі шақта – тұлғалық және коммуникативтік; мектеп жасында – жалпымәдени, оқу-танымдық, ақпараттық,

коммуникативтік; кәсіптік даярлық кезеңінде – құндылық – мағыналық, жалпымәдени, әлеуметтік – еңбек, ақпараттық, коммуникативтік, саяси – әлеуметтік, өмір бойы оқуға қабілеттілік [4].

Мен өзімнің педагог – психолог қызметімде осы ақпараттық қызыреттілікті қалыптастыру үшін психологиялық кеңес беру жұмысымды негіз етіп алдым.

Психологиялық кеңес – бұл психолог жұмысының жаңа аймағы. Қазіргі уақытта өз бетінше дербес жұмыс істеу сферасында жұмыс істеу формалары – ғылыми-зерттеу, психологиялық оқыту, психологиялық түзету, психодиагностика сияқты бағыттарымен сипатталады.

Психологиялық кеңес беру – практикалық психологияның ерекше бөлімі. Ол маман психологтан кеңес түрінде немесе нұсқау жүзінде тікелей психологиялық көмекті қажет ететін адамдарға ықпал етумен байланысты.

Психологиялық кеңес – адамдарды толғандырып жүрген мәселелерді шешуде, алдыңғы зерттеу нәтижелеріне негізделі отырып, ақыл – кеңес беру арқылы психологиялық көмек көрсету. Психологиялық кеңес жайлары психологиялық кеңесті ұйымдастырып жүргізетін уақытты, тәсілдерді, құралдарды және соны атқаратын орнын, психолог – кеңесшінің клиентпен қарым – қатынас стилін тағы басқа ескере қамтиды. Психологиялық кеңес – қарастырылатын мәселелер сипатына қарай бөлінетін психологиялық кеңес берулердің әртүрлілігі.

Мысалы, интимді-тұлғалық, отбасылық, психологиялық-педагогикалық, қызметтік т.с.с. Психологиялық кеңес – психологиялық кеңес қызметкерлері үшін жасалынған жұмыс кестесі, психологиялық кеңес қызметкерлерінің атқаратын жұмыс түрлеріне қарай уақытқа бөлуін жасау [2].

Жалпы алғанда «кеңес берудің» анықтамасы негізгі деген бірнеше ережелерден тұрады:

1. Кеңес беру адамға өзінің қалауы бойынша белгілі бір амалды тандап алуына және сол бойынша әрекет етуіне көмектеседі.

2. Кеңес беру жаңа мінез-құлыққа үйренуге көмектеседі.

3. Кеңес беру тұлғаның тұлғаның дамуына жағдай туғызады.

4. Кеңес беруде клиенттің жауапкершілігіне мән беріледі, яғни тәуелсіз жауапты адам тиісті бір жағдайда өз бетімен шешім қабылдай алатындығы ескеріледі, ал кеңес беруші болса клиенттің еріктілік мінез-құлқына ынта-жігер беріп, жағдай жасайды.

5. Кеңес берудің өзегі философияның «тұтынушы – орталықтану» терапиясына неізделген клиент пен кеңес берушінің арасындағы «кеңес беру өзара әрекеттестігі» болып табылады.

Психологиялық кеңес берудің мазмұны – психолог өзінің кәсіптік-ғылыми білімін қолдана отырып, екінші адамға өзінің жаңа психологиялық тапсырмаларын шешу қабілетін сездіретін жағдай жасайды. Бұл мына шкала бойынша тексеріледі:

1. Психолог өте байқампаз болуы керек. (Клиентті тоқтатып, маңызды ақпаратты сараптайды.

2. Психологтың іс-әрекеті құрастырмалы (құрастырмалы емес); ол басқа адамға ақылмен әсер етуге тырысады. (Оған «қысым көрсетеді»).

3. Клиенттің даусы естіледі (өте ақырын естіледі).

4. Клиенттің жауабы психологтың айтқандарымен сәйкес (сәйкес емес).

5. Клиенттің тапсырмасының мазмұны психологқа әсер ету арқылы дұрыс (дұрыс емес) түсінілген. Психолог клиент тапсырмасын шеше отырып, оның жағдайына жеңілдету енгізеді.

6. Психологтың бойында түсіну мен жағымдылық арқылы әсер ету дағдысы бар (жоқ).

7. Психолог клиентке өзінің жеке даралығын жоғалтпай қосылады (тұлғалық құрбандығымен бағасымен) [3].

Қорыта айтқанда, студенттердің құзіреттілігін қалыптасуында үздіксіз практиканың алатын орны ерекше. Ол педагогикалық оқу орны мен мектеп арасындағы тығыз байланыстың нәтижесінде жүзеге асырылады. Нақты жүзеге асырудың тікелей жолы – студенттер үшін "Мектеп күнін" өткізуді қайтадан қалпына келтіру (бұрын болған). Бұл педагогикалық оқу орындарының студенттері аптаның бір күнінде толығымен мектепте болып, алдына қойған міндеттерге жетудің тікелей жолы. Өйткені, қазіргі 1,2-курс студенттері практикаға сабақтан шыққан уақытта барады, бұл кезде студенттердің қандай да бір нәрсеге үйренуге деген қызығушылығы төмен болады деген ойдамыз.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы заңы». <http://www.edu.gov.kz/>

2. Жантану атауларының түсіндірме сөздігі. – Алматы: "Сөздік-Словарь", 2006. – 384 бет. ISBN 9965-409-98-6

3. Н.А. Морозова // Проблемы качества образования. Книга 2. Компетентность человека – новое качество результата образования: Мат. XIII Всерос. совещания. – М.: Уфа; Исслед. центр проблем кач-ва подг-ки спец-в, 2003. – С. 60-67.

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

FEATURES OF THE UPDATED EDUCATIONAL PROGRAM

Ғасырлар тоғысында өзінің жаңа даму жолы мен болмысын айқындап алған Қазақстан Республикасы ХХІ ғасырда болашақ буын ұрпаққа білім беру мен тәрбиелеудің жаңа парадигмаларын қалыптастыруды алдыңғы кезектегі міндет етіп қойып отыр.

Келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруге мұғалімдердің инновациялық іс-әрекетінің ғылыми-педагогикалық негіздерін меңгеруі – маңызды мәселелердің бірі болып саналады. Ал ғылым мен техниканың жедел дамыған мәліметтер ағыны күшейген ХХІ ғасырда жан-жақты дамыған шығармашылық жеке тұлғаны қалыптастыру – оқытушының басты міндеті болып саналады.

Қазіргі ұстаздар алдындағы міндет: ғылым мен техниканың даму деңгейіне сәйкес оқушының білімі терең, іскер және ойлауға қабілетті, әлемдік стандарттар негізінде жұмыс істей алатын құзырлы тұлғаны қалыптастыру. Мұндай талапқа сай қызмет істеу үшін ұстаз үздіксіз ізденісте кәсіби білікті болуы тиіс. Сондықтан мұғалімнің қызметі үздіксіз ізденісті талап етеді. Өйткені жас ұрпақты саналы, заманауи бағытына байланысты оқытып, тәрбиелеу болып табылады. Осыған байланысты әр педагог міндетті түрде педагогикалық процестің мән-мағынасын түсініп, оқыту үрдісінде жүзеге асыру міндетке айналды.

Білімнің негізі бастауыш мектепте қаланатыны белгілі. Демек, бастауыш сынып мұғалімінің сынып жетекші әрі бірнеше пән мұғалімі ретінде қызмет етуі, оның пәнді жалпы мәдени білімдерінің күштерін біріктіре пайдалануына жағдай жасайды. Мұғалімнің пәндік білім көтеруі өз мамандығына байланысты әдебиеттерді оқу, арнайы курс, семинарларға қатысу арқылы жүзеге асады. Ал, өз білімін психологиялық-педагогикалық жағынан көтеруі – педагогикалық және психологиялық әдебиеттермен тереңірек танысып, оқып үйрену болып табылады. Осы бағытты арнайы зерттеу мен одан алынған нәтижелерге сүйене отырып, бұл аспектінің білім көтерудің өте бір әлсіз буыны екеніне көзіміз жетті. Мұғалімнің әдістемелік жағынан білім көтеруі пәннің оқытылу әдістемесін одан әрі тереңдету, нақтылау, өңдеу, кеңейту болып табылады.

Мұғалімнің өз білімін жетілдіруінің төрт түрлі қызметі айқындалған, олар: жалпы мәдениеттілік тұрғысынан білім көтеру, педагогикалық перспективті және өзектілік тұрғысынан білім көтеру, мұғалім өмірінің табиғи қажеттілігі болып табылатын тұрақты танымдық қызмет тұрғысынан жалпы мәдениеттілік білім көтеру, бұл ешқандай ұйымдастыруды, жоспарлауды талап етпейтін, мұғалім өмірінің күнделікті тіршілігіне айналған әдеби кітап оқу, күнделікті баспасөзді бақылап отыру, балалар әдебиетімен танысу, әртүрлі танымдық және ақпараттық телехабарларды көру, радио тыңдау, кино-театрларға, көрмелерге, мұражайларға барып тұру, лекторий, курстарға қатысып, экскурсия т.б., шығып отыру [2].

Шындығында мұғалімнің алдында оқушыларға білім мен тәрбие беруде үлкен жауапкершілік тұр. Әрбір оқушыны оқытып тәрбиелеуге байланысты мәселелерді өздігімен және шығармашылық ынтымақтамамен шешуге қабілетті жаңашыл мұғалім керек. Жаңа, тез өзгермелі, білімді де білікті, тың серпіліске, өзгеруге дайын және жаңа талап межесінен көріне алатын шығармашыл да кәсіби шебер мұғалімдерді қажет етіп отырғанына көзіміз жетті. Оқушылардың мектепте табысты оқуы ғана емес, өмірде де табысты болуы мұғалімнің қабілетіне, оның құзыреттілігіне байланысты екенін терең түсіндік. Мұғалім оқушылар үшін қандай да бір пән бойынша білім беретін адам ғана емес, сондай-ақ олардың оқудағы еңбегін қызықты, тиімді ұйымдастыра алатын, оларға үлгі болатын ерекше тұлға болуы тиіс. Жаңа заман мұғалімнен күнделікті оқушылармен қарым-қатынас барысында әрбір жағдаят үстінде ерекше білім деңгейін көрсетуді және шығармашыл шешім қабылдай алуын талап етіп отыр. Оны қанағаттандыру үшін қазіргі заманның мұғалімі жаңашыл, икемді, өзгерісті тез қабылдай алатын, жан-жақты, жаңа педагогикалық инновациялық технологияларды меңгерген болуы керек.

Ұстаздың кәсіби тұлғалық даму деңгейінің бес негізгі критерийі бар: руханилық, кәсіби-біліктілік, кәсіби әрекетке операциялық-технологиялық дайындығы, шығармашылық белсенділік және бейімделу қабілеттілігі.

Рухани көрсеткіштер мына төмендегілер:

– кәсіби әрекетке саналы қызығу;

- қарым-қатынас жасай білу, айналасындағылармен араласу;
- адамдарды түсіне білуі;
- адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру (ар-намыс, борыш, жауапкершілік);
- сөзі мен ісі арасындағы байланыс;
- рухани құндылықтарды бағалау.

Кәсіби-біліктілігінің көрсеткішіне жататындар:

- болжам жасау қабілеттілігі (жұмысын жоспарлау, қиындықтарының алдын алу, тағы басқалар);
- әрекетінің жетістігі;
- әрекетінің саналы деңгейі (ғылыми негізде жұмыс жасау);
- стратегиялық, тактикалық міндеттерін белгілеу;
- кәсіби әрекетте түрлі әдіс-тәсілдерді қолдана білу шеберлігі;
- күрделі кәсіби міндеттерді шеше білу;
- әрекеттің мақсаттылық деңгейі;
- түрлі әдістемелер мен технологиялармен жұмыс істей білу;
- зерттеу жүргізе білу дағдысы;
- ұйымдастыру қабілеті.

Шығармашылық белсенділік көрсеткішіне мыналар жатады:

- кәсіби әрекетте шығармашылық элементтерін қолдану;
- шығармашылық материалының күрделі деңгейі;
- өз шығармашылығын балаларға үйрете білу;
- балалардың шығармашылық қабілетін дамыта білу.

Жаңартылған білім бағдарламасының бір ерекшелігі пән мазмұнының сперальды берілуі. Спиральділік қағидаты бойынша құрылған білім беру бағдарламасы Джером Брунердің «Білім беру үдерісі» (1960) атты еңбегінде қарастырылған танымдық теорияға негізделеді. Жаңартылған білім беру бағдарламасының басты ерекшелігі – спиральді қағидатпен берігендігіне оқу мақсаттарының жүйесін талқылау барысында көз жеткіздік. Критериалды бағалау кезінде оқушылардың үлгерімі алдын ала белгіленген критерийлердің нақты балдары бойынша өлшенеді. Оқушылардың пән бойынша үлгерімі екі тәсілмен бағаланады: қалыптастырушы бағалау және жиынтық бағалау. Критериалды бағалау, кері байланыс тәсілі ХХІ ғасырдағы қарқынды дамып келе жатқан зияткерлік және техникалық ортада табысты болу үшін қажетті дағдыларды меңгертуге бағытталған. Олар оқушыларды сын тұрғысынан ойлау, бірлесіп жұмыс істеу, ақпаратты өңдеу, проблемаларды шешу сияқты анағұрлым жоғары деңгейдегі көптеген дағдыларды өз бетінше меңгеруге және зерделеуге дайындайды және ынталандырады [4].

Қорта айтқанда, Ұлы неміс педагогі А. Дистервергтің «Жаман мұғалім ақиқатты өзі айтып береді, ал жақсы мұғалім оқушының өзін ізденуге жетелейді, ойға үйретеді» дегені мәлім. Сондықтан да ойлауға үйрететін сабақты Жаңартылған білім беру бағдарламасының ерекшелігі деп білеміз.

Әдебиеттер

1. Скаткин М.Н. Дидактика средней школы 2 изд. М. Просвещение, 1982. – 324 ст.-87ст.
2. Мұғалімге арналған нұсқаулық. Назарбаев Зияткерлік мектебі ДББ, Астана. – 2018.
3. ҚР орта білім мазмұнын жаңарту еңбектерінде қазақ тілінде оқытатын мектептердегі негізгі пәндер бойынша педагогика кадрларының біліктілігін арттыру курсының білім беру бағдарламасы. Алматы – 2016.
4. Жанпейісова М.М. Модульдік технологиясы. Алматы – 2012.

ӘОЖ: 372.3/4

Н.К. Султанова, Н.А. Мелдехан
«Alikhan Bokeikhan University» ББМ, Семей қ., wrach100@mail.ru

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУДІҢ ТИІМДІЛІГІ

EFFICIENCY OF UPDATED EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL

Бүгінгі таңда басты мәселе болып отырған – жас ұрпақтың сапалы білім алуы. Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев «Білімді, сауатты адамдар – бұл ХХІ ғасырды адамзат дамуының негізгі қозғаушы күші» дегенінің өзі – үлкен көрегендіктің белгісі. Білім саласының дамуы көшінен қалмай ілгерілеу басты мақсатымыз. Сол көшке ілесе алмасақ- бізге сын. Еліміздің ертеңі жас ұрпақтың қолында

Қазіргі заман талабына сай болашақ ұрпақтың оқып білім алуын еліміз бірінші орынға қойып отыр. Білім беру мен білім алудағы атқарылатын қарқынды жұмыс ұстаздарың еншісінде екені айтпаса да белгілі. Осы орайда ұлы педагог Ушинскийдің «Бала – балқытылған алтын» деген қанатты

сөз бірден ойға түседі. Балаға қалай бағыт берсең, солай өседі. Сондықтан баланың бойында жақсы қасиеттердің болуына, олардың жан- жақты дамуын, рухани бай тұлға қалыптастыра білуіміз керек. Оқытудағы жаңа тәсілдерді пайдалана отырып, оқушы бойында өзіне деген сенімділік пен жауапкершіліктерді дамыту болып табылады. Қазіргі кезде заман талабына сай қоғам өмірінің жаңа сапасының негізін құрайтын жан-жақты білімді, жоғары мәдениетті, бәсекеге қабілеті мол тұлға қажет. Қазіргі заманғы білім беру жүйесінің басты қайшылығы тез өсіп бара жатқан жаңа білімдер қарқыны мен жеке тұлғаның оларды игерудегі шектеулі мүмкіндіктері арасында.

Сонымен, жаңаша оқытудағы басты нәрсе бұл білім алу және өздігінен білім алу негізінде адам қабілеттерін, икемділіктерін дамыту. Жаңа білім алу парадигмасында тұлғаның қызығушылықтарын қамтамасыз етуде тұтастық, бағыттылықпен бірге мықты негізділік (фундаменталдылық) те шешуші рөлге ие. Қазіргі заманғы оқушының басты мақсаты көптеген пәндерден, олардағы ұшан теңіз ақпараттардың ішінен ең негізгісін, мәндісін таба білу.

Тәуелсіз ел тірегі білімді ұрпақ десек, жаңа дәуірдің күн тәртібінде тұрған мәселе білім беру, ғылымды дамыту. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті ұлттық және жалпы азаматтық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар: оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» деп білім беру жүйесін одан әрі дамыту міндеттерін көздейді. Сондықтан, қазіргі даму кезеңі білім беру жүйесінің алдында оқыту үрдісі технологияландыру мәселесін қойып отыр. Қысқа мерзімде ақпараттың көлемді бөлігін тиімді түрде ұсынатын, сол ақпаратты жоғарғы деңгейде игеретін және практикада бекіте алатын әдістерді қолдануды талап етеді. Бұл талап білім беру саласында инновациялық өзгерістерге әкеліп, оқудың оқытудың негізі ретінде тұлғалық дамуды қарастырады, өйткені бұл дәуірдің идеологиялық, әлеуметтік, саяси сұраныстары адамнан төмендегідей құзырлықтарды талап етеді:

1. Ақпараттың ішінен өзіне қажеттісін таңдап, оны пайдалану;
2. Проблемаларды шешу және шешім қабылдау; өзіндік пікір, идеялар, тұжырым, түсінік келтіру, оларды дәлелдей және қорғай білу;
3. Социумда ауызша және жазбаша түрде қарым-қатынас құра білу, бірлесе жұмыс жасай білу, жанжалдарды болдырмау;
4. Өмірге деген көзқарасын, ұстанатын сенімдерін, қажеттіліктерін, құндылықтарын жалпы адами құндылықтармен байланыстыру;
5. Өздігімен үйрене білу, өз білімін әрқашанда дамытып отыру.

Қазіргі заманғы үздіксіз өзгеріп жатқан жағдайында жоғары мектеп өз әрекетінде білім алушылардың зияткерлік (интеллектуалы) қабілеттерінің дамуына бағытталуы қажет. Өз кезегінде бұл қасиет білім алушыларға «техникалық, экономикалық және мәдени өзгерістер мен олардың сан алуандығын саналы түрде түсініп, бастамашылдық, кәсіпкерлік рух пен икемділік секілді қасиеттерді қабылдап, қазіргі заманғы өндірістік ортада өзіне сенімді түрде еңбек ету мүмкіншілігін береді». Қоғамның қазіргі даму кезеңінде болып жатқан әлеуметтік саяси және жаңа технологиялық өзгерістерден ұрпақ тәрбиесіндегі бетбұрыстардан білім мен тәрбие жүйелерінің ісін жаңа сатыға көтеру қажеттілігі туындап отыр. Осы заманғы білім берудің стратегиялық мақсатын өз жауапкершілігін сезіне алатын, өздігінен әрекет етуге және әрекетінің шешімін таба білуге қабілетті, барлық істе сауатты тұлғаны оқыту мен тәрбиелеуді қамтамасыз ету болып табылады.

Ал дәстүрлі оқытуда білім беру процесі көп жағдайда білім алушының сабаққа «таза парақ» күйінде келіп, оқытушының оны сабақта біліммен «толтырумен» айналысатын құбылыс деп түсінеді. Шәкірт сабақта ғана жаңа білім алып, сабақтан кейін оны бекіту жұмысымен ғана айналысады.

Бүгінге таңда енгізіліп отырған «Критериалды бағалау жүйесі» оқушыны әрқашанда белсенді болып, өзіндік пікір қалыптастырып, өз ойларын дұрыс жеткізе білуге, өз көзқарасын дәлелдеуге, пікірталас жүргізуге, басқаларды тыңдауға, өзге пікірді сыйлауға және онымен санасуға үйретеді.

Критериалды бағалау:

1. мұғалімге оқушының оқу үрдісіндегі іс-әрекетін объективті түрде бағалауына мүмкіндік береді;
2. оқушыларға оқу үдерісі барысында туындаған қиындықтарды түсінуге, шынайы бағаланғандығына көзі жетеді;
3. ата-аналар тарапынан түсінбеушіліктер орын алмайды. Себебі өз баласының объективті бағаланғандығы туралы дәлелдемелермен қамтамасыз етіледі. Осыған байланысты оқушылар арасында өзара түсіністік және ұжымдық қарым-қатынас орнатылады. Оқушылардың өздеріне сенімсіздігі жойылады. Критериалды бағалаудың арқасында оқуға деген мүмкіндіктерінің арттады.

Оқушылардың оқу жетістіктерін бағалауда бірқатар дағдылар: білу, түсіну, қолдану, анализ, синтез, бағалау қолданылады.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесін құру оқытудың инновациялық нысандары мен әдістерін енгізу педагог қызметкерлердің тұлғасына және кәсіптік құзыреттілігіне жоғарғы талаптар қояды. Жаңа оқыту технологиясын меңгеруде оқытушылардың, педагог қызметкерлердің жан жақты білімі қажет.

Қазіргі оқытушы педагогикалық процесте жүйелі жұмыс жүргізе алатын, педагогикалық өзгерістерге тез төселетін, жаңаша ойлау жүйесін тез меңгере алатын, білім алушылармен ортақ тіл табыса алатын, білімді, іскер, шебер болуы керек. Жаңа педагогикалық технологияның ерекшеліктері өсіп келе жатқан жас тұлғаны жан жақты дамыту. Инновациялық білімді дамыту, өзгеріс енгізу, жаңа педагогикалық идеялар мен жаңалықтарды өмірге әкелу. Бұрынғы білім алушы тек тыңдаушы, орындаушы ғана болса, ал қазіргі білім алушы өздігінен білім іздейтін жеке тұлға екендігіне ерекше мән беруіміз керек. Қазіргі білім алушы дүниетаным қабілеті жоғары, дарынды, өнерпаз, ізденімпаз, талапты, өз алдына мақсат қоя білу керек. Жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану педагогикалық іс әрекеттердің мазмұны мен формасын толықтыру негізінде оқыту үрдісін жетілдірудің бірден бір жолы.

Компьютерлік желілерді, интернет жүйесін, электрондық оқулықтарды, мультимедиялық технологияларды, қашықтан оқыту технологиясын пайдалану оқу орындарында ақпараттық коммуникациялық технологиялар кеңістігін құруға жағдай жасайды. Оқытудың педагогикалық жаңа технологияларының барлығы дерлік оқушының өз бетінше білім алуын ұйымдастыруға бағытталған. Қазіргі уақытта білім мазмұнын жаңарту мен сапасын жаңа деңгейге көтеру мақсатында оқытудың педагогикалық технологиялары арқылы оқыту әдістерінің 50-ге жуық үлгілері ұсынылып, мектеп тәжірибесіне енгізіле бастады. Педагогикалық технологиялар көптүрлі болуына қарамастан, олардың іске асуының екі ғана жолы бар. Біріншісі теориялық негізде орындалуы, екіншісі тәжірибемен жүзеге келуі. Бүгінгі таңда қазақстандық ғалымдарымыз Ш. Қаланова, Ж. Қараев, Ш. Таубаева, М. Жанпейісова, Ә. Жүнісбек және т.б. ғалымдарымыздың зерттеулерінде оқытудың жаңа технологиялары жан жақты қарастырылды. Оқыту үрдісінде жаңа педагогикалық технологияларды тиімді қолдану мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік, рухани, адамгершілік, азаматтық сияқты көптеген адами қабілеттерінің қалыптасуына игі ықпалын тигізеді. Оқушының өз бетімен білім алуына, өзіндік ой пікірін қалыптастырып, қорытынды жасай білуін, өз білімін өзі бағалай білуіне, қисынды ойлау қабілетін қалыптастырып, шығармашылық іс әрекетін ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Қорыта келе, бастауыш мектепте жаңартылған білім берудің тиімділігі: мұғалім оқушылар үшін қандай да бір пән бойынша білім беретін адам ғана емес, сондай-ақ олардың оқудағы еңбегін қызықты, тиімді ұйымдастыра алатын, оларға үлгі болатын ерекше тұлға болуы керек. Оқушының қажеттілігін қанағаттандыру үшін қазіргі заманның мұғалімі жаңашыл, икемді, өзгерісті тез қабылдай алатын, жан-жақты, жаңа педагогикалық инновациялық технологияларды меңгерген болуы керек. Білім беру үрдісінде мұғалімнің оқушыны дұрыс бағалауға көңіл бөлгені дұрыс. Баға–оқушының білімін көрсететін нәтиже. Мұғалім жаңа форматта құрылған сабақ тақырыбына байланысты критерийлер бойынша немесе бағалаудың әр түрлі тәсілдерін қолдануға болады. Қазіргі заман ағымына сай болашақ ұрпаққа саналы тәрбие, терең білім беру еліміздің басты мәселесі болып табылады деген ойдамыз.

Әдебиеттер

1. Подласый И.П. Совершенствования методов обучения. в кн.: Выбор методов обучения в средней школе / под ред. Ю.К. Бабанской. Москва, 1991.
2. «Бастауыш сыныпта оқыту» – № 2, – 2013.
3. Курт Мередит, Джинни Стил, Чарльз Тэмпл, Скот Уолтер. Оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауды дамыту. Әдістемелік құрал. Алматы, – 2000.

Н.К. Султанова, Б.Т. Әтенова
«Alikhan Bokeikhan University» ББМ, Семей қ., wrach100@mail.ru

ПЕДАГОГТАРДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАЯРЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

FORMATION OF INNOVATIVE TRAINING OF TEACHERS

«Қазақстан-2030» стратегиясында «Біздің басты игіліктеріміздің ішінде халқымыздың немесе былайша айтқанда адам ресурстарының сапасы тұр. Біздің ғылыми және шығармашылық әлеуетінің деңгейі жоғары, білім өрісі биік халқымыз бар. Біз қолымыздағы осындай баға жетпес капиталды жан-жақты дамытуға және оның дамуы үшін барған сайын жаңа әрі неғұрлым өркениетті жағдай туғызуға тиіспіз» делінгендей, мемлекетіміздің экономикалық және әлеуметтік жетістіктері, ең алдымен, олардың білім жүйесімен, азаматтарының білімділігімен анықталады.

Жаһандану дәуірі – әлемдегі елдердің бәсекелестік жағдайында халықаралық деңгейде өзара кірігу үрдістерінің жандану дәуірі де болғандықтан, білім - пайдалы инвестиция саласы ретінде еліміздің экономикалық, әлеуметтік және саяси даму тұрақтылығын қамтамасыз етеді. Өз кезегінде маман кадрлардың бәсекеге қабілеттілігі әлеуметтік-экономикалық, техникалық жүйелердің және технологиялардың бәсекеге қабілеттілігімен анықталады.

Білімді тұрақты дамыту стратегиясын басшылыққа алған экономикасы жоғары дамыған елдер, әсіресе Жапония, Қытай, Корея, Малазия, Сингапур сияқты Азия елдері жаһандану үрдісін, ақпараттық-коммуникациялық революцияны, инновациялық технологиялардың ендірілуін басқа елдермен белсенді және тиімді экономикалық қарым-қатынас орната отырып жедел даму мүмкіндігі есебінде пайдаланса, екінші жағынан, өздерінің ұлттық, рухани және экономикалық тәуелсіздігін, қауіпсіздігін сақтаудың, ұлттық өркендеудің бірден-бір кепілі ретінде отандық білім саласын реформалауға аса үлкен мән беріп, оны мемлекеттің басым саясатына айналдырып отыр.

Инновациялық процесті зерттеу барысында жүйенің бір жағдайдан екінші жаңа жағдайға көшуі және жаңалыққа енгізу процесіне басшылық жасау мәселелерін зерттеу маңыздылығын Н.В. Горбунова, М.В. Кларин, А.В. Лоренсов, М.М. Поташник, П.И. Пидкасистий, Л.И. Романова, В.И. Загвязинский, А.А. Найн, Т.И. Шамова, О.Г. Хомерики, Н.Р. Юсуфбекова және т.б. зерттеулерінде қарастырған. XX ғасырдың 60-70 жылдарында алдыңғы қатарлы ұстаздар тәжірибесін зерделеу көкейкесті мәселенің біріне айнала бастады. Алдыңғы қатарлы педагогикалық тәжірибенің мәне мен өлшемін В.И. Бондарь, В.А. Кан-Калик, Н.В. Кухарев, Я.С. Турбовский, Л.М. Фридман және т.б. ғалымдар анықтаған. Алдыңғы қатарлы педагогикалық тәжірибе – мұғалімнің жоғары сатыдағы шеберлік деңгейі, яғни тәжірибесінің мазмұнында ешқандай жаңалығы болмаса да, ғылымда белгілі қағидалар мен әдістерді қолдана отырып, жоғары педагогикалық нәтиже береді. Жаңа енгізілген жаңалық немесе инновация адамның кәсіптік қызметінің бәріне де тән болғандықтан, ол табиғи түрде зерттеудің, талдаудың және тәжірибеге енгізудің нысанасына айналады.

Инновация өздігінен пайда болмайды. Ол – ғылыми ізденістердің, жекелеген мұғалімдер мен тұтас ұжымның озық педагогикалық тәжірибесі. Бұл процес стихиялы дамымайтындықтан ол басқаруды қажет етеді. Тұтас педагогикалық процестің инновациялық стратегиясында жаңашылдық процестерді тікелей алға апарушылар ретінде мектеп директор, мұғалімдер мен тәрбиешілердің рөлі арта түсуде.

Оқыту процесінің көптүрлілігіне қарамастан – дидактикалық, компьютерлік, проблемалық, модульдік және басқа жетекші педагогикалық қызметті іске асыру мұғалімнің еншісінде қалып отыр. Мұғалімнің кәсіптік қызметі арнаулы, пәндік білімдермен ғана шектелмей, педагогика мен психологияның, оқыту мен тәрбие технологиясы салаларының қазіргі заманғы білімдерін де қамтитын болғандықтан мұғалімнен арнайы психологиялық – педагогикалық дайындық талап етеді. Осы негізде педагогикалық инновацияны қабылдау, бағалау және іске асыруға дайындық қалыптасады.

Инновация – жаңалық, жаңашылдық, өзгеріс деген ұғымды білдіреді. Инновация құрал және үрдіс ретінде әлдебір жаңалықты енгізу деген сөз. Педагогикалық үрдісте инновация оқыту мен тәрбиенің тәсілдері, түрлері, мақсаты мен мазмұнына, мұғалім мен оқушының бірлескен қызметін ұйымдастыруға жаңалық енгізуді білдіреді.

Білім берудегі инновациялық процестердің мәнін педагогиканың маңызды екі проблемасы құрайды. Олар – озық педагогикалық тәжірибені зерттеу, жинақтау және тарату проблемасы және

педагогикалық-психологиялық ғылымдардың жетістігін практикаға енгізу проблемасы. Соған сәйкес инноватика пәні, инновациялық үрдістердің мазмұны мен механизмі осы кезге дейін бір-бірінен оқшау қарастырылып келген өзара тығыз байланысты екі үрдістің тұтастығ тұлғасынан қарастырылуы тиіс, яғни инновациялық үрдістердің мазмұны мен механизмі осы кезге дейін бір-бірінен оқшау қарастырылып келген өзара тығыз байланысты екі үрдістің тұтастығы тұлғасынан қарастырылуы тиіс, яғни инновациялық үрдістің нәтижесі теория мен практиканың тоғысуында пайда болатын теориялық және практикалық жаңалықтарды қолдану алуға тиіс. Бұның барлығы педагогикалық жаңалықты жасау, игеру және пайдалануда басқару қызметінің маңыздылығына көз жеткізе түседі. Өйткені, мұғалім жаңа педагогикалық технологияның, теория мен концепцияның авторы, талдап жасаушысы, зерттеушісі, тұтынушысы және насихатшысы қызметін атқарады. Осы үрдісті басқару мұғалімнің өз қызметінде әріптестерінің тәжірибесі немесе ғылымдағы жаңа идеялар, әдістемелерді дұрыс тандап, бағалау және қолдануын қамтамасыз етеді. Ал, педагогикалық қызметте инновациялық бағыттылықты қазіргі заманғы білім беру, қоғамдық және мәдени даму жағдайында педагогикалық қызметтің инновациялық бағыттылығының қажеттілігі бірқатар жағдайлармен айқындалады.

Біріншіден, қоғамда жүріп жатқан әлеуметтік-экономикалық қайта құрулар білім беру жүйесін, әдістемесі мен түрлі типтегі оқу орындарының оқу тәрбие үрдістерін ұйымдастырудың технологиясын түбірінен жаңартуды талап етуде. Педагогикалық жаңалықты жасау, игеру және пайдалануға негізделген мұғалім мен тәрбиеші қызметінің инновациялық бағыттылығы білім беру саясатын жаңартудың құралына айналуға

Екіншіден, білім беру мазмұнын ізгілендірудің күшеюі, пәндерінің көлемі мен құрамының үнемі өзгеріске ұшырауы, жаңа оқу пәндерінің енгізілуі жаңа ұжымдық формалар мен оқыту технологиясын үздіксіз іздестіруді талап етуде. Осы жағдайда мұғалімдер арасында педагогикалық білімнің рөлі мен беделі арта түсіп отыр.

Үшіншіден, мұғалімнің педагогикалық жаңалықты игеру және қолдануға деген қатынасы сипатының өзгеруі. Оқу-тәрбие үрдісінің мазмұнын қатаң тәртіпке бағндырып қойған жағдайда мұғалімнің өз бетінше бағдарлама, оқулық тандаудан бұрын педагогикалық қызметтің жаңа әдіс-тәсілдерін пайдалануға мүмкіншілігі болмады. Егер бұрынғы уақытта инновациялық қызмет негізінен жоғарыда ұсынылған жаңалықтарды практикада қолданумен шектелсе, қазіргі уақытта ол барынша баламалы, зерттеушілік сипат ала бастады. Сондықтан да мектеп, білім беру органы басшыларының қызметіндегі маңызды бағыттардың бірі мұғалімдердің енгізген инновациясына талдау жасап, баға беру, оны іске асыруға, қолдануға қолайлы жағдай жасау болуы тиіс.

Төртіншіден, жалпы білім беретін оқу орындарының нарықтық қатынастарға енуі, мемлекеттік емес оқу орындарының құрылуы нақты бәсекелестік ахуал туғызуда.

Қазіргі заманғы ЖОО-да нақты педагогикалық қызметте іске асыруға болатын орасан зор педагогикалық тәжірибе жинақталған, бірақ олардың бәрі бірдей қолданыла бермейді, өйткені көптеген мұғалімдер мен басшыларда ол тәжірибені зерттеу мен қолдану қажеттілігі қалыптаспаған, сол сияқты ол тәжірибелерді талдау талдаудың дағдысы мен іскерлігі жетісе бермейді. Мұғалімдер нақты іс-әрекетінде өзінің, сол сияқты әріптесінің де педагогикалық тәжірибесіне талдау жасаудың қажеттілігіне мән бермейді.

Педагогикалық тәжірибе көпшілік озық болуы мүмкін. Озық педагогикалық тәжірибе тарихилығымен ерекшеленеді. Өйткені әрбір жаңа кезеңде мектептің материалдық, әдістемелік, кадрлық және басқа да мүмкіндіктерінің кеңеюімен педагогикалық қызметтің жаңа талаптары пайда болады. Сонымен бірге озық тәжірибе педагогика ғылымы мен практикасының қазынасын үнемі толықтырушы, жаңартушы қызметте атқарады.

Педагогтың инновациялық даярлығын қалыптастыруда әдістемелік кеңестің атқаратын қызметтері төмендегідей болады: басқару; жоспарлау; ұйымдастыру; бақылау; нәтиже.

ЖОО-дағы әдістемелік кеңес педагогтың инновациялық қызметтерін жүзеге асыру үшін әдістемелік пәндік бірлестіктер мен әдістемелік-тәрбиелік бірлестіктерін құрайды. Осылайша құрған әдістемелік кеңес педагогтың инновациялық қызметтерін жоспарлауға кіріседі: әдістемелік даму бағдарламасын жасайды, жылдық әдістемелік жоспарын жасайды, оқу бағдарламасын түзейді, оқу жоспары мен күнтізбелік жоспарын жасауға көмектеседі. Әдістемелік кеңес педагогтың инновациялық даярлығын қалыптастыру бағытында ғылыми-әдістемелік жұмыстарды ұйымдастыруды, оның шығармашылығының қалыптасуына ат салысады.

Әдістемелік кеңес оқу-тәрбие үрдісінде инновациялық оқыту технологиялары қалай жүзеге асырылып жатқанын бақылап, инновациялық әдістемелік қызмет атқарады: білім сапасының

нәтижесін тексеріп, білім сапасының мониторингісін жасайды, нәтижесін талдап, қорытынды шығарады.

Инновациялық іс-әрекет біріншіден, жаңалықты таңдау, оны іске асыру болса, екіншіден, сол жаңалықты жүзеге асыратын мұғалімдердің инновациялық даярлығын қажет етеді.

Педагогтардың инновациялық даярлығын қалыптастыру үшін төмендегідей жағдайлардың болуы шарт: білім беру мекемелері басшыларының инновацияны енгізудің құндылығын түсінуі; ЖОО-да материалдық-техникалық базасын күшейту; университеттегі компьютерлер санын көбейту, оны түгелдей интернет жүйесіне қосу, ЖОО-дағы әдістемелік жұмыстарға жаңаша бағыт беру, әр педагогтың шығармашылығын арттыратындай ізденіс жұмыстарын жүргізу; әрбәр мұғалімнің шығармашылық мүмкіндігін ашу; жаңа идеясы бар шығармашылық қабілеті жоғары маманның болуы; ЖОО-дағы педагогтардың озық іс-тәжірибелерін жеке веб-сайттар арқылы тарату, пайдалану.

Қазіргі кезеңде педагогика ғылымының бір ерекшелігі – студенттердің тұлғалық дамуына бағытталған оқыту технологияларын шығаруға ұмтылуы. Ал мұның өзі педагог қауымына зор жауапкершілік, үлкен міндет жүктейді. Мұндай міндеттерді шешу педагогтардан студенттерге берілетін ғылым негіздерін олардың болашақ іс-әрекетінің берік негізі, әрі тірегі болатындай етіп оқытуды, оқу-тәрбие үрдісін, білім мазмұнын жаңартумен қатар, оқытудың әдіс-тәсілдері мен әр алуан құралдарын қолдануының тиімділігін арттырудың, оқытудың инновациялық технологиясын меңгеруді, педагогикалық жаңалықтарды тәжірибеге батыл енгізуді талап етеді деген ойдамыз.

Әдебиеттер

1. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының заңы. Астана, – 2004.
2. Раджерс Э. Инновация туралы түсінік. – //Қазақстан мектебі, № 4, – 2006.
3. Қабдықайыров Қ. Инновациялық технологияларды диагностикалау. – А., – 2006.
4. Жүнісбек Ә. Жаңа технология негізі – сапалы білім. – //Қазақстан мектебі, № 4, – 2008.
5. Нағымжанова Қ. Инновациялық технологияның құрылымы. – А.: Өркен, – 2007.
6. Көшімбетова С. Инновациялық технологияны білім сапасын көтеруде пайдалану мүмкіндіктері. – А.: Білім, – 2008.

ӘОЖ: 37.01

Н.К. Султанова, Д.А. Рысбаева

«Alikhan Bokeikhan University» ББМ, Семей қ., wrach100@mail.ru

СТУДЕНТТЕРДІҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ КӘСІБИ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

FORMATION OF PROFESSIONAL INTERESTS OF STUDENTS CREATIVE WORK

Қазіргі жоғары білім берудің негізгі міндеті мамандарды даярлау. Дәстүрлі түсінуде мамандарды даярлау үшін – нақты білімдерді игеру жеткіліксіз болып табылады. Қазіргі күнде білім беру мекемелерінде бірінші орынға қажетті білімнен басқа, болашақ мамандардың әдіснамалық мәдениетін қалыптастыру және шығармашылық ойлауын мақсатты түрде дамыту керек, студенттерді өздігінен білім алуға үйрету, жаңа ғылыми, техникалық бастамалы пікірлерін қалыптастыру (генерировать). Дипломды кадрларды дайындаудың басты мақсаты шығармашылық әлеуетін қалыптастыру іргетасы ретінде, тиімді инновациялық қызметтің қажетті шарты болады. Мұндай мамандарды дайындаудың қиындығы терең білімдер жүйесін тереңдей меңгерумен шығармашылық қабілеттерінің дамуын біріктірілуінің қажеттілігімен байланысты.

Қазіргі жағдайларға байланысты, заманауи өндіріс тәжірибеге бағытталған, мамандардың жетіспеуін көруде. Бүгін жоғары технологиялық қалыптасуы мен шығарылуына мүмкіндік туғызатын, қолданбалы ғылыми-техникалық өңдеулердің пайда болулары үшін жағдайлар жасайтын, ғылыми кең технологияларға терең білімдердің айналу үдерісіне назарын күшейтуге қажеттілігі туындайды. Бірақ, бұл оңсыз да заманауи жоғары оқу орнының негізгі міндеті – үздіксіз өзін дамытып және өздігінен білім алуға дайын, бәсекеге қабілетті маманды даярлау ақиқат болып отыр.

Құзыретті тұрғы оқытудың қызметтік және тұлғалық-бағдарлық технологиясын қолдануды болжайды, яғни студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарының даму мәселелерін шарасыздан белсендендіреді. Ал студенттердің ғылыми зерттеу жұмыстарының өзі болашақ түлектердің кәсіби және тұлғалық құзіретін қалыптастырудың инновациялық жүйесінің жаңа кескіндеріне ие болуда.

Жоғары оқу орнында студенттерді даярлау үздіксіз өздігінен білім алуға, ғылыми зерттеудің қазіргі әдістерімен таныстыруға және қисынды ойлау мен ойлау қызметін дамытуға сүйенеді. Студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарының негізгі мақсаттары болып:

– таным мен зерттеудің ғылыми әдістерін меңгерумен шығармашылық кәсіби ойлау дағдыларын қалыптастыру;

– білім беру, оқу, тәрбиелік, ғылыми және тәжірибе үдерістерінің тұтастығын қамтамасыз ету;

– әрбір студент үшін тұлғасының шығармашылық дамуына, ғылыми зерттеулерге және ғылыми-техникалық шығармашылыққа қатысуға өз құқығын жүзеге асырылуына мүмкіндік туғызатын, жағдай жасау және дамыту;

– әрбір қатысу үшін ғылыми зерттеуде оның қажеттіліктері, мақсатты нұсқаулары мен қабілеттеріне сәйкес, құнды, тең және қолайлығы.

Қойылған мақсаттарға жету келесі міндеттерді шешу жолдарымен жүзеге асырылады:

– студентке ғылыми-зерттеу жұмысына қатысу формасын таңдауына құқығын айқындау және ұсыну;

– қызмет тәжірибесі мен дағдыларына, ептіліктеріне, білімдеріне негізделген, кәсіп саласында ой жүгірту мен ой тұжырымдамасының, жүйелік түсінігін игеру;

– талдау, салыстыру, жіктеу, жүйелеу мен жалпылау әдістерін меңгеру;

– бір сарынды емес ойлай білуін дамыту, яғни бірдей жағдайларда зерттеу міндеттерін шешудің көптеген түрлі мақсаттарын, қарама-қайшы жағдайларда қарама-қайшы емес шешімдерін табуға және білімді тәжірибеде қолдану;

– ғылыми зерттеудің технологияларын жүзеге асыру икемділіктерін дағдыландыру, экспериментті ұйымдастыру және қою ептілігі, ғылыми зерттеулердің нәтижелерін өңдеу және бағалау;

– кітаппен және басқа аса заманауи ақпарат көздерімен библиографиялық, өзіндік жұмыстарында дағдыларын дағдыландыру;

– зерттеудің ғылыми құндылығына, оның шынайылығын, мазмұндылығы мен тәжірибелік тиімділігіне жауапкершілік сезімін тәрбиелеу;

– оқыту үдерісінде оқытушымен оның шығармашылық байланысын нығайту, ғылыми-білім беру бағытымен студенттердің тығыз байланысын орнату.

Студенттердің ғылыми-зерттеу жұмысының түсінігі келесі элементтері біріктіреді:

– студенттерді зерттеу еңбегінің негізіне оқыту, оларға нақты дағдыларды ендірту;

– оқытушының жетекшілігімен ғылыми зерттеулерді орындау.

Жоғары оқу орнында оқыту үдерісінде студенттердің ғылыми-зерттеу жұмысын дұрыс ұйымдастырылуын және жоспарлануын келесі қызмет топтары орындайды:

– білім беретін: теориялық (ғылыми факттар) және тәжірибелік (зерттеудің ғылыми әдістері; эксперименттерді жүргізу әдістемелері; ғылыми білімдерді қолдану амалдары) білімдерді меңгеру;

– ұйымдастырушылық-бағдарлық: әдебиеттерді, деректемелерді бағдарлана алу икемділіктерін қалыптастыру; өз қызметін ұйымдастыра және жоспарлай алу ептілігін дамыту; ақпараттарды өңдеу әдістерін таңдау;

– талдап-түзетушілік: студенттің рефлексиясымен, оның өзін-өзі тексерумен, өз қызметін жоспарлау мен ұйымдастыруды өздігінен жетілумен; оқу-танымдық қызметін түзету мен өзін-өзі түзету байланысты;

– мотивациялық: ғылыми-зерттеу қызметін жүзеге асыру үдерісінде, танымдық қажеттілігі ғылымға қызығушылығын дамыту және нығайту, жетілдіріліп жатқан ғылыми мағлұматтың теориялық және тәжірибелік маңыздылығына сендірту; зерттелініп жатқан ғылыми мағлұмат саласындағы келелі мәселелерімен, әртүрлі көзқарастарымен терең танысуға ықыласын дамыту;

– дамытушы: шығармашылық, сыни ойлаудың дамуы, қалыпты және қалыпсыз жағдайларда әрекет ете алу икемділігі, өз көзқарасын дәлелдей алуы ептілігі; мотивацияны дамыту (тануға талпыну, қызығушылығы), қабілеттерін дамыту (танымдық, коммуникативті, арнайы қабілеттерін және т.б.) түсінігі;

– тәрбиелеуші: адамгершіліктік және құқықтық сана-сезімнің қалыптасуы; өзгеруші әлеуметтік ортаға бейімделу қабілеттерің тәрбиелеу; теңбе-тең өзін-өзі бағалауын, жауапкершілігін, мақсатқа талпынушылығын, өзін-өзі жігерлі реттеушілігін, қиындықтарды және басқа қабілеттер мен мінез-құлық кескіндерін жеңудегі батылдылығын қалыптастыру. Тәрбиелеуші функциясы кәсіби бейімділіктерін, кәсіби этикасын тәрбиелеуді де қосады.

Жоғары кәсіби білім беру жүйесінде студенттердің ғылыми-зерттеу қызметінің түрлері мен формаларын қолдану мен еңгізу бойынша бірнеше бағыттарды көрсетуге болады:

– зерттеу типінің міндеттерін орындаумен оқу үдерісін (дәрістерді, семинарларын, тәжірибелік және лабораториялық сабақтарын) ұйымдастырудың дәстүрлі академиялық формаларын байыту;

– ғылыми қызметке студенттерді тартудың оқудан тыс формаларын дамыту (мәселен, ғылыми баяндамалар, мақалалар жазу, мәлімдемелер дайындау; олимпиадалар және ғылыми конференцияларының өткізілуі; гранттар алу үшін жобалар дайындау; оқытудың факультативтік формалары; жоо - өндірістің және басқаларының ғылыми ынтымақтастықтарының формалары);

– студенттердің (ғылыми-зерттеу үйірмелері, жас зерттеушілер ұжымдары және т.б.) ғылым тәжірибелік қызметінің коллективті формаларын жоғары оқу орны үшін көп таралмаған ерекшеліктерін енгізу.

Студенттерді ғылыми шығармашылыққа тартудың формалары мен әдістерін оқу үдерісі мен сонымен қатар, білім алу кезінде жүргізілетін оқу жоспары мен жұмыс жоспарларына (ғылыми зерттеу негіздері бойынша арнайы дәріс курстары, ғылыми зерттеудің элементтерін оқу сабақтарының әртүрлі түрлерін, студенттердің оқу-зерттеу жұмысы) ғылыми- сәйкес, ғылыми-зерттеу жұмысына тартуды бөлуге болады, сонымен қатар сабақтан тыс уақытта студенттермен орындалатын, ғылыми-зерттеу жұмысы.

Оқу барысында орындалатын, студенттердің ғылыми-зерттеу жұмысының маңызды формасы болып, лабораториялық жұмыста ғылыми зерттеу элементтерін ендіру керек. Мұндай жұмыстарды орындағанда студент жұмысты орындау жоспарын өздігінен құрастырады, керекті әдебиеттерді іріктеп алады, математикалық өңдеулері мен нәтижелерін талдауды жүргізеді, есеп дайындайды.

Төмен курс студенттері үшін оқу үдерісінің шеңберінде студенттердің ғылыми зерттеу жұмыстарында негізгі формалары болып рефераттарды, ғылыми іздену элементтерімен жеке үй жұмыстарын дайындау, пән үйірмелеріне қатысу.

Оқудан тыс уақытта орындалатын; студенттердің ғылыми зерттеу жұмыстарында негізгі формасы болып, студенттерді кафедрада жүргізілетін, ғылыми зерттеулерді орындау үшін тарту.

Студенттердің зерттеушілік ептіліктері мен шығармашылық әлеуетін белсендендіретін, тиімді әдістер мен формаларын негізінде, келесілерін бөліп көрсетуге болады: эвристикалық әдістерді қолдану, студенттермен пікірталастар жүргізу және ұйымдастыру, пікірталастарға қатысуға мамандарды тарту; зерттеу жобаларын дайындауға студенттерді тарту; студенттерді жобалық оқыту шеңберінде шағын зерттеуші топтарының жұмысына тарту.

Бұл оқыту әдістер мен формалары студенттердің өнімді ойлауын дамытуға, олардың оқуда дербестігін, жаңа ойларды ұсынуды ынталандыруға мүмкіндік туғызады.

Сол себептен, болашақ мамандарды дайындау үдерісінде, егер студенттер ғылыми-зерттеу қызметінің сан алуан формаларына қатыстырылса, ғылыми жұмыс нәтижелі болады. Сондықтан студенттерді оқытудың барлық кезеңінде ғылыми қызметін орындауда болашақ мамандарды даярлауды жүйелі және мақсатты жүзеге асыру, ғылыми қызығушылықтарын, қабілеттерін, мүмкіндіктерін және студенттердің ғылыми жұмысының тәжірибесінің есебінде шығармашылық топтарын жасау; оларды ғылыми жұмыстың әдістемесімен қаруландыру; практикаға ғылыми нәтижелерді ендіруде жетістік жағдайларын жасау; ғылыми мәселелерді шешуде шығармашылық қызметін және зерттеушілердің дербестігін ынталандыру керек.

Студенттің ғылыми-зерттеу мәні, біріншіден, оны орындау үдерісінде әрбіреуі зерттеу ептіліктері мен дағдыларының нақты тізбесін меңгеруі көрінеді. Жұмысты, жақсы қорғау (дегенмен бұл да маңызды) үшін емес, қызықты зерттеу жасау, ал бұл үшін өңдеуде оқыту мен тәрбиелеудің нақты мәселелерінің негізінде әрбіреуі келесілеріне үйренулері керек:

- әдебиетті өздігінше іріктеу;
- патентті іздеу жүргізу;
- ғылыми әдебиетті конспектілеу және талдау;
- ғылыми жаңалықпен жұрт алдына шығу;
- зерттеу мәселесі бойынша тәжірибелік-эксперименттік жұмысын жүргізу;
- зерттеу тақырыбы бойынша құжаттаманы зерттеу және т.б.

Студенттердің ғылыми-зерттеу жұмысы, оқу, ғылыми және тәжірибелік үдерістері қызметтік әртүрлі формаларымен, шығармашылық еңбектің дағдыларын алуға мүмкіндік тудыратын табиғи байланысты, сонымен қатар, олимпиадаларға, жарыстарға, көрмелерге, студенттік семинарлар мен ғылыми конференцияларға, ғылыми-білім беру форумдарына қатысуды; ғылыми-зерттеу тәжірибелерін ұйымдастыруды; зерттеу жоспарының бітіруші біліктілік жұмысының орындауды; ғылыми басылымдарды дайындауды; ғылыми-зерттеу жобаларын орындауға қатысу; оқу-ғылыми

және оқу-өндірістік орталықтарының шеңберінде зерттеу және жобалық жұмысын жүргізуді болжайды.

Студенттердің ғылыми-зерттеу жұмысы ұйымдастыру формалары – ғылыми зертханалар, үйірмелер, студенттік ғылыми орталықтары, жобалық және конструкторлық бюросы, студенттік ғылыми қоғам – тұлғалық танытуына, ұжыммен өзара қарым-қатынасын жасауға мүмкіндік береді, өзінің ұйымдастырушылық және лидерлік қабілеттерін көрсетуге, өзіне және қоршаған ортаға сыни қатынасының дәрежесін реттеуге, төзімділікке үйретеді.

Түлектің құзіреттілігін қалыптастыру үдерісін тиімді жүзеге асыру үшін, ең алдымен, студенттердің ғылыми-зерттеу жұмысының кешенді жүйесінің жетілдірілуінің негізіне шығармашылық қызметтің концепциясы салынуы тиіс.

Осы жобаның өзектілігі келесі тұрғыларды қарастырылады: студент тұлғасының өздігінен жетілуі; білім беру мен ғылымның интегралдау; танымдық өзектілік және оны ғылыми-зерттеу қызметіне кірістіру.

Қазіргі уақытта студенттердің ғылыми-зерттеу жұмысының дамуы үшін де, және білім беруде инновациялық үдерістерді ендіру үшін де кең көрініс пайда болды.

Әдебиеттер

1. Демченко, З.А. Научно-исследовательская школа студента исследователя [Текст] / З.А. Демченко // Высшее образование в России, 2010. – № 12. – С. 155-158.
2. Труувяли Э.Ю.В. Студенческая научная работа и ее исследование. — материалы научно-методич. конференции «Проблемы педагогики высшей школы.» – Тарту: ТГУ, 1972, с. 80-82.
3. Бережнова Е.В. Основы учебно-исследовательской деятельности студентов: Учебник для студ. сред. пед. учеб. заведений / Е.В.Бережнова, В.В.Краевский. – М.: Издательский центр Академия, 2005. – 128с.
4. Петрова С.А. Основы исследовательской деятельности: Учебное пособие / С.А.Петрова, И.А.Ясинская. – М.: ФОРУМ, 2010. – 208с. – (Профессиональное образование)

ӘОЖ: 37.01

Н.К. Султанова, Н.Б. Қараева

«Alikhan Bokeikhan University» ББМ, Семей қ., wrach100@mail.ru

ҚҰЗІРЕТТІК ТҰҒЫР НЕГІЗІНДЕ – ОҚЫТУ САПАСЫН АРТТЫРУ

ON THE BASIS OF COMPETENCE POLICY – IMPROVING THE QUALITY OF TEACHING

Жаңартылған білім беру мазмұны жағдайында педагогтің шығармашылығын дамыту үздіксіз үдеріс ретінде қарастырылады. Педагогикалық білімнің әр кезеңінде жаңа тәсілдерді сапалы игеру, сол сапаларды өз тәжірибесінде тиімді қолдану педагогтің өзіндік кәсіби біліктілігінің шыңдауына бағытталады. Жалпы педагогтің шығармашылығы жоқтан туындамайды, ол өте кең және өзіндік ерекше сипаты бар даму кезеңдеріне сәйкес жылжу көрсеткіші бар үдеріс. Еліміздің әлемдік білім кеңістігіне еруге талпынысы, білім беру парадигмасының өзгеріп, жаңа ұлттық модельдің қалыптасуы болашақтың жаңаша ойлайтын, дүниеге көзқарас мәдениеті мен санасы дамыған ұрпағын оқытып, тәрбиелейтін педагогикалық кадрларды дайындаудың сапасын арттыруды талап етіп отыр. Нәтижеге бағдарланған білім беру сапасын арттыруда жаңаша жолдар мен әдістер табуға дағдыланған «Жаңа формация маманы болу – білім беру саласының өзекті мәселелерінің бірі. Білім беруді түрлендіруде, білім процесін реформалауда зерттеуші мұғалім мен көшбасшы мұғалім жаңа формация мұғалімі ретінде орталық тұлға болып табылады. Нәтижеге бағытталған білім беру жүйесіндегі педагогтің кәсіби құзыреттілігінің теориялық негізін айқындап алу үшін, терминнің дербес анықтамасына тоқталсақ. Психологиялық- педагогикалық әдебиеттердегі ғалымдардың зерттеулеріне қарағанда кәсіби шеберліктің қалыптасуы мен даму үдерісінде екі ұғым: құзыреттілік және құзырет ұғымдары пайдаланылып келеді. Біріншісі, С.Ожегов сөздігі бойынша, белгілі бір кәсіби қызметке байланысты, «қандай да болсын мәселеден хабардарлық, беделділік», ал екіншісі,» қандай да бір істі жүргізетін жеке адамның, мекеменің мәселелерді шешуге, іс – әрекет етуге, бір нәрсені істеуге құқықтылық шеңбері». Методикалық терминдер сөздігінде «Құзыреттілік – қандай да бір оқу пәнін оқыту үдерісінде қалыптасатын білім, білік, дағдылар жиынтығы, сонымен қатар, қандай да бір қызметті орындай алу қабілеттілігі», – делінген. Дұрыс ұйымдастырылған әдістемелік пен оның кәсіби дамуға бағытталған жұмыстары ғана жаңашылдық кепілі болады. Сол себепті,

мұғалімдерді кәсіби біліктілігін арттыруда педагогтардың өздеріне бағытталған іс – әрекеттерін жаңаша ұйымдастыру өте маңызды.

Кәсіби құзыреттілік мәселесін зерттеген ғалымдардың ой тұжырымдарын терең талдай отырып, нәтижеге бағытталған білім беру жағдайындағы бастауыш сынып мұғалімінің құзыреттілігін үш аспектімен сипаттауға болады.

Мәндік аспект, яғни ахуалды жете түсіну, оны ұғыну және оған деген қарым – қатынас, бұл жағдайда нәтижеге бағытталған білім беру маңызы, теориялық негізі жатады;

Проблемалық – практикалық аспект, бұл – бастауыш сынып мұғалімінің алдына мақсат, міндет нормаларын қойып және оны орындау жолдарын сын сипаттайды;

Коммуникативтік аспект, бұл – педагогтің осы үрдіске, ахуал қатынасын және өзара ықпал жасауын қамтамасыз етеді.

Құзыреттілік – оқу нәтижесінде меңгерген білім, дағдыны тәжірибеде қолдана алу, проблеманы шеше білу, оқушылар дайындығы сапасының құрылымдық сипатын анықтайтын жаңа сапа. Нәтижеге бағытталған сапалы білім беруде бастауыш сынып мұғалімінің құзыреттілігі:

Арнайы құзыреттілік – өзінің кәсіби қызметпен жоғары деңгейде айналысатын және өзінің кәсіби дамуын одан әрі жобалай білетін қабілет. Мұғалім үнемі ізденісте бола отырып, жаңаша оқытуды іске асыруда түрлі инновациялық технологиялардың әдіс–тәсілдерін өз ізденісі арқылы оқушы қабілетіне, қабылдау деңгейіне қарай іріктеп қолданады. Сонымен қатар психологиялық–педагогикалық білімін жетілдіріп үйренумен қатар, сол білімін өз ісінде шебер сұрағына жауап беруге даяр болуға тиіс.

Әлеуметтік құзыреттілік – бірлескен кәсіптік қызметпен айналысу қабілеті, ұжыммен, топпен қызмет ету, кәсіби қарым – қатынас тәсілдерін қолдана білу. Яғни, мұғалім оқушылармен қарым – қатынаста тактикасын баланың жасы, рухани өсуіне байланысты өзгертіп отыруы керек. Оқушыларды топтық, ұжымдық жұмыстар жасай алуға, соның ішінде жеке тұлғаның дамуына мән беруі керек.

Пәндік құзыреттілік – білім беру қызметінде белгілі бір пәндер шеңберіне қатынасты білім, біліктілігі және дағдысы мен іс – әрекетінің сапалар жиынтығы. Педагогикалық және әлеуметтік психологияның негіздерін қолдана білу іскерлігі.

Ақпараттық құзыреттілік – айрықша назар аударуды қажет етеді. Себебі, ақпараттық қарым – қатынас технологиясын игеру әр маманнан талап етіледі. Ақпараттық ресурс – ақпарат көзін алу мультимедиялық, электрондық, жалпы ақпараттық технологияларды меңгеруі тиіс.

Педагог өзін жоғары деңгейде қалыптастырудың осындай құзыреттіліктерін игеру арқылы оқыту процесін ұйымдастырудағы негізгі мақсаттары:

- білім алу кеңістігін кеңейту және тілін дамыту арқылы шығармашылыққа баулу;
- оқу процесінің нақты міндеттерін айқындап, ұжымдық қарым – қатынас мәдениетін дамыту;
- оқушыға қолдау көрсетіп, жағымды психологиялық орта құру және оқушының зерттеу белсенділігін арттыру;
- ақпараттық ортаны анықтау, бағыт беру және танымдық конференциялар арқылы ақыл – ойын дамыту.

Аталған мақсаттарды жүзеге асыруда бүгінгі таңда білім беру үрдісіндегі негізгі міндеттеріміз оқушының бойындағы адами құндылықтарды, қайырымдылықты, сүйіспеншілікті дамыту, рухани адамгершілігін қалыптастыру, жеке тұлғалық қасиеттерінің ашылуы жаңа оқыту технологияларының білім беру жүйесіне озық үлгілерін еркін енгізілуіне тікелей байланысты. Бүгінгі күні көкейтесті болып отырған білімнің құзыреттілік ұстанымын жүзеге асыру құралы ретінде педагогикалық технологиялар мен белсенді оқыту әдістерінің алар орны ерекше. Қазіргі заман талабына сай білім беру жүйесінің басты көрсеткіші – оқушының өздігінен білім алуға деген ұмтылысын қалыптастыру. Ал мұғалімнің негізгі міндеті – оқушыны білімге өз бетінше ізденіске және шығармашылық іс – әрекеттерге баулу болып табылады. «Сабақ беру – үйреншікті жәй ғана шеберлік емес, ол – жаңадан жаңаны табатын өнер» деп Ж.Аймауытов айтқанындай, әрбір өткізілген сабақ оқушының жүрегінен орын алатындай, жақсы істерге жетелейтіндей, рухани байлығын дамыту деңгейінде ұйымдастырылуы керек. Бастауыш сынып оқушыларының қабылдау мүмкіндіктері түрліше. Сондықтан, олардың жас ерекшеліктері мен әр оқушының жеке дара ерекшеліктеріне сай материалдарын игертуде мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі нәтижесінде оқыту сапасы артады. Ана тілі сабақтарында берілген мәтіндермен жұмыс жүргізе отырып, оқушылардың білім алу кеңістігін кеңейту үшін қосымша материалдар, қызығушылықтарын арттырарлықтай, ізденіске итермелейтіндей сұрақ – тапсырмалар арқылы шығармашылыққа баулимын.

Әр тараудағы шағын мәтіндердің негізгі түйіндерін, автордың айтайын деген ойын салыстыра отырып, оқушылардың тілін дамыту арқылы кейіпкерлерге мінездеме бере білуге машықтандырамын. Оның тиімділігі оқыту процесі сапалы және оқушыны дамыту сипатында болады. Ана тілі сабақтарындағы шығармамен жұмыс жасағанда оқушы жылдам және дұрыс оқу үшін ғана емес, сонымен бірге оқығанын терең түсініп, сезініп, қорытынды жасап, өзіндік көзқарастарын өздері табуына мүмкіндік жасаймын. Оқыту екі жақты процесс. Осы процесте оқушының да бойында ақыл – ойы, танымы, білігі мен дағдысы, демек пәндік және ақпараттық құзыреттіліктері қалыптасады. Өз сыныбымдағы оқушыларды тәрбиелеу барысында әр баланың жеке басына құрметпен қараймын. Үлгерімі нашар оқушыларға сынып белсенділері тарапынан көмек ұйымдастыру үшін, топтар құрып, оқушылардың бір – бірімен тіл табысуына ықпал етемін. Сонымен қатар дарынды оқушылармен ұжымдық зерттеулер жүргізу арқылы оқушыларымның шығармашылықтарын дамытып, интеллектуалды деңгейін көтеру арқылы, арнайы және әлеуметтік құзыреттіліктерін қалыптастырудамын. Оқушыларымның әрқайсысын жан – жақты зерттей отырып, сынып гистограммасын құрдым. Гистограмманың қорытындысы негізінде әр оқушының айқындалған қабілеттерін дамытуға қажетті, тиімді жағдай туғызу арқылы, оқушылардың шығармашылығын дамытатын, өздігінен білім алатын, өздігінен орындай алатын шығармашылық тапсырмалар жүйесін құрып, жүйелі жұмыс жүргізудемін. Сыныптың білім сапасын арттыру мақсатында әр пәнге арналған жоспар бойынша жүргізілетін қосымша жұмыстар, оқушылардың ізденуіне, шығармашылықпен айналысуына ықпал етті. Бастауыш сыныптардағы таңдау пәндерінде өздігінен жетілуіне, дамуына мүмкіндік жасау үшін жүргізілген жұмыстар арқылы оқушылардағы қалыптасатын құзыреттіліктерін төмендегіше сипаттауға болады:

- Өзінің даралығын сезініп, өзін – өзі дамыта білуі;
- Өзінің қызметін бағалап, қорытынды жасай білуі;
- Түйткіл мәселені шешудің ең тиімді жолдарын таба білуі;
- Өз алдына мақсат қоя білуі және оны жүзеге асыра білуі;
- Өз әрекетінің нәтижесін шығара білуі;

Педагогтың іс – әрекетінің нәтижесін зерттеулер мен зерделеуге сүйене отырып, қазіргі уақытта мұғалім мына төмендегі сипаттамаға лайық болуы тиіс екендігі атап көрсетіледі:

- Ол теорияны жақсы меңгерген, ұдайы ізденіп, өзінің пәндік, психологиялық, педагогикалық және әдістемелік білімін, мәдениет дәрежесін жоғары көтеруші адам болуы;
- Коммуникативті, қоғамдық ортада беделді адам болуы;
- Өз мамандығын жақсы көретін, біліктілігі жоғары, кәсіптік шеберлігін ұдайы ғылымға негіздей отырып дамытатын адам болуы;
- Белгілі педагогикалық технологияның толық әдістемесін меңгерген, ғылымның әр саласынан хабардар, жан – жақты білім болуы;
- Өзінің әрбір оқушысының ерекшелігі мен зейінін жақсы білетін қамқор, психолог болуы керек.

Мұғалім өз ісінің маманы болуымен қатар, оның бойында баланы жақсы көру, баланың көзқарасын мен пікірін сыйлау, тек өз пәнінің төңірегінде ғана қалып қоймай, қоғамда болып жатқан өзгерістерге құлағы түрік, көзі ашық, жан – жақты талдау жасай білетін маман болуы шарт. Ұлы ағартушы Ахмет Байтұрсынұлының: «Бала оқытуды жақсы білейін деген адам әуелі балаларға үйрететін нәрселерін өзі жақсы білуі керек» дегенекен. Олай болса, жаңартылған білім беру мазмұнына көшу жағдайында бұл қолдаудың мәні зор. Педагогтердің үздіксіз кәсіби құзыреттілігін арттыруда әдістемелік жұмысты түрлендіруді қажет етеді. «Кәсіби құзыретті мұғалім» атағына жеткізудің нақты жолы жалпы білім беру мазмұнын жаңарту арқылы педагогтердің кәсіби құзыреттілігін жетілдіру. Осыдан соң оқытушылардың да мерейі үстем болып, әр педагог «мінсіз оқушы» бейнесін жасау арқылы бәсекеге қабілетті тұлғаны тәрбиелеп шығарары сөзсіз.

Әдебиеттер

1. Мектеп директорының орынбасары» № 6, – 2011 жыл
2. Сегізбаева О.А. Қазақ философиясының тарихы. – Алматы, Ғылым, – 1999 ж.
3. Білімдегі жаңалықтар. № 3-4 – 2009 ж.
4. Қазақстан мектебі. № 11 – 2008 ж.

ПРОФИЛАКТИКА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕФОРМАЦИИ ЛИЧНОСТИ ПЕДАГОГА

PREVENTION OF PROFESSIONAL DEFORMATION OF THE PERSONALITY OF THE TEACHER

Профессиональная педагогическая деятельность имеет ряд специфических особенностей и осложнена множеством негативных факторов, одним из которых является феномен «эмоционального выгорания» или, в другой редакции, «синдром эмоционального выгорания». Синдром эмоционального выгорания возникает в ситуациях интенсивного профессионального общения под влиянием множества внешних и внутренних причин и проявляется как «приглушение» эмоций, исчезновение остроты чувств и переживаний, увеличение числа конфликтов с партнерами по общению, равнодушие к переживаниям другого человека, потеря ощущения ценности жизни, утрата веры в собственные силы [1].

Профессия педагога относится к разряду стрессогенных, требующих больших резервов самообладания и саморегуляции, одним из которых является эмоциональная устойчивость педагога, необходимая для преодоления негативных изменений, в том числе и синдрома эмоционального выгорания.

Коммуникативная компетентность – способность устанавливать и поддерживать необходимые контакты с другими людьми. Для эффективной коммуникации характерно: достижение взаимопонимания партнеров, лучшее понимание ситуации и предмета общения (достижение большей определенности в понимании ситуации способствует разрешению проблем, обеспечивает достижение целей с оптимальным расходом ресурсов). Коммуникативная компетентность рассматривается как система внутренних ресурсов, необходимых для построения эффективной коммуникации в определенном круге ситуаций межличностного взаимодействия [2].

Причинами плохой коммуникации могут быть:

- стереотипы;
- «предвзятые представления»;
- плохие отношения между людьми;
- отсутствие внимания и интереса собеседника;
- пренебрежение фактами;
- ошибки в построении высказываний;
- неверный выбор стратегии и тактики общения.

Опросы педагогов показывают, что большинство из них склонны высоко оценивать роль личности в педагогической деятельности (60%), 20% придают значение методике, технологиям и 30% склонны соединить то и другое. Действительно, личностное и профессиональное в труде учителя взаимообусловлены (Маркова А.К., Поляков С.Д.) [3].

На начальной стадии профессиональной деятельности, когда опыт еще не сформировался, личностные качества и свойства педагога имеют первостепенное значение. С годами профессия накладывает ощутимый отпечаток на личность и изменяет ее, прежде всего в плане профессионально важных качеств. Профессионала легко отличить от представителей других профессий. Также узнаваем и педагог.

К сожалению, профессиональная деятельность не только развивает личность человека, но и деформирует ее, превращая в человека с «флюсом». У педагогов эта узнаваемость чаще всего проявляется в оценочном отношении к другим людям, информационном снобизме, вертикальной (авторитарной) позиции общения, претензиях на роль истины в последней инстанции и т.п. Каким же образом личностное и профессиональное взаимодействуют? [4].

Личность, личностное в деятельности – это, прежде всего мотивы и ценности действующего.

Мотивы и ценности – это предпосылка выбора способа действия, методики и превращения ее в личностный индивидуальный стиль.

Установка – это неосознаваемый или частично осознаваемый настрой, готовность к определенному восприятию, переживанию, поведению. Установки определяют устойчивость и определенность протекаемой деятельности. Ценностные ориентации – это общие жизненные и педагогические убеждения и взгляды педагога, которые служат ориентирами его деятельности.

Уровень ценностных ориентаций педагога проявляется в отношении к деятельности и ее месту и значению в его жизни.

Уровень ценностных ориентаций педагога проявляется в отношении к деятельности и ее месту и значению в его жизни. По уровню ценностных ориентаций педагога можно судить, насколько профессиональная деятельность «погружена» в сферу личностных смыслов педагога. С.Д. Поляков (1996) выделяет три варианта соотношения личностного и профессионального в педагоге:

1. Педагогическая деятельность не значима для него, он ее выполняет не более, чем формально-ролевым образом (профессиональное не является личностно-значимым).

2. Педагогическая деятельность – один из личностных смыслов педагога наряду с другими, не менее важными (профессиональное – одна из личностно-значимых сфер).

3. Педагогическая деятельность – ведущий приоритетный, один из ведущих смыслов жизни педагога (профессиональное – одна из ведущих личностно-значимых сфер).

Следует ожидать, что результативность деятельности и психологическое самочувствие учителя в разных вариантах различны. Уровень социальных установок учителя, воспитателя можно разделить на два подуровня: базовые социальные установки, проявляющиеся в профессиональной деятельности, и ситуативные, проявляющиеся при непосредственном взаимодействии с детьми [5].

Базовые социальные установки педагога – это своеобразные личностные центрации, иерархия, соподчинение интересов педагога в педагогической сфере (А.Б. Орлов). Среди них:

1. Сосредоточенность педагога на себе, своих переживаниях, мыслях по поводу того, как он выглядит в глазах воспитанников (Я-центрация). У некоторых педагогов это стремление к самоутверждению, признанию со стороны детей гиперболизировано и остается надолго. Классические заявления-переживания педагогов этой группы: они меня не любят, они мне не благодарны.

2. Решающая значимость для воспитателя мнения, оценки директора, завуча (центрация на администрации). Типичные высказывания: а что скажет или подумает обо мне руководитель?

3. Приоритетное значение оценки коллег, действия в интересах ее поддержания или улучшения, конформность, характерные мысли: а что обо мне скажут, подумают в коллективе?

4. Ориентация на оценки родителей воспитанников (центрация на родителях), особенно в ситуации платного обучения, специализированных и частных образовательных учреждений.

5. Сосредоточенность на содержании и способах своей деятельности (центрация на методике). Методоцентрические воспитатели могут быть творческими, знаменитыми. Но в ядре их творчества не воспитанник, а средство.

6. Приоритетный интерес к развитию воспитанника, к его проблемам, стремлениям, мыслям, переживаниям (центрация на воспитаннике, гуманистическая центрация). Педагоги с такой центрацией наиболее соответствуют сути педагогической профессии.

7. Доминирующий интерес к коллективу, группе, искренняя увлеченность работой со всеми вместе без внимания конкретности личности (центрация на коллективе).

Влияние педагога на своих воспитанников реализуется в процессе педагогического общения и деятельности. Характер этого влияния во многом зависит от свойств и качеств личности педагога, его профессиональной компетентности, возраста детей, уровня авторитета и многих других параметров. проблеме педагога, проделана немалая работа по изучению разных стилей педагогического общения (Ш.А. Амонашвили, А.А. Бодалев, Я.Л. Коломинский, А.В. Петровский и др.). В них отмечена зависимость успешности обучения и воспитания детей, их психологического благополучия от стиля общения педагога показана, что демократический стиль способствует успешности формирования психических функций ребенка, благоприятствует обучению, а авторитарный приводит к закреплению исполнительской позиции, формированию конформного поведения, либо вызывает негативные эмоционально-поведенческие реакции у детей [5]. Известно, что авторитетных педагогов отличают от других такие качества, как положительная, внутренняя, личностная, эмоционально-окрашенная мотивированная позиция по отношению к детям, их деятельности и результатам; направленность интересов на личность ребенка в сочетании со стремлением быть им полезным; высокая компетентность и профессионализм, обеспечивающая возможность оказания своевременной помощи детям в самых различных ситуациях. Даже при разном темпераменте таких педагогов отличают внутреннее и внешнее спокойствие, уравновешенность, уверенность в себе, сбалансированность индивидуальных личностных качеств, уважительное отношение к детям, понимание их неповторимости, своеобразия, признание и уважение чувства их

собственного достоинства, независимо от показателей деятельности, поведения и личностных проявлений.

Формирование отрицательного влияния педагогов связано со следующими параметрами: недостаток или отсутствие любви и уважения к детям, интереса к ним; непонимание их психологии, возрастных и индивидуальных особенностей; неуспешность, низкая эффективность, повышенная трудность педагогического труда; психоэмоциональные перегрузки, испытываемые на работе.

Для учителей с педагогическим стажем менее 3-х лет характерны низкие показатели по всем педагогическим способностям, связанным с общением учителя с учащимися, созданием положительного эмоционального климата. Такие учителя имеют теоретические знания предмета, но испытывают психологические трудности в установлении контакта с учениками. Педагоги со стажем 10-15 лет, по данным Л.М. Митиной, обладают высоким уровнем развития всех почти педагогических способностей. Произошло профессиональное становление, поэтому на первое место выходит не самоутверждение, а творческий поиск новых способов и приёмов работы.

У педагогов со стажем более 20 лет уровень развития педагогических способностей (общение, поддержание творческой атмосферы на уроке и др.) резко падает. Лишь способность поддерживать дисциплину на уроке находится на высоком уровне. По мнению Л.М. Митиной, это объясняется тем, что учителя, накопив достаточную, по их мнению, теоретическую и практическую базу, прекращают своё самообразование. После 40 лет у учителя падает интерес к педагогической литературе. Их навыки приобретают характер стереотипов. В новой информации они ищут подтверждение собственного опыта, что ведет к закреплению стереотипов. Главным они считают сохранение дисциплины на уроке.

Анализируя причины спада профессиональной деятельности учителя после 10-15 лет работы, Ю.Л. Львова выделяет признаки «педагогического кризиса», среди которых – «прирастание» учителя к излюбленным приемам, что лишает его раскованности, изоляция учителя от педагогического коллектива и вследствие этого – чувства одиночества, напряженности, неверия в себя. Для отдельных периодов профессионального развития учителя могут быть свойственны такие состояния, как «истощение», «эмоциональное сгорание», уход от контактов. «Эмоциональное сгорание» возникает вследствие душевного переутомления, эмоционального выкладывания в процессе работы [6].

Профилактика эмоционального выгорания – выделить главные жизненные цели, необходимо сосредоточить свои усилия на их достижении, даже скромные достижения на пути к поставленной цели повышают уверенность в себе и улучшают душевное самочувствие; не пренебрегать общением. Предпринять шаги к устранению источника напряжения (усилия в этом направлении позволяют ощутить уверенность в себе). Обсуждать с близкими свои проблемы; научиться слушать; необходимо найти резервы времени; отдыхать всей семьей. Особое место найти юмору и смеху. Просмотр комедий – особенно всей семьей – заметно снижает психическое напряжение. Музыка – это тоже психотерапия. Физические нагрузки снимают нервное напряжение. Кроме того, регулярные физические упражнения укрепляют ваше здоровье, а чем лучше у вас здоровье – тем легче бороться со стрессом. Помогает смена деятельности, когда положительные эмоции от какого – то приятного занятия вытесняют огорчение.

Литература

1. Агеев В.С. Социальная перцепция в процессах межгруппового взаимодействия: автореф. дис. на канд. психол. н.: 19.00.05. – М., 1979. – 15 с.
2. Бодалев А.А. О разработке психологии познания людьми друг друга // Психологический журнал. – 1980. – № 1. – С. 21-28.
3. Кан-Калик В.А. Грамматика общения. – Грозный.: Чечено-Ингушское книжное издательство, 1988. – 68 с.
4. Коломинский Я.Л. Социально- психологические проблемы взаимоотношений в малых группах и коллективах // Вопросы психологии – 1971. – № 6. – С. 101-111.
5. Кузнецова Е.В. Развитие межличностных невербальных коммуникаций средствами социально-психологического тренинга: дис. на канд. психол. н.: 19.00.05. – М., 1988. – 275 с.
6. Лисина М.И. Проблема онтогенеза общения. – М.: Педагогика, 1986 – 143 с.

Д.А. Зиядина

«Alikhan Bokeikhanov University» ББМ, г.Семей, gulnar3745@mail.ru

ПОВЫШЕНИЕ МОТИВАЦИИ УСПЕХА В ОБУЧЕНИИ ОБУЧАЮЩИХСЯ**INCREASING MOTIVATION FOR SUCCESS IN TRAINING STUDENTS**

Одной из проблем оптимизации учебно-познавательной деятельности студентов является изучение вопросов связанных с мотивацией учения. Это определяется тем, что в системе «обучающий – обучаемый» студент является не только объектом управления этой системы, но и субъектом деятельности. Как показывают специально-психологические исследования, мотивация учебной деятельности не однородна, она зависит от множества факторов: индивидуальных особенностей студентов, характера ближайшей референтной группы, уровня развития студенческого коллектива и т.д. с другой стороны, мотивация поведения человека, выступая как психологическое явление, всегда есть отражение взглядов, ценностных ориентаций, установок того социального слоя (группы, общности), представителем которого является личность.

Рассматривая мотивацию учебной деятельности, необходимо подчеркнуть, что понятие «мотив» тесно связано с понятием «цель» и «потребность». В личности человека они взаимодействуют и получили название мотивационная сфера. В литературе этот термин включает в себя все виды побуждений: потребности, интересы, цели, стимулы, мотивы, склонности, установки [1].

Учебная мотивация определяется как частный вид мотивации, включенный в определенную деятельность, в данном случае деятельность учения, учебную деятельность. Как и любой другой вид, учебная мотивация определяется рядом специфических для той деятельности, в которую она включается, факторов. Во-первых, она определяется самой образовательной системой, образовательным учреждением; во-вторых – организацией образовательного процесса; в-третьих, субъектными особенностями обучающихся; в-четвертых, субъективными особенностями педагога и прежде всего, системы его отношений к ученику, к делу; в-пятых, спецификой учебного предмета.

Учебная мотивация, как и любой другой ее вид, системна, характеризуется направленностью. Устойчивостью и динамичностью. Так в работах Л.И. Божович, и ее сотрудников, на материале исследования учебной деятельности учащихся отмечалось, что побуждается иерархией мотивов, в которой доминирующими могут быть либо внутренние мотивы, связанные с содержанием этой деятельности и ее выполнением, либо широкие социальные мотивы, связанные с потребностью ребенка занять определенную позицию в системе общественных отношений [2]. При этом с возрастом происходит развитие соотношения взаимодействующих потребностей и мотивов, изменение ведущих доминирующих потребностей и своеобразной их иерархизации.

Характеризуя интерес как один из компонентов учебной мотивации, необходимо обратить внимание на то, что в повседневном, бытовом да и в профессиональном педагогическом общении термин «интерес» часто используется как синоним учебной мотивации [3].

Необходимо условие для создания у учащихся интереса к содержанию обучения и к самой учебной деятельности, возможность проявить в учении умственную самостоятельность и инициативность. Чем активнее методы обучения, тем легче заинтересовать ими учащихся. Основное средство воспитания устойчивого интереса к учению – использование таких вопросов и заданий, решение которых требует от учащихся активной поисковой деятельности.

Большую роль в формировании интереса к учению играет создание проблемной ситуации, столкновение учащихся с трудностью, которую они не могут разрешить при помощи имеющегося у них запаса знаний, сталкиваясь с трудностью, они убеждаются в необходимости получения новых знаний или применения старых в новой ситуации. Интересна только та работа, которая требует постоянного напряжения. Легкий материал, не требующий умственного напряжения, не вызывает интереса. Преодоление трудностей в учебной деятельности – важнейшее условие возникновения интереса к ней. Трудность учебного материала и учебной задачи приводит к повышению интереса только тогда, когда эта трудность сильна, преодолима, в противном случае интерес быстро падает [4].

Учебная деятельность мотивируется, прежде всего, внутренним мотивом, когда познавательная потребность «встречается» с предметом деятельности – выработкой обобщенного способа действия – и «опредмечивается» в нем, и в тоже время самыми разными внешними мотивами – самоутверждения, престижности, долга, необходимости, достижения и др. на материале

исследования учебной деятельности студентов было показано. Что среди социогенных потребностей наибольшее влияние на ее эффективность оказывала потребность в достижении, под которым понимается «стремление человека к улучшению результатов своей деятельности». Удовлетворенность учением зависит от степени удовлетворенности этой потребности. Эта потребность заставляет студентов больше концентрироваться на учебе и в тоже время повышает их социальную активность.

Исследование причин отсева студентов показывает, что одним из главных факторов низкой успеваемости и большого отсева студентов является отсутствие у них желания учиться и работать по избранной ими специальности. Слабая профессиональная направленность и низкий уровень учебной мотивации занимают второе место в ряду причин отсева студентов. Значимыми факторами формирования положительного отношения к профессии являются ее общественная важность и соответствие индивидуальным способностям и склонностям студентов. К факторам снижающим удовлетворенность профессией, относится низкий заработок, длительность рабочего дня, возможность физического и нервного переутомления.

Все мотивы можно объединить в 4 группы: профессиональные, познавательные, социальной идентификации и утилитарные. Примером профессиональных мотивов может служить такой, как стремление стать высококвалифицированным специалистом. Образцом познавательных – желание получать интеллектуальное удовлетворение от процесса обучения. Примером мотивов социальной идентификации является стремление студентов к хорошей учебе ради достижения социального одобрения или избежания осуждения со стороны преподавателей, родителей, друзей, однокурсников; утилитарных – желание получить стипендию, место в общежитии. По интенсивности влияния на учебную работу студентов на первом месте стоят – профессиональные мотивы, на втором – познавательные, затем идут утилитарные и мотивы социальной идентификации [5].

Во многом повышение мотивации учения студентов ложится на плечи куратора группы. На I курсе перед преподавателем стоит нелегкая задача – построить учебный и воспитательный процесс, ориентируясь на разные возможности, разные индивидуальные качества студентов. Преподаватель в начале года не знает этих индивидуальных особенностей студентов, поэтому только к концу года он сможет составить какое-то представление о мотивах студентов. Ускорить это познание призван индивидуальный подход. Уже в самом начале учебного года среди студентов целесообразно провести соответствующие психологические тесты, опросники, анкеты, с помощью которых можно получить информацию о мотивах деятельности студентов, особенностях их направленности, а также выделить категории лиц, которым учиться не интересно и которым учиться очень хочется, хотя и трудно. Конечно, такая экспресс-информация должна непрерывно дополняться, уточняться и конкретизироваться на протяжении учебного года. В целях выявления личностных особенностей студентов и ускорения их адаптации в своей студенческой группе полезно проведение социально-психологического тренинга.

На основе знания и учета индивидуальных личностных особенностей студентов куратор выбирает и осуществляет требуемые психолого-педагогические воздействия в каждом конкретном случае для облегчения учебной деятельности студента и повышения его мотивации в учении. Куратор может применять: беседы, направленные на снятие у части студентов состояний неуверенности, повышенного беспокойства. В ходе изучения студентов выясняется что некоторые из них начинают переживать ситуацию провала экзамена еще за долго о сессии. Причем такие состояния нередко возникают и у ответственных, много работающих, по отзывам преподавателей, студентов. Тревожные мысли о возможном провале возникают у них в самых различных ситуациях. Такие состояния отвлекают от учебы, мешают собраться, сосредоточиться, лишают студентов уверенности в себе, в своих возможностях. Такие беседы следует проводить за долго до сессии.

Поощрение, подбадривание в ситуации экзаменов студентов с высокой неуверенностью в себе, снятие перед экзаменом состояния страха. У ряда слабоуспевающих студентов и даже у успевающих, в ситуации экзамена наблюдается ухудшение внимания, памяти, знания забываются. Преподаватели оценивают таких студентов прежде всего по результатам их деятельности, не учитывая их состояния. По этой причине бывают низкие оценки в действительности у способных студентов. Подобное непонимание со стороны преподавателей снижает у студентов уверенность в себе, мотивацию в успешном учении, так как при приближающемся экзамене страх все более увеличивается с каждой сессией, студент разочаровывается в собственных способностях и как следствие в правильности выбора профессии.

Некоторые студенты считают, что они и так «все знают», таким студентам учиться сложно, так как они с нежеланием посещают занятия, и неинтересно. В таких случаях помогают беседы направленные на преодоление излишней уверенности в себе. В процессе общения с такими

студентами куратору необходимо попытаться сформировать у них здоровую озабоченность перед предстоящей сессией, критичность по отношению к собственным возможностям, проиллюстрировать на ситуациях их учебной деятельности отсутствие у них оснований для высокой самооценки и чувства успокоенности.

Информирование контингента первокурсников о том, что именно в начальном году обучения от них требуется максимальное сосредоточение на учебе, систематичность в занятиях. Тем самым куратор подчеркивает всю ответственность в учении, задает нужное направление, помогает студентам включиться в работу, заинтересовать их в ее тщательном выполнении и адаптироваться в новой для них среде.

Использование для снятия состояния утомления и повышения работоспособности методики аутогенной тренировки.

Работа с пассивными студентами с целью преодоления их собственного стереотипа поведения. Такие студенты (не обязательно с низкими способностями, нередко просто запустившие учебу, неуверенные в себе) не решаются обратиться за помощью к преподавателям или товарищам по группе и поэтому накапливают непонятный материал. Проявить активность им мешает боязнь показать свою несообразительность, чувство неловкости. Таким студентам самим не избавиться от привычки к пассивному поведению, им необходима помощь куратора.

У студентов младших курсов в расписании много общеобразовательных предметов прямо не касающихся их будущей профессии. Студентам они часто не интересны и как следствие плохие оценки и резкое снижение мотивации учения, снижение самооценки и неуверенность в себе. Помогает в этой ситуации информирование студентов младших курсов о том, что в их среде, возможно, есть лица, которые на начальных этапах обучения могут учиться удовлетворительно или даже плохо, но у которых тем не менее имеются специальные способности, проявляющиеся на старших курсах. Эти студенты могут отличаться пассивностью, отсутствием интереса к неспециальным предметам, но могут обладать ярко выраженными специальными способностями. В процессе работы с такими студентами куратору необходимо: помочь проявиться их сильным сторонам (вследствии у них появится заинтересованность в выполняемой работе, в учении и повысится самооценка, статус в группе); провести серию бесед с целью убеждения этих студентов необходимости более заинтересованно относиться к приобретению знаний на младших курсах (с точки зрения требований будущей специальности); осуществлять систематический контроль за распределением этими студентами своего свободного времени [6].

Введение слабого студента в коллектив группы, налаживание контакта с товарищами по учебе. По целому ряду причин некоторые слабые студенты оказываются изолированными от сокурсников, что уводит их в сторону от группы (а значит, и от учебы). Дружья у них оказываются вне группы, поэтому повлиять на них через группу довольно сложно. В целях налаживания связей таких студентов с коллегами по учебе куратору необходимо подобрать для них такие поручения, в которых могли бы проявиться их специальные способности (малоочевидные для членов группы). Это повысит авторитет слабых студентов, укрепит их связь с студентами группы и повысит заинтересованность в учении. При выполнении некоторых заданий студентов стоит объединять в микрогруппы (по желанию студентов) – это улучшит усвоение материала, повысит интерес к предмету и усилит чувство ответственности. Перевоспитание таких, неверно выбравших специальность студентов, часто не приносит успеха – направленность человека изменить далеко не просто. В связи с этим возникает задача улучшения информирования абитуриентов о будущей профессии. Осуществление организующей функции по сплочению коллектива курируемой студенческой группы, изучение структуры межличностных взаимоотношений и психологического климата в группе.

Литература

1. Леонтьев В.Г. Психологические механизмы мотивации учебной деятельности. – Новосибирск. 1987 – 43 с.
2. Божович М.И. Изучение мотивации поведения детей и подростков. М., 1976. – 430 с.
3. Айламадян А.М. Выбор мотивов деятельности: теоретические аспекты проблемы и экспериментальное изучение. Вопросы психологии. 1990. № 4. – С. 68-74.
4. Нестерова Н.Б. Ценностное отношение студентов к учебным дисциплинам как фактор успешности. – М., 1984. – 139 с.
5. Белинская, Е. П. Социальная психология личности: учебное пособие для вузов. – М.: Аспект Пресс, 2001. – 300 с.
6. Маркова А.К. Формирование интереса к учению у учащихся. – М., 1997. – С. 17.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА**THEORETICAL ANALYSIS OF THE COMPETENCE OF THE FUTURE TEACHER**

В настоящее время во всех сферах жизнедеятельности мирового сообщества происходит изменение ценностных ориентаций, обусловленное сменой цивилизаций на рубеже XX – XXI веков, что требует нового подхода к формированию профессиональной компетентности [1].

Современная система образования во многих странах выдвигает вопросы формирования психолого-педагогической компетентности педагога на одно из ведущих мест. Психолого-педагогическая компетентность является условием эффективности организации воспитательно-образовательного процесса.

Изучение различных подходов к определению сущности понятия «профессиональная компетентность» дает возможность представить его как интеграцию знаний, опыта и профессионально значимых личностных качеств, которые отражают способность педагога эффективно выполнять профессиональную деятельность.

В научных и научно-методических исследованиях используются термины: «профессионализм», «профессиональная компетентность», «педагогическая компетентность», «профессионально-педагогическая компетентность». Некоторые источники также содержат синонимическое употребление данных понятий, а также понятий «педагогическая компетенция» и «педагогическая компетентность». Поэтому возникает задача обоснования употребления какого-либо термина в качестве основного, либо определения возможности использования этих понятий в качестве синонимов. Компетентность человека связана с его деятельностью, а, следовательно, и с профессией. Для успешного выполнения профессиональной деятельности ее субъекту необходимо обладать совокупностью психофизиологических, психологических и личностных характеристик, которые определяются как профессионализм.

Для выявления различий между понятиями «профессионализм педагога» и «компетентность педагога» является также важным положение В.Г. Суходольского о том, что профессиональная деятельность человека является разновидностью его трудовой деятельности. Профессиональной деятельностью педагога как разновидностью его трудовой деятельности является педагогическая деятельность [2]. Термин «педагогический» раскрывает принадлежность индивида к педагогической профессии, которая обслуживает педагогическую деятельность. Таким образом, термины «профессиональная деятельность педагога» и «педагогическая деятельность» несут на себе одну и ту же смысловую нагрузку. Исходя из этого термины «профессиональная компетентность» и «педагогическая компетентность» могут употребляться в качестве синонимов.

Вопросы развития компетентности педагога рассматриваются в психолого-педагогической литературе по отношению к учителю. Изучаются теоретические основы повышения компетентности педагогов, условия эффективности формирования профессиональной компетентности педагога. Раскрываются вопросы формирования отдельных компонентов профессиональной компетентности: развитие коммуникативной и социально-перцептивной компетентности учителя. Выявляются средства формирования профессиональной компетентности педагога. В сфере образования проводятся исследования профессиональной компетентности педагогических кадров, профессионально-значимых качеств личности педагога, развития профессиональной компетентности педагога образовательного учреждения в области образования и воспитания [3].

Как мы видим, основные исследования направлены на изучение компетентности педагогов образовательных учреждений с точки зрения педагогического и методического аспектов. В этих работах мало раскрыта роль работы психолога, его влияние на формирование профессиональной компетентности педагога. Психолог же в свою очередь может через свою работу изменить и скорректировать профессионально значимые качества педагога, способствовать их усовершенствованию. Для того, чтобы результаты работы психолога были более эффективными, его работа должна быть организована в соответствии со всеми поставленными целями и задачами. Этим и объясняется необходимость изучения данной проблемы.

Анализ психолого-педагогической литературы показал, что в науке практически не идет поиск разнообразного содержания, форм и методов работы психолога с педагогами. А условием оказания психологической помощи является психологическое просвещение педагогов через различного рода методы работы психолога с педагогами.

Установление взаимодействия психолога и педагогов требует решения ряда проблем: устранения недоверия, знания запросов педагогов и трудностей воспитания, партнерское общение, использование разнообразных форм общения с педагогами, формирование у учителей педагогической рефлексии и развитие навыков общения. В связи с этим особую актуальность приобретают проблемы развития профессиональной компетентности педагогов: определения содержания, средств и методов развития профессиональной компетентности педагога образовательной организации.

Традиционно цели образования определялись набором знаний, умений, навыков, которыми должен владеть педагог. Сегодня такой подход оказался недостаточным. Обществу (профессиональным учебным заведением, производству, семье) нужны педагоги, готовые к включению в дальнейшую жизнедеятельность, способные практически решать встающие перед ними жизненные и профессиональные проблемы. Это во многом зависит от полученных знаний, умений и навыков, а от неких дополнительных качеств, для обозначения которых и употребляется понятия «компетенции» и «компетентности», более соответствующие пониманию современных целей образования.

Ведение этих понятий в педагогическую практику потребует изменения содержания и методов образования, уточнения видов деятельности, которыми должны владеть педагоги в любой сфере образования.

В психолого-педагогической литературе понятие «компетентность» получило широкое распространение сравнительно недавно. Так, в конце 1960 – начале 1970-х гг. в западной, а в конце 1980-х гг. в отечественной литературе зарождается специальное направление – компетентностный подход в образовании. На данном этапе развития педагогической науки не существует точного определения понятий «компетентность» и «компетенция». Различные учёные выдвигают свои мнения по данному вопросу. Мы постараемся изложить некоторые из них.

Наиболее известным учёным в данном вопросе является почётный профессор Эдинбургского университета, доктор Джон Равен. Он определяет компетентность как специфическую способность, необходимую для эффективного выполнения конкретного действия в конкретной предметной области и включающую узкоспециальные знания, особого рода предметные навыки, способы мышления, а также понимание ответственности за свои действия [4].

В научно-методической литературе выделены традиционные характеристики компетенций:

- политические и социальные компетенции, связанные со способностью брать на себя ответственность, участвовать в совместном принятии решений;
- компетенции, касающиеся жизни в обществе, признанные препятствовать распространению климата нетерпимости и способствовать пониманию различий и готовности жить с людьми других культур, языков и религий;
- компетенции, определяющие владение письменным и устным общением, важным в профессиональной деятельности и общественной жизни;
- компетенции, связанные с возникновением информационного общества: владение новыми технологиями, понимание их силы и слабости;
- компетенции, реализующие способность учиться в течение всей жизни не только в профессиональном плане, но и в личной и общественной жизни.

Понятие «компетенция» чаще применяется для обозначения:

- образовательного результата, выражающегося в подготовленности, «приспособленности» выпускника, в реальном владении методами, средствами деятельности, в возможности справиться с поставленными задачами;
- такой формы сочетания знаний, умений и навыков, которая позволяет ставить и достигать цели по преобразованию окружающей среды.

Если говорить о профессиональной компетенции педагога, то в содержание этого понятия вкладывают личные возможности учителя, воспитателя, педагога, позволяющие ему самостоятельно и достаточно эффективно решать педагогические задачи. Необходимым для решения тех или иных педагогических задач предполагается знание педагогической теории, умение и готовность применять ее положения на практике.

Можно также сказать, что профессиональная компетентность педагога – это сформированность в его труде различных сторон педагогической деятельности и педагогического общения, в которых самореализована личность педагога на уровне, обеспечивающем устойчивые положительные результаты в обучении и развитии учащихся.

На данном этапе развития педагогической науки не существует точного разграничения понятий «компетенция» и «компетентность». Различные учёные выдвигают свои гипотезы по данному вопросу. Далее мы постараемся дать четкое определение понятию «компетентность».

В других исследованиях, наряду с понятием «компетентность», используется и понятие «компетенция», которое также имеет вариативное описание в различных источниках. Одни отождествляют его с понятием «компетентность», другие – выделяют его как самостоятельную структуру.

Компетентность – владение, обладание человеком соответствующей компетенцией, включающей его личностное отношение к ней и предмету деятельности.

Для того чтобы как-то упорядочить последующую трактовку компетентностей, разработчики «Стратегии модернизации содержания общего образования» предлагают разграничение компетентностей по сферам, полагая, что в структуре ключевых компетентностей должны быть представлены:

– «компетентность в сфере самостоятельной познавательной деятельности, основанная на усвоении способов приобретения знаний из различных источников информации, в том числе внешкольных;

– компетентность в сфере гражданско-общественной деятельности, (выполнение ролей гражданина, избирателя, потребителя);

– компетентность в сфере социально-трудовой деятельности (в том числе умение анализировать ситуацию на рынке труда, оценивать собственные профессиональные возможности, ориентироваться в нормах и этике взаимоотношений, навыки самоорганизации);

– компетентность в бытовой сфере (включая аспекты собственного здоровья, семейного бытия и проч.);

– компетентность в сфере культурно-досуговой деятельности (включая выбор путей и способов использования свободного времени, культурно и духовно обогащающих личность)»

В психолого-педагогической литературе понятия «компетентность» связано с определенным видом деятельности и означает, согласно словарю с И. Ожегова, «осведомленность, авторитетность в какой-либо области», а «компетенция» имеет следующее значение: «Круг полномочий, прав какого-либо лица, органа, круг вопросов, дел, находящихся в чьем-либо ведении» [5].

Словарь иностранных слов раскрывает понятие «компетентный» как обладающий кругом прав и полномочий какого-либо учреждения, лица или кругом дел, вопросов, подлежащих чьему-либо ведению. Французское *competent* переводится как компетентный, правомочный. Оно также имеет юридический оттенок. В английском языке в термине *competence* доминирует смысл качества личности: компетентность трактуется как способность.

Под компетентностью чаще понимается интегральное качество личности, проявляющееся в общей способности и готовности ее деятельности, основанной на знаниях и опыте, которые приобретены в процессе обучения и социализации и ориентированы на самостоятельное и успешное участие в деятельности.

Литература

1. Андреева Г.М. Социальная психология. – М., 1999. – 450 с.
2. Бобнева М.И. Проблемы психологии общения. – Ростов на Дону, 1996. – 890 с.
3. Лукьянова Н.И. Психолого-педагогическая компетентность учителя. Диагностика развития. – М., – 2004.
4. Иванов Д.А. и др. Компетентностный подход в образовании. Проблемы понятия инструментарий / Учебно-методическое пособие – М., – 2005.
5. Рыжов В.В. Психические основы коммуникативной педагогики и психологии – М., 1994. – 163 с.

СТРУКТУРНО-СОДЕРЖАТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ЛИЧНОСТИ

STRUCTURAL AND CONTENT CHARACTERISTICS OF THE PSYCHOLOGICAL CULTURE OF THE INDIVIDUAL

В отношении генезиса психологической культуры личности, по мнению Л.С. Колмогоровой, адекватно употребление понятия «становление». Это обусловлено самим понятием культуры личности, которое означает и воспитанности, и уровень развития личности одновременно. означающим одновременно обученность, воспитанность, и уровень развития личности. Кроме того, культуру не формируют, ее осваивают.

Любое изучаемое вне генезиса явление не отражает его динамику, сущность и разносторонность. Термин «становление» отражает непрерывный рост, динамику, изменения, что определяет выход на статическое изучение культуры, которое поднимает вопросы о происхождении, возрастных особенностях, факторах развития данной категории. Л.С. Колмогорова впервые заговорила о проблеме изучения генезиса психологической культуры. При этом автор отмечает, что необходимо учитывать следующие моменты: 1) наличие взаимодействия мировой культуры и индивидуального опыта личности; 2) процесс формирования знаний, умений и навыков не подходит для процесса становления психологической культуры, поскольку механизмы процесса становления шире и изучены недостаточно; 3) влияние оказывается также различными институтами социализации (школа, СМИ, неформальные группы, семья) [1].

Остановимся на функциях психологической культуры, которые описывают важность в повседневной жизни и профессиональной деятельности человека.

Ряд ученых отмечают, что ключевой функцией является регулятивная. Регулятивная функция помогает личности успешно реализовываться в практической деятельности, в рамках данной функции у человека происходит формирование самоконтроля, саморегуляции и самоорганизации. Л.С. Колмогорова отмечает, что еще одной базовой функцией психологической культуры является трансляционная, которая отвечает за сохранение и передачу новых идей, традиций, ценностей, способов деятельности, способствующих сохранению важных традиций культуры и преемственности поколений [1].

Подробно раскрывается сущность адаптивной функции в работах А.А. Реана [2]. Ученый описывает один из типов адаптации, который рассматривается в рамках исследования психологической культуры. Данный тип называется Ре-адаптацией человека, или действительной адаптацией, характеризующейся истинной, полной, системной адаптацией личности в социуме [3].

Большое значение на формирование психологической культуры оказывает развивающая функция, которая выражается в стремлении к самореализации, самосовершенствованию, саморазвитию, самообразованию [1].

Л.С. Колмогорова выделяет гармонизирующе-профилактическую функцию психологической культуры, которая помогает достичь гармонию внутреннего мира, выработать стабильное внутреннее равновесие, сформировать непротиворечивую «Я-концепцию», благодаря чему обеспечить полноценное существование. Все это обеспечивается повышением степени удовлетворенности жизнью и качества жизненного процесса [4].

Также стоит отметить, что существует продуктивная функция, благодаря которой обновляется общественное и индивидуальное сознание и обеспечивается прогресс в различных сферах человеческого бытия [5].

Перечисленные функции подразумевают рассмотрение психологической культуры как процесса, однако описывать данную категорию необходимо и как систему внутренних качеств личности. Для этого необходимо оценивать структуру психологической культуры и ее место в структуре психики, что в свою очередь обуславливает необходимость рассмотрения компонентов психологической культуры и их общего содержания.

В.В. Семикин в целостной психике человека выделяет психическое образование и называет его психологической культурой или «мерой человеческого в человеке». Данное образование включает в себя способы и стили взаимодействия в субъект-субъектных и самосубъектных отношениях с

самим собой и с другими, а также содержание этих отношений. Психологическая культура как психическое образование имеет многокомпонентный состав и иерархическое многоуровневое строение.

В.В. Семикин выделяет три уровня развития психологической культуры:

- 1) психологическая грамотность (начальный уровень, включающий необходимый для адекватного поведения и взаимодействия в социуме минимум знаний, умений и навыков);
- 2) психологическая компетентность, которая делает деятельность, поведение и взаимодействие эффективным;
- 3) зрелая психологическая культура, обеспечивающая благодаря развитому механизму саморегуляции, безопасное, эффективное и гуманное взаимодействие с окружающими [6].

Л.Д. Демина, Л.А. Лужбина включают в структура исследуемого понятия сочетание следующих компонентов: ценностно-смыслового (индивидуальные характеристики личности и классификация ценностей); рефлексивного (самосознание); когнитивного (приобретение психологических умений, знаний, символов); поведенческого (позиционное взаимодействие); креативного (особенности творческого мышления) [7].

В нашем исследовании мы опираемся на структуру психологической культуры, выделенную Л.С. Колмогоровой. В нее включены: когнитивный (психологическая грамотность как элементарные знания и умения, начальный уровень психологической культуры, описывающий процесс и результат постижения человеком нормативов в поведении, психической деятельности или общении); психологическая компетентность – (знания, которые дают возможность эффективно действовать); ценностно-смысловой компонент (система стремлений, взглядов, идеалов, убеждений, отношений, позиций, взаимоотношений с самой собой и окружающими и др.); рефлексия (умение формулировать и анализировать цели процесса и результатов своей деятельности, способность оценивать и воспринимать внутренние изменения); культуротворческая (способствует формированию у человека с детства самосознания способного к преобразованию действительности творца).

Когнитивный компонент включает в себя: 1) освоение комплекса знаний, в том числе психологических, а также умение их использовать в процессе деятельности. То есть определять черты характера других людей или психические состояния; 2) терпимость к другим людям, чувство такта; 3) стабильную мотивацию в работе; 4) творческое мышление и воображение; 5) способность к обобщению, анализу и систематизации, наблюдательность.

По мнению Л.С. Колмогоровой, психологическая грамотность – это основы психологической культуры, начальные психологические знания, правила, умения, которые необходимо освоить человеку для формирования психологической культуры. Психологическая грамотность отражается в осведомленности человека благодаря научным знаниям или житейскому опыту по поводу различных психических явлений, может проявляться в эрудиции, кругозоре.

Л.С. Колмогорова отмечает, что грамотность является ключевой первоосновой культуры, её исходным уровнем. Психологическая грамотность доступна для освоения любому нормально развивающемуся человеку. При этом даже развитие этой ступени должно быть обоснованным и разумным, чтобы не происходило личностных деформаций и чрезмерного увеличения учебной нагрузки в вузе [1].

Стоит отметить, что многие зарубежные учёные не проводят границы между понятиями «грамотность» и «компетентность». М.А. Холодная отмечает, что компетентность представляет собой особый тип организации знаний, которые дают возможность принимать решения в определенной области деятельности, при этом эти решения будут эффективными [8]. Компетентность может быть не только профессиональной, но и допрофессиональной, общей.

Следующим компонентом психологической культуры по классификации Л.С. Колмогоровой идет рефлексия. По мнению Л.С. Колмогоровой, рефлексия человека как субъекта психологической культуры происходит в каждом отдельно взятом компоненте и в психологической культуре в целом, у человека происходит осмысление собственного уровня психологической грамотности и компетентности, особенностей ценностно-смысловой сферы и других вопросов [2].

Н.И. Гуткина понимает рефлексию как специфический процесс и считает, что основной ее функцией является исследовательская [9]. Т.М. Давыденко считает рефлексию важнейшим инструментом в познании человеком самого себя и других людей, что приводит к целостному представлению о содержании, способах и средствах своей деятельности в настоящем, прошлом или будущем.

Н.Б. Жиенбаева отмечает, что столкновение субъекта с проблемной ситуацией дает ему возможность посмотреть на себя со стороны, с позиции «другого». Благодаря такой способности человек оценивает и анализирует себя как исполнителя, который взаимодействует с объектом. Подобное осознание собственного Я происходит с опорой на рефлексивное отображение самого себя и внутреннего мира других людей, что позволяет человеку сформировать или изменить позицию по отношению к своей деятельности. Происходит организация своих действий с формулировкой и обоснованием целей, их анализом через призму возможности достижения и значимости, с созданием новых способов деятельности, с определением показателей оценки, контроля и их критериев [10]

Следующим компонентом в психологической культуре идет культуротворчество. По мнению Л.С. Выготского, культуротворчество подразумевает, что человек с самого рождения является творцом культуры, а не просто ее творением, творческое начало обнаруживается при освоении культуры уже в дошкольном возрасте [11].

Творчество в рамках психологической культуры проявляется в открытии психологических закономерностей, создании собственных теорий, проявлении самостоятельности и способности обдумывать новые для себя проблемы и подбирать к ним нестандартные решения. Существуют моменты, когда человек сталкивается с новой проблемой, для которой он еще не знает способов решения, поэтому их необходимо создать.

Б.А. Тургунбаева, У.М. Абдигаббарова, Р.К. Бекмагамбетова отмечают, что творчество, являясь, в том числе, профессиональной характеристикой педагога-психолога, определяет новую позицию для студента, благодаря которой он становится центром учебного процесса и реализует таким образом роль педагога, обучающегося и исследователя, т.к. исполняет такие функции, как: мобилизация личностного потенциала, высвобождение скрытых возможностей, обеспечение новыми идеями, увеличение возможностей творческой самореализации, помощь в осознании и переживании удовлетворения от собственной профессиональной деятельности.

Таким образом, можно отметить, что психологическая культура является структурным психическим образованием, которое формируется и проявляется во взаимодействии, а также выступает как база для личностной удовлетворенности и гармонии. У психологической культуры существует ряд функций, которые каждый исследователь выделяет по-разному. Содержание психологической культуры и ее особенности полноценно раскрываются через описание основных структурных компонентов (когнитивный, компетентностный, рефлексивно-оценочный, ценностно-смысловой, культуротворческий). Выделенные компоненты не существуют изолированно друг от друга. Их следует только условно разделять, поскольку каждый из выделенных компонентов присутствует во всех других, так проявляется целостность психологической культуры и взаимосвязь ее компонентов.

Литература

1. Колмогорова Л.С. Генезис и диагностика психологической культуры младших школьников / Л.С. Колмогорова. – Барнаул, 1999. – 256 с.
2. Реан А.А. Психология педагогической деятельности / А.А. Реан. – Ижевск, 1994. – 349
3. Реан А.А. Рефлексивно-перцептивный анализ деятельности педагога / А.А. Реан // Вопросы психологии. – 1990. – № 2. – С.77-81.
4. Колмогорова Л.С. Возрастные возможности становления психологической культуры школьников / Л.С. Колмогорова // Сибирский психологический журнал. – 2004. – № 19. – С. 70-72.
5. Формирование психологической культуры личности в системе дополнительного образования детей / под ред. А.В. Егоровой, И.М. Каманова, М.В. Поповой. – М.: Просвещение. – 94 с.
6. Психологическая культура в социальном взаимодействии: учебно-методическое пособие / авт.-сост. В.В. Семикин, Н.Б. Лисовская, Е.А. Трощинина. – Санкт-Петербург : Изд-во РГПУ, 2011. – 267 с.
7. Демина, Л.Д. Психологическая культура личности: общепсихологический контекст / Л.Д. Демина, Н.А. Лужбина // Сибирский психологический журнал. – 2004. – № 19. – С. 7-10.
8. Холодная, М.А. Когнитивные стили о природе индивидуального ума: учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по направлению и специальностям психологии / М. А. Холодная. – Москва: Питер, 2004. – 384 с.
9. Гуткина, Н. И. Личностная рефлексия в подростковом возрасте: Автореф. дисс. ...канд. психол. Наук [электронный ресурс] / Н. И. Гуткина. – Москва, 1983. – Режим доступа: <http://psychlib.ru/mgppu/disers/Grv-1983/GNI-a-24.htm>
10. Жиенбаева, Н.Б. Психологические особенности развития личности в младшем школьном возрасте / Н.Б. Жиенбаева, А.М. Измайлова // Молодой ученый. – 2018. – № 11 (197). – С. 116-119.
11. Выготский, Л.С. Проблема культурного развития ребенка (1928) / Л.С. Выготский // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 14, Психология. 1991. – № 4. – с. 5-18

**ПЕДАГОГТАРДЫҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМУ – НӘТИЖЕЛІ БІЛІМ БЕРУ ФАКТОРЫ
РЕТІНДЕ****DEVELOPMENT OF COMPETENCE OF TEACHERS – AS A FACTOR OF EFFECTIVE
EDUCATION**

Қазіргі таңда Қазақстанда білім берудің өзіндік үлгісі қалыптасуда. Бұл үрдіс білім парадигмасының өзгеруімен қатар жүреді. Елімізде заманауи білім беру жүйесінде қалыптасқан жаңа бағыттардың бірі – құзыретті білім беру тәсіліне негізделген. Құзыретті білім берудің басты мақсаты – әр оқушының білім, білік, дағдысын емес, оның тұлғасын білім арқылы дамуын алға қойып отыр. Құзыретті білім сапасын көтеру үшін бірнеше тілді меңгерген, күтілетін нәтижені болжай алатын, түрлі мәселелерді қабылдай отыра тығырықтан шығудың жолын табатын дербес тұлға тәрбиелеу [1].

Қазіргі білім технологиясында жеке тұлға ретінде мұғалімнің орны ерекше. «Жеке тұлға – бұл адамның психикалық, рухани мәні, ол әр түрлі жинақталған қасиеттер жүйесіне тән:

- адамның әлеуметтік маңызды қасиеттерінің жиынтығы;
- өзіне және өзімен-өзінің, дүниеге және дүниемен қатынастарының жүйесі;
- іс-жүзінде асырылып жүрген әлеуметтік ролдер қызметінің жүйесі, мінез-құлық әрекетінің жиынтығы;
- айналадағы қоршаған әлемді және онда өзін-өзі жете түсінуі;
- қажеттілік жүйесі;
- шығармашылық мүмкіндігі мен қабілеттерінің жиынтығы;
- сыртқы жағдайларға әсерінің жиынтығы (Г.К. Селевко).

Мұғалім мамандығын өзіндік ерекшелігі үнемі оқуда, творчестволық ізденіс жасауда, баланың ынтасын, тілегін, қабілетін үнемі зерттеуге ат салысуда болып табылады. Құзыреттілік ұғымы «білім», «білік» және «дағды» (ББД) сияқты ұғымдарды қамтиды. Бірақ бұл ББД-ның жаңаша жай ғана жиынтығы емес. Құзыреттілік оқыту нәтижесін (білім және білік) ғана емес, сонымен бірге ол оқушылардың шығармашылық іс-әрекет тәжірибесі мен құндылық бағдарларының жүйесін де көрсетеді. Құзыреттілік – бұл алынған білімдер мен біліктерді іс-жүзінде, күнделікті өмірде қандай да бір практикалық және теориялық мәселелерді шешуге қолдана алу қабілеттілігі. Ол, ең әуелі мектептегі оқыту үрдісінде қалыптасады.

Сонымен, оқытудағы құзыреттілік тәсіл білім беру нәтижесі ретіндегі оқыту сапасын қамтамасыз етеді, ал ол өз кезегінде кешенді әдіс-тәсілдерді жүзеге асыруды, мектептегі оқыту сапасын бағалаудың біртұтас жүйесін құруды талап етеді. Демек «құзырет» және «құзыреттілік» ұғымдарын мектептегі педагогикалық тәрибеге енгізу білім берудің мазмұны мен әдістерін өзгертуді, іс-әрекет түрлерін нақтылауды талап етеді.

Құзыреттілік тәсіл білімдік парадигмадан біртіндеп мектеп бітірушінің қазіргі көпфакторлы әлеуметтік-саяси, нарықтық-экономикалық, коммуникациялық және ақпараттық қаныққан кеңістік жағдайында тіршілік ету қабілетін көрсететін құзыреттер кешенін игеруге жағдай жасау дағдыларын қалыптастыруға қарай бет бұруды білдіреді. Оқыту формасында оқушының өз еркімен білім алуына, материалды ойлау қабілетіне бағыттауға, оқытуды жаттанды түрде емес, шығармашылықпен меңгертуге көңіл бөлу қажет. Оқушы қиялы жүйрік, жан дүниесі нәзік, өзін қызықтырған істе белсенді, ақыл-қабілеті дамыған, сондықтан шығармашылық оған шын ләззат, қуаныш сезімін әкелуі тиіс.

Оқушылардың шығармашылығын дамыту жолдарын ақпараттық және коммуникативтік құзыреттіліктер арқылы іске асыруға болады.

Ақпараттық құзыреттілік арқылы нақты объектілер көмегімен қажетті ақпаратты іздеу, талдап таңдап (іріктеп) алу, ұйымдастыру, түрлендіру, сақтау және ақпаратты беру біліктері қалыптасады. Бұл құзыреттілік оқушының оқу пәндеріндегі және білім аймақтарындағы, сонымен бірге қоршаған дүниедегі ақпараттармен жұмыс істей білу дағдыларын қамтамасыз етеді.

Коммуникативтік құзыреттілік қажетті тілдерді, қоршаған адамдармен және оқиғалармен әрекеттестікте болу тәсілдерін білуді, топта жұмыс жасау дағдыларын, ұжымдағы әр түрлі әлеуметтік рөлдерді меңгеруді қамтиды. Оқушы хат жаза, анкета толтыра, сұрақ қоя, пікір таластыра т.б. білуі

тиіс. Бұл құзыреттілікті оқу үрдісінде игеру үшін коммуникациялардың нақты нысаналарының қажетті және жеткілікті саны және олармен жұмыс тәсілі белгіленуі тиіс.

Бүгінгі таңда білім саласының алдында дайын білімді, дағдыларды меңгеретін, қайталайтын ғана емес, шығармашылық бағытта жұмыс істейтін, тың жаңалықтар ашатын, біртума ойлау қабілетімен ерекшеленетін жеке тұлға қалыптастыру міндеті тұр. Бұл әрине, оқушылардың шығармашылық әрекетін дамытуда маңызды мәселе.

Ғылыми зерттеулерге сүйенер болсақ, оқушы шығармашылығын дамытуда «шығармашылық тапсырмалар» атауы педагогикада белгілі екі құрамдас бөліктен тұрады [2].

Қазақстан Республикасының 12 жылдық білім беру тұжырымдамасында педагог кадрлардың кәсіби – тұлғалық құзыреттілігін қалыптастыру басты мақсат екенін анықтай келе, 12 жылдық білім беруде педагог төмендегідей құзыреттіліктерді игеруі міндетті деп көрсетілген:

- ✓ Арнайы құзыреттілік – өзінің кәсіби дамуын жобалай білетін қабілеті.
- ✓ Әлеуметтік құзыреттілік – кәсіптік қызметімен айналысу қабілеті.
- ✓ Білім беру құзыреттілігі – педагогикалық және әлеуметтік психологияның негіздерін қолдана білу қабілеті [3].

Ендеше құзыреттілік дегеніміздің өзін қазіргі заман талабына сай педагог қауымының өзін-өзі өзгерте алу қабілеттілігі деп түсінуге болады. Білім саясатындағы түбегейлі өзгерістерді күнделікті оқу үрдісінде берілетін тапсырмалардан бастау қажет екендігі айқын көрсетілген. Оқушылар ұстаздар қауымынан тек білімге ғана емес, өмірге де үйрететін қабілеттілікті қажет етіп отыр.

Демек, болашақ педагогтеріміз осы ақпараттық қоғамнан қалыспай: жедел ойлаушы; жедел шешім қабылдаушы; ерекше ұйымдастырушылық қабілетті; нақты бағыт-бағдар беруші болып шығуы – бұл қазіргі заманның талабы. Міне, құзыреттілік қалыптастыру дегеніміздің өзі болашақ мұғалім – қазіргі оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыта отырып ойлаудың, интеллектуалдық белсенділіктің жоғары деңгейіне шығу, жаңаны түсіне білуге, білімнің жетіспеушілігін сезуіне үйрету арқылы ізденуге бағыттауды қалыптастырудағы күтілетін нәтижелер болып табылмақ. Бұның өзі өз кезегінде қазіргі ұстаздардан шәкіртті оқытуда, білім беруде, тәрбиелеп өсіруде белгілі бір құзыреттіліктерді бойына сіңірген жеке тұлғаны қалыптастыруды талап етеді.

Мұндай құзырлылықтың қатарына мыналар жатады: бағдарлы құзыреттілік; мәдениеттанымдық құзыреттілік; оқу-танымдық құзыреттілік; коммуникативтік құзыреттілік; ақпараттық-технологиялық құзыреттілік; әлеуметтік-еңбек құзыреттілігі; тұлғалық өзін-өзі дамыту құзыреттілігі. Аталған құзыреттілік қасиеттерді тұлға бойына дарытуда педагог қауымның арнайы әлеуметтік білім беру құзыреттілігінің жан-жақты болуы талап етіледі. Егер педагог өзінің кәсіби өсу жобасын дұрыс жолға қоя отырып, өзінің кәсіптік қызметіне нақты берілу арқылы тұлғаның алған білімін өмірде қолдана білетіндей тапсырмалар жүйесін ұсына алатын жағдайда болғанда ғана студент құзыреттілігін қалыптастыруға мүмкіндік табады. Бір сөзбен айтқанда, тұлғаға бағытталған білімдер жүйесі білім стандартына сай тұлғаның жан – жақты дамуына негізделген, алған білімін өмірдің қандай бір жағдаяттарында қолдана алатындай дәрежеде ұсыну педагогтің құзыреттілігіне байланысты болады.

Қазіргі аса қарқынды өзгерістерге толы әлеуметтік – экономикалық жағдайда білім беру жүйесінде педагогке қойылатын талап та ерекше екендігі түсінікті. Бұл мынандай фактілерге байланысты: [4]

- оқытудың әр алуан түрлері мен әдістерін қолдану;
- топтық жұмыс дағдыларын дамыту;
- әрекеттерге үйрету;
- нақты ситуацияларды талдау.

Мұғалімге өз ісінің маманы болумен қатар, оның бойында баланы жақсы көру, баланың көзқарасы мен пікірін сыйлау, тыңдай білу керек. Кез келген ұстаз «Балалар құқығы туралы заңды» және Конвенцияны әрқашан басшылыққа ала отыруы шарт. Бала құқығын сыйлау баланың құқықтық санасын көтеруге, құқықтық тәрбие беруде маңызы зор. Құқықтық мемлекет құруды мақсат еткен Қазақстан жағдайында баланың құқықтық түсінігін ерте қалыптастыру қоғамның болашақ тәртіпті, тәрбиелі азаматтардан тұратындығына кепіл болады. Мұғалімнің кәсіби құзіреттілігі – оның жан-жақты білімінен ұстаздық шеберлігімен, оқытудың жаңа әдістерін меңгерумен өлшенеді. Мұғалім қаншалықты білімді, шығармашыл болса, оның құзыреттілік аясы да соғұрлым кең болмақ. «Құзыреттілік» ұғымы педагогика саласында тұлғаның субъектілік тәжірибесіне ерекше көңіл аудару нәтижесінде ендіріліп отырған ұғым. Құзырлылық – белгілі сала бойынша жан-жақты хабардар, білгір деген мағынаны қамти отырып, қандай да бір сұрақтар төңірегінде беделді шешім шығара

алады дегенді білдіреді. Мұғалімнің кәсіби құзіреттілігінің негізгі шарттары [5]:

- ✓ Тұлғааралық және еңбектегі байланыс.
- ✓ Қызметтің экономикалық, әлеуметтік, құқықтық, адамгершілік, психологиялық аспектілерін меңгеруі.
- ✓ Қызметті жаңа жағдайға бейімдеудегі, басқару шешімін қабылдаудағы дайындығы.
- ✓ Практикалық кәсіби тапсырмаларды орындаудағы дайындық әлеуеті.
- ✓ Нақты жағдайларға байланысты қандай да бір әдістерді пайдалану біліктілігі.
- ✓ Тиімді шешім қабылдау қабілеті.

Қазіргі уақытта педагогика ғылымының бір ерекшелігі – баланың тұлғалық дамуына бағытталған жаңа оқыту технологияларын шығаруға ұмтылуы. Ғылымға мықтап енген «педагогикалық технология» ұғымына әр түрлі түсініктемелер берілген. (В.П. Беспалько, В.М. Шепель, И.П. Волков, М. Чошанов, М.В. Кларин, Г.К. Селевко т.б.).

А. Байтұрсынұлы өзінің «Мектеп керектері» еңбегінде былай деп жазды: «... Мұғалім қандай болса, мектеп һәм сондай болмақшы, яғни, мұғалім білімді болса, ол мектептен балалар көбірек білім алып шықпақшы, солай болған соң, ең әуелі мектепке керегі – білімді педагог, методикадан хабардар жақсы оқыта білетін мұғалім».

Баланың бойына білім нәрін себетін басты тұлға – ұстаз. Яғни, жас ұрпақты оқытуда тиімді жағдайлар жасау көбіне мұғалімге тікелей байланысты. Сондықтан, ұстаз ізденіс үстінде, оқытудың жаңа жолдарын енгізуді көздегені дұрыс болады. Педагогикалық қызметтің қалыптасуында қарым-қатынас түрлері ерекше орын алады, олар коммуникативтік, либералдық, демократиялық, шабыттандырушы және шығармашылық.

Мұғалімнің кәсібилігін анықтайтын өлшемдердің арасында ең басты орында сөзсіз, ұстаздық қызметтің қорытындысы – оқушылардың тәрбиелілігі мен дүниеге көзқарас деңгейін алуы керек. Себебі, олар оқушылардың алған білімімен кешендесіп, өмірде бағыт-бағдар алуға көмектеседі. Осы дәрежеге оқушыларды шебер мұғалім жетектейді, ал оның жеке басына қандай қасиеттер тән?

Ұстаз, біріншіден, халқымызға тән жастарымыздың да бойында бар адамгершілік сипаттағы дүниетанымына, өз мәдениетіне, әдет-ғұрып, салт-саналарына, қол өнері мен педагогикасына арқа сүйейтіндігіне және ашық жарқындығы мен бауырмалдығына, яғни қазақ ұлтының басқа халықтарын сіңіре алушылық қабілетіне ерекше назар аударғаны жөн [6].

Екіншіден, өзі оқытатын пәнді терең меңгеруге міндетті. Ол ақпараттарды еркін және икемді меңгеріп, оқушыларды өз білімінің аясында тез, әрі жеңіл түрде енгізіп, оларды сол білімдерді меңгертуге жұмылдыра алатындай болуы керек.

Үшіншіден, өздігінен білім алуға ынталы болуы қажет. Бұл қасиет педагогке әр уақытта өз білімін толықтырып, шығармашылығын арттырып отыруға немесе «екі есе оқу деген» принципі іске асыруға мүмкіндік береді. Мұғалімнің жеке басының үлгісі кәсібилікпен біте қайнасқан қасиет болуы керек. Себебі, кез келген ұжымдағы қарым-қатынас мұғалімнің жеке басының үлгісімен тығыз байланысты.

Білім беру жүйесіндегі қайта құрулардың негізгі субъектісі мұғалім. Қазіргі мектепте шығармашылық ізденіс қабілеті дамыған. Жаңа педагогикалық технологияларды жете меңгерген, мамандық шеберлігі қалыптасқан мұғалім қажет. Ол бір уақытта педагог, психолог және оқу үрдісін ұйымдастырушы технолог бола білуі керек. Үздіксіз педагогикалық білім беру жүйесі көп деңгейлігімен, көп сатылығымен ерекшеленетін динамикалық даму жүйесіне байланысты. Осыған орай қазіргі таңда бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілігін дамытуда мына міндеттер жүктеледі:

- ✓ Өзінің кәсібіне деген қызығушылығын арттыру.
- ✓ Өзін кәсіби маман ретінде сезіну,
- ✓ Педагогикалық біліктілігі сауаттылығы.
- ✓ Педагогикалық үдеріс теориясын өз тәжірибесінде пайдалана алуы.
- ✓ Оқытылатын пәндердің теориялық білімділігі.
- ✓ Шығармашылық қабілетінің болуы.
- ✓ Жаңа педагогикалық технологияны меңгеру, пәндерді оқытуда компьютерді пайдалана алуы.
- ✓ Өзінің педагогикалық жетістігі мен кемшілігін бағалай алуы.

Сонымен, жаңа технологияны меңгеруде мұғалімнің жан – жақты, білімі қажет. Қазіргі мұғалім: педагогикалық үрдісте жүйелі жұмыс жүргізе алатын, педагогикалық өзгерістерге тез төселетін, жаңаша ойлау жүйесін меңгере алатын, оқушылармен ортақ тіл табыса алатын, білімді, іскер, шебер болу керек. Жаңа педагогикалық технологияның ерекшеліктері – өсіп келе жатқан жеке тұлғаны жан –жақты дамыту. Инновациялық білімді дамыту, өзгеріс енгізу, жаңа педагогикалық идеялар мен

жаңалықтарды өмірге әкелу. Бұрынғы оқушы тек тыңдаушы, орындаушы болса, ал қазіргі оқушы өздігінен білім іздейтін жеке тұлға екендігіне ерекше мән беруіміз керек.

Әдебиеттер

1. Молдажанова А.А. Особенности формирования педагогической культуры будущего учителя.-Алматы, 1996
2. Білім берудегі менеджмент. Профессиональная компетентность учителя как условие развития системы образования. №1 – 2001.
3. Бастауыш мектеп. Маманның кәсіби құзыреттілігінің теориялық негізі. Б.Кенжебеков. №7 – 2004.
4. Шишов С.Е. Понятие компетенции в контексте проблемы качества образования // «Государство и образование», – 2002.
5. Касымова Г.М. Коммуникативная компетенция в обучении ИЯ. Алматы, – 2001.
6. Хуторской В.А. Ключевые компетенции как компонент личностноориентированной парадигмы образования. // «Народные образования», № 2, 2003.

УДК: 37.01

О.А. Четыркина, Ю.М. Андреева

КГУ «Гимназия № 6 города Семей», Julia-fish.76@mail.ru

ИЗУЧЕНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ ФОРМИРОВАНИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА В МЛАДШЕМ ШКОЛЬНОМ ВОЗРАСТЕ

THE STUDY OF THE FEATURES OF THE FORMATION OF EMOTIONAL INTELLIGENCE IN PRIMARY SCHOOL AGE

Нурсултан Назарбаев в ходе форума "Ұлы дала мұрагерлері" отметил, что эмоциональный интеллект является важным качеством конкурентоспособной личности. Умения убеждать, сочувствовать и слушать других, проявлять терпимость будут более востребованными, чем узкие технические компетенции", – сказал президент Казахстана.

На сегодняшний день особую важность и актуальность развития эмоционального интеллекта приобретает в младшем школьном возрасте, поскольку именно в этот период идет активное эмоциональное становление детей, совершенствование их самосознания, возможности к рефлексии и умения встать на позицию партнера, учитывать его потребности и чувства. Значение эмоций в младшем школьном возрасте очень велико, как и при психической деятельности, так и при становлении личности ребенка. Они обогащают психику, яркость и разнообразие чувств, делают его более интересным и для окружающих, и для самого себя. Разнообразие собственных переживаний помогает более глубоко и тонко понять происходящее.

В работах А.В. Алешинной, С.Т. Шабанова отмечается, что «...в современном мире для успешной адаптации к запросам общества, личность должна владеть развитым эмоциональным интеллектом, то есть способностью к осмыслению своих и чужих эмоций и управлению ими» [1].

Эмоциональное развитие в младшем школьном возрасте опережает интеллектуальное, поэтому духовно-нравственное воспитание является острой проблемой нравственных представлений личности и развития гуманных чувств. Недостаточное формирование этой сферы психики, может повлечь за собой возникновение многих внутриличностных и межличностных проблем и конфликтов, например, таких как непринятие себя и других, неумение работать в команде, неумение управлять своими эмоциями и т.д. По мнению автора Е.В. Коробицыной, «...в воспитании личности младшего школьника лежит эмоциональный интеллект, который подразумевает собой готовность ребенка учитывать его эмоциональное состояние в своей деятельности и уметь ориентироваться на другого человека» [2].

В современной педагогике наблюдения за детьми младшего школьного возраста показывают, что у одних детей с рождения заложены основы эмоционального интеллекта как одаренность одним из способностей. А у других детей эмоциональный интеллект проявляется в небольшом объеме [3].

Впервые обозначивших наличие способностей, не относящихся интеллектуальным, стал Говард Гарднер, он считал, что для достижения успеха важное значение имеет не один только ум, а целый спектр способностей интеллекта с различными разновидностями. В числе этих разновидностей: логико-математическая, вербальная сообразительности, пространственное мышление и другие [4].

В своих исследованиях Е.И. Изотова отмечает, что значимым является то, чтобы «...ребенок овладел способностями эмоционального интеллекта, а именно: – умением признавать свои чувства и принимать их такими, какие они есть; – умением контролировать свои чувства; – способностью сознательно влиять на свои эмоции; – способностью использовать свои эмоции на благо себе и окружающим; – умением эффективно общаться с другими людьми, находить с ними общие точки соприкосновения; – способностью определять и признавать чувства других, представлять себя на месте другого человека, сострадать ему [5].

Э.Л. Торндайк, знаменитый психолог, посвятивший немало сил распространению идеи IQ в 20-30 годах XX века, предположил, что одним из аспектов эмоционального интеллекта является социальный интеллект.

Считается, что от социального интеллекта возник эмоциональный.

П. Сэловей (Сейлови) включил, принятые Гарднером, личностные умственные способности в свое главное определение эмоционального интеллекта, расширив их до пяти главных областей:

1. Знание своих эмоций. Самосознание – умение распознавать свои чувства. Умение ориентироваться в своих чувствах дает возможность понимать самого себя, учит быть пронизательным. Люди, которые уверены в своих чувствах, являются лидерами, знают цель жизни, управляют деятельностью.

2. Управление эмоциями. Способность управлять своими чувствами, тоже основывается на самосознании. Такие люди способны в моменты тревоги, раздражительности и уныния успокоить себя более легко справляются последствиями неудач.

3. Мотивация для самого себя. Руководство эмоциями: умение утихомирить свой пыл, способность стать воодушевленным для плодотворной деятельности и достижения лучших результатов.

4. Распознавание эмоций в других людях. Умение сопереживать, знание желаний и нужд людей, являющееся основным «даром человечества» – эмпатией, позволяет выбирать профессии, связанные с заботой о других.

5. Поддержание взаимоотношений. Умелое обращение чужими эмоциями, являющееся признаком таланта общения позволяет своим обладателям иметь популярность, лидерство [6].

С приходом в школу у младших школьников меняется эмоциональный фон. В дошкольный период эмоциональные реакции вызывались игрой и общением, однако у младших школьников эмоции связаны с процессом и результатом учебной деятельности. Ведь большинство учащихся эмоционально реагируют на оценки, на мнение учителя.

Автор Гонина О.О. в своем учебном пособии «Психология младшего школьного возраста» отмечает, что, хотя младший школьник эмоционально реагирует на значимые для него события, у него формируется и умение управлять своими нежелательными эмоциями.

Мы считаем, что эмоциональную сферу младших школьников можно охарактеризовать следующими пунктами:

- 1) легкая эмоциональная отзывчивость на события;
- 2) непосредственность и откровенность эмоций;
- 3) переживание чувства страха в учебном процессе;
- 4) склонность к резкой смене эмоционального состояния;
- 5) яркость эмоционального реагирования на игры, общение и учебу;
- 6) незрелость определения своих и чужих эмоций, чувств;

Проанализированные исследования позволяют нам сделать вывод, что школьники с высоким и средним уровнем развития чувственной сферы адаптированы к условиям школьной жизни, легче устанавливают и поддерживают контакты с учителями и одноклассниками, они более успешны в процессе обучения. Однако дети с низким уровнем развития эмоционального интеллекта испытывают трудности в общении со сверстниками и учителями, часто конфликтуют с ними или оказываются в числе изолированных от класса. Они зачастую не справляются с эмоциональным состоянием в стрессовых и критических ситуациях. Успеваемость этих детей удовлетворительная.

Факторами, воздействующими на формирование эмоционального интеллекта, являются жизненные ситуации, которые могут приносить ребенку различные чувства тревоги, беспокойства, радости и т.д. Их значимость заключается в том, что осмысление ребенком своих эмоций и эмоций окружающих, дает ребенку заключение об окружающей его ситуации и готовит его к соответствующей эмоциональной реакции.

К.С. Кузнецова считает, что эмоциональный интеллект – это взаимосвязь коммуникативных, рефлексивных, поведенческих, способностей, выражающийся в эмпатии к людям, умении

контролировать эмоциональное состояние, одухотворенном, позитивном настрое, имеющих направленности внутриличностную и межличностную [7].

Немалую роль в становлении эмоционального интеллекта младшего школьного возраста играет его физическое состояние в данный период жизни. В.С. Мухина отмечает, что «физиологические трансформации вызывают большие изменения в психической жизни ребенка. В центре психического развития выступает формирование произвольности, планирование выполнения программ действий и осуществление контроля. Происходит формирование высших психических функций, усовершенствование познавательных процессов, что позволяет ребенку младшего школьного возраста производить уже более сложные мыслительные операции» [8].

Автор А.А. Осипова указывает, что «...школа также является важным фактором развития эмоционального интеллекта. Вступая в школьную жизнь, ребенок начинает активно взаимодействовать с одноклассниками, заводит новых друзей, принимает участие в жизни коллектива. Здесь у ребенка могут появляться проблемы во взаимоотношениях с окружающими из-за плохой адаптации или чрезмерной застенчивости. Также в процессе обучения, можно внести такой компонент как самоконтроль, когда ученикам позволено самим оценивать собственные действия и поступки. Необходимо давать детям говорить открыто о своих чувствах и эмоциональном состоянии» [9].

Таким образом, для формирования личности ребенка не менее важным является формирование эмоционального интеллекта. Это важно в период, когда наряду с развитием познавательных процессов происходит переход на новый уровень межличностного общения ребенка как со взрослыми, так и со сверстниками. Деятельность по развитию эмоциональной сферы ребенка способствует развитию личности в целом и развитию способности к познавательной деятельности, в частности.

Существуют разные способы повышения эмоционального интеллекта у детей как дошкольного, так и младшего школьного возраста:

- Различные игры, направленные на распознавание эмоций, повторение эмоций и их регулирование. Например, игра «Найди предмет глазами»: дети выходят из комнаты. Ведущий прячет предмет на видное место и приглашает детей. Дети должны найти предмет взглядом и тот, кто нашел – садится на своё место. Остальные дети, увидевшие эмоцию ребенка, нашедшего предмет, тоже легко находят предмет.

- Трудовая деятельность. Общий труд с единой благородной целью объединяет людей. Чувство успеха, удовлетворения от выполненной работы является источником единства. Например, участие в субботнике в рамках социально – значимой деятельности.

- Произведения живописи, музыки, литературы, содержащие элементы нравственного воспитания, знакомят с основными эмоциями как: радость, страх, удивление, печаль и т.д. Например, литературные произведения, при разборе которых дети выражают свое отношение к героям, сопереживают, дают советы.

- Для развития эмоционального интеллекта в младшем школьном возрасте можно использовать такой метод как психогимнастика.

- Прием «Раскрась свои чувства» предлагается раскрасить свое состояние в данный момент, выявить, какого цвета чувства испытывает ученик к герою, ситуации, какого цвета сама ситуация, с каким цветом ассоциируется персонаж и т.д. Выполнять можно и устно, и письменно.

- Рефлексивное чтение, основанное на эмпатии и сопереживании, – один из самых действенных способов эмоционального восприятия текста, который помогает учащимся не только понимать душевное состояние персонажей текста, авторское обоснование происходящего, но и подтекстовую информацию.

Также можно использовать сказкотерапию, театральные инсценировки, различные психологические и двигательные тренинги.

Делая вывод, следует отметить, что сама по себе эмоциональная сфера качественно не развивается, её необходимо развивать. Особенно остро данный вопрос стоит относительно младших школьников. В этой связи очень важен вопрос выбора эффективных методов развития эмоционального интеллекта в младшем школьном возрасте. Положительным моментом в психолого-педагогической практике является то, что на сегодняшний день существует достаточное количество эффективных методов развития эмоционального интеллекта как у детей, так и взрослых, среди которых можно отметить арт-терапию, игровую терапию, психогимнастику, беседу и чтение художественных произведений.

Литература

1. Алешина, А.В. Эмоциональный интеллект для достижения успеха / А.В. Алешина, С.Т. Шабанов. – Санкт-Петербург: Речь, 2012. – 336 с.
2. Коробицына, Е.В. Формирование позитивных взаимоотношений родителей и детей 5-7 лет. Диагностика, тренинг, занятия / Е.В. Коробицына. – Волгоград: Издательство «Учитель», 2012. – 133 с.
3. Стенберг Р.Дж. Практический интеллект. СПб: Питер. 2002. – 265 с.
4. Гарднер Г. Структура разума: теория множественного интеллекта. М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2007. – 512 с.
5. Изотова, Е.И. Эмоциональная сфера ребенка: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е.И. Изотова, Е.В. Никифорова. М.: Издательский центр "Академия", 2004. – 416 с.
6. Гарднер Г. Структура разума: теория множественного интеллекта. М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2007. – 512 с.
7. Кузнецова К.С. Педагогические аспекты развития эмоционального интеллекта// Профессиональная подготовка будущих учителей: проблемы, опыт, перспективы: сб. науч. ст. Саратов: Наука, 2012. – С. 76–83.
8. Мухина, В. С. Возрастная психология. Феноменология развития / В.С. Мухина. – Москва: Академия, 2008. – 608 с
9. Осипова, А. А. Общая психокоррекция / А.А. Осипова. – Москва: Сфера, 2012. – 510 с.

ӘОЖ: 37.01

М.Ж. Тезекбаева, К.А. Карменова

«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КЕАҚ, gulnar3745@mail.ru

КОММУНИКАТИВТІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

PSYCHOLOGICAL IMPORTANCE OF COMMUNICATIVE COMPETENCE FORMATION

Болашақ маманның шығармашылық тұлғасының белсенді бағытын оның тек кәсіби білімге жалпы қатынасы және оның қажеттілігі мен мұқтаждығы ғана емес, сондай-ақ білімді тәжірибелік іскерліктерді қабылдау мен меңгеру үрдісінің өзі де анықтайды. Ол – шығармашылықтың ізденістің алғашқы баспалдағы. Адамның белгілі бір әрекетінің түріне бейімделуі кәсіби даярлық әдісімен анықталады.

Адамның негізгі құрылымдық бейімделу бөлігіне мыналар кіреді:

- азаматтық қасиеті;
- еңбекке деген қарым-қатынасы, мамандыққа қызығуы, сол еңбек сапасына қатысты;
- тұлғаның кәсіби еңбек бағытылығы;
- жалпы жарамдылығы (дене және ақыл-ой);
- аранайы қабілеттері немесе белгілі бір іс-әрекетіне қажетті сапалар;
- білім, дағды, тәжірибе, белгілі кәсіби қызметке үйрену [1].

ЖОО оқыту процесінде нақты психологиялық-педагогикалық білімді хабарлау және меңгеру сферасында педагогикалық бағыттылық қажет, сонымен қатар кәсіби жеке сапаларды және педагогикалық көпшілдік (қарым-қатынасқа түсе білетін), педагогикалық бақылаушылық, педагогикалық шығармашылық, эмоционалды берік және т.б. шеберліктерді қалыптастыру қажет [1].

Қарым-қатынастың жеке стилін қалыптастырудың төмендегі жүйесін тиімді деп есептейміз:

- өз тұлғалық ерекшеліктерін зерттеу;
- жеке қарым-қатынастағы кем тұстарды анықтау, ұялшақтықты жеңу жөніндегі жұмыстар;
- өзінің жеке ерекшеліктерінің негізінде педагогикалық қарым-қатынас элементтерін игеру;
- педагогикалық қатынас технологиясын қарым-қатынастың қалыптасқан стиліне сәйкес игеру;
- педагогикалық қызметті жүзеге асыру, балалармен қарым-қатынасты – жеке стилінді бекіту [2].

Қарым-қатынастың жеке стилін қалыптастыра отырып, педагог ең алдымен өзінің психофизикалық аппаратын оның тұлғалығы, білімі және көз-қарасы балаларға «аударылатын» шығармашылық жеке компонент ретіндегі ерекшелігін анықтап алуы тиіс. Содан кейін өзінің коммуникативті қасиеттері балалардың жеке типологиялық ерекшеліктеріне сәйкес келетіндігіне не келмейтіндігіне көңіл аудару керек. Педагогикалық қатынас процесі мұғалімнің тұлғалығымен, адамгершілік құндылықтарымен, балалармен жұмыс істеуге ниеттілігімен және ұмтылысымен қамтамасыз етілуі керек. Қарым-қатынастың педагогикалық феномені – бұл, ең алдымен кәсіби-

этикалық компонент, яғни қарым-қатынастың әрбір элементі тәрбиешінің адамгершілік тәжірибесімен байытылып отыруы керек [3].

Білім беру жүйесінде бейінді оқытудың мақсаты мен міндеті ретінде біз мыналарды ерекшелейміз:

- оқушыларда психологиялық мәдениет пен гуманистік дүниетанымды қалыптастыру;
- оқушылардың ойлауын қалыптастыру;
- оқушылардың саналы кәсіби өзіндік реттелуіне жағдай жасау;
- оқушы қабілетінің дамуы мен ашылуына ықпал ету, әлеуметтік және коммуникативті компетенттілікті дамыту;
- өзіндік талдау дағдыларын, басқа адамдардың сезімі мен мінез-құлық мотивін түсіну.

Коммуникативті компетенциясы қалыптасқан тұлғаның құрылым моделі де қарастырылған [4].

Білім. Пәндік компетенцияға жалпы психологиялық білімдерді кіргізеді, сонымен қатар:

- болашақ мамандық іс-әрекетінің кәсіби саласы;
- еңбек өндірісі мен оқу іс-әрекетін ұйымдастырудың негізі;
- қарым-қатынас психологиясы мен этика негізі;
- танымдық іс-әрекеттің даму және көріну ерекшеліктері.

Іс-әрекет. Пәндік компетенция басқа оқу және тәжірибе жағдайларында психологиялық білімдерді тәжірибелі қолдану шеберлігі мен дағдысы психологиялық білімнің шығармашылық ауысымын ұсынады. Оқушылар өздерінің индивидуалды ерекшеліктерін ескере отырып НОТ тәсілін қолдана алулары қажет; танымдық процесстердің эксперименталды зерттеулерін жоспарлау, жүргізу және нәтижелерін талдау; мнемотехникалық тәсілдерді қолдану және ырықты зейінді реттеу тәсілдерін меңгеру; реакция берудің типтік тәсілдерін, қарым-қатынастың өзіндік мотивтерін, сонымен қатар қарым-қатынас бойынша серіктердің мотивтерін талдау; қарым-қатынастың тиімді құралдарын қолдану (кері байланыс, белсенді тыңдау және т.б.).

Қарым-қатынас. Пәндік компетенция, қарым-қатынас психологиясының теориялық білімдеріне негізделген әлеуметтік перцепция дағдыларын меңгеруді кіргізеді, сәтті қарым-қатынасқа қажетті өзара әрекет, коррекция және мақсатты дамытуды тиімді ұйымдастыру.

Эмоция. Пәндік компетенция эоционалды өзіндік реттеу мен өзіндік қолдау тәсілін меңгерумен анықталады.

Тұлға. Пәндік компетенция: психологиялық-педагогикалық білім негізінде алынған өзіндік конструкция, эмпатияға қабілеттілік, толеранттылық, саналы мотивті тұлғалық және кәсіби өзіндік реттелуге қабілеттілік

Жоғары қабілеттілік. Бейінді оқыту жағдайында психологиялық шығармашылық ойлауды, психологиялық қабілеттілікті дамыту.

Оқушылардың тікелей іс-әрекетіне негізделген оқу жұмысын түсіндіру үшін зерттеушілер «топтық жұмыс», «бірлескен оқу іс-әрекеті», «бірлесіп бөлінген оқу іс-әрекеті», «ұжымдық бөлінген оқу іс-әрекеті», «оқу бірлестігі» және т.б. сияқты заттар қолданды. Қазіргі уақытта отандық педагогикалық психологияда мұғалімнің топпен өзара бірлескен іс-әрекетін және оқу тобының ішінде өзара қарым-қатынастың көпжақтылығын түсіндіретін, басқа терминдерге қатысты жалпы және іс-әрекетте бағдарланған «оқу бірлестігі» терминін қолданады. Біріккен іс-әрекет ретінде өзара әрекеттесуші субъектілердің белсенді ұйымдасқан жүйесі мынадай болып сипатталады [5].

Біріккен іс-әрекетті талдау кезінде, біріншіден, мұғалім-оқушы сызығы оқушы-оқушы сызығы бойынша өзара әрекеттіктен толықтырылатынын ескеру қажет. Нәтижесінде көрсетілгендей, оқушы-оқушы оқу бірлестігі оқытудың тиімділігін көтеру үшін ғана емес, оқушылардың тұлғалық қалыптасып, дамуы үшін мәнді жолдарды ұсынады.

Әрбір тұлғаның сана-сезімі, мінез-құлқы, мәдениеті, өмірге көзқарасы, әр түрлі мамандықтардың ерекшелік сипаттарына қабілеттері бірдей бола бермейді. Олардың өзіндік ерекшелігі – тәрбиесіне, шыққан ортасына да байланысты [6].

Білім берудің басты ұстанымдарының бірі – жастарға кәсіптік бағдар беру. Кәсіптік бағдар беру – көп салалы әрі қиын үрдіс. Ал кәсіби даярлау – жас ұрпақты өзіне ұнаған тиісті мамандықты саналы таңдауға және маман ретінде дайындауға бағытталған жұмыстардың бірлескен іс-әрекеті. Кәсіби даярлық мамандықтар әлемінде, олардың мазмұны, ерекшеліктері, жеке тұлғаға қоятын талаптарын өз бойындағы қасиеттерімен ұштастырып, өндіріс, шаруашылық салаларының даму міндеттеріне, оның нарықтық экономика жағдайындағы рөліне сай саналы таңдалып алынған мамандыққа мүдделілігін тәрбиелеуді қажет етеді. Кәсіби іс әрекетке даярлау жүйесі қазіргі таңда

жастарды өз бетінше кәсіп үйренуде ғылыми-теориялық және практикалық қабілеттерін, ел экономикасындағы қажеттілікпен ұштастыру болып отыр.

Педагогикалық қабілеттілік:

- Адамның мінез-құлқында, іс-әрекетінде мейірімділік, адамгершілік сияқты жағымды көріністерді стимулдау;
- Қамқоршыға педагогикалық техникалық құралдар тобымен (сөз, дауыс, жест, ораторлық шеберлік) әсер ету;
- Тапсырыс берушіге кәсіби оқыту мен өзіндік тәжірибе процесі негізінде алынған білімді беру;
- Материалды образды, логикалық, бейнелі, мәнерлі баяндау.

Өзін-өзі басқару қабілеттілігі:

- Үлкен нервтік-психологиялық күшті бастан кешіру;
- Қамқоршының қызығушылықтары үшін өз қызығуларынан бас тарту;
- Психологиялық қысымды төмендету. [7].

Көп жылдық зерттеулердің нәтижесі көрсетіп отырғандай (М.В.Молоканова), психолог қызметінің нәтижелілігі коммуникативті қабілеттің қалыптасу деңгейімен анықталады. Олар: объектіге деген сезімталдық деңгейімен, психологиялық іс-әрекеттің процесі мен нәтижесі, проективті қабілеттің қалыптасу деңгейімен (немесе басқа адамның мінез-құлқына әсер ету күшімен) анықталады.

Іс-әрекеттің жеке тұлға дамуындағы ерекшеліктері әрекетінің нәтижесінен көрінеді. Адамның іс – әрекетін тиімді ұйымдастыру оның өз ісіне қызығу мен жауапкершілік сезімін оятады. Сонымен қатар бұл пайымдаулар тексті талдау, оның жекелеген бөліктерін ойша салыстыру, бұл бөліктердегі басты сәттерді ойша айқындау, бірегей көрініске біріктіру, жалпылау жатады.

Қарым-қатынаста қабылдау мен сөйлеуді түсіну, есте сақтау, сөйлеуді дамыту, сөйлеу бұзылыстары, бірнеше рет сөздік хабарламаны беру процесінде әртүрлі өзгерістер жүреді (қысқару, қосу, бұзу); мәтіндердің негізгі идеясын түсіну және беру айтарлықтай күрделі екендігі ерекшеленген [8].

Қабілеттілік те іс-әрекет сияқты сапалық жағынан, яғни автоматтандырылған репродуктивті, іздеушілік және шығармашылық тұрғыда қарастырылуы мүмкін. Кәсіби қабілеттіліктің қалыптасу деңгейімен сәйкес кәсіби іс-әрекеттің деңгейі анықталады. Н.В.Кузьмина іс-әрекеттің келесі сапаларын бөліп көрсетеді:

1. Репродуктивті – өзің білетін білімдерді басқаға жеткізе білу қабілеттілігі (алайда ең терең меңгерілген білімнің өзі кәсіби квалификацияның белгісі бола алмайды).

2. Адаптивті – тек іс-әрекет затын құрайтын ғана емес, сондай-ақ оны қабылдау мен түсіну ерекшеліктерінен тұратын білім мен қабілеттің жаңа деңгейіне жету.

3. Локальді модельдеуші білім – нақты аудиторияға сәйкес білімді беру ғана емес, сондай-ақ оларды құрастыра білу.

4. Жүйелі модельдеуші білім – білім жүйесінің, дағды мен қабілеттің қалыптасу стратегиясын меңгеру.

5. Жүйелі модельдеуші шығармашылық – дамуға қабілетті шығармашылық пен тұлғаның қалыптасу стратегиясын меңгеру.

Әдебиеттер

1. Климов Е.А Психология профессионального самоопределения. – Ростов-на Дону: Феникс, 1996. – 512 с.
2. Горянина В.А. Психология общения. – М.: Академия, 2005. – 416 с.
3. Зинченко Е.В. Самораскрытие и его обусловленность социально – психологическими и личностными факторами: дис. канд. психол. наук: 19.00.01. – Ростов-на-Дону, 2000. – 120 с.
4. Иванов П.Н. Влияние некоторых индивидуально-психологических особенностей на процесс общения: дис. канд. психол. наук: 19.00.01. – М., 1985 – 100 с.
5. Жақыпов С.М. Оқыту процесіндегі танымдық іс-әрекет психологиясы. Оқу құралы – Алматы: «Алла прима» ЖШС, 2008. – 216 б.
6. Ахтаева Н.С., Әбдіғалбарова А.І., Бекбаева З.Н. Әлеуметтік психология: Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2007. – 243 б.
7. Коломинский Я.Л. Социально-психологические проблемы взаимоотношений в малых группах и коллективах // Вопросы психологии – 1971. – № 6. – С. 101-111.
8. Бердібаева С.Қ. Творчестволық іс-әрекеттің этнопсихологиясы. – Алматы.: Қазақ университеті, 2006. – 216 б.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF PERSONALITY DEVELOPMENT IN PROFESSORIAL ACTIVITY

Исследования последних десятилетий показывают, что современное состояние профессии психолога предъявляет субъекту труда развития особых личностных качеств. Это касается различных областей специализаций психолога.

Изучение психологического аспекта профессиональной деятельности неразрывно связано с проблемами личности. Это взаимозависимый процесс, в котором можно проследить, как идет формирование человеческой личности в профессиональной деятельности и в тоже время определить особенности самой личности работника, оказывающие влияние на процесс и результат профессиональной деятельности.

В последние годы особо актуальной становится проблема исследования личности в рамках профессиональной психологии. Исторически сложились два направления исследований личности в ее профессиональном аспекте.

Первое направление сосредоточено на выявлении индивидуально-психологических особенностей личности и комплекса профессионально-важных качеств, их взаимосвязи и взаимовлияние в процессе конкретной профессиональной деятельности. Многие отечественные исследователи работают именно в данном направлении и опираются на концепцию профессионально важных качеств личности.

Второе направление ориентировано на изучение целостной личности в профессиональной деятельности. Типологический подход дает возможность характерологически описать и дать целостную личностную оценку профессионала.

Сам термин «профессиональный тип личности» был введен Э. Шпрангером. Он выделял шесть идеальных типов людей: 1) теоретический человек, 2) экономический человек, 3) эстетический человек, 4) социальный человек, 5) политический человек, 6) религиозный человек. Данные типы трактовались им как универсалии человеческой природы.

В данном направлении работал и А.Ф.Лазурский, который в основу классификации положил принцип активности приспособления личности к окружающей среде. Отношение между личностью и окружающей средой зависят от соотношения между эндо- и экзопсихическими элементами. Это может, породит чистые типы, когда интересы и профессиональная деятельность человека, развитие его знаний и навыков, его взглядов происходит в направлении, которое диктуется природными особенностями его нервно-психической организации.

Деятельность и личностные особенности психолога-исследователя интересовали харьковских психологов в начале XX века. Ими разрабатывалась проблема профессионально-личностных черт на основе, которой предполагалось создание системы тестов для тех, кто хотел бы заниматься психологическими исследованиями. Подбор тестов в основном касался двух сфер – вербальной и психоспективной, так как, по их мнению, психологу-исследователю свойственны такие способности как понимание речи и соответственно владение ею, наблюдательность и самонаблюдение, а так же психоспективная одаренность [1].

К.А. Рамуль рассматривая психологию ученого, анализируя необходимые и важные ему качества, в предполагаемом наборе личностных качеств выделяет: спонтанную любознательность, способность длительное время заниматься решением все той же проблемы, сравнительно высокую степень научной одаренности, которая в свою очередь предполагает развитие памяти, творческого мышления, фантазии и наблюдательности. Акцентирует внимание на таких чертах личности как:

- энтузиазм по отношению к работе и ее задачам;
- прилежание, как способность и склонность к продолжительному и усидчивому труду;
- дисциплинированность;
- способности к критике и самокритике, беспристрастия и умения ладить с людьми. При этом данные качества необходимы всем ученым, однако некоторым специальностям требуются специфическая научная одаренность (например для математика – математическая), психологу же какие-либо специальные психологические способности не требуются [2].

Американский психолог Дж.Голланд предложил ставшей наиболее популярной классификацию типов. Описание каждого из типов личности Дж.Голланд дает на основе определенной схемы: цели, ценности, Я-образ, образовательные и профессиональные роли, способности, специальные дарования, оригинальность достижения, личностное развитие, жизненный путь.

Акцентируясь на природных, биологически предопределенных свойствах французский психолог Л. Сенна предложил восемь типов личности отличающихся по темпераменту.

Значительный интерес вызывает типология И. Майерс-К.Бриггс базирующаяся на идеях К.Г.Юнга. По мнению К.Г. Юнга люди коренным образом отличаясь друг от друга, одновременно обладают одинаковой совокупностью архетипов, руководящих ими изнутри. В основу типологии заложена идея о том, что определенный тип поведения, определенный набор «функций» т.е. как действует в каждом отдельном случае, является характерным свойством каждого человека. Эта концепция, рассматривающая совместимости определенных типов личности с профессиональной средой.

В последующих исследованиях посвященных проблеме деятельности психолога-исследователя и его личностных качеств прослеживается попытка проведения дифференциации. В работе М.А. Дмитриевой и С.Л. Арефьева (1976) приведены данные по изучению взаимосвязи профессионально значимых качеств инженерных психологов и психологов труда. В исследовании принимали участие две группы – это инженерные психологи, ведущие лабораторную, экспериментальную работу и психологи труда, занимающиеся изучением различных массовых профессий и составлением их психологических характеристик. Как видим сферы деятельности групп соотносятся с теоретическим и «прикладным» элементами в их деятельности, что нашло отражение в структуре ПВК изучаемых групп, отмечаемых авторами как своеобразие, связанное со спецификой «профессиональной среды». Так для инженерных психологов оказались значимыми наблюдательность, аттенционные, мыслительные, имагинитивные, волевые и коммуникативные свойства личности. Несколько иная картина наблюдается у психологов труда, для которых наиболее значимыми оказались коммуникативные, волевые и моторные свойства [3].

На сегодняшний день большинство исследователей рассматривают два основных направления психологической деятельности – это академическая психология и практическая психология. Академическая психология представлена научным сообществом, практическая психология существует как система психологических служб, как совокупность психологических центров, занимающихся профориентационной и консультативной деятельностью, а также оказанием иных видов психологической помощи. Это дает возможность выделить две профессиональные подгруппы психологов: исследователи и практики. При этом отмечается, что структура профессионально важных качеств психологов-исследователей и психологов-практиков различна. И эти требования, предъявляемые к личностным особенностям специалистов, выводятся из различий в целях, задачах и методах профессиональной деятельности.

Литература

1. Труды всеукраинского института труда. Вып.1. Харьков, 1923
2. Рамуль К.А. О психологии ученого и, в частности, о психологии ученого-психолога// Вопр.психологиии 1965. – № 6. – С.126-135
3. Дмитриева М.А., Арефьев С.Л. Сравнительный анализ двух моделей деятельности психолога// Проблемы индустриальной психологии/ Под ред. А.А. Крылова, В.Д. Шадрикова. Ярославль, – 1976

УДК: 376

Ж.Р. Кабаева, С.Ж. Куандыкова, Д.С. Бащигулова
КГУ «СОШ № 20 РО» отдела образования по г. Семей УО ВКО

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИНКЛЮЗИВНОЙ ПРАКТИКИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

TOPICAL PROBLEMS OF INCLUSIVE PRACTICE IN PRIMARY SCHOOL

Реформирование системы образования в Казахстане, связанное с социально-политическими изменениями, происходящими в современном обществе, предъявляет к учителю начальной школы особые требования.

Возникла необходимость специального образования нового типа – инклюзивного образования, которое дает возможность детям с особыми потребностями включаться в систему общего среднего образования и участвовать в школьной жизни [1].

В условиях инклюзивного образования все учащиеся могут развиваться как личности, независимо от уровня интеллектуальных способностей и возможностей. Для этого в средней школе созданы условия для развития потенциальных возможностей каждого ребенка и его взаимодействия со средой. В связи с этим повышаются требования к учителям начальных классов, работающим в условиях инклюзивного образования. В Казахстане расширяется инклюзивная практика, появляется необходимость осмысления и практического воплощения ценностей инклюзии в реальной педагогической практике от дошкольного учреждения до вуза.

Современные исследования определяются необходимостью систематизации и обобщения основных трудностей и противоречий, возникающих в инклюзивном начальном образовании. Понимая принципиальное значение решения вопросов, связанных с материально-техническим обеспечением и оснащением образовательных учреждений, созданием образовательной среды для эффективности инклюзивной практики, рассматриваем проблемы, возникающие в практической педагогической деятельности педагогов инклюзивных классов.

Отмечаются затруднения в реализации инклюзивного обучения в школе, связанные с недостаточным нормативным регулированием численности обучающихся с различными вариантами нарушений в развитии в одном классе. Когда в классе несколько детей с разными видами нарушений, то для каждого из них требуется разработка индивидуального учебного плана, адаптированной образовательной программы на основе рекомендаций психолого-медико-педагогической комиссии (ПМПК).

Дифференциация образовательных программ и их реализация как условие образовательной инклюзии возможны только на основе владения педагогом целым рядом компетенций: владения современными технологиями обучения и воспитания детей с любыми нарушениями, технологиями организации различных форм совместной и индивидуальной деятельности всех обучающихся в рамках структурированного урока, средствами альтернативной коммуникации [2].

Внедрение образовательной инклюзии привело к появлению новой профессиональной компетентности педагога – инклюзивной, понимаемой как интегративно-личностное образование, обеспечивающее эффективность реализации инклюзивной практики. Инклюзивная компетентность должна стать частью профессиональной компетентности всех педагогов образовательных учреждений, независимо от того, реализуют они инклюзивную практику в настоящее время или будут работать с данной практикой

Для преодоления дефицита инклюзивной компетенции педагогов предусматривается профессиональная переподготовка в области специального образования или повышение квалификации в области инклюзивного образования учащихся с особыми образовательными потребностями. В инклюзивном обучении детей с сенсорными недостатками дополнительно для учителя начальных классов требуется повышение квалификации в области инклюзивного образования лиц с нарушением зрения (слуха) соответственно.

В школу может прийти ребенок с любым нарушением, что предполагает владение учителем технологиями обучения и воспитания детей с самыми разными диагнозами. Сохраняется высокая потребность в научно-методической помощи в инклюзивном обучении детей с сенсорными нарушениями, нарушениями речи, расстройствами аутистического спектра, которое нередко предполагает владение особыми технологиями, в частности технологиями альтернативной и дополнительной коммуникации.

Психолого-медико-педагогическая комиссия направляет ребенка с особыми образовательными потребностями в школу, должна учитывать ее возможности, в особенности кадровый состав, предметно-пространственную среду, материально-техническое оснащение, но окончательное решение остается за родителями, которые могут настаивать на обучении своего ребенка в школе, вблизи от дома.

Таким образом, учитель должен стать своего рода универсалом, способным проектировать и реализовывать инклюзивное обучение ребенка практически с любым видом ограничением возможностей здоровья. Инклюзивность образования существенно изменяет условия труда педагога, требует от учителя больших интеллектуальных и физических затрат, стрессоустойчивости, умения контролировать свое эмоциональное состояние.

Для реализации различных коррекционных курсов в разных случаях необходим тифлопедагог, сурдопедагог и олигофренопедагог. Проблема недостаточной компетентности педагогов в обучении детей с особыми образовательными потребностями решается с опорой на опыт специалистов, прежде всего, коррекционных образовательных классов и организацией командного взаимодействия специалистов, работающих в инклюзивных классах. Другими механизмами,

позволяющими преодолевать дефицит инклюзивной компетентности педагогических работников, поддерживать и направлять их усилия, становятся разнообразные стажировки и повышение квалификации [3].

Важной проблемой в реализации инклюзивной практики в начальном образовании, является проблема инклюзивной компетентности педагогических кадров.

В качестве критериев формирования инклюзивной компетентности определены следующие:

- мотивационный;
- когнитивный;
- рефлексивный;
- операционный.

В качестве мотивационного критерия выступает сформированность совокупности мотивов, адекватных целям и задачам инклюзивного обучения. Показателями, в которых раскрывается данный критерий, являются:

- осознание значимости проблемы интеграции людей с ограниченными возможностями здоровья в общество и возможности выбора ими способа получения образования;
- устойчивая направленность на осуществление инклюзивного обучения в условиях общеобразовательной школы;
- совокупность мотивов разных групп, направленных на осуществление педагогической деятельности в условиях инклюзивного обучения.

Когнитивный критерий характеризуется способностью педагогически мыслить в условиях инклюзивного обучения. Наличие общенаучных и социально-педагогических знаний является обязательной характеристикой любого высококвалифицированного социального педагога.

В качестве основных показателей, раскрывающих этот критерий, отмечают следующие:

- наличие системы специальных психолого-педагогических, медико-социальных и методических знаний и опыта познавательной деятельности, необходимых для работы с детьми с ограниченными возможностями здоровья в условиях инклюзивного обучения;
- знание и понимание специфики работы, технологий и методик педагогической деятельности в условиях инклюзивного обучения;
- знание и понимание проблем детей с ограниченными возможностями здоровья, обучающихся вместе с нормально развивающимися сверстниками.

Показателями рефлексивного компонента являются:

- анализировать опыт реализации идей инклюзивного обучения, собственный опыт познавательной и квазипрофессиональной деятельности и опыт других педагогов;
- адекватно оценивать результаты своей познавательной и квазипрофессиональной деятельности, замечать свои ошибки и стремиться их исправить;
- удовлетворять потребность в профессиональном и личностном росте и повышении уровня своей инклюзивной компетентности.

В качестве операционного критерия выступает наличие освоенных способов и опыта выполнения конкретных профессиональных действий в процессе инклюзивного обучения, которые отработаны в квазипрофессиональной деятельности и в ходе педагогической практики.

Подготовка педагогического корпуса к реализации инклюзивной практики предполагает ее научно-методическое и технологическое оснащение.

Основой эффективной инклюзивной практики педагога является его гуманистическая направленность, принятие «особых» детей. Однако принятие ценностей инклюзии не гарантирует способности педагога реализовывать особые образовательные потребности ребенка с ограничением возможностей здоровья. Командное взаимодействие специалистов в инклюзивном образовании необходимо, но осуществляет инклюзивное обучение в классе учитель, владеющий специальными методами, технологиями и приемами обучения и коммуникации. Следовательно, основной задачей в обеспечении эффективности образовательной инклюзии становится задача ее научно-методического и технологического обеспечения, решение которой станет основой формирования соответствующих компетенций будущих педагогов уже на уровне вузовской подготовки [4].

В связи с этим возникает острая необходимость в обучении педагогов технологии инклюзивного образования. Для реализации этих задач требуется обучение педагогов умению творчески и обоснованно строить организационно – педагогическую и логико-смысловую структуру занятий, критически мыслить, оперативно принимать решения, эффективно владеть технологией инклюзивного обучения, работать со специалистами разных профилей.

Проблема подготовки педагогов является одной из основных и центральных проблем современной педагогической и психологической наук как в нашей стране, так и за рубежом. Она относится к числу «вечных» проблем человеческого общества, т.к. поскольку существует общество, постольку функционирует воспитание и обучение, которое немыслимо без педагога. Современное состояние общественной жизни Казахстана характеризуется переоценкой общественных ценностей. Необходимы педагогическая подготовка и профессионализм педагога для оказания помощи детям в процессе развития и социальной адаптации.

Инклюзивная практика в большей степени требует диадического общения с «особым» ребенком. Для эффективной работы школьного учителя с инклюзивным классом нужна разработка специальных технологий сочетания фронтального и диадического общения на уроке, требующего владения дополнительными средствами коммуникации.

Успешность реализации образовательной инклюзии в существенной степени определяется отношением к ней родителей нормативно развивающихся обучающихся. Опыт показывает, что изменение отношения родителей к инклюзии в первую очередь будет определяться совершенствованием технологий обучения и воспитания детей в инклюзивных классах. Достаточно убедительный аргумент для родителей здорового ребенка в пользу инклюзии – его хорошие академические результаты и позитивное отношение к учебе, школе и одноклассникам; умение учителя транслировать обучающимся толерантное отношение ко всем детям, независимо от их психофизических, социальных, национальных и иных особенностей, и его владение технологиями организации конструктивного, партнерского взаимодействия между детьми.

Значимость решения этих проблем определяется их основополагающим значением и для успешности внедрения образовательной инклюзии. Опираясь на позицию представленных исследователей в области инклюзивного образования, мы выделяем совокупность элементов в педагогической профессиональной компетентности с точки зрения практических умений и навыков педагога инклюзивного класса:

1. Создание инклюзивной образовательной среды обучения, предполагает активное участие всех субъектов педагогического процесса. При этом компетентность педагога выражается в организационном умении сформировать дружественную атмосферу инклюзивного класса, где все учащиеся имеют возможность удовлетворить свои образовательные потребности и не оказаться в ситуации социальной депривации.

2. Характеристиками профессионализма педагога служит его мотивированная готовность к выделению приоритетов для каждого конкретного ребенка, в соответствии с которыми должен выстраиваться дальнейший учебно-воспитательный процесс.

3. Сочетание основ тактического и стратегического планирования при разработке индивидуального образовательного маршрута для учащихся. Педагогический профессионализм выражается в способности педагога инклюзивного класса к системному видению всех сильных сторон развития личности особенного ребенка, его социально-педагогических пробелов и стратегических резервов для восстановления полноценной интериоризации академического базиса и социального функционирования.

Литература

1. Состояние и развитие специального и инклюзивного образования в Республике Казахстан. Аналитический доклад. – Астана: НАО имени И. Алтынсарина, 2016. – 50 с.
2. Хафизуллина И.Н. Формирование инклюзивной компетентности будущих учителей в процессе профессиональной подготовки: дисс. канд. пед. наук. – Астрахань, – 2008.
3. Сабельникова С.И. Развитие инклюзивного образования // Справочник руководителя образовательного учреждения. 2009. – № 1. – С. 42-54.
4. Кузьмина О.С. Практика подготовки педагогов к работе в условиях инклюзивного образования // Инклюзивное образование: практика, исследования, методология: сб. материалов II-й Международ. науч.-практ. конф. – Москва: Буки Веди, 2013. – С. 582-588

ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚИТУДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУ ТУРАЛЫ НЕГІЗДЕРІ

FUNDAMENTALS OF DEVELOPMENT OF FUNCTIONAL LITERACY OF PUPILS IN TEACHING THE KAZAKH LANGUAGE

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту – бүгінгі заманның талабы. Функционалдық сауаттылық – тұлғаның сыртқы ортамен қарым- қатынасқа түсе алу қабілеті және сол ортаға барынша тез бейімделе алуы мен қарым – қатынас жасай алуының көрсеткіші [1]. «Функционалдық сауаттылық» – ұғымы өткен ғасырдың 60- жылдары ЮНЕСКО құжаттарында пайда болды және кейіннен қолданысқа енді.

Мектептерде қазақ тілінің оқыту сапасын көтерудің басты шарты ретінде оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру олардың коммуникативтік құзыреттілігін дамытуға негізделеді. «Құзыреттілік» – оқушының алған білімі мен біліктерін күнделікті өмірде қолдана алу қабілеттілігі. Ал, «коммуникация» – қарым – қатынас, өзара байланыс дегенді білдіреді [2].

Мемлекеттік тілді оқыту – қазіргі заман талабы, өмірлік маңызы бар өзекті іс болып отыр. Сондықтан жалпы білім беретін мектептегі «Қазақ тілі мен әдебиеті» пәнін оқытудың мақсаты – оқушыларды қазақ халқының ұлттық көркем әдебиет туындыларымен жүйелі түрде таныстырып, сол негізде оқушыларға жан-жақты тәрбие бере отырып, әдебиетіміздің төл туындыларымен, көркем мәтіндерді оқыту барысында қазақ тілінде ауызша және жазбаша сөйлеу тілін дамыту, шығармалардан қысқа үзінділер оқып, түсіне алуын қамтамасыз ететін тілдік негіз қалыптастыру. Тіліміздің өзіндік қалыптасқан нормаларын, жалпы айтқанда грамматикасын үйрету – қазақ тілінің басты міндеті болып табылады. Сонымен қатар, түрлі көрнекілік құралдарды қолдану, сұрақ-жауап, талдау, жинақтау, ажырату, тақтаға жазу, айтқан ойды мысалдармен дәлелдеу, сөздікпен жұмыс, нақтылы және жалпылама тапсырмалар беріп, шағын шығармашылық жұмыстарды орындату сияқты әдіс- тәсілдер арқылы оқушының сөйлеу дағдысын қалыптастырып, бірін – бірі бағалап, пікір білдіруге дағдыландыруға болады. Осындай әрекеттерді түрлендіріп, жүйелі түрде пайдалану – шәкірттерді өз бетімен жұмыс істеп, қорытынды пікір айта білуге жетелейді. Орта буын оқушыларының арнайы ереже дәптерлері, альбомдары, сөздіктері, кестелері болуға тиіс. Сонымен бірге шығармашылық дәптері бөлек болғаны дұрыс. Шығармашылыққа жақын кейбір оқушылар сол дәптерге әңгіме, мақала, күнделік, пікір жазып үйренуіне мүмкіндік туады. Оқушылардың қазақ тілінде тілдік қатынас жасау деңгейін жетілдіруде, әсіресе жазылым әрекетін дамыту керек. Сауатты жазу дағдысын қалыптастыру үшін төмендегідей жазба жұмыстары жүргізілуі тиіс. Мұндай жазба жұмыстарына жататындар:

1. Жазбаша жаттығулар
2. Қысқа мәтіндер
3. Диктанттың түрлері
4. Сөздікпен жұмыс
5. Іс – қағаздарының үлгілері
6. Эссе

Жеке сөйлемдермен жұмыс істеу дағдысы қалыптастырылғаннан кейін оқушыны шағын, қысқа мәтінмен жұмыс істеуге дағдыландыру керек. Мәтінді мәнерлеп оқытып, мазмұнын айтқызу керек. Мәтінмен жұмыс істеудегі жұмыс түрі:

Мәтінмен жұмыс түрі		
Мәтінді мәнерлеп оқу	Мәтінді жаттау	Мәтінді ауызша мазмұндау
Мұнда мәтінді пысықтайды	Бірнеше рет қайталап оқу арқылы есте сақтайды	Мәтіннің мазмұнын тірек сөздер арқылы жеткізеді

Оқылым бөлігінің негізгі құрылымын айқындайтын ең басты көрсеткіш – мәтін. Мәтін қызықты, өзекті, күнделікті өмірге сай, түсінікті болғаны дұрыс. Мәтінмен жұмыс жасаудың қарапайым жаттығуларын мазмұндаудан бастайық. Кестеде функционалдық оқу сауаттылығын дағдыларының кейбір түрлерін – мәтінмен жұмыс жасау көрсетілген.

Тапсырма	Қалыптасатын білік- дағдылар
Мәтінге сәйкес келмейтін ақпаратты таңдаңыз	Берілген ақпараттан керектіні ажырата алады
Мәтіндегі басты тірек сөздерді табыңыз	Негізгі ойды білдіретін мағыналы, маңызды сөздерді іріктейді
Мәтін бойынша толық, негізгі ақпаратты табады	Берілген ақпаратты саралай алады
Мәтінге нақтырақ тақырып қойыңыз	Мәтіндегі негізгі ойды ажырата алу дағдысын меңгереді
Мәтіндегі асты сызылған сөздердің мағынасын ашыңыз	Сөз тіркестерін түсініп, күнделікті өмірде қолдана алады
Мәтін мазмұнына мақал – мәтел сәйкестендіріңіз	Мақалдар мен даналық сөздерді сөйлеу дағдысына сіңіреді

Сондай-ақ, қазақ тілі сабағындағы сөздік қорды дамыту жұмыстары мынадай әдіс – тәсілдер арқылы жүзеге асады. Ол- сұрақ- жауап, диалог, аударма, кітаппен жұмыс. Көрнекілік әдіс – сабақ сайын жүргізілетін әдіс. Көрнекілік тақырыпқа сай, көзге тартымды, эстетикалық жағынан жақсы, ірі және екі немесе үш түстен болуы керек. Мысалы; «Ұлттық киімдер» тақырыбын өткен кезде киімдердің суретін көрсету арқылы немесе сыныпқа кәдімгі киімдерді көрсету арқылы жүзеге асыруға болады. Сұрақ- жауап әдісі – балалардың тілін дамыту үшін маңызды әдіс. Қай сынып болсын, сабақтың қай кезеңінде болсын қоюға болады, түрі өте көп, жас ерекшелігіне байланысты сұрақ дайындалады. Көрнекілік әдістер оқу материалын оқушылардың көзімен көріп, нақтылы түсінулеріне мүмкіндік береді. Бұған демонстрация, иллюстрация тәсілдері жатады. Тәжірибелік әдістердің ішінде ең көп қолданылатыны – жаттығу әдісі. Оқу барысында теориялық ережелер мен қағидаларды қайта пысықтап, тиянақты меңгеру жаттығу арқылы орындалады. Жаттығудың ауызша түрі оқу материалын ауызекі баяндауға дағдылану мақсатын көздейді. Оқушыларды сөйлеуге жаттықтыру жұмысы тілдік материалдан тұратын жаттығулар арқылы жүргізіледі.

Жаттығулар түрлері		
Грамматикалық	Лексикалық	Фонетикалық
Сөйлем құрау	Еркін, тұрақты сөз тіркестерімен жұмыс	Сөздердің дыбысталуы бойынша жұмыс

Сөйлеу тілін дамытуда диалогтың берері мол. Диалог – сөйлесудің ең негізгі түрі болып саналады. Мақсатты құрылған жағдаяттар арқылы ауызекі сөйлесуге үйрету оқушыларды қызықтырады. Ауызекі сөйлесу жауап алу арқылы жүзеге асады. Грамматикалық материалды және лексикалық тақырыптарды оқытуда тірек –сызбалардың қолданылуы тілді дамытуға әсер етеді. Оқу сауаттылығының негізі- мәтінмен жұмысты қалыптастыру болып табылады. Тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым дағдыларының ерекшеліктері арқылы іске асады. Оқушының сөйлеу әрекетін дамыту біріншіден, тілдің лексикалық, грамматикалық нормаларын меңгертуге байланысты болса, екіншіден, сөйлеу дағдылары сөйлеу әрекетінің оқылым, тыңдалым, айтылым, жазылым түрлерімен байланысты болады. Жаңа сөздерді меңгертудің жолдары:

- Сөздерді көрнекі құралдар арқылы меңгерту;
- Жаңа сөздерді контекст арқылы түсіндіру;
- Синонимдер арқылы түсіндіру;
- Антонимдер арқылы түсіндіру;
- Туынды сөздердің жасалуын талдау арқылы түсіндіру.

Осы айтылған әдістерді оқушыға меңгертудегі интерактивті әдістер: кластер, диаграмма, мақсатты оқылым, сурет, сызбалар т.б. Кластер тәсілін қолдану оқушының танымдық түсінігін кеңейтіп, ойлау мен есте сақтау қабілетін дамытады.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру үшін Б. Блум таксономиясы деңгейінде оқу тапсырмаларын орындату арқылы жүзеге асыруға болады деп есептеймін. Күтілетін нәтиже:

- Мағынаны ажырата алады;
- Топпен жұмыс істеу құзыреті артады;
- Көшбасшылық анықталады;
- Білім, білік дағды деңгейі көтеріледі;
- Өз ойын айтуға төселеді;
- Функционалдық сауаттылығы артады.

Қорытындылай келе, тілді оқушының ойлау дағдысымен тікелей байланыстыра отырып, баланы қысқа әңгімелер түріндегі жаттығу жұмысына бейімдеу қажеттігін әр педагог түсінуі шарт. Заман талабына сай жаңа заман оқушысының функционалдық сауаттылығы жоғары болуы тиіс. Ал

оқушының функционалдық сауаттылық деңгейін арттыруда баланы ойлантуымыз маңызды. Сындарлы ойлантудағы маңыздылардың бірі- кері байланыс [3]. Қандай адам болмасын, ой- өрісінің, білімінің, мәдениеті мен рухани дүниесінің қаншалықты екені оның жазған жазуынан, сөйлеген сөзінен байқалады. «Кісіге қарап сөз алма, сөзіне қарап кісіні ал», - деп ұлы Абай тегін айтпаған. Ана тілінің мол байлығын игерген, құдіретіне түсінген адам өзіне де, өзгеге де талап қоя алады, сөзді қалай болса солай қолдануға жол бермейді.

Әдебиеттер

1. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары / ҚР 2012 ж қаулысы.
2. ҚР білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, – 2010.
3. Оразақынова Н., Кенжебаева Г.М. «Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру жолдары» ғылыми мақаласы, 2012.

УДК: 37.01

Е.Е. Шаймардан

НАО «Университет имени Шакарима города Семей, erke_98kz_98@mail.ru

ВОЗРАСТАНИЕ РОЛИ ОТБОРА И СТРУКТУРИЗАЦИИ ИНТЕГРАТИВНЫХ ЗНАНИЙ THE INCREASING ROLE OF THE SELECTION AND STRUCTURING OF INTEGRATIVE KNOWLEDGE

Состояние образования в современном мире сложно и противоречиво. С одной стороны, образование в 21-м веке стало одной из самых важных сфер человеческой деятельности; огромные достижения в этой области легли в основу грандиозных социальных и научно-технологических преобразований, характерных для уходящего века. С другой стороны, расширение сферы образования и изменение ее статуса сопровождаются обострениями проблем в этой сфере, которые свидетельствуют о кризисе образования. Эволюция новых информационных технологий в образовании как универсального, полифункционального средства познания – системообразующий, синтетический характер новых информационных технологий в образовании, обеспечивающий эффективную поддержку его целостности. Этическая доминанта как смыслообразующий стержень образования – обусловленность возрастанием роли личности в информационном обществе; воспитание человека в духе мира, взаимопонимания, другодоминантности, толерантности и ответственности; формирование макромышления гражданина Мира, глобальной этики, ориентации личности на высокую меру ответственности за судьбу своей страны и человечества в целом. Экологизация, природосообразность образования – ориентация образования на цели понимания и сохранения природы; инфоноосферное развитие общества, сохранение биосферы планеты и выживание человечества как вида; становление ноосферной личности, способной решать глобальные проблемы человечества; осознание путей обеспечения выживания цивилизации и сохранности человеческой сущности при создании искусственного интеллекта; практическое включение личности в природоохранную и природоисследовательскую деятельность.

Возрастание роли отбора и структуризации интегративных знаний в содержание образования – динамичность, мобильность определения стандарта знаний в образовании, обладающих устойчивостью ключевых понятий, теорий к происходящим переменам в науке и культуре, характеризующихся низким темпом устаревания, но и одновременно корреляция стандарта с современным уровнем научных знаний и спецификой современной социокультурной ситуации. Таким образом, выделенные новые ориентиры образования информационного общества обуславливают решение важнейшей задачи в «стратегии выживания» человечества – обеспечение новому поколению «мягкой посадки в будущем», успешной социализации новых граждан этого общества в условиях стремительно приближающейся информационной будущности.

Состояние образования в современном мире сложно и противоречиво. С одной стороны, образование в 21-м веке стало одной из самых важных сфер человеческой деятельности; огромные достижения в этой области легли в основу грандиозных социальных и научно-технологических преобразований, характерных для уходящего века. С другой стороны, расширение сферы образования и изменение ее статуса сопровождаются обострениями проблем в этой сфере, которые свидетельствуют о кризисе образования. И, наконец, в последние десятилетия в процессе поисков путей преодоления кризиса образования происходят радикальные изменения в этой сфере и формирование новой образовательной системы. Место образования в жизни общества во многом

определяется той ролью, которую играют в общественном развитии знания людей, их опыт, умения, навыки, возможности развития профессиональных и личностных качеств. Эта роль стала возрастать во второй половине 20-го века, принципиально изменившись в его последние десятилетия. В последние десятилетия в процессе поисков лучшей модели образования, в этой сфере происходят радикальные изменения – формирование новой образовательной системы. Старая или традиционная система образования понимается как простое усвоение учащимися некоторой суммы знаний, накопленных человечеством в различных областях, и ученик представлен лишь как объект обучения. Современная же культурная ситуация в стране и в мире требует существенного пересмотра традиционной образовательной системы. Проблема модернизации системы образования является приоритетной во всех посланиях президента Республики Казахстан народу Казахстана, в частности в «Плане нации – 100 шагов по реализации пяти институциональных реформ» и в «Стратегии «Казахстан – 2050».

В «Плане нации – 100 шагов по реализации пяти институциональных реформ» в шагах 76-79 говорится об изменениях в сфере образования. Особое место уделяется 76 шагу, в котором президент говорит, о необходимости повышении качества человеческого капитала на основе стандартов стран ОСЭР. Для этого проводится поэтапное внедрение 12-летнего образования, обновление стандартов школьного обучения для развития функциональной грамотности, внедрение подушевого финансирования в старшей школе, создания системы стимулирования успешных школ. В 79 шаге президент акцентирует внимание на повышении конкурентоспособности выпускаемых кадров и рост экспортного потенциала образовательного сектора. Для удовлетворения образовательных потребностей современного общества и его устойчивого развития необходимо использование в системе образования информационных и коммуникативных технологий, так как информационная культура и грамотность стали залогом успешной профессиональной деятельности человека. Использование информационных технологий в образовательном процессе позволяет повысить эффективность уроков, усилить привлекательность подачи материала, осуществлять дифференциацию в обучении, а также разнообразить формы обратной связи. Особое место занимают технологии позволяющие развивать активность и самостоятельность учащихся. Это обучение в сотрудничестве, проектное обучение. Современное общество требует от учащихся и педагогов системно-деятельностного подхода к образованию, при котором знания учащийся получает через деятельность и, благодаря сопровождению учителя в процессе, приводит свои знания в систему. Важной чертой развития образования является его глобальность. Эта черта отображает наличие интеграции в современном мире, тесных взаимодействий разных государств во всех сферах жизни. Об этом говорится в 77 и 78 шагах «Плана нации – 100 шагов по реализации пяти институциональных реформ». В нашей стране в 15 городах открыты Назарбаев Интеллектуальные школы на базе которых проходит апробация международных систем образования и трансформация полученного опыта по общеобразовательным школам страны.

Изучив множество источников по данной теме можно отметить несколько тенденций в образовании.

Первая тенденция – гуманизация. Ученик – это высшая социальная ценность государства. Образование должно быть нацелено на наиболее полное раскрытие его способностей и возможностей и удовлетворение его образовательных потребностей.

Вторая тенденция – национальная направленность образования, которая заключается в неотделимости образования от национальной основы, в органическом сочетании образования с историей и народными традициями, сохранении и обогащении национальных ценностей казахстанцев. Существование данной тенденции подтверждается созданием идеи Мэнгілік Ел. Этой идее посвящены 85 и 89 шаги «Плана нации – 100 шагов по реализации пяти институциональных реформ».

Третья тенденция – открытость системы образования. Это значит что система образования носит открытый характер и все субъекты образования (учителя, ученики, родители, общество) могут влиять на образовательных процесс.

Четвертая тенденция – перенос акцента с учебной деятельности педагога на продуктивную учебно-познавательную, трудовую, художественную и другую деятельность ученика. Деятельностный подход позволяет воспитать конкурентоспособную личность, умеющую ориентироваться в образовательном пространстве и принимать быстрые решения в дальнейшем.

Пятая тенденция – нераздельность обучения и воспитания, заключающийся в их органическом сочетании содержания обучения и воспитания, с целью формирования целостной и гармонично развитой личности.

Шестая тенденция – глобальность обучения. Президент Ассоциации вузов РК Рахман Алшанов говорит: «Образовательная политика Казахстана, направленная на присоединение к Европейскому образовательному пространству, обязательно подразумевает собой повышение конкурентоспособности в области образования»

Седьмая тенденция – переход от воспроизведения к пониманию, осмыслению, использованию добытых знаний на практике. Благодаря этому создаются условия для самореализации, самоопределения личности ученика.

Восьмая тенденция – творческая направленность образовательного процесса. Каждый учащийся может реализовать в процессе обучения свои способности и возможности. Этому способствует личностно-ориентированное обучение, широко применяемое в наших школах.

Исходя из всего вышесказанного можно нарисовать портрет современного учителя и школьника. Выпускнику современной школы нужны не сумма знаний и умений, а способности к их получению; не исполнительность, а инициатива и самостоятельность. Саморазвитию научить напрямую нельзя – эта способность не передается. Но педагог может создать условия для «выращивания» этой способности. Умение создать такие условия становится профессиональным требованием к педагогу. Для реализации новых целей образования нужен новый учитель – педагог-профессионал. В отличие от специалиста в предметной области профессионал должен уметь работать с процессами образования и развития. Педагог-профессионал – это уже не транслятор предметных знаний, он становится организатором учебной работы по решению творческих задач, многоплановой социально значимой деятельности подростков. Педагог имеет дело с человеком развивающимся, его действия строятся на знании психологии личности, основных подходов к пониманию и объяснению характера, развития личности в определенные периоды жизни. Приобретение новых знаний, информации, умений, навыков, утверждение ориентации на их обновление и развитие становятся фундаментальными характеристиками работников в постиндустриальной экономике. Новый тип экономического развития, утверждающийся в информационном обществе, вызывает необходимость для работников несколько раз в течение жизни менять профессию, постоянно повышать свою квалификацию. Сфера образования существенно пересекается в информационном обществе с экономической сферой жизни общества, а образовательная деятельность становится важнейшей компонентой его экономического развития. Не нужно также забывать, что информация и теоретическое знание являются стратегическими ресурсами страны и, наряду с уровнем развития образования, во многом определяют ее суверенитет и национальную безопасность. Становление образования как важнейшего фактора преодоления отсталости в развитии большей части человечества. Функции образования выполняют самые различные социальные институты, а не только школы и ВУЗы. Важнейшие образовательные функции берут на себя предприятия. Так, крупные промышленные предприятия обязательно имеют в своем составе подразделения, занимающиеся подготовкой и переподготовкой кадров.

Литература

1. План нации – 100 шагов по реализации пяти институциональных реформ
2. Ежегодные послания Президента Республики Казахстан – Лидера нации народу Казахстана.
3. Рудакова Д.Т., н.с.ЦНИТ ИОСО РАО. Интернет-технологии в деятельности учителя. Материалы научно-практической конференции "Интернет-технологии в современном школьном образовании"// www.ioso.iip
4. Стратегии вхождения Казахстана в число 50-ти наиболее конкурентоспособных стран мира».

ӘОЖ: 37.01

Е.Ч. Жакпаров

«Innovative college» мекемесі, Семей қ., guma_6565@mail.ru

ҚАЗАҚ ЖАСТАРЫНЫҢ КЕЛБЕТІН ТӘРБИЕЛЕУ

EDUCATION OF THE IMAGE OF KAZAKH YOUTH

Патриоттық қасиет – бұл адамгершілік тәрбиесінің негізгі бір тармағы, адам бойындағы негізгі құндылықтар болып табылады. Халқымыздың бойындағы патриоттық құндылық ұрпақтан-ұрпаққа беріліп отырған заңдылық тұрғысыдан да қарастыруға болады. Ә. Қалмырзаев: «Бұл сезім әркімге әр кезеңде (яғни, әртүрлі жаста) оянып, кейін кәмілетке келгенде біржола буыны қатып, тәжірибемен, жаспен, уақытпен, біліммен, қоршаған ортаның ықпалымен, мемлекеттік және қоғамдық әлеуметтік институттардың (балабақша, отбасы, мектеп, жоғары оқу орындары, бұқаралық ақпарат құралдары, қоғамдық ұйымдар, саяси ұйымдар мен қозғалыстар) әсерімен қалыптасады» деп жазады.

Адам бойына патриоттық сезімнің қалыптасуына отбасы тәрбиесі әсер етеді.

«Ел болсам десең, бесігіңді түзе» – дейді ұлы жазушы Мұхтар Әуезов. Біздің халқымыздың тәрбие тәсілдерімен тәжірибелері көп. Халқымыздың ғасырлар бойы қалыптасқан салт-дәстүр, әдет-ғұрып үлгілері мен өнегелері соның айғағы. Елін сүйген адам сол елдің салт-санасын, мәдени мұрасын қастерлеп, өнеге тұтуы тиіс.

Патриоттық сезімнің нысаны мен азаматтық парыздың өтелер өлшемі – Отан. Оны таратып айтсақ, бұл – туған жер, оның табиғат байлықтары, ұлттың тілі, дәстүрі, мәдени ескерткіштері, тарихы жасалған өлкедегі киелі орындары. Олардың адам санасына жылылық, жақындық, туысқандық сезімдерді ұялатып, ізгі де ерлік істердің бастауына айналуы – патриотизмге тәрбиелеудің арқауы. Қоғамның рухани-адамгершілік мәселелері, ҚР білім беру мекемелерінде тәрбие жүйесі мәселелері көбінесе мемлекетіміздің ХХІ ғасырда басынан өткізген әлеуметтік өзгерістерге байланысты. Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың «Қазақстан –2030» жолдауында: «Оқушыларды Қазақстандық патриотизмге, шығармашылық жағынан дамыған жеке тұлға ретінде тәрбиелеу қажет. Бүгіннен бастап ұлттық мінез-құлық, биік талғампаздық, тәкаппарлық, тектілік, білімділік, биік талғам, ұлттық намыс қасиеттерін сіңіріп қалыптасуымыз керек,» – делінген. Отанын сүю, патриотизм деген ұғымдар отбасына, жақынына, туған қаласына (ауылына) деген сүйіспеншіліктен басталады. «Елдің елдігін оның тарихы, әдебиеті, салт-дәстүрі сақтайды» деген ұғымды бастау етіп алатын болсақ, патриотизмге тәрбиелеу үрдісін шартты түрде мынадай іс-шараларға бөлуге болады:

- тілді құрметтеу;
- ұлттық салт-дәстүрді зерделеу;
- елдің тарихы мен мәдениетін оқып зерттеу;
- ата-бабалар өсиетін оырндау;
- жер байлығы мен табиғатты қасиеттеу.

Әлеуметтік құрылымның өзгеруі, кеңестік идеологиялық институттардың жойылуы, «жабайы», нарықтық қатынастар, қоғамда қалыптасқан рухани өмірдің бұзулуы, «өз ойыңды еркін айту керек дегенді», «бәрін істеуге болады» деген ақпарат құралдарының әсерінен идеологиялық, вакуум пайда болып ізгілікке қарсы идеялардың көзқарастардың, құбылыстардың (нашақорлық, алкогольизм, жыныстық көргенсіздік, жеке бастық прагматизм, арсыздық, ашушақтық және т.б.) дамуына әкелді. Бұлар біздің жастарға кері ықпал жасайды.

Қандай мемлекеттің де ертеңі еңселі, бала-шағаның баянды болуы жастардың тағдыр-тәлейінің қалай қалыптасқанына байланысты. Сондықтан мектептер мен өзге де оқу орындарының басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарды игеруге қабілетті, ғылым мен тәжірибе жүзінде терең білім ала отырып, жеке тұлға болып қалыптасуға дайын ұрпақ тәрбиелеу.

Жастарымыздың бойына елжандылық, азаматтық, жоғары ізгілік пен адамгершілік сезімдерді жан-жақты жетілгенде ғана Қазақстандық патриотизм сезімі асқақтай түседі.

Жас ұрпаққа ұлттық тәрбие берудің бағдарлы идеялары еліміздің Президенті Н. Назарбаев мемлекеттік идеология мәселесін ұдайы есте ұстауымызды ескере келе былай деп жазады: «Бес арыстарымызға арналған тарихи зерде кешенінде мен Қазақстандық отаншылдық сезімін тәрбиелеуге көңіл бөлген едім. Қазақстанда тұратын әрбір адам осы елдің перзенті ретінде сезінбейінше, оның өткенін біліп, болашағына сенбейінше біздің жұмысымыз ілгері баспайды...». Осы қағиданы әр ұстаз басты мақсат етіп алдына қойса, оқу тәрбие үрдісін ұйымдастыруда әр ата-ана мектепке көмек берсе, сонда ғана Президентіміздің қойған мақсатының бәсекелестікке сай 50 елдің қатарына кіруге еңбек ететін ХХІ ғасырдың азаматын тәрбиелейміз. Олай болса, қазіргі кезеңде мектеп табалдырығынан бастап білім беруде ел тарихын терең қозғап, тәрбие сағаттарында қазақ зиялы қауымының еңбектерін, қоғам дамуына қосқан үлесін айтып түсіндіру арқылы жастардың адами құндылық қасиеттерін қалыптастыра аламыз. Сондай-ақ ұлттық салт-сананың өмірдегі қолданылмалы көріністері: рәсімдер, рәміздер, ырымдар, тыйымдар, жөн-жоралғылар, діни уағыздар, сенімдер, кісілік рәсімдері, перзенттік парыз, адамгершілік борыш, ұрпақтық міндет арқылы іске асырылып, ұлттық қасиеттерге айналады. Жастардың ұлттық қасиеттері: меймандостық, кісілік, сыйласымдылық, имандылық, кішпейілділік, кеңпейілділік, салауаттылық, тіршілікке бейімділігі, өнерпаздық, шешендік, ақынжандылық, сыпайылығы, мәдениеттілігі, т.б. қасиеттері арқылы ерекшеленеді. Осыған орай мұғалім қазақ жастарының келбетін қалыптастыруда мектеп, ЖОО тәрбие жұмысында төмендегідей қасиеттерді қалыптастыру керек:

- өзгеріп жатқан өмір жағдайларына бейімделе білу;
- әлеуметтік-саяси жағдайда, өз көзқарасы мен сеніміне, идеалына және ізгіліктік құндылықтарға сүйене отырып мақсат қоя білу керек;

– ұлттық санасы, азаматтылық отангерлік қасиеттері болып елінің экономикалық және мәдени дамыған, әлемдік қоғамда сай орны бар зиялы мемлекет болып қалыптасуына қатысуға талпынуы керек;

– заңды сыйлап және әлеуметтік жауапкершілікті болуы қажет, азаматтық ерлігі, ішкі еркіндігі мен өзіндік ар-намысы болуы керек;

– өзін объективті бағалайтын және өзін дамытатын қабілеті болып, өз потенциалын (қабілеті, мүмкіншілігін) сезініп, оны іске асыра білуі керек, өздігінен шешім қабылдап, оны шеше білуі керек, алдына мақсат қойып қажет және не нәрсенің алдын ала білуі қажет;

– өмірде бар жағынан жоғары әлеуметтік белсенді болуы керек, жаңаны іздеуге өмірлік және кәсіптік мәселелердің стандартты емес шешімдерін табуға, әлеуметтік-экономикалық жағдайда бәсекелестікке қабілетті болуы керек.

Жан жақты жарасымды дамыған, көркіне ақылы сай, адамгершілігі мол жігіттің сұлтаны, асыл ару тәрбиелеу халық арманы. Жан жақты дамыған нағыз ер-азамат тәрбиелеу қазақ мектебінің басты мақсаты болуы керек екенін әр ұстаз есінде сақтау қажет.

Қазақ жастарының келбетін тәрбиелеу дегеніміз – бұл мұғалім мен жастардың оқу-тәрбие үрдісінде, өзін-өзі тәрбиелеуде, өздігінен білім алуда іске асатын ата-ананың көмегімен, жастардың жеке көзқарасы, адамгершілік нормасы, жалпы мәдени кәсіптік қабілетінің жасалуына бағытталған мектеп ұжымының іс әрекеттері арқасында іске асады деп білеміз.

Отанды сүю, кішіпейілділік, жаман әдеттен аулақ болуға тәрбиелейміз.

Әрбір мәдениетті, білімді адам өзінің кәсіптік, дүниетанымдық деңгейін ұлттық мәдениетпен ұштастыра білуге міндетті. Мәдениетті болу үшін білімді болу міндет. Білімді болғанмен ұлттық мәдениетті игермеген болса, ондай тұлға ұлт алдында мәңгірт, мәдениетсіз болып көрінеді де, халықтың наразылығына ұшырайды. Кәсіптік-мұрагерлік әдеп (мәдениет) сақталған жерде дамыған дарынның мәдени жемістері көрінеді. Білім беру мен тәрбиелеудің мақсатын айқындау үшін қазақ білімпазы Ж.Аймауытовтың мына сөздерін еске алған жөн. Ол «Мектеп бітіріп шыққан соң бала бүкіл әлемге, өзгенің және өзінің өміріне білім жүзімен ашылған саналы ақыл көзімен қарай білсе, міне, білімдендірудің көздейтін түпкі мақсаты осы. Мектеп осы бағытта баланың келешекте жетілуіне мықты негіз салуы керек» деген екен.

Ойымызды қорыта келе, құрметті ұстаз қауымы Бала бидің сөзін естеріңізге түсіргім келеді:

«Жерден ауыр дегенім – ақыл-білім,

Судан терең дегенім – оқу-ғылым,

Оттан ыстық дегенім – адамның өмірі,

Көктен биік дегенім – шәкірттің көңілі!» – осы ойды дамытуда ақиқат шындықпен іштей бірлік тауып, үйлесімді жұмыс жүргізілсе, сіз жүргізген тәлім-тәрбие, білім нәтижелі болмақ. Ұстаз үшін еңбегінің жемісін көруден артық бақыт жоқ.

Әдебиеттер

1. Сабыров Т.С. Оқушылардың оқу белсенділігін арттыру жолдары. – А., Мектеп. – 1978 ж.
2. Фокин Ю.Г. Преподавание и воспитание в высшей школе. Методология, цел и содержание, творчество. – М., 1976 г.
3. Төлеубекова Р. Бала тәрбиесіндегі халықтық педагогика : әдістемелік құрал. – Алматы: РБК, 1994. – 140 б.
4. Р. Қыпшақбаева. Бала тәрбиесі бір күндік іс емес. // Бала тәрбиесі № 4, 2005, 35-бет.

ӨОЖ: 373.3

Г.А. Жакпарова

«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ, guma_6565@mail.ru

БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ІС-ӘРЕКЕТІ

ACTIVITIES OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS TO IMPLEMENT INTERDISCIPLINARY COMMUNICATION

Бүгінгі таңда ғылымдардың интеграциялануы оқыту процесін пәнаралық байланыс негізінде құруды күн тәртібіне қойып отыр. Бұл міндеттерді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін құралдар, саяси-экономикалық, әлеуметтік құжаттар, көпке тараған әдебиеттер, энциклопедиялық анықтамалық кітаптар және әр ғылым саласына арналған сөздіктер т.б. Демек оқыту процесінде пәнаралық мақалалар оқулыққа хрестоматиялар ретінде шығарылады. Мұғалім өз пәнін білуге құштарлық білдіретін оқушыларға әдебиетті әсіресе көбіне ұсынады. Ол белгілі бір тақырып бойынша баяндама

жасау үшін де қолданылады. Қоғамда, айналамыздағы ортада болып жатқан қарқынды өзгерістер, шығармашылық қабілеті бар, қажетті жағдайда шешім қабылдай алатын жеке тұлғаның алдына үлкен талаптар қояды. Ғалымдар шығармашылық дарындылықтың туа біткен, сондай-ақ жүйе пайда болатын сипаты жөніндегі көзқарастарды қуаттайды. Қоршаған ортаның, тәрбиенің және дамудың әсерінің нәтижесінде оқушының шығармашылық тұлғасын қалыптастырудың сипаты айқын көрінеді. Пәнаралық байланыстың міндетті түрде жүзеге асырылуы арқылы оқушыға берілетін білімнің тиімділігін қамтамасыз етуге болатындығын алғаш Я.А. Коменский айтқан. Одан кейінгі дәуірде осы пәнаралық байланыстың психологиялық негізін құрған орыс халқының ұлы педагогі К.Д. Ушинский болды. Кейінгі кезде совет педагогтері М.А. Данилов, В.В. Давыдов, Н.А. Лашкарева еңбектерінде де пәнаралық байланыс туралы тұжырымды пікірлер айтылды 1960 жылдардағы жалпыға бірдей орта білім беру мазмұнында біраз өзгеріс болып, оқушыларды тәрбиелеу, білім беру және дамыту міндетінде қойылды. Осы тұста да пәнаралық байланысқа үлкен мән берілді. Сондықтан да соңғы жылдары Қазақстан ғалымдары мен әдіскерлері оқушыларды дамыту жолдарының бірі ретінде пәнаралық байланысқа көңіл бөліп зерттеуге үлес қосқан Н. Орасқанова, С. Мұсабеков, С.В. Иллорионов, А.А. Бисенбаевалар болды. Пәнаралық байланыс кезінде педагогикалық ситуациялар жасалып оқушыларының ой желісінің жалғасуына, ұғымды тиімді меңгеруге, ойды сақтау мүмкіндіктерін арттыруға жағдай жасалды. Пәнаралық байланысты жақсы жолға қоюдың негізі – кешенді топсаяхаттар. Мұндай жағдайда ана тілі пәнінің, табиғаттану пәнінің де мүддесіне жарайтындай мазмұнда ұйымдастырылған топ саяхаттар өте тиімділік көрсетеді. Ұлы педагог К.Д. Ушинский пәнаралық байланысты жете көрсетіп, оқушылардан үнемі оқыған заттары мен құбылыстарының ішкі және сыртқы байланыстарын ашуды талап етті. Оқушының пәнге қызығушылығын арттыру мақсатында сабаққа проблемалы жағдай туғызып отыру да маңызды. Мәселенің шешімін табу арқылы да оқушының ойлау қабілеті нығайып, кез келген проблеманы шешуге үйренеді. Бастауыш сыныпта табиғаттану мен еңбек пәнін байланыстыру арқылы да оқушының шығармашылық тұлғасын қалыптастырудың жолдары бар. Қазіргі оқыту әдістері білім беру мазмұнын қамтып көрсеткенде толық сипатталады. Пәнаралық байланысты жан-жақты пайдалануға мүмкіндік туғызу керек. Оқыту әдістерін ізденуде әр пән мұғалімдерінің бір-бірімен өзара бірлесіп әрекеттенуіне ықпал жасайды. Мұғалім оқытудың пәндік жүйесі жағдайында бір өзі жеке дараланбай, керісінше ұжымдағы әріптестерімен ынтымақтасып, пікірлесіп жұмыс істегені жөн. Пән материалдарын оқып-үйрену, оның мазмұнын мағынасын толық түсіну – оқушылар үшін күрделі процесс. Мазмұнды меңгеріп, ұғыну оңай жүзеге аспайды. Сондықтан да оқушы оқулықтағы материалдарды ұғынуға кедергілер мен ұиындықтарға кездеседі. Тәжірибеде байқалған мұндай қиындықтарды жеңуде пәнаралық байланыс – ерекше роль атқарады. Мысалы: бастауыш кластарда «ана тілің сабағындағы кіріспе әңгімелер, жұмбақ, жаңылтпаш, мақал-мәтел, поэзиялық минуттар, экскурсиялар осы пәнді байланысты жүзеге асыру кітаппен, оқулықпен тікелей сабақтас сондықтан оқулықпен, кітаппен жұмыс жүргізудің педагогикалық-әдістемелік жолдарын, мүмкіндіктерін айқындау дидактиканың көкейтесті мәселелерінің бірі. Оқу процесінде мектеп оқушысы ең алдымен оқулықтармен жұмыс істейді. Бірқатар пәндерге сай жаттығулар жинақтары да бар. Көптеген пәндер бойынша қосымша әдебиеттерді оқу көзделеді. Кейде үлкен кітаптардан алынған қажетті үзінділер, құжаттар жүйесін айқындайды. Оқу материалының мазмұнына сәйкес әр сабақтың өзіндік мақсатын, құрылымын, типін, оқыту әдістерін, тірек ұғымдарын, көрнекі құралдарын алдын-ала ойластырады. Себебі сабақ беру – «үйреншікті жай ғана шеберлік емес, ол үшін жаңадан жаңаны табатын өнер» - деп жазған Ш. Аймауытов. Қазіргі кезде ғылымдардың интеграциялану сипаты оқыту процесін пәнаралық байланыс негізінде ұйымдастыруға ерекше назар аударылып отыр. Бұл мәселеге қазақтың ағартушы-педагогтері ертеден-ақ мән берген. Кезінде Ж. Аймауытовтың, мұғалімге сабаққа байланысты берген төменгі бағалы нұсқауларын еске сақтаған жөн. Пәнаралық байланыс негізінде оқу-тәрбие процесінде кітаппен жұмыс жүргізудің педагогикалық әдістемелік мүмкіндіктері. Бастауыш сынып мұғалімдерінің пәнаралық байланысты жүзеге асыру іс-әрекетін зерттеу барысында бұл байланыстың дүниетану сабақтарында тиімді пайдаланылуы – 32% болса, математика, еңбек, тіл, сурет сабақтарында бұл көрсеткіш сәйкесінше – 29%, 26%, 18%, 17% екендігі анықталды. Мұғалімдердің пікірі бойынша пәнаралық байланысты жүзеге асырудың ең кең таралған жолдары мыналар: әңгімелесу, саяхат, тәжірибе жасау, техникалық құралдарын пайдалану, көрнекі құралдарын пайдалану, танымдық есептер құрастыру және шешу, практикалық жұмыстар жүргізу және т.б. Нәтижесінде біз бастауыш сынып мұғалімдерінің пәнаралық байланысты жүзеге асыратын мол мүмкіндіктерінің бар екендігін және олардың мынадай дидактикалық шарттар орындалғанда ғана елеулі нәтиже беретіндігін анықтадық (мұғалім жұмысында алатын орнының кему ретімен):

- оқытуда проблемалық дәрежені күшейте отырып, пәнаралық байланыстың көлемі мен ауқымын біртіндеп арттыру;
- мұғалімдердің жұмысында басқа пәндерге білімдерді және ебдейліктерді (іскерліктерді) тасымалдауда тұрақтылық пен жаттығуды қамтамасыз ететін пәнаралық байланысты жүйелі пайдалану;
- пәнаралық байланысты жүзеге асыруда проблемалық әдісті пайдалану;
- оқушылардың алдына ойының қажетті бағытын және басқа пәндердегі білімдерін белсенді пайдалануын қамтамасыз ететін пәнаралық сипатты нақты танымдық мәселе қою;
- бастауыш сыныптардағы оқу үрдісін жүйелі болжау;
- пәнаралық ұғымдарды, сондай-ақ, әрекеттің сәйкес тілдерін енгізгенде және пысықтауға мүмкіндік туғызатын байланыстың екі жақты және көп жақты сипаты;
- пәнаралық қорытындылаушы ұғымдар мен ебдейліктерді кеңінен тасымалдауға және пысықтауға мүмкіндік туғызатын байланыстың екі жақты және көп жақты сипаты;
- кіші жастағы мектеп оқушысының мүмкіндігі мен өзіндік ерекшеліктерін есепке алу;
- оқушының танымдық іс-әрекетіне жетекшілік жасау, деректердің, құбылыстардың, білімдердің, ебдейліктердің өзара байланысын анықтау ебдейлігін игеруге қатысты оқушы тұлғасының психологиялық бағдары;
- пәнаралық байланысты жүзеге асыру кезінде пәнаралық сипатты жүйелі сұрақтар қою;
- төменгі сынып оқушыларының өз бетімен ойлауын арттыру мақсатында эвристикалық есептер шығарту;
- оқыту құралдарын (оның ішінде компьютерлік құралдарды) пайдалану;
- пәнаралық байланысты ойын сабақтары;
- оқу материалын кешендік қайталау;
- сыныптан тыс шаралар өткізу.

Шендеу әдісі пайдаланылып статистикалық өңдеуден өткен, негіздеуші әдістеме көмегімен алынған бұл материалдар бастауыш сыныптың болашақ мұғалімдерінің пәнаралық байланысты пайдалану даярлығын жетілдіру бағдарламасын жасауға және жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Мұны, сондай-ақ, жұмыс істеп жүрген бастауыш сынып мұғалімдері өздерінің кәсіби біліктілігін арттыру саласында пайдалана алады.

Әдебиеттер

1. А. Бейсенбаева «Пәнаралық байланыс негізінде оқу процесін ұйымдастыру» Алматы – 1995 ж.
2. «Қазақстан Республикасының бастауыш білімінің мемлекеттік стандартын»
3. Ж. Б. Баянбаев «Педагогика» Астана 1998 ж.
4. Ж. Аймауытов, А.А. Бейсенбаева Шығармалары, Алматы «Жазушы» 1989 ж.
5. Б.Р. Айманбетова, А.А. Бейсенбаева «Әдіснамалық негізгі тұрғысынан» «Қазақстан мектебі» 1993 ж. – № 9 – 20-24 бет.

ӘОЖ: 372.8:796

М.М. Жамбулов, А.Ж. Жұманбаев

«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университет» КеАҚ, zhambulov.mrab@mail.ru

ВОЛЕЙБОЛ ОЙЫНЫНЫҢ ТЕХНИКАСЫН ЖЕТІЛДІРУДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ МАЗМҰНЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ – ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE CONTENT OF TEACHING METHODS FOR IMPROVING THE TECHNIQUE OF VOLLEYBALL GAMES

Волейбол ойынының қозғалысы адам баласына аса пайдалы табиғи қозғалыс пен дене мүшелерінің қимылынан жүгіру, жүру, секіру, лақтыру т.б. жаттығулардан тұрады. Бұл ойынды он жасар баладан бастап қай жаста болмасын ойнай береді. Сондықтан да, волейбол дене тәрбиесі пәні жаттығуларының бірі ретінде ең тиімді де ағзаға пайдалысы болып табылады. Ойын барысында нақты қозғалыс нәтижесінде ең бастысы адамның координациясы қалыптасады. Қандай жаттығу болмасын, қозғалыс барысында нақтылы орындалады. Айталық, шабуылдау кезінде допты қарсыласының алаңға дәл түсіру, болмаса допты әріптесіне дәл бере білу, допты қарсыласының алаңына алдап тастау т.б. Демек адамның барлық қабілет-қасиетін қалыптастыратын ойынның бір түрі.

Дене тәрбиесінің мақсаты денсаулығы мықты, рухы сергек, Отанын қорғауға ұзақ уақыт шығармашылық еңбекке жарамды адамды қалыптастыру болып табылады.

Қазақстан Республикасы «Президентінің Қазақстан – 2030» бағдарламасында: «Біздің ұрпақтың бүгінгі кезеңінің міндеттеріне өзге келер ұрпақтар алдында орасан зор жауапкершілікті күнде есте ұстауға тиіс екендігіміз» туралы айтылған. Келешекте Азия Барысына айналатын елдің іргесін оналтатын да қазіргі жас ұрпақ.

Дене тәрбиесі эстетикалық тәрбиеге де әсерін тигізеді. Мысалы: дене тәрбиесі жаттығуларымен күнделікті айналысса денесі дұрыс, түзу, мүсіні сымбатты болып өседі.

Қазақстан – 2030 Даму стратегиясының республика халқына салауатты өмір салтын қалыптастыру болатындығына басымдықтар:

Салауатты өмір салтын қалыптастырудың ұлттық саясатын жасау;

Қауіпсіз және сенімді тіршілік ету ортасын қамтамасыз ету; Денсаулықты сақтап нығайту үшін әлеуметтік жағдай жасау; Салауатты өмір салтына септігін тигізу және сенімді тіршілік ету ортасын қамтамасыз ету;

Денсаулықты сақтау жүйесін реформалау және оны алғашқы профилактикамен денсаулықты нығайтуға бағыттау:

Жобаның мақсаттары мен міндеттері

1. Дене жаттығуларына оқушылардың өз бетімен қызығушылығын қалыптастыру.

2. Волейболдың әдемі әдістеріне және ойынына қызықтыру, төзімділікке, шапшаңдыққа, өзара үйрету

3. Волейбол ойыны арқылы, бұлшық еттердің барлық топтарының, секіргіштік, икемділік және қозғалыс реттілігін үйлесімді дамуына көмектеседі.

Жобаның міндеттері:

– мақсатқа жетудің негізгі тәсілдері мен жолдары;

– организмнің өзіндік шынығуы үшін қолайсыз, жағымсыз жағдайларға қарсыласу деңгейін арттыру;

– күрделілендірілген жағдайда дененің қозғалыс қимылдарын басқару қабілеттілігін оның ішінде қозғалыстың жаңа түрлерін меңгеру және дамыту

– нақты оқу тәрбие жұмысына оқушылар дене тәрбиесінің жалпы міндеттерінің айқындалуы және олардың шешілуі, үйрету мен тәрбиелеу кезеңіне оқу материалы мазмұнында ерекшеліктеріне, жаттығулардың жас ершеліктігіне сәйкес келуіне негізделеді.

Күтілетін нәтижелер:

Осы жоба жүзеге асса мектеп ата-анамен байланысын өз деңгейіне көтеріп, қоғамға сапалы, тәрбиелі, дені сау, жан-жақты дамыған оқушы дайындап шығаруға мүмкіндік туар еді.

II Негізгі бөлім

2.1 Волейболдың даму тарихы

Волейбол (volley – «қалқып ұру»), ball – «доп») – ойын спорты.

1995 жылы әлемдік спорт шеберлері волейболдың 100 жылдық мерейтойын тойлады. Бұл ойынның ресми күні 1895 жыл деп есептеледі. АҚШ-тың Массачусетс штатындағы белгілі Гелиокс колледжінде дене шынықтыру пәнінен сабақ берген американдық азамат Уильям Дж. Морган 1897 жылы волейболдың 10 шартын ұсынған. Оның басты қағидалары төмендегідей:

Алаңның ауқымы белгіленуі тиіс.

Алаң аумағы: 25x50 фут (7,6x15,1 м).

Себеттің көлемі 2x27 фут (0,61x8,2 м).

Биіктігі: 6,5 фут (198 см).

Доп резіңке теріден жасалуы керек. Оның салмағы – 340 г.

Уильям Дж. Морган бұл ойынды «МИНТОНЕТ» деп атаған екен. Негізінен волейболдың тарихы он тоғызыншы ғасырдан бастау алады. Кейбір ақпараттарға сүйенсек, Еуропа, Орталық және Оңтүстік Америка халықтары осы тектес ойынды мыңдаған жыл бұрын ермекке айналдырған көрінеді. Ежелгі Рим жылнамаларында да б.э. д III ғасырда волейбол сынды фаустбол ойын түрі ұйымдастырылып тұрған. Олар әр командада 3-6 ойыншыдан бөлініп, допты аласа қабырғадан лақтыруға тырысқан. Фаустбол ойыны әсіресе, Еуропа халықтарына кеңінен танылған. Ойын 15 минуттан 2 таймға созылған. Десе де, волейболдың ресми күні 1895 жыл деп белгіленді. Оны алғаш ойлап тапқан – У. Дж. Морган.

Арада бір жыл өткен соң, яғни 1896 жылы «минтонет» ойыны Спрингфилде (АҚШ, Массачусетс штаты) Христиан Жастар Одағының конференциясында назарға ұсынылды. Аталмыш одақ волейболдың бастамашылары бола білді.

Кейіннен тас қамалдан емес, арнайы тордан допты лақтыру мүмкіндігі пайда болған кезде профессор Альфред Хальстед «минтонетті» «волейбол» атауымен алмастыру қажет деп мәлімдеме жасады. 1897 жылы Христиан жастары қауымдастығы волейболдың ресми шарттарын айқындап, арнайы анықтама ретінде шағын кітапша басып шығарды.

Волейбол ойнау реакция жылдамдығын, ептілікті, төзімділікті қалыптастыруға көмектеседі, тыныс, жүрек-тамыр, бұлшық ет жүйелерін нығайтады, ой шаршауынан арылтады, жалпы алғанда организмге игі әсер етеді, волейбол адамды коллективтік қимылға, жеке бас мүддесінің команда мүддесіне бағындыра білуге, тәртіпті болуға, өзгелерге дер кезінде көмекке келуге үйретеді. Дәрігерлер мен дене шынықтыру, спорт мамандарының бірауызды пікірінше, волейболдың емдеу-сауықтыру мүмкіндіктері орасан зор. Сондықтан да осынау тамаша ойын әрбір мекеме, жоғары оқу орны, мектеп, демалыс орны, тұрғын жайда берік орын алса, нұр үстіне нұр болар еді. Адам бойындағы қабілетті жетілдіру. Жеке бастың психологиялық қабілетін дамыту. Жеке бастың психологиялық қабілеті – әр адамның тәрбие жүйесінің негізінде қалыптасады. Яғни, оның өзін қоршаған ортамен қарым – қатынасы, еңбекке деген қабілеттілігі, жеке адамдармен қарым – қатынас жасаудың негізгі қағидаларының қалыптасуы, т.б. Демек, жеке бастың психологиялық қабілетінің дұрыс қалыптасуының нәтижесінде әр адамның өмірге деген көзқарасы әр түрлі болып қалыптасады. Жеке адамның бір – бірінен айырмашылығының өзі осында. Әр адамның өмірге деген көзқарасы, тіршілігінің қалыптасуы, белгілі бір қоғамға сенуі, мінезінің ерекше қалыптасуы, белгілі бір, қоршаған ортадағы орны, тағы да осылайша жалғаса береді. Адамның психологиялық қабілеті тіршіліктегі кәсіби мамандығына байланысты қалыптасып, өзгеріп тұруы мүмкін. Жеке бастың тіршілікте керекті негізгі қасиеті өзі өмір сүріп жатқан ортамен қарым – қатынасы, яғни, адамгершілік қасиеті негізінен дене шынықтыру жаттығуларымен шұғылданған кезде ғана қалыптасады. Бұл қасиеттің қалыптасуы, әсіресе, жарыс кезінде ерекше байқалады. Себебі, бір ойыншы барлық ынтасы, күш – жігерімен командасын жеңіске тартса, екінші біреуі күш – қуатын толық пайдаланбай ынта – жігерсіз ойнайды. Бірінші кездескен қиыншылыққа төзе алмай, әріптестерінің талабына көне алмай, бұл ортадан кетуге мәжбүр болады. Ендеше, белгілі бір ортада психологиялық қабілеттің қалыптасуы, яғни адамгершілік қасиеттің қалыптасуына спортпен шұғылдану негізгі рөл атқарады. Дене шынықтырумен шұғылданудың негізгі мақсаттарының бір бағыты, бұлшық еттердің жетілуінің біркелкі және барлық бұлшық еттер бірдей деңгейде дамуы болып табылады. Әдетте адамның күнделікті тіршіліктегі бір қалыпты жай қозғалыста болуы ағзаның дамуына әсер етпейді. Әсіресе, жасөспірімдердің нақтылы осы кезеңде қол, сан, кеуде бұлшық еттері онша дамымайды. Сондықтан да осы аталған мүшелердің бұлшық еттерін жетілдіру үшін арнаулы жаттығуларды орындау міндеті қойылады. Жасөспірімдердің күш қабілетін жетілдіру үшін төмендегідей жалпы дамыту жаттығуларын орындау ұсынылады: - гимнастикалық жалпы дамыту жаттығулары; - салмақ (батпан, жекпе-жек, әріптесімен жұмыс істеу, т.б.) көтеру; - күшті дамытатын қозғалмалы ойындарды (арқан тартыс, ат үстіндегі аударыспақ, екі бала біріне – бірі мініп ат үстінде тартысады, күреседі, т.б.) пайдалану; – гимнастикалық спорт құралдарына күшті дайындайтын жаттығулар (тартылу, өрмелеу, акробатикалық жаттығулар) орындау; – акробатикалық жаттығуларды орындау; – жаттығуды орындаған кезде дұрыс тыныс алу және дем шығару жүйесін білу; – таңертеңгілік бой жазу жаттығуларын үзбей орындау; – жаттығудың орындалу жүйесін білу; – әрбір жаттығуды орындау үшін жалпы дамыту және арнаулы жаттығулар жиынтығы жасалады. Жылдамдық қабілетін жетілдіру. Жылдамдық – қоршаған ортаның тигізген әсеріне ағзаның өте тез жауап қайтаруы. Яғни, ағзаға белгілі бір құбылыс әсер еткен кезде біздің денеміз соншалықты тез жауап қайтарады. Адамның жылдамдық қабілеті – оның қозғалыс реакциясының жылдамдығымен анықталады. Адамның бойындағы жылдамдық қасиетін жетілдіру үшін оған дайындық керек. Айталық, көлік жүргізушінің алдында адам өміріне қатер төніп тұрдейік. Міне, бұл кезде жылдамдықты пайдалану үшін адамға дайындық керек. Реакция жасайтын жылдамдық осы кезде қажет. Демек, күнделікті тіршілікте жылдамдықтың өзі емес, оны орындауға кететін уақыт аралығы негізге алынады. Сондықтан адамның қозғалыс реакциясы күрделі жаттығудан басталып, қарапайым жаттығумен аяқталады. Жылдамдықтың қарапайым түрі – күні бұрын белгілі, бірақ кенеттен түскен хабарға жауап қайтару. Ал күрделі қозғалыс реакциясына жауап қайтару үшін орта әсерінің жағдайын анықтай білу керек. Мәселен, ұшып келген футбол добын асықпай тоқтатып алу керек пе? Жоқ, немесе бірден өз әріптесіне нақтылы, яғни, жеткізіп беру керек пе? Міне, ойыншы бұл жағдайда қандай жылдамдық таныту керек. Ол үшін қарсыласының қалай әсер ететінін білу керек және әріптесіне қарапайым жаттығуларды орындауға осындай жылдамдықты анықтау керек. Жас ұрпақтың жалпы дене қуатын дамыту үшін, үлкен өмірге, еңбек етуге, Отан қорғауға дайындау үшін, олардың мектепте оқыған кезеңдерінде мынадай негізгі міндеттерді орындауымыз керек: –

Денсаулықтарын нығайту, мүсін түзулігін қалыптастыру, ағзаларын дамыту және шынықтыру; – Негізгі қозғалыс ептілігі мен дағдысын қалыптастыру, оларды әр түрлі өмір жағдайында қолдана білу шеберлігіне үйрету; – Жігер-күш, дене қуаты қасиеттерін дамыту, жеке және қоғамдық гигиена дағдыларына үйрету. Барлық міндеттерді орындаудың негізгі амалы – дене тәрбиесі жаттығулары мен теориялық білім. Ол амалдар волейбол сабағында, оқу күні ішіндегі және сабақтан тыс уақыттардағы сыныптан тыс жұмыстар кезінде орындалады. Волейбол үрдісі күрделі, әржақты және мектептің басқа оқу тәрбие жұмыстарымен өте тығыз байланысты болғандықтан, ол терең ой-толғаныстарын, көлемді білімділікті керек етеді. Волейбол міндеттерін дұрыс түсінген мұғалім жеке оқушылардың денсаулықтарын нығайту, қозғалыс ептілігі мен дағдыларын қалыптастыру арқылы оларды үлкен өмірге дайындайды. Мұғалім оқушыларды тұрақты, жүйелі волейбол жаттығуларымен шұғылдануға үйретеді.

Волейбол – деген сөздің мағынасы «ұшатын доп».

1896 жылы волейбол ойыны көпшілік назарына ұсынылды, ал 1897 жылы бұл ойынның ережесі жасалынды. Волейбол ойынының Европа мемлекетіне таралуы ХХ ғасырдан басталған. 1967 жылы Чехословакияда тұңғыш рет алғашқы жарыс ұйымдастырылды да, Франция, Румыния, Ауғанстан, Индия, Қытай, Корея, Жапония және Россияда волейбол ойынын қалаушылардың арнайы клубтары ашылды. 1947 жылы халықаралық волейбол федерациясы (ФИВБ) ұйымдастырылды.

Европа мемлекеттерінің алғашқы біріншілігі 1948 жылы дүние жүзінің біріншілігі 1949 жылы өткізілді.

Адам баласының ойлап тапқан әрбір пайдалы әрекеттерінің өміршеңдігі оның қоғам мүшелерінің ортақ қазынасына, өмірлік салтқа айналуынан көрінетін шындық. Олай болса біз әңгіме етіп отырған волейбол спорт ойыны – бар ұлт үшін ортақ қазына, өйткені оны өмірге құштар жандар ойлап тауып өмір нәріне енгізген ғой.

Волейбол – біздің халқымыз арасында ХХ ғасырдың 30-жылдарынан бастап кең жайыла бастаған ойын.

Волейбол ойынына тән ерекшелік – оның ұжымдық сипаты, ол жастар үшін тәрбиенің шешуші факторы және біздің қоғам жағдайында бала өмірін ұйымдастырудың негізгі формасы да десе қателеспейміз. Жеке тұлғаның жан – жақты дамуы үшін ұжымда қолайлы жағдайдың болуы қажет. Тұлға жарасымды даму мүмкіншілігін ұжымнан алатын болғандықтан ұжымда тұлғаның бас бостандығы болуы басты шарт. Себебі әрбір өзінің мүшелерін ұйымдастыру қажеттігі қоғамның өзі бетбұрыс ұжым ретінде өмір сүретіндігінен туындайды.

Қоғамда ұжымдарды ортақ іс-әрекеттерінің түрлеріне қарай ажыратады, солардың ішінде спорт ұжымдары шешуші орындардың біріне жатады. Себебі дене тәрбиесі – мәдениет пен спорт, денсаулық кепілі, олай болса ұжымдық іс-әрекетті тез шешуге көмектесетін спорт ойындары, оның ішінде волейбол ойыны және ол ойынға қатысушылар еліміздің әлеуметтік – экономикалық дамуын тездету, қоғам дамуының жаңа деңгейін жоғары дәрежеге көтереді. Осы жағдайда барлық жастағы қоғам мүшелері үшін ортақ спорт ойыны волейбол адамның өмірін, оқуын, спорттық жетістіктерін, жасампаздығын, күш қуат мәдениетін ұйымдас-тырудың ең тиімді құралы.

Волейбол спорт ойынымен айналысатын команда ұжымы – бұл спорттық іс-әрекетімен бірігіп топтасқан белгілі мақсатта бағытталған тұрақты бірлестік екендігін өмір көрсеткен шындық.

Волейбол ойынаушы 12 адамнан тұратын екі команда, миллионға жуық көрермендерді өз төңірегіне жинай қызықтататын керемет спорт ойыны.

Волейбол ойыны спортынан ең көп олимпиада медалін жеңіп алған команда КСРО, олар 4-рет Олимпиада чемпионы атанды.

Волейбол ойыны 18x9 метрлік алаңда өтеді, тордың жоғарғы жағы ерлер үшін 243 см биіктікке, әйелдер үшін 224см. жоғары тірекке байланады.

Қорытынды

Әр түрлі қимылдарды түрлі қарқында, бағытта, түрлі жылдамдықпен орындай отырып, адам ағза жүйесінде және ішкі құрылыстарына жақсы әсер алады. Адам ойын үрдісі кезінде жоғары эмоциялды жүктеме және үлкен қуанышқа бөлініп, қанағат алады. Дене тәрбиесі жүйесінде волейбол ойынының маңызы зор. Балалар және үлкендер қажетті дағдыларды имене отырып, өз бетінше үнемі дене шынықтыруды жетілдіруге, денсаулықты сақтауға, көңіл күйін көтеруге және ұзақ өмір сүруге мүмкіндік бар.

Ойынның барысы: Бұл ойынның кең таралуына ережесінің қарапайымдылығы, орындалатын қимыл-қозғалыстарының күрделі еместігі, сонымен бірге волейболды кез келген жастағы адам ойнай алатындығы себеп болды. Ол спорттың қызықты және қолайлы түрлерінің бірі болды. Волейбол ойынының пайда болғанына 100 жылдай уақыт өтті. Волейбол ойыны бүкіл дүние жүзіне тез әрі кең

тарады. Волейболды әрқайсысында 6 адам болатын екі команда ойнайды. Бір команданың ойыншылары алаңның ортасына тартылған тор арқылы допты екінші команда жағына алаң шекараларының ішінне түсетіндей немесе қарсыласы ойын ережелерін бұзып қабылдап, қарайтындай ретте бағыттайды. Алаңның ұзындығы -18, ені 9 метр болып тор арқылы екі тең бөлікке бөлінеді. Жарыс үш немесе бес кезеңнен тұрады. Олардың әрқайсысы командалардың бірі 25 ұпай жинағанша жалғаса береді. Оқушылар жарыстары көп жағдайда 3 партиядан тұрады. Дұрыс тұра білу-жаңа бастаған волейболшылар үшін шарт. Допты жұдырықпен қабылдағанда доп дәл тимей, шоршып, доп алаңның сыртына кетуі мүмкін. Допты алақанмен қабылдауға болмайды. Ойынның ережесі бұған рұқсат етпейді. Оған себет-доп алақанға көбірек кідіріп қалуы мүмкін. Допты қабылдауды көбіне орын ауыстырғаннан кейін кідірік қалуы. Допты ойынға қосу торға қарап тұрғанда орындалады. Екінші қол сермеу үшін артқа қарай созылады. Шабуылдау соққысы екпін алудан, секіруден және жеке соққы жасаудан тұрады. Ұшып келе жатқан допты кейін, қолдарын алға кеуде соғатын қолмен бір мезгілде ілгері қарай ұмсылады. Соққы допты күшті тиюі үшін қолдың ұшы бос ұсталуы керек.

Әдебиеттер

1. Волейбол. Учебник для институтов физической культуры. Подред Ю. Н. Клещева, А.Г. Айропетянц., Москва,
2. Аристов Ю.М., Годик М.А. Подготовка волейболистов высших разрядов., Москва, 1980.
3. Биданов Ж.Б., Елшиев Б.Т., Волейбол – дене тәрбиесі факультетіне арналған бағдарлама. Шымкент – 2000.

ӘОЖ: 372.8:54

М. Демешова, С. Рахметова

Химия-биология бағытындағы Назарбаев Зияткерлік мектеп, Атырау қ.

CLIL ӘДІСІ БОЙЫНША ГРАФИКАЛЫҚ ОРГАНАЙЗЕРЛЕРДІ ҚОЛДАНА ОТЫРЫП, ХИМИЯ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ АКАДЕМИЯЛЫҚ ЖАЗЫЛЫМ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУҒА ӘСЕРІ ҚАНДАЙ?

WHAT IS THE IMPACT ON THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' ACADEMIC WRITING SKILLS IN CHEMISTRY LESSONS USING GRAPHIC ORGANIZERS USING THE CLIL METHOD?

Графикалық органайзер – бұл мазмұнды бейнелейтін визуалды қарым-қатынастың көрнекі құралдары. Ол оқушылардың ойларын жүйелеудің, визуальдау арқылы ақпаратты түсінудің және қысқа және ұзақ мерзімді есте сақтаудың құрылымын қамтамасыз етудің ең жақсы әдісі. Иллюстративті, коммуникативті және когнитивтік функцияларды орындайтын дидактикалық құрал ретінде графикалық органайзерлер ақпарат тасымалдаушысы ретінде ғана емес, сонымен бірге оқушылардың оқу жобаларын жоспарлау, мәселелерді шешу, шешім қабылдау, зерттеу және бағалау жұмыстарын жүргізудегі белсенділіктерін қолдау үшін қолданылады.

Химия сабақтарында толық жауапты қажет ететін құрылымдық тапсырмалар мен ашық сұрақтар берген кезде оқушылар академиялық тілді қолдана отырып, ағылшын тілінде жауап жазу барысында олардың қиналатындығын, көп кедергілерге ұшырайтындығын байқалды. Химиядағы академиялық тілге пәндік

арнайы терминология мен грамматикалық ережелер немесе сол саладағы тілдік қолданыстар жатады. Академиялық тіл деңгейі оқушылардың жетістіктерін күшейтеді.

Пәнге қатысты терминология әдетте күрделі болып келеді. Бір термин бірнеше басқа терминдермен байланысты болуы мүмкін. Бұл терминді түсіну үшін оқушы басқа терминдерді білуі және түсінуі қажет. Терминдерді тиімді қолдану химия сабақтарында практикалық зерттеу нәтижелері туралы есептер жазу кезінде өте маңызды, мұнда оқушылар талдау, салыстыру, жіктеу, себепті анықтау, түсіндіру, бағалау, гипотеза жасаулары қажет.

Зерттеуге 11-сынып оқушылар қатысты. Себебі НЗМ де 11-12 сынып яғни жоғары мектепте арнайы пәндер ағылшын тілінде оқытылады. 10-сыныпты өз тілінде аяқтап келген оқушылар үшін сабақты ағылшын тілінде меңгеру қиындықтар тудырады. Себебі әр оқушының ағылшын тілін білу деңгейі әр түрлі болады.

Зерттеу барысында сауалнама жүргізілді. Сауалнамада келесі сұрақтар қамтылды:

Сауалнаманың «Зерттеу сұрағын құрастыра аламын» деген сұраққа оқушылардың 60%-ы, «Зерттеу жүргізуде дайын жоспарды пайдаланамын» сұрағына 80%-ы «иә» деп жауап берді.

«Мәтінге талдау жасай аламын», «Талдауда дәлелдер келтіре аламын» сұрағына – 58%, «Өз ұсынымды беруде қиналамын» – 87% оқушы «иә» жауабын таңдаса, графикалық органайзерлер арқылы зерттеу жүргізе аламын – 60% «иә»,

«Шағын зерттеу жұмысын жүргізе аламын» сұрағына оқушылардың 90%-ы «иә» деп жауап берген.

Сауалнама нәтижелерін салыстыра отырып, зерттеу мәселесі анықталды. Осы сауалнама нәтижесінде бір параллельге сабақ беретін химия пәні мен ағылшын тілі пәні мұғалімдері бірігіп зерттеу тобы құрылды. Сабақ жоспарлап, тапсырмаларды дайындап, сабаққа бақылау жасалды. Бақылау барысында химия пәнінен 11.3C Nitrogen and sulfur compounds тарауын қамтылды. Осы тарауды оқыған кезде оқушылар жұптық жұмыс ретінде күкірт қышқылын өндіру кезде пайда болатын қосымша өнімдер мен ластаушы заттар және олардың қоршаған ортаға әсерін өрмекші торы арқылы графикалық түрде бейнеледі. Әр жұп тірек сызба көмегімен күкірт қышқылының әсерін нақты әрі дәл жеткізе білді. Сонымен қатар ағылшын тілі пәнінен “Interaction” тарауынан адамзаттың қоршаған ортамен байланысы және бір-біріне әсерінің жағымды және жағымсыз жақтарын Венн диаграммасы арқылы талқыланды. «How Animals and Humans Heal Each Other» мәтіні бойынша интеллект картаны толықтырды.

Қорытынды: оқушыларымыз бөлім, тоқсан және сыртқы жиынтық бағалау жұмыстарындағы Блум таксономиясы бойынша берілген тапсырмаларда талдауларға нақты дәлелдер келтіруі, ұсынылған мәселерді шешуде өз ұсыныстарын беруі мен білім сапасының 100% көрсеткіші осы зерттеушілік дағдыларының белгілі бір деңгейде дамығанының көрінісі.

Осы зерттеу жұмысымыздың қорытындысы ретінде тиімді графикалық органайзерлердің түрлерін оқушылар зерттеу жобаларымен жұмыстануда көмекші құрал ретінде пайдалану оқу сапасының жоғары болуына әсер етті.

УДК: 37.01

А.А. Кабышева

НАО «Университет имени Шакарима города Семей», kudry85@mail.ru

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ

IMPROVING THE COMMUNICATIVE CULTURE OF THE TEACHER

Проблема формирования коммуникативной культуры педагога важна не только в смысле овладения культурно-педагогическим наследием, но и как условие и средство самореализации личности в его педагогической деятельности, постоянное стремление к педагогическому поиску, инновациям, личностному совершенствованию.

Для выявления сущности коммуникативной культуры как личностно-профессионального качества педагога дадим анализ используемых понятий.

Коммуникация (лат. communicatio) – акт общения, связь между двумя или более индивидами, основанные на взаимопонимании; сообщение информации одним лицом другому или ряду лиц [1]. Коммуникативный – то же, что и коммуникабельный.

В своем исследовании мы придерживаемся точки зрения С.И. Самыгина, который, по сути, уточняет вышеприведенное понятие: «общение – более узкое по объему, коммуникация – более широкое по объему понятие – связь» [2].

Анализ работ М.С. Кагана и других сторонников второго подхода, настаивающих на разделении терминов «коммуникация» и «общение», позволил нам выявить два главных отличия названных терминов: а) общение имеет и практический, и духовный характер, тогда как коммуникация является чисто информационным процессом; б) общение представляет собой межсубъектное взаимодействие, и структура его диалогична, в то время как коммуникация – это информационная связь субъекта с тем или иным объектом [3].

Утверждение о том, что коммуникация – это информационная связь, не диалогичная по структуре, представляется нам спорным. «Информационную связь Интернет можно назвать совершенно новой технологией, она позволяет транслировать информацию в двух направлениях» [4]. Следует отметить особую важность этого правомерного заявления для нашего исследования: а) как

углубляющего актуальность рассматриваемой нами проблемы; б) как подтверждающего необходимость знаний коммуникативной культуры для работающих с информационной сетью преподавателей.

Вышеизложенное позволяет сделать вывод: для выявления сущности коммуникативной культуры педагога нам необходим детальный анализ понятия "общение". Общение многолико: оно имеет много форм, видов. Педагогическое общение есть частный вид общения. Ему присущи как общие черты характеристики этой формы взаимодействия, так и специфические ее проявления в образовательном процессе. Поэтому прежде чем определять педагогическое общение, рассмотрим сначала то, что характеризует общение как феномен в целом [5].

Общение как коммуникативную деятельность характеризуют: Г.М. Андреева, А.А. Леонтьев, М.И. Лисина, Е.В. Руденский, И.И. Рыданова и многие другие исследователи. По их мнению, аспектами общения являются: коммуникативный, включающий обмен информацией; интерактивный, предусматривающий организацию взаимодействия; перцептивный, отражающий процессы восприятия и формирования образа другого человека и установления взаимодействия [6].

Рассмотрим подробнее каждый из них. Естественно, что все эти термины весьма условны. В аналогичном смысле употребляются и другие.

Коммуникация в процессе общения предусматривает, что преподаватель и студент в ходе совместной деятельности обмениваются различными представлениями, идеями, чувствами, настроениями и пр., т.е. информация не просто передается, а формируется, уточняется, развивается.

Коммуникативная функция общения между людьми имеет свою специфику.

Во-первых, общение – это не просто обмен или движение информации. Здесь мы имеем в виду отношения двух индивидов, каждый из которых выступает активным субъектом. Схематично коммуникация может быть представлена как интересубъективный процесс, как субъект-субъектные взаимоотношения активного обмена информацией, в ходе которого совместно постигается предмет общения.

Во-вторых, обмен информацией предусматривает взаимовлияние субъектов, предполагает психологическое воздействие на поведение партнера с целью его изменения.

В-третьих, коммуникативное влияние возможно лишь тогда, когда субъекты обладают единой или сходной системой кодирования и декодирования (т.е. говорят на одном языке), когда знаки и закрепленные за ними значения известны всем.

В-четвертых, для общения характерны коммуникативные барьеры, носящие социальный или психологический характер. Викторова Л.Г. считает, что с одной стороны, это различное мироощущение, миропонимание, порождающее разную интерпретацию одних и тех же понятий. С другой стороны, барьеры могут носить чисто психологический характер вследствие индивидуальных особенностей личности (застенчивость, скрытность, недоверие, несовместимость и т.п.) [7].

Системно-коммуникативно-информационный подход позволяет определить критерии, условия и способы эффективности коммуникации на основе учета специфики протекания психических процессов в условиях передачи информации по каналу связи. Для нашего исследования это является важным фактом, так как при этом уточняется само понятие коммуникации и взаимодействующих субъектов как систем, т.е. взаимодействуют функционально согласуемые системы: психика коммуникатора и психика реципиента (или реципиентов). «Благодаря коммуникации такие системы могут существовать и действовать в идентичных состояниях – эмоционального возбуждения или спокойной рассудочности, беспокойной неуверенности или уверенного знания. Они способны иметь одинаковые по направленности установки, пользоваться одинаковыми стереотипами в качестве материала мышления» [8].

Коммуникативная компетентность преподавателя – это комплекс знаний, языковых и неязыковых умений и навыков общения, приобретаемых человеком в ходе естественной социализации, обучения и воспитания. Несомненно, важную роль при этом играют природные данные и потенциал индивида. Особый интерес представляют положения, выдвинутые Е.В. Бондаревской. Педагогическая культура является сущностной характеристикой личности преподавателя и включает следующие составные компоненты:

- педагогическую позицию и профессионально-личностные качества;
- высокий уровень педагогических знаний и культуру профессионального мышления;
- профессионально-педагогические умения и творческий характер педагогической деятельности;
- культуру поведения, общения, способность личности к саморегуляции [9].

Важно отметить, что преподаватель, профессионально владеющий педагогической техникой, отличается умением превращать в аппарат педагогического воздействия свои эмоции, голос (тон, сила, интонация), речь, жест, мимику. Умение управлять своими психическими состояниями, педагогически действенно и эмоционально открыто выражать свое отношение к воспитанникам является одним из инструментов профессиональной техники преподавателя.

Выделение коммуникативных умений в структуре педагогического мастерства является общепринятым, о чем свидетельствует анализ позиций вышеназванных ученых. Как видим, коммуникативная культура педагога как научная категория имеет глубокие корни в теории педагогического образования, разрабатываемой ростовской, московской, ленинградской школами, которые характеризуют коммуникативную культуру как категорию, входящую в общую педагогическую культуру. Для нашего исследования представляет особый интерес именно эта их единая позиция – рассматривать коммуникативную культуру как составную педагогической культуры, характеризующуюся личностной и профессиональной ценностью, направленностью на другой субъект педагогического процесса, формирующуюся во всех видах деятельности и общения.

Так как категория «педагогическая культура» является основополагающей для рассматриваемой нами категории коммуникативной культуры, мы считаем целесообразным проанализировать трактовки этого понятия, встреченные нами.

Итак, анализ современного состояния разработки проблематики исследований педагогической культуры позволяет констатировать повышенный интерес ученых к определению ее сущности и содержания. Наиболее концептуально проработанными мы считаем работы Е.В. Бондаревской [9] и И.Ф. Исаева [10], которые имеют ряд общих положений. Совпадение точек зрения разных авторов и авторских коллективов в характеристике сущности педагогической культуры объясняется усилением гуманистических тенденций в образовательном процессе, повышением научного интереса к личности педагога и поиску сущности характеристик его профессиональной деятельности.

Так как понятие педагогической культуры как части общей культуры общества неизменно рассматривается исследователями в плоскости философского осмысления, мы можем сделать вывод, что и коммуникативную культуру, как часть педагогической культуры, можно также рассматривать в этом плане. Следовательно, коммуникативная культура это:

- система ценностей-регуляторов педагогической деятельности (аксиологический подход);
- предпосылка, цель, способ, инструмент педагогической деятельности, уровень самореализации в ней, ее результат и критерий оценки (деятельностный подход);
- концентрированное выражение личности педагога (личностный подход)[11].

Культурный компонент коммуникации связан с системой эталонов и представлений личности, которые включаются в момент взаимодействия с другими субъектами. Однако в нашем исследовании вышеперечисленное необходимо, но недостаточно: важным моментом педагогического механизма выступают не только этапы деятельности, но и правила, регулирующие закономерности развития этих отношений, а также навыки и приемы эффективной педагогической деятельности; совокупность способов, приемов, органических возможностей эффективной педагогической деятельности (технологический подход).

Под педагогической культурой преподавателя вуза автор И.Ф. Исаев рассматривает «меру и способ творческой самореализации его личности в разнообразных видах педагогической деятельности и общения, направленных на освоение, передачу и создание педагогических ценностей и технологий» [10]. В исследованиях М.Г. Рудь коммуникативная культура представлена как:

- способность к согласованию и соотнесению своих действий с другими, принятию и восприимчивости другого, подбору и предъявлению аргументов, выдвижению альтернативных объяснений, обсуждению проблемы, пониманию и уважению мнений других и на основе этого к регулированию отношений для создания общности обучающихся в достижении единой цели деятельности;
- потребность в другом, в расширении границ коммуникаций, сопоставлении точек зрения, умение стать на позицию обучающихся;
- готовность к гибкому тактичному взаимодействию с другим, к рефлексивной деятельности, к проектированию коммуникативных умений и применению их в новой ситуации [11].

Психолого-педагогический взгляд на проблему обогащен знаниями, взятыми в теории информации.

При сопоставлении понятий «коммуникация» и «общение» становится очевидным, что для педагогических и психолого-педагогических исследований общение – это первоначальное, более широкое понятие.

В качестве функций коммуникативной культуры по отношению к человеку (вслед за А.И. Арнольдovým) мы выделяем:

- интегративную (коммуникативная культура делает педагогическую личность членом научно-педагогического общества, интегрирует его в социально-научное сообщество);
- дифференцирующую (педагогическая личность включается в педагогический процесс как яркая индивидуальность, желающая и способная вести равноправный диалог с научным обществом);
- смысложизненную (с помощью коммуникативной культуры преподаватель обретает самого себя, строит стратегическую иерархию ценностей, на ее основе совершает новое порождение мира).

Все вышеизложенное дает возможность вписать понятие профессионально-педагогической культуры в категориальный ряд: культура педагогической деятельности, культура педагогического общения, культура личности преподавателя вуза. Профессионально-педагогическая культура преподавателя предстает в качестве обобщенной характеристики разнообразных видов его деятельности, предполагая развитие способностей, интересов, ценностных ориентаций, способностей личности. Таким образом, рассмотренные положения о месте педагога в коммуникативной культуре позволяют подойти к выводу, что, пребывая в коммуникативной культуре, он является ее субъектом, объектом, результатом, главной ценностью и основной мерой.

Литература

1. Словарь иностранных слов. – М., 2000.
2. Педагогика и психология высшей школы / Под ред. С.И. Самыгина. – Р-н-Д, 1998. – 544 с.
3. Каган М.С. Мир общения: Проблема межсубъектных отношений. – М., 1988., 315 с.
4. Вербовая Н.П., Головина О.М., Урнова В.В. Искусство речи. – М., 1997.
5. Землянова Л.М. О парадоксах коммуникативного разнообразия // Вестн. моск. ун-та. - 2004. – Сер.10. – № 4. – С.9-13.
6. Андреева Г.М. Принципы деятельности и исследование общения // Общение и деятельность. – Прага, 1988. – С.56-58.
7. Викторова Л.Г. Теоретические основы становления интеллигенции в образовательной системе высшей школы: Дис. д-ра. пед. наук.
8. Красноярск, 2005. – С.223.
9. Шерковин Ю.А. Психологические проблемы массовых информационных процессов. – М., 1973. – С.23.
10. Бондаревская Е.В. Уровень педагогической культуры - главное основание для аттестации учителя. – Р-н-Д, 2003. – 15 с.
11. Исаев И.Ф. Культурологический подход к исследованию педагогической деятельности // Педагогическое образование 21 век. – М., 2005. – С.34-40.
12. Рудь М.Г. Формирование коммуникативной культуры будущего учителя начальных классов в педагогическом колледже: Дис. канд. пед. наук. – Р-н-Д, 2002. – 132 с.

УДК: 372.8:811(111)

G. Tazhitova¹, K. Ibragimova¹, Sh. Kadirsizova²

¹L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur – Sultan c., gulzhahan@mail.ru,
karla_ibragimova@mail.ru

²Semey Medical University, shnar_83kz@mail.ru

USING REGIONAL MATERIALS IN THE FOREIGN LANGUAGE CLASSROOMS

The fundamental aim of educational institutions has become the rearing of a humane, completely formed personality in conjunction with the demand in XXI century for the humanization of education. Any learning process is understood as students' cognition of the phenomena of reality and culture accumulated by humanity. The modern education is aimed at introducing the student to ethnic, regional, Kazakh, and world culture, contributing to his/her ethnic and civic identification, the formation of universal values, the general culture of the personality, and the creation of conditions for its self-determination and self-realization.

This issue was discussed in the state program “Orientation to the Future: Spiritual Revival” and it has shown a vivid example of development of independent Kazakhstan and its concrete steps. The First President emphasized the importance of knowing the past: “We need to look into the past, both in order to understand the present and to visualize the future”[1].

Analyzing the perspectives of various authors on the importance of including knowledge of regional culture, as well as the history of the administrative-geographical regions of the native country and the target

language's country in the learning process, it should be noted that attitudes toward knowledge of regional characteristics have shifted, which is due in part to the development of international relations. The culture of a foreign language is a component of global culture. Thus, by teaching students a foreign language culture through a foreign language, one may make a significant contribution to general education and the development of a harmonious personality.

The problem of incorporating region based materials has been considered in the research studies of Kazakhstani scholars. Specifically, scientists Kapyshev A.K. had his research studies on the development of regional higher education in various disciplines [2], Zholdasbekov A.A. worked on the training of specialists in the field of tourism in regional universities [3], Temirov K.U. investigated the implementation of the regional component in student environmental education [4], Kurmanayeva D.K. examined improving the content of foreign language instruction for students with non-linguistic specializations using regional materials (using the Zhezkazgan area as an example) [5], Yermekbayeva A.T. studied biologists' methodological training at the Pedagogical University and the regional component in the structuring of the discipline's content [6].

The main goals of incorporating regional materials into the educational process are to develop and improve students' sociocultural and communicative competence, as well as to expand the substantive basis of teaching a foreign language by allowing students to acquire a certain amount of regional knowledge. Regional materials are instructional materials that incorporate the history, culture, art, characteristics, and life of an area and help you to gain theoretical knowledge and practical skills.

The necessity to teach a foreign language with a regional component arises from the fact that observation and comprehension of another culture can only be accomplished via knowledge of one's own location. In the process of intercultural communication, a lack of information is the root of misunderstanding, disputes, and crises.

In light of the foregoing, it is important to highlight that there is a pedagogical method in which a foreign language is viewed as a means of acquiring the culture of the studied language. As a result, these students have difficulty transmitting information about events and facts related to the native regional culture, by means of a foreign language, and, consequently, are not able to disclose and translate the process of communication.

A regional approach to learning a foreign language has two aspects: the first is the regional aspect, which ensures that students understand linguistic facts specific to that or another region of Kazakhstan; the second is the cultural aspect, which is an integral part of any foreign language course and is intended to provide access to the common cultural and linguistic resources.

The regional content takes 10-12% of the time, which gives the teacher the opportunity for a creative approach, free choice of forms and methods of training and differentiation of the educational process. Under the regional component of the linguistic course is understood "systematic and subsequent inclusion in the general educational course of a foreign language of the local language material, as in the thematic relationship".

Methodologists believe the regional component in the teaching of a foreign language to be an in-depth linguistic and regional effort, implying the use of local language material not only in foreign language classes, but also in other subjects. As a result, it was proposed that the regional content can be included in a foreign language classroom as a regional component. It should comprise word combinations, phrases, and texts that are thematically related to nature, the material and spiritual culture of the region or region, as well as the residents' introspective perceptions, understanding, and tranquility.

We suppose that the rational inclusion of the regional component in the basic and additional part of teaching students in a foreign language is a matter of public importance, and it is a relevant issue.

As the communicative technique for learning foreign languages evolves and becomes more active, it is critical to pay attention to the use of language in specific social and cultural communicative situations. In well-known western conceptions of communicative competence, the sociocultural component are regarded an auxiliary in sociolinguistic competence. As a result, selecting the proper speech necessitates knowledge of the code of conduct, communication norms, and values. That is, culture's involvement is restricted to the proper selection of the register of reliance based on the interlocutor's position, status, place, and communication goal.

Cultural knowledge and competence are necessary for the correct interpretation of what happens in a specific, defined situation in the in-cultural environment. Lack of sociocultural context and methodology of filling information gaps can be determined by decisive factors in communication with language and culture carriers. Information gaps can be filled by asking questions - clarifications, explanations, etc.

Conducting integrated courses assumes that the educational institution has: 1) groups of students with a high level of language proficiency (or who are deeply engaged in a foreign language); 2) teachers who are well versed not only in the language, but also able to independently develop a regional class; 3) an office equipped with a variety of educational tools; 4) the number of hours that allows you to include the course in full or in the form of a special course (mini-course or in the form of separate classes) in the program of teaching a foreign language.

The basis of the extralinguistic content of such a course is the knowledge of students about the region, acquired by them in the course of studying the subjects of the humanities and natural cycles, as well as in the process of independent work. These include historical, geographical, literary, cultural, personalities and other information about their region. After analyzing the initial level of knowledge of students about their region, as well as their interests in this area, it is necessary to formulate the final goals of the course and determine the form of education.

One of such forms can be lecture. The final goals here are different, for example: designing and conducting a guided tour, micro-excursion (with video recording) in your local area or a regional center for students or foreign visitors. It's no secret that when confidently naming the sights of London, Berlin or Paris, students often find it difficult to name the sights of their hometown.

Another form of the regional course can be subject-situational. It is based on communicatively directed situations, which are most often united by a single storyline and are based on subjects of speech of regional content. When developing such situational tasks, it is important to remember the psychological aspect of speech activity, which is motivated by various human needs, for example, to satisfy one's curiosity, express an attitude, opinion, assess what is happening, make a choice, make a decision, resolve a disagreement, find out information.

The project teaching methodology is also finding ever wider distribution and application in teaching foreign languages both abroad and in our country. If it is not possible to conduct a regional course, you can use individual regional projects or authentic regional texts in training.

Thus, we found out that cultural awareness is a necessary condition for communication, which in turn does not diminish the importance of practical mastery of linguistic forms as a means of communication. However, it is the culturological component of the educational content that contributes to positive motivation among students and a more conscious mastery of language as a means of communication.

We identified the degree of importance of interdisciplinary connections to optimize the learning process and to strengthen the communicative orientation of learning. In our case, the integration of regional studies in teaching a foreign language will serve both as a means of raising the educational level and for improving the knowledge of a foreign language.

References

1. Nazarbayev N.A. Message to the people of Kazakhstan, Astana c. [Electronic resource] – 2012. – URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050>
2. Kapyshov A. K. Formation and development of a regional higher school in Central Kazakhstan in the 30-60s of the XX century. Dissertation for the degree: c.p.s. Almaty, – 2002. – 197 p.
3. Zholdasbekov A. A. The system of training tourist experts in regional universities of the Republic of Kazakhstan. Dissertation for the degree: c.p.s. Almaty, – 2005. – 271 p.
4. Temirov K. U. Pedagogical conditions for the implementation of the regional component of environmental education of students. Dissertation for the degree: c.p.s. Almaty, – 2009. – 153 p.
5. Kurmanaeva D. K. Improving the content of teaching a foreign language to students of non-linguistic specialties on the basis of regional material (on the example of the Zhezkazgan region). Dissertation for the degree: c.p.s. Bishkek-2015. – 122 p.
6. Ermekbaeva A.T. Regional component in the structure of the content of the subject and methodological training of bachelor-biologists in a pedagogical university. Dissertation for the degree: c.b.s. Almaty – 2018, 148 p.

Р.М. Шляпов, Ш.К. Амерханова, Д.С. Бельгибаева, А.С. Уәли, М.Қ.Молдабай
«Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» КеАҚ, Нұр-Сұлтан қ.,
rustamshlyapow@gmail.com

8-СЫНЫПТА АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ ХИМИЯ ПӘНІН ОҚЫТУ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ ЖОЛЫ

WAYS TO IMPROVE THE EFFECTIVENESS OF TEACHING CHEMISTRY IN THE 8th GRADE IN ENGLISH

Жаратылыстану пәндерін үш тілде оқытудың негізгі стратегиялық міндеттерінің бірі көптілді, креативті және сыни тұрғыдан ойлай алатын білім алушылардың қалыптасуына ықпал етуші ортаны құру болып табылады.

Республика бойынша көптеген мектептер үш тілдік оқыту бағдарламасын оқу процессіне енгізіп отыр. Солардың ішінде Жамбыл облысындағы Ыбырай Алтынсарин атындағы орта мектебі де бар. Мұндағы 8-сынып оқушыларына химия пәні бойынша ағылшын тілінде элективті курс жүргізіледі. 2018-2019 жылғы оқу жылынан бастап, 8-сынып оқушылары химия терминологиясын қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде меңгере бастады. Пәннің мазмұнын және тілді оқытуды интеграциялау бойынша жұмыстардың бірінші тоқсаны күтілген нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік бермеді:

- оқушылар ағылшын тіліндегі тақырыптық терминология бойынша төмен білім деңгейін көрсетті;
- мұғаліммен және бір-бірімен белсенді араласу болмады;
- ағылшын тіліндегі химиялық диктанттарды жүргізу барысында, сәйкестіктерді орналастыру, сөзжұмбақтарды шешу кезінде есте сақтаудың (жазу және сөйлеу) өте төменгі пайызын көрсетті.

Сондықтан, химия пәнін оқытатын мұғалімдердің алдында, оқушылардың тілдік пәндік дағдыларын дамыту жолдарын іздеу және химия пәнін ағылшын тілінде оқу барысында қиындықтарға жолыққан оқушыларды қолдау мәселелері тұрды.

Мақсаты: Оқушыларға химиялық терминологияны ағылшын тілінде оқу барысында лингвистикалық және коммуникативтік құзыреттілікті дамытуға, ұсынылған терминологияны 90-100%-ға есте сақтауға және қолдануға көмектесу.

ӘДІСТЕМЕЛІК БӨЛІМ. Тәжірибе барысындағы өзгерістерді сипаттау және деректерді жинау. 1 кезең. Зерттеу мәселесі бойынша халықаралық тәжірибені талдау [1,2] пәннің 2 тоқсандағы оқыту жұмыстарына өзгерістерді енгізуге мүмкіндік берді. Ағылшын тіліндегі химиялық терминологияны CLIL техникаларын қолдану аясы кеңейтілді (1-қосымша): синонимдерді, антонимдерді, суреттерді, сурет салуды, ыммен білдіруді, ABC диктантын, «Мағынасын түсіндір», «Жарысу», «Дыбыссыз бейне», «T/F dictation», «re-packing» әдістері қолданылды.

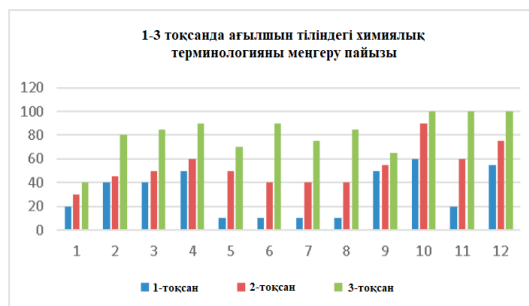
Оқушыларды бақылау, ағылшын тілінің мұғалімдерімен сөйлесу, химия пәні бойынша қалыптастырушы жұмыстарды талдау, оқушыларды тестілеу және сұхбат алу жұмыстары оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамытуда және ағылшын тіліндегі химиялық терминологияны есте сақтауда кішігірім дамуына алып келді (1-сур.).

Деректерді жинау. 1 кезең. CLIL жаңа техникаларын қолдану ағылшын тіліндегі пәндік терминологияны есте сақтау пайызын арттыруға және оны мұғаліммен қарым-қатынас жасау барысында қолдануға мүмкіндік берді. Алайда, біз бұл кезеңде жаңа енгізілген өзгерістер жеткілікті деңгейде құрылымды болғанын айта алмадық.

Оқушыларды тестілеу нәтижелері (Ойлау түрлері мен креативтілік деңгейін анықтау сауалнамасы. Дж.Брунер әдісі бойынша диагностика) көп жағдайда олар пәндік, таңбалық, белгілік ойлау қабілетіне, аз бөлігі – бейнелі және креативті ойлау қабілеттеріне ие екендігін көрсетті (2 сур.). Сондықтан зерттеудің келесі кезеңінде біз әрекетке мақсат қойдық.

Мақсаты: Айқын сипаттағы интеллект түрлерін қолдану арқылы, оқушыларға химиялық терминологияны ағылшын тілінде оқу барысында лингвистикалық және коммуникативтік құзыреттілікті дамытуға, ұсынылған терминологияны 90-100%-ға есте сақтауға және қолдануға көмектесу.

Тәжірибе барысындағы өзгерістерді сипаттау және деректерді жинау. 2 кезең. Бақыланатын оқушылар ретінде таңдалып алынды: А (ойлау қабілетінің 2-түрі: бейнелі, белгілік бойынша жоғары көрсеткіштер), В (барлық ойлау түрі бойынша орташа көрсеткіштер), С (3-ойлау түрі: таңбалық, белгілік, бейнелі бойынша жоғары көрсеткіштер). Таңдалған оқушыларда «пәндік» сөйлеу дағдысы болмады. Әрбір сабақта оқушылардың жиынтық сұхбаттарға қатысуына ынталандыратын және олардың сөйлесу дағдыларын арттыруға мүмкіндік беретін, CLIL әртүрлі техникалары қолданылды.

1 сурет – 1-3 тоқсанда терминдерді оқу пайызы

2 сурет – Сыныптағы интеллект түрлері бойынша орташа көрсеткіштер (Брунер бойынша)

Оқушылардың жұмыстарын, бейне сабақтарды, кері байланыстарын, оларды бақылау және әңгімелесу жұмыстарын талдау, барлық оқушылардың ағылшын тіліндегі химия сабағын оқу барысында деңгейлерін жетілдіргені байқалады. Сабақтар барысында таңдалып алынған CLIL әдістемесі жеткілікті деңгейде өнімді болғаны байқалды және оқушыларға оқу барысында алдымен оқыған тақырыптарын бекітіп алып, кейіннен оларды ағылшын тіліндегі диалог ретінде рөлдік ойындар барысында қолданатын реттілік ұсынылды. Және бұл реттілік оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып таңдалынып алынды: сөзжұмбақпен, кестелермен, сұлбалармен жұмыс математикалық ақыл-ой жүйесі дамыған және жоғары пәндік, таңбалық және белгілік ойлау қабілеті бар балаларға көмектесті; сұрақтарды құрастыру, «дыбыссыз бейне» жасау, ақпаратты жалпыландыру және қысқарту, «рөлдік ойындар», «шындық/жалған» ойындары бейнелі және креативті ойлау қабілетінің жоғары көрсеткіші бар балаларға, жиынтық сұхбаттар барысында көмектесті. (кесте 1): Зерттеу мәселесі бойынша халықаралық тәжірибенің талдаулары CLIL әдістемесінің барлық 4 элементін (4 «С») қолдану қажеттілігін түсінуге мүмкіндік берді. Егер де зерттеудің бірінші кезеңінде біз көбінесе Content (мазмұнына) назар аудардық және білімді игеру үдерісі мен пән бойынша ептілігінің дамуын ынталандырдық.

Кесте 1 – Ойлау типіне байланысты CLIL техникасының тиімділігі

Ойлау типі	CLIL техникалары
Символдық, пәндік және таңбалық ойлаудың жоғары дәрежесі	Жиынтықты әңгіме үдерісінде сөз жұмбақтармен, кестемен, сұлбалармен жұмыс, «Мағынасын түсіндір»
Бейнелі және креативті ойлаудың жоғары деңгейі	«Жалған-рас», «Жарыс», Дыбыссыз видео рөлдік ойындары

Communication (тілдесу) пән бойынша білімді ағылшын тілінде алу, онда екінші кезеңде біз Cognition (ойлау қабілеттілігі) назар аудардық. Ол үшін «Тақырып бойынша ең бастысы» бойынша ағылшын, қазақ және орыс тілдерінде мәтіндер дайындалды және олардың тапсырмасы, негізі, салыстырылымды, болжамды, байланысын орнатуды, тізбектілігін анықтау (қосымша 2).

Білім алушылардың тақырыптық терминді білуі үшін жасалған тестілеудің, олардың бір бірі мен және мұғалімі мен коммуникациясын, тіл құзыретінің даму үрдісі үшін қолданылатын техникалардың тиімділігі туралы жазба сауалнамалары мен тілдесулердің нәтижелері біздерге тілдік пәндік машықтарды дамыту үрдісіндегі айтарлықтай мәселелерді шешуге мүмкіндік берді. Тестілеу нәтижелері 1 және 2 тоқсан мен салыстырғанда ағылшын тілінде химиялық терминдерді есте сақтаудың айтарлықтай жоғарылағандығын көрсетті (сурет 3):

3 сурет. – Ойлау типтері әртүрлі А, В, С білім алушыларындағы терминдерді білудің пайыздық қатынасының өзгеруі

Нәтижелер, талдау және талқылау. 1. 8 сыныпта білім алушылар химиядан ағылшын тіліндегі терминдерді біледі. 2. 8 сынып оқушылары бір бірімен және мұғалімімен байланыс кезінде ағылшын тіліндегі терминдерді қолданады. 3. 8 сынып оқушылары сыни ойлауын дамытуда ағылшын тілінде тапсырмаларды орындайды. 4. Химиялық терминді меңгеру пайызының жоғарылауы қандайда бір ойлау қабілетті типінің (Брунер бойынша) басымдылығына тәуелсіз барлық оқушыларда байқалды.

ҚОРЫТЫНДЫ

Химияны ағылшын тілінде оқу кезінде қиындық көретін білім алушылардың тілдік пәндік қабілеттерін дамыту және оқушыларды қолдау үшін келесілерді қосатын шаралар жүйесі қажет:

- 1) «Тақырып бойынша ең бастысы» оқу тексттерін бейімделген материалдар қолдану;
- 2) Оқу, сөйлеу, хат, тыңдау 4 қабілетті дамытуға бағытталған, CLIL әдісі техникасының жиынтығы;
- 3) Ағылшын тілінде сыни ойлау машығын дамытуға бағытталған тапсырмалар.

Әдебиеттер

1. Anne_Burns_Doing Action Research in English Language Teaching, 196p
2. Крашенинникова, А.Е. К вопросу об использовании предметно-языкового интегрированного обучения CLIL file:///C:/Users/user/DesktopB8.htm
3. Чтотакое CLIL file:///C:/Users/user/Desktop/%D0.htm

УДК: 908(574.4)

А.Ж. Тусупбаева

КГУ «Средняя школа № 3», отдела образования по городу Курчатову, nurbolerasul@mail.ru

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИЗУЧЕНИЯ КРАЕВЕДЕНИЯ

Сущностью краеведения – как социокультурной и организационной основы образовательного процесса, является всестороннее изучение в учебно-воспитательных целях территории своего края под руководством педагога.

В условиях современного мира, модернизации казахстанской экономики роль дисциплины «География» и географического краеведения возрастает. Программа «Рухани жаңғыру» является мощным стимулом для подробного изучения краеведения и через него открытия новых фактов в географии Казахстана.

Өлкетану – краеведение – это один из базовых проектов обновленной программы. Эффективное внедрение обновления содержания образования требует от педагогов улучшения качества обучения. Под термином «краеведение» сегодня понимается всестороннее изучение

природы, населения, хозяйства, истории и культуры какой-либо части страны, административного или природного района, населенных пунктов с их ближайшим окружением.

Краеведение также является основой духовного и нравственного возрождения общества, составная часть патриотического воспитания.

Программа краеведения – это алгоритм поисково-исследовательских действий, которые являются основными формами учебной-познавательной деятельности студентов, способствующих выявлению главных специфических особенностей своего края. Программа имеет универсальный характер и показывает основные направления изучения родного региона, села или города, их окрестностей, расположенных в любой части страны.

Цель нашего исследования – показать роль и возможности географического краеведения для совершенствования и прогнозирования дальнейших успехов и развития в области географии.

Ряд ученых-географов краеведения и экскурсоводов высказывались так: «Если справедлива та педагогическая истина, что во всяком первоначальном преподавании должен быть соблюден постепенный переход от близкого и знакомого детям к отдаленному и менее знакомому, от легкого к более трудному, то и преподавание географии следует начинать с изучения местности, на которой живет ученик» [1].

Педагог как можно раньше должен «посеять в ребенке семена любви к родной земле», воспитать человека, преданного своему народу, родному краю. Краеведческая деятельность по географии в средних общеобразовательных школах, колледжах является важным видом внеурочной работы. Это «естественный ничем не заменимый материал, для всестороннего развития способностей детей», прививает интерес к познанию нового, формирует практические умения и навыки, способствует фундаментальному изучению природы, населения, хозяйства своей местности, осмыслению сложных закономерностей природы и общества на местном материале [1].

Развивать ум, воображение и память обучающихся, знакомить их с явлениями природы и объяснить эти явления, наконец, воспитывать истинных патриотов - таково по убеждению многих ученых-географов, значение географического краеведения как учебного предмета.

Таким образом, главная цель географического краеведения – воспитание нравственного гражданина, любящего и знающего свой край – территорию, являющуюся объектом деятельности краеведов. Для достижения поставленной цели необходимо решение ряда задач обучения:

- повышать познавательные интересы обучающихся;
- создать условия для изучения проблем развития края, формирования у молодежи видения своего места в решении этих проблем, развития установки на необходимость внести личный вклад в совершенствование его жизни;
- развивать поисково-исследовательские качества личности, навыки экспедиционной работы;
- соблюдать комплексность в краеведческой работе, которая развивает функциональную грамотность обучающихся в различных аспектах: обще учебных умений и навыков, наблюдательности, воображения, научной любознательности, интеллекта, эрудиции и культурного уровня, литературной и предметной речи, полиязычия, навыках общения с представителями разных профессий, возрастов и поколений, психологической подготовки к самостоятельной жизни и профессиональной деятельности, морально-нравственных качеств, патриотических чувств, любви к родному краю и к Родине.

Курс краеведения логически дополняет курсы географии, биологии, истории, литературы и других предметов учебными знаниями о своем крае, при выделении местных аспектов.

Краеведческая работа может развиваться по ряду направлений:

- историческое краеведение (военно-историческое, историко-культурное, историко-архивное, археологическое и др.);
- естественно-научное краеведение (географическое, экологическое, биологическое, геологическое и др.);
- этнокультурное и социолого-демографическое краеведение (фольклорное, художественное, литературное и др.);
- туристско-краеведческая деятельность (краеведческие исследования во время туристских походов);
- спортивный туризм (совершение спортивных туристских походов в сочетании с проведением краеведческих наблюдений и разносторонним изучением района похода);

- оздоровительный туризм (совершение некатегоричных походов по родному краю в сочетании с проведением краеведческих наблюдений, исследований и изучением отдельных особенностей района похода);
- музейное краеведение (изучение родного края на базе историко-краеведческих музеев);
- экскурсионное краеведение (изучение родного края во время подготовки и проведения самодеятельных, или участия в плановых экскурсиях);
- семейное краеведение.

Краеведческие исследования по охвату территории могут быть:

- 1) субрегиональные (краеведческие исследования территории своего района и области);
- 2) региональные (краеведческие исследования на территории Центрального Казахстана);
- 3) межрегиональные (краеведческие исследования на территории Казахстана, России, стран СНГ).

В процессе обновления учебные экскурсии, как высшая форма наглядности в обучении, стали специфическим направлением краеведческой работы преподавателей географии в колледже.

По меткому выражению Н.Н. Баранского, экскурсия – это «перевод географии со страниц учебника в жизнь».

Системно-деятельностные результаты работы активно достигаются во внеклассное и во внеурочное время, выходя из кабинетов и лекционных залов в окрестности, на берега рек, озер, на предприятия промышленного и сельскохозяйственного производства, к памятникам и местам исторической славы, музеям и выставкам, организациям местной исполнительной власти и так далее.

Экскурсия (лат. *excursio* – поездка) – целенаправленный, наглядный процесс познания окружающего мира, связанный с заранее подобранными объектами, темой и маршрутом, под руководством квалифицированного специалиста [2].

Экскурсии – это организованное, коллективное посещение природных, промышленных объектов, достопримечательных мест под руководством педагога с целью изучения и сбора краеведческого материала. Они по характеру изучения материала делятся на тематические (геологические, производственные) и комплексные. По месту нахождения они бывают ближними и дальними.

За время экскурсионно-краеведческого обучения у обучающихся должна сложиться система знаний о своем крае: о ее природе, природных ресурсах, промышленности, сельском хозяйстве, транспорте, историческом и культурном развитии, о выдающихся людях, особенностях и значении края для района, области, региона и всей республики. В содержание краеведческой работы входит также исследование исторического прошлого края, археологических памятников, памятников культуры (архитектура, литература), фольклорного материала различных жанров, национально-прикладного искусства и ремесел, жизни и творчества выдающихся личностей, прославивших край. Таким образом, большая роль в процессе краеведческой деятельности отводится экскурсии. Природная, социальная, производственная среда родного края – это экскурсионные объекты познания и источники нравственного обогащения, интеллектуального и физического развития обучающихся, целенаправленного вовлечения их в различные сферы поисково-исследовательской, общественно-полезной и массово-политической работы.

Как правило, экскурсии, конечно же, имеют громадное значение, но только в том случае, если они хорошо подготовлены. Эффект учебного процесса и экскурсии находится в прямой зависимости от умелой опоры на фундамент опыта, от творческой изобретательности педагогов в его исследовании.

Изучая свой родной край, мы с учащимися посетили музей.

Поэтому совершенствование управленческой деятельности педагогов нуждается в улучшении организационной структуры, повышении эффективности и обновлении системы управления, внедрении инноваций в управленческую деятельность образовательных учреждений, модификации подходов к организации педагогического процесса.

В связи с чем, проблема подготовки педагогических кадров – преподавателей географии нового типа становится приоритетной в системе образования. Люди стали вершиной развития жизни в большей степени и вследствие того, что они выработали в течение многих тысячелетий эффективную систему передачи знаний другим людям, прежде всего детям и молодежи. Наиболее важным принципом этой системы была наглядность, т.е. показ в сопровождении объяснения. Великий Абай в «Книге слов» подчеркивал важность наглядности в воспитании: «Дитя человеческое не рождается на свет разумным. Только слушая, созерцая, пробуя все на ощупь и на вкус, оно начинает познавать разницу между хорошим и плохим. Чем больше видит и слышит дитя, тем больше узнает. Многое можно усвоить, внимая словам разумных людей. Недостаточно обладать разумом – только слушая и запоминая наставления знающих, избегая пороков, можно стать полноценным человеком» [3].

Представители эпохи просвещения видели в экскурсиях средство патриотического воспитания и укрепления здоровья молодежи. Многие выдающиеся педагоги прошлого понимали важность значения краеведческих экскурсий и высказывались о целесообразности организации прогулок для детей на природу. Первый казахский ученый – путешественник Чокан Валиханов, другие образованные передовые люди того времени совершали путешествия и экскурсии с познавательной целью, создавая для этого небольшие по составу общества, одним из которых было Общество любителей естествознания, которое завоевало популярность у ученых и педагогов того времени [4].

Экскурсионно-краеведческая работа является одной из активных средств обучения, воспитания и развития личности обучающихся. Если экскурсии, проводимые по программе, имеют своей целью практическое закрепление изучаемого материала, то внепрограммные экскурсии носят, прежде всего, исследовательский характер.

Большой вопрос стоит перед педагогами о категориальной принадлежности экскурс ведения. Мы предлагаем, что изучение местного края в школе, колледжах должно быть отдельным учебным предметом, частью географии. Однако до сего времени не подвергнута тщательному исследованию изучение краеведческих материалов регионов страны в курсе «Физической географии Казахстана» и «Экономическая география Казахстана».

Мы исходили из предпосылки, что эффект учебного процесса находится в прямой зависимости от умелой опоры на фундамент опыта, от творческой изобретательности педагогов в его исследовании. Таким образом, организация экскурсионно-краеведческой работы послужит основой формирования, развития практических и интеллектуальных навыков и умений; гражданских качеств обучающихся, патриотического отношения к малой родине, стремлению знать свой край и гордиться им.

Литература

1. Калечиц Т.Н., Ксилава З.А. Внеклассная и внешкольная работа с учащимися. Москва «Просвещение», 1980.
2. Ягофаров Г.Ф., Тынчерова З.В., Саипов А.А., Экскурсоведение. Алматы, – 2001.
3. Абай. Книга слов. – Алма-Ата, – 1993.
4. Валиханов Ч.Ч. Собрание сочинений. Алма-Ата, 1961 – 1972.

ӘОЖ: 504(574.4)

А.А. Тусупова, А.С. Кудайбергенова

Шығыс Қазақстан облысы білім басқармасы Семей қаласы бойынша
білім бөлімінің «№ 11 жалпы орта білім беретін мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесі,
tusupova79@mail.ru, riskenowa_a_s@mail.ru

ЕРТІСТІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ

ECOLOGICAL PROBLEMS OF IRTYSH RIVER

Қазіргі таңда Ертіс өзенінің тазалығы мәні жағынан үлкен орында тұр. Адам мен табиғатқа үлкен мән береді. Ертіс аралас қоректенетін өзендер қатарына жатады. Ертістің барлық бөлігі кеме жүзуге қолайлы.

Ертіс өзенінің табиғи жағдайлары ШҚО және Павлодар облыстарында аумағында ландшафтардың геоморфологиялық орналасуына белгілі бір заңдылық байқалады. Жылу мөлшерінің ұлғаюына және сонымен қоса атмосфералық ылғалданудың кемуіне сәйкес солтүстіктен оңтүстікке қарай орманды дала ландшафты даламен және қу даламен ұштасады. Жергілікті табиғат жағдайының

ерекшелігі аймақтардың ішінде ландшафттық құрылымы әр текті физика – географиялық аудандардың бөлінуіне соқтырады.

Ертіс өзенінің жайылмасында сүтқоректілердің (бұлан, елік, түлкі, саршұнақ, аламан, және т.б.) 55 түрі кездеседі. Құс түрлерінің жалпы саны 200.

Жылдық ағысын реттеу және электр энергиясын алу үшін өзен бойында Бұқтырма, Өскемен, Шүлбі бөгендері салынған. Сарыарқа аймағындағы табиғи қорларды игеру мақсатында Ертіс-Қарағанды каналы тартылған. Көліктік маңызы зор, сағасынан 3784км-ге дейін кеме қатынайды.

Ірі өзен алаптарының техногендік қалдықтармен ластану қарқындылығының артуы, соңғы уақытта, ең қиын да, күрделі мәселердің бірі болып отырғаны белгілі. Қазақстанның осындай ірі өзен алаптарының бірі болып табылатын Ертіс өзені, Республиканың шығысы мен солтүстік-шығысында орналасқан аймақтарды, яғни түсті металлургияның дамыған орталықтарын басып өтеді.

Ертіс өзені алабының табиғи және климаттық жағдайларының ерекшеліктері және де техногенді ластанудың өте күштілігі, топырақ жамылғысының бұзылуы мен ластануының жоғары деңгейде екенін анықтайды.

Ертіс өзенінің қойнауы ерекше мемлекеттік қорғауды қажет етеді. 1997 жылғы 15 шілдеде «Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы» Заң проблемаларды шешіп, Ертіс өзені қойнауына ерекше қорғалатын табиғи аумақ мәртебесін берді.

Ертіс өзенінің жалпы ұзындығы 4300 шақырымға жуық болса, оның 150 аса шақырымы Шығыс Қазақстанның аумағы арқылы ағып жатыр. Жалпы, Ертіске 800-ге жуық үлкенді-кішілі өзен, бұлақтар құяды. Мамандардың зерттеуінше , Ертіс бассейнінің суы жыл өткен сайын азайып келеді.

Оның басты себебі, қыста қардың, жазда жауын-шашынның аздығынан болып отырғаны көрінеді. Ал мұның өзі шаруашылық және электр энергиясын өндіру сияқты мақсаттарға жұмсалатын суды үнемді пайдалануды қажет етеді.

Жалпы, Ертіс суын реттеп отыру үшін оның өн бойында тек Шығыс Қазақстан облысы аумағында ғана үш бірдей су каскады, басқаша айтқанда бөген бар екендігі белгілі. Олар су қоймасы саналады да, көктемде жиналған судың мөлшеріне орай санитарлық мақсатта босатылып, Ертіске жіберіледі.

Ертіс жазығы – Ертіс өзенінің екі жағын және Батыс Сібір ойпатының оңтүстік-шығыс бөлігін алып жатқан жазық. Қазақстанның Шығыс Қазақстан, Павлодар облыстары және Ресейдің Омбы, Түмен облыстары аумағын қамтиды. Оңтүстік-шығыстан солтүстік – батысқа қарай -

550-600 км-ге созылып жатыр. Ені 80км-ден 250км-ге дейін кеңейеді. Шығысында Барабы жазығы және Құлынды далаларымен , оңтүстік-батысында Сарыарқамен, батысында Солтүстік Қазақстан жазығымен ұласады. Жер беті оңтүстік-шығыстан солтүстік-батысқа қарай біртіндеп еңістене отырып, 200м-ден 1000м-ге дейін төмендейді. Ертіс өзенінің жайылмасында климат жағдайы біршама жұмсақ. Жайылма топырағы еріген қар суымен қанығып отырады. Топырақтың беті кәдімгі жайылымдық шалғындармен, карбонатты және ащы өсімдіктермен көмкерілген. Жайылмада өсімдіктердің жасақталуы табиғи және антропогендік факторлардың үйлесіміне байланысты. Жайылма алқабының едәуір бөлігін жемазықтық жағынан бағалылығы төмен жер оттары, қияқ өлендер, астық дақылдары алып жатыр. Ертіс өзені-Қазақстан үшін ғана емес, бүкіл Еуразия аймағы үшін де тіршіліктің аса маңызды күре тамыры. Өзен Қытайдан бастау алады да, Қазақстан Республикасының аумағынан ағады, Ресей Федерациясының Обь өзеніне, одан соң Солтүстік Мұзды мұхитқа құяды. Өзенді ұтымды пайдаланбау және оның өте қатты ластануы аймақтың және қоршаған ортаның осы аймағында тұрып жатқан халықтың көпшілігінің айтарлықтай алаңдаушылығының себебі болып табылады.

Шығыс Қазақстан облысы

1. Өскемен маңайы Қазақстанның кен өндіруші және кен-байыту өнеркәсібінің орталығы болып табылады, олар өзінің артына қалалық ауыз су көздерін ластайтын, құрамында ауыр металл және улы заттар бар, қисапсыз көп мөлшердегі қалдықтар қоймасын қалдырып отыр. Бұған қоса қаладағы және оның төңірегіндегі ауа мен топырақ жұмыс істеп тұрған Қорғасын-мырыш комбинатынан шыққан қорғасын қалдықтарымен ластануда, екінші жағынан, оның аймақ экономикасы үшін үлкен маңызы бар.

2. Қазақстан Республикасындағы барлық орман ресурстарының 50 проценты Шығыс Қазақстан облысында шоғырланған. Жыл сайын болатын күшті орман өрті орман ресурстарына елеулі қауып-қатер төндіріп отыр, сондықтан ормандарды өрттен қорғаудың, орман ресурстарын қалпына келтірудің тиісті жүйесі қажет.

3. Семей 1989 жылға дейін 470 ядролық сынақ жүргізілген ядролық сынақ полигонымен кеңінен танымал, сынақтардан кейін бірқатар ашық мәселелер қалып отыр. Ядролық полигонға

қызмет көрсететін әскери-әуе базасында керосиннің төгілуі Ертіс өзеніне және оның ағысының төменгі жағалауындағы тұратын, өзенді сумен жабдықтау көзі ретінде пайдаланылатын халыққа қауып төндіріп отыр.

Ертіс өзеніне байланысты мәселеден Қоршаған ортаны қорғау министрлігі, т.б. өкілетті органдар, ең бастысы-Үкімет біршама уақыттан бері хабардар. Таңғалдыратыны экологиялық апат алдында тұрған өзен тағдырына жоғары жақтан жанашырлық байқалмайды. Оған үкіметтік деңгейде кешенді бағдарлама қабылдап, Ертісті сақтап қалу мақсатындағы кезек күттірмейтін шараларды жедел түрде қолға алып, болашақта ұлттық резерват деңгейіне көтеру қажет.

Жаратушымыздың маңдайымызға берген байлығын орынсыз ысырап ете берудің алдын алып, тұщы су пайдалануға қатаң бақылау орнататын кез жетті.

Ертіс өзені алабының табиғи және климаттық жағдайларының ерекшеліктері және де техногенділастанудың жоғары деңгейде екенін анықтайды. Көптеген жылдар бойы адамның әрекет етуінен. Топырақ жамылғысы да айтарлықтай өзгеріске ұшырайды.

Қоршаған табиғи ортада өндіріс қалдықтары мен стационарлық көздерден түсетін заттардың таралуынан, мышьяк, мырыш және кадмий сияқты элементтердің ШЖҚ (шектеулі жіберілетін концентрация) мөлшерінен жоғарылығын байқауға болады.

Ертіс өзені алабының табиғи және климаттық жағдайларының ерекшеліктері және де техногенді ластанудың өте күштілігі, топырақ жамылғысының бұзылуы мен ластануының жоғары деңгейде екенін анықтайды. Көптеген жылдар бойы адамның әрекет етуінен. Топырақ жамылғысы да айтарлықтай өзгеріске ұшырайды. Сонымен Ертіс өзені алқабы – Қазақстан арқылы ағып өтетін аймақтарының өнеркәсіптік, ауыл шаруашылық, ауыз суы және тұрмысқа қажетті сулармен қамтамасыз ететін негізгі көзі. Өзен алқабында Қазақстан аймағында 53 өнеркәсіптің пайдаланған қалдық сулары ағызылады.

Ертіс өзені – басты су артерия. Ол Қытай шекарасынан Ресей шекарасына дейін бақыланады. Шекаралық қақпаның мәліметтері бойынша Қытайдан келетін су орташа ластанған және Ресейдің шекарасына дейін сол қалыпта сақталады. Ертіс-Солтүстік Мұзды мұхит алабының басты өзені. Оның ұзындығы 4248км, тек 1700км-ге жуық бөлігі ғана Қазақстан жері арқылы ағып өтеді. Ол Қытайдан Бала Ертіс деп басталып, Қазақстанда Қара Ертіс деп аталып, Зайсан көліне келіп құяды. Көлден ағып шыққанда өзен Ақ Ертіс немесе Ертіс деп аталады да, Ресей аумағындағы Обь өзеніне барып құяды.

«Су құрғаған жерде тіршілік бітер», «Су-өмір көзі» – деп жатамыз. Ал біздің Шығыс Қазақстан облысы табиғи ресурстарға, оның ішінде су ресурсына бай. Облыс аумағында 2000 мыңнан артық өзен ағып жатыр. Республикамыздың жер үсті суларының жалпы ағысының 30 пайызға жуығы облысымызда шоғырланған. Ертіс өзені- облыстың басты су артериясы және трансшекаралық болуда, өйткені Қытай, Қазақстан, Ресей сияқты үш мемлекеттің аумағынан ағып өтеді. Ертіс өзені экологиялық апатқа ұшырауда. Ертісте- экологиялық апат. Жыл басынан бері өзенде 100 миллионға жуық шабақ қырылған. «Балықтың кейбір түрлері мүлдем жойылып кетпес үшін, ондағы кәсіби аулаудың көлемін барынша қысқарту керек», – дейді экологтар. Бірақ әзірге табиғат жанашырларының жанайқайын елеп жатқан жан жоқ.

Жаратушымыздың маңдайымызға берген байлығын орынсыз ысырап ете берудің алдын алып, тұщы су пайдалануға қатаң бақылау орнататын кез жетті. Егер де бұл мәселеге назар аудармасақ, Ертістің су қоймаларында балықтың кейбір түрінің жойылып кету қаупі бар.

Қорыта келгенде, Ертіс өзенінің жағасы, оның экологиялық тазалығы сын көтермейтін жағдайға жетіп отыр. Сол себепті, өз елінің патриоты, табиғат жанашыры ретінде айтарым Ертіс жағасының тазалығын қазірден бастап қолға алмаса кеш болады деп есептеймін. Ол үшін эколог мамандар ғана емес, сонымен қатар барша адамдар да жанашырлық танытып өз үлесін қосу керек деп санаймыз.

Әдебиеттер

1. Жатқанбаев Ж.Ж. Экология негіздері. – Алматы, 2003ж.
2. Аймағанбетова Қ. Дүниетану. – Алматы, 2002 ж.
3. Табиғат және география журналы
4. Гарапова Ф.С., Жақанбаева Н.М. География Шың. – Алматы.
5. Айқын журналы 2007 – қаңтар.
6. Егемен Қазақстан 2005 – Ертіс өзенінің экологиясы

БІЛІМ САЛАСЫНА ҰЛТТЫҚ РУХАНИ МӘДЕНИЕТТІ ӨРКЕНДЕТУ

Тәрбие – табалдырықтан басталады – дегендей, оқушыларды мектепке келген күннен бастап парасат биігіне, адамгершілікке тәрбиелеу ата – ананың тәрбиешілердің ұстаздардың міндеті. Келер ұрпақтың талантты азамат болуына ықпал етуші күш – оның ана тілі. Сондықтан әр баланы ана тілін терең меңгерген, ұлттық мұраны құрметтейтін, іскер, шығармашыл, дүниетанымы мол, зиялы да инабатты етіп тәрбиелеу керек. Белгілі ағартушы ұстаз, қазақ әдебиетінің ірі өкілі Жүсіпбек Аймауытов ұстаз қызметін «Ұстаз – шәкірттерге сабақ берумен, білім үйретумен шектелген маман иесі емес, ол шәкірттерінің алдағы өмірін көз алдына келтіріп, өз басынан кешірген тәжірибесіне таянып келешекте жазатайым алған шалыс басып, өмірден соққы жеп, өкінбеске күні бұрын сақтандыратын қорғаушысы, қамқоршысы» – деп биік баға берген. Қазақ халқының өте ертедегі ата – бабаларының өмір сүрген кезінен бастау алып, күні бүгінге дейін кәдесіне жарап келе жатқан рухани мұрасының бірі – халықтық педагогика.

Егеменді еліміздің өркениетке бет бұрған тұста, жас өспірімді болашаққа сай, ел тізгінін ұстауға лайық, халық мүддесін ойлайтын, жоғары рухты, адамзат ұрпағы ретінде тәрбиелеу – деген, азаматтық парыз, әр кімдердің - ақ көкірегінде.

Бірақ, әр сәби болашақ әр отбасының ата жолын жалғастырар із басары ғой. Сондықтан баланы ең бірінші отбасын сүйуге, ата – анасын сыйлауға, ұлттық – әдет ғұрыпты тәрбиелеу – әр ата ананың немесе жалпы отбасының ғана емес, қоғамның міндеті. Қоғамдық деңгейде отбасы тәрбиесіне оның ішінде жас өспірімдерге ұлттық тәрбие беруге көңіл бөлу керек. Халқымыздың басқа жұрттан өзгешелігін, ерекшелігін мақтанышпен мадақтау, жандандыру, көркейту елдігімізге бүгінгі ұрпақтың азаматтығына сын болса керек. Қоғамның даму, ғылым мен техниканың ұлттық рухани мәдениетінің өркендеуі білім саласына өзгеріс ендірмей қоймайды. Сондықтан халықтың ұлттық – тарихи дәстүрі, оның жалпы азамат мәдениетімен диалектикалық бірлігі – барлық оқыту мен тәрбиелеу ісінің бастау бұлағы болуы тиіс. Олай болса, оқу – тәрбие бағдарламалары да баланың ұлттық ерекшелігіне, сәйкестендіріліп жасалуы керек. Барлық бағдарламалар мен оқулықтардан ұлттың тәрбиенің лебі есіп тұруы шарт. Бабаларымыз бала, ұрпақ тәрбиелеудің әдіс – тәсілдерін де мейілінше мол пайдаланған. Ұрпақ тәрбиесі – үлкен іс. Олай болса, оған қатысты кез келген мәселеге салғырт үстірт қарауға болмайды. Ол үшін білім беру саласының қандай түріне болсын қамқорлық қажет. Онсыз білім жолы – даңғыл бола алмайды. Ұлттық тәлім – тәрбие мектептен бастау алатындығын естен шығармауымыз керек. Ұл ұлағатты, қыз қылықты болсын десең білім мен тәрбиені ұштастыра жүргізу қажет. Халық даналығындағы – «Ойнай білмеген, ойлай да білмейді», «Ойында озған өмірде де озады» – деген аталы сөз бар. Ойын – баланың негізгі әрекеті. Ойын үрдісінде бала өзін қоршаған үлкендер сияқты, өзінің сүйікті әңгімелері мен ертегілеріндегі кейіпкерлері сияқты өмір сүреді, әрекет жасайды. Ойын әрекетінің ең негізгі түрінің бірі – ұлттық ойындар. Қазақ халқының жылдар бойы атадан балаға жалғасып, қалыптасқан ұлттық дәстүр, әдеп – ғұрпы болады. Ұлттық ойындар халық педагогикасының бір саласы болып отыр, Қазақтың ұлттық ойындары тек денені ғана емес, ойды жаттықтырушы да болып табылады. Қазақтың ұлттық ойындарын бүгінгі педагогикалық ілім талаптарына сай қолдана білсек, сабақтың сапасын көтеріп, тиімділігін арттырады. Ұлттық ойындар сабақтың ортасында пайдалану оқушылардың әр сабақта арнайы материалдарды дұрыс түсініп, ұғынуына негізделеді және ұлттық ойындарын іріктеп оқушының жас ерекшелігіне байланысты ұсынған дұрыс. Ұлттық ойындарының тағы бір ерекшелігі – оған өлең сөздері араласып келіп отырады. Оқушылар ойындарға үзбей қатысса ол үнемі ізденісте, талғанысқа жүреді. Ойындарды өткізу арқылы қазақ халқының дәстүрімен, әдеп – ғұрпын жоғалтпай, оны құрметтеуге үйренеді. Ұлттық ойындардың түрлері: көкпар, сайыс, теңге алу, қыз қуу, асық ату, айгөлек, тай жарысы, орамал тастау, тоғыз құмалақ, ақсандық – көксандық, арқан тарту, хан талапай т.б. Осы ойындарды ойнай білген бала сол халықтың мінез – құлқының, ой санасының, тұрмыс – салтынан хабар алады. Халықтық педагогика халық ауыз әдебиетінің шығармалары, этнографиялық материалдар, тәрбие дәстүрлері, халықтық ойындар, отбасы тәрбиесінің тәжірибелерін қамтиды. Бала бақшалары мен мектептің мұраты ұлттық зиялы қауымды қалыптастыру мақсаты – логикалық шығармашылықпен ойлауға қабілетті, ұлттық сана – сезімі жоғары, білімге құштар, азаматтық ұстанымы берік азаматты даярлау, саясаты – бала дарындылығын анықтап қолдау және дамыту. Ал балабақша мен мектеп

дамуының мақсатты бағдарламасы мемлекеттік тілдің дамуын, ұрпақтар сабақтастығын, ұлттық салт – дәстүрдің жаңғыруын, көркем өнердің ұлттық нақышта өміріне енуін қамтиды. Балабақшалар мен мектеп – халықтың ұрпақтан ұрпаққа жалғасқан адамгершілік ізгі қасиеттерін жас жеткіншек бойына сіңірген орта Заңғар жазушы Мұхтар Әуезов «Халықты халықпен, адамды адаммен теңестіретін білім» деп атап көрсеткендегідей, рухани ұлттық қажеттілікке жараған білім ғана – ең мықты білім, рухани ұлттық тәрбие кәрісімен сусындаған ұрпақ қана – болашақты гүлдендіріп, тәуелсіз елді нығайтушы ұрпақ. Оқушыларды ежелгі тарих тәрбиесі үлгісімен адамгершілік дағдысына үйрету тәрбие жұмысының негізгі бөлігі. Бұл бастауыш сынып оқушыларынан бастап, сабақтан тыс тәрбие жұмысымен қатар күнделікті сабақта халықтың педагогика негізінде білім беруді жетілдіру керек.

Ұлттық тәрбие өзінің қуатын әлемінің әрбір құбылысынан алуы мүмкін. Олай болса, кез келген оқу пәні балалардың адамгершілігін жақсы мінез құлығын қалыптастыру құралы бола алады. Қазақта «балаңды өз тәрбиенмен тәрбиелеме, ұлтыңның тәрбиесімен тәрбиеле» деген дана сөз бар. Сондықтан жеткіншек ұрпақтың өз халқының рухани қазынасымен оның ұлттық тәрбиесімен әдет – ғұрып, салт – дәстүрімен тереңірек танысу қажеттігі бірінші орынға қойылып отыр. Өйткені өз халқының, әрі бүкіл адамзаттың өткенін біле адамның жеке тұлғалық болмысын қалыптастырып, оны рухани – мәдени кемелдендіретін маңызды көрсеткіш болып табылады. Баланың бойына рухани азық бала алатын бірден – бір фактор халықтың салт – дәстүрі. Ал салт – дәстүрдің тәрбиелік мәнін, оның мектептегі оқу – тәрбие процесінде пайдаланудағы маңызын ашып көрсету қазіргі заман талабынан туындап отырған мәселе.

Кейінгі кезде этнопедагогика ғылымында жеке адамның дамуындағы гуманизациялық және мағыналық құрылымның қалыптасуына байланысты ұлттық сана сезім, ұлттық дүниетаным т.б. талаптар қою көзделіп отыр.

Еліміздің болашағы болар, тәуелсіз мемлекеттің ұлттық болмысын сақтай алатын ұрпақты тәрбиелеу бүгінгі күннің негізгі мақсаты. Ал ол үшін болашақ ұрпақтың тұлғалық болмысын қалыптастырып, оның рухани – мәдениетін дамыту өте маңызды екенін Қазақстан Республикасының президенті Н.Ә.Назарбаев Республикадағы білім және ғылым қызметкерлерінің II съезіндегі сөйлеген сөзінде дәлелдеп берді. Онда «Білім беру ісін реформалаудың стратегиялық міндеттерінің бірі – шығармашылық тұрғыдан ойлай білетін жеке тұлғаны мәдениетті, рухани биік деңгейде тәрбиелеу болып отырғанына баса назар аударып, жалпы білім беретін орта мектепте білім берумен қатар адалдық, адамдық, ізгілік, отан сүйе білу сияқты асқақ сезімдерге тәрбиелеу қажеттілігі өзекті мәселе деді [2].

Бұл мәселеге халық тағылымы салт – дәстүрдің қосар үлесі өте көп. Мұғалімнің білім беру жұмысы қала мектептеріндегі балалардың мәдени деңгейін көтеруге, нарық қатынасы жағдайында оларды өмірге дайындауға, ауыл балаларындағы қарым-қатынас жасаудың жетімсіздігін жоюға, оларды өз жерінің қожайыны ретінде тәрбиелеуге және оқытуға бағытталуы тиіс деп білемін. «Адам баласының жаман құлқы жаратылысынан емес, өскен орта, көрген үлгі, өнеге білдіретіндігінен. Көпшілікті адам-шылыққа тәрбиелеу үшін жас буынды жақсылап оқыта отырып, тәрбиелеу қажет», – деп Мұхтар Әуезов айтпақшы жас ұрпаққа саналы тәрбие мен сапалы білім беру жауапты сала екендігі бәрімізге белгілі.

Еліміздің болашағы – ұрпақ тәрбиесінде, еліміз егемендік алып, өз алдына отау тігіп, өзінің ішкі – сыртқы саясатын өзі шешетін болды. Бүгінде баршаның міндеті – әдет – ғұрпымызды, салт – дәстүрімізді жандандырып, ұлттық сана – сезімі жоғары тәрбиелі ұрпақты өсіру.

Ұлы данышпан әл-Фараби дүниені сақтайтын 4-тілек:

- әділдік, турашылдық;
- қайырымдылық, жомарттық;
- қанағат, барға ризашылдық;
- инабат бер – деген екен, яғни Елбасының Қазақстан – 2030 Бағдарламасы да, «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» Жолдауы да еліміздің болашағын ойлайтын жастарды тәрбиелеуді міндет етіп жүктейді. Ұлттық рухы қуатты ел – ұлы күш. Тек оны жас ұрпақтарымыздың бойына дарыта білсек, әрқашанда әлемдегі бәсекеге қабілетті елу елдің алдыңғы қатарынан орын алып, тереземіз тең, еңсеміз биікте тұратынымыз хақ.

Әдебиеттер

1. Н.Ә. Назарбаев. Тарих толқынында. – Алматы: – Атамұра 1999. – 9 б.
2. Бастауыш мектеп. № 1, 2001. – № 3.
3. Сағындықов Е. Қазақтың ұлттық ойындары. – Алматы: 1991. – 8-11б.
4. Кішікбаева Д. Ұлттық ойындардың пайдасы. – Алматы: 2000. – 22-24 б.

К.С. Адильжанова, Н.А. Кулмышева
«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ

ЭМОЦИЯЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТЕОРИЯЛАРЫ МӘНІНІҢ ЭМОЦИЯЛЫҚ ИНТЕЛЛЕКТІГЕ НЕГІЗ БОЛУЫ

Қазіргі өзгермелі, бәсекелестікке бағдарланған қоғам жас ұрпаққа жоғары талап қояды. Осындай жаңашыл үрдістерге толы қоғамда білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – шығармашылық тұрғыда ойлай білетін, алғыр, өзгермелі жағдайларға бейімделуге, өзіндік білім алуға, өзін-өзі бақылауға, өзін-өзі жетілдіруге қабілетті тұлға қалыптастыру. Аталған міндеттерді жүзеге асыруда педагог-психолог мамандар студенттердің эмоциялық сферасын және қарым-қатынас сапасына тікелей ықпал ететін эмоциялық интеллектіні дамытуға психологиялық сүйемелдеу көрсетуі қажет.

Әлемдік білім беру кеңістігінде жинақталған тәжірибенің өте маңызды қырының бірі – білімнің құндылығын арттыру арқылы білім беру жүйесінің әр адам өміріндегі маңыздылығын, оның тағдырына тигізер ықпалын күшейту [1] дейді.

Эмоциялық интеллектінің мәнін ашу үшін осы уақытқа дейінгі ғылыми-теориялық зерттеулер мен тұжырымдарды негізге ала отырып, талдау жасасақ, «эмоциялық интеллект» ұғымы салыстырмалы түрде жақында енгізілгенмен, қолданбалы психологияда жеткілікті түрде кең тарағанын аңғаруға болады. Эмоциялардың психологиялық теориялары шартты түрде бірнеше топқа бөлінеді. Атап айтсақ: психологияның классикалық мектебі аясындағы эмоциялар теориялары, фрустрациялық теориялар және қажеттілік-мотивациялық теориялар.

Төменде берілген 1-кестеде ғылымның әрбір кезеңіндегі психолог ғалымдардың эмоциялардың психологиялық теорияларына берілген анықтамалары мен болжамдары хронология бойынша беріліп, ол ғылыми тұжырымдардың зерттеу объектісіне яғни, эмоциялық интеллектіге (көріну, басқару, қолдану, бағалау) қалай негіз болатыны салыстырмалы түрде (беруге талпындық) берілді.

Кесте 1 – Эмоциялардың психологиялық теорияларының эмоциялық интеллектіге (көріну, басқару, қолдану, бағалау) негіз болуы

Ғалымдар	Эмоциялардың психологиялық теорияларының мәні	Эмоциялардың психологиялық теорияларының эмоциялық интеллектіге (көріну, басқару, қолдану, бағалау) негіз болуы
Л.С. Выготский	Выготский сана құрылымы дегеніміз – бұл бірлікте болатын аффективті ерік және интеллектуалды процестердің динамикалық семантикалық жүйесі. «Эмоциялар және олардың балалық шақтағы дамуы» белгілі бірлікте болатын интеллектуалды, ерікті және аффективті процестердің динамикалық семантикалық жүйесі ретінде баланың санасының құрылымын ерекше түсінуді ұсынды.	Жағдайдың эмоциогендігі туралы пайымдауларды құруға, реакцияның стимулға бейімделу дәрежесін бағалауға және пайда болған эмоциялық реакциялар, мотивация мөлшері мен субъектінің нақты қабілеттері арасындағы байланысты іздеуге жәрдемдесетін когнитивтік қабілеттер және/немесе жеке қасиеттер кешені.
Ж. Пиаже	Функционализм шеңберіндегі эмоциялар теориялары эмоцияларды сыртқы ортамен субъектінің бейімделу өзара қарым-қатынасының ізі немесе көрінісі ретінде көрсетеді	Жағдайдың эмоциогендігі туралы пайымдауларды құруға, реакцияның стимулға бейімделу дәрежесін бағалауға және пайда болған эмоциялық реакциялар, мотивация мөлшері мен субъектінің нақты қабілеттері арасындағы байланысты іздеуге жәрдемдесетін когнитивтік қабілеттер және/немесе жеке қасиеттер кешені.
А.Н. Леонтьев	А.Н.Леонтьевтің пайымдауынша, социум ішінде өтіп жатқан онтогенездегі эмоциялар қоғамдық-тарихи дамудың өнімі ретінде	Мотивация мен қызметті жүзеге асыру арасындағы қарым-қатынасты көрсететін эмоциядан туындайтын

	полидетерминирленген сипатқа (ерте инстинктивке қарсы) ие болады, бұл олардың төменгі және жоғары эмоционалдық процестерге саралануына ықпал етеді	уайымдауды талдауға ықпал ететін когнитивтік қабілеттер және/немесе жеке қасиеттер кешені.
Р.У. Липер	Р. Липердің мотивациялық теориясы мотивациялық және перцептивті үдерістермен функционалдық біртұтас эмоциялық үрдістерді білдіреді, алайда автор басқа жағынан, әр түрлі қабылдау өз табиғатына байланысты эмоционалдық емес екенін көрсетеді.	эмоциялық көріністер мен бастапқы уәждер немесе перцептивті түрде арасындағы байланысты іздестіруге ықпал ететін когнитивтік қабілеттер және/немесе жеке қасиеттер кешені; Эмоционалдық-эмоциялық-перцептивтік үдерістерді өзектендіру сәтінен бастап мінез-құлықтың конструктивтік дәрежесінің өзгеруін талдау.
П. Фресс	Функционализм шеңберіндегі эмоциялар теориялары эмоцияларды сыртқы ортамен субъектінің бейімделу өзара қарым-қатынасының ізі немесе көрінісі ретінде көрсетеді	Жағдайдың эмоциогендігі туралы пайымдауларды құруға, реакцияның стимулға бейімделу дәрежесін бағалауға және пайда болған эмоциялық реакциялар, мотивация мөлшері мен субъектінің нақты қабілеттері арасындағы байланысты іздеуге жәрдемдесетін когнитивтік қабілеттер және/немесе жеке қасиеттер кешені.
Р.Р. Холт	Р. Холт эмоцияларының психоаналитикалық тұжырымдамасы әсер мен мотивацияны байланыстырады. Р.Холт аффективті құбылыстарды сыртқы қысымды түсіну нәтижесінде іске қосылатын биологиялық детерминистік реакциялар ретінде қарастырады	іс-әрекеттің деңгейін арттыруға немесе конструктивті мінез-құлықты жеңілдетуге көмектесетін когнитивтік қабілеттер және/немесе жеке қасиеттер кешені
Л. Фестингер	Эмоциялардың фрустрациялық теориялары когнитивті болып келеді, өйткені олардың шегінде эмоциялық құбылыстар ақыл-ой ретінде көрінеді және мақсатқа жетудің үлгермеушілік дәрежесін бағалаудан не қажеттілікті қанағаттандырудан туынды болып табылады.	Жағдаяттың мазмұнына эмоционалдық ден қоюдың жалпы бейімделуін талдауға көмектесетін когнитивтік қабілеттер және/немесе жеке қасиеттер кешені; адамның эмоционалдық көріністері мен оның қызметінің үлгермеушілік дәрежесін бастапқы бағалау арасындағы байланысты іздеу
С. Шехтер	С. Шехтер мен Д. Сингердің танымдық-физиологиялық теориясындағы эмоциялар эмоциогендік жағдайды талдау негізінде белсендірудің себептері туралы адамның рефлексия және белсендірудің өзара әрекеттесуінің нәтижесі ретінде анықталады.	Адамның ағымдағы қажеттіліктері мен мүдделеріне қатысты жағдайды пайда болған эмоциялық реакциясы мен бастапқы зияткерлік бағасы арасындағы байланысты іздеуге жәрдемдесетін когнитивтік қабілеттер және/немесе жеке қасиеттер кешені.
К. Изард	К. Изардтың дифференциалдық теориясы эмоцияларды сезімдер ретінде уайымдайтын, қабылдауын, ойлау мен іс-қимылдарды ынталандыратын, ұйымдастыратын және бағыттайтын іс-әрекеттер; нейрофизиологиялық, аффективті және когнитивті активаторлармен іске қосылатын іс жүргізу күрделі жүйелік реакциялар; санада тұрақты түрде болатын	Эмоциялық реакция мен пайымдауларды құру арқылы бастапқы сезімдік пайымдаудың арасындағы байланысты іздеуге көмектесетін когнитивтік қабілеттер және/немесе жеке қасиеттер кешені.
Д.Дж. Сингер	С. Шехтер мен Д. Сингердің танымдық-физиологиялық теориясындағы эмоциялар эмоциогендік жағдайды талдау негізінде белсендірудің себептері туралы адамның рефлексия және белсендірудің өзара	Адамның ағымдағы қажеттіліктері мен мүдделеріне қатысты жағдайды пайда болған эмоциялық реакциясы мен бастапқы зияткерлік бағасы арасындағы байланысты іздеуге

	әрекеттесуінің нәтижесі ретінде анықталады.	жәрдемдесетін когнитивтік қабілеттер және/немесе жеке қасиеттер кешені
П.В. Симонов	П. В. Симоновтың ақпараттық теориясы қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін қажетті мәліметтердің жетіспеушілігі немесе артық болуы салдарынан эмоциялық үрдістерді ұсынады.	Эмоциялық көріністер мен жұмылдырушы қажеттілік түрі (физиологиялық немесе әлеуметтік шартталған) арасындағы байланысты іздеуге жәрдемдесетін когнитивтік қабілеттер және/немесе жеке қасиеттер кешені).
Р. Плутчик	Р. Плутчиктің эмоцияларының бейімделу теориясы, эмоцияны барлық тірі организмдерге ортақ, биологиялық бейімделу процесімен байланысты соматикалық реакция ретінде ұсынады	Эмоциялық реакция мен пайымдауларды құру арқылы бастапқы сезімдік пайымдаудың арасындағы байланысты іздеуге көмектесетін когнитивтік қабілеттер және/немесе жеке қасиеттер кешені.

Л.С. Выготский сана құрылымы дегеніміз – бұл бірлікте болатын аффективті ерік және интеллектуалды процестердің динамикалық семантикалық жүйесі. «Эмоциялар және олардың балалық шақтағы дамуы» белгілі бірлікте болатын интеллектуалды, ерікті және аффективті процестердің динамикалық семантикалық жүйесі ретінде баланың санасының құрылымын ерекше түсінуді ұсынды[2].

Ал П. Фресс пен Ж. Пиаженің көзқарастары бойынша: «Эмоция субъектінің нақты мүмкіндіктерімен салыстырғанда мотивация тым жоғары болған кезде болатын бейімделу деңгейінің төмендеуіне сәйкес келу»[3]. Ғалымдар бейімделу деңгейінің осындай төмендеу жағдайлары жаңашылдық, ерекше немесе күтпеген сипатқа ие болуы мүмкін немесе бірнеше аталған қасиеттерді біріктіре алатын эмоциогендік жағдайлар деп атайды.

Индивид, дамудың әр түрлі сатыларынан өтіп және әртүрлі эмоциогендік жағдайларда болып, қорғаныс жүйесін қалыптастыру арқылы мінез-құлқындағы тәртіпсіз бұзушылықтардың көрінуінен осы жүйенің жоғалуына және адекватты эмоциялық реакцияларды қалыптастыру қажет.

Сондықтан, эмоциялық интеллект когнитивтік қабілеттер және жеке тұлғалық қасиеттер кешені ретінде, жағдайдың эмоциялық сезімділігі туралы пікірлерді тең әрекет етіп құру, реакцияның стимулға бейімделу дәрежесін бағалау және пайда болған эмоциялық реакциялар, мотивация мөлшері мен субъектінің нақты қабілеттері арасындағы байланысты іздеу ретінде қарастырылуы мүмкін.

Біз көріп отырғанымыздай, бұл жіктемеге эмоциялардан басқа мотивациялық білім, ерік-жігер, сезім және қабылдаудың эмоциялық реңкі кіреді.

Осының салдарынан эмоциялық интеллект көрінген эмоциялық реакциялар мен бастапқы сезімдік пайымдаулар арасындағы байланыс іздеуге ықпал ететін, бастан кешудің объектісі субъектіге қаншалықты пайдалы көрінуі, объектінің қазіргі сәтте субъектіге әсер етуі, субъект объектіні иелену немесе оны болдырмау міндетін қол жетімді деп есептей ме деген мәселелерге пікір құруға көмектесетін, когнитивтік қабілеттер және/немесе жеке қасиеттер кешені ретінде қарастырылады.

С. Шехтер және Д. Сингердің танымдық-физиологиялық теориясындағы эмоциялар [4] белсенді және адамның эмоциялық жағдайды талдау негізінде активтендіру себептері туралы рефлексивті тұжырымдарының өзара әрекеттесуінің нәтижесі ретінде анықталады.

Аталған қозу (белсенділік) авторлар эмоциялар түрінде когнитивті белгілеуді талап ететін диффузды ретінде жіктеледі – осындай жоспарды талқылау және эмоциялардың когнитивті табиғаты туралы ойға әкеледі. Зерттеушілердің назары эмоциялық құбылыстардың пайда болуының детерминациясына негізделген – олар көрсетілген процеске қабылданатын ынталандырулар, қабылданатын ынталандырулардан туындайтын ағзадағы физиологиялық өзгерістер, адамның жеке тәжірибесі, адамның қазіргі жағдайды оның ағымдағы қажеттіліктері мен мүдделеріне қатысты бағалауы, ауызша нұсқаулықтар және әсіресе эмоциялық қондырғылар әсер етеді деп пайымдайды.

Сонымен қатар, Шехтер мен Сингер эмоциялық уайымның сипаты мен қарқындылығы субъектімен жақын адамдардың мазасыздануының болуымен және сапасымен байланысты екенін анықтады.

Осыған байланысты эмоциялық интеллект адамның ағымдағы қажеттіліктері мен қызығушылықтарына қатысты туындаған эмоциялық реакциясы мен бастапқы зияткерлік бағасы арасындағы байланысты іздеуге; эмоциялық құбылыстардың пайда болуының басым детерминанты туралы пікірлерді құруға; субъектінің эмоциялық күйзелістерінің сипаты мен қарқындылығын түзету

мақсатында жанасу көріністерін басқаруға көмектесетін когнитивтік қабілеттер және/немесе жеке қасиеттер кешені ретінде қарастырылуы мүмкін.

Эмоциялардың фрустрациялық теориялары когнитивті болып келеді, өйткені олардың шегінде эмоциялық құбылыстар ақыл-ой ретінде көрінеді және мақсатқа жетудің табыстылығы немесе қажеттілікті қанағаттандыру дәрежесін бағалаудан туынды болып табылады.

Л. Фестингер теориясындағы когнитивті диссонанс феномені [4] – қызметтің жоспарланған және нақты нәтижелері арасындағы алшақтық-автордың пікірі бойынша, теріс эмоциялардың қалыптасуын негіздейді (бос уақыт, қорқыныш, ашулану, ашулану, таяқ); когнитивті консонанс күту мен нәтиженің сәйкес келуі болып табылады, оң эмоцияларға бастау береді.

Осы көзқарастар аясында эмоциялық интеллект когнитивтік қабілеттер немесе жеке тұлғалық қасиеттер кешені ретінде қарастырылуы мүмкін, ол эмоциялық ден қоюдың жалпы бейімделуін талдауға; адамның эмоционалдық көріністері мен оның қызметінің табыстылығы деңгейінің бастапқы бағасы арасындағы байланысты іздеуге көмектеседі.

Эмоцияның психологиялық теорияларының көлемді үлесін «қажеттілік- мотивациялық» концепциялар құрайды. Олардың шекарасында эмоциялардың, қажеттіліктер мен уәждемелердің өзара тығыз байланысы сипатталады.

Ғалым К. Изардтың [5] дифференциалдық теориясы эмоцияларды сезімдер ретінде уайымдайтын, қабылдауын, ойлауын және әрекеттерін уәждейтін, ұйымдастыратын және бағыттайтын процессуалды күрделі жүйелік реакциялар; нейрофизиологиялық, аффективті және когнитивті активаторлармен іске қосылатын; санада тұрақты түрде болатын үдеріс ретінде көрсетеді. Жалпы, автор эмоциялық құбылыстарды немесе қызметтің энтропия деңгейін жоғарылатуға бейім, (күшейту, аффектіге бағытталған реакция ауқымын кеңейту), конструктивті мінез-құлықты жеңілдететін, алайда зерттеушінің бірқатар базистік эмоцияларды сипаттауына аса қызықты мәселе ретінде қарастырады.

Он негізгі эмоциялар-қызығушылық, таңдану, қуаныш, қайғы, жеккөрушілік, қайғы – қасірет, ұят, шарап, қорқыныш, ашу – Изардтың пікірінше, адамның өмір сүруінің мотивациялық жүйесін құрайды, уайымдап, когнитивті жүйеге және қажеттіліктермен, гомеостатикалық, перцептивті, танымдық және моторлы процестермен өзара іс-қимыл жасау арқылы мінез-құлыққа әсер етеді. Маңызды, зерттеуші эмоциялық жай-күйдің дифференциациясы бейімделу функциясын атқаратынын дәлелдейді-адамның эмоциялары неғұрлым сараланған сайын, оның мінез-құлқы ортаның сын-қатерлеріне неғұрлым икемді жауап береді деп тұжырымдайды. Сонымен қатар, ғалымның көзқарасы бойынша эмоциялардың табиғаты туралы одан арылу тәсілдерін яғни, басқа эмоциямен алмастыру, когнитивті немесе моторлы реттеу әдістерімен жағымсыз эмоциялық жағдайды ығыстыруды да айтады. Сондықтан эмоционалдық интеллект когнитивтік қабілеттер мен жеке қасиеттер кешені ретінде қарастырылуы мүмкін, ол қызметтің энтропия деңгейін көтеруді анықтауға немесе конструктивті мінез-құлықты жеңілдетуге; белгілі бір уақытта жетекші базалық эмоцияны немесе олардың үйлесімділігін анықтау мәніне эмоциялық көріністерді талдауға; эмоциялық көріністердің саралану дәрежесі бойынша эмоциялық реакцияның бейімделуін бағалауға; белгілі бір эмоциялық жай-күйлері бар адамның ар-ұжданының жеке сипаты туралы пайымдауларды қалыптастыруға ықпал етеді.

Р. Липердің мотивациялық теориясы [6] мотивациялық және перцептивті үдерістермен функционалды біртұтас эмоциялық үрдістерді ұсынады, алайда автор басқа жағынан, кез келген қабылдау өзінің табиғаты бойынша эмоциялық емес екенін көрсетеді. Оппозиция ретінде мақсатты әрекеттердің дезорганизаторы ретінде эмоция зерттеушісі өркениетті өмірге қажетті адам қызметінің конструктивті негізі ретінде түсініледі.

Осыдан біз эмоциялық интеллект эмоциялық көріністер мен бастапқы мотивтің немесе перцептивті түрде арасындағы байланысты іздеуге жәрдемдесетін когнитивтік қабілеттер және/немесе жеке тұлға қасиеттер кешені ретінде қарастырылатынын көреміз.

У. Макдауголлдың гормиялық теориясында инстинктің аффективті аспект ретінде түсінілетін эмоциялық құбылыстар үш топқа бөлінеді: бастапқы сезімдер, екінші (күрделі, аралас) сезімдер және шынайы эмоциялар [5] деп қарастырылады. Бұл тұжырымда маңызды болып табылатын ұғым «гормия» – туа біткен инстинктерге немесе жүре пайда болған бейімділікке негізделген биологиялық маңызды мақсатқа ұмтылу (ал эмоциялық күйзелістер осы детерминанттардың субъективті корреляттары болып табылады). Сонымен, бастапқы сезімдер-қанағаттану немесе қанағаттанбау-қажеттіліктерге жауап береді және дененің ұмтылысын анықтайды; екінші сезімдер-үміт, үрей, қорқыныш, үмітсіздік, ашулану, ұялу, ашулану, өкіну, қайғы, қайғы, құрмет - қанағаттану мен қанағаттанбаудың кейбір үйлесімінен тұрады, қызмет шарттарына

жауап береді, адамның жеке тұлға ретінде ұмтылысын жүзеге асыру шамасына қарай пайда болады және когнитивтік функциялардың даму деңгейіне байланысты.

Шынайы эмоциялар – қорқыныш, ашулану, таңқалу, ашу – ыза, мойынсұну, өзін-өзі мақтау-мадақтау, нәзіктік-басқалардан мықты-инстинктпен байланысты (тиісінше жүгіру, итермелеу, Әуесқойлық, драчивость, өзін-өзі құлдырату, өзін-өзі сенімділік және ата-ана инстинктімен), табысқа немесе табысқа дейін, талпыныс күшінің өзгеруіне тікелей әсер етпей, ал тек қолда бар қажеттіліктерді сезіну деңгейіне шығара отырып.

Осыдан эмоциялық интеллект сипатталған топтардың біріне (бастапқы сезімдерге, екінші сезімдерге немесе шынайы эмоцияларға) эмоциялық көріністің тиесілігі туралы пайымдауларды құруға жәрдемдесетін когнитивтік қабілеттер және/ немесе жеке қасиеттер кешені ретінде қарастырылуы мүмкін; эмоциялық көріністер мен жүзеге асырылатын ұмтылыстардың түрі арасындағы байланысты іздеу (белгілі бір топқа жататындығын ескере отырып) – қажеттілікті ұғыну, дене қажеттілігін қанағаттандыру немесе жеке тұлға деңгейінде қажеттілікті қанағаттандыру.

Қазіргі таңда эмоциялық интеллектінің басқа да тұлғалық ерекшеліктерімен өзара байланысын зерттеудің көптеген бағыттары бар. Мысалы, тұлғаның эмоциялық интеллект деңгейінің өз өмірімен қанағаттану сезімімен өзара байланысын көрсететін зерттеулер де бар. Эмоциялық интеллектінің құрамдас бөліктерінің ішінен эмоцияларды басқару және оларды бақылау неғұрлым маңыздырақ болады. Адамның эмоциялық интеллектісі жоғары болған сайын, өз-өзіне көңіл толушылық, қанағат сезімі болады. Субъективті қанағат-тұтастық, ішкі тепе-теңдік, психикалық жайлылық сезімі.

Сонымен қатар, эмоциялық интеллектінің деңгейі жоғарылаған сайын тұлғаның өзін өзектендіру құндылықтарын қабылдау деңгейі де арта түседі. Бұл зерттеудің көрсетуі бойынша тұлғаның өзін өзектендірудің маңызды факторы айналасындағылармен жағымды қарым-қатынас, өмірлік мақсаттың болуы субъективті қанағат болып табылады.

Сондықтан, өмірде табыстарға қол жеткізуде эмоциялық интеллект пен субъективті қанағаттың психологиялық-педагогикалық негізінің маңызы зор, себебі ол адамға өзгермелі ортаға, қоғамға бейімделуге, адамдарды түсінуге, айналадағылармен тиімді өзара әрекеттесуге мол мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Жадрин М.Ж. Білім беру кеңістігін ізгілендірудегі «Өзін-өзі тану» рухани-адамгершілік білімнің мүмкіндіктері. – Открытая школа, – 2008
2. Выготский Л.С. Проблемы умственной отсталости / Л.С.Выготский// Собрание сочинений: В 6-ти т. Т.5. Основы дефектологии / Под ред. Т.А.Власовой. – М.: Педагогика, 1983. – С.231-256
3. Экспериментальная психология / под ред. П. Фресса, Ж. Пиаже. – М.: «Прогресс», 1975. – Вып. V. – 288 б .
4. Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы и эмоции / А.Н. Леонтьев. – М.: МГУ, 1971. – 400 б.
5. Изард К. Эмоции человека / К. Изард. - М.: Директ-Медиа, 2008. – 954 б.
6. Психология эмоций. Тексты. Под ред. В.К. Вилюнаса, Ю.Б. Гиппенрейтер. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 288 б.

УДК: 373.3

Г.К. Абылова, Г.Б. Сыдыкова, Д.К. Балтабеков
КГУ «Средняя общеобразовательная школа № 49» г. Семей

СОВРЕМЕННЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGY IN PRIMARY SCHOOL

Переход на обновленное содержание образования предъявляет новые требования к работе в рамках компетентного подхода к образованию, формирование готовности учителя работать в условиях возросшей индивидуализации образовательного процесса. Обновление структуры образования, заключается в преодолении традиционного репродуктивного стиля обучения и перехода к новой развивающей, конструктивной модели образования, обеспечивающей познавательную активность и самостоятельность мышления школьников.

Для достижения цели обучения, которые становятся общими для ученика и учителя каждый учитель начинает с себя, что отражает социальный аспект процесса обновления. Учителю необходимо преодолеть инертность педагогического мышления и вместе с учеником учиться самому.

Современная модель образования предполагает высокие технологии развития воображения, грамотности и других базовых способностей детей. Важным является не сумма знаний, а личность ребёнка. Изменения в содержании и организации образовательных учреждений, их инновационная направленность тесно связаны с деятельностью учителей, так как учитель как субъект педагогического процесса является главным действующим лицом любых преобразований в сфере просвещения.

Дети имеют разную готовность к школе. Поэтому, работу на уроках надо всегда дифференцировать. Ученики, не справляющиеся с темпом продвижения при изучении программного материала, требуют к себе повышенного внимания и других форм работы.

Введение различных форм работ включающиеся в себя: поощрение активного, основанного на поиске обучения. Использование групповой, парной, исследовательской работы позволяет активизировать познавательную деятельность учащихся на уроке, учесть их индивидуальные особенности, воспитать культуру общения. Учиться вместе детям не только легче, но и эффективнее. Групповую работу можно организовывать на любом этапе урока. На этапе актуализации знаний ученики отвечают на вопросы, на этапе открытия нового знания формируют гипотезу, на этапе самостоятельной работы применяют знания [1].

Чтобы решить проблему развития речи учащихся по обучению грамоте нам помогает разнообразие заданий в учебнике для работы всем классом, индивидуальной и коллаборативной работы, использование групповых форм работы. Учащиеся начинают слушать и понимать небольшие тексты. В ходе выполнения заданий они используют языковые навыки, чтобы поделиться своими идеями и чувствами с другими учащимися.

Достоинством обновленной программы является четкое определение ожидаемых результатов по каждой цели программы. Мы можем точно оценить результаты обучения, помогающие и учителю, и обучающемуся определить степень достижения целей. У учителя есть возможность корректировать свое преподавание. Перед учителем ставится задача – создать условия гармоничного развития ученика как личности, обеспечить выпускника высокой функциональной грамотностью. Решению этих задач как раз и способствуют курсы повышения квалификации обновленного содержания. Целью образовательной программы в рамках обновленного содержания является совершенствование педагогического мастерства учителей в контексте обновления образовательной программы и внедрения системы критериального оценивания.

Технология критериального оценивания разрабатывается и применяется во всех областях школьных дисциплин и обеспечивает понимание и содержание оценки учебных достижений детьми и родителями. Смысл критериального оценивания заключается не в отказе от оценки, а позволяет учащимся планировать учебную деятельность, прогнозировать по известным критериям свою оценку, ставить и достигать определённых целей, совершенствовать и улучшать свои теоретические и практические знания, а также самосовершенствоваться, самоутверждаться и самостоятельно находиться в постоянном поиске различных источников знаний. Источниками знаний для ученика могут стать не только учитель, но и одноклассник, с его имеющимся опытом, родители, энциклопедии и книги, интернет и телевидение. Любой источник знаний ведёт ученика шаг за шагом к успешности, уверенности и улучшению личных качеств. К ученикам на таких развивающих уроках приходит глубокое понимание темы через собственный опыт, убеждения, споры [2].

Совместная деятельность создает благоприятные условия для развития коммуникативных качеств личности у школьников через формирование таких важных качеств, как способность к осуществлению свободного выбора, контроля и оценки результатов учебной деятельности.

Одним методов работы является коллаборативное обучение (взаимообучение). Для создания коллаборативной среды в классе, необходимы новые подходы в обучении. Групповая форма работы является своего рода показателем коллаборативной среды, так как именно в группе дети учатся считаться, уважать и выслушивать мнение других, развивают взаимопонимание. Эффективность обучения зависит от атмосферы, которая позволяет детям чувствовать себя комфортно, уверенно на уроке, учит быть уверенным в себе, в своих знаниях, высказывать свою точку зрения, учит действовать согласованно, испытывать чувство ответственности.

Для того чтобы создать коллаборативную среду учителю начальных классов необходимо дать больше свободы детям. Результат придет не сразу, но со временем дети научатся не только давать полные ответы, но и участвовать в дискуссиях, спорах, доказывать свою точку зрения.

Из принципов групповой работы видно, что для такой работы характерно непосредственное взаимодействие и сотрудничество между учащимися, которые, таким образом, становятся активными

субъектами собственного учения. А это принципиально меняет в их глазах смысл и значение учебной деятельности.

В младшем школьном возрасте изменяется общий характер эмоций – их содержательная сторона, их устойчивость и т.п. В этом возрасте эмоции связываются с более сложной социальной жизнью ребенка, с более ясно выраженной социальной направленностью его личности.

В младшем школьном возрасте не только возникают новые эмоции, но и те эмоции, которые имели место в дошкольном детстве, изменяют свой характер и содержание.

Основное, что характеризует особенности развития эмоциональной сферы школьника и что связано с его вхождением в жизнь школьного коллектива, это происходящее именно в данный период развития особенно интенсивное формирование моральных чувств ребенка, что вместе с тем означает и формирование моральной стороны его личности.

Задача учителя – в организации системы мер по созданию психологического комфорта младших школьников на уроке. С одной стороны, решается задача предупреждения утомления учащихся, с другой – появляется дополнительный стимул для раскрытия творческих возможностей каждого ребенка. Доброжелательная обстановка на уроке, спокойная беседа, внимание к каждому высказыванию, позитивная реакция учителя на желание ученика выразить свою точку зрения, тактичное исправление допущенных ошибок, поощрение к самостоятельной мыслительной деятельности, уместный юмор или небольшое историческое отступление – вот далеко не весь арсенал, которым может располагать педагог, стремящийся к раскрытию способностей каждого ребенка.

Благоприятный климат на уроке зависит от многих и многих факторов. Учителю важно помнить, что психологический климат на уроке начинается создаваться вне урока. Отношение учащихся к учителю – это важнейший критерий психологической атмосферы урока. Как учитель относится к работе, как разговаривает с детьми, с родителями, другими учителями, радуется ли он успехам детей и как он радуется, как он выражает свои эмоциональные чувства, как он ими владеет – все это и многое другое оказывает воздействие учителя на учащихся и на их отношение к нему.

Эмоциональные отношения (или аттракции) – как предмет симпатии. Главной задачей этого направления является изучение детерминации эмоциональных отношений между двумя людьми на разных этапах развития этих отношений. Расположение одного человека к другому рассматривается в зависимости от свойств объекта симпатии, в зависимости от свойств субъекта симпатии, в зависимости от соотношения этих свойств, в зависимости от этапа развития отношений и прочих детерминант. При этом под свойствами объекта или субъекта симпатии имеются в виду либо чисто внешние характеристики (привлекательность, общительность и т.д.), либо социально-ролевые (статус, профессия, образование, компетентность).

Практические отношения – как предмет воздействия. Это направление наиболее приближено к практике человеческих отношений и развивается в основном в русле психотерапии. Г.А. Ковалев выделяет три модели воздействия одного человека на другого: 1) объектная (или императивная); 2) субъектная (манипулятивная); 3) субъект-субъектная (диалогическая или развивающая). Естественно, автор отдает явное предпочтение последней, поскольку она в наибольшей мере отвечает «полисубъектной, диалогической природе человеческой психики». Однако сам термин «воздействие» предполагает целенаправленное и внешнее влияние на человека со стороны другого, противопоставленного ему субъекта. Само словосочетание «диалогическое воздействие» представляется сомнительным, поскольку направленность на поддержание или изменение состояния системы не совместимо с диалогом. Термин «психологическое воздействие» предполагает целенаправленное действие одного человека на другого, и, следовательно, один из участников является субъектом воздействия, а другой – его объектом, даже если это воздействие осуществляется попеременно, т.е. имеет форму взаимодействия, где участники воздействуют друг на друга по очереди.

Действия, сформированные в результате положительных эмоций, ведут к развитию позитивных качеств личности ребенка, интеллектуальному и социальному росту учащихся. Учебный материал дает возможность учителю начальных классов использовать различные средства, способы, приёмы эмоционального воздействия на учеников.

Эмоциональным сигналом от учителя может служить просто улыбка, хороший вопрос, взгляд и т.д. Эмоциональное возбуждение ученика вызывает внешний вид окружающих, тембр голоса, речь, жесты, используемые методические приемы.

Формирование мотивации предполагает разнообразие форм и приемов, с помощью которых большинство учащихся вовлекается в активную учебную работу. Усилению интереса способствуют

занимательность изложения (примеры, опыты, факты), необычная форма преподнесения материала (вызов удивления), эмоциональность речи учителя, познавательные игры, ситуации спора и дискуссии, анализ жизненных ситуаций (связь с повседневной жизнью учащихся). Важнейшей составляющей данного этапа урока, безусловно, считается эмоциональный настрой [3].

Совместная деятельность реально демонстрирует широкие возможности сотрудничества, в ходе которого учащиеся ставят цели, определяют оптимальные средства их достижения, распределяют обязанности, всесторонне проявляют компетентность личности: умение работать в коллективе, ощущать себя членом команды, брать ответственность за выбор решения на себя, разделять ответственность с другими, анализировать результаты деятельности и др.

Таким образом, создание комфортной эмоционально-психологической среды в коллективе является необходимым условием заинтересованной атмосферы на уроке.

Положительные эмоции – это созидательный двигатель, стимулирующий познавательную активность учащихся, помогает крепко усваивать новые знания. Эмоции играют огромную роль в формировании личности. Поскольку, ребенок познает мир через эмоциональную память.

Эмоциональный настрой уроков также создают иллюстрации, использование стихов, отрывки из музыкальных произведений. Использование современных информационных инновационных технологий способствует повышению активности учащихся на уроках, позволяет эффективно организовать познавательную и исследовательскую деятельность учащихся, усиливает наглядность и эмоциональную наполненность урока, а все это способствует развитию креативных качеств учащихся и их самореализации.

Литература

1. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: учеб. пособие. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.
2. Иванова А.Я. Обучаемость – как принцип оценки умственного развития детей. М.: Изд. Московского университета, 1996. – 217 с.
3. Маркова А.К., Матис Т.А., Орлов А.Б. Формирование мотивации учения: Книга для учителя. М.: Просвещение, 1990. – 317 с.

УДК: 377

Ж.М. Наурзбаева, М.А. Берикканова

Учреждение «Семейский Многопрофильный колледж»

ПОВЫШЕНИЕ МОТИВАЦИИ К УЧЕНИЮ ОБУЧАЮЩИХСЯ КОЛЛЕДЖА

INCREASING COLLEGE STUDENTS 'LEARNING MOTIVATION

Одной из проблем оптимизации учебно-познавательной деятельности студентов является изучение вопросов связанных с мотивацией обучения. Это определяется тем, что в системе «обучающий – обучаемый» студент является не только объектом управления этой системы, но и субъектом деятельности, к анализу учебной деятельности которого в колледже нельзя подходить односторонне, обращая внимание лишь на «технологии» учебного процесса, не принимая в расчет мотивацию.

Как показывают специально-психологические исследования, мотивация учебной деятельности не однородна, она зависит от множества факторов: индивидуальных особенностей студентов, характера ближайшей референтной группы, уровня развития студенческого коллектива. С другой стороны, мотивация поведения человека, выступая как психологическое явление, всегда есть отражение взглядов, ценностных ориентаций, установок того социального слоя (группы, общности), представителем которого является личность.

Рассматривая мотивацию учебной деятельности, необходимо подчеркнуть, что понятие «мотив» тесно связано с понятием «цель» и «потребность». В личности человека они взаимодействуют и получили название мотивационная сфера. В психологической литературе этот термин включает в себя все виды побуждений: потребности, интересы, цели, стимулы, мотивы, склонности, установки [1].

Учебная мотивация определяется как частный вид мотивации, включенный в определенную деятельность, в данном случае деятельность учения, учебную деятельность. Учебная мотивация определяется рядом специфических факторов.

Во-первых, она определяется самой образовательной системой, образовательным учреждением; во-вторых – организацией образовательного процесса; в-третьих, субъектными

особенностями обучающихся; в-четвертых, субъективными особенностями педагога и, прежде всего, системы его отношений к ученику, к делу; в-пятых, спецификой учебного предмета.

Учебная мотивация, как и любой другой ее вид, системна, характеризуется направленностью. Устойчивостью и динамичностью. В работах Л.И. Божович, на материале исследования учебной деятельности учащихся отмечалось, что побуждается иерархией мотивов, в которой доминирующими могут быть либо внутренние мотивы, связанные с содержанием этой деятельности и ее выполнением, либо широкие социальные мотивы, связанные с потребностью ребенка занять определенную позицию в системе общественных отношений. При этом с возрастом происходит развитие соотношения взаимодействующих потребностей и мотивов, изменение ведущих доминирующих потребностей и своеобразной их иерархизации.

Характеризуя интерес как один из компонентов учебной мотивации, необходимо обратить внимание на то, что в повседневном и в профессиональном педагогическом общении термин «интерес» часто используется как синоним учебной мотивации.

Возможность создания условий возникновения интереса к учителю, к учению (как эмоционального переживания удовлетворения познавательной потребности) и формирование самого интереса отмечалась многими исследователями. На основе системного анализа были сформулированы основные факторы, способствующие тому, чтобы учение было интересным для ученика. Согласно данным этого анализа, важнейшей предпосылкой создания интереса к учению является воспитание широких социальных мотивов деятельности, понимания ее смысла, осознания важности изучаемых процессов для собственной деятельности.

Необходимо условие для создания у учащихся интереса к содержанию обучения и к самой учебной деятельности, возможность проявить в учении умственную самостоятельность и инициативность. Чем активнее методы обучения, тем легче заинтересовать ими учащихся. Основное средство воспитания устойчивого интереса к учению – использование таких вопросов и заданий, решение которых требует от учащихся активной поисковой деятельности.

Большую роль в формировании интереса к учению играет создание проблемной ситуации, столкновение учащихся с трудностью, которую они не могут разрешить при помощи имеющегося у них запаса знаний, сталкиваясь с трудностью, они убеждаются в необходимости получения новых знаний или применения старых в новой ситуации. Интересна только та работа, которая требует постоянного напряжения. Легкий материал, не требующий умственного напряжения, не вызывает интереса. Преодоление трудностей в учебной деятельности – важнейшее условие возникновения интереса к ней. Трудность учебного материала и учебной задачи приводит к повышению интереса только тогда, когда эта трудность посильна, преодолима, в противном случае интерес быстро падает [2].

Учебный материал и приемы учебной работы должны быть достаточно разнообразны. Разнообразие обеспечивается не только столкновением учащихся с различными объектами в ходе обучения, но и тем, что в одном и том же объекте можно открывать новые стороны. Один из приемов возбуждения у учащихся познавательного интереса – «отстранение», т.е. показ учащимся нового, неожиданного, важного в привычном и обыденном. Новизна материала – важнейшая предпосылка возникновения интереса к нему. Использование прежде усвоенных знаний – одно из основных условий появления интереса.

Учебная деятельность мотивируется, прежде всего, внутренним мотивом, когда познавательная потребность «встречается» с предметом деятельности – выработкой обобщенного способа действия – и «опредмечивается» в нем, и в тоже время самыми разными внешними мотивами – самоутверждения, престижности, долга, необходимости, достижения. На материале исследования учебной деятельности студентов было что, среди социогенных потребностей наибольшее влияние на ее эффективность оказывала потребность в достижении, под которым понимается «стремление человека к улучшению результатов своей деятельности». Удовлетворенность учением зависит от степени удовлетворенности этой потребности. Эта потребность заставляет студентов больше концентрироваться на учебе и в тоже время повышает их социальную активность.

Одним из главных факторов низкой успеваемости студентов является отсутствие у них желания учиться и работать по избранной ими специальности. Слабая профессиональная направленность и низкий уровень учебной мотивации занимают второе место в ряду причин отсева студентов. Значимыми факторами формирования положительного отношения к профессии являются ее общественная важность и соответствие индивидуальным способностям и склонностям студентов.

Все мотивы можно объединить в 4 группы: профессиональные, познавательные, социальной идентификации и утилитарные. Примером профессиональных мотивов может служить такой, как стремление стать высококвалифицированным специалистом. Образцом познавательных – желание

получать интеллектуальное удовлетворение от процесса обучения. Примером мотивов социальной идентификации является стремление студентов к хорошей учебе ради достижения социального одобрения или избежания осуждения со стороны преподавателей, родителей, друзей, однокурсников; утилитарных – желание получить стипендию, место в общежитии. По интенсивности влияния на учебную работу студентов на первом месте стоят – профессиональные мотивы, на втором – познавательные, затем идут утилитарные и мотивы социальной идентификации.

Во многом на повышение мотивации учения студентов колледжа играет роль куратора группы. На первом курсе перед преподавателем стоит нелегкая задача – построить учебный и воспитательный процесс, ориентируясь на разные возможности, разные индивидуальные качества студентов. Преподаватель в начале учебного года недостаточно знает эти индивидуальные особенности студентов, поэтому только к концу учебного года он сможет составить какое-то представление о мотивах студентов. Ускорить это познание призван индивидуальный подход. В самом начале учебного года среди студентов целесообразно провести соответствующие психологические тесты, опросники, анкеты, с помощью которых можно получить информацию о мотивах деятельности студентов, особенностях их направленности, а также выделить категории лиц, которым учиться неинтересно и которым учиться хотелось бы. Подобная экспресс-информация должна непрерывно дополняться, уточняться и конкретизироваться на протяжении всего учебного года. В целях выявления личностных особенностей студентов и ускорения их адаптации в своей студенческой группе полезно проведение социально-психологического тренинга [3].

На основе знания и учета индивидуальных личностных особенностей студентов куратор выбирает и осуществляет требуемые психолого-педагогические воздействия в каждом конкретном случае для облегчения учебной деятельности студента и повышения его мотивации в учении.

Куратор может применять беседы, направленные на снятие у некоторых студентов состояния неуверенности, повышенного беспокойства. В ходе изучения студентов, выясняется, что некоторые из них начинают переживать ситуацию провала экзамена еще задолго до сессии. Причем такое состояние нередко возникает и у ответственных, работающих, по отзывам преподавателей, студентов. Тревожные мысли о возможном провале возникают у них в самых различных ситуациях. Такие состояния отвлекают от учебы, мешают собраться, сосредоточиться, лишают студентов уверенности в себе, в своих возможностях. Такие беседы следует проводить заранее.

Поощрение, подбадривание в ситуации экзаменов студентов с высокой неуверенностью в себе, снятие перед экзаменом состояния страха. У ряда слабоуспевающих студентов, и даже у успевающих, в ситуации экзамена наблюдается ухудшение внимания, памяти, знания часто забываются. Преподаватели оценивают таких студентов, прежде всего по результатам их деятельности, не учитывая их состояния. По этой причине бывают низкие оценки в действительности у способных студентов. Подобное непонимание со стороны преподавателей снижает у студентов уверенность в себе, мотивацию в успешном учении, так как при приближающемся экзамене страх все более увеличивается с каждой сессией, студент разочаровывается в собственных способностях и как следствие в правильности выбора профессии.

Некоторые студенты считают, что они и так «все знают», таким студентам учиться сложно, так как они с нежеланием посещают занятия, и неинтересно. В таких случаях помогают беседы направленные на преодоление излишней уверенности в себе. В процессе общения с такими студентами куратору необходимо попытаться сформировать у них здоровую озабоченность перед предстоящей сессией, критичность по отношению к собственным возможностям, проиллюстрировать на ситуациях их учебной деятельности отсутствие у них оснований для высокой самооценки и чувства успокоенности.

Информирование контингента первокурсников о том, что именно в начальном году обучения от них требуется максимальное сосредоточение на учебе, систематичность в занятиях. Тем самым куратор подчеркивает всю ответственность в учении, задает нужное направление, помогает студентам включиться в работу, заинтересовать их в ее тщательном выполнении и адаптироваться в новой для них среде.

Использование для снятия состояния утомления и повышения работоспособности методики аутогенной тренировки.

Работа с пассивными студентами с целью преодоления их собственного стереотипа поведения. Такие студенты (не обязательно с низкими способностями, нередко просто запустившие учебу, неуверенные в себе) не решаются обратиться за помощью к преподавателям или товарищам по группе и поэтому накапливают непонятный материал. Проявить активность им мешает боязнь показать свою несообразительность, чувство неловкости.

Таким студентам самим не избавиться от привычки к пассивному поведению, им необходима помощь куратора.

У студентов младших курсов в расписании много общеобразовательных предметов прямо не касающихся их будущей профессии. Студентам они часто не интересны и как следствие плохие оценки и резкое снижение мотивации учения, снижение самооценки и неуверенность в себе. Помогает в этой ситуации информирование студентов младших курсов о том, что в их среде, возможно, есть лица, которые на начальных этапах обучения могут учиться удовлетворительно или даже плохо, но у которых, тем не менее, имеются специальные способности, проявляющиеся на старших курсах. Эти студенты могут отличаться пассивностью, отсутствием интереса к неспециальным предметам, но могут обладать ярко выраженными специальными способностями. В процессе работы с такими студентами куратору необходимо: помочь проявиться их сильным сторонам, у них появится заинтересованность в выполняемой работе, в учении и повысится самооценка, статус в группе; провести серию бесед с целью убеждения этих студентов необходимости более заинтересованно относиться к приобретению знаний на младших курсах - с точки зрения требований будущей специальности; осуществлять систематический контроль за распределением этими студентами своего свободного времени.

Введение слабого студента в коллектив группы, налаживание контакта с товарищами по учебе. По целому ряду причин некоторые слабые студенты оказываются изолированными от сокурсников, что уводит их в сторону от группы. Друзья у них оказываются вне группы, поэтому повлиять на них через группу довольно сложно. В целях налаживания связей таких студентов с коллегами по учебе куратору необходимо подобрать для них такие поручения, в которых могли бы проявиться их специальные способности. Это повысит авторитет слабых студентов, укрепит их связь со студентами группы и повысит заинтересованность в учении. При выполнении некоторых заданий студентов стоит объединять в микрогруппы (по желанию студентов) – это улучшит усвоение материала, повысит интерес к предмету и усилит чувство ответственности. Должна проводиться работа по накоплению в колледже профиограмм тех специальностей, по которым готовит данный колледж. В ходе индивидуальной беседы студенты отмечают, что при выборе колледжа или специальности они остро ощущают недостаток соответствующей информации. Перевоспитание таких, неверно выбравших специальность студентов, часто не приносит успеха – направленность человека изменить далеко не просто. В связи с этим возникает задача улучшения информирования абитуриентов о будущей профессии. Осуществление организующей функции по сплочению коллектива курируемой студенческой группы, изучение структуры межличностных взаимоотношений и психологического климата в группе.

Литература

1. Фомина, А.Н., Шабанова, Т.Н. Педагогическая психология: учеб. пособие М.: ФЛИНТА: НАУКА. 2011. – 320 с.
2. Белых И.Л. Проблема формирования мотивации учения студентов: монография. – Красноярск: СибГТУ, 2007. – 124 с
3. Брыхина Н.В. Мотивационная основа студенческой молодежи: метод, рек. / Нальчик: Знание, 1986. – 47 с.

УДК: 371

Е.Г. Гончарова

НАО «Университет имени Шакарима города Семей», dariya69@mail.ru

УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ АНТИКОРРУПЦИОННОГО СОЗНАНИЯ У СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

CONDITIONS FOR THE FORMATION OF ANTI-CORRUPTION CONSCIOUSNESS AMONG STUDENTS

За последние годы, несмотря на положительный рост в экономике и политике, Казахстан переживает трудности в экономической, социально-политической и духовной сферах общества. Это объясняется многочисленными факторами, влияющими на национальную безопасность Казахстана, среди которых коррупция является именно тем феноменом, который поразил все сферы общественной жизни общества.

В Казахстане одним из социально актуальных и государственно важных аспектов подготовки будущих специалистов является формирование у них антикоррупционной устойчивости личности. В своем исследовании нам очень важно определить отношение молодежи к проблеме коррупции в

современном Казахстане, т.к. то, что является более важным для подрастающего поколения в моральных и этических объектах жизни более предопределяет будущее нашей страны.

На глазах современного поколения молодежи происходят огромные изменения, которые затрагивают все аспекты жизни общества, которые влияют на весь образ жизни современных людей. Они осуществляют свою жизнедеятельность на основе базовых ценностей и ценностных ориентаций.

Под фундаментальными ценностями мы подразумеваем основные жизненные смыслы, которыми студенты, в различных формах социальной деятельности, руководствуются в своей повседневной жизни, смыслы, которые в значительной степени определяют отношение людей к окружающей их действительности и определяют основные модели социального поведения [1].

В процессе обучения в университете такому формированию способствует создание условий для становления роли и позиции студента как субъекта познавательной и будущей профессиональной деятельности, путем развития межкультурного контекста [2].

Процесс формирования антикоррупционной культуры студентов вузов требует создания педагогических условий, которые будут способствовать этому процессу, обеспечивая качество нравственной и правовой культуры студентов.

Для того чтобы обосновать роль педагогических условий, необходимо уточнить, что означают педагогические условия. В научной литературе по этому вопросу существуют различные точки зрения. Например, Н.М. Борытко считает, что внешние условия – это педагогическое условие, которое оказывает существенное влияние на ход педагогического процесса и предполагает достижение определенного результата [3].

В деятельностной теории учения, основанной на теории поэтапного формирования умственных действий и понятий П.Я. Гальперина, Н.Ф. Талызина выделяет условия формирования понятий, с уже заданными качествами. Формирование здесь идет в рамках специально созданной системы условий, обеспечивающих эффективный процесс. Одним из ключевых условий является знание содержания понятия или действия, формирование которого планируется произвести [4].

В работах В.И. Андреева, педагогические условия – это «целенаправленный отбор, конструирование и применение элементов содержания, методов (приемов), а также организационных форм обучения для достижения образовательных целей» [5]. В нашей работе мы вкладываем в понятие «педагогические условия» комплекс объективных и субъективных факторов, которые необходимы для того, чтобы способствовать наиболее эффективному формированию этико-правовых установок студентов в рамках учебно-воспитательного процесса в вузе. Это включает, сюда следующее: организацию образовательной деятельности; особенности взаимодействия между преподавателями и студентами; индивидуальные особенности и потребности молодых людей; личностный смысл формируемой антикоррупционной культуры. Таким образом, в качестве основных педагогических условий считаются: оказание студентам психолого-педагогической поддержки в осознании антикоррупционных идей и нравственно-правовой культуры, проявляющейся в негативном отношении к коррупционной деятельности.

Сегодня в Казахстане сложилась довольно сложная социально-экономическая ситуация, которая очень сложна для молодого поколения. Социальные ценности постепенно утрачивают свое влияние на личность, что в основном сказывается на трудностях формирования позитивных ценностных ориентаций у молодежи. Это касается в первую очередь студенческой молодежи, когда студенты часто теряют уверенность в правильности своего выбора; более того, они равнодушны к различным проявлениям коррупции, что затруднит человеку сделать правильный выбор в отношении коррупционного поведения.

Необходимым условием для успешного формирования антикоррупционных установок оказание преподавателем психолого-педагогической поддержки своих студентов. Деятельность в этом плане направлена на то, чтобы студенты не просто осознавали важность антикоррупционных идей, но и необходимость усвоения практических умений для антикоррупционного поведения, что может стать важнейшей предпосылкой для их успешной адаптации в сложившихся условиях.

Перспективы повышения своей правовой культуры неразрывно связано с осознанием ее личностного смысла. Отсюда, смысл правового знания и понимания права как такового для каждого студента, по сути, опирается на систему идеалов и ценностей, которые он усваивает студент из своего окружения [6], в котором деятельность преподавателя представляется довольно существенной.

Коррупцированная личность характеризуется пониманием жизни через приобретение материальных благ, желания, роскоши как показателя счастья, бессознательной мотивацией и бытовой структурой морального поведения, поведением, низким уровнем удовлетворенности жизнью, негативным, индивидуальным отношением и неадекватной самооценкой, внешним локусом

контроля, реакцией импульсивного типа [7]. А также скрытая агрессия, общение с небольшим кругом людей, толерантность к коррупции и отсутствие жалости по отношению к жертвам коррупции, невозможность преодоления фрустрации и беспомощности при встрече с трудностями [8]. При этом коррупционеры являются творческими людьми, отличающимися нестандартным подходом к решению возникающих задач.

Мотив, по утверждению В.Н. Мясищева, является «источником отношения» к деятельности [9], особенно в формировании этико-правовых установок, на что и направлена психолого-педагогическая поддержка преподавателя. Осознание учащимися цели обучения способствует процессу преобразования ее объективного значения в смысл субъективный, т.е. реальную задачу, которая становится реальным смыслом индивидуального правового сознания [2; 7; 10].

В процессе обучения «личностные смыслы преобразуются в социальные ценности, а значит, и в систему отношений к обществу и к самому себе» [11]. На материале правового характера преподаватель способствует предметному и социальному развитию личности студента в контексте его правовой культуры. Преподаватель помогает студентам уяснить, с помощью каких действий и способов они могут этого достигнуть, продвигаясь от обычного представления о правовых проблемах к проявлению активной социально-правовой позиции. Педагогам необходимо быть заинтересованным в понимании мотивации жизнедеятельности студентов и, исходя из этого, осознавать свое педагогическое участие в совершенствовании студентами своих ценностных представлений о законе и праве. Это, на наш взгляд, предоставит возможность для духовной близости и сотрудничества преподавателей и студентов, что в конечном итоге может стать предпосылкой для успешной педагогической поддержки в развитии антикоррупционной культуры студентов университетов.

Антикоррупционное воспитание является важной частью антикоррупционной политики Казахстана в целом. В широком педагогическом смысле антикоррупционное воспитание – это специально организованное, целенаправленное и управляемое воздействие с целью формирования в обществе неприятия коррупции, в том числе и при осуществлении учебно-воспитательного процесса. В узком педагогическом смысле – это процесс и результат специализированной учебно-воспитательной работы, направленной на организацию противодействия коррупции.

Реализация спецкурсов, базовых и факультативных дисциплин обществоведческой и правовой направленности обеспечивает возможность расширения объемов учебной работы студентов, связанной с формированием антикоррупционного воспитания, формированием развитого правосознания, осуществлением профорientационной деятельности [12].

Следовательно, антикоррупционное просвещение общества должно быть неотъемлемой частью нравственного и гражданского воспитания молодежи, формирования антикоррупционной культуры, осознания своих прав и обязанностей перед обществом.

В связи с этим в настоящее время перед вузами ставится задача по целенаправленному антикоррупционному воспитанию, что способствует на начальном уровне образовательного процесса формировать у студентов антикоррупционную позицию.

Думается, что антикоррупционная позиция личности состоит из следующих общественных институтов:

- семейного воспитания;
- образовательных процессов;
- религиозных норм и ценностей.

Однако рассматриваемые составляющие усваиваются личностью избирательно. В условиях демократии индивид самостоятельно выбирает ценностные ориентации, свою антикоррупционную позицию. Поэтому особое место в формировании антикоррупционной позиции личности принадлежит системе непрерывного образования, которая латентно или открыто формирует заданные обществом и государством нормы, ценности, роли, функции антикоррупционного поведения личности. Антикоррупционное воспитание личности, формирующее морально - нравственные качества, находит свое отражение в активности педагогической деятельности, которая предполагает активизацию субъектов образовательного процесса, а также наличие положительной эмоционально-окрашенной антикоррупционной позиции самого педагога [13].

Повышение эффективности антикоррупционной осведомленности может быть достигнуто в университете в таких условиях, как:

- отражение в обучении особенностей современного социально-экономического развития общества и требований к правовой подготовленности будущих специалистов;
- использование в учебном процессе личностно-ориентированных методов и технологий обучения, позволяющих активизировать процесс развития антикоррупционного правосознания;
- направленность деятельности преподавателей на формирование у студентов антикоррупционной устойчивости.

Полноценность педагогической поддержки обычно достигается в такой образовательной среде, которая богата гуманитарными элементами, находящимися в органичной взаимосвязи.

Пути формирования антикоррупционного сознания студентов

- использование в качестве положительного примера отсутствие случаев коррупционного поведения при проведении тестирования, олимпиад.
- антикоррупционное просвещение: изложение сущности феномена коррупции как преступного действия на парах по истории и обществознания;
- обретение опыта решения жизненных проблем на основе взаимодействия педагогов и студентов;
- педагогическая деятельность по формированию у обучающихся антикоррупционного мировоззрения [14].

Таким образом, при столкновении с коррупционной реальностью возникает вопрос о мотивах и побуждениях, подтолкнувших индивида на такое деяние, педагогическая поддержка будет более эффективной при знании преподавателями тех оснований, которые могут определять или стимулировать молодых людей к совершению каких-либо коррупционных действий.

Для формирования высокой антикоррупционной устойчивости личности специалиста необходимо создать условия для развития роли и позиции студента как субъекта познавательной и будущей профессиональной деятельности, обуславливая возможность проявления внутреннего кросс-культурного контекста на уровне личной культуры «духовности личности» и субъектности в становлении профессиональной культуры.

Литература

1. Демидова Т.П. Психологическое сопровождение профессионального самоопределения специалиста // Специалист. 2001. – № 3. – С. 41-42.
2. Антикоррупционная политика. Учебное пособие для вузов. / Под ред. Г.А. Сатарова. М., 2004.
3. Борытко Н.М. Профессиональное воспитание студентов вуза. Волгоград: Изд-во ВГИПК РО. 2004. – 120 с.
4. Тальзина Н.Ф. Педагогическая психология. Академия. 2008.
5. Андреев В.И. Педагогика творческого саморазвития. Казань: Изд-во Казан. ун-та. 1996. – 565 с.
6. Маркова А.К. Психология профессионализма. М.: Межд. гуман. фонд «Знание». 1996. – 309 с.
7. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирование личности. М.: Мысль. 1976. – 156 с.
8. Коган Л.Н. Цель и смысл жизни человека. М.: Мысль. 1984. – 253 с.
9. Мясичев В.Н. Психология отношений / Под ред. А.А.Бодалева. М.-Воронеж. 1995. – 356 с.
10. Тельтевская Н.В. Целеполагание в подготовке будущих специалистов // Вопросы социальной психологии личности. Саратов: Изд-во Сарат. ун-та. 2001. – С.156-160.
11. Володарская И.А., Митина А.М. Проблемы целей обучения в современной педагогике. М.: Педагогика. 1989. – 159 с.
12. Концептуальные основы воспитания. Утверждены приказом Министра образования и науки Республики Казахстан от «22» апреля 2015 года, № 227.
13. Антикоррупционная стратегия Республики Казахстан на 2015 – 2025 годы, утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 26 декабря 2014 года № 986.
14. Основы противодействия коррупции. М., 2000.

**КРИТЕРИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО БЛАГОПОЛУЧИЯ ПЕДАГОГА ВЫСШЕГО
УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН****CRITERIA FOR PROFESSIONAL WELL-BEING OF A TEACHER OF A HIGHER
EDUCATIONAL INSTITUTION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

Введение. Феномен профессионального благополучия исследователи рассматривают с точки зрения различных подходов – «occupational health», «job satisfaction», «quality of working life», «occupational well-being». К примеру, сторонники направления «occupational health» рассматривают профессиональное благополучие в направлении уменьшения негативных психических состояний работников, однако уменьшение стресса и выгорания не обязательно приводит к профессиональному благополучию (С. Ryff). Последователи теории «job satisfaction» определяют профессиональное благополучие как удовлетворенность личности характеристиками ее работы. Однако, чисто ситуационный подход «job satisfaction» не учитывает индивидуально-профессиональные и индивидуально-личностные аспекты работников, значимость которых была отмечена представителями эвдемонистического подхода к благополучию (С. Ryff, F. Luthans, Д.А. Леонтьев, Т.В. Данильченко). Зачастую в исследованиях зависимая переменная носит чисто теоретический характер, с измерением какого-либо фактора – удовлетворенность работой, баланс аффекта, удовлетворенность жизнью и т.д.. Так, например, существует многомерный подход «occupational well-being», объединивший модернизированные варианты моделей «психологического благополучия» (С. Ryff) и субъективного благополучия (Е. Diener). Экологическая модель профессионального благополучия А. Балдчуна (А. Baldschun), чисто теоретически соединившей в себе разнородные конструкторы: affective, social, cognitive, professional, personal and psychosomatic well-being. Также можно выделить модель «профессионального благополучия» Е.И. Рут, являющейся адаптацией модели «психологического благополучия» (С. Ryff) для профессионального контекста [1]. Все вышесказанное говорит о необходимости и актуальности исследований современных теорий профессионального благополучия, сочетающих в себе аспекты различных подходов.

Учитывая тот факт, что с методологической и методической точек зрения, в исследованиях феномена профессионального благополучия наблюдается ряд проблем: отсутствие общепринятого определения; неоднозначное понимание факторов и критериев оценки; отсутствие надежного и валидного психодиагностического инструментария. В отечественной педагогике изучение благополучия в профессиональной деятельности сводится к изучению удовлетворенности, вовлеченности и общего психологического благополучия участников педагогического процесса или представлено в большей степени исследованиями различных аспектов профессионального неблагополучия: профессиональной деформации, профессионального выгорания, профессионального маргинализма, девиантного поведения [2]. Также важно отметить, что феномен профессионального благополучия чаще всего оценивается с помощью общих психологических инструментов, которые не учитывают специфику содержания и условий профессиональной деятельности, – всё это обусловило актуальность нашей работы.

Проблема исследования: при каких условиях педагог высшей школы ощущает профессиональное благополучие, какие факторы/критерии оказывают влияние на достижение педагогом профессионального благополучия?

Цель исследования. Изучение социальных представлений преподавателей высших учебных заведений о профессиональном благополучии для определения факторов профессионального благополучия педагога и выделения значимых критериев его составляющих.

Объект исследования – преподаватели высших учебных заведений РК.

Предмет исследования – психологическое благополучие личности в условиях преподавательской деятельности (или профессиональное благополучие педагога).

Гипотеза. Профессиональное благополучие педагогов высшей школы – психолого-педагогическое явление, тесно связанное с личностными характеристиками, взаимодействием со студентами, подкрепленном положительными результатами преподавательской деятельности,

эмоционально комфортными условиями труда, а также положительным взаимодействием с другими субъектами образовательной среды.

Задача. Изучить социальные представления преподавателей высших учебных заведений о профессиональном благополучии: дать определение профессионального благополучия педагога и выделить критерии его оценки.

Методы и материалы. Исследование проводилось в формате онлайн-анкетирования, в котором приняло участие 30 педагогов различных высших учебных заведений Казахстана: КазНПУ им. Абая, ЕНУ им. Гумилёва, Almaty Management University, Suleyman Demirel University, КБТУ, ТарГУ, им. М.Х.Дулата, КазАТиСО, КазНацЖенПУ, Казахская национальная консерватория им.Курмангазы, International Information Technology University. Разнообразие ВУЗов имело для нас интерес с точки зрения выявления общих критериев профессионального благополучия педагогов высших учебных заведений в рамках их профессиональной деятельности, чтобы исключить риск оказаться ограниченными проблемами или психологическим настроением коллектива преподавателей определенного ВУЗа. Распределение респондентов по уровню образования: кандидат наук, доктор наук, PhD, DBA – 59,3%; магистр, MBA – 40,7%;

Для сбора данных использовался Google-сервис по созданию форм – forms.google.com. Анализ данных осуществлялся с применением метода контент-анализа.

С учетом современных тенденций мы рассматривали феномен профессионального благополучия в рамках парадигмы позитивной психологии.

Результаты. В первую очередь, для нас было важно с какой точки зрения рассматривают «профессиональное благополучие» педагоги и согласны ли они с утверждением: «профессиональное благополучие необходимо рассматривать с точки зрения психологического благополучия». 55,6% респондентов были согласны на 100%; 40,7% согласны на 50% и только 3,7% абсолютно не согласны.

Респондентам был предложен вопрос, на который педагоги отвечали открытым способом: «Что Вас делает счастливым на работе? Укажите несколько причин». Мы решили сгруппировать ответы по наиболее часто встречаемым критериям. Таким способом мы увидели, что большинство ответов касались, в первую очередь, взаимодействия со студентами – «общение со студентами», «помогаю студентам», «активность студентов», «пытливые взгляды студентов, их активность и любознательность», «интерес студентов», «продуктивная обратная связь со студентами и магистрантами», «благодарные студенты», «плодотворное взаимодействие со студентами».

Другие наиболее часто встречаемые ответы касались результатов профессиональной деятельности педагогов: «достижение результатов», «положительные результаты работы», «успехи студентов, магистрантов», «результативность работы», «качественные результаты обучения студентов», «успешность студентов», «достижение целей», «востребованность моего труда».

В отдельную группу нами были включены ответы, касающиеся позитивного отношения к деятельности педагога со стороны участников образовательной среды ВУЗа: «взаимопонимание», «уважение начальства», «востребованность моего труда», «уважение коллег и других субъектов», «уважение в коллективе».

Следующая группа ответов касалась взаимодействия с коллегами и атмосфера в коллективе: «общение с уважаемыми коллегами», «возможность обмениваться опытом», «взаимопонимание с коллегами», «общение с коллегами», «понимание и командный дух», «атмосфера в коллективе», «творческая атмосфера», «счастливое окружение», «плодотворное взаимодействие с коллегами».

Также большое количество ответов касалось условий работы: «хорошая зарплата», «адекватная зарплата», «высокая оплата», «финансовая составляющая», «финансовые поощрения», «достойная оплата», «автономность, гибкий график», «хорошие условия труда», «возможность спокойно работать», «благоприятные условия работы».

Были единичные ответы такого характера, как: «эмоциональный комфорт», «позитивное отношение к себе и к окружающим», «изучение чего-то нового», «возможность роста и поиск и обработка новой информации».

При это на вопрос «Кто или что является источником Вашего профессионального благополучия» с выбором единственного ответа, распределились так: 44,4% – я сам; 29,6% – взаимодействие со студентами; 25,9% – условия труда (рис. 1). С психологической точки зрения степень влияния среды на профессиональное благополучие педагогов находится в зависимости от их психологических характеристик. В частности, то, какое влияние будет иметь образовательная среда вуза на педагога, зависит от восприятия и переживания им этой среды. Взаимодействие с коллегами, их признание и уважение, в том числе и со стороны администрации, хоть и оказывает существенное

благоприятное влияние на эмоциональный настрой педагогов, однако не являются главенственным источником.

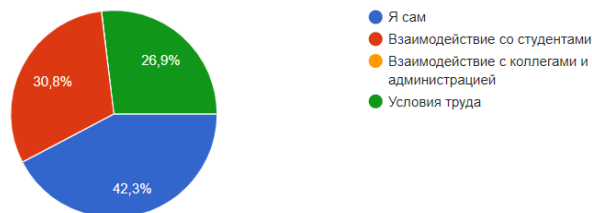

Рисунок 1 – Кто или что является источником профессионального благополучия преподавателя

Таким образом можно сделать вывод, что педагоги вуза чаще всего самостоятельно осознанно формируют позитивное отношение к своей деятельности, а также самое главное для их профессионального благополучия – взаимодействие со студентами и условия труда. Студенты, по нашему мнению, как участники учебного процесса непосредственно связаны с самой профессиональной направленностью педагогов, посредством которой преподаватель проявляет свой творческий потенциал, достигает своих целей, а также результатов и, соответственно, получает удовлетворенность своей профессиональной деятельностью. При этом преподавателей радуют также активность студентов и посещаемость их занятий (рис. 2).

Рисунок 2 – Что доставляет наибольшую радость преподавателям в процессе преподавания

Далее нами были предложен вопрос с множественным выбором ответов: «Выберите 5 наиболее важных характеристик среды ВУЗа»: при этом 92,6% составил ответ «эмоциональный комфорт», 88,9% – «взаимодействие со студентами» и, 81,5% – «взаимодействие с коллегами»; 63% – уважительное отношение к себе; 40,7% составили «возможность проявлять инициативу, активность» и «сохранение личного достоинства» (рис. 3).

Рисунок 3 – Пять наиболее важных характеристика среды ВУЗа с точки зрения преподавателей

Также нас интересовали данные, насколько влияют события личной жизни педагогов на их эффективность на работе: 22,2%, ответили, что вообще не влияют, иногда влияют – 11,1%, в зависимости от ситуации – 51,9% влияют – 11,1%, очень сильно влияют – 3,7%. Следовательно, можно сделать выводы, что педагоги подвержены влиянию личной жизни. Это можно отметить и в качестве положительного момента, поскольку при возникновении сложностей в личной жизни, есть вероятность, что педагог и найдет отдушину в работе.

Учитывая то, что 74% респондентов имеют стабильный стаж работы более 5 лет (40,7% всех опрошенных работают даже более 20 лет в качестве преподавателей), настроение, которое вызывает у педагогов работа, которую они выполняют 59,3% – обычно хорошее, 40,7% – чаще хорошее, чем плохое, а также учитывая, что 74,1% не осуществляют административную деятельность наряду с преподавательской, мы можем предполагать, что в целом преподаватели мотивированы в профессиональной деятельности и удовлетворены своим профессиональным выбором.

Обсуждение и выводы. На основе проведенного исследования мы пришли к результатам, что в качестве критериев профессионального благополучия необходимо учитывать не только внутреннюю организацию личности, но и внешние условия, организацию и условия труда, а также характер взаимодействия с субъектами образовательной среды. Профессиональное благополучие не сводимо только к удовлетворенности трудом и условиями труда, и включает в себя не только организационно-контекстные (условия труда), и индивидуально–личностные предпочтения (психологический комфорт), но и касается индивидуально–профессионального компонента (компоненты, которые выделяют научные модели профессионального благополучия) – это удовлетворенность профессиональным выбором преподавательской деятельности, профессиональной мотивации, чаще всего предиктором является достижение положительных результатов и положительным взаимоотношением с субъектами образовательной среды, главным образом, со студентами.

Таким образом, данное исследование позволило нам определить критерии профессионального благополучия преподавателя Вуза Казахстана, при этом на первом месте у педагогов по степени влияния на их профессиональное благополучие и удовлетворенность – общение и взаимодействие со студентами, ведь зачастую в учебном процессе проходит вся деятельность педагога, порой на это уходит больше времени, чем на общение с семьей. Другой немаловажный фактор – эмоциональный комфорт, создаваемый условиями труда (включая материальное стимулирование, которыми обеспечивается педагог). Когда человек достигает достаточного уровня дохода, удовлетворяющего его основные запросы, после этого, материальное стимулирование перестает быть для него стимулом или мотивацией, тогда он полностью погружается в работу и, если она приносит удовлетворение, он начинает работать с большим желанием и во много раз эффективней. Также эмоциональный комфорт обретается в условиях позитивного взаимодействия с коллегами – теми, с кем педагог общается, обменивается опытом, решает рабочие вопросы.

Литература

1. Б. Пахоль. Структура профессионального благополучия: определение феномена, факторная структура и предикторы, Украинский психологический журнал 3(9), 2018.
2. Д.Н. Мингазова. Оценка качества образовательной среды на основе измерения удовлетворенности студентов, Казанский педагогический журнал № 4, 2018.

УДК: 371

Ф.К. Мизамбаева, Х.Т. Наубаева

НАО «Жетысуский университет имени И. Жансүрүгова», г. Талдыкорган, feri_1991@mail.ru

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПЕДАГОГА

PSYCHOLOGICAL ASPECT OF THE TEACHER'S PROFESSIONAL COMPETENCE DEVELOPMENT

В современном Казахстане идет становление новой системы образования, ориентированной на мировое образовательное пространство. Этот процесс сопровождается существенными изменениями в педагогической теории и практике учебно-воспитательного процесса. В этих условиях учителю необходимо ориентироваться в широком спектре современных инновационных подходов к конструированию учебных материалов нового поколения.

В Послании Елбасы Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Нурлы жол – путь в будущее» подчеркивается, что «развитая страна XXI века – это активные, образованные и здоровые люди», связывающая будущее нашей страны с новыми возможностями для раскрытия потенциала народа Казахстана [1]. Это, в свою очередь, направлено на повышение качества человеческого капитала на основе идеи нации по реализации пяти институциональных реформ, опубликованного национального плана и присоединения 30 ведущих развитых стран к программе «100 реальных шагов», подготовки квалифицированных кадров в десяти ведущих колледжах и университетах и соответствия международной практике [2].

Качественное изменение образования невозможно без формирования нового взгляда учителя на свое место и роль в учебном процессе, нового отношения к ученику. Поэтому важно, чтобы учитель сам понимал суть новых изменений, смысл нового качества образования и новых образовательных результатов. Современная система образования Республики Казахстан ориентирована на вхождение в мировое образовательное пространство, что ведет за собой всестороннего рассмотрения вопроса соответствия качества образования и уровня получаемых образовательных услуг мировым стандартам и нормам. В настоящее время очень важным аспектом всей образовательной системы является подготовка высококвалифицированных специалистов, способных конкурировать на международном рынке труда. Поиск новых эффективных подходов подготовки будущих специалистов выходят в ряд приоритетных задач. Новый акцент в оценке результатов обучения указывает на то, что выпускник высшего учебного заведения должен не только обладать необходимым объемом знаний, но и уметь применять их в различных ситуациях. Итоговая оценка уровня молодого специалиста основывается на наличии профессиональных компетенций. Что обуславливает переход к компетентностному подходу в современном образовании.

Компетентность – это намного шире просто знаний и навыков. Оно означает умение соответствовать сложным требованиям, основываясь на мобилизации психологических и социальных качеств. К примеру, в Словакии компетенции, в особенности ключевые компетенции, входят в национальную образовательную программу в качестве основополагающей части [3].

Можно выделить четыре компонента профессионально-педагогической деятельности: эмоционально-ценностный, предметно-теоретический, операционно-технологический, профессионально-личностный (рис. 1).

Рисунок 1 – Структура профессионально-педагогической компетентности будущего учителя географии [4]

Эмоционально-ценностный компонент акцентирует внимание на субъективной ценностной позиции личности в образовательном процессе, что связано с ценностными представлениями будущего учителя, его способностью осознавать суть и проявлять интерес к педагогической деятельности, осознавать свою роль и предназначение, уметь выбирать целевые и смысловые установки для действий и поступков, принимать ответственные решения. Таким образом, он позволяет обеспечить механизм нравственного самоопределения будущего учителя в ситуациях учебной и внеучебной деятельности. Наглядно-теоретический компонент профессиональной компетентности учителя географии предусматривает адекватное восприятие, осмысление природных и социальных процессов действительности. Она определяет наличие знаний (географических, общегуманитарных, естественно-научных, психолого-педагогических, информационно-компьютерных и др.), что является определенным целостным образованием, которое характеризуется такими качествами как – гибкость, динамичность, вариативность, адаптивность, прогнозируемость, преемственность, междисциплинарность, целостность, глубина, обобщенность.

Осознание мотива собственной деятельности, адекватность самооценки, профессиональное самосознание себя субъектом педагогической деятельности позволяют говорить об особой группе умений – рефлексий, которые имеют место при осуществлении учителем деятельности, самооценки.

эмоциональным состоянием, мимикой, жестами, культурой речи. И, наконец, под профессионально-личностной компонентой понимаются способности субъекта, влияющие на эффективность выполнения профессиональной деятельности, это – осознание учителем норм, правил,

модели педагогической профессии, соотнесение с некоторым профессиональным эталоном, сформированность положительной психологической позиции, что влияет не только на собственную деятельность, но и на общий климат взаимодействия с субъектами образовательного процесса (учениками, родителями, коллегами), умение ставить задачи и принимать решения, опираться в деятельности на знание психолого-возрастных особенностей детей, понимание мотивов их поведения, способность к педагогическому предвидению и прогнозированию. Среди личностных качеств особо следует отметить развитие у студентов эмпатии, толерантности, креативности через реализацию заложенных в самом содержании географической науки социально-значимых функций.

Целесообразно усилить практическому компоненту подготовки молодых специалистов, цель которой заключается в формировании готовности к практическому применению полученных знаний, умений и навыков в соответствии с ее видами.

Основой деятельностного подхода здесь является диалогизация учебно-воспитательного процесса по курсу, определяющий субъект – субъектную взаимодействие студента и преподавателя, самоактуализацию и самопрезентацию личности будущего учителя. Преподаватель не только учит и воспитывает, но и стимулирует студента к общему и профессиональному развитию, создает условия для его самодвижения и ситуации профессионального успеха. Такой комплекс педагогических средств условно можно разделить на две группы: профессионально-ориентированные (проведение мастер-классов лучшими педагогами-практиками, организация и проведение профессиональных педагогических конкурсов для студентов, проведение круглых столов с участием администрации и учителей школ, участие в исследовательских педагогических проектах и т.д.) и – имитационно-игровые – использование ролевых и деловых игр, технологий имитационного моделирования педагогической деятельности, уроки-самопрезентации и др.

В этой связи, на первоочередный план выходит именно психологический аспект формирования профессиональной компетентности будущих учителей. Эмоциональный настрой и моральная готовность к будущей профессиональной деятельности определяет успех и качество проводимой работы.

Литература

1. Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева от 11 ноября 2014 года народу Казахстана «Нурлы жол – путь в будущее». // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31625608
2. Президент Республики Казахстан Нурсултан Назарбаев вошел в число 30 лучших программ «100 конкретных шагов» // <http://bnews.kz/kk/news/post/267946/>
3. Ахметова Г.К., Исаева З.А. Педагогика: Учебник для магистратуры университетов. – Алматы: Казак университеті, 2006. – 328 с.
4. Кенжебеков. Б.Т. Университет студенттерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың теориясы мен практикасы. – Астана, ЕҰУ, 2001 – 270 б.

УДК: 37.01

Н.В. Рабийчук

КГУ «Средняя общеобразовательная школа № 12»отдел образования по городу Семей
управления образования ВКО, garkushanatali1989@mail.ru

АКТУАЛЬНОСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ КАК КОМПОНЕНТ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

THE RELEVANCE OF THE STUDY OF MORAL EDUCATION OF YOUNGER SCHOOLCHILDREN AS A COMPONENT OF THE EDUCATIONAL PROCESS

Бастауыш сынып оқушыларының рухани – адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру арқылы толыққанды жетілген адамзат тәрбиелеуге болады. Оқушыларға оқыту үдерісінде халқымыздың рухани байлығын терең таныстырып, оқу – тәрбие ісінің тірегіне айналдыруымыз керек. Рухани – адамгершілік тәрбиенің жаңарған жүйесін жасау – бүгінгі күннің өзекті мәселесі болып отыр.

Одним из актуальных вопросов современного исследования является нравственное воспитание младших школьников. Оно должно стать одним из обязательных компонентов образовательного процесса. Важно, чтобы нравственная воспитательная система взаимодействовала со всеми компонентами школьной жизни.

Одним из актуальных вопросов современного исследования является нравственное воспитание младших школьников. Оно должно стать одним из обязательных компонентов образовательного процесса. Школа для ребенка – та адаптивная среда, нравственная атмосфера которой обусловит его ценностные ориентации. Поэтому важно, чтобы нравственная воспитательная система взаимодействовала со всеми компонентами школьной жизни: уроком, переменой, внеурочной деятельностью, пронизывала всю жизнь ребят нравственным содержанием.

Все эти годы мы занимаемся исследованием проблемы «Воспитание и развитие нравственных чувств».

Перед общеобразовательной школой ставится задача подготовки ответственного гражданина, многосторонней развитой личности способной самостоятельно оценивать происходящее и строить свою деятельность в соответствии с интересами окружающих его людей. Решение этой задачи связано с формированием устойчивых нравственных свойств личности школьника. Основной актуальной задачей является формирование интеллектуальных, эмоциональных, деловых, коммуникативных способностей детей к адаптации в окружающем мире (природа, люди, сам ребенок внешний и внутренний мир и др.)

Основной целью современного исследования является воспитание в детях самостоятельности принятых решений, целенаправленности в действиях и поступках, развитие в них способности к самовоспитанию и саморегулированию отношений.

Понимая что, важным условием нравственного воспитания является организация коллективной учебной, общественно полезной деятельности, детям прививается умение разрешать ситуации, непосредственно проявлять заботу о других, оказывать помощь и поддержку, защиту младшего, слабого.

Формирование нравственности происходит в школе на всех уроках. И в этом отношении нет главных и неглавных предметов. Подразумевается, что воспитание не только содержит, методы и организацию обучения, но атмосферу, которая складывается на уроке, стиль отношений педагога и детей, детей между собой. Воспитывает себя и сам ученик, превращаясь из обучаемого в обучающего. Для нравственного воспитания важно организовать учение как коллективную деятельность, ставя познавательную задачу перед детьми как общую, для решения, которой нужен коллективный поиск. Проводятся регулярно открытые уроки в нетрадиционной форме по русскому языку, литературному чтению, математике, окружающему миру, передача информации между учителями.

Нравственное воспитание осуществляется, если компоненты способствующие формированию нравственного сознания, чувств, мышления будут включены в содержание внеклассной работы.

Идет непрерывный процесс параллельного ведения внеклассной работы, особенно проведению игр, КТД, праздников. Ведь праздники, игры – это важный фактор формирования маленького человека, его нравственных чувств, сознания и поведения. Они пробуждают у детей интерес к творчеству, воспитывают умение жить в коллективе, содействуют накоплению опыта общественного поведения, проявлению инициативы и самостоятельности.

Огромное нравственное воспитание дают темы: «Страна Знаний!», «Осенняя пора!», «Мой второй дом школа и др.. Познание духовного опыта поколений дети приобретают и открывают свое «я», которое неразрывно соединяет их с отчим домом, родным краем, с людьми, оказавшими влияние на их судьбу. Пробудить в детях желание любить, творить добро для людей, укрепить стремление сохранять и умножать ценности, создаваемые человеком, научить восхищаться прекрасным в жизни – это одна из задач нашей работы.

Неоценимый вклад в нравственном воспитании принадлежит подготовке и проведению коллективных творческих дел школы: «Школа – наш дом», «День 8 Марта», «Отечества верные сыны», «День Победы». Задачи этих КТД: обогащение учащихся новыми знаниями, развитие эстетического вкуса и нравственных чувств, воспитание души, создание условий для раскрытия способностей и природных задатков личности, общение со сверстниками и учащимися из других параллелей, выявление наиболее любознательных и одарённых детей, укрепление связи учебной и внеучебной деятельности, сплочение школьного и классного коллективов.

Учащиеся с удовольствием участвуют в тематических конкурсах на лучший рисунок, плакат, на лучшего чтеца: «Моя школа», «Мой лучший друг в школе», «Мой любимый урок», в конкурсах на лучшее сочинение: «Школа – наш дом», «Моя школа в будущем», «Мой самый лучший друг».

Также нравственное воспитание будет осуществлено в том случае, если родители личным примером будут способствовать воспитанию нравственности. Тематические родительские собрания проводятся в игровой форме на тему «Моя семья», «Папа, мама, я – читающая семья!», «Папа, мама,

я – спортивная семья!», «Папа, мама, я – дружная семья!», «Неразлучные друзья – родители и дети» и др.

В завершении, хочется сказать следующее, нравственное воспитание – непрерывный процесс, он начинается с рождения человека и продолжается всю жизнь, направленный на овладение людьми правилами и нормами поведения. Понимая, что нравственное развитие ребенка занимает ведущее место в формировании всесторонне развитой личности, что оно оказывает огромное влияние на умственное развитие, на трудовую подготовку, на физическое развитие и на воспитание эстетических чувств и интересов, мы будем и в дальнейшем продолжать работать над проблемой нравственного воспитания младших школьников, добиваясь нужных результатов.

Литература

1. Марьенко И.С. Нравственное становление личности школьника. – М.: Просвещение, 1985.
2. Матвеева Л.И. Развитие младшего школьника как субъекта учебной деятельности и нравственного поведения. – Л.: ЛГПИ им. А.И. Герцена, – 1989.
3. Каирова И.А. Нравственное развитие младших школьников в процессе воспитания. – М.: Просвещение, 1979.
4. Архангельский Н.В. Нравственное воспитание. – М.: Просвещение, 1979. – 534с.
5. Артюхова И.С. Ценности и воспитание/ И.С. Артюхова // Педагогика, 1999 – № 4. – С.78-80.

УДК: 371

Г.А. Мусурманкулова

Кызылординский педагогический высший колледж имени М. Маметовой, g.musurmankulova@mail.ru

РЕАЛИЗАЦИЯ МОДУЛЬНО-КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА В ТИПО: БАЗОВЫЙ МОДУЛЬ 01

IMPLEMENTATION OF THE MODULE-COMPETENCE APPROACH IN TECHNICAL AND VOCATIONAL EDUCATION: BASIC MODULE 01

В современной педагогике известно довольно большое количество различных подходов, направленных на подготовку квалифицированных специалистов.

«Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2016-2019 годы (утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 1 марта 2016 года № 205) определила основные направления и пути достижения поставленных задач по обновлению содержания ТипО с учетом запросов индустриально-инновационного развития страны: «...Гибкость ГОС ТипО, послесреднего образования дает возможность организациям ТипО изменять содержание рабочих учебных планов в соответствии с требованиями работодателей, внедрять модульное, кредитное, дуальное обучение» [1].

Известно, что модульная учебная программа – программа, построенная на основе интеграции модулей, которая обеспечивает необходимую степень гибкости и свободы в отборе и комплектации требуемого конкретного учебного материала для обучения и самостоятельного изучения обучающимися и направленная на овладение компетенциями, необходимыми в деятельности в рамках квалификации.

Одним из подходов к совершенствованию системы ТипО является интеграция среднего профессионального образования в систему непрерывного образования и усиления практического аспекта подготовки конкурентоспособных специалистов на основе компетентностного подхода. В качестве цели при реализации компетентностного подхода в профессиональном образовании выступает формирование компетентного специалиста, а инструментальными средствами достижения этой цели – новые образовательные такие конструкции, как компетенция, компетентность, базовые навыки, метапрофессиональные качества, обуславливающие продуктивность широкого круга социальной и профессиональной деятельности будущего специалиста. Отметим, что «метапрофессиональные качества – это способности, свойства личности, обуславливающие продуктивность широкого спектра социальной и профессиональной деятельности специалиста» [1]. Сейчас для описания интегрированного результата образовательного процесса недостаточно триады «знания – умения – навыки» (ЗУН), поэтому в связи с изменениями позиций системы ТипО, целей, средств, ЗУН-ы переходят из итоговых в разряд промежуточных. В центре современной модели системы ТипО находится профессиональная компетенция, то есть именно то, что, по мнению

работодателя, должен уметь делать специалист на его предприятии. Иными словами, профессиональные компетенции, это – овладение навыками, необходимыми для работы по специальности при одновременной автономности и гибкости в решении профессиональных проблем, развитое сотрудничество с коллегами и профессиональной межличностной средой. Профессиональная компетентность состоит из трех компонентов: социальная компетентность, специальная компетентность, индивидуальная компетентность.

Идея компетентностного подхода в педагогике зародилась в начале 80-х годов XX века. Первоначально речь шла не о подходе, а о компетентности, профессиональной компетентности, профессиональных компетенциях личности как цели и результате образования. При этом компетентность в самом широком смысле понималась как «углубленное знание предмета или освоенное умение». По мере освоения понятия происходило расширение его объема и содержания. В самое последнее время (с конца прошлого века) стали говорить уже о компетентностном подходе в образовании (В.А. Болотов, Е.Я. Коган, В.А. Кальней, А.М. Новиков, В.В. Сериков, С.Е. Шишов, Б. Д. Эльконин и другие).

Компетентностный подход в образовании мирового сообщества для начального и среднего профессионального образования не является новой особенностью, так как с начала появления прагматически направленного уровня системы образования, он был, есть и будет лежать в основе профессиональной подготовки кадров.

Компетентностно-ориентированное профессиональное образование – объективное явление в образовании, вызванное к жизни социально-экономическими, политико-образовательными и педагогическими предпосылками. Это, прежде всего, реакция профессионального образования на изменившиеся социально-экономические условия. Современный рынок труда предъявляет к современному специалисту ряд новых требований. Эти требования не связаны жестко с той или иной дисциплиной, они носят надпредметный характер, отличающийся универсальностью.

Компетентностный подход означает постепенную переориентацию доминирующей образовательной парадигмы с преимущественной трансляцией знаний, формированием навыков на создание условий для овладения комплексом компетентностей, означающих потенциал, способности выпускника к выживанию и устойчивой жизнедеятельности в условиях современного многофакторного социально-политического, рыночно-экономического, информационно и коммуникационно насыщенного пространства. При перестройке системы образования на компетентностную основу приоритетным становится ориентация на такие векторы образования как обучаемость, самоопределение, самоактуализация, социализация и развитие индивидуальности, при этом в качестве инструментальных средств достижения этих целей выступают принципиально новые образовательные конструкции: компетенции и компетентности. Под компетенцией понимается нормативное требование к подготовке студента, а под компетентностью – уже состоявшееся его личностно-профессиональное качество (совокупность качеств) и минимальный опыт по отношению к деятельности в заданной сфере. Таким образом, компетентность выступает личностной характеристикой человека, отражающей уровень профессионализма, а компетенция – совокупностью требований к человеку со стороны профессии, очерченной кругом полномочий [2].

Компетентностный подход предъявляет свои требования к компонентам образовательного процесса: содержанию, педагогическим технологиям, средствам контроля и оценки. Главное здесь – проектирование и реализация таких технологий обучения, которые создавали бы ситуации включения студентов в разные виды деятельности (общение, решение проблем, дискуссии, диспуты, выполнение проектов). При этом необходимо использовать проектную, творческо-проблемную, игровую (имитационную), диалоговую, информационно-коммуникационные, интеграционные, тренинговую, технологию развивающего обучения и личностно-ориентированные технологии обучения.

В соответствии с Типовой Учебной программой, составленной на основе модульно-компетентностного подхода и утвержденной приказом № 553 Министерства образования и науки Республики Казахстан от 31 октября 2017 года, в системе ТиПО дисциплина «Профессиональный русский язык» входит в базовые модули.

Базовый модуль – независимый, самодостаточный и полный раздел образовательной программы или период обучения, направленный на приобретение обучающимися способности управлять собой и собственной деятельностью, развитие склонности к самомотивации и самоорганизации (интегрированные в модули дисциплины общегуманитарного и социально-экономического циклов).

Базовый модуль 01 «Применение профессиональной лексики в сфере профессиональной деятельности» формируют 3 языковые дисциплины: профессиональный казахский язык, профессиональный русский язык, профессиональный английский язык. Данный модуль описывает знания, умения, навыки, необходимые для общения в устной и письменной форме на русском (казахском, английском) языке в профессиональной деятельности. В результате изучения модуля обучающиеся должны освоить основы делового русского (казахского, английского) языка и профессиональной лексики. При изучении модуля обучающиеся должны владеть лексическим и грамматическим минимумом казахского (русского) и английского языков, необходимым для чтения и перевода (со словарем) текстов профессиональной направленности.

Формируемая базовая компетенция: БК1. Применять профессиональную лексику в сфере профессиональной деятельности.

Базовая компетенция – способность управлять собой и собственной деятельностью, склонность к самомотивации и самоорганизации.

Базовые компетенции затрагивают вопросы социальной ответственности, организации работы, взаимоотношений с другими людьми на рабочем месте, а также ответственности за окружающую среду. Базовые компетенции отражают:

- уровень владения основополагающими знаниями (понимание и умение читать инструкции, схемы, чертежи и другую техническую документацию по соответствующему профилю, способность находить необходимую информацию и совершенствовать свои личностные качества);
- показатели овладения трудовой деятельностью (самостоятельное планирование собственной деятельности);
- показатели овладения методами работы, оборудованием и инструментами [1].

Ожидаемые результаты обучения и критерии оценки по базовому модулю 01 «Применение профессиональной лексики в сфере профессиональной деятельности».

Результат обучения	Критерии оценки
Владеет терминологией казахского (русского) и иностранного языков для общения в сфере своей профессиональной деятельности.	1. Знает лексико-грамматический материал по специальности, необходимый для общения в сфере профессиональной деятельности. 2. Знает терминологию по специальности.
Владеет техникой перевода (со словарем) профессионально-ориентированных текстов.	Умеет читать и переводить (со словарем) тексты профессиональной направленности.
Ведет профессиональную диалоговую речь на казахском (русском) и английском языках.	1. Умеет логически и последовательно высказываться в соответствии с ситуацией. 2. Умеет вести диалог в процессе профессионального общения.

«Казахстан должен восприниматься во всем мире как высокообразованная страна, – неоднократно подчеркивал первый Президент Республики Казахстан, – население которой пользуется тремя языками. Это: казахский язык – государственный язык, русский язык – как язык межнационального общения и английский язык – язык успешной интеграции в глобальную экономику» [3]. Не зря три дисциплины – Профессиональный русский, казахский и английский языки – объединены в один базовый модуль. Здесь особо следует отметить важность интегрирования языковых дисциплин. Все три дисциплины имеют одну цель: формирование профессиональной лексики. При составлении рабочей учебной программы по профессиональному русскому (казахскому, английскому) языку важно преподавателю изучить материалы профессиональных модулей, составить краткий терминологический словарь, составить задания с учетом духовного проекта «Триединство языков» и специальности обучающихся, достижений в области науки и техники.

В заключение хотелось бы отметить, что внедрение модульно-компетентного подхода в образовательный процесс системы ТиПО предполагает активную деятельность самих студентов, к тому же основными принципами подхода являются целостное включение студентов в учебно-познавательную деятельность, открытость, формирование рефлексивной позиции к себе как к субъекту деятельности. Компетентный подход усиливает практико-ориентированность образования, его предметно-профессиональный аспект, подчеркивает роль опыта, умений практически реализовать знания, решать различные производственные задачи.

Модульно-компетентный подход, призванный решать ряд проблем в образовательном процессе, является способом достижения нового качества профессионального образования и

определяет направление изменения образования в целом, его приоритеты, содержательный ресурс развития.

В государственной программе развития образования и науки Республики Казахстан на 2020-2025 годы говорится, что в системе ТиПО «продолжится внедрение программ, основанных на модульно-компетентном подходе».

Таким образом, реализация модульно-компетентного подхода в образовании обеспечит выполнение основной цели ТиПО – подготовки компетентных специалистов соответствующего уровня и профиля, конкурентоспособных на рынке труда, ответственных, постоянно работающих над непрерывным самообразованием, способных к эффективной работе по специальности на уровне мировых стандартов.

Литература

1. Руководство для слушателя курсов повышения квалификации инженерно-педагогических работников организаций технического и профессионального образования по программе «Реализация образовательных программ технического и профессионального образования, разработанных на основе модульно-компетентного подхода», Астана: НАО «Холдинг «Кәсіпқор». Центр профессионального образования, 2018.
2. И.В.Белобрагина. Компетентный подход к подготовке конкурентоспособного специалиста (доклад к педагогическому совету). // Социальная сеть работников образования nsportal.ru
3. Послание Президента РК Н. Назарбаева народу Казахстана «Новый Казахстан в новом мире». 28.02.2007.
4. Н.Ю.Крашенинина. Использование современных педагогических технологий в формировании конкурентоспособного специалиста www.informio.ru

УДК: 3728:811(111)

S. Rakhmetova

Nazarbayev Intellectual school of Chemistry and Biology, Atyrau, saule-2015@mail.ru

DEVELOPING STUDENTS' LISTENING SKILLS THROUGH PRE-LISTENING SKILLS

The topic of my study is developing students' listening abilities through pre-listening tasks. The purpose of my study is to examine the effects of pre-listening tasks in promoting the listening comprehension ability of 9th graders. This study uses different pre-listening tasks with a hope to improve learners' listening ability.

How did I come to this topic? I chose 9th A grade because at the end of the first term I noticed that students in my group have low motivation in studying, they were all time distracted and have low results in academic performance. I needed to answer the following questions: What are some of the main problems students have in learning English? What resources will my students need to listen to and speak English? What are the key skills / strategies that learners need to make them more effective at learning English?

How can I make in-class listening practice more enjoyable for the learners?

I used observation, questionnaire, psychologists support in defining students learning styles and interview to gain data. Observation was used to confirm students' answer about questionnaire. Interview process was held to know deeply about the students' difficulties. Then, all of the result questionnaire and interview were analyzed. From the psychologists description given to students I learnt that half of the group are visual learners while seven of them have abilities to acquire information by hearing and doing physical activities like moving in the classroom or making projects, posters. I conducted survey to know students learning interests. The first question was asked to know what they would like to change in the lessons where 5 students said nothing, 2 students-more interesting games, 1 student wants more interesting lessons, 1 student's answer was everything is right. For the second question what is interesting for you on the lessons the answers were carrying out tasks, exercises, new cognitive tasks, reading, learning new words, completing group tasks. The next question was how students prefer working where most of them – 5 answered in groups, 4 students in pairs in a group and 1 student said individually. And for the question which skill they want to improve 5 students responded listening, 3 said speaking, 2 pointed it as writing.

Survey results in 9th A (2)

All of students are able to comprehend listening text. However, there are problems in students understanding of the listening. From the interview I cleared the difficulties students often meet challenges such as misunderstanding of the details, understanding fast speech, different accents, students needed to listen more than once, identify speaker's intention. Also, I noticed that 2 students received only 5 out of 9 in listening task in SAU and in the listening part of SAT almost 7 got only 2 out of 4.

To answer research questions I decided to motivate students learning English by using various pre-listening tasks in perceiving listening material. Listening is one of the important skills that provides input for the learners in language they are learning. Researchers determined two classifications in listening tasks: one-way and two-way interactive listening. Two-way listening refers to the listener's active involvement in a communicative situation where at least one other speaker is involved. A one-way listening task comprised pre-listening, while-listening, and post-listening task. Pre-listening – allows learners to ‘tune in’ to the context or topic. While listening – what students are asked to do during listening. Post-listening – off-shoots of previous activities. Pre-listening activities can be considered as the most vital aspects of the listening process because other activities depend on the extent to which the teacher has been successful in activating students' background knowledge and directing them to reach the goals of the activity. Firstly, this stage develops students' listening skills by enriching students' vocabulary and making input into the listening task, secondly, gives a student a reason for listening.

Here are some pre-listening activities which can be adapted easily for different classes and levels, as well as for general English and ESP listening lessons:

1. Visuals: What Theme is it?

Show eye-catching images, maps, or diagrams to help students guess the theme of the listening text.

Students can write pre-listening comprehension questions, then listen to see if their questions are answered.

2. Basic Brainstorming

The most basic form of brainstorming consist of revealing the theme of the listening passage and students make notes on papers before they share their ideas with the rest of the group

3. Brainstorming & Word webs:

Give students the topic of the listening and elicit words from them.

With students' help draw semantic webs on the board with the words, focusing on the relationships between the words, the topic, and sub-topics that might come up in the listening.

4. Brainstorming: Brain Walking

You can paste posters around the classroom and divide students in small groups, students go to the poster and talk about what comes to mind after taking a look at the posters.

5. Brainstorming: Board Writing

You divide the class in small groups, the groups have to brainstorm ideas related to the topic given by the teacher.

The teacher divides the board in small section and one representant of each group and add the words the group brainstorm.

6. Visuals – What do you Think Happened?

Show a picture related to the listening passage and ask to student to come up with ideas of what happened.

Students can work in small groups and come up with an idea and share with the rest of the class.

7. Visuals – Make up a Story

Provide learners with some pictures and they have to place the pictures in a order that make sense. You should ask them to write briefly what they think it happened

8. Visual – Time to Draw.

Provide the learners with the topic and ask them to draw something related to it

Ask them to provide as many details as they can.

As a follow-up, we may wish to display the illustrations for all to see. This activity is especially useful for younger learners.

9. Teach me

Give each student a couple of words and expressions. Ask them to explain the words/expressions to one another in pairs. Quickly check with the whole group, and students then make a short of what they said. They can use that list in the while-listening stage and tick the words they hear in the listening passage.

10. Controversial Opinions

If the listening involves a controversial issue or question such as:

What should be the minimum driving age?

Should we ban violent video games?

Students then listen to the text and see what opinions are voiced.

You can also have a quick ‘anonymous’ poll, whose results can be revealed at the end of the lesson.

11. Let me read it first

Give students the first lines of the transcript of the text they are going to listen to.

You could even give them the whole transcript and very little time to read it

Then work on listening for specific information without students reading the transcript. This is an effective activity for complex texts with many details.

12. Mime it

If there is a dialog in the listening, mime part of it, to arouse students’ interest.

You can also ask students to mime small part of it.

13. What do I need to do, teacher?

Write instructions in point form for the listening in the wrong order. Ask students to order them.

This activity may help relax students for the listening, as they know exactly what is going to happen next.

14. Note-taking:

Discuss the topic with students and have them brainstorm headings to take notes under. Then brainstorm the sort of transition words they might hear.

15. Who’s who?

If students are going to listen to a dialog with several characters and of course if identifying the characters is not going to be one of the tasks in the listening. Give them an overview of who’s who in the listening

A dialogue with several speaker can be difficult sometimes, so this task can help them have a higher rate of success in it.

16. True or False

As a teacher, you can prepare a series of statements, some of them true or and some of them false. Read these to your students and let them determine if those statement you are making are true or false. Don’t corroborate if they are right or wrong. This will help learners to have a reason for listening

Aims of pre-listening tasks

- Setting the context

This is perhaps the most important thing to do – even most exams give an idea about who is speaking, where and why. In normal life we normally have some idea of the context of something we are listening to.

- Generating interest

Motivating our students is a key task for us. If they are to do a listening about sports, looking at some dramatic pictures of sports players or events will raise their interest or remind them of why they

(hopefully) like sports. Personalization activities are very important here. A pair-work discussion about the sports they play or watch, and why, will bring them into the topic, and make them more willing to listen.

- Activating current knowledge - what do you know about...?

'You are going to listen to an ecological campaigner talk about the destruction of the rainforest'.

This sets the context, but if you go straight in to the listening, the students have had no time to transfer or activate their knowledge (which may have been learnt in their first language) in the second language. What do they know about rainforests? – Where are they? What are they? What problems do they face? Why are they important? What might an ecological campaigner do? What organizations campaign for ecological issues?

- Acquiring knowledge

Students may have limited general knowledge about a topic. Providing knowledge input will build their confidence for dealing with a listening. This could be done by giving a related text to read, or, a little more fun, a quiz.

- Activating vocabulary / language

Just as activating topic knowledge is important, so is activating the language that may be used in the listening. Knowledge-based activities can serve this purpose, but there are other things that can be done. If students are going to listen to a dialogue between a parent and a teenager who wants to stay overnight at a friend's, why not get your students to role play the situation before listening. They can brainstorm language before hand, and then perform the scene. By having the time to think about the language needs of a situation, they will be excellently prepared to cope with the listening.

- Predicting content

Once we know the context for something, we are able to predict possible content. Try giving students a choice of things that they may or may not expect to hear, and ask them to choose those they think will be mentioned.

- Pre-learning vocabulary

When we listen in our first language we can usually concentrate on the overall meaning because we know the meaning of the vocabulary. For students, large numbers of unknown words will often hinder listening, and certainly lower confidence. Select some vocabulary for the students to study before listening, perhaps matching words to definitions, followed by a simple practice activity such as filling the gaps in sentences.

- Checking / understanding the listening tasks

By giving your students plenty of time to read and understand the main listening comprehension tasks, you allow them to get some idea of the content of the listening. They may even try to predict answers before listening.

Before analyzing the role of pre-listening in the process of a listening class, it is useful to overview the difficulties in listening teaching initially so that the role of pre-listening stage can be further discussed.

1. The Difficulties in Teaching Listening

Comparing to other language competence, such as reading and writing, listening has some specific features which could bring learners pressure and difficulty in dealing with it. They are concluded as follows (Lynch & Mendelsohn, 2002; Thomson, 2005):

- High frequency in communication. Based on the investigation of Rivers and Temperley (1978), listening takes approximately 45% of the place in communication of an individual's daily life.

- Passivity. Apparently, listening is considered as a totally passive action in communication, though it is further regarded as an active process rather than its original passive role (Lynch & Mendelsohn, 2002).

- Speediness and repeatlessness. Differ from reading, listening normally needs to process the information instantly and usually just once. It is not as flexible as in reading that readers can refer to the contents as many times as they like.

- Other widely-concerned aspects of natural characteristics. In the process of listening, many other aspects of language of knowledge are needed such as phonetic, vocabulary, grammar.

Due to above features of listening, teaching listening was involved in an amount of difficulties. According to the introduction of Cherry (1957), in second and foreign language listening, most of the difficulties are caused by "uncertainty" which could present in the area of speech sounds and patterns, language and syntax, recognition of content and other influence of environment. The difficulties could show different representations in classroom teaching of listening:

- Learners could be anxious about a long text for the reason of lacking time to process information.

- Unfamiliar context and background could scare the learners and make them lose interests and patience.
- Learners may be influenced by new vocabularies, phonetic phenomenon, grammar structure and these affections could decrease their comprehension about the text.
- By giving a long audio material, learners could have difficulties to concentrate on the important information.
- There are also some other elements in the process of listening which could confuse the learners such as different accent, background noise and assimilation, etc.

2. The Functions of Pre-listening in a Listening Class

Personally, I feel it is important to devote a fair proportion of a lesson to the pre-listening task, should the listening warrant it. For example, the listening about an ecological campaigner lends itself well to extended knowledge and vocabulary activation. However, a listening involving airport announcements may only need a shorter lead-in, as the topic is somewhat narrower. Overall, training students to bring their own knowledge and their skills of prediction to their listening work can only help them when listening to the language outside the classroom. These skills are as much a part of listening as understanding pronunciation or listening for details.

In conclusion, I can say that, the activities leading up to the listening can make a difference in the levels of comprehension. The results of students' knowledge gave visible results by comparing the academic performance and motivation in I and IV terms. I am going to apply listening strategies which become the main point to be successful in listening comprehension test.

Literature

1. British Council. <https://www.teachingenglish.org.uk/article/pre-listening-activities>
2. Pre Listening Stage English Listening Teaching. Essays, UK, 2013

ӨОЖ: 371

А.Қ. Абдрахова, Е. Базарбекова

Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті, ayakuz.abdrzakova@mail.ru

ФОТОЖУРНАЛИСТИКА ЖӘНЕ БРЕНД ҰҒЫМЫ

Фотожурналистика сипаттамалық термин ретінде көбінесе белгілі бір стильді немесе суреттерді жасау тәсілін білдіреді. Фототілшілердің бейтарап фотосуретке деген көзқарасы танымал және ерекше коммерциялық фотосуретке айналуға мүмкін. Мысалы, көптеген үйлену тойының фотографтары «репортаж» стилінде үйлену оқиғаларының хроникасын бейтарап түсіреді.

Қандай қоғамдық құрылыс, саяси жүйеде болсын, оның дамуында бұқаралық ақпарат құралдарының рөлі өте зор. Өйткені, қоғамның қалыптасуы саяси-әлеуметтік, рухани-экономикалық өмірін күнделікті ақпарат тарату қызметінсіз көзге елестету мүмкін емес. Бүгінгі кезеңде сол ақпаратты суретсіз, бейнесіз қабылдау да мүмкін емес болып отыр.

Фотосуреттің табиғаты деректі. Сондықтан фотожурналистикадағы бейнелеу объектісі қазіргі заман болып табылады және ол қоғамдық өмірдегі практикалық мәселелерді жариялауға және шешуге жедел қатысуға бағытталған. Сонымен қатар, фотожурналист тек өзінің ерекше әдісімен жұмыс істейді – өмірдің нақты көріністерінен фактілерді, жағдайларды, тұлғаларды мұқият таңдау арқылы нәтижеге қол жеткізеді. Камерасы бар адам фактілерді жоспарға сәйкес таңдайды және қазірдің өзінде оларға баға береді, содан кейін оларды одан да тығыз етіп ұйымдастырғаннан гөрі тиісті жарықтандыру мен композиция көмегімен түсіндіреді. Осыдан кейін ол өз жұмысын оқырманға ұсынады: ол белгілі бір ерекше фактілерге назар аударуды мақсат етеді. Мұның бәрі «фотография – өмір» деген идеяны растайды.

Әлемді танудың құралы ретінде фотография бүгінде қоғамның рухани өмірін жаңа құндылықтармен байытуда, оның моральдық биіктігінде ғана емес, сонымен бірге оның нақты өмірін көрсету тәсілі ретінде де маңызды рөл атқарады, сол арқылы белгілі бір мемлекеттің бейнесін жасайды.

Суреттердің деректі фотография, әлеуметтік деректі суреттер, көше суреттері немесе тарихи фотосуреттер, жарнамалық суреттер сияқты түрлері бар. Суреттер оқиғалардың хронологиялық контекстінде маңызды, тағы бір ерекшелігі болған оқиғаны шынайы бейнелеуде, сол оқиғаның бар бейнесін көрсетуде ерекше маңызға ие. Суреттер жаңалықтардың басқа элементтерімен үйлесіп,

оқырманға немесе көрерменге оқиғалардың мәні туралы түсінік береді. Яғни, фотожурналистикадағы түсірілген суреттер белгілі бір кезеңде болған оқиғаны шынайы бейнелеп қана қоймай, баяндай алу ерекшелігіне де ие деген сөз.

Бұл сала бойынша қазақ тілінде жарық көрген туындылар санаулы. 1962 жылы жарық көрген Б.Тілекметов пен Ә.Жидебаевтың «Фотосурет түсіруді үйрен» еңбегінен кейін 2013 жылы фотожурналист, «Фотоөнер» қоғамдық бірлестігінің төрағасы А.Әбдірайымұлының «Фотожурналистика», 2018 жылы жарияланған «Қазақ фотошежірелері: тарих, дерек, өнер» атты оқулықтарын және Қазақстанның 1930-2000 жылдар аралығындағы тыныс-тіршілігін, ұлттық салт-дәстүрін, соғыс және еңбек ерлерін, әр саладағы белгілі тұлғалардың бейнелерін мәңгілік тарихта қалдырған, баспасөз арқылы халыққа танытқан, ел сүйіспеншілігіне бөленген ардагер фотошежірешілер еңбегіне арналған «Қазақ баспасөзінің фотожешіретшілері» фотоальбомын ерекше атауымызға болады. Бұл А.Әбдірайымұлының фотожурналистика саласында жарық көрген зерттеулері 30-жылдық тәжірибесінің жемісі және оқырмандарына мол танымдық мағлұмат беретін еңбек.

«Фотография» дегеніміз грек тілінен аударғанда «фото – жарық, графия – жазамын, сызамын» деген мағынаны білдіреді екен. Сәтті сурет шығу үшін жарықты дұрыс пайдалану маңызды. Жарықтың табиғи және жасанды деген түрлері болады. Фотомаманның білуге тиісті тағы бір маңызды мәселесі – фотоаппараттың ішкі құрылысы. Сапалы сурет шығару үшін: диафрагма, ұсталым, сезімталдық сияқты үш экспозицияны білу міндетті.

Фотосурет бір ғана сәттің көрінісі десек те, біртұтас әлемнен хабардар ететін құдыреті де бар. Суретте сыр мен сезім, көзқарас пен образ болады. Нағыз маман қырағы талғампаз болуы тиіс.

«Фотография мен үшін – тарихты жазу. Тарихты қолмен емес, сурет арқылы жазу. Менің ойымша, айтар ой мен мазмұн суретте қамтылуы керек. Онда артық түсініктеме мен комментарийлер болмауы тиіс. Өз басым тарихта өткен халық қаһармандарын, белгілі өнер адамдарын, зиялы қауымды атқарып жатқан еңбектеріне сай портреттерін ашып көрсетсем, кейінгі ұрпаққа сол суреттерді тарихтың бір парағы ретінде жеткізсем деген ойдамын» [1], – деген пікірінің өзі оның бұл салада еңбек етудің қиындығынан хабардар етсе керек.

Үнемі «Ең керемет суретімді ертең түсіремін» деген принциппен өмір сүретін, тарихты суретпен жазатын фототілшілердің еңбегі өлшеусіз, бұл саланың табиғаты өзгеше.

Әрине, біз сандық дәуірге аяқ басқаннан бері фотожурналистика өзінің бұрынғы танымалдылығын жоғалтты, бірақ фотожурналистика бұрынғыдай өзекті және ықпалды болып қала береді.

Фотожурналистикаға әлеуметтік медианың да әсері мол. Фото-иллюстрацияларды іздеу кезінде бұқаралық ақпарат құралдары әлеуметтік желілерге сүйеніп, әлемнің кез келген нүктесінен сапалы фотосуреттерді ала алады.

Басылымдар көбінесе фрилансерлермен жұмыс істейді, ал әлеуметтік желілер оларға кескіндерге жылдам әрі оңай қол жеткізуді қамтамасыз етеді. Ойлап қарасақ, қазіргі кездегі телефондарымыз суреттің керемет сапасын қамтамасыз ететін камералармен жабдықталған. Бенджамин Лови есімді фотограф әдеттегі iPhone-да түсірілген фотобаяндарымен танымал болды. Оның мобильді суреті 2012 жылы «TIME» журналының мұқабасына шықты.

Фотожурналист ретінде қалыптасып, даму үшін бағытты анықтап алған жөн. Бұрынғы кездегідей қазір де, фотожурналистика саласының құрамына жабайы табиғатты, ірі саясаткерлерді, әртістер мен жаңалықтарды түсіретін фотожурналистер кіреді. Қатып қалған дағдының жоқтығынан өзіңіз қалаған салада қызмет етуге мүмкіндік бар.

Әр фотогер суреттерді сөйлете білу керек. Қазіргі күні БАҚ саласының фотогерлері жиындар мен бриффингтерді көптеп түсіреді. Бұл суреттерден шынайылық пен тірілік аса қатты байқалмайды. Өз ойларында ойша салынған рамкадан шыға алмайтын фотогерлер суреттерді сөйлете алмайды. Бұны қалай түсінуге болады? Бір ғана суреттің өзі кадрдан тыс оқиғаны да көрерменге жеткізе алуы тиіс. Табиғат пен ғаламдық құбылыстардың суреттері сол тірілігіне болса бағаланады. Мәселен, АҚШ-та түсірілген Фантом суретінің құны 6,5 миллион АҚШ долларына тең. Демек, Давинчи мен Пикассоның жылдап салған қол суреттерінен бөлек, фотокұралмен түсірілген сурет те бұндай бағаға ие бола алады [2].

Түптеп келгенде, нарықтық заман фотогерлердің де санасын өзгертпей қоймады. Біздегі білімі жоқ фотогерлер тойда сурет түсіріп, қомақты ақша тапса, шетелде оқып, БАҚ саласына фотогерлік қызмет етіп жүрген азаматтар олардан аз табады. Анығын айтқанда, ақшаның артында мамандар той саласына да, кәсіп саласына кетуге мәжбүр болды. Себебі, Қазақстандағы бағалана бермейтін мамандықтың бірі осы фотожурналистика еді.

АҚШ-та фототілшінің орташа жалақысы жылына \$ 38 342 құрайды. Сонымен қатар, осы саладағы жұмысшылардың көпшілігі ер адамдар, ал ең жоғары төлемдерді ірі қалаларда жұмыс істейтін фототілшілер алады.

Фототілшінің жалақысы таңдалған жұмыс бағытына, жұмыс берушіге, елге және аймаққа, кәсіби тәжірибеге және белгілі бір жұмысты шектеулі мерзімде орындауға мүмкіндік беретін кәсіби қасиеттерге байланысты.

Ұлыбританиядағы фототілшілердің бастапқы жалақысы жылына 15000-20000 доллар аралығында, тәжірибелі мамандар жылына 22 500-27 500 доллар алады, ал ең көп ізденетін фототілшілердің жылдық жалақысы 75 000 долларға жетеді. Германияда фототілшілердің орташа жалақысы жылына 33000 долларды құрайды, Жапонияда – 55000 доллар, ал Австралияда – жылына 41300 доллар [3].

Әдетте суретке түсіруді енді бастап жатқан жас фотогерлерге арзан камераның өзі жетіп жатыр. Арзан камераның жағымсыз тұстарының бірі жарық сезгіштігінің нашарлығында. Камера қымбаттаған сайын жарыққа қарсы түсіру мүмкіндігі арта береді. Қарапайым камералардың нарықтағы арзан құны 70 мың теңгеден басталып, 1,5 миллионға дейін барады. 1,5 миллион теңгенің камерасы «Канон» Д 600 деп аталады. Оның терезесі сенсорлығымен артық болып шығады. Сондықтар, фотогерлер үшін бұл фотоқұрал ең қымбат және ең танымал фотоқұралдардың бірі [4].

Қазақ фотожурналистикасының тарихы қазіргі уақытта даму процесінде. Кең байтақ Қазақстанның керемет табиғатын, халықының бейбіт өмірін, жастарының білімділігін, спортшыларының мерейінің үстем екендігін, қыздарының тәрбиелі, ұлдарының намысты екендігін бейнелейтін фотомамандар еңбегі қай заманда да зерттеуге, тұжырым жасауға нысан бола алатын тақырып деп білеміз.

Фотографиялық туындыларды талдау оның негізгі бағыты фотография техникасы, тарихы, теориясы мен практикасының дамуына бағытталғанын көрсетеді. Фотографиядағы шығармашылық процесті теориялық зерттеу негізінен көркем фотографияның дамуына ықпал етуі тиіс.

Бренд-журналистика – бұл әлеуметтік жауапкершілік туралы ұмытпай, елдің алдында абыройдан айрылмай өз ісінің шебері атанып, оқырманға сапалы, тың ақпараттарды жеткізу барысында туады. Бүгінгі медиа-коммуникацияларға салынған инвестициялар – бұл компанияның болашағына салынған инвестициялар. Әдетте, медиа-брендтің қалыптасу жолы оғай емес. Оның үстіне қазіргі күні, БАҚ-тың саны өте көп. Мынадай, толастаған расы мен өтірігі араласқан ақпарат арасында бренд құрастыру оңай емес.

Бренд дегеніміз – ең алдымен идея. Бренд дегеніміз сауда белгісінің тұтынушының санасындағы тартымды, ерекше әрі толықтай аяқталған образы [5].

Дәл қазіргі уақытта біздің елімізде бренд сөзі кеңінен таныс деп білеміз. Бұл белгіні қалыптастырудың қажеттілігі барлық салада айқын көрініс тапқан. Мысалы, спорт, мәдениет, өнер, тіпті білім саласында да бренд қалыптастыру міндетті.

Медиадағы фотожурналистің брендін қалыптастыратын ерекше кескін, яғни фотосурет. Суретті ерекше қырынан түсірген жағдайда жұрт суретке қызыға бастайды. Мәселен, мемлекет басшыларының жиынын, дөңгелек үстелін сапалы суретке түсіріп, желіге жүктеу қалыпты жағдай болып табылады. Ал егер сол жиынның әсерлі, көпшілікті елең еткізетін сәтін түсіре алу арқылы, яғни кадрдан тыс шауып жүрген қызметкерлерді, басшылардың күні-түні ұйықтамаған оққағарларын түсіру жаңаша серпін болары анық. Сонымен қатар, әр фотогер өзі түсірген суреттің шетіне логотипін орнатуы тиіс. Бұл оның авторлық құқығын қорғауға, әрі автор ретінде танымал болуға көмектеседі. Ал, қазіргі заманда фотогердің жеке брендін қалыптастыруға әлеуметтік желі үлкен көмегін тигізеді. Оның ішінде инстаграмм желісі жоғары басымдыққа ие.

Журналист және жарнамашы Кайл Монсон: «Бренд-журналистика – бұл медиа арналар арқылы қолдау көрсетілетін брендтің объективті шежіресі». Бренд иесі бұқаралық ақпарат құралдарының бастамашысы, құрылтайшысы болады, бірақ бұл жарнама емес, бұқаралық ақпарат нарығында бәсекеге түсетін журналистік өнім. Бұның жай журналистикадан айырмашылығы, оның ақпараттан басқа мақсаттары қалыптасқан, тікелей брендін құруға жұмыс жасайтындығында.

Статистикаға сенсек, тиісті суреттері бар мазмұн 94% көбірек көрініс жинайды екен. Бұл брендтің визуалды тұжырымдамасын қалыптастыру кезінде фотосуреттердің басты рөлге ие болуының негізгі себебін көрсетсе керек. Depositphotos халықаралық фотобанкінің өкілдері брендті іске қосу кезінде суреттерді қалай дұрыс таңдау және пайдалану керектігі жөнінде кеңс береді.

Бүгінгі таңда күшті брендингті фотосуретсіз елестету мүмкін емес. Оны құра алған компаниялардың бірқатар артықшылықтары бар. Олар өздерінің байланыс арналарын қарқынды дамытады, өйткені фотосурет арқылы аудиториямен сөйлесе алады. Мысалы, «KFC» компаниясы

2018 жылы жүздеген мейрамханалар желісі жабылғаннан кейін өзінің беделін тез арада сақтау үшін фотосуреттерді жарнамада қолданудың сәтті тәжірибесін көрсете алды. Бренд клиенттерден «ФСҚ жазуы бар фирмалық бос тауық қанатының суреті» арқылы кешірім сұрады, тұтынушылар бұл әзілді сәтті қабылдады, нәтижесінде сауда 12 пайызға артқан.

Брендингте фотосуреттерді пайдалану жолдары:

– блог және сайт: сапалы фотосуреттер мен түпнұсқа мәтіннің үйлесімі идеяларды тиімді жеткізуге көмектеседі;

– айдентика: суреттерді белгілі бір стильде қолдану бренд туралы хабардар болуға көмектеседі және тұтас бренд стилін жасауға көмектеседі;

– онлайн маркетинг: әлеуметтік желілерде және email науқандарында, егер сіз аудиторияның назарын аударғыңыз келсе, фотосуреттерсіз жасай алмайсыз;

– жарнама: ситилайттар мен билбордтар, теледидар мен журналдарда жарнаманы суреттерсіз елестету қиын;

– шақырулар, презентациялар, бренд-толқын: іс-шараларда корпоративті визуалды стильді қолдану компанияларға ерекшеленуге және есте сақтауға мүмкіндік береді.

Фотожурналистика өзін көрсету үшін фотоөнерін қолданады. Бұл саланың өкілі басқа тілдерді білмей бүкіл әлемге танымал бола алады, өйткені визуалды ақпарат арқылы барлығы түсінікті болады. Көптеген жұмыстар тұжырымдамалық немесе өзекті болып табылады. Бұл жанрдағы туындылар композицияның дәлдігімен, модельдерді таңдауымен және кейінгі өңдеуден маңыздылығымен ерекшеленеді. Фотожурналистикада сізге суретті түзетуге, түсін өзгертуге, анықтықты реттеуге болатын мүмкіндік бар.

Әдебиеттер

1. Құлтай Ардақ. Фотожурналистикаға арнайы мектеп керек // <https://massaget.kz/layfstayl/madeniet/persona/18244/>
2. https://rosphoto.com/best-of-the-best/10_samuh_dorogih_fotografiy_mira-671
3. <https://primeclass.io/journal/ru/skolko-zarabatyvaiut-fotoghrafy-vo-vsiem-miriy/>
4. <https://photooner.kz>
5. Бекболатұлы Ж., Сандыбай А., Әзімшайық Е. Ел брендингі. – Алматы: «Қазақ университеті», 2013. – 101б. – 36

ӘОЖ: 371.1

М.З. Жанбубекова

«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ, meiramgul3.11@mail.ru

ЖАҒАНДЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ БАСТАУЫШ МЕКТЕПТІҢ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

Дүниежүзілік ғылыми әдебиетте жаһандану мәселесіне қатысты көптеген іргелі еңбектер бар, алайда, оның табиғатын теориялық жүйелік деңгейде түсіну әлі де жете зерттелген жоқ. Мамандардың жаһандану мәселесі бойынша ортақ көзқарасы жаһандану жер бетіндегі бәрін – дүниежүзілік бірлестікті, биосфера мен ноосфераны, әр түрлі елдегі білім жүйесін де қамтитын объективті, кешендік және әмбебап процесс дегенді білдіреді. Әдебиет сараптамасы көрсеткендей, жаһандану процесінің ықпалымен гуманитарлық өрісте өркениеттің болашағына әсер ететін түбегейлі өзгерістер болып жатыр: өйткені мұнда ең басты қозғаушы күш адам, оның заманға сай өзгеруге қабілетті дүниетанымы, құндылықтар жүйесі, интеллекті мен білімділігі, адамгершілік ұстанымдары. Осылайша, дүниежүзілік бірлестік тек жаһандық қана емес, нәтижесін алдын-ала болжау қажет жаңа гуманитарлық төңкеріс табалдырығында тұр деуге болады.

Родионова И.А. жаһандануды ХХ ғасырдың екінші жартысында барлық дүние жүзін қамтыған әлеуметтік және экономикалық дағдарыстың жаһандық ауқымы деп тұжырымдайды. Автордың ойынша, дағдарыс қазіргі уақытта күшейіп келе жатыр, өйткені өркениет пен қоршаған орта арасындағы белгілі бір тепе-теңдікті сақтауға мүмкіндік беретін тежеу механизмдері өз тиімділігін. Жаһандану ХХІ ғасыр басындағы дүние жүзілік даму процестерін сипаттайды, халықтар мен мемлекеттердің өзара байланысы мен өзара тәуелділігін кеңейтіп, сондай-ақ күрделендіреді, ғылым мен техниканың жетістіктерінің арқасында қол жеткен жалпы жаһандық ауқымдағы қоғамдық дамудың жаңа сатысын, әлеуметтік қатынастар мен қоғамдық процестердің жаңа сапасын көрсетеді. Ендігі дүние жүзілік істер шегі жоқ және көптеген үкіметтердің ұжымдық қатысуын талап ететін процестер арқылы қалыптасады. Жаһанданудың ең басты ерекшелігі дүние жүзін біртұтас кеңістік

деп түсінудің ауқымы мен тереңдігінің өсуінде, қандай да бір ел ішіндегі жағдайлар басқа елдерге немесе мемлекеттерге сыртқы саяси әрекеттерге қарағанда көбірек ықпал етеді. «Жаһандану» термині ең алғаш дүние жүзілік экономиканың ұлтаралық мәселелерін сараптау үшін енгізілген болатын. Іс-әрекеттің әр түрлі өрісіндегі халықаралық қатынастардың дамуына байланысты бұл термин білім беру өрісіне де қатысты қолданыла бастады. Жаһандану ұғымын түсіндіруге әр түрлі тұрғыдан келуге болады. М. Делягиннің айтуынша «жаһандану дегеніміз бүкіл дүние жүзін қамтитын, толық қол жетерлік ақпарат пен капиталдың өте тез қолданылуымен байланысты біртұтас қаржы, ақпараттық кеңістіктің қалыптасу мен даму процесі.

Бұл, өз алдына, Ұлы географиялық жаңалықтар дәуірінде басталып, әлі күнге дейін созылып жатқан интеграцияның ең биік сатысы. Жаңа сапалы нәтижелер туралы айту қажет, өйткені ол жаңа технологияларға негізделеді. Мұндағы мәселе интернетте, жаһандық телевидения және басқа да жақсы заттарда емес, ең басты мәселе «[адамзат тарихында алғаш рет коммерциялық ең табысты бизнес жансыз заттарды өзгерту емес, тірі сананы қалыптастыру болып отыр]» Б. Пядышевтың пікірінше «жаһандану – жалпы саяси-экономикалық және басқа да дүние жүзілік дамудың болашақ сатысы, өндіріс дамуының алдыңғы кезеңдері тізбегіндегі саты, нақтырақ айтсақ, капиталистік және одан бастау алатын саяси, әлеуметтік, философиялық ортаның сатылары» Американдық зерттеуші Т. Фридманның анықтамасы бойынша жаһандану дегеніміз «индивидуумдарға, корпорациялар мен ұлт-мемлекеттерге дүние жүзінің кез-келген нүктесіне бұрынғыға қарағанда тезірек, алысырақ, тереңірек әрі арзанырақ жетуге мүмкіндік беретін нарықтардың, ұлт-мемлекеттердің және технологиялардың шексіз интеграциясы» Жаһандану еркін нарық капитализмінің дүние жүзінің барлық елдеріне тарауы дегенді білдіреді. Оның өзіндік экономикалық ережелері бар, олар ұлттық экономиканы бәсекеге қабілеттілігі мен шет елдік капитал үшін тартымдылығын нығайту мақсатында ашу, қайта реттеу және жекешелендіруге негізделген. Сонымен, жаһандану өте күрделі процесс, оны бір анықтамамен ғана сипаттауға болмайды. Солай бола тұрса да, әрбір анықтама бұл процесті белгілі бір жағынан қарастырып, оның бір қасиетін ашады. Жаһанданудың қазіргі уақытта екі түсінігі бар: объективті процесс ретіндегі жаһандану және унификация ретіндегі жаһандану, яғни дүние жүзіне трансұлттық корпорациялардың субъективті топтық мүдделерін объективті ретінде таныту процесі. Жоғарыда айтылғандар бойынша, жаһандану дегеніміз – мемлекеттердің, халықтардың, этностардың, әлеуметтік қоғамдастықтардың ғаламдық деңгейдегі қатынастардың біртұтас жүйесінде өзара әрекеттестігі; «бұл ашық мәдениеттік және мәдени стереотиптердің бейімделу тәртібінің үлгілерімен алмасу жүйесі; бұл адамзат іс-әрекетінің барлық өрісіндегі қарым-қатынастардың кеңеюі, халықтар мен мемлекеттердің келісілген әрекеттерін жасау қажеттілігі туындайтын біртұтас экономикалық, экологиялық, ақпараттық кеңістіктің пайда болуы» Мұндай дүниеде адамдар бір-бірімен олардың географиялық орындарына қарамастан телекоммуникация, интернет, компьютер және аудио, көзбен көру құралдары арқылы қарым-қатынас жасайды. Жаһанданудың жаңа мүмкіндіктер, жаңа мәселелер ашатыны белгілі. Бұл – тең құқылық пен тұрақтылық мақсатында қалыптастыру мен реттеуді қажет ететін процесс. Жаһандану жаңа байлықтардың пайда болуына ықпал етеді, экономикалар мен қоғамдардың өзара байланыстылығын ұлғайтуға әкеледі.

Әлеуметтік-экономикалық даму мәселелері. Жаһанданудың ұйымдаспағандық сипаты мемлекетті әлеуметтік-экономикалық өмірді реттеу процесінен «сығып алады» деген ой бар. Нарық үлкен табысқа қол жеткізуге тырысады, бұл жолда әлеуметтік қорғау, экология, мәдени әр түрлілікті қорғау талаптары құрбан болып жатады. Ақпараттық қоғам әдеби ақпараттық және коммуникациялық технологиялардың таралуы мен олардың жаһанданумен диалектикалық байланысы дегенді білдіреді. Іс жүзінде, ғылыми-технологиялық жетістіктер оқиғаның мұндай дамуының қозғаушы күші әрі салдары болып табылады. Олар мұндай ақпарат пен білімді алудың, оларды ауыстыру мен оларға жетудің тәсілдерін түбегейлі өзгертті. Интернет дамудың құнды құрал-сайманы, ақпаратты таратудың өте мықты әрі қымбат емес құралы болып табылады; алайда ол білімі бар әрі ақпараттанған, оның үстіне оған шығудың ақысын төлей алатындар үшін ғана пайдалы. Жалпы білім беретін мектеп, соның ішінде бастауыш буыны да, қазіргі жаһандық өзгерістер дәуірінде әлеуметтік-мәдени қатынастардың гуманизациялануының, жеке тұлғаның жаңа өмірлік мақсат-ниеттерінің қалыптасуының маңызды факторы болуы қажет. Дамып келе жатқан қоғамға таңдау жағдайында өз бетінше мүмкін нәтижесін болжай отырып, жауапты шешім қабылдай алатын, ынтымақтастыққа қабілетті, жеделәрекеттілігімен, қарқынды өсуімен, конструктивтілігімен ерекшеленетін, елдің және бүкіл әлемнің тағдыры үшін жауапкершілік сезімі жоғары заманға сай білімі бар, адамгершілігі мол, іскер адамдар қажет. Қазақстанның қазіргі даму кезеңінде жаһандық әлем мен әлем ғылымымен тығыз байланыстағы білім беру елдің әлеуметтік-мәдени, экономикалық өсуінің, халық шаруашылығының тиімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін көтеретін қуатты қозғаушы күш болып отыр, мұндай білім беру

елдің ұлттық қауіпсіздігі мен халықтың, әрбір азаматтың әл-ауқатының маңызды факторы болады. Жеке тұлғаның артықшылығын, ұлттық мәдениеттер мен әр түрлі конфессиялар теңдігін, әлеуметтік теңсіздікті жоюды басшылыққа ала отырып, білім беру потенциалын ел қоғамының бірігуі үшін, бірегей әлеуметтік-мәдени кеңістігін сақтау үшін, этноұлттық шиеленіс пен әлеуметтік кикілжіндерді жеңу үшін, сондай-ақ, Еуропалық және әлемдік білім беру кеңістігіне шығу үшін пайдалану қажет. Көпұлтты қазақстандық мектепке ана тілін сақтау мен дамыту, қазақстандық сана-сезім мен бірегейлікті қалыптастыру ісінде көп еңбек ету қажет. Жаңартылған білім беру ұлтты, оның генқорын сақтауда, азаматтық-құқықтық, кәсіби және тұрмыстық мәдениеті бар Қазақстан қоғамының тұрақты әрі динамикалық дамуын қамтамасыз етуде ерекше рөл атқару керек. Жаһандану жағдайында білім беру саласында болып жатқан өзгерістердің барлығы бастауыш мектепке де ықпал етеді. Бастауыш мектептегі білім берудің басты міндеттерінің бірі – оқушылардың жетік дамыған интеллектуалды қабілеті бар рухани дені сау, адамгершілік құндылықтары қалыптасқан, өз бетінше саналы түрде мінез-құлық стратегиясын таңдай алатын, өзін өзі дамытып, жетілдіруге қабілетті еркін жеке тұлғасының қалыптасуы үшін жағдай жасау. Жаһандану жағдайында жалпы білім берудің белгілі бір халықаралық стандарты қалыптасты, ол 12-жылдық мектепке арналған. Осылайша, орта мектепте 12-жылдық оқыту АҚШ, Канада, Жапония, Швеция, Францияда енгізілсе; Германия, Чехия, Италия мен Швейцарияда – 13-жылдық оқу; Голландияда – 14-жылдық оқу енгізілді. Біздің елімізде негізгі оқу пәндері бойынша мазмұны осыған ұқсас болып келетін бағдарламаларды 10-11 жыл оқиды, бұл оқушылардың артық жүктемесіне әкеліп, оқу сапасын төмендетеді, олардың денсаулығына кері әсерін тигізеді (60, 3 б.).

Алайда, отандық мектепті реформалау мәселесі – тек бір немесе екі оқу жылын қосу. XXI ғасыр мектебі оқушыларға тез өзгертін әлемде бейімделуге, жеке өмірінде де, болашақ мамандық іс-әрекетінде де өзіндік шығармашылығымен ерекшеленуге мүмкіндік беретін радикалды өзгерістерді талап етеді. Мектептегі білім берудің басты мақсаттарының өзгеруінің негізгі тенденциясы оқушының жеке тұлғасын оның ішкі потенциалы негізінде, бүкіл адамзаттың гуманитарлық әрі технологиялық жетістіктеріне сәйкес дамыту міндетін алдыңғы қатарға қою болып табылады.

Қазіргі бастауыш білім беруде мынадай жағымды тенденциялар байқалуда:

- бастауыш білім беруде педагогикалық тәсілдемелердің әртүрлілігі қалыптасты;
- педагогтарда шығармашылық ізденіс үшін мемлекеттік саясат тарапынан қолдауы бар еркіндігі пайда болды, авторлық мектептер ашылууда, шетелдік тәжірибе қолданылууда;
- ата-аналарға педагогикалық жүйені таңдау мүмкіндігі ұсынылып отыр, ата-ана сана-сезімі өсуде;
- баланың жеке-даралығын педагогикалық қолдау, оның білім берудегі өзіндік жолын құру қажеттілігінің маңызы артып отыр.

Әдебиеттер

1. Джанбубекова М.З. Жаһандану жағдайында болашақ бастауыш мектеп мұғалімін кәсіби іс-әрекетке даярлаудың педагогикалық негіздері – Семей, 2014 – 265 б.
2. Қазақстан Республикасында жаңа формация педагогының үздіксіз педагогикалық білім концепциясы (жоба) //12-жылдық білім. – 2006. – № 12. – 18-23 б.
3. Алексашина И.Ю. Глобальное образование: идеи, концепции, перспективы. СПб., 1995. – 144 с.
4. Ахренов А. и др. Потенциал интенсивного, инновационного развития. Роль образования как важнейшая функция государства на рубеже XXI века // Учитель. – 1999. – № 6. – С. 29-35.
5. Клепацкий Л.Н. Глобализация и национальные интересы // Международная жизнь. – 2000. – № 1. – С. 87-95.

2 СЕКЦИЯ: ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

ӨОЖ: 373.3

Б.А. Абенова, Н.К. Султанова
Alikhan Bokeikhan University, Семей қ., moidokumenty84@mail.ru

**БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТҰЛҒАЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУДА
«ӨЗІН-ӨЗІ ТАНУ» САБАҒЫНЫҢ МАҢЫЗЫ**

**THE IMPORTANCE OF THE LESSON «SELF-KNOWLEDGE» IN INCREASING THE
PERSONAL ACTIVITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS**

Еліміздің болашағы ұрпақ тәрбиесінде, оқу процесінде өркениетті қоғам мен құқылы мемлекеттің, нарықты экономика кезеңінің қалыптасуы өскелең ұрпақтың рухани байлығы мен мәдениеттілігін, еркін ойлау қабілеті мен шығармашылық, кәсіби біліктігі мен білімділігін керек ететіні белгілі.

Әрбір балаға жеке тұлға ретінде қарап, оның өзіне тән санасы, еркі, өзіндік әрекет жасай алатын ортасы бар екенін ескере отырып, оқушының білімге, ғылымға деген ынтасын арттыру, олардың ақыл-ой қабілетін, диалектикалық дүниетанымын, өмірлік мақсат-мүддесін айқындауға, жеке басының қасиеттерін дамытып оны қоғам талабына сай іске асыруға көмектесу мектеп өміріндегі үздіксіз оқу-тәрбие процесінің ғана жемісі болып табылады.

Оқыту процесі жүйесіндегі бастауыш мектеп оқушысының өзін-өзі тануды дамытып, білімді меңгертуге негіздеу болып табылады. Мектептегі арнайы ұйымдастырылған оқыту процесінде өзін-өзі тану іс-әрекеті құрылып және ол күрделі психологиялық білім бола отырып, оқыту процесінің өзімен қоса өрістейді.

Мектепке алғаш келген балалардың ой-өрісінде, сана-сезімінде кездесетін жеке ерекшеліктер олардың психологиялық даму жағдайларына байланысты. Өйткені барлық қабілет-қасиеттердің негізі мектепке дейінгі кезеңде қаланып, кейінгі жаста тереңдей түсетіні психология, педагогика, психофизиология ғылымдарында теориялық және тәжірибелік тұрғыдан дәлелденген. Атап айтсақ, А.Н. Леонтьев, Л.С. Выготский, М. Жұмабаев, Ж. Аймауытов, К.Д. Ушинский, В.А. Сухомлинский, М. Мұқанов, С. Балаубаев, Қ. Жарықбаев, А. Темірбеков, А.А. Любинская, Л.И. Божович, С. Рахметова, Ә. Сыдықов, Н. Айғабылов тағы басқа ғалымдардың барлығы да өз еңбектерінде оқушының психикалық дамуын ойдағыдай басқару үшін, оның бойындағы бар мүмкіндіктерін, ересек адамдармен және өз құрдастарымен қарым-қатынастарын жан-жақты зерттеу қажеттігін айтады. Ол үшін педагогиканың, психологияның және психофизиологияның жалпы заңдарын кіріктіре, үйлестіре қолдануға тура келеді.

Себебі оқытудың психологиялық негіздерін білу әр оқушының өзін-өзі тану деңгейін дұрыс саралауға да көмектеседі. Ал, оқушыны тұлға ретінде жан-жақты зерттеп білу – оның даму бағытын айқындаудың басты шарты. Сондықтан да қазіргі педагогикалық психологияның оқушының саналы әрекетіне мән бере бастауының бір себебі осында. Біз өзімізді түсінуді үйренгіміз келеді. Тұлғалық қасиетіміз қалай қалыптасады? Адамдардың бізге ықпалы қандай? Біз күнделікті өмірдің түйткілінен арылу үшін өзімізді қалай танып, білуіміз керек? Өзімізді танығаннан кейін ғана, өзгелерді түсініп, өмірді танитын боламыз, тек сонда ғана алға қойған мақсатымызға жетеміз.

Өзін-өзі танудың алғашқы қадамы: өзін-өзі тану, өзінің істеген ісінің салдарын білу, оны саналы түсіну. Біз өзімізді тануды ойымызды, ісімізді, өзгелердің бізге қарым-қатынасын саналы түсінуден бастаймыз. Өзін-өзі тану арқылы жеке тұлғаның бойында рухани-адамгершілік қасиеттердің қалыптасып, дамуын қамтамасыз етуімен, адамзаттың табиғатпен үйлесімділікке дамуын сезіндірумен айқындалады. Өзін-өзі тану бастауыш буында оқитын жеке тұлғаның рухани-адамгершілігін дамытуда, оның бойында жалпы адамзаттық құндылықтарды қалыптастыруда ең маңызды орын алады, адамгершілікке тәрбиелеудің негізі, қарым-қатынас жасау мен дүниетанудың құралы, баланың зердесі мен шығармашылығын дамытудың арнасы. Ол арқылы оқушы қоршаған ортаны таниды, ұлттық мәдениетті, дүниетанымды сезіне бастайды, өзіндік пікірі қалыптасады, өзін-өзі танудың қарапайым қадамдарын жасай алады.

Өзін-өзі тану әңгімелесуге, шындықты бірлесе іздестіруге, білімді бірге игеруге, өздік шығармашылықты, ішкі белсенділікті оятуға бағытталған. Жеке тұлғаның бойында жақсы көру, бейбітшілік, әдептілік, шыншылдық, аяушылық, адалдық, имандылық, сыйластық, достық, сүйіспеншілік, кішіпейілділік, жанашырлық, жақсылық жасау, әділеттілік, елжандылық, ізеттілік, сенім, махаббат, қайырымдылық, қамқорлық жасау сияқты құндылықтарды қалыптастыру көзделген. Өзін-өзі тану психологиялық, педагогикалық, философиялық ғылым негіздеріне сүйене отырып, мына міндеттердің орындалуын көздейді:

- жеке тұлғаның «Менің» (өзімшілдігін емес) ояту;
- қоршаған ортасына деген қызығушылығын ояту;
- негізгі рухани-адамгершілік категорияларына көңіл аударту;
- балалардың бойында әлем және адамзат туралы түсінік қалыптастыру;
- өзінің адамгершілік мінез-құлықтарына баға беру мүмкіндіктерін қалыптастыру;
- танымдық белсенділігін арттыру.

Оқушылар өзара қарым-қатынас барысында:

- адамдардың іс-әрекетінің, ұлттық салт-дәстүрлердің жақсы жақтарын аңғара алады, шындықты айтуға, жағымды ойлауға үйренеді;
- өзара сыйластықты түсінуге қабілетті, айналасындағыларды ұнатып, жақсы көре біледі, жақсылық жасауға дайын, жақындарын қуантуға асығады;
- сабырлы, салмақты болуға, тәрбиелі болуға, ойланып сөйлеуге үйренеді;
- әдептілікке, ұқыптылыққа үйреніп, көмектесе біледі, қамқорлық жасай алады, үлкендерді құрметтей біледі;
- өзгені ренжітпеуге тырысады, кешірімшіл болуға, барлық тіршілік иесіне сыйластықпен қарауға, аяушылық сезімін білдіріп отыруға үйретеді.

Ұсынылған материалдарды талдау барысында терең ойлану қажеттілігі туындайды. Осы кезде:

- қоршаған орта туралы түсінігі кеңейеді, жақсы мен жаманды айыра біледі, әділ болуға ұмтылады;
- айналасымен жақсы қарым-қатынас орнатуға, өзін-өзі жақсы көруге, құрметтеуге, шыдамдылыққа үйренеді;
- өзіндік пікірі бар, отбасына қамқоршыл, міндетін орындауды біледі, ел тыныштығы жөнінде ойлай алады;
- өзіне-өзі бақылау жасай біледі, өз ісін бағалай біледі, үлкендермен санаса алады;
- қамқорлық жасай біледі, жауапкершілікті сезіне біледі.

Оқу барысында:

- сауатты оқи білетін болады;
- түсінігін анық жеткізе алады;
- талдауға белсене қатысады;
- өзіндік пікірін еркін жеткізуге үйренеді;
- топта жұмыс істей біледі.

Оқушының қабілетін ашып, сезімін ояту мақсатында жүргізілетін шығармашылық әрекетте:

- қоршаған ортаға қызығушылығы артады;
- салт-дәстүрлерді құрметтеуді түсіне бастайды;
- өзіндік белсенділігін таныта бастайды;
- ойын қағаз бетіне түсіруге, түрлі суреттер арқылы білдіруге дағдыланады;
- ата-анасын, жолдастарын, мұғалімдерін құрметтеуге үйрене бастайды.

Өзіндік тану – күрделі психологиялық құрылым, бірнеше қасиет ерекшеліктерін қамтиды. В.С. Мерлиннің есептеуі бойынша, біріншіден, өзінің бір беткейлігі, екіншіден, саналы түрде өзінің «мені», үшіншіден, өзінің психикалық қасиеттері мен ерекшеліктерін тану, төртіншіден, әлеуметтік-адамгершілік өзіндік бағалауын анықтау. Осы элементтердің барлығы өзара функционалды және генетикалық жағынан байланысты, бірақ олар бір мезгілде қалыптаспайды. Баланың санасы заттарды денесімен сезу арқылы ғана пайда болады. Үш жастан бастап өзін анықтай бастайды. Өзінің психикалық қасиеттерін тану мен бағалау әсіресе жеткіншек, жасөспірім шақта маңызды.

А.Г. Спиркин мынадай анықтама береді: «өзін-өзі тану – бұл адамның өз іс-әрекетін, ойларын, сезімін, адамгершілік бейнесін және қызығушылығын түсінуі мен бағалауы. Өзін-өзі тану тануды, түсінуді өз пәні ретінде қарастырады, демек, өзіне қарсы қояды. Сондай-ақ, тану өзін-өзі тануда бір сәт ретінде сақталады, ол өзінің жетістікке жету мәнінде көрінеді. Егер тану адамның басқаны білу, қоршаған ортада бағдарланудың шартты субъектісі болса, онда өзін-өзі тану адамның өз тұлғасында

бағдарлануы, адамның өз-өзін білуі. Өзін-өзі тану арқылы адам өзін табиғаттан және басқа адамдардан бөлек тұлғалық шындық ретінде есептейді. А.Г. Спиркин ойынша «өзіндік танудың негізгі мәні өзінің қарапайым болмысы, өзін тану немесе өз «менін» тануы». Өзін-өзі тану жоғары психикалық функциялар дамуының бастамасы болып саналады, ол адамға тек ішкі әлемін ғана көрсетуге емес, сол әлемде өзін көрсете білуіне мүмкіндік береді. Яғни, адам жеке тұтас жүйе ретінде, қандай жағдайда болса да өзімен өзі қала білуі. Бірақ, А.Н. Леонтьев бұл проблеманы «тұлға психологиясында жоғары мәнді мәселе ретінде қарастырады, тұтастай шешімін таппаған, ғылыми-психологиялық анализден алмақ» деп бағалаған.

Қазіргі заман психологиялық әдебиеттерде өзін-өзі тану мәселесін зерттеудің бірнеше тәсілі бар. Соның бірі адамның өзін-өзі құруы немесе «мен тұжырымдамасына» байланысты. «Мен тұжырымдамасы» деген термин нені білдіретінін, психологиялық мәнін түсіндіріп көрмек. Адамның өзіндік санасы дамуы адамның танымдық процестерімен байланысты, яғни адамның қоғамда әр түрлі адамдармен қарым-қатынасына да байланысты. Өзіндік таным феномені өзіндік таным процесінің қалай өтуіне де байланысты.

«Мен тұжырымдамасы» деген түсінік арнайы әдебиеттерге жаңадан енгізілген. Себебі отандық, шетелдік әдебиеттерде біркелкі түсінік қалыптаспаған, ең жақын түсінік «өзін-өзі тану» деген анықтама, мағынасына жақынырақ. Бірақ «мен-тұжырымдамасы» түсінігі нейтральды, бейтараптылықты білдіреді, ол тек өзін-өзі танудың бағалау аспектісін білдіреді. Бұл адамның өзі жайлы, физикалық, интеллектуалды және басқа қасиеттері мен өзіндік бағалау, сондай-ақ ішкі факторларды тұлғаның субъективті қабылдауының динамикалық жүйесі. Ағылшын психология саласындағы белгілі ғалымы, өзіндік тану мәселесіне қатысымен айналысқан Р. Бернс мынадай анықтама береді: «мен-тұжырымдамасы – адамның өзі туралы түсінігі, оны бағалаудың жиынтығы. Мен-тұжырымдамасы тек адамның өзіндік қасиетін ашып қана қоймайды, оның болашақтағы даму мүмкіндігін ойластырады». Мен-тұжырымдамасы адамда әлеуметтік өзара әрекет арқылы пайда болады. Ол адамның туғаннан бастап кәрілігіне дейін қалыптасып, өз белгісін қалдырады. Мен-тұжырымдамасы алғашқы кезіндегі ішкі орта ықпалына тәуелді болса, келешекте адам өмірінде ерекше роль атқарады.

Өзінің пайда болған сәтінен бастап Мен-концепциясы үш функционалды-рольдік аспектісінің белсенді бастауынан тұрады:

1. Мен-тұжырымдамасы – ішкі келісімді қамтамасыз ету құралы. Тұлға теориясының бірқатар зерттеулері адам жетістікке жету жолына әркез ішкі келісім негізінде барады. Ішкі үйлесімділік қажеттілігін сезу арқылы адам теңсізді жою үшін түрлі іс-әрекетке барады. Оның нақты факторы ретінде адамның өзі жайлы ойы саналады.

2. Мен-тұжырымдамасы – тәжірибе түсіндіру құралы. Бұл Мен-тұжырымдамасының функциясы адамның жеке тәжірибесін түсіндіреді, яғни адам өз тәжірибесі арқылы өзін, өз іс-әрекетінің тұрақты тенденциясын анықтайды.

3. Мен-тұжырымдамасы – күтілетін болжам жиынтығы тәрізді. Адамға әлде бір жағдайдың өту барысына болжау жасау қасиет берілген. Адам өз маңызына қарай өзгелердің өзіне деген қатынасын болжайды. Олар: ешкімге қажетсіз, ұнамауы мүмкін, соған байланысты әрекетке бару немесе өз қылығымен айналасындағыларға түсіндіру.

Мен-тұжырымдамасын күту, болжау, әр түрлі іс-әрекетке қатысты бағалау жүйесі ретінде қарастыра отырып, көптеген зерттеушілер бұл функцияны орталық деп санайды. Көптеген психологиялық теорияларды мен-концепциясы ең негізгі түсінік болып саналады. Содан бергі уақытта әлі бір әмбебап анықтама берілген жоқ, не терминологияда бірлік жоқ. Кейбір авторлардың мен-тұжырымдамасын жалпы белгілеуге қолданатын терминдерді кейбірі тек оның жеке элементтерін белгілеу үшін ғана қолданады.

Бұл адамның алдына қойған мақсатына нақты жетуді жоспарлауы. Мен-бейнесінің әрбіреуінің аспектісі бар: физикалық эмоционалды, ақыл-ой және әлеуметтік мен. Яғни конструктивті мен адамның өз-өзіне бағытталған қондырғы. Бұл өзіндік танудың маңызды компоненті, өйткені ол адамның өз-өзін реттеу процесіне және тұлғаның өзін іске асыруына қатысы бар. Педагогика коммуникативтік қабілеттілікті анықтайды; жеке адамның индивидуалды-психологиялық ерекшелігі қалай, оның басқа адамдармен бірлесуіне және қарым-қатынас жасауын тиімділікпен қамтамасыз етеді. Қарым-қатынас жасай білуге қабілеттілігі оның танымдық іс-әрекетінің маңыздылығын көрсетеді. Мысалы, біріншіден қоршаған ортамен қақтығысқа түсу ортасы. («Менің істегім келеді!»); екіншіден қарым-қатынасты ұйымдастыра алуы («Мен істей аламын!»); үшіншіден, өлшемі мен шартын білем («Мен білем!»). Бастауыш мектеп оқушысының оқыту процесінде өзін-өзі танудың

алатын орны ерекше және маңызды. Өйткені, берілетін білім танымдық іс-әрекет негізінде берілсе, ол баланың есінде жүйелі, ұзақ және сапалы қалыптасады.

Әдебиеттер

1. Джакупов С.М. Психология познавательной деятельности. – Алма-Ата: Изд.КарГУ, 1992 – 192 с.
2. Тілеуова С. Жеке тұлғаның құндылық бағдар жүйесінің танымдық мәні. – Ізденіс – 1998 – № 3 – 155 бет.
3. Ревина И.В. Развитие учебно-познавательных действий у детей 6-10 лет. – М., 1988 – 148 с.
4. Диева Н.Ф. Индивидуальные особенности внимания в младшем возрасте // Экспериментальные исследования внимания. – М., 1970 – 65-76 с.
5. Данилова В.Л. Как стать собой: психотехника индивидуальности. – Москва, 1994 – 128 с.

ӘОЖ: 378

М.Т. Даукенова, Н.К. Султанова

Alikhan Bokeikhan University, Семей қ., moidokumenty84@mail.ru

ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРНЫ СТУДЕНТТЕРІНЕ ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ МАЗМҰНЫ

CONTENT OF EDUCATION FOR STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

«Жас бала – жаңа өркен жайған жасыл ағаш тәрізді» – дейді халқымыз. Жерге отырғызған жас көшет те қашан тамыры тереңдеп, жапырағы жайқалып, саялы ағаш болып үлкейгенше мәпелеп күтіп, үзбей тәрбиелеуді керек етеді.

Тәрбие кездейсоқ оқиға емес, ол қоғамның пайда болуына тән қасиет.

Тәрбие жеке тұлғаның санасына, мінез – құлқының дұрыс қалыптасуына әсер ететін құрал.

Тәрбие – халықтың ғасырлар бойы жинақтап, іріктеп алған озық тәжірибесі мен ізгі қасиеттерін жас ұрпақтың бойына сіңіру, олардың айналамен қарым – қатынасын, өмірге көзқарасын және соған сай мінез – құлқын қалыптастыру құралы.

Тәрбиелеу – халықтар бойына білімге негізделген этикалық ізгіліктер мен өнерлерді дарыту (әл-Фараби).

«Тәрбие – біз кімдерді тәрбиелейміз, солардың жүрегіне ықпал ету... Тәрбие – бізге мәлім адамгершілік әдет – ғұрыптарын меңгеруді мақсат көздеп, бір адамның екінші адамға ықпал етуі» (Л.Н.Толстой).

«Тәрбие – кең мағынасында – бұл рухани жағынан үнемі жетілу және баюда көпсалалы процесс» (В.А. Сухомлинский).

«Тәрбие, кең мағынасымен алғанда, қандай да болса бір жан иесіне тиісті азық беріп, сол жан иесінің дұрыс өсуіне көмек көрсету деген сөз. Ал енді, адамзат туралы айтылғанда, адамның баласын кәміл жасқа толып, өзіне – өзі қожа болғанша тиісті азық беріп, өсіру деген мағынада жүргізіледі» (М. Жұмабаев).

«Тәрбие – бұл адам жанын жетілдіру өнері. Тәрбиеде адам табиғатын жетілдірудің ең күшті сыры бар» (Иммануил Кант).

«Тәрбие – тұлғаны мақсатты түрде дамуын басқару процесі» (Х.Й.Лийметса).

Олай болса, тәрбие процесінде жеке тұлғаның сана-сезімі мен ақыл-ойына жүйелі түрде әсер етіп, оның дүние танымының дамуына, ерік – жігері мен моральдық бейнесінің қалыптасуына оң ықпал етеді.

Сонымен қатар тәрбие – адамдарды қоғамда еңбекке және басқа да пайдалы әрекеттерді орындауға, көптеген әлеуметтік қызметтерді атқаруға дайындаудың табиғи заңдылық процесі [1].

Н.К. Крупская «Тәрбие» атты мақаласында (1929 ж.): «Тар мағынада алып қарағанда, «тәрбие» деген сөз арқылы балалар мен жеткіншектердің мінез – құлқына әдетте ересек адамдардың алдын ала ойластырылған және жүйелі түрде жасайтын белгілі бір ықпалы», ал кең мағынасында «... қоғамдық мекемелер, айналаны қоршаған бүкіл жағдай, бүкіл қоғамдық құрылыс тәрбиелейді» – деп түсіндіреді.

Осы жағдайға байланысты К.Д. Ушинский «... жоғарғы оқу орны, тәрбиеші және ұстаздар – адамның тіпті жалғыз ғана тәрбиешілері емес, оның сонша күшті, ал мүмкін және әлдеқайда күшті әдейі тәрбиешілері: табиғат, отбасы, қоғам, халық ... және оның тілі болады», – деген осы мәселеге қатысты тұжырымдамасы тәрбие жайындағы ұғымның мәні зор екенін дәлелдейді.

Олай болса, тәрбие көптің ісі. Тәрбие мәселесімен қоғамдық ұйымдар, мекемелер және жұртшылық болып айналысқан жағдайда ғана ол нәтижелі болмақ. Соған сай тәрбие туралы ұғымға

тар мағынада емес, кең мағынасында, бір жақты емес, кең көлемде, яғни табиғат және әлеуметтік ортаның, жоғарғы оқу орны мен ата – аналардың жеке тұлғаның дамуы мен қалыптасуына мақсатты түрде ықпалы, өзара әрекетінің нәтижесі ретінде қараған жөн.

Сондықтан да тәрбиенің мәнісі, біріншіден, қоғам үшін саналы, белсенді, ізгіленген, іскер азаматты қалыптастыру болса, екіншіден, жеке адам үшін – оны өмір сүре білуге, өзін қоршаған ортамен қарым – қатынас жасай білуге үйрету.

Олай болса тәрбие процесі деп – қоғамның талап – тілектеріне сай әрбір жеке тұлғаның ақыл – ойын, сана сезімін, ерік – жігерін, мінез – құлық ерекшеліктерін жүйелі түрде қалыптастырып, дамытудағы тәрбиешілер мен тәрбиеленушілердің өзара бірлескен әрекетін айтамыз.

Адамды табиғат жаратса да, қоғам әрбір жеке адамның қабілетін дамыту үшін, бәріне бірдей жағдай жасап, ортақ тәрбие беруге тиіс. Кезінде б.э.д. IV ғ. Аристотель тәрбиенің қоғамдағы атқаратын қызметінің маңызына айрықша назар аударып, «... заң шығарушының жастар тәрбиесіне айрықша мән беруі тиістігіне ешкімнің де күмәні болмауы тиіс. Себебі мемлекеттің ең негізгі бір мақсатты, барлық адамдарға бір ғана ортақ тәрбиенің болуы тиіс және онда жеке дара емес, бәріне бірдей ортақ қамқор болуы тиіс. Тәрбиеге қатысты заң болуы тиіс және ол ортақ болуы тиіс» деп есептеген. Сондықтан да ол тәрбиені ұлттар мәдениетінің мирасқорлық процесі деп қарастырған [2].

Платон тәрбиешінің әрекетінде кең түрде және қатаң бақылаудың болуы қажет дей отыра, «Бізде заңды қорғаушы қырағы болуы тиіс; ол балалардың тәрбиесіне өте қамқор болуы тиіс; олардың мінез – құлқын түзетуі және әркезде оларды заңға сәйкес игілікке бағыттап отыруы тиіс» деп есептеген.

Ертедегі Римде ұжымдық оқу б.э.д. III ғасырда жүргізіле бастаған. Ондағы антикалық педагогиканың теориясы мен практикасының негізін жасаған Квинтиллиан Римде бірінші рет мемлекеттік тұрғыдағы жоғарғы оқу орнының іргесін қалап, жылма – жыл мемлекеттен сыйақы алып тұрған. Соған сәйкес Римдік қауымдастықта оқытудың мазмұны және оны ұйымдастыру мәселелері ғана талқыланып қоймай, сонымен бірге көбінесе тәрбие әдістеріне де үлкен маңыз беріліп, тәрбиені мемлекеттік басқару әрекетінде маңызды сала ретінде қарастырған.

1758 жылы М.В.Ломоносовтың «Академиялық жоғарғы білім тәртібінің үлгісі» атты педагогикалық тұрғыдан құнды еңбегі жарық көріп, ұстаздар арасында үлкен сұранысқа ие болды.

Қазіргі кезде біздің қоғамда өркениеттілікке бағытталған «Білім беру» заңы бар. Онда азаматтық қоғам орнатуда өскелең ұрпақтың оқу және тәрбие мәселелерінің сұрыпталған қатаң ғылыми негіздегі тың жүйесі қалыптасқан. Бүгінде оны тәрбие процесінде басшылыққа алу барлық әлеуметтік мекемелерінің міндетті ортақ ісіне айналып отыр.

Тәрбиенің қоғамдағы атқаратын қызметіне орай өзіндік ерекшеліктері бар.

Тәрбие қоғамдық құбылыс. Себебі қоғамның материалдық жағдайының өсуі, идеологиясының өзгеруімен байланысты тәрбиенің мақсат – міндеттері, мазмұны мен ұйымдастыру тәсілдері де толығып, жаңа жағдайға сәйкес жақсарып отырады. Әрине адам жеке тұлға болғанымен, қоғамнан тыс өмір сүрмейді. Ал қоғам дегеніміз – адамдардың тіршілік ету, өмір сүру үшін топтасқан ортасы.

Тәрбие мақсатты процесс. Тәрбие мақсаты айқын әрі нақты өмір жағдайына сай белгіленсе ғана өз нәтижесін дұрыс береді. Оны тәрбиеші – лердің өз қалауымен анықтауға болмайды. Себебі тәрбие мақсаты қоғамның, мемлекеттің әл – ауқаты және оның саясатымен әрқашан тығыз байланысты болады.

Тәрбие – біртұтас процесс. Себебі тұлға жеке адам ретінде тәрбиеленеді. Сондықтан жеке тұлғаның кісілік қасиеттерін қалыптастыру жеке – дара атқарылмайды, керісінше бір мезгілде, бірыңғай жағдайда жүзеге асырылады. Өйткені тұлғаның қалыптасып, дамуы тұтас процесс.

Тәрбие ұзақ әрі күрделі процесс. Жеке адамның қалыптасуы бүтіндей бір ұзақ дәуірді қажет етеді. Адам баласы туғаннан бастап, есейіп ержеткенге дейін тәрбиенің ықпалында болса, кейінгі уақытта ол өзін – өзі тәрбиелеу процесімен жалғасып отырады [3].

Екіншіден, тәрбиелеу барысында қойылған мақсаттың нәтижесін көбінесе жуық арада байқауға болмайды. Өйткені әрбір жеке тұлғаның мінез-құлқында дара ерекшеліктері, қабілеттері, дүниетанымы бірыңғай қалыптасып дамымайды. Оған ықпал ететін ішкі және сыртқы факторлардың да әсері мол.

Тәрбие – көпжақты процесс. Жасөспірімдерді азамат етіп тәрбиелеу, қоғамдық пайдалы еңбекке әзірлеу процесі қоғамның барлық азаматтарының міндеті, отбасы, мектеп пен жұртшылықпен бірлесіп атқаратын ортақ мақсаты.

Біз патриотизмге және идеялық-адамгершілік келбет құрылымдағы оның орнына сипаттама бергенде, біз әдебиеттердегі идеялық-адамгершілік қасиеттердің жіктемесін негізге аламыз. Бұл қасиеттер мынадай үш үлкен топқа бөлінеді:

1. Адамның өзіне, адамдарға, тұтас алғанда қоғамға, оның алуан түрлі әлеуметтік бірлестіктеріне (халыққа, тапқа, ұжымға) көзқарасын сипаттайтын қасиеттер.

2. Қызметтің алуан түрлеріне – білімге, еңбекке, ойынға адамның көзқарасын сипаттайтын қасиеттер (яғни еңбексүйгіштік, ұмтылушылық, жауапкершілік және т.б.).

3. Түрлі материалдық құндылықтарға – табиғатқа, оның заттарына, адам еңбегінің нәтижесі мен өнімдеріне адамның көзқарасын сипаттайтын қасиеттер.

Жеке адамның идеялық-адамгершілік қасиеттерін саралауда біз патриотизмді жоғарыда аталған үш топтың біріншісіне жататын, бірақ қызметтің сан түрінде, материалдық құндылықтарға қатысты алуан түрлі күрделі сапа ретінде де қарастырамыз.

Осы көзқарасқа сәйкес патриотизмді Отанға деген сүйіспеншілік сезімі ретінде ғана емес, сонымен қатар адам бойындағы Отан туралы белгілі бір білімдер, жеке адамның патриоттық мінез-құлқында көрінетін дамыған ерік-жігер ретінде де қарастыруға болады. Мұндай көзқарас педагогтардан патриотизмге тәрбиелеуде тек санаға ғана емес, сонымен бірге сезімге және ерік-жігерге ықпал етуді де талап етеді.

Психологтар В.Н. Мякишев, Б.Г. Ананьев адамгершілік қасиеттерді жеке адамның болмысқа тұрақты орныққан көзқарасы ретінде қарастырады. Осы ғалымдардың пікірін қолдай отырып, біз патриотизмді жеке адамның мінез-құлқында орын алған, түрлі жағдайларда тұрақты көрініс табатын, Отанға деген белгілі бір эмоциялық, оңды көзқарас ретінде қарастырамыз. Мұндай көзқарас патриоттық тәрбие үрдісінде Отанға деген оңды, айқын байқалатын эмоциялы көзқарастың жүйелі түрде көрінуін ұйымдастыру қажеттігінен туындайды.

С.Л. Рубинштейн мен Л.И. Божович жеке адамның адамгершілік қасиеттерін жеке адамның белгілі бір тұрақты мотивтерінің немесе ұмтылыстарының және бұл мотивтерді күнделікті істерде іске асыруға мүмкіндік беретін мінез-құлықтың белгілі бір әдістерінің синтезі ретінде қарастырады. Осы көзқарасқа сәйкес, патриотизм Отанға деген сүйіспеншілік, парыз бен жауапкершілікті ұғынып, сезіну, патриоттық мінез-құлық мотивтері және Отанға деген сүйіспеншілікті білдіруге мүмкіндік беретін белгілі бір мінез-құлық әдістері, өмір мен қызметте оның алдындағы борышты сезіну болып табылады.

Адамның идеялық-адамгершілік қасиеттерін түсінуге байланысты жоғарыда атап өткен көзқарастарға сүйене отырып, патриотизм жеке адамның басқа адамдарға, біздің жаңа қоғамымызға, оның материалдық және рухани байлықтарына, қызметтің алуан түрлеріне, Отан пайдасына жасалатын істерге қатынасының көрінісі болып табылады деуге болады. Ол Отан туралы, оның өткені мен қазіргісі туралы білімді де, оның алдындағы сүйіспеншілік және жауапкершілік сезімін де қамтиды. Бұл – Отанға деген тұрақты оңды көзқарасты көрсете отырып, пәрменді де белсенді болуға мүмкіндік беретін жеке адамның ерік-жігерін, оның шеберліктері мен дағдыларын дамыту [4].

Адамның тұлғалық идеялық-адамгершілік келбетінің құрылымын жоғарыдағыдай талдау патриотизмді жаңа қоғамға, қызметке, еңбекке, Отанды нығытайту мен қорғауға белсенді көзқарастан көрінетін, өз халқына, тілге, ұлттық мәдениетке, табиғатқа терең сүйіспеншілікпен және шынайы берілгендікпен, басқа халықтарға және олардың жетістіктеріне құрметпен қараумен ұштасып жататын адамның идеялық-адамгершілік келбетінің негізгі бөлігі ретінде қарауға мүмкіндік береді. Жеке адамның Отанға деген нақ осы сан қырлы көзқарасы патриоттық тәрбиенің нысанасы болып табылады. Жеке адамның идеялық-адамгершілік келбетінің құрылымын талдау арқылы патриотизм онда аса маңызды орындардың бірін иеленеді деп қорытынды жасауға болады. Бұл қасиет жоғарыда айтылған идеялық-адамгершілік қасиеттерге тән барлық үш топты қамтиды және патриоттық тәрбиені өз міндеттері мен мазмұны бар өзгеше процестердің бірі ретінде ғана емес, сонымен бірге біртұтас және көп қырлы тәрбие процесінің шектеулі талаптарының бірі ретінде алып қарауға мүмкіндік береді. Осы біртұтас процесті ұйымдастырудың өзі патриоттық тәрбиенің тиімділігін де көп жағдайда айқындап береді. Сонымен бірге оның тиімділігі көп жағдайда тікелей патриоттық тәрбиенің міндеттері мен мазмұнын дұрыс анықтауға, оны дұрыс ұйымдастыруға байланысты. Тәрбиенің жетекші рөлі жағдайында функционалдық және кешенді көзқарастардың диалектикалық бірлігі көріністерінің бірін біз осыдан көреміз.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев егеменді және тәуелсіз Қазақстан үшін жаңа идеологияның қажеттігін тұңғыш негіздеп, осы идеологияның негізгі жолдарын бөліп көрсетті: «Мемлекеттік идеология деген сөздің ауқымы алдеқайда кең, мазмұны терең. Бұл идеологияның басты мұраты – тәуелсіздігімізді баянды ету, мына шырғалаңы мол дағдарыс кезеңінен елді аман-есен алып өту, осыған дейінгі ғасырлар бойы жасалып келген рухани байлықтарымыздың қайнарларын бұзбай, оны өрісі кең әлемдік өркениетке ұластыру болса, аса маңызды идеологиялық міндет – қазақстандық Отан сүйгіштікке тәрбиелеу, әрбір азаматтың өзін-өзі айқын билеуін қалыптастыру» [5].

Егемендік пен тәуелсіздікке ие болу жағдайында Қазақстан қоғамында идеялар мен рухани құндылықтар жүйесі ретінде жаңа идеологияны әзірлеу процесі жүріп жатыр. Бұл процесс бірқатар кедергілерге байланысты күрделі қиыншылықпен, түрлі шектен шығушылықтарды жеңе отырып, кең пікірталас арқылы өтуде. Сонымен бірге нақ осы идеология дегеніміз түрлі әлеуметтік және ұлттық топтардың қоғамдық көзқарастарының жүйесі жүйесі, олардың әрқайсысының өз мүдделері мен маңызды бағдарлары бар екенін есте ұстағанымыз жөн.

Әдебиеттер

1. Молдағалиев Б.А. Ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін қалыптастырудың теориясы мен практикасы. Батыс Қазақстан Мемлекеттік университеті, 2006. – 166 б.
2. Нысанбаев Ә.Н. Егемендікке ие болу мен нығаюы жағдайындағы қоғамдық сананың эволюциясы және жаңа құндылықтар жүйесінің қалыптасуы // Тәуелсіз Қазақстан философиясы. Астана: Аударма, 2006. – 544 б.
3. Тажбаева С.Г. Подготовка будущего учителя к технологии воспитательного процесса в школе. Алматы, – 2003 – Источники в интернете
4. Төлеубекова Р.К. Бала тәрбиесіндегі халықтық педагогика. – Алматы: РБК, 1994. – 140 б.
5. «Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан – 2030» халыққа Жолдауы» //«Егемен Қазақстан» газеті, 7 ақпан, 2008 жыл, 2 бет

ӘОЖ: 37.01

А.Б. Жансұлтанова, Н.К. Султанова

Alikhan Bokeikhan University, Қазақстан, Семей қ., moidokumenty84@mail.ru

МЕДИАБІЛІМ БЕРУДІҢ НЕГІЗГІ ТҮСІНІКТЕРІ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ТҰЖЫРЫМДАМАЛАРЫ

BASIC CONCEPTS AND CONCEPTS OF MEDIA EDUCATION

Масс-медиа дегеніміз – бұқаралық ақпарат құралдары. Масс-медианы ақпараттық қоғамның қалыптасуына ықпал жасайтын, адамзат дамуының маңызды құралы десек болады. Бүгінде масс-медианың әртүрлі бағыттары мен формалары (баспасөз, теледидар, радио, ғаламтор, түрлі деңгейдегі видео және компьютерлік арналар) әлемдегі бүкіл елдерде қарқынды дами отырып, адамзаттың экономикалық, әлеуметтік, құндылықтық, зияткерлік және психологиялық жағынан қалыптасуының кешенді құралына айналды.

Масс-медианың негізгі құрылымы мен функциясын түсіну үшін еліміздегі негізгі заңнамалық құжаттардың мазмұнына назар аудару қажет. Қазақстан Республикасының «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» Заңында [4] бұқаралық ақпарат ұғымының мәні тұлғалардың шектеусіз топтарына арналған баспа, дыбысжазба, видео және басқа да хабарлама таратушы құрал ретінде айқындалады [1].

Еліміздің заңдық құжаттарына сәйкес, бұқаралық ақпарат құралының негізгі өнімі – ақпарат (медиаөтін), ал негізгі функция – бұқараға ақпарат тарату. Медиақұралдардың өнімі медиапедагогтар тарапынан «ақпараттық өнім» немесе «медиаөтін» деп аталады.

Біздің еліміздегі бұқаралық ақпарат құралдары түсінігі алыс-жақын шет мемлекеттерде «масс-медиа» немесе «медиа» деп аталады. «Бұқаралық ақпарат құралдары» немесе «медиа» – мерзімді баспасөз басылымы, телерадиоарна, киноқұжаттама, дыбыс-бейне жазбаша және интернет-ресурстарды қоса алғанда, бұқаралық ақпаратты мерзімді немесе үздіксіз бұқаралық таратудың нысаны болып табылады. Медианың ертеден келе жатқан түрі – баспасөз. Баспа түріндегі ақпарат құралдарынан электронды құралдардың бір артықшылығы ақпаратты жедел таратады, әрі үлкен аудиторияны қамтиды. Дегенмен, электронды материалдарды мерзімді басылым сияқты пайдалана аламаймыз, қажет деген деген жерінің астын сызып, ерекшелік оқуға мүмкіндік жоқ. Баспасөз жазба тілі болғандықтан, оның сапасының жоғарылауы кез-келген елдің тілдік қорының дамуы мен мәдениетінің жоғарылауы әсерін тигізеді [2].

Соңғы жылдары, масс-медианың ішінде әсіресе, интернеттің үлес салмағы артты. Қазіргі уақытта, интернет желілері белгілі бір телеарнаның интернеттегі каналын тамашалауға, мерзімді газет-журналдардың ғаламтордағы сайттары арқылы кез-келген санында жарияланған мәтінді электронды нұсқада оқуға және таратуға т.б. жағдай жасайды. Медианың электронды түрі ретінде ғаламтор желілерінің маңызы артқанымен, медианың классикалық түрі саналатын баспалық, телевизиялық түрлері де әлі күнге дейін өз маңызын жойған жоқ.

Телеарна мен радиоарна – кейіннен трансляциялау және ретрансляциялау үшін хабар тарату торына сәйкес қалыптастырылған телебағдарламалар, радиобағдарламалар мен дыбыс-бейне туындыларының, сюжеттер мен материалдардың жиынтығын білдіретін медиақұрал. Телевизиялық камераның тілі – ракурс (негізгіні белгілеу, қосымшаны фонға ауыстыру, композиция, жарық, кадрдегі қозғалыстар, камераның қозғалысы, монтаж т.б. арқылы жеткізіледі.

Телевизиялық бағдарламалар – бұл сөздік және визуалды жағынан көрерменге кешенді ықпал ету. Ол бағдарламаларды ақпараттық, танымдық, ойын-сауықтық, мәселелік т.б. бөлуге болады. Телевизиялық жанрға: музыкалық бағдарламалар, телевизиялық фильмдер мен телехикаялар, деректі бағдарламалар мен фильмдер, жаңалықтар, жарнамалар жатады.

Ғаламтор (интернет) – электрондық ақпараттық ресурстарды жіберуге арналған телекоммуникациялардың біріктірілген желілерінің және есептеу ресурстарының дүниежүзілік жүйесі. Ал, желілік басылым – ақпараттық-коммуникациялық инфрақұрылымы ҚР-ның аумағында орналасқан уәкілетті құрылымда есепке қою рәсімімен өткен интернет-ресурс болып саналады [3].

Біз өз тарапымыздан, медиабілімге берілген шетелдік ғалымдардың анықтамаларын сараптай келе», медиабілім-бұқаралық ақпарат заңдылықтары мен қағидасын оқытатын, ақпаратты сыни қабылдау дағдысын дамытатын, шығармашылық іс-әрекетінің эстетикалық талғамы мен мүмкіндіктерін тиімді пайдалана білуге үйрететін педагогика ғылымының маңызды саласы» деп анықтамама бердік.

Медиабілім түсінігі ғылымға ХХ ғасырда еніп соңғы отыз жылдықта ғана кеңінен қолданысқа ене бастағанымен, осы уақыт ішінде қалыптасқан бірқатар теориялары бар. Медиабілімнің маңызды теорияларын анықтау мақсатында ЮНЕСКО ұйымы тарапынан бірнеше рет жетекші медиапедагогтар арасында арнайы сауалнама жүргізілген. Алынған сауалнама нәтижелері бойынша шетелдік медиапедагог сарапшылар медиабілімнің келесі теорияларын маңызды деп санайды: сыни ойлаудың дамыту теориясы – 84,61%; мәдени теория – 69,23%; әлеуметтік-мәдени теория – 65,39%; семиотикалық теория – 57,69%; эстетикалық теория – 46,15%; идеологиялық теория – 38,46 %; тұтыну және қанағаттану теориясы – 30,77%; қорғану теориясы – 15,38%;

Зерттеу жұмыстары аясында біз әртүрлі елдердегі медиапедагогтардың еңбектеріне талдау жасадық (Bazaigett, Gonnet, Masterman, piette Giroux) және нәтижесінде әлемде медиабілімнің бір жүйеге келтірілген теориясы жоқ екендігіне көз жеткіздік. Медиабілімнің теорияларын зерделеп, бір жүйеге келтіруге еңбек сіңірген ғалымдар қатарына Л.Мастерман, Ж. Пьетта, Ж. Гонненің зерттеу жұмыстарын атап өтуге болады.

Өткен ғасырдың 90-шы жылдарының басында ресейлік зерттеуші А.В. Шариков медиабілімнің теорияларын бір жүйеге келтіруге әрекет жасады. Дегенменен, ғылымның еңбектерінде медиабілімнің семиотикалық, мәдени теориясымен «сыни ойлау» теориясы бірігіп, «сыни» тұжырымдама ретінде көрініс тапты. Сонымен қатар, А.В. Шариков «медиа сауаттылықты медиабілімнің нәтижесі ретінде емес, медиалық білімнің жеке тұжырымдамасы ретінде талдады.

Медиабілім мазмұнын құраушы негізгі теориялар мен тұғырларға кеңірек тоқталып өтетін болсақ, оның теориялары мен тұғырларын нақтылау күрделі мәселе саналады. Бұл жағдайда бұқаралық ақпарат құралдарының әлеуметтік институт ретіндегі қызметінің сан алуандығы мен қоғамға тигізетін ықпалының көп аспектілері екендігімен түсіндіруге болады.

Дамыған елдерде медиабілімнің негізгі теориясы ретінде тұлғаның «сыни ойлау» қабілетін дамытуға ерекше назар аударылады. Бұл теория бойынша аудиторияға медиамәтінді сауатты түрде қабылдауға, түсінуге, талдауға, оның көрерменге. Оқырманға және тыңдаушыға тигізетін ықпалының салдары мен механизмі жайында белгілі бір көзқарасқа ие болуын қамтамасыз ету көзделеді. Шетелдік жетекші ғалымдардың пікірінше, сыни ойлауды дамытуға негізделген медиабілім берудің мақсаты: аудиторияны медианың манипуляциялық ықпалын сақтануға үйрете отырып, демократиялық қоғамда өмір сүруге даярлау болып табылады.

Медиабілім бұқаралық ақпарат құралдарының өнімдерін тиімді пайдалану, зиянды әсеріне жол бермеу, компьютерлік құралдарды қалдана отырып өздігінен жеке медиамәтін құрастыру сияқты бүгінгі цифрлық қоғам талаптарына қажетті біліктілікті дамытады. Медиабілімнің мазмұнын құраушы теориялық «қорғану», «этикалық», «сыни ойлауды дамыту», «идеологиялық», «экологиялық», «қажеттіліктерді қанағаттандыру», «практикалық», «мәдени», «эстетикалық», «семиотикалық», «әлеуметтік-мәдени» т.б атап өтуге болады. Медиабілімнің кілтті түсініктері мен теориялары, тұжырымдамалары цифрлық құзыретті маман тұлғасын қалыптастыруға және жоғары оқу орындағы медиабілім мазмұнын дайындауға негіз болады.

Қазақстандағы жоғары білім беру кеңістігінің негізгі дамуы тенденцияларына мыналар жатады: Ақпараттандыру және инновациялық технологияларды ендіру; Халықаралық білім беру

саласында серіктестік байланысты орнату; Білім берудің демократиялануы және жоғары сапалы білім беруге көшуі; Жоғары кәсіптік білім берудің ізгілікке негізделуі; Білім беру мен өндірістің арасындағы тығыз байланысты орнату; Ұлттық мәдениет пен рухани құндылықтарды сақтау мен насихаттау.

Еліміздің жоғары оқу орындарында болашақ педагог мамандарды кәсіби даярлау жүйесі халықаралық Болон декларациясына сәйкес, кредиттік-модульдік оқыту технологиясы арқылы жүзеге асырады. Аталған оқыту жүйесі ұлттық білім берудің оқу бағдарламаларын халықаралық деңгейде тануға, ЖОО-ны студенттері мен оқытушыларының ұтқырлығын қамтамасыз етуге, кәсіби білім беру сапасын арттыра отырып, білім берудің барлық деңгейлерін сабақтастыруға мүмкіндік береді [4].

Кредиттік-модульдік технология арқылы әрбір студент оқитын пәні мен оқытушысын дербес таңдай алады. Оқытушысымен тығыз байланыста өздік жұмыстарды орындай отырып, әр студенттің жеке жоспарымен білім алуына жағдай жасайды. Бұл, өз кезегінде, әрбір студенттің жеке қызығушылықтарына, жеке тұлғалық ерекшеліктері мен кәсіби бағытына сәйкес оқу үдерісін дербес ұйымдастыруына ықпал етеді.

Жоғары оқу орнында басшылыққа алынатын оқыту технологиясының тағы бір маңызды ерекшелігі: әрбір мамандықтың білім беру бағдарламасының оқытушылар жұмыс берушілер және студенттермен келісе отырып өздері құрастыра алады. Міндетті оқу курстарынан бөлек, жоғары оқу орны тарапынан анықталатын таңдау (элективті) курстарға цифрлық сауаттылық, ақпараттық мәдениет, медиақұзыреттілік сияқты заман талабына сәйкес сапаларды қалыптастыратын пәндерді ендіре алады.

Бүгінгі күнде медиабілім қоғамдық сананы қалыптастыруда тұрақты позицияны ұстануда. Дамыған мемлекеттерде «Медиапедагогика» пәні ЖОО-ның пәні ретінде мойындалып, педагогикалық университет пен институттарда оқытылатын мамандықтардың білім беру бағдарламасына ендірілген.

Шетелдік зерттеу жұмыстарына сүйенсек, демократиялық қоғамның қалыптасуы жеке тұлғалардың медиабөлімі мен ақпараттық сауаттылық деңгейіне тікелей тәуелді болады. Қазіргі уақытта медиақұрылымдар арқылы таралатын «ақпарат»-әлемдік экономика үшін маңызды дереккөзге, білім беру мен ғылыми-техникалық прогрестің негізгі құраушысына айланып отыр. Техникалық құралдардың жыл сайын қарқынды дамуы, ақпараттың шамадан тыс көбеюі мен медиамәтінің тұтынушылар арасында тез таралуы масс-медияның цифрлық қоғамдағы орны мен рөлін айшықтай түсуде. Бүгінгі күндегі шамадан тыс ақпараттық жүктеулер – шынайылыққа адамдарды ақпаратты тексеру мен сыни бағалауға мәжбүрлейді.

Қазіргі уақытта цифрландыру үдерісі әлемдегі барлық елдердің дамуына әсерін тигізуде. Дамыған елдер цифрлық дамудың басымдықтарын өзбетімен айқындауда. Әлемдегі 15 тен астам мемлекет бүгінде ұлттық цифрландыру бағдарламаларын іске асыруда. Атап айтар болсақ, ұлттық экономиканы цифрландыру бойынша Қытай, Сингапур, Жаңа Зеландия, Оңтүстік Корея және Дания алдыңғы қатардағы мемлекеттер болып табылады. Қытай өзінің интернет плюс бағдарламасында цифрлық индустрияны дәстүрлімен біріктірсе, Канада Торонтода ақпараттық-коммуникативтік технологиялар жиынтығын дайындады. АКТ болып табылатын ақылды экономиканы қалыптастыру бағытында бүгінгі күнге дейін еңбек етуде. Оңтүстік Корея «Креативті экономика» бағдарламасы арқылы адами капиталды, кәсіпкерлікті дамытуға бет бұрса, Дания мемлекеттік секторды цифрландыруға баса назар аударуда.

М.М. Бахтин «мәдениеттер диалогы» теориясы өзгелердің мәселелерін талдау арқылы құрастырды. Оның пікірінше, медиамәтінің авторы өзіне «өзгелердің көзімен» баға беруі тиіс. Ол өмірінің көп бөлігін кез-келген ақпараттың таралуына арнайы құралдар мен әдістерді пайдалана отырып, барынша шектеулер қоятын тоталитарлық қоғамда өткізді. Ғалымның сол үшін де, көптеген еңбектері өз уақытында емес, кейін келе қолданысқа енгізілді.

М.М. Бахтин мен В.С. Библерден [5] бастау алған теория бүгінде медиакеңестің қалыптасуымен, ақпараттық қоғам мәдениетінің дамуымен жалғасын табуда. Қоғамды ақпараттандыру–ақпараттық технологияларды пайдаланудың негізінде электрондық құралдады, компьютерлік жүйелерді дамытуға бағытталған ұйымдастырушылық, әлеуметтік-экономикалық және ғылыми-техникалық үдерістерді қарастырды.

Психологиялық-педагогикалық сөздікте «медиабілімге» білім алушыларға коммуникацияның заңдылықтарын оқытатын педагогика ғылымының бағыты деп анықтама беріледі. Медиабілім ақпаратты пайдаланудың практикалық іскерліктері мен дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді деп көрсетілген. Медиабілім берудің маңыздылығы мен көкейкестілігі қазіргі уақытта еш күмән

тудырмайды. Медиабілім беру саласын зерттеген беделді шетелдік медиапедагогтарың бірі Л. Мастерман (L.Masterman) [6] тарапынан өткен ғасырда ұсынылған білім беру үдерісіндегі медиабілім маңызының артуының келесі себептері қазірге дейін көкейтесті қалпында қалуда;

1. Медианы тұтынудың жоғары деңгейі мен заманауи қоғамның бұқаралық ақпарат құралдарымен белсене байлауыс орнатуы.
2. Медианы идеологиялық маңыздылығы мен оның аудитория санасына тигізетін ықпалы.
3. Медиа ақпарат сананың арқынды түрде өсуі, оны басқару механизмдерінің күшеюі мен оның таралуы.
4. Медианың негізгі демократиялық үдерістерге кіруі.
5. Визуалды коммуникация мәнінің артуы және барлық саладағы ақпарат санының өсуі.
6. Оқушылар мен студенттерді болашақтың алаптарына сәйкес бағдарлана отырып дайындалу қажеттілігі.
7. Ақпаратты жекешелендірудің үдемелі сипаттағы ұлттық және халықаралық үдерісі

Әдебиеттер

1. Сейітқазы П.Б. Болашақ мұғалімдерді БАҚ арқылы тәрбие үрдісіне дайындаудың ғылыми-теориялық негіздері: 13.00.08: педаг. ғыл. док. ...автореф. – Астана, 2009. – 27 б.
2. Сыдықов Б.Д. Болашақ мұғалімдерді ақпараттық-компьютерлік және математикалық модельдеу негізінде кәсіби дайындау жүйесі: 13.00.08: пед. ғыл. док. ...автореф. – Түркістан, 2010. – 29 б.
3. Журин А.А. Медиаобразование школьников на уроках химии. – М.: Изд-во ин-та содержания и методов обучения Российской Академии образования, 2004. – 184 с.
4. Зазнобина Л.С. Стандарт медиаобразования, интегрированного с различными школьными дисциплинами // Стандарты и мониторинг в образовании. – 1998. – № 377. – С.26-34.
5. Рыжих Н.П. Развитие медиакомпетентности студентов педагогического вуза на материале экранных искусств. – Таганрог: Центр развития личности, 2008. – 298 с.

УДК: 37.01

Г.М. Касымова, Н.К. Султанова

Alikhan Bokeikhan University, Қазақстан, Семей қ., moidokumenty84@mail.ru

ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЕРДІҢ МЕДИАЛЫҚ БІЛІМДЕНУ ЖАҒДАЙЫН ШЕТЕЛДІК ЖӘНЕ ОТАНДЫҚ ПЕДАГОГИКА-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҒЫЛЫМДА ЗЕРТТЕУ ЖАҒДАЙЫ

STATE OF STUDY OF THE STATE OF MEDIA EDUCATION OF TEACHERS- PSYCHOLOGISTS IN FOREIGN AND DOMESTIC PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL SCIENCE

Қазақстан қоғамында болып жатқан әлеуметтік – экономикалық, саяси өзгерістер, күннен – күнге үдеп келе жатқан интеграциялық үрдістер, еңбек нарығындағы бәсекелестіктің артуы жоғары оқу орнын бітіретін мамандарға қойылатын талаптарды күшейтуде. Сондықтан да жоғары оқу орындарында уақыт талабына сай білім мен ғылымды игерген, сауатты да салауатты, шығармашыл, кәсіби құзыретті, ақпараттық мәдениеті қалыптасқан мамандар дайындаудың қажеттілігі артуда.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан – мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауында: «Біздің жастарымыз оқуға, жаңа ғылым-білімді игеруге, жаңа машықтар алуға, білім мен технологияны күнделікті өмірде шебер де тиімді пайдалануға тиіс. Біз бұл үшін барлық мүмкіндіктерді жасап, ең қолайлы жағдайлармен қамтамасыз етуіміз керек», - деп білім саласынның алдына зор міндет жүктелген [1].

Қазақстан Республикасында білімді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасында экономиканың тұрақты дамуы үшін білімнің сапасын арттыру арқылы адами капиталды дамыту алға қойылып отыр [2]. Бұл аса жауапты міндеттер. Қойылған міндеттерді шешудің құқықтық негіздерін Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңы [3], Мемлекеттік «Білім» бағдарламасы [4], Қазақстан Республикасында білімді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы [5], Қазақстан Республикасы білім беру жүйесін дамытудың 2015-жылға дейінгі тұжырымдамасы [6], Қазақстан Республикасы жоғарғы педагогикалық білім тұжырымдамасы [7], Қазақстан Республикасының білім беру жүйесін ақпараттандыру тұжырымдамасы [8] және басқа мемлекеттік нормативтік құжаттар мен Елбасының жыл сайын

Қазақстан халқына Жолдау ретінде ұсынатын стратегиялық бағдарламалары кұрайды. Бұл құжаттарда қоғамның жаңа типін құру барысында, жаңа құндылықтар жүйесіне бағытталған, білім берудің негізгі мақсаты – жоғары, шығармашылық мүмкіншілігі бар, оларды пайдалана алудың тетіктерін меңгерген педагог тұлғасын қалыптастыру екендігі нақты көрсетіледі. Оны күнделікті өмірдегі индивидуалды танымдық іс-әрекетімізбен бірге жүретін және белгілі бір бағыттылығы болмайтын білім алу түрі ретінде сипаттайды [9].

Қазақстандық ғалымдар Г.К. Нұрғалиева, С.С. Құнанбаева, Б.Б. Баймұханов, Е.У. Медеуов, Д.М. Жүсібалиева, Е.І. Бидайбеков, Е.В. Артықбаева, А.К. Мынбаева және т.б. еңбектерінде білімді ақпараттандырудың негізгі бағыттары, мазмұны мен пайдаланудың психологиялық-педагогикалық негіздері, мектеп мұғалімдері мен жоғары оқу орындары оқытушыларының ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалануға дайындау мәселелері қарастырылған.

Қазіргі таңда білім берудің басты мәселесі-педагогтардың кәсіби дайындығы. Ол өз тарапынан білім беру жүйесіне және жас мамандарды дайындауға жаңа тұғыр іздеуге итермелейді. Заманауи мектеп шығармашылық ойлай алатын, әр түрлі әдістерді білетін, оқытуда вариативті технологияларды қолдана алатын және өзіндік жетілдірумен айналасатын педагогтарды қажет етеді. Бұл үшін қазіргі таңда білім беруді ұйымдастыруда дәстүрлі әдістерді қолдануды бірінші орынан алып, мәдени диалогты ескеретін, оқушылардың оқулық-зерттеушілік және проекті ісәрекетін қолдайтын инновационды әдістер қолданыла бастаған заманауи мектепте жұмыс жасай алатын педагог тұлғасының интегралды сипаттамасының кешенді қабілеттерін дамыту қажет.

Оқу процессіндегі инновационды әдістер тек қана білім жүйесін түрлендіруге бағытталмаған. Ол сонымен қоса, заманауи жас адамның кәсіби тұрғыдан өсуге ықпал жасайтын қоғамға қажетті іс-әрекеттер орындау арқылы тұлғалық дамуына әсер етеді. Қоғам алдында тұрған ғаламдық мәселелер «білім алу» түсінігінің өзіне кең мағынада қарауына итермелейді, бұл өз тарапынан, оқу процессінің негізгі: формалды, формалды емес және информалды типтерін жандандыруына алып келеді. Бұл бөлімде ерексек адамдардың формалды, формалды емес және информалды білім алуының бірігу мәселесі қарастырылады; формалды, формалды емес және информалды білім алуының мазмұны қарастырылады; осы процеске байланысты қарым-қатынас аспектісі көрсетілген. Қазіргі таңда ақпараттандыру мен әлеуметтік динамиканың әсерінен білім беру жүйесі білім беру технологияларының әлдеқайда тиімді және адекватты дәрежеге жетуі үшін білім беру жүйесінің жаһандануын талап етеді. Қазіргі жағдайларда білім беру жүйесінің жаһандануы білім берудегі рационалды құндылықтар гуманитарлы құндылықтарды белсенді түрде шеттетуде [10].

Білім беру жүйесінің базалық бастапқы дәстүрлі моделі қазіргі қоғамның талаптарына сай келе бермейді. А.А. Махаретьян, О.В. Ройтблаттың және П. Суртавтың айтуынша, білім беру жүйесінде қолданылатын дамып жатқан технологиялардың әсерінен әлем бойынша жаңа әлеуметтік тенденциялар құрылуда:

– көп дәрежелі білім беруге өту, яғни басқару орталықтарының квалификацияны жоғарылату жүйесінің қажеттігін тудырды;

– білім беруді қоғам үшін ғана емес, сонымен қатар, қажетті түрде әлеуметтену үшін жеке тұтыну тауары ретінде түсіну;

– жоғары дәрежелі кадрларды дайындайтын жоғары білім беру процесінің болуы;

– ақпараттық-коммуникативтік технологияларды өмір деңгейлерінің барлық салаларына тарату;

– экономикалық білімге көшу, яғни экономиканың барлық саласын қамтитын және жоғары дәрежелі кәсіби мобильділігін арттыру үшін білімге көшу, соның ішіндегі дистанциондық оқу формасына акцент қойылады;

– ЖОО процестеріндегі педагогтік мінездемелерін анықтайтын "қабілет+күш=қол жеткізу" теңеуін "ресурстар+қалауы=таңдауы" дегенге ауыстыру; – аудандар бойынша белгіленген территориялды және қоғамның әртүрлі әлеуметтік таптарының қолы жететіндей білім беру жүйесінде әлеуметтік теңдікті құру; – білім экономикасының талаптарына сай үзілмейтін білім беру сонымен қатар өмірдің әртүрлі салаларындағы сұрақтарды интеграциялаудағы формалды, информалды және формалды емес және т.б. Бірінші кезекте бүкіл өмірін қамтитын нақтылы бір адамға бағытталған идеялар алға шығады. Яғни оның тұлғалық өзін-өзі тануына, адам тек қана өзін прогрестің негізі ретінде сезінуі тиіс. Сапалы білім берудің нәтижесі болып студенттің өзін-өзі дамытуы, оның мәдениеті, денсаулығы және сапалы өмір сүру деңгейі болып табылады. Денсаулықты қалыптастыратын білім беру жүйесіне студенттердің тұлғалық даму процесі жатады, яғни адамның барлық өмірін қамтитын үзілмелі денсаулық құрастырушы білім беруді айтамыз. Формалды оқу теориясының дамуы Дж. Локктан (XVII ғ.), И.Г. Песталоццидан, И. Канттан және т.б. (XVIII-XIX ғғ.)

бастауын алады. И.Г. Песталоцци формалды оқу концепциясын қолдаған және ғылыми оқу жүйесін ойластырған. А. Дистервег өз жұмыстарында формалды оқудың келесі екі түрін атап өтеді: экстенсивті-материалды және интенсивті-формалды. Қазіргі таңдағы нәтижені ескере отырып, ЮНЕСКО қазіргі білім беру тенденциясы мен білім беру қызмет салаларының ұжымдарын бейнелейтін терминологияны шығарды: – формалды оқу; – формалды емес оқу; – информалды оқу. Формалды оқу – ұйымдастырылған және иерархиялы құрылымдық контексте жүзеге асырылады [11], оқушылардың жүйелік білімді меңгеруіне, олардың бағыттық қызметіндегі қабілеттілігі мен біліктілігін арттыруына жәрдемдесумен қатар, танылған диплом немесе аттестаттың берілуімен аяқталады, арнайы белгіленген уақыт аралығымен қамтылып, көбінесе тіркелген ресми ұйымдармен ұйымдастырылып мемлекеттің оқу бағдарламасына негізделеді, ұйымдастырылған және иерархиялы құрылымдық контексте жүзеге асырылады, танылған диплом немесе аттестаттың берілуімен аяқталады, арнайы белгіленген уақыт аралығымен қамтылып, мемлекеттің оқу бағдарламасына негізделеді, көбінесе тіркелген ресми тіркелген ұйымдармен ұйымдастырылады, кәсіби даярланған мамандармен іске асырылып, оқушылардың жүйелік білімді меңгеруіне, олардың бағыттық қызметіндегі қабілеттілігі мен біліктілігін арттыруына жәрдемдеседі.

Формалды оқу берудің нәтижесі ретінде заңшығарушы орган белгілеген құқықтар жиынтығы болып табылады, яғни оқыған курс мамандығы бойынша төленетін еңбек қызметімен айналысу құқығы, еңбек сатысында жоғары қызметте қызмет етуге құқығы, дәрежесі жоғары оқу орындарына оқуға түсу құқығы. Формалды емес оқу (non-formal) – көбінесе арнаулы білім беру кеңістігінен тыс жерде, оқу әдісі, бағыты және қортындысы белгіленіп жүзеге асырылады, білім беру мекемелерінде, қоғамдық ұйымдарда, клубтар мен үйірмелерде жаттықтырушымен жеке оқу барысында [12], қызметке, отбасыға немесе демалысқа байланысты күнделікті оқу мастер класс, шығармашылық баяндама, фестивальдар, инновациялық педагогикалық марафондар, білім беру тренингтері, бейнесабақтар, медиакенес беру, корпоративтік оқыту, заманауи қолөнер мектебі және т.б. түрінде көрсетіледі, әдетте құжат берумен қатар жүрмейді, көбіне бағытталған және жүйелік мінезге ие [13]. Формалды емес оқу ұйымдастырылмаған, құрылымы жоқ (мақсат, уақыт, қолдау тұрғысынан), дегенмен де, оқу жүйелі – мақсаттар, оқу нәтижесі, ұзақтылығы анықталған. Формалды емес оқып жүрген студенттердің көзқарасы бойынша, аталған білім нақты бағытталған. Формалды емес оқу түрлі орындарда, мысалы, үйде, жұмыста күнделікті өзара әрекеттесудің және қоғам мүшелерінің жалпы арақатынасының нәтижесінде, білім беру мекемелерінде немесе қоғамдық ұйымдарда, түрлі курстардан, тренингтерден, қысқаша бағдарламалардан тұратын клубтарда, үйірмелерде, білім алудың немесе еңбек әрекетінің кез келген кезеңінде жүреді. Формалды емес оқудың негізгі белгісі: оқу әрекетінің нәтижесіне жеке, стандартталған талаптардың болмауы. Сонымен бірге, дәріс, семинар сабақтарының, бағалау жүйесінің, өтілген курстың аяқталуы туралы сертификаттың болмауы да аталған оқуға тән болуы мүмкін. Бірақ, соңғы аталған құжаттың болмауы, академиялық біліктілік деңгейін растайтын құжатты қажет ететін мекемелерде кәсіби тұрғыда еңбек етуге немесе оқу орнына түсуге құқық бермейді.

Формалды емес оқудың дамыған жүйесіне орай адамның танымдық белсенділігіне, рухани дүниесін дамытуға еркіндік берілген. Формалды емес оқу, сонымен бірге, тұжырымдар жеке қатысушылардың қажеттілігіне байланысты бейімделген болса, формалды емес оқуды да енгізуі мүмкін. П.Кумбе және М.Ахмед [14] формалды емес оқу ұғымын ұйымдастырылған, жүйелі білімі әрекет, формалды оқу жүйесі шеңберінде құрастырылған, халықтың белгілі бір тобына, үлкендерге және балаларға тапсырылған білім түрі деп түсіндіреді.

Әдебиеттер

1. ҚР Президентінің «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы.
2. Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы.
3. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы 2007 жыл 27 шілде № 319-III.
4. Қазақстан Республикасының «Білім» мемлекеттік бағдарламасы. – 2000, қыркүйек – 30. - № 448.
5. Қазақстан Республикасында білімді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 7 желтоқсандағы № 1118 Жарлығы.
6. Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасының жобасы // Қазақстан жоғары мектебі. – 2004. – № 1. – Б. 9
7. Қазақстан Республикасы жоғарғы педагогикалық білім тұжырымдамасы // Егеменді Қазақстан. – 1999, тамыз – 18. – Б. 3.

8. Қазақстан Республикасының білім беру жүйесін ақпараттандыру 2002-2004 жылдарға арналған тұжырымдамасы туралы тұжырымдамасы, Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы. – 2001, тамыз – б. – № 1037.
9. Бугайчук К. Формальное, неформальное и информальное дистанционное обучение: сущность, соотношение, перспективы // Материалы XX юбилейной конференции представителей региональных научно-образовательных сетей RELARN-2013 (1-6 июня 2013 г, Санкт-Петербург). – Санкт-Петербург, 2013. – Б. 114.
10. Стародубцев В.А. Создание персональной образовательной среды преподавателя вуза: учебное пособие / В.А. Стародубцев; Национальный исследовательский Томский политехнический университет. – Томск: Изд-во Томского политехнического университета, 2012. – Б. 124.
11. Павлова О. В. Включение информального образования в жизненные стратегии взрослого// Человек и образование – 2011. – № 4 (29)
12. Золотухин С.А., Бу Хунг. Основы информального медийного обучения в педагогической среде// Ученые записки: электронный научный журнал Курского государственного университета. – 2013. – № 3 (27). Том 1. – Б. 3-5
13. Қ.Сайднасимов «Білікті педагог сапалы білім кепілі». Қазақстан тарихы әдісліжурналы, № 12 – 2014 жылғы, 37-38беттер.
14. Қ.Құнапина «Баланы оқыту мен тәрбиелеуде ұстаз тұлғасының рөлі». Қазақстантарихы әдістемелік журналы, № 9 – 2012 жылғы, 8 бет

ӘОЖ: 378

А.Б. Мұхаметқазы, Н.К. Султанова
Alikhan Bokeikhan University, Семей қ., moidokumenty84@mail.ru

СТУДЕНТТЕРДІҢ АЗАМАТТЫҚ ҰСТАНЫМДАРЫН ЕЛЖАНДЫЛЫҚ НЕГІЗІНДЕ ДАМУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

OPPORTUNITIES FOR DEVELOPING STUDENTS ' CIVIC POSITION ON THE BASIS OF PATRIOTISM

Жас ұрпаққа сапалы біліммен бірге саналы тәрбие беру қай кезде де өз мәнін жоғалтқан емес. Арғы ата-бабаларымыз жас ұрпақты елін, жерімізді сүйуге үндеп, ұлттық салт-дәстүрмен сусындатуды мұрат тұтқан. Сол рухани үндеу бүгінгі күнге жеткізген жаңа ғасырдың белеске шыққан қазақ елін патриоттардың мекеніне айналуы өзгеге ұлт, көзге медеу болып отырғандығы айқын. Сондықтан да болар, мемлекет тарапынан патриоттықты дамыту бағытында көптеген шаралар атқарылып келуде бағдарламалар жасалып жатқанына қуаныштымыз. Сол мағыналы-мазмұнды заңнамалық құжаттар мен Елбасы үндеулері студенттерді патриоттыққа тәрбиелеу, азаматтық ұстанымдарын дамыту, еліміздің егемендігін сақтап, өркениетті 30 елдің қатарына қосылу қажеттілігінен туындап отыр.

Ұлттық сана-сезім, ұлтқа жанашырлық – патриоттық тәрбие беруді, саналы, парасаты мол азаматты тәрбиелеудің негізі деген, өзін және Қазақстандағы патриоттық тәрбие беру мәселесі «Мәңгілік Ел», «Қазақстан – 2030» еліміздің ұлттық қауіпсіздік, тәуелсіздік пен егемендік танытатын, мемлекетіміздің сындарлы дамуын анықтайтын құжаттары негізінде білім беру мен тәрбиенің негізгі міндеті – өз елінің азаматын, патриотын тәрбиелеу болса, соның негізінде «патриоттық тәрбие», «қазақстандық патриотизм», «ұлттық патриотизм» және «азаматтық ұстаным» студенттердің тәрбиелік деңгейін бағалаудың көрсеткіші екендігін білдік [1]. Оған дәлел, республикамыздың егемендігі мен бейбітшілігін сақтауда студенттің патриоттық тәрбие негізінде азаматтық ұстанымын дамытуда үлкен мән беріліп отырғандығы Қазақстан Республикасы Конституциясында, Мемлекетіміздің «Білім туралы» Заңында, Қазақстан Республикасы Президентінің халыққа жолдауларында, Қазақстан Республикасы тарихи сананы қалыптастыру, мәдени-этникалық білім беру тұжырымдамаларында, «Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясында», «Бала құқығы туралы декларацияда», ғылыми-зерттеу жұмыстары мен ағымдағы басылым беттерінде айқын аңғарылады. Бұл заңнамалық құжаттардағы ортақ ой- келешек ұрпаққа рухани негізінде білім беріп, патриоттыққа тәрбиелеуге нұсқау әрі оның қажеттілігін айқындау деп айтуға негіз бар.

Қоғамдық тәрбиенің басым бағыты бола отырып, азаматты тәрбиелеу студенттердің бойында азаматтық ұстанымын қалыптастыру арқылы студенттерді қоғамдағы өмірге тікелей тартуға бағытталған. Жалпы, қарым-қатынас, бір жағынан, жас адамға қоршаған ортаның, тәрбиеленудің,

әлеуметтік тәжірибенің әсері және екінші жағынан, өзінің даму субъектісі және қоғам мүшесі ретінде белсенді болуды көрсетеді. Бұл ретте адамның азаматтық ұстанымын жасайтын қатынастардың өзі адамгершілік қатынастар болып табылады, себебі адамға деген қарым-қатынас кезекті адамның қоғамдағы өзі ең жоғары құндылық.

Азаматтық қоғамның әлеуметтік жүйеден ыңғайлы оның институттарының қызметіне азаматтардың тартылуына, олардың белгілі бір мақсаттар мен құндылықтарды іске асыруды ұйымдастырылуына және белсенділігіне байланысты. Сондықтан бірқатар маңызды мәселелерге жауап бере отырып, азаматтық проблеманың басым негіздерін айқындау өте маңызды. Студенттерге берілетін білімде азаматтық ұстаным және патриоттық тәрбие ең маңызды болып табылады, еліміздің қоғамдық процестеріне, демократиялық және экономикалық жаңаруына, оның рухани ахуалына, әлеуметтік-психологиялық ахуалына шешуші әсер етеді және ХХІ ғасырдағы мемлекетіміздің келешегін сипаттайтын жаңа қайнар көзі болады.

Сонымен, зерттеу жұмысымыз ары қарай азаматтық ұстаным ұғымын жан-жақты талдаумен және анықтама берумен ұштасады. «Азаматтық ұстаным» термині тақырыптық емес, ол энциклопедияларда, анықтамалық сөздіктерде ашылмайды. Ұзақ уақыттан бері «азамат» ұғымын нақты және дәл түсінігін ешкім қойған жоқ. Азамат туралы ХVII-ХVIII ғғ. ағартушылар 1642 жылы шыққан Т. Гоббс кітабын негізге ала отырып былай деген. Мәселен, революцияға дейінгі монархиялық Ресейде атақты қалалықтарды азаматтар деп атаған. Бір сөзбен айтқанда, еліміздің заңға мойынсұнушы тұрғыны, басқалары – тек патриот, басшылықпен күрескендер деп түсінген. Зерттеулерді жүргізген талдамаларға сүйенсек, оқулықтар мен ғылыми еңбектерде азаматтық ұстаным, туралы нақты мазмұнда аса көп сөз етілмеген.

Ұстаным (латын тілінде Position – ұстаным) – көзқарас, кез-келген мәселеге пікір, бір нәрсеге деген көзқарас, сондай-ақ осы қатынасқа байланысты әрекет. Ғылымға алғаш болып бұл түсінікті А. Адлер енгізген [2]. Энциклопедиялық сөздіктерде ұстаным «бір нәрсеге деген көзқарас, сол мәселеге қатысты туындаған мінез-құлық» деп берілген. Қазіргі теорияда философиядағы, психологиядағы, әлеуметтанудағы, педагогикадағы зерттеу пәні болып табылатын "ұстаным" ұғымын түсіндірудің түрлі тәсілдері қалыптасты.

Философиялық еңбектерде "ұстаным" ұғымы адамзаттың өмірге көзқарасы мен қоғамға қарым-қатынасының көрінісі және студенттің рухани-тәжірибелік білімі «құндылық призмасы», өмірлік іс-әрекеттің түрлері мен тәсілдері. Ал, психологтардың жүргізген зерттеулері бойынша, жеке студенттің ұстанымы іс-әрекетте негізгі және қарым-қатынасқа анықталған мақсаты мен құндылығының күрделі жүйесі. Э. Фромм жер бетінде мекен ететін барлық адамзаттың қарама-қайшы ұстанымдарын: «не болу» және «болу» көрсеткен. Біріншісі өмірдегі қолданыстың мәнін былай деп анықтайды: «барыма иелік ететін жанмын». Екіншісі, өмір сүру барысында қоршаған әлеммен қатынасы яғни, «өмір сүріп жатқан мына, мен» деп түсіндірді. Бірінші адамға өмір сүру құралдары маңызды, екіншісіне –өмір мазмұны. Осы тұрғыдан студенттің жеке-тұлғалық және өмірлік ұстанымдарына таңдау барын анықтадық.

Педагогикада «ұстаным» ұғымын ойшыл тұлғалар төмендегідей қарастырады: адам шынайылықтың белгілі бір тараптарына қатынасының берік жүйесі, ол сәйкесінше мінез-құлық пен әрекет кезінде көрінеді. Ұстаным ұғымының түрлі мағыналарын жинақтай келе В.П. Бедерханова ұстаным ұғымы ретінде келесі түсініктерді айтып өтеді [3]: шынайылықтың белгілі бір тараптарына қарым-қатынасының берік жүйесі (өзара байланысты қатынастың константты жүйесі), ол сәйкесінше мінез-құлық пен әрекет кезінде көрінеді; субъектінің субъектіге, мәдениет, өнер, ғылым объектілерге, өзінің кәсіби қызметіне, басқа субъектілердің кәсіби қызметіне қатысты түйінделген жалпы сипатамасы; индивидтің толыққанды құрылымдағы мәртебелік-рөлдік жағдайына интегралды, барынша жалпылама сипаттамасы; әлеуметтік орны және осы орынды анықтайтын мәдениетте бекітілген қызмет нормасы, адамның оны орындау деңгейін сонымен қатар, өзін-өзі бағалауы (адамның нормаға және оның орындалу деңгейіне деген субъективті қатынасы). Осылайша, «ұстаным» ұғымына жалпылама берілген нұсқасынан үш сипатты аңғардық: орын (әртүрлі кеңістіктерді); қарым-қатынас (әлдекімге, әлденеге); сол қатынасқа негізделген әрекет, мінез-құлық айтылады.

Сонымен, ұстаным – студенттің қоршаған айналасы (қоғам, мемлекет) қарым-қатынасында көрсеткен әртүрлі сапасы. Ол өздерінің өмірлік басымдықтары мен құндылықтарын іске асыруда әлеуметтік көрініс ретінде пәннің мінез-құлқын қамтиды. «Азамат», «азаматтық қоғам», «азаматтық тәрбие», «азаматтылық» «азаматтық ұстаным» ұғымының негізі болып табылады.

Азаматты тәрбиелеу және қалыптастыру идеясы мемлекеттің пайда болуымен бірге пайда болды және мемлекеттің мойынсұнуға адал адамдардың бастапқыда биікке жету аппаратына ие болу

қажеттілігіне байланысты, елдің мемлекеттің және қоғамдық мүдделерге байланысты болды. «Азамат» ұғымын, ең алдымен, белгілі бір мемлекетке қатыстылығымен, құқықтық жағынан байланыстыру деп қабылданған. «Азамат» ұғымының жеке анықтамалары, көптеген философтардың, психологтар мен педагогтардың пікірлері үш негізгі ұстанымды мойындауда сәйкес келеді шынайы азамат-адамгершілік адам; азамат-бұл бүкіл қоғамның мүдделеріне дейін көтере алатын адам; азамат – бұл тек биікке жете алатын тұлға ғана емес, сондай-ақ бағына алатын адам.

«Жалпы адамзаттық құндылықтар – бұл балаларды ерте жастан бастап бағыттау керек». Олардың тәрбиеленуінің маңызды көрсеткіші жер, Отан, мәдениет, бейбітшілік, еңбек, отбасы, адам, білім жататын іргелі құндылықтарды меңгеру дәрежесі болып табылады. В.А. Караковскийдің айтуынша, «егер жасөспірім қабылдануына байланысты борыш, ар – намыс, әділеттілік, Отанға, халыққа қызмет ету уәждерін басшылыққа алса – ол мораль нормалары мен қағидаттарына қайшы келетін әсерлерге қарсы тұра алады. Өз мінез-құлқын басқару, идеялық-адамгершілік нанымдарға және идеалдарға сәйкес әрекет ету мүмкіндігі дамыған азаматтық өзін-өзі тану бар кемел тұлғаны сипаттайды» [4].

Алайда, бүгінгі таңда азаматтық және демократиялық құндылықтар жүйесін иерархиялық анықтауда бірлік жоқ: авторлар олардың жинақталу дәрежесін ескермей, жекелеген құндылықтарға ғана мән береді. Мысалы, Б.С. Гершунский еркіндік пен әлемді жаһандық өркениеттік идеалдар ретінде қарастырады. Алайда, зерттеушілер атап өткендей, жаһандық өркениет идеалдар тек фондық сипатқа ие және әлеуметтанушылардың интегративті өзара іс-қимылына ықпал етеді бірақ жеке талпыныс емес. Осыған байланысты автор өзінің аксиологиялық жүйесіне және жеке құндылықтар блогына оның ішінде – «студенттің толыққанды өмірлік өзін-өзі жүзеге асыруы». Көптеген зерттеулерде тұлғалық құндылықтар жас адам тұлғасының дүниетанымдық ұстанымдарын көрсететін әлеуметтік-психологиялық білім ретінде анықталады [5].

Сонымен, білім беру құндылықтары жүйесі негізінде біздің ойымызша, студенттің жалпы адамзаттық және қоғамдық (әлеуметтік) құндылықтарға, азаматтық қоғамның демократиялық идеалдарына қарым-қатынасын көрсететін құндылық қарым-қатынастарын қойылуы тиіс.

Әдебиеттер

1. Қазақстандағы патриоттық тәрбие беру мәселесі «Қазақстан – 2030» стратегиясы, 2000 жылғы 17 ақпандағы N 344 Жарлығы
2. К.М. Арынгазин Қазақстанда совет дәуіріндегі педагогикалық ой-пікірдің дамуы. – Алматы: Мектеп, 1979. – 125 б
3. Е.О. Жуматаева Жоғары мектепте оқытудың біртұтас дидактикалық жүйесі. – Алматы: Ғылым, 2001. – 208 б
4. Хмель Н.Д. Жоғары білім беру мектебіндегі педагогикалық процесс. – Алматы: Ғылым, 2002. – 179 б.
5. С.Ә. Әбдіманапов Жеке тұлғаның рухани адамгершілігін дамыту сабақтарын ұйымдастыруға арналған әдістемелік құрал. Алматы, 2000. – 125 б.

ӨОЖ: 378

М. Серікболұлы, Н.К. Султанова

Alikhan Bokeikhan University, Семей қ., moidokumenty84@mail.ru

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ ӨЗДІК ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДАҒЫ БІЛІМ МАЗМҰНЫНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘНІ

PEDAGOGICAL SIGNIFICANCE OF THE CONTENT OF EDUCATION IN THE ORGANIZATION OF INDEPENDENT WORK OF STUDENTS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Әлемдік білім беру кеңістігінде бәсекеге қабілетті және экономиканың индустриялық-инновациялық дамуының заманауи қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған жоғары тиімді білім беру жүйесін қалыптастыру міндеті «Білім туралы» Қазақстан Республикасының Заңында баяндалған [1].

ҚР тұңғыш президенті Н.Ә. Назарбаев «Жаңа онжылдық – жаңа экономикалық өрлеу – Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Жоғары білім сапасы ең жоғары халықаралық талаптарға сай болуы керек» [2], – дей келе, алдағы онжылдықты индустриялық-инновациялық дамудың үдемелі онжылдығы деп жариялады. Бұл міндет өзектілігін

әлі жоғалтқан жоқ. Сондықтан интеллектуалдық әлеуеті шоғырланған ғылыми-техникалық орталықтарға, жоғары оқу орындарына ерекше жауапкершілік жүктеледі.

Қазіргі өмірдің шынайылығы жоғары мектептің түлегі даярлаудың кез келген бағыты бойынша тұрақты дербес кәсіби білім беру іс-әрекетіне дайын болуы тиіс. Еңбек нарығының серпінді өзгеруі, жаңа ақпараттық технологиялардың пайда болуы, үлкен деректер қорының жинақталуы тек білімді қажет етпейді, атап айтқанда жаңадан пайда болатын кәсіби қауіпкерлерге жауап беру, үлкен көлемде ақпаратпен жұмыс жасау қабілетін талап етеді [3].

Жоғары білім берудің негізгі міндеті өзін-өзі дамыту, өзін-өзі өркендету және инновацияға қабілетті маманның шығармашылық тұлғасын қалыптастыру болып табылады. Студентті пассивті тұтынушыдан мәселені қалыптастыра білетін, оны шешу жолдарын талдайтын, оңтайлы нәтижені табуға және оның дұрыстығын дәлелдеуге қабілетті белсенді жаратушыға аудару керек [4].

Студент және жоғары оқу орнының түлегі бағдарлама пәндерінен білім алуға ғана емес, осы білімді пайдалану дағдылары мен іскерліктерін игеру, зерттеу жұмыстарының әдістерін меңгеріп қана қоймай, жаңа ғылыми ақпараттарды өздігінен меңгере білу, өздігінен білім алу және өзін-өзі дамыту керектігі өздік жұмыстың маңызын артырып келеді [5].

Жалпы әлемдік үрдістерді есепке ала отырып, Қазақстандағы жоғары білім беру реформасы жоғары мектептегі педагогикалық үдерістің негіздерін қайта қарауды талап етті. Мамандарды даярлауға қойылатын жаңа талаптардың мәні еңбек өнімділігінің жылдам өзгеруін және білімді үнемі үздіксіз жаңарту қажеттілігін ескере отырып, кейінгі тиімді кәсіби қызметіне жағдай жасау болып табылады. Демек, кәсіптік оқыту мен тәрбиелеу ЖОО-да оқытудың көкейкесті міндеттерінің бірі – болашақ мамандардың дербестігін дамыту, жеке тұлғалық қасиеттерін және өздігінен білім алу дағдыларын дамыту [6, 7].

ЖОО-да оқудың негізгі мақсаты әр студентке терең іргелі білім алуға және практикалық дағдыларды қалыптастыруға мүмкіндік беру болып екені байқалды. Бұл мәселені табысты шешуге, белгілі бір дәрежеде, СӨЖ істеуіне қолайлы жағдай жасалады. Өздік жұмыс – болашақ мамандарды дайындау және оқыту сапасын арттырудың негізгі резервтерінің бірі. Бұл қазіргі кезде білім беру, әсіресе жоғары білім берудің өзгеріссіз қалуы мүмкін екендігімен түсіндіріледі. Бұл кез-келген саладағы маманға үнемі жаңа, кейде оның қызмет саласы бойынша меңгеруге мәжбүрлейді. Осыған байланысты жоғары оқу орны әр түлектің ақыл-ой жұмысының тиімді әдістеріне ие болуын талап етеді, яғни ең аз шығындармен қажетті ақпаратты іздестіруге және жинауға үйренеді, фактілерді, теорияларды, тұжырымдамаларды жүйелеу мен жіктеуге үйренді, күрделі пікір-талас мәселелерді түсінуі керек, өзінің көзқарасын нақты тұжырымдауға және оны дәлелдеуге, ғылыми дауда ақиқатты іздеу, өндірістік жағдайларды түсіну және өздік білім алуға негізделіп туындайтын мәселелерді шығармашылық түрде шешу [8]. Сондықтан ғылыми білімді меңгеру бойынша өздік жұмыс жоғары білімнің жетекші нысаны болуға тиіс және оны белсендіру, жүйелі басшылық және әдіснамалық өркендету қажеттілігі кәсіби оқытудың сапасын арттыруға ықпал ететін маңызды дидактикалық қағидалардың бірі болуы керек. Осылайша, оқыту үдерісінің нысандары бойынша мәртебелік рейтингіде өздік жұмыс басты рөлдердің бірін алады.

СӨЖ – бұл, ең алдымен шығармашылық, жаңа идеялардың аккумуляторы, шығармашылық ерекше ойлау студенттерінің генераторы. Барлық пәндік салаларында өздік жұмысқа қабілеттілігі сұранысқа ие. Пәндік іс-әрекет саласында өздік жұмыс істеу қабілетін қоса алғанда, жеке және кәсіби өмір сіздің уақытты ұйымдастыру, басымдықтарды орнату, жұмысты шекті мерзімдерге төтеп беруге және жұмыс көлемін толық орындауға, жауапкершілікті өз мойнына алуға, мәселелердің конструктивті шешімдерін өздігінен табу сияқты еңбектері бағаланады. Осылайша, өздік өмірлік маңызы бар жеке сапасы жоғары және көбінесе қызметтің табыстылығын айқындайды. Сонымен қатар, адамдардың сипаттамалары мен қабілеттері «бұл табысқа байланысты, тек қана танымдыққа ғана емес, адамның жеке саралай алуына да қатысты... Бұл маманның ішкі мотивациясын анықтайтын жеке құндылықтар қабылдауына ұмтылдырып, ол оны құзыретті кәсіби қызметке ынталандырады» [9].

Қазіргі уақытта өздік жұмысты ұйымдастыру және жүргізу, оның жоғары мектептегі оқу үдерісінде орны, нысандары, құралдары және басқа да мәселелері қарқынды дамып келеді. Алайда, олардың арасында «студенттердің өздік жұмысы» ұғымының мәнін анықтау мәселесі бірінші кезекте қалады. «Студенттердің өздік жұмысы» ұғымының мәнін анықтамас бұрын, жалпы білім беретін мектептің дидактикасының контекстінде «өздік жұмыс» ұғымын анықтауға әртүрлі көзқарастарды қарастыра отырып, көптеген авторлар жоғары білім берудің өздік жұмысын ғылыми тұрғыда ұйымдастыру мәселелерін зерделегенін қарастырды. Л.В. Жарова өздік жұмысты «педагогтің тапсырмасы бойынша және оның басшылығымен оқыту мәселесін шешеді, күш-жігер мен

белсенділік танытады» деп санайды [6]. Бұл анықтама өздік жұмыс функцияларын едәуір қысқартады, оларды тек танымдыққа апарайды. Сондықтан, ғалымның пікірінше, өздік жұмыс – оқу үдерісінде студенттердің өздік іс-әрекетін ұйымдастыру мен басқарудың арнайы педагогикалық құралы болып табылады. «Өздік жұмыс» ұғымын ашу, Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров өздік жұмыстың репродуктивті және шығармашылық компоненттері арасындағы қарым-қатынасты ескереді. Сонымен, педагогикалық сөздікте өздік жұмыс «өздік бақылау және түзету мәселелерін шешуден бастап, негізгі жұмыс орындарын күрделендіруге көшу арқылы барлық құрылымдық құрамдастарда белгілі бір білім алушының деңгейін анықтайтын оқу іс-әрекетінің түрі» деп анықталады [10].

Жоғарыда айтылғандарды қорыта келгенде, «өздік жұмыс» деген ұғымның көп қырлы екенін және ХХ-ХХІ ғасырлардың түрлі кезеңдеріндегі авторларға әрекеттің түрі, оқыту формасы, оқытудың әдісі мен құралы ретінде қарастырылады деп бізге қорытынды жасауға мүмкіндік береді

Әдебиеттер

1. ҚР Білім Туралы Заңы 27 маусым 2007 ж, №319-III //http:// edu. gov.kz /ru/document /zakoni/ob_obrazovanii_zakon_respubliki_kazahstan_ot_27_iulya_2007_goda_9iii. 25.04.2017.
2. Послание Президента РК Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Новое десятилетие – новый экономический подъем – новые возможности Казахстана» // Казахстанская правда. – 2010, январь – 30.
3. Nurgaliyeva M., Auezova A., Kosmuratova A. Revisiting the role of independence formation and organizing individual work of the student in the educational process of HEI // Опси́он, 2018. – №85. – Р. 290-307.
4. Грядовой Д.И. Философия. Структурный курс основ философии. – М.: Изд-во «Щит М», 1999. – 266 с.
5. Канке В.А. Философия: исторический и систематический курс. – М.: Издательская корпорация «Лотос», 1996. – 320 с.
6. Жарова Л.В. Учить самостоятельности: книга для учителя. – М.: Просвещение, 1993. – 204 с.
7. Зуев А. Организация самостоятельной познавательной деятельности учащихся // Военные знания. – 2007. – № 12. – С. 42.
8. Тлепина Ш. Аудиторные формы самостоятельной работы студентов // Высшая школа Казахстана. – 2001. – № 2. – С. 87-92.
9. Веселяева Т.Ю. Организация учебной деятельности студентов в соответствии с компетентностной парадигмой // Alma mater. Вестник высшей школы. – 2013. – № 1. – С. 71-75.
10. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Педагогический словарь. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 176

ӘОЖ: 378

А.Х. Абишева, Н.К. Султанова

Alikhan Bokeikhan University, Семей қ., sanzhihko7868@mail.ru

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ БАҒЫТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗДЕРІ

FUNDAMENTALS OF FORMATION OF PROFESSIONAL ORIENTATION OF FUTURE TEACHERS

ХХІ ғасырда білім мазмұнының жаһандануы, инновациялық және ақпараттық технологиялардың тез даму тенденциясы білім мазмұны мен оқытудың әдіс-тәсілдеріне жаңаша көзқарасты талап етеді.

Еліміздің білім беру жүйесін дамыту стратегиясы «Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында» айқындалып, оның мазмұны қоғамның даму талаптарына сай жастардың бойында білімділік пен бәсекеге қабілеттілік қасиеттерді қалыптастыруға бағытталып отыр. Жаңа экономикалық қатынастардың үдемелі инновациялық сипаты адам капиталын дамытуды алға қою туралы көзқарастарды тудыруда [1].

Қазіргі кезде егемен елімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағыт алуда. Бұл оқу-тәрбие үрдісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр. Себебі, білім беру парадигмасы өзгерді, білім берудің мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас, жаңаша қарым-қатынас пайда болуда. Келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруде мұғалімдердің инновациялық іс-әрекетінің ғылыми-педагогикалық негіздерін меңгеруі маңызды мәселелердің бірі.

Ғылым мен техниканың жедел дамыған, ақпараттық мәліметтер ағыны күшейген заманда ақыл-ой мүмкіндігін қалыптастырып, адамның қабілетін, талантын дамыту білім беру мекемелерінің басты міндеті болып отыр. Ол бүгінгі білім беру кеңістігіндегі ауадай қажет жаңару оқытушының қажымас ізденімпаздығы мен шығармашылық жемісімен келмек. Сондықтан да әрбір студентның қабілетіне қарай білім беруді, оны дербестікке, ізденімпаздыққа, шығармашылыққа тәрбиелеуді жүзеге асыратын жаңартылған педагогикалық технологияны меңгеруге үлкен бетбұрыс жасалуы қажет. Өйткені мемлекеттік білім стандарты деңгейінде оқу үрдісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияны ендіруді міндеттейді.

Білім беру саласы қызметкерлерінің алдына қойылып отырған міндеттердің бірі – оқытудың әдіс тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және қазіргі заманғы педагогикалық технологияларды меңгеру. Қазіргі таңда оқытушылар инновациялық және интерактивтік әдістемелерін сабақ барысында пайдалана отырып сабақтың сапалы әрі қызықты өтуіне ықпалын тигізуде.

Қоғамдағы әлеуметтік-мәдени жағдай әр педагогтың қазіргі таңдағы қоғамның сұранысына және өзінің қажеттілігіне, қызығушылығына, мүмкіншілігіне сәйкес білім мен тәрбие алуын қажет етеді.

Елбасымыз Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетінің құрылуының 10 жылдығына байланысты осы оқу орны студенттеріне арналған «Инновациялар мен оқу-білімді жетілдіру арқылы білім экономикасына» атты дәрісінде мынадай маңызды мәселелерді айқындап көрсетті: «Білім ақпараттық қоғамда құнның негізгі көзіне айналып отыр. Білім, инновациялар мен оларды нақты қолданудың әдістері барған сайын пайда көзі ретінде көрінеді. Білім беру барған сайын көп ретте мектепте және жоғарғы оқу орнында оқумен бірдей түсінілуден қалады. Жеке тұлғаның функционалдық әзірлеу тұжырымдамасынан және тұлғаны дамыту тұжырымдамасына көшу жүріп жатыр. Жаңа тұжырымдама білім берудің даралық сипатын көздейді, ол әрбір нақты адамның мүмкіндіктерін және оның өзін-өзі асыруы мен өзін-өзі дамытуға қабілеттілігін ескеруге мүмкіндік береді» [2].

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» [3] заңы білім беру жүйесінің басты міндеті ұлттық құндылықтармен, ғылым мен практиканың жетістіктері негізінде тұлғаның кәсіби қалыптасуы мен дамуына бағытталған білім беру үшін қажетті алғы шарттарды жасау.

Болашақ педагогтарды әлемдік және отандық мәдениеттің ортақ мәселелерін бағдарлауға, жалпы адамзаттық құндылықтарды игеруге, демократиялық және жаңа әлеуметтік-мәдени ортада өмір сүрудің жаңа ережелерін үйренуге, ұлттық сана-сезімді дамытуға үйрету қажет [4].

Педагог студенттерге қоғамдық тарихи тәжірибенің таңдаулысын меңгертуге, білім ғана емес, ғылыми дүниетаным, ұлттық мұрат, азаматтық позицияны қалыптастырып, рухани-адамгершілік тәрбиесін беруі және шығармашылықпен ойлауына мүмкіндік туғызып, қиын жағдаяттардан шығу іскерлігін қалыптастыруы қажет.

Бүкіл дүниежүзілік білім беру кеңестігіне кіру мақсатында қазіргі кезде Қазақстанда білімнің жаңа жүйесі құрылуда. Бұл үрдіс педагогика теориясы мен оқу-тәрбие үрдісінде нақты өзгерістер енгізумен қатар, елімізде болып жатқан түрлі бағыттағы білім беру қызметіне жаңаша қарауды, қол жеткен табыстарды сын көзбен бағалай отырып саралауды, жастардың шығармашылық әлеуетін дамытудың, педагог іс-әрекетін жаңаша тұрғыда ұйымдастыруды талап етеді.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» [3] Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шынға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау; ...оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» – деп білім беру жүйесін одан әрі дамыту міндеттерін көздейді. Бұл міндеттерді шешу үшін, мектеп ұжымдарының, әр педагогтің күнделікті ізденісі арқылы, барлық жаңалықтар мен қайта құру, өзгерістерге батыл жол ашарлық жаңа практикаға, жаңа қарым-қатынасқа өту қажеттігі туындайды [5].

Сондықтанда қазіргі қоғамымызда әрбір оқытушы өз іс-әрекетінде қажетті өзгерістерді әр түрлі тәжірибелер жөніндегі мағлұматтарды жаңа әдіс-тәсілдерді дер кезінде қабылдап, дұрыс пайдалана білуі керек.

Мұндай нақты міндеттер жоғары оқу орындарында кәсіби маман даярлау үдерісінде инновациялық технологияларды қолдану арқылы жүзеге асырудың тиімділігін ескерсек, қарастырып отырған мәселенің өзекті екендігі байқалады [6].

Яғни, келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беретін кәсіптік білім оқытушыларын инновациялық технологиялар негізінде кәсіби даярлаудың ғылыми-педагогикалық негіздерін қарастыру маңызды мәселелердің бірі болып отыр [7].

Болашақ педагогтарды кәсіби даярлаудың педагогика ғылымы мен жоғары білім беру практикасындағы ғылыми-зерттеулерді талдау барысында бірнеше бағыттар анықтадық: теориялық-әдіснамалық (В.В. Краевский, Н.Д. Хмель, К.Ж. Кожаметова); тарихи-педагогикалық (К.К. Кунантаева, А.Н. Ильясова, Э.А. Орынбасарова, В.Г.Храпченко); тұлғалық-бағдарлық (В.А. Слостенин, Г.А. Уманов, К.С. Оспанов, В.Ю. Бабайцева т.б.); әлеуметтік-бағдарлық (К.К. Жампейсова, А.К. Казмағамбетов, А.А. Калюжный, Л.К. Керимов, З.У. Кенесарина, В.А. Кон, Б.И. Мұканова, В.В. Трифонова, С.А. Узакбаева); кәсіби-бағдарлық (С.А. Әбдіманапов, А.Е. Әбілқасымова, Г.Е. Әлимухамбетова, Н.К. Ахметов, М. Жадрина, В.В. Егоров, Н.К. Козыбаев, М.А. Кудайкулов, Л.Х. Мажитова, Б.К. Момынбаев, Г.К. Нургалиева, К.М. Рахымбек, С.Р. Рахметова, С.Т. Сабыров, Т.С. Садықов, А.П. Сейтешев, Т.Т. Хайруллин, Н.Н. Хан); психологиялық (С.М.Жакупов, К.Б. Жарықбаев, Ж.И. Намазбаева, К.Т. Шерьязданова); гуманистік (А.А. Бейсенбаева); экологиялық (Ж.Ж. Жатқанбаев, М.Н. Сарыбеков); мәдениеттанушылық (М.Х. Балтабаев, Р.К. Дүйсенбинова, Ш. Кұлманова, Ж. Наурызбай, К. Оразбекова, Р.К. Төлеубекова); зерттеушілік (З.А. Исаева, Ш. Таубаева т.б.); салыстырмалы-педагогикалық (А.К. Құсайынов, К.С. Мусин) [8].

Келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруде педагогтардың инновациялық іс-әрекетінің ғылыми-педагогикалық негіздерін меңгеруі маңызды мәселелердің бірі.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. edu.gov.kz
2. «Н.Ә.Назарбаевтың халыққа Жолдауы» // «Егемен Қазақстан» газеті, 7 ақпан, 2008 жыл, 2 бет
3. Қазақстан Республикасының Білім туралы заңы. / Егемен Қазақстан, 1999. 3-бет
4. Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы. Астана, 2004. – 7-бет
5. «Білім» бағдарламасы.// Қазақстан мектебі 2004.№3 35-бет
6. «Н.Ә.Назарбаевтың мұғалімдердің II съезінде сөйлеген сөзі», «Мектеп директоры» журналы, № 3, 2005 жыл, 16 бет
7. Н.Ә. Назарбаев. «Еркін елдің ертеңі – кемел мен кенен ғылымда», Астана, ҚР Білім және Ғылым қызметкерлерінің III съезінде сөйлеген сөзі.
8. Абдраманова Г. Б., Байзулдаева Г. О. Инновациялық технологиялардың білім берудегі рөлі // Молодой ученый. – 2015. – № 7.1. – С. 4-6.

ӘОЖ: 37.01

А.К. Бутубаева, Н.К. Султанова

Alikhan Bokeikhan University, Семей қ., sanzhikgo7868@mail.ru

АДАМГЕРШІЛІК-ЭСТЕТИКАЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДЕГІ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ДАЯРЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗДЕРІ

FUNDAMENTALS OF THE FORMATION OF PROFESSIONAL TRAINING OF A FUTURE TEACHER IN MORAL AND AESTHETIC EDUCATION

Қазақстан Республикасы нарықтық экономика жағдайында ғылыми-техникалық жаңалықтарды меңгеру мен ұлттық мәдени мұраларды жандандыруға ерекше көңіл бөліп отыр. Болашақта жаңарған қоғамның жастарына асақ руханилық пен адамгершілік қадір-қасиеттерін тәрбиелеу мемлекеттік саясаттың басымдылығы ретінде білім беру мекемелеріне міндет етіп белгіленген [1].

Елбасы Н.Ә. Назарбаев өзінің «Қазақстан-2030» Жолдауында: «...Студенттерді қазақстандық патриотизм шығармашылық жағынан дамыған жеке тұлға ретінде тәрбиелеу аса қажет... ұлттық мінез-құлық, биік талғампаздық, тәкәппарлық, тектілік, білімділік, биік талғам, ұлттық намыс қасиеттерін сіңіріп қалыптастыруымыз керек» дегені мәлімі [2].

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында «... жаңа жағдайларға сай қоғамдық өмірдің барлық саласында ұлттық және дүниежүзілік құндылықтарды қабылдауға қабілетті, рухани адамгершілік мүмкіндігі мол тұлғаны қалыптастыру болып табылады. Білім беру жүйесінің басты міндеті-ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практиканың жетістіктері негізінде жеке тұлғаны қалыптастыру және дамыту үшін қажетті жағдайлар жасау» деп атап көрсетілген.

Сондықтан жеке тұлғаның рухани және жан-жақты дамуының қайнар көзі білім мен ғылымды қоғам талабына сай дамыта отырып, жас ұрпақ бойында имандылық, адамгершілік қасиеттері қалыптастыру басты міндет болып есептеледі [3].

«Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту» тұжырымдамасы білім берудің мақсат-міндеттері мен мазмұны ізгіліктік, рухани-адамгершілік пен демократиялық идеяларға негізделген мемлекетіміздің білім беру саясатын айқындайды. Аталған идеяларды жүзеге асыру жоғары оқу орындарының тұтас педагогикалық үдерісіне жаңа талаптар қою, оған құрылымдық, мазмұндық тұрғыдан өзгерістер енгізу арқылы мүмкін болатыны белгілі. Осыған орай, жоғары оқу орындарының тұтас педагогикалық үдерісін ұйымдастыру базалық білім, білік, дағдылар, жалпы адамзаттық және ұлттық құндылықтар негізінде студенттердің түйінді құзіреттілігінің қалыптасуын қамтамасыз етеді. Жоғары оқу орны студенттеріне рухани-адамгершілік тәрбие беру-қазіргі жоғары оқу орындарының басты міндеттерінің бірі, өйткені, біздің қоғам өмірінде рухани-адамгершілік құндылықтардың ықпал аясы кеңейіп келеді [4].

Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2005-2010 жылға дейінгі бағдарламасының міндеттері адамның құқықтарымен бостандықтарын құрметтеуге тәрбиелеу болып табылады. Сонымен бірге, «Білім туралы заңында» білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың принциптерінің бірі білім берудің ізгілік және дамытушылық сипаты, азаматтық құқықтардың, адам өмірі мен денсаулығының, жеке адамның еркін дамуының басымдылығын белгілейді. Білім берудің басты құндылығы ретінде тұлға, адамгершілік-эстетикалық категориялары, ізгілік қағидалары: бірлік, теңдік, өзара ықпалдастық және төзімділік бекітілген [5]. Студент тұлға мен қоғамды қалыптастыратын мәдениетті түсінуі және бағалай білу үшін адамдармен құндылық-саналы ынтымақтастық әрекет жасай алуы тиіс. Осы принципті жүзеге асыру ізгілік тұжырымдамасына негізделген, мақсатты ұйымдастырылған, өзара байланысты әрекеттер және мұғалім мен студенттің өзара ынтымақтастығы үдерісін қажет етеді [6].

Қазіргі тәрбиенің басты бағыты-оның көзқарас негіздеріне бағытталуы, тұлға құндылығына қайта оралуы. Педагогика және практиканың адамға, оны дамытуға, ізгілік дәстүрді қайта жаңғыртуға бағытталуы-өмірлік мақсат ретінде танылады. Бұл мақсатқа қол жеткізу үшін педагогиканың әдіснамасы болып табылатын білім берудің ізгілік философиясы қайта жандандырылуда. Осы талапқа сәйкес, педагогиканың әдіснамасы-бұл білім беру философиясының ізгілік мәнін белгілейтін педагогикалық таным мен ақиқат шындықты өзгерту жайындағы теориялық қағидалардың жиынтығы [7].

Адамгершілік тәрбиесі – адамзат қоғамын үнемі толғандырып келе жатқан күрделі мәселенің бірі. Сондықтан да адамгершілікке жеке тұлғаны тәрбиелеуде жоғары оқу орнының алатын орны зор. Адамның адамгершілігі-оның жоғары қасиеті. «Адамгершілік» адамның санасындағы, оның ішкі дүниесіндегі асыл қасиеттердің жиынтығы немесе биік шыңы. Адам баласында адамгершілік қасиеті қараптан-қарап туындамайтын қасиет. Ол қасиет отбасында, ортада, жоғары оқу орнында, айналадағы адамдармен қарым-қатынасында қоғамдық тәрбиелермен қалыптасады.

Жоғары оқу орнының есігін ашқан студент жарығы мол жаңаша өмірде адамдық асыл қасиеттерді қастерлеп, өмір заңдылықтарын үйренеді. Адам бойындағы жақсы қасиеттер рухтан туындайды, ал барлық жаман қасиеттер амалдың көрінісі. Адам денесі біреу болғанымен оның ішінде қарама-қарсы, яғни жақсы мен жаман екі күш болады. Ол екеуі үнемі күресте болады. Адамның жақсы не жаман болуының осыған байланысты екенін Ш. Құдайбердиевтің мына бір өлеңі айқындай түседі.

Қазір адамдардың компьютер дәуірінде өмір сүріп жатқанын бәріміз білеміз. Бірақ рухани адамгершілік адамның бойынан толық көріне бермейді. Сондықтан да, білім берудің барлық кезеңдерінде рухани адамгершілік тағылымдарын негізге алған жөн. Сонда мінез-құлқы жетілген, саналы адам қалыптасады. Жетілген мінез-құлық үш нәрсенің: жүректің, ақылдың, қолдың келісімі. Тұлға өзінің жүрегін тындауға үйренсе, жүрегінің ғана айтқанын орындаса өмірден өз орнын таба алады деп сенемін. Мұндай тәрбие әуелі отбасында, білім ордасында, оқу пәндерінде, тәрбиелік іс-шараларда, ойындарда қойылымдар арқылы жүзеге асуы тиіс. Осыдан келіп адамгершілікке тәрбиелеудің негізгі күші мұғалімнің үлесіне тиеді. Сабақ үстінде мұғаліммен және құрбыларымен үнемі қатынасып отыру нәтижесінде баланың адамгершілігі қалыптасып, өмір тәжірибесі байи түседі.

Студенттерге адамгершілік-эстетикалық тәрбие беру-қазіргі жоғары оқу орындарының ең маңызды міндеттерінің бірі. Бұл заңды да, өйткені біздің қоғам өмірінде адамгершілік бастамаларының рөлі барған сайын артып, моральдық фактордың ықпал аясы кеңейіп келеді. Ұлттық мәдениетін тарихының қайта жаңғырып өркендеуі, халықтың рухани мұрасы мен дәстүрлерін қастерлеу-оның дүниежүзілік өркениеттер арасындағы өзіндік дербестігінің көрсеткіші. Осы өркениетті өзгертіп, оны дәріптеп, дамытатын адам болып табылады.

Адамгершілік-эстетикалық тәрбиені қалыптастыруда маңызды тәрбиелік міндеттер: біріншіден, рухани-адамгершілік, руханилық, әсемдік, ақиқат, ізгілік, еркіндік, рахымшылық, кешірімділік, тәуелсіздік сияқты жалпы адамзаттық құндылықтардың өмірге еркін ене бастауы; екіншіден, жалпы адамзаттық құндылықтармен қатар, ұлттың өз мәдениетін меңгере отырып, әлемдік рухани ынтымақтастық рухта басқа ұлттармен бейбітшілікті сақтау; үшіншіден, студенттердің белсенді өмірлік позициясын, жан дүниесін адами құндылықтар арқылы адамгершілік-эстетикалық пен руханилықты берік орнықтыру.

Жоғары оқу орны студенттерін адамгершілік рухта тәрбиелеу дегеніміз, оларға дүниеге ұйымшыл, белгілі бір мақсат көздеген адамгершілік көзқарас қалыптастыру. Жан – жақты қоршаған табиғатқа, әсіресе адамға адамгершілік қатынаста болып, жауыздыққа, қатыгездікке белсенді түрде қарсы бітпес күрес жүргізу – адамгершілік сезімге тәрбиелеудегі негізгі мәселе [8].

Адамгершілік сезімді қалыптастыру бірнеше кезеңдерден өтеді. Оның алғашқы буыны жоғары оқу орнынан басталып, студенттердің дара адамгершілік қасиетін қалыптастырудың іргетасы қаланып, одан әрі жан – жақты дамуы да осы жоғары оқу орнында оқыту және тәрбиелеу үрдісінде жүзеге асырылады.

Көрнекті педагог В. Сухомлинский «Егер балаға қуаныш пен бақыт бере білсек, ол бала солай бола алады», – дейді. Демек, шәкіртке жан-жақты терең білім беріп, оның жүрегіне адамгершіліктің асыл қасиеттерін үздіксіз ұялата білсек, ертеңгі азамат жеке тұлғаның өзіндік көзқарасының қалыптасуына, айналасымен санасуына ықпал етері сөзсіз. Ата-ананың болашақ тәрбиесі үшін жауапкершілігі ұрпақтан ұрпаққа жалғасуда. «Балапан ұяда не көрсе, ұшқанда соны іледі» дегендей, ата-ананың күн сайын атқарып жүрген жұмысы – балаға үлкен сабақ. Жас балалардың үлкендер айтса, соны айтатынын, не істесе соны істегісі келетінін бәріміз де білеміз. Баланың үйден көргені, етене жақындарынан естігені-ол үшін адамгершілік тәрбиесінің ең үлкені, демек жақсылыққа ұмтылып, жағымды істермен айналысатын адамның айналасындағыларға көрсетер мен берер тәлімі мол болмақ.

Еліміздің Президенті Н.Ә. Назарбаев «Егер біз адамгершілігі жоғары қоғам болғымыз келсе, жұбайлардың бір-бірінің алдындағы, ең бастысы балаларының алдындығы жауапкершілігін күшейтуге тиіспіз», - деген болатын.

Студенттердің адамгершілік тәрбиесінің мазмұны жоғары оқу орнындағы пәндер, жоғары оқу орнынан, тәрбие үрдісінде өткізетін іс-шаралар арқылы қалыптасады. Осы өткізілетін сабақтар, іс-шаралар неғұрлым маңызды, Студенттердің жас ерекшеліктеріне сәйкес қонымды болса, олар соғұрлым адамгершілікке тәрбиелеуге зор ықпал жасайды. Адамгершілік тәрбиенің өзіне тән міндеттері бар. Олар:

- Шәкірттерді өмір талабына сай қоғамдық моральдық нормасын орындауға қатыстыру;
- Шәкірттердің адамгершілік тәжірибесін қалыптастыру;
- Шәкірттердің санасына және мінезіне ұстаздық ықпал жасау, ұлттық қасиеттерді дарыту;
- Республика, оның Президентіне, Әнұранына, Рәміздеріне шәкірттердің сүйіспеншілік сезімін тәрбиелеу.

Адамгершілік тәрбие балаларда адамдарды құрметтеу және оған сүйіспеншілікпен қарау, олармен ізгілік, жағымды, әділ қарым-қатынас жасай білу [9].

Бүгінгі студент – Егеменді еліміздің болашағы екенін ескерсек, осы балалардан қоғамның тұлғасы болар білімді, тәрбиелі, мәдениетті азаматтар шыға қояр ма екен деген ой көпшілігімізді әсіресе тәрбие негізі қаланатын жоғары оқу орнындағы ұстаздар қауымын толғандырады. Себебі Тәуелсіз мемлекетіміздің ертеңі ұрпақтың рухани байлығы, мәдениеті, саналы ұлттық ойлау қабілеті мен біліміне байланысты. Өйткені әрбір халық ұрпағымен көктеп өркен жаяды. Әрбір мемлекет рухы таза, санасы биік білімді де, білікті ұрпағынан қуат алады, ол өзінің әрбір жаңа буын жас ұрпағы жетілген сайын дамудың жаңа биіктеріне көтеріледі. Ал бүгінгі қоғам алдында тұрған ең жауапты міндет – еңселі еліміздің кірпіші боп қаланатын әрбір қоғам мүшелерін, яғни жас ұрпақты адамгершілік қасиетке тәрбиелеу, тиянақты білім беру. Адам бойында адамгершілік құндылықтар болмаса, олардың орнын ешқандай терең білім толтыра алмайтынын өмірдің өзі дәлелдеуде.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы «Бәсекеге қабілетті Қазақстан үшін, бәсекеге қабілетті экономика үшін, бәсекеге қабілетті халық үшін». 19 наурыз, 2004 жыл // Егемен Қазақстан, 2004 жыл.
2. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан – 2030 «Барлық қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі және әл-ауқатының артуы» атты Қазақстан халқына жолдауы. – Алматы, 1997 ж.
3. Қазақстан Республикасының білім туралы заңы. – Алматы: Юрист, 2002ж.

4. Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы // Білім-Образование. – 2004. – № 1. – Б. 45-48.
5. Каплиева А.Қ. Студенттерге рухани-адамгершілік құндылықтар арқылы тәрбие беру мәселелері.// Білім берудегі менеджмент, -Алматы, 2002ж., № 4, 126-128б.
6. Әбиев Ж., Бабаев С., Құдияров А. –Педагогика, «Дарын», 2004 ж.
7. Баширова Ж., Өтебаева А. Жоғары оқу орны студенттерін рухани-адамгершілікке тәрбиелеудегі отбасының ықпалы // Өзіндік таным, 2007. – № 2, – 12-14 б.
8. Игенбаева Б.Қ. Адамгершілік сабақтары. – Алматы: Дәуір, 2001. – 174 б.
9. Өтебаева Ә.Т. Рухани-адамгершілік тәрбие берудің қазіргі кездегі маңызы // Білім. 2007, 44-47 беттер.

ӘОЖ: 378

Г.Н. Кокчаева, Н.К. Султанова
Alikhan Bokeikhan University, Семей қ., sanzhihko7868@mail.ru

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ АҚПАРАТТЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

FORMATION OF INFORMATION COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS

Қазірде кезде еліміздің стратегиялық дамуының ең басты ұстанымдарының бірі алдыңғы қатарлы дамыған елдер қатарынан көріну болса, осыған байланысты білім берудің жаңа заманауи сапасына қол жеткізуге бағытталған кең ауқымды міндеттерді шешуге қабілетті педагогикалық кадрларды даярлаудың маңызы артады.

Осыған сәйкес болашақ педагогикалық мамандарды даярлауда жаңашылдық үрдістерді кеңінен қолдану, білімді ақпараттандырудың басымдығы анықталады. Еліміздің экономикасын түбегейлі жаңа даму траекториясына көшіруге жағдай жасауды іске асыру мақсатында Қазақстан Республикасы Үкіметінің «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы қабылданып, оның міндеттерінің бірі ретінде – орта, техникалық, кәсіби, жоғары білім беруде цифрлық сауаттылықты арттырудың белгіленуі осының дәлелі. Осы тұрғыдан келгенде болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің кәсіби мәнді сапаларын, басқарушылық құзыреттіліктерін қалыптастыруда ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мүмкіндіктерін толық пайдалану мәселесін зерттеу педагогика ғылымының өзекті мәселелерінің қатарына жатады [1].

Жеке тұлғаның қарым-қаблеттерін дамыту, құзыреттіліктерін жетілдіру мәселесі ерте заманнан бүгінге дейін философтар, психологтар, педагогтер көзқарастарында орын алып, бүгінгі күні қоғам талабына сай жүйеленіп келеді. Зерттеу мәселесі бойынша отандық, алыс және жақын шетелдік ғалымдар еңбектеріне талдау жасау барысында болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің басқарушылық құзыреттіліктерін қалыптастыру және ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану мәселелерінің әр бағытта қарастырылғанын анықтап, оларды төмендегідей жіктеуге тырыстық:

– Д. Дьюи [2], М. Мид [3], У. Уоллер [4], П.А. Сорокин [5], Ә.Н. Нысанбаев [6], Г.Ж. Нұрышева [7] және т.б ғалымдар құзыреттілікті тұлғаның сапалық белгісі ретіндегі іс-әрекетке қызығуы, ұмтылысы, сенімі, тілегі, білім жиынтығы және жоғары моральдық нормалары тұрғысынан түсіндіреді.

– әлеуметтанушы ғалымдардың арасында М. Вебер [8], О. Дьюркгейм [9], Г. Спенсер [10] құзыреттілік адамның әлеуметтік мәртебесі, оның өмір бойындағы бейнесі, кәсіби білімнің бірлігінде екендігіне назар аударады;

– көрнекті психологтар: Л.С. Выготский [11], П.Я. Гальперин [12], В.В. Давыдов [13], Л.С. Рубинштейн [14], А.А. Деркач [15], Қ.Б. Жарықбаев [16], Ж.И. Намазбаева [17], О.С. Сангилбаев [18] құзыреттіліктердің қалыптасуын ісәрекеттік-психологиялық теория тұрғысынан негіздейді;

– педагогикадағы кәсіби құзыреттілік мәселесі А.К. Маркова [19], В.Ю. Кричевский [20], Г.Ж. Меңлібекова [21], Б.Т. Кенжебеков [22], Ш.Т. Таубаева [23], Н.Н. Хан [24], К.С. Құдайбергенова [25] еңбектерінде қарастырылады;

– оқу үдерісін жетілдіру жағдайында құзыреттілік қалыптастыру мәселесі, болашақ педагогтердің ақпараттық технологияларды қолдануға даярлығын, ақпараттық мәдениетін қалыптастыруды М.П. Лапчик, Е.Ы. Бидайбеков, Т.О. Балықбаев, В.В. Гриншкун, Ж.А. Қараев, Г.Қ. Нургалиева, Л.Л.Босова, С.М.Кенесбаев, Г.У.Сыздықбаева, Б.Т. Барсай, К.Т. Мулдабекова, А.Қ. Мошқалов, Н.Т. Сартаева және т.б. әрқырынан зерттеген.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) құралдарының қоғам өмірінің барлық салаларына біртіндеп енуінің нәтижесінде олардың көмегімен оқу-әдістемесін жетілдіру, ғылыми-зерттеу іс-әрекеттерін модельдеу, виртуалды оқу сабақтарын жүргізуде қолжетімділік деңгейі артты. Соңғы жылдардағы ғылыми-педагогикалық басылымдарда білім беру үдерісіне қатысушылардың коммуникативтік қызметін жандандыру мәселесі жиі талқылануда. Бір жағынан, мектептерде «мұғалім-оқушы», «оқушы-оқушы» формаларында ынтымақтастық үшін қосымша әлеует жасайтын ақпараттық-коммуникациялық технологияларды белсенді қолдану жағдайында білім алушылар мен педагогтардың нәтижелі ынтымақтастығын ұйымдастыру қажет. Екінші жағынан, педагог құзыреттілігінің маңызды сипаттамасы жаңа әдістемелер мен оқытуды әзірлеу және сынақтан өткізу мақсатында желідегі әріптестерімен өзара іс-қимыл жасауға уәжді ұмтылу болып табылады.

Пайда болып отырған жаңа мүмкіндіктер өзара ақпарат алмасуға арналған технологияларды меңгеру үшін педагогтер арасындағы виртуалды әдістемелік бірлестіктерді құруға әкеліп отыр. Ақпарат алмасудың әр түрлі формалары (вебинарлар, форумдар, дистанциялық мастер-кластар және т.б.) негізінде болашақ мектепке дейінгі ұйым мамандары тәрбиеленушілермен жұмысы кезінде қолдана алатын және қолдануға болатын заманауи технологияларды меңгереді. Демек, білім беруде болашақ МДҰ педагогтерін даярлаудың қазіргі заманғы жүйесі тиісті құзыреттіліктерді қалыптастыру мен дамытуды қамтамасыз етуі тиіс. Яғни білім беруді ақпараттандыру және барлық сатыларында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану оқытуды тиімді, сапалы етеді деген сөз. Ал білім берудің сапалы жаңа тәсілдері, бағдарламалары мен әдістемелері де пайда болады. Технологиялардың жылдам жаңаруы мен қиындай түсуі білім беру саласын ақпараттандыруды іргелі мәселеге айналдырудың да маңызы зор екенін білдіреді. Осыған орай мемлекеттік құжаттарда білім беру саласы бойынша даму бағыттарына өзгерістер енгізіліп маңызды ұлттық басымдық деп танылып отыр.

Қоғамды ақпараттандыру – бұл жаһандық әлеуметтік үдеріс, оның ерекшелігі микропроцессорлық және есептеу техникасының қазіргі заманғы құралдары негізінде, сондай-ақ ақпараттық алмасудың әртүрлі құралдары негізінде жүзеге асырылатын ақпаратты жинау, шығару, өңдеу, сақтау, беру және пайдалану болып табылады. Қазіргі қоғамды ақпараттандыру үдерісінің басым бағыттарының бірі білім беруді ақпараттандыру болып табылады. Яғни, білім беру саласында оқытудың, тәрбиелеудің психологиялық-педагогикалық мақсаттарын іске асыруға бағытталған заманауи жаңа ақпараттық технологияларды (ЖАТ) оңтайлы пайдалану әдіснамасы мен тәжірибесін әзірлеу және онымен қамтамасыз ету үдерісі [26].

Бұл үдеріс мыналарға бағытталған:

– ғылыми-педагогикалық ақпараттардың, ақпараттық және оқу материалдарының, сондай-ақ коммуникациялық желілердің автоматтандырылған деректер банкіні қолдану негізінде білім беру жүйесін басқару тетіктерін жетілдіру;

– қоғамды ақпараттандырудың қазіргі жағдайында тұлғаны дамыту міндеттеріне сәйкес әдіснамалар мен мазмұнды сұрыптау стратегияларын, әдістер мен оқытудың ұйымдастыру формаларын, тәрбиелеуді жетілдіру;

– жеке тұлғаның зияткерлік әлеуетін дамытуға, білімді өз бетімен игеру, ақпараттық-білім беру, тәжірибелік-зерттеу жұмыстарын жүргізу, ақпаратты өңдеудің әр түрлі түрлерін жүзеге асыру дағдыларын қалыптастыруға бағытталған оқытудың әдістемелік жүйесін құру;

– компьютерлік тестілеу, білім деңгейін бағалау және бақылаудың диагностикалық әдістерін құру және пайдалану.

Қазіргі уақытта АКТ-ны басқару тәжірибесінде қолдану негізінен төмендегідей:

– стендтерді, топтарды, кабинеттерді безендіруге арналған иллюстрациялық материалдарды таңдау (сканерлеу, Интернет, принтер, презентациялар);

– тәжірибе алмасу, мерзімді басылымдар арқылы басқа да әзірлемелерімен танысу;

– түсірілген суреттерді басқаруды, фотосуреттерге түсіруді, қажет суретті оңай табу, редакциялауды және көрсетуді жеңілдететін сандық фотоаппараттар мен суреттерді өңдеу бағдарламаларын пайдалану;

– бейнекамераны және онымен байланысты бағдарламаларды пайдалану (бейнематериалды қараудың, сақтаудың және бөлудің түбегейлі жаңа тәсілі, фильмге субтитрлер, сахналар арасындағы ауысулар, фондық музыка немесе дауыс қосу арқылы қарапайым фильмдер жасау);

– басқару үдерісін ақпараттық және ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету мақсатында, басқарушылық қызметте Интернетті пайдалану;

– мекеменің буклеттерін, таныстыру карточкаларын, қызметтің әр түрлі бағыттары бойынша материалдарды рәсімдеу;

- тек педагогтер ғана емес, сонымен бірге ата-аналар үшін де қызығушылық тудыратын медиа кітапханаларды құру;
- білім беру мекемесінің іс жүргізуінде компьютерді пайдалану, әр түрлі мәліметтер қорын құру;
- электрондық пошта құру, сайт жүргізу және [27] т.б.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Үкіметінің «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. 2017 ж. <http://adilet.zan.kz/>.
2. Дьюи Д. Психология и педагогика мышления: / пер. с англ. Н.М. Никольской. – М.: Изд-во Лабиринт, 1999, – 192 с.
3. Мид М. Культура и мир детства. Избранные произведения. – М.: Наука, 1988. – С. 308-321.
4. Уоллер У. Образования и школа: критическая оценка. – Калифорния: изд. Дональд Дж., 2006. – 120 с.
5. Сорокин П.А. Социальная мобильность / пер. с англ. М.В. Соколовой. – М.: Academia, LVS, 2005. – 156 с.
6. Нысанбаев Ә. Тәуелсіз Қазақстанның құндылықтар әлемі – Мир ценностей независимого Казахстана. – Алматы: ҚР БҒМ ҒК Философия және саясаттану институты, 2011. – 271 б.
7. Нұрышева Г.Ж.Философия Лекциялар курсы. – Алматы: Зият Пресс, 2006. – 204 б.
8. Вебер М. Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990, – С.707-735
9. Дьюркгейм О. О разделении общественного труда. Метод социологии Пер. с фр. и послесловие Л.Б. Гофмана. – М.: Наука, 1991. – 576 с
10. Спенсер Г. Воспитание: умственное, нравственное и физическое / Пер. с англ. М.А. Лазаревой. – М.: Изд-во УРАО, 2003. – 287с.
11. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования. – М., 1956. – 546 с.
12. Гальперин П.Я. Лекция по психологии. – М.: Высшая школа, 2002. – 400 с.
13. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения: Издательство: Директ медиа Пабблишинг, 2008. – 613 стр.
14. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии/ отв. ред. Е.В. Шорохова. – М.: Педагогика, 1973. – 423 с.
15. Деркач А.А. Психология развития и акмеология. – М.: Издательство Институт психологии РАН, 2009. – С.400.
16. Жарықбаев Қ. Б. Психология негіздері: оқулық. – 6-бас. өнд., толық. – Алматы: Эверо, 2005. – 464 б.
17. Намазбаева Ж. Ы. Жалпы психология: оқулық: ҚР Білім және ғылым министрлігі. – Алматы: Абай атындағы Қаз ҰПУ Психология институты, 2006. – 296 б.
18. Сангилбаев О.С. Зейін қасиеттерін дамытудың теориялық-әдіснамалық негіздері: дис. ... пед.ғыл.док.19.00.07. – Алматы, 2008. – 274б. 101
19. Маркова А.К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя // Советская педагогика. – 1990. – №8. – С.11-15.
20. Кричевский В. Ю. Контроль в управлении школой: мифы и реальность // Народное образование. – М.: 2001. – № 6. – С.30-33
21. МеңлібековаГ.Ж. Әлеуметтік жұмыстағы әлеуметтік болжау және жобалау: оқу құралы / – Астана : ҚазЭҚХСУ БПО, 2015. – 178 б.
22. Кенжебеков Б.Т. Жоғары оқу орны жағдайында болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру: дисс....пед.ғ.д.: 13.00.08. – Қарағанды, 2005. – 58 б.
23. Таубаева Ш.Т. Педагогиканың философиясы және әдіснамасы/оқулықАлматы: Қазақ университеті, 2016. – 340б.
24. Хан Н.Н. Некоторые особенности дидактической подготовки будущего учителя к организации коллективной познавательной деятельности учащихся: автореф. ... канд. пед. наук. – Алма-Ата, 1981. – 25 с.
25. Құдайбергенова К.С. Құзырлылық – білім сапасының критерийі: әдіснамасы және ғылыми теориялық негізі. – Алматы, 2008. – 328 б
26. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. – М.: Высшая школа, 1990. – 119 с.

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫ ДАЯРЛАУ САПАСЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ҒЫЛЫМИ НЕГІЗДЕРІ

SCIENTIFIC FOUNDATIONS OF ENSURING THE QUALITY OF TRAINING OF FUTURE TEACHERS

Қазақстандық қоғамдағы өмірдің әлеуметтік-экономикалық салаларындағы белсенді инновациялық процестердің аясында болып жатқан қазіргі білім беру жағдайлары инновациялық, дамып келе жатқан мектепте жұмыс істей алатын сапалы әр түрлі деңгейдегі мұғалімдерді даярлау мәселесін алға тартады.

ҚР Бірінші Президенті Н.Ә. Назарбаев өзінің «Қазақстан-2050» Стратегиясы: «Қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Дамыған, бәсекеге қабілетті мемлекет болуымыз үшін біз сапалы білімге ие, сауаттылығы жоғары елге айналуымыз қажет», – деп атап көрсетті [1]. Сондай-ақ, білім беру саласында ғаламдық бәсекелестікке бейімделген кадрларды даярлауды дамыту қажеттігі де Н.Ә. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: қоғамдық сананы жаңғырту» бағдарламалық мақаласында да көрініс тапты [2].

Заманауи педагогикалық білім парадигмасы әлеуметтік педагогтарды жаңаша даярлауды анықтайды, ол – тек жаңа білімдерді, жаңа мақсаттар, жаңа құндылықтар мен тұлғалық мағынаны игеру ғана емес, сонымен қатар болашақ әлеуметтік педагогтың мәндік күшін, оның интеллектуалды және адамгершілік әлеуетін, әр түрлі әлеуметтік – мәдени жағдайларда еркін бағдарлану мүмкіндіктерін ашу, белгілі әлеуметтік-педагогикалық технологияларға қызмет етуімен қатар әлеуметтік-тәрбиелік үдерістерді де жүзеге асыру болып табылады.

Білім беру саласында мамандарды даярлау көп аспектілі зерттелген: атап айтқанда, педагог тұлғасын дамыту теориялары мен әдіснамалық жұмыстары: С.И. Архангельский [3], Н.В. Кузьмина [4], Ю.Н. Кулюткин [5], В.А. Сластенин еңбектерінде қарастырылса [6]; педагогикалық кадрларды кәсіби даярлау және оқу үдерісін жетілдіруге бағытталған ізденістер: О.А. Абдуллина [7], Ю.К. Бабанский [8], В.П. Беспалько [9], А.П. Тряпицын [10]; тұлғаны әлеуметтендіру және педагогикалық білімді ізгілендіру мәселелері К.А. Абульханова-Славская [11], Ш.А. Амонашвили [12], Е.Н. Шиянов [13] және т.б.; білім беру мазмұны және әлеуметтік-педагогикалық зерттеу саласында Ю.В. Василькова [14], М.А. Галагузова [15], Л.В. Мардахаев [16], А.В. Мудрик [17] және т.б. ғылыми зерттеулер бар.

Қазақстанда педагогикалық кадрларды даярлау мәселесінің өзектілігі жан-жақты ғылыми талдау мен зерттеудің мәні болып табылды. Білім сапасын қамтамасыз ету барысын зерттеуде нәтижеге бағдарланған басқаруды зерттеуге байланысты Ғ.М. Мұтанов [18], Ш.М. Қаланова [19], Ы.А. Нәби [20], Ғ.С. Минажева [21] жұмыстарына қызығушылық туды.

Жоғары оқу орнында оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастыру мәселелері Ғ.К. Ахметова [22], А.Е. Әбілқасымова, Т.О. Балықбаев, К.К. Жампеисова, А.Қ. Құсайынов, Н.Д. Хмель, А.А. Молдажанова т.б ғалымдардың зерттеулерінде қарастырылды. Педагогикалық білім беруді басқарудың жекелеген аспектілерін зерттеу

Н.А. Асанов, М.Н. Сарыбеков және т.б. ғалымдардың зерттеулерінде жүйеленді.

Сапаны бағалаудағы құзыреттілік тұғыр мен нәтижеге бағдарланған білім беру Ж.У. Кобдикова, К.С. Құдайбергенова, ал білім берудегі менеджменттің ерекшеліктері Н.С. Әлқожаева, Т.М. Баймолдаев, З.А. Исаева, Б.А. Қойшыбаев, З.М. Садвақасованың зерттеу бағытындағы ізденістерінде қарастырылды.

Әлеуметтік педагогтарды даярлау ерекшеліктерін талдау барысы әлеуметтік-педагогикалық дайындық мазмұнын жобалау бойынша А.Б. Абибуллаева, Р.И. Бурганова, Ғ.Ж. Меңлібекова және А.Н. Тесленко; әлеуметтік педагогтарды даярлау тарихы мен тәжірибесі бойынша Ш.Т. Таубаева, И.Р. Халитова, А.Б. Айтбаева; болашақ әлеуметтік педагогтарды әлеуметтену технологияларын меңгеру А.С. Мағауова; әлеуметтік педагогтарды даярлаудағы орта тұғыры мен білім беру ортасының сапасы бойынша А.К. Мыңбаева, А.А. Булатбаева жұмыстарында зерделенді.

Зерттеу барысында психологиялық-педагогикалық әдебиеттерге жасалған талдау педагогикалық білім беруді арттырудың заманауи кезеңінде оқу-әдістемелік қамтамасыз ету – болашақ маманды даярлау сапасы идеяларын жүзеге асырудың шешуші факторы болып

табылатындығын көрсетеді. Алайда, белгілі зерттеулердің болуына қарамастан, болашақ педагогтарды даярлау мәселелерінде, нақтырақ айтқанда, оқыту сапасын оқу-әдістемелік қамтамасыз етуді әзірлеу және оны ғылыми негіздеу ғалым-зерттеушілер назарынан тыс қалған.

Жоғары білім беру жүйесі үшін сапа кепілдігі бүкіл әлемдегі маңызды мәселе болды, бұл халықаралық және аймақтық деңгейдегі сапаны қамтамасыз ету институттары арасындағы ынтымақтастықты ынталандырды.

Соңғы зерттеулер бойынша жоғары білім сапасының аспектілерін келесілер анықтайды. Олар, студенттердің сапасы, оқыту ерекшеліктері, академиялық ережелер және әкімшілік қолдау. Біреулері қазіргі университеттер «тұтынушылар нарығын бастан кешуде және студентте жоғары оқу орындарын оқу бағдарламасы, факультеттер, кітапхана, ұсынылған ресурстар және т.б. арқылы білімді сатып алуда десе. Басқалары студенттердің оқу ортасын, олардың дәрежесі бойынша қабылдауына және бұл қабылдаудың оқу нәтижелеріне қандай қатысы бар екеніне назар аударады. Сонымен қатар студенттердің қазіргі және әлеуметтік-экономикалық жағдайы сияқты сипаттамалар жоғары білімнің сапасына әсер ететіндігі айқындалған.

Яғни, сапа – бүкіл әлемдегі академиялық қоғамның басты мәселесі. Егер білім беру сапасына қажеттілікті назар аударылмаса, онда қоғамда теріс әсерлер пайда болуы мүмкін.

Ғылыми әдебиеттегі сапа ұғымының артықшылықтары мен кемшіліктеріне ие, бірақ сипатталған құбылыстың мәнін басқаша көрсете алатын «білім беру сапасы» анықтамасының көптеген нұсқалары кездеседі.

М.М. Поташник «білім беру сапасы – мақсат пен нәтиженің қатынасы, мақсаттарға (нәтиже) жету шарасы, ал мақсаттар тек студенттің әлеуетті даму аймағында ғана операциялық болжанатын болады», – деп, тұжырым С.Е. Шишов және В.А. Кальнейдің «Мектептегі білім беру сапасы мониторингі» еңбектерінде келесідей анықтама беріледі: «Білім беру сапасы білім беру үдерісіндегі әртүрлі қатысушылардың үміттерін оқу мекемесі ұсынатын білім беру қызметтерінен қанағаттандыру дәрежесі».

Білім беру жүйесінде басты рөл жоғары оқу орындары университеттер үлесінде. Қоғамның субъектісі ретінде жоғары оқу орны мамандар даярлауды, негізгі және қолданбалы зерттеулерді қанағаттандыратын және қоғамға жаңа білім беруді ендіруші ғылым, мәдениет және білім беру орталығы болып табылады. Экономика субъектісі ретінде университет мамандар даярлау мен зерттеулер жүргізуге мемлекеттік (салалық) тапсырыстарды орындау мақсатында мемлекеттік ресурстарды жұмсайтын ұйым болып табылады. Салалар субъектісі ретінде, университет салалар есебінен арнайы мамандандырылған кадрлар даярлау орталығы және салалық бағдарламалар бойынша мақсатты бағытталған зерттеулерді жүргізуші ретінде жүреді. Елдің экономикалық механизмінде университеттің үш негізгі бағытталуын бөліп көрсетуге болады:

- мәдени және білім берудегі ұлттық әлеуетті сақтау;
- халықтың білімділік деңгейін жоғарылату;
- елдің ғылыми-техникалық дамуы.

Университеттің кейбір сипаттамалары В.Г. Пищулиннің жұмысына негізделген: қызметтің ғылыми-білім беру сипаты, ашықтығы және өзін-өзі ұйымдастыру, салыстырмалы дербестік, инновация. Л.Н. Рулиннің зерттеулерінде университетінің келесі қызметтері бар: зияткерлік (білім беру, ғылым, мәдениет, ғылымды сақтау, беру және құру), зерттеу (білімді дамыту, ақиқат іздеу); әлеуметтік (жоғары білікті жұмыс күшін кәсіби даярлау және қайта даярлау), ресми (әлеуметтік дамуға сараптамалық баға беру), білім беру (қоғамның зияткерлік капиталын қалыптастыру және дамыту), гуманистік (іргелі әмбебап идеялар, тұжырымдамалар, құндылықтар).

Қазақстандық жетекші зерттеушілер еңбектерінде білім беру сапасын қамтамасыз ету үдерісінің мәнін ашып көрсетеді. Ал А.Қ. Құсайынов өз зерттеуінде білім беру деңгейі – мемлекет пен қоғамның экономикалық дамуының басты негізі екенін зерделейді. Сондықтан халықаралық талаптарға сәйкес білім беру сапасын арттыру жалпыұлттық маңызы бар міндет болып табылады.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан 2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы. 14 желтоқсан 2012 жыл. <http://www.akorda.kz/ru>. 09.10.2017.
2. Назарбаев Н.Ә. «Болашаққа көзқарас: қоғамдық сананы модернизациялау» мақаласы. 12 сәуір, 2017 жыл. <http://www.akorda.kz/ru>. 10.08.2017.
3. Архангельский С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы. – М. Высш. школа, 1980. – 368 с.

4. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя – М.: АПН, 1990. – 149 с.
5. Кулюткин Ю.Н. Взаимосвязь теории и практики в процессе подготовки и повышения квалификации педагогических кадров: / АПН СССР, НИИ общ. образования взрослых: сб. науч. тр. – М.: АПН СССР, 1990. – 102 с.
6. Слостенин В.А. Профессионализм учителя как явление педагогической культуры // Педагогическое образование и наука: научно-методический журнал. – 2008. – № 12. С.4-16.
7. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования. – М.: Просвещение, 1990. – 141 с.
8. Бабанский Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса: Методические основы. – М.: Просвещение, 1982. – 192 с.
9. Беспалько В.П. Системно-методическое обеспечение учебно-воспитательного процесса подготовки специалистов. – М.: Высшая школа, 1989. – 144 с.
10. Тряпицына А.П. Содержание профессиональной подготовки студентов – будущих учителей – к решению задач модернизации общего образования // Профессиональное образование. – Столица, 2013. – № 6. – С.12- 21.
11. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности. – М: Наука, 2011. – 335 с.
12. Амонашвили Ш.А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса. – Минск: Университетское, 1990. – 560с.
13. Шиянов Е.Н. Гуманизация образования профессиональной подготовки учителя. – Ставрополь: СГПИ, 1991. – 180 с.
14. Василькова Ю.В. Социальный педагог: педагогический опыт и методы работы. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. М.:Академия, 2010. – 208 с.
15. Галагузова М.А. Категориально-понятийный проблемы социальной педагогики // Понятийный аппарат педагогики и образования: сб.науч.тр. – Екатеринбург,1998. – С. 183-191.
16. Мардахаев Л.В. Социальная педагогика. – М.:Гардарика, 2005. – 269
17. Мудрик А.В. Социальная педагогика. – М.: Академия, 2013 – 240 с.
18. Мутанов Г.М. и др Издание 2-е. – Алматы:ҚазақУправление, ориентированное на результат – университеті, 2011. – 120 с.\
19. Каланова Ш.М. Тотальный менеджмент качества в высшем образовании: учебное пособие. – Астана: Фолиант, 2006. – 476 с.
20. Наби Ы.А. Системы обеспечения качества высшего образования: Проектирование на основе модели EFQM: монография. – Deutschland, Saarbrucken, Palmarium Academic Publishing. – 2014. – 201 с.
21. Минажева Г.С. Разработка, внедрение и совершенствование системы менеджмента качества в высших учебных заведениях Казахстана: Научно-практическое издание. – Алматы: Қазақ университеті, 2009. – 111 с.
22. Ахметова Г.К. Актуализация содержания образовательных программ с учетом принципа преемственности // Качество и преемственность содержания профессионального образования в системе «Колледж -Вуз». – Алматы, 2005. – С. 31-42.

ӘОЖ: 378

А.А. Алибекова, Б.К. Оспанова

Alikhan Bokeikhan University, Семей қ., sandorik84bk@mail.ru

**УНИВЕРСИТЕТТІК БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ
ЗЕРТТЕУШІЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІНІҢ
ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ӘДЕБИЕТТЕРДЕ ЗЕРДЕЛЕНУІ**

**THE FUTURE IN THE UNIVERSITY EDUCATION SYSTEM
PROBLEMS OF FORMATION OF RESEARCH COMPETENCE OF TEACHERS
RESEARCH IN SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL LITERATURE**

Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» жолдауына сәйкес, ЖОО мақсаты әлемдік талаптарға сай мобильді, жаңаны қабылдауға бейім, креативті, сыни ойлай алатын, поликоммуникативті кәсіби құзыретті жеке тұлғаны қалыптастыру болып отыр. Оқыту бағдарламаларын сыни ойлау қабілетін және өз бетімен іздену дағдыларын дамытуға бағыттау қажеттігі туындауда. Жаһандық бәсекеге қабілеттілікке жету мақсатында билікпен белгіленген стратегиялық мақсаттар, білім беру іс-әрекетінің приоритеттерін түбегейлі өзгерту және өз бетімен іздену дағдыларын дамыту ағымына бағыттауды ұйғарады [1].

Осыған орай, университеттік білім беру жүйесінде болашақ әлеуметтік педагогтардың зерттеушілік құзыреттілігін қалыптастыру мәселесін жаңа идеяда, жаңа тұрғыда қарастыру мәселесі туындап отыр.

Зерттеушілік құзыреттілікті қалыптастыру кез-келген ғылым аясында сәттілікке жету жолы екені сөзсіз анық. Қазіргі кезде болашақ мамандарда зерттеушілік құзыреттілікті қалыптастыру жолдары зерттеушілер арасында қарқынды пікір алмастыруда. Әлемде академиялық сауаттылықты дамыту негізінде зерттеушілік құзыреттілікті қалыптастыру мәселесі кеңінен қаралуда. Бұл, студенттерді зерттеушілік әрекетке икемдеудің жаңа серпіні. Шетелдік тәжірибеде академиялық сауаттылық сыни және рефлексиялық ойлау, өзіндік (автономдық) оқуға қабілеттілік және өзін әлемдік академиялық қоғамның бөлігі ретінде қабылдауы ретінде қарастырылады. Академиялық сауаттылықты қалыптастырудың бірден бір жолы академиялық жазу екендігі әлемдік тәжірибеде мойындалған қағида. Академиялық жазу батыстық білім беру жүйесінде академиялық сауаттылықтың негіздік құраушысы ретінде қарастырылып келеді. Батыстық білім беру жүйесі жазуға бағдарланған; жазу білімді бақылау (writing as a product) қызметінде ғана емес, оқытудың негізгі әдісі (writing as a process) ретінде, және оқыту тұғыры (writing-to-learn) ретінде көрініс табады. Студенттер жазбаша мәтіндер жасай отырып, жаңа білім игереді, сыни ойлау дағдыларын дамытады. Жазу басқаша қырынан қабылданады, – бұл білік жаңа мағына алады, жалған сипаттан арылады, академиялық сауатты маман болуға, болашақта тиімді жұмыс істеуге және жоғары оқу орнында сәтті оқуға мүмкіндік беретін кілттік негіз болады.

Әлемдік тәжірибеге сүйене, академиялық сауаттылықты қалыптастыруға бағытталған курстардың барлығы ағылшын тілінде өтілетінін ескеріп, ағылшын тілінің Қазақстан Республикасындағы бүгінгі таңдағы ерекше орнын айта кеткен жөн. Осы орайда Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» жолдауында ағылшын тілінің білім беру үдерісіне енуі нақты айтылған. Атап айтқанда, «...үш тілді оқуға кезең-кезеңмен көшу мәселесі бойынша ұсыныстар әзірленсін. Қазақ тілінің басымдығы сақталады. Оның әрі қарай дамуына зор көңіл бөлінеді. Сонымен қатар, бүгінде ағылшын тілі – жаңа технология, жаңа индустрия, жаңа экономика тілі. Қазіргі кезде 90% ақпарат ағылшын тілінде жарияланады. Әрбірекі жыл сайын олардың көлемі 2 есе ұлғайып отырады. Ағылшын тілін меңгермей, Қазақстан жалпы ұлттық прогреске жете алмайды...» [1].

Қазіргі уақытта жазбаша тілді игеру университеттік білім берудің стандарты болды [2]. Дегенмен, қазақстандық университет қызметкерлерінің ағылшын тілінде шығатын дүние жүзіне әйгілі журналдарындағы жарияланымдарының саны бойынша университетте жазу дағдыларын ағылшын тілінде қалыптастыру үдерісі әлсіз екенін көруге болады. Мәселені ағылшын тілі оқытушыларының дәл осы жазбаша жанрдағы құзыреттілігінің жетіспеуімен түсіндіруге болады. Оқытушылар жазуға оқытуда өз бетінше мәтін жазу мақсатындағы жазу ретінде емес, құрал (грамматикалық және лексикалық жаттығуларды, аударманы орындау үшін, сұраққа жауап беру үшін) ретінде көңіл бөледі [3]. Нәтижесінде студенттер, магистранттар, докторанттар қазақ немесе орыс тілінде жарияланымдары бола тұра, шет елде жариялаумен қиындықтар туындайды, себебі сілтеме жасау индексі жоғары журналға мақаланың қабылдануы үшін ағылшын тіліне машиналық аудару (Google- translated) жеткіліксіз. Білім алушылар стандарт талаптарына сәйкес ағылшын тілінде мәтін құрастыра алмау жауапкершілігін бөлісуге ынталанбайды.

Осыған байланысты қазақстандық жоғары оқу орындарында зерттеушілік құзыреттілікті қалыптастыруға бағытталған ағылшын тілі курстарының мақсаты мен міндеттері қайта қарастырылуы қажет деп санаймыз.

Бүгінгі күні білім беруде зерттеушілік дағдылары қалыптасқан мамандар тапшылығын ғалымдар (Е.В. Бережнова [4], В.В. Краевский [5], М.Е. Дуранов [6], В.И. Загвязинский [7], В.И. Кондрух [8], А.М. Новиков [9], Г.П. Скамницкая [10], Н.Н. Ставринова [11], Н.В. Сычкова [12], Т.П. Дьячек [13] және т.б. атап көрсеткен болатын. Ғалымдар, кез-келген деңгейдегі педагог мамандардың зерттеушілік міндеттерді шешуде кедергілерге тап болып, шешімін шығаруға қиналатындығын айтады, ал бұл әлеуметтік педагогтардың кәсіби қызметін ескере келе, болашақ әлеуметтік педагогтардың бойында зерттеушілік құзыреттілігін қалыптастыруды қажет етеді. Ғалымдардың еңбектерінде Е.В. Набиева [14], В.И. Байденко [15], Э.Ф. Зеер [16], Ю.Г. Татур [17], И.А. Зимняя [18], А.В. Хуторской [19], Дж. Равен [20] және т.б. құзыреттілік тұғырдың негізгі қағидалары қарастырылып, бірнеше түрлеріне анықтама берілген, соның ішінде зерттеушілік құзыреттілік те қарастырылған.

Зерттеушілік іс-әрекет, оның әдістері мен әдіснамасы, оқу үдерісіндегі маңызы Е.В. Бережнова [21], В.И. Богословский [22], В.И. Загвязинский [23], В.В. Краевский [24], А.М. Новиков [25], Е.А. Шашенкова [26], және т.б. басқалардың еңбектерінде көрініс тапты.

Қазақстанда мамандардың зерттеушілік мәдениетінің концепциясын З.А. Исаева (мамандардың кәсіби-зерттеушілік мәдениеті) [27], Ш.Т. Таубаева (мұғалімнің зерттеушілік мәдениеті) [28] қарастырды. Жоғарғы оқу орындарындағы зерттеушілік әрекеттің даму тарихын және теориясы мен технологиясы мәселесін Г.К. Ахметова, А.А. Болатбаева, А.К. Мынбаева, А.М. Кудайбергенова, Е.С. Оналбеков және т.б. зерттеген. Кәсіби құзыреттілікті қалыптастырудың теориялық және практикалық аспектілерін Турсынова Ж.Ж. (студенттердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру), Б.Т. Кенжебеков (жоғары оқу орны жүйесінде болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігі), Құдайбергенова К.С. (құзырлылық білім сапасының критерийі) және т.б. ғалымдар зерттеген. Соңғы жылдары университеттік білім беру жүйесінде ғылыми-зерттеу дағдыларын қалыптастыру мәселесін Ph.D. дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияларында А.С. Мизимбаева, Г.С. Джексембаева, А.Д. Сыздықбаева және т.б. қарастырған.

Жоғарғы оқу орындарында студенттердің академиялық сауаттылығын арттыру мақсатында академиялық жазу дағдыларын қалыптастыруға бағытталған еңбектер қатарын американдық ғалымдар Lea M, Street B (Student writing in higher education: an academic literacies approach), Еуропалық ғалымдар Russell D., Lea M., Parker J., Stree B., Donahue T. (Exploring notions of genre in "academic literacies" and "writing across the curriculum": Approaches across countries and contexts), Kruse O. (Perspectives on Academic Writing in European Higher Education: Genres, Practices, and Competences), Nishigaki J. (An Analysis of University Students' Perceptual Change through Course Learning and a Suggestion to Academic Writing Education in Undergraduate Curriculum), Delcambre I., Donahue C. (Academic Writing Activity: Student Writing in Transition), Ресейлік ғалымдар Н.А.Смирнова (академиялық жазуды оқыту практикасындағы шетелдік тәжірибеге талдау), М.А.Лытаева, Е.В.Тапакина (Academic skills: сущность, модель, практика) және т.б. еңбектерінде қарастырылған [29].

Ғылыми әдебиеттерге шолу-талдау жасай келе университеттік білім беру жүйесінде болашақ әлеуметтік педагогтардың зерттеушілік құзыреттілігін қалыптастыру мәселесінің толық зерттелмегендігі айқындалады. Оларға жататындар: болашақ әлеуметтік педагогтарда зерттеушілік құзыреттілігін қалыптастыруға бағытталған ұйымдастырушылық педагогикалық жағдайды анықтау, негіздеу, жүзеге асыру; болашақ әлеуметтік педагогтарда зерттеушілік құзыреттілігінің қалыптасу деңгейін анықтауға арналған диагностикалық бағалау құрал-жабдықтарын әзірлеу; зерттеушілік құзыреттілікті қалыптастыру жолдарын, әдістерін айқындау.

Әдебиеттер

1. «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. – 2017, қаңтар – 31.
2. Короткина И.Б. Грамотность в век информационных технологий: в поисках концептуального единства // Образование и общество. – 2009. – № 4. – С.125-130.
3. Лурия А.Р. Письмо и речь. Нейролингвистические исследования. – М., 2002. – 352 с.
4. Бережнева Е.В. Методологические условия перехода науки к практике в структуре прикладного педагогического исследования: автореф. ... док. пед. наук. – Волгоград, 2003. – 43 с.
5. Богословский В.И. Теоретические основы научного сопровождения образовательного процесса в педагогическом институте: автореф. ... док. пед. наук. – СПб., 2000. – 35 с.
6. Краевский В.В., Бережнева Е.В. Методология педагогики: новый этап: уч. пос. – М.: Академия, 2002. – 576 с.
7. Загвязинский В.И. Учитель как исследователь. – М.: Знание, 1980. – 96
8. Кондрух В.И. Теоретические основы построения педагогической системы исследовательской подготовки преподавателей профессионально-педагогического колледжа: дис. ... док. пед. наук. – Магнитогорск, 2001. – 389 с.
9. Новиков А.М. Как работать над диссертацией (пособие в помощь педагогу-исследователю). – М.: Педагогический поиск, 1994. – 146 с.
10. Скамницкая Г.П. Формирование исследовательских умений учителя (теория и практика): автореф. ... док. пед. наук. – М., 2000. – 38 с.
11. Ставринова Н.Н. Подготовка будущих педагогов к исследовательской деятельности / в соавт. С Лазаревым В.С. – Сургут: РИО СурГПУ, 2007. – 162 с.
12. Сычкова Н.В. Формирование у будущих учителей умений исследовательской деятельности в условиях классического университета: дис. док. пед. наук. – Магнитогорск, 2002. – 400 с.
13. Дьячек Т.П. Дидактическая система формирования готовности исследовательской деятельности будущих

социальных работников: дис. док. пед. наук. – Тамбов, 2002. – 406 с.

14. Набиева Е.В. Формирование исследовательской компетентности студентов педагогического университета через систему спецкурсов по единой проблематике: автореф. канд.пед.наук. – Иркутск, 1999. – 27 с.
15. Байденко В.И. Компетентный подход к проектированию государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования (методологические и методические вопросы): метод. пособие. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2005. – 114 с.
16. Зеер Э.Ф. Компетентный подход к модернизации образования // Высшее образование в России. – 2005. – № 4. – С. 23-30.
17. Татур Ю.Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 3. – С. 20-26.
18. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34-42.
19. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 55-61.
20. Равен Дж. Компетентность в современном обществе. Выявление, развитие и реализация. – М.: Когито-Центр, 2002. – 396 с.
21. Бережнева Е.В. Методологические условия перехода науки к практике в структуре прикладного педагогического исследования: автореф. док. пед. наук. – Волгоград, 2003. – 43 с.
22. Богословский В.И. Наука в педагогическом университете: Вопросы методологии, теории и практики / под ред. В.И. Богословского. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского университета, 2000.
23. Загвязинский В.И. Методология и методика дидактического исследования. – М.: Педагогика, 1982. – 160 с.
24. Краевский В.В. Методология педагогического исследования. – Самара: Изд-во СамГПИ, 1994. – 165 с.
25. Новиков А.М. Научно-экспериментальная работа в образовательном учреждении. – М., 1966. – 130 с.
26. Шашенкова Е.А. Задача как средство обучения исследовательской деятельности студентов колледжа: дис. канд. пед. наук. – М., 2002. – 160 с.
27. Исаева З.А. Формирование профессионально-исследовательской культуры педагога в системе университетского образования: автореф. ... док. пед. наук. – Алматы, 1997. – 51 с.
28. Таубаева Ш.Т. Научные основы формирования исследовательской культуры учителя общеобразовательной школы: дис. ... док. пед. наук. – Алматы, 2001. – 135 с.
29. Таубаева Ш.Т., Жексембинова А.К. Университеттік білім беру жүйесінде болашақ мамандарды зерттеушілік әрекетке даярлаудың шетелдік тәжірибесі // Педагогика және Психология (ғылыми-әдістемелік журналы). – 2015. – № 4(25). – Б. 56-66.

ӘОЖ: 378

Э.Ә. Қалмұратова, Б.К. Оспанова

Alikhan Bokeikhan University, Семей қ., sandorik84bk@mail.ru

БОЛАШАҚ ҰСТАЗДАРДЫҢ ДЕОНТОЛОГИЯЛЫҚ ДАЯРЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE FORMATION OF DEONTOLOGICAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS

Еліміздің егемендігінің алғашқы сатылары – нарықтық қатынастар кезеңінен бастап, болашақта саяси, әлеуметтік және экономикалық жүйесі әлемдік өркениет аренасында өз орны бар мемлекет деңгейінде дамуы халқымыздың ұлттық тілінің болмысына, әсіресе жас ұрпақтың сындарлы тәлім-тәрбиесіне тікелей байланысты.

Дегенмен, бүгінгі таңда ұлттық болмысымызға, өркениетті ел болуымызға кереғар, келеңсіз құбылыстардың жастар арасында кең етек алуы жас ұрпаққа қажетті заман талабына сай тәлім-тәрбие жүйесін жаңартуға мұғалімдердің алдына аса маңызды міндеттер қояды. Бұл міндетке халқымыздың ғасырлар бойы ұрпақ сүрудегі ұлттық тәрбие дәстүрлер тәжірибесі негізінде адамгершілік қадір-қасиеттері, тағылымды рухани дүниесі бай, мінез-құлық мәдениеті жоғары еліміздің болашағы үшін қызмет етуге дайын педагог-маманды қалыптастыру арқылы жетуге болады [1].

Жалпы білім беретін қазақ мектептерінің оқушыларына ұлттық тәрбие берудің және оған болашақ мұғалімдерді дайындаудың бағдарлы идеялары еліміздің тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2030» халыққа жолдауында: «...жаңа жағдайларға сай біздің бәрімізді алаңдататын мәселе – білімді, кәсіби даярлығы бар адам тәрбиелеу ғана емес, қоғамдық өмірдің барлық саласында ұлттық және дүниежүзілік құндылықтарды қабылдауға қабілетті, рухани және әлеуметтік-адамгершілік мүмкіндігі мол тұлғаны қалыптастыру болып табылады», - деп атап

көрсетті. Сондай-ақ Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында «Білім беру жүйесінің міндеттері: ...азаматтық пен елжандылыққа өз Отаны – Қазақстан Республикасына сүйіспеншілікке, мемлекеттік рәміздерді құрметтеуге, халық дәстүрлерін қастерлеуге, қазақ халқы мен республиканың басқа да халықтарының тарихын, әдет-ғұрпы мен дәстүрлерін зерделеуге тәрбиелеу» деген жолдар бар [2].

Елбасымыздың халыққа Жолдауын ұлттық білім берудің және ұлттық тәрбиені жүзеге асырудың бағытын анықтайтын құжат десек, білім беру салаларының міндеті – ұлттық және адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке тұлғаны қалыптастыру, дамыту және кәсіби шыңдау, деп түсінсек, онда, осы міндетті іске асыратын жалпы білім беретін қазақ мектебі үшін, деонтологиялық даярлығы жоғары жетілген маман дайындау – бүгінгі күннің көкейкесті мәселесі. Қазақ мектептеріне ұлттық тәрбиеден рухани нәр алып, кәсіби парыздылық сана-сезімі жоғары дамыған ұстаз қажеттілігі күмән тудырмайды [3].

Деонтология (парыздану) бұл педагог қызметкерлеріне жоғары гуманистік, моральдық-этикалық талаптар, кәсіби деңгейін ұдайы жетілдіру, патриотизмге тәрбиелеу мен қалыптастырудың, халыққа, өз ісі мен парызына берілгендік негізі болып табылады. [4]

Деонтология (гр. deon – қажеттілік және logos ілім; қажеттілік туралы ілім) – этиканың парыз, жалпы қажеттілік туралы (ізгілік талаптары білдіретіннің барлығы) қарастыратын білім. Терминді алғаш Бентам жалпы ізгілік теориясын белгілеу үшін қолданған [5].

Деонтология – парыз, міндет мәселелерімен айналысатын этиканың бір бөлігі. Деонтология әлеуметтік-тарихи, мәдени дәстүрлерге қажетті адамдардың мінез-құлқын зерттейді [6].

Бірақ, өкінішке қарай, ЖОО-ларда студенттердің деонтологиялық ғылымды игеруіне жеткілікті көңіл бөлінбейді, соның салдарынан жоғары оқу орындарының түлектері деонтология туралы қарапайым ұғымның өзі түйсіне бермейді. Деонтологиялық тәрбие мен кәсіби білім беру бір-бірімен іштей байланысты. Моральдық-этикалық нормалар, ережелер мен талаптар дәрігердің сырқатпен, оның отбасымен және туыстарымен, жұмыста қызметкерлермен, әріптестерімен және жұртшылықпен өзара қарым-қатынасының күрделі ілімін игермейінше жүзеге аспайды [7,8,9].

Әрбір ғылымға өзінің пәндік аясын нақтылауға бағытталған дифференциация үдерісі тән екендігі мәлім. Алғашында ол барлық ғылыми салада дамиды: медицина, педагогика, психология, әлеуметтану және т.б. Бұл үдерістің түрлі саладағы мамандық иелерінің кәсіби парыз мазмұнына байланысты деонтологияға да тиісті, мына салаларын атап айтуға болады:

– педагогикалық деонтология – ұстаздың кәсіби парызына сәйкес мінез-құлқы туралы ғылым [10] (К.М. Левитан, Г.М. Кертәева, Г.А. Қараханова, А.Е. Күдерина, Д.Д. Есімова, Ү.А. Ажигалиева және т.б.);

– медициналық деонтология – медицина қызметкерлерінің көмек сұрап келген адамдарға қатысты құқылық, кәсібилік, моральдық міндеттері мен тәртіп ережелері туралы ілім [11] (А.Ф. Билибин, Б.Е. Вотчал, Ф.П. Гааз, А.А. Грандо, Н.Н. Пирогов, И.С. Сук, Н.В. Эльштейн және т.б.);

– психологиялық деонтология – «көмек ұсынушы – көмекті қабылдаушы» сияқты өзара әрекеттесудің, жәрдемдесуші мамандардың моральдық сенімділігін қамтамасыз ететін тұлғаның психологиялық тетіктерінің этикалық аспектілерін зерттейді [12]. (М.А. Гулина, А.А. Крылов, И.В. Силуянова, А.И. Юрьев т.б.);

– әлеуметтік деонтология – әлеуметтік қызметкердің іс-әрекеті мен мінез-құлқы принциптерін және кәсіби-этикалық нормаларын зерттейді [13] (Л.М. Анисимова, Н.Ю. Гурьевич, Л.П. Козыревская, Д.П. Котов, Г.П. Медведева, т.б.);

– құқықтық деонтология – заңгердің кәсіби мінез-құлқы кодексі жөнінде жинақталған мағлұматтар жүйесін белгілейтін заң ғылымдарының бір саласы ретінде анықталады [14] (Н.М. Блохин, В.М. Горшенев, Ю.А. Романов, т.б.);

– журналистік деонтология – журналистің кәсіби мінез-құлқы, парыздылық талаптарының, нормаларының, принциптерінің жүйесі ретінде; БАҚ қызметкерлерінің жауапты мінез-құлқының құқықтық және этикалық нормаларының жиынтығы ретінде, журналистік парыздылық пен міндеттемелер және осы міндеттемелерді олардың қандай деңгейде ұғынуына қарамастан орындау нормалары ретінде (Е.П. Прохоров, Ю.М. Батулин, Я.Н. Засурский, К. Крисченс, М. Трейбер, К. Норденстренг және т.б.) анықталады [9].

Халық педагогикасы құралдарының тәрбиедегі маңызы мен мүмкіндіктеріне классикалық педагогиканың өкілдері мен ағартушылары баса назар аударған. Ол туралы Я. А. Коменский, А.С. Макаренко, И.Г. Песталоцци, Ж.Ж. Руссо, К.Д. Ушинский, С.Т. Щацкий, Ы. Алтынсарин, А. Байтұрсынов, М. Жұмабаев, А. Құнанбаев, Ш. Уәлиханов т.б. келелі ой-пікір білдірген [3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13].

Бірқатар ғалымдар (Қ.М. Кертәева, К.М. Левитан), педагогикалық деонтологияны ғылым екенін және кәсіптік білім, тәрбие беру саласында қажеттігін теориялық тұрғыда және практика жүзінде дәлелдеп, оның тәрбиедегі мәні мен мазмұнын жан-жақты ашып көрсетті [14; 15].

Бүгінгі күні Қазақстанда жас ұрпақты жоғары ізгілікке, адамгершілікке халықтың мәдени мұрасын, халықтық педагогика құралдарын пайдалану арқылы тәрбиелеу мәселесін көрнекті ғалымдар С.Қ. Әбілдина, А.Е. Дайрабаева, А.А. Данилов, А.Қ. Қисымова, З.М. Магомедова, Г.А. Мұратбаева, Ж.Б. Сәдірмекова, Р.Ә. Сқақова, Р.К. Тлеубекова, Ұ.Т. Тленова, А.Л. Шаалы және т.б. зерттеу еңбектерінде қарастырып тың нәтижелер алғандығы белгілі.

Этнопедагогиканың әдіснамалақ-теориялық негіздерін айқындау бойынша Р.М. Айтжанова, М.Х. Балтабаев, Қ.Б. Блеев, Г.Н. Волков, Қ.Б. Жарықбаев, Е. Жұматаева, С.Қ. Қалиев, К.Ж. Қожахметова, Ш.Б. Құлманова, Ж.Ж. Наурызбай, Л.С. Сырымбетова, Ш.Т. Таубаева, С.А. Ұзақбаева, Қ. Меңлібаев, Қ. Қ.Шалғынбаева т.б. зерттеулер жүргізіп, өз еңбектерінде этнопедагогика ғылымының қалыптасуы мен дамуы, халықтық педагогика құралдарының ұрпақ тәрбиесіндегі атқаратын ролін, мүмкіндіктерін қарастырғанымен, аталған еңбектерде деонтологиялық мәнде ашылмаған.

О.С. Богданова, И.А. Каиров, И.С. Марьенко, И.Ф. Харламов, Н.Д. Хмель т.б. з еңбектерінде адамгершілікті әлеуметтік-педагогикалық құбылыс ретінде оқып-үйренуге болады деген болжамды дәлелдейді.

Жоғары оқу орындарында оқу-тәрбие процесін жетілдіру, болашақ мамандарға тәлім-тәрбие беру мәселелерін зерттеуде елеулі үлес қосқан қазақстандық ғалымдар Қ.М. Арынғазин, Қ.Ж. Аганина, Ш.А. Әбдраман, Б. Әбдікәрімұлы, С.Ә. Әбдіманапов, Ғ.З. Әділғазин, Е.З. Батталханов, В.В. Егоров, З.А. Исаева, С.Т. Каргин, А.А. Қалыбекова, М.С. Мәлібекова, Г.Ж. Меңлібекова, Б.К. Момынбаев, Н.Ә. Мыңжанов, М.Н. Сарыбеков, А.П. Сейтешев, Г.М. Храпченков, Л.А. Шкутина т.б. еңбектерін ерекше атап өтуге болады.

Әр кездегі ғалым-педагогтардың қалыптастырған идеяларын, пікірлерін, тұжырымдарын салыстыра қарастырып, халқымыздың ұлттық сипат, ерекшелігіне сай келетінін, тұрмыс-тіршілігіне жақынын, мәдениетіне сәйкес, салт-дәстүрмен қабысып жатқандарын алуға тырыстық. Адамзаттың рухани байлығы боп саналатын білім-ілім мен мәдениеттің жаңа парадигмаға сәйкес білім – ғылым – менталитет – сана – сезім – парыз – міндет – борыш арасындағы заңды байланыстылықтарды қарастыра отырып, ұлттық мәдениет дәстүрі мен қазақи мінез-құлықты дамыту негізі, халықтық бай тәжірибеге сүйене отырып болашақ мұғалімдердің деонтологиялық даярлығын қалыптастыру проблемасы қарастырылады.

Әдебиеттер

1. Қазақ Республикасының «Білім туралы» заңы // Егемен Қазақстан. 2007. – 11 маусым.
2. Қазақстан Республикасының 2011-2015 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы
3. «Саламатты Қазақстан» деп аталатын республиканың денсаулық сақтау саласын дамытудың 2010 жылдан 2015 жылға дейінгі мемлекеттік бағдарламасы
4. Словарь иностранных слов// Н.Г. Комлеваның ред. Бойынша – М., 2006.
5. Оксфордский толковый словарь. – Киев, 2002.
6. Словарь по этике/ И.Конның ред. бойынша – М., 1990.
7. В.В. Самойленко История медицинской деонтологии. – М., 1998.
8. Е. Барштейн Что должен знать врач-стахановец// Правда. – М., 1998.
9. Е.П.Прохоров, Журналистика и демократия. – М., 2001
10. Ғ.М. Кертәева Ұстаз қызметіндегі педагогикалық деонтология. – Монография. Алматы: «Ғылым» ғылыми баспа орталығы, 2002, – 224 б.
11. Медицинская энциклопедия// А.Ф.Билибина, А.А. Грандо және т.б. ред. бойынша – М., 1994.
12. Волков Г.Н. Этнопедагогика. Под ред И.Т. Огородникова. Чебоксары, 1994. – 376 с.
13. Жарықбаев Қ. Әдеп және жантану. Ұлттық тәлім-тәрбие хрестоматиясы. Алматы, 1996. – 225 б.
14. Жұматаева Е. Қазақстан майдангер жазушыларының шығармалары арқылы оқушыларға патриоттық тәрбие беру. Пед. ғыл. кан...дис. – Алматы, 1995. – 165 б
15. Қалиев С. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы. Алматы, 1998. – 325 б.

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҒЫЛЫМИ НЕГІЗДЕРІ

SCIENTIFIC FOUNDATIONS OF THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF FUTURE TEACHERS

Болашақ маманды кәсіби құзыретті, өзі ісіне шебер етіп даярлау, сондай-ақ білім беру саласының сапалық көрсеткішін жоғарылату мен жетілдіру мәселелері еліміздің бірқатар маңызды мемлекеттік құжаттары мен заң актілерінде көрініс тапты. Атап айтқанда, ҚР-ның «Білім туралы» Заңында білім беру жүйесі- ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылыми мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіптік шындауға бағытталған сапалы білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологияларын, кредиттік, қашықтықтан оқыту, ақпараттық технологияларды енгізу және оны тиімді пайдалану алдағы талаптар қатарына көрсетілсе, қазіргі заман талабына сәйкес педагогқа өз мамандығына сай кәсіби құзыретті болу, оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру мен жаңа педагогикалық технологияларды үздіксіз түрде меңгеру міндеттері жүктелген [1].

ҚР-ның «Білім туралы» Заңында 1-бабында: «Білім беру-имандылық, зияткерлік, мәдени, тәндік жағынан дамыту және кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру мақсаттарында жүзеге асырылатын тәрбиелеу мен оқытудың үзіліссіз процесі»- деп атап көрсетілсе, «кәсіптік білім- білім алушылардың белгілі бір салада кәсіптік қызметті жүргізуіне және нақты кәсіп немесе мамандық бойынша жұмысты орындауына мүмкіндік беретін білімдерді, машықтарды, дағдыларды және құзыреттерді алуына бағытталған білім беру түрі» ретінде қарастырылған. Сонымен қатар, заңнамада педагог жұмыскердің негізгі міндеті ретінде: өзінің кәсіптік құзыреті саласында тиісті теориялық және практикалық білімді және оқыту дағдыларын меңгеруге, сондай-ақ, білім алушылардың өмірлік дағдыларын, құзыретін, өздігінен жұмыс істеуін, шығармашылық қабілеттерін дамыту міндетін орындау тапсырылған [2].

Елбасы Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан-2050» стратегиясы-қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Болашақта өркениетті дамыған елдердің қатарына ену үшін заман талабына сай білім қажет. Қазақстанды дамыған елдердің қатарына жеткізетін, терезесін тең ететін-білім» екенін айта келіп, ол үшін «Бізге экономикалық және қоғамдық жаңару қажеттіліктеріне сай келетін осы заманғы білім беру жүйесі қажет», - деп білім беру жүйесін жетілдіру ісін алға қойған болатын [3].

Еліміздегі 2005-2010 жылдарға арналған білім беруді дамытудың Мемлекеттік бағдарламасында өз ісін жетік білетін, кәсіби білігі мол мамандардың қажет етілуіне байланысты жоғары мектеп алдына білім сапасын арттыру және әлемдік деңгейде бәсекеге қабілетті мамандар дайындау міндеттері қойыла отырып, Мемлекеттік бағдарламаны іске асырудың нәтижесі ретінде «кәсіби міндеттерін дербес әрі шығармашылық тұрғыдан шешуге, кәсіби қызметтің тұлғалық және қоғамдық маңызын түсінуге, бәсеке қабілетті маманды қалыптастыруды қамтамасыз ететін білім беруді басқарудың тиімді жүйесі құрылатын болады» делінген [4].

Демек, бүгінгі күнде болашақ мамандардың кәсіби құзыретті болуы аса маңызды, әрі өзекті мәселе. Жалпы, зерттеу нысанымызға алынған «кәсіби құзыреттілік» педагогикадағы аса күрделі және көпқырлы түсініктердің бірі. Аталған ұғым философияда, педагогика мен психология, элеуметтану, кәсіби білім берудің теориясы мен әдістемесі және тағы да басқа гуманитарлық ғылымдарда әр қырынан қарастырылады.

Зерттеу жұмысы барысында педагогикалық-психологиялық әдебиеттерді сараптау нәтижесінде «құзырет», «құзыреттілік» «кәсіби құзыреттілік» түсініктерінің мәні мазмұнына, құрылымына жан-жақты талдау жасалды. Кәсіби құзыреттілік ұғымының мәнін айқындау үшін оларды әр қырынан зерттеу, нақтылау және жалпы логикалық ұғымға біріктіруді жүзеге асыру қажет болады.

Сонымен, «құзыреттілік» түсінігі алдымен дамыған елдердің білім беру жүйесінде болашақ маманның кәсіби сапасы ретінде пайда болды. ХХ ғасырдың 50-60 жылдарында АҚШ-та орнаған элеуметтік-экономикалық дағдарыстан шығудың бір жолы ретінде топтық жұмыс пен конфликтілерді тиімді басқару үшін ғалымдар әртүрлі саладағы мамандардың кәсіптік сапаларын зерттей бастады.

Көп жағдайда елде орнаған көптеген сәтсіздіктердің негізгі себебі білім беру ұйымдарының біліксіздігінен, мамандарды кәсіптік даярлау мазмұнының ескіргендігімен түсіндірілді.

Осы кезден бастап американдық ғалымдар маманның педагогикалық құзыреттілігіне мән беріп, жоғары мектептің оқытушысына кәсіптік іс-әрекетті нәтижелі орындау үшін қажетті кәсіптік сапалар мен құзыреттіліктерді анықтай бастады [5].

«Құзырет» термині латынның «compete» деген сөзінен шыққан, тікелей аударғанда «білу», «жасай алу» деген мағынаны білдіреді. Соңғы кездерде ғылымның әртүрлі саласында құзырет, құзыреттілік, құзыреті (өз саласын жетік, терең білетін маман деген мағынада) және т.б типтес сипатта қолданылып келеді.

С. Ожегов сөздігі бойынша құзырет – қандай да бір істі жүргізетін жеке адамның, мекеменің мәселелерді шешуге, іс-әрекетті орындауға, бір нәрсені істеуге құқықтылық мүмкіндігін көрсетсе, құзыреттілік түсінігі белгілі бір кәсіби қызметке байланысты, «қандай да болсын мәселеден хабардарлық, шешім қабылдаудағы беделділікті» білдіреді.

Педагогикалық-психологиялық зерттеулерге талдау жасау нәтижесінде «құзырет» терминіне қатысты ең жиі кездесетін анықтамаларды топтастыруға әрекет жасадық, олар [6];

– Құзырет – маманның меңгерген білімін, оқу іскерліктері мен дағдыларын, әрекет тәселдерін өмірде тәжірибелік және теориялық міндеттерді шешу үшін пайдалануы;

– Құзырет – пайда болған мәселелер мен міндеттерді жедел түрде шешуге мүмкіндік беретін, түсініктілік жүйесін және оған сәйкес сыни ойлауды талап ететін, тәжірибелік әрекеттерді жүзеге асыруға қабілеттілік;

– Құзырет – адамның өзінің іс-әрекет саласына сай іскерліктер мен дағдыларды меңгеруі.

Құзыреттілік (латынның competentis – бейім сөзінен) – белгілі бір сала бойынша жан-жақты хабардар болу мағынасын бере отырып, оқу пәнін оқыту үдерісінде қалыптасатын білім, іскерліктер мен дағдылар жиынтығы, сондай-ақ, қандай да бір қызметті орындау алу қабілеттілігі болып табылады. Аталған ұғым әдетте белгілі бір әлеуметтік-кәсіби статус иесіне байланысты қолданылады және оның сол істі атқарудағы түсінігі, білімі, іскерлігінің орындалуға тиіс мәселенің нақты өз деңгейінде шешілуімен сәйкестілігі арқылы сипатталады [7].

Педагог-психолог маманның кәсіби құзыреттілігі «білім», «іскерлік» және «дағды» сияқты ұғымдардың жиынтығын қамти отырып, болашақ мамандардың шығармашылық іс-әрекет тәжірибесі мен құндылық бағдарларының жүйесін де көрсетеді. Жалпы, болашақ маманның құзыреттілігі оның маңызды кәсіби сапасы ретінде оқыған материалды топтастыра, құбылыстарды, заңдылықтарды шығармашылықпен пайдалана отырып өзгерте алатын саналы қызметі рөлін атқарады [8].

Демек, кәсіби құзыреттілік – бұл алынған білімдер мен іскерліктерді іс-жүзінде, күнделікті өмірде қандай да бір практикалық және теориялық мәселелерді шешуге қолдана алу қабілеттілігі. Ал, оқытудағы құзыреттілік білім беру нәтижесі ретіндегі оқыту сапасын қамтамасыз етеді, ал ол өз кезегінде кешенді әдіс-тәселдерді жүзеге асыруда, оқыту сапасын бағалаудың біртұтас жүйесін құруды талап етеді.

Жалпы алғанда, педагогика және психологиядағы болашақ маманның кәсіби құзыреттілігі мәселесі шетелдік ғылыми-зерттеу жұмыстарында жан-жақты зерттелінген. Педагог-психолог мамандардың кәсіби құзыреттіліктерін жоғары оқу орны жағдайында қалыптастырудың жолдары мен әдістемесін анықтау үшін, алдымен осы мәселе төңірегінде зерттеген шетелдік және отандық ғалымдардың еңбектерінде шолу жасауды жөн көрді [9].

Америка және Батыс Еуропада, көршілес Ресейде болашақ маманның кәсіби құзыреттілік мәселесі әр қырынан, жан-жақты зерделенген. Бұл жөнінде отандық ғалым Ш. Таубаеваның зерттеулеріне сүйенсек, бірқатар шетелдік ғалымдардың (Britell G.K, Blank W.E) еңбектерінде «кәсіби құзыреттілік» түсінігі маманның өзіне жүктелген қызметін орындау алу қабілеті немесе өз міндетін атқарудағы теңдік жағдайы ретінде сипатталады.

Американдық ғалымдар болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін бірнеше бағыттарға бөліп қарастырады:

- тұжырымдамалық құзыреттілік (мамандық теориялық негізін білу);
- инструментальды құзыреттілік (базалық іскерліктерді меңгеру);
- интегративті құзыреттілік (теория мен практиканы байланыстыра алу);
- мазмұндық құзыреттілік (тәжірибеге жүзеге асатын әлеуметтік, экономикалық және мәдени ортаның жағдайын түсіну);
- бейіндік құзыреттілік (кәсіпке қатысты жаңа құзыреттіліктерді меңгеруге дайын болу);
- тұлғааралық қарым-қатынас құзыреттілігі (коммуникацияның жазбаша және ауызша формаларын дұрыс қолдана алу).

1990 жылы Еуропа кеңесі құзыреттілікті стратегиялық, әлеуметтік, әлеуметтілік-лингвистикалық, тілдік, оқу құзыреттіліктеріне бөледі. Осы құзыреттіліктер соңғы жылдары кәсіби педагогтардың іс-әрекетіне байланысты қолданыла бастады. Еуропада «кәсіби құзыреттілік» термині, әдетте, белгілі бір әлеуметтік-кәсіби мәртебе иесіне байланысты қолданылады және оның сол істі атқарудағы түсінігі, білімі, іскерлігінің орындалуға тиіс мәселенің нақты өз деңгейінде шешуімен сәйкестілігі арқылы сипатталады [10].

Батыс Еуропа елдерінде кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру үшін педагогикалық және өндірістік практикаға көп мән беріледі. Ұлыбританияның жоғары оқу орындарының оқу-тәрбие үдерісінде студенттер теориялық дайындықтан өтеді, ал практикаға барғанда кәсіби іскерліктерін қалыптастыруға күш салынады. Кәсіби практика кезінде студенттер болашақ кәсіптік іс-әрекеттері мен құзыреттіліктері үшін қажет болып саналатын келесі іскерліктерді игеруге міндеттелінеді:

- коммуникативті іскерліктер;
- инструментальды іскерліктер;
- аналитикалық іскерліктер. [11]

«Құзыреттілік» және «құзырет» ұғымдары мәселесін жан-жақты талдап, осы бағытта ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізген шетелдік көрнекті ғалымдар қатарына Дж. Равен, Р. Уайт, Н. Хомский, А.В. Хуторский, В.И. Загвязинский, А.И. Мищенко, Н.В. Кузьмин, А.К. Маркова, И.А. Зимняя, А.А. Вербицкий, Л.М. Митина және т.б жатқызуға болады [12].

Кәсіби-педагогикалық құзыреттілік пен оның жекелеген түрлерінің жалпы мағынасы В.А. Адольфтың еңбектерінде, педагог мамандардың кәсіби құзыреттілігі мәселесі К.А. Абульханова, Л.И. Мищенко, М.В. Прохорова, Е.И. Рогов, В.А. Слостенин және т.б еңбектерінде көрініс тауып, әртүрлі бағытта зерттелінді.

Ресей еліндегі болашақ мамандардың кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыру мәселесін бірнеше кезеңге жіктеуге болады. Ш.Таубаеваның еңбектеріне сүйсенсек, Ресейдегі кәсіби құзыреттіліктің зерттеліну кезеңдерін 4 топқа жіктеуге болады. Әр кезеңде ғалымдар кәсіби құзыреттілікті қалыптастырудың ғылыми-педагогикалық негіздерін әртүрлі бағытта қарастырады [13].

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2010-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. 07.12.2010 ж., ҚР Президентінің № 1118 Жарлығы, Астана.
2. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың 2012 жылғы «Қазақстан-2050 Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» Қазақстан халқына Жолдауы.
3. Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары. – Астана, 18.08.2010 ж., ҚР Білім және ғылым министрінің № 454 бұйрығы.
4. Сәйкес білім беру деңгейінің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты (Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы №1080, 2012 жыл 23-тамыз).
5. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. 27.07.2007 ж., №319-111 ҚРЗ. Астана. Ақорда.
6. Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. Жоғары кәсіптік білім. Бакалавриат. 050103 – Педагогика және психология мамандығы бойынша. ҚР МЖМБС 3.08.253 – 2006.
7. Кредиттік оқыту технологиясы бойынша оқу үдерісін ұйымдастыру ережелері (Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің бұйрығы №152, 2011 жыл 20-сәуір).
8. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың 2014 жылғы «Қазақстан жолы -2050: «Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына Жолдауы.
9. Оқу-әдістемелік жұмысты ұйымдастыру және жүзеге асыру Ережесі.-ҚР Білім және ғылым министрінің № 583 бұйрығы, 29 қараша 2007
10. Аймауытов Ж. Психология. – Алматы: Рауан, 1995. – 120 б.
11. Абай тағлымы. Құрастырған ф.ғ.д., профессор Н.Ғабдуллин. – Алматы: Жазушы, 1986. – 426 б.
12. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – Л., 1987. – 264с.
13. Ахтаева Н.С. Теория и практика психологической подготовки преподавателя вуза: Монография.: Изд. «Ұлағат» Каз НПУ им. Абая. – Алматы, 2011. – 327 с.

К ВОПРОСУ О ВЛИЯНИИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ОСНОВ ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ НА РАЗВИТИЕ МОЛОДЕЖИ

TO THE QUESTION OF THE INFLUENCE OF THE PEDAGOGICAL BASIS OF SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION ON YOUTH DEVELOPMENT

Современное общество переживает в настоящее время духовно-нравственный кризис. Сложившееся положение является отражением перемен, произошедших в общественном сознании и государственной политике. Сведенные к минимуму оказались духовно-нравственные обучающие и воспитательные функции действующей системы образования. Следствием этого стало то, что совокупность ценностных установок, присущих массовому сознанию во многом деструктивна и разрушительна с точки зрения развития личности, семьи, общества и государства [1].

Во все времена воспитание в семье являлось основой формирования в человеке духовного и нравственного начала и от того, как протекал процесс семейного воспитания, определялись последующие тенденции в развитии личности. Хотя в настоящее время семья как социально-воспитательный институт общества не справляется с выполнением исторически возложенной на нее функции, все же никакой другой социальный институт не способен подменить ее собой в деле воспитания подрастающего поколения. Об этом свидетельствует и статистика: воздействие семьи на ребенка сильнее, чем влияние таких факторов, как школа, средства массовой информации, улица. Оно составляет 40 %, средств массовой информации – 30, школы – 20, улицы – 10 % [5].

В настоящее время налицо тот факт, что казахстанское общество переживает духовно-нравственный кризис [5]. Сложившаяся ситуация является отражением перемен, произошедших в общественном сознании и государственной политике. Сведенным к минимуму оказалось также духовно-нравственное воспитание в семье, хотя именно в семье закладываются зачатки духовности, морали, нравственности, понятия об общественных нормах и запретах. Поэтому можно сказать, какой духовно-нравственный фундамент заложен в ребенке в начале его формирования, таково и будет его дальнейшее развитие как личности. Семья – это особого рода коллектив, играющий в духовно-нравственном воспитании ребенка основную, долговременную и важнейшую роль. Под духовно-нравственным воспитанием детей в семье понимается процесс целенаправленного воздействия на формирование, становление и развитие духовно-нравственных качеств ребенка, являющихся основой культуры личности [5]. Под духовной составляющей в социально-воспитательном процессе в таком случае будет пониматься содействие в освоении ребенком системы ценностей и идеалов, а также формирование на этой основе определенной личностной мировоззренческой позиции. Нравственная же составляющая направлена на содействие в развитии чувств, отношений и поведения, отражающих мировоззренческую позицию в социальной деятельности ребенка: во взаимоотношениях с родителями, близкими и обществом в целом.

В зависимости от возраста ребенка социально-воспитательные задачи, стоящие перед родителями, меняются, поэтому необходимо вырабатывать подходы в воспитании ребенка, учитывая возрастной критерий. Семья оказывает социально-воспитательное воздействие на ребенка с момента его рождения. Способы кормления и ухода, общий режим, характер обращения матери с младенцем, взаимоотношения супругов и общий климат в семье – все это влияет на формирование в ребенке духовно-нравственных потребностей. Лишенный чувства любви человек не способен уважать своих близких, сограждан, Родину, делать людям добро. Ребенок, даже еще не умея говорить, не осознавая речь и поступки взрослых, уже понимает, «улавливает» моральный климат семейного окружения и по-своему реагирует на него. Атмосфера любви и сердечной привязанности, чуткости, заботливости членов семьи друг о друге оказывает сильнейшее влияние на детскую психику, дает широкий простор для проявления чувств ребенка. Воспитателями малыша наряду с матерью и отцом являются все члены семьи, независимо от того, осознают они это или нет. Поведение каждого из них постоянно привлекает внимание маленького ребенка и влияет на его развитие. Роль этих факторов особенно усиливается, когда малыш начинает ходить и овладевает речью, в связи с чем расширяются возможности его активного физического и духовного контакта с окружающим миром. Этот новый этап детской жизни выдвигает родителям первые важные педагогические задачи. Первая из них – установить единый подход к ребенку. Разногласия в педагогических требованиях взрослых выбивают

ребенка из колеи, а порой приучают его добиваться своего, используя разногласия старших. Когда же взрослые поступают разумно и согласованно в своих решениях, дети, как правило, подчиняются безоговорочно.

В дошкольном возрасте детская активность стремительно растет, обгоняя приобретение ребенком соответствующего жизненного опыта, что создает для него опасности, которые не всегда могут быть устранены надзором старших. Важно уже в этом возрасте развивать в детях способность подавлять те желания, которые имеют отрицательный характер, сдерживать свою активность, когда она переходит допустимые рамки. Такое педагогически правильное торможение не только не мешает, но и способствует развитию в детях самостоятельности и дисциплинированности. Таким образом, в дошкольном возрасте у ребенка вырабатываются первые представления о добре и зле, чувстве справедливости, элементарных формах поведения, уважения к родным и близким, обществу. При этом важны реальные жизненные отношения как в собственной семье, так и с другими детьми, взрослыми. Все это в конечном итоге составит фундамент его духовно-нравственной культуры.

Поступление в школу – большое событие в жизни ребенка и семьи. Прежде всего это значит, что социально-воспитательный процесс одновременно будет происходить в нескольких институтах: в семье, образовательном учреждении, учреждениях дополнительного образования, детских оздоровительных лагерях и т. д. Это ни в коем случае не должно умолять воспитательную роль семьи, но в данный возрастной период ее влияние должно согласовываться с влиянием школы и других социальных институтов. В то же время существенно изменяются педагогические задачи семьи в плане воспитания, в связи с тем, что основным содержанием детской жизни становится повседневная и планомерная учебная деятельность, в процессе которой дети усваивают не только знания, у них воспитываются трудолюбие, прилежание, характер. Нужно помнить, что дети в образовательном учреждении не только учатся, но и живут коллективной жизнью, участвуют в общественно полезной деятельности, вступают в разнообразные отношения с учителями, сверстниками и т. д. В свою очередь и семья взаимодействует с образовательным учреждением, семьями других детей и т.д. Родители обязаны быть в курсе событий школьной жизни, научить ребенка правильно разбираться в своих и чужих ошибках, жить и работать в коллективе.

Окончание начальной школы знаменует особый новый этап в воспитании и обучении детей. Он связан с новой ступенью их возрастного развития, переходом от детства к отрочеству. Зачастую родители отмечают трудности в воспитании детей в этом возрасте, жалуясь на чрезмерные выходки, которые иногда граничат с хулиганством. Таким образом, перед подростком возникают новые задачи: справиться с повышенными требованиями учебной деятельности, выбрать разумное направление своей бурно растущей активности, по-новому организовать свою деятельность и подчинить ее своей воле. В данном возрастном периоде дабы не поддаться негативному влиянию среды, важным методом воспитания, по мнению В.А. Сухомлинского, является запрещение. Оно предупреждает многие недостатки в поведении, учит детей разумно относиться к своим желаниям. Желаний у детей и подростков много, но все их невозможно и не нужно удовлетворять [6].

Юность – пора активного самоопределения формирующейся личности. Юношу и девушку волнуют многие серьезные вопросы: как найти свое место в жизни, выбрать любимое дело, как стать настоящим человеком и гражданином и т.п. Со старшими детьми В.А. Сухомлинский советует размышлять вслух, обращаться за советом. Такая непринужденность утверждает доверие, чистосердечность, искренность, сближает взрослого и ребенка, открывает путь в его духовный мир [3]. Столь же внимательно следует относиться к духовно-нравственному воспитанию юношей и девушек, продолжая формировать в них базовые духовные ценности, нравственные качества, нравственный облик, нравственную позицию и т.д. Только при уверенности ребенка в родительской любви возможно правильное формирование психического мира человека, воспитание духовных ценностей и нравственного поведения [4].

Возникновению отрицательных факторов в воспитании детей способствуют кризисные явления в жизни семьи.

1. Разрушены нравственные представления о браке и семье:

– супружеские отношения в современном мире перестали быть выражением жертвенной любви и духовного единства.

2. Повреждены устои семьи:

- фактически полностью разрушена иерархия семейных взаимоотношений;
- утрачен традиционный уклад семейной жизни;
- нарушены родовые и семейные связи между поколениями.

3. Утрачено традиционное восприятие родительства и детства:

– культ жизненного успеха, материального благополучия, профессионального и общественного роста привел к катастрофическому падению социального престижа материнства и отцовства.

4. Деформация коснулась и сферы семейного воспитания:

– утратилось традиционное понимание семейного воспитания как жертвенной родительской любви, труда и усилий, направленных на установление духовной общности с детьми;
– большинство родителей стремятся «откупиться» от личного общения с ребенком дорогими подарками, компьютерной и иной техникой, лишая детей живого участия, поддержки.

5. Следствием кризиса семьи являются многочисленные проблемы детства:

– чрезвычайно велик процент детей с отклонениями от нормы в состоянии здоровья, эмоционально-волевого развития и поведения, большая часть проблем спровоцирована нарушением внутрисемейных родительских и детско-родительских отношений.

6. Современное общество утратило представление о духовности и нравственности:

– массовая культура и средства массовой информации стали орудием нравственного растления, они пропагандируют насилие, цинизм в сфере семейных отношений и семейного воспитания [1].

В настоящее время семья особо нуждается в помощи со стороны общества и государства. В основу всей работы по социально-воспитательному сопровождению семьи, несомненно, должен быть положен системный подход. Отметим, что в логике системного подхода процесс сопровождения семьи может быть осуществлен на различных уровнях взаимодействия государства и общества с семьей, в частности, на уровне общеобразовательного учреждения. Логика системного и комплексного подхода к проблеме социально-воспитательного сопровождения семьи на уровне образовательного учреждения позволяет выделить ряд направлений, структурирующих деятельность по решению этой проблемы. Можно выделить семь направлений системы работы по педагогическому сопровождению семьи:

I. Содержательное направление, включающее разработку содержания, форм и методов интегрирования ценностно-значимой педагогической компоненты в практику современного семейного воспитания.

II. Социально-педагогическое направление, предполагающее реализацию системы просветительских и социально-педагогических мероприятий, адресованных различным категориям семей:

1. Семьям, переживающим разные периоды развития: а) молодым супругам, родителям детей-дошкольников; б) родителям младших школьников; в) родителям подростков; г) бабушкам и дедушкам.

2. Семьям, требующим повышенного внимания и нуждающимся в особой помощи: а) многодетным; б) малоимущим; в) неполным; г) имеющим детей-инвалидов; д) с трудновоспитуемыми подростками; е) имеющим одаренных детей.

3. Семьям группы риска, неблагополучным, асоциальным семьям.

III. Программно-структурное направление, предполагающее разработку содержания педагогического сопровождения семейного воспитания в рамках последовательных этапов:

1) просвещения родителей (этот этап предполагает в первую очередь осуществления всеобща родителей в вопросах развития и духовно-нравственного воспитания детей);

2) организации совместной деятельности семей.

IV. Направление кадрового обеспечения системы, определяющее разработку и осуществление подготовки, повышения квалификации и переподготовки специалистов для работы по организации педагогического просвещения родителей, психолого-педагогическому сопровождению семейного воспитания.

V. Организационно-политическое направление, оценивающее и реализующее возможности включения мер по просвещению родителей и поддержке в плане духовно-нравственного воспитания детей в различные существующие и вновь создающиеся программы регионального, муниципального и школьного уровней.

VI. Экономическое направление, включающее определение объемов и источников материального стимулирования и финансирования деятельности по педагогическому просвещению родителей и комплексной поддержке семьи.

VII. Управленческое направление. Управление системой дает возможность подготовить, привлечь к работе и объединить в решении общих задач содействия восстановлению культуры семейного воспитания все службы и отдельных специалистов, работающих с родителями (и семьей в целом) в конкретных образовательных учреждениях, при содействии учреждений [5].

Родители составляют первую общественную среду ребенка. Они являются образцами, на которые ребенок ориентируется ежедневно. Личности родителей играют существеннейшую роль в жизни каждого человека. Цель и мотив воспитания ребенка – это счастливая, полноценная, творческая, полезная людям, а значит духовно-нравственно обогащенная жизнь этого ребенка. На созидание такой жизни и должно быть направлено семейное воспитание.

Литература

1. Менлибекова Г.Ж., Исмаилова Г.М. «Влияние современных медиа тенденций на нравственное развитие молодежи» Международная научно-практическая конференция «Состояние и перспективы развития медиаобразования в Казахстане в контексте интеграционных процессов». 26 ноября 2016 г. Астана, ЕНУ. – С.143-147.
2. Данилюк Ю.К. Духовно-нравственное воспитание в традиционной форме [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.oodvrs.ru/articleindex.php>. – Загл. с экрана.
3. Любичина М.И. В.А. Сухомлинский о воспитании детей / М.И. Любичина. – Л. : Просвещение, 1974. – 328 с.
4. Педагогика школы / под ред. Г.И. Щукиной. – М. : Просвещение, 1977. – 387 с.
5. Потаповская О.М. Семейное воспитание [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.orthedu.ru/vospitan/potapovsk1.htm>. – Загл. с экрана.
6. Сухомлинский В. А. Избранные педагогические сочинения / В.А. Сухомлинский. – М. : Просвещение, 1980. – 258 с.

УДК: 371

А.Б.Аманбекова¹, М.Б.Баймуханбетова²

¹Alikhan Bokeikhan University, г.Семей

²Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, gm-1978@mail.ru

КОНСУЛЬТАЦИОННОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГОВ КАК ФАКТОР ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

CONSULTING SUPPORT OF INNOVATIVE ACTIVITIES OF TEACHERS AS A FACTOR OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT

В условиях модернизации казахстанской системы образования значительно повышаются требования к уровню профессионального развития педагогов. Понимание постдипломного образования взрослых как опережающей сферы, обеспечивающей профессиональное развитие педагогов и инновационное развитие других сфер общественной практики, с неизбежностью вызывает изменения в структуре и содержании деятельности специалистов системы образования и требует освоения ими новых средств и методов работы [1].

Как показал анализ опыта становления нового педагогического профессионализма в системе постдипломного образования, процесс освоения инновационных способов и техник происходит медленно и неэффективно. Использование традиционных подходов и выработанных годами стандартных образцов неотрефлексированной деятельности детерминирует формирование у педагогов привыкания к работе с этими неадекватными образцами деятельности и, как следствие, практически не происходит осмысления собственных средств, методов и образцов инновационной деятельности.

По мнению ученых, смысл образования взрослых на этапе послевузовского обучения состоит в создании условий для перехода образования в самообразование, обучения в самообучение, развития в творческое саморазвитие личности.

В связи с этим становится понятно, что в инновационных педагогических системах традиционные образцы деятельности при управлении изменяющейся ситуацией должны использоваться в качестве средств, а не в качестве исходного материала. Только в этом случае продуктом управления становятся способы построения практики инновационного образования, по мнению В.И. Слободчикова, создается «непрерывный рефлексивный контур» всей инновационной деятельности в целом и конкретного педагога в частности как необходимый компонент инновационной системы и условие для ее инновационного развития [4].

Особая значимость консультационного сопровождения как непрерывной деятельности обусловлена особенностями развития открытых образовательных систем, требующего от персонала

образовательных учреждений гибкого реагирования на меняющуюся ситуацию, что делает необходимым постоянное участие педагогов в программах профессионального развития и оказание им консультационной помощи и поддержки в ситуациях затруднения.

Консультационное сопровождение инновационной деятельности педагогов призвано помочь педагогам определить «точки роста», осмыслить характер и последовательность необходимых изменений, преодолеть ситуации профессионального затруднения в создании, распространении и освоении (внедрении) новшеств. Смыслом деятельности консультантов по вопросам сопровождения инновационной деятельности педагогов является достижение существенных изменений в различных сторонах жизнедеятельности организации, иными словами, осуществление процесса ее инновационного развития.

Технологию консультационного сопровождения инновационной деятельности педагогов в системе постдипломного образования можно обозначить следующие термины консультационной модели становления профессионала-консультанта.

Качества личности как профессионала консультанта:

1) имеет целостную систему профессиональных и инструментально-технологических знаний;
2) умеет проектировать ситуации развития;
3) владеет технологией рефлексивного взаимодействия и создания учебно-профессионального сообщества;

4) обладает комплексом базовых способностей: способностью идентифицировать потребности и в соответствии с ними формировать управленческую задачу; способностью к лидерству и способностью воздействовать на других с целью интеграции совместной деятельности и удовлетворения интересов данного сообщества; способностью позиционного самоопределения; операционально-инструментальными способностями; рефлексивно-экспертными способностями;

5) по типу консультант-клиентских отношений, сложившихся в теории и практике консультативной деятельности, можно выделить три базовых функции консультанта: 1) разработка рекомендаций по конкретным изменениям в практике образования (консультант-специалист); 2) «выращивание» новых образцов деятельности (консультант-профессионал); 3) проведение экспертизы продуктов деятельности, определение методов выявления и решения организационных проблем (консультант-эксперт) [2].

Управленческая (рефлексивная) культура (2) – имманентное свойство личности, которое проявляется в его профессиональной деятельности. Критерии: продуктивность; умение определять и формировать цели; умение быть партнером; соответствие стиля управления конкретной ситуации, готовность к инновационной деятельности и т.д.

Коммуникативная деятельность (3) – деятельность общения и педагогического взаимодействия, в котором реализуется обмен другими деятельностями (исследование, конструирование, проектирование, учение, стратегирование и др.); связь между индивидами, основанная на взаимопонимании и поиске общих смыслов; создание комфортных условий деятельности субъектов образовательного процесса и оценка личностно-смыслового отношения.

Функции управления (4) – определенный вид управленческой деятельности, объективно необходимой для обеспечения целенаправленного воздействия на объект управления.

Контроль и оценка (5) – итоговая форма объемлющей рефлексивной деятельности, результат определения и анализа качественных и количественных характеристик управляемого объекта, а также непосредственно процесса управления, позволяющего педагогу стать консультантом-профессионалом-экспертом.

Сформированные качества личности педагога (1) стимулируют постоянное присутствие в его деятельности управленческой (рефлексивной) культуры (2), которая создается посредством коммуникативной деятельности (3), что заставляет отказаться от авторитарной позиции и осуществлять управленческие функции (4), ориентируясь на результат (продукт), подвергающийся проверке и оценке самой личностью (5).

Эффект профессионального развития понимается нами как интегральная характеристика уровня сформированности профессионализма, включающего рефлексивность и креативность педагога, позиционность, связанную с мотивацией и способностью к выполнению инновационной деятельности и групповому взаимодействию, принятию профессиональной позиции и умением проектировать ситуации развития [3].

Разработанная технология консультационного сопровождения инновационной деятельности педагогов в системе постдипломного образования позволяет формировать новую функциональную позицию педагог-консультант, способствующую в создании инновационных проектов и построении практики инновационного образования.

Литература

1. Менлибекова Г.Ж., Исмаилова Г.М. К вопросу о социальной компетенции будущего педагога-психолога «Вестник Евразийского гуманитарного института». Астана, № 1 2018. – С. 67-71.
2. Кадыржанов Р.К. Теория компетентности Эрика Эриксона //Философия в контексте глобализации. – Алматы, 2009. – С. 229-239.
3. Намазбаева Ж.И. Психологическая служба в вузе: учебное пособие. Алматы, 2011. – С. 65.4. Лазарев, В.С. Педагогическая инноватика / В.С. Лазарев, Б.П. Мартиросян. – М.: Просвещение, 2006.
4. Слободчиков, В.И. Очерки по психологии образования / В.И. Слободчиков. – 2-е изд., перераб. и доп. – Биробиджан: Изд-во БГПИ, 2005.

УДК: 376

А.Н.Амерханова, К.А.Айдарбеков
Alikhan Bokeikhan University, г.Семей, gm-1978@mail.ru

КОНСТРУКТИВНЫЙ ДИАЛОГ КАК ОДНА ИЗ ФОРМ ДИАЛОГОВОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ С АНОМАЛЬНЫМИ ДОШКОЛЬНИКАМИ

CONSTRUCTIVE DIALOGUE AS ONE OF THE FORMS DIALOGUE INTERACTION WITH ABNORMAL PRESCHOOLERS

Диалог как основная форма речевого взаимодействия людей, как особый речевой жанр и воплощение коммуникативного акта разной степени сложности продолжительное время является предметом рассмотрения ученых. Проблемы диалога достаточно сложны и многоаспектны. Его рассматривают как социально-психологический феномен, как особую синтаксическую структуру, как особую форму коммуникации.

Историографический анализ работ философов, психологов, социологов и др. убеждает, что проблема диалога в культуре всегда занимала особое место. Возникнув в глубокой древности, на каждом последующем этапе она получала свой диапазон развития. Несмотря на то, что ученые по-разному определяют понятие «диалог», выявляют отличительные его особенности, все же диалог всегда рассматривался в контексте гуманистических отношений [1].

Попытка осмыслить проблему диалога принималась еще в древнеиндийской философии. В античное время обозначились некоторые подходы к созданию теории диалога. Уже в эллинской культуре, благодаря трудам Платона, появляется феномен «сократовского диалога» как специфической формы интеллектуального общения самостоятельно мыслящих людей.

В основе сократовского диалога лежит вопросно-ответный способ обнаружения истины. Он включает в себя уточняющие вопросы, вопросы-сомнения, вопросы-опровержения, вопросы-установления. Диалог Сократа – это искусство рассуждения и доказательства. Возникающие разногласия между оппонентами позволяли каждому из них взглянуть на свой тезис не только с точки зрения доказательства, но и с точки зрения опровержения и критики [2]. Как нельзя более точно это соответствует принципу «Познай самого себя».

Определенный вклад в развитие проблемы диалога внес Аристотель посредством разработки теории и методологии античного диалога. Феномен диалога рассматривался им как форма и способ познания.

«Школа диалога культур» представлена не просто как эвристический прием усвоения монологического знания, но как определение самой сути и смысла усваиваемых и творчески формулируемых понятий (поскольку понятие диалогично по своей логической природе). В то же время диалог культур в контексте современной культуры разворачивается вокруг основных вопросов бытия, основных точек «удивления» нашего разума. В сознании же ученика (и учителя) диалог голосов поэта (художника) и теоретика – основа реального развития творческого (гуманитарного) мышления [3].

Диалог – это разговор двух или нескольких лиц. Основной единицей диалога является диалогическое единство – тематическое объединение нескольких реплик, представляющее собой

обмен мнениями, каждое последующее из которых зависит от предыдущего. На характер реплик оказывает влияние так называемый кодекс взаимоотношений коммуникантов [4].

Любой диалог имеет свою структуру: зачин – основная часть – концовка. Размеры диалога теоретически безграничны, поскольку его нижняя граница может быть открытой. На практике же любой диалог имеет свою концовку.

Диалог рассматривается как первичная форма речевой коммуникации, поэтому он получил свое наибольшее распространение в сфере разговорной речи, однако диалог представлен и в научной, и в публицистической, и в официально-деловой речи.

Для существования диалога, с одной стороны, необходима общая информационная база его участников, а с другой – исходный минимальный разрыв в знаниях участников диалога. Неинформативность может отрицательно сказаться на продуктивности.

Мы обращаемся к диалогу в образовательном пространстве школы как наиболее естественной форме речевого контакта, процесса конструктивного речевого взаимодействия, говорящего и слушающего (с точки зрения бахтинского подхода).

Под конструктивным диалогом, проходящем в реальном коммуникативном процессе, мы понимаем плодотворный диалог в широком его толковании: диалог, направленный не только на совместный поиск истины, но и на выражение своих мыслей без оценок, не приписывая личной точки зрения к поведению другого человека.

Конструктивный диалог – это такой диалог, который можно положить в основу чего-нибудь, т.е. плодотворный. В результате участники конструктивного диалога получают для себя что-то полезное и могут сказать, что общение прошло плодотворно [5].

Конструктивный диалог возникает в процессе общения, являясь формой связи субъектов. Он предполагает уникальность, равенство субъектов общения, ориентированность каждого на понимание другой точки зрения, активность и взаимную дополнимость позиций субъектов общения. Конструктивный диалог приводит не к суммарному количественному увеличению знания, а к появлению качественно нового знания. Творческий синтез – основополагающий итог конструктивного диалога.

В процессе конструктивного диалога отношения приобретают субъектно-субъектную окраску. Субъекты общения равно активны, информация обогащается, расширяется. В процессе диалога истина достигается не только в результате таких форм адекватности, как социальная, культурная, психологическая и др., но также в процессе достижения адекватной формальнологической организации. Эта организация конструктивного диалога предполагает отношение: «вопрос – ответ – аргументация». Конструктивный диалог возможен только в том случае, когда субъекты общения владеют приемами творческого скептического мышления, аргументационной логикой, способностью правильно использовать формально-логические правила и законы.

Таким образом, соблюдение правил аргументационной логики является необходимым требованием в построении конструктивного диалога. Вместе с тем аргументация содержит и правила нелогического характера. Целью конструктивного диалога является не только строгое логическое обоснование того или иного положения, но и убеждение своего коллеги по общению в его истинности. Поэтому в процессе конструктивного диалога используются риторические методы, навыки воздействия не только на разум, но и на эмоциональную сферу сознания. Природа поиска истины в конструктивном диалоге такова, что между формальными и неформальными его аспектами складываются отношения взаимодополнительности.

Тем не менее конструктивный диалог способен потерять основополагающие, существенные качества и значение в случае, когда вместо корректных форм аргументации прибегают к психологическим и логическим уловкам.

Конструктивный диалог имеет цель. Чем более определена цель общения, тем быстрее можно найти пути ее достижения. Поэтому определение целей, а не только путей их достижения, такая же важная часть конструктивного диалога. Как правило, необходимо некоторое усилие для фокусировки на поставленную цель, либо ведущий, направляющий диалог в нужное русло, либо сочетание усилия и контроля со стороны.

Способность строить конструктивные отношения, преодолевать возникающие препятствия, управлять своим эмоциональным состоянием предопределяет будущий успех. Если необходимые умения не приобретаются на пороге взрослой жизни, человек оказывается незащищенным перед трудностями, стрессовыми ситуациями, терпит неудачу в неформальных отношениях, оказывается коммуникативно некомпетентным и личностно зависимым.

Очевидно, что любая попытка воздействовать на ученика в нужном направлении вызывает у него обратную реакцию. Он сопротивляется воздействию, пытаясь остаться при своем мнении. Как изменить ситуацию? Вариантов немного. Либо переубедить, либо заставить. Заставить, конечно, проще. Тогда ученик, пусть и против своей воли, поступит так, как вам нужно. Результат достигнут, но результат этот временный. Постоянным он будет тогда, когда возможным станет формирование воли другого человека так, чтобы он сам пришел к выводу, что нужно поступать именно так, как вы от него хотите. Для этого его нужно убедить – что несравненно труднее, чем заставить [6].

Убедить – значит разбить систему аргументов вашего оппонента, показав несостоятельность его точки зрения (это называется – вытеснение), а затем в образовавшийся в его сознании условный вакуум внедрить свою систему аргументов, доказывающих вашу точку зрения (это называется – замещение), убеждение состоит из двух этапов – вытеснения и замещения. Это две совершенно разные процедуры, которые не могут осуществляться одновременно.

Неумение и нежелание вести конструктивный диалог приводят к тому, что энергия тратится на уничтожение оппонента, а не на то, чтобы договориться и решить, что и как нужно делать совместными усилиями. Результаты очевидны. Порочный круг, связанный с нетерпимостью к чужому мнению и невозможностью доказать свое, воспроизводится вновь и вновь.

Диалогической форме конструктивного общения в диаде «ученик – учитель» свойственны следующие особенности: личное равенство педагога и воспитанника, «субъект-субъектные» отношения; сосредоточенность педагога на потребностях ребенка; сотрудничество и согласие; свобода дискуссии, передача норм и знаний как личностного опыта, требующего индивидуального осмысления; стремление к творчеству, личностному и профессиональному росту; стремление к объективному контролю за деятельностью учащихся, индивидуальному подходу к учету полимотивированности их поступков.

При таком подходе взаимодействие учителя и учащегося является интерактивным, духовным, продуктивным, событийным, а значит – диалоговым.

Сегодня образование все более начинает осознаваться нашим обществом как сфера инвестиций в человека, в лучшее будущее Российского государства. Ученикам и воспитанникам как никогда нужны высокий профессионализм, гражданская позиция и педагогическая культура работников образования. Реализовать лучшие идеи реформирования образования может только учительство, понимающее и принимающее задачи образования на современном этапе. Таким образом, утверждение приоритетов конструктивного диалога в образовательном пространстве современной школы, продуктивных форм педагогического общения способствует овладению учащимися коммуникативной культурой, воспитывает творческую и ответственную личность и поэтому представляет собой актуальную проблему современного этапа развития казахстанского образования и нашего общества в целом.

Литература

1. Менлибекова Г.Ж., Исмаилова Г.М. «Влияние современных медиа тенденций на нравственное развитие молодежи» Международная научно-практическая конференция «Состояние и перспективы развития медиаобразования в Казахстане в контексте интеграционных процессов». 26 ноября 2016 г. Астана, ЕНУ. – С.143-147.
2. Данилюк Ю.К. Духовно-нравственное воспитание в традиционной форме [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.oodvrs.ru/articleindex.php>. – Загл. с экрана.
3. Любицына М.И. В.А. Сухомлинский о воспитании детей / М.И. Любицына. — Л. : Просвещение, 1974. – 328 с.
4. Педагогика школы / под ред. Г. И. Щукиной. – М. : Просвещение, 1977. – 387 с.
5. Потаповская О. М. Семейное воспитание [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.orthedu.ru/vospitan/potapovsk1.htm>. – Загл. с экрана.
6. Сухомлинский В.А. Избранные педагогические сочинения / В.А. Сухомлинский. – М. : Просвещение, 1980. – 258 с.

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ ПОДРОСТКОВ КАК ПРОЦЕСС СОЦИАЛИЗАЦИИ

ENVIRONMENTAL EDUCATION OF ADOLESCENTS AS A SOCIALIZATION PROCESS

В настоящее время наблюдается картина кардинальной трансформации экологической системы. Изменения обусловлены общей экологической культурой. Нехватка квалифицированных и грамотных специалистов на предприятиях выливается в трагические аварии и экологические катаклизмы. Современная проблемная экологическая ситуация заставляет задуматься и найти выходы решения всеобщей экологической безграмотности и формирования культурного с новым экологическим мышлением человека.

Данная задача обусловлена такими сферами как техническая, социально-экономическая и культурная. Новое отношение социального субъекта к природе и ее ресурсам воспитывает нравственный характер, экологическую культуру. Неразрывность связи человека и природы имеет глобальный характер. На сегодняшний день природа страдает от человека и его действий, что требует вмешательства социально-культурно-экологической сферы. Важным является в решении данной проблемы формирование экологически культурного человека.

Главное – это формирование ответственности к природопользованию и природе в целом. Все это базируется на базе экологического сознания. Сущность экологического воспитания заключается в формировании и выдерживании правовых и нравственных основ использования природных ресурсов и популяризации планов оптимизации природопользования. Сюда же можно отнести активное изучение и сохранение природы на месте проживания.

Большое значение имеет воспитание экологической культуры среди подрастающего поколения. Молодежь – это наше ближайшее и далекое будущее, необходимо сконцентрировать ее внимание на сохранении экологического благоприятного будущего.

Нововведением в современном экологическом воспитании является проект эколагеря, который также играет роль досугового лагеря для молодежи. Эколагеря должны быть обустроены на территориях заповедных зон, например, национальных парков, заповедников.

В момент проживания в эколагере и соблюдения плана работы, связанного с экологической темой, у молодых людей формируется экологическое мировоззрение, что способствует общей социализации молодого поколения. Пребывание в летних лагерях содействует экологическому воспитанию и является действенным способом воспитания. В процессе пребывания в эколагере школьники включены в практическую деятельность, связанную с охраной природы, что содействует самореализации молодых людей [1].

Таким образом, необходимо отметить, что современная обстановка в экологической системе актуализировала вопрос экологического воспитания особенно молодого поколения. Существует различная деятельность в направлении улучшения экологической ситуации, однако проект эколагеря занимает первостепенное значение, так как сконцентрирован на обучении, воспитании молодежи.

Тем не менее, окружающей действительностью интересуется малое число населения и представление о ней лишь общие. К сожалению, экологическому воспитанию сегодня не уделяется значительное внимание.

Анализ последних исследований и публикаций, в которых рассматривались аспекты этой проблемы.

Тем не менее, теоретические основы в научной сфере уже заложены, так как вопрос воспитания экологически образованной молодежи был уже подготовлен. К примеру, Г.К. Длимбетова утверждает, что знакомство и уведомление учащихся об экологических ухудшениях не приводят к образованности экологической культуры. Результатом образовательной системы и показателем грамотности должна быть практическая помощь в решении определенных задач, влекущих улучшение состояния природы [2].

И.Д. Зверев, изучающий экологическое образование, склоняется к идее постоянного обучения, воспитания и формирования личности в рамках системы экологического образования, которое вырабатывает знания и умения, формирует ценности, эстетические и нравственные взгляды,

влияющие на ответственность индивида за экологическую обстановку и усовершенствование состояния социальной и природной среды [3].

И.Т. Суравегина [4], как специалист экологического образования, считает, что мировоззрение и жизнедеятельность личности состоит из одной основной всех составляющих свойств личности – экологической культуры. Ученый считает, что агенты социализации берут на себя роль воспитателя экологической культуры среди молодого поколения. Агентами социализации являются и семья, и учебные заведения, и внешкольные учреждения, и СМИ, и самовоспитание.

Главным фактором социальной жизни и развития социума является воспитание. Воспитание, как социальное явление, подразумевает определенную подготовку молодежи к жизни, функционированию и деятельности в социуме в настоящее время и в будущем, которую организуют государственные и социальные структуры, обусловленные коррекцией и контролем общества. Также воспитание необходимо рассматривать как регулярную направленную на достижение конкретной цели деятельность педагога, сосредоточенная на эффективном развитии личности подростка. Целью действий педагога является достижение освоения культуры поведения личностью, формирование индивида как стратегически развитого человека [5].

Форма работы педагога, как воспитателя личности, заключается во внеклассной, внешкольной и внеурочной деятельности. Во время внеклассной деятельности ребенок получает сведения из разнообразных областей знаний, проявляет интерес к различным видам занятий. Также у ребенка появляется возможность проявить свои способности и получить навыки; формируется досуговая деятельность; проходит социальная адаптация. В общих чертах воспитывается социальная активность гражданина своей страны.

Процесс социализации проходит длительное время, можно сказать всю жизнь, и ей присуще воспитательная работа.

Существует проблема в воспитательном процессе на время каникул школьников. Данные социологических исследований показали, что дети отдыхают столько же времени летом в каникулы, сколько они отдыхают во время учебного года. К примеру, 936 часов уходит на 3-месячные летние забавы учащихся, и 975 часов – на отдых в течение 9-месячного учебного процесса [5].

Согласно данным многих социологических исследований именно оздоровительные летние эколагеря имеют воспитательную функцию, которая способна решить значимые как для общества, так и для личности, в частности, задачи воспитательного характера:

- формирование духовности и нравственных качеств индивида;
- воспитание граждан, уважительно относящихся к правам и свободам личности, с толерантным отношением к разным национальностям, религиям, культурам, этносам;
- содействие разнопланового развития личности;
- развитие молодежи социально и коммуникативно подготовленными;
- передача поколенческих традиций, поддержание исторической преемственности и национальной культуры, формирование бережного отношения к истории и культуре народа.

Процесс социализации, в который входит экологическое воспитание подростков, имеет неоднозначный характер.

Считается, что совместная деятельность является самым эффективным видом воспитательного процесса в эколагере, так как у подростков появляется возможность приобретения навыков коммуникации как со сверстниками, так и со взрослыми; формирования отношений, базируемых на уважении личности; осуществление смены социальной позиции ребенка с пассивно-воспитательной на воспитательскую; использование механизмов воздействия на личность и коллектив через референтное лицо [6].

Выводы исследования и дальнейшее изучение перспектив в этой области.

Таким образом, мы видим значимость воспитательной функции экологического лагеря. Воспитательная ценность состоит в организации досуга для подростков эмоционального и привлекательного, творческого характера, в сохранении и реабилитации здоровья школьников, в коммуникации, в удовлетворении потребности в новизне впечатлений, в реализации каких-либо способностей в трудовой, творческой, познавательной, культурной, игровой и досуговой деятельности.

Современные подростки имеют потребности в социальной, духовной и образовательной сферах жизни. Они способствуют развитию личности и проявлению ее потенциала, над которым необходим контроль, чтобы не было стихийных последствий.

Существует проблема в процессе социализации личности, если нет четкого и совместного управления со стороны институтов воспитания (семьи, школы, института, организаций

дополнительного образования), то есть их педагогическая и методическая подготовленность не в полной мере организованной. Необходимо помнить, что подросток чаще всего в силу своего возраста может быть замкнутым и отчужденным от социума.

Таким образом, эколагерь способствует формированию различных способностей и навыков подрастающего поколения: креативности, организаторским способностям, интеллектуальным данным, коммуникативным навыкам, экологическому мышлению, работы в коллективе.

В заключении отметит, что экологическое воспитание и культура поведения имеет большое значение не только в научной среде, но и в социальном значении, так как сохраняются природные и социально-значимые ценности. Ученые отмечают важность включенности экологического воспитания в постоянный учебный процесс школьной программы. Тем не менее, научные исследования малозначительные и не имеют фундаментальных открытий по теме экологического воспитания, влияющего на процесс становления личности.

Литература

1. Моралева Н.В., Морозова И.Н., Морозов Н.П., Губарева Е.В. Детские экологические лагеря – новая форма воспитания молодежи [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://ecology.md/page/detskie-ekologicheskie-lagerja-povaja> (Дата обращения: 03.01.2019 г.).
2. Длимбетова Г.К. Экологизация обучения в вузе. Алматы: Гылым, 2001. – 336 с.
3. Зверев Н.А. Экологическое образование и воспитание: узловые вопросы // Экологическое образование: концепции и технологии: Сб. научн. тр. Волгоград: Перемена, 1996. – С. 72–84.
4. Суравегина И.Т., Сенкевич В.М., Кучер Т.В. Экологическое образование в школе // Советская педагогика. – 1990. – № 12. – С. 47-49
5. Леснов А.А., Ковалев В.П. Летний оздоровительный лагерь как центр социализации школьников в каникулярный период // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 3 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://science-education.ru/ru/article/view?id=20327> (Дата обращения: 15.12.2018 г.).
6. Пармаксиз Л.В. Оздоровительно-образовательный лагерь как позитивная среда социализации личности ребенка [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.scienceforum.ru/2015/1007/8687> (Дата обращения: 15.12.2018 г.).

УДК: 372.3/4

О.А. Бокова, И.В. Черепанова

ФГБОУ ВО «Алтайский государственный педагогический университет»,
Россия, г. Барнаул, bokova_oa@altspu.ru

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К ИЗУЧЕНИЮ И РАЗВИТИЮ ЭМОЦИОНАЛЬНО-ВОЛЕВОЙ РЕГУЛЯЦИИ У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

INNOVATIVE APPROACHES TO THE STUDY AND DEVELOPMENT OF EMOTIONAL WILL REGULATION IN ELDER PRESCHOOL CHILDREN

Регуляция поведения и деятельности в рамках социального взаимодействия обеспечивает эффективность взаимоотношений людей. Достижение цели в условиях трудностей, будь то совершаемые ошибки, высокий уровень сложности, долгая протяженность по времени, изменяющиеся условия или другие осложняющие обстоятельства, обеспечивается путем проявления волевых качеств, формирование которых начинается в дошкольном возрасте, что является важным толчком в дальнейшем развитии личности в целом. Волевая регуляция деятельности осуществляется при непосредственном участии эмоций, поддерживающих ее основу: осознанность, рефлексивность, произвольность. Эмоции являются одним из факторов продуктивности волевой регуляции; при наличии интереса и радости деятельность будет эффективной, чем в случае преобладания эмоций горя и гнева.

Говоря о возрастном уровне развития эмоционально-волевой регуляции, отмечается, что дети старшего дошкольного возраста уже способны в большей степени осуществлять эмоционально-волевою регуляцию своего поведения. Дети этого возраста с расстройствами аутистического спектра испытывают значительные трудности в саморегуляции, у них отмечается недостаточный уровень развития эмоционально-волевой регуляции поведения и деятельности. Это является тормозящим фактором когнитивного и личностного развития.

В психологии признается сложная взаимосвязь эмоциональной и волевой регуляции, у различных исследователей проблема рассматривается с той или иной стороны этой единой системы регуляции. Эмоциональная сторона регуляции рассматривается в работах О.В. Дашкевича, К.Э. Изарда. Ряд других исследователей акцентирует внимание на волевом компоненте регуляции деятельности: А.В. Мищенко, В.И. Селиванов, В.В. Сорокин. Е.П. Ильин отмечает тесную взаимосвязь и соотношение эмоциональной и волевой регуляций. В.М. Чумаков изучает проблему эмоционально-волевой регуляции как единую систему регуляции деятельности. Об особенностях эмоционально-волевой регуляции у детей старшего дошкольного возраста упоминают в своих работах А.С. Белкина, В.С. Мухана и Ю.И. Россва.

Изучением особенностей психического развития детей с расстройствами аутистического спектра занимались Л.М. Шипицына, Е.В. Каракулова, И.А. Филатова и другие. О нарушении развития эмоциональной регуляции поведения лиц с РАС писали Е.Р. Баенская, В.В. Лебединский, М.М. Либлинг и О.С. Никольская, об особенностях эмоционального взаимоотношения с окружающим миром – А.К. Высотина, Е.Л. Мицан, М.В. Сударева. А. Биннс и И.А. Костин освещают проблему волевой регуляции поведения и саморегуляции.

Развитие эмоционально-волевой регуляции у детей старшего дошкольного возраста с расстройствами аутистического спектра является одним из направлений коррекционно-развивающих работ с детьми данной категории. В комплекс занятий по данному направлению психокоррекционной работы с учетом особенностей психического развития детей старшего дошкольного возраста с расстройствами аутистического спектра нами скомбинирована и предложена для практического использования группа методов (игротерапии, эмоционально-смыслового комментария, визуальной поддержки), которые являются инновационными в образовательной практике для решения проблем детей указанной группы.

Современные методические подходы психокоррекционной работы с детьми отводят основное место игротерапевтическому методу. Игровая деятельность является ведущей деятельностью в дошкольном возрасте, в которой развиваются психические процессы для последующего перехода ребенка к новой, высшей ступени своего развития. Об этом говорил Л.С. Выготский: «Игра содержит в себе все тенденции развития, является источником развития и создает зоны ближайшего развития, через игровую деятельность движется ребенок» [1].

В.М. Самойлова и Е.Е. Малахова также оценивают значимость введения в психокоррекционную работу с аутичными детьми метода эмоционально-смыслового комментария. Эмоционально-смысловой комментарий стимулирует активность ребенка, привлекает внимание, заинтересовывает и вносит объяснение, понимание в деятельность. Это помогает преодолевать страх перед неизвестным и непонятым. Комментарий взрослого к чувствам и ощущениям как самого ребенка, так и взрослого, и других персонажей позволит ребенку научиться определять и дифференцировать свои эмоциональные состояния и окружающих, рассчитывать время и силы на достижение цели [4].

Эмоциональный компонент комментария должен быть окрашен соответствующей интонацией, мимикой, жестами. Включение в речь междометий, ласковых, одобрительных и поощряющих слов придает содержанию комментария положительный оттенок для закрепления и продления именно положительных впечатлений. Смысловая составляющая комментария дается для того, чтобы ребенок понимал смысл своих действий, развивал волевые усилия, перенося усвоенные навыки на другую деятельность [3].

Действенным методом в коррекционной работе с детьми с расстройствами аутистического спектра является визуальная поддержка. Марлен Дж. Козн и Питер Ф. Герхард применяют метод для развития навыков самостоятельности. Известно, что дети с расстройствами аутистического спектра имеют хорошее зрительное восприятие, которое можно использовать как сильную сторону в психокоррекционном процессе. Зрительная поддержка помогает привлекать, концентрировать и удерживать внимание, воспринимать информацию в доступной и понятной форме. Метод предполагает использование визуальных стимулов (картинки, фотографии, рисунки и другое), которые имеют четкое визуальное обозначение [2].

По результатам теоретического анализа литературы по теме исследования и результатам констатирующего эксперимента нами была определена направленность формирующего эксперимента в рамках опытно-экспериментального этапа исследования; цель заключалась в разработке и реализации комплекса занятий по развитию эмоционально-волевой регуляции у детей старшего дошкольного возраста с расстройствами аутистического спектра с использованием группы методов. Констатирующий эксперимент исследования, направленный на выявление уровня развития

эмоционально-волевой регуляции, позволил сделать вывод о том, что у детей старшего дошкольного возраста с расстройствами аутистического спектра низкий уровень развития эмоционально-волевой регуляции. У детей наблюдались трудности в определении и дифференцировки эмоциональных состояний детей, изображенных на картинках. Наблюдалась склонность к застреванию на предыдущих действиях, низкая эффективность целенаправленных действий, низкий контроль своих действий.

В формирующем эксперименте приняли участие дети старшего дошкольного возраста с РАС, которые были разделены на две группы: экспериментальную и контрольную. Психокоррекционная работа с применением разработанного нами комплекса занятий была осуществлена с детьми экспериментальной группы. С детьми контрольной группы занятия проводились педагогами-психологами с учетом утвержденного плана образовательных учреждений.

Был подобран комплекс диагностических методик, в которые вошли следующие методики, модифицированные исходя из цели и задач исследования: наблюдение за аутичным ребенком по параметрам И.И. Мамайчук, методика «Изучение понимания эмоциональных состояний людей, изображенных на картинке» Г.А. Урунтаевой и Ю.А. Афонькиной, методика «Не подглядывай» И.В. Дубровиной. Использование данных методик также является инновационным для образовательной практики, т.к. модифицированы нами под особые образовательные потребности детей с аутизмом – критерии адаптированы к особенностям атипичного развития, рисунки для понимания эмоциональных состояний людей трансформированы с минимизацией эмоциональных раздражителей, также снижено время контрольного ожидания по последней из методик. Реализация указанного комплекса диагностических методик в ходе проведения констатирующего эксперимента позволил выявить у детей старшего дошкольного возраста с РАС низкий уровень развития эмоционально-волевой регуляции поведения.

Психокоррекционное воздействие осуществлялось поэтапно:

1. На первом этапе основной целью являлась общая организация поведения – установка на выполнение заданий и следование правилам поведения, усидчивость, удержание внимания. Вводилась визуализация правил поведения на занятии в помощь детям в регуляции поведения, а так же визуальное обозначение начала и завершения занятия в виде двух контейнеров. Использовались сенсорные игры на снятие эмоционального напряжения, установление положительных взаимоотношений с ребенком.

2. Второй этап – установление активного и эффективного совместного взаимодействия с ребенком в игровой деятельности, организация целенаправленного поведения ребенка. Велась психокоррекционная работа по развитию понимания и определения эмоциональных состояний детей, изображенных на картинке. На занятиях использовались сюжетные игры.

3. На третьем этапе была организована групповая работа детей в парах. Проводились индивидуальные и групповые занятия. В рамках группового взаимодействия детей занятия были направлены на развитие умения эмоционально-волевой регуляции поведения в совместной работе в паре. На данном этапе психокоррекционной работы отводилось больше времени, чем на предыдущих этапах, на развитие умений дифференцировать эмоциональные состояния людей, изображенных на картинках, показывать разные эмоции с помощью мимики, вербализировать понимание эмоций, определять собственное эмоциональное состояние с использованием карточек «мне весело», «мне грустно». На занятиях использовались сюжетные игры.

Использование в проведении занятий методов игротерапии, эмоционально-смыслового комментария и визуальной поддержки способствовало тому, чтобы дети развивали произвольность внимания, целенаправленность деятельности, умение следовать очередности, контролировать свою деятельность, умение понимать и определять собственные эмоциональные состояния и эмоции детей, изображенные на картинках.

Полученные результаты свидетельствуют о том, что дети с РАС уменьшили проявление эффективных реакций на замечания и при неудовлетворении своих потребностей, увеличилась способность проявлять произвольность внимания и регуляции своих действий. Преимущественно всем детям из экспериментальной группы удалось научиться верно определять и дифференцировать противоположные эмоциональные состояния лиц, изображенных на картинках. Уровень эмоционально-волевой регуляции был увеличен, чему свидетельствуют результаты.

Проведенный анализ результатов опытно-экспериментальной работы по развитию эмоционально-волевой регуляции у детей старшего дошкольного возраста с расстройствами аутистического спектра с использованием группы методов позволил нам судить о результативности

разработанного комплекса занятий. Более подробно результаты будут представлены в наших следующих публикациях.

Литература

1. Выготский, Л.С. Игра и её роль в психическом развитии ребёнка / Л.С. Выготский. – Санкт-Петербург : Питер, 2001. – 512 с.
2. Коэн, М.Дж. «Визуальная поддержка. Система действенных методов для развития навыков самостоятельности у детей с аутизмом» / М. Дж. Коэн, П.Ф. Герхардт / перевод с англ. У. Жарниковой ; науч. ред. С. Анисимова. – Екатеринбург : Рама Паблишинг, 2018. – 261 с.
3. Никольская, О.С. Эмоционально-смысловой подход в психологической помощи детям с аутизмом / О.С. Никольская, Е.Р. Баенская // Альманах Института коррекционной педагогики. – 2019. – № 39. – С. 109-118.
4. Самойлова, В.М. Игра как неотъемлемая часть коррекционной работы с детьми дошкольного возраста с расстройствами аутистического спектра / В.М. Самойлова, Е.Е. Малахова // Universum : психология и образование. – 2017. – № 5(35). – С. 4-9.

УДК: 373.3

О.А. Бокова¹, Н.И. Трубникова²

¹ФГБОУ ВО «Алтайский государственный педагогический университет»,
Россия, г. Барнаул, bokova_oa@altspu.ru

²ФГБОУ ВО «Алтайский государственный гуманитарно-педагогический университет
им. В.М. Шукшина», Россия, г. Бийск, natali.nauka20@yandex.ru

ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ КОММУНИКАЦИИ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА СРЕДСТВАМИ ИГРОВОГО ТРЕНИНГА: ИННОВАЦИОННОЕ НАПРАВЛЕНИЕ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ

FORMATION OF COMMUNICATION SKILLS IN CHILDREN OF PRIMARY SCHOOL AGE BY MEANS OF GAME TRAINING: AN INNOVATIVE DIRECTION OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT

В настоящее время происходят существенные изменения в педагогической теории и практике: одной из актуальных проблем в образовании является поиск путей качественной индивидуализации обучения и воспитания детей с ограниченными возможностями здоровья (далее – с ОВЗ) в соответствии с их образовательными потребностями, позволяя обеспечить доступность получения образования детьми с психофизическими недостатками.

По мнению Г.Г. Кравцова, М.И. Лисиной, В.А. Петровского, Е.Е. Шульшенко, потребность в сформированности коммуникативных навыков доходит до максимального значения к началу обучения в школе, т. е. в младшем школьном возрасте. Отмечено, что отсутствие элементарных коммуникативных навыков затрудняет процесс общения между ребенком и взрослым, ребенком и сверстниками, это ведет к возрастанию тревожности, нарушению процесса в целом.

Исследователи особенностей развития детей с ЗПР Н.Ю. Борякова, Е.Е. Дмитриева, Л.Н. Блинова, М.А. Касицына, Е.А. Панько, Я.Л. Коломенский, С.А. Игумнов, Л.С. Маркова, Г.В. Фаина, У.В. Ульяновка сделали вывод, что имеющиеся у данной группы детей трудности в осуществлении общения с взрослыми и сверстниками, связаны с целым комплексом когнитивных и речевых нарушений, что сказывается на характере взаимоотношений ребенка с окружающими, на формировании его самосознания и самооценки, на возникновении у детей мнительности, тревожности, враждебности, стремления к уединенности. В связи с этим является актуальным анализ особенностей формирования навыков коммуникации у детей младшего школьного возраста с задержкой психического развития в процессе психолого-педагогического сопровождения, поиск методов и форм, направленных на их развитие. Инновационность исследования, с нашей точки зрения, заключается в выявлении особенностей формирования навыков коммуникации у детей младшего школьного возраста с задержкой психического развития средствами игрового тренинга в процессе психолого-педагогического сопровождения, т.к. данный метод, по нашим данным, не использовался ранее в контексте именно сопровождения детей с ОВЗ.

Под коммуникативными навыками детей младшего школьного возраста мы понимаем овладение в процессе онтогенетического развития доступными невербальными и вербальными

средствами общения ребенка с окружающими партнерами в определенной микросоциальной среде, сформированными путем восприятия, импринтинга и многократного повторения, с целью свободного применения для взаимопонимания, взаимодействия и удовлетворения возникающих потребностей.

У детей с задержкой психического развития проявляется: избегание общения, конфликт из-за сниженной потребности в общении; эмоциональная поверхность контактов, низкий уровень эмпатии, сопереживания, а также повышенная возбудимость, ведущая к аффективным реакциям, неадекватным способам выхода из конфликта. Анализ литературных источников позволил нам сделать вывод, что для формирования коммуникативных навыков детей с ЗПР целесообразно использовать различные средства игрового тренинга. Данная работа требует обеспечения организующей роли всех специалистов в процессе психолого-педагогического сопровождения.

Комплексное психолого-педагогическое сопровождение формирования навыков коммуникации детей младшего школьного возраста с ЗПР средствами игрового тренинга базируется на следующих принципах:

1. Принцип единства диагностики, который заключается в системе хода оказания психологической поддержки, рассматриваемым как отдельный вид психологической практической деятельности. Реализация данного принципа происходит с двух сторон. С одной стороны, перед осуществлением формирования навыка идет стадия комплексного диагностического обследования; по его результатам пишется первичное заключение и ставятся задачи формирующей работы. Продуктивность формирования зависит от того, насколько тщательным было психологическое обследование. Также психолого-педагогические мероприятия должны проводиться в системе, чтобы диагностические данные были глубокими и достоверными.

С другой стороны, во время проведения процесса формирования психолог осуществляет глубокий контроль динамики изменений личности: поведение, деятельность, эмоциональное состояние, чувства и переживания клиента. Всесторонний контроль предоставляет возможность внесения необходимых изменений в задачи системы работы, а также скорректировать и добавить средства и методы психологического воздействия.

2. Принцип нормативности формирования. Нормативность формирования состоит в последовательности сменяющихся возрастных стадий развития онтогенеза. Оценивая то, соответствует ли уровень хода развития ребенка норме его возраста и верно ли сформулированы цели системы работы, нужно обязательно учитывать следующее: отличительные черты социальной ситуации формирования; сформированность психологических новообразований развития в этом возрасте; формирование и оптимизация ведущей деятельности клиента.

3. Принцип формирования «сверху вниз». Этот принцип выдвинул Л.С. Выготский. Его суть состоит в раскрытии направленности коррекционной работы. Коррекционная работа по данному принципу имеет опережающий характер. Психологическая деятельность нацелена на то, чтобы формирование психологических новообразований происходило своевременно.

4. Принцип системности развития психической деятельности. Принцип обуславливает необходимый учет профилактических и развивающих задач в процессе формирования. Система данных задач производит отражение взаимосвязи и неравномерность различных сторон личности их развития. Данный принцип предоставляет направление на ликвидацию причин отклонения в развитии психики.

5. Деятельностный принцип формирования определяет предмет приложения коррекционных усилий, выбор средств и способов достижения цели, тактику проведения коррекционной работы, пути и способы реализации поставленных целей. Этот принцип обуславливает то, что главная форма коррекционно-формирующего воздействия – организация активной деятельности. В процессе активной деятельности должны быть созданы условия для того, чтобы клиент смог ориентироваться в трудных, конфликтных ситуациях. Также должна быть организована необходимая основа для позитивных сдвигов в личностном развитии. Формирование происходит в процессе деятельности, при этом, деятельность – средство, которое ориентирует активность.

Для изучения коммуникативных особенностей младших школьников с ЗПР нами использованы адаптированные для их особенностей следующие методики: Карта наблюдения «Оценка сформированности навыков коммуникации» (адаптация методики О.С. Степиной), тест коммуникативных умений Л. Михельсона (адаптация Ю.З. Гильбуха) и «Два домика» – вариант методики, предложенный Я.Л. Коломинским, «Выбор в действии». По результатам диагностики были выявлены следующие проблемы: обучающиеся экспериментальной и контрольной групп затрудняются подбирать правильный тон разговора, расставлять логические ударения, грамотно и ясно формулировать свою мысль, имеют трудности при поддержке общения, психологической

стимуляции активности партнёров, трудность вызывает организация знакомства с партнёрами, преодоление психологических барьеров в общении, не могут верно подбирать интонацию, темп, громкость, тональность, мелодику, расставить паузы, испытывают затруднения при взаимодействии с массой или группой и на уровне межгруппового диалога. приём и передача информации сопровождается активизацией со стороны учителя в виде дополнительных вопросов, которые используются для конкретизации сообщения; процесс сотрудничества может быть успешным только с хорошо знакомым, а также эмоционально совместимым партнёром; беря во внимание психические особенности детей с задержкой психического развития, дети часто завышают внешние оценки, но стараются уловить характер отношения к себе; существуют проблемы с дифференциацией тонких эмоций, а поймать эмоциональное состояние другого могут верно. Дети невнимательны к сообщению другого, поэтому смысл сообщения они понять не могут, выражают свою мысль только с помощью наводящих вопросов. Часто такие дети отказываются работать совместно, а при сотрудничестве не обращают внимания на партнёра; конфликты случаются часто, выход из них осуществляют только с помощью взрослого, перцептивная сторона общения не развита: обучающиеся не могут адекватно оценить эмоции другого.

Результаты обследования детей младшего школьного возраста с ЗПР показали необходимость коррекционной работы по формированию навыков коммуникации, т.к. у большей части испытуемой группы детей выявлен низкий и средний уровень сформированности навыков коммуникации. Обучающиеся не могут самостоятельно выработать у себя коммуникативные умения на уровне, достаточном для успешного социального контакта.

Для формирования навыков коммуникации младших школьников с ЗПР средствами игрового тренинга нами использована компиляция и модификация для возможностей данной категории детей рекомендации Л.О. Бакисовой, О.А. Карабановой и А.В. Ухановой [1,2,3]. Основной каркас программы нами переструктурирован с учетом особенностей контингента обучающихся, добавлены дополнительные средства и методы, облегчающие детям с ЗПР коммуникацию. Периодичность занятий: рекомендуется проводить занятия 1 раз в неделю (всего 34 занятия в год). Часть занятий в рамках психолого-педагогического сопровождения проводилась совместно с другими специалистами (учитель начальных классов, учитель-дефектолог, учитель-логопед). Результативность реализации данной программы в значительной мере, по нашему мнению, зависела от качества предложенных детям младшего школьного возраста с ЗПР занятий и упражнений, от степени участия родителей и специалистов учреждения в психолого-педагогическом сопровождении.

В процессе работы нами использованы следующие средства и методы:

1. Коммуникация принятия с использованием техники эмпатического слушания.
2. Спонтанные импровизационные сюжетно-ролевые игры.
3. Игры, облегчающие знакомство.
4. Использование приема для формирования чувства принадлежности группе.
5. Игровые и неигровые приемы, обеспечивающие выполнение правил и ограничений поведения.
6. Эмпатическое слушание.
7. Направленные ролевые игры, подвижные игры с правилами, игры-драматизации.
8. Элементы арт-терапии (проективный рисунок, сочинение).
9. Коммуницирование обратной связи об успешности и адекватности поведения и деятельности.
10. Проигрывание реальных условных ситуаций.
11. Метод систематической десенсибилизации.
12. Совместная игровая деятельность с родителями.
13. Получение обратной связи от родителей и педагогов.

По результатам проведенной нами итоговой диагностики можно сделать вывод о том, что обучающиеся младшего школьного возраста с задержкой психического развития после реализации программы игрового тренинга:

– более успешно и без выраженной помощи специалистов могут устойчиво осуществлять приём и передачу информации собеседнику, т.е. снизились затруднения при удержании внимания в процессе принятия информации, появилась возможность адекватно планировать предстоящее сообщение и воплощать его в устно-речевом плане;

– школьники стали чаще вступать в сотрудничество в соответствии с совместным планированием и ориентацией на партнера, снизились, но не исчезли полностью, трудности при самостоятельном решении конфликтных ситуаций в процессе взаимодействия;

– существенно меньше фиксируется сложностей в процессе включения в систему взаимоотношений в классе и появилась удовлетворенность общением; искаженная интерпретация отношения со стороны другого наблюдается в существенно меньшей степени, однако еще не у всех детей есть способность понимать эмоциональное состояние другого человека, уровень эмпатии вырос, но не существенно;

– в процессе общения уменьшились затруднения в выделении личностных характеристик партнера, появилось представление о сущности межличностного общения и личной значимости данных отношений.

Полученные нами результаты данные наглядно доказали эффективность реализации программы игрового тренинга для формирования навыков коммуникации младших школьников с ЗПР. Перспективами реализации нашего исследования является поиск эффективных способов расширения коммуникационного ролевого репертуара данной категории детей и освоение ими новых эффективных поведенческих стратегий коммуникативной культуры.

Литература

1. Карабанова, О.А. Игра в коррекции психического развития ребенка / О.А. Карабанова. Москва: Российское педагогическое агентство, 1997. – 191 с.
2. Система работы по развитию устной и письменной коммуникации у детей с ОВЗ : 1–4 классы : рабочие программы, индивидуальные и групповые занятия / авт.-сост. Л. О. Бакисова. – Волгоград : Учитель, 2015. – 90 с.
3. Уханова, А. В. Развитие эмоций и навыков общения у ребенка : программа коррекционно-развивающих занятий / А. В. Уханова. – Москва: Сфера; Санкт-Петербург: Речь, 2011. – 121 с.

ӘОЖ: 373

А.О. Галимова

«Аружан» мектепке дейінгі шағын орталығы КМҚК, Семей қ., galimova.ainur82@mail.ru

БАЛАБАҚШАДА ЖОБАЛАУ ӘДІСІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ БАЛАЛАРДЫҢ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУ

DEVELOPING CHILDREN'S ABILITIES THROUGH THE PROJECT METHOD IN KINDERGARTEN

*«Кімде-кім халқынан алмаса тәлім,
Оны үйрете алмас ешбір мұғалім.»
Жүсіп Баласағұни*

Жоба әдісі мұғалімнің, оқушының және оның ата-анасының өзара әрекеттесуіне негізделген педагогикалық процесті ұйымдастыру әдісі, қоршаған ортамен өзара әрекеттесу тәсілі, мақсатқа жету үшін кезең-кезеңмен практикалық іс-әрекет ретінде ұсынылуы мүмкін (Киселева л.с., Данилина Т.А., Пахомова Н.Ю.)

Жоба – бұл балалар қабылдаған және игерген, олар үшін маңызды мақсат-бұл балалардың бастамасы, бұл нақты практикалық шығармашылық, мақсатқа кезең – кезеңмен көшу, бұл баланың қоршаған ортаны педагогикалық тұрғыдан ұйымдастырылған дамыту әдісі-бұл білім беру жүйесіндегі, тізбектегі буын.бағдарламаның жеке басын дамыту.

Осылайша, жобаны әзірлеу-бұл жеке қажеттіліктерді түсіну арқылы, пәндік іс-әрекеттегі өзін-өзі жүзеге асыру арқылы жеке тұлғаның өзін-өзі дамыту жолы. Соңғы жылдары заманауи педагогикалық технологиялар арасында жобалық қызмет танымал бола бастады, өйткені ол:

- Тұлғалық бағдарланған;
- Жұмыс орындалған сайын қызығушылық пен қызығушылықтың артуымен сипатталады;
- Педагогикалық мақсаттарды барлық кезеңдерде жүзеге асыруға мүмкіндік береді;;
- Өз тәжірибеніңден, нақты істі жүзеге асырудан оқуға мүмкіндік береді;
- Өз еңбегінің жемісін көрген балаларға қанағат әкеледі [1].

Демек, мектепке дейінгі білім беруде жоба әдісін мектеп жасына дейінгі балаларды интеграцияланған оқыту әдістерінің бірі ретінде қолдану балалардың тәуелсіз белсенділігін едәуір арттыруға, шығармашылық ойлауды, балалардың өз бетінше қабілеттерін дамытуға, қызығушылық тақырыбы немесе кұбылысы туралы ақпаратты әртүрлі жолдармен табуға және осы білімді

шындықтың жаңа объектілерін құру үшін пайдалануға мүмкіндік береді деп қорытынды жасауға болады. Сондай-ақ, Мектепке дейінгі білім беру мекемесінің білім беру жүйесін ата-аналардың белсенді қатысуы үшін ашық етеді.

Қазіргі кезде республикамызда «Халыққа білім беру жүйесіндегі жоба оқыту мен тәрбие» мәселесін шешуде жас ұрпаққа, көпшілікке үздіксіз жоба білім мен тәрбие беру тұжырымдамасына көп көңіл бөлінуде. Бұл мәселені шешу үшін балалық шақтың, әсіресе мектепке дейінгі балалар үшін жоба тәрбиенің мәні өте зор. Бала туған күннен бастап ортаның зертеушісі.

Бала өзі-өзін қызықтырған барлық сұрақтарға жауап таба алмайды, оған тәрбиеші көмектеседі. Мектепке дейінгі мекемелерде тәрбиешілер проблемалық оқыту әдісін кеңінен қолданады, олар проблемалық жағдайларды моделдеу, эксперимент жасау, тәжірибелік зерттеу әрекеті, т.б.

Жобалау әдісі өзекті және тиімді әдіс. Ол балаға эксперимент жасауға, алған білімдерін жинақтай білуге мүмкіндік береді. Сондықтан біз өз тәжірибемізде «Мектепке дейінгі ұйымдардың оқу-тәрбие үдерісінде жобалау әдісін пайдалану» тақырыбында бірнеше жобалау жұмыстарын жүргіземіз [1].

Жобалау әрекеті білім беру саласында жақында ғана пайда болып, және бір кең тарап жатқан әдістердің бірі. Оның негізгі бағыты, қандай да бір мәселені шешуде жетістікке жету. Жобалау әдісі арқылы ұйымдастырылған оқыту үрдісінде балалар шынайы өмірдің тәжірибиесіне негізделген мәселені – ізденіске бағытталған әрекетке қатысып, нәтижеге жету барысында жаңа білімді, тәжірибені игеруге кеңінен мүмкіндік алады. Мектепке дейінгі мекемеде жобалық қызметті ұйымдастыру жұмысы баланың жас және жеке ерекшеліктерін ескере отырып, тақырыпты толық игерту арқылы жүзеге асады және осы мақсатта әдіс – тәсілдер таңдалып алынады.

Жоба – ол баланың мақсатқа жетуде қоршаған ортасын кезеңді процестер мен алдын – ала жоспарланған тәжірибелік іс – әрекет арқылы қабылдайтын педагогикалық әдіс.

Жобалау әдісі – мәселені жеке зерттеу арқылы, нақтылы нәтиже бере алатын, рәсімделген дидактикалық мақсатқа жету тәсілі. Жобалау әдісі – барлық кезде қандай да бір мәселенің шешімін жорамалдайды. Жобалау әдісі – жеке басқа бағытталған оқыту әдісі. Ол оқудың мазмұндық бөлігі мен тапсырма кешені арқылы шеберлік пен дағдыны дамытады. Ол оқытудың мазмұндық бөлігін тапсырма жиынтығы арқылы балалардың зерттеу іс – әрекетін болдыруға себепші, оқытылатын мағлұматтарды қандай да бір іс – әрекет немесе продукция ретінде алып шеберлік пен дағдыны дамытады [3].

Жобаға қатысушылар құрамы топ, шағын топ, жеке, отбасы, жұп болуы мүмкін. Жобаның ұзақтығы қысқа мерзімді – 1,2 немесе бірнеше сағат, 1-2 апта, орта мерзімді 1-3 ай, ұзақ – бір жылға дейін. Тәжірибеде мектепке дейінгі білім беруде жобаның орындалуы мектеп жасына дейінгі баланың психикалық дамуына байланысты болады. Әсіресе берілген жобаға деген қызығушылық пен ықыластың тұрақтылығы. Балабақшада жобалау әдсін қолдану тиімді. Мысалы: Қыс мезгілінде балалардың бойында табиғатқа, қоршаған ортаға деген қамқорлық, сүйіспеншілік сезімдерін дамыту, еңбекке баулу мақсатында жоба жұмыстарын жүргізуге болады. [2]

Жоба түрлері:

Зерттеушілік – шығармашылық;

Рольдік, ойын түрінде;

Ақпараттау – тәжірибелік – бағдарлау;

Шығармашылық.

1. Тәрбие және оқыту ортасын қамтамасыз ету (көрнекі-құралдар, ұлттық- мәдени дәстүрлері, эстетикалық талаптар, аралас жастағы балалар (3-6 жас);

Құралдардың бар болуы;

2. Кез келген сабақтарда балаларға бостандық беру:

құралдарды таңдауға;

3. Жұмыс атқаруға орын табуға;

4. Педагогтармен және құрдастарымен қарым-қатынас жасауға;

Ережені сақтау:

«Бүкіл мүмкіндікпен пайдалан, бірақ басқаға кедергі жасама»;

Педагогтардың сенімділік, мейірімділік, ынтымақтастық, әр бір баланы қабылдауға мүмкіндік жасауы;

Балаларды бақылау, қажет болса көмектесу;

Сабақ үстіндегі тәрбиеші белсенді қызметіне тыйым салынады, оның негізгі әдісі –бақылау;

Арнайы әзірленген оқыту ортасында баланың өз бетімен қадам жасауына мүмкіндік беретін автодидактика әдістері кеңінен қолданылады;

Қатені түзеу баланың белсенділігін дамыта түссе, білім менгеру де сөзсіз қатар жүреді;

Бала алдына мақсат қоюды және оны шешу жолдарын табуды үйренеді.

Жобалау әдісі – мектеп жасына дейінгі баланың ұстап көрсем, білсем деген құштарлығын қанағаттандырып, алғашқы білім-білік дағдыларын, өз ісіне деген жауапкершілігін арттырады. Табиғатқа деген ізгілік қатынастарды қалыптастырып, адамгершілік сезімдерін тәрбиелейді [4].

Нәтижесінде тіршілік иесінің туылып келе жатқандығын пайымдап, сезім елегінен өткізеді. Балада өзінен кішкентай және мұқтаж адамдарға көмек көрсетуге деген қамқорлық нышандары біліне бастайды. Топтағы балалардың эксперименттік қызметін ұйымдастыру үшін жағдай жасалды. Тәжірибе бойынша сабақ конспектісін жасадым. Тәрбиешілер мен ата-аналар бірлескен шешім қабылдады және балаларды тәрбиелеу мен оқытуда жоба әдісін қолдануды жалғастыру туралы шешім қабылдады. Ол ашық іс-шараға дайындық кезінде қажетті әдебиеттерді ұсынды. Кеңес өткізді, тәрбиешілерге ұсыныстар жасады. Балалар шығармашылыққа, танымдық қызығушылыққа ие болды. Тәжірибе балалар үшін таңғажайып әлемді тереңірек ашты. Сондай-ақ келесі «қауіпсіз жол». Бұл жобаның негізгі мақсаты-жолдарда балалардың жарақаттануын болдырмау. Балалар үшін сабақтар циклі өткізілді, мен балалармен бірге қозғалыстың негізгі ережелерін зерттедім, «зебрамен» және бағдаршаммен танысты. Ата-аналар үшін ләпбук жасалды. Балалар көліктер мен жаяу жүргіншілерге айналды, жол ережелерін қатаң сақтай отырып, жол бойымен жүрді. Осылайша, нәтижесінде мен балалардың тапқырлығын, творчестволық белсенділігін, танымдық қызығушылығын дамыта алдым. Балалар алдында екі еселенген тәжірибе әлемін ашты, сонымен қатар тәрбиешілер арасында шеберлік сабағын өткіздім. Мен өз картотекамды толықтыруды жоспарлап отырмын, өйткені әлем бір орында тұрмайды, жыл сайын жұмысқа деген талап күрделене түседі және жаңа жинақтаушы материал қажет. Осылайша біз мектепке дейінгі ұйымдардың жұмысында қорытынды жасай аламыз.

Қорытынды кезінде жобаны қорғау, рефлексия, қойылған мақсат тұрғысынан алынған нәтиженің бағалануы және түзетулері енгізіп және қорытындыладым.

Әдебиеттер

1. Ф.Н. Жұмабекова. Мектепке дейінгі педагогика – 2012. 100-108 б.
2. Н.Е. Веракса. Проектная деятельность дошкольников – 2006.
3. О.И. Давыдова, А.А. Майер, Л.Г. Богословец – Проекты в работе с семьей – 2000.
4. Л.С. Киселёва, Т.А. Данилина, Т.С. Лагода, М.Б. Зуйкова – Проектный метод в деятельности дошкольного учреждения – 2001.

АКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ И ИГРОВАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ В РАМКАХ ОБНОВЛЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

ACTIVE TEACHING METHODS AND PLAY ACTIVITIES IN PRIMARY SCHOOL WITHIN THE FRAMEWORK OF UPDATING THE CONTENT OF SECONDARY EDUCATION

В условиях обновления содержания среднего образования меняются подходы к планированию урока. С самого начала урока учитель придает активный характер деятельности учащихся: проблемный, мобилизующий старт – задание, которое «ловит» внимание учащихся, работа в парах или группах по обмену имеющимися сведениями по изучаемому вопросу, исследование нового знания, его обсуждение, рефлексия. В этом учителю помогают активные и игровые методы обучения.

Целью начального образования становится создание образовательного пространства, благоприятного для становления и развития личности обучающегося, обладающего основами следующих навыков широкого спектра:

- 1) функционального и творческого применения знаний;
- 2) критического мышления;
- 3) проведения исследовательских работ;
- 4) использования информационно-коммуникационных технологий;
- 5) применения различных способов коммуникации, в том числе языковых навыков;
- 6) умения работать в группе и индивидуально [6].

Такой результат может быть достигнут с помощью особого инструментария, включающего в себя, в том числе, и специфические формы и методы организации образовательного процесса, которые называют активными методами обучения. С помощью этих методов осваиваются не только научно-теоретические знания, но и способы получения и обработки информации, технологии коммуникации между людьми, разнообразие видов деятельности в ситуациях с высоким уровнем неопределенности. Содержание образования характеризуется междисциплинарностью и тесной связью с реальной жизнью учащегося [7, 2].

Активные методы обучения, игровые формы – это методы, характеризующиеся высокой степенью включенности обучающихся в учебный процесс, активизирующие их познавательную и творческую деятельность при решении поставленных задач.

Отличительными особенностями активных и игровых методов обучения являются:

- 1) целенаправленная активизация мышления, когда обучаемый вынужден быть активным независимо от его желания;
- 2) достаточно длительное время вовлечения обучаемых в учебный процесс, поскольку их активность должна быть не кратковременной или эпизодической, а в значительной степени устойчивой и длительной (т.е. в течение всего занятия);
- 3) самостоятельная творческая выработка решений, повышенная степень мотивации и эмоциональности обучаемых;
- 4) интерактивный характер, т.е. постоянное взаимодействие субъектов учебной деятельности (обучаемых и преподавателей) посредством прямых и обратных связей, свободный обмен мнениями о путях разрешения той или иной проблемы [4, 3].

Для развития метасознания учащихся начальных классов в соответствии возрастными особенностями особое место в организации активного обучения учащихся занимает игровая деятельность. Игра – сильнейшее средство социализации ребёнка, включающее в себя как социально-контролируемые процессы целенаправленного воздействия их на становление личности, усвоение знаний, духовных ценностей и норм, присущих обществу или группе сверстников, так и спонтанные процессы, влияющие на формирование человека. Для ребёнка игра важна как сфера реализации себя как личности. Именно в этом плане ему важен сам процесс игры, а не ее результат, конкурентность или достижения какой-либо цели. Процесс игры – это пространство самореализации. Игра – деятельность коммуникативная. Она вводит учащегося в реальный контекст сложнейших человеческих отношений. Игра обладает предсказательностью; она диагностичнее, чем любая другая

деятельность человека, во-первых, потому, что индивид ведёт себя в игре на максимуме проявлений (интеллект, творчество); во – вторых, игра сама по себе – это особое «поле самовыражения». Игра может и должна быть использована для преодоления различных трудностей, возникающих у ребёнка в поведении, в общении с окружающими, в учении. Психологическая коррекция в игре происходит естественно, если все учащиеся усвоили правила и сюжет игры, если каждый участник игры хорошо знает не только свою роль, но и роли своих партнёров, если процесс и цель игры их объединяют. Коррекционные игры способны оказать помощь слабоуспевающим детям, помочь им справиться с переживаниями, препятствующими их нормальному самочувствию, усвоению учебного материала и общению со сверстниками в группе.

Одна из функций игры – развлекательная. Развлечение – это влечение к разному, разнообразному. Развлекательная функция игры связана с созданием определённого комфорта, благоприятной атмосферы, душевной радости как защитных механизмов, т.е. стабилизации личности, реализации уровней её притязаний. Развлечение в играх – поиск.

В игре команды или отдельные ученики изначально равны (нет отличников и троечников, есть игроки). Результат зависит от самого игрока, уровня его подготовленности, способностей, выдержки, умений, характера. В игровой деятельности в процессе достижения общей цели активизируется мыслительная деятельность. Мысль ищет выход, она устремлена на решение познавательных задач, что, несомненно, ценно при работе со слабоуспевающими учениками. Анализ игровой деятельности способствует развитию сознательного рефлексивного контроля учащихся.

Игра – школа профессиональной и семейной жизни, школа человеческих отношений. Но от обычной школы она отличается тем, что человек, обучаясь в ходе игры, и не подозревает о том, что чему-то учится. В обычной школе нетрудно указать источник знаний. Это учитель – лицо обучающее. В работе со слабоуспевающими детьми, при использовании игровой технологии, нет легко опознаваемого источника знаний, нет обучаемого лица. Процесс обучения развивается на языке действий, учатся и учат все участники игры в результате активных контактов друг с другом.

Одним из основных требований к процессу обучения на современном этапе является организация активной деятельности обучающегося по самостоятельному «добыванию» знаний. Такой подход способствует не только приобретению предметных знаний, социальных и коммуникативных навыков, но и личностных качеств, которые позволяют ему осознавать собственные интересы, перспективы и принимать конструктивные решения. Активная познавательная деятельность обучающегося в ходе игры приобретает устойчивый характер в условиях сотворчества. Учитель же выступает в роли партнера, консультанта. Организуя игровую деятельность учащихся, педагог создаёт образовательную среду для развития метакогнитивного обучения, оказывает поддержку, работает как «рефлексивный агент», способствует развитию саморегулируемого обучения.

Рекомендуется использование интерактивных методов обучения, которые в различных сочетаниях создают предпосылки для сотрудничества всех участников образовательного процесса, не допуская авторитарности во взаимоотношениях. Использование диалоговых и рефлексивных технологий сочетается с организацией проектной и исследовательской деятельности учащихся.

Таким образом, поощрение активного обучения, основанного на игровой и исследовательской деятельности учащихся, становится одним из актуальных педагогических подходов.

Литература

1. Активные методы преподавания и обучения. – www.cpm.kz
2. В чём суть педагогического приёма «Кубик Блума»? – <http://paidagogos.com/?p=10026>
3. Гин А. А. Приемы педагогической техники: Свобода выбора. Открытость. Деятельность. Обратная связь. Идеальность: Пособие для учителя. – М.: ВИТА-ПРЕСС, 2013. – 112 с.
4. Зарукина Е.В. Активные методы обучения: рекомендации по разработке и применению: учеб.-метод. пособие. – СПб.: СПбГИЭУ, 2010. – 59 с.
5. З. Мендыгалиева, М. Кушнир, Е. Петрик (Дерябина) «Активные методы обучения на уроках математики в начальной школе», Астана, 2018, 43 с.
6. Чечет В.В. Активные методы обучения в педагогическом образовании: учеб.-метод. пособие / В.В. Чечет, С.Н. Захарова. – Минск : БГУ, 2015. – 127 с.
7. Шутова Г. Активные и интерактивные методы обучения: обзор, классификации и примеры. Что такое активные и интерактивные методы обучения на уроке? http://pedsovet.su/metodika/5996_aktivnye_i_interaktivnye_metody_obucheniya

Ж.К. Есеркенова

Химия – биология бағытындағы Назарбаев зияткерлік мектебі, Атырау қ., zhuka-85@mail.ru

ФИЗИКА ПӘНІН ОҚЫТУ ҮРДСІНДЕГІ ПРОБЛЕМАЛЫҚ ОҚЫТУ ПРИНЦИПІН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

EFFECTIVENESS OF THE IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLE OF PROBLEM-BASED LEARNING IN THE PROCESS OF TEACHING PHYSICS

Бүгінгі таңда оқу – тәрбие жұмысын жетілдіруде әрбір мұғалімнің алдында тұрған міндеттердің бірі оқушының өзіндік және шығармашыл ойлауын дамыту және білім деңгейін жоғарлатуды қамтамасыз ету.

Зерттеу мақсаты. Физика пәнін оқыту үдерісінде дифференциацияның түрлері мен оқыту модельдерін қолданудың тиімділігін анықтау. Оқушылардың жоғары деңгей дағдыларын дамыту және дифференциация түрлерін қолдану арқылы функционалдық сауаттылығын дамыту.

Зерттеу сұрақтары. Дифференциация дегеніміз не? Дифференциацияның қандай түрлері бар? Дифференциация түрлерін физика сабағында қалай қолданып, жүзеге асыруға болады?

Күтілетін нәтижелер. Физика пәнін оқытуда дифференциацияның түрлері мен оқыту модельдерін қолдану оқушылардың академиялық білімдерін, пәнге қызығушылықтарын және пәндік білімдерін өмірде қолдану дағдыларын арттырады.

Зерттеу әдістері. Дифференциацияның әдістері бойынша ресурстармен танысу, зерттеу тобының мүшелері жасақтаған дифференциация қағидалары мен оқыту модельдерін сабақта қолдану бойынша алгоритмді қолдану, әр сабақтың оқу мақсатына байланысты дифференциация түрі мен моделін таңдау, оқушылардың оқу жетістіктерін бақылау және бағалау.

Негізгі бөлім

Әрбір оқушыны жеке тұлға ретінде қабылдай отырып, олардың әрқайсысының өзіне тән психологиялық және адамгершілік ерекшеліктерін, қызығушылықтары мен бейімділігін ескеріп отыру маңызды. Осы жағдайда тәрбиелей және дамыта отырып оқыту тұлғаға тікелей емес, ішкі жағдайына әсер ету арқылы дамыту болып табылады. Себебі, әр оқушының ішкі әлемінің әр түрлілігін ескеру, әр баланың ерекшелігін ескеру болып табылады. Білім беру үрдісін ұйымдастыру кезінде оқушылардың ішкі жағдайларын ескеру жеткіліксіз болатын болса, әр оқушының жақсы нәтижелерге жетуіне кедергілер келтіруі мүмкін. Оқыту үрдісінде оқушылардың барлық ерекшеліктерін ескеруді жүзеге асыратын құрал дифференциация болып табылады.

Дифференциацияның мағынасы – бұл оқушыларды бөлу емес, оқыту үрдісінде әр оқушыға жеке көңіл бөле отырып, дифференциалды көмек көрсету болып табылады.

Дифференциацияның тиімділігі – мұғалім оқушылардың іс – әрекеті мен жұмысын бақылап қана қоймайды, сонымен бірге әр оқушымен жеке жұмыс жасай алуы болып табылады. Оқушылар үш түрлі жағдайда білім ала алады: біріншісі, мұғаліммен бірігіп, яғни мұғалімнің көмегімен жұмыс істейді, жеке және жұпта.

Физика пәні оқушылардың барлығы дерлік оңай игеріп кететін пәндердің қатарына жатпайды. Сондықтан мұғалім үшін физиканы оқыту үрдісінде төмендегідей сұрақтар туындап отырады:

- ✓ Оқушылардың тарапынан пәнге деген жақсы көзқарасын калыптастыру үшін қандай әрекеттер орындалу қажет?
- ✓ Оқушыларды қалай оқыту керек?
- ✓ Ғылыми білімге деген қызығушылығын арттырып ғана қоймай, пәннің олардың өмірінің кәсіби бөлігіне айналдыру үшін оқытуды қалай ұйымдастыру қажет?
- ✓ Сабақ үрдісі бір сарында болмау үшін оқытуды қалай ұйымдастыруға болады?
- ✓ Сабақ арқылы пәнге деген танымдық қызығушылығын, интеллектуалдық қабілеттерін, әр оқушының жеке оқу стилін ескере отырып, қалай дамытуға болады?

Физика пәнін оқытуда оқушылардың табысты іс – әрекеттерінің әдістерінің бірі ретінде деңгейлік дифференциацияны қолдану әр оқушының қол жетімді қиындық деңгейінде білім алатындай және тапсырмаларды орындайтындай жағдайлар жасалады (әр оқушының жақын даму аймағына байланысты).

Физика пәнін оқыту барысында дифференциацияның проблемалық оқыту принципі арқылы оқушылардың білімдік – танымдық дағдыларын дамыту ескеріледі. Дифференциацияның түрлерін қолдану үшін оқыту әдістемесін келесі бөлімдерге бөліп қарастыруға болады:

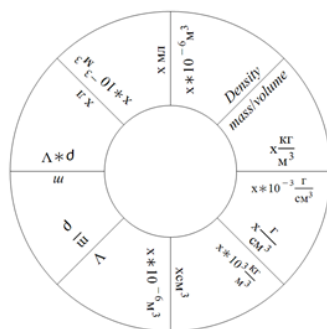
- оқушының өз бетімен зерттеу жұмысын жүргізуі – ғылыми жобалар, шағын сабақ үстіндегі жобалар, баяндама және эссе жазу жатады
- жеке – іздену әрекетін жүзеге асыру – физикалық есептер шығару, практикалық жұмыстар, эксперименттер және дәлелдеуді қажет ететін тапсырмалар жатады
- оқу материалының мазмұнын тұжырымдау – миға шабуыл, дәріс, теориялық ойындарды ұйымдастыру
- семинарлар өткізу – дөңгелек үстелдер мен дебаттар арқылы ұйымдастыру

Физика пәнін оқытуда дифференциацияны жүзеге асырудың үлгісі ретінде 7 – сыныпта жоспарланған «Заттың тығыздығын анықтау» сабағының жоспарын ұсынамын. Берілген оқу мақсатына қатысты дифференциацияның күрделендіру түрі таңдалды және аргументтеу оқыту моделіне сәйкес сабақ жоспары жасақталды. Күрделендіру принципі бойынша оқушыларға ұсынылатын тапсырмалар біртіндеп жеңілден күрделіге өту жағдайына бағытталады. Бұл жағдайда күрделену жолын ашық түрде көрсету маңызды, бұл оқушыларға әрқайсысының деңгейін көруге мүмкіндік береді және ресурстар мен материалдарды дұрыс таңдауға, оқушыларды күрделі тапсырмаларды орындауға ынталандыруға көмектеседі. Мұғалім өз кезегінде оқушылардың жеңіл тапсырмадан күрделі тапсырмаға өтуі үшін әр түрлі тапсырмаларды дайындауы қажет. Тапсырмаларды дайындауда жоғары деңгей дағдыларын дамыту үшін, әр түрлі дереккөздерді қолданады. Сабақтың алғашқы кезеңінде оқушылардың білім деңгейлері тексеріледі. Аталған сабақта оқушыларға сурет ұсынылады. Осы берілген сурет арқылы оқушылар берілген заттардың айырмашылығын анықтауы тиіс.

Сурет 1

Берілген оқу мақсатына қатысты бұл қарапайым тапсырмалардың бірі болып есептеледі. Оқушылар аталған заттардың айырмашылығын түсіндіре алады. Себебі, оқушылар осыған дейін сабақтарда және химия сабағында заттың агрегаттық күйлерінің бір – бірінен молекулалары арқылы ерекшеленетінін қарастырған болатын. Заттардың молекулаларының орналасуы бойынша олардың тығыздықтарының әр түрлі болатындығын оқушылар тұжырымдай алады. Келесі кезекте оқушыларға «Тарсия» бағдарламасы арқылы жасақталған карточкалар ұсынылады. Бұл тапсырманы оқушыларға жеке, жұпта және топтық түрде де беруге болады. Бағалау әдісі берілген жұмыстың түріне байланысты таңдалады.

Сурет 2

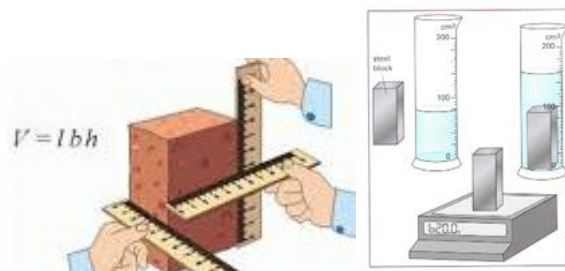
Сабақтың келесі кезеңінде оқушылар 3 топқа бөлінеді. Топқа бөлу кезінде оқушылардың ақпаратты қабылдау стилін ескерген дұрыс. Осыған байланысты әр топқа берілетін тапсырма аудиал оқушылар үшін тыңдалым, кинестетик оқушылар үшін тәжірибелік жұмыс беру және визуал оқушылар үшін бейне – филім ұсынуға болады. Оқушыларымызның барлығы дерлік тәжірибелік

жұмысты жасау арқылы есте сақтау қабілеттері жақсы дамығандықтан осы сабақты өткізген сыныбыма тәжірибелік жұмысты проблемалық сұрақ тастау арқылы ұйымдастырылды.

Кесте 1

1-топ	2-топ	3-топ
Оқушы 50 мл судың тығыздығы 1000 кг/м^3 , 70 мл судың тығыздығы 2000 кг/м^3 , 100 мл судың тығыздығы 3000 кг/м^3 –ке тең деп айтты. Осы оқушыныкі дұрыс па?	Оқушы плиткалы шоколадты ұнатады. Плиткалы шоколадты жеу кезінде оның көлемі өзгереді. Сондықтан ол әр түрлі көлемдегі плиткалы шоколадтың тығыздықтары әр түрлі деген қорытындыға келеді. Оқушы қорытындысы дұрыс па?	Оқушы алманың тығыздығын анықтайды. Егер алма көлемі өзгерсе, яғни ол бөліктерге бөлінсе оның тығыздығы массасы мен көлемінің азаюына байланысты азаяды деген қорытындыға келеді? Сіздер қалай ойлайсыздар?

Әр топ өз тапсырмасымен танысып, болжамдарын жасайды және оқушылар жасалған болжамның қаншалықты дұрыс екеніне көз жеткізу үшін тәжірибе арқылы тексереді. Сабақтың келесі кезеңі «Тәжірибелік алаң» деп аталады.

Сурет 3

Жоғарыда жасалған болжамдарын тәжірибелік жұмыс арқылы тексеріп, мәліметтер жинақталады.

Мәселені бірыңғай шеше отырып, осыған қатысты толық талдау жасалады. Әр топқа бағалау парақтары дайындалып, топтар бір – бірінің жұмыстарын өзара бағалайды.

Сабақ барысының соңғы кезеңінде оқушылардың тығыздық туралы білімдерін бекітуге арналған логикалық тапсырма ұсынылады. Тапсырмада оқушыларға массалары тең, көлемдері әр түрлі алтыннан, күмістен, платинадан, қорғасын мен иридийден жасалған мүсіндердің суреттері беріледі. Алайда мүсіндердің барлығы бір түспен боялады. Оқушы әр мүсіннің неден жасалғанын анықтауы қажет.

Сурет 4

Қорытынды

Проблемалық оқыту принципін физика сабақтарында қолдану сабақтың кез келген кезеңінде оқушылардың білім сапасын, олардың оқуға деген ынтасын арттыратынын және оқушылардың оқу – танымдық дағдыларын дамытуға мүмкіндік беретін бірде – бір тиімді әдіс болып табылады. Әрбір оқыту моделін дифференциацияның кез келген түріне қолдану оқушыларға әр түрлі мәселелерді шеше отырып, қарама – қайшылықтарды анықтауға, гипотезалар ұсынуға, проблемалық мәселені шешу үшін жаңа идеялардың туындауына, анықталған гипотезаларды іздеу мен шешуде, шешімді негіздеуге және зерттеу процесін құрып, шешімдерін негіздеуге мүмкіндік береді. Дифференциацияның түрлері мен оқыту модельдерін сабақта жүйелі кезең – кезеңімен қолдану және енгізу оқушылардың жан – жақты білімдері мен біліктерін, жоғары деңгей дағдыларын жетілдіруге және танымдық дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Әдебиетгер

1. «Мектепте дарынды балаларды оқыту» Бағдарламасы – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, 2018.
2. Дифференциация обучения: опыт, проблемы, перспективы./Р.Б.Абишева, С.Б. Мамлеева, У.Б. Темиргалиева. – Астана 2018: Центр педагогического мастерства АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы».
3. Практическое руководство по проведению Исследования в действии Идришева З.Е., Ултанбаева С.Е. – Астана: АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы» Центр педагогического мастерства, 2015

УДК: 376

Н.Н. Кабанова

КГУ «Средняя общеобразовательная школа № 2 имени Каныша Сатпаева», г. Семей,
kabanova_natalya@mail.ru

ПРИМЕНЕНИЕ МНЕМОТЕХНИЧЕСКИХ МЕТОДОВ ДЛЯ ЗАПОМИНАНИЯ ЛЕКСИКИ МЛАДШИМИ ШКОЛЬНИКАМИ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОЙ СРЕДЫ

APPLICATION OF MNEMONIC TECHNIQUES FOR MEMORIZING VOCABULARY BY JUNIOR SCHOLARS IN AN INCLUSIVE ENVIRONMENT

Процесс изучения языков – очень сложное и индивидуальное явление. Оно значительно своеобразнее процесса усвоения научных знаний. Любой язык воздействует на очень широкую сферу психики, на мировоззрение, речь, этические и эстетические чувства, то есть, по существу, на формирование всей личности человека.

Учитывая особенности возрастной периодизации и особенностей развития личности и здоровья ребенка, следует большее внимание уделять обучению запоминанию слов различных языков с опорой на сенсорное восприятие, т.е. развивать память и изучать лексику языка с учетом индивидуальных сенсорных стратегий обучающихся.

Любая из репрезентативных систем: визуальная, аудиальная, кинестетическая – непосредственно связана с операциями получения, переработки, хранения и вывода информации. Можно сказать, что ведущая репрезентативная система является своего рода «фильтром» восприятия и запоминания учащимся слов на казахском, английском и русском языках. Поэтому и процесс расширения словарного запаса на основе индивидуальных сенсорных стратегий будет более рациональным и эффективным в условиях инклюзивной среды.

В статье рассмотрено применение мнемотехнических методов для оптимизации путей запоминания лексики учащимися с разной модальностью при овладении русским, казахским и английским языками. Эти методы позволяют не только развивать репрезентативные системы каждого учащегося, но и основывать сам процесс запоминания новых слов на сенсорном мышлении, то есть сначала ребенок представляет, слышит и чувствует, а затем запоминает изучаемое слово. Чувство равенства, атмосфера уверенности и радости, ощущение посильности заданий – все это дает возможность ребятам с особыми образовательными потребностями преодолеть стеснительность, мешающую свободно употреблять в речи слова чужого языка и благотворно сказывается на результатах обучения. Незаметно усваивается языковой материал, а вместе с этим возникает чувство удовлетворения – «оказывается, я уже могу говорить наравне со всеми» [6].

Рассмотрим конкретные мнемотехнические приемы, которым следует обучать учащихся

Метод подбора ассоциаций

Как обучить учащегося ассоциативному методу запоминания слов? Подробно этот метод описывает доктор педагогических наук, профессор Васильева Е.Е. [8].

В основу этого метода положен способ подбора образов (зрительных для визуалов, слуховых – для аудиалов) по принципу МЕСТО. ГЕРОЙ. СИТУАЦИЯ

- Представить перевод слова.
- К произношению подобрать созвучное русское слово.
- Соединить образ перевода с образом созвучного слова.
- «Сфотографировать» запоминаемое слово.
- Написать запоминаемое слово.
- Проверить качество зрительного запоминания.
- Записать на карточку для дальнейшего повторения.

Английский язык

На примере слова борода – beard [bɪəd]

«Дедушка нечаянно окунул бороду в БИДон с молоком»;

Ученики класса подобрали такие ассоциации к словам:

clever (умный) – Умная корова ест клевер.

puddle (лужа) – Малыш все падал, падал и падал в лужу.

Казахский язык

На примере слова мұрын – нос

Учащиеся построили аудиальный образ: Кошка терла лапкой нос и мурлыкала: мур, мур, мұрын, мұрын

Метод рифмованных строк

Для современной методики преподавания, в частности, английского языка характерен подход, при котором песни и рифмовки специально создаются авторами учебных курсов как «средство закрепления лексических и грамматических единиц и структур». [2]. Апробация их в инклюзивной среде тоже проходит успешно. Учащиеся не только в легкой и непринужденной форме осваивают лексический пласт языков, но и так же получают сведения по орфографии (в данном случае русского языка). Огромное число рифмованных стихотворений можно найти в электронных ресурсах.

Казахский язык	Русский язык	Английский язык
Вчера спросил мой брат – аға : «Какую получил оценку – баға? » [4]	Рисунки у <u>Риты</u> приятны для глаза. <u>Рита</u> рисует, иди, посмотри, Ирисов синих полную вазу. В слове «рисунок» пиши букву «и»! [7]	Narrow – узкий В норе мне очень узко, Не влазит мое пузко! [8]
Живет в этом городе – қала Очень веселый мальчик – бала . [4]	Вот на востоке солнце всходит. Восток – для солнышка <u>окно</u> . Как слово пишется «восток»? Конечно, в нём – две буквы «о»![7]	Cheek – щека Бритва есть в моей руке, Плавно ходит по щеке – Чик-чик-чик... и нет щетинок, Гладко всё, как мой ботинок. [8]
Я все делаю быстро – тез . Вот такой характер – мінез . [4]	Рано дежурный в школу придёт, Цветы аккуратно в классе польёт, Губку намочит в чистой воде. В слове «дежурный» пиши букву «е»![7]	Bum – бездельник Бам... – и ранец на полу, Бам... –учебники в углу. Это Васе в понедельник Заниматься лень Бездельник! [8]
Не подходит серый цвет – сұр Для солнечного лучика – нұр . [4]	<u>Я</u> в школе лениться, друзья, не привык, Учу <u>я</u> прилежно русский язык. И на уроках сиж <u>я</u> не зря. В слове «язык» напишу букву «я»![7]	Буква В, как мячик – ball – Скачет, прячется под стол. Жаль, играть мне недосуг: Я читаю книжку – book. [8]
Мама зовет: «Ужин готов – әзір ». Отвечаю я: «Сейчас – қазір ». [4]	Скорей на помощь магу поспеши: Ты в слове «магазин» две буквы «А» пиши! [7]	Сяду я, нога болит. «Сидеть», «садиться» – значит “sit”. [8]
Очень много вопросов – сұрақ Слышим мы ухом – құлақ . [4]	Лопата ловко трудится весь день, Чтоб от усердия не лопнула лопата, Мы букву «о» подарим ей, ребята![7]	Говорю вам, там восток! «Говорить» иначе — “talk”. [8]

Метод «Ментальная карта»

Данный метод подчерпнут в монографии депутата Парламента РК Киянского В.В. «Родник Алтая: От Аз и Буки до Аз и Я» [5].

У него представлены такие слова как – Отан (родина), отбасы (семья), отау (юрта молодых), а в русском языке – Отечество, Отчизна, отец.

Найти ментальную связь – это значит установить сходства в лексическом, этимологическом или историческом аспектах.

Ученики нашли такую связь: в казахском языке бала (ребенок), балапан (птенец), а в русском языке – баловень, а так же слов кол – рука и русскими словами кол, колье, колодец, колокольчик, Колобок.

Метод «Все на одну букву»

Данный метод запоминания позволяет запомнить целую тематическую группу слов. Если какие-то слова не запоминаются, то есть смысл воспользоваться способом края – поставить их в самое начало и конец.

Казахский язык

сорпа-жидкий суп
су-вода
сүт молоко
сусын – напиток
салқын сусын сұйық сорпа суық су

Английский язык

Home – дом
Hotel – гостиница
Hospital – больница
House – дом
Hairdresser – парикмахерская

Русский язык

платок
пальто
платье
трактор
трамвай
троллейбус

Метод «Гармошка»

Метод помогает хорошо заучить не только значение слова, но и его правописание предлагаю часто таким способом. Ученики берут лист бумаги (тетрадный или формата А4), столбиком записывают слова, которые необходимо заучить. Вторым столбиком записывают перевод слов на русский язык или рисуют их значение схематично, если им так удобнее. Устно запоминают перевод всех записанных слов. Затем первый столбик загибают наподобие гармошки назад. Перед ними – столбик переведённых на русский язык слов. В третий столбик напротив каждого записывают их на английском языке. Записали и проверили себя по первому столбику, исправили ошибки, обратили на сложности особое внимание, согнули первую и вторую колонку. Перед вами – исправленные слова на английском языке. Записываете следующий столбик на русском языке. Открыли, проверили и так до тех пор, пока у вас не будет ошибок ни в русском, ни в английском или в словах на казахском языке.

Обучение таким стратегиям и «хитростям» быстрого запоминания позволит не только построить обучение с учетом дифференцированного подхода в условиях инклюзивной среды, но и будет способствовать прочному овладению лексикой трех языков.

Литература

1. Васильева Д.Д. Секреты запоминания английских слов. [Электронный ресурс] Режим доступа http://www.yugzone.ru/articles/secrets_english_words.htm
2. Зайнуллина, Г.М. Игровые технологии на начальном этапе обучения / Г. М. Зайнуллина // Альманах школы № 139. – 2007. – С. 68 – 69.
3. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе – М.: Просвещение, 1991
4. Казахский без отметок. Рифмовки для запоминания казахских слов.[Электронный ресурс] Режим доступа:<https://infourok.ru/kazahskiy-bez-otmetok-rifmovki-oblegchayuschie-izuchenie-kazahskogo-yazika-747178.html>
5. Киянский В.В. Родник Алтая: От Аз и Буки до Аз и Я. Монография. – А.: 2012.
6. Кларин, М.В. Обучение как игра / М.В. Кларин // Школьные технологии. – 2004. – № 5. – С. 45 – 59.
7. Стеценко Е.Н. Работа со словарными словами[Электронный ресурс] Режим доступа: https://studopedia.ru/19_224977_dlya-grupпового-obsuzhdeniya-zhiznennogo-opita.html
8. Рифмовки на уроке английского языка [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://infourok.ru/rifmovki-na-urokah-angliyskogo-yazika-1113004.html>

ПРИЁМЫ ФОРМАТИВНОГО ОЦЕНИВАНИЯ НА УРОКАХ ОБУЧЕНИЯ ГРАМОТЕ

METHODS OF FORMATIVE ASSESSMENT IN LITERACY LESSONS

*Глубочайшим свойством человеческой природы
является страстное стремление людей
быть оцененным по достоинству
У. Джеймс*

Какой бы теме ни был посвящен урок, понимаешь, что он должен способствовать развитию учащихся. Каждый урок требует глубокого осмысления целого ряда вопросов: и самый главный из них:

– Как правильно оценить знания ученика?

Для сбора данных об успеваемости и прогрессе в обучении в течение учебного года осуществляются два вида оценивания: формативное оценивание и суммативное оценивание (оценивание за раздел/сквозную тему, четверть и уровень среднего образования).

Формативное оценивание является неотъемлемой частью процесса обучения и проводится регулярно учителем в течение четверти (ежеурочно, ежедневно). Формативное оценивание обеспечивает непрерывную связь между обучающимися и учителем без выставления баллов и оценок. Помогает учителю отслеживать успеваемость в классе. Таким образом, формативное оценивание несет функции: формирующая, стимулирующая и мотивирующая.

При формативном оценивании обучающийся имеет право на ошибку и её исправление. Это позволяет определить возможности обучающегося, выявить трудности, помочь в достижении наилучших результатов, своевременно корректировать учебный процесс. Формативное оценивание является процессом, который оказывает непосредственное влияние на рост и развитие достижений.

Условия для формативного оценивания:

- 1) знание и понимание учащимися целей обучения
- 2) эффективная обратная связь с учениками
- 3) активное участие учащихся в процессе собственного познания
- 4) знание и понимание учащимися критериев оценивания
- 5) возможность и умения учащихся анализировать собственную работу (рефлексия)
- 6) корректировка подходов к преподаванию с учетом результатов оценивания.

Задачами формативного оценивания являются:

- Определение и представление обучающимся целей обучения и критериев оценивания;
- Создание среды для продуктивного коллаборативного обучения, которое поможет выявить доказательства того, что и на каком уровне достиг обучающийся;
- Обеспечение конструктивной обратной связи, способствующей развитию обучающихся;
- Вовлечение обучающихся в качестве источника взаимного обучения друг друга;
- Позиционирование обучающихся как «создателей» своего обучения.

Применение метода формативного оценивания становится одним из важнейших критериев системы оценки работы учителя.

Методы формативного оценивания можно использовать на разных этапах организации учебной деятельности, как в процессе объяснения темы, выполнения заданий, так и во время предоставления обратной связи с обучающимися.

Методы формативного обучения могут использоваться при организации индивидуальной, парной и групповой работы.

Формативное оценивание, предполагает использование тщательно разработанных критериев для организации работы учеников. Чем конкретнее представлены критерии оценки, тем лучше учащийся будет понимать, что ему нужно сделать для успешного выполнения задания.

В повседневной практике формативного оценивания можно использовать различные методы для измерения уровня усвоения, прогресса обучающихся: «Две звезды и одно пожелание», «Сигналы рукой», «Светофор», «Смайлики», «Одноминутное эссе», «Словесная оценка», «Лестница успеха», «Древо знаний», викторины и т.д.

«Словесная оценка». Это устная обратная связь учителя и ученика, которая эффективна на любом этапе урока.

Техника «Сигналы рукой». Учитель останавливает объяснение и просит учащихся показывать ему сигналы рукой, свидетельствующие о понимании или непонимании материала. Для этого учитель предварительно договаривается с учащимися об этих сигналах:

Я понимаю _____ и могу объяснить (большой палец руки направлен вверх)

Я все еще не понимаю _____ (большой палец руки направлен в сторону)

Я не совсем уверен в _____ (помахать рукой)

«Светофор». У каждого ученика имеются карточки трех цветов светофора. Учитель просит учащихся показывать карточками сигналы, обозначающие их понимание или непонимание материала, затем он просит учащихся ответить на вопросы: К учащимся, которые подняли зеленые карточки (все поняли): – Что вы поняли? К учащимся, поднявшим желтые или красные карточки: – Что вам не понятно? По итогам полученных ответов учитель принимает решение о повторном изучении, закреплении темы или продолжении изучения материала по программе.

Так же можно оценивать выполнения домашних заданий с помощью цветowych сигналов: зелёный – я умею, жёлтый – я затрудняюсь, красный – требуется помощь.

«Одноминутное эссе». Одноминутное эссе – это техника, которая используется учителем с целью предоставления учащимся обратной связи о том, что они узнали по теме. Для написания одноминутного эссе учитель может задать следующие вопросы:

– Что самое главное ты узнал сегодня?

– Какие вопросы остались для тебя непонятными?

В зависимости от обучающей среды и формата одноминутное эссе может быть использовано по-разному:

Во время урока: урок разбивается на несколько этапов, отслеживается поэтапное усвоение материала учащимися.

В конце урока, чтобы проинформировать учащихся о том, что они будут делать на следующем уроке.

Индивидуальные беседы с учащимися. Учитель проводит индивидуальные беседы с учащимися для проверки уровня их понимания.

Трехминутная пауза. Учитель предоставляет учащимся трехминутную паузу, которая дает учащимся возможность обдумать понятия, идеи урока, связать с предыдущим материалом, знаниями и опытом, а также выяснить непонятные моменты.

Я изменил свое отношение к.....

Я узнал больше о .....

Я удивился тому, что.....

Я почувствовал ...

Я относился к .....

«Незаконченное предложение». Учащиеся должны закончить предложение, например:

На уроке мне было важно и интересно...

Сегодня на уроке я понял...

Хотелось бы узнать...

Этот вид работы часто использую на этапе урока «Рефлексия» как в устной, так и письменной форме. Эту технику можно сделать и в форме руки, где на каждом «пальце» написано начало предложения, которое необходимо продолжить.

Использование методов формативного оценивания помогает моим ученикам выработать навыки самостоятельной работы, работы в группах, у них появляется интерес к учебе, повысилось чувство взаимопомощи.

При использовании техник формативного оценивания учителю рекомендуется иметь свой личный журнал, где он будет регистрировать достижения учащихся с помощью условных заметок, отметок, значков разных цветов. Они могут помочь учителю определить проблемы в обучении каждого конкретного ученика и класса в целом, отслеживать динамику развития ученика относительно учебных целей, а также составить план работы. Использование формативного оценивания подразумевает, что по итогам проверки работ, ответов учащихся учитель, вместо отметки, использует либо письменные, либо устные комментарии по качеству выполнения, представления работы. Итоги не просто констатируются, а обсуждаются с учащимся. Информация одинаково важна как для учителя, так и для ученика с целью внесения корректив в процесс обучения и процесс учения.

Литература

1. Методы оценивания в классе. [Электронный ресурс] Режим доступа // <http://edugalaxy.intel.ru>
2. Пинская М.А. Формирующее оценивание: оценивание для обучения. Практическое руководство для учителей.
3. Руководство для учителя. с. 111-118 // АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы» 2014г.
4. Формативное оценивание как элемент современного урока. [Электронный ресурс] Режим доступа [compedu.ru/publication/...](http://compedu.ru/publication/)

УДК: 373.2

З.М. Садыкова

КГКП «Ясли-сад № 9 «Айгөлек» отдела образования по г. Семей управления образования ВКО,
sadykova-klara@mail.ru

ВОСПИТАНИЕ КУЛЬТУРЫ ПОВЕДЕНИЯ И ПОЛОЖИТЕЛЬНЫХ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

EDUCATION OF CULTURE OF BEHAVIOR AND POSITIVE RELATIONSHIPS IN CHILDREN OF PRESCHOOL AGE

Установлению доброжелательных отношений способствует умение детей общаться, приветливо разговаривать друг с другом. Определяющее влияние на детей оказывает пример общения взрослых.

Правильная организация быта в детском саду, доверительная и дружелюбная атмосфера, окружающая детей, внешняя и внутренняя культура педагога – необходимые условия для воспитания культуры поведения.

Дети должны понимать, что от поведения каждого из них зависит многое: кто-то не убрал игрушки во время – занятие началось позже. Соответствующая оценка таких поступков и реакция на них педагога имеют большое воспитательное воздействие. Обеспечивая усвоение детьми правил поведения, воспитатель заботится о том, чтобы дети при этом усваивали и нравственные нормы: умение уступить, вовремя помочь товарищу [1].

Дети эмоциональны, поэтому приемы воспитания должны быть не только понятны, но и интересны им. Закрепляя какое-либо правило, целесообразно использовать картинки и художественные произведения. Ознакомление детей с юмористическими произведениями соответствующего содержания создает определенный эмоциональный настрой в группе, воспитывает у детей желание усвоить нужные правила поведения и выполнять их.

В каждом конкретном случае воспитатель ищет причину неправильного поведения ребенка, использует индивидуальные меры воздействия: напоминание, замечание, объяснение. В любом случае нужно помнить о легкой ранимости ребенка, об уважении к его личности. Даже если ребенок в чем-то провинился, не следует делать замечаний, обижающих его.

В воспитании культуры поведения дошкольников не должно быть излишних словесных назиданий, упреков, замечаний. Действенность воспитания обеспечивается созданием специальных ситуаций, побуждающих детей поступать правильно.

Воспитание правильных взаимоотношений между детьми, основанных на принципах гуманизма, особая задача педагога в работе с данной возрастной группой. Формирование отношений между детьми строится на основе взаимных симпатий детей, их привязанности к детскому саду, умения оценивать поведение сверстников и свое.

Чтобы правильно судить о характере взаимоотношений, складывающихся между детьми в группе детского сада, воспитателю следует постоянно наблюдать за общением детей в игре и других видах совместной деятельности. Наблюдения позволяют ему судить об авторитетности того или иного ребенка, выделить организаторов и малоактивных детей, понять, на какой основе образуются детские объединения, что побуждает детей быть их участниками. Необходимо поощрять развитие объединений с гуманным и равноправным характером отношений между детьми и, наоборот, показывать непривлекательность неравноправных отношений [2].

Необходимо использовать естественно возникающие ситуации, связанные с приходом в группу заведующей, медсестры и их общением с воспитателем, помощником воспитателя. Полезно обратить внимание детей на то, как приветливо, по-доброму разговаривают взрослые друг с другом, побуждать их так же общаться между собой.

Воспитывая, у детей отношения доброжелательности друг к другу, важно в ходе игр и других видов деятельности привлекать их внимание к интересам и потребностям сверстников, находящихся рядом. Необходимо воспитывать в детях желание помочь сверстнику, поделиться с ним, отозваться на его просьбу.

Важно обсуждать с детьми те или иные факты и случаи, имеющие место в их общении со сверстниками в совместной деятельности, побуждая выражать свое отношение к поступкам того или иного ребенка, сравнивать свои поступки и поступки сверстников. Полезно поговорить о том, как поступать по отношению друг к другу и как разговаривать между собой, когда организуется какая-либо совместная деятельность, например, игра. Необходимо, чтобы дети учитывали право каждого ребенка на участие в совместной игре, умели в приветливой и доброжелательной форме обратиться к сверстникам, с просьбой поиграть вместе («Примите меня, пожалуйста», «Можно с вами поиграть?»), приветливо ответить на просьбу товарища принять его в игру. Необходимо учить детей быть внимательным к предложениям другого ребенка при выполнении совместной деятельности, уметь согласиться с замыслом, предложенным сверстником [3].

Если дети не умеют по-доброму, вежливо отказаться от участия в общей деятельности или отклонить предложения другого ребенка, следует обсудить с ними форму отказа, научить выражать несогласие тактично («Давай сначала дорогу построим, а потом мост. Договорились?»), вежливо ответить на отказ («Не хочешь играть в магазин? Может быть, поиграем в больницу?»).

Полезно обсуждать с детьми, справедливо ли они распределили предметы и материалы для совместной деятельности, похвалить тех, которые учитывали при этом интересы и желания других детей. Учить детей умению выяснять, доволен ли другой полученными материалами и игрушками, используя при этом такие выражения: «Ты согласен?», «Доволен?», «Договорились?». Побуждать детей при обращении к сверстнику с подобными вопросами посмотреть на него, назвать по имени, внимательно выслушать ответ. Важно показать, как неприглядно выглядит ребенок, который обижает другого, берет себе все лучшее.

Воспитатель обращает внимание детей на недопустимость грубых, резких обращений и ответов, в которых выражается пренебрежительное отношение к интересам и желаниям сверстника.

Кроме разговоров с детьми, нужно обязательно показать им конкретные ситуации, замеченные воспитателем в их общении друг с другом, например, во время дежурства, одевания на прогулку, в играх, чтобы дать детям возможность увидеть себя со стороны и усвоить образцы доброжелательного общения.

Воспитатель может использовать для этого кукольный, теневой театр и театр игрушек. Персонажи спектаклей помогают детям усвоить необходимые при общении правила вежливости.

Отношения дошкольников в игре сложны, избирательны и не всегда благоприятны для ребенка. Осложненные отношения со сверстниками отрицательно сказываются на эмоциональном самочувствии ребенка в группе, на формировании его личностных качеств. Лишенный положительных контактов с детьми, ребенок испытывает острые переживания, которые способствуют появлению у него повышенной обидчивости, упрямства, озлобленности, иногда агрессивности по отношению к сверстникам. С другой стороны, они могут приводить к появлению неуверенности в себе, в своих возможностях.

Воспитатель должен заботиться не только об усвоении ребенком норм поведения в коллективе, но и о благополучии его отношений со сверстниками. Для этого необходимо знать возможные причины осложнений, могут стать: недостаточная развитость игровых знаний и умений, в результате которой ребенок не привлекает сверстников в качестве партнеров по игре; неумение сдерживать себя, управлять своим поведением – ребенок разрушает детские игры; излишняя замедленность действий – он отстает в своих действиях от сверстников; недостаточная сформированность потребности в игровом общении – игру в одиночестве ребенок предпочитает совместным играм с детьми; нарушение норм игрового общения, преобладание эгоистических стремлений в поведении – он не считается с мнением сверстников, навязывает им свои требования; преобладание у него интересов, не связанных с игрой (стремление конструировать, лепить, рисовать и т.п.) и не являющихся ведущими для остальных детей группы.

Воспитателю необходимо знать: владеет ли тот или иной дошкольник необходимыми игровыми навыками и умениями, знает ли сюжеты игр и может ли их творчески реализовать, понять замысел. В зависимости от характера нарушений игровой деятельности необходимо путем систематических совместных игр-занятий с ребенком расширять его знания о содержании игровых действий, их последовательности, обогащать его игровые замыслы, формировать умение последовательно и до конца воплощать задуманное, умение понимать замысел товарища.

Однако совершенствование лишь предметно-содержательной стороны игровой деятельности оказывается недостаточным. Необходимо формировать положительные взаимоотношения между детьми группы. Прежде всего, нужно изменить негативное или равнодушное отношение сверстников к детям, испытывающим трудности в налаживании отношений со сверстниками, содействовать возникновению положительного отношения к ним. Воспитатель должен поддерживать таких детей в различной деятельности. На первых порах их целесообразно объединять с наиболее доброжелательными детьми группы, обладающими ярко выраженными положительными качествами.

Педагогу важно знать, насколько каждый ребенок группы умеет управлять своим поведением. Одним из способов формирования управляемого поведения, развития самоконтроля у несдержанных детей может стать организуемая педагогом длительная коллективная (с интересным, развернутым сюжетом) ролевая игра, где такому ребенку поручается роль ведущего. Дети могут хорошо владеть игровыми способностями и готовы выполнять любую роль, однако неумение сдерживать себя обычно препятствует этому. Роль ведущего только в том случае может выступить в качестве силы, сдерживающей и организующей поведение ребенка, если педагог подробно объяснит ему содержание игры, познакомит его с главной и промежуточными целями ее. Знание их ограничивает излишнюю активность ребенка, помогает понять, что порученная роль является необходимым условием осуществления совместной деятельности: не выполнить ее (при коллективном характере игры), не согласовать свои действия с действиями партнеров - значит помешать всем детям группы довести игру до конца.

В тех случаях, когда педагог сталкивается со стремлением ребенка к игре в одиночку (что свидетельствует о недостаточно развитой потребности в общении), не следует стремиться к налаживанию его контактов со многими сверстниками: шумные игры быстро утомляют таких детей. Имеет смысл вначале подобрать для такого ребенка лишь одного партнера, к которому бы он отнесся с симпатией, и только впоследствии осторожно расширять круг его общения.

При преобладании у ребенка потребности в авторитарном руководстве игрой целесообразно использовать в качестве одного из педагогических приемов систематические длительные поручения ему заданий, имеющих общественную направленность: помощь коллективу, защита младших товарищей, помощь им и т.п. При этом важно учитывать его интересы и возможности. Успешное выполнение задания необходимо поощрить положительной оценкой в присутствии сверстников, подчеркивая при этом общественно полезный характер выполненной работы: «Своей работой ты помог всей группе». В таких условиях первоначальное стремление ребенка лишь к положительной оценке постепенно может смениться потребностью хорошо потрудиться для коллектива. Если трудности в отношениях ребенка со сверстниками вызваны преобладанием у него интересов, не связанных с игрой, их подавлять нецелесообразно: за такими интересами и стремлениями обычно лежат способности к другой деятельности, которые при неблагоприятных условиях не будут развиваться. Нужно поддержать эти стремления детей, максимально реализовать их способности, организовать эту деятельность и привлечь внимание сверстников к успехам этих детей [4].

Многие авторы занимались изучением такой важной проблемы, как взаимоотношения детей дошкольного возраста.

Можно сделать вывод, что взаимоотношения детей являются важной проблемой в наше время, так как сейчас детям становится все труднее найти общий язык со сверстниками. Поэтому очень важно заниматься этой проблемой и формировать у них доброжелательность, коллективизм.

Таким образом, для воспитателей и педагогов важно знать специфику, условия и критерии развития общения, и уметь применять свои знания на практике. Сфера взаимоотношений детей в семье и в детском коллективе представляет для детей основной источник напряжений, хронических конфликтов, психологических проблем и трудностей, поэтому очень важно для сохранения психического здоровья дошкольника, успешного его развития создать необходимые комфортные социально-психолого-педагогические условия, обеспечивающие его эмоциональное благополучие.

Литература

1. Кошелева, А. Д. Проблема эмоционального мироощущения ребенка. Психолог в детском саду. – 2000. – № 2-3. – С.128-132.
2. Минаева В.М. Развитие эмоций дошкольников. Занятия. Игры: Пособие для практических работников дошкольных учреждений. М., 2001. – 48 с.
3. Чередникова Т.В. Проверьте развитие ребенка: 105 психологических тестов. СПб.: Речь, 2004. – 304 с.
4. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкий В.В. «Семейная психотерапия» Л.: 1990.

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

MODERN TRAINING METHODS IN PROFESSIONAL EDUCATION

Образование, будучи одним из самых фундаментальных, традиционных и устойчивых институтов общества, должно отвечать на глобальные вызовы дня сегодняшнего и дня завтрашнего. Мы уже сегодня понимаем те существенные изменения, которые неизбежно ведет к изменению самого института образования. А именно:

– Школа и университет, учитель и преподаватель утратили монополию на формирование картины мира, знаний и ценностей обучающихся. Они встали в ряд с другими источниками информации, открытыми и доступными людям в огромных масштабах.

– Сама эпоха радикальных исторических перемен требует иного, более активного, социального поведения человека и таких его качеств, как повышенная креативность, индивидуальность, самостоятельность, формирование которых с трудом дается традиционному образованию, ориентированному на репродуктивную передачу ранее накопленного опыта.

На основе этих новых реалий остро стоят вопросы качества образования для инновационного развития общества при сохранении его устойчивости и культурной специфики.

Названные проблемы много общего с проблемами, волнующими весь мир. Всех заботит отставание от требований непрерывно меняющегося рынка труда, подготовка компетентных и социализированных кадров для инновационной экономики, необходимость изменения традиционных форматов образовательного процесса, оценки эффективности университетов, в целом их роль в обществе, их изменяющая роль.

Образование несет сегодня огромную ответственность перед обществом. Высшее педагогическое образование – ответственность вдвойне, ведь мы готовим к служению тех, кто будет учить и воспитывать детей всех новых поколений, создавая культурный, ментальный, человеческий, творческий потенциал страны, ее стратегический ресурс.

Совершающаяся в настоящее время информационная революция требует формирования и активного применения информационного ресурса обучающихся.

Информационный ресурс личности представляет собой понятие, выражающее уровень усвоения различных видов информации, степень овладения и хранения информационных массивов, способами ее обработки и использования в практических целях [1].

Всем университетам необходимо внедрять технические новшества, иначе образование, которое они предлагают, перестанет отвечать вызовам времени и потребностям студентов. Чтобы этого не произошло, необходимо развивать цифровое образование и интегрировать его с традиционным. Поговорим подробнее о самых современных средствах обучения на сегодняшний день.

– Видеообучение. Более 2,3 миллиарда людей уже используют видео на YouTube, чтобы получить образование. Во многих ситуациях смотреть ролики даже удобнее, чем читать. Кроме того, такая форма обучения часто помогает лучше запомнить материал. Сейчас в интернет можно выходить с разных гаджетов, например, со смартфонов и даже телевизоров. Благодаря этому учиться с помощью видео стало еще комфортнее, и такой вид обучения пользуется все большей популярностью.

Вероятно, интересные и интерактивные обучающие ролики будут востребованы и в высшем образовании. Ведь это очень удобно и для студентов, и для преподавателей: стоит только один раз снять ролик, и его сможет посмотреть сколько угодно человек неограниченное число раз. Кроме того, видео решают проблему с логистикой, если студентам, например, нужно ехать в другой город, чтобы прослушать лекцию. В этом случае университет может снять для иногородних студентов серию лекций и организовать онлайн-консультации с преподавателями.

Именно так формируется современная образовательная среда, поэтому университетам однозначно стоит поощрять и студентов, которые используют видео для учебы, и преподавателей, которые их снимают.

– Геймификация обучения. Геймификация — это использование игровой механики для построения образовательных процессов, что способствует вовлеченности, лояльности и конкуренции учащихся. Метод геймификации может включать в себя использование баллов, рейтингов лидеров, прямых конкурсов, наклеек или значков. Это также могут быть более существенные материальные или нематериальные поощрения (призы), например, за хорошую успеваемость.

Игры в любой своей форме повышают мотивацию студентов. А мотивированность – это залог успеха в обучении. Сам Альберт Эйнштейн считал, что игры являются наиболее возвышенной и продуктивной формой исследования. По его мнению, игровое изучение дает возможность более глубоко погрузиться в тему и приобрести практический опыт. Вдобавок ко всему, геймификация нацелена на групповое, а не на индивидуальное обучение, что также способствует сплочению коллектива и помогает развивать коммуникативные навыки студентов. Такой подход позволяет значительно повысить скорость и качество усвоения новых знаний, а также удерживать внимание учащихся долгое время. По этой причине геймификация так популярна не только в начальной школе, но и в высших учебных заведениях.

– Подкастинг. Обучающие подкасты сегодня – один из самых популярных инструментов современного образования. Свои подкасты создают многие онлайн-платформы и даже такие гиганты, как Apple или Google. Несмотря на бешеную популярность, большинство подкастов сейчас доступны бесплатно.

Как и в случае с видеороликами, подкасты позволяют студенту учиться, когда и где ему удобно. В отличие от обычных лекций, слушать подкасты можно даже без отрыва от рутинных задач, например, во время уборки или по дороге в университет вместо музыки. Студенты могут слушать и записанные аудиолекции своих собственных преподавателей, чтобы лучше разобраться в сложной теме или повторить пройденный материал перед экзаменом.

Что самое главное, университеты могут использовать подкаст не только для учебных целей, но и для развития своего имиджа и бренда. Так многие учебные заведения запускают свои каналы подкастов, чтобы посредством расширения аудитории привлечь на свои образовательные программы больше абитуриентов.

– Онлайн-оценки. Система оценок очень важна для университетов — с этим не поспорить. Без оценки знаний студенты не смогут отслеживать свой прогресс, вдобавок сами университеты не смогут проконтролировать, чтобы их образование находилось на должном уровне. Сейчас оценки проставляют чаще всего с помощью ручки и бумаги. Автоматизация же способна существенно упростить этот процесс. Речь идет об онлайн-экзаменах, которые являются еще одним современным методом обучения.

Они позволяют упростить не только процесс оценивания, но и саму процедуру проверки знаний. Онлайн-экзамены могут включать в себя как тесты, так и устные рассказы теории (например, на веб-камеру). А с помощью искусственного интеллекта компьютер может обрабатывать и анализировать их, сравнивая с модельными ответами. Так оцифрованные оценки и баллы за онлайн-экзамены гораздо легче обрабатывать. ИИ позволяет провести целостный анализ успеваемости студентов. В результате преподаватели смогут обратить внимание на темы, которые студентам даются сложнее всего, и уделить им больше времени, чтобы повысить успеваемость.

– Самостоятельное обучение. В 2020 году возрос спрос на онлайн-курсы, ведь их неоспоримое преимущество – это возможность изучать материал самостоятельно в оптимальном и корректируемом темпе, с комфортом для каждого отдельного ученика. Уже сейчас многие университеты предлагают студентам записаться на онлайн-курсы. Даже некоторые программы и сертификаты доступны только тем, кто обучается именно онлайн. Скорее всего, в ближайшем будущем университеты будут тратить все больше средств на развитие сферы онлайн-образования: для этого потребуется выстроить целую инфраструктуру, которая ляжет в основу новой современной образовательной среды.

– Дополненная реальность (VR).

Становится все более эффективным инструментом обучения. Эта технология позволяет создать виртуальную копию предмета, как будто он находится в одной комнате со студентом. Например, VR-очки могут смоделировать 3D-модель скелета для студентов-медиков или модель самолета для будущих авиаинженеров. Так намного проще изучить строение многих вещей и их особенности.

При этом их использование очень увлекает студентов, а значит – увеличивает эффективность обучения. Это и делает использование VR-технологий таким выгодным для университетов и современной системы образования в целом.

– Чат-боты. За последний год использование чат-ботов заметно упростилось. Уже сегодня создаются образовательные библиотеки с поддержкой чат-ботов. Их задача – помогать студентам находить и извлекать информацию из сотен различных источников, объединенных в один ресурс. Также чат-боты применимы в онлайн-обучении: они могут играть роль наставника и гида при прохождении образовательного курса. Так, если у студента остаются вопросы по теме урока, он может попросить бота предоставить дополнительные сведения или ответить на определенные вопросы. Это снизит нагрузку на преподавателей и ускорит процесс обучения, ведь чат-боты, в отличие от живых педагогов, доступны круглосуточно и не нуждаются в отдыхе.

Изучено, что средний уровень удержания знаний: при традиционной лекции – 5%, с использованием обсуждения и инфографика – 15%, видеоматериалов – 35%, интерактивной геймификации – 45%, виртуальной реальности – 50% [2,3].

Таким образом, эти данные наглядно демонстрируют, насколько использование современных средств обучения упрощает для студентов понимание и запоминание информации. Такая эффективность данных средств обусловлена тем, что большинство из них опираются на визуализацию знаний. А, как известно, «лучше один раз увидеть, чем сто раз услышать». Чтобы не потерять своих студентов, учебные заведения должны внедрять в свою работу современные методы обучения уже сегодня. Особенно важно предоставить учащимся те же преимущества, которые способны предоставить онлайн-платформы: сделать обучение гибким и мобильным, а также обеспечить возможность персонализировать его и корректировать.

Литература

1. Дерижан И, Вальчев Г. Особенности методики обучения современной студенческой аудитории. В: Ежегодник Бургасского свободного университета. Бургас: БРУ; 2015. – с. 165
2. Преподавание и обучение для устойчивого будущего: применение инновационных методов. ЮНЕСКО; 2016. Доступно по адресу: http://www.unesco.org/education/tlsf/mods/theme_d.html [Дата обращения 2021-06-08].
3. Анисимов В.В., Грохольская О.Г., Никандров Н.Д. Общие принципы педагогики и современные инновации. М.: Издательский Дом «Просвещение»; 2016, – с. 35

ӘОЖ: 372.8:50

А.Ш. Чабаева, Ж.Т. Мукаев

«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ, Семей қ., Chabayeva86@mail.ru

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНА АҚПАРАТТЫҚ – КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

EFFECTIVENESS OF THE FORMATION OF AN ECOLOGICAL CULTURE OF SCHOOLCHILDREN THROUGH THE USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES

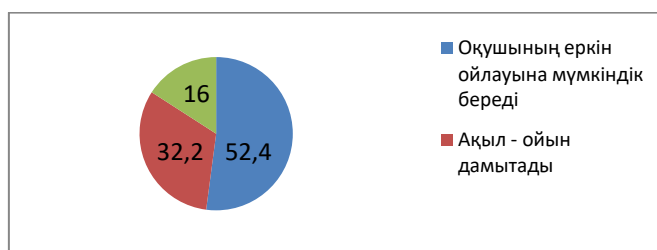
Дамыған елдердегі білім беру жүйесінде ерекше маңызды болып табылатын мәселелердің бірі – оқытуды ақпараттандыру, яғни оқу үрдісінде ақпараттық технологияларды пайдалану болып табылады. Қазіргі кезде ақпараттық технологияның ролі ерекше. Бұрынғы уақытта ақпараттарды кітаптан, журналдардан, газеттерден алынса қазір барлық мәліметтер интернет желісі арқылы алынады. Бұл дегеніміз жас ерекшеліктеріне қарамай барлық адамдар ақпараттық технологияны қолдана алады деген сөз. Соның ішінде оқушылар үшін ең тиімді. Ақпараттандыру жағдайында оқушылар меңгеруге тиісті білім, білік, дағдының көлемі күннен күнге артып, мазмұны өзгеріп отыр. Қазіргі уақытта оқушыларға сапалы білім беруде компьютердің атқаратын ролі ерекше. Оқу үрдісінде компьютер оқып – үйрену нысаны ретінде, сонымен бірге оқыту, тәрбиелеу, дамыту мен оқытудың мазмұнын меңгеруді диагностикалау құралы ретінде әрекет етеді.

География мұғалімінің жұмысын ақпараттық технологияларды қолданбай елестету қиын, бұл компьютерді, әр түрлі ақпараттық бағдарламаларды сабақтар құруға, сыныптан тыс жұмыстар жүргізуге мүмкіндік береді. Ақпараттандыру ақпарат жинау, өңдеу, беру және есептеу техникасы және ақпарат беру құралдары негізінде ақпарат жинау әдістерін жаппай енгізуді көздейді. Қазіргі уақытта білім беруді компьютерлендірудің екі бағыты бар. Бірінші бағыт әр түрлі мәселелерді шешуде компьютерді ойдағыдай пайдалануға мүмкіндік беретін білім, білік және дағдыларды игеруді көздейді. Екінші бағыт компьютерлік технологияны оның тиімділігін едәуір арттыра алатын мықты

оқыту құралы ретінде қарастырады. Мұғалімнің негізгі міндеті – білім беруді ақпараттандыру процесінде оқушылардың жеке дамуы, олардың шығармашылық ізденісі, бірлескен жұмысты ұйымдастыруы мен сақталуы. Осы жағдайларда қазіргі кезде қалыптасқан оқу-тәрбие жұмысының ұйымдастырушылық формаларын қайта қарау сөзсіз: дербестіктің артуы, жеке және топтық жұмыс, дәстүрлі оқытудан кету, ізденіс және зерттеу сипатындағы практикалық, зертханалық жұмыстар көлемінің ұлғаюы. Компьютерлік презентацияның артықшылығы – сабақ қарқынын арттыру. Олар іс жүзінде дәстүрлі бор мен тақтаны ауыстырады. Презентациялар нақты сабаққа қажетті материалды дәл таңдауымен және қажетті реттілікпен ыңғайлы. Бұл сабақты жарқын әрі қызықты етуге мүмкіндік береді.

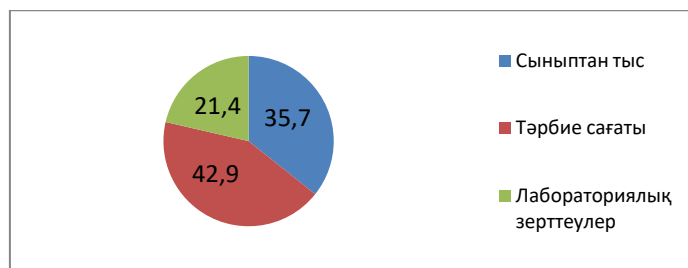
Зерттелген көптеген географиялық объектілерді, мысалы таулар мен жазықтар, теңіздер мен мұхиттар, өндірістік кәсіпорындар мен ауылшаруашылық жерлерін оқушылар тікелей көрсете алмайды. Сондықтан сабақта демонстрациялық құралдарды қолдану қажет: суреттер, анимациялар, бейнематериалдар, слайдтар – бұл мектеп оқушыларында елестету идеяларын қалыптастыруға ықпал етеді. Презентацияның тағы бір жағымды жағы – балалардың көз алдында үнемі ақпараттың болуы, сонымен қатар қажет болған жағдайда қажетті ақпаратқа оралуы. Презентациялар ақпаратты барынша көрнекі және жеңіл қабылданатын нысанда беруге мүмкіндік береді. Презентацияларды қолдана отырып, мұғалім белсенді, белсенді оқыту әдістерін қолданады. Әңгімелер қызықты, эмоционалды болады. Олар оқушыларға қабылдау процесінде көру, есту, қиялды қолдануға мүмкіндік береді, бұл сізге зерттелетін материалға тереңірек енуге мүмкіндік береді. Сабақтың, сыныптан тыс жұмыстардың тиімділігін арттыратын құралдардың бірі-интерактивті тақта. Интерактивті тақта-монитор экраны жобаланатын бет. Бұл сезімтал және сізге "маркерді" бояуға, тақтаға жазуға және оған қосылған компьютердің жұмысын басқаруға мүмкіндік береді. Интерактивті тақтаны пайдалану оқушылардың қызығушылығын арттыруға және оқу материалын есте сақтауды жақсартуға мүмкіндік береді. Интерактивті тақта-бүкіл сыныпты оқытудың құнды құралы. Бұл мұғалімдерге жаңа материалды өте жанды және қызықты етіп көрсетуге көмектесетін көрнекі ресурс. Интерактивті тақтаны пайдалану оқытудың тиімділігін арттыруға айтарлықтай көмектеседі, өйткені ол материалды көрнекі түрде ұсыну, қосымша ақпаратты жылдам іздеу (Интернетке тікелей кіру кезінде) және география сабақтарына шығармашылық көзқарас үшін үлкен мүмкіндіктер береді.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың көмегімен география сабақтарында мектеп оқушыларының экологиялық мәдениеттілігін қалыптастыру мәселесі өзекті тақырып деуге болады. Жаһандық экологиялық проблемалардың дағдарысына, адамдар тікелей ықпал етіп отыр. Адамзаттың табиғатқа әсері айқын факт болғандықтан, оны тек адамның өзі, оның экологиялық санасы, экологиялық мәдениеттілігі бар адамдар ғана табиғатты қорғап жасыл құрлықты сақтап болашақ ұрпаққа да мұра ретінде қалтыруға себепші бола алады. Бүгінгі таңда экологиялық тәрбие мәселесі өзекті. Ақпараттық коммуникациялық технологиялардың тиімділігін және де ЖОББМ ұстаздарының жаңа технологиялардың қандай түрлерін пайдаланатынын салыстыру мақсатында ШҚО қала мен аудан мектептерінің география пәнінің ұстаздары арасында сауалнама жүргіздім. Жүргізілген сауалнама нәтижелері төмендегі суреттерде көрсетілген

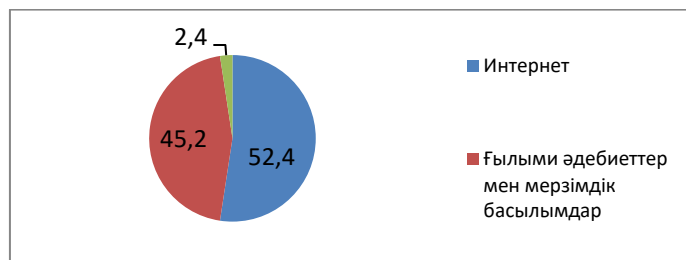
Суретте 1 – «Ақпараттық – коммуникациялық технологияларды сабақта пайдаланудың тиімділігі?» сауалнама сұрағының қорытындысы

Сауалнама сұрағының қорытындысы бойынша 52,4% мұғалім Оқушының еркін ойлауына мүмкіндік береді, 32,2% Ақыл – ойын дамытады деген жауаптарын көрсеткен.

Сурет 2 – «Экологиялық мәдениетті қалыптастыру үшін сабақтың қандай типтерінде пайдаланасыз»? сауалнама сұрағының қорытындысы

Көптеген ұстаздар осы сауалнамадағы сұраққа тәрбие сағаты 42,9%, сыныптан тыс 35,7% , лабораториялық зерттеулер 21,4 % деп жауап берді.

Сурет 3 – «Қоршаған ортаны қорғау туралы мәліметтерді қандай ақпаратты көздерінен аласыз»? сауалнама сұрағының қорытындысы

Интернет 52,4%, ғылыми әдебиеттер мен мерзімдік басылымдар 45,2% құрап отыр.

Суреттерде көрсетілгендей көптеген мектеп ұстаздарының жауаптары бойынша ақпараттық – коммуникациялық технологияларды сабақта пайдаланудың тиімділігі біріншіден оқушының еркін ойлауына мүмкіндік берсе екіншіден ақыл – ойын дамытады және де шығармашылық белсенділігін арттырады. Экологиялық мәдениетті қалыптастыру үшін сабақтың келесі типтерінде жаңа технологияларды мектеп ұстаздарының көбірек пайдаланылатынын көруге болады олар: тәрбие сағаттары және сыныптан тыс сабақтар. Сондықтан білім берудің жаңа технологиясын пайдаланып, география пәнін жаңа технологиялық әдіспен оқушылардың жас ерекшеліктеріне байланысты, сабақтың мазмұнына қарай пайдалануға кез – келген пән мұғалімінің мүмкіндігі бар деп санаймын. Мектеп оқушыларына ақпараттық – коммуникациялық технологиялар арқылы экологиялық мәдениетті қалыптастырудың тиімді пайдалану жасөспірімдердің тек аталған сабақта ғана әсерін тигізіп қана қоймай, олардың жан – жақты дамуына, сана – сезімінің өсіп, жетілуіне, оқу үлгеріміне, оқу сапасының жақсаруына айтарлықтай әсерін тигізеді деуге болады.

Әдебиеттер

1. Ержанова А. Білім беруде ақпараттық технологияларды қолдану. – Алматы. 2005.
2. «Ақпараттық технология және қашықтықтан оқыту» Мұхамбетжанова С.Т. п.ғ.к., ББЖКБАРИ.
3. Бухвалов В.А. Развитие учащихся в процессе творчества и сотворчества. – М.: Центр «Педагогический поиск», 2000.– 144 с.
4. Баранов, А.С. Компьютерные технологии в школьной географии /А.С. Баранов, В.Г. Суслов, А.И. Шейнис; под ред. А.С. Баранова. – М.: Издательский дом «ГЕНЖЕР» 2004. – 80 с.
5. Фазлова Э.Р., Давыдова В.Н. Организация исследовательской деятельности с использованием ИКТ при изучении окружающего мира // Молодой ученый. – 2016. № 7.6. – С. 245-248.
6. Губницкая О.В. Теоретические аспекты формирования экологической ответственности обучающихся основной школы // Вестник ЧГПУ. 2010. – № 5. – С.7-8.
7. Зверев И.Д. Экологическое образование школьников. – М.: Издательский центр «Академия». 2010. – 160 с.

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ШЕҢБЕРІНДЕ ОҚУ ПЛАТФОРМАЛАРЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІ**EFFECTIVENESS OF STUDYAPPS IN THE DISTANCE LEARNING**

Қазіргі уақыттағы бүкіл әлемде ушығып тұрған эпидемиялық төтенше жағдайға байланысты қашықтан оқыту мәселесіне көшуге тура келді. Қашықтықтан білім беру оқытушы мен студент арасында қандай да қашықтықта интернет ресурстарының сүйемелдеуімен өгілетін оқытудың формасы. Бұл өзі ақпараттық технологияның дамуымен бірге пайда болып отырған дүние. Қашықтықтан білім беру технологиялары қашықтықтан оқу сабақтарын онлайн, офлайн режимінде өткізуге негізделген.

Қашықтықтан оқытудың негізгі артықшылықтары:

- жүктелген материалдарды студенттер кез – келген уақытта қарап, игере алуы;
- әр студент оқу материалдарын өз қарқынына қарай игеріп, видео дәріс материалдарын бірнеше рет қарап, күрделі сұрақтарды терең меңгеруге мүмкіндік алады;
- қашықтықтан білім алудың тағы бір артықшылығы, қашықтықтан білім алу арқылы студент жоғары баға алу мүмкіндігіне ие.

Ғалымдардың зерттеу нәтижелері көрсеткендей, қашықтықтан оқыту нәтижелерінен алған бағалар, дәстүрлі білім беруде алған бағалардан жоғары екендігін көрсетті [1].

Қашықтан оқу барысында студент жаңа технологияларды, заманауи ақпараттарды, программалық бағдарламалармен танысуға мүмкіндік алады.

Қашықтықтан білім берудің дәл қазіргі уақытта маңызы өте жоғары. Ақпараттық, сандық технологиясы дамыған елдерде мұндай білім берудің формасы әлдеқашан бірізділікке түскен.

Қашықтан оқытудың негізгі мақсаты қазіргі заманғы телекоммуникация құралдарының көмегімен құрылған студенттің жеке танымдылығының қызметі. Бұл тәсіл білім беру субъектілерінің өзара іс-қимылының интерактивтілігін және оқу процесінің өнімділігін қамтамасыз ететін ақпараттық және педагогикалық технологияларды біріктіруді көздейді. Бұл жағдайда ақпарат алмасу және жіберу студенттердің нәтижелі білім беру қызметін ұйымдастыру үшін көмекші ортаның рөлін атқарады [2].

Қашықтан оқыту формасында оқу әр студент жүйеде оқыту жеке және икемді процесс болып табылады. Жас оқытушылар ресми талаптарға сай, өз оқу жоспарын құруға, құнды материалдарды өз қарқынымен игеруге, студентті қызықты салаларға назар аудартуға, қызықтыруға мүмкіндік бар. Дәл осы икемділік пен бейімделу қашықтықтан оқытудың үлкен мүмкіншілігін береді. Бұл уақыт пен бағдарламаны оңтайландыруға ғана емес, сонымен қатар процестің барлық қатысушылары үшін стресс-факторды азайтуға мүмкіндік береді.

Оқытушының тұрақты өзара әрекеттесуі мен кері байланысы материалды игеруді нақты бақылауды едәуір арттырады, студентке көмектесуге қосымша мүмкіндік береді және қызығушылық тақырыбын тереңірек зерттеуге мүмкіндік береді.

Онлайн режиміндегі оқу сабақтары цифрлық технологияларды (вебинарлар, бейнеконференция, интернет желісі бойынша хабарламалар алмасу арқылы) қолдана отырып, нақты уақыт режиміндегі оқудың өзара іс-әрекеті процесін қарастырады. Бұрын жазылған бейне лекцияларды пайдалану қарастырылады.

Офлайн режиміндегі оқу сабақтары оқытушы мен білім алушының қарым-қатынасы асинхронды өтетін оқудың өзара іс-әрекеті процесін көздейді.

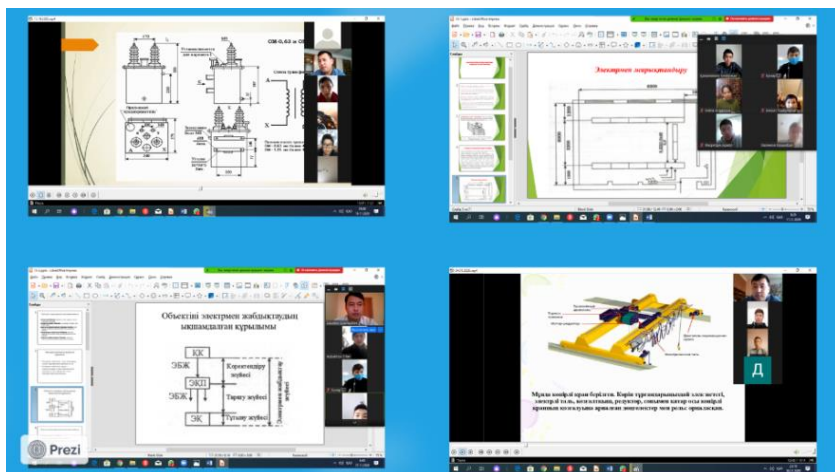
Онлайн сабақ өткізуде көптеген негізгі талаптар қойылады:

1. Сабақтың мақсаты мен міндеттерін тұжырымдау;
2. Минуттық жоспарды әзірлеу және тапсырмаларды дайындау;
3. Бағалау критерийлерін әзірлеу;
4. Бірлескен онлайн жұмысты ұйымдастыру.

Қашықтықтан оқыту барысында Zoom платформасы көп қолданылады. Оқытушылар үшін бұл платформа өте ыңғайлы.

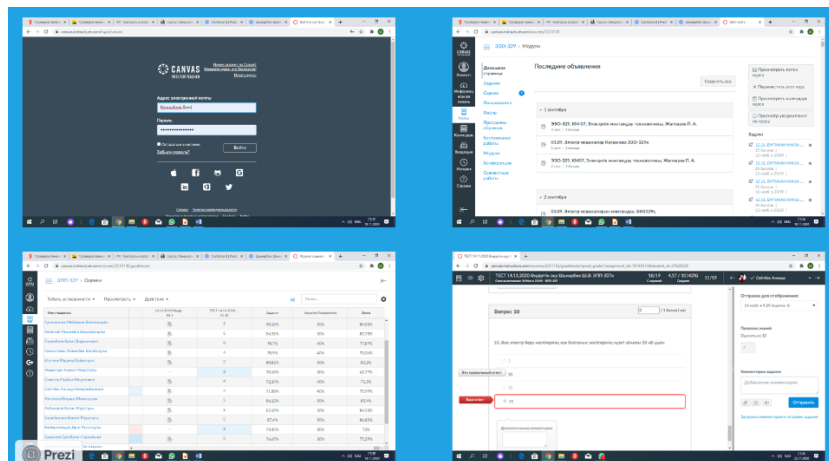
Zoom артықшылығы – тұрақты байланысты қамтамасыз етеді, жылдам жұмыс істейді, компьютер мен смартфонның жедел жадына күш салмайды, конференция қатысушылары өз экранын трансляциялап, демонстрация жасау үшін арнайы тақтаны пайдалана алады. Демонстрация жасау арқылы бейне-ролик, аудио дыбыстар, сызбалар, презентация көрсете аласыз және экранның барлығын немесе бір бөлігін пайдалануға болады (сурет 1).

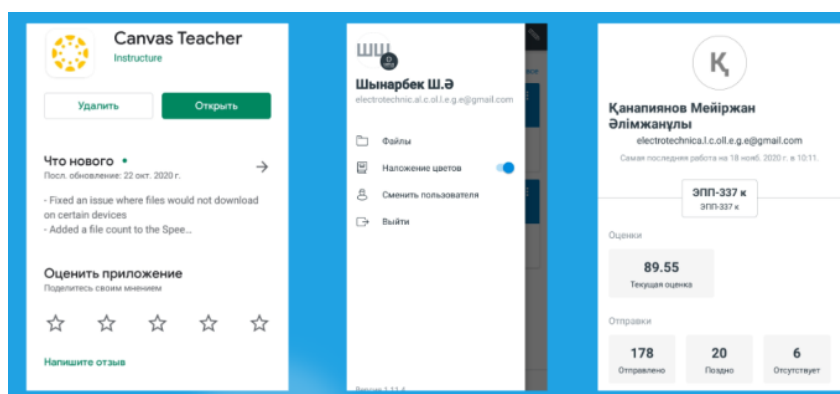

Сурет 1 – Zoom платформасымен өткізілген сабақтар

Қашықтықтан оқыту кезінде студенттермен байланыс ең маңызды болып табылады. Тапсырманың анық-қанығын, оқу материалдарына толық қолжетімділіктің болуын және т.б. үнемі бақылау қажет. Бұл жағдайда CANVAS жүйесін қолдануға болады. CANVAS жүйесі икемді, қауіпсіз, масштабталатын, пайдаланушылардың қажеттіліктеріне бейімделген жүйе. Canvas Teacher бағдарламасы арқылы студенттердің қанша тапсырманы орындағанын және орындамағанын, кешігіп жіберілгенін көруге болады (сурет 2).

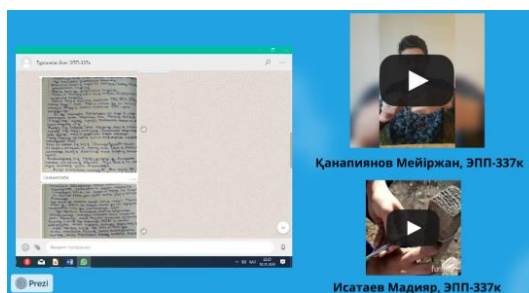

Сурет 2 – CANVAS жүйесі

Сурет 3 – Canvas Teacher бағдарламасы

Сондай-ақ, осы мақсатта студенттер арасында танымал болған мессенджерді (Whatsapp және т.б.), тіпті әлеуметтік желілердің ресурстарын пайдалануға болады.

Сурет 4 – WhatsApp арқылы келген тапсырмалар

Қашықтықтан оқытуды күрделі процесс деп санамауымыз қажет, қазіргі білім беру ресурстарының болуы материалды зерттеуді ұйымдастыруда және оның дамуын бақылауда оқытушының міндеттерін жеңілдетуге арналған. Тек дұрыс материалды таңдап, студенттермен байланысын жоғалтпау өте маңызды, үнемі сізбен бірге екендігіңізді және сабақ беру сіздің ортақ міндетіңіз екенін айқындап отырыңыз.

Қорытындылайтын болсам, қашықтықтан оқыту жүйесінің орны қазіргі жағдайда білім саласы үшін өте жоғары, себебі бұл жүйе арқылы оқытушыларымыз бен студенттеріміз әлемдік ақпараттармен байланысуға, білімдерін онлайн жалғасыруға, ғылыми және шығармашылық жұмыстарын жетілдіруге, әлемдік ақпарат кеңістігінде өздерінің білімдерін шындауға үлкен мүмкіндік алады.

Әдебиеттер

1. Ахметова Г.К., Караев Ж.А., Мухамбетжанова С.Т., Білім беру ұйымдарына электрондық оқыту жүйесін енгізу жағдайында педагогтардың біліктілігін арттыруды ұйымдастыру әдістемесі, Алматы, АҚ «ҰБАО «Өрлеу», 2013.
2. Самеков Мейрбек Нурланович, Избасаров Ербол Хусаинович. Оқу үдерісін ұйымдастырудың жаңа формасының бірі – қашықтықтан оқыту технологиясы.

УДК: 372.8:53

С.К. Шидалина, Л.П. Есенғалиева

Назарбаев Интеллектуальная школа химико-биологического направления города Атырау,
shidalina@mail.ru, lyuba.esengalieva.60@mail.ru

КАК ПРИНЦИПЫ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ ВЛИЯЮТ НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРЕПОДАВАНИЯ ФИЗИКИ?

HOW DO DIFFERENTIATED LEARNING PRINCIPLES AFFECT ON THE EFFECTIVENESS OF PHYSICS TEACHING?

Цель: реализация принципов дифференцированного обучения, через модели обучения на уроках физики.

Актуальность темы: в данном исследовании рассматриваются вопросы дифференцированного подхода в преподавании физики, как принципы дифференцированного обучения влияют на эффективность преподавания физики. Для успешной реализации дифференцированной программы необходимо использовать соответствующие модели обучения, основанные на дифференциации содержания и методов для каждого обучаемого. В результате были отобраны методы и формы работы, наиболее эффективные для деятельности разных групп, отвечающие требованиям и запросам учащихся.

Вопросы исследования:

- Изучить основы программы «РОД» и нормативные документы;
- Как правильно составить адаптированный план урока;
- Как анализировать применяемый учебный материал;
- Как различать и учитывать индивидуальные и типологические особенности учащихся;
- Как проводить и анализировать диагностику, мониторинги и результаты исследования
- Как рефлексировать, определять сильные и слабые стороны подходов

Модели обучения:

1. Модель аргументирования

2. Проблемно-ориентированное обучение

3. Модель опроса

Что такое ПОО (проблемно-ориентированное обучение)?

– Модель ПОО – учебная стратегия, которая базируется на обучении вокруг реальной проблемы;

– При данном типе обучения ученики работают вместе;

– Решение реальной проблемы является мотиватором обучения для учеников. [1]

Таблица «Необходимо знать»

Что вам известно? Что мы знаем?	Что нам необходимо узнать?	Каким образом мы можем это выяснить?
------------------------------------	----------------------------	---

МА можно применять, когда необходимо:

– сконцентрироваться на одном элементе, например, для выражения точки зрения;

– использовать 3-5 элементов для изучения проблемы в формате дискуссии;

– подробно описать эксперимент;

– анализировать сложный текст.

Алгоритм действий – через модель проблемно-ориентированного обучения.

Проблемно-ориентированное обучение ориентировано на выход за рамки изучения темы путем установления связей с другими темами, проблемами или дисциплинами, использовании оригинальных объяснений, пересмотр имеющихся сведений, поиске новых смыслов и альтернативных интерпретаций. Такой подход способствует формированию у учащихся личностного подхода к изучению различных областей знаний, а также рефлексивного плана сознания.

– Используются «продвинутые» ресурсы;

– Используется содержание высокого уровня;

– Применяются междисциплинарные знания;

– Приводится четкое логическое рассуждение.

Урок физики 8 класс: учителя: Шидалина С.К. Есенгалиева Л.П.

Раздел долгосрочного плана: 8.3А Постоянный ток

**Тема урока: Лабораторная работа № 5
«Изучение закона Ома для участка цепи»**

Межпредметная связь: математика, черчение

Языковые цели:

ЦО: 8.4.3.8 – исследовать вольт-амперную характеристику металлического проводника.

Цель урока: установить на опыте зависимость силы тока от напряжения и сопротивления.

Уровень одаренного ученика: определяется по результатам предыдущих тем и выполнения работы.

Результаты: умение применять полученные знания на практике.

Подходы к дифференцированию: используем стратегию углубления.

Выбранная модель обучения: проблемно-ориентированное обучение.

Деятельность учащихся	Подходы учителя
Заполнить таблицу: «Необходимо знать»	Проблемно-ориентированное обучение
Что я знаю по ТБ?	Правила работы с электроприборами
Что я знаю по теме лабораторной работы?	Записать закон Ома для участка цепи Записать виды переменных.
Что необходимо знать?	Как собрать цепь по схеме? Как установить зависимость силы тока от напряжения и сопротивления? Как построить ВАХ? Как найти градиент? Собрать цепь по схеме или ее интерпретировать
Каким образом я могу это выяснить?	Установить на опыте зависимость силы тока от напряжения и сопротивления.

Лабораторная работа № 5 «Изучение закона Ома для участка цепи»

Цель работы: установить на опыте зависимость силы тока от напряжения и сопротивления.

Оборудование: амперметр лабораторный, вольтметр лабораторный, источник питания, набор из трёх резисторов сопротивлениями 1 Ом, 2 Ом, 4 Ом, реостат, ключ замыкания тока, соединительные провода.

Исследование зависимости силы тока от сопротивления участка цепи при постоянном напряжении на его концах. Включите в цепь по той же схеме проволочный резистор сначала сопротивлением 1 Ом, затем 2 Ом и 4 Ом. При помощи реостата устанавливайте на концах участка каждый раз одно и то же напряжение, например, 2 В. Измеряйте при этом силу тока, результаты записывайте в таблицу.

Постоянное напряжение на участке 2

Сопротивление участка, Ом	1	2	4
Сила тока, А			

1. Определите НЕЗАВИСИМЫЕ переменные: (1 балл)
2. Определите ЗАВИСИМЫЕ переменные: (1 балл)
3. Определите КОНТРОЛИРУЕМЫЕ переменные: (1 балл)

Графическое представление результатов:

Постройте график зависимости силы тока от сопротивления, который будет оценен по следующим критериям.

- a) Оси координат обозначены соответствующими величинами и их единицами измерений. (1 балл)
- b) Масштаб графика соответствует полученным результатам. (1 балл)
- c) Линия графика занимает не менее четверти координатной плоскости. (1 балл)
- d) Все точки построены правильно, согласно масштаба. (1 балл)
- e) Линия графика проведена в соответствии со средним значением величин. (1 балл)
- f) Определен наклон графика (градиент). (1 балл) [3,4].

Выводы

Используя дифференцированный подход в обучении, заметили динамику развития учащихся по следующим показателям:

- интерес к учению через междисциплинарную связь, поиск познавательной деятельности;
- развитие общения друг с другом, взаимообучение и самообучение;
- при планировании этапов урока и домашнего задания, учителю нужно использовать нормативные документы, создав условия для комфортности обучения ученика;
- учитель должен осознать степень трудности своего предмета и учитывать индивидуальные особенности ребенка, тем самым внедряя дифференцированный подход;
- при дифференцированном подходе каждый учащийся получает право и возможность самостоятельно определять, на каком уровне он усвоит учебный материал;
- в инновационном обучении важно, чтобы учащийся был не объектом, а субъектом образовательного процесса, сумел задать любой интересующий его вопрос и самостоятельно найти на него ответ. Одним из таких методов, является дифференцированный подход в обучении [5, 6].

Литература

1. Руководство для учителя. Первый (продвинутый). Второе издание. – Астана: АОО НИИШ, 2012. – 87 стр.
2. Рабунский Е.С. Индивидуальный подход в процессе обучения школьников. М-Просвещение, 1975 – 257 стр.
3. Программа «Развитие одаренности детей» Астана: АОО НИИШ, 2017 – 22 стр.
4. Айзенк Г.Ю. Проверьте свои способности. – СПб.: Лань – 1999. – 160 с.
5. Акимова М.К. Козлова В.Т. Индивидуальность учащегося и индивидуальный подход. – М.: Знание – 1992. – 80 с.
6. Болтянский В.Г., Глейзер Г.Д. К проблеме дифференциации школьного математического образования. // Математика в школе – 1989. – № 3 – с. 9-10.

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ОҚЫТУДА ЖАҢА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРДІ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

FEATURES OF USING NEW INNOVATIVE METHODS AND TECHNIQUES IN TEACHING IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Қазіргі таңда инновациялық оқытудың ерекшеліктеріне:

- Әр нәрсені ерте атқару, дамудың алдын алу жұмысы;
- Болашаққа ашықтық;
- Тұлғаға және оның дамуына бағытталу;
- Міндетті түрде шығармашылық элементтердің болуы;
- Қарым-қатынастың серіктестік типі: бірлесе еңбек ету, бірлескен шығармашылық, өзара көмек және т.б. жатады.

XX соңы мен XXI ғасырдың басы қазақстандық білім беру жүйесіндегі қарқынды реформалар кезеңі болды. 2006 жылы Санкт-Петербург қаласында өткен «Сегіздіктен құрылған топ» саммитінің «XXI ғасырдағы инновациялық қоғамға арналған білім» атты қорытынды құжатында «білім беру адамзат дамуының негізі ретінде инновацияны қажетсінеді», – деп көрсеткен. Қазақстандық білім беру жүйесіндегі өзгерістер енгізудің қажеттілігі нормативті-құқықтық құжаттарда да көрініс тапқан. Инновациялық іс-әрекеттегі көптеген шектеулерге жол бермей, оны өзгертуге деген қажеттіліктің туындауы білім беру жүйесінде кең ауқымды инновациялық қозғалысты тудырды.

Белгілі ғалым Н.Нұрахметов инновацияны мынадай топтарға бөледі:

- білім мазмұнындағы инновация;
- оқу-тәрбие процесінің әдістемесі, технологиясы, түрі, әдістері және құралдарындағы инновация;
- оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудағы инновация;
- жоғарғы оқу орындағы басқару жүйесіндегі инновация.

Инновацияның түрлері: модификациялық, комбинаторлық, түбірлі.

Инновациялық іс-әрекет – қоғамның әлеуметтік-экономикалық жағдайына сай оқу орындарының жұмысын дамытатын, оқу өміріне оң өзгерістер әкелетін іс-әрекет. Әрбір оқытушы өзінің оқу-жұмысын дамыту үшін түрлі құралдар арқылы өзінің іс-әрекетін саналы түрде өзгереді.

Инновациялық үдерістің кезеңдері:

- инновацияның себептері;
- жаңалықты жобалау;
- жаңалықты жүзеге асыру.

Оқу тәрбиесі үрдісінде педагогикалық жаңалықтарды енгізу төрт кезеңнен тұрады.

1. Жаңа идеяны іздеу. Инновацияларды ұйымдастыру, жаңалықтарды іздестіру
2. Жаңалықтарды ұйымдастыру.
3. Жаңалықтарды енгізу. Оқу-тәрбие үрдісінде жаңа инновациялық әдіс-тәсілдерді пайдалану.
4. Жаңалықтарды бекіту [1].

Инновациялық технология нәтижелері:

1. Түрлі әдістерді пайдалану сабақтың нақты мәнін терең ашуға көмектеседі.
2. Студенттердің барлығын сабаққа қатыстыруға мүмкіндік туады.
3. Олардың әрқайсысының деңгейін анықтай алуға болады.
4. Студенттердің көбін бағалауға мүмкіндік бар.
5. Студенттерді ізденіске баулып, өз бетімен жұмыс істеуге үйретеді
6. Студенттердің қабілеттері, ұйымшылдығы, шығармашылық белсенділігі артады.
7. Жеке тұлғалық сипатын дамытуға, шығармашы

Жоғарғы оқу орындарындағы білім сапасын арттыру үшін:

- Сабақта интерактивті әдістерді қолдану;
- Әр студенттің психологиялық ерекшеліктерін ескеру,
- Міндетті деңгейдегі білімді қалыптастыра отырып, мүмкіндік деңгейлерін ашу;
- Инновациялық технологияларды сынау арқылы тиімділігін арттыру, оқу орны жағдайына бейімдеу [2].

Кесте 1 – Интербелсенді оқу/оқытудың негізгі қағидалары мен мақсаттары

Қағидалар	Мақсаттар
Орта қалыптас тыру	<ul style="list-style-type: none"> • Білім алушы оқып/үйренуде өз әрекеттерінің жемісті екендігін сезінетін жағдайлар жасау; • Үйренушілер арасында ашық, еркін, шығармашылық қарым-қатынас орнату; • Үйренушілерге білімді дайын күйде бермей, оны ізденуге бағыт-бағдар сілтеу.
Әрекет арқылы үйрету/ үйрену	<ul style="list-style-type: none"> • Үйренушілерге білімнің өзіндік әрекеттер арқылы ғана тиімді түрде меңгерілетіндігін дәлелдеу; • Үйренушілерді белсенді әрекеттерге баулып, олардың білім игеру әрекеттерін ұйымдастыру.
Өмірмен байланыс тыру	<ul style="list-style-type: none"> • Үйрету/үйренуді практикалық әрекеттерге негіздеу, пән мен тақырыпты күнделікті өмірде туындайтын проблемаларды шешу деп қарастыру.
Өзінділік пен дербестік ке баулу	<ul style="list-style-type: none"> • Үйренушілердің дайын жауаптарын қанағат тұтпай, оларды ой-толғаныс арқылы өзіндік пікір құрастыруға, проблема шешуде өзіндік тұрғыдан жауап табуға ынталандыру (егер студент жауап бере алмаса, дұрыс жауапты өзі бермей, оны басқа студенттердің табуына ықпал жасау); • Үйренушілерде сыни және аналитикалық ойлау дағдыларын қалыптастыру (күмәндану, өзіндік түсінікке ұмтылу, ақпараттан әртүрлі мағынаны көре білу, дәлелдеме келтіру).

Дәрісте студентке берілген білім, біліктілік пен дағдыларды семинар сабақтарында тереңдетіп оқытуға, нығайтуға, өз бетінше ізденуге ынталандыратын дәріс өткізу формасы семинар саналады. Семинарды өткізу мақсатына білім алушының ақпаратты өзінше сараптай білуі, дұрыс тұжырымдай алуы, өз пікірін негіздей алуы жатады. Дәрісте алған білімді тереңдету, нығайту, студенттің оқу материалы бойынша өзіндік жұмысының тиімділігі мен нәтижелілігі, білім алушының ізденіс дағдыларын қалыптастыруға студенттік аудиторияда оқу материалын жинақтау мен түсіндіре білуге, өзіндік көзқарасын дәлелдей білуге үйрету семинардың міндеттері саналады. Семинар – студенттің өнімдік-қайта құрылымданатын білім берудің белсенді түріне жатады. Семинар белсенді түрде өту үшін дискуссиялық, бірақ басқарылатын сипатта болуы тиіс. Бұл үшін оқытушы алдын ала тиісті сұрақтар, мысалдар, сюжеттер дайындап, семинар сценарийін құрады. Төменде семинарды өткізуде қолданылатын бірқатар инновациялық әдістер ұсынылады.

Ақпараттық технология жетістіктерін пайдалану:

- Оқу процесінде Microsoft Publisher бюллетень, буклет, Веб-бөлімдерін, хабарландыруда дайындауға және өзгертуге мүмкіндіктер беретін бағдарламасын пайдалану;
- Microsoft Power Point веб-беттерін және баяндама, сипозиумдар, пікірсайыстарда баяндама жасауға, сөз сөйлеу кезінде бағдарлама мүмкіндіктерін пайдалану;
- Microsoft Word бағдарламасы бойынша лекциялар мен практикалық сабақтардың мазмұнына қажетті диаграмма, кесте, картинкаларды пайдалану;
- Интернет бойынша сайттар каталогын жасауды қолдану;
- Интернеттегі ақпараттарды сараптау;
- Виртуальдық форумдар мен Интернет-конференцияларды ұйымдастыру.

Қазіргі ақпараттық қоғамға ұмтылған елдерде білім беру процесіне жаңа технологияларды батыл енгізуде. Солардың бірі білім берудің модульдық жүйесі – www.moodle.org саналады. Бұл – білім берудің барлық деңгейін бағдарламалық қолдайтын жүйе. Жыл сайын осы жүйе әлем елдерінде танымал бола түсуде [3].

Коммуникацияның вербальды құралдары бойынша:

Байланыс орнату тәсілдері: танымдық (ақпарат бере білу), сендіру (қарым-қатынас стратегиясын орнату), экспрессивті (психоэмоционалды орта орнату), суггестивті (мінез-құлық және қарым-қатынасын өзгертуге әсер ету);

Қолданылатын құралдар: ақпараттық-сараптамалық хабарламалар дайындау, жаңа лекцияны талықлау, түйіндеуде аудио, визуалды, кинестикалық құралдарды қолдану, дискуссия, шешендік өнер тәсілдері, презентация, дөңгелек үстөл, брифинг, пресс-конференция, жарнамалау, дебат, кеңес беру, тренинг, өзіндікмаркетинг, жаттығулар.

Білім берудегі ойын түрлері: жағдайды сараптау тәсілі, кейстерді сараптау тәсілі, оқиғаларды сараптау тәсілі, іскери корреспонденцияны сараптау тәсілі, рөлдерді ойнау тәсілі, психологиялық видеотренинг тәсілі, имитациялық ойын тәсілі, іскери ойындар тәсілі.

Идеяларды қолдау тәсілдері: брейнсторминг (идеяларды басқару тәсілі), синектика (шығармашылықты психологиялық тұрғыда белсендіру тәсілі), ассоциация (теңестіру, салыстыру тәсілі), қойын кітапшасы тәсілі және сауалнамалар тәсілі.

Педагог-зерттеушілер семинар өткізуде біршама кепілдемелер ұсынады. Солардың қатарында қызу пікірталас тудыру үшін қолайлы орта тудыру қажеттігі баса айтылады. Яғни студент семинар барысында ойын еркін білдіруге, пікірін нақтылауға, көзқарасын толық жеткізе отырып, пікірталасқа белсенді қатыса білуі маңызды. Студенттердің белсенділігін қашан да қолдап, дамыту қажет.

Студенттің оқу үдерісіне ынталы болуы, білім, біліктілік пен дағдыны қабылдаудағы белсенділігінің артуы және оған жақын да жағымды қызмет түрлерін ұсыну оқытушының мақсаты саналады.

Британиялық жоғары оқу орындарында оқытушы мен студент арасындағы қарым-қатынасты оқытудың проблемаларына ерекше көңіл бөлінеді. Проблемалық білім берудің қатарында, әсіресе, семинар сабақтары аса тиімді саналады. Семинар сабақтарының екі түрін атап өткен модератор, оларды былайша сипаттайды:

1) Семинар барысында студентке өздері жиі кездесетін проблеманы атайды. Оқытушы сұрақ қоя отырып, студентті проблеманың туындауы және шешу жолдары жайлы ұсыныстарын тыңдай отырып, пікірталас өрбітеді. Семинар барысында студенттің сыни ойлау өресі арта түсуі сабақтың басты талабы.

2) Семинар барысында студенттің аталған проблеманы түсінбестен жай ғана қабылдауы. Олар әдетте қойылған сұрақты да дұрыс қабылдамауы және бұл проблема жайлы терең ойламауы мүмкін. Дегенмен аудиторияда интерактивті байланыс орнағанымен, оқытушы көбінде семинарда тек өз сұрағына жауапты өзі іздейді. Семинар өткізудің мұндай моделі студенттің сыни ойлау жүйесін дамытпайды.

Семинар дәрістерін өткізудің келесі мысалы, оқытушы проблеманы аудиторияға жеткізгенде студент сұрақты өзі іліп алып қоя беретіндей дәрежеде жеткізу. Сабақта қашан да сыни ойлауға баса назар аудару қажет. Оқытушы тек проблеманы атап көрсетпестен, соны студенттің ой-елегінен өткізіп, терең қабылдауына және шешім қабылдауына ықпал ету керек. Нәтижесінде студенттің парасатты дамуы арта түседі. Ал студентті пікірталасқа қалай тартуға болады? Міне, ағылшындық педагог-зерттеушілер студенттердің сыни көзқарасы дамуына байланысты екі түрін сипаттап өтеді:

Студент – стратег, яғни проблеманы тереңінен ойлайды.

Студент – адресат, яғни проблеманың тек мазмұнын ғана қабылдайды.

Сонымен, университет қабырғасында оқитын студенттер қатарында сараптау қабілеті жоғары, мәселенің қыр-сырын терең ойлай білетін және мақсаты – емтихан тапсыру, диплом алуды ойлатын, проблеманың байыбына үңіле бермейтін аса алаңсыз студенттер қатар кездесіп отырады. ВВС түсірген видеожазба кейіпкерлері қатарында осындай студенттерге сипаттама беріледі.

Білім беруде басты тұлға оқытушылардың 3 түрін атаған ағылшындық зерттеушілер, оларды былайша жіктейді:

- Студент жайлы ойлайтын оқытушы;
- Білім беру жайын ойлайтын оқытушы;
- Өз жайын ойлайтын оқытушы.

Студентпен белсенді жұмыс жүргізуде түсіну теориясын ұсынған зерттеушілер мынадай деңгейге бөліп, айқындайды:

- Solo 5 – ‘Extended abstract’
- Solo 4 – ‘Relational’
- Solo 3 – ‘Multi-structural’
- Solo 2 – ‘Unistructural’
- Solo 1 – ‘Prestructual’

4-5 категориядағы студенттер мәселенің қыры-сырын меңгергендер, ал 2-3 – мәселенің мән-жайын үстіртін ойлайтындар деп санайды. Сонымен, студенттер пәнді терең ізденіспен толықтай меңгеруге ұмтылса, келесілері пәннің алға қойған мақсаты, міндеттерін жеңіл-желпі қабылдайды.

Сонымен, университетте білім беру процесінде оқытушы мен студент қарым-қатынасы қандай маңызды болса, олардың арасындағы байланысты нығайтуда семинар дәрістерінің де маңызы соншалықты болмақ. Яғни семинар сабақтары оқытушы – студент, студент – оқытушы арасындағы байланысты нығайтып қоймастан, пәннің студент алдына қоятын мақсаты мен міндетін айқындауда, лекция барысында аталған проблемаларға жауап іздеп, шешу жолдарын іздестіруде, соңында студенттің парасаттылық қабілетін арттыруда да маңызды саналмақ. Студенттің білім өресі мен

денгейі тек тапсыратын емтихан не бақылау жұмыстарынан ғана емес, олардың ертеңгі қоғамға пайдалы білікті маман болып қалыптасуынан да көрініс табуы тиіс [4].

Әдебиеттер

1. А.К. Мынбаева, З.М. Садвакасова. Инновационные методы обучения, или как интересно преподавать. Алматы, 2007. – 5 с.
2. А.П. Панфилова. Деловая коммуникация в профессиональной деятельности. Учебное пособие. – СПб.: ИВЭСП, 2001. – 23-24 с.
3. Mark Weyers. Преподавание в малых группах – активное обучение в аудитории // Фокусировать деятельность студента / Центр по продвижению обучения и преподавания (Centre for the Advancement of Learning and Teaching (CALT, UCL), 2008.
4. Нағымжанова Қ.М. Оқу процесінде инновациялық іс-әрекеті. Өскемен: МедиаАльянс, 2004.

УДК: 376

М.Е. Бабаева, Р.Г. Акмагамбетова

Международный центр вакцинологии КазНАИУ городской научно-методический центр новых технологий в образовании Управления образования г. Алматы,
meruert-babaeva@mail.ru, roza.993@mail.ru

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОЦЕССА ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ С АЛЛЕРГИЕЙ В ШКОЛЕ

FEATURES OF THE ORGANIZATION OF THE LEARNING PROCESS CHILDREN WITH ALLERGIES AT SCHOOL

Проблема здоровья всегда была предметом пристального внимания ученых, начиная с античных времен и по настоящее время. С развитием наук о человеке стало очевидным, что сохранение и укрепление здоровья – задача не только медицинская, но и образовательная, поскольку ценностные установки приобретаются индивидом через усвоение определенной системы знаний, что невозможно без организации процессов обучения и воспитания.

Согласно имеющимся данным, сегодня здоровыми можно признать не более 10% нынешних школьников. К числу наиболее распространенных форм патологии относятся заболевания дыхательной и пищевой систем, а в особенности их аллергические проявления.

Позитивно оценивая накопленный материал в области решения вопроса особенностей организации процесса обучения детей с аллергией в школе, нельзя не отметить, что решение ряда актуальных проблем сдерживается недостаточной научно-педагогической и медико-специфической разработанностью.

Выявленное противоречие свидетельствуют о том, что имеется проблема, связанная с научно-теоретическим обоснованием процесса комплексного сопровождения развития личности школьника, включая углубление понятия о детской аллергии, способах интеграции медико-педагогических знаний и их реализации в образовательной практике.

Аллергия у детей уже длительное время остается одной из важнейших медико-социально-педагогических проблем, обуславливая серьезные последствия для подрастающего организма ребёнка как в интеллектуальном, так и в морально-психологическом, физическом аспекте развития. Аллергия является одной из причин по усвоению учебных знаний в неполном объёме, так как влечёт за собой трудности выполнения учебной программы дисциплин по состоянию здоровья: слабость, раздражительность, быстрая утомляемость, сонливость и другое. Соответственно, аллергия у детей школьного возраста отрицательно влияет на успеваемость, уровень качества знаний, ухудшает социально-психологическую адаптацию детей в обществе.

Отношение к проблеме аллергии у детей школьного возраста зачастую достаточно несерьёзное: большинство ребят либо вовсе не получают курса необходимой терапии и квалифицированной медицинской помощи, либо лечатся время от времени, принимая симптоматические препараты; кроме того, широко распространено самолечение, где главными консультантами являются знакомые или родственники.

Одна из причин сложившейся ситуации, характерной не только для нашей страны, – отсутствие и/или недоступность современных доказательно обоснованных рекомендаций, посвященных аллергии у детей школьного возраста. Особое внимание должно уделяться

мероприятиям превентивного характера. Так как при традиционной форме обучения современный школьник проводит много времени в стенах школы, нужно предпринять все меры обеспечивающие комфортное нахождение его в организации образования.

Существуют специальные профилактические мероприятия позволяющие свести к минимуму контакт с аллергеном или раздражителем. Необходимо соблюдать меры безопасности, независимо от тяжести заболевания. Остановимся на некоторых основополагающих из них:

1. Рекомендуется каждому ученику с аллергией иметь браслет аллергика, который служит сигналом для всех взрослых вокруг. Это особенно важно для детей начальной школы, которые могут забыть или не знать о столь важной информации своего здоровья. Браслет сложно потерять и его нельзя забыть, что очень актуально для детей. На данном браслете должна быть информация об аллергии ребенка (аллергия на орехи, аллергия на пенициллин, и т.д.), информация, которая поможет медицинскому персоналу быстро среагировать в экстремальной ситуации.
2. При выборе школьной формы предпочтение отдается синтетическим (!) тканям: нейлон, полиэстр и др. Они практичнее: не разрушаются от света, перепадов влажности, не гниют, обладают высокой износостойкостью. Просты в уходе: меньше накапливают пыль, легко стираются и чистятся. А самое главное не являются источником пыли и аллергенов. Наибольшей аллергенностью из натуральных тканей обладают шерсть, а также натуральные и искусственные (вискоза, ацетат) материалы с ворсом.
3. В аптечке каждого учебного кабинета должны быть противоаллергические антигистаминные препараты 1-го поколения.
4. Школьная медицинская сестра должна уметь грамотно и слаженно оказать первую медицинскую помощь при острой аллергической реакции.
5. В школьном медицинском кабинете должна быть аптечка для оказания острой противошоковой терапии.

Рекомендации по организации учебных занятий в школьных предметных кабинетах:

1. Ежедневная влажная уборка учебных классов. При уборке использовать гипоаллергенную бытовую химию. Проводить генеральную уборку помещений с протиранием всех горизонтальных поверхностей.
2. Установка оконных сеток, защищающих от проникновения пыльцы в помещение. Особенно актуально в период поллинииции растений и деревьев. Данный вариант защиты от пыльцы очень важен, так как полный отказ от проветривания школьных помещений невозможен.
3. Отказ от хранения ненужных вещей в учебном кабинете. Свести к минимуму горизонтальные поверхности в кабинете – стеллажи, шкафы с книгами и т.д.
4. Умеренное разведение и/или в некоторых случаях полный отказ от комнатных растений. Так как при недостаточном протирании и уходе за ними, они могут превратиться в пылесборники. Комнатные растения и почва в цветочном горшке служат местом обитания различных микроорганизмов, в особенности грибов, которые служат причиной или послужить триггером в обострении аллергических заболеваний, как аллергический ринит или бронхиальная астма. А также нужно учитывать тот факт, что многие комнатные растения, особенно цветущие растения сами по себе могут вызывать аллергию.
5. Использовать различные девайсы по борьбе с аллергией – это воздухоочистители и увлажнители, которые помогают избавиться от неприятных проявлений аллергии у детей в школе, так как они не только очищает, но и увлажняет воздух. Благодаря ионизатору частицы пыльцы, пыли тяжелеют и уже не поднимаются в воздух и не раздражают органы дыхания учащихся.
6. Замена тканевых штор на жалюзи с металлическими ламелями, которые удобно протирать от пыли.
7. Отопительные системы необходимо регулярно осматривать и очищать от пыли. Желательно использовать специальные фильтры на обогреватели и вентиляционные отверстия.

Рекомендации по организации в школах питания детей с аллергией

Школьное питание должно соответствовать всем санитарным нормам и что немало важно быть гипоаллергенным. Рацион детей из группы риска должен быть индивидуальным. При поступлении в школу родители детей с пищевой аллергией, должны предупреждать об аллергии на пищевые продукты, а еще лучше предоставить результаты анализов специфической аллергодиагностики, что очень важно учитывать при планировании рациона питания.

Рекомендации при пищевой аллергии учащихся:

1. Отказ от продуктов, вызывающих аллергические реакции.
2. При необходимости дополнительное исключение продуктов, способных вызвать перекрестную пищевую аллергию.

3. Обязательное изучение состава продуктов и добавок, содержащихся в покупаемых готовых блюдах и полуфабрикатах. Поскольку состав любого продукта может быть изменен, необходимо изучать упаковку даже употребившихся ранее продуктов.
4. Использование свежих продуктов, не подвергшихся длительному хранению и/или консервации.
5. Отказ от употребления неизвестных продуктов и блюд из них.
6. Не использовать сложные блюда, состоящие из смеси нескольких продуктов, в том числе соусы, приправы. Желательно употреблять простую пищу с меньшим содержанием различных ингредиентов на один прием.
7. Разнообразие меню в течение дня, чтобы избежать употребления одного и того же продукта, который может оказать сенсibilизирующее действие.
8. По возможности включение в рацион блюд не использовать полуфабрикаты.
9. Приготовление пищи из свежих и свежемороженых продуктов, хранящихся в холодильнике не более суток. Блюда не рекомендуется оставлять на длительное хранение.
10. Проведение относительно жесткой термической обработки продуктов (нагревание до 120 °С в течение 30 мин., длительное кипячение), что снижает их аллергенные свойства.
11. Ограничение соли и простых углеводов (сахара, меда, варенья и др.). Это способствует уменьшению гидрофильности тканей, активности воспалительной реакции. Ограничиваются острые блюда, пряности, специи.
12. Избегать избытка белков в рационе, даже при аллергии к продуктам растительного происхождения.

Данная информация дает предпосылки для создания комфортных условий учебно-воспитательного процесса на основе педагогико-медицинских рекомендаций для развития, обучения и воспитания детей с аллергией.

Литература

1. Л.Н.Волошина. Развитие здоровьесберегающего образовательного пространства: методология, теория, практика, 2006 г.
2. В.П.Пасечкина. Организация образовательного процесса для детей, нуждающихся в длительном лечении, 2000 г.
3. Н.В.Никитин. Модель развития образовательного учреждения на основе здоровьесберегающей организации учебно-воспитательного процесса, 1999 г.
4. О.В.Куделина. Формирование культуры здоровья студентов в образовательном процессе среднего профессионального учебного заведения, 2008 г.
5. С.Н.Денег. Социально-педагогическая реабилитация детей в муниципальном дошкольном Центре восстановительного лечения и образования, 2000 г.

ӘОЖ: 371

Г.М. Мұратова

«Қ. Сәтпаев атындағы № 2 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ, Семей қ.,
gulzhan.muratova@mail.ru

«САБАҚТЫ ЗЕРТТЕУ» – МЕКТЕПШІЛІК КӘСІБИ ДАМУ НЕГІЗІ

«LESSON RESEARCH» IS THE BASIS OF INTRA – SCHOOL PROFESSIONAL DEVELOPMENT

Бүгінгі таңда Қазақстан мектептерінде мұғалімдердің тәжірибесіне өзгеріс енгізу мақсатында Сабақты зерттеу тәжірибесінің кеңінен таралуы, мұғалімдер ортасында кең қолданысқа енуі олардың кәсіби дамуына зор мүмкіндік берді. Қазіргі уақытта сабақты беріп, оқытып қана қоймай, сабақтың жоспарлануына да баса назар аудару қажет. Жай ғана жоспарлау емес, мақсатқа жету үшін сабақты да, ондағы іс-әрекетті де зерттеп, саралай білуіміз керек.

Зерттеу дегеніміз – проблеманы зерделеуде ғылыми әдістерді қолдану. Бұл үдеріс жаңа білімнің түзілуіне септігін тигізеді. Жағдайды/ оқиғаны/ проблеманы жүйелі түрде зерттеу – қаралып отырған проблеманың көзге көрінбейтін аспектілерін анықтауға көмектеседі. Барлығы үшін құнды болатын шешімге келу үшін зерттеуші табандылықпен еңбек етеді. Зерттеу ойлануды, талдауды, байланыс орнатуды, тексеруді көздейді. Зерттеу – зияткерлік іс. Басқа сөзбен айтқанда, зерттеу – рефлексиялық ойлау. Шебер зерттеу жүргізуші ыждағаттылықпен еңбек етеді, мұқият қадағалайды,

деректерді ұқыптылықпен жинайды, деректерді шынайы талдайды және ғылыми тұрғыдан орынды қорытынды жасайды.

Зерттеу түрлерінің көп болуына қарамастан, Сабақты зерттеу мен Іс-әрекеттегі зерттеу тәсілдері мұғалім жүргізетін білім беру саласына қатысты зерттеу түрлеріне жатады. Себебі бұл зерттеулердің нәтижесі мұғалімге өз тәжірибесі туралы хабардар болуға мүмкіндік береді. Соның негізінде ол болашақта өзінің оқыту мен оқу тәжірибесіне өзгеріс енгізе алады. Бұл зерттеулер мұғалім жұмыс істейтін ортада, яғни оның мектебінде және соның оқушыларымен, әрі білім беру саласына қатысты мәселелер бойынша жүргізіледі.

Мұғалімдер зерттеу жүргізуді ұйғарғанда, әдетте, өз сыныбында қалыптасып отырған жағдайды және ахуалды жақсырақ түсінудің жолын тауып, өзінің де, сондай-ақ өзгенің де жағдайын жақсартып, жетілдіру үшін қандай өзгеріс енгізуге болатынын анықтаудың тәсілдерін табуды көздейді.

Сабақты зерттеу бар да, Іс-әрекеттегі зерттеу бар. Екі зерттеу тәсілінің өзіне тән ерекшеліктерін түсінеміз бе? Екі тәсілді бір-бірінен айыра аламыз ба?

Сабақты зерттеу үдерісінің негізгі мәні – қадағалау, ал Іс-әрекеттегі зерттеудің негізгі мәні – өзгеріс енгізу арқылы әрекет ету. Сабақты зерттеу мен Іс-әрекеттегі зерттеу үдерісін тиімді пайдаланып, саралай келе мынандай нәтижеге қол жеткіземіз: мұғалімнің кәсіби дамуы, оқыту тәжірибесінің өзгеруі, жеке хабардарлық деңгейінің артуы, тәжірибесінің жетілуі, жаңа білім алуы.

Сабақты зерттеу тәсілінің көмегімен оқытуды жетілдіре отырып, сабақты зерттеу тәсілінің көзге көрінетін мынандай ерекшеліктерін танимыз:

- мақсаттарды қарастыру;
- білім беру бағдарламасы мен стандартты зерделеу;
- зерттеу сабағын жоспарлау және өткізу;
- дерек жинау;
- сабақты талдау;
- оқыту барысында талдау қорытындысын ескеру;

Мұғалімдердегі ерекшелік:

- пән бойынша және оны оқыту әдістері бойынша білім;
- оқыту әдістері туралы жалпы білім;
- оқушыларды қадағалау қабілеті;
- күнделікті сабақтардың ұзақ мерзімді мақсатпен байланысы;
- уәж/жақсартуға ұмтылыс;
- бірлесіп оқу қабілеті, бірлескен қоғамдастықтар.

Білім беру бағдарламасындағы ерекшелік:

- үздік сабақтар;
- үздік оқу жоспарын таңдау.
- нормативтік өзгерістер;
- оқу құрылымындағы өзгерістер

Мектепшілік кәсіби өсуде осылардың арасында үлкен орын алатыны – «Үздік сабақтар»

Оқытуға бағытталған сабақ сәтті екенін қалай білуге болады?

Сабақтың көп бөлігі көбінесе мұғалімнің ауызша хабарламасы мен тапсырмаларға жұмсалады, ал оларды орындау барысында жетекші рөлді оқушылар емес, мұғалім атқарады. Оқушылардың көбі әрекетсіз отырады немесе тәртіп ережелерін бұзып, сабақтың қалыпты өтуіне кедергі жасайды. Себебі оқушыларға берілетін тапсырмаларды алдын-ала жоспарланғаннан шынайы оқыту тоқтатылады.

Керемет сабақтарда әдетте оқушылардың барлығы бүкіл сабақ бойы белсенді жұмыс істейді. Мұндай сабақтардың ерекшеліктері сабақтың қызу өтетіндігінде, сондай-ақ оқушыларға уақыт пен орын беріп, ой салатын зерттеу әдістерінде. Мысалы, 5-сыныптың әдебиет оқулығында шығарма желісі (сюжет) сурет арқылы берілген. Мәтінді оқып алып, суретті ретімен оқиға желісі бойынша орналастыр десек оқушы қызығуы төмен болар еді, ал сабақтың басында суреттерді көрсетіп, «қалай ойлайсындар, осы суреттерді орналастыру арқылы толық мәтін құрастыра аламыз ба?»-десек, балалар үлкен қызығушылықпен кіріседі, кейбірі мәтінге көз жүгіртеді, яғни ізденеді. Мұғалім оқушылар ұсынған әрбір тәсілді ескеріп, тақтаға тізім етіп жазып отырады. Бірнеше ұсынысты тыңдап алып, мұғалім сыныпты топтарға бөліп, оларға тапсырма берді:

- ұсынылған әрбір идеяны талқылаңдар;
- оларды іс жүзінде қолданып көріндер;
- ең жақсысын анықтаңдар.

Одан әрі олар өздерінің шешімдері туралы түсіндіріп, екі топтың шешімдері арасындағы өзгешеліктерді талқылау үшін әрбір топтан бір өкіл тағайындады.

Бұл жерде мұғалім көп сөйлемей, тек бағыт беріп, ұйымдастырушы болуы керек.

Оқыту орынды, ақпарат беретін және мақсатқа бағытталған болуы керек. Өте қызықты сабақ үнемі сәтті бола бермейді. Сәтті сабақтарға тән ерекшеліктері олардың іс-әрекеттерінің мақсатпен сәйкестілігі. Басқа сөзбен айтқанда, іс-әрекет оқу мақсатына сәйкес келіп, қалаулы нәтижеге жетумен аяқталуы тиіс.

Үздік сабақтар әр кез ақпарат береді, яғни олар пән бойынша кең және нақты білім ұсынады. Дегенмен, олар басқа ақпарат көздерін де ескереді, мысалы, оқушылардың өткен сабақта алған білімі; мұғалім оқушылардың білімін тексергеннен кейін өзіне қандай пайдалы нәрсе алды; оқушылардың білім деңгейі, олардың қалаулары және әлеуеттері; оқушылардың қажеттіліктері. Сабақ осындай ақпаратты ескере отырып жоспарлануы керек.

Оқушыларға сабақ ұнайды және оларды өздерінің оқулары қызықтырады. Өйткені олар өздерін қызықтыратын мәселелерді зерттегілері келеді. Құрдастарының бағалауы және бірлесіп оқу қалыпты жағдай болып табылады. Сондықтан да сәтті сабақтарда оқушылар тапсырмаларды орындауға өте қызығып, стратегиялық мақсатты бағалайды және осы тапсырмалардан пайда алады. Басқаша айтқанда, олар тапсырманы орындау керектігін біледі және осы сабақтың алдында алған білімдерімен қалай байланысатынын әрі ол болашақта жаңа білімге қол жеткізуді қалай қамтамасыз ететіндігін түсінеді.

Қызығушылық білдірген және белгілі мақсатты көздеген оқушылар табысқа жетеді және бұның өзі оларды бұдан да қызығып, мақсатқа ұмтылуға итермелейді. Осылайша, шеңбер пайда болады. Егер барлық оқушылар қандай да болмасын табысқа қол жеткізсе, сол сабақ сәтті болып саналады. Ең маңыздысы, прогресс дегеніміз – сіздің нені сезіне алатыныңыз. Оқушылар сабаққа қызығып, сұраққа жауап іздегенде бүкіл зиятын қолданса, зерттеу жүргізіп, өз қателіктерінен сабақ алған кезде сіз ең үздік жетістіктерге жеттім деп толық сеніммен айта аласыз.

Жақсы бақылаушы мұғалімнің алдыңғы оқыту жұмысы бойынша талдауы сабақ жоспарына қаншалықты әсер еткенін бағалай алады. Сабақ барысында және сабақтан кейін тексерушілер барлық оқушылар сабақтан пайда алды ма және алынған ақпаратты қолдану мүмкіндігі бар ма екендігі жайлы дәлелдер іздеумен болады.

Сәтті сабақтарда мұғалім сабақ жоспары бойынша жүрмей, тек оған сүйеніп отырады. Мұғалімдер сабақ барысында сұрақ-жауап түріндегі кері байланыс әдісін қолданады. Сонымен қатар сабақ барысында мұғалімдер өте көп сұрақ қояды.

Сұрақтардың үш түрі бар. Біріншісі жабық сұрақ, бұл сұрақтың тек бір ғана дұрыс жауабы бар (мысалы, «мына сөз қалай жазылады?»). Жабық сұрақтар оқушылардың бір нәрсені білетінін, я білмейтінін анықтап береді, сондықтан көп жағдайларда мұғалімдер осы әдісті қолданады. Сұрақтардың тағы бір түрі – ашық сұрақ, бұл жағдайда көптеген болжамды жауаптар болуы мүмкін.

Сабақтың сәтті болуы мұғалімнің өз назарын нәтижелерге баса назар аударуына байланысты – оқыту үшін бағалау, талқылаулар, оқытудың сараланған мақсаттары, топтық талқылау – сіздің алға қойған мақсаттарыңыз. Осылардың барлығы мақсатқа жетудің жолдары, бірақ мақсаттың өзі емес.

«Оқушылардың қажетті білімді меңгергендігінің көрсеткіші қандай?» деп сұрау керек те, содан кейін ғана сабақ жоспарын жасау қажет.

Мысалы:

– оқу бағдарламасының талаптарына негізделі отырып, пән бойынша жалпы немесе оның жеке тақырыбы бойынша оқу нәтижелерін анықтау. Ғалымдардың пікірі бойынша, пән бойынша оқу нәтижелерінің саны 4-5 болуы мүмкін.

– оқу нәтижелеріне қол жеткізілгенін анықтауға мүмкіндік беретін бағалау жаттығуларын белгілеу. Тиісті диагностикалау құралдарын әзірлеу.

– қажетті оқу нәтижесіне қол жеткізуді қамтамасыз ететін бағалау рәсімдерін қоса алғанда, қажетті оқу мазмұнын, технологияларын, құралдары мен түрлерін жоспарлау.

Мұғалімдер оқу құралдарын нақты оқу мақсаттарына немесе стандарттарға сүйене отырып қолданудың орнына, оқытуды оқулықтан бастайды, қарапайым тақырып, сондай-ақ уақыт сынынан өткен әдістерді таңдайды. Осы үдеріске басқа қырынан қараңызшы. Соңынан, яғни күтілетін нәтижеден (мақсат немесе стандарт) бастау керек, содан соң стандартта жазылған және оқушыға белгілі бір міндеттерді орындау үшін қажет болатын білім мен дағдылар жинағына сүйене отырып, оқу жоспарын құру керек. Жалпы алғанда, белгілі бір идеялар әртүрлі жастағы оқушыларға қызықты. Мысал келтірудің, үдерістерді немесе жағдайларды жаңғыртудың, пікірталас жүргізудің арқасында және оқушыларды оқуға қызықтырудың басқа да әдістерінің көмегімен кітапта берілген

білімді жаңаша түсіндіруге болады. Осылайша оқушыларды жаһандық идеялармен беттестіру арқылы олардың оқуға деген қызығушылығын арттыруға болады. Мысалы, «Тәуелсіз болу деген не?» деп сұрау арқылы біз оқушыларды әртүрлі әлеуметтік тақырыптарды (төңкеріс соғыстары, құлдық, экономика) зерделеуге итермелейміз.

Әдебиеттер

1. Ж. Байгаринова, З. Идришева. LESSEN STUDY BOX-мектепте Сабақты зерттеу тәсілін іске асыруға арналған әдістемелік ресурстар жиынтығы.
2. Питер Дали Lessen Study: нұсқаулық
3. «Назарбаев зияткерлік мектептері» ДБҰҰ Сабақты зерттеу: А-дан Я-ға дейін.
4. «Назарбаев зияткерлік мектептері» ДБҰҰ Сабақты зерттеу-бірлескен оқу тәсілі.
5. Ақпараттық-әдістемелік журнал «Педагогикалық диалог» № 4(22) 2017ж

УДК: 37.01

Г.К. Рахимжанова, К.Н. Кусаинова

«Методология и педагогические инновации» ИПКПР по Туркестанской области
и г. Шымкент ФАО НЦПК «Өрлеу», ГУ средняя школа № 41, г. Нұр-Сұлтан, adem-rai@mail.ru

ПОСТАНОВКА ВОПРОСА В РАМКАХ ПРОЕКТИРОВАНИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ

SETTING THE QUESTION IN THE FRAMEWORK OF THE DESIGN OF THE STUDY

Развитие инновационных процессов в образовании на современном этапе является объективной закономерностью, что обусловлено интенсивным развитием информационных технологий во всех сферах человеческой деятельности; обновлением содержания современной философии образования, центром которой стал общечеловеческий целостный аспект [1]. Переход к компетентностному подходу в обучении подразумевает, что образовательный процесс должен осуществляться на высоком уровне с применением широкого спектра инновационных технологий.

Одним из важнейших средств обучения является вопрос. Формулируемые учителем и учащимися вопросы выступают в качестве инструмента познавательной деятельности, они опосредуют взаимодействие субъектов образовательного процесса.

Вопрос служит отправной точкой познавательной деятельности, нацеленной на решение проблемы, обозначенной вопросом. Благодаря вопросам человечество продвигается в неизвестное, постепенно открывая для себя мир во всей его полноте.

Правильно поставленный исследуемый вопрос может сам задать границы, которые помогут выяснить, в каком направлении «копать» [2]. Он определяет, какие данные нужно собирать и какие методы использовать для изучения и анализа документов. Постепенное сужение вопроса позволяет сузить и сферу сбора, и объем анализа данных.

Однако поставить хороший вопрос для исследования сложнее, чем кажется. Порой вопросы сами по себе бывают слишком расплывчатыми и неконкретными, чтобы помочь найти нужный нам ответ. Особенно, когда поставленный вопрос отсылает нас к работе с внешними источниками информации, а предварительные результаты не дают нам четкого ответа.

Постановка вопросов – это не линейный процесс. Разработка вопросов исследования является повторяющимся процессом и развивается по мере продвижения работы [3].

Таким образом, постановка вопросов при проведении исследований заключается в наборе повторяющихся формулировок, которые с каждым шагом приближают нас к получению исчерпывающего ответа. Цикл ответа на вопрос можно сформулировать таким образом: предмет интереса – поднимаемые вопросы – дальнейшие шаги – результаты.

Подход «Исследование урока» можно рассматривать как средство для развития и усовершенствования преподавания посредством концентрации внимания на обучении учащихся, он используется в качестве инструмента для совершенствования практики группы учителей. Осознавая, что при проведении исследования урока внимание сконцентрировано не на самом учителе, а на реакции учеников на проводимые им действия, педагог не испытывает давления со стороны коллег, находящихся на уроке. Как следствие, ему значительно проще критически взглянуть на процесс в целом. Цель подхода заключается в изучении и последующем анализе самого процесса обучения, а не деятельности самого учителя [Dudley, P., 2011].

Реализация исследования урока способствует развитию у учителей навыков рефлексивного мышления над собственной педагогической деятельностью, что на сегодняшний день является основополагающим навыком. Условием эффективной деятельности учителя выступает также профессиональное качество, которое возникает и реализуется лишь в результате сформированности у учителя аналитической направленности по отношению к собственной деятельности и исследовательским навыкам, среди которых – вычленение проблем, факторов и условий, ее породивших, владение различными способами разрешения противоречий [4].

Исследование урока как раз и является одним из таких способов формирования у учителей вышеупомянутых качеств. На основе проведенного исследования учитель может получить возможность собрать и подобрать материал для своих тем самообразования, осмыслить свою педагогическую деятельность, выявить ее плюсы и минусы, устранить недостатки, апробировать новые идеи и проекты, методы и материалы.

В решении проблемы в первую очередь необходимо четко сформулировать фокус и вопрос исследования. Согласно Филу Киркману, вопрос исследования должен быть четким, сфокусированным, лаконичным, комплексным и требующим доказательств, вокруг которого и выстраивается исследование учителя-практика [5]. Очень важно поставить вопрос, который действительно волнует и интересует учителя. Однако, как показывает опыт, учителя испытывают трудности при формулировании исследовательских вопросов, и, скорее всего, это связано с тем, что либо вопросы носят очень широкий фокус, либо это проблема общего характера, и создается учителем искусственно. Отсюда учителям сложно отследить достижение ожидаемых результатов при осуществлении исследования, так как обширность и искусственность фокуса не позволяет собрать и предоставить нужные и достоверные доказательства.

Фил Киркман в своей работе, посвященной выработке исследовательского вопроса, также обозначает важность данной проблемы и предлагает следующий алгоритм действий:

- 1) перечислить все вопросы, на которые хотел бы ответить учитель, при этом он советует обратить внимание на фокус исследования и на комплексность вопроса;
- 2) выбрать самый лучший вопрос из предыдущего списка, не являющийся не слишком широким и не слишком узким;
- 3) определить цель исследования;
- 4) оценить свой вопрос, это также можно сделать через обратную связь коллег;
- 5) использовать вдумчивый и правильный язык, например, исследовательские глаголы [5].

Все вышеуказанные действия, по мнению Киркмана, нацеливают учителя на выработку так называемых «правильных» вопросов исследования. Однако применения всего лишь одного метода при постановке вопросов не всегда бывает достаточным, так как одним учителям данный способ подходит, а другим, в свою очередь, нужны некие другие методы и модели.

Литература

1. Воропаева Е.Э. Структура и критерии готовности педагога к инновационной деятельности // Современные проблемы науки и образования. – 2014. – № 4.
2. Савенков А.И. Психологические основы исследовательского подхода к обучению: учебное пособие / А.И. Савенков. – М.: Ось – 89, 2006. – 480 с.
3. Адольф В.А., Ильина Н.Ф. Инновационная деятельность педагога в процессе его профессионального становления. – Красноярск: Поликом, 2007. – 190 с.
4. Мельникова Ю.Г. Коучинговый подход в профессиональном развитии педагога: исследовательский вопрос в рамках темы самообразования. – 2019.
5. Постановка исследовательского вопроса в рамках реализации исследования: метод, рекомендации // Ю.Г. Мельникова. – Астана: АОО «Назарбаев интеллектуальные школы». Центр педагогического мастерства, 2017. – 42 с.

ПЕДАГОГТИҢ ҚАЗІРГІ ҚОҒАМЫНДАҒЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІНІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

THE IMPORTANCE OF THE CULTURE OF COMMUNICATION IN THE MODERN SOCIETY OF THE TEACHER

Бүгінгі жаһандану заманында жас ұрпаққа әлемдік стандартқа сәйкес білім беру мәселесі республикамызда ғылыми педагогикалық тұрғыда ізденіспен әлемдік жинақталған тәжірибеге отандық қол жеткен табыстарды саралай отырып, ұлттық ерекшеліктерді ескере отырып тәрбиелеуде жаңаша ұйымдастырумен көкейтесті мәселе болып отыр.

Осыған орай біздің де ең басты мақсатымыз – сапалы білім, саналы тәрбие беру. Ұстаз деген абыройлы атаққа лайықты болу үшін-мұғалім жан-жақты білімді болып қана қоймай, сондай-ақ әділ де әдепті, қарапайымда кішіпейіл, бауырмал да қайырымды, қысқасы, жоғарғы саналы азамат болуы тиіс деген сөз. Әрине, бұл әбден орынды, солай болуымыз абыройлы міндет. Мұғалімдік қызметтің өзіндік ерекшеліктерін әңгімелегенде әрбір мамандық иесінің сөйлеу шеберлігімен тіл мәдениеті туралы айтпай кетуге болмайды. Мәдениеттілік, ой-өрістің кеңдігі адамның сөз саптауынан жақсы байқалады.

Сөйлеу мәдениетін игеру - педагог мамандардың кәсіби құзыреттілігі. Бұл жерде тілдік қатынас өзара пікір алысу, түсінісу, сөйлесу деген ұғымдардан гөрі тереңірек тілдік қатынас үстіндегі әдеп нормаларының ауызша және жазбаша формаларын меңгеру, дұрыс қатынас жасауға қол жеткізетін тілдік құралдарды тиімді пайдалана білу мағынасын қамтиды. Осындай құзыреттілікті меңгерту – педагог-мамандардың кәсіби шеберлігінің сипаттамасы. Әрине, шеберлік, әсіресе сөз өнерін шешендік деңгейде игеру бірден қалыптаспайтын ұзақ жаттығуды қажет ететін үрдіс.

«Шеберлік дегеніміздің өзі – тар шеңберде алғанда, адам бейнесі, табиғат көрінісі, қимыл, іс-әрекет сияқты әдебиеттік түрлі образдарды жасау үшін сөзді талғаммен, ұқыптылықпен қолдана білу. Мұндай образдарды жасау үстінде сұрыпталатын сөздерге әрқашан да жаңа мағына, қосымша реңдер берілетіні белгілі. Сөздердің ондай қосымша мағынасы мен реңдері образды ойды эстетикалық жағынан байытып отырса ғана құнды болмақ. Образды ой дегеніміз – суреттелетін зат, құбылыстың формасын сөз арқылы шебер бейнелей білу».

Педагогикалық қарым-қатынас үрдісіндегі сөзге қойылатын маңызды талаптардың бірі – қарапайымдылық және ықшамдық. Егер материал артық сөзсіз, үнемді ұсынылса, осы арқылы нақтылыққа, дәлдікке, тиімділікке, сенімділікке жол ашылады. Керісінше, көп сөз, бос сөз педагогикалық ықпалдың әсерін төмендетеді.

Педагог сөзі бейнелі де мәнерлі болуы керек. Бұл талаппен шаблонды сөз тіркестері мен сөздерін қолдану сәйкес келемейді. Олардың нақты мағынасы көбінесе болмайды, сөзге бюрократтық, кеңселік сипат береді. Дайын трафарет, штамптарды қолдану адамның шығармашылық ойын тежейді.

Педагог сөзі сауаттылығымен қатар мәнерлілігімен, бейнелілігімен, эмоционалдығымен ерекшеленеді. Оған фразеологизмдер, мақал-мәтелдер, нақыл сөздер, афоризмдер, анафора, градация, инверсия сынды стилистикалық фигуралар жатады.

Интонация – ауызша сөйлеудің жүрегі. Оның екі түрі бар: логикалық және эмоционалды-экспрессивті. Логикалық интонацияның мақсаты – сөйлемде маңызды мәнге ие сөздерді айқындау. Эмоционалды-экспрессивті интонация мұғалімге өзі әңгімелеп отырған адамдарға, құбылыстарға, оқиғаларға деген қарым-қатынасын, көзқарасын, сезімін, бағасын көрсетуге мүмкіндік береді.

Балалар педагогтың сөйлеу қабілеттерін өте жақсы сезеді. Кейбір дыбыстардың дұрыс айтылмауы олардың күлкісін келтіруі мүмкін, бір сарынды үн олардың іштерін пыстырса, дұрыс қойылмаған интонация, ашық әңгімедегі қатты дауыстап сөйлеу, өтірік, жасанды нәрсе ретінде қабылданып, оқушыларды мұғалімнен алыстатады.

Кейбіреулердің айтуынша, дауыс пен ырғақ – бұл адамға берілетін табиғи дарындылық. Бірақ қазіргі эксперименталдық физиологияның зерттеулері бойынша, дауыстың сапасын түпкілікті өзгерту әбден мүмкін.

Сөйлесу проблемаларын зерттеуде тілдік тұлға ретінде сөйлеуші мен тыңдаушыға байланысты мәселелердің орны ерекше. Тілдік тұлға мәселесі Г.И. Богин, Ж.Н.Қараулов еңбектерінде сөз болады. Тілдік тұлға сөйлесуде анықталатындықтан, кейде «коммуникативті тұлға» деп те аталады.

Кез келген жағдаятта ең маңызды принцип: дұрыс амандасу. «Сәлем сөздің анасы» деп бекер айтылмаса керек, кім болса да ең алдымен амандасу, ол адамның көрегенділігін, білімділігін, мәдениеттілігін көрсетеді. Сондықтан да шебер мұғалім үшін ең бастысы ол кіммен болса да тіл табыса алуы, үйде де, достарының қасында да, ұжымда болсын жағымды атмосфера, психологиялық ахуал туындатып алуы шарт. Ең бастысы сынптағы әр оқушыны өз сөзімен иландырып, сендіре білу, олардың психологиялық көңіл-күйін айтқызбай-ақ түсіну, дер кезінде көмек көрсету, т.б. Бұл қасиеттер мұғалім үшін аса маңызды дүние.

Коммуникативті қызмет сөйлесушілердің позициясы арқылы айқындалады. Сөйлесу барысында мұғалім мен оқушы бірнеше қызмет атқарады. Атап айтқанда:

- а) сөйлесуші (адресант);
- ә) тыңдаушы (адресат);
- б) сөйлесуге белсенді қатысушы ретіндегі жанама (екінші адресат);
- г) сөйлесудің пассив қатынасушы ретінде бақылаушының қызметі.

Тіл мен сөйлеуді байланыстыратын, бір арнаға құятын – сөйлеу әрекеті екенін айта келіп, профессор З. Ерназарова: «Сөйлеудің негізгі белгілері сөйлеу әрекеті үстінде көрінеді. Оларға: 1) сөйлеуші мен тыңдаушының міндетті қатысы, яғни диалогтік белгі, 2) дайындықсыз, еркін түрде жүзеге асуы, 3) тақырыптың әр алуандығы, 4) сөйлеу жағдаятына тәуелділігі, 5) дайын сөйлеу құрылымдарының болуы жатады. Қатысым (коммуникация) эмоция мен сезімге толы адам қоғамында, адамдар арасында асатындықтан, сөйлемнің тек хабарды жеткізіп, сөйлеуші адаммен байланысты белгілерді жеткізбеуі немесе сөйлесім мазмұнында сөйлеушінің эмоциясы, белгілі құбылысқа қатысты жасалатын қорытындылары, көзқарасы қамтылмауы, берілмеуі мүмкін емес», – дейді.

Қорыта келгенде, педагог амандасу әрекетінде біріншіден өте әділетті шыншыл, екіншіден, шәкіртіне өте мейірімді, қайырымды, қамқоршы болуы керек. Сөйлеу мәдениеті жетілмейінше ақыл ой мәдениетіне жету қиын.

Әдебиеттер

1. Лингвистический энциклопедический словарь. М., 1990. – 117 б.
2. Аралбаев Ж. Қазақ фонетикасы бойынша этюдтер. Алматы: 1989 – 19 б.
3. Амиров Т.А. Функциональная взаимосвязь письменного и звукового языка. М., 1985 – 64 б.
4. Мырзабеков С. Қазақ орфографиясының арнаулы курсы бойынша методикалық нұсқаулар. Алматы: Қазақ университеті, 1991 – 30 б.
5. Байтұрсынов А. Тіл тағылымы. Алматы: «Ана тілі» 1992. Жалпы редакциясын басқарғандар – филология ғылымдарының докторлары, Қазақ ССР Ғылым академиясының корреспондент мүшелері Р.Сыздыкова мен Ш.Сарыбаев. Құрастырушылар: Ғ.Әнесов пен А. Мектепов.
6. Н. Уәлиев. Тіл мәдениеті туралы мақалалар, 2007
7. М. Дуанбекова. Ауызша іскери сөйлеу мәдениеті, кандидаттық диссертациясы, А., 2007.

УДК: 378

Н.Б. Серикбаева

НАО «Университет имени Шакарима города Семей», gulnar3745@mail.ru

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL COMPREHENSION OF EDUCATIONAL-EDUCATIONAL PROCESS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

Переход от школьного обучения к обучению в вузе сопряжен с дезадаптивными тенденциями в жизни человека, а также с изменениями ценностно-смысловых ориентации у студентов, связанных с необходимостью адаптации к новым условиям: новая социальная среда, новый коллектив, новые требования, новые перспективы.

В связи с изменениями в обществе, переориентацией на европейскую многоуровневую систему образования, участием Казахстана в Болонском процессе, происходит осознание роли и значения психологических знаний в системе образования. Актуальность проблемы определяется

необходимостью совершенствования средств обучения и воспитания, внедрения новых образовательных технологий. Научно-технический прогресс сегодня не только сопровождается интенсификацией деятельности человека во всех сферах жизнедеятельности, но и предъявляет особое требование к процессу подготовки студентов в условиях, когда от степени психологической готовности субъекта к активному использованию знаний зависят процессы социализации личности, ее развитие и формирование [1].

Наличие рисков модернизации образования обуславливает необходимость создания целостной системы психологического сопровождения, которая должна строиться в соответствии с принципами гибкости и вариативности. Сопровождение может быть организовано в форме системно-вариативной психологической службы, как системы разнонаправленных модулей, взаимодействующих между собой по сетевому способу организации.

В работе преподавателя вуза происходит переход на другой качественный уровень преподавания, активизация самостоятельной работы студентов. Возросла необходимость в заинтересованных и профессионально грамотных, компетентных педагогах. Роль педагога заключается в упрочении внутренней мотивации и поддержке высокого уровня учебной активности. Для этого в работе со студентами необходимо использовать следующие моменты:

- включать в учебную программу студентов дополнительный материал, расширяющий область изучения предмета;
- создавать в ходе учебного занятия проблемные ситуации, стимулирующие развитие познавательного интереса;
- предлагать задания, связанные с самостоятельным поиском и анализом информации;
- использовать личностные качества активных в учебе студентов для организации групповых форм учебной деятельности;
- предлагать задания повышенной сложности, активизируя продвижение студентов этой категории в зону ближайшего развития;
- привлекать студентов к участию в различных формах научно-исследовательской деятельности;
- создавать возможности для реализации творческого потенциала [2].

Важным является психологическое сопровождение участников образовательного процесса, и содействие повышению психологической безопасности образовательной среды. Данная система должна встраиваться в образовательное пространство университета как одна из главных координат и действовать на принципах системности, вариативности и модульности. Подобный подход обеспечивает, с одной стороны, целостность системы психологического сопровождения, а с другой – расширение возможностей компетентного выбора личностью жизненного пути и саморазвития, содействует ориентации личности в многообразных жизненных ситуациях.

Образовательная среда – это система влияний и условий формирования личности; возможности социального окружения, для развития личности; возможности пространственно-предметного окружения, для развития личности.

Нами отмечено несколько психологических проблем, одной из которых является то, что большая часть студентов имеет локус контроля, расположенный вне себя, то есть человек переносит ответственность за свое поведение и поступки на тех, кто находится и вне [3]. Понятно, что к окончанию учебного заведения студенты должны иметь локус контроля, расположенный внутри себя, то есть они должны научиться быть ответственными за свои поступки [4].

Данные разных вузов свидетельствуют о том, что в среднем на последнем курсе учатся около 70% молодых людей зачисленных на 1 курс. Исследование причин отсева студентов показывает, что одним из главных факторов низкой успеваемости и большого отсева студентов является отсутствие у них желания учиться и работать по избранной ими специальности. Слабая профессиональная направленность и низкий уровень учебной мотивации занимают второе место в ряду причин отсева студентов. Значимыми факторами формирования положительного отношения к профессии являются ее общественная важность и соответствие индивидуальным способностям и склонностям студентов. К факторам, снижающим удовлетворенность профессией, относится низкий заработок, длительность рабочего дня, возможность физического и нервного переутомления.

Успех освоения профессии будет зависеть от того, насколько у студента разовьется потребность в освоении профессии. И в этом смысле не все студенты, попавшие в вуз случайно, безнадежно утрачены для общества как квалифицированные специалисты. В процессе учебы под влиянием различных факторов у них может проявиться интерес к получаемой профессии. Для такой категории студентов особое значение имеют психолого-педагогическая атмосфера учебного

заведения, качество преподавания, материально-техническая база, техника и методика учебного процесса и практических занятий. На сегодня содержанием обучения удовлетворены лишь 29% студентов. Серьезные претензии студенты предъявляют и к преподавателям учебных заведений. Некомпетентность и профессиональное несоответствие преподавателей снижают интерес к учебе, превращают учение в формальный процесс. Студенты полагают, что повысить качество успеваемости и изменить отношение студентов учебе как объективной необходимости, разумеется, можно. Для этого следует повысить качество преподавания, создать социальные гарантии при распределении на работу в зависимости от качества полученных знаний, нравственных и физических затрат [5].

Вторая психологическая проблема показывает, что студенты должны иметь соответствующий уровень социально-психологической компетентности. Для формирования этого уровня необходимо задействовать не только самих студентов, но и создать определенную среду для взаимодействия с преподавателями.

Третьей проблемой является модернизация среды образования, информационно-коммуникативные технологии предполагают качественное изменение пространства.

Важная часть образовательного процесса это индикаторы среды. К ним относятся – социально-контактная часть образовательной среды, в структуру которой входят:

- личный пример окружающих, культура и опыт, образ жизни, деятельность, поведение и взаимоотношения;
- организационная культура, группы, с которыми взаимодействует личность;
- «встроенность» личности в группы, уровень защищенности, безопасность.

Соматическую часть образовательной среды составляют:

- физическое состояние субъектов;
- психическое состояние субъектов;
- психологически комфортная ситуация взаимодействия субъектов.

Информационная часть образовательной среды:

- правила, нормы, устав, кодекс;
- «неписанные правила» – традиции сообщества, принятые нормы отношений;
- визуальные формы организационной культуры;
- персонально адресованные воздействия - приказы, советы, распоряжения.

Роль преподавателя в образовательном процессе реализуется в процессе педагогического общения и деятельности. Характер влияния на студентов во многом зависит от свойств и качеств личности педагога, его профессиональной компетентности, психологического просвещения, качества коммуникативной компетенции [6].

Уже в самом начале учебного года среди студентов целесообразно провести соответствующие психологические тесты, опросники, анкеты, с помощью которых можно получить информацию о мотивах деятельности студентов, особенностях их направленности, а также выделить категории лиц, которым учиться не интересно и которым учиться очень хочется, хотя и трудно. Такая экспресс-информация должна непрерывно дополняться, уточняться и конкретизироваться на протяжении учебного года. В целях выявления личностных особенностей студентов и ускорения их адаптации в своей студенческой группе полезно проведение социально-психологического тренинга. Существуют и другие формы психологического сопровождения: психологическое консультирование, тренинги социально-психологической направленности (направленные на формирование определенных навыков и умений, таких как навыки партнерского общения и навыки уверенного поведения), тренинги личностной направленности (направленные на корректировку внутренних состояний), проведение тематических недель (анти табачная, против наркотиков, - имидж учебного заведения, день открытых дверей, проведение «круглых столов» и конференций со студентами и магистрантами других вузов.

Конкретные научные результаты, полученные в ходе нашего исследования, мы можем рекомендовать для их внедрения в учебный процесс и производственную деятельность с целью:

1. Выявления условий, обеспечивающих эффективность формирования мотивации учебной деятельности в условиях сравнительного анализа успеваемости студентов, обучающихся на государственном образовательном гранте и договорной основе;
2. Создания психолого-педагогических условий для подготовки будущих учителей на основе общечеловеческих ценностей (гуманизм, доброта, симпатия, ответственность, понимание);
3. Определения роли педагога и куратора в коррекции знаний студентов на каждом курсе;

4. Разработки практических рекомендаций для преподавателей по подготовке высококвалифицированных кадров из всего контингента студентов;
5. Использования результатов исследований в учебном и воспитательном процессе на занятиях по педагогике, психологии, специальных дисциплин, а также при прохождении педагогических практик;
6. Разработки программы формирования мотивации к учебной деятельности, основанной на оценке полученных результатов;
7. Разработки критериев тщательного отбора абитуриентов во время профориентационной работы при наборе студенческого контингента на новый учебный год.

Важным является организация психологического сопровождения профессионального становления студента, учитывающие требования, предъявляемые к специалисту со стороны общества, государственного стандарта и профессиограммы специалиста.

Литература

1. Белых И.Л. Проблема формирования мотивации учения студентов: монография. – Красноярск: СибГТУ, 2007. – 124 с.
2. Брыхина Н.В. Мотивационная основа студенческой молодежи: метод, рек. / Нальчик: Знание, 1986. – 47 с.
3. Кулюткин Ю.Н., Сухобская Г.С. Мотивация познавательной деятельности. Л., 1972.
4. Мешков Н.И. Мотивация учебной деятельности студентов: монография. Саранск: Изд-во МГУ, 1995.
5. Педагогика и психология высшей школы: учебное пособие для студентов и аспирантов вузов. (авт. Коллектив Буланова-Топоркова М.В., Духавнева А.В., Столяренко Л.Д., и др.). Ростов на Дону «Феникс» – 1998. – 526 с.
6. Теплов Б.М. Проблемы индивидуальных различий /М.: АПП РСФСР, 1961. – 535 с.

ӘОЖ: 37.01.:004

А.М. Абишева

«Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы БҚО ПҚБАИ ЖжГПОӘ, Alinam78@mail.ru

ОҚУ МЕН ОҚЫТУДА ІТ-ТЕХНОЛОГИЯНЫ ҚОЛДАНУ

APPLICATION OF IT TECHNOLOGIES IN TRAINING AND TRAINING

XXI ғасыр – ақпараттық технология ғасыры. Қоғамды ізгілендіру, оның білім мен мәдениет жүйесін дамыту процесінде ақпараттық технологиялар маңызды рөл атқарады.

«Қазіргі заманда білім алушыларға ақпараттық технологиямен байланысты әлемдік стандартқа сай мүдделі жаңа білім беру өте қажет» деп тұңғыш Елбасымыз атап өткендей, жас ұрпаққа білім беру жолында ақпараттық технологияны оқу үрдісінде қолдану мен оның тиімділігін арттырудың маңызы аса зор. Олай болса, география пәнінің мұғалімі де компьютерді жетік біліп, информатикадан хабардар болуы қажет. Әлеуметтік-экономикалық жағдайды, білім мазмұнын дамытудың бүгінгі күйін есепке ала отырып, Қазақстан Республикасындағы білім беру стандартында қабылдап отырған негізгі құзыреттіліктерді: проблеманың шешімін табу (өзіндік менеджмент), ақпараттық және коммуникативтік құзыреттіліктерді дамыту қажет екендігін ескеруіміз керек.

Стандартта ақпараттық құзырет келесі бөліктерді қамтиды:

- Оқу іс-әрекетін іске асыру үшін ақпараттарды іздеу, талдау және тандап алу;
- Оқу әрекетінің мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес тандап алған оқу материалдарын жіктеу;
- Оқу іс-әрекетінде пайдалану үшін алынған ақпараттарды өңдеу және өзгерту;
- Өңделген ақпараттарды оқу іс-әрекеті үрдісінде қолдану;
- Сыни тұрғысынан талданған ақпараттар, негізінен, саналы шешім қабылдауға;
- Өз бетінше мақсат қоюға және оны негіздеуге, жоспарлауға және осы мақсаттарға жету үшін танымдық қызметтерді жүзеге асыруға;
- Өз бетінше шешім табуға, талдауға, іріктеу жасауға, қайта құруға, сақтауға, түсіндіруге және ақпараттарды тасымалдауға дағдыландыру [1].

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану құзыреттілігі оқушылардың оқу үдерісінде, бос уақытында және қарым-қатынас барысында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды сауатты және шығармашылықпен қолдана білуін қамтамасыз етеді.

Сандық сауаттылық – бұл сандық технологияны пайдалана отырып, ақпараттың орналасқан жерін анықтау, ақпаратты ұйымдастыру, түсіну, бағалау және құру қабілеті. Техникалық жағынан сауатты болу оқушылардың сандық құралдарды пайдалана білуін + сыни тұрғыдан ойлауын + әлеуметтік хабардарлығын + оқуға әлеуметтік тартылуын білдіреді.

Жаңа ақпараттық технологияны сабақта пайдалану, оқушының шығармашылық интеллектуалдық қабілетінің дамуына, өз білімін өмірде пайдалана білу дағдыларының қалыптасуына ықпал етеді.

Заманауи ақпараттық технологиялардың мүмкіндіктерін сауатты пайдалану ықпал етеді:

- танымдық іс-әрекетті жандандыруға, оқушылардың сапалы үлгерімін арттыруға;
- сабақта қолдануға арналған заманауи электронды оқу материалдарының көмегімен оқыту мақсаттарына қол жеткізуге;
- оқушылардың белсенділігін және ынтасын арттыруға;
- оқушылардың ақпараттық ойлауын дамыту, ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілікті қалыптастыруға;

География сабақтарында ақпараттық компьютерлік технологияларды қолдану оқу материалын меңгеруді жеңілдетіп қана қоймай, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға жаңа мүмкіндіктер береді:

- оқушылардың оқуға деген ынтасын арттырады;
- танымдық қызметті белсендіреді;
- ойлау мен жадты дамытады;
- қазіргі қоғамдағы белсенді өмірлік ұстанымды қалыптастырады.

Білім беру субъектілерін қазіргі заман талабына сай, Жерсерік арнасы арқылы қашықтықтан оқыту және электрондық оқулықтарды пайдаланып, география пәніне деген қызығушылығын арттыру- әрбір география пәні мұғалімінің міндеті [2].

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану география мен жаратылыстану пәндері бойынша оқу бағдарламасын жүзеге асырудың, кең ауқымды дағдыларды қалыптастыру мен дамытудың, оқу үдерісін дараландырудың қажетті шарты болып табылады. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар пәннің мазмұнын зерделеу барысында электрондық құралдардың көмегімен оқушылардың танымдық ойлау дағдыларын дамытуды көздейді. «География» пәні бойынша оқу бағдарламасының «Зерттеу және зерттеушілер», «Географиялық карталар», «Географиялық деректер базасы», «Дүниежүзі елдері» тарауларының оқу мақсаттары АКТ қолдануды тікелей талап етеді.

География пәні басқа пәндермен салыстырғанда, картамен тығыз байланысты екенін ескеріп, оқушылардың география сабағында материк пен дүние бөлігіндегі және аралдағы елдер мен халықтар жайында қызғылықты деректерді тек оқулық мәтініндегі берілген карта, сызба, сурет немесе диаграммаларды пайдаланумен ғана шектелмей, электрондық оқулықта көрсетілген бейне арқылы пайдаланған тиімдірек.

Материктердің қалыптасуын, дамуын және қазіргі табиғат жағдайындағы ұқсастықтарын, солтүстік және оңтүстік жарты шар материктерін көзбен көріп, есте сақтау үшін. Жерсерік арнасы арқылы қашықтықтан оқыту жүйесін пайдаланған жөн.

Оқушылар оқулықпен жұмыс істеу барысында географиялық әдебиеттер мен карталар, сызбалар, суреттер және қосымша кестелерді пайдалану арқылы білім мен біліктіліктерін арттыратын болса, көзбен көріп, электрондық оқулықтың көмегімен есте сақтау қабілетін және пәнге қызығушылығын арттырады[3].

Қазіргі уақытта білім сапасы туралы көп айтылып, оны құзыреттілік бағалаумен байланыстыра отырып, түлектің білім, білік және дағдыларын қалыптастыруға арналған инновациялық білім беру технологиялары маңызды рөл атқарады. Осындай инновациялық білім беру технологияларының бірі – қашықтықтан оқыту технологиясы.

Қашықтықтан оқыту жүйесі дербес компьютердің (ДК) көмегімен қажетті дағдылар мен жаңа білім алуға және Интернет желісіне шығуға мүмкіндік береді. ДК орналасқан жері маңызды емес, сондықтан сіз үйде, жұмыста, қашықтықтан оқыту орталықтарының бірінің on-line сыныбында, сондай-ақ интернетке қосылған компьютер бар кез-келген жерде оқи аласыз. Бұл қашықтықтан оқытудың дәстүрлі оқыту түрлерінен маңызды артықшылығы [7].

География сабағында LearningApps, Кроссвордтар фабрикасы, Classtime веб қосымшаларын қолдануға болады.

LearningApps.org <https://learningapps.org/> – бұл РН Bern білім беру Информатика Педагогикалық колледжі Орталығының Майнц және Циттау / Герлиц қалалары Университеттерімен бірлескен ғылыми-зерттеу жобасы.

LearningApps.org бұл интерактивті тапсырмалар құрастырушы, әртүрлі оқыту пәндерінде сол сияқты сабақтарда да және сыныптан тыс жұмыстарда пайдалануға арналған.

Интерактивті білім беру қосымшасының негізгі тапсырмасы балаларды интерактивті және қызықты формада оқытатын арнайы мультимедиялық бағдарлама. Интерактивті тапсырмаларды құрастырушы LearningApps.org «Викторина»; «Сөздерді белгілеу»; «Кім миллионер болғысы келеді?»; «Топтастыру», «Картада белгілеу», «Жұпты табу», «Құрастыруға арналған пазлдар», «Суреттерді сұрыптау», «Сөзжұмбақ, Бұл қай жерде?» және тағы басқа сияқты білім беруге арналған он-лайн қосымшалардың көп түрін ұсынады.

LearningApps бағдарламасының мүмкіндіктері:

Жауаптарын даңдау тесті

Мәтінен сөзді таңдау

Әріптен сөз құрастыру

Сәйкестендіру кестесі

Хронологиялық сызғыш

Оқушылар ұсынылған қызметке белсенді қатысады, ұсынылған тақырып бойынша тапсырмаларды қызығушылықпен орындайды. Қосымшада мұғалім белгілі бір сыныпқа немесе оқушыға оңай бейімдей алатын ойын және танымдық қызықты тапсырмаларының кең таңдауы бар [8].

[Http://learningapps.org/](http://learningapps.org/) қосымшасы білім беру процесін ұйымдастырудың сабақ пен сыныптан тыс түрлерін, оның барлық қатысушыларының өзара әрекеттесуін, оқу және сыныптан тыс жұмыстардың бірлігін тиімді үйлестіруді қамтамасыз етуге көмектеседі; оқушылардың интеллектуалды және шығармашылық қабілеттерін қолдауға және дамытуға жағдай жасайды. Білім алушыларда оларды жалпы мәдени үлгілерге, нормаларға, эталондарға және қоршаған әлеммен өзара іс-қимыл заңдылықтарына бағдарлайтын ойлаудың ғылыми түрін қалыптастырады.

LearningApps бағдарламасында оқушылардың кейбір тапсырма түрлерін бірлесіп шешу мүмкіндігі бар. Мұғалім оқушыларға ұсынған тапсырмалардың орындалуын және жоба барысында олардың жасаған қосымшаларын бақылай, жұмыс процесін қадағалай, оқушының аты-жөні қасындағы батырманы басу арқылы өз пікірін яғни кері байланыс жаза алады.

LearningApps бағдарламасын өзінің пәндік саласы бойынша нақты мәселелерді шешу үшін қолдана алады:

– теориялық және практикалық білімді бекіту, оны тексеру;

– түрлі жарыс шараларын ұйымдастыру;

– оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру;

– әр түрлі шаблондар көмегімен он-лайн режимінде тапсырмаларды жасауға және өңдеуге болады;

– интеллектуалды интерактивті тапсырмалардың барлық түрлерін қолдану;

– өз оқушыларына аккаунт ашып- мұғалім оқушылар тобын құра алады, ол үшін ол «жаттығулар» жинап, оқушыларды жұмысқа шақырады.

– дайын жаттығуларды блогтар мен веб-сайттарға оңай қосуға болады, оларды оффлайн режимінде де қолдануға болады[9].

Кроссвордтар фабрикасы <http://puzzlecup.com/crossword-ru> – бұл кроссвордтарды оңай құруға көмектесетін сервис. Сервис puzzlecup.com – ақысыз. Мұнда сөзжұмбақ құрастыру үшін жұмыс үстелінде тышқанмен сөзге орын таңдап, сөздіктен автоматты түрде таңдалған сөздерді таңдау жеткілікті. Сіз сондай-ақ өз сөзіңізді қоса аласыз.

Classtime www.classtime.com – бұл сабақ үлгерімін және әр оқушыны жеке бағалауға көмектесетін мұғалімдерге арналған құрал.

Classtime платформасының жұмыс істеу принципін қадамдары:

- мұғалім оқушыларына белгілі бір тақырып бойынша интерактивті оқу материалын әзірлейді (немесе кітапханадан дайын материалдарды қолданады);
- оқушылар бұл оқу материалына қол жеткізе алады және жұмысқа кіріседі;
- мұғалім әр оқушының үлгерімін нақты уақытта бақылайды.

Classtime платформасындағы тапсырма түрлері:

- Бір немесе бірнеше дұрыс жауапты таңдау
- Шын немесе жалған
- Сәйкестік
- Ретін орнату (дұрыс тізбекті белгілеу үшін)
- Мәтін (эссе)
- Мәтінді бөлектеу (елемеу)

Аумақты таңдау(Графикалық)

Seterra <https://online.seterra.com/ru> – әлемдегі мемлекеттер мен мемлекеттерді, сондай-ақ олардың астаналарын зерттеуге мүмкіндік беретін тегін қызықты географиялық викторина ойыны. Бұл HTML5-те жазылған онлайн-нұсқа. Оған Safari, Firefox және Google Chrome сияқты көптеген браузерлердің соңғы нұсқаларыны, Windows, MacOS X және Linux және iPhone, iPad немесе Android сияқты мобильді құрылғыларда жұмыс істейді.

Seterra – бұл географиялық ойын. Контурлық картаға түсіру жаттығуларымен елдерді, астаналарды, жалауларды, мұхиттарды, өзендерді және басқаларын зерттеңіз! 1997 жылы жасалған және 40 тілге аударылған Seterra барлық жастағы адамдарға ұнайды және оларға біз өмір сүріп жатқан әлемді сезінуге көмектеседі [5].

Ақпараттық-коммуникациялық технологияны пайдаланудың оқушының субъектілігін дамытуында және білім сапасын арттыруда дидактикалық мүмкіндіктері көп:

- мәтіндік, графикалық, аудио-бейне, ақпараттық анимацияның бірігуі;
- ғалымдар мен педагогтардың дәрістеріне қатысуына, өткен және қазіргі тарихи оқиғаларға куә болуына, әлемнің ең белгілі мұражайлары мен мәдени орталықтарына, жер шарының ең алыс және қызық түкпірлеріне сапар шегуіне мүмкіндік жасады;
- оқу, көру, материалдарды іріктеу, керекті жерлерін жазып алу, қажет рефераттарды дайындауға мүмкіндік береді;
- оқушылардың әлеуметтік қоғамның мүшесі болуына қажеттілігін арттыра түседі;
- ғылыми жұмыстармен айналысу, қажетті материалдар табу мәселесін жеңілдетеді;
- электронды поштаны қолдануға дағдыландырады;
- телеконференция өткізуге, алыс қашықтықтан ұжымдық жұмыс ұйымдастыруына мүмкіншілік береді;
- мультимедия жүйелері ақпаратты пайдалануға, әр түрлі параметрлер бойынша өзгертуге мүмкіндік береді.

Осылайша, интерактивті тапсырмалар оқу іс-әрекетін басқару тәсілдерін айтарлықтай өзгертуге, оқушыларды белсенді жұмысқа тартуға, оларды белгілі бір ойын жағдайына араластыруға, енгізуге мүмкіндік береді

Қорыта келгенде, ақпараттық технологияларды сабақта үнемі және жүйелі қолдану оқушылардың пәнге қызығушылықтарын оятып, өзіне деген сенімін ұлғайтады, сабақтың сапасын арттыруға кеңінен жол ашады және уақыт үнемделеді, оқу әдісі мен құралдарын таңдауға, түрлендіріп отыруға мүмкіндік туғызады.

Әдебиеттер

1. Ғылыми-әдістемелік журнал \ География және Табиғат. 2012. – № 5.
2. Оқу үрдісінде интерактивті тәсілдерді пайдалану тиімділігі «Қазақстан мектебі» – № 3, – 2012 ж.
3. «Ақпараттық технология – нәтижелі білім» «Қазақстан мектебі» № 6, – 2012 жыл
4. Оқу пәндеріне мазмұндық сапасын жақсартудың өзекті мәселелері «География, биология, экология орта мектепте» № 2, – 2012 жыл.
5. Использование информационных технологий на уроках географии.
6. Новенко Д.В. «Новые информационные технологии в обучении». Научно-методический журнал «География в школе», М.: «Школа-пресс», – № 5, – 2004.
7. Латуха О. А. Оценка инновационной деятельности интегрированных структур: теоретикометодологические аспекты // Вестник Новосибирского государственного педагогического университета. – 2013. – № 4. – С. 58–67.
8. <https://sites.google.com/site/mladsijpomosnik589/0-cto-takoe-learningapps-org>
9. https://yropk.pf/library/interaktivnoe_uprazhnenie_na_learningapps_dlya_uroka_181255.html

ОНЛАЙН-ОБУЧЕНИЕ КАК СРЕДСТВО ЦИФРОВИЗАЦИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

ONLINE LEARNING AS A MEANS OF DIGITALIZATION PROFESSIONAL TRAINING

Информационно-коммуникационные технологии с каждым днем все больше проникают в различные сферы образовательной деятельности. Этому способствуют, как информатизация общества и необходимость подготовки специалистов, так и распространение в учебных заведениях современной компьютерной техники и программного обеспечения. Из нормативно-определяющих документов целью цифровизации профессионального образования должно являться – обеспечение широкой доступности к информационно-цифровым ресурсам и использование цифровых технологий в образовательном процессе.

Современная деятельность профессиональных образовательных организаций во многом зависит от того, в какой степени преподаватели владеют цифровыми технологиями и цифровой информацией, насколько быстро они могут ее самостоятельно или с использованием информационных технологий проанализировать и обработать, а также довести ее до конечного потребителя – обучающегося и их законных представителей. Исследователи Е.А. Ракитина и Ю.В. Лыскова отмечают, что информационная среда учебной деятельности формируется:

- педагогом (он определяет содержание программы курса, выбор учебной литературы, методы преподавания, стиль общения);
- педагогическим коллективом образовательной организации (он определяет общие требования к учащимся, сохраняемые традиции данного учебного заведения, форму взаимоотношений педагогического и ученического коллективов);
- государством как общественным институтом (оно определяет материальное обеспечение образования в целом, социальный заказ на формирование той или иной системы знаний и взглядов) [1].

Представление информационной среды как пространства социальных коммуникаций субъектов образования позволяет говорить о среде как некоей целостности, в которой могут быть выделены определенные поля взаимодействий личности и информационной среды: информационное поле, поле психологического взаимодействия, пространственное поле корпоративных отношений.

Условия формирования образовательной среды на базе информационно-коммуникационных технологий представлены в ряде работ (Я.А. Вагромченко, В.А. Касторнова, И.В. Роберт, Ю.А. Прозорова и др.). Опыт работы в условиях образовательной среды показывает, что возможны различные варианты формирования образовательной среды на основе информационно-коммуникационных технологий в профессиональных образовательных организациях, в зависимости от уровня готовности педагогического коллектива, взаимодействия всех участников образовательного процесса, оснащения колледжа средствами информационно-коммуникационных технологий, атмосферы творчества, создаваемой в профессиональной образовательной организации [2].

Цифровизация профессиональной образовательной организации напрямую зависит от четкого понимания возможностей использования информационно-коммуникативных технологий для сбора, накопления, регистрации, передаче, обработке, хранения, представления информации и анализа ее при подготовке и принятия решений. В рамках продвижения идей цифрового образования особую роль играет понятие доступности ресурсов образования, их открытости, при этом важнейший акцент делается на проблеме качества открытых образовательных ресурсов в пространстве

Интернет, основанном на облачных и мобильных технологиях. Самая главная задача современной цифровой педагогики – сформировать готовность педагогов к работе и к творчеству в глобальной сети знаний. Педагог должен иметь современные инструменты проведения занятий. Один из инструментов – онлайн-обучение, которое очень активно развивается и востребовано на современном рынке образования. Использование он-лайн-курсов в процессе обучения позволяет обучающимся варианты выбора основных и дополнительных компетенций, знаний, умений, которые они хотели бы приобрести. Обучающий курс должен привлекать своим содержанием и превращать теорию в увлекательный учебный материал.

На практике применяют следующие виды онлайн-обучения:

1. Виртуальная школа – образовательное учреждение, в котором педагогический процесс и обучение осуществляются через Интернет. Материалы по учебным курсам в виртуальной школе представлены в электронном виде и выкладываются на веб-сайте таким образом, чтобы прошедшие

авторизацию обучающиеся могли ими пользоваться. Эти материалы обычно включают в себя тексты лекций по предмету, интерактивные тесты, тренажеры, словари. Ознакомившись с материалами виртуального урока, обучающийся выполняет ряд заданий, которые автоматически проверяются системой, с выставлением оценки.

2. Дистанционный курс – особая форма, основанная на использовании современных информационных технологий, форма представления содержания учебного курса. Дистанционный курс является основным элементом построения обучения с использованием технологий дистанционного обучения. При помощи Интернет-технологий возможны следующие формы занятий:

1. Чат-занятия – учебные занятия, осуществляемые с использованием чат-технологий. Чат-занятия проводятся синхронно, то есть все участники имеют одновременный доступ к чату. Организуется взаимодействие педагогов и обучающихся.

2. Веб-занятия – дистанционные уроки, конференции, семинары, деловые игры, лабораторные работы, практикумы и другие формы учебных занятий, проводимых с помощью средств телекоммуникаций и других возможностей сети Интернет. Для веб-занятий используются специализированные образовательные веб-форумы – форма работы пользователей по определённой теме или проблеме с помощью записей, оставляемых на одном из сайтов с установленной на нем соответствующей программой.

3. Телеконференции – проводятся, как правило, на основе списков рассылки с использованием электронной почты. Для учебных телеконференций характерно достижение образовательных задач. Также существуют формы дистанционного обучения, при котором учебные материалы высылаются почтой.

4. Онлайн-семинар – проведение онлайн-встреч или презентаций через Интернет в режиме реального времени. Связь между участниками поддерживается через Интернет посредством загружаемого приложения. Преимуществом использования онлайн-обучения является то, что обучающийся может сам выбрать, в какое время суток ему удобнее заниматься, а также определить для себя индивидуальную продолжительность занятий.

Этапы создания курса онлайн-обучения:

1. Изучение и анализ целевой аудитории.
2. Определение целей обучения.
3. Составление плана обучения.
4. Выбор материалов для обучающего курса.
5. Определение формата подачи материалов.
6. Использование интерактивных элементов в создании обучающего курса.
7. Выбор платформы для создания обучающего курса.

Литература

1. Касторнова В.А. Информационнообразовательная среда как основа образовательного пространства / В.А. Касторнова, Д.А. Дмитриев // Вестник Самарского государственного технического университета. Серия: Психологопедагогические науки. 2012. № 2 (18). С. 83-90.
2. Роберт И.В. Современные информационные технологии в образовании: дидактические проблемы, перспективы использования / И.В. Роберт. Москва: ИИО

ӘОЖ: 371

Г.Е.Кусаинова

Ақтөбе қаласының № 3 «Ертегі» балабақшасының меңгерушісі, Ақтөбе қ., rdj_82@mail.ru

БІЛІМ БЕРУ ҮРДІСІНДЕ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ – БІЛІМ САПАСЫНЫҢ КЕПІЛІ

THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS IS THE KEY TO THE QUALITY OF EDUCATION

ҚР Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты халыққа жолдауында Қазақстан әлемдегі бәсекеге қабілетті елу елдің қатарына енуі үшін: білімді де зерделі, жан-жақты дамыған дарынды, қабілетті ұрпақ қажеттілігі туралы айтылған болаты. Осыған орай білім берудің ұлттық моделіне көшкен қазіргі мектепке ойшыл, зерттеуші, тәжірибелік қызметте педагогикалық үйлестіруді шебер меңгерген іскер мұғалім қажет екендігі аз айтылып жүрген жоқ. Қазіргі уақыттағы білім беру қызметкерлерінің алдында тұрған басты мақсат – еліміздегі білім беруде халықаралық деңгейге көтеру және білім сапасын көтеру, жеке тұлғаны қалыптастыру, қоғам қажеттілігін өтеу,

оны әлемдік білім кеңістігіне кіріктіру болмақ. Біріккен Ұлттар Ұйымының шешімімен «XXI ғасыр – ақпараттандыру ғасыры» деп аталады.

Заман талабына сай қазіргі таңда педагогтан өз пәнінің терең білгірі ғана болу емес, теориялық, нормативтік-құқықтық, психологиялық-педагогикалық, дидактикалық әдістемелік тұрғыдан сауатты және ақпараттық компьютерлік технология құралдарының мүмкіндіктерін жан-жақты игерген ақпараттық құзырлығы қалыптасқан маман болуын талап етуде. Бүгінгі басты мәселеміз – білім сапасы десек, осы білім сапасын арттырудың тиімді жолы – білім беру жүйесінде түрлі ақпараттық технологияларды қолдану. Келешек қоғамымыздың мүшелері жастардың бойында ақпараттық мәдениетті қалыптастыру қоғамның алдында тұрған ең басты міндет.

Әдістеме ғылымы «Нені оқыту керек?», «Не үшін оқыту керек?», «Қалай оқыту керек?» деген сұрақтарға жауап іздесе, оқыту технологиясы «Қалай нәтижелі оқытуға болады?» деген мәселенің шешімін іздейді. Олардың мақсаты бір, яғни оқытудың тиімді жолдарын қарастыру. Оқытудың тиімді жолдары оқытудың әр түрлі әдістері арқылы анықталады.

Жаңа ақпараттық технологиялар дегеніміз – білім беру ісінде ақпараттарды даярлап, оны білім алушыға беру процесі. Бұл процесі іске асырудың негізгі құралы компьютер болып табылады, сол себепті қазіргі мектепке шығармашылық ізденіс қабілеті дамыған, жаңа педагогикалық технологияларды жете меңгерген, мамандық шеберлігі қалыптасқан, жаңа ақпараттық технологиялардың тілін білетін мұғалім қажет. Енді, осы ақпараттық технологияларды жүзеге асырудағы жұмыс түрлеріне тоқталып өтейік:

Ақпараттық технологиялардың бірі интерактивтік тақта, мультимедиялық және он-лайн сабақтары.

Қазіргі таңда мектептерде жаңа ақпараттық технологияларды қолдану кеңінен қарастырылған. Жаңа ақпараттық технологияларды сабақта қолдану келесі нәтижелерге жеткізеді:

1. Оқушыларға еркін ойлауға мүмкіндік береді;
2. Тіл байлығын дамытады;
3. Өз ойын жеткізуге, жан-жақты ізденуге үйретеді;
4. Шығармашылық белсенділігін арттырып, ұжымда бірігіп жұмыс істеуге тәрбиелейді.
5. Өз бетімен білім алатын, ақпараттық технологияларды жақсы меңгерген, білімді жеке тұлғаны қалыптастырады.

«Қанша білсең, ізден тағы, тағы да, білікті адам жетер тілек, бағына» деген ғұлама Баласағұнның сөздері менің өмірлік қағидам. Ұлы педагог Ушинский: **«Мұғалім білімін үздіксіз көтеріп отырғанда ғана мұғалім, ал оқуды, іздеуді тоқтатса, мұғалімдігі де жойылады»** деген болатын. Сондықтан әр бір мұғалім күнделікті сабағына өмір талабына сай дайындалып ақпараттық – коммуникациялық технологияларды кеңінен пайдалануы тиіс. Ол заман талабы. Қазақстан Республикасының Білім туралы заңында «Білім беру жүйесінің басты – міндеті ұлттық және азаматтық құндылықтар мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желіге шығу делінген.

Бүгінгі таңда білім берудің әр түрлі нұсқадағы мазмұны, құрылымы, ғылымға және тәжірибеге негізделген жаңа идеялар, жаңа технологиялар бар. Сондықтан әр түрлі оқыту технологияларын оқу мазмұны мен оқушылардың жас және психологиялық ерекшеліктеріне орай таңдап, тәжірибесіне сынап қараудың маңызы зор.

Инновациялық білім беру құралдарына:

аудио-видео құралдар компьютер интерактивті тақта интернет компьютер – мультимедиялық құрал электрондық оқулықтар мен оқу-әдістемелік кешен инновациялық сайт және тағы басқалары жатады бұны бір сөзбен айтқанда оқу үрдісінде немесе сабақтарда ақпараттық – коммуникациялық технологияларды пайдалану деп атауға болады.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияны бәсекеге қабілетті ұлттық білім беру жүйесін дамытуға және оның мүмкіндіктерін әлемдік білімдік ортаға енудегі сабақтастыққа қолдану негізгі мәнге ие болып отыр. Сондықтан оқытудың ақпараттық-коммуникациялық технологиясы-білімді жаңаша беру мүмкіндіктерін жасау, білімді қабылдау, білім сапасын бағалауы, оқу тәрбиесі үрдісінде оқушының жеке тұлғасын жан-жақты қалыптастыру үшін бойында ақпараттық мәдениетті, сауатты адам-ақпараттың қажет кезін сезіну, оны табу, бағалау және тиімді қолдану қабілетін арттыру керек. Осыған орай ақпараттық заманда өмір сүретін адам өзін-өзі шектей білетін негізгі нормалар мен ережелерді игеруі тиіс.

Ақпараттық әдістемелік материалдар коммуникациялық байланыс құралдарын пайдалану арқылы білім беруді жетілдіруді көздейді. Мультимедиялық оқулықтар біріншіден оқушылардың

қызығушылығын арттырады, екіншіден зейін қойып көрумен қатар түсінбеген жерлерін қайта көруге, тыңдауға және алған мағлұматты нақтылауға мүмкіндік береді, сонымен қатар оқушының білім алу кезеңінде оқу іс-әрекетіне белсенділігін арттыра түседі. Заманымызға сай қазіргі қоғамды ақпараттандыруда педагогтардың біліктілігін ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолдану саласы бойынша көтеру негізгі міндеттердің біріне айналды.

Қазақстан Республикасының «Білім» туралы Заңының 8-бабында «Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» деп атап көрсеткен. Сондықтан, қазіргі даму кезеңі білім беру жүйесінің алдында оқыту үрдісін технологияландыру мәселесін қойып отыр.

Ақпараттық технологияларды пайдаланудың педагогикалық әдістемелік негіздері қалыптасу үстінде. Оқу процесінде оқытудың ақпараттық-коммуникациялық технологияларын тиімді пайдалану және қолдану айтарлықтай оң тәжірибе беріп отыр. Атап айтсақ, оқушылардың өз бетімен ізденісі, пәнге деген қызығушылығын арттырып, шығармашылығын дамытуға, оқу қызметінің мәдениетін қалыптастыруға, дербес жұмыстарын ұйымдастыруға ерекше қолайлы жағдай туғызып отыр. Білім – болашақ бағдары, кез-келген оқу орынның басты міндеттерінің бірі – жеке тұлғаның құзіреттілігін дамыту. Ақпараттық құзіреттілік – бұл жеке тұлғаның әртүрлі ақпаратты қабылдау, табу, сақтау, оны жүзеге асыру және ақпараттық – коммуникациялық технологияның мүмкіндіктерін жан-жақты қолдану қабілеті. Ол – оқу нәтижесінде өзгермелі жағдайда меңгерген білім, білік, дағдыны тәжірибеде қолдана алу қабілеті болып табылатын жаңа сапа.

Білім беру жүйесін ақпараттандыру мен ақпараттық-коммуникациялық технологияны оқу-тәрбие үрдісінде пайдалану оқушының өз мамандығына қызығушылығы мен мамандық сапасын арттырып, шығармашылық шабытын шыңдап, ғылыми көзқарасын қалыптастырып, еңбек нарығындағы бәсекеге қабілетті мамандар даярлауда қоғамның даму жолдарын анықтайтыны сөзсіз.

АКТ-ны оқу-тәрбие үрдісінде қолдану оқушының қызығушылығын арттырып, шығармашылық шабытын шыңдап, ғылыми көзқарасын қалыптастырады. Өз сабақтарымда АКТ пайдалану арқылы оқушылардың жаңа ойларын, әсерлі идеяларын тартымды етіп көрсететіндігін аңғардым. Жаңа материалдарды бірігіп талдауда да маңызы зор болды. Бұл оқушы және оқытушы жаңа ақпараттарды жеңіл түрлендіреді, жаңа нысандарды жасауға және жылжыту тиімділігіне жетеді. Әр мұғалім сабақ өткізген кезде оқушыларға сапалы білім беру үшін жаңа технологияларды пайдалана отырып, сонымен қатар компьютерді, интерактивті тақтаны қолдану арқылы білім берсе, оқушылардың қызығушылығы арта түсері анық.

Ақпараттық технологияларды педагогикалық тұрғыдан дұрыс пайдалана білу оқушының сабаққа деген қызығушылығы артып, сабаққа деген ынтасы оянады, өз бетімен жұмыс істеуге, дебат ұйымдатуға, проблемалық сұрақтарға жауап беруге, өмірмен байланыстыруға еркін де кең мүмкіндік береді.

Ал, оқытушы үшін де маңызы өте зор, ол мына жетістіктермен ерекшеленді: мұғалім үздіксіз ізденіс үстінде жүреді, жеке тұлғаны қалыптастырудағы жауапкершілігі артады, инновациялық технологияларды қолдану іскерлігі, әдіс-тәсілі артады, жас мамандардың қызығушылығын туындатады, интернетке кіру жүйесі арқылы әлемдік деңгейде іс-тәжірибе алмасуды қалыптастырады және оқытудың түрлі әдіс тәсілдерін игеруге қолы жетеді, оқытушының сабақты қызықты, жүйелі түрлендіріп өткізуге машықтанады.

Ақпараттық ортада жұмыс жасау үшін кез келген педагог өз ойын жүйелі түрде жеткізе алатындай, коммуникативті және ақпараттық мәдениеті дамыған, интерактивтік тақтаны пайдалана алатын, Он-лайн режимінде жұмыс жасау әдістерін меңгерген мұғалім болуы тиіс.

Ұлы педагог Ушинский: «Бала балқытылған алтын, оны қандай қалыпқа салып құям десе де мұғалімнің қолында» дегені әр ұстазға қойылар үлкен сын деп ұғамыз, ал ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану арқылы білім беру оң ықпалын беріп отыр.

«Қазіргі заманда жастарға ақпараттық технологиямен байланысты әлемдік стандартқа сай мүдделі жаңа білім беру өте қажет» деп, Елбасы атап көрсеткендей, жас ұрпаққа білім беру жолында ақпараттық технологияны оқу үрдісінде оңтайландыру мен тиімділігін арттырудың маңызы зор деп білемін.

Қазіргі заман талабы оқушыларды бастауыш сыныптан бастап, ақпаратты коммуникативті технологиясын пайдаланудың тиімділігімен таныстыру керек. Ол үшін ұстаз компьютерлік технологияларды жетік меңгеруі керек. Әрбір мұғалім компьютерлік технологияларды пайдалану үрдісін тұтас қарастыруға үйреніп, сан-алуан байланыстарды, бәлкім, «сәтсіздіктің» және т.б. себептерін ашуға ұмтылады.

Ана тілі, қазақ тілі, дүниетану пәндері үшін тест жұмыстарын орындау барысында оқушылар уақытын үнемдеуге өте тиімді.

АКТ бастауыш сыныптарда қайталау сабағында, өзін-өзі тексеру барысында, тест жұмыстарын жүргізуде үйден оқулықта берілген тапсырмаларды өздері жазып-сызып дайындап ақ қағаз бетіне шығарып келеді де, тек жауаптарына ойлануына мүмкіндік туғызады.

Мысалы, сурет, еңбек сабағында геометриялық фигуралардан үй, құстың ұясы т.б. тапсырмаларды орындау керек болса, бала оны сызып жатпай дайын түрде фигураларды ақ қағаз бетіне түсіріп алуына мүмкіндік туғызады. Компьютер арқылы ақ қағазға дайындап шығарып келеді де, бояу, қию жұмыстарын аяқтап тиісті бағасын алады. АКТ бастауыш сыныптарда үнемі пайдаланыла бермейді, бала үшін зиянды жақтарын да мұғалімнің ескергені жөн. Заман талабына сай ашық сабақтар беру барысында көрнекіліктерді интерактивті тақтамен көрсетуге тиімді. Мұғаліммен оқушының арасындағы жұмысын жеңілдетіп, баланың ойлануына, көзбен көріп, қолмен ұстап нәтижеге жетеді. Баланың сауатты жазуына көмегін береді. Жіберген қатесін көзбен көріп, қолмен жазып түзете білуге үйретеді. Білім беру үрдісінде АКТ-ны тиімді пайдалана отырып, көптеген нәтижеге, жетістіктерге қол жеткізуге болады.

Әдебиеттер

1. Послание Президента Республики Казахстана – Лидера нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан – 2050»: новый политический курс состоявшего государства» // <http://www.akorda.kz/ru/> Дата обращения: 10.02.2018.
2. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысы. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000827>
3. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. 2007 ж., 27 шілдедегі №319-III (2019.21.02. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен).
4. Руководство для тренера / АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы». – Астана, 2014. – 45 с.
4. «Қазақстан жолы – 2050: бірмақсат, бірмүдде, бірболашақ» Елбасы жолдауы. 2014ж., 1-бет.
5. Иманбаева А. Оқу-тәрбие үрдісін ақпараттандыру ділгірлігі. А., 2017.
6. Әлімов А. Интербелсенді әдістерді жоғары оқу орындарында қолдану: оқу құралы. – Алматы, 2013.

ӘОЖ: 37.01

Б.С. Оралбекова

«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеттінің» КеАҚ, boralbekova@mail.ru

ШЫҒАРМАШЫЛЫҚҚА ТАБИҒИ БЕЙІМДІЛІКТЕН ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТКЕ КӨШУ ЖАҒДАЙЫ

THE STATE OF TRANSITION FROM NATURAL INCLINATION TO CREATIVITY TO CREATIVITY

Өмірге келген әр баланың бойында туа біткен белгілі бір қабілет пен жеке бастық тұлғалық дамудың алғышарттары болады. Олар кейін келе индивидуалды даму мен білім алу процесі кезінде қалыптасады. Бірақ осы қабілет дамуы үшін білім, дағды мен машық аздық етеді. Ең маңыздысы оның оқу іс-әрекетінің қозғаушы күші болып табылатын жеке бастық қасиеттерді қалыптастыра білу керек. Осы қозғаушы күштерді қалыптастыра білу мен қалыптастыра алмау шығармашылық қабілеттің өзін тантуы мен танытпауына негіз болады. Егер осы қозғаушы күштерді қалыптасыра білсек, баланың алдында шығармашылық ғұмырдың жарқын болашағы ашылады.

Психологтар туа біткен, биологиялық факторларды шығармашылық қабілеттің табиғи нышан-белгісінің дамуы деп мойындайды. Бұндай табиғи шығармашылық нышан-белгілерді қабілеттіліктің алғышарты деп атайды [1].

Тап осы алғышарттар дегеніміз – мидың, жүйке жүйелерінің, талдағыштардың (анализаторлардың – курсив менікі) туа біткен тәндік-физиологиялық ерекшелігінің адамдарды бір-бірінен айырып тұратын табиғи индивидуалды ерекшеліктері.

Алғышарттар өз кезегінде қабілеттің қалыптасуы мен дамуына әсер етеді. Егер теңгерімді де қолайлы жағдай болатын болса, онда белгілі бір іс-әрекеттің алғышарттары қабілеттің дамуына игі ықпал етіп қалыптасуына септеседі. Әрине, тек қолайлы алғышарттар мен оңтайлы өмірлік жағдайдың орын алуы табысқа қол жеткізудің өте-мөте жоғары болуымен түсіндіріледі.

Ғалымдар алғышарттарға туа біткен кейбір көру мен есту талдағыштарының ерекшеліктерін жатқызады. Алғышарт ретінде сондай-ақ уақытша жүйкелік байланыстардың жылдам қайыра түзелуі,

олардың беріктігі, назар аударудың әлеуеті, жүйке жүйесінің төзімділігі, оймен жұмыс істеу қабілеттілігімен байланысты болып келетін жүйке жүйесінің типологиялық қасиеттері де танылады. Қазіргі кезде жүйке жүйесін тұтастай алғанда типологиялық қасиеттері (жүйке процестерінің әлеуеті, салмақтылығы және құбылмалығы) арқылы сипаттаумен қатар, жекелеген ми қабығының жеке бөліктерінің (көру, есту, қозғалыс және т.б.) жұмысын мүлдем өзгеше сипаттау анықталып отыр.

Бұндай жағдайда жекелеген ми қабығының жеке бөліктерінің жұмыс істеуін сипаттайтын типологиялық қасиет парциалды («парциалды» латын тілінен қазақшалағанда «ішінара», «жеке» деген ұғымды білдіреді – курсив менікі) болып табылады. Парциалды қасиетті көру немесе есту талдағыштарымен, қозғалыстың жылдамдығы мен дәлдігімен байланысты қабілеттердің алғышарты деп анықтауға болады [2].

Алғышарттардың сипаты ретінде сонымен қатар даму деңгейі мен бірінші және екінші дабылдық жүйенің (сигнальной систем – курсив менікі) өзара қарым-қатынасы да қарастырылады. И.П Павлов дабылдық жүйелердің өзара қарым-қатынасының ерекшеліктерін жоғарғы жүйке жүйесінің үш типіне бөледі. Олар:

- бірінші дабыл жүйесі басымдыққа ие көркемдік типі;
- екінші дабыл жүйесі басымдыққа ие ойлау типі;
- қос дабыл жүйесі тепе-теңдіктегі ортша тип.

Міне, осыдан шығарып айтарымыз, көркем типке жататын адамдарға тікелей алған әсердің айшықтылығы, қабылдау мен жадының образдылығы, қиял мен сезімнің жандануы тән болып келеді.

Ойлау типіне жататын жандар сараптау мен жүйелеуге, жинақтау мен абстрактілі ойлауға бейім болып саналады.

Бұдан бөлек, ми қабығының жеке бөліктерінің дербес ерекшелігі алғышарттар болып табылады. Есте ұстайтын дүние алғышарттар өз бойына қабілеттерді сыйдырмайды, әрі оның дамуына кепілдік бере алмайды. Қолайлы алғышарттарға ие бірде бір адам қанша жерден оған иелік еткенімен, тер төгіп, өзі ұнатқан ісін дамытпаса, ешқашан дарынды музыкант, суретші, математик, ақын атанбайды. Өмірде бұндай мысалдар өте көп. Кей кезде өте қолайлы алғышарттары бар жандар өз мүмкіндіктерін жүзеге асыра алмай, егер өмірі басқа арнада өрбитін болса, тамаша табыстырға қол жеткізетін іс-әрекет түрінде тек тындырымды іскер жан болып қала береді [3].

Керісінше, бойында тума алғышарттары жоқ жандар еңбексүйгіштігі және табандылығының арқасында өзінде жоқ қабілетті қалыптастырып, кез келген салада танымал табыстарға ие бола алады.

Әрбір қабілет белгілі бір алғышартқа сәйкес келеді деп есептеуге еш болмайды. Алғышарт көпқырлы. Демек, бір ғана алғышарттың ар жағында бірінеше қабілет бұғып жатуы әбден мүмкін.

Қолдың, дененің жылдам қимылдауы гимнастка да, музыкантқа да, хирургке де өте қажет.

Көркем тип негізінде актердің, жазушының, суретшінің және музыканттың, ойлау типі негізінде математиктің, лингвисттің және философтың дарын қабілеті қалыптасады.

Р.С. Немов әлеуметтік қабілетінің дамуы төмендегідей жағдай мен алғышарттарға байланысты деп санайды. Олар:

1. Адамдардың көптеген ұрпақтарының еңбегінің арқасында өмірге келген қоғамның, әлеуметтік-қоғамдық ортаның болуы. Тап осы жасанды орта өз бойына адамның тіршілік кешуін және адами қажеттіліктерін қанағаттандыруды қамтамасыз ететін материалдық және рухани мәдениеттің көптеген құндылықтарды сыйдырады.

2. Қажетті құндылыққа қолданудың туа біткен алғышарттарының болмауы және оған бала кезден үйретудің орын алмауы.

3. Түрлі күрделі де, жоғары деңгейде ұйымдастырылған адами-әрекет түрлеріне қатысудың қажеттілігі.

4. Өмірге келген кезден бастап, қажетті қабілетке ие, білім мен тәлім-тәрбиеде біреуге қажетті білімді, дағды мен машықтарды бере алатын ортада өсу.

5. Адамның туа салған кезден бастап, қатаң да, бір ізге түсіп бағдарланған мінез-құлық типінен ада болуы.

Біз санамалаған әрбір жағдай адамның туа біткен қарапайым көптеген жоғарғы өмір иесіне тән қабілеттер мен қасиетерге иелік етіп, биологиялық тіршілік иесіне айналуы болып табылады [4]. Осы биологиялық тіршілік иесіне айналу жолында әлеуметтік тұлға ретінде өзінің адами қабілеттерін иеленіп, оны дамытады. Осы адами қабілеттердің әлеуметтік-мәдени ортада дамуы барысында материалдық және рухани мәдениеттердің құндылықтарын кәдеге жаратылады.

Өз шәкірттерін парасаттылықпен зерделейтін мұғалім оқу-тәрбие процесін дұрысты ұйымдастыру үшін білім беру мен тәлім беруде дербес қадамдарды басшылыққа алу үшін өз оқушыларының қабілетінің қалыптасуы мен оның қандай деңгейде көрініс беруін білуге тиісті.

Оқушының қабілеті туралы белгілі бір іс-әрекет түрі бойынша танылуына қатысты сөз ете аламыз. Қабілеттердің жиынтығы жайында төмендегідей өлшемдер бар:

- 1) жылдам қозғалатын оқушы соған сай қабілет түріне иелік етеді;
- 2) қол жеткізген деңгейінің сапасы бойынша;
- 3) белгілі бір іс-әрекет танылатын сабақтардағы баланың өзін тұрақты таныта білуіне орай.

Дегенмен, табысты жүзеге асуы тіпті соған сай белгілі бір қабілеттің болғаныменде, бәрі бір белгілі бір тұлғалық сипаттың ұштасуымен тығыз байланысты болып келеді. Бір белгілі бір тұлғалық сипатпен, оның эмоционалды-еріктік қасиеттерімен ұштаспаған қабілетке иелік ету айналып келгенде оның иесін жоғары табыстарға қол жеткіздірмейді. Ең алдымен, қабілеттер өзіне сәйкес келетін іс-әрекетке деген жағымды белсенді қарым-қатынаспен тығыз байланыста болып келеді. Қабілет иесі аталған іс-әрекет түріне ынта танытып, жағымды белсенді қарым-қатынасқа түскен шақта осы іс-әрекет түрі бойынша жоғары табыстарға жетеді.

Осы ынта мен қызығушылық таныту объектіні танып білуге талпынысты ынтықтырады да, көзсіз беріле оның барлық қыр сырын меңгеруге құлшыныс туындайды. Қабілет дегеніміз – бұл белгілі бір іс-әрекетті орындауға деген құлшыныс. Тұлғаның ынтасы мен қабілеті үнемі үйлесе бермейді. Музыкаға қызығушылық танытқанмен онымен айналысуға қабілеттің болмауын тап осыған жатқыза аламыз. Немесе спортқа қызығушылық танытып, онымен тұрақты айналыспаса да адамының әрі «жанкүйер», әрі болуы осы аланың білгірі болуы да ықтимал. Дегенмен, белгілі бір іс-әрекет бойынша әдетте, балалар мен ересектердің қызығушылықтары мен бейімділіктері үйлесіп отырады.

Қызығушылық пен бейімділік белгілі бір іс-әрекеттің дамуы барысында әдетте өздеріндегі қабілеттің дамуымен өздерін біртұтастандыра алады. Мысалы, оқушының математикаға деген қызығушылық пен бейімділігі осы пәнмен беріле айналысуға түрткі болып, өз кезегінде математикалық қабілетті дамытады. Математикалық қабілеттің дамуы оқушы бойына қуаныш сезімін сыйлайтын математика саласындағы белгілі бір табысқа қол жеткізуін қамтамасыз етеді. Бұл сезім пәнді тереңірек білуге итермелеп, қабілет қарымын осы саланы игеруге арнауға жетелейді [5].

Іс-әрекетте табысқа қол жеткізу үшін қабілет, қызығушылық және бейімділіктен бөлек, өзге де еңбексүйгіштік, ұйымдастырушылық, назар аударушылық, мақсаттылық, табандылық сынды қажетті нышан-белгілер болуы шарт. Бос нышан-белгілерсіз тіпті керемет қабілеттіліктің өзі табысқа қол жеткізу барысында іске жарамсыз болып қалады.

Міндет-оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту, жан-жақты дамуына көңіл бөлу, ғылыми-зерттеу дағдыларын қалыптастыру. Алға қойған мақсат пен міндетті орындау үшін оқушы жастардың танымдық, шығармашылық әлеуетін жан-жақты өсіруге, дамытуға ден қою қажет.

Әдебиеттер

1. Әбділдаева А.Б. Оқушының шығармашылығын дамытудағы ізденістің тиімділігі // Қазақ тілі мен әдебиет журналы. – 2012. № 1.
2. Тұрғынбаева Б.А. Шығармашылық қабілеттер және дамыта оқыту Алматы, – 1999 ж. – 47с.
3. Қазақстан Республикасының бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты – Астана: 2.3.4.01 – 2012.
4. Бастауыш сынып мұғалімдерінің біріккен әдістемелік жұмыс желісі.Б.Ә.Құдайбергенова.
5. Бастауыш сыныпта оқыту әдістемесі. 2012 ж. – № 3.

УДК: 378

А.Ж. Улукпанова

НАО «Университет имени Шакарима города Семей»

ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРЫ ОБЩЕНИЯ СТУДЕНТОВ ПО СРЕДСТВАМ ОРГАНИЗАЦИИ ТРЕНИНГА

FORMATION OF A CULTURE OF COMMUNICATION OF STUDENTS BY MEANS OF ORGANIZING TRAINING

Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев в программе «100 конкретных шагов» в пяти институциональных реформах уделяет внимание развитию науки и образования. Особый акцент при этом сделан именно на повышение конкурентоспособности выпускаемых кадров.

Результаты научных исследований свидетельствуют о психологической культуре как социально значимой характеристике человека современного общества. Культура общения студентов в вузе может рассматриваться как важнейший созидательный ресурс высшего профессионального образования в развитии личности. Развитие культуры общения обязывает студента высшего учебного

заведения овладеть ею как универсальной характеристикой специалиста, позволяющей выполнить социальные ожидания общества и выйти на высокий профессиональный и личностный уровень. Институты образования на сегодняшний день – это не только сфера обучения и воспитания подрастающего поколения, но и индикатор духовно-нравственного и социального здоровья общества, благополучия культуры в целом.

Известный отечественный психолог И.В. Дубровина пишет, что психологическая культура выражается в сфере отношений личности: отношение к себе, к делу, к другим людям и т.д. [1].

Отношение личности к чему-либо позволяет выявить ценностные ориентиры этого субъекта. В образовании она формируется в комплексе процессов воспитания и обучения. И.В. Дубровина более широко указывает на утрату психологической культуры граждан в современном социуме [1].

О.И. Мотков считает психологическую культуру наработанной и усвоенной личностью системой конструктивных способов, умений самопознания, общения, саморегуляции эмоций и действий, творческого поиска, ведения дел и саморазвития [2].

О.И. Мотков считает, что «психологическая культура включает комплекс активно реализующихся культурно-психологических стремлений и соответствующих умений» (Мотков, 1993: 187).

«Развитая психологическая культура включает:

– систематическое самовоспитание культурных стремлений и навыков; – достаточно высокий уровень обычного и делового общения;

– хорошую психологическую саморегуляцию;

– творческий подход к делу; – умение познавать и реалистически оценивать свою личность»[2].

В повседневной жизни личности психологическая культура выражается в готовности и умении использовать психологические знания и компетенции с целью самопознания, повышения эффективности общения и самосовершенствования.

Проблема формирования культуры общения, в широком ее понимании, обусловлена необходимостью повышения качества подготовки специалистов, так как усвоение и применение студентами общечеловеческих, гуманистических, этических ценностей и реализация их непосредственно в общении способствуют не только личностному и духовному развитию молодого человека, но и социального, профессионального потенциала специалиста.

Современный выпускник высшего учебного заведения, в соответствии с государственным образовательным стандартом, должен обладать многими знаниями и умениями в области культуры общения. Поэтому, сегодня невозможно решать задачи научного осмысления и построения педагогического процесса без включения в него содержания, предусматривающего обучение студента общению.

Культура выступает как составная часть общей культуры, которая характеризуется единством личностных и социальных ценностей, обуславливающих направленность человека на другой объект взаимодействия [3].

Особую значимость проблема формирования психологической культуры приобретает в студенческом возрасте, когда формируются социальное самосознание и мировоззрение, идет активная подготовка к будущей профессиональной деятельности.

Коммуникативной культуры у студентов зависит от следующих педагогических условий:

– актуализации коммуникативных знаний и умений у студентов становится их межличностная и межкультурная направленность;

– речевое взаимодействие между студентами активизируется ситуациями аутентично-проблемного характера.

Компоненты психологической культуры человека, которые могут быть основой для определения параметров диагностики, а также ориентиров образовательной деятельности: 1) знания и умения (психологическая грамотность), 2) психологическая компетентность, 3) ценностно-смысловой, 4) рефлексивно-оценочный, 5) культуротворческий.

Формирование коммуникативной культуры студентов является одним из основных условий процесса воспитания. Исходя из того, что коммуникативная культура характеризует качество коммуникативной деятельности, мы уделяем особое внимание этому процессу в системе педагогического становления специалиста. Подготовка к профессиональной деятельности предполагает формирование следующих структурных компонентов коммуникативной культуры в разных аспектах таких как: мотивационно-ценностном, содержательном и практическом. При этом коммуникативная деятельность предстает как условие и средство формирования коммуникативной культуры.

В процессе профессиональной подготовки студентов культивируется ценностное отношение к общению, выдвигаются требования, которым должна соответствовать коммуникативная деятельность самого преподавателя.

Критерии коммуникативной компетентности впервые были сформулированы Т. Гордоном (Шишигина, 1993: 36). Он определил ее как умение выйти из любой ситуации, не потеряв внутренней свободы и в то же время не дав потерять ее партнеру по общению. Таким образом, основным критерием компетентности является партнерская позиция в общении «на равных».

Одним из средств формирования коммуникативной культуры студентов является тренинг педагогического общения. Но, к сожалению, его организация недооценивается в практике высшей школы, где, чаще всего, теоретическая подготовка преобладает над практической (направлена преимущественно на повышение фундаментальности образования, его теоретизацию). Это ориентирует профессорско-преподавательский состав на теоретическое содержание обучения студентов. В результате будущие специалисты оказываются не способными к переносу знаний в сферу практической деятельности, что значительно снижает качество их подготовки и превращает производственную практику в учебную, на которой студенты только начинают овладевать профессией преподавателя.

Коммуникативный тренинг, представляет собой средство психологического воздействия, направленное на развитие знаний, социальных установок, умений и опыта в области межличностного общения. Коммуникативный тренинг заключается в выработке коммуникативных умений, связанных с овладением процессами взаимосвязи, взаимовыражения, взаимопонимания, взаимоотношений, взаимовлияний.

Тренинг также позволяет развить у студентов не только способность фиксировать, различать и запоминать всю совокупность невербальных сигналов, получаемых от партнеров по общению, но и способность прогнозировать поведение партнеров по общению, предвидеть последствия своих влияний на них. Тренинг дает возможность студентам осознать различия между уверенным, неуверенным и агрессивным поведением партнеров по общению и их источников, сформировать навыки самопрезентации собственного уверенного поведения.

По мнению Л.А. Петровской, коммуникативный тренинг – это средство психологического воздействия, направленное на развитие знаний, социальных установок, умений и опыта в области межличностного общения [4].

Участники коммуникативного тренинга овладевают различными способами межличностного взаимодействия, становятся более компетентными в общении. Коммуникативный тренинг позволяет студенту сознательно пересмотреть сформированные ранее стереотипы, решить свои личностные коммуникативные барьеры.

Формирование коммуникативной культуры будущих преподавателей в вузе обеспечивается совокупностью следующих педагогических условий:

- целеполагание, отбор и структурирование содержания курса происходят с учетом индивидуальных особенностей каждого обучающегося, его индивидуального развития и освоения им ценностей педагогической культуры;
- в процессе тренинга педагогического общения осуществляется личностно-ориентированное взаимодействие преподавателя и студентов;
- формируется устойчивый интерес и мотивация студентов к овладению ими коммуникативной культурой;
- развивается рефлексия и самооценка будущих специалистов на основе организации преподавателем обратной связи.

Задачи коммуникативного тренинга: формирование позиции взаимодействия; межличностное взаимодействие; создание в группе атмосферы доверия и открытости; рефлексивное восприятие ситуаций общения и партнеров по общению; невербальное общение и проблема эмоционального самовыражения; самопомощь в ситуациях эмоционального дискомфорта; технология коммуникации; личное обаяние и общение; помехи в общении; расширение возможностей установления контакта в различных ситуациях общения; отработка навыков понимания других людей, себя, а также взаимоотношений между людьми; овладение навыками эффективного слушания; активизация процесса самопознания и самоактуализации; расширение диапазона творческих способностей и др.

В коммуникативном тренинге развиваются такие формы поведения как перцепция (восприятие партнера), коммуникация (передача партнеру информации) и интеракция (воздействие на партнера по общению). На тренингах создаются такие условия конструктивного общения, чтобы у студентов развивались коммуникативные качества: анализ ситуации межличностного взаимодействия на основе

выявления реакций партнера; извлечение опыта из каждой ситуации, необходимый для успешного общения в дальнейшем; постановка задач самоизменения в коммуникации и их решение с помощью полученного опыта [5].

Комплекс коммуникативных умений может быть сформирован только при наличии определенных коммуникативно-значимых качеств личности (эмпатии, толерантности, уравновешенности, искренности, ответственности, вежливости, доброжелательности и др.), обеспечивающих результативность и эффективность коммуникативной деятельности. Наличие совокупности коммуникативно-значимых качеств личности составляет личностный компонент коммуникативной культуры.

Таким образом нами была проанализирована проблема формирования коммуникативной культуры студентов. Коммуникативную культуру предлагаем рассматривать как способность устанавливать и поддерживать успешные отношения с другими людьми в различных контекстах на основе субъективных внутренних и внешних ресурсов, необходимых для создания эффективных коммуникативных взаимодействий в ситуациях межличностного и социального общения.

Литература

1. Дубровина, И.В. Практическая психология образования: учеб. пособие. – 4-е изд./ И.В. Дубровина. – СПб.: Питер, 2004. – 416 с
2. Мотков О.И. Психология самопознания личности: практ. пос. / О.И. Мотков. – М.: Треугольник, 1993. – 215 с.
3. Безрукова В.С. Основы духовной культуры (энциклопедический словарь педагога). – Екатеринбург, 2000.
4. Петровская, Л.А. Теоретические и методические проблемы социально психологического тренинга / Л.А. Петровская. – М.: МГУ, 1982. – 168 с.
5. Бурганова Н.Т. Внедрение коммуникативного тренинга в учебный процесс при развитии коммуникативной компетенции студентов // Современные проблемы науки и образования. – 2014. – № 6

ӘОЖ: 371

А.К. Аманова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., amana1986@mail.ru

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҒЫЛЫМИ НЕГІЗДЕРІ

SCIENTIFIC FOUNDATIONS OF THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF A FUTURE TEACHER-PSYCHOLOGIST

Қазақстан Республикасы мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартында жоғары білім берудің ұлттық деңгейдегі басты мақсаты – еліміздің әлеуметтік, экономикалық және саяси өміріне белсенді қатысуға дайын, кәсіби құзыретті тұлғаның қалыптасуына ықпал ету деп нақты көрсетілген [1]. Әлемдік тәжірибе мен ұлттық практика негізінде дайындалған бұл ресми құжатта әрбір оқушының жас ерекшеліктерін ескере отырып, білімнің мазмұнын меңгеруге бағытталған үш түрлі құзыреттіліктер жиынтығын игеруі мақсат етілген, олар: өзіндік менеджментке жататын өмірде кездесетін мәселенің шешімін табу құзыреттілігі; ақпараттық құзыреттілік; білімді игерумен бірге жүретін қарым-қатынастық, коммуникативтік құзыреттілік.

Болашақ маманды кәсіби құзыретті, өзі ісіне шебер етіп даярлау, сондай-ақ білім беру саласының сапалық көрсеткішін жоғарылату мен жетілдіру мәселелері еліміздің бірқатар маңызды мемлекеттік құжаттары мен заң актілерінде көрініс тапты. Атап айтқанда, *ҚР-ның «Білім туралы» Заңында* білім беру жүйесі – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіптік шыңдауға бағытталған сапалы білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологияларын, кредиттік, қашықтықтан оқыту, ақпараттық технологияларды енгізу және оны тиімді пайдалану алдағы талаптар қатарына көрсетілсе, қазіргі заман талабына сәйкес педагогқа өз мамандығына сай кәсіби құзыретті болу, оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру мен жаңа педагогикалық технологияларды үздіксіз түрде меңгеру міндеттері жүктелген [2].

Демек, бүгінгі күнде болашақ мамандардың кәсіби құзыретті болуы аса маңызды, әрі өзекті мәселе. Жалпы, зерттеу нысанымызға алынған «кәсіби құзыреттілік» педагогикадағы аса күрделі және көпқырлы түсініктердің бірі. Аталған ұғым философияда, педагогика мен психологияда,

әлеуметтану, кәсіби білім берудің теориясы мен әдістемесі және тағы да басқа гуманитарлық ғылымдарда әр қырынан қарастырылады.

Сонымен, «құзыреттілік» түсінігі алдымен дамыған елдердің білім беру жүйесінде болашақ маманның кәсіби сапасы ретінде пайда болды. XX ғасырдың 50-60 жылдарында АҚШ-та орнаған әлеуметтік-экономикалық дағдарыстан шығудың бір жолы ретінде топтық жұмыс пен конфликтілерді тиімді басқару үшін ғалымдар әртүрлі саладағы мамандардың кәсіптік сапаларын зерттей бастады. Көп жағдайда елде орнаған көптеген сәтсіздіктердің негізгі себебі білім беру ұйымдарының біліксіздігінен, мамандарды кәсіптік даярлау мазмұнының ескіргендігімен түсіндірілді. Осы кезден бастап американдық ғалымдар маманның педагогикалық құзыреттілігіне мән беріп, жоғары мектептің оқытушысына кәсіптік іс-әрекетті нәтижелі орындау үшін қажетті кәсіптік сапалар мен құзыреттіліктерді анықтай бастады.

«Құзырет» термині латынның «*compe*» деген сөзінен шыққан, тікелей аударғанда «білу», «жасай алу» деген мағынаны білдіреді. Соңғы кездерде ғылымның әртүрлі саласында құзырет, құзыреттілік, құзыретті (өз саласын жетік, терең білетін маман деген мағынада) және т.б типтес сипатта қолданылып келеді.

С.Ожегов [3] сөздігі бойынша *құзырет* – қандай да бір істі жүргізетін жеке адамның, мекеменің мәселелерді шешуге, іс-әрекетті орындауға, бір нәрсені істеуге құқықтылық мүмкіндігін көрсетсе, *құзыреттілік* түсінігі белгілі бір кәсіби қызметке байланысты, «қандай да болсын мәселеден хабардарлық, шешім қабылдаудағы беделділікті» білдіреді.

Педагогикалық-психологиялық зерттеулерге талдау жасау нәтижесінде «құзырет» терминіне қатысты ең жиі кездесетін анықтамаларды топтастыруға әрекет жасадық, олар:

– Құзырет – маманның меңгерген білімін, оқу іскерліктері мен дағдыларын, әрекет тәсілдерін өмірде тәжірибелік және теориялық міндеттерді шешу үшін пайдалана алуы;

– Құзырет – пайда болған мәселелер мен міндеттерді жедел түрде шешуге мүмкіндік беретін, түсініктілік жүйесін және соған сәйкес сыни ойлауды талап ететін, тәжірибелік әрекеттерді жүзеге асыруға қабілеттілік;

– Құзырет – адамның өзінің іс-әрекет саласына сай іскерліктер мен дағдыларды меңгеруі.

Педагог-психолог маманның кәсіби құзыреттілігі «білім», «іскерлік» және «дағды» сияқты ұғымдардың жиынтығын қамти отырып, болашақ мамандардың шығармашылық іс-әрекет тәжірибесі мен құндылық бағдарларының жүйесін де көрсетеді. Жалпы, болашақ маманның құзыреттілігі оның маңызды кәсіби сапасы ретінде оқыған материалды топтастыра, құбылыстарды, заңдылықтарды шығармашылықпен пайдалана отырып өзгерте алатын саналы қызметі рөлін атқарады.

Демек, кәсіби құзыреттілік – бұл алынған білімдер мен іскерліктерді іс-жүзінде, күнделікті өмірде қандай да бір практикалық және теориялық мәселелерді шешуге қолдана алу қабілеттілігі. Ал, оқытудағы құзыреттілік білім беру нәтижесі ретіндегі оқыту сапасын қамтамасыз етеді, ал ол өз кезегінде кешенді әдіс-тәсілдерді жүзеге асыруды, оқыту сапасын бағалаудың біртұтас жүйесін құруды талап етеді.

Жалпы алғанда, педагогика және психологиядағы болашақ маманның кәсіби құзыреттілігі мәселесі шетелдік ғылыми-зерттеу жұмыстарында жан-жақты зерттелінген. Педагог-психолог мамандардың кәсіби құзыреттіліктерін жоғары оқу орны жағдайында қалыптастырудың жолдары мен әдістемесін анықтау үшін, алдымен осы мәселе төңірегінде зерттеген шетелдік және отандық ғалымдардың еңбектеріне шолу жасауды жөн көрдік.

Америка және Батыс Еуропада, көршілес Ресейде болашақ маманның кәсіби құзыреттілік мәселесі әр қырынан, жан-жақты зерделенген. Бұл жөнінде отандық ғалым Ш.Таубаеваның [4] зерттеулеріне сүйенсек, бірқатар шетелдік ғалымдардың (Britell G.K., Blank W.E.) еңбектерінде «кәсіби құзыреттілік» түсінігі маманның өзіне жүктелген қызметін орындай алу қабілеті немесе өз міндетін атқарудағы теңдік жағдайы ретінде сипатталады.

Американдық ғалымдар болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін бірнеше бағыттарға бөліп қарастырады:

– *тұжырымдамалық құзыреттілік* (мамандықтың теориялық негізін білу);

– *инструментальды құзыреттілік* (базалық іскерліктерді меңгеру);

– *интегративті құзыреттілік* (теория мен практиканы байланыстыра алу);

– *мазмұндық құзыреттілік* (тәжірибе жүзеге асатын әлеуметтік, экономикалық және мәдени ортаның жағдайын түсіну);

– *бейіндік құзыреттілік* (кәсіпке қатысты жаңа құзыреттіліктерді меңгеруге дайын болу),

– *тұлғааралық қарым-қатынас құзыреттілігі* (коммуникацияның жазбаша және ауысша формаларын дұрыс қолдана алу) [5].

1990 жылы Еуропа кеңесі құзыреттілікті стратегиялық, әлеуметтік, әлеуметтік-лингвистикалық, тілдік, оқу құзыреттіліктеріне бөледі. Осы құзыреттіліктер соңғы жылдары кәсіби педагогтардың іс-әрекетіне байланысты қолданыла бастады. Еуропада «кәсіби құзыреттілік» термині, әдетте, белгілі бір әлеуметтік-кәсіби мәртебе иесіне байланысты қолданылады және оның сол істі атқарудағы түсінігі, білімі, іскерлігінің орындалуға тиіс мәселенің нақты өз деңгейінде шешілуімен сәйкестілігі арқылы сипатталады.

Батыс Еуропа елдерінде кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру үшін педагогикалық және өндірістік практикаға көп мән беріледі. Ұлыбританияның жоғары оқу орындарының оқу-тәрбие үдерісінде студенттер теориялық дайындықтан өтеді, ал практикаға барғанда кәсіби іскерліктерін қалыптастыруға күш салынады. Кәсіби практика кезінде студенттер болашақ кәсіптік іс-әрекеттері мен құзыреттіліктері үшін қажет болып саналатын келесі іскерліктерді игеруге міндеттелінеді:

- *Коммуникативтік іскерліктер;*
- *Инструментальды іскерліктер;*
- *Аналитикалық іскерліктер.*

«Құзыреттілік» және «құзырет» ұғымдары мәселесін жан-жақты талдап, осы бағытта ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізген шетелдік көрнекті ғалымдар қатарына Дж. Равен, Р. Уайт, Н. Хомский, А.В. Хуторской, В.И. Загвязинский, А.И. Мищенко, Н.В. Кузьмина, А.К. Маркова, И.А. Зимняя, А.А. Вербицкий, Л.М. Митина және т.б жатқызуға болады.

Кәсіби-педагогикалық құзыреттілік пен оның жекелеген түрлерінің жалпы мағынасы В.А. Адольфтің еңбектерінде, педагог мамандардың кәсіби құзыреттілігі мәселесі К.А. Абульханова, Л.И. Мищенко, М.В. Прохорова, Е.И. Рогов, В.А. Слостенин және т.б. еңбектерінде көрініс тауып, әртүрлі бағытта зерттелінді.

Болашақ мамандарды кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі елімізде соңғы жылдары жан-жақты қарастырыла бастады. Жекелеген пәндер бойынша кәсіби іскерліктерді қалыптастыруға отандық ғалымдар А.Е. Әбілқасымованың, Б. Баймұхановтың, М.Ә. Құдайқұловтың, Ж.А. Қараевтың, А. Нұғымованың, Б.Д. Сыдықовтың, С.Е. Шәкілікованың, Б.Т. Барсайдың және т.б. еңбектерінде ерекше көңіл бөлінген [6].

Жалпы алғанда, болашақ маманның кәсіби құзыреттілігі жоғары білім беру жүйесінің басты нысаны. Өйткені, қазіргі кезде бізге өз бетінше білім алып, шешім қабылдайтын, топта жұмыс істей алатын, күтілетін нәтижені болжайтын, өзіне үлкен жауапкершіліктер алып, оларды дер кезінде орындай білетін, өз бетінше ақпараттар жинап, құбылмалы заманға ыңғайланып, ілесіп, кез келген жағдаяттардан шығудың жолын іздеп табатын, жаңа ақпараттық технологияларды меңгерген мамандар қажет болып тұр. Қоғамдық дамудың қазіргі үрдісі өзінің іс-әрекетін тиімді жоспарлай алатын, танымдық қызметінде алынған білімді орынды пайдалана білетін, түпкі нәтижеге жету үшін әр түрлі топтардағы адамдармен тиімді қарым-қатынас диалогіне түсе алатын білімді тұлғаны дайындау мәселесін қойып отыр.

Сонымен, зерттеуші-ғалымдардың еңбектері мен құзыреттілікке берген анықтамаларын талдау нәтижесінде келесі қорытындыға келдік:

1. Құзырет – жеке тұлғаның қандай да бір мәселелерді шешуге, іс-әрекетті орындауға, бір нәрсені істеуге құқықтылық мүмкіндігін білдіреді.

2. Құзыреттілік – жеке тұлғаның өз мамандығына қатысты теориялық білімі, іскерлігі, дағдысы мен тәжірибесімен өзара байланысқан сапаларының жиынтығы.

3. Кәсіби құзыреттілік–пәндік білімдер жиынтығы емес, бұл алынған білімдер мен іскерліктерді тәжірибеде, күнделікті өмірде қандай да бір практикалық және теориялық мәселелерді шешуге қолдана алу қабілеттілігі.

4. Педагог-психологтың кәсіби құзыреттілігі – студенттердің жеке тұлғалық психологиялық ерекшеліктеріне байланысты меңгерген білімдері, танымдық және тәжірибелік іскерліктерін өмірде дұрыс қолдану дағдылары және кәсіби сапаларының жиынтығынан тұрады. Өзінің педагогикалық-психологиялық әрекетін жоғары дәрежеде жүргізе алатын, қарым-қатынасқа әрдайым дайын, педагогикалық үдерісте кәсіби іскерліктері сапаларын қатар үйлестіре алатын маман ғана кәсіби құзыреттілік деңгейіне жете алады.

Әдебиеттер

1. Білім берудің тиісті деңгейлерінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 23 тамыздағы №1080 Қаулысы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1200001080>.
2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» 2007 жылғы 27 шілдедегі, №319-III Заңы (21.07.2015 ж берілген өзгерістер мен толықтырулармен) // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319>

3. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. – М.,1993. – 294 с.
4. Таубаева Ш. Педагогика әдіснамасы: оқу құралы. – Алматы, 2016. – 432 б.
5. Velde C. Crossing borders: an alternative conception of competence // 27 Annual SCUTREA conference. – 1998. – P. 27-35.
6. Заманауи білім беру жүйесінде құзыреттілік тұғырды жетілдірудің мәселелері мен болашағы // Республикалық ғылыми-әдістемелік конференциясының материалдар жинағы. – Алматы, 2014. – 287 б.

ӘОЖ: 371

Г.К. Джумажанова, А. Кеңес

«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ, dariya69@mail.ru

ҚАҚТЫҒЫС МӘСЕЛЕСІНІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӘДЕБИЕТТЕРДЕ ҚАРАСТЫРЫЛУЫ

CONSIDERATION OF THE PROBLEM OF CONFLICT IN THE PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL LITERATURE

Қақтығыс (лат.сөзі *conflictus*), яғни әр түрлі жақтардың, пікір қызығушылықтарының күшті соғысуы, шиеленісуі деген мағынаны білдіреді. Қақтығыс туралы сөз болғанда қақтығыс дамуының негізгі ерекшелігін даму тарихының маңызын көреміз. Қақтығыс жөнінде бірінші жалпы концепция Шетелде XIX-XX ғасырда пайда болады. Алайда алдыңғы жүз жылдықта адамның ең ғажап ақылы осы феноменнің түсіну табиғатын, оны шешу жолдарын өзінің табиғи көрініп, түсінуін талап етті.

Адам қоғамының бірінші пайда болуында қақтығыс өз алдында күнделікті көрініс ретінде белең алады және ғылыми зерттеудің объектісі бола қойған жоқ. Бірақ та біздің ғасырымызға дейінгі жеткен керемет ойлар сонау ежелгі көзі болып саналады. Уақыт өте келе өмір жағдайы өзгереді, сонымен қатар қақтығыс түрі де өзгереді. Басқаша айтқанда оның физикалық, экономикалық және әлеуметтік зардабы қалыптасты.

Сонымен шетел психологиясында әлеуметтік қақтығыс пен ішкі тұлға аралық қақтығысты оқытуда дәстүрлік негізгі мәнді иеленеді. Үлкен теориялық эмпирикалық материал қақтығыстың теориялық негізінде көрініс табады. Қақтығыс тарихын екі этапқа бөлуге болады: ол 20 ғасырдың басы – 50-жылдары, 50-жылдардың аяғы ол қазіргі уақыт [1].

Қақтығыстың бірінші жартысында қақтығыс зерттеу объектісі болып бөліне қойған жоқ, ол концепцияның бөлімі ретінде қарастырылды. (мысалы, психоанализ немесе социометрия). Шетелде 50-60 жылдары зерттеулер пайда болды. Әрине, психологтар осы феноменге ғылыми назарын аударды. Осы кезде қақтығыстың психологиялық теориясы жеке негігі бағыттар бөлініп қарастырыла бастады [2].

Осы кезеңде отандық ғылымдардың шетелдік зерттеушілердің қақтығысқа берген анықтамасына арналған талдаулары публикациясы шыға бастады. 20 ғасырда қақтығысқа арналған психологиялық зерттеулері бағыт ала бастады: Психоаналитика (З. Фрейд, А. Адлер, К. Харни, Э. Фромм), Социотроп (У. Мак-Дугал, С. Сигеле және т.б), Этология (К. Лоренц, Н. Гинберген), Топтық динамика теориясы (К. Левин, Д. Креч, Л. Линдей), Фрустрациялық-агрессивті (Д. Доллард, Л. Беркович, Н. Меллер), Социометриялық (Д. Морено, Э. Дженигс, С. Додд, Г. Гурвич), Интеракционалдық (Д. Мид, Т. Шибутани, Д. Шпигель) [3].

Психоаналитикалық бағыт ең бірінші австриялық психолог З. Фрейдтің есімімен тығыз байланысты. Ол адам қақтығысының ең бірінші концепциясының негізін құрды. З. Фрейд тұлғааралық қақтығыс, оның себебін санасыз сферасында қарастырып талдады. Әлеуметтік қақтығыс теориясында Карл Маркс (1818-1883) еңбегі ерекше орын алады. К. Маркстің материалистік түсінігі әлеуметтік қарым-қатынастың дамуына жаңаша ой қосты. К. Маркстің айтуы бойынша қоғамда адамдар бір-бірімен қажетті әлеуметтік қатынасқа түседі. Әрине, олардың санасы мен еркіне тәуелді емес. Ең бастысы қоғамда әлеуметтік субстанцияны қалыптастыру болды. Оның қарым-қатынасындағы негізгі мәселе ресурстарды бөлу жүйесі. Осыдан келіп К. Маркстің қақтығыс концепциясының негізгі тезисі қалыптаса бастады [4].

Егерде қажетті ресурстар дұрыс бөлінбесе бағынушы мен басқарушы класс арасында қақтығыс тереңдей бастайды. К. Маркс қазіргі конфликтологияның негізін қалаушы оның идеясын конфликтологтар қолданып келеді. Оның негізгі тезисін қоғамдағы қақтығыс моделінің пайда болуына әсерін тигізді. Қоғамдағы күштердің бөлінуі, яғни, класстық күрес қоғамда жылжушы күш

болып табылады. Қақтығыс әлеуметтік топтардың қызығушылықтарының қарама-қайшылығына тәуелді. 70-80 жылдары К. Маркс конфликтологияның негізгі теоретигі ретінде саналды. Н. Смелзер «қақтығыс теориясы К. Маркстің шығармасының негізінде маңызды көрініс болып қалыптасты» деп атап көрсетті. Конфликтология тарихында қақтығыстың маңызды қадамы батыс социологиясында неміс социологы Георг Зиммельдің атымен байланысты. Автордың 1908 жылғы «Социология» атты басылып шыққан кітабы қақтығыстың функционалдың теориясының негізі ретінде саналды. Г. Зиммель бойынша, қақтығыс әмбебапты көрініс. К. Маркске қарағанда Г. Зиммель қоғамдағы қақтығысты шарасыз деп санады және индивидпен қоғамдағы негізгі формасы деп атады. Зиммель қақтығыс оқиғасының терең спектріне көп көңіл бөлді [5].

Адамдардың өзара қарым-қатынасындағы қақтығыс этникалық топтар мен мәдениет әрі әйелдер мен еркектер арасында кездеседі деп көрсетті. Зиммельдің қақтығыс социологиясының К. Маркстің идеясынан айырмашылығы ол қақтығысты әлеуметтік бірігуді қақтығыстан шығуды қамтамасыз етеді, сонымен қатар әлеуметтік келісімді күшейтеді деп санады. Зиммель бойынша қақтығыс үнемі теріс жағы болмайды керісінше, әлеуметтік жүйемен әлеуметтік қарым-қатынасты сақтайтын негізгі функцияны орындайды.

Г. Зиммель адамдардың өзара қарым-қатынасындағы қақтығыс функциясының байланысы сол қақтығысқа қатысушы жақты, сонымен қатар қақтығыс дамуының әлеуметтік жиынтығының бірнеше түрлерін тұжырымдады. Зиммельдің «Әлеуметтік тек» идеясына қарамастан қақтығыс соғысумен ғана емес, ол көбіне адамдардың арасындағы өшпенділік қалпының көрінісі деді.

Өшпенділікті әдетте симпатияға деген қайшылық деп атап көрсетті. Ол былай дейді «Адам мен адам арасындағы табиғи өшпенділік», «адамдар қарым-қатынасының негізгі адамдар арасындағы симпатия» болып табылады. Зиммельдің көзқарасын талдай келе мынандай пікір туындайды «Адамдар бір-бірін кішкене нәрсе үшін жек көреді, соның ішінде біреуі басқасын жек көреді». Демек Г. Зиммельдің әлеуметтік өмірде оның ішінде қақтығыс формасын позитивті түрде бағалағанынан біз оны идеалист деп айта алмаймыз.

Г. Зиммель мен К. Маркстің конфликтология жайындағы теориялық еңбегі соның ішінде қақтығыс мәселесінің жалпы шекарасына қатысты идеялары қазіргі конфликтологияда ең маңызды орын алады. К. Маркс класстық қоғамның қарама-қайшылығы қазіргі уақытқа дейін жасырын жағдайда екенін атап өтеді. К. Маркстің осы контексте берген жалпы көзқарасында көбінесе күрес ұғымын қарастырады. К. Маркс Батыс социологиясында қақтығыс аймағында көп талдау жасап анықтама берген. Осы айтылғанның бәрі Г. Зиммель идеясына қатысты. Г. Зиммель көбінесе тарихи этнографиялық саяси мінезді факт ретінде қақтығыс ұғымын метафоралық ұғымда қолданады. Айта кету керек, Г. Зиммель күреспен қақтығыс арасындағы негізгі айырмашылықты ажыратты. Г. Зиммельдің пікірі бойынша қақтығыс тереңдеген сайын өз күшін өзгертіп толық әлеуметтік зардабын тигізуі мүмкін. Г. Зиммель идеясы мен оның еңбегі қақтығыс мәселесінің дамуына қарқынды қадам жасады. К. Маркс пен Г. Зиммельдің ізін жалғастырушы және қазіргі конфликтологияның классигі неміс социологы Ф. Дарендорфф және америкалық ғалымы Л. Козер болды. Олардың идеялары қақтығыс парадигмасының концептуалдық негізі болып табылады. Дж. Тернердің пікірі бойынша олар екі негізгі бағыт бойынша дамиды және оның негізін салушы ретінде саналады [5].

К. Маркстің диалектикалық дәстүрлік бағыты бойынша қақтығыстың диалектикалық теориясын ұсынған Ф. Дарендорфф болды, ал Л. Козер конфликттік позитивизм, яғни Г. Зиммельдің идеясын дамытты. Конфликтінің диалектикалық теориясын ұсынушы социолог Ф. Дарендорфф айналысқан зерттеулерде постиндустриальды қоғамда әлеуметтік жүйеде басты қарама-қайшылық араласады, оның көзқарасы бойынша экономикалық жазықтықтан тыс негізгі қақтығыс үстемшілік бағынушы аймағында болады. Осы уақытта қақтығыс даму динамикасы К. Маркстің талдау логикасын еске түсіреді, яғни қақтығыстың даму диалектикасы қақтығысушы жақтың объективті қайшылығы әрине ол үстемшілік топтардың бағынушы топқа байланысты арасындағы қақтығыс. Ф. Дарендорффтың қақтығысқа берген анықтамасында қақтығыс формасы кең түрде «қақтығыс» деп атайды. Бұл кезде қақтығыс феномен кең және бір формада нақтылы түрде қақтығыс шегі күштеу деп атайды. Американдық социолог 1956 ж. «позитивті-функционалдық» теориясы атты еңбегі, яғни, «әлеуметтік қақтығыс функциясы» батыс социологиясында негіз болды. Қақтығыстың позитивті-функционалдық концепциясында Л. Козер қақтығыстың әлеуметтік жүйедегі тұрақтылықты қамтамасыз етудің жағымды роль атқаратынын негіздеді [6].

Л. Козер Г. Зиммельдің идеясын дамыта келе, Л. Козер мынадай тұжырымдама жасады. Кез келген әлеуметтік топ қақтығыстық қатынасының болуы мүмкін емес. Осы теорияда қақтығыс құндылықтарымен әлеуметтік статус, билік және жеткіліксіз материалдық пен рухани игілік үшін

күрес деп қарастырылады. Әрине, бұл күрес қақтығысушы жақтардың өз мақсатын іске асыруда бейтараптылық болып табылады, әрі өз қарсыласын жою оған зақым келтіру нәтижесіне әкеп соғады. Козердің пікірі бойынша жеке индивидтер мен әлеуметтік топ арасындағы күрес, яғни билікпен материалдық құндылықтарды бөлу үшін жағымды функцияны атқарады. Біріншіден, қақтығысушы жақтардың шиеленістік әрекетіндегі себепті анықтауға мүмкіндік береді. Негативті эмоцияны жойып қақтығыстың аяқталуын қақтығысушы жақтардың қарым-қатынасын бұрынғы жағдайына әкелуге үлкен мүмкіншілік береді. Екіншіден, қақтығыстық әрекетте адамдар бір-бірін, яғни қақтығыс тестілік қызметті атқаратынын біледі.

Л. Козер топтың бірігуі үшін қақтығыс мәні роль атқарады дейді. Егер топ жеткілікті біріктірілсе ішкі бірлік жоғарылайды және егер ішкі қауіп барлық топқа әсер етсе онда топтың барлық мүшелеріне жалпы қауіп ретінде қабылданады. Топтың бірігуінің жеткіліксіздігі ішкі қақтығыстың үдеуіне әкеп соғады және сол топ мүшелерінің келіспеуі салдарынан әрі шиеленісе түседі. Л. Козер әлеуметтік қақтығыстың позитивті функциясын әлеуметтік өзгерісті дамытады, әрі жаңа норма мен қарым-қатынас қоғамдық тәртіп пайда болады деп атап көрсетеді. Л. Козердің айтуы бойынша бақыланған қақтығыс сол қақтығысқа қатысушылардың ауасын тазартады, одан кейін олардың қарым-қатынасы реттеле бастайды дейді [6].

Әдебиеттер

1. Андреев В.И. Конфликтология. Искусство спора, ведение переговоров, разрешение конфликтов. – М., 1995.
2. Александрова Е.В. Социально-трудовые конфликты: пути разрешения. – М., 1993
3. Емельянов С.М. практикум по конфликтологии. – СПб.: Питер, 2000.
4. Духовные факторы возникновения и обострения конфликтных ситуаций. Социальные конфликты: экспертиза, прогнозирование, технологии разрешения. – М., 1995.
5. Скотт Д.Г. Конфликты и их решение. – М., 1995.
6. Сулимов Т.С. Социальная работа и конструктивное разрешение конфликтов. – М., 1996.

ӘОЖ: 373.2

Г.К. Джумажанова, А.С. Исабекова

«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ, dariya69@mail.ru

БАЛАБАҚША ТӘРБИЕШІСІНІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИМИДЖІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ БАҒЫТТАРЫ

DIRECTIONS OF FORMATION OF THE PEDAGOGICAL IMAGE OF A KINDERGARTEN TEACHER

Қазіргі заманғы зерттеулер көрсеткендей, мектепке дейінгі кезең бала өмірінің ең бай бақытты сәті ғана емес, бұл сонымен қатар адамзат дамуының ешкім түсініп болмайтын ең бір ауқымды әлеуеті. Ал мектепке дейінгі білім берудің сапасы көп жағдайларда педагогтардың біліктілігінің жоғары болып келуіне байланысты болып келеді [1]. Тәрбиеші жас ұрпақтың бойына тәрбиенің алғашқы негіздерін қалыптастыра алатын, адамгершілік жоғары, мәдениетті, ғылым жетістіктерін дұрыс бағалай алатын, әдебиет пен өнердің, техниканың даму жайын жақсы білетін, оның түсіндіре алатын адам болуы керек. Тәрбиешінің мәдениеттілігінің көрсеткіші- әдептілік, қоғамдық орындарда өзін сыпайы, еркін ортаға лайықты ұстай білуі, өнегелі тәртіпті, сүйкімділігі, адамдармен өзара сыйластыққа, адалдыққа негізделген қарым-қатынасы. Ондай тәрбиешіні балалар жақсы көреді, сыйлайды, құрметтейді, оған жақын жүргісі келеді, оның балалар арасында беделі зор болады.

Тәрбиешінің жеке басының үлгісі-жас ұрпақ тәрбиесінде ең әсерлі әдістердің бірі, өйткені балалар тәрбиешіге барлық жағынан еліктейді. Сол себеппен де ол үнемі жинақты, таза, ұқыпты жүріп, сөйлеген сөзі мәнді, ойлы әдемі, салмақты келіп, асықпай, байыппен сөйлеуі керек. Бала еліктегіш болғандықтан, жақсыны да, жамандыда тез қабылдайды. Жаңашыл педагог Ш.А. Амонашвили тәрбиешіге төмендегідей талап қояды: педагог-тәрбиеші әріптестеріне мейрімді, жылы шырайлы, ықыласты болуы керек, әріптестерімен қарым қатынас жасаудың әдебін, дауыс сарынын, жылы үнін игеру керек, әріптестерінің табысына қызғанышпен, күншілдікпен қарауға құқы жоқ, әріптестерімен өз тәжірибесін бөлісуге міндетті, әріптестерінен үйренуге ұялмауы керек,

әріптестеріне жоғарыдан менсінбей қарауға құқы жоқ, әріптестерінің ар-намысын, атақ-даңқын сақтауы керек, балаға байланысты отбасы құпиясының бәрін білу керек, бірақ оны ешкімге шашпауы тиіс [2].

Қазақта «Тәрбие-тал бесіктен» деген сөз бар. Тәрбиеші топырақтан нәр алып, енді өсіп келе жатқан шыбыққа су құюмен тең. Оның ертең мәуелі бәйтерек болып, ел еңсесін көтеретін ер болатыны сөзсіз. Бүлдіршін кезде алған тәрбие-тасқа басылған таңбамен тең, сіңірген білімі-бүгінгі баланың ертеңгі дана боп қалыптасу үшін қаланатын мызғымас іргетас емес пе? Егеменді еліміздің ертеңі, кемелді келешегіміздің кепілі, тәуелсіздік тұғырында көк байрағымызды желбіретіп, туған ел көшін бастайтын бүгінгі бүлдіршіндерді тәрбиелеуден артық, оқытудан маңызды, бұдан жауапкершілікті, бұдан асқан салмақты басқа мамандық бар ма?! «Отан» атты ұлы ұғым басталатын отбасыдан кейінгі бірінші баспалдағы, өнер-білім аспанына қарай алғашқы қанат қаққаны – мектепке дейінгі мекеме тәрбиешісінің қолдауымен емес пе?! Өйткені, бала-пәк, бала тап-таза мөлдір бұлақтың бастауы сияқты. Көзін ашып, тұнығына қану үшін тәрбиешіде жылы жүрек, аялы алақан және тәрбиешіге тән ең бірінші қасиет – баланы құрметтеу сезімі болу керек екенін түсіну керек. Француз ағартушысы, жазушы Жан-Жак Руссо «Бала туғанда ақ қағаздай болып таза туады, оның үстіне шыймайды қалай салсаң, қағаз бетіне солай түседі, бала тәрбиесі сол сияқты, өзің қалай тәрбиелесең ол солай тәрбиеленеді» деген нақыл сөзі осы балаларға арналғандай [3].

Қазіргі заман педагогтың кәсіби іс - әрекетінің табысты болуы көбінесе имиджге байланысты. Сонымен ХХІ ғасыр педагог имиджіне тоқталатын болсақ, имидж – ағылшын тілінен аударғанда «бейне», «кейіп» деген мағына береді. Имидж деген ұғымды қалай түсінеміз? Имидж – сіздің бойыңыздағы талантыңыздың жарқырап ашылуы, өзіңіз туралы жақсы пікір қалыптастыру жолы. Басқа мамандық иелеріне қарағанда педагог мамандығы ерекше, ол әрдайым үлкен аудитория ішінде және көпшілік көз алдында. Американдық психологтардың пікірінше, тамаша табыс феномені – адамның имиджі мен оның карьерасымен тікелей сабақтас.

Имидж құрылымы:

- сыртқы бейне;
- қарым – қатынасты пайдалануы;
- «Мен» сезімінің кәсібіне сәйкестігі.

Сыртқы имиджді құраушыларға:

– мимика, – дауыс күші мен тембрі, – костюм, – қимыл, – мәнер.

Айналаңыздағы адамның санасындағы сіздің бейнеңіз туралы көзқарас сізбен жүздесуден кейінгі сыртқы кейпіңіз бен өз – өзіңізді ұстауыңыздың тәрбиелік мәні мен сөйлесу мәнеріңіз арқылы қалыптаспақ. Сыртқы бейнеміздің үйлесімді әсер қалдыру үшін вербалды және вербалды емес қатынас қажет:

- Мәнерлі сөйлеу
- Көндіре білу
- Стиль мен киім түсінің психологиялық әсерін білу
- Тұрған тұрысқа, мимикаға және мәнерге көңіл бөлу
- Шыдамдылық
- Көргіштік [4]

Педагогтың мәртебесі мен беделі оның жеке имиджіне байланысты. Жалпы имидждің құрамына төменде көрсетілген элементтерді жатқызуға болады:

- Қызметтік қарым – қатынас этикеті (корпоративтік ережелерді ұстану)
- визуальді белгілер – бойдың, дене бітімің, шаш үлгісінің үйлесімділігі.
- Өзіне сәйкес стильді анықтайтын элементтер: киім, аяқ киім, аксессуарлар
- тіл табысу білу қабілеті ауызша және жазбаша тілдесу, дауыс ерекшелігі.

Сонымен, педагогтың имиджі мынандай құрамнан тұрады: жеке және тұлғалық қасиеттер, коммуникативтік қасиеттер, кәсіби іс – әрекеттің және мінез – құлықтың ерекшеліктері. Жаңа қоғам педагогтың имиджіне жаңа талаптар қояды, бірақ замандар бойы ұстаздың бойында өзгермейтін мынандай қасиеттер бар:

- балаларды жақсы көру
- мейірімділік
- шынайылық
- тілдесе алу икемділігі [5]

Сонымен, қорытындылай келе педагог имиджін қалыптастыру – өмір талабы. Рухани мәдениеті биік, кәсіби іскерлігі, қабілеті мен ақыл-парасаты жоғары, істің негізгі көзін білетін, жан-

жақты жетілген педагогтарды жетілдіру бүгінгі күнде өте маңызды мәселелердің бірі екені жоғарыда айтылып өтті. Қазіргі реформадағы ең маңыздысы педагогтың беделін арттыру, оның оң имиджін қалыптастыру болып табылады. Мұнда бұқаралық ақпарат құралдарының атқаратын орны ерекше. Өскелең ұрпақты тәрбиелеуде тәрбие жұмысының тиімділігі ата-ана мен балабақша өзара байланысынан көрінеді. Ал тәрбиеші-ең озық педагог, психолог, ғалым және асқан дарын иесі болу керектігіне көз жеткіздім. Әр баланың зейінін дамытып, жеке тұлғаға айналдыру әр тәрбиешінің басты міндеті. Сондықтан бала жүрегіне жылылық ұялатып, қабілетімен дарынын ашу әр тәрбиешінің алдына қойылған ең басты міндеті деп түсіндім.

Әдебиеттер

1. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан – 2050» стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты // «Ақиқат», № 1, 2013 ж.
2. Басты мақсат – білім сапасы // «Мәдени мұра», 2012 ж.
3. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан-2030: Барлық Қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы: Ел Президентінің Қазақстан халқына жолдауы. Алматы: Білім. 1997.
4. Калюжный А. А. Формирование имиджа учителя. – М: Владос, 2015, 5. Калюжный А. А. Имидж учителя как социально-психологический феномен. // Вестник НАНПК. – 2016. – № 2. – С. 79-84.

ӘОЖ: 372.8:741

М.Б. Қайырхан

«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ, nazgul-07.09.92@mail.ru

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДА СУРЕТ САБАҒЫНЫҢ РОЛІ

IN THE FORMATION OF NATIONAL VALUES THE ROLE OF THE PICTURE LESSON

Ұлттық құндылықтар дегенде біздің көз алдымызға қазақ оюлары, қазақ тілі, қазақ халқы, салт-дәстүріміз, жырларымыз, домбыра сынды қазақтың құндылықтары келеді. Рухани жаңғырып, Мәңгілік ел болу үшін құндылықтарымызды мәңгілік сақтап, өзімізден кейінгі ұрпақтарға мәңгілікке табыс етуіміз керек. Бұл салада мемлекеттің атқарып жатқан шаралары аз емес. Ұлттық құндылықтарды қалыптастыру жан-жақты, кешенді болуы шарт, себебі ол біржақты сипат алатын болса еш нәтиже бермейтіні мәлім. Ұлттық қазынасын асқақтатудың бір жолы-осы ұлттық құндылықтарды жасөспірімдер мен жастардың бойына қалыптастыру. Бұл жеке тұлғаның жан-жақты дамуын қамтамасыз ететін іс-әрекет түрлері арқылы іске асады. «Біз бүгінгі бейбіт тірлігіміз үшін, Қазақстан деп аталатын Республиканың жер бетінде барлығы үшін, тарихтың әр тұсында осы елді, осы жерді қорғаған қайсар жандардың аруағының алдында қашан да қарыздармыз», – деп Елбасы Н.Ә. Назарбаев айтқандай [1], біздің алдымызда «бабаларының игі дәстүрін сақтайтын», «күллі әлемге әйгілі, әрі сыйлы өз елінің патриоттары» болатын ұрпақ тәрбиелеу міндеттері жатыр. Отаншылдық сезім – ұлт рухының деңгейінің айнасы, өлшемі. «Балаңды өз тәрбиенмен тәрбиелеме, өз ұлтыңның тәрбиесімен тәрбиеле» деген екен дана халқымыз. Сондықтан да, сан ғасырлар бойы сұрыпталған ұлттық құндылықтарымызды оқу-тәрбие процесіне енгізу арқылы ұлттың тұнып тұрған асыл мұралық рухани байлығынан болашақта ел билейтін ұрпақтарды сусындатып, ұлтшылдық пен отаншылдыққа баулып, өз халқын, өз мемлекетін көздің қарашығындай қорғайтын, бойында ұлттық санасы қалыптасқан тұлғаларды тәрбиелеп шығару – жалпы ұлттың алдында тұрған ұлы міндет болып отыр. Қандай да бір елдің рухани мәдениеті, әдебиеті мен өнері, ғылым мен техникасы, әлеуметтік жағдайы, материалдық өндірісінің ең маңызды жетістіктері тәрбиесінен көрінуі арқылы оның ұлттық құндылықтарының мәніне ие болады және өскелең ұрпақтың азаматтығы мен отаншылдықты, рухани-адамгершілік жан-дүниесі қалыптасуына белсенді түрде ықпал етеді [2].

Тарихқа үңілер болсақ әрбір халықтың, әрбір ұлттың өз мәдениеті, тұрмыс тіршілігі, салт-санасы, әдет-ғұрпы, дәстүрі, тәрбиелеу тәсілі болатынын білеміз. Халық тәрбиесі – ғасырлар бойы сараланып сан сыннан өткен, сол халықтың ой-арманымен, тіршілік тынысымен, шаруашылық кәсібімен, ұлттық тәләм-тәрбие дәстүрімен тығыз байланыста туып, өсіп-өркендеп, дамып және ұрпақтан ұрпаққа жалғасып жеткен тарихи және мәдени мұрасы. Әр халықтың ұрпақ тәрбиелеудегі сан ғасырларға созылған өзіндік тарихи тағылымы, ой-пікір қорытындылар түйіні бар. Ал ол жазу-сызудан, оқу құралынан, ауыз әдебиетінен, ұлттық өнер тағылымынан, халықтың дәстүрі мен әдет-ғұрпынан, бір сөзбен айтқанда мәдени мұраларынан өзекті орын алып, көрініс береді [3].

Мұражайлардағы, көрмедегі әрбір өнер туындысыға көз жүгіртсеңіз, шығармалардың өн бойынан ұлттық болмыс пен ұлттық үн есіп тұрғандай әсер қалдыратыны анық. Тұтас залдағы әрбір туындыдағы көркем бейнелер әлеуметтік, рухани, адамгершілік, эстетикалық және дүние-танымдық көзқарас ерекшелігін білуге арналған образдар символы іспетті. Ұлттық құндылықтарды қалыптастыратын аталмыш туындылардың бастамасы мектептегі сурет сабағы болып табылады. Ұлттық құндылықтарды қалыптастыруда тақырыптық сурет салудың маңызы зор. Тақырып бойынша салынатын суреттер байқау және алдын ала заттың нұсқасына қарап, наброскалар мен қысқа мерзімді суреттер салудың негізінде орындалады. Бұл сабақта оқушылар өз ойларынан сюжетті суреттер салумен қатар ертегі, мысал және өздеріне таныс әдеби шығармалардың мазмұнына сәйкес иллюстрациялар жасауға үйретіледі. Сабақта мұғалім оқушылардың суретіндегі кейіпкерлер мен сюжеттің бейнелі болуына және бейнелеу өнерінің негізгі ұғымдары туралы мәліметтер беруге назар аударып отырады.

Бейнелеу өнерінің басқа сабақтарына қарағанда, бұл сабақты өткізу әдістемесінің өзіндік ерекшеліктері бар. Соның бірі-тақырыптық сурет салу алдындағы дайындық жұмыстары. Оқушылардың жас шамаларына қарай тақырыпты ұлттық құндылықтарымызға бағыттап күрделендіріп отыруға болады. Мысалы бастауыш сыныптарда табиғатты, жерді, рәміздерді және т.б. аялауға үйрететін, орта сыныптарда үй жануарлары, ыдыс-аяқтар, музыкалық аспаптар т.б., жоғары сыныптарда экологиялық, экономикалық, ұлттық өнімдерді өндіруге және т.б. қатысты тақырыптық суреттер салдыруға болады. Салынған суреттерді оқушылар қорғайды, сонда олар қазақтың салт-дәстүрлері, яғни ұлттық құндылықтар туралы материалдарды іздеп, тауып оқитын болады.

Мектептегі бейнелеу өнері сабақтарында оқу-тәрбие міндеттерін шешуде сабақтың төрт түрі қарастырылады. Олар нұсқаға қарап сурет салу сабағы, сәндік сурет салу сабағы және өнер туралы әңгіме сабақ. Сурет сабағында мұғалім оқушы алдында қандай міндет қойсада, оны шешу ойлау белсенділігін арттыруды қажет етеді. Оқулық суретті салу барысында нұсқаны танып білу маңызды. Нұсқаны танып білу жай қарап көру емес ол зат туралы толық емес, жеке дара түсініктерден бастап, зат туралы толық елестетудің болуын көздейді. Оқушы нұсқаға қарап отырып, сурет салу барысында нұсқаны мұқият қарайды, оның ерекше сипатын зат құрылымын айқындауға талпынады. Соның нәтижесінде зат туралы түсініктер, ойлау мен ой қорытындылары анықталып, нақтылана түседі. Сонда ғана салатын нұсқаны көруге, ойлануға, өлшеуге, салыстыруға мүмкіндік туады. Сурет салу барысында зейін маңызды орын алады. Мысалы, кубтың перспективалық көрінісінде оның ені мен биіктігі бірдей болып көрінуі мүмкін, бірақ шын мәніндегі өлшемдері әр түрлі. Сол сияқты балаларға жапырақтың суретін салдыру барысында бала, оның формасының сипатын түсіне алмайды, ал егер олар сол жапырақты басқа қайың, қарағай, терек, шырша жапырақтармен салыстырып көретін болса онда, салатын жапырақтың формасының сипатын анықтауға мүмкіндік туады. Мұнан шығатын қорытынды балаға зат формасын қабылдауға, суретін салуға өлшемдер қатынасын, формасын, құрылымын салыстырудың орны ерекше. Сонымен қатар балалардың зейін тәрбиелеудің маңызы үлкен. Оқушылардың белсенді зейінін тәрбиелеуде ешбір оқу пәні, нұсқаға қарап сурет салу сияқты мүмкіндікке ие бола алмайды. Нұсқаға қарап сурет салу оқушылардың кеңістік туралы ойлауы мен қиялын дамытады. Перспектива құбылыстарының қарапайым ережелерімен танысу, кеңістікті ойлаудың күрделі екендігін көрсетеді. Үш өлшемді көлемді затты жазықтық бетінде бейнелеу, оқушының кеңістік туралы ойлауының қажет екендігін көрсетеді. Барлық графикалық ой, бейнеленетін затты көру дағдысына негізделеді. Сондықтан сурет салушы заттың конструкциялық құрылымын, бөліктерінің өзара байланыстарын, форма сипатын, заттың кеңістіктегі қалпын елестете білу қажет.

Оқушылардың айқын образдық елестету қабілеттерін дамыту, нұсқаға қарап сурет салу, есте сақтаудың дамуына ықпал етеді. Адам өмірінде есте сақтаудың ролі ұшан теңіз. Нұсқаға қарап сурет салу тек қана образдық есте сақтаумен шектеліп қалмай, сол сияқты қозғалыс, эмоциялық және сөздік-логикалық естердің дамуына ықпал етеді. Сәндік сурет салу сабақтары. Сурет салу оқушыларға графикалық сауаттылық негіздерін меңгертумен қатар олардың шығармашылық қабілеттерін дамытады. Оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытудың ерекше мүмкіндігі сәндік сурет салу сабағы. Бейнелеу өнері бағдарламасында ою-өрнектер құрастыру, альбомдарды безендіру, бөлме ішін безендіру тапсырмалары қарастырылған. Мұндай тапсырмалардың мектепте берілуі кәсіптік қызметке дайындау емес, шығармашылыққа тәрбиелеу оқушылардың өз бетінше жұмыс істеуіне жол ашу және қоғамдық пайдалы еңбекке тарту болып табылады.

Сәндік сурет салу сабақтарында оқушыларға сәндік өнердің көркем бұйымдары таныстырылады. Бұл сабақтарда қазақ қолөнерімен оқушыларды таныстыру мынандай бағыттар бойынша жүргізіледі: қолөнердің түрлері; қолөнер шеберлері, қазақ киіз үйі; қазақ халқының ою-

өрнектер; тұрмыста жиі қолданылатын сәндік қолөнер бұйымдары; сәндік өнер бұйымдарын жасау технологиясы; қолөнер шеберлерінің құрал саймандары; ұлттық киімдер мен ыдыс-аяқтар; ер тұрман ат абзелдері; қолөнер бұйымдарын жасауға қолданатын материалдар; шаруашылыққа қажетті бұйымдар т.б.

Қазақ сәндік қолданбалы өнер бұйымдарын оқушыларға таныстыру барысында бұйымның көркемдік ерекшеліктеріне талдау жасалады. Бұйымның қолөнердің қандай түріне жататындығы, оны жасаған шебер, бетіне салынған ою-өрнектер, бұйымды жасау технологиясы, қолданған құрал саймандары материалдары туралы таратылып айтылады. Осындай бағыттағы талдаулар негізінде бала көркем өнер бұйымдарының көркемдік ерекшеліктері туралы қажетті білімдер жүйесін меңгерді. Қолөнер бұйымдарының атауларын үйренеді. Осындай іс-әрекеттердің нәтижесінде балалардың көркем өнер білімдері жүйеленіп, олардың әсемдік тарғамдары арта түседі. Мысалы, балаларға кілем өнерін таныстыру барысында кілемнің түкті кілем және тақыр кілемдерге бөлінетіндігі, кілем сәндік өнердің жүнді көркем өңдеу түріне кіретіндігі айтылады. Мұнан соң кілемнің бетіне салынған ою-өрнектің композициясына назар аударылып, оны тоқуға қажетті материалдар қалай дайындалатындығы, тоқу станогының құрамындағы бөлшектерінің атаулары туралы мәліметтер беріледі. Арнайы дайындалған таблицалар бойынша кілемді тоқу технологиясымен таныстырылады. Қазіргі шеберлердің тоқыған кілемдерінің бірі үлгі ретінде көрсетілді.

Бастауыш сыныптағы сәндік сурет салу сабақтарында «Түзу сызық бойына өрнектер салу», «Түйе табан оюын салу», «Геометриялық ою-өрнектерді бейнелеу», «Гүлдің суретін оюға айналдыру», «Бірнеше гүлдің суретін бір түзудің бойына орналастыра безендіру» тақырыптарына сабақтар ұйымдастырылады. Мұғалім сабақта ою-өрнектерді салу жолдарын, тақтаға көрсетіп, сонымен қатар, алдын ала дайындалған таблицалар бойынша ою-өрнектерді бейнелеу жолдарын оқушыларға көрсетеді. Ою-өрнектерді кезеңге бөліп бейнелеу әдістері көрсетіледі.

Қорыта айтар болсақ, жоғарыда айтылған әдістемелер арқылы сурет сала отырып, оқушылар өн-бойына ұлттық құндылықтарды сіңіреді. Жаңа Қазақстан үшін қазақ өркениетін дамыту, салт-дәстүрін, әдет-ғұрпын, тілін, т.б. ұлттық құндылықтар аясында кеңейту - өзекті мәселенің бірі. Сондықтан алдымызда тұрған үлкен мақсат – ұлттық мұра құндылықтарын қазіргі таңның мәдени жетістітерімен үйлестіру.

Әдебиеттер

1. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. // https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy.
2. Қайыркен Ә. Ұлттық құндылықтар негізінде отаншылдыққа тәрбиелеу <https://e-history.kz/kz/news/show/456/>.
3. Ұлттық құндылықтар – тәрбие негізі. // <https://ikaz.info/lty-ndyly-tar-t-rbie-negizi/>
4. Жас ұрпақты ұлттық құндылықтар арқылы тәрбиелеу.// <https://bilim-all.kz/article/10697-ZHas-urpaqy-ulattyq-qundylyqtar-arqyly-tarbieleu>

ӘОЖ: 376

К.К. Шалгынбаева¹, Б.К. Оспанова²

¹Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан қ.

²Alikhan Bokeikhan University, Семей қ., sandorik84bk@mail.ru

ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНА КӘСІБИ БЕЙІМДЕЛУІНЕ ЫҚПАЛ ЕТЕТІН ФАКТОРЛАР

FACTORS CONTRIBUTING TO THE PROFESSIONAL ADAPTATION OF A TEACHER- PSYCHOLOGIST TO AN INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Білім беру – «Қазақстан – 2030» ұзақ мерзімді стратегиясының маңызды басымдықтарының бірі ретінде танылған. Қоғамның мәдени нормасы мен бағыт-бағдарының құндылығын бейнелейтін маңызды басымдылық білім берудегі оқыту мен тәрбиелеу үдерісіне де өзіндік үлесін көрсетеді [1].

Біздің алға қарай тұрақты жылжуымыздың басты шарты – біздің қоғамымыздың алға қойылған мақсаттарға қол жеткізудегі біртұтастығы, халықтың барлық жіктері мен топтарының ортақ міндеттерді шешуге бағытталған стратегия айналасында топтасуы. Егер біз қоғам мен халықтың түрлі топтарының қажеттіліктерін дұрыс ескеруге, басымдықтарды дәл айқындап, олардың іске асырылуын қамтамасыз етуге қабілетті болсақ, онда бұл ақиқатқа айналады. Мұны мемлекет халықтың жекелеген топтарымен және жекеше сектормен ынтымақтастығы негізінде іске асыруы

қажет дей келе, Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаев бастамасымен республиканы әлемнің бәсекеге барынша қабілетті 30 елдері қатарына енгізу туралы міндеті қойылды [2]. Осы мақсатқа жетуде білім беру жүйесін жетілдіру маңызды болып отыр.

Білім беру саласында Қазақстан Республикасының мемлекеттік саясатын іске асырудың ұйымдастырушылық негізі, қазақстандық білім беруді жетілдіруді жалғастыруды қамтамасыз ететін Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы қазіргі таңда жүзеге асырылды [3].

Әлеуметтік білім беру жүйесін дамыту қазіргі кезеңде балалар мүгедектігінің алдын-алу бойынша шаралар жасау мәселелеріне көңіл бөледі, себебі, Қазақстанда бұл мәселе өзектілердің бірі болып табылады. Бұл мәселеде ерекше қажеттілігі бар балалар мен олардың отбасыларына ерте бастан көмек беру ерекше рөл атқарады. Бүкіл әлемде бұл жұмыс көпшілік ведомстволар: денсаулық сақтау, білім беру, әлеуметтік қорғау қызметінің басым салаларының бірі болып табылады.

Арнайы және инклюзивті білім беру стратегиясын әзірлеу және оны енгізу Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы аясында іске асырылды. Осы бағдарламаға сәйкес: инклюзивті білім беруге жағдай жасайтын мектептердің үлесін жалпы мектеп санынан 70% дейін арттыру (*қазіргі уақытта – 38%*), мүгедек-балалар үшін «кедергісіз қол жетімділікті» құрайтын мектептердің үлесін жалпы мектеп санынан – 20% арттыру, инклюзивті білім берумен қамтылған балалардың үлесін, дамуында арнайы қажеттілігі бар балалардың жалпы санынан – 50% арттыру қарастырылған.

Елдегі арнайы және инклюзивті білім беруді дамытудың қазіргі кезеңдегі міндеттері – барлық балаларды сапалы білім беруге қосу үдерісі, көпшілік мектептерге арнайы және инклюзивті білім беруді енгізу, ерекше оқу қажеттілігі бар балалардың жеке траекториясын дамытуға бағытталған білім беру моделін құру.

Білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі принциптері: бәрінің сапалы білім алуға тең құқылығы, білім беру жүйесін дамытудың басымдығы және әр тұлғаның зияткерлік дамуын, психофизиологиялық және жеке ерекшеліктерін ескере келе, халыққа арналған білім берудің барлық деңгейлерінің қол жетімділігі болып табылады.

XXI ғасырдың табалдырығын білім мен ғылымды инновациялық мазмұнда саралап, ұлттың болашағы болып табылатын жас ұрпаққа сапалы білім берумен бастауымыз – бүгінгі күннің басты талабы. «Қазақстан – 2030» стратегиялық бағдарламасында барлық қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы, елдің денсаулығын жақсартумен бірге жас ұрпаққа білім мен тәрбие беру мәселесі атап көрсетілген сондай-ақ тәуелсіз мемлекетімізге еңбекқор, кәсібін терең түсінетін, өзінің білімі мен іскерлігін жан-жақты қолдана білетін мамандар қажет екендігіне баса назар аударды. Бұл құрылымдық өзгерістер болашақ педагог-психологтарды даярлау жүйесін оздыра отырып дамытумен қамтамасыз етілуі тиіс. Сондықтан да жаңа формацияның маманы қажет. Бұл мамандардың барлық жағынан жоғары тұруы тиіс деп көрсетілген [1].

Педагог-психологтарды инклюзивті білім беру ортасына кәсіби бейімделуге даярлауда, оған ықпал ететін ішкі және сыртқы факторлар қарастырылды. Мәселен, ішкі және сыртқы факторлар негізінде ерекше білім қажеттілігі бар тұлғаларды адами алуан түрліліктің құрамдас бөлігі ретінде қабылдау қажеттілігі дәлелденді және білім алу құқықтары сөзсіз бекітілді.

Инклюзивті білім берудің негізіне балалардың кез келген кемсітушілігін болдырмайтын, барлық адамдарға тең қарым-қатынасты қамтамасыз ететін, бірақ ерекше білім алу қажеттіліктері бар балалар үшін ерекше жағдай жасайтын идеология жатады. Осы жаһандық мәселеге әлем ғалымдары мынадай анықтама береді: инклюзивтік білім беру дегеніміз – барлық балаларды, соның ішінде мүмкіндіктері шектеулі балаларды жалпы білім үдерісіне толық енгізу және әлеуметтік бейімдеуге, жынысына, шығу тегіне, дініне, жағдайына қарамай, балаларды айыратын кедергілерді жоюға, ата-аналарын белсенділікке шақыруға, баланың түзету педагогикалық және әлеуметтік мұқтаждықтарына арнайы қолдау, яғни жалпы білім беру сапасы сақталған тиімді оқытуға бағытталған мемлекеттік саясат.

Инклюзивті оқыту – ерекше қажеттіліктері бар балалардың жалпы білім беретін мектептердегі оқыту үдерісін сипаттауда қолданылады. Демек, инклюзивті оқыту негізінде балалардың қандай да бір дискриминациясын жоққа шығару, барлық адамдарға деген теңдік қатынасты қамтамасыз ету, сонымен бірге оқытудың ерекше қажеттілігі бар балаларға арнайы жағдай қалыптастыру идеологиясы жатыр. Осы бағыт балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру жағдайын қалыптастырады.

Инклюзивті білім беру – барлық балалардың мұқтаждықтарын ескеретін, ерекше қажеттіліктері бар балалардың білім алуын қамтамасыз ететін жалпы білім беру үдерісінің дамуы.

Б.Г. Ананьев бейімделу үдерісінің жетістікке ықпал ететін факторларды қарастыра отырып, оларды субъективті және орта деп екіге бөледі. Субъективті бейімделу үдерісіне адамның демографиялық, физиологиялық және психологиялық мінездемелерін атап көрсетсе, ортаға бейімделу үдерісіне өмір әрекетін, еңбек шартын, іс-әрекет мінездемесі мен тәртібін, әлеуметтік ортаның ерекшеліктерін жатқызды [4].

Зерттеулерге сүйене отырып, кәсіби бейімделу үдерісіне әсер ететін факторлар қатарын төмендегіше көрсеттік:

– орта факторы (әрекет орны, технологиялық үрдіс, отбасы); Мұнда басқа әлеуметтік құрылымдарға қарағанда, отбасы – биологиялық және әлеуметтік топ. Отбасы – қаны бір болу немесе некеге тұру, бала асырап алу, болмаса неке тектес міндеттемелер арқылы байланысатын адамдар тобы [5]. Бұл түсінік өте ауқымды.

– бейімделушінің өзінің ерекшеліктерімен байланысты жеке даралық-тұлғалық ерекшеліктер факторлары;

– бейімделу үдерісін басқару факторы;

А.В. Филипов [6] жалпы білім беру дайындығының деңгейі мен сапасын, кәсіби бағдарын, осы оқу орнындағы дайындық формаларын таңдау себептерін, әлеуметтік-демографиялық құрамын қамтитын субъективті факторларды бөліп көрсетеді. Кәсіби дайындық нәтижелерін ол жүйелендірілген білім, дағды мен іскерліктің, оқу орны түлектерінің құндылық бағдарларының жиынтығы ретінде, яғни одан әрі еңбек қызметінде іске асырылатын олардың еңбек әлеуеті ретінде қарастырады. Бұл әлеуетті сипаттау үшін екі құрамдас бөліктер көрсетілген: өндірістік – біліктілік әлеуеті – жалпы және арнайы білім, дағдылар мен икемділік деңгейін қамтыса, тұлғалық әлеуеті – азаматтық сана деңгейін қамтиды. Л.Ф. Мирзаянова [7] субъективті факторларға темперамент, өзін-өзі бағалауын, мінездің құрылымы мен түрлерін жатқызады. Біз осы көзқарасты қарастыра отырып, әлеуметтік бейімделуге қабілеттілік адамның жоғары жүйке және психикалық қызметінің бейімделу мүмкіндіктерінің көрінісі болып табылады деп есептейміз, өйткені дәл осы қызмет түрлеріне әлеуметтік ақпаратты және табиғи және әлеуметтік ортаның субъективті факторларын өңдеуде шешуші рөлге жатады.

Объективті факторларға біз факторлардың келесі топтарын жатқыздық: жалпы және арнайы. Білім алушылардың кәсіби бейімделу үдерістеріне тікелей әсер ететін жалпы факторларға біздің көзқарасымыз бойынша, экономикалық, әлеуметтік, психологиялық, экологиялық, этнографиялық факторлар болып табылады. Арнайы факторларға біз мынадай факторларды жатқыздық:

1) кәсіптік бағдар: кәсіптік бағдарлау, кәсіптік ақпарат, кәсіптік диагностика, кәсіптік іріктеу, кәсіптік оқыту және кәсіптік бейімдеу үдерісіндегі кәсіби жарамдылық пен кәсіби маңызды қасиеттерді қалыптастыру;

2) педагогикалық: білім беру мекемелерінің кадрлық және оқу-әдістемелік қамтамасыз етілуі және материалдық-техникалық базасы; ақпараттық қамтамасыз ету; студенттермен жұмыс істейтін ЖОО қызметкерлерінің педагогикалық бағдарлануы; білім алушылардың жалпы білім беру дайындығының деңгейі мен сапасы; жоғары оқу орны мен білім беру мекемелерінің педагогикалық жүйелерінің өзара әрекеттестігі;

3) Өндірістік: жоғары оқу орны мен білім беру мекемелерін материалдық-техникалық жабдықтау; еңбек жағдайы мен мазмұны; педагог-психологтың жұмысын ұйымдастыру; ұжымда психологиялық жағдай және т.б. Субъективті факторларға біз мынадай жеке қасиеттерді жатқыздық: кәсіби бағыттылық, құндылық бағдарлар, психофизиологиялық ерекшеліктер, кәсіби дайындық (тәжірибе деңгейі, кәсіби білімді, дағдылар мен іскерлікті меңгеру сапасы), қабілеттер, темперамент қасиеттері, жоғары жүйке және психикалық іс-әрекеттің ерекшеліктері және т.б. Біз аталған факторлардың әрқайсысы дербес мәнге ие бола отырып, оқшауланып тұрғанын атап өткіміз келеді.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы (II бөлім) Қазақстан дамуының Жаңа кезеңіндегі біздің ішкі және сыртқы саясатымыздың аса маңызды 30 бағыты белгіленген «Қазақстан-2030 стратегиясы» (Астана, 2007 жылғы 28 ақпан) <http://online.zakon.kz/>
2. Назарбаев Н.Ә. Халыққа жолдауы «Қазақстан-2050» стратегиясы-қалыптасқан мемлекеттің жаңасаяси бағыты» // Егемен Қазақстан-2012, 14 желтоқсан
3. ҚР білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. №1118 Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы. – Астана: Ақорда, 2010 жылғы 7 желтоқсан. www.nkaoko.kz/documents/law_of_education/

4. Бодалев А.А. О взаимосвязи общения и отношения // Вопросы психологии. – 1994. – № 1.
5. Жданов И.А. Адаптация и прогнозирование деятельности / И.А. Жданов. Казань: Казанский государственный университет, 1991. – 254 с.
6. Профессиональное самоопределение личности на разных этапах становления профессионала. // диссертация и автореферат по ВАК 19.00.03, кандидат психологических наук Цветкова, Наталья Афанасьевна. – Ярославль. – 2005 г. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/professionalnoe-samoopredelenie-lichnosti-na-raznykh-etapakh-stanovleniya-professionala#ixzz5crf81SLs>
7. Психологическая диагностика: Учебное пособие / Под ред. К.М. Гуревича и Е.М. Борисовой – М.: Изд-во УРАО, 1997. – 304 с.

ӘОЖ: 372.8:51

Д.К. Кайрбекова, Д. Ожыканова, Б.Д. Науханбекова
«49 Жалпы орта білім беретін мектеп» КММ, Семей қ.

МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА ТИІМДІ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРДІ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ БІЛІМ САПАСЫН АРТЫРУ

IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION THROUGH THE USE OF EFFECTIVE TECHNIQUES IN MATHEMATICS

Қазақстандағы білім беру жүйесін реформалау мұғалім мен оқушылар неғұрлым тиімді жұмыс істей алуына және қоғам мектеп түлегіне қоятын орта білім берудің мемлекеттік жалпы білім беру стандарттарында көрсетілген талаптарға неғұрлым толық жауап бере алатын жаңа әдістемелік нұсқаулар, технологиялар, әдіс-тәсілдер, оқыту формаларын даярлау үшін мүмкіндіктер береді.

Математика бойынша білім сапасының төмендеуі мәселесі өзекті және маңызды болып табылады, өйткені білімсіз, оқу ақпаратының жалпы көлемінің өсуі жағдайында оқушылардың дағдылары мен қабілеттерін дамытпай, олардың оқу жұмысын дербес ұйымдастырусыз өзгермелі әлемдегі өмірге сапалы дайындығын қамтамасыз ету мүмкін емес.

Мектептегі оқытудың негізгі мақсаты-әр баланы қысқа уақыт ішінде үлкен көлемде ақпаратты игеруге, түрлендіруге және практикалық іс-әрекетте қолдануға үйрету.

Білім беру сапасы мәселесі сыныпта дамытушы орта құру мәселесімен тығыз байланысты. Мұғалімнің міндеті-сыныпта осындай орта құру.

Біріншіден, оқу материалының мазмұны оқушылар үлгіден тыс шығуға қабілетті болуы қажет және оқытылатын пәнге қызығушылықтарын тудыру керек.

Екіншіден, оқытуға жеке-дара сараланған тәсілді жүзеге асыру.

Үшіншіден, білімді қатаң бақылау.

Оқу үдерісінде белсенді әдістерді қолдану оқушылардың танымдық белсенділігін, олардың қызығушылығы мен ынтасын арттырады, өз бетінше оқу қабілетін дамытады. Қазіргі уақытта педагогикалық іс-тәжірибеде кеңінен таралған оқытудың мынадай белсенді әдістері бар: практикалық эксперимент; жобалар әдісі; топтық талқылаулар (пікірталастар); ми шабуылы; іскерлік ойындар; Рөлдік ойындар; баскет-әдіс (жағдайларға еліктеу); компьютерлік оқыту бағдарламаларын пайдалану; практикалық жағдайларды талдау (case-study). Оқыту әдісін таңдау әртүрлі факторлармен ең алдымен, дидактикалық тапсырма, (мысалы, оқушылардың саны, өйткені көптеген әдістер шағын топтарға жарамды) анықталады. Білім беру үдерісінің белсенділік пен дербестікті дамытуға бағытталуына байланысты осы міндеттерді шешуге мүмкіндік беретін АҚ-технологияларын әзірлеу өзекті болып саналады. Оларды математика сабағында қолдану білім сапасын арттырады, өйткені:

- оқушылардың ақпараттық мәдениеті артады;
- сабақтарда неғұрлым ауқымды ақпаратты пайдалану мүмкіндігі пайда болады;
- оқу материалын жаңа мәліметтермен толықтырудың жеделдігі қамтамасыз етіледі;
- сабақтар қызықты, мазмұнды, сапалы, нәтижелі болады;
- оқушы нәтижелерін бағалаудың объективтілігі қамтамасыз етіледі;
- мотивациялары жоғарылайды.

Математика сабақтарындағы мультимедиялық технологиялар оқу сапасын жақсартады. Мультимедиа сөзі ағылшын тілінен шыққан. multi-көп және media-орта. Мультимедиялық технологиялар-ең перспективалы және танымал педагогикалық ақпараттық технологиялардың бірі. Бұл технологиялар оқу ақпаратын ұсынуда мәтінді, графиканы, анимацияны, дыбысты, фотосуреттер мен бейнелерді біріктіреді. Кең мағынада, мультимедиа термині пайдаланушыға тиімді әсер ету үшін әртүрлі бағдарламалық және техникалық құралдарды қолданатын ақпараттық технологиялар жиынтығын білдіреді. Мұндай құралдар үлкен эмоционалды серке ие.

Мультимедиялық технологиялардың тиімділігі олардың интерактивтілігіне байланысты (гипермәтіндік технологияларға байланысты), бұл оқушыға аталған құралдармен белсенді өзара әрекеттесуге мүмкіндік береді. Интерактивтілік дегеніміз-қатысушылардың бірі АКТ болып табылатын оқу диалогы үшін жағдайлардың болуы. Сонымен, мультимедиялық курстар басқа электрондық білім беру ресурстарымен салыстырғанда келесі дидактикалық артықшылықтарға ие:

– ақпаратты қабылдаудың әртүрлі арналарын іске қосатын және сонымен бірге оның барлық іс-әрекеттерін белсендіретін оқушыларға кешенді әсер ету құралы: ақыл-ой, сөйлеу, физикалық, перцептивті (қабылдау);

– гипермәтіндік технология білім алушыларға қолайлы білім беру траекториясын таңдау арқылы оқу процесін дараландыруға мүмкіндік береді;

– білім алушыларға жұмыстың түрлі тәсілдерінің оңтайлы үйлесімін ұсынады: теорияны зерделеу, алынған білімді бекітуге және бастапқы практикалық дағдыларды алуға мүмкіндік беретін практикалық тапсырмалармен кезектеседі; тестілеу бағдарламалары оқушылардың алған білімдерін тексеруге және бағалауға мүмкіндік бере отырып, бақылау функцияларын қамтамасыз етеді;

– күрделі немесе нақты эксперименттерді модельдеуге мүмкіндік береді;

– процестерді динамикалық ұсыну арқылы дерексіз ақпаратты визуализациялау;

– микро және макромирлердің объектілері мен процестерін визуализациялау.

Медианы қолдануға негізделген заманауи технологиялардың бірі – «виртуалды шындық». Ол дыбыстық, визуалды, тактильді және басқа да ақпарат түрлерін ұсынатын және көлемді виртуалды кеңістікте пайдаланушының кіруі мен болуының елесін жасайтын, пайдаланушының осы кеңістіктің объектілеріне қатысты нақты уақыт режимінде жылжуын қамтамасыз етеді. Коммуникациялық технологиялар-бұл ақпаратты беруді ғана емес, сонымен қатар мұғалімнің мектеп оқушыларымен кері байланысын ұйымдастыруды қамтамасыз ететін АКТ құрамдас бөлігі. Кері байланыссыз, тұрақты диалогсыз оқыту мүмкін емес, өйткені оқыту, өзін-өзі тәрбиелеуден айырмашылығы, диалогтық процесс болып табылады. Оқытудың тиімділігі кері байланыстың тиімділігіне байланысты. Телекоммуникация арқылы студенттердің немесе оқушылардың оқу-танымдық іс-әрекетінің әртүрлі нысандарын жүзеге асыруға болады. Телекоммуникациялар-бұл желіде біріктірілген компьютерлер арасында ақпарат беру мүмкіндігіне негізделген технологиялар. Оларға Интернет желісінің мүмкіндіктеріне негізделген белгілі телекоммуникациялық сервистер жатады. Ақпаратты беру кезінде байланыс кейінге қалдырылуы мүмкін (offline-технологиялар деп аталады) және нақты уақытта (on-line-технологиялар).

Білім беру жүйесінде телеконференциялар – белгілі бір тақырып бойынша пікірталастар өткізу және жаңалықтармен алмасу үшін ұйымдастырылған желілік форумдар (бұқаралық тақырыптық қарым-қатынас құралдары) кеңінен қолданылады. Телеконференциялар желідегі арнайы компьютерде қызығушылықтар бойынша хабарламалар жариялауға мүмкіндік береді. Хабарламаларды оған қосылу және талқылау үшін тақырыпты таңдау арқылы оқуға болады. Мақала авторына жауап беруге немесе өз хабарламаңызды жіберуге болады. Осылайша, желілік пікірталас жаңалықтар түрінде ұйымдастырылады, өйткені хабарламалар қысқа уақыт аралығында сақталады. Бейнеконференция байланыстың одан да жоғары деңгейін қамтамасыз етеді. Бұл технология бүгінде пікірталасты оқытуда кеңінен қолданылады. Дәстүрлі оқыту кезінде оны қолдану арқылы оқушылардың бөлінген аудиториясында сабақтарды ұйымдастыруға, басқа білім беру мекемелерінің педагогтерін, ғылыми қызметкерлер мен ғалымдарды сабаққа тартуға болады.

Жоба әдісінің негізінде оқушылардың танымдық дағдыларын, өз білімдерін өз бетінше құрастыра білуін, ақпараттық кеңістікте бағдарлай білуін, сыни ойлауды дамыту жатыр. Мұндай нәтижеге қол жеткізу үшін балаларды өз бетінше ойлауға, проблемаларды табуға және шешуге үйрету керек, осы мақсат үшін әртүрлі салалардағы білімді, әртүрлі шешімдердің нәтижелері мен ықтимал салдарын болжай білу, себеп-салдар байланысын орната білу қажет.

Жоба әдісі-әрқашан белгілі бір уақыт аралығында орындалатын оқушылардың өзіндік іс-әрекетіне (жеке, жұптық, топтық) бағытталған; әрқашан қандай да бір мәселені шешуді болжайды; мәселені шешу мыналарды көздейді: а) әр түрлі әдістердің, оқыту құралдарының жиынтығын пайдалану; б) ғылымның, техниканың, технологияның, шығармашылық салалардың әртүрлі салаларынан білім мен дағдыларды интеграциялау қажеттілігін болжайды. Жоба орындалған жобалардың нәтижелері «нақты» болады деп болжайды, мысалы, егер бұл теориялық мәселе болса, онда оның нақты шешімі; егер практикалық болса, онда нақты нәтиже енгізуге дайын.

Сондықтан Жоба әдісі әрқашан прагматикалық болып табылады. Егер Жоба әдісі әдіс ретінде қарастырылса, онда ол тәуелсіз жұмыс нәтижесінде мәселені шешуге мүмкіндік беретін оқу-танымдық әдістердің жиынтығын қамтиды. Егер ол педагогикалық технология ретінде қарастырылса,

онда ол зерттеу, іздеу, проблемалық әдістердің жиынтығын қамтиды. Жоба әдісін қолдану мүмкіндігі мұғалімнің жоғары біліктілігінің көрсеткіші, оның оқушыларды оқыту мен дамытудың прогрессивті әдістемесі болып саналады, сондықтан бұл технология постиндустриалды қоғамның адам өмірінің тез өзгеретін жағдайларына бейімделу қабілетін көздейтін 21 ғасырдың технологияларына жатады.

Мектептегі оқыту аясында жоба әдісін студенттердің нақты өмірлік тәжірибемен тығыз байланысты жаңа білім алуына, проблемалық-бағытталған оқу ізденісін жүйелі ұйымдастыру арқылы оларда нақты дағдылар мен дағдыларды қалыптастыруға бағытталған білім беру технологиясы ретінде анықтауға болады. Жоба әдісі-бұл оқушы белсенді танымдық процеске тікелей қатысатын оқыту әдісі; ол оқу мәселесін дербес тұжырымдайды, қажетті ақпаратты жинайды, мәселені шешуді жоспарлайды, қорытынды жасайды, өз қызметін талдайды және жаңа оқу мен өмірлік тәжірибе алады.

Жобаға қойылатын негізгі талаптар:

- 1) әлеуметтік маңызы бар міндеттің (проблеманың) болуы қажет; ;
- 2) жобаны орындау проблеманы шешу жөніндегі іс-қимылдарды жоспарлаудан, атап айтқанда, өнімнің түрін және презентация нысанын айқындаудан басталады;
- 3) әрбір жоба міндетті түрде оқушылардың зерттеу жұмысын талап етеді, жобалау қызметінің ерекшелігі – жобалау тобының қатысушыларымен өңделетін, ұғынылатын және ұсынылатын ақпаратты іздеу. Мысалы, «Натурал сандардың бөлінуі» тақырыбындағы жоба. Жоба түрі – ақпараттық, тәжірибеге бағытталған. Жобаның мақсаты – "Натурал сандардың бөлінуі" тақырыбы бойынша білімді тереңдету және жүйелеу үшін жағдай жасау. Жобаның міндеттері: осы тақырып бойынша тарихи мәліметтерді зерделеу; анықтамалар мен ережелерді жүйелеу; осы тақырып бойынша міндеттерді жүйелеу; сабақта қолдануға болатын математика кабинетіне арналған өнімді жасау.

Сынып үш топқа бөлінеді. 1-топ осы тақырыпқа қатысты тарихи фактілерді жинайды, бөлудің ежелгі тәсілдерін тапты («алтын бөлу», сызу әдісі, астарлы әңгімелер). Ауызша санау әдістері мен бөліну белгілері (6-сыныпта оқытылады) ауызша есеп үшін нұсқаулық түрінде ұсынылды (цирк моделі). Ережелер, анықтамалар мен қасиеттер түрлі-түсті қалтада жиналды. 2 топ тапсырмалармен жұмыс істейді. Оқушылар оларды жүйелейді, сызбалар жасайды, оларға тапсырмалар таңдайды, өз міндеттерін жасайды.

- Қанша есе көп, аз.
- Теңдеулер арқылы шешілетін есептер.
- Қозғалыс міндеттері.
- Формулаларды қолданатын тапсырмалар.
- Артық деректермен тапсырмалар.
- Бөлігіндегі тапсырмалар.
- «Алдау» тапсырмалары.

Тапсырмаларды құрастыру (тірі табиғат тақырыбы) және нәтижені жобалау үлкен қызығушылық тудырады. Олар үйлердің, көліктердің және т.б. модельдерін жасайды, бұл кішкентай әсем қалаға айналады. Тапсырмалар модельдердің ішінде орналасқан.

3 топ осы тақырып бойынша тесттер, кроссвордтар жасау бойынша жұмыс істейді. Сондай-ақ, сандық диірмендер, есептеу тізбектері түрінде қызықты тапсырмалар ұсынылды. 1 топта ақпараттық қызмет басым болды, 2 және 3 – тәжірибеге бағытталған. Жұмыстың қорытынды кезеңінде: жобаларды қорғау жүргізілді; топ жұмысына өзіндік талдау және басқа тартар жұмысының нәтижелеріне талдау жасалды; сынып оқушылары, ата-аналар және жоба жетекшісі кіретін сараптама тобының жұмысы шеңберінде жобаларға сараптама жүргізілді. Осылайша, математика сабақтарында оқытудың әртүрлі формалары мен әдістерін қолдану, сабақтан тыс білім беру ортасын құру және мұғалімнің оқушылардың ойлау қабілеті мен мета-пәндік дағдыларын қалыптастыруға ықпал ететін оқушылардың танымдық іс-әрекетін жандандыруға деген ұмтылысы оқушылардың математикалық білімінің сапасын, математиканы оқуға деген қызығушылығын арттырады.

Әдебиеттер

1. Бабанский Ю.К. Рациональная организация учебной деятельности. – М.: Знание, 1981. – 96 б.
2. Лебедев О. Е. Компетентностный подход в образовании // Школьные технологии. – 2004. – № 5. – Б. 3–12.
3. Федотова В.А. Проект – эффективный метод обучения// Специалист. – 2006. – № 1. – Б. 18-19.
4. Шрайнер А.А. Моделирование на занятиях по математике // Развитие личности в системе непрерывного образования: Тезисы докладов II международной конференции, Часть III. Новосибирск: изд-во НГПУ, 1997. – Б. 176-178.

ЖАҒДАЯТТЫҚ ЖӘНЕ РӨЛДІК ОЙЫНДАРДЫ ЕНГІЗУ НЕГІЗІНДЕ ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚИТУ ӘДІСТЕМЕСІН ЖЕТІЛДІРУ

IMPROVING THE METHODOLOGY OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE BASED ON THE INTRODUCTION OF SITUATIONAL AND ROLE-PLAYING GAMES

Оқытушылар қауымдастығының алдында үнемі туындайтын сұрақтар: қалай оқыту керек? Оқытуда қандай әдістер тиімді? Оқыту әдістемелерін қалай жетілдіруге болады?

Алауан түрлі әдістер, әдістемелер мен технологиялар бар, бірақ олардың тиімділігі-оқытуда белгілі бір нәтиженің болуымен анықталады. Білім беру белгілі бір білімді, дағды мен дағдыларды басқаларға беру ретінде сипатталады және ол оқушының белсенді танымдық қатысуымен ғана тиімді болады.

Ал оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру үшін мұғалім барлық қажетті жағдайларды жасауы, қажетті құралдар мен ақпараттармен қамтамасыз етуі қажет.

Зерттеуіміздің шеңберінде біз Қазақстан Республикасының бастауыш білім берудің жалпыға міндетті стандартына талдау жасадық, онда «Тілдер мен әдебиет» білім беру саласы бойынша білім беруді аяқтағаннан кейін күтілетін нәтижелердің тізімі келтірілген. Осылайша, «Шет тілі» пәнін оқытуды аяқтаған кезде білім алушы:

1) тыңдалым: таныс тақырыптағы ұзақ әңгімелесудің негізгі мазмұнын түсінуі, таныс сөздер мен сөз тіркестерінің дыбысталуы мен мағынасын тануы, қысқа сұрақтарды түсінуі, таныс тақырыптағы қысқа әңгімелесудің мазмұнын мен мағынасын болжау үшін нұсқауларды қолдануы; қысқа әңгімелердің жалпы мағынасын түсінуі тиіс [1,2];

2) сөйлеу: өзі туралы негізгі мәліметтер мен мәлідемелерді тұжырымдау, сұрақтарды тұжырымдау, сұрақтарға жауап беру, заттар мен оқиғаларды суреттеу кезінде негізгі сөздер мен сөз тіркестерін дұрыс екпінмен айту, жауап беру, өзіне ұнайтын және ұнатпайтын нәрсені білдіру [1,2];

3) оқу: иллюстрациялық сөздікті пайдалану, әлеуметтік тақырыптағы шағын көркем; көркем емес мәтіндерді оқу және түсіну; шағын тесттердің негізгі мағынасын анықтау; шағын мәтіндердегі нақты ақпарат пен мәліметтерді анықтау [1,2];

4) жазу: жиі қолданылатын сөздерді дұрыс жазу, олардың жазылуы мен айтылуы арасындағы айырмашылықты білу; диктантпен қысқа сөйлемдер жазу, сөйлемнің соңында тыныс белгілерін дұрыс қою [1,2].

Бұл қалыптасқан құзыреттіліктер көлемі жоғары сыныптарға ауысқанда кеңейіп, тереңдей түседі. Бұл жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында келтірілген. Онда: бұл курс оқушылардың әр түрлі өмірлік жағдайда қарым-қатынас кезінде сенімділігін арттырады, жоғары білімге тек Қазақстанда ғана емес, сонымен қатар шетелде де қол жеткізуді қамтамасыз етеді, түпнұсқалық мәтіндерге, тіліндегі әдеби шығармаларға қолжетімділікті кеңейтеді.

Аталған оқу пәні мәдениетаралық-коммуникативтік құзыреттіліктерді, өзге тілге және өзге мәдениетке оң көзқарасты қалыптастыруға, жалпы мәдениетті арттыруға, Оқытылатын тіл елі туралы ой-өрісті және білімді кеңейтуге, тілдік қабілеттер мен тілдік болжамдарды, тілдік мінез-құлық мәдениетін, шет тілін үйренуге қызығушылықты дамытуға, өз бетінше шет тілдік қарым-қатынасқа қабілетті және дайын екінші тілдік тұлғаның негізгі сипаттамаларын меңгеруге бағытталған [1].

Жоғарыда көрсетілген оқыту нәтижелеріне қол жеткізу үшін оқушылар қызметінің барлық саласын пайдалану керек.

А.В. Мудрик басым бағыттар ретінде мектеп оқушыларының өмірінің келесі салаларын анықтайды:

– таным саласы, пәндік-практикалық қызмет саласы, ойын саласы, спорт саласы, қарым-қатынас саласы.

Ақпаратты қабылдаудың және шет тілін үйренудің тиімділігі үшін біз ойын саласын таңдадық, өйткені ойындар көптеген формаларға ие (жеке, жұптасқан, топтық), әртүрлі мазмұн (зияткерлік, мобильді, рөлдік, қиял ойындары және т.б.) [3]. Ойын аясын аша отырып, ол баланың белсенділігін, біздің жағдайда оқушының танымдық белсенділігін дамытады деп айтуға болады. Жасына қарамастан, адам әрқашан қызықты, қозғалмалы, сәл қызықты ойындарға қызығушылық танытады. Студенттің ұжымдағы ойынның субъектісі болуға мүмкіндігі мен ниеті болуы үшін оның

мазмұны мен ұйымдастырылуы оған еліктеу мен қиялдың қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік беруі керек. Бұл барлық жастағы білім алушылардың оқу және сабақтан тыс жұмыстарда мұғалімдер ойынды маңызды және тәуелсіз шындық ретінде қарастырған кезде болады [3]. А.М. Мендалиева мұғалімнің оқушыларды қызықтыра алатын материалды жеткізуге деген көзқарасы мен оның әзірлемесі білім алушыларды ынталандыруда және шет тілін үйренуге деген қызығушылықты арттыруда жақсы нәтижеге қол жеткізуге көмектеседі деп санайды [5]. Осы мақаланың авторлары да білім алушыларға шет тілін үйренуге арналған ситуациялық және рөлдік ойындарды ұсынады. Алдымен біз «ойын», «ситуациялық ойын», «рөлдік ойын» ұғымдарын ашамыз (1-3 кесте).

Кесте 1 – «ойын» ұғымының мазмұнын талдау

Автор	Анықтама
Ожегов С.И. [7]	ойын-сауық, спорттық жарыстар үшін қызмет ететін сабақ
Пидкасистый П.И., Хайдаров Ж.С. [8]	ойын-бұл ойластырылған және жасалған нәрсе; не бар, не ойлайды және субъект бұл іс-әрекетке шынымен құмар болған кезде не ойлайды, бәріне айқын нәтижеге жету керек
Селевко Г.К. [9]	Ойын-бұл мінез-құлықтың өзін-өзі басқаруы қалыптасатын және жетілдірілетін әлеуметтік тәжірибені қалпына келтіруге және игеруге бағытталған жағдайлардағы қызмет түрі

Кесте 2 – «ситуациялық ойын» ұғымының мазмұнын талдау

Автор	Анықтама
Лейтц Г. [10]	ситуациялық ойындар-рөлдік ойындарға ұқсас, бірақ диагностикалық функциясы бар белсенді әлеуметтік-психологиялық оқытудың кіші түрі. Рөлдік ойыннан айырмашылығы, ситуациялық ойын белгілі бір рөлдік мінез – құлықты үйретпейді, бірақ қиын жағдайларды жеңу және шарлау қабілетін дамытуға ықпал етеді
Корнеева Е.Н. [11]	белсенді әлеуметтік-психологиялық оқытудың ойын әдістерінің бір түрі, онда қатысушылар объективті сипаттамалары мен субъективті идеяларын басшылыққа ала отырып, белгілі бір жағдай аясында әрекет етеді

Кесте 3 – «рөлдік ойын» ұғымының мазмұнын талдау

Автор	Анықтама
Львов М.Р. [12]	бұл нақты қарым-қатынас жағдайларын модельдеуге мүмкіндік беретін өзара әрекеттесу түрі. Бұл полилогтың ерекшеліктері бар өзара әрекеттесу түрі, өйткені ол бірнеше адамның қарым-қатынасы ретінде ұйымдастырылған
Рычина Т.Н. [13]	бұл арнайы ұйымдастырылған және реттелетін «өмір сүру» өмірлік және кәсіби жағдай арқылы өз тәжірибеніңден үйренуге мүмкіндік беретін интерактивті әдіс.
Педагогикалық сөздік [14]	ойын-бұл пәндік іс-әрекеттерді жүзеге асырудың әлеуметтік бекітілген тәсілдерінде, ғылым мен мәдениет пәндерінде бекітілген әлеуметтік тәжірибені қалпына келтіруге және игеруге бағытталған шартты жағдайлардағы іс-әрекет түрі

Жоғарыда келтірілген анықтамалардың талдауы көрсеткендей, бұл қызмет түрі тұтастай алғанда жеке тұлғаны дамытуға, балаларға жақын орта арқылы оқытуға, тәрбиелеуге бағытталған. Осы ойын түрлерінің әрқайсысы өзінің «ерекшелігін», өзіндік оқу бағытын көрсетеді. Кейбіреулері кішкентай, ал кейбіреулері үлкен балалар тобында жүзеге асырылады. Пандемия (Covid-19) қаупіне байланысты білім беру жүйесіне енгізілген соңғы екі жылдағы өзгерістер оқытуға жаңа әдістер мен технологияларды енгізуге жаңа серпін берді. Оқытудың дәстүрлі түрлері қашықтықтан оқытуға ауыстырылды, бұл өз кезегінде оқушының мұғаліммен ZOOM, Skype және т. б. арқылы қарым-қатынасының интерактивті түрін дамытады.

Айта кету керек, оқушының жасына, оқу сыныбына байланысты ситуациялық және рөлдік ойындардың күрделілік деңгейі артуы керек.

Е.Н Соловова ойын жағдайын жасау кезінде ескерілуі керек және оқушылардың пікірлерін қоздыратын бірқатар факторларды анықтайды [15, 16]:

- нақты қарым-қатынаста осындай жағдайды елестету; орны мен уақытын анықтау;
- қарым-қатынас бойынша серіктестерді және олардың мінездерін анықтау; қарым-қатынас мақсатын анықтау; ақпаратты оқушыларға жеткізу.

Балаларды талқылауға арналған өзекті тақырыптардың бірі «Birthday present» болуы мүмкін. Сіз балаларға Гарри Поттер туралы фильмнің бір бөлігін үйде көруге кеңес бере аласыз, онда ол Рон Уизли екеуі сыйлықтар алады. Содан кейін жұпты таңдап, онымен Гарри Поттер мен Рон Уизлиге сыйлық ойлап тауып, талқылаңыз.

Әрі қарай, сыйлықтың талқылауына сыныптың қалған мүшелері қосыла алады. Бұл жағдайда мұғалім спикерлердің тәртібін бақылап, оларды негіздемемен сыйлықты түпкілікті таңдау үшін әңгімелесуге жіберетін ұйымдастырушы болып табылады.

Осы ойын түрлерін қолдану негізінде ағылшын тіліндегі сөздер мен атауларды есте сақтауға, олардың емлесі мен айтылуына үлкен қызығушылық бар.

Рөлдік ойын. Рөлдік ойын теориясын, оның әлеуметтік табиғатына сүйене отырып, Е.А. Аркин, Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев – ойынды индикативті әрекеттермен байланыстыру; Д.Б. Эльконин оны мінез-құлықты басқару қалыптасатын және жетілдіретін әрекет ретінде анықтады [14].

Рөлдік ойынның мәні-бұл мәселе белгілі бір жағдайды импровизациямен ойнау арқылы шешіледі. Ойынға қатысушылар осы адамдар туралы идеяларына сәйкес жағдайға қатысатын кейіпкерлердің рөлдерін ойнайды. Сонымен қатар, дәл осындай жағдай бірнеше рет ойнатылады, сондықтан қатысушылар рөлдерді өзгерте алады және олардың әрқайсысы аясында мінез-құлық нұсқаларын ұсына алады.

Рөлдік ойындар-бұл күшті білім беру құралы. Олар қатысушыларға «жағдайды өздері арқылы өткізуге», сезінуге, өмір сүруге мүмкіндік береді. Біздің жағдайда-шынайы өмірге барынша жақын жағдайларда шет тілінде табиғи қарым-қатынас жасау мүмкіндігі қамтамасыз етіледі [14].

Драматизация әдісі-мектеп тәжірибесінде жиі кездеседі. Себебі балалар өздерінің сүйікті ертегі кейіпкерлерінің, фильм кейіпкерлерінің және т.б. рөлдерін жиі ойнағысы келеді. Мәтін қысқа, жарқын, есте қаларлық болуы керек. Әдеби мәтін әрқашан қарапайым сөйлесуден ерекшеленетінін ұмытпағынымыз жөн. Сондықтан, шет тілін үйрену кезінде балалар рөлдік ойындардың мәтіндеріне қарапайым сөз тіркестерін енгізуі керек, оларды болашақта бір-бірімен қарым-қатынаста қолдана алады және оны жақсы есте сақтайды.

Осылайша, жүргізілген жұмыстың нәтижелері бойынша мектеп оқушыларының өміріндегі «ойын саласы» мектепте шет тілін үйренуде оң рөл атқарады деп қорытынды жасауға болады. Жоғарыда келтірілген материалдың негізінде ситуациялық және рөлдік ойындарды қолдана отырып, қашықтықтан сабақтарды ұйымдастырудың және өткізудің жаңа форматы білім алушыларды көбірек қызықтырады деп қорытынды жасауға болады, өйткені олар өздері осы жағдайдың кейіпкері болып табылады, диалогтар, пікірталастар өткізеді және бір-бірімен тәжірибе алмасады.

Әдебиеттер

1. Білім берудің барлық деңгейлерінің МЖМБС. ҚР БҒМ 31.10.2018 ж. № 604 бұйрығы
2. <http://adilet.zan.kz>
3. Мудрик А.В. Психология және тәрбие. – М.: Мәскеу психологиялық-әлеуметтік институты, 2006. – 17-32 Б.
4. Михеева Л.Н. Мектеп оқу театры: негізгі және қосымша білімнің өзара әрекеттесуі мен сабақтастығы туралы. Педагогикалық білім және ғылым, 2013, – №1. – 11 Б.
5. Мендалиева А.М. ГЭФ жүзеге асыру жағдайында мектепте шет тілін оқытудың мақсаттары мен міндеттері. Ғылым және білім. V Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. "Ғылым векторы"НОУ. 2015. – 59-62 б.
6. Бояринцева В.Г. Ситуациялық ойындар бастауыш сынып оқушыларының шет тіліндегі коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру тәсілі ретінде. Университетте шет тілін үйренудің өзекті мәселелері. Бүкілресейлік ғылыми-әдістемелік конференция материалдары. 2019. – С. 15-18.
7. Ожегов, С.И. Орыс тілінің түсіндірме сөздігі / С.И. Ожегов. – М.: АСТ, Бейбітшілік және білім, 2016. – 736 Б.
8. Пидкасистый, П.И., Хайдаров Ж.С. Оқыту мен дамытудағы ойын технологиясы: Оқу құралы / П.И. Пидкасистый, Ж.С. Хайдаров; Моск.пед.ун – т. – Мәскеу: өсті.педагогикалық агенттік, 1996. – 269 Б.
9. Селевко, Г.К. Заманауи білім беру технологиялары. – Г.К. Селевко. – М.: Ағарту, 1998. – Б. 49-64
10. Лейтц. Психодрама: теория және практика. Классикалық психодрама Я. Л. Морено. / Г. – М.: "Прогресс" баспа тобы, "Универс", 1994. – 352 б.
11. Корнеева Е.Н. Әлеуметтік-психологиялық оқытудың белсенді әдістері: оқу.жәрдемақы [Электрондық ресурс] / Е.Н. Корнеева. - Ярославль: ЯГПУ им. К. Д. Ушинский, 2009.
12. Львов М.Р. Орыс тілін оқыту әдістемесі бойынша сөздік-анықтамалық: педагогикалық университеттер мен колледждердің студенттеріне арналған нұсқаулық / М. Р. Львов. – М.: "Академия" баспа орталығы; Жоғары мектеп, 1999. – 272 б.
13. <https://urok.1sept.ru/articles/576686>
14. Титаренко Н.В. Проблемалық бағыттағы рөлдік ойындар оқытудың тиімділігін арттыру әдісі ретінде. Орта кәсіптік білім. 2007. – № 4. – Б.25-27.
15. Бояринцева В.Г. Ситуациялық ойындарды қолдану мысалында бастауыш мектепте шет тілі бойынша онлайн сабақтар өткізу. Лингводидактиканың заманауи мәселелері. Ғылыми еңбектер жинағы. С.А. Есенин атындағы Рязань мемлекеттік университеті. Рязань, 2020. – Б.22-25.
16. Соловова Е.Н. Шет тілдерін оқыту әдістемесі: негізгі дәріс курсы: педагогикалық жоғары оқу орындарының студенттері мен мұғалімдеріне арналған оқу құралы. – 4-ші басылым. – М.: Білім, 2006. – 178 б.

МУЗЫКА САБАҒЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР АРҚЫЛЫ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН ДАМУЫ

DEVELOPING THE ABILITY TO THINK THROUGH INNOVATIVE METHODS IN MUSIC LESSONS

Бүгінгі таңда қоғамымыздың жаңа қарқынмен дамуы, ғылыми-техникалық прогрестердің жетістіктері, еліміздің өркениетті елдер қатарынан көрінуі білім беру жүйесіне де ықпал етпей қойған жоқ. Оқу жұмысын ұйымдастырудың негізгі түрі – сыныптық сабақ жүйесі екені бәрімізге мәлім. Осыған орай біздің тәжірибемізде сабақтың қалыптасқан дәстүрлі түрінен басқа, дәстүрлі емес сабақтар түрлері де пайда болуда. Олар көбінесе оқытудың жаңаша әдістеріне негізделіп құрылуда. Ондағы мақсатымыз – әрбір сабақтың оқу – тәрбиелік мүмкіншіліктерін ескере отырып, оны жаңа сапалық сатыға көтеру. Бүгінде оқыту жұмысын осылай ұйымдастыру мен әдістің жаңалығы басқа ұстаздардың жаңа жағдайға байланысты оқу-тәрбие процесін шығармашылықпен пайдаланудың негізгі өлшеміне айналуда.

Логика адам ойлауын өзінің нысанасы ретінде қарастыратын ғылым болғандықтан оны философия, психология, педагогика, әлеуметтану, жоғары жүйке қызметінің физиологиясы және басқа ғылымдардың зерттеу пәні. Ал, педагогика ғылымы оқыту мен тәрбиені ерекше бірлік пен бүтіндік деп танып, өсіп келе жатқан ұрпақты қоғам өміріне үйрету мақсатына бағытталған қызметі ретінде зерттейді [1].

Сондықтан айтуға болады – қаншама музыкалық дарынды адамдар, жай ғана музыканы сүйетін адамдар болса, соншама музыкалық қабілетінің құрылымы болады. Олай болса, зерттеуіміздің төңірегіндегі музыкалық қабілеттің 4 түрінің мүмкіншілігін төмендегі кесте 1 арқылы көрсетейік:

Кесте 1 – Музыкалық қабілет құрылымының 4 түрі бар (дамуы мен адамның қабылдау мүмкіншілігі)

Музыкалық қабілеттің дамуы мен адамның қабылдау мүмкіншілігі			
білім мен икемділік арқылы қалыптасуы (үлгі – парақтан нотаны оқуының дамуы, осы кезде білімділік пен икемділік жаңа психологиялық механизмді құрайды);	жекеменшік стилі мен әрекетінің тәсілі (баяу оқушы өзінің екпіні арқылы еңбегінің жоғары деңгейінде ұтады);	өтімінің қабылдаушылығы арқылы мүмкін (қабылдауының жылдамдығынан зейінін реттеуі);	музыкалық қабілетінің жеке компонентінің қатысы арқылы болуы мүмкін (бір музыкантта гармониялық есту сезімі фактура – гармониялық жағынан, ал басқа музыкантта – әуенділік не сазгармоникалық).

Сондықтан инновациялық әдіс-тәсілдерді оқу процесіне енгізу барысы, белгілі деңгейде белсенділігін педагогикалық шарттарын төмендегі суреттен көруге болады:

Сурет 1. Оқу-тәрбие процесінде оқытудың инновациялық әдіс – тәсілдерін пайдаланудың педагогикалық шарттарының өзара жүйелік бірлігінің моделі

Инновациялық процестің осы кезеңдеріне байланысты инновациялық іс – әрекеттің үш кезеңін атап көрсетуге болады.

Бірінші кезеңде мұғалім жаңалықтың қажеттілігін дәлелдеу арқылы жаңалық туралы ақпарат жинайды, одан кейін әртүрлі жаңалықтың ішінен қажетті жаңалықты таңдап алып, оны қолдану

туралы шешім қабылдайды. Содан кейін, мұғалім инновациялық іс-әрекеттің **екінші кезеңіне** көшеді, яғни іске асыру кезеңдерін зерттеп, енгізу жоспарын құрып, жаңалықты қолданады. Бұл кезеңде мұғалім оқу-тәрбие процесіне, жаңалықты енгізуіне кедергі жасап отырған факторларды ескере отырып, өзгерістер енгізеді, жаңалықты уақыты мерзіміне байланысты жұмыстарды өткізеді. Жаңалықты енгізу уақыты аяқталғаннан кейін инновациялық іс-әрекет **үшінші кезеңіне** өтеді. Бұл кезеңде мұғалім жаңашыл тұрғыда ұйымдастырылған оқу-тәрбие жұмысының нәтижесін көтеруге жасаған ықпалын анықтайды, жаңалықтың оқу-тәрбие жұмысына нәтижелі енгізу шарттарын белгілеп, оны таратуға ұсынады [4].

Оқушы тұлғасының дамуына, қабілетінің артуына инновациялық жаңа технологиялар айтарлықтай ықпал жасайтыны сөзсіз және бұл қазіргі таңдағы білім беру жүйесінің дамуындағы елеулі бағыт.

Мұғалімдердің алдына қойылып отырған басты міндеттердің бірі – оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және жаңа педагогикалық технологияны меңгеру. Бұл жөнінде Қазақстан Республикасы "Білім туралы" Заңының 8-бабында "Білім беру жүйесінің басым міндеттерінің бірі – оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу" деп көрсетілген.

Сондықтан әрбір әдіс-тәсілдің ұстаздар үшін маңызы зор. Жаңа білім парадигмасы бірінші орынға баланың білім білік дағдыларын емес, оның тұлға ретінде дамуын қояды. Бүгінгі таңда ұстаздардан талап етіліп отырған үрдіс ол жаңа оқыту технологиялары негізінде инновациялық іс-әрекет атқара отырып ойлау қабілетін дамыту болып саналады.

Әдебиеттер

1. Кукушкин В.С. Современные педагогические технологии в начальной школе. – Ростов н/Д: «Феникс», 2003. – 448 с.
2. Жүсібалиева д.М. Теоретическая основы формирования информационной культуры студентов в условиях дистанционного обучения. Автореф...докт.пед.наук. Алматы, – 1997. – 49с.
3. Кариева Қ.Ө. Оқу үрдісін жобалауда педагогикалық технологияны іске асырудың дидактикалық шарттары. Пед.ғыл.канд....автореф.: 02.07.04. – Алматы: Абай атындағы ҚҰПУ, 2004. – 30б.
4. Ахметова Д., преподаватель вуза и инновационные технологии //Высшее образование в России. – 2001. – № 4. – С. 138-144.

ӘОЖ: 340:37

Н.С. Газизова

«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ, nazken_g@mail.ru

ЖАСТАРДЫҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ МӘДЕНИЕТІН ТӘРБИЕЛЕУДЕ ОТБАСЫНЫҢ РӨЛІ

THE ROLE OF THE FAMILY IN THE UPBRINGING OF YOUTH ANTI-CORRUPTION CULTURE

«Коррупция» термині латын тілінің «corruptere» деген сөзінен шығып, мағынасы жағынан «мемлекет организмін, қоғамдық қарым-қатынастарды бұзу» дегенді білдіреді, «параға сатып алу» терминімен сәйкес, яғни лауазымды тұлғаның өз билігі өкілеттігі мен сеніп тапсырылған құқығын заңға және моральдық нормаларға қайшы келетін өтірік айту, бопсалаушылық, сөзбұйда жасау жолдарымен жеке бас пайдасы үшін пайдалануы. Қазіргі кезде сыбайлас жемқорлық әлемнің кез келген елінде оның саяси дамуына байланыссыз, оның ішінде Қазақстанда да, әлеуметтік құбылыс ретінде өмірін жалғастырып келеді, ол тек ауқымдылығымен ғана ерекшеленеді. Сыбайлас жемқорлық әлеуметтік-экономикалық даму үдерісін, нарықтық экономиканың құрылуын, инвестициялар тарту процесін тежейді. Демократиялық мемлекеттің саяси және қоғамдық институттарына кері әсерін тигізеді, елдің болашақ дамуына елеулі қауіп төндіреді. Қазақстанның мемлекеттік саясатының негізгі басымдықтарының бірі сыбайлас жемқорлықпен күрес болып табылады.

Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» заңында сыбайлас жемқорлыққа мынадай анықтама берілген: бұл – «...жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға теңестірілген адамдардың, лауазымды адамдардың өздерінің лауазымдық (қызметтік) өкілеттіктерін және соған байланысты

мүмкіндіктерін жеке өзі немесе делдалдар арқылы жеке өзіне не үшінші тұлғаларға мүліктік (мүліктік емес) игіліктер мен артықшылықтар алу немесе табу мақсатында заңсыз пайдалануы, сол сияқты игіліктер мен артықшылықтарды беру арқылы осы адамдарды параға сатып алу». Әр ұлттың қай кезеңде болмасын алдында тұратын ұлы міндеттердің бірі – өзінің ісін, өмірін жалғастыратын салауатты саналы ұрпақ тәрбиелеу. Болашақ қоғам иелерін жан-жақты жетілген, ақыл парасаты мол, мәдени, ғылыми өрісі озық етіп тәрбиелеу аға буынның қоғам алдындағы зор борышы.

Қазіргі таңда әлемнің проблемасына айналып отырған – сыбайлас жемқорлық мәселесі – бұл залал ел экономикасы мен әлеуметтік жағдайларына тікелей соққы беретін көрініс. Біздің елімізде сыбайлас жемқорлыққа қарсы бағытта атқарылып жатырған жұмыстар көңілімізге сенім ұялатады. Өйткені, сыбайлас жемқорлыққа қарсы бағытталған заңнамалар мен түрлі бағдарламалар енгізіліп, соған сәйкес жемқорларды заң шеңберінде жазалаумен қатар, қоғамда сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет қалыптастыру бағыты да өз бағдарымен жүріп жатыр.

2014 жылы 26 желтоқсанда «Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы Стратегиясы» бекітілді. 10 жыл мерзімге арналған Стратегиялық құжат сыбайлас жемқорлық көріністерін азайтуға, еліміздің сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатын іске асыруға жүйелі түрде кірісті деуге толық негіз бар. Стратегияның басты мақсаты мемлекеттің сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының тиімділігін арттыру, сыбайлас жемқорлықтың кез келген көрінісіне «мүлдем төзбеушілік» ахуалын жасау арқылы сыбайлас жемқорлыққа қарсы қозғалысқа бүкіл қоғамды тарту және Қазақстанда сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендету болып табылады. Аталған Стратегияда сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет деңгейін қалыптастыру үшін мектептер мен балабақшаларда, оқу орындарында жемқорлыққа қарсы ауқымды оқыту курстарын өткізу мен мемлекеттің сыбайлас жемқорлыққа қарсы қабылдаған шараларын түсіндіруді жүзеге асыру ұсынылды. Осыған орай, «Рухани-адамгершілік және азаматтық-патриоттық тәрбиелеу контекстінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті мектеп ортасында қалыптастыру» Бағдарламасы дайындалды. Бағдарлама тұжырымдамалық тәрбиелеу негіздеріне сәйкес дайындалған және бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім беру бағдарламалары бойынша оқитын балаларға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы сипаттағы тәрбиелік іс-шаралар ұйымдастыруды қамтитын тәрбие жұмысын жүргізу тәртібін белгілейді. Бағдарламаның басты мақсаты мектеп қабырғасында аса өнегелі, жауапты әрі бастамашыл азаматты тәрбиелеу, оқушыларды рухани-адамгершілік және патриоттық рухта тәрбиелеу, саяси-құқықтық білімін арттыру және сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінез-құлқының адамгершілік-этикалық құндылық негіздерін қалыптастыру. Бүгінгі күні барлық білім беру мекемелерінде жемқорлықты болдырмау мен оның алдын алуға арналған іс-шаралар арнайы дайындалған мемлекеттік бағдарлама негізінде жүзеге асырылуда.

Педагог ретінде, бұл бағдарламаны дер кезінде қабылданған маңызды құжаттардың бірі дер едім. Өйткені, сыбайлас жемқорлықты болдырмау мен оның алдын алудың ең алғашқы нүктесі оқушыларды бала кезден тәрбиелеу болып табылады. «Ел болам десең, бесігіңді түзе» демекші, осы бағытта тәрбиелеуде мектеп оқушысының қоғамдық белсенділігі артады, сана-сезімі өседі, психикасы шыңдалып нығаяды және қоғамнан өз орнын табуға тырысады.

Ұлттық сана-сезімі қалыптасқан, ұлттық мүдденің өркендеуіне үлес қоса алатын ұлттық әрі жалпы адамзаттық құндылықтарды өзара ұштастыра алатын ұлтжанды тұлғаны тәрбиелеу тікелей міндетіміз. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы сана» ұғымы қоғамдық сананың барлық нысандарын қамтиды. Бұл интегративті ұғым, себебі ол өзіне әртүрлі ғылым саласынан ақпаратты сіңіреді, әртүрлі оқу пәндерінде зерделенеді және ол туралы білімді тұжырымдауда зерттелетін құбылысты түсінудің жаңа деңгейіне шығады. Осылайша, сыбайлас жемқорлыққа қарсы сана қоғамдық сананың өзге де нысандарымен тікелей өзара байланыста болады және қоғамдық санаға тән барлық қасиеттер және сипаттамаларды меңгереді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы сана – бұл адамдардың сыбайлас жемқорлыққа әлеуметтік зұлымдық ретіндегі қатынасын білдіретін ұғымдар, теориялар, түсініктер мен сезімдердің, көзқарастар мен эмоциялардың жиынтығы. Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заңында мүдделер қақтығысы «жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдардың, оларға теңестірілген адамдардың, лауазымды адамдардың жеке мүдделері мен олардың лауазымдық өкілеттіктері арасындағы қайшылық, мұндай жағдайда осы аталған адамдардың жеке мүдделері олардың өздерінің лауазымдық өкілеттіктерін тиісінше орындамауына әкеп соғуы мүмкін» деп айқындалады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы сананың ерекшелігі оның барлық көрінісінде мүдделер қақтығысына жағымсыз, төзбеушілік қатынастың призмасы арқылы өмірлік болмысты көрсетеді, содан кейін жаңғыртады. Ол жалпыға міндетті мінез-құлық нормаларын белгілеуді талап етеді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы сана адамгершілік және адамгершілікке жат қылықты, құқықтық

және құқықтық емес, заңды және заңсыздықтың шегін көрсетіп береді. Ол сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінезқұлықты қамтамасыз ету үшін моральдық-адамгершілік, идеологиялық, құқықтық шараларды талап етеді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы санаға нысандандыру, белгілілік пен кесімділік тән. Сондай-ақ моральдық және құқықтық міндеттерді орындауға қатаң бақылау талабы тән. Сондықтан сананы отбасынан қалыптастырған жөн деп санаймыз және ол отбасының қатысуынсыз іске асырылмайды.

Бала тәрбиесінің алтын бесігі – отбасы. Бұл шағын әлеуметтік топ – бала үшін өмір мектебі. Сондықтан еңбекқор, елінің қамқоршысын «азамат» етіп тәрбиелеуді ананың сүтімен сүйекке сіңіре білу керек. Мектептердегі ата-аналар жиналыстарында құқықтық тәрбиелеу, оның ішінде сыбайлас жемқорлыққа төзбеу мәдениетін қалыптастыруда отбасының рөлін көрсету, құқықтық тәртіпті құрметтеуге тәрбиелеу бойынша практикалық ұсыныстар беру керек.

Өскелең ұрпақтың бойында сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті мектеп жасынан қалыптастыру үшін өткізілетін іс-шаралар тек кездесу түрінде ғана емес, танымдық және балалардың ой-өрісін дамытуға бағытталып отыр.

Бұл ретте мектептердегі іс-шараларда сыбайлас жемқорлық туралы «ашық» айтпай, оқушыларды жақсы қасиеттерге үйрету арқылы ұйымдастырған дұрыс. Жоғары сынып оқушыларын мемлекеттік басқару, заң аясында түсіндірілсе, ал бастауыш сынып оқушыларына әдептілікке тәрбиелеу арқылы, жақсыдан үйренуге, жаманнан жиренуге баулуға қол жеткізуге болады.

Бүгінгі егемен еліміздің тірегі – білімді ұрпақ, еліміздің мәртебесін асқақтатып, экономикасын, ішкі және сыртқы саясатын одан әрі дамыту жастардың қолында. Жас буынға құқықтық тәрбие беру мәселесі – қазіргі қоғамның ең негізгі маңызды міндеттерінің бірі. Біздің еліміз құқықтық мемлекетті орнықтырып дамытуды мақсат етіп отырған мемлекет. Сондықтан, жастардың құқықтық тәртібін, құқықтық сауатын, Ата Заңымызға деген құрметін арттыра отырып, жан-жақты тәрбиелеу керек. Ұрпақ тәрбиесінде оқушыларымыздың құқықтық сауаттылығына бей-жай қарамайық. Жас ұрпақтың бойында жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру мақсатында отбасы үлкен рөл атқарады. Отбасында өскелең ұрпақтың тәрбиесіне аса мән беріп, құқықтық мәдениетке, соның ішінде жемқорлыққа қарсы мәдениетке тәрбиелеген жөн. Себебі, жас ұрпақ отбасында алған тәрбиеге қарап, санасын сол бағытқа бұратыны сөзсіз. Бұл орайда ата-ананың басты міндеті баланы өткеннің дәстүрімен, қоғамға өз үлесін тигізер тұлға ретінде тәрбиелеуі тиіс.

Тұлғаның сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастыру мынаны көздейді:

- сыбайлас жемқорлықтың мәні, оның мазмұны, мақсаттары, субъектілері, нысандары мен түрлері, іске асыру салалары, қоғам өмірінің барлық саласында көріну ерекшеліктері туралы түсінік;
- моральдық-адамгершілік, этикалық мәдениетті тәрбиелеу;
- құқықтық сауаттылық негіздерін қалыптастыру;
- қоғам мүшелерінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінез-құлық уәжін ынталандыру;
- мүдделер қақтығысының барлық көріністеріне төзбеушілікті қалыптастыру. Осыған байланысты мыналар қажет: – сыбайлас жемқорлыққа саналы қатынасты, сыбайлас жемқорлыққа қарсы құқық бұзушылықтарға моральдық «иммунитетті» қалыптастыру және осының негізінде сыбайлас жемқорлықты еңсеру бойынша құзыреттерді дамыту; – Қазақстан азаматтарының мінез-құлық моделін қалыптастыру, бұл ретте «сыбайлас жемқорлық» сөзінің өзін қабылдамау, адамгершілік тойтарыс, төзбеушілікті туындатуы тиіс; – құқықтық құндылықтарды жоққа шығару, заң мен тәртіпті құрметтемеуді білдіретін құқықтық нигилизмді жою (латынша nihil – ештеңе); – құқықтық жаппай оқу арқылы құқықтық білім мен тәрбиені қамтамасыз ету.

Қазақстан Республикасы дамыған елдердің қатарына қосылуы осы өскелең ұрпақтың қолында екендігін естен шығармаған жөн. Сондықтан да, жас ұрпақ жан-жақты дамыған, бәсекеге қабілетті, білімді, жемқорлыққа төзбейтін тұлға болып дамуы қажет. Бойында абырой, әділдік, тәрбиелік жоғары рухани-моральдық қасиеті бар тұлға, заңды аттап, құқық бұзбасы анық. Демеке, ондай адам өз еліне абыроймен адал қызмет етеді. Бұл қасиеттердің барлығы баланың бойында отбасы арқылы еселене түспек. Ата-ана баланы тек материалдық жағдаймен ғана қамтамасыз етіп қана қоймай, бойына моральдық құндылықтар мен рухани тәрбие бергені жөн. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру, баланың бойында рухани құндылықтарды дамытушы ол – отбасы. Бала – ата-ананың айнасы болып табылады. Сол себепті де ата-аналар балаларына бұл бағытта дұрыс тәрбие беруі тиіс.

Әдебиеттер

1. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V ҚРЗ. (08.06.2021 жылғы өзгертулерімен).// <http://adilet.zan.kz>

2. Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы № 986 Жарлығы.(2770572020 жылғы толықтырулармен).// <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1400000986/history>
3. Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызмет туралы Заңы (01.07.2021жылғы өзгерістерімен және толықтыруларымен).// <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000416/history>
4. Назарбаев Н. Ә. Нұрлы жол – Путь в будущее: Қазақстан халқына Жолдау. Астана, 2014 жылғы 11 қараша.// https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31625608

УДК: 371

Н.Ж. Жуматова

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, nurshat1991@mail.ru

ВЛИЯНИЕ КОГНИТИВНЫХ СТИЛЕЙ НА ФОРМИРОВАНИЕ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ

INFLUENCE OF COGNITIVE STYLES ON THE FORMATION OF RESEARCH COMPETENCE OF STUDENTS

Мировая практика продемонстрировала, что ключевым факторам развития государства и безопасности здоровой жизнедеятельности общества является развитие науки. Научные исследования наших ученых при решении вопросов связанных с пандемией показали высокую квалификацию и профессионализм.

Наряду с достижениями, с перспективными научными исследованиями в научной сфере имеются недостатки, проблемы и трудности. Для решения ранее указанных проблем и развития интеллектуального потенциала казахстанского общества со стороны Государства, Министерства науки и образования Республики Казахстан и других ведомственных и надлежащих органов принимаются комплексные меры, разрабатываются новые законопроекты по развитию инновационной научной среды.

Для привлечения школьника к «исследованию» и формированию исследовательской компетентности по окончанию школы, создаются все условия для лабораторных и экспериментальных работ. «Исследование» является важным компонентом в образовательном процессе, способствующий развитию когнитивных и поисковых способностей, творческого и дивергентного мышления и самостоятельности обучающихся.

На современном этапе главной стратегической задачей образовательного процесса является формирование у школьников и студентов исследовательской компетентности. Традиционный фундаментализм остается в прошлом, ключную роль занимает исследовательские способности и качества личности.

Компетентность можно рассматривать как опыт различной деятельности, результатом которой становятся умения, способности, личностные ориентации [1].

По мнению Ю.В. Рындиной «исследовательская компетентность» – это готовность к эффективной учебно-исследовательской и научно-исследовательской работе, готовность к самообразованию и самосовершенствованию, интеграция исследовательских действий в единое целое, определяющая динамику перехода от исполнительской к творческой и созидательной деятельности [2].

Ученый – академик А.В. Леонтович утверждал: «исследовательская деятельность – это деятельность обучающихся, связанная с решением творческой, исследовательской задачи с заранее неизвестным решением и предполагающую наличие основных этапов, характерных для исследования в научной сфере: постановку проблем, изучении теории, посвященной данной проблематике, подбор методик исследования и практическое овладение ими, сбор собственного материала, его анализ и обобщение, собственные выводы» [3]. Опыт накопленный в процессе исследовательской деятельности формирует научно-исследовательскую компетентность обучающегося.

В образовательной программе высших учебных заведений «научно-исследовательская компетентность» выступает средством эффективного и профессионального развития личности. По своему содержанию научно-исследовательская компетентность выступает не только как результат обучения, но и как средство самовыражения и саморазвитие студента. Так как от студентов требуют не только способность к активной адаптации и социализации, но и формированию профессиональных, когнитивных и интеллектуальных способностей.

Содержание научно-исследовательской компетентности состоит из взаимодействия личностного, предметно-практического и когнитивного опыта студента, куда входят – мотивационный компонент, ценностная ориентация личности, знания, умения и навыки, практические знания, интеллектуальные и способности.

Научно-исследовательская компетентность представляет собой совокупность компетенций, формирующий научный стиль человека. Выделяют интеллектуальные и исследовательские компетенции, куда входят: умение анализировать, способность излагать свои мысли, владеть научной лексикой и терминологией, умение объективной оценки, гибкость и избирательность мышления, навыки оформления научного материала, оценочные качества, умение аргументировать, выдвигать научные гипотезы, организаторские способности, креативность мышление и т.п.

«Исследовательскую компетентность» – как часть педагогической науки и культуры в своих работах рассматривала доктор педагогических наук, профессор Молдажанова Асемгуль Александровна [4]. Согласно утверждению профессора: «исследовательские компетенции» – это интегральная сложносоставная характеристика личности и выступает как синтез мотивационно-ценностного, когнитивно-содержательного, операционного и оценочного компонентов.

В работе А.А. Молдажановой были выделены «основы исследовательской компетентности» – состоящий из комплекса исследовательских компетенций, способствующих самообразованию, обеспечивающих учащегося подготовленностью для творческой исследовательской деятельности, являющейся ценностным основанием быть более успешным в различных сферах жизни. Исследовательская деятельность рассматривается автором как условие развития основ исследовательской компетентности учащихся.

Готовность к определению проблемы, умение прогнозировать, последовательное проведение процедуры исследования, планирование, создание условий для исследовательской работы, качества личности к объективному оцениванию, эффективное применение психодиагностических методов исследования, налаживание продуктивной коммуникации и использование цифровых технологий являются исследовательскими когнитивными компетенциями личности.

Когнитивные способности и познавательные процессы являясь основой и содержанием «научно-исследовательской компетентности» невольно позволило нам обратить внимание на психологическое и психофизиологическое понятие «когнитивные стили». Так как они выступают индивидуально – обусловленными способам анализа и восприятия и переработки информации в исследовательской деятельности.

В педагогике и в психологии на основе стилевого подхода, изначально выделенным А. Адлером разрабатываются и научно - обоснованно используется «коммуникативные стили, стили общения», «стили обучения», «стили обучения преподавателей», «познавательные стили», «стили руководителей» и т.п.

По мнения доктора психологических наук, профессора М.А. Холодной: «Когнитивный стиль понимается как индивидуально-своеобразный способ переработки информации о своем окружении, который характеризует специфику склада ума конкретного человека и проявляется в виде индивидуальных различий в восприятии, анализе, структурировании и оценивании происходящего» [5].

В когнитивной и психологической науке выделяют около двадцати когнитивных стилей. По результатам многочисленных исследований, анализа результатов научных работ М.А. Холодной, И.П. Шкуратовой и В.Н. Дружинина «когнитивные стили» были разделены на несколько групп по своему целевому содержанию.

Перцептивный когнитивный стиль: «полезависимость – полenezависимость» – показывает степень свободы человека от внешних референтов, то есть зависимость или независимость от поля зрения. Германом Уиткином была разработана методика «Включенные фигуры» на выявление когнитивного стиля «полезависимость или полenezависимость».

Оценочный когнитивный стиль: «низкая – высокая толерантность к нереалистическому опыту» – способность объективно оценивать впечатления, противоречащие знаниям и опыту человека. Этот стиль проявляет себя при восприятии неструктурированного материала, а также неопределенной, противоречивой, двусмысленной информации (Ausubel, Klein) [6].

Реагирующий когнитивный стиль: «импульсивность – рефлексивность» – за основу которого берется быстрота реакции принятия решения. «Быстрое» принятие решения свойственно – импульсивному человеку, и наоборот «медленное» принятие решение характерно – рефлексивному человеку. Джером Каганом была разработана методика «Сравнения похожих рисунков» на выявление

биполярного когнитивного стиля «импульсивность – рефлексивность». Автор методики учитывает не только скорость, но и правильность (точность/неточность) принятого решения.

Концептуальный когнитивный стиль: «конкретность – абстрактность» – были исследованы О. Харви, Д. Хантом, Г. Шродером. По мнению авторов, представителям конкретной концептуализации свойственна склонность к «шаблонному» мышлению, нетерпимость к неопределенности и стереотипность решений. Представителей абстрактной концептуализации отличают гибкость и креативность [7].

Творческий когнитивный стиль: «конвергентность – дивергентность». Конвергентный стиль подразумевает узкий, однонаправленный способ мышления, а дивергентный – преобладание открытых, ассоциативных способов мышления [7].

Теоретическое исследование влияния когнитивных стилей на формирование научно-исследовательской компетентности обучающихся позволило сделать следующие выводы.

Проведенное теоретическое исследование показало психолого-педагогические возможности когнитивных стилей. Возможность когнитивных стилей систематизироваться и интегрироваться в зависимости от научно-исследовательской деятельности обучающихся.

Психодиагностическое изучение когнитивных стилей исследователей, результаты их индивидуально-психологических особенностей способствуют совершенствованию и формированию «научно-исследовательской компетентности». Или же обратная связь, через научно-исследовательскую компетентность и способности можно прогнозировать и диагностировать когнитивные стили личности, что способствуют продуктивной научной, экспериментальной и исследовательской работе. То есть когнитивные стили имеют непосредственную и прямую связь при формировании научной и исследовательской компетентности.

Литература

1. Формирование ключевых компетентностей учащихся через проектную деятельность: Учебно-методическое пособие / Авт.-сост.: Татарченкова С.С., Телешов С.В. – СПб.: КАРО, 2008. – С. 9.
2. Рындина Ю.В. Исследовательская компетентность как психолого-педагогическая категория / Ю.В. Рындина // Молодой ученый. – 2011. – № 1. – С. 228-232.
3. Леонтович А.В. Исследовательская деятельность учащихся как средство интеграции образовательных программ. Сборник «Ломоносовские чтения – 96». МГУ, – 1996.
4. Развитие основ исследовательской компетентности учащихся начальной школы. Проблемы современного образования. Авт.: Молдажанова А.А., Ниязова Г.Б., Копишев Э.Е. – 2017 – № 2, – стр. 78-93.
5. Холодная М.А. Когнитивные стили: о природе индивидуального ума: учебное пособие / М.А. Холодная. – М.: ПЕР СЭ. – 2002.
6. Толочек В.А. Проблема стилей в психологии. Изд. Институт психологии РАН. Москва. – 2013. – с. 64.
7. Роль когнитивных стилей в формировании читательской компетентности студентов вуза в условиях межкультурной коммуникации. Т.Ю. Плетяго, Образование и наука. 2011. – № 8 (87). – С. 116-119.

ӘОЖ: 372.8:53

О.Т. Найзабек¹, Ж.А. Турыбекова²

¹«Өрлеу» БАҰО АҚ филиалы Түркістан облысы және Шымкент қаласы бойынша ПҚБАИ
²№ 1 Ы. Алтынсарин атындағы мектеп-гимназиясы, Кентау қ. orazkul_62@mail.ru

ФИЗИКА ПӘНІН ОҚЫТУДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ДАМУ

PHYSICS TEACHING CREATIVE DEVELOPMENT

*Бұған дейін жасалғандардың бәрін одан да
жақсырақ етіп жасауға болады
Генри Форд*

Қазіргі білім берудегі басты мақсат – жас ұрпақтың білім деңгейін көтеру және жан – жақты дамыған жеке тұлға қалыптастыру. Жақсылыққа бастайтын жарық жұлдыз оқу болғандықтан қазіргі мектеп мұғалімдерінің алдында тұрған басты міндеттің бірі-оқушылардың шығармашылық білім дағдыларын мен қабілетін қалыптастыру. Мұғалім басты тұлға, шәкіртке бағыт – бағдар беруші бағдаршам десек, оқушы өздігінен еңбек етіп, талпынып, жеткен жетістігінің жемісін көруші, мұғалім мен оқушы үнемі бір – бірімен тығыз байланыста болуы қажет. Сонымен қатар, олардың өз бетімен жұмыс жасауларына жағдай жасау және шығармашылық қабілеттерін дамытуда жаңа педагогикалық

технологияларды немесе оның элементтерін ұтымды пайдалану кез – келген пәнде өзекті мәселеге айналып отыр[1].

Бүгінгі таңда білім беру жүйесінің ерекшілігі – тек біліммен қаруландырып қана қоймай, өздігінен білім алуды дамыта отырып, үздіксіз өз бетінше өрлеуіне қажеттілік тудыру. Білім беру саласында инновациялық үрдісті жүзеге асыру мұғалімдерден өз мінез – құлықтарын, ұстанымдарын, мүмкіндіктерін түрлендіруді және жаңа идеялар мен әдістерді талап етеді. Осыған орай білім беруде «электрондық оқулықтарды» пайдалану да оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, логикалық ойлау жүйесін қалыптастыруға, шығармашылық еңбекетуіне жағдай жасайды. Электронды оқулықта барлық тәжірибелер, тарау бойынша тест сұрақтар, өзіндік есептер, зертханалық жұмыстар толықтай қамтылған. Оқушылар электронды оқулықты пайдалана отырып, үлкен ізденіс үстінде жұмыс істеуге, оқуға, дүниені біліп-тануға деген қабілетін шындай түседі.

Әр мұғалім білім беруде көптеген қиындықтармен кездесіп отырады. Бірақ «мұғалім» атты мәртебелі мамандық иесі бұндай қиындықтардан шығудың жолын таба білу керек. Ол үнемі өз білімі мен біліктілігін жетілдіру бағытында жұмыстанады. Әр алуан оқыту әдіс-тәсілдерінің тиімді қолданылуы сабақта оқу-тәрбие мәселелерін барынша дұрыс шешуге себі тиетіндерін, оқушылардың белсенділігі мен өздігінен іс-әрекет жасауын талап ететіндерін іріктеп алуға байланысты. Оқыту әдіс-тәсілдерін сапалы таңдап алу оқытуда табысқа жетуге негіз жасап, сабақтың тиімділігі мен сапасын барынша арттыра түспек [2].

Соның ішінде, мектептегі оқу пәндерінің ішіндегі негізгі пәндердің бірі бұл – физика деп білсек, бұл пәнді күрделі және қиын дегенмен оның салаларының жан-жақты тараған кезеңі. Ол жаратылыстану бағытындағы жетекші пәндердің бірі бола отырып, оқушылардың ақыл-ойын, логикасын және шығармашылық қабілеттерін жан-жақты дамытуға ықпал жасайды. Технологияның озық жетістіктерін физика сабағында қолдану арқылы танымдық іс-әрекеттерді тиімді ұйымдастырудағы оқушылардың құзыреттілігін (өз бетінше жұмыс істеу, есептерді шығара білу, шапшаңдық, шеберлік дағдылары, оқушының ой-өрісі мен ғылымға бетбұрысы) жан-жақты дамытуға болады [3].

Сабақ – шығармашылық еңбектің жүзеге асырылатын басты орын болғандықтан, шешуге міндетті жүзеге асыру – ұстаздың шеберлігіне тәуелді. Оқу материалын қызықты ету үшін ойлана, жан – жақты даярланудың өзі ішкі шығармашылық күйді туындатып, оқушыларға берік те, терең білім беруге мүмкіндік береді. Ал, мұғалімнің негізгі мақсаты – сабақ сапасын көтеру, түрін жетілдіру, оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттыру, олардың ізденуін, танымын қалыптастыру. Сондықтан физика сабағында оқу – тәрбие үрдісінің дұрыс жүргізілуі үшін әртүрлі оқыту әдіс – тәсілдерінің тиімдісін мүмкіндігінше таңдап алуға тырысамын. Сабақта ақпараттық технологияны тиімді пайдалану білім сапасының артуына әкеледі, оқушының логикалық ойлау қабілеттерін дамытып, интернет желісінен сабаққа қажетті деректерді өз бетімен іздеуіне және компьютерлік сауаттылықтарына жол ашады. Күнделікті сабақты түрлі әдіспен түсіндіру оқушылардың назарын аударады, жалпы физикаға қызығушылығын арттырады. Оқушылар сабаққа дайындалуға белсенді түрде кіріседі, бұл олардың оқу – зерттеу жұмыстарын да шығармашылықпен жұмыс жасауға дағдыларын дамытады, тек физика пәнін оқытуда ғана емес, информатика және мультимедиялық білім алу да жоғары жетістіктерге жетуге мүмкіндік береді.

Мұғалім өзі сабақ беретін пәнді ғана емес, оқыту технологияларын қолдану арқылы осы пәнді жетілдіру тәсілдерін де білуі керек. Яғни, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар арқылы біз оқушылардың бойында әр түрлі түсініктердің қалыптасуына ықпал ете аламыз. Жақсы ұстаз-бұл қай кезде де ең алдымен кәсіби деңгейі жоғары, интеллектуальдық, шығармашылық әлеуеті мол тұлға. Ол оқытудың жаңа технологияларын өмірге ендіруге дайын, оқу-тәрбие ісіне шынайы жанашырлық танытатын қоғамның ең озық бөлігінің бірі деп есептеймін және солай болуы тиіс [4].

Қазіргі өткізіліп жүрген сабақ жүйесінің негізгі алға қояр мақсаты: білімнің жаңа үлгісін жасап, белгілі бір көлемдегі білім мен білік дағдыларын меңгерту, оқу материалын қаншалықты деңгейде меңгергенін бақылаудың сан түрлі жаңа әдіс-тәсілдерін іздестіру, жаңа технологияларды сабақта тиімді пайдалана білу. Осыған орай, оқушылардың қабілетін дамыту, білімдерін шығармашылықпен толықтырып, практикада қолдана білуге үйрету, икемділігін қалыптастыру, ойын реттеуге, білімді ептілікпен игеруге қабілеті жеткендігіне оқушылардың сенімін арттырып, оқуға ынталандыру бағытында тапсырмалар дайындап оны бере білу мұғалімнің шеберлігінде. Шығармашылық тапсырмаларды орындау оқушылардан шығармашылық іс-әрекеттерді керек етеді. Шығармашылық іс-әрекеттердің анықталған нақты бір операциялар жүйесінің болмауы физиканы оқыту процесінде педагогикалық маңызды қиыншылықтарды туындатады. Осы түсініктерді қалыптастыра отырып, оқушылардың сыни ойлай білуін дамытуға болады.

Әр уақытта бала білімін алға қоюшы ұстаз үлкен көрсеткішке қол жеткізу жолында талмай талаптанып, шаршамай еңбектенеді. Бүгінгі сабақ кешегі сабақтан өзгеше, ал ертеңгі сабақ бүгінгі сабақтан жақсы болуы тиіс. Осылайша физиканың негізгі заңдылықтары мен құбылыстарын өмірмен байланыстыра қызықтыру жолдарын қарастыруға болады. Мұндай тапсырмалар оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, шығармашылық әлеуетін арттырады, оларға физика заңдылықтарын өмірде кеңінен қолданылатынын да ұғындыруға мүмкіндік береді [5].

Оқыту тәрбие берудің мақсаттарын, ұстамдарын меңгерту және өз бетімен оқу білім алуы арқылы белгілі бір нәтижеге жетеді. Ол нәтиже сапалы болса, білім сапасы артады. Сонымен қатар физика пәніне оқушының қызығушылығын арттырып, түрлендіре жүргізсе, жақсы нәтижеге қол жеткізуге болады. Ол мұғалімнің пәнге сүйіспеншілігі мен қажырлы еңбегі арқасында жүзеге асатыны хақ.

Оқушыларды өзгермелі өмірге дайындау арқылы жаңа заманның ағымына сай өз бетінше білім алатын, ойын еркін айтатын, өзіне сенімділігі берік, сыни тұрғыдан ойлау қабілеті дамыған, шығармашыл, ақпараттық – коммуникациялық технологияларды меңгерген оқушы ретінде қол жеткізу әрбір физика пәні мұғалімінің міндеті дегім келеді.

Әдебиеттер

1. Қ. Аққошқарова, Н. Қойшыбаев. Физика Алматы, «Атамұра» 2006 – 172 бет.
2. В.А. Балаш. «Задачи по физике и методы их решения». Москва, «Просвещение», 1974. – 290-300 стр.
3. Қ. Аққошқарова, Н. Қойшыбаев. Физика Алматы, – «Атамұра» 2006 – 172 бет.
4. И.Н. Баженова. «Педагогический поиск». – Москва, «Педагогика» 1990г. – 13-14 сс
5. Әлімов А. Интербелсенді әдістемені ЖОО-да қолдану мәселелері. А. Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, 2013. – 84-б.

УДК: 373.3

Р.О. Калиева

КГУ Гимназия № 6 города Семей, gysaldy.kalieva.76@mail.ru

ПРОФИЛАКТИКА ДЕЗАДАПТАЦИИ ДЕТЕЙ КАК КОМПОНЕНТ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

PREVENTION OF MALADAPTATION OF CHILDREN AS A COMPONENT OF THE PEDAGOGICAL ACTIVITY OF A PRIMARY SCHOOL TEACHER

На сегодняшний день профилактика школьной дезадаптации со стороны учащихся начальных классов была и есть предмет специального исследования. Однако освещение данной проблемы ограничивалось демонстрацией воспитательной деятельности учителя начальных классов, с ликвидацией второгодничества и улучшением поведения учащегося на уроках или трудностями адаптации к школе первоклассников. Анализ практики школьного воспитания учащихся начальных классов показывает, что работа учителя начальных классов по предупреждению дезадаптации строится эмпирически, на основе личного опыта. При этом конфликты часто возникают не только между учителем и тем или иным учеником, но и между школой и семьей плохо подготовленного ученика. Это явление иллюстрирует слабую теоретическую и методологическую проблему профилактики школьной дезадаптации детей, отсутствие взаимодействия учителя, школьного психолога, социального педагога, семьи и т.д., в результате чего это приводит к недооценке педагогами возможности комплексного подхода в профилактике школьной дезадаптации учащихся начальных классов [1].

Недостаточен также учет системного, индивидуального, личностного, деятельностного и др. подходов при соединении процессов воспитания и реализации профилактики дезадаптации учащихся; слабо раскрываются сущность и механизм обеспечения единства развития этого явления.

В работах автора И.В. Дубровиной под профилактикой понимает деятельность по предупреждению социальной проблемы, отклонения или удержанию их на социально терпимом уровне посредством устранения или нейтрализации порождающих их причин. Профилактика направлена на предупреждение возможности физических, психических или социокультурных проблем у отдельных индивидов и «групп риска», сохранение, поддержание и защиту нормального уровня жизни и здоровья людей, содействие им в достижении поставленных целей и раскрытии их внутренних потенциалов [2].

В своих исследованиях Р.В. Овчарова под профилактикой понимает систему предупредительных мер, связанных с устранением внешних причин, фактов и условий, вызывающих те или иные недостатки в развитии детей [3].

Отражая вхождение ребенка в новую социальную ситуацию развития в начале первого класса, они вполне могут быть преодолены при определенных обстоятельствах. При этом в психолого-педагогической литературе достаточно хорошо разработаны педагогические условия профилактики и преодоления дезадаптации учащихся первых классов (Б.Н. Алмазов, А. С. Белкин, Овчарова и др.) [3, 4, 5].

Важным будет являться то, что социальные условия в классе и школе тоже будут новыми для ребёнка, он должен наладить межличностные отношения, выполнять школьные требования по соблюдению правил и распорядка, к которым необходимо приспособиться. Таким образом только успешное приспособление может обеспечить первокласснику достаточный уровень его адаптированности [6].

Поэтому мы можем сказать, что успешность этого приспособления во многом зависит от степени реализации принципа преемственности между образовательными процессами дошкольной образовательной организации и начальной школы.

Практика показывает, что к концу первого класса имеется достаточное количество детей, имеющих трудности устойчивого характера, свидетельствующие о нарушении адаптации, т.е. о школьной дезадаптации. Поэтому нас в первую очередь интересовала проблема преодоления и коррекции дезадаптации учащихся начальных классов, что мы и включаем в понятие профилактики школьной дезадаптации.

Это явление обусловлено несоответствием социального и психофизиологического состояния ребенка требованиям новой социальной ситуации, а именно ситуации школьного образования; при отсутствии организации профилактики школьной дезадаптации учителем это явление может привести, как мы уже отмечали, не только к хроническому отставанию в усвоении школьных знаний, но и к вторичным нарушениям психосоциального развития ребенка, к различным формам отклоняющегося поведения [7].

С понятием дезадаптация, такие авторы, как О.В. Дубровина, Р. Овчарова, М.М. Безруких, связывают отклонения в учебной деятельности – затруднения в учебе, конфликты с одноклассниками и т.д. эти отклонения могут быть у психически здоровых детей с разными нервно психическими расстройствами. Следовательно, дезадаптация это:

- нарушение адаптации;
- совокупность признаков, указывающая на несоответствии социально-психологического и психофизиологического статуса ребенка требованиям школьного образования, овладение которым затруднено по многим причинам в крайнем случае, невозможно [8, 9,10].

Причинами дезадаптации являются:

- Низкий уровень познавательной сферы;
- Неправильное семейное воспитание;
- Дисгармоничные взаимоотношения с учителем;
- Дисгармоничные взаимоотношения с детьми в классе;
- Невнимание к личностным и индивидуальным особенностям учащегося.

В качестве основных критериев школьной дезадаптации учащихся начальных классов нами выделены: отклонения в психосоматическом здоровье; затруднения в учебно-познавательной деятельности, низкая школьная мотивация; нарушения школьных норм поведения; трудности общения со сверстниками и взрослыми.

Общими принципами профилактики, по мнению Р.В. Овчаровой, являются:

- комплексный и системный подход и диагностики, профилактике и коррекции;
- учет возрастных и индивидуально-личностных особенностей ребенка и специфики социально- педагогической ситуации развития ребенка.
- профессиональная компетентность и разделение функций,
- опора на положительное в личности ребенка и ориентация на гармонизацию ее развития.
- единство и взаимодополняемость психологических и педагогических методов
- дифференцированный подход [3].

В процессе школьной адаптации учащихся начальных классов решающую роль и ответственность несет учитель, которому необходимо создавать нормальные психологические и педагогические условия для осуществления учебно-познавательной деятельности, для проявления

учениками самостоятельности и творчества в процессе воспитания и обучения. Все это реализуется на основе адаптивной технологии [11].

Для эффективной и целенаправленной работы учителя по профилактике школьной дезадаптации учащихся необходимо:

1. Чтобы учитель мог владеть диагностической, организаторской, прогностической, методической, профилактической, социально-терапевтической, охранно-защитной, коррекционно-педагогической и другими умениями.

2. Для координации и обобщения опыта профилактической работы по преодолению у учащихся отклонений в поведении необходимо создание в школе Центры коррекционно-профилактической работы, которые будут осуществлять общее руководство профилактикой школьной дезадаптации учащихся, и разрабатывать рекомендации по осуществлению этого процесса.

3. В целях осуществления педагогической эффективности учебно-воспитательной деятельности с дезадаптированными детьми в средних общеобразовательных школах необходимо создать психолого-педагогический консилиум, предназначенный повышать эффективность учебно-воспитательного процесса, предоставлять учителям диагностические данные об индивидуальных особенностях и возможностях каждого учащегося, причинах отклонений в их поведении и учении, а также помогать учителям в выработке оптимальных мер воздействия на учащегося.

При анализе научных литературных источников выявлено, что Й. Лангмейер и З. Матейчик считают чрезвычайно важной задачей разработать меры профилактики или предупреждения психической депривации у детей. Предупредительная программа, по их мнению, должна отвечать таким требованиям:

– необходимо обеспечить, чтобы к детям поступали стимулы из внешней жизненной среды в надлежащем количестве, в определенной сгруппированной и временной последовательности.

Стимулы должны соответствовать степени развития ребенка, т.к. поздняя, как и преждевременная, стимульная малоэффективна, а иногда и вредна:

– поступающие стимулы должны иметь для ребенка значение, чтобы он мог включить их в систему своих переживаний и познаний. Они должны иметь подкрепляющее значение прежде всего в области желательного поведения;

– необходимо создать условия для развития положительных стойких взаимоотношений между ребенком и его воспитателями, средой его дома и, наконец, более широкой предметной и общественной обстановкой;

– необходимо облегчить ребенку включение в общество для того, чтобы он мог усвоить адекватные социальные роли;

– со слабоуспевающими детьми, кто плохо ведет себя в школе, следует вести уже коррекционную работу, а вот благополучные с точки зрения педагогики дети часто требуют к себе психопрофилактического внимания [12].

Одним из первых трудов в изучении школьной дезадаптации является работа В.Е. Кагана «Психогенные формы школьной дезадаптации» [7]. Он выделяет две группы причин школьной дезадаптации: внутренние к ним относятся (психофизиологические особенности детей, отклонения в их развитии) и внешние, относящиеся к личности учителя и тактике педагогических воздействий.

По внешним признакам ребенка можно определить признаки дезадаптации:

- Усталый, утомленный внешний вид ребенка.
- Нежелание ребенка делиться своими впечатлениями о проведенном дне.
- Стремление отвлечь взрослого от школьных событий, переключить внимание на другие

темы.

- Нежелание выполнять домашние задания.
- Негативные характеристики в адрес школы, учителей, одноклассников.
- Жалобы на события, связанные со школой.
- Постоянные жалобы на плохое самочувствие.
- Причины школьной дезадаптации.

Недостаточный уровень подготовки ребенка к школьным условиям; дефицит знаний и недостаточное развитие психомоторных навыков, вследствие чего ребенок медленнее, чем остальные справляется с заданиями.

Внутренние причины школьной дезадаптации у первоклассников связаны с несформированностью ребенка готовности к школьному обучению, под которой понимается необходимый и достаточный уровень психического развития ребенка для освоения школьной учебной программы в условиях обучения в группе сверстников [13].

Поступление в школу и первые месяцы обучения требуют от младшего школьника изменений его образа жизни и деятельности. Данный период одинаково труден для детей, и для шестилеток, и для семилеток. Среди первоклассников есть дети, которые в силу индивидуальных психофизиологических особенностей трудно привыкнуть, адаптироваться к новым для них условиям, лишь немногие справляются или не справляются совсем с режимом работы и учебной программой. Школьное обучение складывается из совокупности умственных, эмоциональных и физических нагрузок, предъявляет новые усложнённые требования не только к психофизиологической конституции ребёнка или его интеллектуальным возможностям, но и к его личности и, прежде всего, к её социально – психологическому уровню.

Всё многообразие трудностей в школе можно разделить на 2 этапа:

Специфические, в их основе лежат те или иные нарушения в развитии моторики, зрительно-моторной координации, зрительно-пространственного восприятия, речевого развития;

Неспецифические, они вызваны общей ослабленностью организма, неустойчивой работоспособностью, индивидуальным темпом деятельности.

Исходя из этого в результате социально-психологической дезадаптации мы можем ожидать у ребёнка проявление всего комплекса неспецифических трудностей, связанных с нарушениями деятельности. На уроке ученик не организован, часто отвлекается, пассивен, отмечается замедленный темп деятельности, часто встречаются ошибки.

Недостаточный контроль поведения.

У детей в возрасте до 10 лет с их потребностью в движениях, наибольшие трудности вызывают ситуации, в которых требуется контролировать свою двигательную активность. При блокировании этой потребности нормами школьного поведения у ребёнка нарастает мышечное напряжение, ухудшается внимание, падает работоспособность, быстро наступает утомление. Наступающая след за этим разрядка, являющаяся защитной физиологической реакцией организма ребёнка на чрезмерное перенапряжение, выражается в неконтролируемом двигательном беспокойстве, расторможенности, квалифицируемым учителем как дисциплинарные проступки.

Таким образом педагогическая работа включает в себя действия учителей в школе по организации индивидуальных подходов к обучающимся, личностно-ориентированных способах и формах общения учителя и учащихся; уважение личности и принятие индивидуальности каждого дезадаптированного ребенка; рациональная и оптимальная организация целостного педагогического процесса, созданная на преемственности содержания, форм, методов и требований к ребёнку; взаимодействие с учителями начальных классов, школьным психологом, логопедом, социальным педагогом, родителями, профилактику дезадаптации учащихся, их взаимная ответственность за его результаты, выраженные в развитии личности ребенка. Следует отметить, что в коррекционной работе педагогов и психологов особое внимание уделяется индивидуальной помощи учащимся, проведению дополнительных занятий по учебным предметам, включению в общественную деятельность, привлечению к внеурочной деятельности.

Литература

1. Кузьмина Е.С. Психолого-педагогическая характеристика школьной дезадаптации // Молодой ученый. – 2019. – № 18(256). – С. 8-12.
2. Дубровина, И.В. Практическая психология образования: учеб. пособие. – 4-е изд./ И.В. Дубровина. – СПб.: Питер, 2004. – 416 с
3. Овчарова Р.В. Практическая психология в начальной школе. М.: ТЦ Сфера, 2001. – 240 с.
4. Алмазов Б.Н. Психологическая средовая дезадаптация несовершеннолетних. Свердловск: УрГУ, 1986. – 150 с.
5. Белкин А.С. Основы возрастной педагогики: Учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений. М.: Издат. центр «Академия», 2000. – 192 с.
6. Баданина Л.П. Адаптация первоклассника: комплексный подход // Начальная школа Плюс До и После. – 2017. – № 12. – С. 59-62.
7. Березин Ф.Б. Психическая и психофизиологическая дезадаптация человека. Л.: Наука, 1988.
8. Безруких М.М., Ефимова С.П. Знаете ли вы своего ученика? – М., 1991
9. Дубровина И.В. Школьная психологическая служба. – М., 1991
10. Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога. – М., 1991
11. Мухина В.С. Возрастная психология. – М., 2000
12. Школьный психолог в семье ученика. /Под ред. Овчаровой Р.В. – Архангельск, 2000.
13. Каган В.Е. Психогенные формы школьной дезадаптации//Вопросы психологии. 1984. – № 4.

Ш.Ж. Базарханова

Ахмет Байтұрсынұлы атындағы «№ 47 жалпы орта білім беретін мектеп», КММ, Семей қ.,
meiramgul3.11@mail.ru

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ҚИМЫЛ-ҚОЗҒАЛЫС ДАҒДЫЛАРЫН ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

RELEVANCE OF FOSTERING MOTOR SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN

Мектеп жасына дейінгі балалардың дене тәрбиесін сапалы дәрежеге көтеру қазіргі Қазақстанның білім беру саласындағы өзекті мәселенің бірі болып табылады. Осы маңызды жұмысты іске асыру барысында тарихи ел арасында қалыптасқан ұлттық халық ойын түрлерін баланың денесін шынықтыру барысында ұтымды пайдалануды зерттеу маңызды сала болып табылады, себебі халық арасында таралған ойындар баланың сүйіп ойнайтын және оның күш-жігерін жерілдіретін әсерімен ерекшеленеді.

Соңғы жылдарда зерттелген көптеген ғылыми еңбектердің негізгі тұжырымдамасы бойынша осы мектеп жасына дейінгі балалардың дене шынықтыруын нақты бір мақсатты бағытпен дамытқанда ғана денсаулығы нығайып, жұмыс жасау қабілеті дамып жеке тұлға болып қалыптасуына тікелей әсері бар екендігі дәлелденуде.

Неміс ғалымы В. Зигердің дәлелдеуінше: «Дене тәрбиесін қоғамдық құбылыс, мәдениет пен тұрмыс салтының құрамдас бөлігі, адамдардың нақты тарихи әлеуметтік топтарының тәрбиесі ретінде айтқанда, біз тәнді жетілдірудің әлеуметтік-мәдени жағдайларының, сонымен қатар белгілі-бір қозғалыстың дамуына дұрыс мән берілуі қажет екендігін көреміз.

Қозғалмалы ойындарды дене шынықтыру сабақтарына кеңінен пайдалануды орыс ғалымы П.Ф. Лесгафт ұсынды. Ол балаларды ауыр гимнастикалық жаттығулардан сақтандыруды, оның орнына табиғи қозғалысты ойынды пайдалануды орынды деп дәлелдеді.

Лесгафт ойынның әлеуметтік-педагогикалық мүмкіншіліктерін бағалай отырып ойын арқылы тәрбиелеуді, балаларды өз бетімен жұмыс істеуге үйретудің жолы және қоғамдық пікірлердің маңызын бағалай білуге бір-бірімен жолдастық қатынас орнатуға, шындыққа баулуға, ойын барысында өздерін реттеп отыруы үшін ойын керек деді.

Біз өзіміздің зерттеуімізді мектеп жасына дейінгі үш, төрт, бес жастағы балалармен жұмыс жүргізуге бағыттадық. Үш топтық балалар арасындағы дене шынықтыруды қалыпты дамытуды ұйымдастыру үшін қозғалмалы ойын түрлерін ұлттық ойындар негізінде бірнеше топқа бөліп алып қарастырдық және ойындарды қолдануда күрделілік дәрежесіне бөлдік.

3-5 жас аралығындағы баланың денесін шынықтыру кезінде басты фактор оның қимыл әрекетінің қаншалықты дұрыс жолға қойылғандығымен байланысты себебі мақсатты орындатқан қимыл-қозғалыс жаттығулары бұлшық еттерге қан жүгіртіп, ағза қорегін арттырады.

Балалар үшін қозғалыс әрекеті үлкен мұқтаждық болып табылады. Қозғалыс бала үшін үлкен бір қуаныш көзі, сондықтанда қимыл күші оның денесін қатайтумен қатар психикалық дамуына үлкен әсерін тигізеді.

Бала қозғалысы туралы Мағжан Жұмабаев былай дейді: «Адам неғұрлым жас болса солғұрлым қозғалуды көп тілейді, дені сау бала бір минут тыныш отыра алмайды. Күні бойы шаршау білмей, ойнайды да жүгіреді».

Адамның денесі мен ақыл-ойының дамуына дене қозғалысы күшті әсер етеді. Баланың қозғалыс белсенділігіне бөгет жасағанда оның дамуы нашарлайды және кешігеді.

«Бала ағзасы үшін ұйымдастырылған қимыл-қозғалыстардың маңызы зор», деп жазады Ж.Д. Демеев бастаған бір топ ғалымдар. Сондықтанда мектеп жасына дейінгі мекемелердегі балалардың мұндай қозғалыстарын дұрыс жоспарлап оны іске асыру балалардың қимыл дағдыларын дұрыс қалыптастыруға, саналы қозғалыстарды көбейтуге, ағзаның бейімделу қабілетіне әсер етеді. Ұйымдастырылған қозғалыстар аз болса балаларда гиподинамия немесе бұлшық ет қозғалыс белсенділігі төмендейді.

Келесі ғалым А.Б. Нурлыбекова өз еңбектерінде дене шынықтыру сабағындағы ойын түрлерін үш үлкен құрылымға бөліп жаттығу, еліктеу және ереже деп атайды. Барлық үш құрылымға ойынның үш түрі тән: жаттығумен дағдыны талап ететін ойын, белгілі бір нәрсеге еліктеу арқылы өткізілетін (аң-құс, мал, зат т.б.), үшіншіге арнайы қатаң ережеге бағынатын ойындар.

Ойындарды белгілі бір классификация арқылы кезең-кезеңге бөліп қарастыратын болсақ, алғашқы негізгі орынды жаттығуларға береміз. Келесі маңызды объект еліктеу, ал соңынан ережені қадағалаймыз деп ұсынады.

Осы белгілерді негізге ала отырып қазақтың ұлттық ойындарын балалар арасында дамыту тиімді болып келеді. Жалпы алғанда дене тәрбиесінің ұлттық пішіндерімен ұштасатын жолдары қоғамдық өмірдің барлық басқа салалары сияқты жаңа өмір салтына сай не сай еместігі жөнінде тексеруден өтеді. Ұлттық ойындардың кейбір түрлері жаңа мазмұнға ие болып әрі қарай дамиды, ал кейбіреулері тіпті жоғалып кетеді.

Қазақ халқы баланы туған күннен бастап денесін қимыл-іс әрекетке тартып өсуіне мән берген. Баланың өсуіне қарай ұлттық дәстүрді енгізу мақсатында мынадай жағдайды ескеру керек. Әр бала жеке тұлға екендігі, оның қабілеті де әр-түрлі болып келетіндігі. Сондықтан қимыл-қозғалысқа үйрету барысында жасаған дене шынықтыру әрекетіне қарай белсенді қимылдайтын бала және жай қозғалатын балаларды ескеріп сабақ өткізу тиімді.

Денсаулықты қалыптастырып орнықтыратын және шыңдайтын дене жаттығуларын екі үлкен топқа бөліп қарастыруды Н. Мырзақанұлы ұсынады ол жаттығуларды біртектес және әртектес деп топтастырады. Бір тектес дене қозғалыстары түрлері үздіксіз бір текті және тұйықталған әрекеттерді қайталайтын қимылдар жүйесінен тұрады бұған: жүру, жүгіру, велосипед тебу, суға жүзу т.б. жатады. Әр текті дене жаттығулары айырмашылығы олар қимыл-әрекеттерін орындау үстінде жаттығу түрлері үнемі өзгеріп отырады оларға: гимнастикалық жаттығулар, күрес түрлері, спорттық ойындарын жатқызады.

Мектеп жасына дейінгі балаларға арналған дене шынықтыру сабағын ұйымдастыру ерекшеліктеріне қарай сабаққа дайындау кіріспе бөліміне оның мақсаты балаларды ұйымдастыру олардың назарын жинақтау, эмоциялық қалыпқа келтіру, баланы күрделі жаттығулар жасауға әзірлеу болып табылады.

Жаттығу барысында балалардың дене бітіміне, денесін, басын ұстауы мен қол, аяқтарының қимыл координациясына, аяқ алысына, жүгіру жеңілдігіне мән берілуі керек.

Мектеп жасына дейінгі балалардың негізгі дене қимылдарына жүру, жүгіру, секіру, лақтыру, еңбектеу, өрмелеу, асып түсу, шығу, тепе-теңдікті сақтау түрлерін дұрыс қалыптастыру негізгі мақсат болып табылады. Бұл дағдыларды қалыптастыру кезінде балалардан ынталы болуды, дұрыс орындауға талпынуды, оларға нақты нұсқаулар беруді, орындауларына көмек көрсетуді талап етеді.

Дене шынықтыруды қимыл-қозғалыс ойындары арқылы жүзеге асыру балалардың дене мүшелері мен көңіл-күйлеріне қатты әсерін тигізеді. Қимыл-әрекетке толық жағдай жасаудың, барлық бала ойыннан қуаныш табуға мүмкіндік жасаудың маңызы зор.

Мектеп жасына дейінгі балаға дене мүсінінің дұрыс қалыптасуын яғни денесін түзу, тіке ұстауды, бала отырғанда, тұрғанда, жүргенде денесін тік ұстауды әдетке енгізу қажет.

Дене шынықтыру жаттығуларының өзіндік мазмұны мен белгілі бір құрылысы болады. Мазмұнға дене шынықтыру жаттығуы барысындағы механикалық, биологиялық, психологиялық үрдістер кіреді. Осылардың әсерімен қимыл-қозғалысқа әрекеттену жүгіру, адымдау, секірудің т.б. қорытындысы ағзадағы және денедегі өзгерістерге әкеледі.

Дене шынықтырудың сыртқы құрылымы көзге көрінетін бейнесі, ол қозғалыс сәтіндегі кеңістік, уақыт және күш қатынастарын көрсетеді.

Балаға үйретілген әр жаттығуда қимыл міндетін яғни қозғалыс жасауды саналы түрде мақсат етіп қойылады. Мысалы, қазақтың ұлттық ойыны «Ортекені» ойнаудың негізгі идеясы қашықтықты секіріп бағындыру. Ойынды күрделендіру мақсатында сәл ойық шұңқырдан қарғу арқылы ойнау тәртібін ұсынамыз. Ойын барысында секіру бір немесе бірнеше әдіспен орындалады, бір орыннан шұңқырдың келесі бетіне ортекеше екі аяқпен ырғалып секіру, немесе бір аяқпен созыла адымдау.

Қазақстан Республикасындағы балабақшаларға арналған «Балбөбек» бағдарламасында тәрбиеші, ұстаздарға арналып дидактикалық және әдістемелік тұрғыдан көптеген материалдар қамтылған. Мысалы әр топтағы балалардың ерекшеліктеріне байланысты көңіл бөлуге қажетті 1 жастағы балалар өзімен-өзі ойнау барысында қоршаған заттардың түсін ажыратып, күнделікті бір немесе бірнеше нақты ойыншықты (көбіне ашық түсті қызыл, көк, жасыл) танып оны байқап, өзіне белгісіз заттың бәрін ұстап аузына апарып, не екенін білуге құмартады, бұл баланың сезім ағзалары жұмысын күшейтіп, көрген затын білуге ұмтылысы артатындығы туралы. 2-3 жастағылар топырақ, құммен көп ойнауға құмар болып келеді, 3-4 жас аралығындағы балалар бір нәрсені бүлдіріп, бұзып, ішінде не бар екен дегендей қарауға құмартып ойнайды, 5-6 жастағылар көбіне еліктеу ойындарын көргенін қайталауға тырысу, сөйлеуге құштар болып келеді деп көрсетеді.

Үш жастағы баланың дене салмағы бұрынғысынан 2 кг артып, бойының ұзындығы 7-8 см өседі. Үш жасар баланың бойы 95-96 см, ал орташа салмағы 14-15 кг болады. Ол күндіз бір мезгіл ұйықтап, қалған уақыттарын үнемі қозғалыс үстінде өткізуді қалайды. Айналасындағы бар құбылыстарды ойын арқылы тануға тырысады. Сол арқылы танымы мен тілі жетіліп, ойлау қабілеті мен түйсінуі айқындала береді. Үш жастағы балалардың аяқ алыстары қажетінше ширай қоймағанымен, олардың қол қимылы мен саусақ ептілігі әжептәуір жетіле түседі. Ол саусақтарының әрекеттерін еркін басқара алады деп кеңес береді.

Үш жастағы балалардың отыру, тұру және жүру дағдыларының жақсы жетіле бастауына байланысты жүйке жүйесінің морфологиялық және функциональдық дамуы қарқыны арта түседі, балада шартты рефлексстің орындалу уақыты ұзарады. Қозудың иррадияциясы байқалады, қолдың қимылы аяқтың қимылымен қатар жүретіндігін көрсетеді.

Ұлттық ойындар мен спорттық жаттығу түрлерін таңдағанда олардың жас ерекшеліктерін, икемділігін, бұлшық еттерінің әлі жетілмегенін, тез шаршайтындығын ұмытпаған дұрыс. Осы жастағы баланың психикасының дамуындағы негізгі және басты қажеттілік қимыл-қозғалыс белсенділігінің артуы болып табылады.

Үш жасарлар арасында жасалатын жаңа қатынас түрі жалғыз өзі ойнаудан бірлесіп топ болып ойнайтын ойын әрекетінің қарапайым түріне біртіндеп ауыстырған тиімді. Үшке толған балада жеке басына маңызды балалық дербестік пайда бола бастайды.

Бала үштен асқан кезде үйдегі немесе балабақшадағы тәрбие әсерінен сан-салалы танымдарды игеруге, күрделі құбылыстарды ұғынуға талпынып үлкендерге сұрақтарды көп қоя бастайды.

Бұл кезде мидың жарты шарларының қабы баланың бүкіл мінез-құлықтары мен іс-әрекеттерін басқара отырып, нерв талшықтары мен жұлын-жүйкелерінің жұмыс істеу қабілетін күшейте береді. Әрдайым қозғалыс үстінде жетіле дамыған балалардың денесі мен салмағы да бір қалыпты өсіп отырады.

Ғалымдар Г.Г. Грохольский мен С.В. Молчанов өз зертеулерінде төрт жастағы баланың орташа көрсеткіштері төмендегідей болып келеді: салмағы 16-17 кг, бойы 100-102 см, ол жыл бойына мөлшермен 1,3 кг салмақ қосып, бойы 5-7 см өседі, көкірек аумағы мөлшермен 53 см болады.

Осы жастағы балалар шамамен күніне екі шақырымға жуық жер жүреді. Балалар 4 жасынан бастап еркін қозғалып, қимылдарды еркін жасай алатын жағдайға жетеді. Осыдан кейін олардың жүріс-тұрыстарындағы дәлдік қабілеттер дами береді. Төрт жасар балалардың салыстырмалы ойлай алатын қабілеттері ерекшелене түседі, бала не істесе де оны саналы түрде жасауға тырысатындығы туралы деректер келтіреді.

Бес жасқа толған балаларға тән сипат ағзаның жедел өсу кезеңі болып табылады. Бір жыл аралығында баланың салмағы 1,5-2 кг артады, бойы 6-7 см өседі. Бес жастағы баланың салмағы мөлшермен 19 кг, бойы – 110 см, көкірек аумағы 54-55 см-ге жетеді. Миы жедел толысып, мидың үлкен жарты шар қабығының қызметі жетіледі, астыңғы ми қыртысы орталығының мінез-құлыққа қатысты ықпалы айтарлықтай болады.

Баланың негізгі қимылдарының жетілуінде сапалы өзгерістер пайда болып, қимыл-қозғалысты дәл орындауы артады. Өз әрекетін жоспарлау, белгілі бір ойынды нақты түрде көрсетіп, іске асыра білуі жетіле түседі. Мұның жай талпынудан, ниет білдіруден өзгешелігі сол, бала өз мақсатын ұғынумен қатар оған жетудің тәсілдерін де түсіне бастайды, балаларда сюжетті ойындарды өздері ойлап тауып, орындаушыларды өзара келісіп бөлісе алады.

Дене шынықтыру арқылы тәрбиелеу барлық тәрбие жүйесінің бөлінбес бір саласы болып табылады. Дене тәрбиесі болмаса баланың жан-жақты дамуы мүмкін емес.

Гигиеналық күтім және өлшемді тамақтану, қозғалысқа керек биологиялық қажеттіліктерді қанағаттандыру, отыру, тұру, жүру, жүгіру, секіру сияқты алғашқы қозғалыс жасау мүмкіндіктерін қалыптастыру тағы да басқа қажеттіліктерді дене тәрбиесінің арқасында жүзеге асыруға болады. Өзінің мәні тұрғысынан қимыл-қозғалыс қызметіне сүйеніп баланың бұл кезде көру, есту сияқты сезімдері ақылынан бұрын жетіліп, дамыған. Бұл кезде баланың еліктеуі, көргенін қайталауға тырысуы басым болады. Сондықтанда бұл кезеңді еліктеу кезеңі дейді. Ойын сәтінде бала көрген нәрсесінің бәріне еліктейді. Ата-анасына еліктеп, солардың істегенін қайталап, қоршаған ортаны, жануарлар мен өсімдіктер әлемін бейнелеуге ұмтылады. Бала не істесе де одан еліктеудің, басқаны қайталаудың ізін көреміз. Еліктеу-бұл кезеңнің өзіне тән ажырамас сипаты. Осы кезеңдегі бала сезімтал, әсерленгіш, ашуланшақ сәл нәрсеге ренжіп, өз эмоциясын тез көрсетеді.

Дене жаттығулары – дене тәрбиесінің негізі болып табылады. Дене жаттығулары баланың жас ерекшелігіне сай өзгеріп күрделене түседі. Жас шамасына қарай күрделене түскен жаттығулар өз құрамына күнделікті тұрмыстан, адам еңбектерінен, әскери қимыл қозғалыстардан сонымен қатар

спорт түрлерінде кездесетін қозғалыс түрлерінен алынатын жаттығуларды енгізеді. Жаттығу кезінде баланың барлық тірек-қимыл мүшелері жұмыс жасап, барлық мүшелерінің іс-қимылдары дамып, жүрек, тыныс алу және жүйке жүйелерінің қызметі арта түседі.

Әдебиеттер

1. Адамбеков К.И., Касымбекова С.И. Социально-педагогические основы физического воспитания учащейся молодежи. – Алматы. Санат. 1998. – 198 с.
2. А.К. Айтбаева. Қазақ халық ойындары-бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеу құралы. Алматы., 1992. – Б.26.
3. Төтенаев Б.Ә. Қазақтың ұлттық ойындары. – Алматы: Қайнар, 1994. – 55 б.
4. Төлєнова Ұ.Т. Балабақшадағы аралас топ балаларын ұлттық ойындар арқылы адамгершілікке тәрбиелеу: педагогика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған автореф.: – Атырау, 2002. – 10 б.
5. Төтенаев Б.Ә. Қазақтың ұлттық ойындары. – Алматы: Қайнар, 1994. – 8 б.

ӘОЖ: 394:37

Қ.З. Камалиева

«№ 36 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ, Семей қ., meiramgul3.11@mail.ru

ХАЛЫҚТЫҢ ДӘСТҮРЛІ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ ТҮРҒЫДАН ҚАРАСТЫРЫЛЫП ЗЕРТТЕЛУІ

Қай халықтың болмасын ұлттық ойындарының белгілі бір мақсаты мен әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан ерекше қасиеттері болады. Сондықтан да халық арасында қалыптасқан ойындар туралы сипаттамалық жинақтар, деректер және құжаттар дұрыс зерттеу мен талдауды қажет етеді.

Халық ұлт ойындарын туғызушы, оны сан-салалы өмір талқысынан өткізуші, өзінің керегіне жаратушы ретінде оны өзінің ұрпағын өмірге әзірлеу ниетінде дүниеге әкелген.

Ұлттық ойындардың ел арасында тарауы, қоғамдағы рөлі, болашақ ұрпақты тәрбиелеудегі қажеттілігі, оның шығу тарихы төңірегіндегі мәселелермен бізге дейін де ғалымдар ізденіс жасаған.

Қазақ халқының өмірі жайында көптеген материалдар жинаған орыс ғалымдарының бірі И.С. Паллас өз зерттеулерінде қазақ халқының тыныс-тіршілігін бақылай келе ұлттық ойындарға сипаттама беріп, қазақ қоғамындағы аңға шығу мен аңшылықты суреттейді .

Неміс ғалымы психолог К. Гросс бала өміріндегі ойынның алатын орнын айқындап, жеке тұлғаның қалыптасу сатысындағы ойынның рөлін ашты.

Ғалым К. Гросстың зерттеу жұмысы жарияланғанға дейін ойын әрекеті адамның аса күрделі іс-әрекетінің бірі екенін және оған сүйеніп өсіп келе жатқан баланың психикасын қадағалау, оның баланың жетілуі үшін қажетті компоненттердің қатарына жататынын дәлелдеу оған дейін ғылым ретінде зерттелмеді.

К. Гросс ойын бала-өмірінде тұқым қуалаушылықтың негізінде пайда болатын, жас төл секілді, өздерінің енесі арқылы берілетін инстинктіні жаттығу арқылы өз бойына орнықтыра отырып, өмір сүруге әзірлену деп түсіндіреді .

А.И. Левшин ойын-тойлардағы ұлттық спорт түрлеріне ат жарыс, теңге алу, қыз қуу, балуан күресіне тоқталып, қазақ балаларының жастайынан ерінбей қимыл-әрекет дағдысын қалыптастыруға ұмтылатынын көрсеткен.

Халқымыздың әдет-ғұрпын, ойын-сауықтарын, ұлттық ойындарын зерттеуде ғалым Е. Букиннің еңбегі ерекше. Е. Букин – дене тәрбиесін пән ретінде қарап, теориялық тұрғыдан зерттеген алғашқы ізденуші. Зерттеуші өзінің «Физическое и умственное воспитание у киргиз» атты еңбегінде алғаш рет «гимнастика» деген терминге ғылыми түсініктеме берген. «Гимнастика-адам ағзасына жан-жақты әсер ететін, оның негізгі функционалдық процестерін күшейтетін, үйлесімді дамуына көмектесетін, арнайы іріктелген жаттығулар жүйесі» деп дәлелдеді .

Қазақтың ұлттық ойындарына мән беріп, оны жинақтап, топтап жарыққа шығарған орыс ғалымы А. Диваев өзінің «Игры киргизских детей» атты еңбегінде автор тарихта алғаш рет қазақтың ұлттық ойындарын үш топқа бөліп қарастырады: бірінші кішкентай балалар ойыны, екінші ересек балалар ойыны, үшінші жігіттер ойыны деп бөлді.

А. Диваев ұлттық ойындарды жинаушы ғана емес, оның бала тәрбиесіндегі әлеуметтік құнын көрсеткен ғалым. Аталған жинақта автор ұлтымыздың ойындарын топтап қана қоймай, әр жас ерекшеліктеріне қарай ажыратып көрсетеді. Мысалы:

- 1) 1 жастан 7 жасқа дейінгі балалар ойыны,
- 2) жеті жастан он бес жас аралығындағы жасөспірімдерге арналған қимыл-қозғалыс ойындары,
- 3) он бестен отызға дейінгі ересектер ойыны.

Бізге қатысты 3 тен 5 жасқа дейінгі балалар ойынын жас баланың объективті түрде материалдық әлемге қатысын суреттейтін ойын түрлерін, мысалы: қой бағу, көк сиыр, соқыр теке, түйе-түйе, жоғалған бөрік секілді ойындармен келтірсе, жасөспірімдер үшін тақия телпек, домалақ ағаш тағы да басқа топтасып ойнайтын ойын түрлерін бір жинайды.

Жігіттер ойнайтын ойындарды тағы да үш топқа топтап былай анықтайды, бірінші қазақ халқының әлеуметтік жікшілдік руханиятына қатысты «Хан жақсы ма», «Кім күшті», жеке дара ойыны, екінші қимыл-қозғалысты көрсететін: «Ақсүйек», «Көрші», «Арқантартыс», т.б. ойындары. Үшінші ойын түрлеріне спорттық ойындар: «Көкпар», «Жамбы ату», «Жаяу жарыс», «Қыз қуу», «Бәйге» тағы да басқаларын жатқызған.

А. Диваевтың бұл тұжырымдамасы қазақтың дәстүрлі халық арасында қалыптасқан ұлттық ойындары туралы тұңғыш рет классификациялық бөлініс жасалған еңбек болып табылады.

А. Диваев алғашқы топтағы ойын түріне рулық қауымдық құрылыс кезеңінде өмірге келген жасау әрекеті негізінде іске асыруы баланы тәрбиелеп, шынықтыруда үлкен даналық философиялық мағына жатқандығын көрсетеді.

Ғалым қазақтың балаларды жас ерекшеліктеріне қарай жіктеп, бір жастан жеті жасқа дейінгілерді нәресте, жетіден он беске дейінгілерді бозбала, он бестен отызға дейінгілерді жігіт деп атайтынын келтіріп, адамның жас ерекшеліктеріне қарай ұлттық ойын түрлеріне түсініктер беріп, талдау жасаған. А. Диваев еуропалық фабрикада жасалған ойыншықтардан қазақ балаларының өздері қолынан жасаған қуыршақтар мен саз балшықтан жасайтын ат пен түйе, қой сияқты ойыншықтардың артықшылығын сөз ете келе, олардың баланың қиялдау қабілетін дамытудағы шығармашылық мәнін ашып көрсетеді. Ол өзінің қазақ балаларын қалай жұбатады деген мақаласында қазақтың бауырмалдығын, балажандылығын сипаттай келіп, саусақ санату арқылы олардың ойын өсіруге және ойынның күнделікті тіршілікпен байланысты болуына жете мән беретініне тоқталады.

Ә. Диваев, Г.П. Потанин еңбектеріне сүйене отырып, қазақ ойындарының мазмұны Орал-Алтай халықтарының ойындарымен үндес келетіндігін де сөз етеді.

Қазақтың белгілі ағартушылары А. Құнанбаев халық ойындарының балаларға білім берудегі тәрбиелік мәнін жоғары бағалап, халықтың дәстүрі мен салтын құрметтеп, адамдардың ойы мен іс-әрекетін танып түсінуде жастардың эстетикалық, адамгершілік ой талабының өсуінде атқаратын қызметінің жоғары деңгейін бағалайды.

Ш. Уәлиханов халықтың салт-дәстүрлері мен діні, наным-сенімдерін зерттей отырып, қазақ мәдениетін өзбек, қырғыз, түркмен, қарақалпақтардың өмір сүру әдісімен байланысты қарастырып, олардың бір-біріне тигізетін игі әсерін жан-жақты сөз еткен, ол қай халықтың болмасын жалғыз өзіне ғана тән салт-дәстүрінің болмайтынын, шаруашылық кәсібі мен мәдени тұрмыс-тіршілігі аралас елдердің бір-біріне тигізер әсерінің сөзсіз болатынын дәлелдеген.

Ұлттық ойындар халық тәрбиесінің дәстүрлі табиғатының жалғасы. Ежелден дәстүрлі ойындарда халықтың өмір сүру әдісі, тұрмыс-тіршілік еңбегі, ұлттық дәстүрі, батырлық-батылдық туралы түсінігі, адалдыққа, күштілікке ұмтылуы, шыдамдылық рухын қайраттауға мән берілуі, халықтың данышпандығының дәлелі.

Халықтың ғасырлар бойы қалыптасқан ойындарындағы көзделген мүдделер жеке адамның әлеуметтік белсенділігіне ғана емес, ұлттық психологиясына да әсері бар екендігі белгілі.

Қазақтың «Тоғыз құмалақ» ойынының суреті мен ойнау тәртібін қағаз бетіне алғаш түсірген этнограф Н. Пантусов өз еңбегінде «бұл ойын өте көне және кім ойлап тапқаны белгісіз. Ол қазақтың үш ордасының барлығына тегіс тараған» деп жазды.

XX ғасырдың басында көшпелі халықтар: қазақ, өзбек, қырғыз, түркмен, қалмақ тағы да басқа отар елдер туралы этнографиялық деректер жинақталумен қатар олардың ұлттық мәдениетінің тармағы халық ойындарын жинап зерттеуді Түркістан генерал-губернаторы арнайы чиновниктер мен миссионер ғалымдарға жүктеді.

Түркістан жинағының 520 томында жарық көрген Закаспий облысында түркмен балаларының ойыны жайлы мақала халық арасындағы ойындар түрлері, оның ойналу тәртібі және мақсаты баяндалған.

Аталған ғалымдардың ішінде М. Тәнекеевтің қазақтың ұлттық және дәстүрлі ойындарын зерттеген еңбектері көп. Еңбектерінің көбі Қазақстандағы спорт пен дене тәрбиесі тарихына арналған, ол дене тәрбиесінің халықтық педагогиканың маңызды бір саласы екендігін дәлелдеп негізін қалады.

М. Тәнекеевтің авторлығымен шыққан алғашқы туынды еңбек: «Казакские национальные виды спорта и игры». Бұл зерттеуінде ізденуші қазақтың тоғызқұмалақ ойынының ереже-тәртіптерін таразылап, халық ойынының қажетті жақтарын ашып, сонымен қатар басқа да ұлттық қозғалмалы, спорттық ойын түрлеріне тоқталып анықтама беріп, құнды архив деректеріне сүйене отырып ғылыми жаңаша пікірлер айтады.

Ғалым М. Тәнекеев халықтың арасында танымал ұлттық ойындар мен спорттық ойындарды екі үлкен топқа бөлген. Оның біріншісі: қазақтың халық ойындарымен спорттық ойын түрлері, екіншісі: ат үстінде жүріп ойналатын спорттық ұлттық ойын түрлері. М. Тәнекеев қазақтың ұлттық ойындарын ең көп жинақтап, топтаған, оны нақтылап талдаған алғашқы ғалымдардың қатарындағы ізденуші.

Ғалым бұрыннан белгілі, бірақ оған дейін дұрыс маңызына жеткізе ешкім мән бермеген қазақтың аты шулы ойындары: «тоғыз құмалақ», «түйе жарыс», «қыз қуу», «көкпар», «күміс алу», «жаяу жарыс», «жамбы ату», тағы да басқа ойындарды таразылаған. Бұл жұмыстың құндылығын арттырып тұрған бір мәселе қазақтың ұлттық ойындарындағы қимыл-қозғалыс белсенділігінің халық медицинасымен байланысы жақсы ашылып көрсетілген .

М. Тәнекеевтің ғылыми кандидаттық диссертациясының тақырыбы «Қазақстанның Ресейге қосылу кезеңінен ұлы Қазан төңкерісіне дейінгі аралықтағы қазақтың ұлттық спорт және ойын түрлерінің дамуы».

Ғалымның бұл ғылыми еңбегіндегі зерттеу Қазақстандағы Қазан төңкерісіне дейінгі кезеңде дене тәрбиесі мәдениетінің дамуын талдай отырып, дене мәдениеті мен спорттың ұлттық ойындарды қара халықтың ойнайтын және ақсүйектік ойындар деп көрсетіп, оны формациялық әдістемеге сүйеніп, яғни таптық тұрғыдан қарастырады. Сонымен бірге ғалым зерттеуінде әскери қолданбалы маңызы бар кейбір спорттық ойын түрлерінің өрлеуіне отаршыл Ресей патшалық өкіметінің саяси көзқарасын көрсетеді.

Бұдан басқа қазақ дене мәдениеті институтында ұлттық спорт және халық ойын түрлері бойынша арнайы курс ұйымдастыруға байланысты теориялық ұсыныстар айтылған. М. Тәнекеевтің аталған еңбегі таптық-формациялық идеологиялық көзқарас тұрғысынан сол заманға сай зерттелгеніне қарамастан, бүгінгі күні өз құндылығын жоймаған, ғылыми еңбек болып табылады .

Кеңестік кезеңдегі ұлттық ойындардың маңызы мен қажеттілігін көрегендікпен қарастырған ғалым Б. Төтенаев «Қазақтың ұлттық ойындары» атты еңбегінде дәстүрлі қазақ ойындарын бірнеше топқа бөліп, ойын шарттарын жазып, жастар үшін тәрбиелік мәнін көрсеткен .

Ә. Бүркітбаевтың авторлығымен 1985 жылы жазылған «Спорттық ұлттық ойын түрлері және оның тәрбиелік мәні» жинағында ұлт спорты түрлері мен ұлттық спорт ойындарының балалардың күнделікті тіршілігіндегі алатын орны, тәрбиелік маңызы және ат спорты мен ұлттық ойындар ережесі қарастырылған .

М. Болғамбаевтың «Қазақтың ұлттық спорт түрлері» атты еңбегінде ат спортына қатысты бәйгеден бастап жорға жарыс, аударыспақ, жамбы ату, аламан бәйге, қазақша күрес спорт түрлері туралы кеңінен жаза келіп, ел арасындағы жастарды спорт түрлеріне баулудағы атқаратын пайдалы орнын көрсетеді .

Орыс педагогі дене тәрбиесі теориясының негізін салушы П.Ф. Лесгафт бала ойыны туралы былай деп тұжырымдайды: «Ойын дегеніміз жаттығу, ол өз кезегінде баланы өмірге дайындайтын күрмеудің жалғасы» .

Ғалым Т.И. Дмитренко «Спортивные упражнения и игры для детей дошкольного возраста» атты еңбегінде балабақша балаларына спорттық жаттығуларды жас ерекшелігіне қарай жоспарлы бір жүйелі сипатта өткізу, оны уақыт аралығына сифызып, 1,5 жастағы балаларға арналған спорттық жаттығу элементі 3-6 минуттан басталса, 5-6 жастағылар үшін 30-45 минутқа созылатын бағдарлама жасалып, жаттығу аралығындағы демалыс рационы болған жағдайда дененің шынығу мүмкіндігі жоғары екендігін айтқан.

Бала өміріндегі ұлттық ойынның және спорттық қимыл-қозғалыстың алатын орны, формасы, мазмұны үлкен адамның тұрмыстық күйімен, еңбек түрімен, мазмұнымен салыстырылса онда қоғамдағы қажеттіліктің бір тұсы адамды дағдыға үйрету екендігін байқаймыз.

Жалпы психология мен педагогика ғылымдарының теориялық тұжырымдамасы ойынды баланың дербес белсенділігінің айналадағы дүниемен араласуы, жан-жағын өзін тануының, өзінің көп қырлы мүмкіндіктерін сынап көруінің алғашқы бір көрінісі деп қарайды.

Д.В. Хухлаеваның пікірінше дене шынықтыру жаттығуларын ойынмен ұштастырған сәтте баланың тұрақты іс-әрекетке бейімділігінің қалыптасуы айқын сезіледі, сондықтанда дене шынықтыру күнделікті қажеттілік болумен қатар денсаулықтың, шыдамдылықпен тез қимыл-қарекеттің символы болып табылады.

Мектеп жасына дейінгі баланың денсаулығын дене шынықтыру арқылы дамыту мәселесіне көп көңіл бөлген Кеңес дәуірінің келесі бір ғалымы О.Г. Аракельян. Ол өзінің ғылыми тұжырымдамаларында баланың психикалық даму ерекшеліктеріне дене тәрбиесі мен спорттық жаттығулардың тигізер ықпалының деңгейін зерттеп, баланың дене күшін түрлі ойындар көмегімен жетілдіру жолдарын көрсетеді.

Барлық дене тәрбиесі жаттығулары, ойындар бала денсаулығын нығайтуға арналуы тиіс. Осыған орай ойынның теориясына қатысты жаңаша концепция жасаған ғалым Ж. Пиаже болып табылады.

Еліміздің егемендік алуы Қазақстандағы дене шынықтыру, ұлттық ойындар мәселесіне басқаша сын көзбен қарауды талап етеді себебі ұлттық ойындарды бала тәрбиесінде кеңінен пайдалану жұмыстары әлі дұрыс жолға қойылған жоқ. Осы орайда соңғы жылдары біздің қарастырып отырған ізденіс тақырыбымызға орай бірнеше ғылыми еңбектер жарық көрді.

Б.А. Тойлыбаевтың «Бастауыш мектеп оқушыларына дене тәрбиесін беруде халықтық педагогика элементтерін пайдалану» атты еңбегінде әлеуметтік-экономикалық жағдайдың ерекшелігіне сай бастауыш мектеп тәжірибесін жетілдіріп, баланың жан-жақты дамуын қамтамасыз ету үшін халықтық педагогика элементтерін дұрыс пайдаланудың ғылыми теориялық бағыты айқындалған. Бастауыш мектепте дене тәрбиесінің жүйесін жақсартуға негізделген «Дене саламаттылығы» бағдарламасының психологиялық ерекшеліктері көрсетіліп, оқушыларға дене тәрбиесінің мәнін, мазмұнын анықтауда теориялық түсініктер берілген.

Ж.Д. Демеуовтің басшылығымен шыққан «Мектепке дейінгі балалардың анатомиясы физиологиясы және гигиенасы» еңбегінде балалар ағзасының жасына сай құрылысын, қызмет ерекшеліктерін, өсу және даму барысындағы барлық адамға ортақ түрлі заңдылықтарын қарастырып, бала денсаулығын сақтау үшін қажетті қолайлы жағдайларды ұсынады.

Қазақтың ұлттық ойындарын алғаш рет мектеп жасына дейінгі балабақшаларда тәрбиеленетін балаларға кеңінен пайдалануға ұсынған 1996 шыққан «Балбөбек» бағдарламасы. Дей тұрғанменде қазақ балалар бақшасына арналған бұл бағдарламада мектепке дейінгі балалардың дене тәрбиесі арнайы ескерілмеген. Тек «негізгі қимыл-жаттығулар деген атпен бірнеше ойындар тізімі тіркелген». Бұндай кемшілігіне қарамастан «Балбөбек бағдарламасы» қазақ балалар бақшасы үшін өте керекті өз маңызын жоймаған, тәрбиешілер мен ата-аналар үшін қажетті құжат деп есептейміз.

Осы тарауды қорытындылай келе қазақтың ұлттық ойындарының басқа халықтардың ұлттық ойындары сияқты пайда болу ерекшелігі, тәрбиелік мақсаты халықтың мекен еткен жерінің сол халықтың салт-дәстүрі, шаруашылық жүргізу ерекшелігіне тікелей байланысты екендігін көруге болады. Ойын түрлері адам денесін шықтырып оның рухани қалыптасу негізін құрайтын маңызды құралдың бірі екендігіне көз жеткізуге болады.

Сондықтан қазақ елінің мұрасы, дәстүрлі халық ойындарын іздестіріп зерттеп, балаларға үйрету осы күнгі заман қажеттілігінен туған өзекті тақырыптың бірі. Бүгінгі күн тәртібіндегі мақсат, халық ойындарына қатысты құжаттардың әлеуметтік мағынасын күшейтіп балабақшалардың оқу-тәрбие жүйесінде, отбасында ойындардың қолданыс шеңберін кеңейтіп пайдалы жақтарын көрсету болып табылады.

Әдебиеттер

1. Қазақ балабақшаларында тәрбиелеу және білім беру мазмұнын жаңарту тұжырымдамасы. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. – Астана: 2015.
2. «Балбөбек» бағдарламасы. Ы. Алтынсарин атындағы Қазақ білім академиясы. – Алматы: 2006. – 172 б.
3. Ошанов О.Ж. Көкпар ойынының түпкі мәні туралы // В кн: Қазақтың әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлері: өткендегісі және бүгінгі. – Алматы : Ғылым, 2001. – 347,349-350 б.
4. Төтенаев Б.Ә. Қазақтың ұлттық ойындары. – Алматы: Қайнар, 1994. – 55 б.

ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ ПО ОБНОВЛЕННОЙ ПРОГРАММЕ

FEATURES OF TEACHING THE RUSSIAN LANGUAGE ACCORDING TO THE UPDATED PROGRAM

В 21-м веке безграмотным считается не тот, кто не умеет читать и писать, а тот, кто не умеет учиться.

Элвин Гоффлер

Современные дети и молодые люди 21 века должны быть вовлечены в более эффективные формы активного и конструктивного обучения, обеспечивающего понимание иобретение независимости. То есть появилась значимая тенденция не только учитыватьуровень способностей, развития направленности личности, но и вовлекать её в активныйпроцесс осознания, для каких целей могут быть применены те или иные знания. Ведь«необходимым условием успешности образовательного процесса является формированиесмысловой сферы обучаемых, ясное осознание ими целей и смыслов учебной деятельности».

Таким образом, эффективность преподавателя будет состоять из дидактического замысла, определенных технологических цепочек действий, выстраивающихся структурно, всоответствии с мотивационно-целевыми установками, имеющими формы планируемых,ожидаемых результатов.

Получил возможность

Обрел опыт

Усвоил на отлично

Дополнил знания

Эти основные, четыре направления помогают не только думать, но и действовать,попытками поиска под умелой рукой и через тонкое понимание, и сердце учителя, ребенокобретает чувство уверенности, становится на глазах товарищей знающим, смелымчеловеком. У него в одну секунду пробуждается мысль «Я открыл в себе пустоепространство, которое могу заполнить опытом, приобретенного сегодня и завтра,открывается желание искать, работать и моделировать все возможные умения и навыки».

Ребенок, получивший свободу действий под наблюдением учителя, работает без стеснения ибез оглядки, выполняет уверенно; заполняет таблицы, создаёт сложные графические фигурыи схемы. Будучи неудачником или двоечником, который всегда молчал, чтобы бытьнезаметным для учителя и общества, вдруг в себе пробуждает качества талантливогохудожника, оформителя, умеющим излагать мысль на бумаге, что опорой становится нетолько учитель, а учебник или словарь русского языка. Создавая что-то, удивляется тому, что его мысль течет и продолжает идти потоком информации, это исходит от тех знаний инавыков, которые он приобрел теоретически, не зная сам, как перерабатывает информацию ввиде известных ему форм деятельностью в практике. Из моего опыта наблюдений хочудобавить, плохо оцениваемый ребенок однажды показал качества сноровки и хорошуюнаблюдательность в том случае, когда у отличника рассеялась зоркость и наблюдательность.

Отличник допустил три ошибки, когда двоечник это восполнил последовательностью работы«идеально». Концентрация этого ученика была высокой в промежутке 10 минут, он закончилбуквально, пока отличник пересматривал всё возможное и невозможное в своих сомнениях.

Из анализа наблюдений: У плохо оцениваемого ребенка – высокое внимание к поставленной цели и концентрация в выполнении задачи пробудили уверенность. Незадумывается о том, какую он получит оценку, главное результат к самооценке.

Высоко оцениваемый ребенок проявил не уверенность, оглядывался на учителя, чтоон скажет, оценит ли на отлично, ослабила концентрацию и внимание к задаваемой задаче.

«Ученика нужно научить видеть собственный потенциал». Два фактора, где ярковыражают личности, проявляемых в процессе обучения. Возникает проблема передучителем. «Ведь он отличник должен получить пять, а двоечник свою оценку». Здесьучитель должен проявить твердость и переломить себя: «от обычного явления к необычномупредставлению». Когда ученик от обычного

явления, на необычное представление получает пять. Ребенок словно пробуждается на глазах и с каждым разом пробует себя в процессе обучения снова и снова. Он просто становится лидером. Ведет за собой предшественников знает, как это сделать. Он не боится преград, ищет варианты решений проблем. А успевающий ученик, соревнуясь с ним, готовится заранее к следующему уроку, но уже творческим подходом деятельности. Слаженная деятельность накладывает новые навыки и способности ребенка. Открывает новые горизонты знаний и желание их приобрести, настолько, что для учителя становится неожиданностью в продвижении быстрой излагаемой информации и мысли детей. Накопленный поток информации становится настолько продвинутой, что не успеваешь пересмотреть правильные и неправильные решения, спустя некоторое время, переосмыслив все действия учащихся, убеждаешься, что ответы верны. В этом случае каждый ученик был вовлечен в активную учебную деятельность в зоне его ближайшего развития, каждый ученик чувствовал себя комфортно. И спустя, некоторое время в них начинаешь видеть способных ребят и даже гениев, которые продолжают расти в своем направлении. Здесь, конечно же играет база знаний, что является инструментом в руководстве учителя. Чтобы получить такую базу знаний от ученика, учитель должен вложить все свои как знания и умения, так и практическую работу с детьми. Фактически, в проведении работы необходимо учителю подправлять ошибки учащегося и делать на них акцент, чтобы не допускали в последующей работе. Отточенная и слаженная работа, даёт плоды. Нормы, предоставляемые учителем должны усложняться с каждым разом. Чем сложнее, тем проще становится работать детям, которые легко и просто находят решение поставленной задачи. Устраняется неуспеваемость. Единое желание работать как для сильного ученика, предоставляется возможность так и для слабого ученика повторить задачу в другом виде, проявить умение, воспроизвести свои навыки в период всего обучения.

Экспериментальная работа в четвёртом классе «Ментальной картой» у доски с цветными мелками, даёт высокие эмоции и всплеск радости, проявляет творческий подход к заданной цели.

Для подхода к такой работе нужно исходить от элементарного критического мышления, постепенно пробуждая желание ребят, к сложному процессу работы.

Например: I. **Объединение в группы. Групповая работа** «Собери разрезные картинки». Формативное оценивание «Молодец!», «Отлично!». II. **Индивидуальная работа.** Расшифруй слова, используй таблицу на странице 19, 8 учебника «Русский язык», 4 сынып, АЛМАТЫ КИТАП баспасы, 2017.

Желание получить похвалу, балл или смайлик ускоряет процесс действия учащегося. Ребята знают, что этот процесс будет, и стараются выполнить заданные упражнения по учебнику быстрее обычного, и затем выполнить следующую задаваемую цель учителем, уже на чистом листе бумаги А3, (или на флипчарте). При быстрой работе у каждого учащегося работа по письму производится по разному (кто-то пропускает написание задания и вступает в процесс деятельности расшифровывать слова, допускает ошибки в написании числа или месяца, классной работы). Поэтому необходимо, просить ребят выполнить все элементарные требования для получения полного оценивания до трех баллов и выше. Отсутствие задания или допускаемые 1-2 ошибки, отнимается один балл и т.д. Приближаем к суммативному оцениванию, но при этом оставляем формативным. Первые трое получают три балла, следующие трое два балла и остальные получают по одному баллу. Этот подход более эффективный, чем смайлики, в работе «Расшифруй слова» или, наоборот «Зашифруй слова», работа с «Ментальной картой» по заданной теме. Нужно заметить, что заученные фразы, словосочетания несущие смысловой характер по заданной теме быстрее формируют представление о том или о другом предмете. Давать возможность заглядывать в текст учебника для сопоставления с предыдущей темой, работать с толковым словарем русского языка, для ознакомления со значением слов, знать однокоренные слова из орфографического русского словаря. Таким образом, мы привлекаем и заинтересовываем детей работать с книгами в поисках информации вне интернета. Расширяем кругозор поисковой деятельности учащегося. Что даёт газета – отбор текста, где встречаются конструкции словосочетаний русского языка. Увлекаем к

более сложному восприятию, интересующих детей информацией, вкрапливаем в воспитание личности патриотические чувства к родному краю из программы «Мәңгілік ел», что является одной из целей уроков.

Целью преподавания является организация эффективного учения каждого ученика в процессе передачи информации, контроля и оценки ее усвоения. Эффективность учения предполагает также взаимодействие с учениками и организацию как совместной, так и самостоятельной деятельности.

Процесс профессионального развития учителей должен быть непрерывным, и директор, как лидер, должен содействовать и активно участвовать в профессиональном обучении учителей, всячески оказывать действенную помощь в процессе обучения учащихся современной школы 21 века.

И, в заключение, ученые еще лет 20 тому назад утверждали то, что «любые реформы преобразования в сфере образования могут быть успешными лишь в том случае, если они будут подкрепляться четкой программой реализации [3].

Для педагогов представляется критически важной и парадоксальной проблемой заниматься творческой разработкой индивидуальных траекторий развивающего обучения, Педагогическая деятельность – это большое и трудное искусство, своеобразный «театр одного актера», а каждое занятие – своеобразный мастер-класс» [5]. Поэтому важно при разработке очередного эффективного обучающего мотивационного курса учитывать:

1. Текст, ведущий к цели.
2. Современный инструментарий.

Литература

1. Гасанова Р.Р. Методы эффективного обучения в организации мотивационных оснований учебного процесса // Международный журнал экспериментального образования. – 2017. – № 5. – С. 41-45; URL: <http://www.expeducation.ru/ru/article/view?id=11662>

ӘОЖ: 373.2

А.А. Еламан

«Ер-Таң 1» шағын орталығы ЖШС, Семей қ., 2azhar894@mail.ru

ОЙЫНШЫҚТЫҢ БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПОТЕНЦИАЛЫ

Сәбидің дүниетамының бай дамуына ойыншық әсер етеді. Ойыншықтар арқылы бала өз сезімін білдіріп, қоршаған ортаны зерттейді.

Қазіргі таңда баланың әлемін ойыншықтарсыз елестету қиын. Ойыншық-бала өмірінің алғашқы күндерінен бастап кездесетін маңызды заттардың бірі.

Ойыншықтар-бұл бала үшін қызықты және сонымен бірге әлемді тану құралы ретінде, ойыншық баланың физикалық және ақыл-ой дамуында, адамгершілік және эстетикалық тәрбиеде ерекше рөл атқарады. Олар балаларды қиялдың, ғажайыптар мен сиқырдың таңғажайып әлеміне әкеледі; оған ересектердің өмірін тануға және болашақта сол өмірге ыңғайлануына, ересектерді түсінуге және еліктеуге көмектеседі. Ойыншық балаларда еңбекке деген сүйіспеншілікті қалыптастырады, олардың қол моторикасын арттырады, техникалық шығармашылыққа деген қызығушылықты, байқампаздықты дамытады; көркемдік талғамға тәрбиелейді және т.б.

Соңғы жылдары ойыншықтарға мұғалімдер, суретшілер, дизайнерлер, өндірушілер мен дәрігерлер көп көңіл бөле бастады, өйткені ойыншықтың бала өміріндегі орны өзгерді. Бүгінгі ойыншық-бұл кітап еспетес, бала оның бетін аша отырып бала өмірге бейімделе бастайды. Сондықтан ойыншықтар идеологиялық тұрғыдан тұрақты, педагогикалық тұрғыдан орынды, көркемдік жағынан мінсіз, балалардың физикалық және ақыл-ой қабілеттеріне, жас ерекшелігіне, жынысына, темпераментіне сәйкес келіп, сонымен қатар гигиеналық тұрғыдан қауіпсіз болуы шарт.

ОЙЫНШЫҚТАРДЫҢ ТҮРЛЕРІ

«Сәби үшін жақсы ойыншық ол алуан түрлі қылып өзгертуге келетін ойыншық» (К.Д. Ушинский).

Ойыншықтар көбінесе қолданылатын ойын түрлеріне, мазмұнына қарай бөлінеді, бірақ бұл шар емес, себебі ойыншықтар көп функциялы болып келеді.

1. Сюжеттік ойыншықтар. Нақты прототиптің ерекшеліктерін (бейнесін) бейнелейтін ойыншықтар. Бірақ бұл кескіннің көбею сипатына сәйкес, сюжеттік ойыншықтар нақты (нақты заттардың дәл көшірмелері) және прототиптік (нақты заттарды белгілі бір жолмен еліктеу – Объектінің нақты

функцияларымен байланысты негізгі, негізгі бөлшектерді белгілеу және тіпті асыра көрсету және оның екінші бөлшектерін елемеу арқылы) болып бөлінеді. Мысалы, айналмалы крандары және басқа бөлшектері бар асханалық плитаны нақты ойыншықтарға, ал қыздырғыштары мен крандары боялған плитаны прототиптікке жатқызамыз.

Сюжеттік ойыншықтарға мыналар жатады: кішкентай қуыршақтар «көздері жұмылатын», «сөйлейтін» және «жүре алатын», т.б. әр түрлі жануарлар және пластикалық аюлар, қояндар, иттер, маймылдар. Қуыршақ шаруашылығыдыс-аяқ, плита, кір жуғыш машина, қуыршақ жиһазы.

2. Дидактикалық ойыншықтар. Бұл ойыншықтар психикалық процестерді дамытуға бағытталған, жасына сәйкес дамып келе жатқан тапсырманы қамтиды. Дидактикалық ойындар балның қабылдауын, есте сақтауын, ойлауындамытады.

Дидактикалық ойыншықтарға мыналар жатады: өзекке бекітілген түрлі-түсті сақиналары бар пирамида. Бұл қызықты және пайдалы ойын қолдың бұлшық еттерін нығайтады, бір нәрсеге шоғырландыруға үйретеді.

Матрешка, онымен ойнап, бала кішісін үлкенге салуды үйренеді. Құрылысқа арналған ойыншықтар: геометриялық пішіндерден немесе түрлі-түсті шарлардан тұратын мозаика, әртүрлі жұмбақтар, құрылыс жиынтықтары, екі-төрт бөліктен тұратын суреттер, текшелер, «шілтер», «Лото» заттардың жіктелуін игеруге ғана емес, сонымен қатар бір санаттағы заттар арасындағы байланысты түсінуге, қиын дыбыстардың айтылуын білуге көмектеседі. Сонымен қатар, лото ойнау назар аударуды, зейінді шоғылдандыруды, бағдарлау жылдамдығын дамытады. Заттар мен жануарлардың бейнесі бар «Домино». «Логикалық тізбектер». Назар мен есте сақтауды дамытуға ықпал ететін үстел-үсті ойындары, мысалы, «не болмады», «не өзгерді» сияқты ойындар.

3. Ермек ойыншықтар. Ермек ойыншықтар ойнауға емес, керісінше көңіл көтеруге арналған. Олар көңілді күлкі тудырады, әзіл сезімін дамытады, күтпеген қозғалыспен қуантады. мысалы: би шошқасы, үйрек, крекер, сыққыш. Олардың бейнесі толық, өзгермейтін: құстар тек тістейді, шошқа тек билейді. Олар халықтық ойыншықтан шыққан. Халық шеберлері адамның, жануардың сыртқы келбеті мен мінез-құлқындағы күлкілі жақтарын байқап, оны ойыншықта көрсете білді. Бұл әсіресе Богородск кескіштерінің ойыншықтарында айқын көрінеді. Халық ойыншықтарына енген нәзік әзілді мұғалім балаларға түсіндіріп жеткізе және үйрете білуі керек.

Көңілді сағаттық ойыншықтар да үлкен қызығушылық тудырады (қоян – барабаншы, Маймыл және т.б., олардың әрекет ету принципі әртүрлі, ал бір міндет – балаларды қуанту, қуанышты көңіл-күй қалыптастыру).

4. Музыкалық ойыншықтар. Олардың мақсаты балардың музыкалық есту, есте сақтау ырғақ сияқты қабілеттерін дамыту болып табылады, сондықтан бұл ойыншықтарда таза тонның дыбысы болуы керек. Музыкалық ойыншық сатып алғанда, оның дыбысын тексеру, жалған ойыншық сатып алмау өте маңызды: ол балаға тек зиян тигізуі мүмкін.

Дыбыстық және музыкалық ойыншықтарға мыналар жатады: барабан, ксилофон, металлофон, ысқырық, органчиктер, цитралар, даптар, музыкалық құрылғысы бар ойыншықтар: қобдишалар, кітаптар.

5. Техникалық ойыншықтар. Балаларды техника әлеміне енгізеді; техникалық заттардың сыртқы түрімен, оларға тән әрекеттермен таныстырады. Техникалық ойыншықтарға мыналар жатады: ойыншықты қозғалысқа келтіретін механизм, әрекет (сағат, инерциялық, электрмоторчиктер, басқару пультіндегі электр құрылғылары); техникалық тақырыптағы ойыншықтар балаларды техникамен және өндіріспен таныстыруға, техникалық қызметпен таныстыруға, болашақта маңызды қабілеттерді дамытуға, техникалық қызығушылықтар мен бейімділіктерді қалыптастыруға көмектесетін ойыншықтар (ойыншық телефондар, камералар, бинокльдер, телескоптар, ұшу модельдері, калейдоскоптар, балалар тігін машиналары).

6. Қозғалмалы және спорттық ойындарға арналған ойыншықтар. Көп жағдайда қозғалмалы ойындар төмендегі дене қасиеттерін тәрбиелеуге жағдай жасайды, олар: шапшандық, ептілік, күш, шыдамдылық, икемділік (иілгіштік) және бұдан да маңыздысы, бұл дене қасиеттері комплексте (жинақта) дамытылады. Қозғалмалы ойындардың көпшілігі қатысушылардың шапшандылықты талап етеді. Бұл дыбыстың, көру, тактильді белгілерге шұғыл жауап беру қажеттілігіне құрылған; шұғыл тоқтау, кідіру және қозғалысты жандандыруы бар ойындар, қысқа уақыт ішінде үлкен емес ара-қашықтықты жеңіп шығуға бар ойындар. Қозғалыстардың дамуына ықпал ететін ойыншықтар: доп, секірулер, ілмектер, вожжи, каталка, серсо. Бала доппен ойнай отырып әр түрлі қозғалыстар жасайды оны шайқайды, лақтырады, ұстайды. Қозғалмалы және спорттық ойындарға арналған ойыншықтар ойнау барысында балалар жүру, жүгіру, лақтыру, ептілік, дәлдік, қозғалысты үйлестіру, ұсақ моториканы дамуы күшейеді. Бұл сізге типтік функциялар мен жеке қасиеттерді дамытуға мүмкіндік

береді. Белсенді қозғалыс бұлшықеттерді күшейтіп, мотор аппаратын жетілдіріп қана қоймайды, сонымен қатар баланың нейропсихикалық дамуына ықпал етеді (ерік-жігерді, зейінді тәрбиелейді).

7. Құрылыс және құрылымдық материалдар. Балалардың құрылыстық, техникалық шығармашылықтарын дамытуға арналған. Балаларға бөлшектері әр түрлі қосылатын: қабаттастыру, бекіту, артикуляция (бекіту құрылғыларымен) құрастырмақтар ұсынылады. Осы ойыншықтармен ойын барысында бала құрылыс техникасын байқауға, ажыратуға, салыстыруға, есте сақтауға және көбейтуге үйренеді, іс-әрекеттердің реттілігіне назар аударады. Балалар ғимараттың сызбасы, жұмысты жоспарлауды үйренеді, оны тұтастай ұсынады, құрылысты талдайды, қиялы дамиды.

8. Театрландырылған және сәндік ойыншықтар. Театр қызметін ұйымдастыруға арналған. Зауыттық ойыншықтар мен қуыршақтарды пайдалануға болады, оларға: марионет – қуыршақ, қамыс қуыршақ, көлеңкелік қуыршақ жатады. Үстел театрлары, ертегілерден көріністер ойнауға арналған сюжеттік фигуралар жиынтығы, бибабо, шырша әшекейлері. Бұл ойыншықтарға костюм элементтері, атрибуттар, декорация элементтері, маскалар, бутафориялар және т.б. кіреді. Театрландырылған ойыншықтар күнделікті қолданылатын заттар емес, олар баланың көз алдында мерекелік, эмоционалды көңіл-күйлерінің көтерілумен байланысты болуы керек.

9. Үйде жасалған ойыншықтар. Балалардың өздері жасаған ойыншықтар ең үлкен тәрбиелік құндылыққа ие, ол бейнелеу дағдыларын, қол дағдыларын, шығармашылық қабілеттерін дамытады. Мұндай ойыншықтарға қажеттілік ойындардың барлық түрлерінде туындайды: театрландырылған ойын үшін балалар "суретшілер" фигураларын, декорация элементтерін, маскаларды, рөлдік ойындар үшін-«өнімдер», «дәптерлер» және «кітаптар» және т. б. жасайды. Мектеп жасына дейінгі балалар өздігінен жасалған ойыншықтарды әртүрлі материалдардан жасай алады: форматталмаған (Қағаз, картон, жіптер, мата, жүн, фольга, полистирол), жартылай форматталған (қораптар, штепсельдер, катушкалар, пластикалық бөтелкелер, түймелер), табиғи (конустар, бұтақтар, бұтақтар, сабан, саз).

Ойыншықтарға қойылатын талаптар

Ойыншықтар педагогикалық, эстетикалық, техникалық, эргономикалық, санитарлық-гигиеналық талаптарға, қауіпсіздік талаптарына, сондай-ақ балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкестік талаптарына жауап беруі тиіс.

1. Медициналық және экологиялық. Ойыншықтар химиялық, биологиялық, механикалық, конструкциялық, акустикалық, электрлік, оптикалық, өрт, жарылыс және қауіпсіздіктің басқа да түрлерінің талаптарын қанағаттандыруы тиіс. Ойыншықтың материалы таза, дезинфекцияланбаған және жәндіктер мен кеміргіштерден зардап шекпеген болуы тиіс.

3 жасқа дейінгі балаларға арналған ойыншықтарды дайындау үшін шыны мен түкті материалдарды қолдануға жол берілмейді. Ойыншықтарда тез тұтанатын материалдарды, құрамында қатты немесе өткір бөгде заттар (шегелер, инелер, металл жаңқалар, шыны сынықтары және т.б.) бар толтыру материалдарын, сондай-ақ түйіршіктерінің мөлшері 3 мм және одан кем түйіршіктелген толтыру материалдарын қолдануға жол берілмейді.

Ойыншықтардың қорғаныш және сәндік жабындары сілекейге, терге және дымқылға төзімді болуы керек. 3 жасқа дейінгі балаларға арналған ойыншықтардың массасы 100 г аспайды. Суда ойнауға арналған үрленетін ойыншықтар су өткізбейтін және герметикалық болуы керек, қайтарылмайтын клапандары болуы керек. Жетек механизмдері, бекіткіштердің өткір ұштары балаға қол жетімді болмауы керек.

Ойыншықтардың пішіні дұрыс, беті тегіс, өткір, кесетін жиектері, бұдырлары, тістері жоқ болуы керек. Барлық механизмдер, электрондық-оптикалық және акустикалық аспаптар дұрыс және сенімді жұмыс істеуі тиіс. Құрастырмалы ойыншықтардың конструкциясы қосылыстардың беріктігін, олардың жеңіл және сенімді жұмыс істеуін қамтамасыз етуі тиіс. Су әсеріне ұшырайтын ойыншықтар түсін өзгертпеуі және деформацияланбауы тиіс.

2. Педагогикалық психологиялық және адамгершілік талаптар. Балаларды тәрбиелеу міндеттеріне сәйкес келуден тұрады: патриотизмге тәрбиелеу, мінез-құлықтың моральдық және рухани негіздерін, шыдамдылық, бастама, тәуелсіздік, өзара көмек сияқты мінез-құлық ерекшеліктерін қалыптастыру, балалардың білімге, қоршаған әлемнің объектілері мен құбылыстарына қызығушылығын ояту, танымдық процестерді дамыту, білімді игеруге және шоғырландыруға, эстетикалық және физикалық дамуға ықпал ету, жұмысқа үйрету, адамзат мәдениетінің құндылықтарын түсінуге және бағалауға үйрету.

3. Эргономикалық талаптар ойыншықтардың дизайнының баланың денесінің физиологиялық сипаттамаларына – жасына, баланың денесінің антропометриялық көрсеткіштеріне сәйкестігін сипаттайды, оларды қолданудың ыңғайлылығын, ойын кезінде баланың шаршау дәрежесін анықтайды.

4. Эстетикалық талаптар. Ойыншықтың дизайнына белгілі бір талаптар қойылады. Ойыншық бір қарағанда өзінің тартымды, әсем безендірілуімен баланың қызығушылығын көркемдіктің дәмін сезіне білуін даму керек. Көркемдікті сезіне білу конструкцияның, пішіннің, түстің үйлесімді үйлесімімен қамтамасыз етіледі.

Қорытынды

Ойыншық-бұл мәдени құндылықтар мен ұрпақтардың тәжірибесін жеткізуге қызмет ететін адам өмірінің негізгі әмбебабының бірі. Ойыншық-әлеуметтену құралы, бала мен объективті әлем арасындағы байланыс, сонымен қатар балалардың ойын шындығының бөлігі.

Ойыншық баланың психикалық және физиологиялық дамуын реттеуші болып табылады. Ол көптеген ғасырлардан өтті. Ежел дәуірінен – ақ ойыншықтың бала дамуына үлкен үлесі бар екені белгілі болған.

Әдебиеттер

1. Ылықпанов Н. «Шын шеберлік» // Ақиқат . – № 7 – Б 74-76.
2. Нұржанова Ә. «Педагогикалық шеберлік» // Бастауыш мектеп. – № 2 – Б 48.

ӘОЖ: 37:663

А.К. Сыздыкова, Д.Б. Джусупова

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., aynur_syzdykova@bk.ru

БИОТЕХНОЛОГИЯНЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ПӘН РЕТІНДЕ ОҚИТУДЫҢ ЗАМАНАУИ МӘСЕЛЕЛЕРІ

BIOTECHNOLOGY AS AN INNOVATIVE DISCIPLINE MODERN PROBLEMS OF EDUCATION

Биотехнология – бұл биологиялық агенттердің көмегімен адамға пайдалы өнімдер мен құбылыстарды алу әдістерінің жиынтығы. Қазіргі заманғы биотехнология – бұл генетикалық түрлендірілген биологиялық объектілерді өндіруді қарқынды немесе әртүрлі мақсаттағы өнімдердің жаңа түрлерін алу үшін құру және пайдалану үшін гендік-инженерлік және жасушалық әдістер мен технологиялар туралы ғылым.

Физика ретінде өткен ғасырдың ортасында бүгінгі ғылыми-техникалық прогресті анықтайтын пән. Ғасырлар тоғысында бүкіл әлемде ол тез дамып келеді, оған үлкен қаражат салынууда. Гендік инженерия арқылы алынған дәрілер мен тамақ өнімдері – биотехнологияның бұл жетістіктері біздің өмірімізге енді, ал ертең олардың саны экспоненциалды түрде өсуі мүмкін. Биотехнология-бұл іргелі және қолданбалы ғылымды, сонымен қатар өндірісті біріктіретін жалғыз пән. Оның даму нәтижелері адамдардың өмір сүру сапасын жақсарту үшін өте қажет. Сондықтан биотехнологияға кадрлар даярлау білім беру саласындағы басымдықтардың бірі болуға тиіс [1].

Бүгінгі таңда биотехнология саласындағы мамандарды даярлауға білім беру жүйесінің де, соңғы жылдары ғылыми орталықтардың да көптеген мекемелері тартылған.

Биотехнология – бұл биологиялық агенттердің көмегімен адамға пайдалы өнімдер мен құбылыстарды алудың әдістері мен әдістерінің жиынтығы.

Қазіргі заманғы биотехнология – бұл генетикалық түрлендірілген биологиялық объектілерді өндіруді қарқынды немесе әртүрлі мақсаттағы өнімдердің жаңа түрлерін алу үшін құру және пайдалану үшін гендік-инженерлік және жасушалық әдістер мен технологиялар туралы ғылым. Биотехнологияның құрамына гендік, жасушалық және экологиялық инженерия кіреді.

Биотехнологияны ХХІ ғасыр ілімі немесе инновациялық пән дегенмен, оның тарихы өте тереңде жатыр. Ежелгі дәуірден бастап адам биологиялық организмдерді, атап айтқанда микроорганизмдерді олардың өмір сүруін білмей, өзінің экономикалық қызметінде қолдана бастады. Іс жүзінде қолданылатын алғашқы микробиологиялық процесс ашыту, зат алмасу процесі, онда микробтық ферменттердің әсерінен органикалық субстратта өзгерістер болады. Ашыту процесінің қоздырғыштары-саңырауқұлақтар, бактериялар, ашытқылар. Бұл организмдер оңай өсіріледі, салыстырмалы түрде қарапайым жағдайларда тез көбейеді және органикалық заттардың ыдырауын тудыратын ферменттерді синтездейді. Ежелден ашу кезінде қолдандық, нан пісіруде, пивоваренни және шарап ашытушы. Сонымен, Вавилонды қазу кезінде сыра жасау процесін сипаттайтын 6000 жылдық тақталар табылды, ал сол кезеңде салынған Египет пирамидаларында нан болды. Ежелгі Римде жұмыс істеген тазарту қондырғылары туралы ақпарат бар. 3-4 мыңжылдықтардан бастап

адамдарға пектинді ашыту процестері белгілі, иіру өсімдіктерінің, зығырдың, қарасора және т.б. ежелгі дәуірден бастап адамзат микроорганизмдердің теріс салдарымен (өнімдердің бұзылуы, адамдар мен малдың жұқпалы аурулары) бетпе-бет келді. Мұның салдары алғашқы кезеңдерде осы құбылыстармен күресудің әдістері мен құралдарын жасауға бейсаналық, эмпирикалық әрекеттер болды. Осылайша өнімдерді консервілеу әдістері пайда бола бастады.

XV ғасырдың екінші жартысында қазіргі жаратылыстану ғылымының дамуы басталады. Биологияның қалыптасуы мен дамуына айтарлықтай әсер етеді. Осы кезеңде сипаттамадан аналитикалыққа айналатын химияның жетістіктері болды. Ашыту процестерінің мәнін зерттеуде өзгерістер болды; «ашыту» термині пайда болды, ал ашыту процесі ортада ашытқы немесе ферменттердің болуымен байланысты болды. XVI-XVII ғасырларда алдымен Францияда, содан кейін барлық жерде қамырды босату үшін сыра ашытқысы қолданыла бастады; кейінірек сыра қайнату технологиясының өзгеруімен және жетілдірілуімен алкоголь өндірісінің ашытқысы осы мақсатта қолданыла бастады. Еуропада мыс бактериялық сілтісіздендіру процестерінде өндіріле бастады. XVIII ғасырдың екінші жартысында бір заттың екіншісін ыдырату қабілеті дәлелденді. Бұл ферменттердің белгілі бір химиялық реакцияларды катализдеуге ерекше қабілеттілігін эксперименттік зерттеудің бастауы болды. Осылайша, сипаттамалық микробиологияның дамуы және химиялық қайта құруларды зерттеу Микробиология мен Биохимияның қалыптасуының маңызды алғышарты болды. XIX ғасырда химия ғылымдарының дамуымен органикалық химияның негіздері қаланды. Осы кезеңде көптеген органикалық қышқылдар, глицерин, холестерин, глюкоза, алғашқы аминқышқылдары ашылып, мочеина синтезі жүзеге асырылды. Энзимологияның пайда болуы үшін полисахаридтердің гидролизі процесін зерттеу үлкен маңызға ие болды. Луи Пастердің жұмысы микробиологиялық өндірістердің ғылыми негіздерін құруға үлкен әсер етті, ол Франция үкіметінің өтініші бойынша бірқатар өндірістердегі технологиялық процестердің бұзылу себептерін зерттеді. Қолданбалы микробиология саласында жұмыс істей отырып, Пастер қазіргі заманғы техникалық микробиологияның негізін қалаған бірқатар ірі іргелі ашылулар жасады. Пастер тамақтың бүлінуінің, ашытудың және шіріктің микроорганизмдер тудыратындығын дәлелдеді және осы организмдердің қоршаған ортаға енуінің экзогендік теориясын жасады. Пастердің жұмысы шарап жасаудың, сыра қайнатудың, алкоголь мен сірке суын өндірудің, жұқпалы аурулармен күресудің ғылыми негіздерін қалады. Гекслидің замандасы Пастердің жұмысын бағалай отырып, бұл туралы айтты «... ол өзінің ашылуларымен Францияға, Германияға төленген төлемдердің көп бөлігін төледі». Бұл кезеңнің басты жетістігі таза дақылдар алу әдісін жасау, сонымен қатар микроорганизмдерді оқшаулау және өсіру ортасын жақсарту болды [2].

XIX ғасырдың 70-80 жылдары өсімдік жасушалары мен жануарлар тіндерін өсіру негіздері қаланды. Жасушаны қарапайым организм деп атаған Шванн мен Вирховтың жұмыстарынан кейін тірі жасушаларды зерттеуге қызығушылық пайда болды және белгілі бір жағдайлар мен ортада жасушалар мен тіндердің бөліктерін өміршең сақтау бойынша тәжірибелер басталды. 1865 жылы Мендель табиғат сынаушыларының Қоғамына тұқым қуалайтын белгілердің берілу заңдылықтары туралы өзінің бақылауларын баяндады.

XX ғасырдың басында «мутация», «ген» терминдері енгізілді, Саттон-Боверидің хромосомалар тұқым қуалайтын белгілердің материалдық тасымалдаушысы деген гипотезасы пайда болды. Орыс цитологы Навашин хромосома құрылымының ерекшеліктерін ашып, тұқым қуалаушылықтың хромосомалық теориясының негізін қалады [3]. Осылайша, осы кезеңде ғылыми білімді енгізу көптеген өндірістік процестердің ғылыми негізделген биотехнологияларын әзірлеуге кірісуге мүмкіндік берді.

«Инновация» бағыты бойынша оқытылатын инновациялық пәндердің бірі биотехнология болып табылады.

Биотехнологияны инновациялық пән ретінде оқытудың негізгі мақсаты биосинтез, биологиялық трансформация әдістерін және дәрілік препараттар, дәрілік заттар субстанцияларын, сондай-ақ профилактикалық және диагностикалық құралдарды биологиялық және химиялық трансформациялау әдістерін әзірлеу бойынша жүйелі білімді, іскерлікті және дағдыларды қалыптастыру, провизорларда сақтау мен тасымалдауды, ақпаратты пайдалануды және биотехнологиялық препараттар туралы ақпаратты тұтынушыларға беруді қоса алғанда, айналым бойынша жүйелі білім қалыптастыру болып табылады.

Жоғарыда аталған мақсат жету барысында келесідей міндеттер қойылу керек:

✓ продуценттердің молекулалық биологиясының және генетикасының негіздерін білу, генетикалық инженерия және Инженерлік энзимология әдістерімен өндірісті жетілдіру, биотехнологиялық әдістермен алынатын препараттардың сапасы мен түпнұсқалығын бақылау

әдістерінің іргелі негіздерін білу негізінде провизор қызметінің студенттерін оқыту;

✓ студенттердің биотехнологиялық дәрілік препараттарды дайындау, шикізат, қоректік орта, жартылай өнімдер мен мақсатты өнімдердің сапасын бағалау бойынша практикалық біліктері мен дағдыларын қалыптастыру;

✓ студенттердің биотехнологиялық өндірістің GMP ережелеріне сәйкестігін, өндірісте қолданылатын биообъектілер – продуценттер мен мақсатты өнімдерге қатысты экологиялық қауіпсіздік талаптарына сәйкестігін дұрыс бағалау қабілетін дамыту. Рекомбинантты ақуыздардың дәрілік заттар ретінде сапасын бағалауда дұрыс бағдар жасау;

✓ студенттерде биологиялық белсенді заттарды анықтаудың иммуноферменттік және радиоиммундық әдістерін қолдану біліктері мен дағдыларын қалыптастыру.

Инновациялық пәндер блогындағы Биотехнология (соңғы уақытта техникалық университеттерде кеңінен таралған) өте жаңа пән болып табылады, сондықтан оқыту процесінде белгілі бір қиындықтар туындайды, бұл оның жаңалығымен де, техникалық ЖОО студенттерінің биологиялық бағыттағы базалық білім саласындағы жеткіліксіз дайындығымен де байланысты. Биотехнологияны оқытудағы қиындықтар оқу процесінің нашар материалдық-техникалық қамтамасыз етілуімен де байланысты [4]. Мұнда, кейбір басқа пәндерді оқытуда дәстүрлі оқыту құралдары Оқу процесін тиімді қамтамасыз ете алмайды. Оқыту процесі әрдайым аудио-видео жабдықтармен, визуализация құралдарының толық қамтамасыз етілмейді, сондықтан студенттерге Материалды ұсыну жеткіліксіз. Биотехнология бағдарламасына енгізілген практикалық сабақтарды білім беру процесінің тиісті техникалық жабдықталуынсыз тиімді жүргізу мүмкін емес. Осылайша, техникалық университет студенттерінің оқу іс-әрекетінде заманауи оқыту құралдарының арсеналын кеңейту болашақ маманның білімі мен дағдыларын қалыптастырудағы кейбір кемшіліктерді болдырмауға көмектеседі.

Әдебиеттер

1. Василов Р.. Биотехнология как основа инновационной экономики // Вестник биотехнологии. – 2012. Т. 8. – № 1. – 63- 67 с.
2. Молохова Е.И., Казьянин А.В., Шмалько Т.А. Организация профессиональной подготовки специалистов по биотехнологии в Пермской фармацевтической академии// Вестник биотехнологии. – 2011. Т. 7. – № 3. 47-50 с.
3. Чечина, О.Н., Зимичев, А.В. Общие основы биотехнологии: лабораторный практикум. Самара, Самар. гос. техн. ун-т, 2012. – 93 с.
4. Сазыкин Ю.О. Биотехнология: учеб. пособие для вузов / Ю.О. Сазыкин, Орехов С.Н.; С.Н. Орехов, И.И. Чакаева. – 3-е изд., стер. – М.: Академия, 2008. – 253 с. (Библиотека УлГПУ)
5. Сыздыкова А.К., Джусупова Д.Б. Білімалушылардың биотехнологиялық білімін қалыптастыруда ақпараттық технологияларды пайдаланудың рөлі// «Жансүгіров тағылымы» атты Республикалық ғылыми-тәжірибелік конференция. Талдықорған қ., 2020 ж. – 25-29 б.

УДК: 811.161.1

Ж.А. Адылханова

КГУ «Средняя общеобразовательная школа № 4» отдела образования по городу Курчатову
управления образования ВКО, adylhanova70@mail.ru

ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

INNOVATIVE METHODS AND TECHNIQUES IN RUSSIAN LANGUAGE AND LITERATURE LESSONS

Что такое современный урок? Важнее содержание или форма проведения урока? Может ли быть технология в образовании? Что придает современность уроку? Чем сегодняшний урок отличается от урока вчерашнего?

Можно задать ещё много вопросов. Как же быть и что делать?

Последние два десятилетия очень многое изменилось в образовании. Я думаю, что нет такого учителя, который бы не задумывался над вопросами: «Как сделать урок интересным, ярким? Как увлечь учеников своим предметом? Как создать на уроке ситуацию успеха для каждого ученика?». Каждый современный учитель мечтает, чтобы на его уроке ребята работали добровольно, с интересом, творчески.

Ведь именно интерес является основным стимулом деятельности ребенка, его обучения, развития.

Сегодня основная цель обучения – это не только накопление учеником определённой суммы знаний, умений, навыков, но и подготовка школьника как самостоятельного субъекта образовательной деятельности. В основе современного образования лежит активность и учителя, и, что не менее важно, ученика. Именно этой цели – воспитанию творческой, активной личности, умеющей учиться, совершенствоваться самостоятельно, и подчиняются основные задачи современного образования.

Инновационный подход к обучению позволяет так организовать учебный процесс, что ребёнку урок и в радость, и приносит пользу, не превращаясь просто в забаву или игру. И, может быть, именно на таком уроке, как говорил Цицерон, «зажгутся глаза слушающего о глаза говорящего».

Определение «инновация» как педагогический критерий встречается часто и сводится, как правило, к понятию «новшество», «новизна». Между тем, инновация в точном переводе с латинского языка обозначает не «новое», а «в новое». Именно эту смысловую нагрузку вложил в термин «инновационное» в конце прошлого века Дж. Боткин. Он и наметил основные черты «дидактического портрета» этого метода, направленного на развитие способности ученика к самосовершенствованию, самостоятельному поиску решений, к совместной деятельности в новой ситуации.

Актуальность инновационного обучения состоит в следующем:

- соответствие концепции гуманизации образования;
- преодоление формализма, авторитарного стиля в системе преподавания;
- использование личностно-ориентированного обучения;
- поиск условий для раскрытия творческого потенциала ученика;
- соответствие социокультурной потребности современного общества
- самостоятельной творческой деятельности.

В основе инновационного обучения лежат следующие технологии:

- развивающее обучение;
- проблемное обучение;
- развитие критического мышления;
- дифференцированный подход к обучению;
- создание ситуации успеха на уроке.

Основными принципами инновационного обучения являются:

- креативность (ориентация на творчество) ;
- усвоение знаний в системе;
- нетрадиционные формы уроков;
- использование наглядности.

Одним из приемов на уроке русского языка и литературы метод «Фишбоун»

Дословно он переводится с английского как «Рыбная кость» или «Скелет рыбы» и направлен на развитие критического мышления учащихся в наглядно-содержательной форме.

Суть данного методического приема – установление причинно-следственных взаимосвязей между объектом анализа и влияющими на него факторами, совершение обоснованного выбора. Дополнительно метод позволяет развивать навыки работы с информацией и умение ставить и решать проблемы. Что такое «Фишбоун»?

Для того, чтобы раскрыть суть данной методики, обратимся к истории её возникновения.

Диаграмма Исикавы

В основе Фишбоуна – схематическая диаграмма в форме рыбьего скелета. В мире данная диаграмма широко известна под именем Ишикавы (Исикавы) – японского профессора, который и изобрел метод структурного анализа причинно-следственных связей. Схема Фишбоун представляет собой графическое изображение, позволяющее наглядно продемонстрировать определенные в процессе анализа причины конкретных событий, явлений, проблем и соответствующие выводы или результаты обсуждения.

Схемы Фишбоун дают возможность:

- организовать работу участников в парах или группах;
- развивать критическое мышление;
- визуализировать взаимосвязи между причинами и следствиями;
- ранжировать факторы по степени их значимости.

С помощью схемы можно найти решение из любой рассматриваемой сложной ситуации, при этом возникают каждый раз новые идеи. Эффективным будет ее применение во время Мозгового штурма.

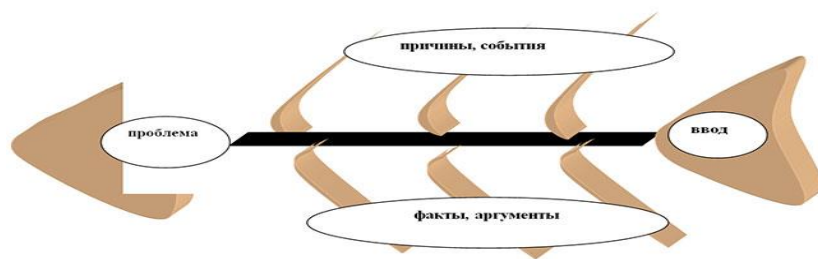

Рисунок 1 – Схема Фишбоун

Схема Фишбоун может быть составлена заранее (рис. 1). С применением технических средств ее можно сделать в цвете. При их отсутствии используется обычный ватман либо ежедневный инструмент учителя – цветной мел.

В зависимости от возрастной категории учащихся, желания и фантазии учителя схема может иметь горизонтальный или вертикальный вид. Суть приема Фишбоун форма схемы не меняет, поэтому особо не имеет значения. Для младшего школьного возраста подойдет более естественная форма рыбы – горизонтальная. По завершению ее заполнения вместе с ребятами можно изобразить фигуру вдоль скелета и загадать желание, чтобы золотая рыбка и в дальнейшем помогала решить любую жизненную проблему.

Но наиболее эффективно «рыбья кость» применяется на занятиях обобщения и систематизации полученных знаний, чтобы помочь учащимся организовать полученную информацию в стройную систему с четкими взаимосвязями между элементами. Что касается места технологии в конспекте урока, то она может выступать как способ организации части урока, либо же в качестве стратегии всего занятия по теме.

Например: Русский язык: голова – Орфограммы-гласные буквы верхние косточки – проверяемые гласные, непроверяемые гласные, чередующиеся гласные нижние косточки – морфема, правило хвост – знать условия выбора буквы. Данный прием удачен для индивидуальной работы, работы в парах и групповой работе. Учащимся задается проблема, которую они вписывают в голову "скелета", затем идет поиск информации, которой они заполняют "кости рыбы", а затем находя решение поставленной проблемы и записывают в "хвост" рыбы.

Формы работы на уроке

- **Индивидуальная работа.** Всем учащимся раздается для анализа одинаковый текст и перед каждым ставится цель – заполнить схему «Рыбий скелет» на протяжении 10 минут. Затем проходит обсуждение результатов, обмен мнениями и заполнение общей схемы на доске.
- **Работа в группах.** Каждая из групп получает свой текст. Чтение текста происходит индивидуально, а его обсуждение – в группах. Общая схема Фишбоун заполняется на основе мнений групп.

Примеры использования технологии Фишбоун в обучении (рис. 2).

После составления фишбоуна можно предложить учащимся обозначить части речи или выделить орфограммы в использованных словах (связь с русским языком), подготовить сообщение о великом летчике А. Мересьеве (связь с историей).

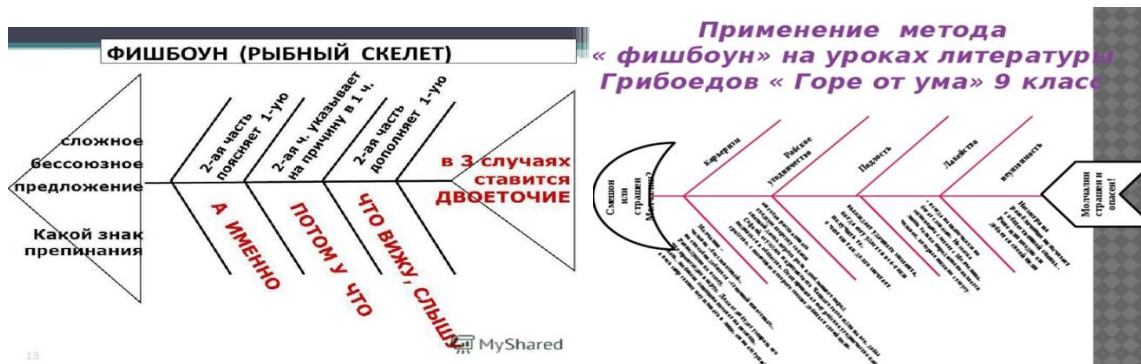

Рисунок 2 – Использование технологии Фишбоун в обучении

Данная методика помогает творчески подойти к составлению схемы и упростить запоминание учащимися материала.

Использование технологии Фишбоун развивает умения учащихся работать в группах, анализировать текст, выделять основные события и искать их причины, обобщать и делать выводы. Основная цель метода – стимулировать творческое и развивать критическое мышление детей, что отвечает главной задаче современной школы.

Реализуя новые образовательные цели, я стремлюсь организовывать целенаправленную работу по обучению учащихся основным приемам мыслительных действий. В результате ученики должны научиться преобразовывать текстовый материал в схему, таблицу или краткую словесную форму. Такой краткой словесной формой может быть даймонд, что переводится как бриллиант. Такое название не случайно, бриллиант – это алмаз, которому посредством обработки придана специальная форма, максимально выявляющая его естественный блеск. Шлифуется все лишнее и получается идеальный силуэт.

Так и при составлении даймонда по теме, ученику необходимо выделить из объёмного текста по любому предмету те прилагательные, глаголы и существительные, которые должны охарактеризовать явление, объект, предмет или событие, как можно точнее. Ребятам необходимо в этом случае применить все приемы логического мышления: анализ, синтез, абстракцию, обобщение, конкретизацию.

Самостоятельно составленный даймонд защищает учеником, превращаясь в текстовую информацию, отражая уровень познаний и личностное отношение к изучаемому понятию каждого ученика.

Я использую даймонд на своих уроках сравнительно недавно. Например, в этом учебном году мы составляли даймонд «Онегин и Ленский» по роману «Евгений Онегин» А.С.Пушкина с девятиклассниками.

Даймонд – это стихотворная форма из семи строк, первая и последняя из которых – понятия с противоположным значением.

- 1) 1 существительное.
- 2) 2 прилагательных или причастия.
- 3) 3 глагола или деепричастия.

4) 4 слова: два из них характеризуют первое существительное, другие два – второе.

Группа «Литераторы»: Остап и Андрий.

1. Остап.
2. Мужественный, стойкий.
3. Сражается, защищает, погибает.
4. Остап – герой, Андрий – отступник.
5. Воюет, влюбляется, предаёт.
6. Красивый, страстный.
7. Андрий.

Группа «Лингвисты»: корень и окончание.

<p>1. Корень 2. Обязательный, главный. 3. Выражает, определяет, смыслообразует. 4. Новые слова, а не формы слова. 5. Служит, меняется, связывает. 6. Формообразующее, нулевое. 7. Окончание.</p>	<p>1. Звуки. 2. Гласные, согласные. 3. Льются, слышатся, звучат. 4. Звуки произносятся, буквы пишутся. 5. Изображаются, строят, печатаются. 6. Прописные, заглавные. 7. Буквы.</p>
---	---

Следует отметить, что, делая выбор в пользу применения новых средств обучения, наилучших результатов можно достичь при системном подходе к выбору традиционных и инновационных технологий, при их разумном сочетании дополнении друг друга и при правильном и грамотном управлении учителем, который должен постоянно совершенствоваться.

Говоря о современном уроке, мы не должны забывать об информационных и коммуникационных технологиях (ИКТ). Использование ИКТ позволяет погрузиться в другой мир, увидеть его своими глазами. Управление обучением с помощью компьютера приводит к повышению эффективности усвоения, активизации мыслительной деятельности учащихся. Информационные технологии значительно расширяют возможности предъявления учебной информации.

Применение в презентациях цвета, графики, звука, всех современных средств видеотехники позволяет воссоздавать реальную обстановку деятельности. Компьютер позволяет существенно

повысить мотивацию учащихся к обучению. ИКТ вовлекают учащихся в учебный процесс, способствуя наиболее широкому раскрытию их способностей, активизации умственной деятельности.

Таким образом, применение информационных технологий позволяет формировать ключевые компетенции учащихся. Помогают решить эти проблемы учебные компьютерные программы по русскому языку и литературе, которых в настоящее время создано достаточно много. Они позволяют повысить интерес учащихся к предмету, успеваемость и качество знаний учащихся, сэкономить время на опрос, дают возможность учащимся самостоятельно заниматься не только на уроках, но и в домашних условиях, помогают и учителю повысить уровень своих знаний.

Говорить о современном уроке можно много. Как не потеряться в целом океане технологий, методик, приемов? Как это совместить в рамках одного урока?

Ответ прост – нужен адаптивный урок.

Адаптивный урок – сочетание элементов различных технологий, создающих комфортную среду урока.

Применяя различные технологии на уроках, мы добиваемся успеха: результаты обучения становятся выше. Мы чувствуем себя более уверенно, так как владеем современными методиками.

Литература

1. Батурлакина Т.Ю. Методическое пособие по созданию современного урока :Для преподавателей гуманитарных дисциплин / Т.Ю. Батурлакина: Армавир. – 2013
2. ДжулиДирксен «Искусство обучать. Как сделать любое обучение нескудным и эффективным» ООО «Манн. Иванов и Фербер», 2013
3. Пометун Е.И. Современный урок. Интерактивные технологии обучения: Научно-методическое пособие / Е.И. Пометун, Л.В. Пироженко; Под ред. Е.И. Пометун. – К.: А.С.К., 2006. – 192 с.
4. Фисюк Т. Н. Метапредметный подход в преподавании русского языка и литературы.

УДК: 811.161.1

Ж.А. Адылханова

КГУ «Средняя общеобразовательная школа № 4» отдела образования по городу Курчатову
управления образования ВКО, adylhanova70@mail.ru

ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ГРАМОТНОСТЬ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЕ В УСЛОВИЯХ ОБНОВЛЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

В течение последних нескольких лет в Казахстане происходит процесс обновления системы образования, которая ориентируется на мировое образовательное пространство. В связи с этим существенно изменяются педагогическая теория и практика учебно-воспитательного процесса. Предъявляются новые требования к работе педагога в рамках компетентностного подхода к образованию, в условиях возросшей индивидуализации образовательного процесса. Во главе ставится развитие функциональной грамотности учащегося. Под функциональной грамотностью принято понимать умение использовать полученные знания для решения жизненных задач и, как следствие, готовность личности к социальной адаптации, связывающей образование с человеческой деятельностью.

В Послании народу Глава государства Н.А. Назарбаев выделил следующее: «Чтобы стать развитым конкурентоспособным государством, мы должны стать высокообразованной нацией. В современном мире простой поголовной грамотности уже явно недостаточно. Наши граждане должны быть готовы к тому, чтобы постоянно овладевать навыками работы на самом передовом оборудовании и самом современном производстве. Необходимо также уделять большое внимание функциональной грамотности наших детей, в целом всего подрастающего поколения. Это важно, чтобы наши дети были адаптированы к современной жизни» [1].

Функциональная грамотность есть способ социальной ориентации личности, интегрирующий связь образования с многоплановой человеческой деятельностью. В рамках этой программы предстоит существенно переработать концептуальные подходы, методологию, соответственно адаптировать стандарты и содержание образования, перейти от «знаниевого» к компетентностному подходу. В этом вопросе важную роль играет профессиональная компетентность учителя.

Профессиональная компетентность учителя в формировании функциональной грамотности учащихся характеризуется как интеграция педагогических знаний, умений, профессионально значимых личностных качеств на достижение социально-педагогических результатов по

формированию информационной, проблемной, коммуникативной и организационной компетенций выпускников школы, формированию компетенции в решении жизненных проблем, необходимых для адаптации и полноценного функционирования в современном обществе [2].

Структура профессиональной компетентности учителя по формированию функциональной грамотности учащихся включает следующие компетенции: предметно-методологическая, психолого-педагогическая, компетенция в области валеологии образовательного процесса, коммуникативная, компетенция в области управления качеством образовательной системы «учитель-ученик». Работа учителя по формированию функциональной грамотности учащихся, должна включать следующие этапы: целеполагания, планирования, прогнозирования, реализации, коррекции, рефлексии.

В современном Казахстане идет становление новой системы образования, ориентированной на мировое образовательное пространство. Этот процесс сопровождается существенными изменениями в педагогической теории и практике учебно-воспитательного процесса. Инновационный подход к подготовке учебных материалов нового поколения, изменение их функций и способов использования в образовательной практике являются одной из составляющих модернизации образования [3].

Сегодня каждого педагога интересуют вопросы:

- В чем разница обновленного содержания образования от ныне действующего?
  - Изменяются ли подходы к организации образовательного процесса в школе?
  - Что означает понятие «образование, ориентированное на результат»?
  - В каком направлении и как должен готовиться учитель к обновленному содержанию образования?
- Обновление содержания образования – это, прежде всего, пересмотр самой модели среднего образования, его структуры, содержания, подходов и методов обучения и воспитания, внедрение принципиально новой системы оценивания достижения учащихся.

Весь комплекс мероприятий в рамках обновления содержания образования направлен на создания образовательного пространства, благоприятного для гармоничного становления и развития личности [4].

Качественное изменение образования невозможно без формирования нового взгляда учителя на свое место и роль в учебном процессе, нового отношения к ученику.

Результатами обновленного содержания образования должно стать то, что учебные достижения будут иметь продуктивный характер, а реальный учебный процесс будет характеризоваться активной деятельностью самих учащихся по «добыванию» знаний на каждом уроке. В этих условиях – ученик субъект своего познания. Учитель – организатор познавательной деятельности учащихся.

Готовность к инновационной деятельности в современных условиях – важнейшее качество профессионализма педагога, без которого невозможно достичь высокого уровня педагогического мастерства и, как следствие, нового высокого качества образования [5].

Как пугали, нас, учителей, пришедших на курсы по обновленной системе образования, первые дни обучения. И насколько вдохновенными уходили мы с курсов, полные энергии и настроенные на плодотворную работу в своих школах. Педагогам приходится по-новому посмотреть на свое преподавание, на привычные педагогические подходы и систему оценивания. Так как обновленная система предусматривает творческий подход к обучению и активные формы работы, а непривычное сидение учеников за партой на протяжении всего учебного процесса. Ещё Х.Й. Лийметс говорил: «Если какое-нибудь педагогическое новшество резко противоречит прежнему стилю работы учителей и учеников, то к более глубокому его внедрению в школьную практику можно приступить лишь тогда, когда весь стиль учебной работы будет существенно изменен» [6]. Качественное изменение в образовании невозможно без формирования нового взгляда учителя на свое место и роль в учебном процессе, нового отношения к ученику. Поэтому важно, чтобы учитель сам понимал суть новых изменений, смысл нового качества образования и новых образовательных результатов. В ходе обучения педагоги не только получают новые знания, но и показывают свои навыки и умения в ходе микропреподавания по основным предметам в начальных классах.

В чем же отличие старой системы от обновленной? Какое преимущество дает учителям и ученикам перемены в образовании? Давайте попробуем в этом разобраться. Все предметы при обучении в школе связаны между собой посредством сквозных тем, которые доступны, близки и понятны для детей. Благодаря этому программный материал быстрее, легче и прочнее усваивается.

Также использование инновационных педагогических технологий играет большую роль в обучении ребенка. Исследовательский метод, дискуссии, мозговой штурм, технология «критического мышления», технологии проектной деятельности, технологии продуктивного чтения, пирамида

Блума, приемы работы с текстом, развивающие функциональную грамотность учащихся, интерактивные, групповые формы и методы, коллективный способ обучения. Данные технологии развивают творческую активность, формируют мыслительную деятельность, учат школьников отстаивать свою точку зрения, помогают добиться глубокого понимания материала.

Работа в парах, в группах сменного состава позволяет решить и задачи воспитания: желание и умение сотрудничать в группах с одноклассниками.

Приёмы, используемые в рамках данных технологий, удовлетворяют потребность в творчестве учащихся, развивают способность к лаконичному изложению мыслей в устной и письменной форме, активизируют мыслительную деятельность учащихся, и, в общем, способствуют формированию различных компетенций. Например, развивает умение воспринимать информацию, способность к рефлексии приём «Знаю – хочу узнать – узнал – научился».

Этап «Знаю» предполагает работу в паре: что я знаю о теме урока; «Хочу узнать» – формулирование цели; «Узнал» – соотношение старой и новой информации; «Научился» – осознание результативности деятельности.

Повысить мотивацию к изучению материала, развить умение прогнозировать способствуют приемы: «Верные – неверные утверждения», «прогнозирование». Используя приём «верные-неверные утверждения», ученикам предлагаю несколько утверждений по ещё не изученной теме. Дети выбирают верные утверждения, полагаясь на собственный опыт или просто угадывая. На стадии рефлексии следует вернуться к этому приёму, чтобы выяснить, какие из утверждений были верными.

Для осмысления содержания текста, обнаружения личностного смысла чаще всегоиспользую приемы: «Чтение с остановками», «Чтение с пометками», «Составление кластера», «Ромашка Блума». Развивает умение задавать вопросы с помощью приема «Толстые и тонкие вопросы»: тонкие вопросы требуют однозначных ответов, толстые – неоднозначных, развернутых ответов.

Тонкие вопросы	Толстые вопросы
кто	дайте объяснение, почему...
что	почему вы думаете
когда	в чем разница
возможно	предположите, что будет, если
какой	что, если ...

Часто предлагаю своим ученикам вопросы такого плана: «Почему Мцыри можно назвать романтическим героем?», «Что объединяет и делает разными Алеко и Мцыри?», «Представь, что Мцыри добрался до своих родных мест. Что, по-твоему, он будет делать?».

Полюбились ученикам и некоторые стратегии, такие как: «Фишбоун» (когда требуется найти причинно-следственные связи), «Ассоциации», «Карусель» (когда работы друг друга анализируются и дополняются необходимой информацией, или материал объемный, так что приходится его делить по группам), «Допиши предложение», «Независимое расследование» (например, когда необходимо сопоставить имеющиеся лексические значения слов с бытующими в разговорной речи: почему образовалось слово «мазелин», «прихватизация», «зряплата» и т. д.).

Дифференцированные задания, разработанные с учетом учебных потребностей и возрастных особенностей – одна из составляющих функциональной грамотности и залог успеха на уроках. Большую помощь в работе по формированию функциональной грамотности на уроках оказывает ИКТ: ведь без презентаций, флипчартов, поиска дополнительной информации из других источников немислим современный урок.

На стадии Рефлексии часто использую стратегии «Мне сегодня на уроке...», «Трехминутное эссе», «Чемодан. Мясорубка. Корзина», «Мои достижения». Эти небольшие высказывания помогают ученикам быстро оценить себя, отметить свой вклад во время урока, заставляют еще раз критически проанализировать, что важного он сегодня узнал, а что необходимо повторить.

Все эти задания будут способствовать развитию функциональной грамотности учащихся в рамках обновления содержания образования.

По новой системе учитель в образовательном процессе выступает в роли координатора и активатора. С помощью новой программы и активных форм обучения можно заинтересовать, привлечь каждого учащегося к работе, раскрыть в каждом ребенке его таланты, его возможности. Можно достучаться до каждого ученика, причем самими же учениками! Надеюсь, что с помощью изменений, внесенных в обновленное содержания среднего образования мы, педагоги, сможем воспитать функционально грамотных учеников.

Таким образом, проблема развития функциональной грамотности учащихся в процессе обучения предметам в школе должна быть реализована в аспекте содержания учебной деятельности и компетентности учителя.

Развитие профессиональной компетентности учителя, обеспечивающей реализацию педагогического процесса, инициирующего и формирующего функциональную грамотность учащегося, является на современном этапе развития образования одной из главных задач [7].

Из вышеуказанного следует: что современному обществу требуются люди, умеющие быстро адаптироваться к изменениям, происходящим в постиндустриальном мире. В новых обстоятельствах процесс обучения выпускников в школе должен быть ориентирован на развитие компетентностей, способствующих реализации концепции «образование через всю жизнь». Установлено, что предпосылкой развития компетентности является наличие функциональной грамотности.

Литература

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1000001118>.
2. Можеева О.И. О трансляции опыта «Назарбаев Интеллектуальные школы» в рамках обновления содержания общего среднего образования // Открытая школа. – 2015. – № 1.
3. Муқанова С.Д. Инновации как основа развития системы среднего общего образования // Білім – Образование». – 2010. – № 4.
4. Национальный план действий по развитию функциональной грамотности школьников на 2012-2016 годы. Постановлением Правительства РК от 25 июня 2012 года № 832. – Астана: КАЗИНФОРМ, 2012.
5. Сластенин В.А., Подымова Л.С. Педагогика: инновационная деятельность. – М.:Магистр, 1997. – 224 с.

ӘОЖ: 372.8:94

А.А. Байдильдина

«№ 21 жалпы орта білім беру мектебі» КММ, Павлодар қаласы

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ АРҚЫЛЫ ТАРИХ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ

*Білім – біліктілікке жеткізер баспалдақ,
ал біліктілік сол білімді іске асыра білу дағдысы*

А. Байтұрсынов

Бүгінгі таңда «Қазақтың тарихы» пәні бойынша жаңартылған білім беру жүйесінің ұтымдылығын іске асыру бағытында оқу бағдарламасының негізгі мақсаттардың бірі – білім алушылардың бойында тарихи ойлау дағдыларын қалыптастыру мен дамыту болып табылады. Сондықтан «Қазақстан тарихы» пәні білім алушыларды тарихи оқиғалармен таныстырып қана қоймай, сонымен қатар жылдар бойы Ұлы дала аумағында қалыптасқан ұлттық құндылықтарды ұғынуға жетелейді. Пән мазмұны арғы бабаларымыздың қайталанбас мәдениетін, дүние тарихындағы Қазақстанның алатын рөлі мен орнын, оның бүкіләлемдік өркениеттің өркендеуіне қосқан үлесін ұғынуға мүмкіндік береді. «Қазақстан тарихы» пәні «Мәңгілік Ел» жалпыұлттық біріктіруші идеясын жүзеге асыруда маңызды рөл атқарады, ал бұл өз кезегінде ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды қабылдайтын, адамдар құқықтары мен бостандықтарын құрметтейтін және Отанының дамуына өзіндік үлес қосуды қалайтын тұлғаны тәрбиелеу арқылы жүзеге асады.

Жаңартылған жалпы білім беру бағдарламаларында оқушылардың бойында қалыптастыру қажет келесі құндылықтар мен дағдылар анықталған: шығармашылық және сын тұрғысынан ойлау, қарым-қатынас жасау қабілеті, өзгелердің мәдениетіне және көзқарастарына құрметпен қарау, проблемаларды шешу қабілеті, ғылыми-зерттеу дағдылары, жеке және топпен жұмыс істей білу қабілеті [1].

Тарих пәнін оқыту, ұрпақтар бойына дарыту көп ізденістерді, сан түрлі әдістемелік тәсілдерді қажет етеді. Оқытушының педагогикалық шеберлігінің негізгі өлшемдерінің бірі – оқушының өзіндік танымдық жұмысын ұйымдастыру, ал екіншісі оқушыны өздігінен оқып, ой – өрісін тереңдетуге баулу, ғылыми ізденіске жетелеу [2].

Оқушыларды оқытудың ең жоғары стандарттарын қамтамасыз етуде мұғалімдердің қолданатын оқыту тәсілдері (яғни, педагогикалық әдістемелер) маңызды. Мұғалімдер пайдаланатын әдіс-тәсілдер

оқудың тиімділігіне елеулі әсерін тигізеді. Оқытудың барлық аспектілері сындарлы оқыту теориясымен үйлеседі. Сындарлы оқыту тәсілдері білім берудің «дәстүрлі» әдістерімен салыстырғанда, оқыту кезінде жоғары нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Сындарлы оқыту тәсілдері оқушылардың алдыңғы білімдерімен ұштастыра отырып, жаңа білім алуы туралы тұжырымдамаға негізделген. Оқушылардың алған білімдерімен жұмыс істеуіне, оны әрі қарай өңдеп, өз дағдыларын арттыруға мүмкіндік беретін жаттығуларды орындауына мүмкіндіктері болуы аса маңызды болып табылады.

«Қазақстан тарихы» пән мұғалімдері оқушыларды өздігінен білім алуға, шешім қабылдауға қабілетті ынталы, қызығушылығы жоғары, өзіне сенімді, жауапкершілігі жоғары, өзінің және өзгенің іс-әрекетіне талдау жасай алатын жеке тұлғаны қалыптастыруға бағытталған қағиданы ұстанады. Мұғалімдер оқушылардың бойында бұл қасиеттерді әртүрлі оқыту тәсілдерін қолдану арқылы тәрбиелейді және дамытады: әрбір оқушының жеке пікірін тыңдау және алынған білімдер мен түсініктерді қолдану мен оларды дамыту маңыздылығына мән беру, оқушылардың сабақта зерттеу жұмыстарын жүргізуін қажет ететін проблемалық жағдаяттар туындату және проблемаларды шешу стратегияларын модельдеу және көрсету, белсенді оқуға және зерттеу жобаларын орындауға негізделген оқушылардың зерттеу іс-әрекеттерін қолдау, оқушылардың сын тұрғысынан ойлау дағдыларын дамыту, жеке, жұптық, топтық және ұжымдық оқыту әдістері белсенді қолданылатын жалпы сыныптық жұмыс түрлерін ұйымдастыру [1].

Оқушылардың тарихи ой-өрісін дамыту үшін мен тарих сабағында іс-әрекеттік, саралап оқыту тәсілдерін пайдаланамын. Іс-әрекеттік тәсіл білім мен дағдылардың белсенді танымдық іс-әрекет барысында қалыптасатынын білдіреді, өз кезегінде бұл тарихи деректер мен басқа да ресурстарды өз бетінше іздеу, интерпретациялау, талдау, тұжырымдау мен бағалауды көздейді. Оқушылар проблемалық сұрақтарды бірлесіп талқылау, рөлдік ойындар мен белсенді оқуда белсенділік танытып, қатысады. Өз кезегінде ол оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Саралап оқыту тәсілі оқу үдерісінің оқушылардың әртүрлі топтарына арнайы бағдарлауды, оқушылардың жеке қабілеттерін ескеру мақсатында түрлі топтар үшін әртүрлі нысанда ұйымдастыруды көздейді. Саралап оқыту тәсілі әртүрлі оқушылар тобының оқу әрекетін ұйымдастыру үшін арнайы оқыту әдістерін және іс-әрекеттерді саралау тәсілдерін қамтиды. Саралап оқытуды ұйымдастырудың негізгі шарты күрделілігі, танымдық деңгейі, мұғалім тарапынан берілетін көмектің сипаты жағынан ерекшеленетін сараланған тапсырмаларды қолдану болып табылады.

Тарих сабақтарында оқушылардың зерттеушілік дағдыларын дамытуда саралаудың дереккөздер әдісін қолданамын. Мысалға 10-сыныпта «Кеңестік дәуірдегі Қазақстан мәдениеті саласындағы жаңа бағыттар және жанрлар» тақырыбында газетке мақала дайындау тапсырмасы берілді. Тапсырманы орындауда барлық оқушылар кеңестік дәуірдегі Қазақстан мәдениеті саласындағы жаңа бағыттар және жанрлар жайлы оқулық интернеттегі дереккөздерді пайдаланады. Оқушылардың басым көпшілігі кеңестік дәуірдегі Қазақстан мәдениеті саласындағы жаңа бағыттар және жанрлар жайлы дереккөздердің ауқымы талқылауға негіз болатын күрделі сөздер мен идеяларды түсіндіретін мәтіндерді қолданады. Оқушылардың басым көпшілігі кеңестік дәуірдегі Қазақстан мәдениеті саласындағы жаңа бағыттар және жанрлар жайлы дереккөздердің ауқымы талқылауға негіз болатын күрделі сөздер мен идеяларды түсіндіретін мәтіндерді қолданады.

Сабақ барысында Қазақстан тарихы пәнінен ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолданамын. Білімленд, Мектеп онлайн, Дарын онлайн платформаларын, «Kahoot», «Quizizz», «Шежіре» ойындарын тиімді пайдаланып, оқушылардың пәнге деген қызығушылығы артады. «Қазақстан тарихы» пәнін оқыту үдерісінде оқушылардың ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану дағдысын дамыту үшін, соның ішінде ақпаратты табу, құрастыру және басқару, мәліметтермен және идеялармен бөлісу, бірлесіп әрекет ету, түрлі жабдықтар мен қосымшаларды қолдану арқылы өз жұмысын бағалау және жетілдіру үшін қажетті жағдайлар жасалуы қажет [3].

Еліміздің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету үшін ғылым мен білім беру салаларын өзара тығыз байланыста қарастыру, оқушылардың мектеп қабырғасынан бастап ғылыми тұрғыдан ойлау дағдыларын дамыту қажет. Оқу үдерісінде оқушылардың зияткерлік, шығармашылық қабілеттері мен сын тұрғысынан ойлау дағдыларын дамыту, ғылыми тұрғыдан ойлау дағдылары мен танымдық қабілеттерін дамыту тарих мұғалімдерінің маңызды мақсаттарының бірі болып табылады. Оқу үдерісі оқушының ойлау дағдыларының дамуына ықпал етуі үшін талдау, салыстыру, сәйкестендіру, дербес, ортақ және ерекше белгілерін анықтай білу, абстракцияландыру, жалпылау, қорытынды жасау

сияқты ойлау амалдарын қолдануды үйрету керек. Оқушылардың ғылыми ойлау қабілеттерін дамытудың жолдары:

- ғылыми зерттеулердің негізін түсіндіру;
- оқушыларды проблемалық жағдаяттарды шешуге қызықтыру;
- бақылау, тәжірибе жасау, алған білімдерін жүйелеу және жалпылау, тарихи оқиғаларды түсіндіру сияқты оқушылардың жалпы логикалық ойлау дағдыларын дамыту.

Қазақстан тарихы сабақтарында оқу үдерісін табысты ұйымдастыру жолдарының бірі – жоба әдісі. Бұл әдіс оқушылардың қандай да бір мәселені өздігінен зерделеп, зерттеу нәтижесін көпшілікке таныстырып жариялаудан тұратын оқу-танымдық іс-әрекеттерінің жиынтығын қамтиды. Жоба жұмысы барысында оқушылардың ақпараттық, қарым-қатынас құзіреттіліктері, күрделі мәселелерді шешу жолындағы ізденушілік дағдылар және өз іс-әрекетіне рефлексия жасай білу қабілеттері дами түседі. Сонымен қатар, бұл тәсіл пәнаралық байланысты нығайтып, екі немесе одан да көп пәндер бойынша кіріктірілген сабақтар ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Жоба әдісін қолдану сабақта мұғалім қызметінің де өзгеруіне ықпал етеді: мұғалім дайын білімді ұсынушыдан өз оқушыларының ізденушілік, зерттеушілік, шығармашылық қабілеттерін дамыту арқылы танымдық әрекеттерін ұйымдастырушыға айналады. Сабақ барысында немесе сабақтан тыс жүзеге асырылатын жоба жұмысын орындау барысында оқушылардың зерттеу дағдылары жетіліп, ішкі уәжі арта түседі.

Оқушылар білімді өздігінен ізденіп, оларды талдап, дамыту арқылы қорытынды жасап, жаңа нәтиже алуды және оны жариялауды жүзеге асырады. Жоба әдісі оқушылардың өз бетінше ізденуіне бағытталған; жоба жұмысын оқушылар белгіленген уақыт аралығында жеке, жұппен немесе топпен орындауы мүмкін, сондықтан ол бірлескен оқу тәсілімен толық үндестік табады. Пәнді оқытуда жоба әдісін қолдану оқушылардың ғылыми танымдық белсенділігін күшейтіп, пәнаралық байланыс орнату арқылы пәнді оқытудың табыстылығын арттырады. Жоба жұмысының тақырыптарын анықтауда мұғалім мен оқушылардың біліктілігі және шығармашылығы көрініс табады. Мұғалім жоба жұмыстарына оқу бағдарламасы ұсынатын тақырыптармен қатар өз қалауы бойынша өткен тараулар бойынша тақырыптарды алуы да мүмкін.

– Жоба жұмысының түрлері: *зерттеушілік жоба, ақпараттық жоба, шығармашылық жоба, рөлдік ойын жобасы*, т.с.с.

– Ұзақтығына байланысты қысқа мерзімді *шағын* (бір сабақ, бір немесе бірнеше апта көлемінде), *орта мерзімді* (бір немесе бірнеше ай көлемінде), *ұзақ мерзімді* жоба (жыл бойы) болуы мүмкін.

Жоба әдісін қолдануға қатысты негізгі талаптар:

– әртүрлі пәндік салалар бойынша кіріктірілген білімдерді және зерттеушілік ізденісті қажет ететін проблемалық мәселенің болуы;

– күтілетін нәтиженің тәжірибелік және танымдық маңызды болуы;

– оқушылардың өз бетінше жұмыс істеу, зерделеу әрекеттерінің жүйелі болуы;

– жоба жұмысының мазмұндық құрылымының анық болуы;

– зерттеу әдістерінің қолданылуы.

«Қазақстан тарихы» пәні бойынша жоба жұмыстарын орындау оқушылардың тарихи оқиғаларды, құбылыстар мен үдерістерді және тарихи тұлғалардың қызметін сын тұрғысынан талдау және баға беру дағдыларын қалыптастыруға, тарихи деректердің негізінде дәлелді пайымдау дағдыларын дамытуға, тарихи зерттеу жүргізу дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Оқушылар жоба жұмыстарын орындау барысында зерттеу сұрақтарын құрастыру, деректерді талдау, әртүрлі көзқарастарды салыстыру, өз болжамдарын ұсыну, нәтижелер мен қорытындылар шығару, өзінің ұстанымын белгілеу, өз ойын ауызша және жазбаша түрде анық және сауатты жеткізе білу сияқты зерттеу жүргізу дағдыларын қалыптастырады және дамытады.

Бақылау, тәжірибе жасау, алған білімдерін жүйелеу және жалпылау, тарихи оқиғалар мен құқықтық проблемаларды түсіндіруде шығармашылық таныту, теориялық ойлау сияқты қабілеттерін қалыптастыру оқушылардың ғылыми ойлау дағдыларының дамуына ықпалын тигізеді [4].

Оқушылардың «Қазақстан тарихы» және «География» пәндеріне қызығушылығын арттыру мұғалім үшін маңызды. Ол үшін белсенді оқу әдістерін қолдану арқылы келесі ұсынымдарды қолдануға болады:

– сабақты көрнекі құралдармен қамтамасыз ету;

– сабақтың ғылымилығын арттыру;

– проблемалық жағдаяттар туындату;

– оқушылардың өзіндік жұмыстарын ұйымдастыру;

– шығармашылық сипаттағы тапсырмаларды пайдалану;

– ғылыми әдебиеттермен жұмыс істеу, т.б.

Қазіргі кезеңде оқушының өз бетімен білімді меңгеруі барысында оның белсенді іс-әрекетін ұйымдастыру оқу үдерісіне қойылатын негізгі талаптардың бірі болып табылады [5].

«Қазақстан тарихы» пәнін оқытуды тиімді жүзеге асыру үшін оқыту үдерісі тарихи концептілер негізінде ұйымдастырылады. Белгілі бір тарихи концептілерге фокус жасау арқылы құралған оқыту нақты оқу материалының негізінде оқушылардың бойында тарихи ойлау дағдыларын қалыптастыруға және дамытуға мүмкіндік береді. Мұндай әдіс зерттеуге негізделген оқуды жүзеге асыруға мүмкіндік туғызады.

Қорыта келгенде, ұстаз еңбегінің күрделілігі – әрбір оқушының жүрегіне жол табу, әрбір баланың бойындағы қабілетті танып, оны жан – жақты дамыту болса, сонымен қатар, тарихтан тағылым мен тәрбие алатын шәкірт тәрбиелеу – біздің басты мақсатымыз.

Әдебиеттер

1. «Қазақстан тарихы» және «Құқық негіздері» пәндері бойынша педагог кадрлардың біліктілігін арттыру курсының білім беру бағдарламасы. Мұғалімге арналған нұсқаулық. Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, Педагогикалық шеберлік орталығы, 2016. – 118 б.
2. Әкбарова А. Тарих пәніне деген қызығушылықты арттыру. Қазақ тарихы, ғылыми - әдістемелік журнал. № 1, 2014. – 36 б.
3. Қойбағарова Ж.Т. Ақпараттық – коммуникациялық технологиялардың білім сапасына ықпалы. Қазақстанкәсіпкері. № 4, 2013. – 176.
4. Оқытудағы интербелсенді әдіс-тәсілдер. Астана. – 2014. – 184 б.
5. Активные методы преподавания и обучения. 2012. – 89 б.

УДК: 372.8:53

Д.А. Бижанова

Назарбаев-Интеллектуальной школы физико-математического направления, г. Нур-Султан

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ (ИНТЕРАКТИВНЫХ ЗАДАНИЙ) НА УРОКАХ ФИЗИКИ

USE OF DIGITAL EDUCATIONAL RESOURCES (INTERACTIVE TASKS) IN PHYSICS LESSONS

В казахстанское образование вошли современные технологии, основу которых составляет решение различных задач с использованием компьютерной и мультимедийной техники. Одной из наиболее эффективных форм организации образовательной деятельности является применение электронных или цифровых образовательных ресурсов.

В своей практике, учителя на уроках физики, используют различные приемы развития познавательной активности школьников – развитие творческих способностей, эксперимент, исследовательская деятельность [1].

Успешность обучения во многом зависит от мотивации обучения, от того личностного смысла, которое имеет обучение для ребенка. Основное условие всякого обучения – наличие стремления к приобретению знаний и изменению себя.

При создании собственных работ выстраивается система методической поддержки с методическими рекомендациями, моделями уроков, позволяющая:

- осуществлять отбор необходимых ресурсов в соответствии с дидактическими целями и интересами;
- прогнозировать мотивацию, понимание, усвоение и характер мышления учащихся в процессе самостоятельной работы по плану учителя;
- создавать оптимальные дидактические условия для развивающего обучения (учащиеся самостоятельно выполняют задания индивидуально);
- предоставлять возможность решать задачи дифференцированного и индивидуального обучения.

Каждый ученик вовлекается в процесс работы, в систему, требующую от него, с одной стороны, самостоятельности и продвижения в своем темпе, а с другой стороны, умения общаться, решать учебные задачи.

В процессе обучения происходит усвоение систематизированных знаний, умений и навыков. В результате ученик после окончания школы готов продолжить свое образование самостоятельно, имеет навыки систематически и интенсивно заниматься самообразованием

Отмечаются разнообразные возможности каждого вида мультимедийных ресурсов и применение их при обучении физики.

Современные школьники в большей степени визуалы, лучше воспринимают наглядную информацию, поэтому презентации – самый доступный вид электронных материалов, представляющий собой, по сути, демонстрацию слайдов, однако за счет специальных возможностей (гипертекст, анимация и др.) превращающий текст и графику в динамичный и эффектный образовательный ресурс.

При использовании цифровых образовательных ресурсов на уроках физики значительно повышается внимание учащихся к уроку, усиливается практическая значимость изучаемого материала. Современные электронные ресурсы стали играть роль каналов передачи обучаемым мыслей, чувств, эмоций их создателей, и одновременно они служат обучаемым каналами презентации собственных суждений, реализации продуктов своей созидательной деятельности [2].

Особое место на уроках физики занимает эксперимент. Именно он дает наглядное представление на проблему, поставленную на уроке. Методика использования анимации эксперимента мало отличается от эксперимента, проводимого «в живую». Его можно включать для постановки проблемы, демонстрации законов, применения этих законов на практике. Анимация эксперимента имеет и свои плюсы: его можно приостановить на каком-то важном для понимания моменте, увеличить изображение, повторить.

Физический эксперимент на уроках физики формирует у учащихся накопленные ранее представления о физических явлениях и процессах, пополняет и расширяет кругозор учащихся. В ходе эксперимента, проводимого учащимися самостоятельно во время лабораторных работ, они познают закономерности физических явлений, знакомятся с методами их исследования, учатся работать с физическими приборами и установками, то есть учатся самостоятельно добывать знания на практике.

Цифровые образовательные ресурсы позволяют моделировать физические процессы. Данные явления можем представить в виде модели, понаблюдать за происходящими процессами, изменениями хода этих процессов в изменяющихся условиях. Моделирование, возможно, использовать при изучении таких тем как «Электрический ток в различных средах», «Фотоэффект».

Интернет-ресурсы это колоссальное количество сайтов различного объема и целевого назначения. Аудио, видео и анимационные ресурсы – это сюжеты образовательного или исследовательского характера, созданные при помощи современных цифровых технологий, не требующие для демонстрации специального дорогостоящего оборудования и носителей, воспроизводимые при помощи стандартных ресурсов персонального компьютера.

Интерактивные программы одни из самых эффективных мультимедийных ресурсов, требующие постоянного сознательного активного обмена информацией между программой и учеником, направленного на отработку какого-либо навыка или проверку полученных знаний.

Виртуальные стенды или электронные лаборатории предназначены для проведения опытов, в которых приборы и материалы заменяют их графические или анимационные изображения. Виртуальный лабораторный стенд представляет компьютерную программу, которая на экране компьютера при помощи средств компьютерной графики и анимации моделирует реальный лабораторный стенд, в который вмонтированы измерительные приборы. Ученик может выбирать устройства и материалы для определенной лабораторной работы и, манипулируя компьютерной мышью устанавливать их в соответствующие разъемы стенда.

В эту же группу ресурсов входят интерактивные тесты, которые в свою очередь по цели тестирования делятся на тесты контроля и тесты опросно-обучающие. Интерактивное компьютерное тестирование позволяет не только выбирать правильный ответ, но и быть релевантными – то есть каждый ответ будет иметь ту или иную степень «правильности». Процедура тестирования может быть усложнена отсутствием выбора вариантов – это ситуация, когда в электронном тесте вместо списка вариантов ответов – окошко для ввода ответа с клавиатуры. Такое тестирование гораздо эффективнее традиционного. Стоит отметить такое преимущество компьютерных тестов, как возможность создавать электронные базы вопросов по тематикам, что при правильно построенном алгоритме стохастического перебора, практически исключает возможность повторения вариантов и делает контроль более широким и качественным.

Инструментальные программы – комплексы программных средств для разработки обучающих мультимедийных ресурсов. Удобный пользовательский интерфейс (интерфейс – аудиовизуальный способ общения пользователя с программой) позволяет учителю создавать ресурсы, как для обучения, так и для закрепления и проверки знаний.

Конструкторы – программные комплексы для создания мультимедийных средств специального назначения: электронные учебники и справочники, интерактивные тесты, лекционные циклы из готового электронного материала.

Программы вычисления и моделирования – специальные вспомогательные программы производящие расчеты параметров различных процессов, конвертацию величин, построение графиков и проведение сложных расчетов по уже введенным ранее алгоритмам.

Электронные учебные материалы – это мультимедийные ресурсы, предназначенные для передачи информации ученику. Их основу составляет электронный текст, графика, видео и звук, связанные системой гиперссылок значительно облегчающих работу с учебными материалами. Преимущества электронных учебных материалов перед традиционными очевидны: комплексность, эффективная система поиска, аудиовизуальное восприятие, простота передачи на расстояния, дешевизна носителей и доступность. К недостаткам можно отнести некоторый дискомфорт, который испытывает пользователь при чтении текстов с экрана монитора.

Электронные учебники – самый популярный и многоликий ресурс, используется практически на всех этапах и уровнях обучения и для создания его требуются достаточно профессиональные навыки в области компьютерных технологий. Данные цифровые ресурсы имеют не только информационную составляющую, но и практическую направленность. Познавательный интерес в педагогической практике рассматривают часто как средство активизации познавательной деятельности учащихся, эффективный инструмент учителя, позволяющий ему сделать процесс обучения привлекательным, выделить в обучении те аспекты, которые могут привлечь к себе непроизвольно внимание учеников, заставят активизировать их мышление, волноваться, переживать.

Электронные энциклопедии – это электронные страницы с текстами и графическими изображениями классического энциклопедического характера. Главное преимущество такой энциклопедии перед обычными бумажными формами – мощная система поиска информации, основанная на специальных программных алгоритмах поиска, электронные каталоги, функция поиска связанной информации, поддержка видео и анимации, и, безусловно, небольшой физический объем. Ученики положительно воспринимают видеofilмы на уроках о жизни великих физиков, их вклад в развитие науки, новых открытий, например, по теме «Квантовая физика»; «Физика атома».

Электронные справочники – комплексы справочной информации по некоторому разделу, оснащенные программными алгоритмами с различными схемами поиска: по оглавлению, ключевым словам и др. Часто справочники интегрируются в электронные учебники, тренажеры и другие образовательные ресурсы.

Электронные самоучители одно из самых эффективных средств самообразования. Основу самоучителя составляет электронный учебник, дополненный системой тренажеров и интерактивных тестов для самоконтроля. Именно в самоучителе при помощи интерактивных мультимедийных средств максимально смоделированы функции контроля над обучением: схема допуска к следующему этапу по результатам тестирования, звуковое сопровождение, система подсказок и советов.

Комплекты электронных лекций – разновидность электронных учебных материалов универсального характера, так как позволяет учителю дополнять и корректировать свои лекции, оформлять их графическими и видеоматериалами и интерактивным оглавлением, размещать в виде электронных методических пособий на сайте своего учебного заведения и использовать в дистанционном обучении.

Учебники в игровой форме – это электронный ресурс чаще всего используется при изучении физики в школе. Это интерактивное действие с сюжетом и героями, которые по некоторому увлекательному сценарию рассказывают учебный материал и демонстрируют физические процессы, периодически заставляя ученика играть с ними в обучающие игры. Это один из самых технологически сложных по исполнению вид электронных ресурсов, так как требует при создании различных специальных компьютерных навыков и специальной педагогической подготовки. Особую роль приобретают игровые электронные учебники в настоящее время, когда школьники начинают изучать физику в шестом классе, в возрасте 12-13 лет. Учителя вкладывают большие усилия, чтобы объяснить понятие силы, поля, электрического тока и др. Именно здесь игровые электронные учебники должны решить существующую проблему.

Работая в дидактической медиасреде, ученик заинтересован в самой деятельности. Интерес к существующим сегодня технологиям получения, преобразования, использования информации по предмету – это интерес к изучению физики. Этот специфический интерес требует не только специальных знаний, но и специфических качеств личности: развития алгоритмического и образного мышления, умения оперировать свернутыми структурами, умения анализировать информацию, проводить оценку ее качества [3].

Высшей формой развития познавательного интереса при обучении с использованием электронных ресурсов является интерес к продуктивной деятельности, к самостоятельному творчеству. Современные электронные учебники, действительно, предоставляют уникальные возможности для повышения познавательной активности учащихся, развитию их познавательного интереса.

В большинстве интерактивных моделей предусмотрены варианты изменений в широких пределах начальных параметров и условий опытов, а также моделирование ситуаций, недоступных в реальных экспериментах:

- мультимедиа позволяет сделать урок более наглядным, ярким, эмоциональным; обеспечить мотивацию деятельности учащихся на уроке, дает возможность учащимся реализовать себя в различных видах учебной деятельности;
- формирование информационной культуры и компетентности школьников (поиск, отбор, переработка, упорядочивание информации);
- развитие понятийного мышления за счет возможности и необходимости самостоятельно обобщать материал, выделять смысловые группы, выстраивать логические связи, определять алгоритм работы, систематизировать весь предлагаемый материал.

Использование цифровых образовательных ресурсов на уроках физики является большим развитием к повышению качества обучения школьников и развитию личности – ответственной, способной решать новые задачи, быстро, эффективно использовать их в практике.

Литература

1. Верзун Н.А., Колбанёв М.О., Цехановский В.В. Принципы построения и характеристики цифровых сетей нового поколения. – СПб.: Изд-во СПбГЭТУ «ЛЭТИ». – 2017. – 212 с.
2. Сорокина Е.В. Цифровое образовательное пространство: от электронных образовательных ресурсов к электронному обучению// Информатика и образование. – 2017. – № 9. – С. 10-14.
3. Бородина О.В., Липатов А.В. Мультимедийные обучающие и презентационные программы как средство обучения: проблемы и перспективы // Инновации в образовании. – 2019. – №1. – С. 101-108.

ӘОЖ: 37.01

Г.А. Курманбекова

Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті, gulsym1961@mail.ru

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИННОВАЦИОННЫМИ ПРОЦЕССАМИ

IMPROVEMENTS BY INNOVATIVE PROCESSES

Инновация – это разработка и освоение производства новых или усовершенствованных продуктов, технологий и процессов. Кроме того, это также развивающийся комплексный процесс создания, распространения и использования новой идеи, которая способствует повышению эффективности работы предприятия. При этом инновация – это не просто объект, внедренный в производство, а объект, успешно внедренный и приносящий прибыль в результате проведенного научного исследования или сделанного открытия, качественно отличный от предшествующего аналога.

В современных условиях успешная деятельность предприятий невозможна без инноваций. С возникновением расширенного воспроизводства стабилизировались тенденции экономического роста, появилась постоянно растущая потребность в усовершенствованиях – как на производстве, так и вне производственного процесса. Процессы усовершенствования были названы процессами нововведений, а затем инновационными процессами. Инновации являются весьма сложной, многогранной проблемой, затрагивающих весь комплекс отношений исследования, производство, сбыта. Огромное значение в повышении эффективности инновации принадлежит менеджменту.

Определяющими для инноваций являются следующие признаки:

- они всегда связаны с хозяйственным (практическим) использованием оригинальных решений. В этом заключается их отличие от технических изобретений;

- дают конкретную хозяйственную или социальную выгоду для предприятия;
- означают первое использование новшества на предприятии независимо от того, применялось ли оно где-либо ранее. Иначе говоря, с точки зрения отдельной компании даже имитация может иметь характер инноваций;
- нуждаются в творческом подходе и связаны с рисками. Инновации не могут создаваться и внедряться в ходе рутинных процессов, а требуют от всех участников (руководителей и сотрудников) ясного понимания необходимости в них и творческих способностей.

Во-первых, инновации должны носить рыночную структуру для удовлетворения нужд потребителей.

Во-вторых, любая инновация всегда рассматривается как сложный процесс, предполагающий изменение как научно-технического, так и экономического, социального и структурного характера.

В-третьих, в инновации акцент делается на быстром внедрении новшества в практическое использование.

В-четвертых, инновации должны обеспечивать экономический, социальный, технический или экологический эффект.

Инновационный процесс – это процесс преобразования научного знания в инновацию, который можно представить как последовательную цепь событий, в ходе которых инновация вызревает от идеи до конкретного продукта, технологии или услуги и распространяется при практическом использовании. Инновационный процесс направлен на создание требуемых рынков продуктов, технологий или услуг и осуществляется в тесном единстве со средой: его направленность, темпы, цели зависят от социально-экономической среды, в которой он функционирует и развивается. Поэтому только, на инновационном пути развития возможен подъем экономики. Инновационная деятельность - это деятельность, направлена на использование результатов научных разработок для расширения и обновления номенклатуры и улучшения качества выпускаемой продукции, совершенствования технологии их изготовления с последующим внедрением и реализацией.

Инновация может быть рассмотрена как:

- процесс;
- система;
- изменение;
- результат.

Инновация имеет четкую ориентацию на конечный результат прикладного характера, она всегда должна рассматриваться как сложный процесс, который обеспечивает определенный технический и социально-экономический эффект. Инновационный процесс может рассматриваться как относительно обособленный, имеющий свой конечный продукт и использующий традиционные процессы и структуры в качестве средств своей реализации без какого-либо их существенного изменения (пример – выпуск некоторого технического изделия, не заменяющего производства уже существующих изделий, а дополняющего их). Управление таким простейшим типом инновационного процесса сводится к выделению ресурсов для обеспечения данного процесса и созданию дополнительных стимулов к участию в этом процессе обеспечивающих систем и служб. Инновационный процесс состоит в получении и коммерциализации изобретения, новых технологий, видов продукции и услуг, решений производственного, финансового, административного или иного характера и других результатов интеллектуальной деятельности. В общем, виде инновационный процесс можно условно разделить на следующие этапы. На первом этапе проводится фундаментальные исследования. На втором этапе проводится исследования прикладного характера. На третьем этапе осуществляются опытно-конструкторские и экспериментальные разработки. На четвертом этапе осуществляется процесс коммерциализации от запуска в производство до реализации. Таким образом, инновационный процесс начинается с идеи и заканчивается ее коммерческой реализацией, объединяя науку, технику, экономику, предпринимательство и управление, охватывая весь комплекс отношений производства и потребления. Начало инновационного процесса связано с проведением научных исследований фундаментального характера для получения знаний, информация о которых минимальна или вообще отсутствует. Результатом инновационного процесса является преобразования научного знания в инновацию, которая вызревает из конкретной идеи до конечной продукции. Период времени от зарождения идеи, создания и распространения новшества и до его использования принято называть жизненным циклом инноваций. Жизненный цикл определяет последовательность прохождения инновационного процесса по отдельным стадиям и этапам. Все они могут характеризоваться особенностями целей и задач, спецификой методов и средств их достижения, организационной формой и затратами на их

проведение, степенью неопределенности ожидаемых результатов. В качестве основного ограничения удовлетворения потребностей в инновациях являются финансовые ресурсы. В инновационной сфере определяющую роль играют долгосрочные и среднесрочные инвестиции, так как инновационный процесс может длиться 3-5 лет и более лет. Инновационная сфера представляет собой систему взаимодействия инноваторов, инвесторов, товаропроизводителей конкурентоспособной продукции и развитой инфраструктурой. Денежные средства, полученные от реализации результатов инновационного процесса, должны выполнять воспроизводственную функцию инновации. Для этого эти средства должны покрывать расходы по созданию и реализации инновации, приносить прибыль, выступать стимулом к созданию новых инноваций, являться источником для финансирования нового инновационного процесса. Инновационные процессы направлены на практическое использование научного, научно-технического результата и интеллектуального потенциала с целью получения нового или улучшение производимого продукта, способа его производства и удовлетворение потребностей рынка в конкурентоспособных товарах и услугах. Основным товаром рынка инновации является научный и научно-технический результат деятельности, на который распространяются авторские и аналогичные права, оформленные в соответствии с действующими международными, федеральными, корпоративными и другими законодательными актами. Рынок инноваций формируют научные организации, вузы, временные научные коллективы, объединения научных работников, самостоятельные лаборатории и отделы, отдельные инноваторы. Признание полезности новой концепции или идеи конечным потребителем вызывает изменение внешней среды. Польза, полезная функция – это отличие инновации от открытия и изобретения. Открытия и изобретения не имеют социальной и экономической ценности, если не становятся основой инновации. Вторичное внедрение относится уже к обновлению. Целесообразно ввести разделение: к инновациям первого рода относятся новые открытия, изобретения, идеи, впервые внедряемые в производство инноваторами, получающие первичное превосходство и нередко финансируемые из централизованных источников; к инновациям второго рода относятся изобретения, ноу-хау, идеи и открытия, внедряемые повторно имитаторами, т.е. такие новинки уже не являются новыми в мире. Если инновации первого рода не обязательны для всех предприятий, то инновации второго рода обязательны для всех, и они уже чаще финансируются за счет кредитных источников.

Создатель новой технологии, т.е. инноватор, исходит из таких критериев, как уникальность и новизна; а имитатор – из таких критериев, как жизненный цикл изделия и его экономическая эффективность. Уникальность может быть достигнута лишь в том случае, если персонал предприятия обладает собственными, оригинальными знаниями и навыками в данной промышленной сфере. Инновации крайне важны для таких организаций, которые продают лицензии. Под воздействием современных изменений, тенденций и процессов как в технике, так и в экономике формируются новые потребности, которые не могут быть удовлетворены за счет имеющихся результатов деятельности людей. Возникают проблемы, решение которых возможно лишь путем конструирования новых средств и изделий, новых организационных форм, т.е. благодаря инновационной деятельности людей, которая и составляет содержание любой инновации.

ӘОЖ: 373.3

К.К. Закариянова, Г.М. Чадаева, Б.М. Есимханова
Семей қ. 49 Жалпы орта білім беретін мектеп

СЫНЫПТАН ТЫС ЖҰМЫСТАР АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ӘЛЕУМЕТТЕНДІРУ

SOCIALIZATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS THROUGH EXTRACURRICULAR ACTIVITIES

Бастауыш сынып оқушыларын әлеуметтендіру процесі қазіргі педагогиканың өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Әлеуметтену-адамның қоғамның толық мүшесі ретінде жұмыс істеуіне мүмкіндік беретін белгілі бір білім жүйесін, нормалар мен құндылықтарды игеру процесі; жеке тұлғаға мақсатты әсер етуді де, оның қалыптасуына әсер ететін стихиялық, спонтанды процестерді де қамтиды. В.А. Ситаровтың пікірінше, кіші мектеп жасы – бұл психологиялық дамудың барлық логикасын айтарлықтай қайта құрумен, жетекші қызметтің жаңа түрін (ойыннан оқуға дейін) қалыптастырумен, алғашқы әлеуметтік маңызды рөлге ие болуымен байланысты бала өміріндегі маңызды кезең [1].

Ғалымдар бастауыш мектеп жасындағы жетекші психоәлеуметтік жаңа бастамаларды ажыратады: «мен-тұжырымдаманың» қалыптасуы мен құрылуы, кең әлеуметтік мотивтердің дамуы, алғашқы әлеуметтік жетілудің құрылуы, әлемнің тұтас (жетілмеген болса да) бейнесінің пайда болуы, оның ішінде ең жақын әлеуметтік орта және әртүрлі әлеуметтік топтар, халықтар мен елдер туралы алғашқы идеялар, рефлексияның дамуы, өзінің «Мен» ашылуы және оның ішкі және сыртқы бөлігін бөлу, өмірдің бастапқы мақсаттары мен перспективаларын анықтау [1].

Әлеуметтік-психологиялық зерттеулер көрсеткендей, кіші мектеп жасы әлеуметтену процесіне сезімтал болып келеді.

Бала мектепке барған кезде әлеуметтенудің шешуші факторы оқу іс-әрекетін игеру, мектептегі міндетті дағдыларды дамыту, тұлғааралық қатынастар болып табылады. Осының арқасында баланың эмоционалды және әлеуметтік өмірі дамиды, оның өзі туралы және басқалар ол туралы не ойлайтыны туралы пікірі қалыптасады. Қазіргі уақытта балалардағы әлем бейнесін қалыптастыруға бұқаралық ақпарат құралдары, интернет айтарлықтай әсер етеді.

Көбінесе агрессивті, жүйесіз сипаттағы ақпарат көлемінің ұлғаюы баланың психикасына, оның жеке дамуына теріс әсер етеді. Өскелең ұрпақпен салыстырғанда қазіргі балалар аз оқиды, әсіресе классикалық көркем әдебиеттерді мүлдем оқымайды. Интернет, гаджеттер оқуды танымдық және көркемдік-эстетикалық құндылық ретінде ауыстырады. Қазіргі бастауыш сынып оқушыларының төмен оқу мәдениеті логикалық ойлау мен қиялды оқытуда және дамытуда қиындықтарға әкеледі, бұл әртүрлі жанрдағы мәтіндерді семантикалық талдаудың мүмкін еместігіне, ішкі іс-қимыл жоспарын құра алмауына әкеледі. Көркем әдебиеттің адамға, әсіресе бастауыш мектеп жасындағы балаға әсері зор екені белгілі. Көркем әдебиетті оқу, әсіресе классикалық, жас оқушылардың әлеуметтенуіне, өмірді түсінуге, әлемге белсенді кіруге ықпал етеді. Әлеуметтанушылар мен психологтардың зерттеулері қазіргі балалардың бір-бірімен, құрдастарымен қарым-қатынасы шектеулі екенін көрсетеді. Бұл балалардың мектепте, өз қызығушылықтары бойынша қатысатын үйірмелерінде көп жұмыс жасауына байланысты. Бірлескен іс-шаралар, ойындар, құрдастарымен және ересектермен ынтымақтастық "уақыт шектеулі немесе бастауыш сынып оқушыларына мүлдем қол жетімді емес". Баланың өмірлік белсенділігін мұндай шектеу моральдық-этикалық нормалар мен қатынастарды дамытуды қиындатады, коммуникативтік құзыреттілікті, толеранттылықты, эмоционалды жауаптылықты қалыптастыруды және басқа адамдарға қатысты жақсы сезімдерді көрсетуді қиындатады. Бұл фактор әлеуметтену процесін, кіші мектеп оқушыларының жеке өсуін баяулатады. Қазіргі балалар балалар мен жасөспірімдердің қоғамдық ұйымдарының қызметіне аз қатысады: «ұжымдық қарым-қатынас тәжірибесін алу, ынтымақтастық және өзара көмек, қоғам игілігі үшін риясыз еңбек мүмкіндігінен айырады». Сондықтан қазіргі мектепте білім беру процесін ұйымдастыру "әлем, құнды әлеуметтік және тұлғааралық қатынастар туралы саналы идеялар жүйесін қалыптастыруға" бағытталуы керек.

Л.И. Божович кіші мектеп жасын баланың әлеуметтік «Менінің» пайда болу кезеңі деп санайды, мұнда басты мәселе оқушының әлеуметтік жағдайын жетекші оқу қызметімен безендіру болып табылады. Бастауыш мектеп жасында балалардың әлеуметтік тақырыптарға деген қызығушылығы артады, бұл әлеуметтену бағдарламасын құру кезінде ескеру керек. Жаңа мәдениеттің өмірі, ең алдымен, даралықты, шығармашылық белсенділікті және болашаққа бағдарлану: болжау, қиялдау, тіпті белгісіздік жағдайында да жаңа қызмет түрлеріне икемді көшу мүмкіндіктерін жоғарылатады [2].

Бастауыш сынып оқушыларының мінез-құлық мәдениетін сыныптан тыс жұмыстарда тәрбиелеу мен қалыптастыру процесі әр түрлі әрекеттер – оқу, еңбек ету, ойнау арқылы өтеді.

Бастауыш сынып оқушыларының сынып жетекшісі оқу жылының басталысымен оларды адамгершілікке тәрбиелеу дәрежесін есепке алады. Алғашқы күндерден бастап өз ойында күдік тудырып жүрген балалармен қандай жұмыс жүргізу керек екендігін; балалар сезімін тереңдете түсіп, өзге адамзатпен қарым-қатынаста ерекше көзге түсетін мейірімділік қасиетін дамыту қажет. Мінез-құлық нормалары мен ережелеріне сай істеу; қарама-қарсы мінез-құлық көрсететін балаларды қалай тәрбиелеу керектігі жөнінде тәрбиешілердің талқылағаны жөн. Бұл балалардың мінез-құлық дағдылары мен әдеттерін үлкендерге құрметпен қарауды, достық өзара қарым-қатынас пен ұжымшылдық бастамасын, мейірімділік, достық, шыншылдық, адалдық, сипаттылық жөніндегі, отанымыз пен еңбек адамдары жөніндегі моральдық түсініктерін қалыптастыруға тәрбиеге дифференциалды, дара тәсілді жүзеге асыруға көмектеседі, заттарға ұқыптылықпен қарауға тәрбиелеуде де көмегін тигізеді.

Сыныптан тыс ұйымдастырылған жұмыстар балаға кең көлемде тәрбиелік ықпал етеді:

– сыныптан тыс әртүрлі тәрбие жұмысының түрімен айналысу баланың жеке әлеуметтік тәжірибесін жандандырып, жетілдіреді, практикалық іскерлігі мен дағдысын қалыптастырады;

- оқушыларда әрекетке қызығушылығын дамытып, белсенді қатысуына ықпал етеді;
- баланың дара қабілетіне ықпал етіп, ұжымда өмір сүруге үйретеді;
- сыныптан тыс ұйымдастырылған тәрбие жұмысында оқушылардан шығармашылық белсенділікті талап етеді;
- сыныптан тыс жұмысында күнделікті бақылау оқушының жеке-дара даму деңгейін бақылауға мүмкіндік береді;

– баланың сабақта мүмкін болмайтын жан-жақты дара қабілетін ашуға ықпал етеді;

Сыныптан тыс ұйымдастырған тәрбие жұмысына ата-аналар т.б. қатыстырылып, кез-келген уақытта ұйымдастырыла береді, сонымен бірге бұл үлкен нәтиже береді [3].

Бастауыш сынып оқушыларының мінез-құлық мәдениетін тәрбиелеудегі сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастырудың негізгі мақсаттары мыналар:

- оқушыларды саналы тәртіпке және мінез-құлық мәдениетіне тәрбиелеу;
- оқушылардың сөйлеу мәдениетін, логикалық ойлауын дамыту;
- оқушылардың практикалық дағдылары мен білімдерін кеңейту;
- оқушылардың мәдениетті болуына әрі қарай дамуына көмектесу;
- еңбек сүйгіштікке және ұйымшылдыққа тәрбиелеу;
- үлкенді және кішіні сыйлау, құрметтеу, адамгершілік құнды қасиеттерін дамыту.

Сыныптан тыс ұйымдастырылған жұмыстар тәрбие ісімен ғана шектелмейді. Оқушылардың бос уақыттарындағы іс-әрекеттерін ойластырып ұйымдастырған сыныптан тыс жұмыстар олардың бойындағы танымдық күш және қабілеттерін арттыруға, білімін кеңейтуге, білімге деген ынтасын өсіруге, мәдениеттілігі мен адамгершілігіне зор ықпал етеді.

Осылайша, кіші мектеп оқушыларын әлеуметтендіру мәселесінің психологиялық-педагогикалық шешімдерін келесі блоктар бойынша жүзеге асыру қажет:

- когнитивті-рефлексивті (танымдық) компонент-білім, түсінік, рефлексия;
- коммуникативті компонент-қарым-қатынас және өзара әрекеттесу; баланың нормаларды, ережелерді, әдет-ғұрыптарды, мінез-құлық үлгілерін игеруі және оларды тұлғааралық қарым-қатынаста жүзеге асыру;
- практикалық компонент-баланың әр түрлі іс-әрекетте практикалық дағдыларды игеруі және әр түрлі шығармашылықта өзін көрсетуі;
- құндылық-семантикалық компонент-баланың бір нәрсеге деген көзқарасын анықтайтын құндылық бағдарларының, қалауларының, мотивтері мен көзқарастарының болуы.

Қазіргі заманғы мектепте бастауыш сынып оқушыларын әлеуметтендіру үшін педагогикалық сүйемелдеуді жүзеге асыруды қамтамасыз ету қажет:

- 1) әлеуметтенудің барлық компоненттері деңгейлеріндегі диагностика (когнитивті-рефлексивті, коммуникативтік, практикалық, құндылық-мағыналық);
- 2) авторлық бағдарламаларды әзірлеу (теориялық қамтамасыз ету);
- 3) бастауыш сынып оқушыларын бірлескен қызметтің әртүрлі түрлеріне тарту (әлеуметтік бейімдеу, әлеуметтік сәйкестендіру, әлеуметтік оқыту, нақты өмірде меңгерілген әлеуметтік тәжірибені молықтыру кезеңдерінде әлеуметтенудің жеке бағдарламаларын әзірлеу).

Бастауыш мектепте оқу процесінде оқушылардың әлеуметтенуін қамтамасыз етудің әртүрлі әдістері мен әдістерін қолдануға болады және бұл қол жетімді жолдар орта мектепте оқытудың одан әрі әдістемелік құралдарының әлеуетінен кем түспейді және көп жағдайда асып түседі. Бастауыш мектеп оқушыларын әлеуметтендірудің маңызды құралы-бұл мектеп, отбасы және қоғамның тәрбие мен әлеуметтенудегі бірлескен қызметі. Бастауыш мектеп оқушыларын тәрбиелеу және әлеуметтендіру бағдарламасы мектеп өмірінің моральдық-адамгершілік, тұлғалық дамытушылық, әлеуметтік ашық тәртібін қалыптастыруға бағытталуы тиіс. «Мектеп өмірінің салты» санаты білім алушының рухани-адамгершілік даму кеңістігін ұйымдастыру, оның тиімді әлеуметтенуі және уақтылы есеуі үшін негіз болып табылады. Мектептегі өмір салтын әр түрлі (оқу, отбасылық, әлеуметтік пайдалы, еңбек, эстетикалық, әлеуметтік-коммуникациялық, шығармашылық және т.б.) және баланың моральдық нормалары, моральдық ұстанымдары, ұлттық рухани дәстүрлері бар деңгейлеріне (сабақ, сабақтан тыс, мектептен тыс, отбасылық, әлеуметтік пайдалы) сәйкес келтірудің педагогикалық тұрғыдан орынды түрі ретінде қарастыруға болады.

Қазіргі бастауыш мектептің алдында тұрған тағы бір міндет – ата-аналардың педагогикалық мәдениетін арттыру қажеттілігі. Ата – аналардың педагогикалық мәдениеті-кіші мектеп оқушыларын рухани-адамгершіліктерін дамыту, тәрбиелеу және әлеуметтендірудің ең тиімді факторларының бірі. Отбасылық өмір салты білім алушының адамгершілік өмір салтының маңызды компоненттерінің бірі болып табылады. Осыған байланысты ата-аналардың педагогикалық мәдениетін арттыру бастауыш

сынып оқушыларын тәрбиелеу мен әлеуметтендірудің маңызды бағыттарының бірі ретінде қарастырылуы керек. Оқушылардың әлеуметтенуінің нәтижесі әлеуметтену болып табылады, ол жалпы алғанда белгілі бір тұлға үшін маңызды іс-әрекетте, өзін-өзі жағымды сезінуде және жалпы өмірге эмоционалды қанағаттануда үлкен жетістікке жетуді қамтамасыз ететін жеке тұлғалық ерекшеліктердің жиынтығы ретінде қарастырылады. Ғалымдар кіші мектеп оқушысының әлеуметтенуінің келесі көрсеткіштерін анықтайды:

– когнитивті-рефлективті: қажеттілік, дайындық, танымдық іс-әрекетке қабілеттілік; адам өміріндегі табиғат құбылыстарын білу және түсіну; адамға қауіп төндіретін табиғат құбылыстары туралы білім; өзін-өзі бақылау және өзін-өзі талдау қабілеті; жағдайдың өзгеруіне байланысты жауап қайтара білу қабілеті; қызығушылық; өз іс-әрекетін жоспарлау және оның нәтижелерін болжау мүмкіндігі; өзін-өзі тану қабілеті;

– коммуникативті: құрдастарымен қарым-қатынас жасау және үлкен балалармен, ересектермен қарым – қатынас жасай білу (әртүрлі жастағы топтың құрамында өзара іс – қимыл жасай білу); ынтымақтаса білу; эмпатияға, төзімділікке қабілеттілік;

– практикалық: репродуктивтік іс-әрекетке қабілеттілік; шығармашылық іс-әрекетке қабілеттілік; іс-әрекеттегі дербестік;

– құндылық-мағыналық: негізгі адами құндылықтар туралы идеялар (адам, отбасы, еңбек, білім, мәдениет, Отан, жер, әлем); адамгершілік қасиеттердің (туған жерге деген сүйіспеншілік, достық, еңбексүйгіштік, мейірімділік, жолдасқа көмектесуге дайын болу, жауаптылық, адалдық, әділдік, сыпайылық, орындаушылық, ұят сезімі); адамгершілік өзін-өзі бағалау қабілеті; әлеуметтік мақұлданған мінез-құлықты қалыптастыру. Осылайша, кіші мектеп оқушысын әлеуметтендірудің негізгі бағыттары:

1) қарым-қатынас пен өзара іс-қимыл жасау қажеттілігі мен қабілетін қалыптастыру;

2) сезіну қабілеті мен қажеттілігін қалыптастыру;

3) таным мен өзін-өзі тану қажеттілігі мен қабілетін қалыптастыру;

4) жасампаздық пен шығармашылыққа деген қажеттілік пен қабілетті қалыптастыру.

Кіші мектеп оқушыларын әлеуметтендірудің осы бағыттары бойынша жұмыстың мазмұны негізгі педагогикалық мақсатқа – жоғары адамгершілік, жауапты, бастамашыл және құзыретті адамның қалыптасуы мен дамуына әлеуметтік-педагогикалық қолдау көрсетуге бағытталған.

Әдебиеттер

1. Люблинская А.А. Мұғалімдерге бастауыш мектеп оқушысының психологиясы жөнінде. – А.: Мектеп, 1991. – 61 б.
2. Якиманская И.С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе – М.: «Сентябрь», 1996.
3. Қалиев С., Майқаранова Ш. Оқушылардың тұлғалық қасиеттерін дамытудың педагогикалық мінездері. Алматы, 2001.

ӨОЖ: 373.3

А.К. Исабекова, Г.С. Майлыбаева

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті., Талдықорған қ.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ МЕН ТӘСІЛДЕРДІҢ ТИІМДІЛІГІ

Елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауында айтылған «XXI ғасырда білімін дамыта алмаған елдің тығырыққа тірелетіні анық» деген пікірі нақты дәлел. Бүгінгі білім беру ісінің мақсаты – тек білім, білік дағдыларын меңгерту ғана емес, өзін-өзі дамытуға ұмтылатын, ақылды, алғыр, ой – өрісі кең, ақпарат көздерін өз бетімен қолдана алатын, қабілетті де талантты, жастарды тәрбиелеу.

«Келер ұрпақ алдында зор жауапкершілік жүгін арқалап келеміз» деген Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың сөзі ұстаз қауымына үлкен тапсырыстарды артып отыр. Еліміздің болашағы көркейіп, өркениетті елдер қатарына қосылуы, бүгінгі ұрпақ бейнесімен көрінеді. Дүниежүзілік озық тәжірибелерге сүйеніп, жаңа типті оқыту, яғни әр баланың табиғи қабілетін дамыту үшін қолайлы жағдайлар жасай отырып, оны жан-жақты дамыту керек. Қазіргі білім беру мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас пайда болып, оқытудың жаңа технологиясы өмірге келді. Яғни педагогикалық технология ұғымы іс-әрекетімізге кеңінен еніп, қолданылуда.

Жаңа педагогикалық технологияларды өз сабақтарымызда пайдаланудағы мақсатымыз – оқытуды ізгілендіруі, яғни оқу құралдары оқушылардың өздігінен танымдық іс-әрекетін жүргізе алатындай

мүмкіндіктер жасау, оқушылардың қызығушылықтарын арттыру. Бұл технологиялардың бәрін бір сабақта қамту мүмкін емес. Сондықтан, әрбір пәнді оқыту технологиясын таңдап, іріктеу және оны іс-әрекеттік тұрғыда жетілдіру арқылы оқушының білім жетістіктерін арттыруға болады. Жаңа технологияны қолданған сабақтарымда әрбір оқушының әрекетін басты назарда ұстанам, яғни технологияны қабылдауы, ынтасы, құштарлығына көңіл бөлемін.

Негізінен жаңа технологияның ерекшелігі – мұғалімдер мен оқушыларға өз бетімен бірлесіп, шығармашылықпен жұмыс істеуге мүмкіншілік береді. Әр күні көптеген ғылыми жаңалықтарға терең әлеуметтік өзгерістерге толы қазіргі кезеңде оқушыларға берілетін ақпарат көлемі кеңейуде. Ал оны игеруге бөлінетін уақыт өзгеріссіз қалуда. Сондықтан, білім берудің сапасын жақсарту, білім берудің әдістемелік негізін өзгерту заман талабына сәйкес туындап отырған қажеттілік. Жаңа форматтағы сабақ үлгісі бойынша оқу үрдісінде оқушыларымның белсенділік көрсетуіне, яғни өзім көбіне кеңес беріп, бағыт- бағдар беріп, бақылаушы боламын. Қазіргі кезеңде оқытудың басты мақсаты өз бетінше дами алатын, жеке шығармашылық тұлғаларды қалыптастыру болғандықтан оқушылар өз бетінше танымдық әрекет етудің әдістері мен дағдыларын игеруі тиіс екенін естен шығармаған абзал.

Жалпы біз педагогикалық технологиялардың педагогикалық мақсатқа жету үшін пайдаланатын барлық әдістемелік құралдардың қолдану ретімен жиынтық жүйесі деп қарастырсақ, оның тиімділігін былай көрсете аламын:

- оқушы өздігінен жұмыс істеуге мүмкіндік алады, өз ойын айтып үйренеді, дағдыланады;
- әр оқушының жеке қабілеті мен мүмкіндіктері анықталады;
- сабаққа деген, білімге деген қызығушылықтары жоғарлайды;
- бастауыш сынып оқушыларының ойлау, орындау қабілеті арта бастайды.

Әрбір сабағымды өткізерде білім мен тәрбие үрдісін ұйымдастырудың сан түрлі жаңа әдіс – тәсілдерін іздестіріп, жаңа технологияларды сабаққа тиімді пайдалану, бір сөзбен айтқанда – оқу үрдісінің ұтымды ұйымдастыра отырып, оқушылардың білім сапасының артуына ықпал етемін. Оқу үрдісінде жаңа технологияны жүзеге асыру, тиімділігіне қарай пайдалану үшін, өзімнің алдымда отырған бастауыш оқушыларының жас ерекшеліктерін ескеремін, әрбір жаңа технологияның педагогикалық мақсат – мүддесіне байланысты және сабақтың түрімен кезеңдеріне байланысты таңдап аламын. Оқушы тұлғасының дамуына, қабілетінің артуына жаңа технологиялар айтарлықтай ықпал жасайтыны сөзсіз. Өз сабақтарымда, оқу үрдісіне жаңа ақпараттық технологияны енгізу арқылы сыныптың оқу сапасы жақсарып, дамыта оқыту жүзеге асырылып, сабақ қарқыны жеделдетіліп, жеке тұлғамен жұмыс істей отырып, саралап, даралап оқытуға мүмкіндік туатынын айтуға болады. Жаңа ақпараттық технологияны шағын жинақталған мектептерде де пайдалануға болады. Онда сабақты тиімді өткізуге, оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға, әрбір оқушының өз беттерінше ізденіп білім алуларына, оқушының өзіндік жұмыс атқаруына және ең бастысы – оқушының білім жетістіктерін жақсартуға ықпал етеді.

Оқытудың білім сапасын арттыру келесі тәсілі басты мәнді анықтау болып табылады. Басты мәнді анықтаумен біз оқу процесінің негізгі міндеттерін шешуді қамтамасыз етіп қоймай, мұғалім мен оқушылардың уақыты мен күшін үнемдейміз. Оқу процесінің мазмұнын талдауда, әрбір тақырыптың басты түсінігін, заңдарын, теориялық негіздері мен фактілерін анықтайды.

Білім-ел қазынасы, халқымыздың білімділігі – ел байлығы. Уақыт талабына сай білім беру үшін оқытудың жаңаша әдістерін қолдануымыз қажет. Оқушылардың алатын негізгі білімдерінің сапасы оқыту дәрежесіне тәуелді. Сондықтан әрбір ұстаз-өз ісінің шебері, яғни жан-жақтызденгіш жаңашыл болып, оқушының білімге ықыласы мен қызығуын арттыру мақсатында сабақтың құрылымы мен әдіс тәсілдерін өзгертіп отыруы қажет.

Бастауыш сынып оқушыларының білім сапасын арттыру бағытында тәрбиенің басты принциптері арқылы жеке тұлғаны қалыптастыруды көздеймін. Оқытудың сапалық принципі-үйретілген материалды құрғақ жаттамай, толық түсініп, меңгеруі. Оқу материалын саналы түсіну үшін оқушының оқу белсенділігі, сабақтағы ынтасы арттырылады, теориялық білімдерін іс жүзінде және өмірмен байланыстыра білуге үйретемін. Мұнда оқушылар оқу материалына қайта оралып, пысықтап, бекітуі үшін оның әр сабақта жеке бөліктермен берілетінін есепке алу керек, бұл бөліктерде қысқаша, сиымды түрде тұтас тараудың мазмұны беріледі.

Пысықтауды қажет ететін материалды үш күрделілік деңгейінде (қарапайым, орташа дәреже, күрделі) дайындайды. Бұның бір маңызы – күрделі ізденушілік, шығармашылық сипаттағы тапсырмаларды кез келген күрделілік деңгейіндегі бағдарламалық материал тапсырмаларын орындаған оқушыға, яғни іс жүзінде бәріне де беруге болады. Сабақ жоспарлағанда оқушылардың өзара сөйлесуін, топпен жұмыс жасауын қамтамасыз етуге баса көңіл бөлемін.

Мектептің бастауыш сатысында оқу-тәрбие үрдісін оқушы мен оқушы арасындағы іс-әрекетімен мұғалім мен оқушы арасындағы диалогтық оқытуды жүзеге асыру арқылы оқушының ойлау белсенділігін арттыруға, сабақта интерактивтік әдісті тиімді пайдалануға болады. Топпен жұмыстың ерекшелігі оқушылардың өздері ақпараттар жинап, өздері жаңалық ашуға ұмтылып, ізденіп жауабын тауып, өзінің көзқарасын логикалық түрде дәлелдейді. Топта барлық топ мүшелері өз пікірін бір-біріне, сонымен қатар топта, сынып алдында айта алады. Мұнда жеке тұлғаның рухын тәрбиелеуге, адамның адамгершілік болмысын қалыптастыруға басты назар аударылуы тиіс. Әрбір сабақта оқушылардың оқу біліктілігімен қатар ойлауы, іс-әрекеті, өзара қарым-қатынасы және өзінің сана-сезімі дамып, қарапайым ойлау операциялары (анализ, синтез, салыстыру, сұрыптау) және шығармашылық іс-әрекеті қалыптасады. Қай салада болмасын, ондағы жұмыстың нәтижесі сапасымен өлшенеді. Мектептегі сан-саналы жұмыстың құйылатын арнасы да білімнің сапасында болатыны даусыз. Білім сапасын жақсартудың бір жолы- оқыту үдерісін де жаңа технологияларды пайдалану арқылы білім саласындағы стандарттық жүйені іске асыру болып табылады. Сондықтан алға басқан сайын біз халқымыздың тарихи құндылықтар, ұлттық тіл қазынасын, яғни халық қазынасының бағалы жақтарын келешекке өзімізбен бірге индустриясы дамыған, толық техникаланған болашаққа ала баруымыз керек, сонда ғана біздің ұрпақ өз тілегін, өз тілін, сабаққа деген қызығушылығын, қабілетін дамытады.

Біздің басты мақсатымыз – білім сапасы. Білімнің сапалы болуы тікелей мұғалімге, оның білім дәрежесі мен іздену шеберлігіне байланысты. Мұғалім – тікелей оқыту мен тәрбиелеу үрдісіне жаңалықты енгізуші, оқушымен бірлесе жұмыс істейтін белсенді әрекет иесі. Сондықтан да, білім сапасын арттыруда әрбір ұстаз құндылықтарды, яғни этнопедagogика мен этнопсихология негіздерін меңгеріп, өз сабақтарын жаңа форматта өткізіп, жаңа технологияларды ұтымды пайдалана білу қажет деп білемін. Мектептегі оқу жұмысының сапасы мұғалімнің оқушылардың оқу әрекеті дұрыс ұйымдастыра білуіне, оның тиімділігін мейлінше жетілдіре білуіне байланысты болады. Сапалы білім беру өмір талабы десек, ендеше сапалы білім беру жолдары мыналар:

1. Сабақтың қысқа мерзімді жоспарын құрастырғанда негізгі ұғымдарды, тілдік мақсатты айқындау, сол ұғымдарды меңгерту;

2. Бастауыш сынып оқушыларының пәнге деген қызығушылықтарын арттыру үшін жаңа технология элементтерімен сабақ барысында тиімді пайдалану;

3. Шығармашылыққа баулу, өздіктерінен ізденуге ықпал ету;

4. Интербелсенді әдіс-тәсілдерді сабақ кезеңдеріне сай қолдану;

5. Оқушылардың өз бетімен жұмысын, топпен және жұппен жұмысын ұйымдастыру;

6. Әр тарау соңында тест тапсырмаларын алып, білім деңгейлерін анықтау;

7. Топты бағалауды, өзін өзі бағалауды қалыптастыру;

8. Әр сабақ соңында кері байланысты жүзеге асыру;

Осы талаптардың ішінде өзім қолданып жүрген бағыттарыма тоқталатын болсам, сабақты жоспарлағанда ең бірінші негізін басшылыққа алу керек екендігін анықтауды мақсат етіп қоямын.

Ел президенті Н.Ә. Назарбаев «Қазіргі заманда жастарға ақпаратқа араттық технологиямен байланысты әлемдік стандартқа сай, мүдделі жаңа білім беру өте қажет» деп атап көрсеткендей, интербелсенді әдіс-тәсілдерді мектеп өміріне енгізуді жаңаша білім берудің шарты деп қабылдап, ұстаздар шығармашылығын шыңдауға, біліктілігін арттыруға ерекше мән беріп келеді. Мен бастауыш сынып оқушыларын оқытуда жаңа технологияларды кеңінен қолдана отырып, білімді терең және жан-жақты игерудің жолдары, әр пәннің ғылыми негіздерін меңгерту мәселелері, шәкірттің ойлау қабілеті мен шығармашылық әрекетін дамыту сияқты оқытудың ұтымды әдіс-тәсілдерін қарастырамын. Оқу үрдісінде жаңа технологияларды сабақ мақсатына сай пайдаланып, әрбір сабақты тақырыпқа сай жоспарлауға, уәжі төмен оқушылармен сабақ үстінде және сабақтан тыс уақытта қосымша жұмыстар жүргізіп, шәкірттердік үлгерімін арттыруға, шығармашылық жауапкершіліктерін арттыру сияқты міндеттерге баса назар аударамын. Өз шәкірттерімді сауатты жазуға үйрету, жүйелі бастауыш білім беруді өзімнің басты мақсатым деп санай отырып, қазіргі заман талабына сай оқытудың жаңа технологияларын, әдіс-тәсілдерін сабақтарымда оқушылардың білім сапасын арттыру мақсатында қолданып, пәнаралық байланысқа үнемі көңіл бөлемін және оқу мен тәрбие жұмыстарын ұштастырып отырамын.

Оқушыларға терең білім беру үшін жаңа технологияларды қолдана отырып төмендегідей қағидаларды есте сақтаған жөн:

1. Мұғалім пәнді өзі жетік терең біліп, оны балаларға жай, қарапайым тілмен, өмірмен байланыстыра отырып беруі қажет.

2. Мұғалім оқушылардың жеке басының психологиясын (жан дүниесін) жете біліп, әр оқушының жүрегіне жол таба білуі қажет.
3. Мұғалім әр оқушыға, бүкіл сыныпқа талап қоя білуі керек.
4. Мұғалім әр сабақта ғылым мен техника жаңалықтарын дұрыс қолдана білуі.
5. Мүмкіндігінше, кейбір үлкен тақырыптарды топтап, жеке блоктар түрінде топтай білуі.
6. Балалардың есте сақтау қабілеттерін арттыру үшін жаңа сабақты тірек конспектілері мен жеке тірек белгілері бойынша беру.
7. Сабақта балалардың пәнге деген қызығушылығын арттыру үшін әртүрлі қызықты элементтерді пайдалану.
8. Әрбір сабақ өз дәрежесінде өтуі қажет.

Қорытынды

Ұстаз үшін нәтижеге жету шәкіртінің білімді болуы ғана емес, білімді өздігінен алуы және алған білімдерін қажетіне қолдану болып табылады. Бүгінгі бала – ертеңгі жаңа әлем. Бүгінгі күні ақпараттар ағымы өте көп. Ақпараттық ортада жұмыс жасау үшін кез келген педагог өз ойын жүйелі түрде жеткізе алатындай, коммуникативті және ақпараттық мәдениеті дамыған, интерактивтік тақтаны пайдалана алатын, Он-лайн режимінде жұмыс жасау әдістерін меңгерген мұғалім болуы тиіс. Заман талабына сай жаңа технология әдістерін үйрету, бағат-бағдар беруші – мұғалімдерміз. Оқушылардың жаңа тұрмысқа, жаңа оқуға, жаңа қатынастарға бейімделуі тиіс. Осы үрдіспен бәсекеге сай дамыған елдердің қатарына ену ұстаздар қауымына зор міндеттер жүктелетінін ұмытпауымыз керек. Жаңа технологияларды әрбір сабақта, күнделікті тәрбиелік жұмысымызда қолдана білсек, білім сапасының артары сөзсіз. Яғни, қазіргі таңда жаңа технологиялары, оқытудың түрлі әдістері мен құралдарын сабақтаса бірігуі, олардың етене қолданылуы оқушылардың білім сапасын арттырады.

Әдебиеттер

1. Ералиева М. Оқытудың қазіргі технологиялары / М. Ералиева // Бастауыш мектеп. – 2006. – № 5.3-5бет.
2. Абдрахманова К. Төменгі жастағыларды оқыту ерекшеліктері / К.Абдрахманова // Бастауыш мектеп. – 1989. – 9.10 бет.
3. Мұқанов М. Жас және педагогикалық психология / М.Мұқанов. – Алматы: Мектеп,1982. – 182 бет.
4. Баласағұн Ж. Құтты білік. – Алматы, – 1988
5. Оқытудың жаңа технологиялары.//Халық тәлімі арнайы басылым. № 1 2002, – 3-7 бет.
6. Таубаева Ш.Т. Барсай Б.Т. Оқытудың қазіргі технологиялары . //Бастауыш мектеп №3-4, – 1999.

УДК: 372.3/4

А.Г. Искакова

НАО «Университет имени Шакарима города Семей», isk.ada@bk.ru

ЛЭПБУК КАК ИННОВАЦИОННАЯ ТЕХНОЛОГИЯ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ ДОШКОЛЬНИКОВ

LAPBOOK AS AN INNOVATIVE TECHNOLOGY IN MODERN PRESCHOOL EDUCATION

В послании Первого Президента – лидера Нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана, говорится: «В ходе модернизации системы образования необходимо внедрять в процесс обучения современные методики и технологии».

Вопросу формирования самостоятельной и творчески активной личности уделяется много внимания в психолого-педагогической литературе, новом государственном общеобразовательном стандарте (ГОСО) [1].

В связи с введением стандарта в дошкольном образовании существенно изменился подход к организации образовательной деятельности в дошкольной образовательной организации. Инновационная деятельность является находкой для современных педагогов дошкольного образования. Каждый воспитатель и ребенок выступает в роли творца. Новые приемы и методы воспитания, современные технологии обеспечивают саморазвитие личности ребенка, а также профессиональную самореализацию совместной творческой деятельности. Проблема формирования познавательной активности детей дошкольного возраста очень актуальна в наше время. Обучение развивает детей, прежде всего своим содержанием. Однако ребенок по-разному усваивает новое. Всем известно, что лучше всего запоминается то, что ярко, интересно, эмоционально окрашено. Когда ребенок сам действует с объектами, он лучше познает окружающий мир, поэтому приоритет в работе с детьми следует отдавать практическим методам обучения.

Содержание и методы обучения дошкольников направлены на развитие внимания, памяти, творческого воображения, на выработку умения сравнивать, выделять характерные свойства предметов, обобщать по определенному признаку, получать удовлетворения от найденного решения.

Педагогическая деятельность дошкольных учреждений сегодня становится качественно новой, более гибкой, инновационной. Раньше вся система образования стремилась понимать ребенка, давала ребенку систему знаний, которая ему нужна. Но сейчас ставится задача – услышать ребенка – это как раз, то новое, основное, что приносит Стандарт.

Как добиться того, чтобы ребенок лучше запомнил пройденный материал, проявлял интерес и самостоятельность в изучении той или иной темы?

Одним из способов достижения этой цели образования является использование лэпбука, который активно внедряется в детском саду. Если перевести дословно, то лэпбук – это книжка на коленях. Еще его называют тематическая папка, – это самодельная интерактивная папка с мини – книжками, кармашками, дверками, окошками, подвижными деталями, вставками, которые ребенок может доставать, передвигать, складывать. Заменять по своему усмотрению. В ней собирается материал по какой – то определенной теме.

Василий Сухомлинский говорил: " Дети должны жить в мире красоты, игры, сказки, музыки, рисунка, фантазии, творчества".

Актуальность использования лэпбуков заключается в том, что они помогают быстро и эффективно усвоить новую информацию и закрепить изученное в занимательно-игровой форме. Эти тематические пособия имеют яркое оформление, четкую структуру и в идеале разрабатываются специально под конкретного ребенка с его уровнем знаний.

Данный вид деятельности обеспечивает игровую, познавательную, исследовательскую и творческую деятельность учащихся, в результате которой ребенок может сам собирать и организовывать информацию, выбирать задания, которые ему под силу.

Главная ценность «Лэпбука» заключается в том, что он позволяет ребенку быть соучастником всего процесса, на любом из его этапов, отвечая всем требованиям ГОСО к предметно-развивающей среде:

- информативен (информация, содержащаяся в лэпбук, должна быть понятна ребенку);
- прочен (учитывая, что с ним будут заниматься дети, то он должен быть достаточно крепким);
- эстетичен (лэпбук должен быть оформлен аккуратно, красиво, чтобы у ребенка появилось желание взять его в руки);
- вариативен (желательно иметь несколько вариантов использования каждой его части);
- доступен (его структура и содержание доступно для детей дошкольного возраста; взяв лэпбук в руки, ребенок должен самостоятельно выбрать, что ему интересно, как с этим обращаться; минимум подписей; никаких методических рекомендаций, больших текстов с описаниями, лишней информации);
- пригоден к использованию одновременно группой детей (так же с участием взрослого как играющего партнера)

Для чего делают такие книжки? Все материалы папки соответствуют определенной теме и несут в себе познавательную и развивающую функции. Это очень простое, интересное и перспективное игровое средство обучения.

Для того чтобы изготовить лэпбук нужна фантазия и разнообразный материал. Сам процесс создания лэпбука очень интересен и увлекателен, главное продумать, как организовать свою работу. Результат будет более высоким, если активно работать с детьми и привлекать родителей, привлекая их к сбору иллюстраций, стихов, загадок по теме, к изготовлению мини-альбомчиков, различных тематических карманов. Живое общение, которого много не бывает, родительский пример мотивирует на успешный результат работы. Сближаются позиции дошкольной организации и семьи к совместной творческой деятельности. Данная форма при детско - взрослом взаимодействии, как с педагогами, так и семейные проекты, развивают более доверительные отношения при работе с семьей, повышает родительскую компетентность и дает возможность не только узнать интересы ребенка, но и развивать их.

В зависимости от назначения лэпбуки бывают:

- игровые;
- учебные;
- поздравительные;
- праздничные;

– автобиографические

В зависимости от формы:

- стандартная книжка с двумя разворотами;
- папка с 3-5 разворотами;
- книжка-гармошка;
- фигурная папка

Стандартный размер: – папка А- 4 в сложенном виде и А-3 в развернутом.

Алгоритм разработки лэпбука:

1. Начинаем с выбора темы.

Тема лэпбука может быть любая:

- интересные события, происходящие с ребенком;
- увлечения детей;
- темы недели;
- литературные произведения;
- мультимедийные герои и т. д.

Темы могут быть как общие, так и частные. Следует отметить, что общие темы лучше рассматривать в том случае, если они еще совершенно новые для дошкольника. Они часто применяются в создании книжек-раскладушек для младших дошкольников. А вот для детей старших групп лучше выделять частные тематики. Например, лэпбук на тему «Безопасность» подойдет для младших дошкольников, которые еще имеют мало представлений об этом. Для старшей же группы лучше выделить в одном лэпбуке отдельные виды опасных ситуаций: например, использовать информацию только о пожарной безопасности. Тема должна быть интересна ребенку, выполняема, оригинальна.

2. План.

После того, как мы выбрали тему, надо взять бумагу и ручку и написать план. Ведь лэпбук – это не просто книжка с картинками. Тут надо продумать, что он должен включать в себя, чтобы полностью раскрыть тему.

3. Создание макета. Теперь надо продумать, как в лэпбуке будет представлен каждый из пунктов плана. То есть нарисовать макет. Здесь нет границ для фантазии: формы представления могут быть любые. От самого простого до игр и развивающих заданий.

При создании лэпбука в проектной деятельности дети учатся добывать информацию сами, а не получать ее в готовом виде. Такая форма получения знаний активизирует психические познавательные процессы (воображение, внимание, память, восприятие и т.д.) и развивает творческие способности ребенка.

Лэпбук – итоговый результат совместной работы с детьми по той или иной теме. Его изготовлению должны предшествовать тематические занятия и игры, обсуждение и обговаривание сложных вопросов, выполнение заданий. Только в этом случае ребенок будет готов к изготовлению тематической папки, и она действительно выполнит свою роль как закрепляющего, систематизирующего дидактического и игрового пособия.

Подводя итог выше сказанного можно выделить следующее преимущество использования лэпбука.

Лэпбук помогает:

- структурировать сложную информацию
- развивает познавательный интерес и творческое мышление
- разнообразить даже самую скучную тему
- научить простому способу запоминания
- объединить всю семью (группу детей в детском саду) для увлекательного и полезного занятия.

Таким образом, рассмотренный выше метод дает представление о высокой степени адаптивности инновационных технологий к специфике дошкольным учреждениям. В работе с дошкольниками сегодня – это достаточно оптимальный, инновационный и перспективный метод, который должен занять свое достойное место в системе дошкольного образования

Литература

1. Государственный общеобязательный стандарт образования (приказ МОН РК от 31 октября 2018 года № 604)
2. Блохина Е.Л. Лэпбук – «наколенная книга» // Обруч. 2025 г. № 4 С. 29-30.
3. Гатовская Д.А., Лэпбук как средство обучения в условиях ФГОС// Проблемы и перспективы развития образования: Материалы VI международной конференции. – Пермь.
4. Интернет-ресурсы.

ХИМИЯНЫ ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫ АЯСЫНДА ОҚЫТУ БАРЫСЫНДА ОҚУШЫЛАРДА ОЙЛАУ ДАҒДЫСЫН (БЛУМ ТАКСОНОМИЯСЫ ТҮРҒЫСЫНАН) ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІНІҢ АСПЕКТІЛЕРІ ЖӘНЕ ДИДАКТИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

Бүгінгі таңда елімізде білім беру мазмұны жаңа бағытқа бет бұрды. Елбасы Н.Назарбаев өз сөзінде: «Біз қазір «білім-ғылым-инновация» атты үштік үстемдік құратын постиндустриялық әлемге қарай бағыт алып барамыз», – деген болатын. Ендеше, еліміздің әлемдік үрдістерге енуі білім беру жүйесінің жаңа сапалық деңгейге өту қажеттілігін арттыруда екені түсінікті.

Мұғалімдердің сабақ беру үрдісінде негізге алатын 3 құжатпен – Оқу бағдарламасы, оқу жоспары және қалыптастырушы бағалауға арналған тапсырмалар жинағы. Мұндағы жаңа оқу бағдарламасының ерекшелігі – оның ХХІ ғасыр дағдыларын дамытуға бағытталғандығында, яғни ақпаратты іздеу, талдау және интерпретациялау дағдыларын дамыту; адам, табиғат және қоғам туралы олардың бастапқы білім қорларын қалыптастыру (әлемнің біртұтас бейнесі); рухани-адамгершілік құндылықтарын дамыту.

Жаңа бағдарламаны меңгеру барысында ерекше есте қалған мына әдіс-тәсілдер сабақтың тиімді өтуіне, оқушы бойында қажетті 4 дағдыны (тыңдалым, айтылым, жазылым, оқылым) қалыптастыру.

Білім беру бағдарламасының негізгі мақсаты-білім мазмұнының жаңаруымен қатар, критериалды бағалау жүйесін енгізу және оқытудың әдіс-тәсілдері мен әртүрлі құралдарын қолданудың тиімділігін арттыруды талап етеді.

Химия пәндеріне арналған оқу бағдарламаларындағы оқу мақсаттары оқушылардан шынайы проблемаларды анықтап зерттей білуді талап етеді. Негізінен жаңартылған білім жүйесі құзыреттілікке және сапаға бағытталған бағдарлама. Жаңартылған білім берудің маңыздылығы – оқушы тұлғасының үйлесімді қолайлы білім беру ортасын құра отырып сын тұрғысынан ойлау, зерттеу жұмыстарын жүргізу, тәжірибе жасау, АҚТ-ны қолдану, коммуникативті қарым-қатынасқа түсу, жеке, жұппен, топта жұмыс жасай білу. Жаңа білім беру бағдарламасы сыни тұрғыдан ойлауға, шығармашылықты қолдана білуді және оны тиімді жүзеге асыру үшін қажетті тиімді оқыту әдіс-тәсілдерді (бірлескен оқу, модельдеу, бағалау жүйесі, бағалаудың тиімді стратегиялары) үйретеді [1]. Химия – бұл эксперименталды ғылым. Сондықтан оқыту химиялық экспериментке білімнің шоғырлануы мен бақылаудың құралы ретінде білімнің, гипотезаларды ілгерілетудің және тексерудің қайнар көзі ретінде негізделген. Сонымен бірге, мұғалім оқушының көңілінен шығатын тәжірибелік жұмыс оңай емес екеніне, қайта-қайта жаңа нәрсені білуге деген құштарлығына көз жеткізуі керек. Қазіргі таңда 500-ден астам педагогикалық технологиялар бар. Алайда, осы технологиялардың барлығын химия пәнін оқытуда қолдануға мүмкін емес. Солардың ішінде өз тәжірибемде көп жылдар бойы кеңінен қолданып келе жатқан технологияның түрлерімен бөліскім келеді.

Қызығушылықты ояту, үйрену процесі – бұрынғы білетіні мен жаңа білімді ұштастырудан тұрады. Үйренуші жаңа ұғымдарды, түсініктерді өзінің бұрынғы білімін жаңа ақпаратпен толықтырады, кеңейте түседі. Яғни біз алдыңғы сабақтарды пысықтап, бірнеше тапсырмалар орындаймыз, Мысалы: қышқылдар тақырыбын өткенде олардың арасындағы ұқсастықтары мен айырмашылықтарын оқушылар арасында талдай отырып, қышқылдарды жіктейміз.

Ойлау мен үйренуге бағытталған бұл бағдарламаның екінші кезеңі мағынаны тану (түсіне білу). Бұл кезеңде үйренуші жаңа ақпаратпен танысады, тақырып бойынша жұмыс істейді, тапсырмалар орындайды. Оның өз бетімен жұмыс жасап, белсенділік көрсетуіне жағдай жасалады. Бұл кезеңде оқушылар арасында «Джигсо» стратегиясын пайдаланам онда топтарға мысалы қышқылдар тақырыбын өткізгенде әр топқа тақырыпшаларды бөліп беремін І-топ қышқылдар, олардың құрамы, алу жолдары, ІІ-топ қышқылдарды алу тәсілдері, ІІІ-топ қышқылдардың химиялық қасиеттері сонда топтағы оқушылар өздері топта мәтінмен танысып, оқып болған соң әр топтан І оқушыдан яғни елшіден шығып басқа топтарға барып түсіндіреді.

Мәтінмен танысып болған соң «Бес түйінді идея» стратегиясын пайдаланып әр топ өздері оқыған мәтін бойынша постер қорғап мәтін бойынша бес түйін айтады.

Химиялық қасиеттерін жетік меңгеру үшін үшін химиялық тәжірибелер жасаймыз. Мысалы 8-сыныпта «Физикалық химиялық құбылыстар» тақырыбын өткенде «Болжау стратегиясын»

пайдаланып оқушыларға зертханалық жұмыс жасатуда ең бірінші видео материалды көріп, өзімізде бар реактивтерді пайдаланып жасап көріп болжам жасаймыз.

Тақырып туралы ой толғаныс – бағдарламаның үшінші кезеңі. Күнделікті оқыту процесінде оқушының толғанысын ұйымдастыру, өзіне, басқаға сын көзбен қарау, баға беру назардан тыс қалып отырады. Одан гөрі, үйге тапсырма беру, оны түсіндіру, баға қою сияқты шараларға уақыт жіберіп аламыз. Сын тұрғысынан ойлауды дамыту бағдарламасында бұл сабақтағы аса қажетті мәнді, маңызды әрекеті болып отырады. Дәл осы кезеңде үйренуші не үйренгенін саралап, салмақтап, оны қандай жағдайда, қалай қолдану керектігін ой елегінен өткізеді. Белсенді түрде өз білім үйрену жолына қайта қарап, өзгерістер енгізеді, яғни нағыз білім шыңына көтеріледі, үлкен әлемге енеді. Бұл кезеңді қазақтың ұлттық ойындарымен байланыстыра отырып, «ханталапай» ойынын ұйымдастырдық. Ол үшін «кубизм» стратегиясын қолданып, оқушылардың өз бетімен білімдерін тексеруге мүмкіндік береміз. Ойын нәтижесінде оқушы қышқылдардың алынуы мен химиялық қасиеттерінің реакцияларын өз бетінше жазып, теңестіруге үйренеді.

Сын тұрғысынан ойлау – бақылау, тәжірибе, толғану және ой жүгірту нәтижесінде алынған ақпаратты ұғыну, бағалау, талдау және жинақтауда қолданылатын әдіс болып табылады, сонымен қатар ол әрекет жасауға негіз, түрткі болуы да мүмкін. Сын тұрғысынан ойлау дағдыларының негізгі тізбесіне қадағалау, интерпретация, талдау, қорытынды жасау, бағалау, түсіндіру, метатану кіреді.

Осы орайда химия пәнін оқыту кезіндегі түрлі тәсілдердің бірі Блум таксономиясына тоқталғым келеді.

Оқытуда танымдық мақсаттарды қою мен анықтау мәселелері бойынша 1956 жылы американ ғалымы Бенджамин Блум өз таксономиясын ұсынды. Таксономия (грекше, taxis- орналасу, құрылыс, тәртіп және potos- заң)- барлық оқу материалдарының белгілі бір реттілігін құрастыру мақсатында нақты бір өлшемдер мен қағидалар бойынша жіктеу. Блум таксономиясын сабақта тиімді қолдану арқылы оқушылардың өзіндік ой- пікірлерін еркін жеткізуді, өзіне сын көзбен қарауды, әр нәрсеге күмән келтіруді, есте сақтау және шығармашылық қабілеттерін дамытуды қалыптастырады. Блум өзінің «Таксономия» атты еңбегінде білімді игеруге қарапайымнан күрделі үрдіске бағытталған 6 когнитивтік (танымдық) аймақты атап көрсетті. Олар: білу, түсіну, қолдану, талдау, жинақтау және бағалау.

I деңгей. Білу. Оқушының іс – әрекеті ми қыртысындағы ақпараттың ұзақ уақыт есте сақталуы негізінде жүзеге асады. Бұл деңгейде оқушы ақпараттарды (терминдерді, нақты деректерді, құбылыстарды, әдістерді, заңдылықтарды, заңдарды, теорияларды) жатқа біледі. Оқушының қандай түсініктерді білуі керек екенін анықтайтын деңгей. Мысалы, «Заттар массасының сақталу заңы» тақырыбын өткенде оқушы: «химиялық реакция теңдеуі» ұғымына анықтама беру; химиялық реакция теңдеуінің құрылымын жазып, қосылыстардың құрамын айту; химиялық реакцияның үш белгісін білу керек. Ал қалған бес деңгей осы ақпараттың негізінде жүзеге асады.

II деңгей. Түсіну. Сабақ барысында оқушы оқу материалдарын өз сөзімен қысқаша баяндайды және әр түрлі жағдайларда қолданылуын түсіндіреді. Оқушы өз түсінігі бойынша қандай өзгерістердің болатынын және салдары мен нәтижелеріне болжам жасайды. Мысалы, оқушы: атом-молекулалық ілімнің негізінде заттар массасының сақталу заңын; химиялық реакция теңдеулерінің оқылуын; химиялық реакцияға мысалдар келтіруді түсінуі керек.

III деңгей. Қолдану. Бұл деңгей меңгерілген білімдердің нақты жағдайларда қолданылуына негізделген. Берілген тапсырмада ережелердің, ұғымдардың, әдіс-тәсілдердің практикалық тұрғыдан қолданылуы қарастырылады. Түсіну деңгейіне қарағанда оқу материалдарының терең игерілуін талап етеді.

Мысалы, оқушы: химиялық реакция теңдеулерін жазуда заттар массасының сақталу заңын: реакция теңдеуіндегі бастапқы заттар (реагенттер) мен өнімдердің химиялық тілде жазылуын; тотығу дәрежесі және валенттілік бойынша химиялық формулалардың құрастырылуын; химиялық реакция белгілерінің негізінде қоршаған ортадағы химиялық құбылыстардың анықталуын; есептер шығаруда заттар массасының сақталу заңының қолданылуын білуі керек.

IV деңгей. Талдау. Бұл деңгей оқу материалдарының құрылымын жалпы және нақты белгілері бойынша бірнеше бөліктерге жіктеу үшін оқушының логикалық ойлауын талап етеді. Оқушы қасиеттері және табиғаты бойынша жіктелген бөліктердің арасындағы айырмашылық пен байланыстарды қарастырады. Мысалы, оқушы: химиялық және физикалық құбылыстардың айырмашылығын; химиялық реакцияның типтерін;

V деңгей. Жинақтау (жүйелеу). Бұл оқушының өзінде бар білімдеріне сүйене отырып, жаңа жағдайда қолдануға болатын әдіс-тәсілдерді ұсынуға; яғни шығармашылық қабілеттерінің дамуына негізделген деңгей.

Мысалы, оқушы: химиялық реакцияларды жіктеуге; химиялық реакция теңдеулерін теңестірудің алгоритмін ұсынуға; қосылу және айырылу реакция теңдеулеріне анықтама беруге қабілетті болуы керек.

VI деңгей. Бағалау. Оқушының оқу материалының құрылымын логикалық және жазбаша түрде бағалаудағы, өзіндік ой – пікірін білдірудегі және жасалынған қорытындылардың оқу материалына сәйкестігін анықтаудағы таным мен ойлаудың жоғары деңгейі. Мысалы, оқушы: табиғаттағы және тірі организмдердегі химиялық реакция теңдеулеріне мысалдар келтіруді; заттар массасы сақталуы заңының табиғаттағы маңыздылығын; мұғалім көрсеткен тәжірибенің негізінде қорытынды жасай білуі керек.

Блум таксономиясы белгілі бір реттілікпен құрастырылған мақсаттар жүйесі арқылы оқушылардың білім деңгейлерін шығармашылық деңгейге жетуді ұсынады. Блум таксономиясын сабақта тиімді қолдану үшін қажет етістіктер мен мұғалім мен оқушының іс-әрекетінің арасындағы байланыс көрсетіледі. Оқушыларға тапсырма беруде және сұрақтар қою кезінде мына ережелерді есте сақтаңыз: сұрақ қойған кезде неге сол сұрақты қойғаныңызды ойланыңыз; сол сұраққа қандай жауапты күтетініңізді ойланыңыз; әрдайым қарапайым сұрақтан бастаңыз; қойылған сұрағыңыз бен тапсырмаңыз нақты болуын қадағалаңыз; оқушылардың қойылған сұраққа сыныпта жеке, жұпта және топта жауап бере алатынындай болуын қарастырыңыз.

Блум таксономиясы бойынша қойылған сұрақтан мен тапсырмалар оқушылардың алған білімдерін жетілдіруге, өзіндік ой-пікірін қалыптастыруға бағытталған. Сонымен қатар пәнге деген қызығушылықтары артып, өз ойларын еркін жеткізуге мүмкіндік береді.

Химия пәнінде жаңартылған білім мазмұны бойынша оқушылардың ойлау дағдысын дамыту бойынша тапсырмаларын дайындау.

Бүгінгі күні оқыту жүйесіне енгізіліп жатырған әдістердің бірі: «Жаңа форматта оқыту». Жаңа форматта оқыту формалары жеке, жұппен, топпен жүргізіледі. Бірақ, оқыту процесінің қай формада ұйымдастырылғанына қарамастан, күтілетін нәтиже бір: ол – қазіргі қоғам талабына сай әлеуметтік бейімділігі жоғары, мәдениетті, ұлттық тәлім-тәрбие алған, білімі мен біліктерін өмірде пайдалана алатын, жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру. Атақты орыс психологы Б.Г. Ананьев: «Егер тұлға – адам дамуының шыңы болса, даралығы – оның тереңдігі», – деген сөзі оқушылардың креативтілігін дамыту мәселесіне алып келеді. Е.Торрек бойынша креативтілік білім игеруде кездесетін қиындықтарды, кейбір кемшіліктерді шешудегі қабілеттілік деп қарастырған болса, Д.Богоявленская креативтілікті жеке тұлғаның «шығармашылық дарындылығы» деп қарастырады. Бұл жерде сөз болып отырған оқушылардың креативтілігі мен шығармашылық дарындылығын қалыптастыруда американдық психолог, оқыту әдістерін зерделеген Блум Бенджаминнің «Білім беру мақсаттары таксономиясы» атты еңбегінің маңызы өте зор.

Блум таксономиясының өнімді (жоғары) деңгейі «бағалау» барлық деңгейлерді қамтиды. Әдетте мұғалімдер оқушылар білімін тексеру үшін сұрақтар қояды. Сұрақтардың үнемі білу, түсіну деңгейінен аспай қалуы оқушылардың шынайы қызығушылық сезімдерін, оқушылардың сыни ойлауына ықпал ете алмайды. Сондықтан оқушыларға берілетін сұрақтар алдын-ала нақты тапсырмалар арқылы дайындалған жөн. Блум таксономиясы бойынша тапсырма дайындауда келесі мәселелер ескерілуі тиіс: 1) тапсырмалар нақтылы қамтамасыз етілуі үшін қысқа болуы; тапсырма мазмұнында дұрыс етістіктердің қолданылуы; күтілетін нәтижелердің бағалауға икемді болуы; Өз іс-тәжірибемнен блум таксономиясы бойынша дайындалған 2 жұмыс дәптерлерінің үлгісін ұсынып отырмын, ерекшелігі оқушылардың білімін бағалау тәсілдерінде. Бағалау – одан арғы білім алу туралы шешімді қабылдау мақсатымен оқытудың нәтижелерін жүйелі түрде жиынтықтауға бағытталған қызметті белгілеу үшін қолданылатын термин.

1-сабақ. «Майлар» тақырыбы бойынша формативті бағалау: «Үй тұрғызу» 2-сабақ. «Алкадиендер» тақырыбы бойынша жиынтық бағалау: «Критерийлер» арқылы. 1-сабақ. Блум таксономиясы бойынша «Алкадиен көмірсутектер» тақырыбына дайындалған тапсырмаларды талдау үлгісі: Дағдылар Анықтама (етістіктер) Оқушы іс-әрекеті Білу Берілген жаңа түсінікті ұғу, еске ұстау, бұрынғы білімді еске түсіреді. Оқушылар диен көмірсутектердің жалпы формуласын еске түсіре отырып белгісіз заттың формуласын анықтайды. Түсіну Жаңа материалда берілетін білімді түсіну, өзінше түсіну немесе болжам жасау. Диен көмірсутектерде қос байланыстың орнына байланысты нөмірлейді, соған байланысты атау керек екенін түсінеді, I, II, III, IV көміртегі атомдарының ерекшелігін түсіндіреді. Қолдану Жаңа білімді тәжірибеде, яғни нақты жаңа жағдайға пайдалану. Бұрынғы білімдері негізінде қажет формулаларды пайдаланып, есептің шарты бойынша диен көмірсутектің формуласын анықтайды. Талдау (анализ) Алған білімді жіктеу, саралау, ең негізгі түйінді дәнін бөліп ала білу. Яғни, бүтінді бөліктерге жіктеу арасындағы байланысты айқындау, т.с.с.

Берілген қосылыстардың химиялық қасиеттерін салыстыра отырып, мүмкін болатын реакция теңдеулерін аяқтайды.

Химиялық реакцияның жүру механизміндегі ерекшеліктерін көрсетеді, дәлелдейді. Жинақтау (синтез) Жеке бөлшектерден, дара ұғымдардан тұтас дүние жасау (жалқыдан жалпыға). Қарастырған қосылыстардың құрылысы, химиялық қасиеттері бойынша алған білімдерін жинақтап, А және Б заттарын табады. Бағалау Жаңа ұғым, жаңа материалдың құндылығын, керектігін анықтау, пайымдау. Есептің шарты бойынша бутадиеннің көлемдік үлесін тауып, маңызы, қолданылуы туралы өз ойларын айтады. Жұмыс дәптерінде берілген тапсырмалардың мазмұны: № 1 – жаттығу (әр дұрыс жауап – 0,5 балл) Құрамында: а) 6 көміртек атомы бар, б) 26 сутек атомы бар алкадиендердің молекулалық формуласын құрастырындар. № 2 – жаттығу (әр дұрыс жауап – 0,25 балл) Төменде құрылым формулалары келтірілген қосылыстарды халықаралық атау жүйесі бойынша атаңдар. «ө» нұсқасында берілген қосылыста неше біріншілік (○), екіншілік (□), үшіншілік (Δ), төртіншілік (◇) көміртек атомдары бар екенін көрсетіндер. а) ә) б) в) № 3 – жаттығу (2 балл) Диен көмірсутегінде сутек мөлшері 10%, ал ауа бойынша салыстырмалы тығыздығы 1,38-ге тең. Диен көмірсутегінің формуласын анықтаңдар. № 4 – жаттығу (әрбір дұрыс теңдеу - 0,5 балл) Бутадиен – 1,3 мына заттардың қайсыларымен әрекеттеседі: а) бром; б) бромсутек; в) мырыш; г) сутек? Жүретін реакция теңдеулерін жазыңдар. № 5 – жаттығу (әрбір дұрыс жауап 2 балл) Берілген айналымды жүзеге асыруға мүмкін болатын реакция теңдеулерін жазып, А және Б затын атаңдар. № 6 – жаттығу (5 балл) Бромды су құйылған ыдыс арқылы құрамында бутадиен қоспасы бар көлемі 2 м³ (қ.ж.) бутан өткізілді. Нәтижесінде бутан қоспадан тазарды, ал бромды су құйылған шөлмектің массасы 108 г өсті. Бастапқы қоспадағы бутадиеннің көлемдік үлесін есептеңдер. Бутадиеннің маңызы, қолданылуы туралы өз ойларыңды айтыңдар. Беріліп отырған жұмыс дәптерінің қорытындысы оқытуды бағалауға бағытталған. Егер бағалау мақсаты баға қою, сертификаттау немесе оқытудың алға жылжуын тіркеу үшін оқыту қорытындысын шығару болса, онда өзінің функциясы бойынша бағалау жиынтық болып табылады және кейде оны оқытуды бағалау деп атайды.

Блум таксономиясы бойынша «Майлар» тақырыбына дайындалған деңгейлік тапсырмаларды талдау үлгісі: Екінші дәптерде берілген тапсырмалар блум таксономиясының негізгі дағдылары бойынша «А, В, С» деңгейінде топтастырылып берілді. Жетістік деңгейі Дағдылар Оқушы іс-әрекеті:

А – Білу, түсіну Майлардың құрамына кіретін глицеридтерді еске түсіре отырып табады, формуласындағы ерекшеліктеріне қарай жіктеп, түсіндіреді.

В – Қолдану, талдау Биологиялық маңызын біліп, түсініп, өмірлік қажеттілігіне қолданады. Майдың құрамына кіретін карбон қышқылдарын талдай отырып, сұйық немесе қатты болу себептерін түсіндіреді.

С – Жинақтау, бағалау Тақырып бойынша алған теориялық білімдерін жинақтап, есептердің жауабын табады және жауабы негізінде түрлі тұжырымдар жасайды. Күнделікті пайдаланылатын тағамдардың құнарлығына баға береді. Артық салмақтың денсаулыққа зияны туралы дәлелдер келтіреді.

Жұмыс дәптерінде берілген тапсырмалардың мазмұны:

А – деңгейі (білу, түсіну) № 1 – жаттығу Берілген қышқылдардың ішінен глицеридтерді түзуге қатысатын қышқылдарды тауып, төменде берілген кестеге жіктеп жаз. Қышқылдардың аттарын ата. Қанықпаған қышқыл Атауы Қаныққан қышқыл Атауы

В – деңгейі (қолдану, талдау) № 2 – жаттығу Майлардың табиғатта таралуын берілген суреттерден агрегаттық күйіне қарай топтастырып көрсет. Майдың сұйық немесе қатты болу себепін түсіндір. № Майлардың табиғатта таралу көздері бойынша суреттер Агрегаттық күйі Сұйық Қатты 1 2 3 4 5 6 7 8 Жауабы: Себебі, _____

№ 3 – жаттығу Майлардың биологиялық маңызы қандай? Жауабыңды «Өрмекші» сызбасына толтыр. **С** – деңгейі (жинақтау, бағалау) № 4 – жаттығу Мектеп оқушылары тәулігіне 10500 кДж, ал студенттер 12600 кДж энергия жұмсайды. Мектеп оқушылары ол энергияның 3071,2 кДж энергиясын тәуліктік қабылдайтын майдың тотығуынан жұмсайды, ал студенттер 3954,17 кДж энергия жұмсайды.

Тапсырма: а) мектеп оқушылары мен студенттерге тәулігіне қанша г май қажет? ә) тәуліктік қабылдайтын майды гидролиздеуге қажет судың мөлшері қандай?

б) қажет майды қандай тағамдардан алуға кеңес бересіз?

№ 5 – жаттығу Адам тәуліктік тамақ рационьнда 80 г май қабылдайды және тәуліктік энергия жұмсау мөлшері 1995 кДж тең. Тапсырма: есептің шешімі бойынша қандай тұжырымдама жасауға болады?

Мұғалімдер оқуды бағалаумен (жиынтық бағалау) қатар, оқыту үшін бағалауды (формативтік бағалауды) пайдаланғанда, бағалау білім алудағы аса пайдалы құралға айналады. Оқыту үшін бағалау – оқушылар уақыт кезеңінің ішінде өз білімдерінің деңгейлерін өздері бағалайтын, кейін мұғалімдерімен бірге өзін-өзі жетілдіру жолындағы келесі қадамдарын айқындайтын үдеріс.

Формативтік бағалау әдісімен «Үй тұрғызу» (Сабақ барысында оқушыларға «С» деңгейінің тапсырмасынан бастап орындау тапсырылды, себебі егер оқушы тапсырманың ең жоғарғы деңгейін орындай алатын болса, ол оқушы «А» және «В» деңгейлерін де қиналмай орындай алатыны сөзсіз. Бағалау кезінде «С» деңгейін орындап болған оқушыға үйдің ірге тасын, сәйкесінше, қабырғасы, шатыры қиықша арқылы таратылып отырды.

«Блум таксономиясы деген не?» – деген сұраққа жауап іздер болсақ – «Оқу мен жазу арқылы жеке дара пікір туғызу, ол мынадай құрылымнан тұрады: шындалған ойлау, кез келген тану деңгейіне байланысты мәселелерге пікір қосу, күрделі мәселелерді шешуге, аса маңызды жауапты шешімді қабылдауға әкелту. Үйрету мен үйрену бірлігінен, үйренудің қызығуынан тұратын, үйренушінің сеніміне негізделген құрылым». Блум бойынша оқыту – бұл процесс және оқытушылар оқушылардың қойылған мақсатқа жетуге ықпал ететін сабақ пен тапсырмаларды дайындау әрекеті деп есептеді. Б. Блумның білім берудегі маңызды үлесі ойлау әрекеттерінің деңгейлерін ұсыну, яғни фактілерді қарапайым жаңғыртудан талдау және бағалау, яғни күрделі деңгейіне жеткізу болып табылады. Б. Блум біздің ойлауымызды күрделілікке қарай алты деңгейге бөлуге болады деп ұсынды: төменгі деңгейдегі қарапайым қайта жаңғыртудан жоғары деңгейдегі бағалауға дейін. Оған ойлау дағдыларының алты деңгейі жатады: Блум таксономиясын оқу процесінде қолдану үшін жоспарланған дидактикалық мақсаттар нақты айқындалу керек. Сабақта күтілетін нәтижелер оқушы әрекеттеріне негізделеді.

Әдебиеттер

1. Өстемиров К. Оқыту құралдарын пайдалану негіздері. Алматы, – 2018 ж.
2. «Білім технологиялары» № 3, – 2016 ж.
3. «Жаңартылған білім беру мазмұны аясында критериялды бағалауды жоспарлау және ұйымдастыру» – 2017ж.
4. Мұғалімдердің біліктілігін арттыру бағдарламасы (екінші басылым) «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, – 2015
5. Жалпы білім беретін мектеп мұғалімдеріне арналған критериялды бағалау басшылығы Астана – 2016 ж.
6. Журнал «Педагогический мир Казахстана». Выпуск № 3(15)
7. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары (Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 25 маусымдағы № 832 Қаулысы).
8. «Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру жолдары» ғылыми мақаласы, 2012. – Б. 42-47.Вершловский С.Г., Матюшкина М.Д.
9. Мектеп түлектерінің функционалдық сауаттылығы // әлеуметтік зерттеулер, № 5, мамыр 2017 ж.
10. Мұғалімге арналған нұсқаулық: «Химия» және «Жаратылыстану» пәндері бойынша педагог кадрлардың біліктілігін арттыру курсының білім беру бағдарламасы.
- 11.«Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ ПШО, 2016. Аликберова Л.Ю., Степин Б.Д.
12. Интернет материалдары № 72 «Google» сайттары 2019 ж.

ӘОЖ: 372.3/4

Г.У. Кузенбаева

ЖШС «Ер-Таң1» шағын орталығы», Семей қ. kuzenbayeva72@mail.ru

ОҚЫТУ МЕН ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ МЕН ТӘСІЛДЕРІ. БАЛАБАҚШАДАҒЫ ТІЛ ДАМУЫ ЖҰМЫСТАРЫНДАҒЫ САУСАҚ ОЙЫН- ЖАТТЫҒУЛАРЫНЫҢ МАҢЫЗЫ

Баланың тілі негізінен мектепке дейінгі кезеңде қалыптасады. Бұл кезеңде ағзаның барлық бөліктері және жүйелері қарқынды дамып, баланың дене және ой дамуына қажетті қозғалыстағы таным іскерлігі қалыптасады. Мектепке дейінгі кезеңде қолдың ұсақ моторикасы мен қимыл-қозғалыстарын дамыту жұмыстары маңызды болыпта былады. Саусақ ойыны арқылы баланың сөйлеуге деген талпынысы, қабілеті дамып, ынтасы артады. Сөйлеу тілі мүшелері әрекетінің қозғауларының дамуы қол саусақтарының нәзік қимылдарының дамуы мен тығыз байланыста болғандықтан, бала қолының ептілігін толық жетілдіру, түзету-тәрбие жұмысын жүйелі жүргізуді қалайды. Саусақ ойынын балалар қызығып ойнайды. Балабақшада саусақ ойындарын әсерлі, қызықты етіп ұйымдастыруға болады. Көркем шығармаларды сахналық қойылымға айналдырып, балаларды кейіпкер ретінде қатыстыру, балалардың қызығушылығын арттырады. Баланы ойната отырып, оның

тілін дамыту, жеке тұлға ретінде қалыптастыру. Оның бойындағы білуге деген құштарлығын ояту. Бүлдіршіндер саусақ ойындары арқылы сөздерді байланыстыра сөйлеуге ,құрбыларымен және үлкендермен тіл табыса білуге үйренеді. Бүлдіршінің өз ойын ,өз пікірін жеткізе білуге жетелейді. Саусақ жаттығулары эмоционалды, балабақшада және үйде, кез-келген бос уақытта өткізуге болады. Олар қызықты, баланың тілінің, шығармашылық қабілетінің дамуына әсер етеді. Балалар саусақ жаттығуларын үлкендердің артынан қайталағанда, саусақ моторикасын дамытады. Сол арқылы қол шапшандығы дамиды, өз қимылдарын басқаруы, белгілі іс-әрекетке зейіні тұрақтанады. Балабақшада балалармен саусақ ойын жаттығуларын жүргізе отырып, оларды айналасындағы заттар мен таныстырып, атын атай білуге, қасиеті мен сапасын, түр – түсін және пішінін ажырата білуге, өмірдегі, қоршаған ортадағы түрлі құбылыстар жайындағы ұғым, түсініктерін дамыта отырып, белсенді түрде тілдік қарым – қатынас жасай білуге үйрету.

Саусақ ойындарын жүргізу арқылы балалардың саусақтарының қимылдары мен бұлшықеттерінің жетілуі мен бірге, олардың өйлеуі мен ойлауға білеттері, ән ырғағы мен айту мен жазу шеберлігін ойдағыдай меңгерту үшін:

- саусақ ойыны-саусақтардың көмегімен өлең-тақпақ шумағын сахналауға;
- ән айту, музыка тыңдау дағдыларын қалыптастыруға;
- сергіту, ертеңгілік жаттығуларға арналған. Саусақ ойындары есте сақтау және назараударуқабілетін дамытады.

Саусақ ойындары арқылы балалардың тілін, қызығушылығын, бала бойында өнерге, мәдениетке деген құштарлығын арттыру. Тәрбие берудің әдістерін анықтау, ұйымдастыру әрекетіне енгізу.

Балабақшадағы оқыту – тәрбиелеу жұмысында балалардың тілін дамыту, сөздік қорларын молайту, ауызша сөйлеуге үйрете отырып, үйренген сөздерін күнделікті өмірде еркін қолдану, одан әрі күнделікті іс - әрекет кезіндегі тілді қарым - қатынаста қолдана білуге жаттықтыру ісіне ерекше мән берілген. Мектеп жасына дейінгі кезеңдегі балалармен ойын жаттығуларын жүргізу – тіл дамытудың негізгі бір міндеттері болып есептеледі. Балалар мен ойын жаттығуларын жүргізе отырып, оларды айналасындағы заттар мен таныстырып, атын атай білуге, қасиеті мен сапасын, түр - түсін және пішінін ажырата білуге, өмірдегі, қоршаған ортадағы түрлі құбылыстар жайындағы ұғым, түсініктерін дамыта отырып, белсенді түрде тілдік қарым – қатынас жасай білуге үйрету. Мектеп жасына дейінгі балалардың сөздік ойын жаттығуларын дамыту ісінде тәрбиешінің:

- балалардың сөздік қорларын дамыту;
- жаңа іс-қимылды меңгерту;
- үйренген сөздерін, іс – қимылдарын тиянақтап, анықтап, әрі байытып отыру басты міндет саналады. Осы аталған міндеттерді тәрбиеші үнемі ойын жаттығулар жұмысын жүргізуде басшылыққа алып отыруы тиіс.

Сонымен қатар ертеден бізге жеткен «Қуырмаш» ойынынан саусақ атауларын бала тәрбиелеуге, оның тілін жетілдіруге, ойын ұштауға әдемі пайдаланғанын білеміз.

Қуыр, қуыр, қуырмаш,
Тауықтарға тары шаш.
Балапанға бидай шаш,
Балаларға тәтті шаш .

– дей келіп, жұмылған әр саусақты жеке-жеке ашарда:

Сен түйеңе бар,
Сен жылқыға бар.
Сен сиырға бар,
Сен қойыңа бар,
Сен үйде отырып
Шешеңе көмектес.

– деп әр саусаққа тапсырма беріледі. Одан соң әр саусақтың басынан ұстай тұрып «қарның ашса: мына жерде нан бар, мына жерде май бар» деп әртүрлі астың атай келіп, қолтыққа жеткенде «қуырмаш», «қуырмаш» деп қытықтайды.

Көтеріңкі көңіл – күй сыйлайтын бұл ойын балаға саусақтардың атын, адамға нәр берер түрлі астың атауын да үйретеді. Сондай – ақ төрт түлік малды таныстырып, оны бағып еңбектенгенде ғана тамақтануға болатынын ескертіп, еңбекпен тапқан тамақ тәтті болатынын уағыздайды.

Халық өзінің өмір тәжірибесінде тіршілікте қалай қолдануына қарай саусақтарға ат қойған. 1-ші саусақ- «Басбармақ», 2-ші саусақ – «Балаң үйрек», 3-ші саусақ – «Ортан терек», 4-ші саусақ – «Шылдыр шүмек», 5-ші саусақ – «Кішкентай бөбек». Саусақ ойыны – бұл ұрпақтан-ұрпаққа

жалғасын тауып келе жатқан, әрі үлкен мәні бар мәдени шығармашылық. Саусақ ойыны-саусақтардың көмегімен қандай да болмасын ертегіні немесе өлең-тақпақ шумағын сахналау болып табылады. Саусақ ойыны арқылы баланың сөйлеуге деген талпынысы, қабілеті дамып, ынтасы артады және шығармашылық әрекетіне жол ашады. Саусақ ойынын ойнай отырып, балалар қоршаған ортадағы заттар мен құбылыстарды, жан-жануарларды, құстарды және ағаштарды бейнелей алады. Саусақтарының қозғалыс- қимылына қарап бала қуанады, шаттанады, сөзді айтуға тырысады және өлеңдегі үйренген сөз шумақтарын қайталап айта отырып, есінде сақтайтын болады. Сонымен қатар балалар екі қолын қимылдата отырып, оң, сол, жоғары, төмен т.б. түсініктерді бағдарлай алуды үйренеді. Сөйлеу тілі мүшелері әрекетінің қозғалуларының дамуы қол саусақтарының нәзік қимылдарының дамуымен тығыз байланыста болғандықтан, бала қолының ептілігін толық жетілдіру, түзету- тәрбие жұмысын жүйелі жүргізуді қалайды. Алдымен балаларға саусақ ойыны түсіндіріледі, әр қимылы көрсетіледі. Балалар осындай саусақ ойынын ойнай отырып, өлең шумағын қызыға айтады. Саусақ гимнастикасын күн сайын 3-5 минуттан жеке және топпен өткізуге болады. Егер бала қимылдарды өз бетімен орындауда қиналса онда ол жаттығуды жеке сабаққа қалдырып, пысықтауға болады. Жаттығу нәтижесінде бала саусақ қимылдарын өз бетімен және жеңіл орындайды. Ойын қимылдары әрдайым қызықты да, тартымды болуы шарт, баланы мезі қылмауы керек.

Саусақ ойындарын пайдалану нәтижесінде баланың сөйлеу тілі жетіліп, дамиды. Қимыл – қозғалысы, икемділігі артады. Танымдық деңгейі мен логикалық ойлауы дамиды.

Әдебиеттер

1. Ахметова. Р. М. Бала тілін дамытуда ойын технологиясын пайдаланудың теориялық негіздері. Отбасы және балабақша – №-2010. – 5 б.
2. «Отбасы және балабақша» 2002. – № 5. – 6-8 б.
3. «Отбасы және балабақша» 2000. – № 5. – 15 б.
4. «Отбасы және балабақша» 2010. – № 5. – 12 б.
5. Қордабаева. А. Ойындардың тиімділігі // Ұлағат. – № 7. – 2005. – 3 б.

УДК: 378

Р.Е. Кусаинова

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, kre79@mail.ru

ИННОВАЦИИ В СФЕРЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

INNOVATIONS IN HIGHER EDUCATION

В настоящее время, в эпоху глобализации и информатизации система образования находится на пути значительных трансформаций, связанных с изменением статуса и функций педагога в информационном обществе, необходимостью профессиональной педагогической подготовки, развитием путей и способов вхождения в инновационную деятельность преподавателя университета.

Среди требований к подготовке современного преподавателя на первое место выходит необходимость подготовки преподавателя-универсала, способного к самостоятельному непрерывному самообразованию, профессиональной мобильности, различным видам образовательной, воспитательной, научной и исследовательской деятельности. В результате которой лежат структурные и содержательные изменения, требуемые реализацией системы образования Республики Казахстан. Реализация необходимых требований качества в образовательном процессе профессиональной деятельности преподавателя университета невозможна без высокого уровня инновационной активности. Инновационная деятельность является основным фактором, обеспечивающим качество образования будущих специалистов.

Важно признать, что в социально-педагогической деятельности возникают определенные сложности, которые определяют большую психологическую перестройку преподавателя: отказ от стереотипа профессионального мышления, преодоление «барьера творчества», осознание недостаточности достигнутых результатов и желание их улучшить, повышение уровня профессиональных притязаний, потребности в новизне, в риске, преодоление рутины.

В связи с этим, актуализируется социально-педагогическая и инновационная деятельность преподавателя университета. Данной проблемой занимались ведущие ученые как Г.Н. Ксенжик, Г.А. Балыхин, В.С. Лазарев и др.

А.И. Владимиров рассматривает инновационную деятельность преподавателя вуза как показатель качества образования, личности, в результате которой создаются современные

образовательные технологии, что повышает профессиональный уровень профессорско-преподавательского состава [1].

А по мнению Г.Н. Ксенжик «под инновациями в образовании понимается процесс совершенствования педагогических технологий, совокупности методов, приемов и средств обучения. В некоторых случаях считают инновацией использование уже известного метода, с небольшим изменением, модификацией» [2].

Инновационная деятельность – это совокупность практических действий по обновлению образовательных услуг инновационного обучения, инновационного научно-исследовательского производства, включая создание, разработки и освоения инноваций.

Главным отличием инновационной деятельности преподавателя от традиционной является создание соответствующих условий для всестороннего развития потенциала личности обучающихся со всех сторон, чтобы он был готов к любому, даже непредвиденному будущему и способен адаптироваться к новым ситуациям. Инновация в обучающей деятельности педагога заключается в том, на сколько он понимает смысл применения на практике определенных нововведений, умеет ли он искать, осуществлять правильный выбор перед их применением.

В научной статье Балыхин Г.А. различает следующие показатели инновационной деятельности [3]:

- на уровне учебного заведения: обновление содержания образования, методов и форм работы; совокупность самоконтроля, самоанализа и оценки своей деятельности, а также деятельности партнеров по совместной познавательной деятельности и др.
- на уровне воспитательно-образовательного процесса: самоуправление, сотрудничество педагога и студентов в процессе достижения целей обучения, воспитания, а также развития; совместное построение учебных планов и организация деятельности педагога и студента в качестве равноправных партнеров;
- формирование мотивации высокого уровня у участников педагогического процесса; создание комфортной психолого-педагогической среды для всех участников педагогического процесса; обозначение права выбора содержания, профиля, форм получения образования студентами и др.;
- на уровне оценки эффективности воспитательно-образовательного процесса, сравнение соответствия конечных результатов с запланированными.

Практическая работа демонстрирует наибольшую сложность в оценке критериев, показателей инновационной деятельности и формирования стимула инновационного потенциала педагога.

Критерии оценки инновационной деятельности педагога выступают условием эффективности образовательного процесса. Инновации в педагогической деятельности рассматриваются как способ решения проблем в процессе возникновения нестандартных (нетрадиционных) ситуаций в период функционирования и развития образовательного процесса [4].

Критерии оценки помогают перенести инновационные изменения из организационной ступени в содержательную, т.е. наделить инновационные технологии новыми качествами, поменять их сущность [4].

В книге «Инновационная деятельность в современном университете» выделены следующие критерии инноваций в образовании [5]:

- востребованность на рынке услуг;
- наличие заказчика на разработку услуг;
- потенциальная коммерциализуемость (возможность продавать и получать прибыль);
- креативность;
- конкурентоспособность;
- высокая эффективность исполнения;
- приростный эффект (создание условий для получения прибыли при снижении затрат);
- наукоемкость;
- уникальность;
- оригинальность.

Говоря об оценке инновационной деятельности преподавателя высшей школы, необходимо отметить, что к ним относят:

- актуальность (соответствие инновации социокультурной ситуации развития общества);
- новизна (степень оригинальности инновационных подходов, своеобразное сочетание, комбинирование известного, представляющего в совокупности новизну);
- образовательная значимость (степень влияния инновации на развитие, воспитание и образование личности);

- общественная значимость (воздействие инновации на развитие системы образования в целом);
- полезность (практическая значимость инновационных процессов);
- реализуемость (реалистичность инновации и управляемость инновационных процессов) [5].

Одновременно необходим учет потенциала педагога на уровне инноваций как совокупность характеристик личности, формирующихся в социокультурной и творческой среде, которые находят свое выражение в стремлении совершенствовать педагогическую деятельность; существование мотивации личности к использованию нововведений; готовность педагога к инновационной деятельности [6].

Таким образом, инновационная деятельность преподавателя, в первую очередь, направлена на совершенствование инновационной деятельности вуза в целом.

Учитывая, что инновационный процесс – это сложный комплекс действий от разработки идей или новой технологии до ее широкого практического применения, получения нового материала и его коммерциализации, то необходима система критериев оценки инновации на каждом ее этапе.

В.С. Лазарев представляет характеристику этапов развития инновационного процесса. В ней он выделяет следующие действия [7]:

- определение потребности в изменениях;
- сбор информации и анализ ситуации;
- предварительный выбор или самостоятельная разработка нововведения;
- принятие решения о внедрении (освоении);
- собственно само внедрение, включая пробное использование новшества;
- институализация или длительное использование новшества, в процессе которого оно становится элементом повседневной практики.

Таким образом, все эти этапы создают инновационный цикл. В целом, критерии оценки инновационных процессов, являются условием повышения эффективности контроля и управления процессом развития системы образования, а также их совершенствования.

Если процесс управления инновационными процессами будет эффективным, то появляется возможность изменения положения в образовании, определения перспектив его развития в каждом конкретном образовательном учреждении.

Процесс внедрения инноваций в Казахстане с каждым годом увеличивается, ставятся цели по улучшению качества образования. Так, инновационная деятельность преподавателя университета является основным фактором, которым обеспечивает качество профессиональной деятельности преподавателя. Под качеством профессионального образования можно понимать определенный уровень владения содержанием образования, освоение методически важных, долгоживущих и инвариантных элементов человеческой культуры, способствующих развитию и реализации творческого потенциала обучающихся, обеспечение нового уровня их интеллектуальной и духовной культуры, формирование способности к адаптации в новых социально-экономических и технологических условиях, возвращение внутренней потребности личности к саморазвитию и самообразованию [2].

Таким образом, качество профессионального образования, в том числе педагогического, зависит от деятельности и профессионального подхода личности преподавателя университета. Соответственно, каждый преподаватель должен саморазвиваться, повышать профессиональные компетенции в ногу со временем и внедрять инновации в учебный процесс.

Литература

1. https://www.researchgate.net/publication/328279256_TEACHERS'_INNOVATIVE_READINESS_AND_SOCIO-PSYCHOLOGICAL_CLIMATE_OF_PEDAGOGICAL_COLLECTIVES_OF_HIGHER_EDUCATIONAL_INSTITUTIONS
2. <http://edu.e-history.kz/ru/publications/view/361>
3. Балыхин Г.А. Управление развитием образования: организационно-экономические аспекты. М.: Экономика, 2015. – 317 с.
4. Дубонос, С.М. Инновационная деятельность преподавателя вуза / С.М. Дубонос, А.П. Мироненко. – Текст: непосредственный // Молодой ученый. – 2018. – № 30 (216). – с. 61-63.
5. Шакуров Р.Х. Творческий рост педагога. – М., 1985. – 80 с. Шамова Т.И. Активизация учения школьников. – М.: Педагогика, 1980. – 218 с. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. М.: Педагогика, 2008.
6. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения. – М.: Учпедгиз, 2007. – 651 с.
7. Лазарев В.С. Характеристика инновационной деятельности. Муниципальное образование: инновации и эксперимент, № 1, 2008. – с 5-6.

ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ ПРЕДМЕТОВ ЕСТЕСТВЕННОНАУЧНОГО ЦИКЛА В УСЛОВИЯХ ОБНОВЛЕННОГО СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

FEATURES OF TEACHING THE SUBJECTS OF THE NATURAL SCIENTIFIC CYCLE IN CONDITIONS OF THE UPDATED CONTENT OF EDUCATION

Современное содержание образования направлено на развитие функциональной грамотности учащихся. Важное место в педагогической деятельности занимает тесное взаимодействие общеобразовательных школ и высших учебных заведений, что реализуется через научную грамотность будущих специалистов.

При подготовке будущих педагогов в колледжах и ВУЗах, кроме педагогической практики, необходимо также уделять особое внимание научной деятельности студентов. Также нужно серьезно пересмотреть систему научной работы будущих специалистов, и включить её в учебный процесс как естественную составную часть. Умение самостоятельно проводить исследования и принимать грамотные решения можно достичь только в научной деятельности.

В образовательных учреждениях при организации целостного педагогического процесса учитывается единство урочной и внеурочной деятельности учащихся. Для успешной реализации целей обучения и воспитания в школах активно внедряются инновационные методики и технологии образования: информационно-коммуникативные технологии, технологии развития критического мышления, исследовательские и проектные методы, игровые технологии, технологии проблемного обучения.

Двадцать первый век бросает вызов всему, что нас окружает. В настоящее время очень быстро меняются и совершенствуются технологии, и, чтобы быть в курсе всех изменений, нужно постоянно учиться. Обучение сопровождает человека на протяжении всей его жизни. Известные американские педагоги и тренеры по обучению учителей Гордон Драйден и Джаннетт Восс в своей книге «Революция в обучении» отмечают то, что действующую модель образования должна заменить модель индивидуального подхода к обучению. Будущая модель обучения должна основываться на принципах познавательной психологии: совершение самостоятельных открытий, активное участие в процессе обучения [1].

Под «функциональной грамотностью» понимается способность человека вступать в отношения с внешней средой и максимально быстро адаптироваться и функционировать в ней. Функциональная грамотность есть уровень знаний, умений и навыков, обеспечивающий нормальное функционирование личности в системе социальных отношений, который считается минимально необходимым для осуществления жизнедеятельности личности в конкретной культурной среде [2].

На сегодняшний день главными функциональными качествами личности являются инициативность, способность творчески мыслить и находить нестандартные решения, умение выбирать профессиональный путь, готовность обучаться в течение всей жизни. Все данные функциональные навыки формируются в условиях школы.

Учителю необходимы организаторские навыки и умение удержать в поле зрения как можно большее число учеников, желательно всех. Кроме того, важно научиться оценивать сложность задаваемых вопросов, и если учитель хочет активизировать учащихся, то следует задавать вопросы, на которые они смогут ответить, т.е. вопросы должны быть доступны индивидуальному уровню учащегося. В дальнейшем такой организованный диалог может стать этапом к последующему монологическому ответу.

В свете перехода государства на новую модель образования учителю необходимо использовать в своей практике преподавания и обучения семь модулей Программы повышения квалификации педагогических работников Республики Казахстан: 1. Новые подходы в преподавании и обучении; 2. Обучение критическому мышлению; 3. Оценивание для обучения и оценивание обучения; 4. Использование информационно-коммуникационных технологий в преподавании; 5. Обучение талантливых и одаренных детей; 6. Преподавание и обучение в соответствии с возрастными особенностями учеников; 7. Управление и лидерство в обучении.

Учитель, который применяет семь модулей на своих уроках, развивая функциональную грамотность у учащихся – это «современный учитель», так как этот педагог хорошо знает свой предмет, методику преподавания, владеет информацией о психолого-физиологических особенностях детей, любит каждого ребенка, уважает его как личность, и постоянно самосовершенствуется.

Главное отличие современного содержания биологического образования – вариативность и разноуровневость. Идеи, определяющие новые подходы к преподаванию – гуманизация образования, развитие личности ребенка, его эмоционально-волевой и интеллектуальной сфер. В сегодняшнее время перед учителем стоит главная задача – не только развивать учащихся, но и создавать условия для их развития. Нововведения характерны для любой профессиональной деятельности человека и поэтому естественно становятся предметом изучения. Инновации сами по себе будут выбирать новые стратегии и подходы к обучению. Этот процесс не может быть стихийным, он нуждается в управлении. При всем многообразии технологий обучения: дидактических, компьютерных, проблемных, модульных и других – реализация ведущих педагогических функций остается за учителем. С внедрением в учебно-воспитательный процесс современных технологий учителя все более осваивают функции консультанта, советчика, воспитателя. Это требует от них специальной психолого-педагогической подготовки, так как в профессиональной деятельности учителя реализуются не только специальные, предметные знания, но и современные знания в области педагогики и психологии, технологии обучения и воспитания. Но необходимо помнить, что обязательное условие роста профессионального мастерства – это понимание, анализ и размышление над тем, что мы делаем.

Современной школе предлагается большое количество различных методов, приёмов и способов активизации мыслительной деятельности учащихся. Каждый учитель выбирает и использует их, исходя из учёта возрастных и индивидуальных особенностей учащихся, уровня подготовленности класса, содержания учебного материала и собственных возможностей. Проанализировав работу по технологии развития критического мышления, выделяю наиболее эффективные приемы и методы для уроков биологии: кластеры, прием «тонкие» и «толстые» вопросы, прием «верные и неверные утверждения», стратегия Инсерт, синквейн, «Корзина идей», «Трехэтапное интервью», «Кулак-ладонь». Применение приемов и методов технологии развития критического мышления на уроках биологии дают результаты. Учащиеся активно участвуют в самостоятельном добывании знаний, формулируют цели, высказывают свои мысли, логически строят ответы на вопросы, творчески подходят к построению кластера. Таким образом, использование приемов ТРКМ на уроке позволяет эффективно соблюдать временной режим урока и поддерживать нужный темп урока. Использование данных приемов позволяет воспринимать информацию учащимся через различные каналы восприятия, активизируя разные полушария мозга. Это обеспечивает максимальную заинтересованность учащихся с разными физиологическими особенностями.

Коренное улучшение качества урока, продуманное чередование видов работы и умелое применение активизации познавательной деятельности учащихся – все это основные условия успешного решения задач, поставленных перед школой. Педагогическая теория приобретает действенную силу только тогда, когда она воплощается в методическое мастерство учителя и стимулирует это мастерство. Поэтому система методических средств и приемов активизации познавательной активности школьников нуждается в практическом освоении каждым учителем, в выработке соответствующих умений и навыков.

Класно-урочная система предполагает массовую передачу знаний, умений, навыков учащимся. В современных условиях необходимо сделать акцент на воспитании свободной личности, творчески развитой, умеющей мыслить самостоятельно. Этого можно добиться, используя в школах проектную и научно-исследовательскую деятельность учащихся. Основной акцент здесь делается на самостоятельное добывание знаний, постановку опытов, проведение исследований [4].

Во время учебного процесса важно сформировать метакогнитивные умения. Формирование таких умений происходит благодаря переходу от репродуктивных умений к продуктивным и далее – к метакогнитивным. Некой точкой отсчета можно считать таксономию Б. Блума. К репродуктивному уровню знаний относятся уровни «знание» и «понимание». Продуктивный уровень знаний – применение, анализ и синтез, оценка. За когнитивными умениями следуют метакогнитивные: способность к планированию собственной учебной деятельности, самоанализу, самооценке, которые помогут учащимся выйти на способность к самообразованию. В процессе формирования метакогнитивных умений используются различные педагогические приемы, методы и стратегии ведения урока. Таким образом, ученики развивают в себе способность к самообразованию. А

самообразование, в свою очередь, является проявлением рефлексивной способности, в которой субъектами учения выступают «я – ученик» и «я – учитель» [3].

Изучение и применение технологии развития критического мышления дает возможность учителю оценить когнитивные способности учащихся, провести рефлексию их деятельности, а также своей деятельности на уроке. Это помогает учителю в профессиональном развитии. Благодаря рефлексии учитель способен осознать возникающие перед ним проблемы в условиях современного изменяющегося мира и передать эти способности своим учащимся. Технология развития критического мышления построена на рефлексии и одновременно обеспечивает ее развитие. Данная технология позволяет влиять на цели, способы, методы и результаты образовательного процесса, формирует самостоятельность мышления, вооружает способами и методами самостоятельной работы. Рефлексия – необходимое условие того, чтобы учащийся и педагог видели схему организации образовательной деятельности, конструировали ее в соответствии со своими целями и программами, размышляли над возникающими проблемами, оценивали саму образовательную деятельность и ее результаты.

В настоящее время стало возможным применение интерактивных способов обучения на различных образовательных и интернет-платформах. Например, в нашей школе в 6 классах преподается вариативный курс по выбору «Охрана и восстановление растительного и животного мира Казахстана». В рамках данного курса учащимся даются представления о сущности адаптаций живых организмов к среде обитания и образу жизни, о механизмах образования множества экологических ниш; формируются умения анализировать научную ситуацию, понимать суть биологических проблем; представляется возможность в самоопределении в последующем профильном обучении; развиваются навыки экспериментальной и исследовательской деятельности; развивается индивидуальность творческого потенциала ученика.

В настоящее время стало доступным интегрированное преподавание отдельных тем данного курса совместно с преподавателем ВУЗа посредством интернет-платформ ZOOM, GoogleMeet, WhatsAppMessenger. Например, при изучении темы «Определители флоры и фауны Казахстана» старший преподаватель НАО «Университет Шакарима города Семей», Полевик В.В. ознакомил ребят с понятием об определителях флоры и фауны, с методикой работы с определителями растений, грибов, лишайников. При рассмотрении темы «Редкие и исчезающие виды флоры и фауны Казахстана» ученики будут ознакомлены с видами растений и животных Казахстана, занесенными в Красную книгу. Также предусматривается знакомство с реликтовыми, эндемичными, редкими и исчезающими видами растений края по гербариям, иллюстрациям и плакатам. Такой способ взаимодействия школы и ВУЗа позволяет ребятам узнать предмет с научной стороны, дает возможность в общении с преподавателем ВУЗа познакомиться с природой нашего региона, с его видовым разнообразием растений и животных, а также возможно некоторым детям поможет определиться с выбором профессии.

Результативность работы: высокий уровень познавательного интереса к предмету; различные формы проведения уроков активизируют познавательную деятельность учащихся; отсутствие неуспевающих по предмету; повышение качества знаний по биологии; успешное участие учащихся в городских мероприятиях, олимпиадах, научных конференциях; сотрудничество с заинтересованными организациями: Областной детский биологический центр; Университет Шакарима г. Семей (кафедра биологии).

Биология тесно связана с другими науками и иногда очень сложно провести грань между ними. Как общеобразовательный предмет, относящийся к естественно-математическому циклу, биология трудна для изучения учащимися. Чтобы повысить интерес к этому предмету и облегчить процесс его усвоения используются различные формы внеклассной работы с учащимися, в том числе и научное общество учащихся. Уже с 5 класса, т.е. с момента перехода детей в среднее звено, мы стараемся привлечь ребят к выполнению научных проектов, к участию в городских массовых мероприятиях с целью эколого-патриотического воспитания. Ребята выполняют научные работы, консультируясь с преподавателями кафедры биологии Университета Шакарима города Семей.

Научно-исследовательская деятельность учащихся по биологии углубляет их знания, помогает установить связь биологии с жизнью, выявить склонности и дарования учащихся, развивает их творческую самостоятельность, умение работать с книгой, способствует правильной постановке эксперимента, умению обобщать полученные результаты исследований и рассказывать о них, выступая с сообщениями. Важно отметить, что в процессе научно-исследовательской деятельности учащихся по биологии не только формируются знания и навыки выполнения лабораторных и практических работ, навыки организации экспериментов, но и создается возможность качественного

понимания основных законов и закономерностей изучаемых наук. Научная работа по биологии открывает учащимся пути самостоятельного ее изучения, развивает умения пользоваться учебными пособиями, дополнительной литературой для самостоятельного повышения уровня своих знаний.

Литература

1. 101 педагогическая идея. Как создать урок / В.И. Садкина. – Ростов н/Д: Феникс, 2014. – 87 с.
2. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). – М.: Издательство ИКАР, 2009. – 448 с.
3. Муштавинская И.В. Технология развития критического мышления на уроке и в системе подготовки учителя: Учебно-методическое пособие. – 2-е изд. – СПб.: КАРО, 2013. – 144 с.
4. Сонин Н.И. Биология. 6 класс. Лучшие нестандартные уроки: Пособие для учителя. – М.: Айрис-пресс, 2004. – 160 с.

УДК: 373:616

Д. Советханұлы, Б.О. Ерменова, А.Ж. Жуманбаев
НАО «Университет имени Шакарима города Семей», dulat_78_12@mail.ru

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЕ ОБОСНОВАНИЕ ОПТИМАЛЬНОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ МОДЕЛИ ТЕХНОЛОГИИ ФОРМИРОВАНИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ СТУДЕНТОВ

Введение. В республике Казахстан приняты государственные документы, охватывающие совокупность мероприятий общественного, медико-профилактического, управленческого и экономического характера, направленных на совершенствование здоровья населения населения [1]. Современные требования к обучению студентов высших учебных заведений оказывают относительно повышенные нагрузки на организм обучающихся. Это приводит к нарушению гомеостаза и различным заболеваниям студентов. В связи с этим возникает необходимость соблюдения элементов здорового образа жизни. А именно, использования в режиме дня физической активности, правильного питания, приверженность к рациональному распорядку работы и отдыха. В связи с этим мы считаем выбранную тему нашего исследования актуальной.

Данной проблеме уделили внимание такие специалисты как А.В. Левченко, В.А. Околелова, Н.А. Безруких, и др. [2, 3, 4]

Цель исследования – экспериментально обосновать оптимальность реализации модели технологии формирования здорового образа жизни студентов.

Задачи исследования. 1. Разработать пути реализации модели технологии формирования здорового образа жизни студентов на основе применения активных методов обучения.

2. Подготовить подходы по совершенствованию компонентов модели технологии формирования здорового образа жизни студентов.

3. Определить динамику сдвигов составляющих модели технологии формирования здорового образа жизни студентов на основе применения активных методов обучения.

Методы и организация исследования. Для решения поставленных задач использовались следующие методы исследования. По первой задаче были применены такие методы как, педагогический эксперимент [5], круговой тренировки [6], кейс-стади[7], анализ научно-методической литературы [8], анкетный опрос[5], педагогический эксперимент [5]. Для решения второй задачи были использованы методы Апанасенко [9], анкетный опрос [5], контрольные испытания [5]. Для решения третьей задачи были реализованы методы математической статистики [5], дисперсионный анализ [10].

Исследование осуществлялось в три этапа. На первом этапе (сентябрь-декабрь 2020 г.) разрабатывались пути реализации модели технологии формирования здорового образа жизни студентов. На втором этапе (январь-май 2021 г.) готовились подходы по совершенствованию компонентов модели технологии формирования здорового образа жизни студентов. На третьем этапе (июнь-июль 2021 г.) определялась динамика сдвигов составляющих модели технологии формирования здорового образа жизни студентов на основе применения активных методов обучения.

Результаты исследования и их обсуждение

В рамках реализации модели технологии формирования здорового образа жизни студентов на основе применения активных методов обучения проделана следующая экспериментальная работа.

А) Разработан спецкурс «Технология формирования здорового образа жизни студентов на основе применения активных методов обучения». В целях его методического обеспечения подготовлены учебное пособие и электронное учебное пособия аналогичного названия. В содержание данного курса вошли следующие направления.

Лекции, практические занятия, самостоятельная работа, тестирование.

Тема № 1 Понятийный аппарат формирования здорового образа жизни студентов.

Раскрываются понятие «здоровый образ жизни студентов»; критерии и модель здорового образа жизни студентов; факторы и принципы, определяющие здоровый образ жизни студентов.

Тема № 2. Организационно-педагогические условия и мотивационное отношение по формированию здорового образа жизни студентов .

Раскрываются организационно-педагогические условия формирования здорового образа жизни студентов. Мотивационно-ценностное отношение к формированию здорового образа жизни студентов.

Тема № 3 Методы изучения здорового образа жизни студентов

Представлены анкетный опрос по определению мотивации к ведению здорового образа жизни. Метод контрольных испытаний. Моделирование процесса здорового образа жизни.

Тема № 4 Современные активные методы обучения при формировании здорового образа жизни студентов.

Рассматриваются следующие активные методы обучения. Метод круговой тренировки. Метод кейс-стади. Технология сотрудничества в группе. Информационные технологии обучения.

Тема № 5 Технология формирования здорового образа жизни студентов на основе применения активных методов обучения

Представлены модель технологии формирования здорового образа жизни студентов на основе применения активных методов обучения. Взгляды зарубежных специалистов на проблему здорового образа жизни.

Самостоятельная работа студентов

По каждому из разделов даны темы для самостоятельной работы студентов.

Тестирование

По каждому модулю представлены тестовые задания, позволяющие проконтролировать усвоение предложенного материала.

Данный спецкурс был реализован с 100 студентками первого и 100 студентками 2 года обучения на нефизкультурных специальностях образовательных программ «Педагогика и психология», «биология», «педагогика и методика начального обучения» в рамках преподавания «физическая культура» в сентябре-октябре 2019-2020 учебного года.

Нами разработано электронное учебное пособие «Технология формирования здорового образа жизни студентов университета на основе применения активных методов обучения», в котором представлены все темы курса. В нем имеются 5 модулей, темы которых аналогичны направлениям спецкурса.

Также нами разработано учебное пособие аналогичного названия.

Таким образом, в ходе реализации данного спецкурса нами было реализовано его методическое обеспечение.

Б) С целью коррекции выявленных противоречий в методах кейс-стади и круговой тренировки разработаны модернизированные их варианты. Составляющим кейс-стади «Активные методы при реализации здорового образа жизни студентов» явились Smartцель; задачи; этапы формирования; ситуации; вопросы для формирования; материалы; рефлексия студентов.

В) Для развития степени здоровья и моторной активности студентов 1 и 2 курса университета разработаны задания для развития мышц верхних конечностей;

- для активизации моторной подвижности студентов введена технология спортивно ориентированного физического воспитания, позволяющая учитывать интересы студентов и оптимизировать физическую активность.
- подготовлены задания для совершенствования спринтерских качеств (скачки, махи, бег у гимнастической скамейки); прыгучести (скачки из приседа с переменной ног); противостояния утомлению (степ-аэробика, плавание, пробегание длинных дистанций).
- разработаны пути развития компонентов правильного уклада жизни (спецкурс, музыкальное сопровождение занятий; самостоятельное участие студентов в спортивных мероприятиях; реализация пропаганды питания).

Произошли позитивные сдвиги после эксперимента по следующим составляющим модели технологии формирования здорового образа жизни студентов на основе применения активных методов обучения:

- по реализации метода кейс-стади и круговой тренировки на занятиях по физическому воспитанию (стало меньше трудностей по их реализации);
- по степени здоровья (по показателю Кетле; жизненному, силовому; двойному произведению; Руфье);
- по моторной подвижности (увеличилось количество локомоций у студентов по степеням);
- по степени физических кондиций (спринту на 100 м; кроссу на 2000 м; скачку вдаль с места; притягиванию руками к высокой перекладине; скату вперед);
- по степени компонентов правильного уклада жизни (значимо-контекстуальному; дифференцированно-практическому; целостному).

Для обоснования эффективности использования метода кейс-стади в совершенствовании элементов здорового образа жизни студентов мы применили дисперсионный анализ.

По разработанному нами двухфакторному плану осуществлена рандомизация отбора, в которую вошли 6 групп. Рандомизация осуществляется непреднамеренно, а на основе метода случайного числа. В одной группе с общим количеством 2 человек студенты также отбираются методом случайного числа.

Нами были отобраны два фактора. Фактор А – это метод обучения. Его градации a_1 – традиционный, a_2 – комбинированный (традиционный + кейс-стади), a_3 – метод кейс-стади. Фактор В – это средства обучения. Здесь три градации. b_1 – элементы вузовской программы по физическому воспитанию; b_2 – элементы вузовской программы по физическому воспитанию + проведение секций по виду спорта; b_3 – проведение занятий на основе одного из видов спорта.

$F_{A(2,9)} = 82,77 > F_{кр} (p \leq 0,01)$. Следовательно, гипотеза H_0 отклоняется, т.е. различия в показателях уровня подготовленности, обусловленные действием фактора А (метода обучения), являются более выраженными, чем случайные различия между показателями.

$F_{B(2,9)} = 21,80 > F_{кр} (p \leq 0,01)$. Следовательно, гипотеза H_0 отклоняется, т.е. различия в показателях уровня, подготовленности обусловленные действием фактора В (средства обучения), являются более выраженными, чем случайные различия между показателями.

$F_{AB(4,9)} = 6,44 > F_{кр} (p \leq 0,01)$. Следовательно, гипотеза H_0 отклоняется, т.е. влияние фактора А (метода обучения) на показатели уровня подготовленности одинаково при разных градациях фактора В (средства обучения), и наоборот.

ВЫВОДЫ

1. Пути реализации модели технологии формирования здорового образа жизни студентов на основе применения активных методов обучения являются следующие:

- разработка спецкурса «Технология формирования здорового образа жизни студентов на основе применения активных методов обучения».
- С целью коррекции выявленных противоречий в методах кейс-стади и круговой тренировки разработка модернизированных их вариантов;
- Подготовка путей развития развития степени здоровья и моторной активности студентов 1 и 2 курса университета; активизации моторной подвижности студентов; задания для совершенствования спринтерских качеств; прыгучести; противостояния утомлению; компонентов правильного уклада жизни.

2. Произошли позитивные сдвиги после эксперимента по следующим составляющим модели технологии формирования здорового образа жизни студентов на основе применения активных методов обучения: по реализации метода кейс-стади и круговой тренировки на занятиях по физическому воспитанию; по степени здоровья; по моторной подвижности; по степени физических кондиций; по компонентам правильного уклада жизни.

3. Посредством дисперсионного анализа доказано, что воздействие метода кейса более выражено на показатели физической подготовленности студентов, чем комбинированного (традиционный + метод кейс-стади) и традиционного методов.

Литература

1 Кодекс Республики Казахстан от 18 сентября 2009 года № 193-IV «О здоровье народа и системе здравоохранения» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 25.05.2020 г.) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30479065

- 2 Левченко А.В. Формирование готовности к здоровому образу жизни у студентов педагогического университета: автореф... канд... пед. наук: 13.00.08. – Самара. – 2001. – 23 с. <http://www.dslib.net/prof-obrazovanie/formirovanie-gotovnosti-k-zdorovomu-obrazu-zhizni-u-studentov-pedagogicheskogo.html>
- 3 Околелова В.А. Формирование зорового образа жизни студентов в процессе обучения в педагогическом университете: автореф... канд... пед. наук: 13.00.01. – Самара. – 2004. – 22 с. <http://nauka-pedagogika.com/pedagogika-13-00-01/dissertaciya-formirovanie-zdorovogo-obraza-zhizni-studentov-v-protssesse-obucheniya-v-pedagogicheskom-universitete>
- 4 Безруких Н.А. Формирование установки студентов на здоровый образ жизни в образовательном процессе профессиональной школы: автореф... канд... пед. наук: 13.00.08. – Саратов. – 2006. – 23 с. <http://nauka-pedagogika.com/pedagogika-13-00-08/dissertaciya-formirovanie-ustanovki-studentov-na-zdorovyuy-obraz-zhizni-v-obrazovatelnom-protssesse-professionalnoy-shkoly>
- 5 Железняк Ю.Д., Петров П.К. Основы научно-методической деятельности в физической культуре и спорте: учебное пособие для студ.высш.учеб.заведений. – М.: Изд.центр «Академия», 2002. – 264 с.
- 6 Коняхина Г.П. Методика проведения круговой тренировки в избранном виде спорта: учебно-методическое пособие / Коняхина Г.П., Черная Е.В., Сайранова О.С. – Челябинск : Издательский центр «Уральская академия», 2017.
- 7 Плотников М.В., Чернявская О.С., Кузнецова Ю.В. Технология case-study / Учебно-методическое пособие. – Нижний Новгород, 2014. – 208 с. <http://lit.na5bal.ru/doc/981/index.html>
- 8 Сабитов Р.А. Основы научных исследований// Учебное пособие. – Челяб. гос. ун-т.Челябинск, 2002.- 138 с. <http://www.dissers.ru/metodicheskie-ukazaniya/a4.php>
- 9 Апанасенко Г.Л. Медицинская валеология / Г.Л. Апанасенко, Л.А. Попова. – Ростов н/Д.: Феникс, 2000. – 243 с.
- 10 Принцип применения метода дисперсионного анализа https://studme.org/219637/meditsina/printsip_primeneniya_metoda_dispersionnogo_analiza

УДК: 37:069

З.Ш. Бердигожина

КГУ ОШ 32, г. Алматы, zberdigozhina@mail.ru

ШКОЛЬНЫЙ МУЗЕЙ: СОТРУДНИЧЕСТВО С БЛИЖНИМ И ДАЛЬНИМ ЗАРУБЕЖЬЕМ (ИЗ ОПЫТА РАБОТЫ)

SCHOOLMUSEUM: COOPERATIONWITHCOUNTRIES OFNEAR AND FAR ABROAD (FROM WORK EXPERIENCE)

В современном мире музей – это центр науки, образования, коммуникации, культурной информации и творческих инноваций [1]. Прежде всего, учреждение культуры. Музей боевой и трудовой славы общеобразовательной школы 32 г. Алматы представляет собой центр патриотического, духовно-нравственного воспитания школьников.

В Законе «О культуре» Республики Казахстан говорится о том, что «на фоне современных преобразований в музее большое значение приобретают международные связи. Вхождение в единое мировое культурное и научное пространство открывает новые перспективы для развития музея» [2]. Это касается и школьного музея, являющегося частицей музейного пространства.

Основными направлениями культурно-гуманитарного сотрудничества школьного музея с ближним и дальним зарубежьем считаем:

- участие в международных конференциях, публикации статей;
- сотрудничество с библиотеками стран СНГ;
- участие во всероссийских и международных акциях и конкурсах.

Участие в конференциях, публикации статей имеют немаловажное значение. Они расширяют сферу научных и культурных взаимосвязей между музеем и научными и культурно-образовательными учреждениями, с разными странами.

В декабре 2019 г. как руководитель музея школы выступила на Международном конгрессе в Минске с докладами «О взаимодействии школьного музея и Россотрудничества», «Школьный музей в интеграционных процессах СНГ».

В апреле этого года приняла участие вмосковском вебинаре "6 идей для беседы о Великой Отечественной войне". Координатор вебинараМиракова Татьяна Сергеевна рассказала, как надо говорить с учениками о войне, предложила варианты проектной и исследовательской деятельности о Победе, поделилась опытом, как написать книгу о войне в процессе реализации школьного проекта.

В августе текущего года десятиклассник, активист музея школы Курносов Дмитрий побывал в учебно-образовательной поездке «Здравствуй, Россия!» в Москве. На фестивале соотечественников в столице России приняли участие 700 школьников из 48 стран мира. С пятого класса Курносов Дмитрий является активистом музея, победителем международного исторического Диктанта Победы. Принимает активное участие в мероприятиях представительства Россотрудничества в Алматы, во всероссийских конкурсах, викторинах, квестах.

В минувшем году активисты музея приняли участие в международных акциях библиотек городов Волгоград – «200 минут чтения: Сталинграду посвящается», Самара – «Читаем детям о войне», в акции «Зоя Космодемьянская»

В мае текущего года при содействии представительства Россотрудничества в Алматы – консул Генерального консульства РФ в Алматы Т.В. Барышникова, главный специалист-эксперт О.В. Мошечеева – активисты музея приняли участие в мероприятиях централизованной системы библиотек российских городов.

Школьники приняли участие в онлайн-игре "Города-герои Великой Отечественной войны", в интерактивной викторине "Полководцы Победы", город Уфа Башкортостан, в онлайн-викторине библиотеки города Сасово «Артиллерия – Бог войны», посвященной Дню ракетных войск и артиллерии, в викторине-памяти библиотеки Макушинского района «Дорога жизни».

Активисты музея школы приняли участие в веб-квестах библиотеки Забайкальского края "Нам доверена память" и библиотеки г. Арзамаса Нижегородской области «Эх, путь-дорожка фронтовая!».

Не остались школьники в стороне от исторической игры-викторины "Цена Победы" ЦБС Измалковского района Липецкой области. В ноябре прошлого года приняли участие в виртуальной историко-правовой викторине «Без срока давности», посвященной – 75-летию со дня открытия Нюрнбергского процесса (Межпоселенческая библиотека им. В.А. Дрокиной Липецкой области).

Третьего декабря 2020 г. старшеклассники участвовали в международной акции Большая история – «Тест по истории Великой Отечественной войны», целью которой является сохранение исторической памяти, полное понимание необходимости сохранения памяти о тех, кто отдал свою жизнь за свободу своей Родины и за свободу большей части стран Восточной Европы. Это является одним из инструментов противодействия переписыванию, фальсификации истории в других странах. Десятиклассники, активисты музея Елькин Сергей, Чикулаев Никита, Жиленко Алексей стали победителями Большой истории.

При содействии представительства Россотрудничества в Алматы активисты Музея боевой и трудовой славы школы третий год принимают участие в международном историческом Диктанте на тему событий Великой Отечественной войны – «Диктант Победы». В 2019 году Музей школы был единственной площадкой проведения исторического Диктанта в Алматы.

29 апреля 2021 г. состоялся третий Диктант Победы. Участие в Диктанте приняли десятиклассники. Четверо ребят правильно ответили на все вопросы и получили максимальные двадцать пять баллов – Курносов Дмитрий, Жукова Дарина, Чикулаев Никита, Яцкевич Софья. Дело совсем не в высоких баллах, а в том, что дети больше узнали о войне, кто-то откроет книгу, почитает, кто-то посмотрит фильм о войне. Главное то, что ученики будут знать и помнить. Участие школьников в Диктанте Победы помогает привлечь внимание детей к изучению Великой Отечественной войны, повышает их историческую грамотность и патриотические чувства.

Второй год ученики-активисты музея принимают участие в международной акции Еврейского конгресса «#WeRemember – #Мы помним», посвященной Дню памяти жертв Холокоста. Фотографии наших учеников продемонстрированы в музее «Аушвиц-Биркенау» (известном в мире как Освенцим, Польша) и в Нью-Йорке во время показа фильма «#WeRemember».

По приглашению руководителя Российского культурного центра на Мальте Переверзевой И.В. пятиклассники приняли участие в открытом онлайн-конкурсе на лучшее исполнение стихов и песен «Навстречу звездам», посвященном 60-летию первого полета человека в космос и открытию космодрома «Байконур». Пятиклассницы Мария Федосеенко и Арина Пестикова награждены Дипломами второй степени.

В апреле этого года ученики успешно прошли Тест по событиям Второй мировой войны Российского центра науки и культуры в Будапеште. Три активиста музея приняли участие в онлайн-фестивале, посвященном Дню Победы «Этих дней не смолкнет Слава!» по приглашению Координационного Совета Российских Соотечественников в Нидерландах.

Действительно, музей воспитывает такие качества, как память, стремление к системному изучению истории Великой Отечественной войны, ценностное отношение к национальному наследию, нравственность, патриотизм и т.д. [3].

Практический опыт показал, что культурно-гуманитарное сотрудничество музея с ближним и дальним зарубежьем является эффективным инструментом приобщения школьников к общечеловеческим ценностям. В процессе участия в совместных творческих программах и проектах происходит обогащение личного опыта, воспитание духовно-нравственных качеств личности учеников.

Литература

1. Концепция культурной политики Республики Казахстан 4 ноября 2014 г. – № 939
2. Ст. 25 Закон «О культуре» РК от 15 декабря 2006 года № 207
3. Сборник статей Международной научно-практической конференции к 80-летию Государственного музея искусств РК имени А. Кастеева. Музей XXI века. Стратегия развития. – Алматы 2015. – С 6.

УДК: 372.8:34

В.И. Балко

«Высший колледж «Кайнар», г. Семей, krim90dakto97@mail.ru

О 2 УРОВНЕ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ ДИСЦИПЛИНЫ «КРИМИНАЛИСТИКИ»

ABOUT THE 2ND LEVEL OF THE COMPETENCE APPROACH WHEN TEACHING THE DISCIPLINE «CRIMINALISTICS»

Компетентностный подход получил распространение относительно недавно в результате поиска новых путей по модернизации образования в СНГ в связи с переходом на рыночные отношения и из-за перемен, происходящих в обществе. «Компетентности подход – это комплекс общих принципов, которые необходимы для того чтобы определить цели образования, организовать образовательный процесс и оценить его результаты» [1]. Весь смысл образования состоит в том, чтобы развить у обучаемых способности к самостоятельному решению проблем в разных видах и сферах деятельности, используя социальный опыт, в который включен и собственный опыт учеников. Смысл организации процесса обучения состоит в создании необходимых условий для формирования у студентов опыта, необходимого для самостоятельного решения коммуникативных, познавательных, нравственных, организационных и прочих проблем, которые и составляют содержание образования. При оценке образовательных результатов нужен анализ уровней образованности, на определенном этапе обучения. В частности, хотелось бы отметить, что большое значение для успешного раскрытия и расследования преступлений имеет в первую очередь изучение прикладных дисциплин и в первую очередь это касается дисциплины «Криминалистики», которая тесно связана меж предметной связью с уголовным правом, уголовно-процессуальным правом, уголовно-исполнительным правом и т.д., а также с судебной медициной, юридической (судебной) психологией, юридической логики и различные спецкурсы. Включение названных отраслей и учебных дисциплин в единый уголовно-правовой комплекс объясняется следующим: общей социально-экономической обусловленностью; единой общеправовой и теоретико-исторической базой; общей политико-правовой основой; одинаковой юридической природой и силой; достаточной степенью разработанности правовой регламентации отношений в сфере воздействия на преступность, причем на высшем юридическом, т.е. законодательном уровне; базовой ролью материального уголовного права в формировании других отраслей законодательства в сфере воздействия на преступность; необходимым взаимодействием и взаимозависимостью всех отраслей уголовно-правового (криминального) цикла, исходя из принципов дополнительности, а также единства формы и содержания, необходимыми горизонтальными и вертикальными связями комплекса отраслей права в сфере борьбы с преступностью с другими комплексами права. Следует отметить, что значительное количество разделов «Криминалистики» и «Уголовно-процессуального право» (далее УПП) находятся в наиболее тесной взаимосвязи друг с другом. Основная цель преподавания «Криминалистики» и УПП, как дисциплин, входящих в единый уголовно-правовой комплекс – это обучение студентов теоретическим знаниям и определенным практическим навыкам, и умениям, например, накопления опыта касающимся особенностей проведения осмотра места. Полученная информация способствует

выдвижению обоснованных следственных версий случившегося. Общеизвестно, что своевременно и качественно проведенный осмотр места происшествия при расследовании преступлений, позволяет решить целый ряд важных вопросов. В настоящее время в процессе раскрытия и расследования преступлений нарастает необходимость использования знания смежных дисциплин. Эта связь очень тесно прослеживается, начиная с до следственной проверки, в ходе которой проводится осмотр места происшествия, где следователь очень тесно взаимодействует со специалистом в области различных дисциплин, а также со специалистом криминалистом при отыскании вещественных доказательств, при назначении различного рода судебных экспертиз, и на всех последующих этапах расследования, когда следователь знакомится и интерпретирует результаты этих экспертиз, использует их для выдвижения версий и проведения отдельных следственных действий.

Поэтому, на наш взгляд, для обеспечения междисциплинарных связей, способствующих повышению качества подготовки специалистов, целесообразно некоторые разделы УПП и «Криминалистики» (не исключена возможность присоединения и третьих дисциплин, например, судебная медицина или юридическая психология) на лекционных, семинарских, практических занятиях и деловых играх проводить не одним, а возможно двумя преподавателями, например, криминалистом и процессуалистом или судебным психологом, что дает возможность всестороннего представления обо всем многообразии следов, механизмов их образования и современных возможностях их экспертных исследований. Первое это связь темы разных дисциплин, второе это связь – взаимодействие более конкретно преподавателей единого уголовно-правового комплекса дисциплин, третье связи полученных комплексных знаний. Так в кабинете «Криминалистике и судебных доказательств» на базе колледжа Кайнар, г. Семей имело место проведения «пилотного» занятия с междисциплинарной связью двумя преподавателями произошло по дисциплинам: «Криминалистика» и «УПП» с темой «Осмотр места происшествия (далее – ОМП) по факту разбоя». Данное занятие выявило положительные моменты и повысился интерес к учебе у студентов. С нашей точки зрения можно условно различать 7 уровней развития «процесса» компетентности у личности вовремя и после окончания учебного заведения и пост вузовского самообразования.

Первый уровень – это традиционный уровень обучения с теоретической и практической основой, где активно рассматриваются меж предметные связи криминалистики с другими дисциплинами уголовного цикла на лекциях и семинарах – это первоначальный уровень компетентности у обучаемой личности.

Второй уровень – это начальный уровень компетентности у личности последовательностью дисциплин уголовно-правового цикла соответствующих дисциплин - это последующий уровень компетентности у обучаемой личности.

Третий уровень – это учебно-производственный уровень компетентности у личности при практическом овладении дисциплин уголовно-правового цикла соответствующих дисциплин – это закрепляющий уровень компетентности у обучаемой личности.

Четвертый уровень – это стажировочный при практическом овладении дисциплин уголовно-правового цикла соответствующих дисциплин с «пассивными и активными» элементами самообразования.

Пятый уровень – это уровень молодого специалиста при практическом овладении дисциплин уголовно-правового цикла соответствующих дисциплин с «активными» элементами самообразования.

Шестой уровень – это преподавательский и исследовательский уровень при практическом овладении «узких» дисциплин уголовно-правового цикла соответствующих дисциплин – это уровень компетентности при повышении квалификации у обучаемой личности.

Седьмой уровень – это профессорско-преподавательский уровень при глубоком теоретическом и практическом овладении особенностей дисциплин уголовно-правового цикла соответствующих дисциплин для повышения квалификации педагогов и преподавателей.

Первый уровень – это традиционный уровень обучения с теоретической основой.

Разберем только 2 уровень на примере темы открытого кружкового занятия: «Осмотр места происшествия по факту разбоя» по дисциплине «Основы криминалистики».

Цель занятия: 1) Обучающая: Рассмотреть и проанализировать с учащимися основные понятия и научные основы технологии осмотра места происшествия по факту разбоя, сделать самостоятельные выводы о значении установлении обстоятельств при раскрытии и расследования разбоя. Ознакомление с некоторыми первоначальными действиями следователя, опрос и допрос потерпевшего, а также с типичными ситуациями возникающие на первоначальном этапе расследования по факту разбоя и составление фоторобота «канадской модификации» (3 версия) и

процесс опознания. 2) Развивающая: развивать умение различать типичные ситуации, возникающие на первоначальном этапе расследования по факту разбоя; развивать умение содержательно и логично излагать уясненный материал; развивать умение постановки вопросов; развивать умение применять имеющиеся знания на практике; развивать способность ориентироваться в ситуации и принимать оптимальное решение. 3) Воспитательная: воспитание у учащихся стремления организовывать свою будущую практическую работу по расследованию разбоя и розыску преступников на основе использования научных рекомендаций, разработанных криминалистикой. Воспитывать: культуру общения; навыки группового взаимодействия; психологическую устойчивость. 4) Методическая: применение личностно-ориентированной технологии обучения студентов при прохождении правовых дисциплин. Закрепление знаний. Обеспечение: Стандартный следственный чемодан, короткометражный видеофильм, наглядные пособия, плакаты и схемы.

Структура занятия: 1) Организационная часть. Вводное слово преподавателя. Цель и порядок проведения занятия, его особенности на 5-7 минут. 2) Теоретическая часть. Опрос студентов по определениям и понятиям в режиме коллоквиума на 10-12 минут. 3) Практическая часть. Зачитывается фабула «учебного» разбоя. Распределение роли каждого студента. Сообщение дежурного и выезд следственно-оперативной группы, ее состав на место происшествия и их действия. Установления обстоятельств преступления. Первоначальные следственные действия. Предварительный опрос потерпевшей, свидетелей и в последующем составлении протокола допроса. Составлению фоторобота. Составление фоторобота со слов потерпевшей и свидетелей. Начало составления протокол ОМП. Работа криминалиста: процессуальная и техническая фиксация ОМП и найденных следов. Дактилоскопирование. Работа оперуполномоченного на месте происшествия. Оперативное задержание подозреваемого. Технология процесса опознания. Составление протоколов опознания. 4) Заключительная часть. Подведение итогов занятия: определяется достижения целей, в частности и в целом, дается задание на самоподготовку. Просмотр видеофильма.

Данный подход имеет перспективы, представляет большой практический интерес, так как здесь выявляются знания, мышление, навыки и умения в «технологическом» комплексе, через соответствующие этапы, происходит выявления компетентности преподавателей и будущих выпускников.

Работа преподавателей должна быть качественная. Развивая у студентов разные качества, такие как конструктивность, мобильность, динамизм, компетентностный подход в современном образовании, что связано с требованиями, которые предъявляются по отношению к работнику. Поэтому современное образование должно формировать профессиональный универсализм – способность человека менять способы и сферы своей деятельности. Хороший сотрудник должен быть профессионально подготовлен, а также от него сейчас требуется умение работать в команде, совершенствовать офисный интеллект, принимать самостоятельные решения, он должен проявлять инициативу и быть способным к инновациям. Готовность к перегрузкам, психологическая устойчивость, устойчивость к стрессовым ситуациям – вот к чему должен быть готов современный работник, который стремится построить карьеру. Компетентностный подход в образовании требует от учеников умения решать проблемы разной сложности, основываясь на имеющихся знаниях. Этот подход ценит не сами знания, а способность использовать их. Компетентностный подход дает понять, чему научился студент за период обучения, а традиционный подход стремится к результату, который показывает, что нового узнает студент в учебном заведении.

Укрепление междисциплинарных и совершенствования связей уголовно-правового комплекса способствует повышению подготовки юристов-педагогов в условиях глобализации.

Применяя компетентностный подход на занятиях, преподаватель подготавливает студента к дальнейшей взрослой жизни, способствует его успеху в дальнейшем. В своей основе компетентностный подход в образовании имеет являться базовые знания и соответствующие им умения, навыки и способы обучения, при этом должны включаться необходимые и действительно важные, а не второстепенные знания с гуманным отношением к каждой личности – это третий принцип компетентностный подход в профессиональном образовании. Компетентностный подход в профессиональном образовании формирует новую модель будущего специалиста, который отвечает условиям современного экономического развития страны и востребован на рынке труда. Результатом обучения является получение студентами компетенций в процессе освоения профессиональных модулей. Компетентностно-деятельностный подход лучше всего осуществлять при использовании модульной технологии, которая позволяет гибко строить содержание образования из блоков, использовать разные формы и виды обучения, выбирать наиболее удачные для определенных групп обучаемых. При этом подходе цели образования связаны с объектами и предметами труда, а также с

выполнением определенных конкретных функций и с междисциплинарными требованиями к результату процесса образования. Можно сказать, что результатом образования будет являться совокупность результатов по становлению и развитию основных компетенций, которые будут дополнением к привычным целям образования.

Обучение, которое основано на компетенциях, строится на определении, освоении и демонстрации знаний, умений, типов отношений и поведения, которые нужны для определенной трудовой деятельности. Внедрение такого обучения помогает развить творческое мышление и привлечь интерес студентов к важным вопросам в последующей профессиональной деятельности. Сутью образовательного процесса становится создание различных ситуаций и поддержка действий, приводящих к формированию какой-либо компетенции. В итоге можно сказать, что повысить эффективность обучения в профессиональном образовании помогает реализация компетентностного подхода при тесном взаимодействии с будущими работодателями, научно-методического содержания подготовки специалистов и мотивации студентов к качественному уровню своей профессиональной деятельности и технологии компетентностного подхода.

Для удачной реализации компетентностного подхода этого процесса необходима опора на психолого-педагогическую теорию или даже комплекс теорий.

Таким образом второй уровень закладывает будущую профессиональную компетентность у личности с последующим ростом потенциала.

Литература

1. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – М.: Изд-во СамГПИ, 2011. – 186 с.

УДК: 159.9

О.Г. Беленко

НАО «Университет имени Шакарима города Семей»

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ АДАПТАЦИИ МОЛОДЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ В ОРГАНИЗАЦИИ

PSYCHOLOGICAL PROBLEMS OF ADAPTATION OF YOUNG SPECIALISTS IN THE ORGANIZATION

Вопрос адаптации молодых специалистов считается на сегодняшний день одним из актуальных проблем психологии и представляет интерес для многих исследователей и практиков.

В психологии под термином «адаптация» понимается изменение психики индивида под влиянием объективных факторов окружающей среды, а также способность человека приспосабливаться к различным требованиям среды без ощущения внутреннего дискомфорта и без конфликта со средой [1].

Проблема адаптации молодых специалистов возникает во многих организациях, по этой причине немаловажно каждому руководителю понимать какие психологические трудности могут возникнуть у нового сотрудника. По мере своих возможностей он должен выявить то, насколько комфортно он чувствуют себя в данной организации, как он относится к обучению, нововведениям, каким он видит свое профессиональное будущее.

Адаптация молодого профессионала – это не просто адаптация к новым условиям жизни, но и активное усвоение норм профессионального общения, трудовой дисциплины, производственных навыков, традиций трудового коллектива, то есть процесс вхождения в ту или иную социальную среду [2]. Важным и основным периодом адаптации нового сотрудника организации – это испытательный срок.

Одним из главных затруднений у молодых специалистов является то, что, вступая в новую стадию своего профессионального развития, они сталкиваются не только с новыми профессиональными требованиями и задачами, но и новыми условиями труда, новой системой взаимоотношений в коллективе, и обнаруживают достаточно резкое несоответствие между накопленными ими в процессе обучения академическими знаниями и реальным практическим наполнением профессиональной деятельности [3]. Поэтому, на психологическом уровне они чувствуют себя некомфортно, для них это стрессовая ситуация, и в связи с этим зачастую начинают возникать у многих психологические проблемы.

Среди основных целей адаптации новых работников обычно выделяют следующие:

- более быстрое достижение рабочих показателей, приемлемых для организации-работодателя;

– стартовая стоимость. Новый сотрудник не знает своей работы и того, как работает организация. Поскольку они работают менее эффективно, чем опытные сотрудники, их работа требует от организации более высоких затрат. Эффективная адаптация снижает стартовые затраты и позволяет новому сотруднику быстрее достичь установленных стандартов производительности;

– сотрудники входят в коллектив, работая над его неформальной структурой, и чувствуют себя членом коллектива;

– снижение тревожности и неуверенности, испытываемых новым работником. Тревожность и неуверенность в данном случае означают боязнь провалов в работе и неполную ориентацию в рабочей ситуации. Это нормальный страх перед новым и неизвестным;

– снижение текучести кадров среди новых сотрудников. Если работники не смогли своевременно освоиться в организации, то они могут отреагировать на это увольнением;

– экономия времени непосредственного руководства и рядовых сотрудников. Работник, который недостаточно адаптировался к работе в организации, требует значительно больше времени на помощь в процессе выполнения возложенных на него обязанностей;

– развитие у нового работника удовлетворенности работой, позитивного отношения к работе и реализма в ожиданиях;

– снижение издержек по поиску нового персонала;

– формирование кадрового резерва (наставничество – это возможность для опытного сотрудника приобрести опыт руководства) [4].

Так же важной из проблем является и внешнее впечатление о человеке, которое, в большинстве случаев, складывается на основе прически, глаз, улыбки и одежды. Встречая перед собой нового человека, коллектив сразу относит его к определенной категории, и строит свое поведение в соответствии со сложившимися у него стереотипами. Конечно же, они не всегда бывает верным, что впоследствии приходится доказывать коллегам, однако на это требуется определенное время, и это является психологической трудностью.

Немаловажным фактором является высокая профессиональная компетентность молодого сотрудника, которая вызывает уважение и признание его коллективом и, как следствие, его желание работать в данной организации, в данном коллективе. Ведь удовлетворение профессией и работой, взаимоотношениями с сослуживцами, отсутствие желания сменить работу являются показателем того, что работник успешно прошел стадии адаптации. Однако для этого изначально сотрудник должен осознанно и твердо решить сам для себя, какая профессия ему приемлема, не бояться проявить себя, показать свои знания, навыки и умения [5].

Для успешной профессиональной адаптации руководители организаций должны уделять определенное внимание новым сотрудникам. В свою очередь, молодому специалисту следует быть уверенным в собственных знаниях (подкрепляя их опытом работы он может стать профессионалом в своей области). Выступая с инициативой молодой, специалист должен понимать, что львиную долю работы необходимо возложить на себя (тем самым сгладить возможный межличностный конфликт). Конфликтные ситуации можно свести к минимуму, вызывая у окружающих только лишь положительные эмоции (невозможно «подстроиться» под каждого, но, проявляя гибкость, можно «подстроиться» под обстоятельства). Не следует демонстрировать возможность выполнения любого поручения, так как безотказность – не лучшее качество (делегирование части своих обязанностей менее загруженным коллегам поможет выдержать определенный баланс и возможно, руководство поймет, что вы не только хороший исполнитель, но и неплохой организатор, а организаторские способности ценятся всегда), надо сформировать имидж надежного человека (приходить вовремя на работу, выполнять в срок все задания) [6].

Сегодня, очень важно молодому специалисту трудиться над собой, быть более увереннее в себе и тогда все психологические трудности со временем исчезнут, и работать станет намного интереснее и свободнее.

Основными задачами психологической поддержки молодых специалистов в период адаптации являются:

– обучение работающих специалистов методам саморегуляции, методам снятия стрессовых состояний и делового общения в коллективе; помощь в оценке своего профессионального потенциала и выстраивании плана профессионального и личностного роста;

– проведение мероприятий, способствующих формированию эффективной, мотивированной на труд команды;

– профилактика психоэмоционального выгорания специалистов;

- изучение и развитие личностного и творческого потенциала молодых специалистов в целях повышения его конкурентоспособности;
- помощь в процессе адаптации в коллективе, вхождения в ролевую структуру профессиональной группы;
- проведение семинаров-практикумов личностного и профессионального роста для специалистов [7].

Для того, чтобы потенциальные возможности молодых специалистов раскрылись в соответствии с потребностями компании, необходима продуманная система адаптации [8].

При этом следует отметить некоторые особенности в профессиональном развитии молодого специалиста по сравнению со специалистом со стажем работы. Эти характерные черты, в первую очередь, обусловлены тем, что у молодых специалистов есть ряд недостатков, которые требуют совершенствования. Это:

1. Неопределенность трудовых и профессиональных интересов.
2. Оторванность знаний, умений и навыков от реальной практики (излишний академизм и теоретическая направленность учебной подготовки).
3. Отсутствие практического опыта (неготовность решать конкретные практические задачи, брать на себя ответственность за принятые решения).
4. Необходимость адаптации к профессиональной среде из-за отсутствия первоначального трудового опыта (неподготовленность к реалиям деловой жизни).
5. Излишняя самоуверенность и упрямство, изрядная доля юношеского максимализма.
6. Завышенные ожидания от работы (жажда быстрого карьерного роста, необоснованно большой зарплаты, пока незаслуженных привилегий) [9].

Важнейшую роль в успешном прохождении адаптации молодыми специалистами играет правильная организация системы профессионального наставничества и практического обучения [10].

Современные цели наставничества шире, чем простое сопровождение адаптации молодого специалиста. По отношению к молодым специалистам наставничество оптимизирует процедуры их взаимодействия с профессиональной и социальной средой организации. В общем виде наставничество можно определить, как способ передачи знаний и навыков более опытному человеком менее опытному. В более широком, современном значении наставник – это квалифицированный специалист, имеющий достаточный опыт работы в компании, который:

- помогает молодому специалисту адаптироваться в организации;
- содействует его профессиональному развитию, карьерному росту;
- участвует в оценке результатов его деятельности [11].

Наставничество эффективно развивать в тех организациях, где:

- на работу принимаются сотрудники, требующие обучения;
- присутствует сложность в выполнении работы;
- имеет место интенсивный рост. За «игроков» конкурируют и работодатели, и производители

[12].

Профориентация система мер, которая поможет человеку выбрать наиболее подходящую профессию.

Она включает: профинформацию; профконсультацию; профотбор; профадаптацию. Использование трудовых возможностей и потенциала работника в неполной мере наносит ущерб предприятию и его личностному развитию. Отличие между подготовкой специалиста и выполнением трудовых заданий снижает работоспособность сотрудника, теряется интерес к выполнению обязанностей, что дает низкую производительность компании, рабочие травмы или болезни, ухудшение качества продукции. Формы работы профориентации: профессиональное обучение подготовка будущего кадра к соответствующей деятельности; профессиональная информация соискатели знакомятся с состоянием рынка труда, возможностями для развития по основной специальности; профессиональная консультация определение будущей специальности, места работы с помощью выявления заинтересованностей человека, способностей и физического здоровья; профессиональный отбор система приема сотрудников, которая включает медицинское обследование, оценку физического и психологического состояния с целью выбора наиболее соответствующего работника на должность [13].

Таким образом, на наш взгляд роль адаптации персонала чрезвычайно важна. Адаптация – это прежде всего тонкий инструмент, позволяющий молодому сотруднику изучить свое рабочее место, понимать свои функции и должностные обязанности, научиться жить в относительно новых профессиональных, социальных и экономических условиях, включиться в систему межличностных

отношений, сложившихся до его прихода, и организационную культуру. Эффективность работы сотрудников и эффективность организации в целом зависит от успешности формирования такой системы. Профессиональное развитие молодых специалистов является важнейшим компонентом кадровой работы учреждения. Поэтому осуществление психологической поддержки молодых специалистов в период адаптации в образовательном учреждении возможно лишь при условии включения данного направления работы в перспективное планирование деятельности любой организации.

Литература

1. Андреева Д.А. О понятии адаптация. //Человек и общество: ЛГУ, 2003.
2. Гулина М.А. Словарь справочник по социальной работе / М.А. Гулина. – Изд.: Питер.2008. – 395 с.
3. Дружилов С.А. Индивидуальный ресурс человека как основа становления профессионализма / С.А. Дружилов. Монография. – Воронеж: «Научная книга», 2010. – 260 с.
4. Волкова, Н.В. Кадровая политика для закрепления на предприятии молодых специалистов: дис.. канд. экон. Наук / Н.В. Волкова. – Бийск, 2015. – 169 с.
5. Егоршин А. П. Управление персоналом: учебник для вузов / А. П. Егоршин, 5-е изд., доп. и перераб. – Н. Новгород: НИМБ, 2005. – 720 с.
6. Калиновская И.М. Адаптация молодого специалиста в новом коллективе / И.М. Калиновская // Сахалинская областная универсальная научная библиотека.
7. Розанова В.А. Психология управления. – М: ЗАО «Бизнес-школа», «Интел- Синтез», 2000. – 605с.
8. Розанова В.А. Психология управления. – М: ЗАО «Бизнес-школа», «Интел- Синтез», 2000. – 605с.
8. Иванцевич, Дж.М., Лобанов, А.А. Человеческие ресурсы управления / Дж. М. Иванцевич. – Москва: Финансы и статистика, 2013. – 110 с.
9. Бессер-Зигмунд, К., Зигмунд, Х. Самокоучинг: Культура личности менеджеров и руководителей / под ред. К. Биссер-Зигмунд. Санкт-Петербург:Издательство Вернера Регена, 2012. – 154 с.
10. Герчикова, И.Н. Менеджмент / И.Н. Герчикова. – Москва: ЮНИТИ, 2013. – 197 с.
11. Кибанов, А.Я., Захаров, Д.К. Формирование системы управления персоналом на предприятии / под ред. А.Я Кибанова. - Москва: Высшая школа, 2013. – 180 с.
12. Латуха, М.О. Адаптация персонала // Справочник кадровика. – 2012. № 4. – С. 109-116.

УДК: 37.01

А.А. Кабышева

НАО «Университет имени Шакарима города Семей», kudry85@mail.ru

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ ПРЕПОДАвателя

Проблема формирования коммуникативной культуры педагога важна не только в смысле овладения культурно-педагогическим наследием, но и как условие и средство самореализации личности в его педагогической деятельности, постоянное стремление к педагогическому поиску, инновациям, личностному совершенствованию.

Для выявления сущности коммуникативной культуры как личностно-профессионального качества педагога дадим анализ используемых понятий.

Коммуникация (лат. communicatio) – акт общения, связь между двумя или более индивидами, основанные на взаимопонимании; сообщение информации одним лицом другому или ряду лиц [1]. Коммуникативный – то же, что и коммуникабельный.

В своем исследовании мы придерживаемся точки зрения С.И. Самыгина, который, по сути, уточняет вышеприведенное понятие: «общение – более узкое по объему, коммуникация – более широкое по объему понятие – связь» [2].

Анализ работ М.С. Кагана и других сторонников второго подхода, настаивающих на разделении терминов "коммуникация" и "общение", позволил нам выявить два главных отличия названных терминов: а) общение имеет и практический, и духовный характер, тогда как коммуникация является чисто информационным процессом; б) общение представляет собой межсубъектное взаимодействие, и структура его диалогична, в то время как коммуникация – это информационная связь субъекта с тем или иным объектом [3].

Утверждение о том, что коммуникация – это информационная связь, не диалогичная по структуре, представляется нам спорным. "Информационную связь Интернет можно назвать совершенно новой технологией, она позволяет транслировать информацию в двух направлениях" [4]. Следует отметить особую важность этого правомерного заявления для нашего исследования: а) как

углубляющего актуальность рассматриваемой нами проблемы; б) как подтверждающего необходимость знаний коммуникативной культуры для работающих с информационной сетью преподавателей.

Вышеизложенное позволяет сделать вывод: для выявления сущности коммуникативной культуры педагога нам необходим детальный анализ понятия «общение». Общение многолико: оно имеет много форм, видов. Педагогическое общение есть частный вид общения. Ему присущи как общие черты характеристики этой формы взаимодействия, так и специфические ее проявления в образовательном процессе. Поэтому прежде чем определять педагогическое общение, рассмотрим сначала то, что характеризует общение как феномен в целом [5].

Общение как коммуникативную деятельность характеризуют: Г.М. Андреева, А.А. Леонтьев, М.И. Лисина, Е.В. Руденский, И.И. Рыданова и многие другие исследователи. По их мнению, аспектами общения являются: коммуникативный, включающий обмен информацией; интерактивный, предусматривающий организацию взаимодействия; перцептивный, отражающий процессы восприятия и формирования образа другого человека и установления взаимодействия [6].

Рассмотрим подробнее каждый из них. Естественно, что все эти термины весьма условны. В аналогичном смысле употребляются и другие.

Коммуникация в процессе общения предусматривает, что преподаватель и студент в ходе совместной деятельности обмениваются различными представлениями, идеями, чувствами, настроениями и пр., т.е. информация не просто передается, а формируется, уточняется, развивается.

Коммуникативная функция общения между людьми имеет свою специфику.

Во-первых, общение – это не просто обмен или движение информации. Здесь мы имеем в виду отношения двух индивидов, каждый из которых выступает активным субъектом. Схематично коммуникация может быть представлена как интересубъективный процесс, как субъект-субъектные взаимоотношения активного обмена информацией, в ходе которого совместно постигается предмет общения.

Во-вторых, обмен информацией предусматривает взаимовлияние субъектов, предполагает психологическое воздействие на поведение партнера с целью его изменения.

В-третьих, коммуникативное влияние возможно лишь тогда, когда субъекты обладают единой или сходной системой кодирования и декодирования (т.е. говорят на одном языке), когда знаки и закрепленные за ними значения известны всем.

В-четвертых, для общения характерны коммуникативные барьеры, носящие социальный или психологический характер. Викторова Л.Г. считает, что с одной стороны, это различное мироощущение, миропонимание, порождающее разную интерпретацию одних и тех же понятий. С другой стороны, барьеры могут носить чисто психологический характер вследствие индивидуальных особенностей личности (застенчивость, скрытность, недоверие, несовместимость и т.п.) [7].

Системно-коммуникативно-информационный подход позволяет определить критерии, условия и способы эффективности коммуникации на основе учета специфики протекания психических процессов в условиях передачи информации по каналу связи. Для нашего исследования это является важным фактом, так как при этом уточняется само понятие коммуникации и взаимодействующих субъектов как систем, т.е. взаимодействуют функционально согласуемые системы: психика коммуникатора и психика реципиента (или реципиентов). "Благодаря коммуникации такие системы могут существовать и действовать в идентичных состояниях – эмоционального возбуждения или спокойной рассудочности, беспокойной неуверенности или уверенного знания. Они способны иметь одинаковые по направленности установки, пользоваться одинаковыми стереотипами в качестве материала мышления" [8].

Коммуникативная компетентность преподавателя – это комплекс знаний, языковых и неязыковых умений и навыков общения, приобретаемых человеком в ходе естественной социализации, обучения и воспитания. Несомненно, важную роль при этом играют природные данные и потенциал индивида. Особый интерес представляют положения, выдвинутые Е.В. Бондаревской. Педагогическая культура является сущностной характеристикой личности преподавателя и включает следующие составные компоненты:

- педагогическую позицию и профессионально-личностные качества;
- высокий уровень педагогических знаний и культуру профессионального мышления;
- профессионально-педагогические умения и творческий характер педагогической деятельности;
- культуру поведения, общения, способность личности к саморегуляции [9].

Важно отметить, что преподаватель, профессионально владеющий педагогической техникой, отличается умением превращать в аппарат педагогического воздействия свои эмоции, голос (тон, сила, интонация), речь, жест, мимику. Умение управлять своими психическими состояниями, педагогически действенно и эмоционально открыто выражать свое отношение к воспитанникам является одним из инструментов профессиональной техники преподавателя.

Выделение коммуникативных умений в структуре педагогического мастерства является общепринятым, о чем свидетельствует анализ позиций вышеназванных ученых. Как видим, коммуникативная культура педагога как научная категория имеет глубокие корни в теории педагогического образования, разрабатываемой ростовской, московской, ленинградской школами, которые характеризуют коммуникативную культуру как категорию, входящую в общую педагогическую культуру. Для нашего исследования представляет особый интерес именно эта их единая позиция – рассматривать коммуникативную культуру как составную педагогической культуры, характеризующуюся личностной и профессиональной ценностью, направленностью на другой субъект педагогического процесса, формирующуюся во всех видах деятельности и общения.

Так как категория "педагогическая культура" является основополагающей для рассматриваемой нами категории коммуникативной культуры, мы считаем целесообразным проанализировать трактовки этого понятия, встреченные нами.

Итак, анализ современного состояния разработки проблематики исследований педагогической культуры позволяет констатировать повышенный интерес ученых к определению ее сущности и содержания. Наиболее концептуально проработанными мы считаем работы Е.В. Бондаревской [9] и И.Ф. Исаева [10], которые имеют ряд общих положений. Совпадение точек зрения разных авторов и авторских коллективов в характеристике сущности педагогической культуры объясняется усилением гуманистических тенденций в образовательном процессе, повышением научного интереса к личности педагога и поиску сущности характеристик его профессиональной деятельности.

Так как понятие педагогической культуры как части общей культуры общества неизменно рассматривается исследователями в плоскости философского осмысления, мы можем сделать вывод, что и коммуникативную культуру, как часть педагогической культуры, можно также рассматривать в этом плане. Следовательно, коммуникативная культура – это:

- система ценностей-регуляторов педагогической деятельности (аксиологический подход);
- предпосылка, цель, способ, инструмент педагогической деятельности, уровень самореализации в ней, ее результат и критерий оценки (деятельностный подход);
- концентрированное выражение личности педагога (личностный подход) [11].

Культурный компонент коммуникации связан с системой эталонов и представлений личности, которые включаются в момент взаимодействия с другими субъектами. Однако в нашем исследовании вышеперечисленное необходимо, но недостаточно: важным моментом педагогического механизма выступают не только этапы деятельности, но и правила, регулирующие закономерности развития этих отношений, а также навыки и приемы эффективной педагогической деятельности; совокупность способов, приемов, органических возможностей эффективной педагогической деятельности (технологический подход).

Под педагогической культурой преподавателя вуза автор И.Ф. Исаев рассматривает «меру и способ творческой самореализации его личности в разнообразных видах педагогической деятельности и общения, направленных на освоение, передачу и создание педагогических ценностей и технологий» [10]. В исследованиях М.Г. Рудь коммуникативная культура представлена как:

- способность к согласованию и соотнесению своих действий с другими, принятию и восприимчивости другого, подбору и предъявлению аргументов, выдвижению альтернативных объяснений, обсуждению проблемы, пониманию и уважению мнений других и на основе этого к регулированию отношений для создания общности обучающихся в достижении единой цели деятельности;
- потребность в другом, в расширении границ коммуникаций, сопоставлении точек зрения, умение стать на позицию обучающихся;
- готовность к гибкому тактичному взаимодействию с другим, к рефлексивной деятельности, к проектированию коммуникативных умений и применению их в новой ситуации [11].

Психолого-педагогический взгляд на проблему обогащен знаниями, взятыми в теории информации.

При сопоставлении понятий "коммуникация" и "общение" становится очевидным, что для педагогических и психолого-педагогических исследований общение - это первоначальное, более широкое понятие.

В качестве функций коммуникативной культуры по отношению к человеку (вслед за А.И. Арнольдovým) мы выделяем:

- интегративную (коммуникативная культура делает педагогическую личность членом научно-педагогического общества, интегрирует его в социально-научное сообщество);
- дифференцирующую (педагогическая личность включается в педагогический процесс как яркая индивидуальность, желающая и способная вести равноправный диалог с научным обществом);
- смысложизненную (с помощью коммуникативной культуры преподаватель обретает самого себя, строит стратегическую иерархию ценностей, на ее основе совершает новое порождение мира).

Все вышеизложенное дает возможность вписать понятие профессионально-педагогической культуры в категориальный ряд: культура педагогической деятельности, культура педагогического общения, культура личности преподавателя вуза. Профессионально-педагогическая культура преподавателя предстает в качестве обобщенной характеристики разнообразных видов его деятельности, предполагая развитие способностей, интересов, ценностных ориентаций, способностей личности. Таким образом, рассмотренные положения о месте педагога в коммуникативной культуре позволяют подойти к выводу, что, пребывая в коммуникативной культуре, он является ее субъектом, объектом, результатом, главной ценностью и основной мерой.

Литература

1. Словарь иностранных слов. – М., 2000.
2. Педагогика и психология высшей школы / Под ред. С. И. Самыгина. – Р-н-Д, 1998. – 544 с.
3. Каган М.С. Мир общения: Проблема меж субъектных отношений. – М., 1988. – 315 с.
4. Вербовая Н.П., Головина О.М., Урнова В.В. Искусство речи. – М., 1997.
5. Землянова Л.М. О парадоксах коммуникативного разнообразия // Вестн. моск. ун-та. - 2004. – Сер.10. – № 4. – С. 9-13.
6. Андреева Г.М. Принципы деятельности и исследование общения // Общение и деятельность. – Прага, 1988. – С. 56-58.
7. Викторова Л.Г. Теоретические основы становления интеллигенции в образовательной системе высшей школы: Дис. д-ра. пед. наук. – Красноярск, 2005. – С.223.
8. Шерковин Ю.А. Психологические проблемы массовых информационных процессов. – М., 1973. – С.23.
9. Бондаревская Е.В. Уровень педагогической культуры – главное основание для аттестации учителя. – Р-н-Д, 2003. – 15 с.
10. Исаев И.Ф. Культурологический подход к исследованию педагогической деятельности // Педагогическое образование 21 век. – М., 2005. – С.34 - 40.
11. Рудь М.Г. Формирование коммуникативной культуры будущего учителя начальных классов в педагогическом колледже: Дис. канд. пед. наук. – Р-н-Д, 2002. – 132 с.

УДК: 504:372.3

Е.П. Евлампиева

НАО «Университет имени Шакарима города Семей», elena_semei@mail.ru

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ ДЕТЕЙ В ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

ECOLOGICAL EDUCATION OF CHILDREN IN PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

В настоящее время на первый план выходят проблемы экологического воспитания, и учёные, натуралисты, педагоги уделяют им всё больше внимания. Ответ на вопрос, почему эти проблемы стали актуальными содержится во влиянии деятельности человека на природу. Очень часто данная деятельность носит безграмотный, неправильный с экологической точки зрения, расточительный, ведущий к нарушению экологического равновесия характер.

Каждый из тех, кто приносит вред природе, когда-то был ребёнком. Вот почему так велика роль дошкольных учреждений в экологическом воспитании детей, начиная с раннего возраста.

Проблема экологического воспитания дошкольника относится к числу коренных проблем теории воспитания и имеет первостепенное значение для воспитательной работы.

Экологическое воспитание должно идти по иерархической лестнице: семья – детский сад – школа – вуз – последипломная экологическая подготовка.

В дошкольный период у ребенка происходит интенсивное социальное развитие, которое осуществляется при его взаимодействии с окружающими, взрослыми и сверстниками. Это процесс,

во время которого ребенок усваивает ценности, традиции, культуру общества и сообщества, в котором ему предстоит жить.

Мир природы таит в себе большие возможности для всестороннего развития детей. Продуманная организация обучения, прогулок, специальных наблюдений развивает их мышление, способность видеть и чувствовать красочное многообразие явлений природы, замечать большие и маленькие изменения окружающего мира. Размышляя о природе под влиянием взрослого, дошкольник обогащает свои знания, чувства, у него формируется правильное отношение к живому, желание созидать, а не разрушать.

О том, что укрепить гуманные чувства ребенка возможно средствами природы, писали еще такие великие педагоги как Ж.Ж. Руссо (1762 год), Г. Песталоцци (1781-1787 гг.), Ф. Дистерверг (1832 г.). Впервые швейцарский педагог – демократ А. Гумбольд, а затем французский педагог и философ Ж.Ж. Руссо и другие педагоги говорили о воспитании у детей «чувства природы» как ощущение его облагораживающего влияния на человека.

Современное экологическое образование как особое направление дошкольной педагогики формируется на основе нескольких составляющих:

1. Традиционные подходы, базирующиеся на тесном контакте детей с природой, натуралистических наблюдениях, экскурсиях. Такой подход подразумевает, с одной стороны, развитие в ребенке нравственных начал, умения видеть красоту природы, чувствовать и понимать ее, с другой – развитие познавательного интереса, рассмотрение природы как универсального объекта для обучения ребенка.
2. Народные традиции. Фольклор, народные праздники, приметы, игры, а также сказки разных народов всегда отражали особенности восприятия природы людьми, их отношение к ней, характер использования природных ресурсов. Кроме того, в народном творчестве хорошо прослеживаются региональные особенности взаимоотношений «человек – природа». Интерес детей дошкольного возраста к играм, сказкам, загадкам делает особо перспективным использование элементов различных культур в целях экологического воспитания.
3. Мировой опыт. В настоящее время наибольшее распространение в нашей стране получили американские программы и методики, уделяющие большое внимание сенсорным ощущениям ребенка, умению видеть и наблюдать в природе, способности оценить ее разнообразие, привить чувство восхищения и удивления. Так, при Государственном университете имени Шакарима города Семей функционирует Лекотека, в которой мультидисциплинарная команда профессионалов (педагоги, психологи, воспитатели и др.) работает с детьми дошкольного возраста по специально разработанной программе. С целью формирования экологических знаний и более полного восприятия окружающей природной среды педагоги проводят с детьми психологические тренинги с использованием элементов известной эколого-психологической программы «Ощущение чуда».

Воспитывая детей необходимо уделять особое внимание следующим вопросам:

- пониманию самооценности природы;
- осознанию ребенком себя как части природы;
- воспитанию у него уважительного отношения ко всем без исключения видам, вне зависимости от наших симпатий и антипатий;
- формированию эмоционально-положительного отношения к окружающему миру, умения видеть его красоту и неповторимость;
- пониманию того, что в природе все взаимосвязано и нарушение одной из связей ведет за собой другие изменения, происходит как бы «цепная реакция»;
- пониманию того, что нельзя уничтожать то, что не можем создать;
- формированию у детей желания сохранить окружающую среду, осознание ими взаимосвязи между собственными действиями и состоянием окружающей среды (например: если я выброшу мусор в речку, вода загрязнится и рыбкам станет плохо жить);
- усвоению азов экологической безопасности;
- усвоению первоначальных сведений о рациональном использовании природных ресурсов на примере использования воды, энергии в быту;
- формированию навыков экологически грамотного и безопасного поведения в повседневной жизни.

С детства ребенок должен учиться следовать определенным общественным нормам и правилам поведения, и, если в этот процесс будет включено не только формирование эмоционально-

положительного отношения к солнцу, чистой воде, свежему воздуху, растениям и животным, но и норм поведения, не наносящего вреда всему живому, берегающего и восстанавливающего природу, – это принесет положительный результат не только в детстве, но и во взрослой жизни человека.

Современный педагог дошкольного образовательного учреждения в целях экологического воспитания дошкольников должен:

- владеть технологиями экологического воспитания;
- создавать эколого-развивающую среду;
- реализовывать систему экологического воспитания;
- повышать свою профессиональную эколого-педагогическую культуру;
- работать над повышением экологической культуры родителей.

Методы экологического воспитания дошкольников сегодня во многом отличаются от устаревших стереотипов, они призваны соединить в одно целое процесс обучения и непосредственный контакт дошкольника с природными объектами. Это подразумевает длительный процесс наблюдения, экспериментирования с последующим анализом эффективности применяемых методов, приемов, форм и принципов работы с детьми (рис. 1).

Рисунок 1 – Формы дошкольного экологического воспитания

Таким образом, экологическое образование дошкольников непрерывный процесс обучения, воспитания и развития ребенка, направленный на формирование его экологической культуры, которая проявляется в эмоционально-положительном отношении к природе, окружающему миру, в ответственном отношении к своему здоровью и состоянию окружающей среды, в соблюдении определенных моральных норм, в системе ценностных ориентаций.

Взаимодействие всех этих компонентов поможет в решении вопросов экологического воспитания детей дошкольного возраста.

Литература

1. Аксенова З.Ф. Войди в природу другом. Экологическое воспитание дошкольников. – Москва: ТЦ Сфера, 2011. – 128 с.
2. Иванова Г. Об организации работы по экологическому воспитанию // Дошкольное воспитание. – 2004. – № 7. – С. 10-14.
3. Казаручик Г.И. Дидактические игры в экологическом образовании дошкольников // Дошкольная педагогика. – 2008. – № 2. – С. 19-24.

4. Максимова М.Ю. Технологические аспекты формирования субъективного отношения детей дошкольного возраста к природе // Педагогическое образование и наука. – 2010. – № 2. – С. 79-83.
5. Маневцова Л. Ребенок познает мир природы // Дошкольное воспитание. – 2004. – № 8. – С. 17-19.
6. Мотыгуллина Г. Создание экологической развивающей среды // Дошкольное воспитание. – 2012. – № 6. – С. 28-31.
7. Федотова А.М. Познаем окружающий мир играя: сюжетно-дидактические игры для дошкольников. – Москва: ТЦ Сфера, 2015. – 112 с.

УДК: 37.01

Г.Е. Кусаинова

Ақтөбе қаласының № 3 «Ертегі» балабақшасының меңгерушісі, rdj_82@mail.ru

БІЛІМ БЕРУ ҮРДСІНДЕ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ – БІЛІМ САПАСЫНЫҢ КЕПІЛІ

ҚР Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты халыққа жолдауында Қазақстан әлемдегі бәсекеге қабілетті елу елдің қатарына енуі үшін: білімді де зерделі, жан-жақты дамыған дарынды, қабілетті ұрпақ қажеттілігі туралы айтылған болаты. Осыған орай білім берудің ұлттық моделіне көшкен қазіргі мектепке ойшыл, зерттеуші, тәжірибелік қызметте педагогикалық үйлестіруді шебер меңгерген іскер мұғалім қажет екендігі аз айтылып жүрген жоқ. Қазіргі уақыттағы білім беру қызметкерлерінің алдында тұрған басты мақсат – еліміздегі білім беруде халықаралық деңгейге көтеру және білім сапасын көтеру, жеке тұлғаны қалыптастыру, қоғам қажеттілігін өтеу, оны әлемдік білім кеңістігіне кіріктіру болмақ. Біріккен Ұлттар Ұйымының шешімімен «XXI ғасыр – ақпараттандыру ғасыры» деп аталады.

Заман талабына сай қазіргі таңда педагогтан өз пәнінің терең білгірі ғана болу емес, теориялық, нормативтік-құқықтық, психологиялық-педагогикалық, дидактикалық әдістемелік тұрғыдан сауатты және ақпараттық компьютерлік технология құралдарының мүмкіндіктерін жан-жақты игерген ақпараттық құзырлығы қалыптасқан маман болуын талап етуде. Бүгінгі басты мәселеміз – білім сапасы десек, осы білім сапасын арттырудың тиімді жолы – білім беру жүйесінде түрлі ақпараттық технологияларды қолдану. Келешек қоғамымыздың мүшелері жастардың бойында ақпараттық мәдениетті қалыптастыру қоғамның алдында тұрған ең басты міндет.

Әдістеме ғылымы «Нені оқыту керек?», «Не үшін оқыту керек?», «Қалай оқыту керек?» деген сұрақтарға жауап іздесе, оқыту технологиясы «Қалай нәтижелі оқытуға болады?» деген мәселенің шешімін іздейді. Олардың мақсаты бір, яғни оқытудың тиімді жолдарын қарастыру. Оқытудың тиімді жолдары оқытудың әр түрлі әдістері арқылы анықталады.

Жаңа ақпараттық технологиялар дегеніміз – білім беру ісінде ақпараттарды даярлап, оны білім алушыға беру процесі. Бұл процесі іске асырудың негізгі құралы компьютер болып табылады, сол себепті қазіргі мектепке шығармашылық ізденіс қабілеті дамыған, жаңа педагогикалық технологияларды жете меңгерген, мамандық шеберлігі қалыптасқан, жаңа ақпараттық технологиялардың тілін білетін мұғалім қажет. Енді, осы ақпараттық технологияларды жүзеге асырудағы жұмыс түрлеріне тоқталып өтейік:

Ақпараттық технологиялардың бірі интерактивтік тақта, мультимедиялық және он-лайн сабақтары.

Қазіргі таңда мектептерде жаңа ақпараттық технологияларды қолдану кеңінен қарастырылған. Жаңа ақпараттық технологияларды сабақта қолдану келесі нәтижелерге жеткізеді:

1. Оқушыларға еркін ойлауға мүмкіндік береді;
2. Тіл байлығын дамытады;
3. Өз ойын жеткізуге, жан-жақты ізденуге үйретеді;
4. Шығармашылық белсенділігін арттырып, ұжымда бірігіп жұмыс істеуге тәрбиелейді.
5. Өз бетімен білім алатын, ақпараттық технологияларды жақсы меңгерген, білімді жеке тұлғаны қалыптастырады.

«Қанша білсең, ізден тағы, тағы да, білікті адам жетер тілек, бағына» деген ғұлама Баласағұнның сөздері менің өмірлік қағидам. Ұлы педагог Ушинский: «Мұғалім білімін үздіксіз көтеріп отырғанда ғана мұғалім, ал оқуды, іздеуді тоқтатса, мұғалімдігі де жойылады» деген болатын. Сондықтан әр бір мұғалім күнделікті сабағына өмір талабына сай дайындалып ақпараттық – коммуникациялық технологияларды кеңінен пайдалануы тиіс. Ол заман талабы. Қазақстан

Республикасының Білім туралы заңында «Білім беру жүйесінің басты – міндеті ұлттық және азаматтық құндылықтар мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желіге шығу делінген.

Бүгінгі таңда білім берудің әр түрлі нұсқадағы мазмұны, құрылымы, ғылымға және тәжірибеге негізделген жаңа идеялар, жаңа технологиялар бар. Сондықтан әр түрлі оқыту технологияларын оқу мазмұны мен оқушылардың жас және психологиялық ерекшеліктеріне орай тандап, тәжірибесіне сынап қараудың маңызы зор.

Инновациялық білім беру құралдарына:

аудио-видео құралдар компьютер интерактивті тақта интернет компьютер – мультимедиялық құрал электрондық оқулықтар мен оқу-әдістемелік кешен инновациялық сайт және тағы басқалары жатады бұны бір сөзбен айтқанда оқу үрдісінде немесе сабақтарда ақпараттық – коммуникациялық технологияларды пайдалану деп атауға болады.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияны бәсекеге қабілетті ұлттық білім беру жүйесін дамытуға және оның мүмкіндіктерін әлемдік білімдік ортаға енудегі сабақтастыққа қолдану негізгі мәнге ие болып отыр. Сондықтан оқытудың ақпараттық-коммуникациялық технологиясы-білімді жаңаша беру мүмкіндіктерін жасау, білімді қабылдау, білім сапасын бағалауы, оқу тәрбиесі үрдісінде оқушының жеке тұлғасын жан-жақты қалыптастыру үшін бойында ақпараттық мәдениетті, сауатты адам-ақпараттың қажет кезін сезіну, оны табу, бағалау және тиімді қолдану қабілетін арттыру керек. Осыған орай ақпараттық заманда өмір сүретін адам өзін-өзі шектей білетін негізгі нормалар мен ережелерді игеруі тиіс.

Ақпараттық әдістемелік материалдар коммуникациялық байланыс құралдарын пайдалану арқылы білім беруді жетілдіруді көздейді. Мультимедиялық оқулықтар біріншіден оқушылардың қызығушылығын арттырады, екіншіден зейін қойып көрумен қатар түсінбеген жерлерін қайта көруге, тыңдауға және алған мағлұматты нақтылауға мүмкіндік береді, сонымен қатар оқушының білім алу кезеңінде оқу іс-әрекетіне белсенділігін арттыра түседі. Заманымызға сай қазіргі қоғамды ақпараттандыруда педагогтардың біліктілігін ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолдану саласы бойынша көтеру негізгі міндеттердің біріне айналды.

Қазақстан Республикасының «Білім» туралы Заңының 8-бабында «Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» деп атап көрсеткен. Сондықтан, қазіргі даму кезеңі білім беру жүйесінің алдында оқыту үрдісін технологияландыру мәселесін қойып отыр.

Ақпараттық технологияларды пайдаланудың педагогикалық әдістемелік негіздері қалыптасу үстінде. Оқу процесінде оқытудың ақпараттық-коммуникациялық технологияларын тиімді пайдалану және қолдану айтарлықтай оң тәжірибе беріп отыр. Атап айтсақ, оқушылардың өз бетімен ізденісі, пәнге деген қызығушылығын арттырып, шығармашылығын дамытуға, оқу қызметінің мәдениетін қалыптастыруға, дербес жұмыстарын ұйымдастыруға ерекше қолайлы жағдай туғызып отыр. Білім – болашақ бағдары, кез-келген оқу орынның басты міндеттерінің бірі – жеке тұлғаның құзіреттілігін дамыту. Ақпараттық құзіреттілік – бұл жеке тұлғаның әртүрлі ақпаратты қабылдау, табу, сақтау, оны жүзеге асыру және ақпараттық – коммуникациялық технологияның мүмкіндіктерін жан-жақты қолдану қабілеті. Ол – оқу нәтижесінде өзгермелі жағдайда меңгерген білім, білік, дағдыны тәжірибеде қолдана алу қабілеті болып табылатын жаңа сапа.

Білім беру жүйесін ақпараттандыру мен ақпараттық-коммуникациялық технологияны оқу-тәрбие үрдісінде пайдалану оқушының өз мамандығына қызығушылығы мен мамандық сапасын арттырып, шығармашылық шабытын шыңдап, ғылыми көзқарасын қалыптастырып, еңбек нарығындағы бәсекеге қабілетті мамандар даярлауда қоғамның даму жолдарын анықтайтыны сөзсіз.

АКТ-ны оқу-тәрбие үрдісінде қолдану оқушының қызығушылығын арттырып, шығармашылық шабытын шыңдап, ғылыми көзқарасын қалыптастырады. Өз сабақтарында АКТ пайдалану арқылы оқушылардың жаңа ойларын, әсерлі идеяларын тартымды етіп көрсететіндігін аңғардым. Жаңа материалдарды бірігіп талдауда да маңызы зор болды. Бұл оқушы және оқытушы жаңа ақпараттарды жеңіл түрлендіреді, жаңа нысандарды жасауға және жылжыту тиімділігіне жетеді. Әр мұғалім сабақ өткізген кезде оқушыларға сапалы білім беру үшін жаңа технологияларды пайдалана отырып, сонымен қатар компьютерді, интерактивті тақтаны қолдану арқылы білім берсе, оқушылардың қызығушылығы арта түсері анық.

Ақпараттық технологияларды педогогикалық тұрғыдан дұрыс пайдалана білу оқушының сабаққа деген қызығушылығы артып, сабаққа деген ынтасы оянады, өз бетімен жұмыс істеуге, дебат ұйымдатуға, проблемалық сұрақтарға жауап беруге, өмірмен байланыстыруға еркін де кең мүмкіндік береді.

Ал, оқытушы үшін де маңызы өте зор, ол мына жетістіктермен ерекшеленді: мұғалім үздіксіз ізденіс үстінде жүреді, жеке тұлғаны қалыптастырудағы жауапкершілігі артады, инновациялық технологияларды қолдану іскерлігі, әдіс-тәсілі артады, жас мамандардың қызығушылығын туындатады, интернетке кіру жүйесі арқылы әлемдік деңгейде іс-тәжірибе алмасуды қалыптастырады және оқытудың түрлі әдіс тәсілдерін игеруге қолы жетеді, оқытушының сабақты қызықты, жүйелі түрлендіріп өткізуге машықтанады.

Ақпараттық ортада жұмыс жасау үшін кез келген педагог өз ойын жүйелі түрде жеткізе алатындай, коммуникативті және ақпараттық мәдениеті дамыған, интерактивтік тақтаны пайдалана алатын, Он-лайн режимінде жұмыс жасау әдістерін меңгерген мұғалім болуы тиіс.

Ұлы педагог Ушинский: «Бала балқытылған алтын, оны қандай қалыпқа салып құям десе де мұғалімнің қолында» дегені әр ұстазға қойылар үлкен сын деп ұғамыз, ал ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану арқылы білім беру оң ықпалын беріп отыр.

«Қазіргі заманда жастарға ақпараттық технологиямен байланысты әлемдік стандартқа сай мүдделі жаңа білім беру өте қажет» деп, Елбасы атап көрсеткендей, жас ұрпаққа білім беру жолында ақпараттық технологияны оқу үрдісінде оңтайландыру мен тиімділігін арттырудың маңызы зор деп білемін.

Қазіргі заман талабы оқушыларды бастауыш сыныптан бастап, ақпаратты коммуникативті технологиясын пайдаланудың тиімділігімен таныстыру керек. Ол үшін ұстаз компьютерлік технологияларды жетік меңгеруі керек. Әрбір мұғалім компьютерлік технологияларды пайдалану үрдісін тұтас қарастыруға үйреніп, сан-алуан байланыстарды, бәлкім, «сәтсіздіктің» және т.б. себептерін ашуға ұмтылады.

Ана тілі, қазақ тілі, дүниетану пәндері үшін тест жұмыстарын орындау барысында оқушылар уақытын үнемдеуге өте тиімді.

АКТ бастауыш сыныптарда қайталау сабағында, өзін-өзі тексеру барысында, тест жұмыстарын жүргізуде үйден оқулықта берілген тапсырмаларды өздері жазып-сызып дайындап ақ қағаз бетіне шығарып келеді де, тек жауаптарына ойлануына мүмкіндік туғызады.

Мысалы, сурет, еңбек сабағында геометриялық фигуралардан үй, құстың ұясы т.б. тапсырмаларды орындау керек болса, бала оны сызып жатпай дайын түрде фигураларды ақ қағаз бетіне түсіріп алуына мүмкіндік туғызады. Компьютер арқылы ақ қағазға дайындап шығарып келеді де, бояу, қию жұмыстарын аяқтап тиісті бағасын алады. АКТ бастауыш сыныптарда үнемі пайдаланыла бермейді, бала үшін зиянды жақтарын да мұғалімнің ескергені жөн. Заман талабына сай ашық сабақтар беру барысында көрнекіліктерді интерактивті тақтамен көрсетуге тиімді. Мұғаліммен оқушының арасындағы жұмысын жеңілдетіп, баланың ойлануына, көзбен көріп, қолмен ұстап нәтижеге жетеді. Баланың сауатты жазуына көмегін береді. Жібержен қатесін көзбен көріп, қолмен жазып түзете білуге үйретеді. Білім беру үрдісінде АКТ-ны тиімді пайдалана отырып, көптеген нәтижеге, жетістіктерге қол жеткізуге болады.

Әдебиеттер

1. Послание Президента Республики Казахстана – Лидера нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан – 2050»: новый политический курс состоявшегося государства» // <http://www.akorda.kz/ru/> Дата обращения: 10.02.2018.
2. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысы. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000827>
3. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. 2007 ж., 27 шілдедегі №319-III (2019.21.02. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен).
4. Руководство для тренера / АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы». – Астана, 2014. – 45 с.
4. «Қазақстан жолы – 2050: бірмақсат, бірмүдде, бірболашақ» Елбасы жолдауы. 2014ж., 1-бет.
5. Иманбаева А. Оқу-тәрбие үрдісін ақпараттандыру ділгірлігі. А., 2017.
6. Әлімов А. Интербелсенді әдістерді жоғары оқу орындарында қолдану: оқу құралы. – Алматы, 2013.

БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ІС-ӘРЕКЕТІ**ACTIVITIES OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS TO IMPLEMENT INTERDISCIPLINARY COMMUNICATION**

Бүгінгі таңда ғылымдардың интеграциялануы оқыту процесін пәнаралық байланыс негізінде құруды күн тәртібіне қойып отыр. Бұл міндеттерді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін құралдар, саяси-экономикалық, әлеуметтік құжаттар, көпке тараған әдебиеттер, энциклопедиялық анықтамалық кітаптар және әр ғылым саласына арналған сөздіктер т.б. Демек оқыту процесінде пәнаралық мақалалар оқулыққа хрестоматиялар ретінде шығарылады. Мұғалім өз пәнін білуге құштарлық білдіретін оқушыларға әдебиетті әсіресе көбіне ұсынады. Ол белгілі бір тақырып бойынша баяндама жасау үшін де қолданылады. Қоғамда, айналамыздағы ортада болып жатқан қарқынды өзгерістер, шығармашылық қабілеті бар, қажетті жағдайда шешім қабылдай алатын жеке тұлғаның алдына үлкен талаптар қояды. Ғалымдар шығармашылық дарындылықтың туа біткен, сондай-ақ жүйе пайда болатын сипаты жөніндегі көзқарастарды қуаттайды. Қоршаған ортаның, тәрбиенің және дамудың әсерінің нәтижесінде оқушының шығармашылық тұлғасын қалыптастырудың сипаты айқын көрінеді. Пәнаралық байланыстың міндетті түрде жүзеге асырылуы арқылы оқушыға берілетін білімнің тиімділігін қамтамасыз етуге болатындығын алғаш Я.А. Коменский айтқан. Одан кейінгі дәуірде осы пәнаралық байланыстың психологиялық негізін құрған орыс халқының ұлы педагогі К.Д. Ушинский болды. Кейінгі кезде совет педагогтері М.А. Данилов, В.В. Давыдов, Н.А. Лашкарева еңбектерінде де пәнаралық байланыс туралы тұжырымды пікірлер айтылды 1960 жылдардағы жалпыға бірдей орта білім беру мазмұнында біраз өзгеріс болып, оқушыларды тәрбиелеу, білім беру және дамыту міндетінде қойылды. Осы тұста да пәнаралық байланысқа үлкен мән берілді. Сондықтан да соңғы жылдары Қазақстан ғалымдары мен әдіскерлері оқушыларды дамыту жолдарының бірі ретінде пәнаралық байланысқа көңіл бөліп зерттеуге үлес қосқан Н. Орасқанова, С. Мұсабеков, С.В. Иллорионов, А.А. Бисенбаевалар болды. Пәнаралық байланыс кезінде педагогикалық ситуациялар жасалып оқушыларының ой желісінің жалғасуына, ұғымды тиімді меңгеруге, ойды сақтау мүмкіндіктерін арттыруға жағдай жасалды. Пәнаралық байланысты жақсы жолға қоюдың негізі – кешенді топсаяхаттар. Мұндай жағдайда ана тілі пәнінің, табиғаттану пәнінің де мүддесіне жарайтындай мазмұнда ұйымдастырылған топ саяхаттар өте тиімділік көрсетеді. Ұлы педагог К.Д. Ушинский пәнаралық байланысты жете көрсетіп, оқушылардан үнемі оқыған заттары мен құбылыстарының ішкі және сыртқы байланыстарын ашуды талап етті. Оқушының пәнге қызығушылығын арттыру мақсатында сабаққа проблемалы жағдай туғызып отыру да маңызды. Мәселенің шешімін табу арқылы да оқушының ойлау қабілеті нығайып, кез келген проблеманы шешуге үйренеді. Бастауыш сыныпта табиғаттану мен еңбек пәнін байланыстыру арқылы да оқушының шығармашылық тұлғасын қалыптастырудың жолдары бар. Қазіргі оқыту әдістері білім беру мазмұнын қамтып көрсеткенде толық сипатталады. Пәнаралық байланысты жан-жақты пайдалануға мүмкіндік туғызу керек. Оқыту әдістерін ізденуде әр пән мұғалімдерінің бір-бірімен өзара бірлесіп әрекеттенуіне ықпал жасайды. Мұғалім оқытудың пәндік жүйесі жағдайында бір өзі жеке дараланбай, керісінше ұжымдағы әріптестерімен ынтымақтасып, пікірлесіп жұмыс істегені жөн. Пән материалдарын оқып-үйрену, оның мазмұнын мағынасын толық түсіну – оқушылар үшін күрделі процесс. Мазмұнды меңгеріп, ұғыну оңай жүзеге аспайды. Сондықтан да оқушы оқулықтағы материалдарды ұғынуға кедергілер мен ұиындықтарға кездеседі. Тәжірибеде байқалған мұндай қиындықтарды жеңуде пәнаралық байланыс – ерекше роль атқарады. Мысалы: бастауыш кластарда «ана тілің сабағындағы кіріспе әңгімелер, жұмбақ, жаңылтпаш, мақал-мәтел, поэзиялық минуттар, экскурсиялар осы пәнді байланысты жүзеге асыру кітаппен, оқулықпен тікелей сабақтас сондықтан оқулықпен, кітаппен жұмыс жүргізудің педагогикалық-әдістемелік жолдарын, мүмкіндіктерін айқындау дидактиканың көкейтесті мәселелерінің бірі. Оқу процесінде мектеп оқушысы ең алдымен оқулықтармен жұмыс істейді. Бірқатар пәндерге сай жаттығулар жинақтары да бар. Көптеген пәндер бойынша қосымша әдебиеттерді оқу көзделеді. Кейде үлкен кітаптардан алынған қажетті үзінділер, құжаттар жүйесін айқындайды. Оқу материалының мазмұнына сәйкес әр сабақтың өзіндік мақсатын, құрылымын, типін, оқыту әдістерін, тірек ұғымдарын, көрнекі құралдарын алдын-ала ойластырады.

Себебі сабақ беру – «үйреншікті жай ғана шеберлік емес, ол үшін жаңадан жаңаны табатын өнер» – деп жазған Ш. Аймауытов. Қазіргі кезде ғылымдардың интеграциялану сипаты оқыту процесін пәнаралық байланыс негізінде ұйымдастыруға ерекше назар аударылып отыр. Бұл мәселеге қазақтың ағартушы-педагогтері ертеден-ақ мән берген. Кезінде Ж. Аймауытовтың, мұғалімге сабаққа байланысты берген төменгі бағалы нұсқауларын еске сақтаған жөн. Пәнаралық байланыс негізінде оқу-тәрбие процесінде кітаппен жұмыс жүргізудің педагогикалық әдістемелік мүмкіндіктері. Бастауыш сынып мұғалімдерінің пәнаралық байланысты жүзеге асыру іс-әрекетін зерттеу барысында бұл байланыстың дүниетану сабақтарында тиімді пайдаланылуы – 32% болса, математика, еңбек, тіл, сурет сабақтарында бұл көрсеткіш сәйкесінше – 29%, 26%, 18%, 17% екендігі анықталды. Мұғалімдердің пікірі бойынша пәнаралық байланысты жүзеге асырудың ең кең таралған жолдары мыналар: әңгімелесу, саяхат, тәжірибе жасау, техникалық құралдарын пайдалану, көрнекі құралдарын пайдалану, танымдық есептер құрастыру және шешу, практикалық жұмыстар жүргізу және т.б. Нәтижесінде біз бастауыш сынып мұғалімдерінің пәнаралық байланысты жүзеге асыратын мол мүмкіндіктерінің бар екендігін және олардың мынадай дидактикалық шарттар орындалғанда ғана елеулі нәтиже беретіндігін анықтадық (мұғалім жұмысында алатын орнының кему ретімен):

- оқытуда проблемалық дәрежені күшейте отырып, пәнаралық байланыстың көлемі мен ауқымын біртіндеп арттыру;
- мұғалімдердің жұмысында басқа пәндерге білімдерді және ебдейліктерді (іскерліктерді) тасымалдауда тұрақтылық пен жаттығуды қамтамасыз ететін пәнаралық байланысты жүйелі пайдалану;
- пәнаралық байланысты жүзеге асыруда проблемалық әдісті пайдалану;
- оқушылардың алдына ойының қажетті бағытын жіне басқа пәндердегі білімдерін белсенді пайдалануын қамтамасыз ететін пәнаралық сипатты нақты танымдық мәселе қою;
- бастауыш сыныптардағы оқу үрдісін жүйелі болжау;
- пәнаралық ұғымдарды, сондай-ақ, әрекеттің сәйкес тілдерін енгізгенде және пысықтауға мүмкіндік туғызатын байланыстың екі жақты және көп жақты сипаты;
- пәнаралық қорытындылаушы ұғымдар мен ебдейліктерді кеңінен тасымалдауға және пысықтауға мүмкіндік туғызатын байланыстың екі жақты және көп жақты сипаты;
- кіші жастағы мектеп оқушысының мүмкіндігі мен өзіндік ерекшеліктерін есепке алу;
- оқушының танымдық іс-әрекетіне жетекшілік жасау, деректердің, құбылыстардың, білімдердің, ебдейліктердің өзара байланысын анықтау ебдейлігін игеруге қатысты оқушы тұлғасының психологиялық бағдары;
- пәнаралық байланысты жүзеге асыру кезінде пәнаралық сипатты жүйелі сұрақтар қою;
- төменгі сынып оқушыларының өз бетімен ойлауын арттыру мақсатында эвристикалық есептер шығарту;
- оқыту құралдарын (оның ішінде компьютерлік құралдарды) пайдалану;
- пәнаралық байланысты ойын сабақтары;
- оқу материалын кешендік қайталау;
- сыныптан тыс шаралар өткізу.

Шендеу әдісі пайдаланылып статистикалық өңдеуден өткен, негіздеуші әдістеме көмегімен алынған бұл материалдар бастауыш сыныптың болашақ мұғалімдерінің пәнаралық байланысты пайдалану даярлығын жетілдіру бағдарламасын жасауға және жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Мұны, сондай-ақ, жұмыс істеп жүрген бастауыш сынып мұғалімдері өздерінің кәсіби біліктілігін арттыру саласында пайдалана алады.

Әдебиеттер

1. А. Бейсенбаева «Пәнаралық байланыс негізінде оқу процесін ұйымдастыру» Алматы – 1995 ж.
2. Қазақстан Республикасының бастауыш білімінің мемлекеттік стандарты
3. Ж.Б. Баянбаев «Педагогика» Астана 1998 ж.
4. Ж. Аймауытов, А. А. Бейсенбаева Шығармалары, Алматы – «Жазушы» – 1989 ж.
5. Б.Р. Аймаубетова, А. А. Бейсенбаева «Әдіснамалық негізгі тұрғысынан» «Қазақстан мектебі» 1993 ж. – № 9 – 20-24 бет.

А.Д. Мухаметжанова, А.М. Салкынбаева

«Аружан» мектепке дейінгі шағын орталығы КМҚК «Ер-Тан1» шағын орталығы ЖШС, Семей қ.,
aima-28_91@mail.ru

**МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДЫ БАСҚАРУ ТӘЖІРИБЕСІНЕ ӨЗГЕРІСТЕРДІ ЕНГІЗУ
ҮШІН БАЛАБАҚШАНЫҢ ОҚУ-ТӘРБИЕ ҮРДСІНДЕ В.В. ВОСКОБОВИЧ
ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ**

**V.V. VOSKOVICH IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF KINDERGARTEN TO MAKE
CHANGES TO THE PRACTICE OF MANAGING PRESCHOOL ORGANIZATION**

*Балада ойынға деген
құштарлық бар, оны тек
қанағаттандыру керек.*

Антон Макаренко

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының мақсаттарына жету үшін алға қойған міндеттердің бірі ретінде мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мазмұнын жаңарту көзделген болатын. Балалық шақ – адамның ең қызықты, әрі бақытты шағы. Сондықтан, біздің балаларымыз кәзіргі заман талабына, қоғам мүддесіне лайықты, жаң-жақты жетілген, бойында ұлттық сана мен психологиясы қалыптасқан парасатты азамат болып өсулері үшін білім саласында еңбек ететін біздерге ортақ міндет. Кәзіргі заманғы білім беру құрылымында нешебір жаңа технологиялар өмірге келуде. Осы технологиялардың бірі В.В. Воскобовичтің дамытушы ойындары. Бұл ойындардың өзектілігі баланың дамуына арналған орта ұйымдастыру. Ойын негізіне үш негізгі принциптер жатады: қызығушылық, таным, шығармашылық. Бұл жәй ойын емес – бұл ертегі, қызық оқиға, көңілді кейіпкерлерді негізге алатын дамытушы ойындар. Воскобович ойындары баланы ойлауға және шығармашылыққа баулиды [1].

Қазіргі уақытта мектепке дейінгі ұйымдарда осы Воскобович ойындары көптеп қолданылуда. В. Воскобович ойындары-мектеп жасына дейінгі баланың дамуына қойылатын заманауи талаптарына сай келетін ғажап құрал. Олардың жеңілділігі, қарапайымдылығы, тәрбиелік және білімдік міндеттерді шешудегі мүмкіндігі зор. Мұндай ойындар психологиялық тұрғыдан жайлы. Бала өзіне және ойыншыққа зиян келтірмей жаттығады, тәжірибе жасайды, шығармашылықпен айналысады. Ал ертегілер – ол мотивация, баланы қызықтыру әдісі. Аталған технологиядағы дамыту ойындарының бірқатар ерекшеліктері мен маңызды тұстары бар.

1. Конструктивтік элементтерімен

Мысалы алатын болсақ, "Геоонта" – құрастыру құралы ретінде динамикалық «резеңке», "Воскобович шаршысында" – қаттылық пен иілгіштік бірге, "Мөлдір шаршыда" – мөлдір пластинка мөлдір емес бөлігімен, "Затейник-бауда" – бау және т.б. Ойын қатысушыларының жас ерекшеліктерінің кеңдігімен. Бір ойын үш жастағы да, жеті жастағы балаларды да, кейде орта мектеп оқушылары да қатыса алады. Сәбилер үшін де және ересек жастағы балалар үшін де бір-екі әрекеттен тұратын және қиын көп сатылық міндеттерді орындауға мүмкіндік береді.

2. Көп функционалдығы

Бір ойынның көмегімен көптеген білім беру міндеттерін шешуге болады. Өзі сезбей-ақ сәбилер цифрлар мен әріптерді меңгере бастайды; түс, пішінді біледі және есінде сақтайды; қолдың ұсақ моторикасын шынықтырады; тілін, ойын, зейінін, есте сақтауын, қиялын жетілдіреді. Ойындар оқу, математикалық дағдылар, құрастыру, шығармашылық қабілеттерін дамыту тәсілдері арқылы жүреді.

3. Шығармашылық мүмкіндігімен

Қандай ойынмен бала барлығынан көбірек ойнайды? әрине, балаға өз ойын іске асыруға мүмкіндік беретін ойынмен ойнайды. «Сиқырлы басқатырғыштар», түрлі-түсті «әйнектермен», «Геоонтпен», «Воскобович шаршысымен» неше түрлі қызықты нәрселерді ойлап және оларды осы ойындардың бөлшектерінен құрастыруға болады: машиналар, ұшақтар, кемелер, көбелектер мен құстар, батырлар мен ханшайымдарды – бүкіл ертегін әлемін құрастыра алады! Ойындар ересектерге де шығармашылық пен жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

4. Бейнелілік және әмбебаптылық

Бұл ең негізгісі, осы арқылы басқа ойындардан Восковобич ойындары ерекшеленеді. Ойындар ертегі әлемімен, ерекше тілімен толықтырылған, бұл тілді біз, ересектер, тиімді сөз тіркестерімен алмастырып алғанбыз. Барлық ойындар ең басты қатысушыға-балаға бағытталған. Ертегі-тапсырмалар, мейірімді кейіпкерлер, ержүрек сәби Гео, айлакер, бірақ қарапайым Всюсь, қызықты Магнолик ойын барысында баланы сүйемелдеу арқылы, оларға тек ғана математика, оқу, логиканы да, сонымен қатар, адамгершілік қарым-қатынастарға, ойынға қатысып отырған ересектермен де ортақ тіл табысуға көмектеседі.

5. Ойынның көңіл-күй мәдениеті

Балалар туралы, тәрбиелеу мен дамыту туралы сөз қозғаған кезде біз, ересектер, өте салмақты болып қаламыз. Көптеген педагогикалық тәсілдерді зерделеген кезде ойын туралы жарғы, концепция, ережелерді есімізге салады. Бірақ ойын – көңілді іс. Сондықтан, осы ойындардың маңызды ерекшелігі болып балалар теңдік, қолдау тілі деп қабылдайды, қиын болған кезде қарым-қатынас жеңілділігі сықақ пен сынды түсінеді.

6. Пайдалану мүмкіндігінің әр түрлілігі

Осы ойындардың үй жағдайында да, ойын жинақтарында да, сонымен қатар, балабақшалардың топтарында да, мектептерде де, жеке және түзету практикасында да пайдалануға мүмкіндік береді. Ойындарды білім берудің әр түрлі модельдерінде қолдануға болады. Бұл тәрбиеші мен мектеп педагогына жеке және түзету жұмыстарын жүргізуге мүмкіндік береді, бұл топпен, сыныпта сабақты ұйымдастыру үшін материал бола алады. Сонымен қатар, жеке материал ретінде де, топтық жалпы көрнекілік ретінде де пайдалануға болады (мысалы «Геокоонт», «Ларчик» кешені – үлкен көлемді).

7. Ойын таңдаудағы басымдылық

Көптеген педагогтардың тәжірибесі «Восковобичтің дамыту ойындары» бойынша сабақтар барысында көңілдерін аудару үшін бір рет ережелер мен міндеттерді түсіндіріп беруді ұйымдастыру жеткілікті екендігін айтып отыр, ал материалдардың қол жетімділігі мен технологиялығы балаларға ойынмен қарым-қатынас жасау арқылы өзі үшін жаңалықтар мен жаңа жақтарын ашуға мүмкіндік береді. В.Восковобич ойындарын балабақшаның әр маманы өз іс-тәжірибесінде кеңінен қолдана алады. [2]

«Сықырлы пішіндер» ойынын пайдаланып “Үйшік” ертегісін үйрету

Бұл ойында бала ертегі кейіпкерлерін өзі құрастыра отырып, ертегіні мазмұндауға дағдыланады. Яғни, баланың қиялы, ауызша сөйлеу дағдысы дамиды.

Восковобич шаршысы немесе ойын шаршысы иілемелі негізге бекітілген бір-бірінен біршама қашықтықта орналасқан 32 қатты үшбұрыштан тұрады. Осындай құрылымына қарай шаршы жақсы трансформацияланады. Шаршы тығыз матадан жасалған, екі жағынан контрасты түсті жеңіл пластиктен жасалған үшбұрыш жапсырылған.

Бұл шаршыларды педагог-психолог өз жұмысында пайдалана отырып, баланың қызығушылығын оята алады. Себебі бала түрлі-түсті иілгіш шаршыдан түрлі заттар құрастыра отырып, ойын түрінде педагог-психологтың тапсырмаларын орындайды. Ойын-тапсырмаларды орындай отыра, бала өз ойын жеткізуге, диалогқа түсуге дағдыланады. Гипербелсенді балалармен де жұмыс жасауда өте тиімді.

«Геоконт» ойынының нәтижесінде балалардың қол және саусақ моторикалары, сенсорлық қабілеттері (түс, түр, пішін), ойлау процестері (сөздік модель бойынша құрастыру, симметрия және симметриялы емес фигураларды құрастыру, заңдылықты табу және бекіту) дамиды [4].

«Бүркін-бүркін кемесі» ойыны баланың логикалық қабілеттерін дамытады:

1. Ой-өрістерін, зейіндерін, есте сақтау қабілеттерін тіл байлығын, зеректілігін
2. Ұсақ бұлшық еттерін жаттықтырады.
3. Баланың сан, санау, сан құрамы туралы білімдерін жетілдіреді.

Математикалық себеттер

- Балаларды санауға үйретеді;
- Қарапайым математикалық түсініктерін қалыптастырады;
- «Аз» және «көп» ұғымдарымен таныстырады;
- Қосу, азайту амалдарын таныстыруда өте тиімді.
- сандар құрамын анықтауға және қосу мен азайту ұғымдарын түсінуге көмектеседі [3].

Қорыта айтқанда, Воскобович ойындарында «Ересек-бала» қатынастарында ересек адамның баланың үстіне қарау қарастырылмаған, мұнда тек қана серіктестік қатынастар. Бала жайлы, көңілді, интеллектуалды-шығармашылық атмосферамен қоршалған. Бала өзінің шығармашылық бастамаларын қолдау есебінен сыртқы сезімдері ашылады. Вячеслав Вадимович Воскобовичтің ойындары дамытушы ортаға өте жақсы енеді. Оның ойындары көп функционалдығымен ерекшеленіп балалардың ойынға деген құштарлығын оятып, көңілін аудартады.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы
2. «Бала мен балабақша» журналы № 11, – 2017 жыл
3. <http://bilimdiler.kz/balabaksha/15272-mektepke-deyingi-bilim-berude-innovaciyalik-tehnologiyalardy-koldanu.html>
4. Б. Бөрібаев, Е. Балапанов «Жаңа ақпараттық технологиялар». – Алматы, – 2001.

ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УЧИТЕЛЯ В ПРОЦЕССЕ ПЛАНИРОВАНИЯ УРОКА

RESEARCH ACTIVITY OF THE TEACHER IN THE PROCESS OF LESSON PLANNING

Система образования Республики Казахстан является частью мирового образовательного пространства. Как и во всем мире, казахстанское образование претерпевает процессы трансформации и модернизации, ориентированные на глобализацию. Касым Жомарт Токаев выступая на пленарном заседании августовской конференции в Нур-Султане (2019), отметил «... сохраняя лучшие традиции отечественной системы образования, мы, тем не менее, не должны стоять на месте». Система образования должна находиться в поиске, постоянно развиваться» [1].

Кроме того, происходят кардинальные социальные, культурные и экономические преобразования, которые влекут за собой большие перемены в процессе труда. В связи с этим, предъявляются новые требования к человеку, как к социально зрелому и активно действующему профессионалу. Поэтому, современный учитель должен быть способен к продуктивной творческой деятельности, управлению учебно-воспитательным процессом, собственной профессиональной компетентности. В Законе Республики Казахстан «О статусе педагога» (2019 г.) сказано, что при осуществлении профессиональной деятельности педагог имеет право на «осуществление научной, исследовательской, творческой, экспериментальной деятельности, внедрение новых методик и технологий в педагогическую практику» [2].

В общеобразовательных школах необходимо создавать условия для формирования учителя новой формации, способного к исследованию и управлению педагогической деятельностью, владеющего арсеналом проведения диагностики своих компетенций, методов изучения, корректировки и совершенствования собственной школьной практики. В.В. Краевский полагает, что «современный учитель должен выполнять не только образовательные и воспитательные функции, но и быть исследователем-специалистом. Ни знание самой педагогической науки, ни практический опыт не могут заменить специальной подготовки к новой профессии – научно-исследовательской, хотя и является необходимой предпосылкой для такой подготовки. Переходя к этой профессии, педагог не перестает быть педагогом, но одновременно встает в ряды огромной армии ученых – вместе с физиками, историками, философами он получает в руки новое и обновляющееся оружие – оружие научного познания, и его долг научиться пользоваться им в совершенстве» [3].

Исследовательская деятельность педагога всегда стояла в центре научного познания и ее рассмотрение зависит от того или иного подхода: исторического (О.С. Анисимов, Г.С. Батищев, В.А. Дмитриенко, Т. Кун), знаниевого (Я.Н. Пономарев, В.В. Краевский, В.И. Загвязинский, З.А. Исаева), системного (И.Д. Банаева, Н.В. Кузьмина, В.А. Слостенин, Н.Д. Хмель), технологического (Л.С. Подымова, И.И. Цыркун, А.В. Хуторской, Ш.Т. Таубаева), компетентностного (И.Я. Зимняя, Е.В. Бережнова, О.В. Акулова, Е.С. Заир-бек), гуманитарно-аксиологического (Г.И. Чижакова, Л.А. Никитина, Е.И. Шиянов, И.Б. Котова, А.А. Бейсенбаева).

Анализ научных работ зарубежных ученых по исследовательской деятельности учителя (Курт Левин, Лоуренс Стенхауз, Дональд Макинтайр, Джин Раддок и др.) подтверждает, что в современном образовании этот вопрос остается до сих пор актуальным и многоаспектным.

Данная статья – это попытка рассмотрения исследовательских процессов в деятельности учителя с позиции рефлексивного практика. В «Руководстве для учителя по Программе повышения квалификации педагогических работников Республики Казахстан «Эффективное обучение»» отмечается, что «рефлексивный практик – учитель, тщательно и постоянно обдумывающий методы и пути развития, изменения и усовершенствования своей практики» [4].

Рассмотрим планирование урока математики во 2 классе по теме «Закрепление таблицы умножения на 2,3,4,5» в контексте сквозной темы «В здоровом теле – здоровый дух». Основное внимание при планировании и проведении урока мы уделяем целеполаганию. В традиционном образовании было триединство целей обучения: образовательной, развивающей и воспитательной. В рамках обновленного содержания среднего образования цель обучения представляет собой

«утверждения, формулирующие ожидаемые результаты по достижению знаний, понимания и навыков в течение курса обучения по предмету в соответствии с учебной программой» [5].

Цели обучения, которые достигаются на данном уроке в соответствии с долгосрочным планом учебной программы по математике – это «2.1.1.4. Составлять, знать и применять таблицу умножения на 2,3,4,5». Значит, цель данного урока должна быть адаптирована с темой урока и с целью обучения и формулируется как: «все учащиеся закрепляют составление, знание и применение таблицы умножения на 2,3,4,5».

Чтобы достичь цель урока необходимо при планировании особое внимание уделять языковым целям. «Языковые цели являются важным инструментом для овладения академическим языком. От того, насколько ясно сформулированы языковые цели, будет зависеть понимание учащимися того, что от них ожидается. Кроме того, языковые цели помогут учителям и учащимся создавать, измерять и поддерживать мотивацию к учебе. Учителя-предметники, которые поддерживают постоянный двойной фокус, как на изучение предметного содержания, так и на развитие академического языка, показывают учащимся пример и помогают обучаться и тому, и другому» [6].

Уроки нового формата акцентирует учителей по неязыковым дисциплинам в рамках языковых целей планировать такие аспекты как: термины, фразы и обороты, вопросы для дискуссии, что позволит достичь цели обучения. На данном уроке языковые цели будут такие: «*Термины, фразы и обороты*: таблица умножения на 2,3,4,5; пьедестал. *Вопросы*: Какие примеры мы не назвали из таблицы умножения на 2,3,4,5? Где в жизни можно использовать таблицу умножения?».

Еще одним важным аспектом современного преподавания, отличающегося от традиционного, является наличие критериев оценивания. «Критерий оценивания – признак, на основании которого проводится оценка учебных достижений учащихся» [5]. Мы определяем критерии оценивания в исследуемом уроке так: «*Обучающийся*: составляет, знает и применяет таблицу умножения на 2,3,4,5».

Важность и значимость критериев оценивания в педагогическом процессе школы мы находим в «Руководстве по критериальному оцениванию для учителей начальных классов», где записано, что «Новая для Казахстана система критериального оценивания будет направлена на развитие обучающегося, повышение его интереса и мотивации к обучению. Этого можно достичь, если установить ясные и измеримые критерии оценивания, понятные каждому обучающемуся и его родителям. С помощью четко выработанных критериев оценивания и учитель, и обучающийся будут понимать: На какой стадии обучения обучающийся находится? Куда он стремится в своем обучении? Что необходимо сделать, чтобы помочь ему достичь ожидаемых результатов обучения?» [5].

Задания на данном уроке должны соответствовать уровню мыслительных навыков учащихся – применение. Этот уровень мы определили исходя из цели обучения. В традиционном преподавании учитель формулировал развивающую цель, но не всегда ориентировался при ее составлении на Таксономию целей обучения.

Итак, исследуем задание №1 с позиции уровня мыслительных навыков и цели урока.

Задание № 1. *Найди правильный ответ. Используй таблицу умножения на 2, 3, 4, 5.*

Дескрипторы: *Обучающийся:*

1. *Использует знание таблицы умножения на 2, 3, 4, 5.*

Методическое описание задания: *Демонстрируется слайд (поле с числами). Озвучивается учащимся задание. Ученики определяют дескриптор к заданию. Прослушать версию от групп. Капитаны команд берут мяч и определяют участников при решении примеров. Учитель озвучивает примеры из таблицы умножения на 2,3,4,5. Примеры: $2 \times 6 = 12$, $2 \times 9 = 18$, $3 \times 7 = 21$, $3 \times 8 = 24$, $4 \times 4 = 16$, $4 \times 7 = 28$, $5 \times 8 = 40$, $5 \times 9 = 45$. Во время решения примеров, ученики ставят футбольный мяч на правильный ответ на листе А4.*

Взаимооценка учащимися: *по очереди каждая группа называет свой вариант ответа. Остальные группы устно выражают согласие или не согласие сигнальными карточками.*

Обратная связь от учителя: *на каждый ответ группы после взаимооценивания учащимися учитель по необходимости дает устный комментарий, направленный на корректировку в обучении учащихся.*

Вопрос контроля знаний: «*Какие примеры мы не назвали из таблицы умножения на 2,3,4,5?*» *Обсуждают вопрос в группе. Ответственный за обсуждение, ученик в роли генератора идей. Прослушать по одному примеру от каждой группы спикерами групп.*

Итог: *все учащиеся используют знание таблицы умножения на 2,3,4,5.*

Таким образом, мы рассмотрели задание № 1 на уровне мыслительных навыков – применение, которое соответствует цели обучения.

Современные подходы в преподавании и обучении в условиях обновления содержания среднего образования рассматривают воспитательную функцию через формирование у детей ценностей, как «... один из действенных способов передачи будущим поколениям своего понимания смысла человеческой жизни. Ценности образования предполагают: ценности образования как ценность государственная, как ценность общественная, как ценность личностная.

Первые две ценности образования отражают коллективную, групповую значимость этого культурного феномена. В последнее время приоритет отдается личностной ценности образования, индивидуально мотивированного, пристрастного отношения человека к уровню и качеству своего образования.

Образование способно не только поддерживать на должном уровне ценности общества, ценности социума, но и обогащать, развивать их. Ценности оказывают наибольшее влияние, на поведение отдельных лиц и групп и служат в качестве основных ориентиров в разных ситуациях» [4].

Учебная программа по математике ориентирует учителя формировать у учащихся ценности. В учебной программе начальной школы по предмету «Математика» сказано: «Концептуальные положения и идеи, как основа для разработки учебных программ, в целостном виде представлены визуально в виде изображения. В центре находятся ценности как основной ориентир для определения содержательного и процессуального аспектов образования в школе, затем навыки широкого спектра как результаты на «выходе» из школы» [7].

Таким образом, ценности стимулируют поведение и поступки, действуя как важный фактор мотивации личности. Идеальной основой ценностей среднего образования являются ценности национальной идеи «Мәңгілік ел». Ценностями среднего образования определены: казахстанский патриотизм и гражданская ответственность; уважение; сотрудничество; труд и творчество; открытость; образование в течение всей жизни.

На данном уроке запланирована ценность – формирование навыка сотрудничества, которую реализовали через групповую форму работы. На начало урока были организованы группы, распределены роли между всеми учащимися, установлены Правила группового взаимодействия. Задания на этапе осмысления, способствовали тому, чтобы в процессе коллаборативного обучения учащиеся достигали цели урока. Соответственно, в результате такого обучения у детей повышается мотивация, познавательная активность в сотрудничестве совместно работающих детей. Развитие сотрудничества во время урока один из основных показателей эффективного обучения, т.к. сами учащиеся несут ответственность за учебный процесс, развиваются и другие навыки, такие как: социальные, коммуникативные, метапознавательные, когнитивные.

Таким образом, проведенное нами исследование плана урока позволяет сделать вывод в том, что исследовательская деятельность учителя совершенствует его преподавание и обучение и направлено на внедрение инновационных процессов в школьную практику, и тем самым, формирует личность ученика, востребованную в XXI веке.

Литература

1. Касым-Жомарт Токаев, газета "Северный Казахстан" «Образование – стратегическая сфера» 17.08.19, <https://izdatelstvo-sk.kz/news/kasym-zhomart-tokaev-vystupil-na-plenarnom-zasedanii-avgustovskoj-konferencii-v-stolice/>.
2. Закон Республики Казахстан «О статусе педагога [Электронный ресурс] // Астана, 2016 г. https://kodeksy-kz.com/ka/o_statuse_pedagoga/download.htm
3. Краевский В.В., Полонский В.М. Методология для педагога: теория и практика. – Волгоград: Перемена, 2001. – 323 с.
4. Руководство для учителя по Программе «Эффективное обучение» Астана: Центр педагогического мастерства АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2016. – С. 201.
5. Руководство по критериальному оцениванию для учителей начальных классов // Астана: Центр педагогических измерений АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2016. – С. 49.
6. Учебный план по предмету «Математика» (в рамках обновления содержания среднего образования), 1 класс. [Электронный ресурс] // Астана, 2016г. <https://sk.nis.edu.kz/>
7. Учебная программа по предмету «Математика» (в рамках обновления содержания среднего образования), 1 класс. [Электронный ресурс] // Астана, 2016г. <https://sk.nis.edu.kz/>

**ПРОЕКТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ – КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ И РАЗВИТИЕ КЛЮЧЕВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ
УЧАЩИХСЯ**

**PROJECT ACTIVITY – AS A MEANS OF FORMING RESEARCH SKILLS AND DEVELOPING
KEY COMPETENCIES OF STUDENTS**

Главное изменение в обществе, влияющее на ситуацию в сфере образования, – ускорение темпов развития общества. В результате школа должна готовить своих учеников к жизни, к переменам, развивать у них такие качества, как мобильность, динамизм, конструктивность. Такая подготовка не может быть обеспечена за счёт усвоения определённого количества знаний. На современном этапе требуется другое: выработка умений делать выбор, эффективно использовать ресурсы, сопоставлять теорию с практикой и многие другие способности, необходимые для жизни в быстро меняющемся обществе. В последние годы в развитых странах мира активно обсуждается проблема поворота системы образования к формированию ключевых компетенции. Эта проблема стала актуальной для современной школы. Основным результатом деятельности образовательного учреждения должна стать не система знаний, умений и навыков сама по себе, а набор ключевых компетенций в интеллектуальной, гражданско-правовой, коммуникативной, информационной и иных сферах. Особо следует выделить учебно-познавательную, информационную, социально-трудовую и коммуникативную компетенции, которые определяют успешность функционирования выпускника в будущих условиях жизнедеятельности. Компетенции:

Ценностно-смысловые компетенции. Это компетенции, связанные с ценностными ориентирами ученика, его способностью видеть и понимать окружающий мир, ориентироваться в нем, осознавать свою роль и предназначение, уметь выбирать целевые и смысловые установки для своих действий и поступков, принимать решения. Виды деятельности: участие в конкурсах разного уровня, научно-практических конференциях; участие в проектах; проведение социологического опроса, интервьюирование.

Учебно-познавательные компетенции. Это совокупность компетенций ученика в сфере самостоятельной познавательной деятельности, включающей элементы логической, методологической, общеучебной деятельности. Сюда входят способы организации целеполагания, планирования, анализа, рефлексии, самооценки. Виды деятельности: проведение экспериментов, конспектирование, работа с учебником, фотографирование объектов, работа над рефератом, участие в экскурсиях, изготовление приборов.

Информационные компетенции. Навыки деятельности по отношению к информации в учебных предметах и образовательных областях, а также в окружающем мире. Владение современными средствами информации и информационными технологиями (аудио- видеозапись, электронная почта, СМИ, Интернет). Поиск, анализ и отбор необходимой информации, ее преобразование, сохранение и передача. Виды деятельности: поиск информации в библиотеке, поиск информации в электронных энциклопедиях, поиск информации в школьной медиатеке, использование информации из интернета, создание презентации, создание буклета.

Коммуникативные компетенции. Знание способов взаимодействия с окружающими и удаленными событиями и людьми; навыки работы в группе, коллективе, владение различными социальными ролями. Ученик должен уметь представить себя, написать письмо, анкету, заявление, задать вопрос, вести дискуссию. Виды деятельности: участие в обсуждении вопросов семинаров, конференций; выступление на конференции; выступление с сообщением, взаимоконтроль; участие в дискуссии; участие в анкетировании; собеседование [1].

Внедряя в педагогическую практику технологию проектной деятельности, я обращаю внимание на всестороннее развитие личности ученика и преследую следующие цели: выявление талантливых детей; активизация учебного процесса; формирование у учащихся интереса к научной, исследовательской работе; формирование навыков публичного выступления; профессиональной ориентации учащихся старших классов; повышение уровня научной и методической работы.

При работе над проектами можно выделить несколько видов проектов:

- **исследовательский** (имитация научного исследования, обязательно предусматривает эксперимент);

- **реферативно – описательный** ориентирован в основном на обработку информации, выявление проблем, не предусматривает экспериментальной проверки;
- **творческий** (описание творческой деятельности).

По содержанию проекты бывают – экологические, физико-географические, социально-экономические, комплексные, краеведческие, историко-географические.

Предлагая проекты, учитываю психологические особенности и уровень подготовки учащихся. Исследование должно быть посильным, интересным и полезным – от простого к сложному, от игровых к проектам социально-значимым.

При подготовке к урокам рекомендую учащимся использовать дополнительную информацию из периодической печати, сети Интернет. В процессе чтения и подбора материалов учащиеся могут найти для себя интересные примеры из жизни и блеснуть хорошими знаниями современной экологической и экономической ситуации в стране. Благодаря данной работе ученики сопоставляют практику из периодической печати с теорией из книги. Особый интерес представляют проекты:

- **исследовательские** – «Есть, чтобы жить, а не жить, чтобы есть», «Энергосбережение – шаг в будущее»;
- **реферативно – описательные** – «Экодом», «Глобальные экологические проблемы»;
- **творческие** – «Азия – культурное историческое наследие».

Использование этого метода на уроках, позволило мне целенаправленно формировать проектно-исследовательские умения у учащихся [2, 3].

Во время работы над проектом у учащихся формируются следующие умения:

личностные: формирование готовности и способности обучающихся к саморазвитию и самообразованию на основе мотивации к обучению и познанию; развитие социальных чувств и качеств личности: патриотизма, эмоционально- ценностного отношения к окружающей среде, желания ее сохранять и рационально использовать.

метапредметные: умение устанавливать причинно-следственные связи, делать выводы, организовывать учебное сотрудничество и совместную деятельность с учителем и сверстниками; работать индивидуально и в группе; умение определять цели учебной деятельности, выбирать средства деятельности, ее осуществление, оценка результатов; способность самостоятельно приобретать новые знания и практические умения; подготавливать презентации при работе с информационными технологиями.

предметные: овладение знаниями о современной географической картине мира на основе усвоения системой научных географических знаний (знать и понимать основные географические понятия, связи и закономерности; умение работать с источниками географической информации (картами различного содержания, текстовыми источниками и ресурсами Интернет); умения составлять описания и характеристики географических объектов и явлений, объяснять их существенные признаки; умение применять географические знания и умения в повседневной жизни для объяснения и оценки разнообразных явлений и процессов [4].

Ежегодно в нашем учебном заведении в апреле месяце проходит научно – практическая конференция, где учащиеся представляют к защите свои проекты. На протяжении 3-х последних лет мои ученики занимают призовые места.

На мой взгляд, внедрение метода проектов в практику работы – одно из важнейших направлений современного общеобразовательного учреждения в условиях компетентного подхода. Реализация проектного обучения позволяет активизировать учебно-познавательную деятельность и способствует лучшему усвоению предметных знаний и умений, положительно влияет на качество обучения.

Литература

1. Вохменцева, Е.А. Проектная деятельность учащихся как средство формирования ключевых компетентностей / Е.А. Вохменцева. – Текст : непосредственный // Актуальные задачи педагогики: материалы I Междунар. науч. конф. (г. Чита, декабрь 2011 г.). – Чита : Издательство Молодой ученый, 2011. – С. 58-65. – URL: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/20/1390/>
2. Запрудский, Н.И. Современные школьные технологии-2 / Н.И. Запрудский. – Минск, 2010. – 256 с. – (Мастерская учителя)
3. Исследовательская работа школьников / составитель Н.С. Криволап. – Минск: Красико-Принт, 2005. – 176 с.
4. Свистунова, Е.В. Как грамотно оформить, правильно презентовать и успешно защитить письменную работу / Е.В. Свистунова. – М.: СтереомИР, 2006. – 116 с.

ДИФФЕРЕНЦИАЦИАЛДЫ ОҚЫТУДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ, ТАНЫМДЫҚ, КӨШБАСШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУЫ ЖОЛДАРЫ

WAYS TO DEVELOP STUDENTS ' CREATIVE, COGNITIVE, AND LEADERSHIP ABILITIES THROUGH THE USE OF DIFFERENTIATED LEARNING

Қазіргі заманғы ғылыми-техникалық үрдістің қарқыны білім беру жүйесінің алдына үлкен мақсаттар мен жаңа міндеттер жүктейді. Келешек ұрпақты жан – жақты жетілген, ақыл – парасатты, ой – өрісі биік, бәсекеге қабілетті азамат етіп тәрбиелеу – қоғамымыздың ең өзекті мәселесі. Бұл әр мұғалімнен шығармашылық ізденіспен жаңаша көзқарасты қажет етеді.

Оқушыларының шығармашылық, танымдық қызығушылығын және көшбасшылық қабілетін дамытудың негізгі факторы олардың білімі мен дағдыларының дәрежесі ғана емес, сонымен бірге, баланың маңызды психикалық қызметтерін, ақыл – ой жұмысының тәсілдерін қалыптастыруға мүмкіндік беретін оқу процесін жолға қою керектігі саналады. Оқушының шығармашылық қабілеті де оның ойлау мен практикалық әрекеттері арқылы ғана дамиды. Ойлауға үйренетін сабақтар яғни дамыта оқыту сабақтары дифференциация арқылы жүзеге асырылады. Математика сабағында оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту тұрғысынан тиімділігін арттыру бүгінгі математиканы оқыту теориясы мен әдістемесінің педагогикалық мәселелерінің бірі. Оқушы қабілеті дегеніміз оның педагогикалық ықпалы аясында білім алу әрекеті, жеке тұлғаны дамыта оқыту әдістері, оның шығармашылық қабілетінің дамуына әсерін тигізеді. Сабақ үрдісінде оның ерекшелігі және тиімділігін арттырудың негізгі тәсілдерінің бірі – дифференциация. Дифференциация – бұл әр оқушыға өз мүмкіндіктерін барынша пайдалана отырып, білім алуына жағдай жасайды, әрі қазіргі білім берудің өзекті тақырыптарының бірі болып табылады және қоғамның және әрбір жеке тұлғаның дамуына байланысты негізгі мәселелерді қарастырады.

Сабақтарда дифференциация әдістерін енгізу мектепті, оқушылардың даралығын, олардың шығармашылық әлеуетін одан әрі дамытуға, мұғалімнің оқу үрдісін бір уақытта әр түрлі оқу қажеттіліктері бар оқушылармен жұмыс істеуге жағдай жасайтын етіп құруға деген ұмтылысына бағытталған, өйткені әр оқушының оқу іс-әрекетіндегі нақты мүмкіндіктерін есепке алу ғана бүкіл сыныптың тиімді жұмысын қамтамасыз ете алады, оқуды дараландыруға ықпал етеді, сондықтан тұлғаның дамуына ықпал етеді.

«Дифференциация – оқушылардың қажеттіліктеріне сәйкес келетін оқу жоспарын, оқу процестері мен бағалау әдістерін әдейі бейімдеу және түрлендіру» [4].

Бұл анықтама мектептегі оқыту процесіне толық сәйкес келеді. Дифференциациялап оқытуды жоспарлау жеке мұғалімнің сабақ жоспарында ғана көрініс таппайды, бұл мәселе бір параллельде жұмыс істейтін мұғалімдер тобы әрбір сынып бойынша жоспар әзірлеу және жасау кезінде қаралады.

Осы ойды жүзеге асыру үшін алдыма мынадай міндеттерді қойдым:

– оқушының сана сезім, ақыл-ой қызметінің дамуына ықпал жасай отырып, шығармашылық қабілетін ашу, дамыту;

а) өз бетінше тапсырмалар беру

ә) мән жазбалар қорғау

– оқушыны еркін ойлауға дағдыландыру;

– саналы шешім қабылдауға үйрету;

– оқушының ізденісін арттыру;

– оқушыны ашық, еркін сөйлеуге баулу;

– өзіндік пікір айту дағдыларын қалыптастыру.

Өз тәжірибемде дифференциацияның түрлерін сабақтың тиімділігі мен оқыту сапасын арттыру үшін үнемі қолданамын. Сабақ сапасын көтеру, оның түрін жетілдіру, оқушының сабаққа деген қызығушылығын арттыру, олардың ізденуін, танымын қалыптастыру мақсатында өзім дәріс беретін математика пәнін әр түрлі әдіс-тәсілдерді қолданып жүргіземін.

Дифференциацияның: күрделендіру, тереңдету, шақыру (вызов), жеделдету, креативтілік түрлерінің барлығын математика сабағында қолдануға болады, бірақ жеделдетілген оқыту, күрделендіру, тереңдету және креативтілікті қолдануға көп көңіл бөлінеді. Жеделдетілген оқыту зерттелетін материалды қысқартуға және тақырыптарды біріктіруге бағытталған. Оқу жылының

басында 12 сыныпқа дайындық сынағын өткізу үшін өткен оқу жылында өтілген материалдарды қайталау қажеттігі туындады. Осыған байланысты оқушыларға әр түрлі ақпарат көздерін қолдана отырып, материалдарды өз бетінше қайталауға тапсырма берілді. Бұл жұмыс тақырыптарды біріктіруге, әртүрлі ақпарат көздерімен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруға, ақпаратты таңдау мен талдауды жүзеге асыруға ықпал етті. Дифференциацияның бұл түрі стандартты дағдыларды қолдануға аз тапсырмалар беруге және жоғары деңгейдегі ойлау дағдыларын дамытуға ықпал етуге бағытталған.

Дифференциацияның күрделендіру түрі әр түрлі ақпарат көздерін талдау және пайдалану дағдыларын қалыптастырумен байланысты, әр түрлі жоғары деңгейлі дағдылардың одан әрі дамуына ықпал етеді және оқу үрдісінде әр түрлі деңгейлі тапсырмаларды қамтиды. Аналитикалық геометрия тарауы бойынша тапсырма дайындаған кезде, мысалы:

l_1 және l_2 түзулерінің векторлық теңдеулері берілген:

(i) l_1 және l_2 түзулері N нүктесінде қиылысады. N нүктесінің координаттарын табыңыз;

(ii) l_1 және l_2 түзулері арасындағы бұрышты табыңыз;

(iii) l_1 және l_2 түзулері жататын P жазықтықтың теңдеуін $ax + by + cz + d = 0$ түрінде жазыңыз,

(iv) центрі N нүктесінде, радиусы $R = 6$ тең болатын сфераның теңдеуін жазыңыз; деп бір тапсырманың өзіне түрлі деңгейдегі есептеулерді ұсынамыз.

Дифференциацияның тереңдету түрі концептуалды оқытуды дамытуға бағытталған. Бұл оқыту оқушыларға пәннен тыс байланыс жүргізуге мүмкіндік береді және өмірмен байланысты қолданбалы есептердің негізгі ұғымдарын түсіну үшін ойлаудың жоғары деңгейін талап етеді. Математикада статистика, комбинаторика, үлестірімдер тараулары оқушыларды пәнді қоршаған ортамен байланыстыратын қолданбалы есептермен жоғары деңгейде ойлануға бағыттайды. Осылайша, концептуалды оқыту оқушыларға пәндер арасында байланыс орнатуға және қоршаған әлемді тереңірек түсінуге және бағалауға жағдай жасайды.

Дифференциацияның креативтілік түрі оқушылардың шығармашылық дамуына жағдай жасауды көздейтін принцип ретінде анықталады, сонымен қатар оқушыларға ерекше сұрақтар қоюға және күтпеген жауаптар іздеуге үйретуге бағытталған. Математикада СЖБ-дың 1 – компоненті бойынша 1 балдық тапсырмалар ұсынылады, осы тапсырмаларды орындау барысында оқушылардың креативтілігі мықты болғаны қажет.

Осылайша, дифференциалды оқыту әр оқушының қажеттіліктерін ескеруге бағытталған, жоғары деңгейдегі ойлау дағдыларын қалыптастыруға және тұлғаның даралығын, тәуелсіздігі мен шығармашылық әлеуетін дамытуға ықпал етеді.

Дифференциалды оқытуды қолдану мұғалімге келесі мақсаттарға жетуге көмектеседі:

Біріншіден:

– жеке ерекшеліктеріне сәйкес жұмыс істеуге мүмкіндік беретін негізгі деңгейдегі тапсырмаларды қолдану арқылы пәнге деген қызығушылықты ояту;

– білім мен дағдылардағы олқылықтарды жою;

– үлгі бойынша өздік қызметті жүзеге асыру біліктерін қалыптастыру.

Екіншіден:

– пәнге тұрақты қызығушылықты дамыту;

– алған білімі мен іс-әрекет тәсілдерін бекіту және қайталау;

– жаңа материалды нәтижелі зерделеу үшін қолда бар білімді өзектендіру;

– тапсырманы өз бетінше түсініп, орындау қабілетін қалыптастыру;

– оқушылардың зияткерлік қабілеттерін дамыту.

Үшіншіден:

– пәнге жалпыланған қызығушылықты дамыту;

– жаңа тәсілдерді, күрделілігі жоғары тапсырмаларды орындай білуді қалыптастыру.

Сонымен, дифференциалды оқыту – бұл оқушыдан шығармашылықты, тұрақты дайындықты, өз бетімен оқып, жетілуді қажет ететін жұмыс түрі. Ал мұғалімнен ойлы, қажырлы жұмысты, сабаққа шығармашылық дайындықты, оқушыларын жақсы білуді талап етеді. Оқытудың бұл әдісі жүйелілік пен жүйелеуді қажет етеді. Осы факторлардың негізінде ғана бағдарламалық материалды игеруде оң нәтижелерге қол жеткізуге, әртүрлі жеке қажеттіліктері бар оқушылардың танымдық іс-әрекетін қалыптастыруға, олардың шығармашылық белсенділігі мен жауапкершілігін дамыту бойынша жоғары нәтижеге қол жеткізуге болады.

Табысқа жету оқушының ішкі күштерінің қайнар көзі болып табылады, ол қиындықтарды жеңуге, оқуға деген құштарлықты тудырады. Оқушы өзіне деген сенімділік пен іштей

қанағаттылықты сезінеді. Осының негізінде: оқудағы жетістік – өмірдегі ертеңгі жетістік деуге болады.

Мұғалімдер «Саралау қай кезде жүзеге асырылады?» деген сұрақты жиі қояды. Саралау сабақты жоспарлаудан басталады.

Оқу мақсатынан сабақ мақсатын нақтылау: сабақ мақсатының нақты, шынайы, қолжетімді, өлшенген, уақыты шектеулі болуы, яғни, СМАРТ-қа негізделуі керек.

Ойлау дағдыларының деңгейлерін анықтау: Блум таксономиясына негізделген білу, түсіну, қолдану, талдау, жинақтау, бағалау.

Оқу мақсатына сәйкес бағалау критерийлерін нақты құрастыру.

Бағалау критерийлеріне сәйкес тапсырмаларды саралап алу. Тапсырмаларды саралауда оқушылардың жас ерекшелігі, қажеттілігі, қабілеті, деңгейлері ескерілуі тиіс.

Тапсырмаларға сәйкес дескрипторды дұрыс, дәл, нақты құрастыру.

Сабақ соңындағы оқушының рефлексиясын сындарлы түрде ұйымдастыру.

Пәнаралық байланыс, сабақ үдерісінде қолданылатын ақпараттық – коммуникациялық құралдар, ресурстар, қалыптастырушы бағалау жүргізу тәсілдері – барлығы жоспар жасау барысында мұқият сараланып, жан-жақты талдаудан өткізілуі керек. Қысқа мерзімді сабақ жоспарын жасауда сабақ үдерісі кезіндегі мұғалім мен оқушының әрбір әрекетіне жете мән беру маңызды.

Қорыта келгенде жаңа педагогикалық технологияны математика сабағында өтілген тақырыптарға сәйкестендіре, сабақтастыра отырып, жақсы нәтижелерге жетіп келемін деуге болады. Біріншіден оқушылардың пәнге қызығушылығы артады, екіншіден өзара оқыту сабағында немесе өзара үйрену (өзара оқыту) сабағында барлық оқушы қатысады, мұнда әр оқушы өзіне тән қарқынмен, өз біліміне жұмыс жүргізе отырып, сабақта қойылған мақсатқа жету үшін қажетті қабілетін білік дағдыларын қалыптастырады. Әр оқушының мемлекеттік стандарт деңгейінде білім алуына кепілдік береді, өз қабілетіне қарай жоғарғы деңгейге көтерілуіне толық жағдай жасалынады. Оқушының да мұғалімнің белсенді шығармашылық қызметін дамытады.

Саралау тапсырмаларының тиімділігі мен нәтижелері:

Оқыту технологиясының тиімді жақтары:

Жаңа тақырыпты түсіндіру.

Төменнен, жоғарыға қарай деңгейлік тапсырмалар беру;

Әр оқушы өздігінен жұмыс істеуге дағдыланады.

Оқушылардың тақырыптан алған білімдерін бекіту.

Күрделі тапсырмаға байланысты оқушының ойлау қабілеті артады.

Оқушылардың білімін қолма-қол бағалау.

Күтілетін нәтиже:

Оқушылардың психологиялық ерекшелігін, ақыл-ойының дамуы және өзін-өзі жетілдіру.

Дарынды оқушының зерттеу жұмыстарын дамыту.

Мұғалімнің жан-жақты дамуына мүмкіндік туғызады.

Әдебиеттер

1. Изғали Ж.І. Жоспарлау мен оқытуда саралау тәсілдерін қолдану. Әдістемелік құрал /Использовании дифференцированных способов в планировании и обучении. Методическое пособие /– Атырау / 2019. – 68 б.
2. Кеңістіктегі аналитикалық геометрия. Науч.ред. О.А.Кеда

УДК: 373.0

Қ.Р. Тайболдина, Б.М.Сапарқанова, А.Б. Нұрғазина

«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ, tayboldina_k@mail.ru,
bulbul.saparkanova@mail.ru , aiymnurgazinova795@mail.ru

БІРНЕШЕ АЙНЫМАЛЫСЫ БАР СЫЗЫҚТЫҚ ЕМЕС ТЕНДЕУЛЕРДІ ШЕШУ

SOLVING NONLINEAR EQUATIONS WITH MULTIPLE VARIABLES

Математика – барлық ғылымдардың логикалық негізі болғандықтан да оқушының дұрыс ойлау мәдениетін қалыптастырады, дамытады, оны шындай түседі, оған қоса өзге салаларды дұрыс қабылдауға көмек береді.

Сызықтық теңдеу – белгісіздері (айнымалы шамалары) 1-дәрежелі болып келетін және белгісіздердің көбейтінділері қатыспайтын теңдеу. Мысалы,

$$a_1x_1 + a_2x_2 + \dots + a_nx_n = b$$

түріндегі теңдеу n белгісізі ($a_i \leq 0, i=1, 2, \dots, n$) бар сызықтық теңдеуге жатады. Егер теңдеудегі $a_i=0$ ($i=2, 3, \dots, n$) болып, бірақ $a_1 \leq 0$ болса, онда ол $a_1x = b$ немесе $ax = b$ ($a_1 = a$) түріндегі бір белгісізі бар сызықтық теңдеуге айналады. Бұл жүйенің теңдеулеріндегі x_1, x_2, x_n белгісіздерінің орнына табылған мәндерін қойғанда сол теңдеулерді тепе-теңдікке айналдыратын $a_1, a_2, \dots, a_n$ сандар жиынтығы сызықтық теңдеулер жүйесінің шешімдері деп аталады [1].

Сызықтық емес теңдеулер – бір айнымалысы бар теңдеулер жүйесіндегі теңдеулердің біреуі сызықтық емес болатын теңдеу.

Екі айнымалысы бар сызықтық емес теңдеулер – екі айнымалысы бар теңдеуде айнымалылардың дәреже көрсеткіші немесе бір қосылғыштағы айнымалылардың дәреже көрсеткіштерінің қосындысы 1-ден артық болса, олар екі айнымалысы бар сызықтық емес теңдеу деп аталады.

Екі айнымалысы бар сызықтық емес теңдеулер графиктің көмегімен екі айнымалысы бар сызықтық теңдеулер сияқты шешіледі. Бұл жағдайда айнымалы мәнді x арқылы, алынған функцияның графигін салған жөн. График нүктелерінің барлық тиісті координаттары осы теңдеудің жауап жұптары болады.[3]

Теңдеулер жүйесін шешуде әртүрлі әдістер қолданылады:

- көпмүшеге жіктеу әдісі;
- айнымалыларды алып тастау әдісі;
- алгебралық қосу әдісі;
- айнымалыларды ауыстыру әдісі;
- біртекті теңдеулер жүйесі әдісі;
- жаңа айнымалы енгізу әдісі;
- графикалық әдісі

Сызықтық емес теңдеулер жүйесін шешудің кейбір әдістерін қарастырамыз [2].

Көпмүшеге жіктеу әдісі

Мысал – 1: $\begin{cases} x^2 - 2y^2 - xy + 2x - y + 1 = 0 \\ 2x^2 - y^2 - xy + 3x - 5 = 0 \end{cases}$ жүйесін шешіңіз

Шешуі: $\begin{cases} x^2 - 2y^2 - xy + 2x - y + 1 = 0 \\ 2x^2 - y^2 - xy + 3x - 5 = 0 \end{cases}$

$$x^2 - 2y^2 - xy = (x + y)(x - 2y)$$

$$\begin{cases} (x + y + 1)(x - 2y + 1) = 0 \\ (2x - y + 1)(x + y + 1) = 6 \\ x + y + 1 \neq 0 \end{cases}$$

$$\begin{cases} (x - 2y + 1) = 0 \\ (2x - y + 1)(x + y + 1) = 6 \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} x = 2y - 1 \\ (2x - y + 1)(x + y + 1) = 6 \end{cases}$$

$$(2(2y - 1) - y + 1)(2y - 1 + y + 1) = 6$$

$$(4y - 2 - y + 1) \cdot 3y = 6$$

$$(3y - 1) \cdot 3y = 6$$

$$9y^2 - 3y - 6 = 0$$

$$D = (-3)^2 - 4 \cdot 9 \cdot (-6) = 9 + 216 = 225 = 15^2$$

$$y_1 = \frac{3 - 15}{2 \cdot 9} = -\frac{12}{18} = -\frac{2}{3}$$

$$y_2 = \frac{3 + 15}{2 \cdot 9} = \frac{18}{18} = 1$$

$$x_1 = 2y - 1 = 2 \cdot \left(-\frac{2}{3}\right) - 1 = -\frac{3}{7}$$

$$x_2 = 2y - 1 = 2 \cdot 1 - 1 = 1$$

Жауабы: $\left(-\frac{3}{7}; \frac{2}{3}\right), (1; 1)$

Алгебралық қосу әдісі

Мысал - 2:
$$\begin{cases} (x + 2y)(2x - y + 1) = 6 \\ \frac{2x - y + 1}{x + 2y} = \frac{2}{3} \end{cases}$$
 жүйесін шешіңіз.

Шешуі: $x + 2y \neq 0$

$$\begin{cases} (x + 2y)(2y - y + 1) = 6 \\ (2x - y + 1) = \frac{2}{3}(x + 2y) \end{cases} \rightarrow$$

$$\begin{cases} \frac{2}{3}(x + 2y)^2 = 6 \\ (2x - y + 1) = \frac{2}{3}(x + 2y) \end{cases} \rightarrow \begin{cases} x + 2y = 3 \\ 2x - y + 1 = \frac{2}{3}(x + 2y) \end{cases} \rightarrow$$

$$\begin{cases} \begin{cases} x + 2y = 3 \\ 2x - y + 1 = 2 \end{cases} \\ \begin{cases} x + 2y = -3 \\ 2x - y + 1 = -2 \end{cases} \end{cases} \rightarrow \begin{cases} \begin{cases} x = 3 - 2y \\ 2(3 - 2y) - y = 1 \end{cases} \\ \begin{cases} x = -3 - 2y \\ 2(-3 - 2y) - y = -3 \end{cases} \end{cases} \rightarrow$$

$$\begin{cases} \begin{cases} x = 3 - 2y \\ 5y = -5 \end{cases} \\ \begin{cases} x = -3 - 2y \\ -5y = 3 \end{cases} \end{cases} \rightarrow \begin{cases} \begin{cases} x = 1 \\ y = 1 \end{cases} \\ \begin{cases} x = -1.8 \\ y = -0.6 \end{cases} \end{cases}$$

Жауабы: $\{(1;1), (-1.8;-0.6)\}$

Айнымалыларды ауыстыру әдісі

Мысал - 3:
$$\begin{cases} x^2 + y^2 + 5x + 3xy = 15 \\ x^2 + y^2 - x + xy = 1 \end{cases}$$
 жүйені шешіңіз.

Шешуі:
$$\begin{cases} (x + y)^2 + xy + 5(x + y) = 15 \\ (x + y)^2 - xy - (x + y) = 1 \end{cases}$$

$$\begin{cases} x + y = u \\ xy = v \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} u^2 + v + 5u = 15 \\ u^2 - v - u = 1 \end{cases}$$

$$2u^2 + 4u - 16 = 0$$

$$D = 4^2 - 4 \cdot 2 \cdot (-16) = 16 + 128 = 144 = 12^2$$

$$u_1 = \frac{-4 - 12}{4} = -4 \quad u_2 = \frac{-4 + 12}{4} = 2$$

$$\begin{cases} \begin{cases} u_1 = -4 \\ 16 + v - 20 = 15 \end{cases} \\ \begin{cases} u_2 = 2 \\ 4 + v + 10 = 15 \end{cases} \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} \begin{cases} u_1 = -4 \\ v_1 = 19 \end{cases} \\ \begin{cases} u_2 = 2 \\ v_2 = 1 \end{cases} \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} \begin{cases} x + y = -4 \\ xy = 19 \end{cases} \\ \begin{cases} x + y = 2 \\ xy = 1 \end{cases} \end{cases} \Rightarrow$$

$$\Rightarrow \begin{cases} \begin{cases} y = -4 - x \\ -4x - x^2 - 19 = \frac{0}{(-1)} \end{cases} \\ \begin{cases} y = 2 - x \\ 2x - x^2 - 1 = 0 \end{cases} \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} \begin{cases} y = -4 - x \\ x^2 + 4x + 19 = 0 \end{cases} \\ \begin{cases} y = 2 - x \\ 2x - x^2 - 1 = 0 \end{cases} \end{cases} \Rightarrow$$

$$\Rightarrow \begin{cases} \emptyset \\ y = 1 \\ x = 1 \end{cases}$$

Жауабы: $\{(1;1)\}$

Графикалық әдісі

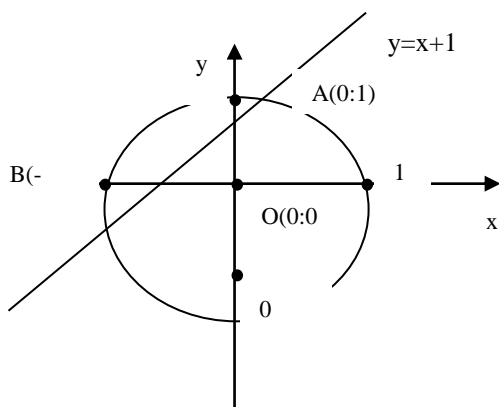
Мысал-4: $\begin{cases} y - x - 1 = 0 \\ x^2 + y^2 = 1 \end{cases}$ жүйені шешіңіз.

Шешу: $\begin{cases} y = x + 1 \\ x^2 + y^2 = 1 \end{cases}$

Бірінші теңдеудің графигі - түзу, екінші теңдеудің графигі – шеңбер. Бірінші графикті нүктелер бойынша құрайық.

x	0	-1
y	1	0

Шеңбердің центрі O нүктесінде (0; 0), радиусы 1 -ге тең.

Графиктер A (0; 1) және B (-1; 0) нүктелерінде қиылысады.

Жауабы: (0;1), (-1;0). [2]

Нәтижесінде, математика – оқушының дұрыс ойлау мәдениетін қалыптастырады, дамытады, оны шындай түседі, оған қоса өзге салаларды дұрыс қабылдауға көмек беретіндігін ескере отырып, жоғарыда қарастырылған есептерболатын қиындықтар мен олардан шығудың егжей-тегжейлі талдауы жасалды деп қортындылай аламыз. Білімге, дағдыға, ептілікке үйрететінін атап көрсетуге болады. Егер мұғалім есептің берілгеннің және оны оқыту процесінде шешілуі керек жалпы міндеттерді түсіне алмаса, алгебраны сәтті оқытуға қол жеткізу мүмкін емес. Түбірлерді нақтылау үшін бір теңдеуді шешудің бірнеше әдістерін қолдануға болады. Бұл мақаланың негізі осы зерттеу болды. Сонымен қатар, теңдеудің әр кезеңін шешуде қай әдіс ең тиімді екенін және бұл кезеңде қай әдісті қолданбаған дұрыс екенін бақылау оңай. Зерттелген материал, бір жағынан, математикаға қызығушылықты оятып, математикалық білімді кеңейтуге және тереңдетуге ықпал етеді. Екінші жағынан, техникалық және инженерлік бағытта мамандық алғысы келетіндер үшін нақты математиканың мәселелерін шеше білу маңызды. Сондықтан бұл мақала қосымша білім алу үшін маңызы зор.

Әдебиеттер

1. «Методы разделения переменных точные решения нелинейных уравнений математической физики», А.Д. Полянин, А.И. Журов – Москва – ИПМех, РАН 2020
2. «Нелинейные уравнения и системы», С.В. Лемешевский, Институт математики, НАН Беларуси, Арг 9, – 2019
3. «Аналитическая теория нелинейных уравнений и систем: пособие/ И.П. Мартынов, Н.С. Берёзкина, В.А. Пронько. – Гродно : ГрГУ, 2009. – 395.

**ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚИТУ ЖАҒДАЙЫНДА ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУДЫ ОҚИТУДА
АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ДАМУ****DEVELOPMENT OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN
TEACHING PHYSICAL CULTURE WITH DISTANCE LEARNING**

Бүгінгі таңда Қазақстанның білім беру жүйесінің құрылымында айтарлықтай өзгерістер болып жатыр. Оқу мен білім технологиясы қаржы қорының байыбына жетіп түсінудің, нарықты өркендету жолында күресудің тиімді құралына айналып отыр. Осы ретте қазіргі замандағы технологиялық жетістіктерге негізделген қашықтықтан білім беру жетекші рөл атқарады. Дүние жүзі бойынша қашықтықтан білім беру жүйесін еркендетудің басты мақсаттарының бірі – оқушылардың кез келген мектептер, колледждер мен университеттердегі оқу бағдарламалары бойынша оқып, білім алуларына жағдай туғызу болмақ. Коммуникациялық каналдарды ауқымды түрде тарату қурысы маңызды міндеттерді ойдағыдай іс жүзінде асыруға септігін тигізбек.

Қашықтықтан оқитудың жергілікті жүйесі белгілі бір білім және жекелеген қала (университет) шеңберінде жұмыс атқарады, оның құрамына тек жоғары оқу орындары ғана емес, мектептер, гимназиялар мен колледждер де кіреді. Осындай жүйенің аясында жұмыс жасаудың алғашқы сатысында зиялылық потенциалын, компьютерлік техниканы ұтымды пайдалана отырып, үздіксіз білім беру принциптерін ойдағыдай іске асыру қажет. Осыған орай, мектептер мен жоғары оқу орындары жергілікті және аймақтық желіні пайдаланып, шығармашылық жұмыстарын таратып, оқыту үрдісінде әдістеме бойынша тәжірибе алмасуы қажет.

Оқытудың ауқымды және жергілікті жүйелерін ойдағыдай пайдалана білудің нәтижесінде білімнің базалық және деректердің банкілік мәліметтеріне, клиент – сервер, мультимедиа, компьютерді оқып-үйренуші жүйелерге, электрондық оқулықтарға, оқу-әдістемелік материалдарға, қашықтықтан оқыту жүйесінің технологиясымен үйлесімді болып келетін, алдағы уақытта оқыту тәсілдерінің ішінде кең тараған бес аспап әрі өміршең түрлері бола алатындай жайлы оқулықтарға, бағдарламаларға еркін кіруге болады.

Бүгінгі таңда ақпараттық қамтамасыз ету жүйесіне баса мән бермейінше, білім берудің ақпараттық технологияларын, дәлірек айтқанда, электрондық оқулық және бейнефильмдерді, басқа да электрондық басылымдарды қашықтықтан оқытудың спутниктік арнасы арқылы ендімейінше, кез келген әлеуметтік-экономикалық саланың алға басуы мүмкін емес.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар дегеніміз – білім беру ісінде ақпараттарды даярлап, оны білім алушыға беру үрдісі. Бұл үрдісті іске асырудың негізі компьютер болып табылады. Оқытудың АКТ және олардың қолданудың мүмкіндіктері В.С. Герушинский, В.М. Левина, Е.И. Машниц, Г.Н. Нұрғалиева т.б. ғалымдарының еңбектерінде зерттелген. Аталған еңбектер білім беру процесінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолданудың психологиялық, педагогикалық мүмкіндіктерін ашып көрсетеді. «Дене шынықтыру» пәніндегі ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың негізгі мақсаты қозғалыс әрекеттерін жақсартуда және ілгерілеуде, немесе оқу үлгерімін бағалауда жатыр. АКТ-ны пайдалану оқушылардың физикалық белсенділігі мен қатысуын арттыруға, алайда алмастырмауға тиіс. АКТ оқушыларға жеке кестелер әзірлеуге көмектесіп, сондай-ақ, қозғалыс қызметінің мәнін түсінуге жағдай жасайды.

XXI ғасырдағы жұмыс, демалыс және қарым-қатынас жасау үшін технологияны сенімді және сыни тұрғыдан пайдалануды қарастырады. Бұл базалық ақпараттық-коммуникациялық технологиялар дағдыларын білу есебінен қамтамасыз етіледі.

Білім алушылар білім бағдарламасының барлық пәндері бойынша оқу үдерісінде АКТ-на пайдалану дағдыларын дамытады және мұны жабдықтар мен қосымшалардың мол түрін пайдалана отырып, ақпаратты іздеу, жасау және өңдеу, ынтымақтастық пен ақпарат, идея алмасу, өз жұмысын бағалау мен жетілдіру арқылы жүзеге асырады.

Дене шынықтыру сабақтарында ақпараттық және коммуникативтік технологиялардың мүмкіндіктерін қолдануда төмендегідей нәтиже беруде:

- ілімділік оқу материалын оқу бағдарламасы бойынша ғылыми негізінде ең жоғарғы дәрежеде меңгеріп шығуы және ілімдік білімін іс жүзінде тиянақты, саналы түрде қолдана білуі;
- ақпараттық технология мүмкіндіктерін қолданып, өз бетімен білімін толықтыруға дағдылануы;

- игерген материалдарын шығармашылықпен талдап, өңдеп, қорытындылап, өз көзқарасын қорғай алуы;
- жеке қабілеттеріне қарай шығармашылық жұмыстарға белсене араласып, белгілі бір ғылыми білім саласында өз мүмкіндігін көрсете алуы.

Білім беру саласындағы көп қолданыста жүрген ақпараттық-коммуникациялық технологиялар құралдары:

Интерактивті тақта – топтағы оқушылардың барлығын оқыту үшін құнды құрал. Бұл оқытушы жаңа материалды өте қызықты және қарқынды етіп түсіндіруге көмектесетін көзге көрінетін құнды құрал. Оның ақпаратты түрлі мультимедиялық ресурстар көмегі арқылы танысуға мүмкіндігі зор. Ол сызбаларды түсіндіруді жеңілдетіп, қиын мәселелерді шешуге көмектесе алады. Оқытушылар өздерінің жаңа ойларын, идеяларын әсерлі, тартымды етіп көрсету үшін осы тақтаны қолданса мақсаттарына жетеді. Бұл тақтада оқытушылармен жаңа материалдарды бірігіп талдауға мүмкіндігі зор. Зерттеулер көрсеткендей, түрлі ресурстарды, қызықтыруларды ұлғайта отырып қолданса, оқытушылар үшін де, оқушылар үшін де интерактивті тақта сабақты қызықты ететіні анықталды. Интерактивті тақтамен дұрыс жұмыс жасаса, оқушылардың білімдерін тексере де алады. Интерактивті тақта топтағы барлық оқушылардың басты назарына айналады. Ал егер де керекті материалдардың барлығы алдын ала дайындалып, түсінуге оңай болса, сабақтың жақсы қарқынды өтуін қамтамасыз етеді.

Мультимедиа технологиясы – мәтін, графика және видео-мультипликацияны пайдалануға мүмкіндік береді, оқу процесіндегі компьютердің қолданылу саласын кеңейтеді. Мультимедиа – бұл әртүрлі формада берілген ақпаратты біріктіруге мүмкіндік беретін және онымен интерактивті режимде жұмыс істеуге болатын компьютердің ақпараттық және программалық құралдар кешені.

Интернет кеңістігі – кез келген компьютерлермен бүкіл әлем бойынша ақпарат алмасу мен беру мүмкіндігі, желілер жүйесі. Интернет – байланыс араларын өзара біріктіретін, тораптардың жиынтығы. Әрбір топтарда көбінесе UNIX операциялық жүйесін басқару арқылы жұмыс істейтін бір немесе бірнеше қуатты компьютер-сервер болады. Мұндай торапты кейде хост деп атайды. Торапты оның иесі – провайдер деп аталатын ұйым немесе Интернет қызметін жабдықтаушы басқарады. Интернет әр түрлі ережемен жұмыс істейтін желілерді біріктіреді. Бұл ережелерді үйлестіру үшін шлюз құрылымы қызмет етеді. Шлюз – басқаша тәсілмен үйлеспейтін желілерді қосатын құрылымы. Шлюз әр түрлі желілердің бірлескен жұмысын қамтамасыз етуге арналған мәліметтерді өзгертпейді.

Электронды оқулықтар оқушының білім сапасын бақылау жүйесін өзгертуге мүмкіндік жасайды. Дәстүрлі оқытуда әр студент оқытушы тарапынан бақылау өте жиі болмай қалуы да кездеседі, ал электронды оқулықтың көмегімен оқыту үрдісінің әр кезеңін бақылай алады.

«Дене шынықтыру сабақтары аз сағат бөлінетін кең көлемді теориялық материалды қамтиды, сондықтан электронды презентациялар бұл мәселені тиімді шешуіме мүмкіндік берді. Білім беру үрдісінде компьютерлік технологияны пайдалана отырып өткізген сабақ біршама қызықты, көрнекті және ширақ болады. Үйретілетін қимылдардың орындалу техникасының түсініктемелері, тарихи құжаттар мен оқиғалар, спортшылардың өмірбаяндары, әртүрлі бағыттағы теориялық сұрақтарды баяндау оқушыларға тікелей көрсетілмеуі мүмкін. Сондықтан көрнектіліктің әртүрлі түрлерін пайдалану қажет. Компьютерлік техникамен жабдықталған кабинетте сабақ өткізу білім алушыларды қызықтырып, сыртқы уәждеме пайда болады. Сыртқы уәждемеден пәнге қызығушылық туындайды».

Дене шынықтыру сабағында АКТ-ны қолданғанда, бәрі ұтады: мектеп оқушылары, ата-аналар, мұғалімдер, өйткені бұл технологиялар дене шынықтыру-сауықтыру іс-шараларының тиімділігін арттыруға мүмкіндік беретін ең перспективалы бағыттардың бірі - жеке қызығушылық әр студент өз денсаулығын нығайтуда. Бұл тағы бір мәселені шешуге көмектеседі – мектеп оқушыларының салауатты өмір салтын қалыптастыруға деген қызығушылығын ояту.

Дене шынықтыруда АКТ-ны қолдану қажеттілігі оның сапасын компьютерлерді қолдану арқылы жақсарту қажеттілігінен туындайды. АКТ оқу процесін жаңа, жоғары деңгейде ұйымдастыруға, оқу материалын толық игеруді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

АКТ көмегімен ақпаратты іздеу және сақтау, дене шынықтыру сабақтарын жоспарлау, бақылау және басқару, денсаулық жағдайын диагностикалау және тыңдаушылардың дене дайындығы деңгейінің мәселелерін шешуге болады. Дене шынықтыру сабақтарына қатысты АКТ-ны қолдану іс жүзінде неден басталады? АКТ-ны білім беруде қолданудың ең танымал бағыттары – жаңа білімді алу, білімді бақылау және өзін-өзі тәрбиелеу. Дене шынықтыру сабағында теориялық материалдар көп мөлшерде қамтылған, оған минималды сағат саны бөлінеді, сондықтан электронды презентацияларды қолдану бұл мәселені тиімді шешеді. Оқып жатқан қозғалыстарды орындау техникасы, тарихи құжаттар мен оқиғалар, спортшылардың өмірбаяны, әр түрлі бағыттағы теориялық

мәселелерді қамту әдістемесінің көптеген түсіндірмелерін студенттерге көрсету мүмкін емес, сондықтан көрнекіліктің әртүрлі түрлерін қолдану қажет. АКТ-ны қолданудың тағы бір түрі - тестілеу бағдарламаларын қолдану. Компьютерлік тестілер шектеусіз бөлімдер мен сұрақтардан тұруы мүмкін, бұл тестілеудің шұғыл қажеттіліктері мен нақты қатысушылары үшін әр түрлі тестілеуге мүмкіндік береді. Тесттер жаттығудың кез-келген кезеңінде қолданылады. Компьютерлік тесттер жедел жауаптармен және онсыз жұмыс істеуді қамтамасыз етеді, әр сұрақ үшін бірнеше жауап нұсқалары берілген. Электрондық презентация көптеген теориялық материалдарды қамтуы мүмкін, бірақ оны презентацияның ерекше формасына байланысты оңай қорытылады. Тұсаукесердің өзі, сабақтың қысқаша мазмұны бола отырып, өзіндік жұмыс және өзіндік жұмыс құралы ретінде қолданыла алады. Ақпараттың көрнекі қатарының болуы оны жадыда түзетуге мүмкіндік береді.

Сонымен, қазіргі заманғы қашықтықтан оқытуда дене шынықтыру сабағын ұйымдастыру және өткізу кезінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану қажет деп санаймын, бұл физикалық ғана емес, ой еңбегін де ойдағыдай ұштастыруға мүмкіндік береді, дамиды білім алушылардың интеллектуалды және шығармашылық қабілеттері сіздің жалпы ой-өрісіңізді кеңейтеді.

Дағдылар: деректерді талдау негізінде шешім қабылдау, жағдайларға байланысты қозғалыс эрекетін қалпына келтіру (сабақ – бәсекелестік, жер бедері, қарсылық белсенділігі), адекватты өзін-өзі бағалауды қалыптастыру.

Компьютерді пайдалану сабақта, өзіндік жұмыс процесінде теориялық ақпаратқа сәйкес бақылау, электронды қолтаңба бойынша кеңес беру арқылы көп деңгейлі оқытуды ұйымдастыруға көмектеседі.

Осылайша, компьютерлік қолдау қазіргі заманғы сабақты сапалы жаңа деңгейге шығаруға, мұғалім мәртебесін арттыруға, сабақта әр түрлі қызмет түрлерін қолдануға, оқушылардың білімін бақылау мен есепке алуды тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Болашақ ақпараттық технологияларды қолданумен байланысты. Ерте ме, кеш пе оқу қызметінде компьютерді пайдалану жаппай, үйреншікті құбылысқа айналады.

УДК: 372.3/4

А.С. Турусбекова

НАО «Университет имени Шакарима города Семей», a.turusbekova79@mail.ru

ДУАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ КАК ФОРМА ОРГАНИЗАЦИИ И РЕАЛИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

DUAL TRAINING AS A FORM OF ORGANIZATION AND IMPLEMENTATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS

Дуальное обучение – модель обучения, которая стала популярной с недавних пор в Казахстане. Такая актуальность обусловлена кризисом, который переживает профессиональное образование, высшие учебные заведения. Казахстанские работодатели отмечают, что, несмотря на достаточно высокий уровень образования, молодые специалисты не обладают практическими навыками, необходимыми для того, чтобы отечественные предприятия могли конкурировать на мировом рынке. К сожалению, образовательные организации больше времени уделяют исключительно теоретической подготовке. В результате выпускники колледжей, университетов, попав на производство, чувствуют себя беспомощными. Однако экономика, медицина, техника, технологии быстро развиваются и требуют готовых специалистов, которые с первых же дней работы на производстве будут иметь четкие представления о задачах и технологии их выполнения. У работодателя же в свою очередь нет времени для формирования у них практических навыков. Одним из эффективных механизмов решения этой проблемы является – дуальное обучение.

Дуальное обучение – форма подготовки кадров, которая комбинирует теоретическое обучение в учебном заведении (30-40% учебного времени) и практическое обучение на производственном предприятии (60-70% учебного времени).

Основной принцип дуальной системы обучения – это равная ответственность учебных заведений и предприятий за качество подготовки кадров.

Родоначальником системы дуального образования считается Германия. В чем особенность такой формы обучения в Германии:

- 70-80 % обучения проходит на производстве;
- 3-4 дня в неделю обучающийся учится на предприятии;
- учебные программы: 1/3 общеобразовательные дисциплины и 2/3 предметы по специальности;
- срок обучения варьируется от 2 до 3,5 лет;
- основные затраты по обучению несет предприятие.

Дуальное образование в Германии включает в себя достаточно развитый институт наставничества, характеризующийся активным участием предприятий в подготовке кадров. Развивая такую модель обучения, Германия добилась успехов в подготовке молодых кадров. Экономический кризис 2008-2012 гг., из которого страна вышла с незначительными потерями, подтвердил эффективность такого формата обучения.

Наблюдая за успехами Германии, многие страны решили заимствовать опыт дуального обучения, адаптируя его под национальные особенности. На сегодняшний день немецкая модель нашла применение в Испании, Италии, Китае, Греции, Румынии и Южной Корее.

Как же развивается дуальное обучение в Казахстане? Вопрос о применении дуальной системы в казахстанском образовании решается положительно, так как для нее имеются основы и ресурсы. В нашей стране такой вид подготовки кадров начали внедрять с 2012 года.

Наиболее успешно реализуется дуальное обучение в колледже, поскольку образовательные структуры такого типа предполагают подготовку специалиста среднего звена, изначально ориентированного на производство.

Дуальная система имеет ряд преимуществ по сравнению с традиционной, поэтому ее популярность все время растет.

Критерии сравнения	Дуальное обучение	Традиционное обучение
Чему отдается предпочтение в обучении	Практике (60% всего времени обучения)	Теории (60% всего времени обучения)
Производственная практика	Занимает до 75% времени обучения	Занимает до 40% времени обучения
Как составлена образовательная программа	Образовательная программа составлена в соответствии с ГОСО, профессиональными стандартами и учитывает потребности реального работодателя	Образовательная программа и учебный план составлены в соответствии с ГОСО
Производственная практика	Производственная практика проходит в реальных рабочих условиях, студент решает реальные задачи	Производственная практика — формальность/не отвечает требованиям потенциальных работодателей
Знакомство с корпоративной культурой в компании	Позволяет ознакомиться с реальной корпоративной культурой на предприятии	Кратковременность практики не позволяет понять корпоративную культуру организации
Стоимость обучения	Обучение спонсируется работодателем	Коммерческая или бюджетная основа
Курсовые работы	Тематика курсовых, выпускных квалификационных работ, индивидуальных проектов ориентирована на потенциальные нужды предприятия-партнера	Курсовые и дипломные зачастую не представляют никакой практической ценности и являются формальностью
Наставничество	Деятельность наставника рассматривается как взаимовыгодное партнерство и регламентируется обеими сторонами	Наставничество зачастую очень формализовано

Рассмотрим основные выгоды для участников дуального обучения:

Для предприятий:

- ✓ Дуальное образование – это отличная модель, позволяющая самим обеспечить себя притоком молодых квалифицированных кадров. Скорее всего, после получения диплома выпускник останется работать именно у нанимателей, притом на диктуемых ими условиях.

- ✓ Работодателям выгодно вкладывать деньги в обучение студентов, потому что «на выходе» они получают специалистов, досконально знакомых с особенностями работы именно этого предприятия (организации).
- ✓ Новые идеи и импульсы, исходящие от молодежи – еще одна выгода.
- ✓ Необходимость профессиональной адаптации бывших выпускников отпадает.
- ✓ Выгода от процесса обучения студента. Исследования по выпускающим квалификационным работам соответствуют требованиям работодателей и позволяют внедрить результаты в производство.
- ✓ Оптимизация затрат на поиск, подбор и адаптацию персонала.

Для государства и общества:

- ✓ Снижение уровня безработицы среди молодежи.
- ✓ Повышение конкурентоспособности трудовых ресурсов на рынке труда.
- ✓ Улучшение предпринимательского и инвестиционного климата в регионе.
- ✓ Подготовка квалифицированных рабочих кадров, востребованных реальным сектором экономики;

Для обучающегося:

- ✓ Осознанный выбор профессии.
- ✓ Управление собственной карьеры.
- ✓ Возможность заработать в процессе обучения.
- ✓ Высокая степень социализации: молодые люди проходят проверку и учатся утверждать свою позицию в производственных условиях, а значит в ситуациях «реальной жизни».

Дуальная система отвечает интересам всех участвующих в ней сторон.

Взаимодействие образования с бизнесом, субъектами рынка труда – это одна из составляющих современной модели, которая востребована обществом. Поэтому, именно сейчас нужна всемерная поддержка модели дуального образования и должна быть продолжена работа по ее реализации в тесном сотрудничестве с работодателями и социальными партнерами, заинтересованными в развитии дуального образования.

Литература

1. Закон Республик Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 г.
2. Об утверждении Правил организации дуального обучения. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 21 января 2016г.
3. Ибрашева А., Алимханова Д. Дуальное обучение в РК: на пути к европейским стандартам // «Білімді ел – Образованная страна». Республиканская образовательная общественно-политическая газета. – №18(55) – 27 сентября 2016г. – с.12-13.
4. Ашыралиева Б.С. Дуальное обучение в Республике Казахстан: организационно-правовые аспекты // Педагогический журнал Башкортостана № 3(82), 2019. Официальный Интернет-ресурс Республики Казахстан Стратегия – 2050 // <http://strategy2050.kz/ru/president/message/>

УДК: 731:002

Б.Ш. Турганбаева¹, Э.Б. Масалимова²

¹НАО «Университет имени Шакарима г. Семей», beibitgul.7@mail.ru
²ВКО г. Семей КГУ «Детский дом №8», elmira_masalimova@mail.ru

ТРЕНИНГОВОЕ ЗАНЯТИЕ «ПОЙМИ МЕНЯ ПРАВИЛЬНО!»

TRAINING LESSON «GET ME RIGHT!»

Общение людей друг с другом – чрезвычайно сложный и тонкий процесс. Неэффективность в общении может быть связана с полным или частичным отсутствием того или иного коммуникативного умения, например, умения ориентироваться и вести себя в конкретной ситуации. А также может быть вызвана недостаточным самоконтролем, например, из-за неумения справиться с перевозбуждением, импульсивностью, агрессией и т.д. Каждый из нас учится этому в ходе всей своей жизни, приобретая опыт, который часто строится на ошибках и разочарованиях. Можно ли научиться общению, используя для этого только свой реальный опыт? Да, и сделать это можно при помощи игры.

Игра – это модель жизненной ситуации, в частности общения, в процессе которой человек приобретает определенный опыт. Кроме того, совершая ошибки в искусственной ситуации общения,

человек не чувствует той ответственности, которая в реальной жизни неизбежна. Это дает возможность больше пробовать, проявлять творчество, искать более эффективные формы взаимодействия друг с другом и не бояться «поражения». Несомненным позитивным моментом игровых упражнений является возможность получить оценку своего поведения со стороны, сравнить себя с окружающими и скорректировать свое общение в следующих ситуациях. Следует помнить, что намного легче заметить ошибки, неточности в общении своих близких, сотрудников, руководителей, чем свои собственные. Многочисленные исследования показывают, что успех человека на 80% зависит от его коммуникативной компетентности. Неумение общаться с окружающими людьми может оказаться одной из решающих причин увольнения или не приема на работу. Статистика говорит, что семеро из десяти уволенных расстанутся со своим местом не потому, что не справляются со своими обязанностями, а из-за конфликтов с сотрудниками и руководителями, также восемь человек из десяти не проходят предварительное собеседование с работодателями при приеме на работу по причине неэффективного общения. Непродуктивность в общении может быть связана как с отсутствием данного умения, так и с трудностью его практической реализации (утомление, невниманье, условия деятельности, особенности ситуации и др.).

Игровой тренинг "Пойми меня правильно" предназначен для подростков. Он способствует овладению приемами эффективного общения через игровые компоненты и технику активного слушания.

Цель игрового тренинга: обучить детей приемам позитивного общения.

Данный игровой тренинг является эффективным средством воздействия, позволяющим решать широкий круг проблем в области общения, основная цель которых развитие личностных ресурсов подростков в области коммуникативных умений и навыков. На тренинге обучающиеся отрабатывают навыки инициативности в общении, умение «пристроиться» к партнеру. Подростки могут «примерить» на себя различные модели поведения в конфликтных ситуациях, выбранных из личного жизненного опыта. С помощью проигрывания ситуаций подростки учатся как «правильно» общаться, налаживать контакт, как эффективнее строить и поддерживать беседу. С помощью игр развивается более глубокое понимание себя, гибкость в общении, открытость, оптимизм.

Для проведения тренинга необходимо просторное помещение, желательно четное количество детей в возрасте 12-15 лет.

1. «Импульс».

Краткое описание. Дети стоят в круге, держась за руки. Ведущий пускает «импульс» (*сжимает руку рядом стоящего*) в правую сторону. «Импульс» проходит круг и возвращается к ведущему, если «импульс» теряется, то дети анализируют причины потери «импульса». «Импульс» можно пускать вправо, влево, одновременно в обе стороны. Упражнение считается выполненным, если «импульс» возвратился к ведущему.

2. «Поздоровайся локтями»

Цели:

- снять барьер в общении с незнакомым человеком.
- раскрепощение группы.

Количество участников: 10-15 человек.

Ресурсы: не требуются.

Время: 10 минут.

Краткое описание:

Участники становятся в круг. Рассчитываются на «один-четыре». Итак:

- «первые» складывают руки над головой, так чтобы локти были направлены в разные стороны;
- «вторые» упираются руками в бедра так, чтобы локти также были направлены вправо и влево;
- «третьи» кладут левую руку на левое бедро, правую руку – на правое колено, при этом руки согнуты, локти отведены в стороны;
- «четвертые» держат сложенные крест-накрест руки на груди (локти смотрят в стороны).

За пять минут участники должны познакомиться с как можно большим числом членов группы, просто назвав свое имя и коснувшись друг друга локтями. Затем все первые, вторые, третьи и четвертые номера собираются в своих подгруппах в течение 5 минут здороваются и знакомятся внутри своих подгрупп.

Завершение упражнения:

Какой самой удобный (неудобный) способ знакомства?

Мини-дискуссия на тему «Приемы знакомства».

3. «Восточный рынок»

Цели:

- Помочь участникам лучше узнать друг друга, сократить дистанцию в общении.
- Снизить чувство напряженности.
- Объединить участников в отношении партнерства.

Количество участников: 15-20 человек.

Ресурсы: свободное пространство для передвижения, лист бумаги А4, ручка/карандаш на каждого игрока.

Время: 10 минут.

Краткое описание:

Вспоминается с ребятами картина восточного рынка «Али-Баба и сорок разбойников», перечисляются ассоциации, связанные с восточным рынком: крики, яркость и буйство красок, бойкая торговля, попытки купить подешевле и т.п.

Раздача каждому участнику по листу бумаги и ручку/карандаш. *Инструкция для тренера:* «Складываем лист пополам по горизонтали и разрываем на две половинки. Их в свою очередь опять сгибаем пополам и разрываем. Получили по четыре куска бумаги. Их тоже складываем и разрываем. Теперь у каждого в руках восьмушки листа. На каждой их восьмушек разборчиво и крупно надо написать свое имя и фамилию. Теперь каждую записку необходимо сложить текстом внутрь несколько раз. Подготовленные записки со своими именами положите, пожалуйста, в центр комнаты».

Горка записок, сложенных в центре комнаты, тщательно перемешивается ведущим.

– Вот теперь, когда все приготовления закончены, мы с вами и отправимся на восточный рынок. Каждый подойдет к куче записок и произвольно вытянет восемь штук.

Затем, в течение 5 минут, участники путем уговоров, споров, обмена и др. способами найти и вернуть себе – купить – все восемь листков с личным именем. Первые три «покупателя», которым удастся быстрее всех «приобрести свой товар», должны подойти к тренеру.

Во время игры тренер поддерживает накал страстей, объявляя, сколько минут осталось до закрытия рынка. Закрывая рынок, объявляет имена трех победителей игры.

Завершение упражнения.

- Что вам понравилось, а что – нет в прошедшей игре?
- Какую тактику вы использовали во время торга: активный поиск, ожидание встречных предложений, «агрессивный маркетинг», взаимный обмен, попытку обмануть партнера?
- Назовите имена участников, которые вас удалось запомнить!

4. «Путаница»

Цели:

- Сплочение группы посредством физического контакта.
- Развитие бережного отношения друг другу.

Количество участников: 10-15 человек.

Ресурсы: не требуются.

Время: 15-20 минут.

Краткое описание:

Участники становятся в тесный круг, протягивают руки к середине. По команде тренера закрывают глаза и делают шаги вперед до тех пор, пока не почувствуют чужую ладонь, за которую

необходимо будет взяться. Тренер следит за тем, чтобы руки соединялись не с соседними участниками.

Участники открывают глаза и пытаются распутаться, не разжимая при этом рук. Во время распутывания часто возникает мнение о невозможности решения поставленной задачи. В этом случае тренер должен спокойно сказать, что эта задача всегда решаемая.

Возможно три варианта итога распутывания:

- Все участники окажутся в одном кругу. Кто может стоять лицом, а кто-то спиной к центру круга.
- Участники образуют два и больше независимых круга;
- Участники образуют круги, соединенные как звенья цепи.

Завершение упражнения:

- Как вы находили пути решения?
- Легко ли было договориться?
- Что вам помогло бы справиться с поставленной задачей быстрее?

5. «Кот и дом»

Цели:

- Взаимодействие при конфликте интересов.
- Работа в команде, находить себе место в групповой работе.

Количество участников: 10-15 человек.

Ресурсы: лист бумаги и один фломастер на пару.

Время: 30 минут.

Краткое описание:

Участники делятся на пары. В парах договариваются, кто будет первым, а кто – вторым.

«Первые номера» выходят за дверь вместе с тренером.

– ваша задача – нарисовать дом. При этом вы должны держать в тайне свое задание.

Затем тренер подходит к группе «вторых номеров» и сообщает, что им необходимо нарисовать кошку, не говоря об этом партнеру. После этого «первые номера» возвращаются в зал.

– Возвращайтесь к своим партнерам. Упражнение должно проходить в полной тишине, разговаривать нельзя. Каждая пара получает лист бумаги и один фломастер на двоих. Необходимо взять фломастер **одновременно (!)** обоим партнерам и выполнить полученное задание.

Завершение упражнения:

После выполнения задания – обсуждение работы в парах, затем в кругу. При обсуждении разных стратегий взаимодействия важно поговорить о том, какие чувства вызывает агрессия партнера: нежелание уступить – или, наоборот, полное подчинение чужому желанию? Удачные варианты решения – нарисовать дом, в котором сидит кошка, дом в виде кошки или кошку в виде дома, но еще лучше – дать партнеру возможность выполнить его задание, а потом сделать свое. Обычно при такой стратегии партнер с радостью дает возможность нарисовать другому задуманное.

6. «Сила мысли»

Цели:

- Развивать уверенность в себе.
- Научение пользоваться всеми своими лучшими, сильными сторонами для того, чтобы достигать этих целей.

Количество участников: 10-16 человек (четное количество)

Ресурсы: не требуются.

Время: 10-15 минут.

Краткое описание:

Рассказать о физической метафоре, предлагаемой А. Роббинсоном. Попросить участников встать, поставить ноги на ширине плеч, руки вытянуть вперед параллельно полу. Затем повернуться всем корпусом назад и зафиксировать взглядом на стене то место, до которого удалось повернуться.

Вернуться в исходное положение. Закрывать глаза. Представить себе, что в следующий раз вы сможете повернуть свой корпус значительно дальше. А затем, открыв глаза, попробовать вновь повернуться. Сравнивая то место в пространстве, в котором вы теперь оказались, с мысленной отметкой на стене, зафиксировавшей ваш прежний поворот, можно наглядно убедиться в реальной силе воздействия поставленной перед собой цели.

Завершение упражнения:

Удалось ли увидеть дальше? Почему?

7. **«Объявление в газету».** *Краткое описание.* Участники пишут в газету объявление о себе. Написанное собирается ведущим, а затем зачитывается. В это время остальные пытаются угадать, о ком идёт речь.

8. «Снежки»

Цели:

– Сплочение группы.

– Раскрепощение участников.

Количество участников: от 10 человек.

Ресурсы: стопка старых газет, мешок для мусора.

Время: 10-15 минут.

Краткое описание:

Группа делится на две команды. Стопа газет делится поровну. Команды становятся друг против друга. Каждая команда из газет «лепит» снежки. Когда работа будет завершена, по команде ведущего, в течение 3-4 минут, команды ведут «бой», забрасывая территорию противника снежками.

Выигрывает та команда, на чьей территории после завершения «боя» останется минимальное количество снежков.

Завершение упражнения:

Совместная уборка помещения.

Рефлексия.

Тест по выявлению способности к общению

Инструкция: с помощью приведенной ниже анкеты определи свою способность к общению (коммуникативные способности). Для этого быстро и точно ответь на все вопросы. Ответы могут только утвердительными (да) или отрицательными (нет).

1. Много ли у тебя друзей?
2. Долго ли тебя беспокоит чувство обиды, причиненной тебе кем-то и твоих товарищей?
3. Есть ли у тебя стремление к установлению новых знакомств с различными людьми?
4. Верно ли, что тебе приятнее и проще проводить время за чтением книг или за каким-либо другим занятием, чем общаться с людьми?
5. Легко ли ты устанавливаешь контакты с людьми, которые значительно старше тебя по возрасту?
6. Трудно ли тебе включаться в новые компании?
7. Легко ли тебе удается устанавливать контакты с незнакомыми людьми?
8. Легко ли ты осваиваешься в новом коллективе?
9. Стремись ли ты при удобном случае познакомиться и побеседовать с новым человеком?
10. Раздражает ли тебя окружающие люди и хочется ли тебе побыть одному?
11. Нравится ли тебе постоянно находиться среди людей?
12. Испытываешь ли ты чувство затруднения, неудобства или стеснения, если приходится проявлять инициативу, чтобы познакомиться с новым человеком?
13. Любишь ли ты участвовать в коллективных играх?
14. Правда ли, что ты чувствуешь себя неуверенно среди малознакомых тебе людей?
15. Полагаешь ли ты, что тебе не представляет особого труда внести оживление в малознакомую для тебя компанию?
16. Стремись ли ты ограничить круг своих знакомых небольшим количеством людей?
17. Чувствуешь ли ты себя непринужденно, попав в незнакомую компанию?
18. Правда ли, что ты не чувствуешь себя достаточно уверенным и спокойным, когда приходится говорить что-либо большой группе

людей?

19. Верно ли, что у тебя много друзей?

20. Часто ли ты смущаешься, чувствуешь неловкость при общении с малознакомыми людьми?

Ключ

Каждый **утвердительный** ответ на нечетные вопросы и отрицательный на четные оценивается в 1 балл. Подсчитай общий результат.

Интерпретация:

– если ты набрал менее 10 баллов, уровень развития у тебя коммуникативных способностей низкий, ты скорее всего замкнутый, необщительный человек, с трудом знакомишься с людьми и не стремишься к этому.

– 10-13 баллов – средний уровень;

– 14 баллов и более – высокий. В таком случае для тебя одна из радостей в жизни – общение, окружающие ценят в тебе энергию, способность вести диалог.

Итогом занятия стало то что, подростки стали более раскрепощенными, инициативными, в коллективе сложилось взаимопонимание, взаимоподдержка, взаимовыручка, воспитанники лучше узнали друг друга и стали более бережно относиться к своим друзьям, снизился чувство напряженности.

После проведенного тренинга воспитанники стали более открытыми, каждый мог высказывать свое мнение, свою точку зрения. На занятиях, каждый чувствовал себя личностью.

Участие подростков в психологическом тренинге позволило повысить их уровень самооценки и создать условия для формирования навыков саморегуляции. В ходе тренинга ребята стали проявлять открытую заинтересованность в получении психологической информации, охотно участвовали в играх и упражнениях.

Таким образом, задачи, поставленные на данном тренинге достигнуты.

Литература

1. Гнездилов А.В. «Терапевтические сказки». С-П, Издательство «Речь» 2003 г.
2. Лидерс А.Г. «Психологический тренинг с подростками». М. «Академия», 2003г.
3. Маралов В.Г. «Основы самопознания и саморазвития». М. «Академия», 2002 г.
4. Рамендикт Д.М. «Тренинг личностного роста» Форум – инфра. М., 2007
5. Станкин М.И. «Психология общения». М., 2003 г.
6. Селевко Г.К. «Управляй собой» Народное образование, М., 2001
7. Фопель К. «Сплоченность и толерантность в группе». М., «Генезис», 2003 г.

ӘОЖ: 37.1

С.Ж. Сапанов, Н.Ш. Шайхиева

Химия-биология бағытындағы Назарбаев Зияткерлік мектебі, Атырау қ., sapanovs@mail.ru

ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ: ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЖЕКЕ ДАМУЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУҒА ҮЛЕС ҚОСУДЫҢ ЕҢ ТИІМДІ ӘДІСІ

Қазіргі уақытта білім саласында көп нәрсе өзгерді. Балаларды оқуға қалай қызықтыруға болады? Сабақта әр оқушыға сәттілік жағдайын қалай құруға болады? Сабақты қалай қызықты әрі мазмұнды етуге болады? Сабақта балалардың өз еркімен, шығармашылықпен жұмыс жасауын қалай ұйымдастыруға болады? Тақырыпты әр оқушы үшін максималды жетістік деңгейінде үйретуге бола ма? Біздің ойымызша, бүгінгі күні бұл сұраққа ойланбайтын мұғалім жоқ болар.

Мұғалім оқу іс-әрекетінде балаға нәтижеге жетуге көмектесу керек екенін үнемі есте ұстауы керек және бұл үшін табысқа жету жағдайларын жасау қажет. Жетістік жағдайын қалыптастыру, оқу материалын білу, сапасын жақсартуға көмектесуі керек, сонымен қатар оқушылардың өзін толыққанды тұлға ретінде сезінуіне көмектесуі керек.

Сондықтан біз алдымызға мүмкіндіктері әртүрлі балаларға бірдей жоғары деңгейдегі білім алу үшін, оқу процесін қалай ұйымдастыру керектігі туралы мәселе қойдық.

Оқушының оқу іс-әрекетіндегі сәттілік жағдайын қалыптастырудың мүмкін әдістерінің бірі- оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеретін мұғалімнің жұмысын ұйымдастыру. Бұл жағдайда ең оңтайлы нәтиже саралап оқыту технологиясы. Оқыту процесінің сараланған принципі - оқушылардың жеке дамуын жүзеге асыруға үлес қосудың ең жақсы әдісі.

«Дифференциация» латын тілінен аударғанда «айырмашылық» тұтастықты бөліктерге бөлу дегенді білдіреді. Саралап оқыту дегеніміз, бұл мұғалімнің оқушылармен жұмысын, олардың ерекшеліктерін ескере отырып ұйымдастырудың бір түрі. Оқытудың дифференциациясы (оқытудағы сараланған тәсіл) – оқушылардың ерекшеліктерін ескеру мақсатында әр түрлі сыныптар, топтар үшін әр түрлі оқу жағдайларын жасау. Ал дифференциацияның мақсаты – әркімге оның мүмкіндіктері, қабілеттері, ерекшеліктері деңгейінде білім беру.

Тәжірибеде дифференциация әдісінің мына түрлері жиі қолданылады: *жеделдету, тереңдету, күрделендіру, тегеурін, креативтілік.*

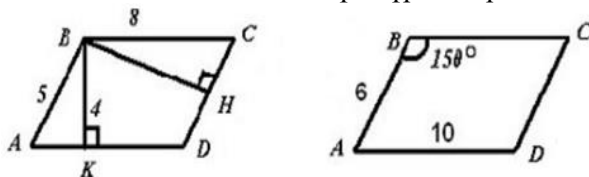
Дифференциациялау бағдарламасын табысты іске асыру үшін, әр оқушыға пән бойынша білік, дағдыларына, білімді игеру жолы мен бастапқы біліміне байланысты дифференциациялауға негізделген білім мазмұны мен әдістеріне сәйкесті моделдерді пайдалану керек. Шынайы жағдаятқа негізделген проблемалық ситуацияларды шеше алу үшін түрлі кешенді пәндік білім мен дағдылардың қажет ететін, оқушылардың сыни ойлау дағдыларын дамытатын бірнеше тиімді оқыту модельдері бар. Олар: аргументтеу моделі; мәселеге-бағарланған оқыту моделі; сауалнама моделі. [1]

Біз математиканы оқытудың әр түрлі кезеңдерінде: жаңа материалды меңгеру кезеңінде; білімді бекіту кезеңінде; білімді тексеру кезеңінде дифференциация элементтерін қолданамыз және ол өз нәтижесін көрсетіп отыр.

Мысалы «Үшбұрыштың ауданы» тақырыбында дифференциация әдісінің қорытынды элементін қолдану арқылы оқушыларға кез келген үшбұрыштың және тең қабырғалы, тік бұрышты үшбұрыштың ауданының формуласын қорытып шығаруға және қолдануға тапсырмалар берілді. Топтық жұмыс.

Тапсырма 1: ABCD параллелограммның 8 см және 12 см болатын іргелес екі қабырғасы 30° бұрыш жасайды. ABC және ABD үшбұрыштарының аудандарын табыңдар.

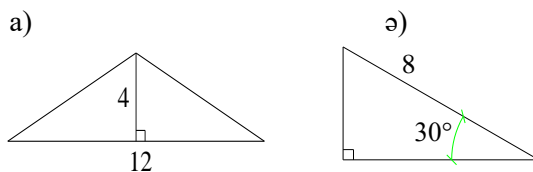
Тапсырма 2: Сызба бойынша ABC және ABD үшбұрыштарының аудандарын табыңдар.

Тапсырма 3: Катеттері a және b болатын тікбұрышты үшбұрыштың ауданын анықтаңдар.

Тапсырма 4: Қабырғасы a болатын тең қабырғалы үшбұрыштың ауданын анықтаңдар.

Берілгендері элементін оқушылардың үшбұрыштың ауданын табуға дифференциалданған тапсырмалар берілді. *Тапсырма 1:* Сызба бойынша үшбұрыштың ауданын табыңдар.

Тапсырма 2: Егер тікбұрышты үшбұрыштың гипотенузасы 73 см, ал ауданы 1320 см^2 -ге тең болса, онда катеттерін табыңдар.

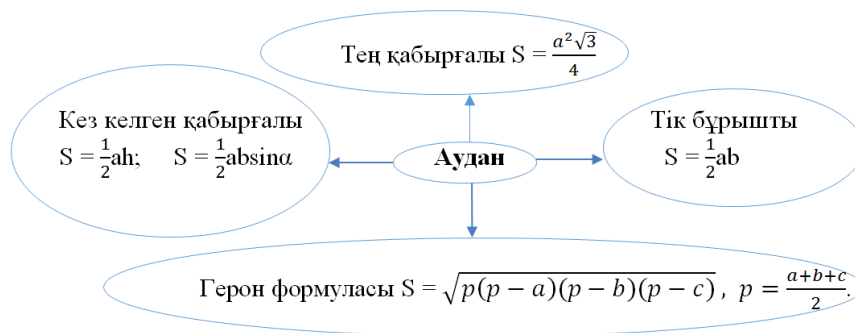
Тапсырма 3: Егер үшбұрыштың қабырғалары 13 см, 14 см және 15 см болса, онда үшбұрыштың биіктіктерін табыңдар.

Тұжырым элементінде оқушылар сабақ соңында үшбұрыштың ауданын табудың әртүрлі формулаларын меңгергеніне тұжырым жасайды.

Сол сияқты негізінен практикалық мазмұнда, яғни оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға баытталған тапсырмалар беріледі. Мұндағы мақсат берілген тапсырмаларды жеңілден күрделіге қарай орындау арқылы оқу мақсатына қол жеткізу және тақырыпты өмірмен байланыстыру, математиканың өмірдегі қолданысын білу. 1 тапсырма Кітап сөрелері.

Бір кітап сөресін жинау үшін, ағаш шеберіне

- 4 ұзын тақтай,
- 6 қысқа тақтай,
- 12 кішкене қысқыш,
- 2 үлкен қысқыш,
- 14 бұранда қажет.

Ағаш шеберінде 26 ұзын тақтай, 33 қысқа тақтай, 200 кішкене қысқыш, 20 үлкен қысқыш және 510 бұранда. Осы бөліктер арқылы шебер неше кітап сөресін жинай алады? [2] 2 тапсырма

Бактерия адам ағзасына түскеннен кейін, 20 минутта екіге, олардың әрқайсысы келесі 20 минутта екіге т.т.с. бөлінеді. Адам ағзасында тәуліктің аяғында қанша бактерия пайда болатынын есептеңдер.

Берілген тапсырмаларды оқушылар жұппен орындайды. Жұпта бірін-бірі тексеріп критерийлер бойынша бағалайды.

Баланың ерекше қабілетін байқауда күнделікті сабақта білімін бағалай отырып, бала бойындағы дарындылықты немесе жүйелі білім алуға қабілеттілігін анықтауға болады. Мұғалім оқушының қабілетін сабақ кезінен бастап-ақ байқайды, олай дейтініміз, мұғалім оқушының бойынан бір ерекшелікті байқағаннан-ақ тапсырманы күрделендіре түседі, өз бетінше бағыт-бағдар беріп отырады. Оқушы тапсырманы орындағанда өзінің бойындағы барлық қабілетін аша отырып, ойланып жұмысын жалғастырады.

Төмендегі мысалда, сабақ жоспарында дифференция әдісінің «күрделендіру» формасы қолданылды. Сабақ процесі кезінде оқушыларға берілетін тапсырмаларды жеңілден күрделіге қарай құруды жоспарланды.

Бұл сабақтың ерекшелігі математика пәні мен қазақ әдебиеті пәні кіріктірілген сабақ.

Математика пәнінен «Екі айнымалысы бар теңдеулер мен теңсіздіктерді шешудің графиктік тәсілі» тақырыбы, ал қазақ әдебиетінен «Ескендір» поэмасы. Сабақ барысында қолданылған аргументтеу элементтері: мақсатқа жету, көзқарас, қорытынды, нәтиже, мәліметтер.

Топқа бөлудегі негізгі мақсат: оқушыларды топқа бөле отырып, математика мен қазақ әдебиеті пәндерін кіріктіру арқылы бүгінгі сабақтың тақырыбын ашу.

Бөлме қабырғасына теңдеулер, теңсіздіктер жүйесі мен графикке қатысты суреттер, үш түрлі мағынадағы өлең шумақтары жазылған парақшалар жапсырылады. Оқушылар бөлме қабырғасына жапсырылған қағаздарды алу арқылы үш топқа бөлінеді.

«Қанша алтынды күміс пен салса дағы,

Бір кішкентай сүйекті аудармады.»

«Мұны көріп Ескендір аң-таң қалды,

Бар қаруын алтынға қоса салды.

Енді қайтер екен деп қарап еді,

Бұрынғыдан қу сүйек ауырланды.»

«Хәкім жерден топырақ алып барды,

Бір уыстап сүйекке шаша салды.

Ана басы сылқ етіп жерге түсіп,

Сүйек басы жоғары шығып қалды.» осы өлең шумақтарын оқи отырып, оқушылар бүгінгі сабақтың тақырыбын ашады.

Топ мүшелеріне суреттер (көз, таразы, қаппа, алтын) ұсынылады.

Мақсаты: оқушыларға «Ескендір» поэмасының сюжетіне қатысты суреттер арқылы теңдік пен теңсіздік формуласын құрап, математикалық «Geogebra» программасымен график сыздыру, өзіндік көзқарастарын тыңдау.

Алдыңғы сабақта жүргізілген тест қорытындысы бойынша әр оқушының ақпаратты қабылдау деңгейі анықталды. Мұғалімнің бағыттауымен анықталған деңгей бойынша жұп құрайды. Дифференциалданған тапсырмалар беріледі.

Оқушылар теңсіздікті құрап есеп шығарған соң шығармамен байланыстыру мақсатында жетелеу сұрақтары қойылып, одан қорытынды шығарады.

- Шығармада теңсіздік ұғымын сипаттайтын сөздер қандай?
- Автор шығармада теңдік пен теңсіздікті қалай байланыстыра суреттеді?

Оқушыларға шығармашылық жұмыс бере отырып, мынадай мақсат қойдық: есептің берілген шарты бойынша график салып, фигураны анықтап, ауданын табу. Есеп шешімін шығарма желісімен байланыстыра отырып, қорытынды шығару.

Сабақ соңында оқушылармен рефлексия жүргізіліп, математика мен қазақ әдебиет пәндермен кіріктірілген сабақ өткізуге болатынын өз ойларымен қорытындылады.

Бүгін мен үшін маңызды болды.

*. қызықты болды,

*. қиын болды,

*. екенін түсіндім.

Оқушылардың оқу әрекетін ұйымдастырудың тәсілі болып саналатын саралау әдістері білімді игерудің, сонымен қатар тұлғалық сапалар мен танымдық қабілеттерін дамытудың маңызды факторы болып табылады. Зияткер оқушыларды оқытуда шығармашылық түрдегі жетекші әрі негізгі әдістер – зерттеушілік, эвристикалық, ізденіс, проблемалық, жобалау әдістерін дербес және топтық жұмыс түрлерімен үйлесімде қолдану тиімді. Бұл әдістердің жоғары танымдық-ынталандырушылық әлеуеті зор және әр оқушының танымдық белсенділіктері мен қызығушылықтарының деңгейіне сәйкес қолдануға келеді. Олар балалардың шығармашылық ойлауы мен көптеген тұлғалық сапаларын (танымдық ынтасы, эмоционалды тұрақтылығы, дербестігі, өзіне сенімділігі және ынтымақтаса жұмыс жасау қабілеті) дамытады.

Тәжірибемізге оқытудың дифференция әдістерін қолдана отырып біз оның төмендегі артықшылықтарын айқындадық:

1. Оқу қабілеті жоғары оқушылармен қатар сыныптағы барлық оқушыларды мүмкіндіктерін ескеріп оқытудағы тиімділігі;
2. Дифференциацияланған оқыту тек оқушының ғана емес, мұғалімнің де санасының түбегейлі өзгеруіне ықпал етеді.
3. Әр оқушыға біркелкі қатаң талаптар жоқ және болуы мүмкін емес, өйткені әркімнің жеке даралығын ескерусіз қалдыруға болмайды.
4. Осы тәсіл мектептегі оқушының психологиялық жайлылығына ықпал етеді, оның өзіне және басқаларға құрмет сезімін қалыптастырады, жауапкершілік пен шешім қабылдау қабілетін дамытады.

Оқушы үшін саралап оқыту әдіс-тәсілдерін қолданудың тиімділігі неде? Біз өз жұмысымызды саралай келе төмендегі тұжырымға келдік. Оқушының:

- пәнге деген оң көзқарасы қалыптасады;
- оқушылардың танымдық қызығушылық деңгейі артады;
- оқушылардың интеллектуалдық деңгейін жоғарылауы байқалады;
- балалардың жіктеу және талдау қабілеті артады;
- шығармашылық белсенділік пен дербестікті дамытады.

Қорыта келе, өз іс-тәжірибеміздегі ұстанымымыз, яғни, дифференциация әдісінің мүмкіндіктерін пайдалана отырып, оқушыларды мүмкіндіктеріне қарай оқытып деңгейін дамыту тиімді екенін байқадық. Жеке оқушымен жұмыс жасау барысында оқыту сипатын мұғалім мен оқушының өзара шығармашылық қарым-қатынасы ретінде қабылдау қажет, осылайша оқушының білімге деген ынтасы, қызығушылығы артады. Сонымен қатар аталмыш жұмыстар, мұғалімнің өз іс-әрекетін шығармашылық ынтымақтаумен дамытуына, оқыту үрдісіне жаңа тұрпат ендіруіне көмегін тигізеді.

Әдебиеттер

1. «Балалардың дарындылығын дамыту» бағдарламасы.
2. Есептер жинағы 15 жастағы оқушылардың математикалық сауаттылығын тексеруге арналған. Өскемен 2012. (PISA халықаралық білім сапасын бағалау тапсырмалары бойынша құрастырылған) Құрастырғандар: Петруха А.Ю. – Ахмер орта мектебінің математика пәні мұғалімі, Парфенова И.В. – КРГ-ның математика пәні мұғалімі, Таенова Р.М. – №10 мектеп-гимназсының математика пәні мұғалімі, Касенова Г. Т. – № 45 бейімделген орта мектебінің математика пәні мұғалімі.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Последние два десятилетия многое изменили в современном образовании. Я думаю, что нет такого учителя, который бы не задумывался над вопросами: «Как сделать урок интересным, ярким? Как увлечь учеников своим предметом?». Каждый современный учитель мечтает, чтобы на его уроке ребята работали добровольно, с интересом и творчески.

Ведь именно интерес является основным стимулом деятельности ребенка, его обучения и развития. Если раньше ученик шел в школу за знаниями, то сегодня знания перестали быть самоцелью. Знать – ещё не значит быть готовым эти знания использовать. Без усилий воли, без личностного участия камень не сдвинуть, воду не «открыть». В последние годы в обществе сложилось новое понимание главной цели образования: формирование готовности к саморазвитию, обеспечивающей интеграцию личности в национальную и мировую культуру, освоение ее прошлого, настоящего и будущего, вхождение в созидание и сотворение.

Использование на уроках русского языка и литературы цифровых технологий позволяет разнообразить формы работы, стимулировать деятельность учащихся, активизировать их внимание, повысить творческий потенциал личности. Кроме того, применение ИКТ повышает темп урока, увеличивает долю самостоятельной работы учащихся, позволяет проверить усвоение теории у всех учащихся, углубить степень отработки практических умений и навыков, вести дифференцированную работу с каждым учеником.

Важную роль в современном уроке играет применение электронных образовательных ресурсов, которые целесообразно использовать при изложении нового материала (демонстрационно – энциклопедические программы), закреплении изложенного материала (тренинг – разнообразные обучающие программы), в системе контроля и проверки (тестирование с оцениванием, контролирующие программы), для самостоятельной работы учащихся (обучающие программы, энциклопедии, развивающие программы), при возможности отказа от классно-урочной системы: проведение интегрированных уроков по методу проектов, для тренировки конкретных способностей учащихся (внимание, память, мышление). Использование информационных технологий является одной из актуальных проблем современной методики преподавания филологических дисциплин. Я считаю, что применение информационных технологий необходимо на уроках русского языка, литературы и мотивирую это тем, что они способствуют совершенствованию практических умений и навыков, позволяют эффективно организовать самостоятельную работу и индивидуализировать процесс обучения, повышают интерес к урокам русского языка и литературы, активизируют познавательную деятельность учащихся, осовременивают урок. Поэтому я применяю компьютер на уроках, во-первых, для того, чтобы решать специальные практические задачи, записанные в программе по русскому языку и литературе: формирование прочных орфографических и пунктуационных умений и навыков, обогащение словарного запаса, овладение нормами литературного языка, знание лингвистических и литературоведческих терминов, формирование общеучебных умений и навыков. Во-вторых, при организации самостоятельной работы учащихся по формированию основополагающих знаний школьного курса, по коррекции и учету знаний учащихся используется обучение и тестирование с помощью компьютера. Тестовый контроль и формирование умений и навыков с помощью компьютера предполагает возможность быстрее и объективнее, чем при традиционном способе, выявить знание и незнание обучающегося. Этот способ организации учебного процесса удобен и прост для оценивания в современной системе обработки информации. В-третьих, применение информационных технологий позволяет формировать ключевые компетенции учащихся. Помогают решить эти проблемы учебные компьютерные программы по русскому языку и литературе, которых в настоящее время создано достаточно много. Они позволяют повысить интерес учащихся к предмету, успеваемость и качество знаний учащихся, сэкономить время на опрос, дают возможность учащимся самостоятельно заниматься не только на уроках, но и в домашних условиях, помогают и учителю повысить уровень своих знаний.

В своей практике активно использую интерактивную доску. Использование доски позволяет учитывать возрастные и психологические особенности учащихся разных классов, создавать

благоприятный психологический климат на уроке, сохранять интерес детей к предмету, поддерживать условия для самовыражения учащихся. Один из классиков сказал: «Лучший отдых – это смена деятельности». Использование интерактивной доски позволяет разнообразить работу на уроке, применять научную организацию труда учащихся, а также использовать такой немаловажный элемент обучения, как игра. Яркие образы, впечатляющие краски, безграничные возможности для фантазии позволяют ученикам средних классов в форме игры легко усвоить учебный материал. Зная возможности интерактивной доски, учитывая индивидуальные особенности учащихся конкретного класса, я готовлю весь необходимый текстовый и графический материал заранее и в нужном темпе использую его на уроке. В несколько раз повышается эффективность урока, исчезает монотонность в преподавании. То, что ученик видит на большом экране подчас с музыкальным сопровождением и визуальными эффектами, надолго остаётся у него в памяти. Учащиеся перестают отвлекаться от темы урока, концентрируют свое внимание на отрабатываемом материале.

Использую следующие формы работы с интерактивной доской:

- работа с текстом и изображениями;
- коллективный просмотр электронных энциклопедий;
- коллективная работа с электронными образовательными ресурсами;
- создание с помощью шаблонов и изображений собственных заданий для занятий;
- демонстрация и нанесение заметок поверх образовательных видеоклипов;
- демонстрация презентаций, созданных учащимися;
- использование электронных интерактивных образовательных ресурсов.

Как и любое техническое средство, интерактивная доска не может использоваться весь урок и, согласно санитарно-гигиеническим нормам, с ней разрешается работать не более 20 минут. Остальное время на уроке используется по усмотрению учителя. Согласно мнению родителей и наблюдению учителей, у учащихся сократилось время на выполнение домашнего задания. Это объясняется тем, что ребенок лучше усваивает материал на уроке. Улучшается внимание и память учащихся, снимается стрессовая ситуация и эмоциональное напряжение. В связи с тем, что на уроке выполняется больший объём работы чем раньше, то для отработки материала дома тратится гораздо меньше времени. Это немаловажный фактор в оздоровлении детей.

При проведении контрольных работ, тестов, самостоятельных работ использую тестовую технологию, поэтому каждый ученик отвечает на данные задания и самостоятельно получает на экране результат своего ответа. Происходит открытая, объективная оценка знаний учащихся. Это очень важно для ребёнка. Он видит, что отметка не зависит от желания учителя, а оцениваются его реальные знания и умения. Снимается страх получения оценки. Ученик может посмотреть процент и качество своих знаний. Тесты провожу в качестве текущего и промежуточного контроля преимущественно на уроках русского языка. На основе полученных данных выстраиваю коррекционную работу для более успешного овладения материалом. Электронное тестирование позволило выявить не только количественный объем знаний, но и их качественный состав. В текущем контроле использую в основном корректирующую функцию, а в промежуточном или итоговом контроле знаний – контролирующую функцию, которая дает четкое представление о знаниях, навыках и умениях учеников и позволяет оценить степень их подготовленности.

Очевидно, что компьютерные тестовые программы являются значимой частью обучения, а их достоинства – конкретность, четкость, большой объем материала, оперативный контроль, существенно повышают уровень обучения.

Применение средств ИКТ в системе гуманитарного образования направлено на совершенствование существующих технологий обучения за счет усиления исследовательских, информационно-поисковых и аналитических методов работы с информацией. Средства ИКТ являются эффективным средством повышения познавательного интереса учащихся, создают условия для построения индивидуальных образовательных траекторий школьников.

Самым распространенным или популярным средством ИТ в школе всё-таки является продукт программы Power Point – презентация. Презентация (как, впрочем, и любой готовый программный продукт) может использоваться в нескольких различных ситуациях.

1) Презентация как фрагмент урока предполагает использование компьютера на одном или нескольких этапах урока. Например, при объяснении нового материала я использую презентации с иллюстративным материалом – рисунки, картины, фотографии, видеоряд, а также опорные схемы и алгоритмы; в других ситуациях – демонстрационные программы, которые позволяют в доступной наглядной форме довести до учащихся теоретические сведения.

2) Уроки полностью построенные на одной презентации, отличаются тем, что содержат в себе поддержку практически всех этапов урока и должны быть продуманы так, чтобы учитель мог руководить деятельностью учащихся на уроке посредством этой презентации.

3) Технология опорных схем (алгоритмов) по русскому языку и опорных конспектов по литературе.

В своей работе я также использую медиаресурсы, взятые из Интернета из коллекций ЦОРов. Цифровые образовательные ресурсы – это представленные в цифровой форме фотографии, видеофрагменты, статические и динамические модели, объекты виртуальной реальности и интерактивного моделирования, картографические материалы, звукозаписи, символьные объекты и деловая графика, текстовые документы и иные учебные материалы, необходимые для организации учебного процесса. ЦОР можно использовать:

- во время объяснения нового материала в качестве иллюстрации к рассказу (демонстрации);
- для закрепления нового материала с последующим устным опросом или работой с карточками;
- чтобы закрепить знания в процессе выполнения самостоятельной работы;
- чтобы проверить степень усвоения материала учащимися (с большой экономией времени);
- для домашних заданий, например, предложить ученику использовать информационные объекты в презентациях к сообщению (докладу, реферату, проекту);
- для того, чтобы научить учащихся извлекать необходимую информацию (справочные таблицы, схемы).

В наши дни огромный выбор ЦОР по русскому языку и литературе. Особое внимание заслуживают *интерактивные тренажеры*, с помощью которых происходит отработка умений и навыков, проверка знаний по отдельным частям урока, уроку целиком, теме.

Результаты тестирования каждого обучающегося заносятся в дневник успеваемости и отслеживаются, что позволяет осуществлять в работе личностно-ориентированный подход.

Таким образом, использование цифровых технологий в процессе обучения предоставляет большие возможности и перспективы для самостоятельной творческой и исследовательской деятельности учащихся. Построение учебного процесса на основе использования ИТ предполагает изменение роли учителя. Использование цифровых технологий в учебном процессе позволяет повысить качество усвоения учебного материала и усилить образовательные эффекты.

Литература

1. www.limu.com – Интерактивный класс
2. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – М.: Народное образование, 1998.
3. Плигин А.А. Развитие познавательных процессов в различных образовательных технологиях.
4. Боголюбов В.И. Инновационные технологии в педагогике. – 2005.
5. Дахин А.Н. Образовательные технологии: сущность, классификация, эффективность/ А.Н. Дахин // Школьные технологии. – 2007. – № 2.
6. Захарова И.Г. Информационные технологии в образовании/ И.Г. Захарова. – М.: Академия, 2007.
7. Интернет в гуманитарном образовании/ [Под ред. Полат Е. С.]. – М.: Владос, 2001. – 272с. – 169с.

УДК: 371.2

Д.Ж. Рамазанова

НАО «Актюбинский региональный университет имени К.Жубанова», rdj_82@mail.ru

ОНЛАЙН-ОБУЧЕНИЕ КАК СРЕДСТВО ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В ВУЗЕ

Послание Президента страны народу Казахстана Цифровизация Казахстана: новые горизонты роста является историческим документом, в котором определены главные задачи развития нашей страны в постковидный период. Приоритетное место принадлежит социально-экономическому развитию Казахстана, которое включает в себя не только подъем экономики, но и цифровизацию производственных процессов, внедрение цифровых технологий в развитие ресурсной базы современного государства. «В современном мире одним из главных факторов конкурентоспособности является глубинная цифровизация. Для Казахстана крайне важен трансферт современных цифровых технологий. При этом важно возвращать и усиливать современный IT-сектор», – отметил Касым-Жомарт Токаев [1].

Современное цифровое общество характеризуется высокими темпами развития технологий, которые оказывают воздействие на все сферы деятельности. Система образования является наиболее

чувствительной к инновациям. Темпы обновления знаний очень высоки. Вместо простой вербальной передачи знаний, умений и навыков от педагога к обучающемуся наиболее приоритетной задачей образования становится развитие способности учащегося самостоятельно ставить учебные цели и задачи, проектировать пути их реализации, контролировать и оценивать свои достижения, работать с разными источниками информации, оценивать их и на этой основе формулировать собственное мнение, суждение и оценку. Воспитание самостоятельности обучающегося как основополагающей компетенции становится одной из приоритетных задач современного образования.

Внедрение технологий онлайн-обучения в образовательной деятельности, переход к дистанционным формам обучения – все это направленно на создание открытой, доступной, непрерывной, гуманистичной системы обучения, способствующей повышению качества образования. Система онлайн-обучения отличается от традиционных форм обучения. Онлайн-обучению присущи такие черты, как: высокая динамичность, разнообразие форм обучения, комфортные условия обучения, наличие интерактивной коммуникации.

Онлайн-обучение в современном мире получает все более широкое распространение. Особенно сегодня, когда все образовательные организации были вынуждены организовывать образовательную деятельность в дистанционном формате с помощью онлайн-платформ. Поэтому каждому учителю пришлось осваивать и реализовывать присущие этому процессу компоненты и средства [2].

Информационно-коммуникационные технологии с каждым днем все больше проникают в различные сферы образовательной деятельности. Этому способствуют, как информатизация общества и необходимость подготовки специалистов, так и распространение в учебных заведениях современной компьютерной техники и программного обеспечения.

Из нормативно-определяющих документов целью цифровизации профессионального образования должно являться – обеспечение широкой доступности к информационно-цифровым ресурсам и использование цифровых технологий в образовательном процессе.

Современная деятельность профессиональных образовательных организаций во многом зависит от того, в какой степени преподаватели владеют цифровыми технологиями и цифровой информацией, насколько быстро они могут ее самостоятельно или с использованием информационных технологий проанализировать и обработать, а также довести ее до конечного потребителя – обучающегося и их законных представителей.

Исследователи Е.А. Ракитина и Ю.В. Лыскова отмечают, что информационная среда учебной деятельности формируется:

- педагогом (он определяет содержание программы курса, выбор учебной литературы, методы преподавания, стиль общения);
- педагогическим коллективом образовательной организации (он определяет общие требования к учащимся, сохраняемые традиции данного учебного заведения, форму взаимоотношений педагогического и ученического коллективов);
- государством как общественным институтом (оно определяет материальное обеспечение образования в целом, социальный заказ на формирование той или иной системы знаний и взглядов) [3].

Представление информационной среды как пространства социальных коммуникаций субъектов образования позволяет говорить о среде как некоей целостности, в которой могут быть выделены определенные поля взаимодействий личности и информационной среды: информационное поле, поле психологического взаимодействия, пространственное поле корпоративных отношений.

Условия формирования образовательной среды на базе информационно-коммуникационных технологий представлены в ряде работ (Я.А. Вагромченко, В.А. Касторнова, И.В. Роберт, Ю.А. Прозорова и др.). Опыт работы в условиях образовательной среды показывает, что возможны различные варианты формирования образовательной среды на основе информационно-коммуникационных технологий в профессиональных образовательных организациях, в зависимости от уровня готовности педагогического коллектива, взаимодействия всех участников образовательного процесса, оснащения колледжа средствами информационно-коммуникационных технологий, атмосферы творчества, создаваемой в профессиональной образовательной организации [4].

Цифровизация профессиональной образовательной организации напрямую зависит от четкого понимания возможностей использования информационно-коммуникативных технологий для сбора, накопления, регистрации, передаче, обработке, хранения, представления информации и анализа ее при подготовке и принятия решений. В рамках продвижения идей цифрового образования особую

роль играет понятие доступности ресурсов образования, их открытости, при этом важнейший акцент делается на проблеме качества открытых образовательных ресурсов в пространстве Интернет, основанном на облачных и мобильных технологиях [5].

Самая главная задача современной цифровой педагогики – сформировать готовность педагогов к работе и к творчеству в глобальной сети знаний. Педагог должен иметь современные инструменты проведения занятий.

Один из инструментов – онлайн-обучение, которое очень активно развивается и востребовано на современном рынке образования. Использование онлайн-курсов в процессе обучения позволяет обучающимся варианты выбора основных и дополнительных компетенций, знаний, умений, которые они хотели бы приобрести. Обучающий курс должен привлекать своим содержанием и превращать теорию в увлекательный учебный материал.

На практике применяют следующие виды онлайн-обучения:

1. Виртуальная школа – образовательное учреждение, в котором педагогический процесс и обучение осуществляются через Интернет. Материалы по учебным курсам в виртуальной школе представлены в электронном виде и выкладываются на веб-сайте таким образом, чтобы прошедшие авторизацию обучающиеся могли ими пользоваться. Эти материалы обычно включают в себя тексты лекций по предмету, интерактивные тесты, тренажеры, словари. Ознакомившись с материалами виртуального урока, обучающийся выполняет ряд заданий, которые автоматически проверяются системой, с выставлением оценки.

2. Дистанционный курс – особая форма, основанная на использовании современных информационных технологий, форма представления содержания учебного курса. Дистанционный курс является основным элементом построения обучения с использованием технологий дистанционного обучения.

При помощи Интернет-технологий возможны следующие формы занятий:

1. Чат-занятия – учебные занятия, осуществляемые с использованием чат-технологий. Чат-занятия проводятся синхронно, то есть все участники имеют одновременный доступ к чату. Организуется взаимодействие педагогов и обучающихся.

2. Веб-занятия – дистанционные уроки, конференции, семинары, деловые игры, лабораторные работы, практикумы и другие формы учебных занятий, проводимых с помощью средств телекоммуникаций и других возможностей сети Интернет. Для веб-занятий используются специализированные образовательные веб-форумы – форма работы пользователей по определённой теме или проблеме с помощью записей, оставляемых на одном из сайтов с установленной на нем соответствующей программой.

3. Телеконференции – проводятся, как правило, на основе списков рассылки с использованием электронной почты. Для учебных телеконференций характерно достижение образовательных задач. Также существуют формы дистанционного обучения, при котором учебные материалы высылаются почтой.

4. Онлайн-семинар – проведение онлайн-встреч или презентаций через Интернет в режиме реального времени. Связь между участниками поддерживается через Интернет посредством загружаемого приложения.

Этапы создания курса онлайн-обучения:

1. Изучение и анализ целевой аудитории.
2. Определение целей обучения.
3. Составление плана обучения.
4. Выбор материалов для обучающего курса.
5. Определение формата подачи материалов.
6. Использование интерактивных элементов в создании обучающего курса.
7. Выбор платформы для создания обучающего курса.

В заключении, можно сделать вывод о том, что преимуществом использования онлайн-обучения является то, что обучающийся может сам выбрать, в какое время суток ему удобнее заниматься, а также определить для себя индивидуальную продолжительность занятий.

Литература

1. Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана. 10 января 2018 г. <https://www.akorda.kz/ru/>
2. Вайндорф-Сысоева, М. Е. Методика дистанционного обучения: учебное пособие для вузов / М. Е. Вайндорф-Сысоева, Т. С. Грязнова, В. А. Шитова. – Москва: Издательство Юрайт, 2019. – 194 [электронный ресурс] URL: <https://urait.ru/bcode/433436>

3. Лыскова, В.Ю., Ракитина, Е.А. Логика в информатике. Издательство: М.: 2006 г.– 160 с.
4. Касторнова В.А. Информационно-образовательная среда как основа образовательного пространства / В.А. Касторнова, Д.А. Дмитриев // Вестник Самарского государственного технического университета. Серия: Психолого-педагогические науки. 2012. – № 2 (18). – С. 83-90.
5. Роберт И.В. Современные информационные технологии в образовании: дидактические проблемы: перспективы использования. – М.: ИИО РАО, 2010. – 140 с.

ӘОЖ: 371

А.К. Оразғалиева¹, Г.К. Нысанбаева², Г.К. Хамитова³

¹«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ,

²ШҚО ББ Семей қ. бойынша білім бөлімінің «№ 31 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ

³НАРХОЗ университеті

ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ БІЛІМНІҢ САПАСЫН ЖЕТІЛДІРУ БАҒЫТТАРЫ

Бүгінде білім жүйесін дамытудың басты толғандырып отырған мәселесі білім алушы оқушылардың білім сапасын арттыру жолдарын анықтау.

Әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 30 елдің қатарына кірудегі Қазақстанның стратегиясы қоғам өмірінің барлық саласында, әсіресе адам капиталының негізін қалайтын орта мектептен бастау алатын білім беру жүйесінде әлемдегі елдердің озық тәжірибесін тиімді пайдаланып, тиімді өзгерістер жасауды қажет етеді [1].

Президентіміз халқына Жолдауында білім сапасына қоғамның әлеуметтік тапсырысы ретінде ерекше назар аударған. Отандық білім жүйесінің және Қазақстан Республикасы азаматтарының халықаралық білім кеңістігіндегі және еңбек рыногындағы бәсекелестігін қамтамасыз ететін білім сапасының дәрежесіне қол жеткізу үшін білім беру сапасын бағалаудың ұлттық жүйесі туралы ереже де қабылданған..

Білім беру сапасын бағалаудың ұлттық жүйесі – білім беру сапасының білім берудің мемлекеттік жалпы міндетті стандарттарының талаптарына сәйкестігін анықтауға және оған сыртқы және ішкі бағалау арқылы қол жеткізу шарттарын анықтауға бағытталған әдістердің, құралдардың және ұйымдастыру құрылымдарының жиынтығы ретінде қарастырылып отыр [2].

Жалпы білім түсінігі туралы қазақстандық ұлттық энциклопедиясында: «Білім – адамның белгілі бір жүйедегі ұғымдарының, деректері мен пайымдарының т.б. жиынтығы. Білім – адамзат мәдениетінің ауқымды ұғымдарының бірі болып табылады, ол сана, таным, ойлау, ақиқат, ғылым, т.б. күрделі де терең ұғымдармен тығыз байланысты. Білім – бүкіл адамзат ақыл-ойының адамды қоршаған табиғатты, айналаны танып білудегі ғылыми мәлімет қорының жиынтығы, қоғамдық өмірдің даму сатыларына сай теориялық анықтамалар мен адамның өмірлік қарекетінде айқындалып дәлелденген белгілі бір жүйедегі ұғымдар дүниесі» - деп жазылып берілген.

Ал танымал ағартушы И.П. Подласый «Білім – оқытудың нәтижесі. Білім – бұл оқыған адамның жүйеленген, меңгерген біліктілігі, іскерлігі, дағдысы, ойлау қабілетінің көлемі. Білімділіктің басты белгілері білімнің және қабілеттің жүйелілігі» деп пайымдаса, П.И.Пидкасистый «бұл - адамның қабылдаған жүйеленген тиісті білімінің, шеберлік пен дағдыларының, ақыл – ойының, сезімінің дамуының жетістігі, көзқарасының және танымдық үрдістің қалыптасуы» – деп өзінің пікірін қалыптастырған.

Бүгінгі таңда білім адам капиталының өнімі ретінде қарастырылады. Егер экономиканың, ғылым мен техниканың даму тенденциясы адам капиталының ролінің өсуіне байланыстығын ескерсек, онда білім қоғамды дамытатын басты қозғаушы күш. Сондықтан, білім – қоғамды барлық бағытта және тенденцияда тезірек дамытуын қамтамасыз ететін адамның ақыл – ойының өнімі. Білім – адам капиталы, адамның бойындағы жинаған қазына байлығы. Яғни, адамның ақыл-ойының жетістігі, іскерлігі, өмірге деген көзқарасы, іс-әрекеті меңгерген біліміне байланысты [3].

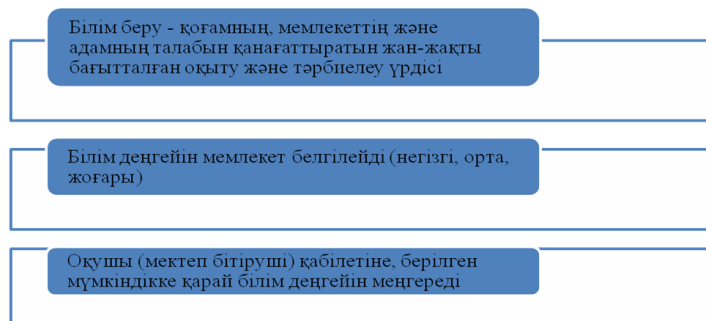
Білімнің негізі мектепте қалыптасатындығы баршамызға белгілі. Қазақстанның «Білім туралы» заңында:

«Мектептің білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау» делінген.

Ал В.С. Ледневтің пікірінше «Білім беру – тұлғаны жан-жақты дамумен қамтамасыз ету, яғни адамға қоғамдағы өмірге белсене атқаруына қажетті жалпы адамдарға қатысты әртүрлі әрекетті орындау» ретінде сипатталады [4].

«Білім туралы» Қазақстан Республикасының Заңында «білім беру – қоғам мүшелерінің адамгершілік, интеллектуалдық, мәдени және дене дамуы мен кәсіби біліктілігінің жоғары деңгейіне қол жеткізуді мақсат ететін үздіксіз тәрбиелеу мен оқыту процесі», – деп анықтама берілген.

Білім туралы жоғарыда келтірілген анықтамалардың негізінде мынадай негізгі тұжырымдама шығаруға болады:

Сурет 1 – Білім туралы анықтамалардың негізінде жасалған тұжырымдамалар

Өткен XX ғасырда А.Чучин – Русовтардың пікірінше білім беруді ұйымдастыру «ғылым – өндіріс – білім» мәдени микромодель аясында жүрген болатын. Ал XXI ғасырда білімді ұйымдастыру «мәдениет – білім – тарих» микромодель аясында болатындықтан, адамзаттың білімге деген жаңа көзқарасы басқаша пайда болды. Білім мәдениеттің бөлігі ретінде 4 жақты сипатта болатындығы ескерілуде. Егер оны дәлірек айтсақ, төмендегі суреттен байқауымызға болады:

Сурет 2 – Мәдениеттің бөлігі ретіндегі білімнің 4 жақты сипаттары

Осы төрт қырын біртұтас қарастырғанда ғана бүгінгі тарихи кезеңге сай білім мәні шығады.

Меңгерілген білімнің маңыздылығынан негізгі ұғым – білім сапасы шығады.

Педагогикалық әдебиеттерде білім сапасы (білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттары негізінде жалпы білім беретін оқу орындарының жетістігі), оқыту сапасы (мұғалім білім берудің әр түрлі оқыту технологиясы, әдістемесі, құралдары қолдану арқылы жетеді), оқушының білім сапасы (білім беру бағдарламасы және оқулықтар, базалық білім мазмұны және т.б. меңгерілген білімнің деңгейі), және т.б. «сапа» ұғымына басқа сөздермен үйлестіріп әр түрлі мағына береді. Ғалымдар кең көлемде «білім сапасы» ұғымын, білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты негізінде оқытудың соңғы нәтижесі деп қарастырған. Білім сапасы қоғамның сұранысына және білімді тұтынушының талабына сай болуы керек. Әсіресе, педагогикалық менеджмент және маркетинг теориясында білім сапасының мәселелеріне ерекше мән береді. Көптеген ғалымдар білім сапасының әдістемелік, теориялық, мониторингтеу аспектісін толық және білім беру мекемесіндегі білім беру әрекеттерін жекелеме қарастырады. Білім сапасының теориясын жасауда белгілі ғалымдардың өзіндік пікірлері қалыптасқан (1-кесте).

Ал, педагогикалық энциклопедикалық сөздікте:

«Білім сапасы – адам өз білімін әртүрлі қызмет түрлерінде көп аспекті талдауды меңгеру және қолдану нәтижесінде айқындалады. Білім сапасы білімнің түрлерін білім мазмұнының элементерін және меңгеру деңгейлерінің ара қатынасын қарастырады» – десе [5], ал білім сапасын бағалаудың ұлттық жүйесі туралы ережесінде:

«Білім сапасы – тұлғаның, қоғамның, мемлекеттің, әлеуметтік топтардың білім, ептілігі және дағдылардың мазмұнына және көлеміне тұрақты және дамудағы тұтынушылықтарын қанағаттандыратын қабілеттікті сипаттайтын көрсеткіштер жиынтығы», – деп сипатталады.

Кесте 1 – Білім сапасы туралы ғалымдардың пікірі

Автор	Авторлардың пікірі
В.П.Панасюк	Білім сапасы – тұлғаның қалыптасуы мен дамуына оның білімділік, оқу, тәрбиелік, әлеуметтік, психикалық қасиеттерінің аспектісін әлеуметтік мұқтаждықтарды қанағаттандыра алатын көрінісінің жиынтығы.
М.М.Поташник	Білімнің сапасын – ”өнімнің сапасы”, өнімнің тұтыныс қасиетінің маңызды жиынтығы түсінігі арқылы анықтайды және тұтынушыға маңыздылығы өнімнің құндылығын өндіруші емес тұтынушының бағалауының көзқарасында қарастырады. Қойылған мақсат алынған оқушының даму потенциалының нәтижеге сай келсе оқушының алған білімі сапалы болады дейді.
С.Б.Шишова	Білім сапасы – қоғамның тұтынымының дамуымен және сұраныс талабына сай келіп және тұлғаның кәсібилігін, адамгершілігін, қоғамдық өмірге бейімдеу қабілетін қалыптастырып, қоғамдағы білім үрдісінің күйін және нәтижесін анықтайтын әлеуметтік категория.
В.М.Полонский	Білім сапасы – мектеп түлектерінің оқу мен тәрбиенің жоспарланған мақсаты негізінде белгілі бар білім, біліктілік, ақыл, және танымдық даму деңгейі.
А.М.Моисеев	Білім сапасы – білімге тапсырыс берушінің, қоғамның, оқушының өзінің қабілетін қанағаттандыратын мүмкіншілігін, білім нәтижесінің және маңызды қасиетінің жиынтығын анықтайды.

Білім сапасы білім мекемелеріндегі оқыту іс-әрекеттерінің аспектілері:

- 1) білімнің мазмұнымен;
- 2) оқытудың түрлері және әдісі;
- 3) мектептің материалды-техникалық базасы;
- 4) мамандардың біліктілігі, тәжірибелігі сияқты көрсеткіштердің жиынтығы арқылы

анықталады [6].

Білімнің сапасы әрқашан оқытудың сапасына және оқушының білім сапасына байланысты екені барлығымызға аян.

Оқыту сапасы оқытушының әрекетінің өзіндік ерекшелігімен сипатталады: жаңа дидактикалық әдістерді қолдануы; сабақты оқытудың әдістемесі және түрлері; оқушының сапалы меңгерген білімі, іскерлік, дағдысының жетістігі; оқушының оқуға көзқарасы, шәкіртінің әртүрлі олимпиада, сайыс, ғылыми-тәжірибелік конференцияларға қатысуы; ғылыми-әдістемелік біліктілікті жетілдіруі; ғылыми экспериментке қатысуы және т.б. Аталған барлық көрсеткіштер оқытушының ұстаздық жұмысы сапасының куәгері деп саналады.

Жалпы қорытындылау келе айтпағымыз, қазақстандық білім жүйесінің соңғы нәтижесі оқушының жеке пәндер бойынша алынған білім, білік, дағдылары емес, оларды пайдалану арқылы қалыптасып дамытылатын өмірлік дағдылар, құзырлықтар болып табылады.

Сонымен, зерттеу тақырыбымызды нәтижелей келе, біз қазіргі өркениетті заманның талабы отбасы мен мектеп татулықта әрі бірлікте жұмыс жасай отырып, оқушы баланың бойында қажетті құнды қасиеттерді, қажеттіліктер мен қызығушылықтарды, ұнамды дағдыларды қалыптастыру.

Педагог ретінде айтып кетері, кез-келген отбасының көмегімен ғана баланың ақыл-ой қуатын дамытып, оның ішкі жан дүниесін жаңа сапалық деңгейге көтере аламыз.

Әдебиеттер

1. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан-2030». Ел президентінің Қазақстан халқына жолдауы.
2. Білім туралы Қазақстан Республикасының Заңы
3. Керимов Л.К., Шүйіншина Ш. М. Мектептің сапалы білім беру жүйесі, Семей, – 2016 жыл
4. Қазақ педагогикалық энциклопедия сөздігі. Алматы. Республикалық баспа кабинеті. 2005 ж. – 185 б.
5. Қараев Ж.А., Кеңесбаев С.М. Педагогикалық және компьютерлік технологиялардың өзара байланысының дидактикалық шарттары.
6. Шишов С.К., Кальней В.А. Мониторинг качества образования в школе. М.: Педагогическое общество России, 2018. – 320с.

ALOE VERA (L.) BURM. FIL. ЭКСТРАКТЛАРЫНЫҢ АНТИОКСИДАНТТЫҚ ҚАСИЕТТЕРІН ЗЕРТТЕУ

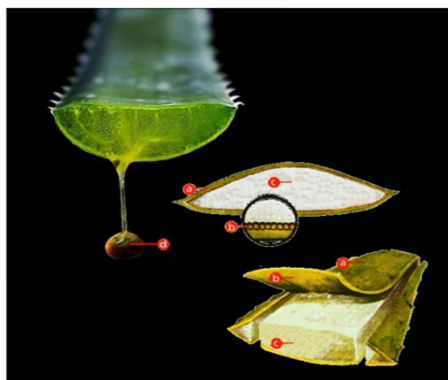
RESEARCH OF ANTIOXIDANT PROPERTIES OF EXTRACTS ALOE VERA (L.) BURM. FIL.

Алоэ вера (L.) Burm. fil. (алоэ) сығындысынан тазартылған, алоэ сығындысы мен лектиннің антиоксиданттық белсенділігін салыстырмалы зерттеу. Ұзақ жылдар бойы «ғажайып өсімдік» деп аталған алоэ верасының іш жүргізетін, қабынуға қарсы, иммуностимуляторлық, антисептикалық, жаралар мен күйіктерді емдейтін, жараға қарсы, ісікке қарсы және диабетке қарсы әрекеттері ғылыми дәлелденген. Алоэнің бұл әсері оның антиоксиданттық әсерінен туындауы мүмкін деп болжауға болады. Осы зерттеудің бірінші бөлігінде өсімдіктің антиоксиданттық потенциалын бағалау үшін әртүрлі антиоксиданттық сынақтарды қолдана отырып, алоэ вера жапырақтарының целлюлозасы мен гель бөліктерінен дайындалған сулы сығындыларының антиоксиданттық белсенділігі зерттелді. Алоэ вера жапырақтарының целлюлозасында аскорбин қышқылы, бета-каротин, альфа-токоферол, сондай-ақ антиоксиданттық белсенділігі бар фенол және флавоноидты қосылыстар бар екендігі анықталды. Алоэ вера жапырақтарының целлюлозасынан алынған су сығындысы антиоксидант ретінде темір мен аскорбин қышқылынан туындаған фосфатидилхолин липосомаларының асқын тотығын тежейді, ABS, DPF және супероксидті радикалдарды жояды, қалпына келтіру қабілетіне ие және антиоксиданттардың табиғи көзі ретінде қолданыла алады деген қорытынды жасалды.

Еркін радикалдардың пайда болуына және зақымдалуына жол бермеу үшін денеде көптеген қорғаныс механизмдері жасалды. Антиоксидантты қорғаныс механизмдері; құрамында А дәрумені, Е дәрумені (α токоферол), С дәрумені (аскорбин қышқылы), β каротин (Провитамин А), төмендетілген глутатион (GSH), табиғи флавоноидтар және түрлі антиоксидантты ферменттер (Chaudière және Ferrari-Pliou 1999) сияқты ферментативті емес антиоксиданттардан тұрады. Ең маңызды антиоксидантты ферменттер; супероксид анионын сутегі асқын тотығына айналдыратын супероксид дисмутаза (SOD), сутегі асқын тотығын азайтатын каталаза (CAT) және органикалық асқын тотығынан тазартатын глутатион пероксидаза (GSH-Px немесе GPx). SOD, CAT және GSH-Px-бос оттегі радикалдарынан маңызды жасушаішілік ферментативті қорғаныс жүйесі (Aguoma 1998; Mates et al. 1999).

Соңғы зерттеулер көрсеткендей, бос оттегі радикалдары мен липидтердің асқын тотығыуы көптеген аурулардың патогенезінде маңызды рөл атқарады. Миокард инфаркті, неврологиялық аурулар, астма, қант диабеті, ревматоидты артрит, қатерлі ісік және қартаю сияқты ревматологиялық аурулар сияқты кардиологиялық ауруларды қоса алғанда көптеген аурулар тотығу стрессімен байланысты екендігі дәлелденді.

Алоэ вераны зерттеу барысында әртүрлі мақсаттарға сәйкес өсімдіктің түбінен үлкен шырынды жапырақтардың қажетті мөлшерін пышақпен кесіп тастау керек, содан кейін антрахинонмен қаныққан сары түс ағып кетуі үшін оларды тікелей стаканға салу керек. Содан кейін жапырақтары тазартылған сумен жуылады және сүзгі қағазымен кептіріледі. Біздің жұмысымызда гелдің тазартылған жапырақтары (целлюлоза) және гелдің ішкі бөліктері қолданылды.

1-сурет – Алоэ вера жапырақтарының көлденең қимасы және символдық бейнесінің өзгертілуі
а) эпидермис, б) өте бай жасушалар, в) жапырақ гелі, г) антрахинонмен қаныққан сары түс

Алоэ вера сығындысының антиоксидантты қосылыстарын зерттеу

Осы зерттеу барысында алоэ вера сығындысы 50 г жапырақ целлюлозасынан дайындалды және 0,0264 г/г жапырақ целлюлозасынан алынатын зат мөлшері алынды.

Алоэ вера жапырақтарының целлюлозасында аскорбин қышқылы (жапырақ целлюлозасының $0,422 \pm 0,029$ мг/г), β -каротин (жапырақ целлюлозасының $15,51 \pm 2,39$ мкг/г), α -токоферол (жапырақ целлюлозасының $1,47 \pm 0,11$ мкг/г), фенол (жапырақ целлюлозасының $0,241 \pm 0,014$ мг/г) және флавоноидтар (жапырақ целлюлозасының $0,245 \pm 0,005$ /мг) сияқты қосылыстар анықталды.

Кесте 1- Алоэ вера жапырақтары целлюлозасынан, аскорбин қышқылынан, β -каротиннен, α -токоферолдан, фенолдық заттардан (ПК, жапырақ массасының әр граммына галл қышқылының баламасы түрінде) және флавоноидтардан (жапырақ массасының әр граммына катехиннің баламасы ретінде) дайындалған су сығындысындағы алынатын заттардың (ЕС) жалпы мөлшері.

Сығынды	ЕС g / g жапырақты целлюлозасы	Аскорбин қышқылы мг/г жапырақ целлюлозасы	β -каротин мкг/г жапырақ целлюлозасы	α -токоферол мкг/г жапырақ целлюлозасы	PC GAE / г жапырақты целлюлозасы	Флавоноид мг KE/г жапырақ целлюлозасы
Алоэ вера сығындысы	0,0264	$0,422 \pm 0,029$	$15,51 \pm 2,39$	$1,47 \pm 0,11$	$0,241 \pm 0,014$	$0,245 \pm 0,005$

Липосомалардың пероксид тотығуына алоэ вера жапырақтары целлюлоза сығындысының антиоксиданттық әсерін зерттеу

Липидтердің асқын тотығуын тежеу түрінде көрінетін антиоксиданттық белсенділікті зерттеу кезінде сығынды 5 мг/мл-де ең төмен антиоксиданттық белсенділікті және 60 мг/мл-де ең жоғары антиоксиданттық белсенділікті көрсетеді, ал концентрациясы жоғарыға жетеді (кесте 1). Сығындының антиоксиданттық белсенділігі 0,5 мг/мл ($82,90 \pm 0,56\%$) кезінде α -токоферолдың антиоксиданттық белсенділігіне қарағанда 60 мг/мл ($71,91 \pm 0,65\%$) төмен болды ($p < 0,05$).

Сығындының антиоксиданттық белсенділігі мен стандарттарды салыстыру үшін олардың тиімді концентрациясы (ЕС50) есептелді (2-кесте). ЕС50 төмен мәні жоғары антиоксиданттық белсенділікті көрсетеді.

Алоэ вера жапырағы целлюлозасының ЕС50 сығындысының ($41,74 \pm 0,18$ мг/мл) және α -токоферолдың ($0,30 \pm 0,01$ мг/мл) мәндерін салыстырған кезде алоэ вера сығындысының антиоксиданттық белсенділігі α -токоферолдың ($p < 0,05$) белсенділігінен төмен екендігі анықталды.

Липид пероксиді (сорғыш) бұзылған кезде биологиялық белсенді альдегидтердің көпшілігі түзіледі. Малондиальдегид (MDA) үш немесе одан да көп қос байланысы бар май қышқылдарының асқын тотығуымен жүреді. MDA липидтердің асқын тотығу дәрежесімен жақсы байланысты. Сондықтан MDA өлшеу липидті пероксид деңгейінің көрсеткіші ретінде қолданылады.

Антиоксидантсыз бақылау экспериментінде $6,99 \pm 0,18$ нМ/г лецитин пайда болады, ал 60 мг/мл сығындысы бар экспериментте $1,98 \pm 0,03$ нМ/г лецитин, ал 0,5 мг/мл α -токоферол бар экспериментте $0,91 \pm 0,07$ нМ/г лецитин табылды. Алоэ вера жапырақтары целлюлозасының сығындысы мен α -токоферол MDA түзілуіне ингибиторлық әсер етеді, сондықтан липидтердің асқын тотығуы туралы қорытынды жасалды.

Алоэ вера сығындысының антиоксиданттық белсенділігі мен фенол мөлшері ($P2 = 0,9998$) мен флавоноидтар ($dec2 = 0,9956$) арасында жоғары байланыс байқалды.

Бұл зерттеуде алоэ вера (L.) *Burm. fil* өсімдіктің жапырақ целлюлозасы мен гелінің сулы сығындыларының антиоксиданттық белсенділігі антиоксидантты тәжірибе көмегімен зерттелді. Алоэ вера жапырағының целлюлоза сығындысы эталондық заттарға қарағанда антиоксидантты белсенділігі төмен екенін анықтады. Алоэ вера жапырақты гелімен жүргізілетін DPPH радикалды тазарту белсенділігі тәжірибеде гель антиоксиданттық қасиеттер көрсетпейтіні анықталды.

Әдебиеттер

1. Aruoma, O.I., Halliwell, B., Hoey, B.M., Butler, J. (1989). The antioxidant action of acetylcysteine: its reaction with hydrogen peroxide, hydroxyl radical, superoxide, and hypochlorous acid. *Free Radical Biology and Medicine*, 6, 593–597.
2. Aruoma, O.I. (1998). Free radicals, oxidative stress, and antioxidants in human health and disease. *Journal of American Oil Chemists' Society*, 75, 199–212.
3. Can, A., Akev, N., Özsoy, N., Bolkent, S., Arda, B.P., Yanardag, R. ve ark. (2004). Effect of Aloe vera leaf gel and pulp extracts on the liver in Type-II diabetic rat models. *Biological and Pharmaceutical Bulletin*, 27, 694–698.

4. Chaudière, J. ve Ferrari-Iliou, R. (1999). Intracellular antioxidants: from chemical to biochemical mechanism. *Food and Chemical Toxicology*, 37, 949–962.
5. De Mejía, E.G. ve Prisecaru, V.I. (2005). Lectins as bioactive plant proteins: a potential in cancer treatment. *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*, 45, 425–445.
6. King, H., Aubert, R.E. ve Herman, W.H. (1998). Global burden of diabetes, 1995 - 2025. *Diabetes Care*, 21, 14
- Matés, J.M., Pérez-Gómez, C. ve Núñez de Castro, I. (1999). Antioxidant enzymes and human diseases. *Clinical Biochemistry*, 32, 595–603. 15–1431.
7. Ozsoy, N., Yanardag, R., Can, A., Akev, N., Okyar, A. (2008). Effectiveness of Aloe vera versus glibenclamide on serum lipid parameters, heart and skin lipid peroxidation in type-II diabetic rats. *Asian Journal of Chemistry*, 20, 2679–2689
8. Suzuki, I., Saito, H., Inoue, S., Migita, S., Takahashi, T. (1979). Purification and characterization of two lectins from *Aloe arborescens* Mill. *Journal of Biochemistry*, 85, 163–171.
9. Tsuda, H., Matsumoto, K., Ito, M., Hirono, I., Kawai, K., Beppu, H. ve ark. (1993). Inhibitory effect of *Aloe arborescens* Miller var. *nataliensis* Berger (Kidachi aloe) on induction of preneoplastic focal lesions in the rat liver. *Phototherapy Research*, 7, S43-S47.
10. Zhang, X.-f., Wang, H.-m., Song, Y.-li, Nie, L.-h., Wang, L.-f., Liu, B. ve ark. (2006). Isolation, structure elucidation, antioxidative and immunomodulatory properties of two novel dihydrocoumarins from *Aloe vera*. *Bioorganic and Medicinal Chemistry Letters*, 16, 949–953.

ӘОЖ: 53:821.512.122:37

С.С. Маусымбаев, Б.С. Жельдыбаева, Е.Е. Садықов
КеАҚ «Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті»

ШӘКӘРІМНІҢ ҒЫЛЫМИ КӨЗҚАРАСЫН НАСИХАТТАУ АРҚЫЛЫ БІЛІМ АЛУШЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ ДЕҢГЕЙІН АРТТЫРУ

*Кетті, келді, толды, семді, өзгеленді бұл ғалам
Туды, өлді, жанды, сөнді, өршіп, өнді қайтадан...
Шәкәрім Құдайбердіұлы*

Адамзат өркениетінің даму аралығын айқындайтын – мәдениет болса керек. Мәдениет өз кезегінде ғылым мен тәрбиенің бірігуінен қалыптасады. Өлемнің өзекті мәселелерінің бірі – ғылымның тоқырауы. Ғылымның дамуы үшін адамзат ортақ мәселелерді шешуде бірігуі қажет. Бірігу тәрбиенің негізінен пайда болады. Қазіргі заманның талабына сай білім болу үшін ең алдымен білім алушы шығармашыл жұмыс жасай білуі керек. Адамды өмірінің барлық кезеңінде білім алушы ретінде қарастыруға болады. Шығармашылық қабілеттерді өзіміздің бойымызда дамыту үшін қоршаған ортамыздағы үдерістердің құпиясын тану арқылы айқындай аламыз.

Тану әрекеті дегеніміз – танымдық деңгейді дамыту арқылы өз саламызға жақындау. Білім алушы озық жетістіктерге ғылым жолында жетуі үшін танымдық қабілетін дамытуы қажет. Ол қарапайым дұрыс сұрақ қоюдан басталады.

Электриядан не шықты,
Істедің талай қызықты!
Дәл өзін көрген адам жоқ,
Шын затын оның кім ұқты?
Ісінен білдік барлығын.

Ш. Құдайбердіұлының “Тіршілік, жан туралы” атты шығармашылығынан физикалық еңбегін байқауға болады. Ғалымның электр құбылыстарын қызығушылығымызды арттыру үшін талап қойып отыр. Талап, яғни ізденіске жетелеуде. Іздену үдерісі кезінде біздің танымдық деңгейіміз арта түспек.

Ғалымның еңбектері тек кәсіптік біліммен шектелмей адамгершілік құндылықтарды бойымызға сіңіруді, сол қасиеттерге сай болуымызды, өмірлік бағыт-бағдарларымызды дұрыс анықтай білуге насихаттайды. Шәкәрімнің көзқарасы мен еңбектерінің басқа ғалымдардан айырмашылығы салыстыру, дәлелдеу әдістерін қолданған, тұрмыс-тіршілік және тәрбие саласының озық үлгісін насихаттаушы, ағартушы болып табылады.

Кетті, келді, толды, семді,
Өзгеленді бұл ғалам.

Туды, өлді, жанды, сөнді,
Өршіп, өнді қайтадан.
Дөңгелеткен, өңгелеткен
Түк білімсіз күш пе екен?
Тіпті мінсіз, кемшіліксіз
Есті қылған іс пе екен?

Бұл өлең шумақтарында дүниенің негізін қалаған атом бөлшектерінің үнемі қозғалыста әрі өшіп-өніп әрдайым өзгерісте болатынын байқауға болады. [1] Ғалымның бізге қоршаған ортамыздың сырын ұғуға, болмысын тануға жетелеуде, бағыт-бағдар көрсетуде.

Ғұлама ғалым Шәкәрім Құдайбердіұлы өзінің физикалық еңбектерінде тек физикалық заңдылықтарды қарапайым негізде түсіндіріп тоқтап қалған жоқ. Ол үш ғылым жолын ұштастырушы, реттеуші ретінде санауға болады. Бірінші ғылым ұстаздық жолы, яғни педагогика – тәрбие саласы. Тәрбие ұғымы адам өміріндегі ең негізгі түп негіз, біздің барша болмысымыздың нышаны. Екінші ғылым жолы жаратылыстану ғылымдарының ішіндегі жарығы, қозғалтқышы физика ғылымы. Физика ғылымының әр мамандыққа қатысы бар десек, артық емес. Үшінші ғылым жолы – философия. Өмірдің ақиқатын, жалғанын, мақсатын іздеуден жалықпаған бұл ғылым саласына Шәкәрім Құдайбердіұлы педагогика және физика ғылым салаларын ұштастырып, өзіне дейінгі барлық толғаныстардың әрі шиеленістердің шешімін тауып, қазіргі ұрпаққа өмірдің Үш анығын, бағыт бағдарын анықтап беріп отыр [2]. Қазақ жұртына “атом” сөзін алғашқы алып келген [3], дана әрі дара Абай жолын жалғастырып өз жұртына адамдық борышың халқыңа еңбек қыл деп насихаттаушы ғұлама ғалымның бізге қалдырған мұрасын жаңғырту біздің басты міндетіміз болып табылады.

Әдебиеттер

1. Желдыбаева Б.С. “Жаратылыстану пәндерін оқытуда халық педагогикасын қолдану”: Монография – Семей, 2019 – Б.143.
2. Маусымбаев С.С. Болашақ жаратылыстану пәндері мұғалімін кәсіби даярлау: теория және практика (монография) – А.: «Халықаралық жазылым Агенттігі» – Алматы, 2007 – Б.453.
- 3 Шәкәрім Құдайбердіұлы. Үш анық. – Алматы: «Қазақстан» және «Ғақлия» ғылыми – әдеби орталығы, 1991. – 78 б.

МАЗМҰНЫ

СОДЕРЖАНИЕ

ПЛЕНАРЛЫҚ МӘЖІЛІС

ПЛЕНАРНОЕ ЗАСЕДАНИЕ

Б.А. Ердёмбеков Құттықтау сөзі.....	3
Б.Т.Жұмағұлов Құттықтау сөзі.....	4
В. Добичина ИНТЕРНАЛИЗАЦИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ КОВИД–19: НА ПРИМЕРЕ СОФИЙСКОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМ. СВ. КЛИМЕНТА ОРИДСКОГО И УНИВЕРСИТЕТСКОГО ЦЕНТРА АЛЬ–ФАРАБИ.....	5
Б.С. Каримова БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ЖАҢА МОДЕЛІ ЖӘНЕ ЦИФРЛАНДЫРУ.....	7
Т.Г. Волкова ПРЕДСТАВЛЕНИЕ О ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЯХ ПСИХОЛОГА СТУДЕНТОВ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ В РОССИИ И КАЗАХСТАНЕ.....	9

1 СЕКЦИЯ: XXI ҒАСЫРДЫҢ ЖАҢАНДЫҚ СЫНИ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ БІЛІМ, МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

1 СЕКЦИЯ: ОБРАЗОВАНИЕ, КУЛЬТУРА И ТЕХНОЛОГИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ ВЫЗОВОВ XXI ВЕКА

А.А.Тусупова, А.С. Кудайбергенова ЕРТІСТІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ.....	14
Р.К. Аралбаева, А.Ж. Сапарғалиева ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СПЕЦИАЛИСТОВ ПОМОГАЮЩИХ ПРОФЕССИЙ.....	16
Ж.М. Сагитова ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ ВЕБ-КВЕСТОВ ПРИ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ...	20
С.М. Служаева ФОРМИРОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ	22
Г.С. Турсунгожинова, А.М. Гафурова ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА ОБУЧАЮЩИХСЯ В УСЛОВИЯХ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ.....	25
Д.М. Сулейменова СОВРЕМЕННЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПОДГОТОВКЕ СПЕЦИАЛИСТОВ ТЕХНИЧЕСКОГО И ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ.....	28
А.Ш. Чабаева, М.А. Каукенова ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ЖАҒДАЙЫНДА ГЕОГРАФИЯ САБАҚТАРЫНДА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	30

А.С. Шульгина-Тарашук ТЕХНОЛОГИИ И КОНЦЕПЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ ВЫЗОВОВ XXI ВЕКА.....	32
Г.У. Нигмашева ТҮЛҒАЛЫ-ДАРАЛАНҒАН БАЛАЛАРҒА ҚОСЫМША БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДАҒЫ БАЛАЛЫҚ ШАҚ.....	34
Ш.С. Ержанова ЖАСТАРДЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ Ж. АЙМАУЫТОВТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ИДЕАЛАРЫНЫҢ МАҢЫЗЫ.....	36
М.А. Өміртаева ФОРМИРОВАНИЕ ЦЕННОСТЕЙ СОГЛАСИЯ И ЕДИНСТВА, КУЛЬТУРЫ И ТОЛЕРАНТНОСТИ СТУДЕНТОВ КОЛЛЕДЖА.....	38
Б.А. Базаркулова МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КОМПЬТЕРГЕ ТӘУЕЛДІЛІГІ ЖӘНЕ ОНЫҢ КЕРІ ӘСЕРІ.....	42
Л.С. Есеналиева ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТҮЛҒАЛЫҚ ДАМУЫНДАҒЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	44
Ә.Б. Рамазанова ВЛИЯНИЕ ЖИЗНЕННЫХ СЦЕНАРИЕВ НА КОНФЛИКТЫ В МОЛОДОЙ СЕМЬЕ.....	47
Д.Б. Бабаев, Г.А. Жакпарова ПРИНЦИПЫ МЕЖПРЕДМЕТНЫХ СВЯЗЕЙ.....	49
А.К. Амантаева ДИСТАНЦИОННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ ВО ВРЕМЯ ПАНДЕМИИ.....	52
Д.М. Козыкенова БИАХМЕТ СӘРСЕНОВТИҢ ӨМІРІ МЕН ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ҚЫЗМЕТІ.....	53
М.С. Ибраимова, А.Құдайберген АЛАШ ҚАЙРАТКЕРЛЕРІНІҢ САЯСИ ҰСТАНЫМДАРЫ.....	56
О.Г. Холодкова ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕТЕРМИНАНТ СТРЕМЛЕНИЯ К САМОСОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ КАК КОМПОНЕНТА ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА.....	59
Қ.Қ. Байсарина, Қ.М. Тұрсынғалиев ЕЛІМІЗДІҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН САҚТАУДАҒЫ СЕМЕЙ ҚАЛАСЫНЫҢ РӨЛІ..	61
Н.М. Омарова, А.К. Жубанова ЕЛІМІЗДЕГІ ПАНДЕМИЯ КЕЗІНДЕ ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДЫҢ БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНА ҚОСҚАН АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ МЕН КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	64
Н.К. Султанова, Ж.Н. Бақтыбаева ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ.....	67
Н.К. Султанова, А.А. Оралжанов АБАЙДЫҢ МУЗЫКАЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ МАЗМҰНЫН ОҚЫТУ.....	69
Н.К. Султанова, Б.Т. Әтенова ЖОО-да ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ МҰМКІНДІТЕРІ.....	70
Н.К. Султанова., Н.Б. Қараева СТУДЕНТТЕРДІҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	72
Н.К. Султанова, Н.А. Мелдехан ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ.....	75

Н.К. Султанова, Н.А. Мелдехан БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУДІҢ ТИІМДІЛІГІ.....	76
Н.К. Султанова, Б.Т. Әтенова ПЕДАГОГТАРДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАЯРЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	79
Н.К. Султанова., Д.А. Рысбаева СТУДЕНТТЕРДІҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ КӘСІБИ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	81
Н.К. Султанова, Н.Б. Қарасва ҚҰЗІРЕТТІК ТҰҒЫР НЕГІЗІНДЕ – ОҚЫТУ САПАСЫН АРТТЫРУ.....	84
А.В. Збоева ПРОФИЛАКТИКА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕФОРМАЦИИ ЛИЧНОСТИ ПЕДАГОГА.....	87
Д.А. Зиядина ПОВЫШЕНИЕ МОТИВАЦИИ УСПЕХА В ОБУЧЕНИИ ОБУЧАЮЩИХСЯ.....	90
Г.С. Идрышева ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА.....	93
Н.А. Рахимжанова СТРУКТУРНО-СОДЕРЖАТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ЛИЧНОСТИ.....	96
Р.Х. Кошкимбаева ПЕДАГОГТАРДЫҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМУ – НӘТИЖЕЛІ БІЛІМ БЕРУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ.....	99
О.А. Четыркина, Ю.М. Андреева ИЗУЧЕНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ ФОРМИРОВАНИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА В МЛАДШЕМ ШКОЛЬНОМ ВОЗРАСТЕ.....	102
М.Ж. Тезекбаева, К.А. Карменова КОММУНИКАТИВТІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ.....	105
Ш.Ш. Абишева ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.....	108
Ж.Р. Кабаева, С.Ж. Куандыкова, Д.С. Бащигулова АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИНКЛЮЗИВНОЙ ПРАКТИКИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ.....	109
Ж.Т. Сыдыкова, Б.М. Ибрагимова ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУ НЕГІЗДЕРІ.....	113
Е.Е. Шаймардан ВОЗРАСТАНИЕ РОЛИ ОТБОРА И СТРУКТУРИЗАЦИИ ИНТЕГРАТИВНЫХ ЗНАНИЙ.....	115
Е.Ч. Жакпаров ҚАЗАҚ ЖАСТАРЫНЫҢ КЕЛБЕТІН ТӘРБИЕЛЕУ.....	117
Г.А. Жакпарова БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ІС- ӘРЕКЕТІ.....	119
М.М. Жамбулов, А.Ж. Жұманбаев ВОЛЕЙБОЛ ОЙЫНЫНЫҢ ТЕХНИКАСЫН ЖЕТІЛДІРУДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ МАЗМҰНЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ – ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ.....	121

М. Демешова, С. Рахметова CLIL ӘДІСІ БОЙЫНША ГРАФИКАЛЫҚ ОРГАНАЙЗЕРЛЕРДІ ҚОЛДАНА ОТЫРЫП, ХИМИЯ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ АКАДЕМИЯЛЫҚ ЖАЗЫЛЫМ DAҒДЫЛАРЫН ДАМУҒА ӘСЕРІ ҚАНДАЙ?.....	125
А.А. Кабышева СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ.....	126
G. Tazhitova, K. Ibragimova, Sh. Kadirsizova USING REGIONAL MATERIALS IN THE FOREIGN LANGUAGE CLASSROOMS.....	129
Р.М. Шляпов, Ш.К. Амерханова, Д.С. Бельгибаева, А.С. Уәли, М.Қ.Молдабай 8-СЫНЫПТА АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ ХИМИЯ ПӘНІН ОҚЫТУ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ ЖОЛЫ.....	132
А.Ж. Тусупбаева АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИЗУЧЕНИЯ КРАЕВЕДЕНИЯ.....	134
А.А. Тусупова, А.С. Кудайбергенова ЕРТІСТІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ.....	137
Г.А. Жакпарова, Н.У. Кабышева БІЛІМ САЛАСЫНА ҰЛТТЫҚ РУХАНИ МӘДЕНИЕТТІ ӨРКЕНДЕТУ.....	140
К.С. Адильжанова, Н.А. Құлмышева ЭМОЦИЯЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТЕОРИЯЛАРЫ МӘНІНІҢ ЭМОЦИЯЛЫҚ ИНТЕЛЛЕКТІГЕ НЕГІЗ БОЛУЫ.....	142
Г.К. Абылова, Г.Б. Сыдыкова, Д.К. Балтабеков СОВРЕМЕННЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ.....	146
Ж.М. Наурзбаева, М.А. Берикканова ПОВЫШЕНИЕ МОТИВАЦИИ К УЧЕНИЮ ОБУЧАЮЩИХСЯ КОЛЛЕДЖА.....	149
Е.Г. Гончарова УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ АНТИКОРРУПЦИОННОГО СОЗНАНИЯ У СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ.....	152
Г.Г. Сайтгареева, Н.Н. Хан КРИТЕРИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО БЛАГОПОЛУЧИЯ ПЕДАГОГА ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.....	156
Ф.К. Мизамбаева, Х.Т. Наубаева ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПЕДАГОГА.....	159
Н.В. Рабийчук АКТУАЛЬНОСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ КАК КОМПОНЕНТ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА.....	161
Г.А. Мусурманкулова РЕАЛИЗАЦИЯ МОДУЛЬНО-КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА В ТИПО: БАЗОВЫЙ МОДУЛЬ 01	163
S. Rakhmetova DEVELOPING STUDENTS' LISTENING SKILLS THROUGH PRE-LISTENING SKILLS.....	166
А.Қ. Абдразахова, Е. Базарбекова ФОТОЖУРНАЛИСТИКА ЖӘНЕ БРЕНД ҰҒЫМЫ.....	170
М.З. Жанбубекова ЖАҒАНДЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ БАСТАУЫШ МЕКТЕПТІҢ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ.....	173

2 СЕКЦИЯ: ОҚЫТУ МЕН ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ МЕН ТӘСІЛДЕРІ

2 СЕКЦИЯ: ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

Б.А. Абенова, Н.К. Султанова БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТҰЛҒАЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУДА «ӨЗІН-ӨЗІ ТАНУ» САБАҒЫНЫҢ МАҢЫЗЫ.....	176
М.Т. Даукенова, Н.К. Султанова ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРНЫ СТУДЕНТТЕРІНЕ ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ МАЗМҰНЫ.....	179
А.Б. Жансултанова, Н.К. Султанова МЕДИАБІЛІМ БЕРУДІҢ НЕГІЗГІ ТҮСІНІКТЕРІ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ТҰЖЫРЫМДАМАЛАРЫ.....	182
Г.М. Касымова, Н.К. Султанова ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЕРДІҢ МЕДИАЛЫҚ БІЛІМДЕНУ ЖАҒДАЙЫН ШЕТЕЛДІК ЖӘНЕ ОТАНДЫҚ ПЕДАГОГИКА-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҒЫЛЫМДА ЗЕРТТЕУ ЖАҒДАЙЫ.....	185
А.Б. Мұхаметқазы, Н.К. Султанова СТУДЕНТТЕРДІҢ АЗАМАТТЫҚ ҰСТАНЫМДАРЫН ЕЛЖАНДЫЛЫҚ НЕГІЗІНДЕ ДАМУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ.....	188
М. Серікболұлы, Н.К. Султанова ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ ӨЗДІК ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДАҒЫ БІЛІМ МАЗМҰНЫНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘНІ.....	190
А.Х. Абишева, Н.К. Султанова БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ БАҒЫТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗДЕРІ.....	192
А.К. Бутубаева, Н.К. Султанова АДАМГЕРШІЛІК-ЭСТЕТИКАЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДЕГІ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ДАЯРЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗДЕРІ.....	194
Г.Н. Кокчаева, Н.К. Султанова БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ АҚПАРАТТЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	197
А.И. Құрманова, Н.К. Султанова БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫ ДАЯРЛАУ САПАСЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ҒЫЛЫМИ НЕГІЗДЕРІ.....	200
А.А. Алибекова, Б.К. Оспанова УНИВЕРСИТЕТТІК БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІНІҢ ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ӘДЕБИЕТТЕРДЕ ЗЕРДЕЛЕНУІ.....	202
Э.Ә. Қалмұратова, Б.К. Оспанова БОЛАШАҚ ҰСТАЗДАРДЫҢ ДЕОНТОЛОГИЯЛЫҚ ДАЯРЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ.....	205
А.Д. Нурғалиева, Б.К. Оспанова БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҒЫЛЫМИ НЕГІЗДЕРІ.....	208
Л.М. Алпысбаева, К. Мендаяхова К ВОПРОСУ О ВЛИЯНИИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ОСНОВ ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ НА РАЗВИТИЕ МОЛОДЕЖИ.....	211
А.Б. Аманбекова, М.Б. Баймуханбетова КОНСУЛЬТАЦИОННОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГОВ КАК ФАКТОР ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ.....	214

А.Н.Амерханова, К.А.Айдарбеков КОНСТРУКТИВНЫЙ ДИАЛОГ КАК ОДНА ИЗ ФОРМ ДИАЛОГОВОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ С АНОМАЛЬНЫМИ ДОШКОЛЬНИКАМИ.....	216
М.Б. Ахмет, А. Ткаченко, Г.М. Исмаилова ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ ПОДРОСТКОВ КАК ПРОЦЕСС СОЦИАЛИЗАЦИИ.....	219
О.А. Бокова, И.В. Черепанова ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К ИЗУЧЕНИЮ И РАЗВИТИЮ ЭМОЦИОНАЛЬНО-ВОЛЕВОЙ РЕГУЛЯЦИИ У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА.....	221
О.А. Бокова, Н.И. Трубникова ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ КОММУНИКАЦИИ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА СРЕДСТВАМИ ИГРОВОГО ТРЕНИНГА: ИННОВАЦИОННОЕ НАПРАВЛЕНИЕ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ.....	224
А.О. Галимова БАЛАБАҚШАДА ЖОБАЛАУ ӘДІСІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ БАЛАЛАРДЫҢ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ... ..	227
Е.П. Дерябина, М.О. Жамбурбаева АКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ И ИГРОВАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ В РАМКАХ ОБНОВЛЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ.....	230
Ж.К. Есеркенова ФИЗИКА ПӘНІН ОҚЫТУ ҮРДСІНДЕГІ ПРОБЛЕМАЛЫҚ ОҚЫТУ ПРИНЦИПІН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ.....	232
Н.Н. Кабанова ПРИМЕНЕНИЕ МНЕМОТЕХНИЧЕСКИХ МЕТОДОВ ДЛЯ ЗАПОМИНАНИЯ ЛЕКСИКИ МЛАДШИМИ ШКОЛЬНИКАМИ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОЙ СРЕДЫ.....	235
О.Е. Москаленко ПРИЁМЫ ФОРМАТИВНОГО ОЦЕНИВАНИЯ НА УРОКАХ ОБУЧЕНИЯ ГРАМОТЕ.....	238
З.М. Садыкова ВОСПИТАНИЕ КУЛЬТУРЫ ПОВЕДЕНИЯ И ПОЛОЖИТЕЛЬНЫХ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА.....	240
Г.В. Уракчинцева СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ.....	243
А.Ш. Чабаева, Ж.Т. Мукаев МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНА АҚПАРАТТЫҚ – КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ.....	245
Ш.Ә. Шынарбек ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ШЕҢБЕРІНДЕ ОҚУ ПЛАТФОРМАЛАРЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІ.....	248
С.К. Шидалина, Л.П. Есенгалиева КАК ПРИНЦИПЫ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ ВЛИЯЮТ НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРЕПОДАВАНИЯ ФИЗИКИ?	250
Б.С. Қрымбай ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ОҚЫТУДА ЖАҢА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРДІ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	253
М.Е. Бабаева, Р.Г. Акмагамбетова ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОЦЕССА ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ С АЛЛЕРГИЕЙ В ШКОЛЕ.....	256
Г.М. Мұратова «САБАҚТЫ ЗЕРТТЕУ» – МЕКТЕПШІЛІК КӘСІБИ ДАМУ НЕГІЗІ.....	258

Г.К. Рахимжанова, К.Н. Кусайнова ПОСТАНОВКА ВОПРОСА В РАМКАХ ПРОЕКТИРОВАНИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ.....	261
Б.О. Жолшыбеков, М.Х. Сариева, С.О. Жолшыбекова ПЕДАГОГТИҢ ҚАЗІРГІ ҚОҒАМЫНДАҒЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІНІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	263
Н.Б. Серикбаева ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ.....	264
А.М. Абишева ОҚУ МЕН ОҚЫТУДА ІТ-ТЕХНОЛОГИЯНЫ ҚОЛДАНУ.....	267
А.С. Кальжанова ОНЛАЙН-ОБУЧЕНИЕ КАК СРЕДСТВО ЦИФРОВИЗАЦИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ...	271
Г.Е.Кусайнова БІЛІМ БЕРУ ҮРДСІНДЕ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ – БІЛІМ САПАСЫНЫҢ КЕПІЛІ.....	272
Б.С. Оралбекова ШЫҒАРМАШЫЛЫҚҚА ТАБИҒИ БЕЙІМДІЛІКТЕН ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТКЕ КӨШУ ЖАҒДАЙЫ.....	275
А.Ж. Улуқпанова ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРЫ ОБЩЕНИЯ СТУДЕНТОВ ПО СРЕДСТВАМ ОРГАНИЗАЦИИ ТРЕНИНГА.....	277
А.К. Аманова БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҒЫЛЫМИ НЕГІЗДЕРІ.....	280
Г.К. Джумажанова, А. Кеңес ҚАҚТЫҒЫС МӘСЕЛЕСІНІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӘДЕБИЕТТЕРДЕ ҚАРАСТЫРЫЛУЫ.....	283
Г.К. Джумажанова, А.С. Исабекова БАЛАБАҚША ТӘРБИЕШІСІНІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИМИДЖІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ БАҒЫТТАРЫ...	285
М.Б. Қайырхан ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДА СУРЕТ САБАҒЫНЫҢ РӨЛІ.....	287
К.К. Шалғынбаева, Б.К. Оспанова ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНА КӘСІБИ БЕЙІМДЕЛУІНЕ БІҚПАЛ ЕТЕТІН ФАКТОРЛАР.....	289
Д.К. Қайрбекова, Д. Ожыканова, Б.Д. Науханбекова МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА ТИІМДІ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРДІ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ БІЛІМ САПАСЫН АРТЫРУ.....	292
Г.К. Исмаилова, Г.А. Шаяхметова ЖАҒДАЯТТЫҚ ЖӘНЕ РӨЛДІК ОЙЫНДАРДЫ ЕНГІЗУ НЕГІЗІНДЕ ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІН ЖЕТІЛДІРУ.....	295
Н.К. Султанова МУЗЫКА САБАҒЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР АРҚЫЛЫ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ.....	298
Н.С. Газизова ЖАСТАРДЫҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ МӘДЕНИЕТІН ТӘРБИЕЛЕУДЕ ОТБАСЫНЫҢ РӨЛІ	299

Н.Ж. Жуматова ВЛИЯНИЕ КОГНИТИВНЫХ СТИЛЕЙ НА ФОРМИРОВАНИЕ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ	302
О.Т. Найзабек, Ж.А. Турысбекова ФИЗИКА ПӘНІН ОҚЫТУДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ДАМУ	304
Р.О. Калиева ПРОФИЛАКТИКА ДЕЗАДАПТАЦИИ ДЕТЕЙ КАК КОМПОНЕНТ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ.....	306
Ш.Ж. Базарханова МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ҚИМЫЛ-ҚОЗҒАЛЫС ДАҒДЫЛАРЫН ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ӨЗЕКТІЛІГІ.....	310
Қ.З. Камалиева ХАЛЫҚТЫҢ ДӘСТҮРЛІ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ ТҮРҒЫДАН ҚАРАСТЫРЫЛЫП ЗЕРТТЕЛУІ.....	313
А.А. Файзулла ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ ПО ОБНОВЛЕННОЙ ПРОГРАММЕ.....	317
А.А. Еламан ОЙЫНШЫҚТЫҢ БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПОТЕНЦИАЛЫ.....	319
А.К. Сыздыкова, Д.Б. Джусупова БИОТЕХНОЛОГИЯНЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ПӘН РЕТІНДЕ ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ МӘСЕЛЕЛЕРІ	322
Ж.А. Адылханова ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ.....	324
Ж.А. Адылханова ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ГРАМОТНОСТЬ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЕ В УСЛОВИЯХ ОБНОВЛЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ.....	328
А.А. Байдильдина ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ АРҚЫЛЫ ТАРИХ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ	331
Д.А. Бижанова ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ (ИНТЕРАКТИВНЫХ ЗАДАНИЙ) НА УРОКАХ ФИЗИКИ.....	334
Г.А. Курманбекова УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИННОВАЦИОННЫМИ ПРОЦЕССАМИ.....	337
К.К. Закариянова, Г.М. Чадаева, Б.М. Есимханова СЫНЫПТАН ТЫС ЖҰМЫСТАР АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ӨЛЕУМЕТТЕНДІРУ.....	339
А.К. Исабекова, Г.С. Майлыбаева БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӨДІСТЕРІ МЕН ТӘСІЛДЕРДІҢ ТИІМДІЛІГІ.....	342
А.Г. Искакова ЛЭПБУК КАК ИННОВАЦИОННАЯ ТЕХНОЛОГИЯ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ ДОШКОЛЬНИКОВ.....	345
А.Р. Кабдолданова, Д.Р. Онгагарова, К.К. Кабдулкаримова ХИМИЯНЫ ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫ АЯСЫНДА ОҚЫТУ БАРЫСЫНДА ОҚУШЫЛАРДА ОЙЛАУ ДАҒДЫСЫН (БЛУМ ТАКСОНОМИЯСЫ ТҮРҒЫСЫНАН) ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӨДІСТЕМЕСІНІҢ АСПЕКТІЛЕРІ ЖӘНЕ ДИДАКТИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ....	348

Г.У. Кузенбаева ОҚЫТУ МЕН ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ МЕН ТӘСІЛДЕРІ. БАЛАБАҚШАДАҒЫ ТІЛ ДАМУЫ ЖҰМЫСТАРЫНДАҒЫ САУСАҚ ОЙЫН-ЖАТТЫҒУЛАРЫНЫҢ МАҢЫЗЫ.....	352
Р.Е. Кусаинова ИННОВАЦИИ В СФЕРЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ.....	354
В.В. Полевик, В.Е. Пешкова ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ ПРЕДМЕТОВ ЕСТЕСТВЕННОНАУЧНОГО ЦИКЛА В УСЛОВИЯХ ОБНОВЛЕННОГО СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ.....	357
Д. Советханұлы., Б.О. Ерменова., А.Ж. Жуманбаев ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЕ ОБОСНОВАНИЕ ОПТИМАЛЬНОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ МОДЕЛИ ТЕХНОЛОГИИ ФОРМИРОВАНИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ СТУДЕНТОВ.....	360
З.Ш. Бердигожина ШКОЛЬНЫЙ МУЗЕЙ: СОТРУДНИЧЕСТВО С БЛИЖНИМ И ДАЛЬНИМ ЗАРУБЕЖЬЕМ (ИЗ ОПЫТА РАБОТЫ).....	363
В.И. Балко О 2 УРОВНЕ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ ДИСЦИПЛИНЫ «КРИМИНАЛИСТИКИ».....	365
О.Г. Беленко ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ АДАПТАЦИИ МОЛОДЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ В ОРГАНИЗАЦИИ.....	368
А.А. Кабышева СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ ПРЕПОДОВАТЕЛЯ.....	371
Е.П. Евлампиева ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ ДЕТЕЙ В ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ.....	374
Г.Е. Кусаинова БІЛІМ БЕРУ ҮРДІСІНДЕ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ – БІЛІМ САПАСЫНЫҢ КЕПІЛІ.....	377
Г.А. Жакпарова БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ІС- ӘРЕКЕТІ.....	380
А.Д. Мухаметжанова, А.М. Салкынбаева МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДЫ БАСҚАРУ ТӘЖІРИБЕСІНЕ ӨЗГЕРІСТЕРДІ ЕНГІЗУ ҮШІН БАЛАБАҚШАНЫҢ ОҚУ-ТӘРБИЕ ҮРДІСІНДЕ В.В.ВОСКОБОВИЧ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ... ..	382
С.Н. Ахметова, Л.А. Умирова, Е.Г. Гайсина ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УЧИТЕЛЯ В ПРОЦЕССЕ ПЛАНИРОВАНИЯ УРОКА.....	385
Г.К. Сакенова ПРОЕКТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ – КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ И РАЗВИТИЕ КЛЮЧЕВЫХ КОМПЕТЕНЦИИ УЧАЩИХСЯ.....	388
Л.Х. Шамеденова ДИФФЕРЕНЦИАЦИОНАЛДЫ ОҚЫТУДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ, ТАНЫМДЫҚ, КӨШБАСШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУЫ ЖОЛДАРЫ.....	390
Қ.Р. Тайболдина, Б.М.Сапарқанова, А.Б. Нұрғазина БІРНЕШЕ АЙНЫМАЛЫСЫ БАР СЫЗЫҚТЫҚ ЕМЕС ТЕНДЕУЛЕРДІ ШЕШУ.....	392

М.А. Алжасарова, А.К. Мукатаева ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ЖАҒДАЙЫНДА ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУДЫ ОҚЫТУДА АҚПАРАТТЫҚ- КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ДАМУЫ	396
А.С. Турусбекова ДУАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ КАК ФОРМА ОРГАНИЗАЦИИ И РЕАЛИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА	398
Б.Ш. Турганбаева, Э.Б. Масалимова ТРЕНИНГОВОЕ ЗАНЯТИЕ «ПОЙМИ МЕНЯ ПРАВИЛЬНО!»	400
С.Ж. Сапанов, Н.Ш. Шайхиева ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ: ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЖЕКЕ ДАМУЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУҒА ҮЛЕС ҚОСУДЫҢ ЕҢ ТИІМДІ ӘДІСІ	405
Е.Т. Сарсенова ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ	409
Д.Ж. Рамазанова ОНЛАЙН-ОБУЧЕНИЕ КАК СРЕДСТВО ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В ВУЗЕ	411
А.К. Оразғалиева, Г.К. Нысанбаева, Г.К. Хамитова ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ БІЛІМНІҢ САПАСЫН ЖЕТІЛДІРУ БАҒЫТТАРЫ	414
А.М. Рахимжанова, А.Т. Мустафина, А.Е. Елубаева ALOE VERA (L.) BURM. FIL. ЭКСТРАКТЛАРЫНЫҢ АНТИОКСИДАНТТЫҚ ҚАСИЕТТЕРІН ЗЕРТТЕУ	417
С.С. Маусымбаев, Б.С. Жельдыбаева, Е.Е. Садықов ШӨКӘРІМНІҢ ҒЫЛЫМИ КӨЗҚАРАСЫН НАСИХАТТАУ АРҚЫЛЫ БІЛІМ АЛУШЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ ДЕНГЕЙІН АРТТЫРУ	419
МАЗМҰНЫ	421

Педагогика ғылымдарының докторы, профессор, көрнекті қазақстандық педагог және ғалым
Әсемгүл Александрқызы Молдажановаға арналған
**«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЖЕТІСТІКТЕР
МЕН ИННОВАЦИЯЛАР»**
атты халықаралық ғылыми-практикалық конференция

МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ

Международной научно-практической конференции
**«ДОСТИЖЕНИЯ И ИННОВАЦИИ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН»**
посвященной доктору педагогических наук, профессору, выдающемуся казахстанскому
педагогу и ученому Молдажановой Асемгуль Александровне

КеАҚ Семей қаласының Шәкәрім атындағы
университетінің баспаханасында басылған
Көлемі 26,9 б.т. Формат 60x84
Семей қаласы. Глинка 20 «А»

Отпечатано в типографии
НАО «Университет имени Шакарима города Семей»
Объем 26,9 п.л. Формат 60x84
г. Семей, ул. Глинка, 20 «А»